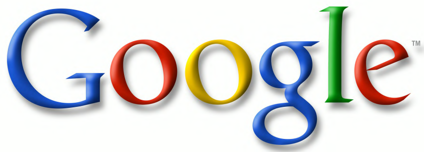
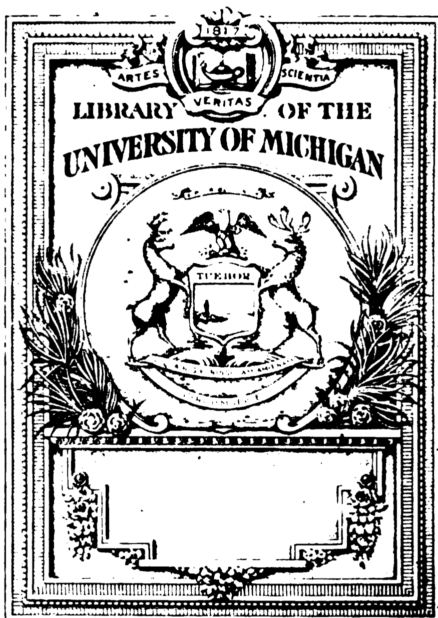

1817
ARTES
SCIENTIA
VERITAS
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR

HISTORISK TIDSKRIFT

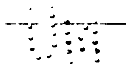
UTGIFVEN

AF

SVENSKA HISTORISKA FÖRENINGEN

GENOM

E. HILDEBRAND

NITTONDE ÅRGÅNGEN.

1899

STOCKHOLM
KUNGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER
1899

Innehåll:

Afhandlingar.

Strödda Meddelanden och Aktstycken.

Öfversikter och Granskningar.

Bilagor.

Riksrådet grefve Gustaf Bonde såsom statsman och författare

AF

LUDVIG STAVENOW

Anteckningar om Bondesläkten af CARL TROLLE BONDE:
Riksrådet grefve Gustaf Bonde.

I. Inledning. Gustaf Bondes egenhändigt skrifna lefverne. Statstjänst och politisk verksamhet. Lund 1898.
II. Gustaf Bondes litterära verksamhet. Lund 1897.
III. Gustaf Bondes otryckta politiskt-historiska skrifter. Lund 1898.[1]

Den svenska historien har att uppvisa ett betydande antal af stora statsmän så väl på tronen som nedanför densamma, hvilkas storartade vyer och djärfva eller sega handlingskraft gifvit prägeln af storhet åt Sveriges politiska öden under långa tider af dess nyare historia eller bevarat Sveriges självständighet och inre frid ofta under de svåraste omständigheter under andra perioder af den svenska statens tillvaro. Det är dessa statsmäns bilder, vid hvilka den historiska erinringen i allmänhet stannar och detta helt naturligt. Ett folk har behof att knyta de stora tilldragelserna i sitt förflutna lif vid bestämda konkreta personligheter, hvilka spelat en framstående roll därvid, och folkfantasien gör gärna så småningom hela tilldragelsen

[1] En fjärde del om Gustaf Bondes enskilda lif, hustrur, barn m. m. samt register är nyligen utkommen, Lund 1899. Ofvanstående arbete citeras i det följande: Gustaf Bonde I—III. Vid citat är stafningen moderniserad.

till en dylik hjältes eller statsmans personliga bedrift. Bilden växer till gigantiska dimensioner i förhållande till omgifningen, och hvarje smådrag af den store mannens lif får betydelse, under det att till och med hufvudkonturerna af medhjälparnes gestalter försvinna i bakgrunden eller alldeles utplånas.

Vetenskapen följer gärna den populära uppfattningen, icke så att den ej förstår att skilja de personliga krafternas insats från de allmänna tidsförhållandenas så att säga logiska utvecklingsgång eller att ordna de personliga insatserna i vederbörliga proportioner sinsemellan, men så att den gärna dröjer vid de stora personligheternas lif och älskar att i detalj följa deras utveckling eller fördjupa sig i deras andliga läggning, under det bipersonerna ingalunda i tillnärmelsevis dem tillkommande mått blifva föremål för studium och intresse. Sålunda skola vetenskapsmännen gång på gång fördjupa sig i Gustaf Adolfs eller Gustaf III:s lif och karaktär och oupphörligt leta efter nya smádrag, medan de stora personligheterna bredvid och under dem blott någon enstaka gång finna en särskild uppmärksamhet. Det beror däraf, att vetenskapen har behof att stå i beröring med allmänhetens intresse, men ock däraf, att den gärna, när den från den mer abstrakta betraktelsen går in i de personliga krafternas studium, förfaller till en snilledyrkan, som låter föremålet för vetenskapsmannens beundran och intresse taga öfvernaturlig storlek i förhållande till omgifningen.

Till dessa förmågor af lägre rang, hvilkas bild både af folkerinringen och vetenskapen skymts undan af en större samtida, hör den man, hvars lif och verksamhet nyligen vunnit en starkare belysning genom de arbeten, hvilkas titel vi anfört ofvan denna lilla uppsats och som äro anledningen till densamma. Gustaf Bonde står vid sidan af Arvid Horn och i skuggan af hans väldigare gestalt. Detta otvifvelaktigt med rätta, ehuru han visserligen under slutet af Horns politiska bana och länge efteråt bär på en betydande roll såsom representant för de idéer, som präglat den Hornska regimen, och sasom ett mäktigt personligt stöd för desamma. Arvid Horn behärskar i ovanligt hög grad sin samtid, den tidigare frihetstiden, och hans ande trycker sin

stämpel på densamma på ett dominerande sätt. Icke någon statsman af högre ordning täflar med honom om uppmärksamheten och intresset. Gustaf Bonde saknar i alltför hög grad originalitet och kraft för att bredvid Horn spela en självständig roll, och det fullständiga uppgåendet i Horns idéer beröfvar honom ytterligare ett själfständigt intresse Bondes begåfning och karaktär har heller icke tillhört det lysande, intresseväckande eller åtminstone omstridda slaget. Han skildras af en samtida författare såsom »redlig och gammaldags, from, välsinnad och välbeläst», och ungefär med dessa epitet har han gått till eftervärlden tämligen obestridt af vän eller fiende. Ett närmare studium af efterlämnade skrifter, bref, anföranden och memorial ger i stort sedt icke något annat intryck, ehuru visserligen, såsom efterföljande uppsats skall visa, Bondes personlighet, politiska idéutveckling och författareverksamhet erbjuda flera smärre drag af intresse.

Gustaf Bondes bana är kanske i någon mån typisk för en högadlig civilämbetsmans karriär från den adliga byråkratiens glansdagar i Sverige. Eljest bjuder den föga af intresse, och det var mer yttre omständigheter, som gåfvo en större historisk betydelse åt vissa moment af hans lefnad. På den civila förvaltningens lugna och jämna väg gick han framåt från sitt inträde såsom kommerseråd 1711 vid närmare trettio års ålder — han hade dessförinnan ägnat sig åt resor och studier och varit kammarherre hos änkedrottningen — till landshöfdingeplatsen i Östergötland, hvartill Karl XII:s förtroende kallade honom på sommaren 1718, därefter till presidentskapet i bergskollegium och ordförandeskapet i allehanda kommissioner under det nya statsskickets första pröfvande år, till dess han slutligen 1727 främst af alla inkallades i rådet för att med sin erfarenhet och pålitliga meningstrohet stödja Arvid Horns regering efter det holsteinska partiets fall. Gustaf Bonde var då redan en mognad man i sin kraftigaste medelålder och med en rik erfarenhet inom skilda styrelsegrenar, som otvifvelaktigt tillförde rådet en förträfflig förstärkning för dess uppgift såsom förvaltningens medelpunkt. Men Bonde ägde äfven insikt i den parlamentariska författningens förutsättningar och vana vid riksdagslifvet och dess former. Från 1710

hade han ständigt varit närvarande på riddarhuset och såsom medlem af sekreta utskottet eller andra deputationer tagit en verksam del i ärendenas behandling.

Han hade således varit med om den nya författningens tillkomst och första utveckling och kände i grund de parlamentariska formerna och maktläget inom desamma, sådant det utvecklat sig under 1720-talet. Det var såsom en af de främsta representanterna för den högre byråkratien och högadeln, hvilka ännu dominerade på riddarhuset, som Bonde ingick i rådet och otvifvelaktigt bidrog att stärka äfven dess parlamentariska maktställning.

Såsom riksråd var Gustaf Bonde en af de värdigaste och på samma gång arbetsdugligaste medlemmarne af regeringen. Naturligtvis var det i inre frågor han ägde sin egentliga erfarenhet, men hans duglighet och pålitlighet var sådan, att Horn 1731 utsåg honom till sin närmaste man i kansliet och därigenom gjorde honom till en sorts vicepresident för hela ministären. Vid Horns tilltagande ålder fick Bonde i denna egenskap bära den egentliga bördan af utrikespolitikens ledning, och med samma sunda omdöme och pliktkänsla satte han sig in i denna nya uppgift. Han blir därigenom vid sidan af Horn den främste representanten för fredspolitiken och sträfvan att bevara Sveriges fulla oberoende så emot Frankrike som Ryssland. I rådet är Bonde till och med den ifrigaste talaren emot den äfventyrliga allians, som Frankrike bjöd under polska tronföljdskrigets dagar, och för förnyandet af den ryska alliansen och en vänligare hållning till England.

Såsom hattpolitikens ifrige bekämpare måste äfven Gustaf Bonde falla vid den stora omhvälfningen 1739. Dock var hans anseende sådant, att äfven det härskande hattpartiet synes hafva velat bevara honom i rådet och endast aflägsna honom ur kansliet. Bonde själf berättar i sin skildring af 1738—39 års riksdag, att krigspartiet gjorde flera försök att genom hotelser eller lockelser skilja honom från hans kamrater.[1] Då Bonde emellertid vägrade att

[1] Vid rådets nedkallande till sekreta utskottet (aug. 1738) för att gifva förklaringar och svaromål, steg Karl Sparre vid rådets inträde fram till Bonde och hviskade till honom att antingen låtsa bifalla den rådande meningen eller åtminstone tiga och ej inlåta sig på motsägelser. Då Bonde förklarade sig hellre vilja förlora målet i allt annat än tiga, när det angick

svika sina ämbetsbröder och under den följande processen var en af de kraftigaste förkämparne för det fallande systemet, fick han till slut dela deras öde och licentierades från rådsämbetet med bevarande af titel och pension på våren 1739.

Bondes fall vid hattpartiets eröfring af makten är den stora händelsen i hans lif. Ehuru hans politiska bana därmed var slut och han under sin återstående lifstid väsentligen vistades på landet, sysselsatt med studier och familjelifvets omsorger, kom han efter Horns död att i den allmänna meningen blifva den främsta synliga representanten för hans system, hvars lyckliga följder så starkt afstucko mot den lättsinniga krigspolitikens snöpliga resultat. I den följande bittra partikampen var den gamle statsmannens namn ett af mösspartiets främsta skyltar. Bondes och hans olycksbroder Bjelkes återinträde i rådet blef ett af de förnämsta numren på mössornas program och ansågs såsom det synliga tecknet till partiets seger. Men under det Bjelke djärft och lidelsefullt kastade sig in i partikampen, höll sig Bonde i egen person aflägsen därifrån, om han ock var en intresserad åskådare af striden. Både 1742 och 1746 förmåddes han väl att hos ständerna inkomma med begäran om upprättelse, men han tog själf tillbaka sin begäran, då han såg den bittra strid, som den väckte, och emedan han fruktade den förbindelse, i hvilken de ytterliga mössorna trädt till Ryssland. Han bröt därigenom själf kraften af mössornas strid för återupprättelse, men förvärfvade i stället de härskandes tacksamhet, ständernas förtroendeförklaring och alla verkliga patrioters ytterligare aktning.

fäderneslandet och hans ämbete manade honom att tala, yttrade Sparre: »Så lärer I ej heller däruti blifva gammal.» Långt ifrån att tiga tog också Bonde till orda och demonstrerade, att man alldeles underskattade Rysslands krafter. Från den dagen började äfven han räknas »in numerum proscriptorum». Efter Horns afgång gjordes nytt försök att skilja Bonde från de öfriga och förmå honom till frivilligt afsked ur kansliet. Genom Karl Sparre, Tessin och »en annan af Bondes förmenta förtroligaste vänner» lofvades honom i sådant fall att med samma heder och lön få kvarstanna i rådet. Bonde vägrade, emedan han därigenom skulle liksom taga uppå sig eller erkänna de förmenta felen eller misstagen, men i bref till Tessin (febr. 1739) beder han denne försäkra på Bondes vägnar, att, »så snart remarquerna äro förbi», Bonde i förhoppning, att ständerna göra honom rättvisa och erkänna att om han felat det ej varit af elakt uppsåt utan orätt förstånd om ständernas mening, ämnar begära afsked ur kansliet för sin hälsas och privata affärers skull. Bondes bref till Tessin är tryckt i Gustaf Bonde I. s. 199.

Under den följande tiden hugnades Bonde med upprepade utmärkelser, nämndes först af alla näst den kungliga familjens medlemmar till riddare af den nyinrättade serafimerorden, kallades till medlem af vetenskapsakademien och vitterhetsakademien och fick 1757 Kungl. Maj:ts uppdrag att hafva öfverinseende öfver antikvitetsarkivet. Ändtligen 1761 följde den fullständiga återupprättelsen, då vid hattpartiets nedgång mössorna genomdrefvo Bondes och Bjelkes återinträde i rådet. Det var ett synligt vittnesbörd om den gamla Hornska politikens återkomst till heder och makt, men mer var det heller ej. Både Bonde och Bjelke nalkades slutet af sin långa lefnad, och i själfva verket voro de numer främmande för ärendena, liksom också de yngre mössornas program hade föga gemensamt med Horns statskonst. Några år efter denna upprättelse afled den gamle Gustaf Bonde i sitt åttiondetredje lefnadsår.

Uti dessa enkla hufvudkonturer kan bilden af Gustaf Bondes politiska bana fångas. Den är ingalunda rik på skiften, men äger dock ett betydande och djupt ingripande moment, som ger ett högre intresse och så att säga en viss färg åt hans lefnadssaga. Hans politiska fall var nämligen äfven Sveriges, ty genom omständigheterna var frågan om Gustaf Bondes kvarvaro vid makten eller ej förknippad med ytterst viktiga principiella motsatser, af hvilkas lösning Sveriges öde väsentligen berodde.

Vi skola i det följande betrakta några olika sidor af denna statsmans personlighet och verksamhet, därvid stödjande oss på hans egna uttalanden i efterlämnade skrifter, anföranden och bref.

* * *

Gustaf Bondes politiska åskådning och sympatier sammanfalla tämligen fullständigt med Arvid Horns. Liksom Horn lefde Bonde i öfvergången från storhetstiden till den nya tiden, och hans åsikter äro dels bestämda af reaktionen mot storhetstidens öfverdrifter, dels en fortsättning af dess idéer.

Bonde delade den allmänna afskyn för enväldet. Han tillhörde en släkt, som drabbats hårdt af reduktionen, och

var för nära lierad med Sveriges gamla högadliga familjer för att ej taga intryck af deras hat mot enväldet och dess verktyg. »Hvad bedröfliga och kännbara minnesmärken detta skadliga regeringssättet efter sig lämnat så väl uti det allmänna, hvilket aldrig varit närmare sin undergång, som uti de flesta undersåtares enskilda tillstånd, lärer ännu i många generationer ej kunna förglömmas», skrifver han 1739 i sin berättelse om detta års riksdag. Han lefde med under den svenska storhetens fall och delade helt naturligt föreställningen om enväldet såsom grunden därtill. Men Bonde var dock för lojal och full af vördnad för konungen, kanske äfven för försiktig för att deltaga i några revolutionsplaner under konung Karls lifstid. Veterligen har han icke varit invigd i den nya frihetens förberedande, tvärtom afstyrkte han såsom ordförande i fredsdeputationen och äfven genom skriftligt votum på riddarhuset vid 1713—14 års riksdag alla planer till ringaste förändring i styrelsesättet utan konungens vilja. Han ansågs till och med stå i förbindelse med Görtziska partiet och åtnjöt tydligen konungens förtroende. 1719 års revolution var dock otvifvelaktigt alldeles i öfverensstämmelse med Bondes önskningar liksom öfver hufvud med hela dåtida svenska adelns och byråkratiens mening, och han omfattade den nya friheten med en verklig inre anslutning, som icke minskades med åren.

Bonde deltog till och med direkt i utbildningen af ständernas, särskildt sekreta utskottets allmakt, då han 1719 häfdade utskottets rätt gent emot rådet att utnämna (föreslå) ministrar till braunschweigska kongressen. »Om kanslikollegium har makt att föreslå ministrar, huru mycket mera äga ständerna det att göra», förklarade han i sekreta utskottet. Det var den byråkratiska uppfattningen af ständerna såsom ett högsta allomfattande riksämbetsverk bredvid regeringens sida, som i detta yttrande framträdde liksom i så mycket annat vid frihetstidens första riksdagar. Vid öfverläggningarna om den nya regeringsformen under följande riksdag framkom Bonde med ett memorial, som gick ut på att alla påminnelser, som gjorts till konungamaktens förmån och i strid mot den redan afgifna nya konungaförsäkran, icke borde attenderas.

Det var helt säkert fruktan för reaktionsplaner från konungens sida, som förmådde Bonde att 1723 sluta sig till holsteinska partiet. Att detta icke skedde med anslutning till de holsteinska planerna i öfrigt framträdde bäst däri, att Bonde liksom den stora massan af frihetsvännerna följde Horn vid hans brytning med holsteinska partiet och 1726 såsom ordförande i kommissionen öfver Vellingk direkt deltog i partiets störtande. För Bonde var och förblef den sälla friheten det högsta politiska goda och Sveriges regeringssätt det fullkomligaste af alla. Äfven de utländska provinsernas förlust var icke för dyrt pris för säkerheten om lif, välfärd och egendom, försäkrar han i sin ofvan citerade skildring af 1739 års riksdag. Men visserligen hade Bonde då redan lärt, att den ädla friheten kunde missbrukas. Tvedräkten, partiandan och enskilda egoistiska sträfvanden voro de fiender, som under det ädla frihetsnamnet smögo sig in och alstrade en skadlig och kring sig frätande sjukdom, som ej utan starka åderlåtningar och en farlig kris kunde botas och utrotas.

Det var icke regeringssättet i sig, som i Bondes ögon bar skulden till det år 1739 inbrytande eländet. Han förstod icke, att den förändring i maktläget, som då inträdde, var en nödvändig följd af författningen, utan såg densamma under synvinkeln af den upphöjda och självständiga ställning, som rådet under Horns tid intagit. Bonde var aristokrat, och det var den frihet, som hägnats och utöfvats af de högre i samhället, högadeln och byråkratiens toppar, som han väsentligen prisat. »Myckenheten är ej alltid den skickligaste att själf finna de bästa råd eller utvälja de nyttigaste», säger han i sin före 1736 påbörjade lefnadsteckning[1] omedelbart efter det, att han prisat friheten och författningen. 1739 års hvälfning var därföre grunden till alla olyckor både genom nya principer i politik och ekonomi och genom den förändring i »Sveriges gamla fundamentallag», som rådets fall innebar. »I mer än 100 år finnes ej något dylikt exempel af sju Herrar Riksens Råds renoverande».[2] Ständerväldets utsväfningar under det följande ogillades väl af den

[1] Gustaf Bondes egenhändigt uppsatta lefvernesbeskrifning, tryckt i Gustaf Bonde I, s. 11 o. f.

[2] Gustaf Bonde, Sverige under Ulrika Eleonora och Fredrik I, s. 101.

i grunden så konservative och gammalmodige statsmannen, men tyckas dock ej hafva förmått rubba hans en gång vunna intryck af frihetstidsförfattningens förträfflighet. Åtminstone finnes ej i Bondes nu tillgängliga skrifter något yttrande, som visar, att han öfvervunnit skräcken för enväldet och hvarje utvidgning af konungamakten.

Med denna fasta kärlek till friheten förband Bonde en stark vördnad för konungamakten och dess höghet. Trots afskyn för enväldet var han en ifrig rojalist, för hvilken kunglig nåd var en väsentlig betingelse till lifvets värde och som alltid i de mest smickrande ordalag prisade alla kungliga förtjänster med öfverskylande af svagheterna. Karl den tolfte var för honom den store, oförliknelige konungen, ehuru han afskydde envåldsmakten och gaf densamma skulden till svenska storhetens fall. Äfven konung Fredrik ägnade han sin beundran och därjämte tillgifvenhet. Om konungens upplysta förstånd och »särdeles vältalighet» bära »dess faderliga utlåtelser i Rådsprotokollerne härliga vittnen», förklarar han i sin teckning af Sveriges tillstånd under Ulrika Eleonora och Fredrik, och öfver hufvud tecknar han i detta arbete konung Fredrik så ljust som möjligt. Intet öfvergår dock i underdånighet och rojalism Bondes tilltal till tronföljaren Adolf Fredrik i hans s. k. politiska testamente. »Här (i Sverige) finna E. K. H:s medfödda ogemena egenskaper nog tillfällen att öfva sig och glänsa. Den lilla tiden, som dess undersåtare redan haft den lyckan att känna honom, kommer dem redan att sörja, det densamme skall vara dödelig, som med så stor flit och omsorg om deras sanna och ständiga bästa arbetar på att göra sig uti deras hjärtan och hugkommelser odödelig. Det synes, som de öden, hvilka detta riket nu någon tid varit underkastadt, med flit tillredt för E. K. H. att kunna distinguera sig genom deras hjälp och bot .... Om E. K. H. hade vid sin styrelses tillträde funnit allting i godt skick och ordning, hade tilläfventyrs efterkommandena kunnat tillskrifva frukten och vården af dess flit och arbete de goda anstalter och tillstånd, hvaruti dess glorvyrdigste företrädare honom riket öfverlämnat, men nu har himmelen liksom förbehållit för E. K. H. det rättmätiga omdöme, att allt det goda, som oss under dess nådiga omvårdnad och styrelse tillflyter, näst Gud E. K. H:s

försiktighet och ömhet om vårt bästa tillskrifves.» Otvifvelaktigt var detta icke endast fraser, ehuru frihetstiden älskade att omgifva tronen med yttre höghetsattribut, ju mer den röfvade från densamma dess verkliga betydelse. Hos Bonde var det den högadlige hofmannens och rådsherrens ärfda vördnad för det kungliga huset och djupa lojalitetskänsla, som talade. Frihetskärleken och rojalismen trifdes hos honom godt bredvid hvarandra.

Gustaf Bonde tillhörde en af Sveriges yppersta släkter, som efter dåtidens mening räknade gemensamt stamträd med Erik den heliges ätt och hvaraf en mängd medlemmar såsom jarlar, furstar eller konungar spelat en stor roll i fäderneslandets historia. Att Gustaf Bonde skulle känna sig stolt öfver så lysande anor, är föga märkligt. Själf sysslade han gärna med att ytterligare sofra och rikta kunskapen om sin berömda ätts medlemmar. Han kände den förpliktelse, som denna lysande härstamning ålade honom, snarare än högfärd eller skryt, som låg främmande för hans ädla och verkligt aristokratiska natur. Han säger själf i sin lefnadsbeskrifning: »Att räkna bland sina förfäder både konungar, furstar och de yppersta i landet skatta somliga för en särdeles lycka och heder. Härutaf kunde jag mig äfvenväl fägna, som finner mig vara den tjugonde af dem, hvilka riksrådsämbetet i sitt fäderneslaud, son efter fader, beklädt; men som ingen sig själf den förmånen hvarken gifva eller betaga kan, afstår jag gärna sådant åt dem att pråla med, som behag däruti finna. Jag har alltid räknat det mer för en last och tunga än fördel, när enom af födelsen och härkomsten pålagdt är att genom möda och besvär träla sig upp i likhet med sina förfäder, på det man af efterkommande ej må skattas för en vanartig telning af så ansenlig stam.»

Bonde ansågs emellertid vara en högaristokrat, hvilken med en viss ringaktning såg ned på den unga adeln, som arbetat sig upp under 1600-talet, särskildt i enväldets tjänst. I någon man kanske denna misstanke var berättigad. I sina politiskt-historiska skrifter framhåller han gärna både beträffande Gyllenborg och Tessin deras härstamning af borgerlig släkt, som först nyligen gjort lycka. Särskildt beträffande Karl Gyllenborg, mot hvilken han kände en

förlåtlig bitterhet, anmärker han: »Dess fader var af borgerlig ätt och stämma, ibland Archontes (= rådet) framdragen till mer än mångas olycka och bedröfvelse, som dess namn ännu och länge med suck och klagan sig påminna lära.» Det var väl dock snarare ovilja mot Gyllenborgs och hans likars hänsynslösa sträfvan efter makten än missaktning för deras börd, som bestämde Bondes hållning i de sma sociala motsatserna inom Sveriges härskande adel. Man begagnade sig emellertid af Bondes aristokratiska sympatier för att reta den unga adeln mot Hornska regeringen. Ryktbart är företalet till Björners samling: »Nordiska kämpadater», som utkom under Bondes beskydd och med tillägnan till honom 1737. Där prisas börden från »mossevuxna» förfäder, under det ett nytt adelskap förklaras föraktligt och vanvördigt, om det ej är förenadt med stor rikedom eller stora herrars synnerliga nåd. Det var ett citat från en utländsk författare, hvilket enligt en berättelse Celsing skulle hafva narrat Bonde att låta inflyta.[1] Företalet blef indraget, och en ny upplaga utkom, men Bondes motståndare hade redan begagnat sig däraf för att underblåsa den unga adelns harm mot den gamla högadeln.

Gustaf Bondes aristokratiska sympatier få otvifvelaktigt ett renare uttryck i hans önskan att bevara adelsståndet i dess helhet från förfall. Han ansåg, att efter reduktionen den myckna adeln väsentligen var hänvisad till statstjänst; men tjänsterna räckte icke till för den talrika adelns försörjande, en del sjönk ned i fattigdom, minskade ståndets anseende och var ur stånd att uppfostra sina barn till statens tjänst, andra sökte sin utkomst i främmande tjänst. Bonde delade den under frihetstiden småningom mognande önskan att stänga adeln såsom slutet stånd för ofrälse tillflöden för att nedbringa antalet. Redan 1744 i sitt ofta anförda politiska testamente uttalar han denna tanke, som 1762 förverkligades. »Största delen af Sveriges rikes ridderskap och adel ägde i förra tider sin tillräckliga utkomst och sina egna odalgods och lägenheter, men finner sig nu genom tidernas omskiften nödsakad att söka den i publika tjänster. Våra förra öfverheters maximer

[1] Malmström II, 250.

hafva varit att ej göra flera nya rekryter i det ståndet, än rikets beställningar det erfordrade; men som deras antal nu mycket tilltagit och deras stånd ej tillåter dem att åter fatta sina förfäders näringsmedel, se de sig nu nödgade antingen att fara bort utur sitt fäderneslånd och således minska antalet af trogna undersåtare hemma eller ock här i nödtorft och trångmål sina dagar tillbringa utan hopp af uppkomst och lägenhet sin skicklighet att kunna ådagalägga samt följaktligen, hvad som beklagligast är, föga i stånd att kunna lämna sina efterkommande en deras stånd anständig uppfostran. Fördenskull jag fördristar mig E. K. H:s nådiga ompröfvande underställa att med sin höga rättighet uti nobiliterande till någon tid anstånd göra och låta de nuvarandes myckenhet genom hvarjehanda händelser och frånfällen af sig själf minskas till ett antal, som uti rikets tjänster och angelägenheter kan försörjas.» Bonde ansåg, att de ofrälse ståndens ovilja härvid skulle mötas genom att strängt utdela rikets beställningar efter meriter och skicklighet, men säkert inbegrep han häri ej de högre genom adelsprivilegierna adeln allena förbehållna ämbetena och menade antagligen, att genom adelns begränsning och därmed följande bättre ekonomiska villkor och uppfostran den större skickligheten och meriten till statens tjänster äfven hos detta stånd skulle bevaras. Adelsvän var Gustaf Bonde helt naturligt, men i verkligt god mening, ehuru han naturligen fullt kvarstod på ståndssamhällets ståndpunkt och i sextonhundratalets idéer och icke förstod de nya rörelser inom det sociala lifvet, som under 1700-talet började att framträda.

Den aristokratiska samhällsuppfattningen förband sig hos Gustaf Bonde med en konservativ läggning i allmänhet och sträfvan att bevara gammaldags tukt och anständighet. Därtill kom en byråkratisk åskådning af samhället, som härstammade från 1600-talets stora förvaltningsreformer och som under frihetstiden i allmänhet frodades i yppig utveckling. Det var ett öfverskattande af ämbetsmännens betydelse i samhällsarbetet, som lätt ledde till förakt för de icke byråkratiska klasserna, till formpedanteri och ämbetsmannagodtycke. Bonde har visst icke gillat den själfsvåldiga anda inom ämbetsmannavärlden, som följde genom

den bristande kontrollen uppifrån, eller godtycket nedåt, men han såg världen från ämbetsmannens synpunkt och bedömde därifrån tidens företeelser. Stundom kunde till och med hans uppfattning så begränsas, att hans välmenta förslag rent af bli typiska yttringar af en bornerad adlig byråkratism och konservatism. Särskildt framträdde detta i de åtgärder, som han i sitt politiska testamente rekommenderade tronföljaren att vidtaga till landtbrukets höjande. För att bevara arbetskrafter åt jordbruket föreslog han, att »hvar och en, som hädanefter ville träda därifrån, först bör förse sig med attest och skriftligt tillstånd därtill utur sin socken, härad och höfdingedöme, och dessa ej meddelas åt någon, som ej fyllt sina vissa år, hvilket mycket bidraga skulle att hämma ungdomens flyktighet och lättsinnighet att undandraga sig arbete och besvär, medelst det de sa hoptals bortlöpa och begifva sig antingen till herretjänare, borgare i smastäderna, djäknar, præceptorer och på slutet fattiga och allmosehjon.» Denna tanke mognade slutligen till ett memorial vid öfverläggningarna om tjänstehjonsstadgan under 1755—56 års riksdag, hvari Bonde yrkar »den rättvisa förordning», att ingen dräng eller piga får lämna socknen eller häradet utan tingsrättens attest, att han eller hon ej längre behöfs därstädes och fyllt trettio år, detta vid straff af självskrifvenhet till krigstjänst för drängen och publikt arbete för kvinnan.[1]

Det är klart af Gustaf Bondes hela väsen att han med oblida ögon skulle se de nyare riktningar, som framträdde i ungdomens uppfostran, och den självsäkerhet, det lättsinne och bristande intresse för allvarliga studier, som han tyckte sig märka hos tidens adliga ungdom. Det är otvifvelaktigt, att med hattpartiets seger de unga adelsmännens självkänsla växte i medvetandet af deras politiska betydelse. Det gällde icke längre så mycket att förvärfva sig grundliga studier för en blifvande bana i statens tjänst, som att fort komma in i verken eller vid krigsmakten för att förvärfva åldersmeriter eller att göra sig bemärkt i partilifvet på riddarhuset eller i riksdagsklubbarna. Dessutom strömmade den franska bildningen in i allt starkare

[1] Malmström IV, s. 406.

mått. De som hade råd utvecklade sin uppfostran i Paris och medförde den lätta, frivola tonen samt det eleganta sättet att röra sig i sällskap till Sverige. Bonde klagade högljudt öfver studiernas förfall och resorna till Paris. I sitt politiska testamente säger han om den studerande ungdomen: »De öfvergifva universiteten och sina studier i de åren, när de som mest däraf profitera kunde och skulle. Hvaraf är händt, att E. K. H. lärer hafva funnit hos största delen af vår ungdom, besynnerligen bland adeln, fuller grunden och ämnet till studier och vetenskaper förmedelst deras föräldrars anförande, men hos helt få deras kontinuation och fullbordan. Uppå sitt 17:e eller 18:e år öfvergifva de universiteten och under pretext att lära, lefva och bringa sig upp genom åldern i tjänsterna låta inskrifva sig för frivilliga antingen vid kungl. hofvet, kollegierna eller krigstjänsten samt, om deras föräldrars medel äro tillräckliga, göra en utrikes resa till Paris, som är en ort, hvarest knappt de mognaste år äro tillräckliga att undfly det onda och samla det goda. Till vår nations största vanheder har man knappt hört någon annans ungdom så lättsinnigt förbyta sin religion och salighet emot några snöda lustar och förförelser i Frankriket, som det nu är skedt med åtskilliga våra unga resande en tid bortåt. Okunnigheten eller själfsvåldet ibland dem är beklagligen så högt stiget, att jag en gång med bedröfvelse hört den satsen bland några förfäktas: 'Det gör tillfyllest att vara en honette homme till att också vara en god kristen'. Jag för min del, som väl vet många hedningar hafva varit des honettes hommes men ännu i hela vår värld aldrig igenfunnit den nu nymodige afguden: 'point d'honneur', långt mindre, att den skall prefereras för allt vårt timliga och eviga goda, skulle tro, att om den omvändes, nämligen: 'det gör tillfyllest att vara god kristen för till att också vara oundvikligen honette homme', blefve den satsen både riktigare och säkrare». Efter denna straffpredikan öfver tidens ungdom föreslår Bonde såsom botemedel, att tronföljaren förbjuder alla utrikes resor före fyllda tjugufem år och uppmuntrar universitetsstudierna genom försäkran, att de år, som ungdomen efter sitt 17:e eller 18:e år använder på studier vid universiteten, skola särskildt

räknas såsom förmån uti anciennitet vid tjänsters tillsättande.

I några *tankar huru min lille son Karl Bondes ungdomsår böra användas,*[1] nedskrifna i nov. 1743, utvecklade Gustaf Bonde närmare sina pedagogiska åsikter. Det var bibeln och de klassiska författarne, som utgjorde hufvudföremålet för undervisningen, hvartill praktiska öfningar i lefvande språk samt historiska och politiska studier slöto sig såsom nödvändiga för den blifvande ämbetsmannen eller statsmannen. Men därjämte rekommenderade Bonde i öfverensstämmelse med egen smak och tidens allmänna riktning matematiska och naturvetenskapliga studier — allt i förening med kroppsliga exercitier och under informatorers ledning, till dess vid omkring 18 år universitetsstudier i Sverige och Tyskland ytterligare skulle fullborda denna uppfostran. Först vid 22 år borde dessa studier vara afslutade och den unge ädlingen göra sitt inträde i statens tjänst. Efter ytterligare några år borde sedan utländska resor följa i Tyskland och Italien och först därefter i Frankrike. Mot Frankrike framlyser Bondes starka misstroende i motivet till att Italien först borde besökas, nämligen: »alldenstund det allvarsamma och solida väsendet i Italien mycket stadgar och fäster ens sinne att ej låta éblouera sig eller högre skatta de smickrande retelser och fladderverk i Frankrike, än det är värdt.»

Onekligen var det sunda idéer, som Gustaf Bonde förfäktade i uppfostringshänseende, men visserligen kämpade han förgäfves mot den franska bildningen, som gjorde sitt segrande intåg i de högre klasserna utan egentligt motstånd och väl äfven hade en mission att fylla. Bondes afvoghet mot Frankrike berodde kanske på hans politiska sympatier i allmänhet liksom på hans gammalmodigt religiösa åskådning. Förbittringen mot den unga adeln gjorde sitt till, och Gustaf Bondes välmenta klagomål och råd till tronföljaren göra snarast intrycket af en gammal gnatig herres klagan öfver tidens ungdom och oförmåga att följa en yngre tids sträfvanden och tendenser.

Gustaf Bondes personlighet var väsentligen bestämd af en djup vördnad för religionen. Han var en verkligt

[1] Gustaf Bonde II, s. 113 o. f.

religiös man, som i hela sitt privata lif var genomträngd af religiösa betraktelser, känslor och vanor. Denna religiositet var strängt bunden vid den härskande lutherska statskyrkan. Bonde är ett ypperligt uttryck för dess kraftiga och manliga anda på samma gång som för dess bokstafsträldom och begränsning. Redan som ung man skaffade han sig stora teologiska kunskaper och studerade under sin vistelse vid Tübingens universitet 1701 privatim teologi för professor Förtch därstädes. Det har, säger han själf, »genom Guds nåd mig sedan mycket till pass kommit och befästat så mot våra vederparter uti religionen och i synnerhet emot de nu så gängse ateister, deister och indifferentister, som ock uti hvarjehanda vidrigheter, bedröfvelser och motgång, som den allrahögste till mitt fastän förut obegripliga bästa och nytta i min vandring i detta timliga tillskicka behagat.»

I sin tro fann Bonde ständigt en tröstekälla för alla vidrigheter, som öfvergått honom, liksom han öfverallt såg anledningar att tacka försynen. Stundom tager denna tacksamhet ett ganska naivt uttryck. Sålunda begynner han sin självbiografi med tacksägelser för det han blifvit människa och kristen. »Så ofta jag besinnat de oförlikneliga förmåner, som den nådige skaparen meddelt människan framför andra skapade ting, finner jag mig ej tillfyllest kunna tacka och upphöja dess innerliga godhet, som mig till en människa utsett, när det likväl stod i dess gudomliga allmakt mig i något annat dödt eller lefvande djur, hvars varelse med lifvet upphör, att bereda och tillkomma låta; men ännu olika mera att han af gudomlig nåd låtit mig till en kristen födas och i den religionen uppfostras och fästas, som hans heliga ord och skrift allena för grundval till en evig lycksalighet erkänner, hvaremot likväl så många otaliga tusende andra i det hedniska fördömliga mörkret dageligen tillkomma och förgås, hvarutinnan jag dess outrannsakliga nådevägar och obegripliga domar mera vörda än utgrunda bör eller söker.» I sitt afsked från rådsämbetet 1739, som försatte honom vid full kraft i overksamhet, såg han äfven Guds finger, som korsat hans egna förhoppningar, och han prisar Guds nåd, som »således velat draga mig ifrån det intill den tiden dagliga och stundliga öfverhopande,

trälsamma, dock i anseende till framtiden slippriga och äfventyrliga arbete och besvär samt härigenom lämna mig tillräckligt anderum mellan tiden och evigheten att bättre kunna iakttaga min skyldighet mot min skapare och min själ.» Han tröstar sig därjämte från sin ståndpunkt med den reflexionen, att han fortfarande kan gagna det allmänna genom sina böner. »De stillas och fördoldas i landena böner för sin öfverhets och sitt fäderneslands välgång äro ej mindre fasta murar för ett land och rike än purpur och harnesk.» På samma sätt såg han i Sveriges räddning 1743 ur inre uppror och yttre fienders våld en ögonskenlig gudomlig nåd. I sitt eget återkallande till makten 1761 likaledes. Öfverallt framträder detta åskådningssätt i hvad Bonde skrifvit, om ock starkast i hans själfbiografi.

Den fastställda kyrkoläran ägde för Bonde en auktoritet, höjd öfver allt vetande och alla det naturliga förnuftets invändningar. Häri fann han den högsta visdom och den högsta norm för all världslig vetenskap. Trots sin stora kärlek till vetenskapen i olika former säger han, att han i de världsliga vetenskaperna endast funnit gissning och fåfänga »förutan den ena, som förer till skaparens kunskap och admirerande För den skull jag också framför allt låtit mig angeläget vara att lära: unitatem in bino numero Ternario Sancto, som härtill leder: nämligen Fadern, Ordet och den helige Ande och att de tre äro ett, samt anden, vattnet och blodet, hvilka tre också äro ett. Men som ganska få hinna till den djuphet och afgrund af förstånd, som dessa himmelska och jordiska vittnen med sig bringa, vördar och nöjer jag mig med det pund, som mig af nåde härutinnan meddelt är. Mig är nog att så mycket den högste af sin nåd låtit mig blifva delaktig utaf känna Gud en sannan Gud och mig själfvan en syndig människa, uti hvilken kunskap, som tjänar till min skröpliga naturs förbättring, all evig och timlig visdom och nöje hvilar och döljes både i andliga och världsliga ting. Själfva den skapade naturen erkänner med oändlig vördnad och häpenhet i den förra sin förträfflighet och i den senare sitt konstiga sammandrag och infattning.» Dessa rader äro typiska för Gustaf Bondes tunga och konstlade stil på samma gång som för hans strängt rättrogna åskådning. Det är nästan en

gammalmodigt deklamatorisk predikoton, som han ibland antager och som flerfaldiga gånger både i hans historiska och naturvetenskapliga skriftställeri liksom griper honom och för honom långt bort från det egentliga ämnet.

Bondes naturvetenskapliga studier och betraktelser buros innerst af intresset att påvisa Gud i naturen, och han hade en sorts naturfilosofi, som ställde sig liksom kompletterande eller inledande till den positiva kyrkoläran. Liksom den senare hämtade sin visshet ur Guds uppenbarade ord, bibeln, så hämtade den förra sin kraft ur Guds uppenbarelse i naturen och särskildt i människans inre och yttre skepnad. Båda vetenskaperna utgjorde ett helt och förde till samma mål på olika vägar. Denna naturfilosofi, som utgör en egendomlig sammansmältning mellan samtidens starka naturvetenskapliga intresse och den föregående tidens utpräglade lutherska trosvisshet, har Bonde förnämligast framlagt i sitt arbete *Guds underverk i naturen* etc., författadt 1749 och tillägnadt prins Gustaf. Arbetet sönderföll i tre delar, af hvilka den första ägnas åt betraktelsen af den skapade naturen, den andra åt människan eller den lilla världen och den tredje åt den heliga skrift, för att ur hvardera af dessa kunskapskällor vinna insikt om skaparen och hans verksamhet och en del moraliska lärdomar. De två första delarna utkommo under form af en mängd disputationer vid Lunds universitet på 1760- och 1770-talet.

Något filosofiskt eller teologiskt verk utom det ofvannämnda har Gustaf Bonde ej författat, men bibelns auktoritet framträder öfverallt i hans rent naturvetenskapliga arbeten liksom i de historiskt antikvariska och sätter en gräns för forskningen, som är oöfverstiglig. Sålunda kastar han sig in i striderna om jordens ålder närmast med anledning af Dalins historiska spekulationer om vattenminskningen och vänder sig särskildt mot en granskare, som vågat antyda, att jorden var mycket äldre än hvad man hittills trott och bibliska historien medger. »Vore det oss tillåtet att döma om det, som uppenbarelsen i den heliga skrift lämnat oss till efterrättelse, i hvad afgrund och i hvad olycklig villa skulle icke våra inskränkta omdömen insänka oss», utbrister han. »Utur historierna hafva vi inga äldre underrättelser än af Mose, hvilken icke allenast hafver haft det

han skrifvit af Guds anda, som förde dess penna, utan har ock kunnat inhämta det utur fjärde handen ifrån Adam själf. Adam lefde ju efter bibelns räkning intill Noachs faders tid, och dennes son Sem intill Jakobs tid, hvilkas söners barnabarn hafva kunnat berätta det för Mose.»[1] Liksom Bonde i detta fall från sin teologiska ståndpunkt tog till orda mot naturvetenskapen, så sökte han äfven upprätthålla bibelns fulla auktoritet mot den historiska granskning, som hos Spinoza m. fl. börjat framträda. Särskildt upplysande härför är Bondes brefväxling med den gamle biskop Rhyzelius, hvilken förser Bonde med en mängd motbevis mot de »bibelskändare», som satt ifråga Moses' författarskap till Moseböckerna.

Det är klart, att Bondes religiösa intressen och teologiska ståndpunkt skulle göra honom till en stor vän af statskyrkan. Äfven i detta fall delar han Horns sympatier och bidrog väl i sin mån till den intima alliansen mellan den Hornska regeringen och kyrkan, representerad af prästeståndet. Men Bondes religiösa intresse var dock för själfständigt och starkt för att han alldeles skulle hafva gått i ledband hos de ifrigaste försvararne af renläriglieten. Såsom ordförande i den s. k. Sicklakommissionen, som 1723 tillsattes att rannsaka om föregifna villomeningar i Sickla by, förfäktade Bonde rätten för lekmän att om söndagen komma samman för att sjunga psalmer och gemensamt bedja, då för öfrigt ingen villfarelse kunde påvisas, och klandrade prästerskapets ovisa nit att genast utan grund in- och utrikes sprida beskyllningen om oroligt tillstånd inom den kristna församlingen i Sverige. Kommissionen föreslog till och med, att öfverheten skulle utfärda en varning härför till prästerskapet, som ock skedde. Äfven under sin senare tid har Bonde talat i kyrkliga frågor, då han vid 1760 års riksdag inlämnade ett memorial, hvari han tog till orda för en förnyad bibelöfversättning. De samtida kyrkliga rörelserna följde Bonde likaledes med intresse. Han studerade Svedenborgs skrifter, brefväxlade med honom och bjöd honom såsom gäst till sitt hem. Men Bonde gillade visst icke hans lärosatser och har uppsatt några *Objectiones vid*

[1] Svar på påminnelserna vid dess anmärkningar öfver Dalins svenska historia, tryckt i Gustaf Bonde II. s. 62 o. f.

Svedenborgs skrifter,[1] hvilka bestrida Svedenborgs godtyckliga bibeltolkning, hans lära, att inga andra änglar finnas än aflidna människors andar, och hans förkastande af den lutherska rättfärdiggörelseläran.

Otvifvelaktigt bidrog äfven Bondes religiösa åskådning att gifva honom en gammalmodig karaktär och ytterligare skilja honom från det unga Sverige, som började fyllas af de modernare åsikter, som från England och Frankrike inströmmade. Upplysningens idéer voro Bonde främmande och osympatiska, och han lefde kvar såsom en representant för en gången generation äfven i detta afseende under hattpartiets stormiga tid och den egentliga frihetstidskulturens rikaste blomstring.

Gustaf Bonde hade af naturen starka vetenskapliga intressen. Redan i sin ungdom skaffade han sig en betydande lärdom och debuterade vid 21 års ålder i Tübingen 1703 med en afhandling: *Statera universalis, hoc est dissertatio academica de lege isodynamica*, genom hvilken han ville påvisa en genomgående jämviktslag så väl i den fysiska naturen som på det moraliska lifvets område. Den väckte uppseende för författarens lärdom vid så unga år. Sina naturvetenskapliga studier fortsatte Bonde äfven under sin ämbetsmannabana och lät icke de brinnande statsmannabestyren afhålla sig från att göra excerpter och anteckningar, företaga experiment och samla iakttagelser, brefväxla med in- och utländska lärde och själf vid tillfälle framträda med en eller annan undersökning. Under den långa tjänstledighetstiden blefvo dylika sysselsättningar hans käraste tidsfördrif. Bonde förvärfvade nog en betydande lärdom genom sin flit och sitt lefvande intresse, men högre än dilettantism torde dock ej hans vetenskapliga möda kunna uppskattas. Det är svårt för någon annan än fackmannen inom naturforskningens historia att rätt uppskatta Bondes arbete på detta område, men så mycket framstår äfven vid en oinvigds flyktiga blick på hans vetenskapliga verksamhet, att han varit alltför hemfallen åt mystiska och magiska funderingar, för att något verkligt värde skulle finnas däri.

[1] Gustaf Bonde II, s. 94.

Särskildt kemien var föremål för Bondes intresse. Han sökte genom densamma vinna lifselexiret, den underbara vätska, som han kallar »det största goda, som på jorden finnes näst Gud». Detta är den skatt som återskänker en förlorad hälsa och ungdom, förökar rikedomar och timligt godt och förlänar intill vårt sista andedrag själens lugn och spänstighet.» Om sina forskningar efter detta lifselexir, som han menar sig vara på spåren, lämnar han en redogörelse i ett underligt, allt igenom mystiskt arbete: *Clavicula Hermeticæ Scientiæ*, författadt 1732.[1] Äfven guldmakeriet intresserade Bonde lifligt, och han förde korrespondens med lika tänkande inom- och utomlands, emottog underrättelser om hemliga alkemistiska recepter o. d. Forskningarna efter perpetuum mobile och astrologiska förutsägelser synas äfven hafva intresserat honom.

Undergörande läkemedel och sympatiska kurer mot hvarjehanda åkommor samlade och upptecknade det gamla riksrådet flitigt. 1756 höll han i Vetenskapsakademien vid presidii afläggande ett *tal om Asketrädets nytta*, där han redogör för huru mjältsjuka, kolik, bölder, kräfta och fallandesot kunde botas genom rätt användning af detta märkliga träd. Äfven sår botades af asketrä, men då måste det huggas uti första timmen, sedan solen inträdt uti lejonet, och ej nedåt utan uppåt. Det intryck, detta tal gjorde hos Vetenskapsakademiens öfriga ledamöter, var väl tämligen blandadt. Säkert var det mer än gammalmodigt i jämförelse med den tidens icke obetydliga naturvetenskapliga lärdom.

Af nyktrare art är en *Kort undersökning om vattnets natur och egenskaper*, tryckt i Lund 1745 under pseudonymen Gunnar Blå. Denna undersökning redogör för några kemiska analyser af vattnet och uttalar i bestämda ord åsikten om materiens och energiens oförstörbarhet. Samma åsikt och

[1] Arbetet är utgifvet af trycket på latin i Marburg 1746 och sedan genom Arckenholtz' försorg på franska i Amsterdam 1751. Möjligen är Bonde icke själf den, som inspirerat detta arbete, utan har endast nedskrifvit en annans tankar, nämligen Fredrik Lorentz Bondes på Kjesäter, hvilken äfven varit intresserad af alkemistiska experiment. Detta synes framgå af en anteckning på Gustaf Bondes manuskript, som han dock själf strukit öfver. Säkert är emellertid, att Bonde själf var ifrigt intresserad af att finna ett dylikt lifselexir eller den naturliga elden, som bland annat framgår ur hans korrespondens med Arckenholtz.

undersökning ligger till grund för Bondes *Anmärkningar vid första delen af Svea Rikes historia af Olof Dalin*,[1] då han mot dennes teori om ett mycket högre vattenstånd, som blott för några sekler tillbaka skulle lagt Sverige under vatten, hufvudsakligen anmärker, att vattnet hvarken kan försvinna, ej heller förvandlas till jord eller lera, hvarföre antagandet af ett så högt vattenstånd, att dess försvinnande ej kan motsvaras af höjningar på andra delar af hafsytan, måste förkastas. Äfven Bondes *Anmärkningar om löfven på träden* i Vetenskapsakademiens handlingar vittna om nyktra naturvetenskapliga iakttagelser och insikter.

Jämte naturvetenskaperna voro antikvariska studier Bondes käraste sysselsättning. I de historiskt-antikvariska och genealogiska skrifter Bonde författat visar han sig såsom en sannskyldig anhängare af Olof Rudbecks skola. Bonde trodde uppriktigt på teorierna om Sveriges höga ålder, om de götiska folkens utvandring och de fabulösa fornkonungarnes märkliga bedrifter. De isländska sagorna voro för honom historiska källor, hvarur ständigt nytt material kunde hämtas till fornhistorien, och liksom de äldre historieskrifvarne ända från Johannes Magnus' dagar förband han gärna folkens äldsta historia med gamla testamentets berättelser. Med mycken lärdom samlade han svenska regentlängder, sysslade med utredande af historiskt-antikvariska detaljer, öfversatte isländska sagor eller samlade underrättelser om sin egen ryktbara ätt. Bonde var nästan själen och medelpunkten i den krets af forskare, som ännu vid 1700-talets midt sökte upprätthålla den Rudbeckska skolans metod och teorier och såsom sannskyldiga epigoner filade på utförandet af detaljer i mästarens byggnad. Särskildt Bondes korrespondens med den lärde Björner visar andan i denna forskning. Än redogöres för Ivar Vidfamnes släktförhållanden i något dylikt bref, än utvecklas vidlyftiga resonemang om det isländska språkets identitet med det gamla götiska, eller försvaras de gamla sagornas värde mot nyare historieskrifvare, hvilka endast vilja göra sig behagliga för utländingen, som mindre ämne af häfder hafver än de svenska. I ett af sina bref till

[1] Dalin, Vitterhetsarbeten III. Sthlm 1767.

Bonde till svar på en förfrågan angående de båda samkonungarne Erik, hvilka regerade efter Stenkils död, fäller Björner det för dessa forskare karakteristiska yttrandet: »Har ock eljest ej stort brytt mig om sådana i kristendomstiden varande konungar, utan hellre velat bringa de hedniskas ättartal till all görlig redighet.» Till och med ett bref på isländska skrifver den lärde pedanten till sin höge gynnare och medforskare.

Främst af Bondes antikvariskt-historiska skrifter står hans *Förteckning på svenska konungar*, författad omkring 1733 och tryckt på svenska och latin, sedan i något omarbetad form såsom »ättartal på svenska konungar» intagen i Björners samling Nordiska kämpadater. Det var enligt Björners omdöme »det fullständigaste af alla konungatal dem vi tillförene hafva haft.» Här delas de förkristna konungarne på fyra ätter före den stenkilska, nämligen den fornjoterska ätten, ynglingaätten, den yngre fornjoterska ätten eller (enligt senare upplagan) urfädernas gylfiska ätt samt den Lodbrokska ätten. I en annan skrift, som utkom 1758, *Om de forna konungar, jarlar och regenter, som hafva regerat i Göta rike*, hade Bonde med mycken lärdom sammanfört alla notiser om Göta rikes höfdingar, som han ur isländska sagor, Saxos historia och andra källor kunnat samla.

Mera fantastisk, om ock ej mindre lärd, är hans i Vitterhetsakademiens handlingar 1755 intagna *Försök att igenfinna den finska nationens och språkets härkomst.* Bonde söker här förfäkta den satsen, att finska nationen härstammade från de af Salmanassar bortförda tio Israels släkter. Beviset var förnämligast en del likheter mellan finska språket och det hebreiska. Än mer fullt af mycken osmält lärdom, fantastiska konstruktioner och osammanhängande betraktelser är ett *Utkast till en jämförelse mellan den bibliska och världsliga historien*, tryckt 1760. De fjorton kapitlen i detta vidunderliga arbete handla om alltings föreburna evighet, hedningarnes gissning om världens tillkomst, världens ålder, kaldéernas föregifna ålder, egyptiernas ännu några tusen år sig längre tillbaka sträckande ättartal, kinesernas påstådda ålderdom, skapelsen, den förra världens invånare, egyptiernas Hermete, skiljaktigheter uti bibelns särskilda öfversättningar, judafolket, judarnes öden vid och

efter det babyloniska fängelset, de tio förlorade Israels släkter, samt judarnes gudstjänst efter förskingringen. »Arbetet är», säger utgifvaren af det ofta citerade arbetet om Gustaf Bonde, »en besynnerlig blandning af filosofi, lingvistik och historia och har egentligen till ändamål att försvara de bibliska utsagornas riktighet i afseende på uppgifterna om världens ålder.» Äfven här var hufvudintresset att mot några »fritrafvare», som ville tillerkänna världen högre ålder än bibeln, försvara den bibliska historien och dess kronologi.

I sitt intädestal i Vetenskapsakademien 1748 redogjorde Bonde ganska vidlyftigt för sin uppfattning *om vetenskapernas fortplantning.* Det är typiskt för hans uppfattning i stort. Människosläktet ägde i paradisets fullkomlighetstillstånd äfven ett fullkomligt vetande, som med syndafallet förmörkades, så att endast »ett medskapadt högt vishetsämne om alla timliga ting» kvarstod. Denna ursprungliga visdom öfverlefde genom Noach syndafloden och utgjorde grunden till all senare vetenskap. Talaren sökte därpå skildra vetenskapernas tillstånd hos babylonier, egyptier m. fl. gamla folk, och når slutligen svenska folkets äldsta vetenskap, som ty värr är tämligen obekant, emedan alla skriftliga uppteckningar bortförts och förstörts af de katolska prästerna, Birgitta, Johannes Magnus och drottning Kristina.

Det är klart af denna korta revy öfver Bondes förnämsta naturvetenskapliga och fornhistoriska skrifter, att Bonde alltigenom stod kvar på 1600-talets vetenskapliga ståndpunkt, men äfven vid häfdandet af denna föråldrade ståndpunkt endast var en intresserad dilettant utan vetenskaplig begåfning eller spår till kritisk skärpa. Bibelns auktoritet, höjd till ren bokstafsdyrkan å ena sidan, mystiska och magiska föreställningar å den andra begränsade ständigt hans vetenskapliga horisont. Därtill kom benägenhet att ständigt vika från ämnet in i filosofiska eller moraliska betraktelser. När så därtill lägges saknaden af sträng metod och slutligen en förunderlig brist på känsla för det möjliga eller sannolika, är det ej underligt, att trots alla sunda enskilda iakttagelser och all ovanlig lärdom det gamla riksrådet måste stå midt i det sjudande vetenskapliga lifvet i Sverige vid århundradets midt såsom en underlig gen-

gångare från en äldre tids naiva vetenskapsidkare, ärevördig, men något fossil.

Såsom chef eller högste uppsyningsman öfver antikvitetsarkivet kunde Bonde icke mycket uträtta på grund af sin höga ålder, ehuru hans brinnande intresse och praktiska begåfning tidigare skulle kunnat göra en betydande insats på denna post. Ett förslag till instruktion för undersökningen af jättegrafvarna i Helsingland tillhör denna epok af Bondes lif, liksom initiativet till samlande af ett corpus diplomaticum Sueciæ, hvartill Langebek gifvit honom idéen. Det var under Bondes chefskap för den antikvariska forskningen, som Nils Wessman vid sina gräfningar i Skåne fann »själfva Odens piprensare».[1]

Det är icke såsom vetenskapsman Gustaf Bonde skall bedömas, om man vill vinna en rättvis uppskattning af hans begåfning. Vetenskapen var för honom mer ett intresse och en sysselsättning än hans egentliga lifsuppgift. Gustaf Bonde var statsman och ämbetsman. Det var at statens tjänst han ägnat sin kraft och han hade hoppats att, så länge hans lefnad räckte, få offra sina krafter däråt. Såsom ämbetsman var Bonde högt ansedd genom sina solida insikter, sin redbarhet och sin flit Han ägde en insikt på de flesta förvaltningsområden, som stod vida högre än den, som de parlamentariska partistatsmännen sedan förmådde skaffa sig, och var genom sin redbara karaktär höjd öfver alla motiv, som ej öfverensstämde med den offentliga plikten.

Men Bonde var mer än ämbetsman. Han är visserligen ingen originell statsman. Han har icke framträdt med några nya idéer, men han ägde förmåga att fullt sätta sig in i en viss åskådning, göra den till sin egen och uti förekommande tvistiga fall konsekvent och klart från sin ståndpunkt öfverskåda läget och fullfölja sina syften. Det var den svenske ädlingens medfödda statsmannabegåfning. Ättens traditioner, uppfostran och egna sympatier hänvisade Gustaf Bonde till statslifvet, och han blef en af dessa nyttiga arbetare, hvilka kanske icke i en kris, som kräfver djärfhet

[1] Bref af Nils Wessman till Gustaf Bonde 12 okt. 1757. Gustaf Bonde II. s. 296.

att styra in på ny kurs, äga den nödiga kraften att frigöra sig från traditionerna, men i stället, sedan riktningen en gång är gifven, genom sin sunda blick, sin försiktiga eftertanke och nobla, lidelsefria uppfattning äro till en verklig välsignelse för ett folk, nog lyckligt att vinna deras ledning. Såsom praktisk statsman af denna mer upprätthållande än skapande karaktär har Gustaf Bonde gjort en betydande insats i vår historia, ehuru visserligen hans bana blef afbruten alltför hastigt af vidriga öden.

Genom sin litterära läggning ägde Bonde äfven förmåga att i skrift göra sin mening gällande icke blott i förträffliga memorial och anföranden, utan äfven genom politiska ströskrifter och till och med genom historiska verk, som skildrade samtidens politiska öden från hans synpunkt. En del af dessa skrifter hafva länge varit tillgängliga i tryck, några hafva i det ofvanstående verket om Gustaf Bonde blifvit publicerade för första gången. Af Bondes anföranden och betänkanden äro också några tryckta härstädes, ehuru visserligen en vida större mängd finnes i de offentliga protokollen och brefsamlingarna. Vi hafva ofvan skildrat Bondes politiskt-sociala sympatier i stort, sådana de framträda i hans tryckta skrifter. Det återstår att något närmare betrakta honom såsom politisk och historisk skriftställare och hans hållning till tidens praktiskt politiska problem, likaledes med ledning af dessa skrifter.

Gustaf Bondes framskjutna ställning i rådet och kansliet gjorde honom till själfskrifven målsman för de idéer, som Arvid Horns regering representerade. Horns egen ålder och sjuklighet lät denna representativa börda i allt högre grad falla på Bonde. Till att uppbära densamma var han ock synnerligen väl lämpad. Han hade visserligen före sitt inträde i rådet ej särskildt framträdt såsom målsman för något visst politiskt program, men genom hela sin personliga läggning sympatiserade Bonde med Horns åskådning. En försiktig fredspolitik, som undvek alla utmanande steg och endast afsåg att bevara Sveriges själfständighet, var äfven hans mål. I en mängd anföranden i rådet och kansliet har Bonde med klarhet utvecklat detta program. Särskildt då Frankrike vid polska tronföljdskrigets utbrott sökte locka Sverige in i krigiska äfventyr och då något

senare franska och ryska alliansfrågorna voro före, talade Bonde mycket ifrigt för att med yttersta försiktighet upptaga franska politikens lockelser. Flera af dessa vota äro utmärkta af ovanlig reda, kraft och insikt. De vittna om en stark känsla för Sveriges själfständighet och värdighet och på samma gång om en ytterst säker uppfattning af läget. Så t. ex. Bondes votum i nov. 1734, när sekreta utskottet infordrade riksrådens yttrande angående den föreslagna franska alliansen.[1] Med hvilken skärpa framhåller han ej faran af att göra Sveriges politik beroende af en annan makt och blottar franska diplomatiens egoistiska syften.

Den misstro till Frankrike, som här framlyser, var ett genomgående drag hos Bonde. Han skildrar alltid dess politik såsom egoistisk och falsk och drar gärna fram exempel ur historien för att bevisa sin sats. England däremot har hans sympatier, och han söker upprepade gånger försvara denna makt mot de beskyllningar för trolöshet, som rikligen haglat öfver densamma, väl ej utan skäl, alltifrån det stora fredsslutets dagar. Äfven i fråga om ryska alliansens förnyande intog Bonde en bestämd position och framdref frågan genom förträffliga anföranden. Under riksdagen 1738—39 fick Bonde rikligt tillfälle att ytterligare i en mängd memorial, anföranden och svaromål försvara sitt och sina ämbetsbröders tillvägagående uti den ryktbara alliansfrågan. Otvifvelaktigt var han vid detta kritiska tillfälle den Hornska politikens förnämste försvarare och skötte sin uppgift med skicklighet och kraft. Svaromålen på anmärkningarna 1739 lida dock något af för mycken bredd och ordrikedom i jämförelse med de tidigare anförandena.

Äfven i de ekonomiska tvisterna tog Bonde liflig del och blef en af de förnämsta förfäktarne i rådet för en moderat och försiktig handelspolitik. I dessa frågor har han likaledes lämnat betänkanden, som vittna om djup insikt och sunda omdömen. Något ypperligare än hans vidlyftiga votum den 4 maj 1733 angående borttagandet af 5-procentsafgiften a engelska varor är svårt att finna.[2] Öfver hufvud är det egentligen af dessa anföranden i den praktiska politikens brännande frågor, som man får ett be-

[1] Tryckt i Gustaf Bonde I, s. 138 o. f.
[2] Gustaf Bonde I, s. 118 o. f.

stämdt intryck af Bonde såsom statsman, försiktig, sansad, fosterländsk och sund. Inga af hans skrifter för öfrigt mäta sig med dessa officiella utlåtanden från hans egentliga statsmannatid. De vittna ytterligare om hvilken fond af insikt, öfvertygelsetrohet och sund patriotism, som den Hornska regeringen på 1730-talet inneslöt.

Personlig kraft låg för öfrigt ej i Bondes väsen. Han ansågs vara och var väl äfven alltför försiktig för att under stridfulla tider spela en ledande roll. Efter sitt fall drog han sig så mycket som möjligt från politiken och sökte undvika att inblandas i partikampen på något komprometterande sätt. Ehuru han sysselsatte sig med författandet af vidlyftiga skrifter, som särskildt skulle försvara hans egen politik och blotta de intriger, som ledt till hans fall, sökte han ängsligt dölja detta författarskap och rent af förnekade detsamma för att ej utsättas för trakasserier af de härskande. Likaså undvek Bonde bestämdt hvarje förbindelse med ryske ministern. Han försäkrar själf, att han aldrig plägat något umgänge med den ryske ambassadören v. Korff.[1] Naturligtvis var det fosterlandskärlek och fruktan för de alltför nära förbindelserna med Ryssland, som härvid bestämde Bondes hållning, men att en naturlig försiktighet äfven bidrog till hans tillbakadragenhet framstår mer än väl af en broschyr, i hvilken han förordade en intim anslutning till Ryssland och som genom Luberas' försorg trycktes 1745. Bonde ansågs väl ej heller alldeles omöjlig att kunna öfvertala eller skrämma, att döma af de försök, som 1739 gjordes att skilja honom från de öfriga rådsherrarne af Horns parti. I detta fall visade han emellertid en fasthet och ett mod, som tillräckligt ådagalägga, att när han fattade det såsom sin plikt att uttala och försvara sin mening, ägde han moralisk styrka nog.

I den egentliga politiken spelade Bonde såsom förut nämndt ingen roll efter sitt fall annat än därigenom att frågan om hans återinträde i rådet blef en sorts partifråga, hvarom partistriden ofta rörde sig. Själf var han väsentligen passiv därvid. För öfrigt deltog han endast genom något enstaka memorial, inlämnadt genom någon annan,

[1] Sverige under Ulr. Eleonora och Fredrik I, s. 235.

i riksdagslifvet. Men Gustaf Bonde har äfven verkat såsom politisk författare, särskildt efter sitt afsked, och därigenom spelat en viss roll såsom förfäktare af vissa politiska idéer. Man kan genom dessa skrifter i någon mån följa, i hvad mån hans egen utveckling höll jämna steg med mösspartiets. Redan såsom riksråd har han möjligen författat en anonym skrift: *Samtal mellan herr löjtnanten N. N. och borgmästaren N. N., när de ett par veckor efter riksdagens slut råkades uti Vreta uppå återresan från Stockholm år 1734.*[1] Samtalet rör sig om den bekante gunstlingen Bromans utnämning till kommerseråd, Gyllenborgs betänkliga votum i rådet uti denna sak och ärendets följande behandling vid riksdagen. Löjtnanten förfäktar Gustaf Bondes ståndpunkt härutinnan med segrande bevisföring. Dialogen är klar och skarp, skarpare än Bondes penna i allmänhet. Det är, synes det mig, ganska tvifvelaktigt, om skriften, såsom utgifvaren förmodar, är författad af Bonde. Hans åsikter förfäktar den i alla händelser. Den principalatslära, som löjtnanten på slutet tillgriper för att gendrifva påstaendet, att några riksstånd skulle velat lämna konungen ännu större frihet vid ämbetenas besättande, än Gyllenborg i sitt bekanta votum, finnes dock knappt annorstädes uttalad af Bonde. Det strider nästan mot hans ytterst lojala uppfattning, hans fruktan för menigheters uppror och byråkratiska åskådning öfver hufvud att söka stöd för friheten mot ständerna själfva i principalatsteorierna, som något senare skulle så starkt uppröra sinnena.[2] Det är i alla händelser ett intressant faktum, att principalatsidéerna, som

---

[1] Gustaf Bonde III, s. 210 o. f. Skriften är enligt utgifvarens förmodan ej förut tryckt.

[2] Löjtnanten utropar vid borgmästarens påstående, att om man velat i denna sak förfara rigoröst mot Gyllenborg, hade de öfriga trenne stånden på en gång lämnat K. M. fria händer till tjänsternas disponerande: »Sådant är åter alltför stark tillvitelse mot trenne Riksens höglofl. ständer, som ej mera lära vilja blifva menedare eller orätts hägnare än Ridderskapet och Adeln. De förras ledamöter äro ju alla fullmäktige af sina hemmavarande principaler, som dem sådant uttryckligen förbjudit. Huru kommer sådant öfverens med deras fullmakt i den 9 § i riksdagsordningen, hvarest allt sådant tydligen kasseras samt för ogillt och kraftlöst nu och i framtiden förklaras? Aldrig hade de tre stånden sig en så svår reproche och protest af sina medbröder det fjärde ståndet pådraga velat, hvarigenom de blifvit för ovärdiga herredagsmän efter sina egna principalers fullmakter förklarade och dessa genom cirkulärbref anmodade dem att återkalla och andra oväldiga och rättsinta i de förras ställen att hitsända.» Gustaf Bonde III, s. 224.

på 1740-talet i allmänhet gynnades af det äldre mösspartiet, redan under Hornska regimens glansdagar hyllats inom härskande kretsar, särskildt om en så framstående ledamot som Bonde uttalat sig för denna lära så tydligt och klart.

Med större säkerhet tillskrifvas Gustaf Bonde tvenne skrifter, som tillkommo under den bittra partikampen efter krigets slut, då harmen öfver hattpartiets usla ledning var som störst och det äldre mösspartiet stod färdigt att gripa makten. Dessa skrifter äro otvifvelaktigt uttryck för partiets idéer. Men det är den moderata, fosterländska och sunda gruppens af mösspartiet program, man här kan finna utveckladt. Väsentligen anknyta sig dess idéer till den gamla Hornska politikens principer, blott efter tidsförhållandenas kraf något skarpare utpräglade till opposition mot det nya härskande systemet. Den ena är »en berättelse om rikets tillstånd och förslag till dess upphjälpande uti ett bref från Gustaf Bonde till H. K. Höghet». Skriften är författad 1744 och kallas *Gustaf Bondes politiska testamente.*[1] Det är en ganska betydande skrift, som berör en mångfald frågor både rörande den yttre och den inre politiken, och från mösspolitisk synpunkt gifver en mängd välmenta råd. Bonde klandrar häri det nya systemet och visar huru stridande den franska alliansen var både med äldre politiska traditioner, som framför allt afsågo Sveriges självständighet, och med Sveriges sannskyldiga intressen. I stället framhålles nödvändigheten af frid med Ryssland och vänskap med England. I sin värme för England uppräknar Bonde alla Englands förtjänster om Sverige från Cromwells dagar ända till 1726 och klandrar skarpt det orättvisa förklenande af denna makt, som blifvit så allmänt. Sin historiska uppfattning af den svenska diplomatien uttalar han på följande sätt. »Intill samma riksdag (1734) var detta rikets hufvudmaxim fast uti ett helt sekel att lefva i godt förstånd och förbund med romerska riket och sjömakterna, så länge Sverige ville bibehålla sig i fred och rolig possession af sina provinser, men ifall det funne sig i något krig inveckladt, då förbinda sig med Frankrike för de däraf förmodade diversioner och subsidier.» Det är

[1] Gustaf Bonde III, s. 119 o. f.

Bengt Oxenstjernas gamla fredspolitik, som får gälla som den legitima svenska politiken. Hattpartiets hänvisning på Gustaf Adolfs och Axel Oxenstiernas franska allians parerar Bonde med att denna söktes af Sverige, sedan det redan var i krig, för att få ett stöd, men icke dessförinnan, såsom hattarne gjort, hvilka därmed offrade Sveriges fulla handlingsfrihet och efter Frankrikes nytta, ej Sveriges, indrogo riket i ett eländigt krig.

Äfven i ekonomiska frågor tar Bonde till orda och förklarar, att det öfverdrifna gynnandet af industrien var till konsumenternas förfång genom de inhemska varornas dyrhet och dålighet i jämförelse med de utländska. Man borde »upprätta för manufakturisterna och handtverkarne en ungefärlig tariff eller taxa, hvarigenom dem tilläggas kunde intill tjugu procent öfver det utländingarne samma vara här föryttra kunna. Men däremot så snart publikum har att klaga öfver bristande godhet eller dyrhet därpå, det då skulle vara tillåtet för hvar och en, antingen inländsk eller främmande, den varan att inkomma låta och här afsätta, till dess våra egna handtverkerier och tillverkningar detsamma ingå och hålla åtminstone efter förberörda tariff eller uträkning». Den levantiska handeln klandrar Bonde såsom endast kostsam och ruinerande, den ostindiska ogillar han likaså, emedan svenska undersåtar äga föga öfver en fjärdedel däri och riket därigenom öfverlastas »med bräckliga och vanskeliga varor i betalning för våra solida metaller.» Bonde påpekar vidare växelkursens stegring, hvilken bäst bevisar Sveriges skada i handeln med utlandet, och påyrkar upprättandet af godt mynt. Därjämte framhåller han skarpt nödvändigheten af jordbrukets höjande. Såsom tjänliga medel härtill råder han till att förbättra landtbrukarnes sociala anseende, att genom lagstiftningen kvarhålla arbetskrafter på landet och göra hela socknen ansvarig för försumligt bruk eller ödeläggande af hemmanen, samt att upprätta spannmålsmagasin i hvar socken under allmogens egen kontroll för att tillhandahålla utsäde till lån under missväxttider. Det var idéer, tämligen gängse särskildt inom mösskretsar, som Bonde här förfäktade och som några årtionden senare i vida skarpare form förstärkta genom fysiokraternas läror skulle framtränga med segrande kraft.

Gustaf Bondes politiska testamente var en granskning af hattpolitiken i dess helhet, gjord med insikt och moderation. Att han dessutom inblandade i densamma sina särskilda idéer om uppfostran, vetenskapernas uppmuntran, den adliga ungdomens bättre tuktande och adelsståndets stängande för rekrytering, hvarom vi förut talat, förringar ej skriftens intresse såsom partiskrift, utan gör den blott till ett ännu bättre uttryck för Bondes uppfattning i allmänhet.

Den andra skriften, som Bonde författade under den kritiska kampen mellan hattar och mössor, kallas *Samtal mellan tvenne redliga svenska män om tillståndet i deras fädernesland.*[1] Skriften, författad före ständernas sammankomst 1746, var anonym och lämnades — enligt en uppgift af ryske ministern Luberas — af Bonde till Luberas för att genom hans försorg tryckas på svenska och tyska i Reval eller Petersburg. Luberas uppgifver, att Bonde äfven var författaren, hvilket ej heller motsäges af stilen eller innehållet. Samtalet rör sig uteslutande om den yttre politiken, särskildt förhållandet till Ryssland. Prudentius förfäktar segerrikt nyttan af en rysk allians mot Probus' alla inkast. Gent emot alla praktiska fördomar, som resa sig mot en vänskap med Ryssland, föres här statsräsonens talan. Man får finna sig i, att Ryssland nu är i besittning af de förra svenska provinserna. Det äger dem med samma rätt som förut Sverige. Sverige behöfver fred, och Ryssland önskar detsamma. Det är ju då helt naturligt, att dessa makter förbinda sig, emedan och så länge båda hafva intresse däraf. I ett sådant gemensamt intresse ligger den enda verkliga garantien för en traktats nytta och bestånd. »Mig tyckes, det vore en gång tid att ej vidare räkna på kronors vänskap och protestationer, än man förut väl är persuaderad, att deras intresse det fordrar och vår egen konservation kräfver deras vänskap att söka, bibehålla eller förakta.» Resultatet af hela samtalet sammanfattar Prudentius så: »Mitt råd är, att vi på allt möjligt sätt skola söka att nyttja och bibehålla den dyrt erhållna freden och med all flit undfly inledandet uti andras vidlyftiga afsikter samt, sedan det nu så vidt kommit, som

[1] Gustaf Bonde III, s. 163 o. f.

du med oss tillstår, uti allt, som utan vår skada ske kan, menagera och så mycket som anständigt är mera befästa oss uti Rysslands vänskap och förtroende, på det att hvad vi numera af oss själfva ej gälla på teatern i Europa vi hädanefter må gälla genom en så mäktig allierads soutien och autorité som Ryssland, när andra makter se oss bägge inseparabla och uti hvarandras försvar och bäst menande mottagande.» Det var ju en konsekvent fredspolitik med afstående af alla aggressiva tendenser, men i släptåg af ryska politiken, nära nog under dess beskydd. Om det hela ock är ett jämförelsevis moderat förfäktande af en intim rysk allians, är det dock ett betydligt steg mellan Arvid Horns politik eller Bondes egna sträfvanden på 1730-talet och detta öppna proklamerande af Rysslands skydd och vänskap såsom högsta princip. Det visar, huru läget förändrats och huru hos en af de representativa, ledande personligheterna från den Hornska politikens dagar det senare mössprogrammet kunde utveckla sig.

Det är troligt, att de faror för Sveriges själfständighet, som riksdagen 1746 blottade genom de fanatiska mössledarnes förbindelser med Ryssland, bidrogo till Bondes fullständiga tillbakaträdande från politiken. Troligen svalnade ock hans ifver för en rysk vänskap, ehuru han alltjämt ansåg en utmanande hållning synnerligen oklok. »Framtiden lärer utvisa» — skrifver han ej långt efter 1747 års riksdag uti sin teckning af Sveriges öden under Ulrika och Fredrik — »huruvida det är rådligt för ett utmattadt land och svagt rike att brösta sig emot ett olika mäktigare eller att temporisera och foga sig till dess man genom fred och enighet återhämtat krafter och afvaktat konjunkturerna att med eftertryck kunna tala högt.» En försiktig politik var dock något annat än den anslutning till Ryssland, som Bonde i sin flygskrift förordat. Uti någon senare skrift tager han ej till orda i den stora politiken. Han blott uttalar en principiell fredssträfvan såsom hvarje svensk statsmans förnämsta uppgift och förkastar i några s. k. *Sluttankar eller promemoria för efterkommande, utdraget ur historierna och förfarenheten,*[1] all offensiv politik. Där förekomma

[1] Gustaf Bonde III, s. 191.

paragrafvis sådana lärosatser som: »Att conquester gemenligen ådraga ett rike krig och inveckling uti främmande angelägenheter. Att Sverige aldrig båtat på offensiva krigsbegynnelser; exempel: 1672, 1742, 1757. Att Sveriges tillstånd ej tillåter krig med egna medel att föra utöfver ett, högst två år. Att äfventyrligt är begynna krig i förlitande på främmande understöd», m. fl. liknande satser. Det var en rätt grundlig reaktion på idéernas område, som dessa riksrådet Bondes sluttankar på 1760-talet representera i jämförelse med hela den föregående stormakts- och krigspolitiken.

En kort underrättelse om växelkursens stegrande,[1] författad i nov. 1762, tillhör också dessa små politiska ströskrifter, hvari Gustaf Bonde blottade sina tankar. Denna lilla obetydliga skrift har blott intresse, emedan den visar, att Bonde äfven i någon mån hann att följa med på utvecklingen af det yngre mösspartiets idéer. Liksom senare Nordencrantz, vältrade Bonde här skulden till hela det eländiga mynt- och kreditväsendet på några enskilda personer. Anläggningen till sedelstockens ökande, bankens stängning och växelkursens följande fluktuationer voro allenast förorsakade genom Plomgrens och Kiermans intriger. Hatet mot växelherrarne, som 1765 skulle finna ett så skarpt uttryck, delades fullständigt af Bonde. Såsom botemedel mot oredan i myntväsendet föreslog han en successiv, småningom skeende sänkning af kursen. För en därpå följande realisation skulle å ena sidan sedelstocken minskas medelst låns och räntors inbetalande, å andra sidan metallförrådet ökas genom sjötullens betalande i speciemynt, förbud för ostämplad koppars utförsel, järnkontorets indragning och järnhandelns förvandling till regale, kronans egen indragning af subsidier m. m. Liknande idéer voro denna tid allmänt gängse inom det yngre mösspartiets ledande ekonomiska kretsar och framträdde vid följande riksdagar utarbetade i genomförda förslag.

I viss mån af annan karaktär än Bondes politiska skrifter äro de historiska arbeten öfver hans egen tid, som han lämnade efter sig. Äfven i dessa historiska verk för-

[1] Gustaf Bonde III, s. 183 o. f.

fäktar han visserligen sin åskådning, men icke för att i den praktiska politiken göra gällande någon viss mening eller inverka på sin samtid. Han skrifver i stället för eftervärlden och för dess dom och söker att vara så opartisk som möjligt. Han vill gifva en sannfärdig berättelse om hvad han upplefvat, på det efterkommande må lära sig inse orsakerna till den olyckliga utveckling Sveriges öden togo efter 1739. Bonde skref dessa arbeten i djupaste hemlighet. Han ville ingalunda, att det skulle blifva bekant, att han skrifvit om de lefvande och härskande, och synes hafva fruktat att utsätta sig för obehag därigenom.

Det var den Hornska regeringens fall, den stora händelsen i hans lif, som närmast satte honom pennan i handen. Han ville särskildt beskrifva denna hvälfnings förhistoria, dess orsaker och faktiska förlopp. Så tillkom troligen redan 1739 hans skrift: *Partistriden vid 1738—1739 års riksdag och dess orsaker.*[1] Det är en betydande skrift både till form och innehåll och otvifvelaktigt det mest mogna och genomtänkta alstret af Bondes författareverksamhet i egentlig mening. Ty värr störes intrycket af arbetet och försvåras läsningen af detsamma genom det löjliga påhittet att ständigt begagna pseudonymer för alla mer betydande personer och institutioner. Sålunda kallas rådet konsekvent archontes, ständerna amphictionerna, riddarhuset areopagen.[2] Horn heter Parmenion, Karl Gyllenborg Clisthenes, Carl Sparre genom anagram Lerscrapa, Sverige benämnes Thessalien, Ryssarne Sarmaterna o. s. v. Det verkar mycket konstladt och tyngande. Oupphörligt tvingas läsaren att se efter i den bifogade clavis till pseudonymerna, när en hop obetydliga personer nämnas.[3] Stundom synes författaren hafva undvikit nämna namn på personer för att ej för mycket öka antalet pseudonymer, eller också har han någon gång fallit ur rollen och låtit en del institutioner och orter få behålla sina verkliga namn. Men oafsedt detta stilistiska felgrepp är det lilla arbetet förträffligt planlagdt och ge-

[1] Skriften är första gången tryckt i Gustaf Bonde III, s. 1—117, jämte vidlyftiga allegater.

[2] Mindre sekreta deputationen får det granna namnet »Elexiret af amphictionernas extract».

[3] Någon gång fattas dylik clavis såsom till pseudonymen Collatinus, som tydligen afser hofkanslern v. Kocken.

nomfördt. Man märker, att författaren är djupt inne i situationen. Han utgår från den lyckliga och lugna tiden af Arvid Horns regering. De tre åren, som följde 1727 års riksdag, räknar han med rätta såsom Sveriges lyckligaste tid i detta sekel, och skildringen lofprisar det yttre lugnet och det inre uppsvinget. Så begynner framställningen af intrigerna mot Horn från hans enskilda motståndares sida, den genom polska tronföljdskrigets utbrott väckta krigiska entusiasmen och den franska politikens lockelser, hattpartiets bildande vid riksdagen 1734, den följande förbundsunderhandlingen med Frankrike och Ryssland, intrigerna före riksdagen 1738 och sist den Hornska regeringens fall, allt skrifvet med växande detaljrikedom ju närmare skildringen kommer det egentliga ämnet, med utmärkt klarhet i sammanhangets framläggande och en öfverraskande väl gjord disposition. Det är som om ett drama upprullades för läsaren, hela tiden fängslande intresset genom den måttfulla framställningen och den orubbliga konsekvensen i utvecklingen.

Bondes benägenhet för abstrakta satser och resonemang förnekar sig visserligen ej i detta arbete, men de tynga ej framställningen, Därjämte är skildringen fylld af en del intressanta detaljer från partistriden, såsom om den öfverenskommelse rådsmajoriteten före 1738 års riksdag gjorde i syfte att vinna konungen och hindra försöken att på enskild väg bearbeta honom eller skilja honom från Horn och hans anhängare.[1] Intressanta uppgifter meddelar

[1] Bonde skildrar denna öfverenskommelse, i hvilken han själf naturligtvis var en af de ledande, så, att rådsherrarne till följd af den skiljaktighet vid befordringsfrågors behandling, som flera gånger yppat sig mellan rådet och konungen, särskildt vid det bekanta besättandet af en ledig viceamiralssyssla hösten 1736, togo i öfvervägande hur dylika skadliga tvister för framtiden skulle undvikas. »Och som de förmärkte, huruledes sådant mest härrörde af deras hemliga insinuationer, hvilka voro mest och närmast om Principis höga person, men minsta ansvaret underkastade, dock att befordra sina privata angelägenheter och afsikter, missbrukade herrens medfödda nåd och fromhet att gärna vilja hjälpa hvar och en, som honom anlitade, hvarigenom dessa således utverkade sig dess nådiga tillsägelse och löften, dem han sedan höll för sig nesligt att rygga och ifrångå. Ty beslöto de att söka öfverenskomma och engagera hvar och en, som de förmärkte mest hos honom gälla, att ej oroa honom med några privata ansökningar eller insinuationer, innan de förut med Archontes öfverlagt, om och huruvida de efter Thessaliens lag och statuter voro antagliga eller intet. Och sedan de största delen af dessa därtill förmått att samtycka och med sig ingå, kommo de sins emellan öfverens om följande punkter: 1:o) att uti allt hvad somlagar och förordningar tillåta söka befordra Principis nöje samt till den ända ngenom flitiga uppvaktningar söka fördrifva tiden och långsam-

Bonde därjämte om hattarnes organisation vid riksdagskampanjens början, om landtmarskalksvalet och intrigerna vid bänkmansvalen, om försöken att skilja Bonde själf från hans ämbetsbröder m. m. En dramatisk beskrifning af uppträdet på riddarhuset, då Hammarberg genom yrkan på votering sökte hindra en deputations afgång till borgarståndet för att öfva tryck på detsamma, när frågan om riksrådens licentierande var som mest brännande, ger en ypperlig bild af tidens parlamentariska lif och kompletterar det officiella protokollet med intressanta detaljuppgifter.

Bonde ser naturligtvis allt från den synpunkt, han själf intog. Men för att vara skrifven af en störtad chef för den ena af de kämpande motsatserna, är berättelsen ovanligt opartisk och rättvis. Hela rätten ligger visserligen på författarens egen sida, men man måste medgifva, att den gjorde så nära nog i verkligheten. I högre grad framträder författarens nära förbindelse med de skildrade händelserna i den personliga prägel han ger alla orsaker. Det är enskilda ärelystna eller intriglystna personers åtgöranden, som äro grunden till alltsamman. Särskildt vänder sig hans

heten hos bägge deras majestäter vid lediga stunder, alldenstund att de beklagade sig som oftast lämnas allena och ej hafva någon att umgås med. 2:o) Ej allenast själfva söka befordra allt hvad som med lag och förordningar enligt var och afvärja hvad som däremot intenderades, utan ock sins emellan hvarannan tidigt avertera, om de förmärkte något af en eller annan däremot arbetas och insinueras. Fördenskull de så mycket, som hos hvar och en stod, skulle söka att förmå Principem sig ej till något af värde och consequence att engagera eller det bortlofva, innan han förut vederbörligen med Archontes om sakens görlighet efter lag öfverlagt. 3:o) Om de förmärkte någon af sina medundersåtar vara oskyldigt och illa hos öfverheten hemligen angifven och utan att veta, hvarför den sig dess onåd eller kallsinnighet ådragit, då ej allenast hvar för sig utan ock samtligen och enhälligt söka att antingen återbringa densamma i Principum ynnest och nådiga förtroende igen eller ock, där de sådant ej förmådde tillvägabringa, åtminstone söka bringa saken därhän, att den lidande kunde få veta sin angifvare och hvarutinnan han sig försett samt sedan sig antingen muntligen eller lagligen justificera. Och ehuruväl dessa punkter uti flera subdivisioner fördelade voro, stannade de dock alla och öfverenskommo uti förberörda trenne hufvudsatser och slut.» För att förekomma illvilliga insinuationer hos konungaparet meddelades öfverenskommelsen dem och gillades. Båda förklarade sig beredda att ingå däri och om så behöfdes underskrifva densamma. Några falska bröder angåfvo saken för Gyllenborg och hans anhang, hvilka ej försummade att utsprida ryktet om en sammangaddning hvarigenom rådet ville rycka till sig regeringen, utestänga undersåtare från all tillgång till öfverheten och befordra sina egna anhängare till rikets tjänster. Till följd häraf läto rådsherrarne hela öfverenskommelsen falla och uppsade sins emellan hvad de lofvat hvarandra, »så att förberörda Convention således något för Amphictionernes sammankomst af sig själf förföll.» Gustaf Bonde III, s. 64 o. f.

förbittring mot Karl Gyllenborg, hvilkens betydelse han vida öfverskattar. Men detta var ju så naturligt, då Gyllenborg i rådet varit den, som förnämligast synts såsom Horns motståndare och med hvilken Bonde företrädesvis växlat hugg. Motsatsen mellan Gyllenborg och Horn är nära nog dramats egentliga innebörd, och Gyllenborgs sträfvan till och eröfring af makten är för Bonde det väsentliga ämnet. Jämte Gyllenborg skymta såsom förnämsta aktörer först presidenterna Höpken och Fersen, sedan Karl Gustaf Tessin och Karl Sparre. Alla äro ledda af enskilda motiv, hvilka Bonde uppspårar och klarlägger. Små karakteristiker ägnas dem alla, visande en förmåga af personlig uppfattning och individuell karaktärsteckning, som har sin grund i den högt bildade statsmannens personliga beröring med de skildrade och som synes mig öfverträffa hvad som vår historieskrifning före Dalin presterade af karaktärsteckning. Stilen äger Bondes vanliga kännetecken, tunga meningar och ålderdomliga ordformer, men är vårdad och icke utan behag.

Mindre betydande är kanske Gustaf Bondes största historiska arbete, den gamla välkända skriften *Sverige under Ulrika Eleonora och Fredrik I.* Äfven detta arbete var anonymt. Bonde själf går stillatigande förbi detsamma i förteckningen af sina skrifter. Några år efter hans död utkom emellertid af trycket ett utdrag af hans skrift, som i manuskript »länge gått mellan någras händer», under namn »Historiska upplysningar om tillståndet i Sverige under konung Fredrik den förstes regering».[1] Först 1821 utgafs Bondes arbete fullständigt och under den vanligen kända titeln. Det var länge den bästa skildringen af frihetstidens första decennier, som fanns, och en värdefull källa, som äfven flitigt användts. Allmänt har arbetet berömts för ovanlig opartiskhet, ehuru det var gjordt af en man så djupt invecklad i händelserna. Likaså har stilen vunnit erkännande för att vara kärnfull och tankestark, om den ock saknar ledighet och elegans.

[1] Utgifvaren, som äfven försåg arbetet med företal, anmärkningar och en s. k. pragmatisk rekapitulation, var antagligen aktuarien i riksarkivet Jonas Hallström. Arbetet utkom 1779, en ny upplaga 1787.

Arbetet torde påbörjats redan 1739 och sedan efter hand fortsatts. I flera fall påminner det om den föregående skriften. Ofta meddelas samma detaljer med nästan samma ordalag. Samma personliga uppfattning af de verkande orsakerna gör sig gällande, samma förfäktande af de Hornska principernas absoluta berättigande, samma nedsättande karakteristik af Gyllenborg och hans anhängare och förbittring mot de s. k. hattebröderna — ett uttryck som den lärde statsmannen med förkärlek använder för att sammanställa hattarne med de bekanta hättebröderna från Albrekts och Margaretas dagar. Men arbetet har icke samma enhet i kompositionen eller samma gedigenhet i uppgifter och resonemang som det föregående. Detta var helt naturligt, ty skildringen af partistriden vid 1738 års riksdag var planlagd och författad såsom ett helt och höll sig endast till händelser, hvari Bonde själf tagit en hufvudsaklig del. Sveriges historia under Ulrika och Fredrik åter skrefs så småningom. Författaren måste upptaga en del rykten och lösa uppgifter, och om han äfven upplefvat det skildrade, var han dock efter 1739 en aflägsen åskådare, föga direkt invigd i händelserna. 1740-talets brinnande partikamp är emellertid skildrad ganska vidlyftigt och med flera intressanta detaljer, som fortfarande hafva värde.

Efter hattpartiets seger 1747 och mösspartiets fullständiga upplösning har Bonde ej mycket mer att berätta än konung Fredriks död. Det gamla riksrådet kom aldrig till insikt om den förändring hattpartiet i själfva verket undergick under 1740-talet och hvad som innerst motiverade dess seger. Han såg aldrig, att hattpartiet nu förfäktade Sveriges själfständighet och en nationell fredspolitik, så vidt den var därmed förenlig, egentligen samma program som Bonde själf på 1730-talet hyllat. Men han såg, att segern nu var deras, och underkastade sig Guds obegripliga rådslag i hopp om framtidens dom.

Den resignation, med hvilken Bonde talar om hattarnes seger,[1] synes emellertid senare hafva gifvit vika med det nya uppsving, som mösspartiet tog i slutet på 1750-talet.

[1] Bonde, Sverige under Ulrika Eleonora och Fredrik I, sid. 244 o. f.

Bondes båda historiska verk äro icke i egentlig mening memoarverk. Bonde själf framträder icke såsom medelpunkt, och berättelsen är komponerad efter fordringarna för ett verkligt historiskt arbete. Men visserligen är källan till uppgifterna Bondes egna iakttagelser, samtida rykten och sådana officiella urkunder, som Bonde själf samlat eller hvaraf han efter sitt afsked fått afskrifter af sina vänner. Båda äro ett vackert vittnesbörd om den gamle statsmannens ovanliga litterära bildning på samma gång som hans politiska insikt och erfarenhet.

I sina utgifna skrifter möter oss riksrådet Gustaf Bonde såsom en person med en icke obetydlig förmåga och ännu större intressen, kärnsund, fosterländsk och gammaldags i seder och tänkesätt. Men visserligen visa de också, huru tiden går honom förbi och huru han mer och mer blir en kvarlefva från ett äldre släkte, som ej förstod den nya tiden och kände sig osympatiskt berörd af alla nya kulturströmningar. Bonde lefde i själfva verket alltjämt i den Hornska tidens politiska ideal och i 1600-talets kultur i öfrigt. Af 1600-talet har han dess vördnad för konungamakt, högadel och hierarki, dess lutherska renlärighet och dess naivt patriotiska vetenskap. Af Arvid Horns Sverige har han åter dyrkan af den nya friheten och af freden. Endast i något enstaka fall har det gamla riksrådet accepterat någon idé, som tillhör en senare tid, och detta då närmast såsom ett skarpare prononcerande af någon gammal tanke i motsats mot de hatade motståndarne vid makten. Såsom ett ypperligt uttryck för det släkte, som tillhörde öfvergången från storhetstiden till frihetstiden, har Gustaf Bonde alltid ett visst intresse, i synnerhet som hans litterära intressen och begåfning satt honom i stånd att efterlämna rikare skriftliga minnen af sin verksamhet och uttryck för sina tankar än någon annan svensk statsman, tillhörande samma generation.

Alliansen mellan Sverige och huset Lüneburg 1698

AF

EMIL OLMER[1]

Uti de skarpa konflikterna mellan Danmark och Holstein-Gottorp under 1600-talets senare årtionden fanns det två makter i nordliga Europa, som hade synnerligen stort intresse af att understödja de gottorpska hertigarne i deras sträfvanden efter att göra sig oberoende af Danmark. Dessa två makter voro Sverige och huset Lüneburg. De gottorpska hertigarne voro genom sitt lands läge, huru obetydlig deras makt för öfrigt var, värdefulla bundsförvanter mot Danmark både för Sverige och de lüneburgska furstarne. Med huset Gottorp såsom bundsförvant kunde Sverige och hertigarne af Lüneburg särdeles lätt kasta trupper in i hjärtat af Danmark, när helst brytning inträdde med den farlige grannen. Danska regeringen gjorde därför allt för att kväsa de gottorpska hertigarne och bringa dem i fullkomligt beroende af Danmark. De senare, som det oaktadt konsekvent fullföljde sina själfständighetssträfvanden, måste därför oupphörligt med bön om hjälp vända sig till sina båda naturliga mäktiga bundsförvanter. som ej gärna lämnade deras böner ohörda. Så gjorde hertig Albrekt på 1680-talet under sin långvariga skarpa konflikt med Danmark.[2] I början af år 1689 slöto därför Sverige

---

[1]SRA. = Svenska riksarkivet, DRA. = Danske rigsarkivet, BSA. = Königl. Geheimes Staats-Archiv i Berlin, HSA. = Königliches Staats-Archiv i Hannover.

[2] Denna konflikt är skildrad i Sveriges politik vid tiden för Altonakongressen 1686—1689 af L. Stavenow, Hist. Tidskr. 1895.

och huset Lüneburg ett nära förbund till hertigens restitution. För att tvinga Danmark till eftergift företogo de båda bundsförvanterna stark krigsrustning och voro på sommaren fullt redo att låta sina trupper rycka in på danskt område, då Kristian V 20 juni bekvämade sig till fördraget i Altona, som återinsatte hertigen i hans rättigheter. På samma sätt vände sig hertig Fredrik på 1690-talet till Sverige och de lüneburgska furstarne med bön om hjälp uti den nya strid, som utbröt mellan Danmark och Holstein-Gottorp i förra hälften af år 1695.[1]

Redan i början af den nya konflikten kom man i Sverige och Lüneburg vid hertigens böner om bistånd mot Danmark på den tanken att ingå ett förbund till hans beskydd. Underhandling härom fördes de första månaderna af 1696, men ledde denna gång ej till något resultat.[2] Egentliga orsaken härtill var, att Sverige ej ville inlåta sig i så vidlyftig garanti af huset Lüneburgs område, som dess furstar önskade, och hertigen befann sig ännu ej i någon så öfverhängande fara, att man för hans skull behöfde göra några farligare medgifvanden. De lüneburgska hertigarne fordrade nämligen, att svenska regeringen skulle garantera dem de sachsen-lauenburgska landen, något som man i Sverige ansåg vara farligt, alldenstund flere andra furstar hade anspråk på detta område. Då den siste hertigen af Sachsen-Lauenburg 1689 dog, hade Georg Vilhelm i Celle dels som kretsöfverste, dels i följd af gamla anspråk på detta land tagit hertigdömet i besittning. Af de många medtäflarne om Sachsen-Lauenburg var kurfursten af Sachsen, som grundade sina anspråk på gammal släktskap, den mäktigaste. Andra voro de sachsiska hertigarne af ernestinska linien, furstarne af Anhalt, hertigarne af Mecklenburg m. fl. Äfven Sverige gjorde anspråk på en del af hertigdömet, nämligen landet Hadeln.[3] Till och med hertigen af Gottorp visste att hålla sig framme i denna fråga.

[1] De två första åren af denna strid behandlade i Konflikten mellan Danmark och Holstein-Gottorp 1695—1700 I af E. Olmer.

[2] Denna underhandling är framställd i ofvan citerade arbete s. 59—60.

[3] Pütter, Historische Entwickelung der heutigen Staatsverfassung des Teutschen Reichs (1788), s. 323.

Slutligen fordrade huset Lüneburgs bittra fiender, hertigarne af Wolfenbüttel, att på grund af arfsanspråk, som de hade gemensamma med de lüneburgska furstarne, få sin del af hertigdömet. Det var följaktligen ej så underligt, att svenska regeringen ej ville garantera huset Lüneburg de sachsen-lauenburgska landen.

Den förbindelse med huset Lüneburg, som de svenska statsmännen i början af år 1696 ej ansågo alldeles nödvändig, blefvo de emellertid i medlet af 1697 nödgade att med allvar söka få till stånd. Kristian V skred nämligen kort efter Karl XI:s död till öppna fientligheter mot huset Gottorp, och ingen visste med säkerhet, huruvida ej danska regeringens planer voro att alldeles kasta hertigens makt öfver ända.[1] Som de svenska statsmännen allmänt voro af den åsikten, att Sverige omöjligen kunde öfvergifva Gottorps intresse, vände de sig nu i början af juni till de lüneburgska furstarne med förslag om en nära samverkan till hertigens räddning. Svenske ministern Vellingk vid pinnebergska kongressen i Hamburg fick i början af juni order att inleda underhandling med huset Lüneburg om en sådan sammansättning, som ingicks 1689. Härvid utlofvades, att Sverige skulle hålla sina trupper i Tyskland färdiga, så att till en början 5,000 man till fots och 1,000 till häst kunde, när så blefve af nöden, vara i beredskap att förena sig med det lüneburgska krigsfolket.[2] Några veckor senare, då svenska regeringen fått underrättelse om, att Kristian V kullkastat de skansar, som hertigen af Gottorp det föregående året till Danmarks stora missnöje hade uppbyggt,[3] erhöll Vellingk ny befallning att drifva på en sammansättning till huset Gottorps förmån, alldenstund man ej kunde vara säker på, att danska regeringen ej skrede till nya öfvergrepp. För öfrigt ansåg förmyndarestyrelsen, att hvad Kristan V redan företagit, var ett öppet fredsbrott, hvadan han borde tvingas till att återuppbygga skansarna och gifva hertigen satisfaktion. Emellertid var det ej blott Lüneburg, som jämte Sverige borde

[1] Olmer, Kristian V:s öfverfall på Holstein-Gottorp vid Karl XI:s död, Hist. Tidskr. 1898.
[2] K. M. till Vellingk 2 juni 1697. SRA.
[3] Konflikten mellan Danmark och Holstein-Gottorp 1695—1700, I s. 131—137.

uppträda mot Danmark, utan äfven de öfriga garanterna af altonaiska traktaten, särskildt England och Holland.[1] Förmyndarestyrelsen lät därför order afgå till brigadieren Bengt Oxenstierna, som var i engelsk krigstjänst, att inför Vilhelm III i England yrka på garantiens prestation åt hertigen. Sverige ville för detta ändamål bidraga med 6,000 man. Bifölle England och Holland att härvid sända en eskader krigsskepp till Östersjön, ansåg K. M., att saken snart skulle bringas till ett godt slut.[2] Dylik order afgick någon tid senare äfven till svenske ministern Lillieroot i Haag. Så snart garanterna satt sig i författning att gifva sina planer mot Danmark behörigt eftertryck, borde man hos danska regeringen göra en allvarlig ansökan, att densamma inom en viss tid både gåfve hertigen satisfaktion och gjorde slut på alla inbördes tvister mellan Danmark och Gottorp. Härvid borde tillfogas, att om denna fordran icke inom den utsatta tiden till garanternas nöje uppfylldes, skulle man skrida till aktualitet.[3]

Till en början utläto sig England och Holland gynnsamt nog om svenska regeringens förslag. Vilhelm III framhöll, att man snart och med ifver borde skrida till den föreslagna sammansättningen, så att hertigen kunde vara säker för ytterligare våldsamheter från Danmark.[4] På dylikt sätt ehuru något mera reserveradt uttalade sig äfven rådspensionären i Haag inför Lillieroot öfver denna fråga.[5] Förmyndarestyrelsen gaf därför å nyo brigadieren Bengt Oxenstierna i uppdrag att drifva på den föreslagna öfverenskommelsen med garanterna.[6] Oaktadt sjömakterna alltså till en början ej föreföllo ohågade för ett allvarligt uppträdande mot Danmark till hertigens förmån, drogo de sig dock snart tillbaka, så att ingenting blef utaf den beramade sammansättningen mellan garanterna. Förnämsta orsaken härtill var nog, att danska regeringen efter skansarnas kullkastande upphörde med fientligheterna och lät

[1] K. M. till Vellingk 23 juni 1697. SRA.
[2] K. M. till brigadieren Bengt Oxenstierna 23 juni 1697. Utr. Reg. SRA.
[3] K. M. till Lillieroot 7 juli 1697. Utr. Reg. SRA.
[4] K. M. till Vellingk 29 juli 1697. SRA.
[5] Lillieroot till K. M. $^{6}/_{16}$ och $^{17}/_{27}$ juli 1697. SRA.
[6] K. M. till brigadieren B. Oxenstierna 29 juli 1697. Utr. Reg. SRA.

sina trupper lämna hertigens land,[1] hvadan man i England och Holland ej fann något allvarligare uppträdande vara af nöden. En annan orsak var, att sjömakterna för några månader sedan ingått förbund med Danmark[2] och ej för sin handels skull ville stöta sig med denna makt. Äfven bidrog fredsslutet mellan de allierade och Frankrike på hösten 1697 till, att England och Holland ej så mycket som förut bekymrade sig om förhållandena i nordliga Europa, emedan ett krig därstädes numera ej var så menligt för deras intresse, som det skulle varit, medan kampen mellan de allierade och Frankrike ännu pågick. Då sjömakterna drogo sig tillbaka från den föreslagna sammansättningen till huset Gottorps förmån, återstod för svenska regeringen endast att desto allvarligare söka få till stånd en närmare allians med de lüneburgska furstarne, om den ville trygga huset Gottorp mot nya angrepp från Danmark.

Samtidigt med att Danmark företog sitt anfall mot hertigen på sommaren 1697, förehade de lüneburgska furstarne en viktig underhandling med kurfursten af Sachsen. Denne äregirige furste behöfde för sina planer på polska konungakronan mycket penningar, och han beslöt därför att mot god ersättning i klingande mynt öfverlåta sina pretentioner på Sachsen-Lauenburg till de lüneburgska furstarne. Vid de förhandlingar, som fördes härom, fick huset Lüneburg ännu en medtäflare om det lediga hertigdömet, nämligen konungen af Danmark. Denne sände i slutet af maj sin minister Rumohr till Dresden för att gendrifva huset Lüneburgs planer. Rumohr fick i uppdrag att bjuda 100,000 rdr mera än de lüneburgska furstarne, om kurfursten afträdde sina anspråk på de sachsen-lauenburgska landen till Kristian V.[3] Man hade i Lüneburg erbjudit kurfursten 733,333 1/3 rdr. När Rumohr kom till Dresden, lade han enligt sin instruktion 100,000 rdr till denna summa, och slutligen lofvade han till och med, att Kristian V skulle betala 900,000 rdr. Men alla hans försök voro förgäfves. I slutet af juli måste han för

[1] Utterklo till K. M. 22 juni 1697. SRA.

[2] Danmarks allians med sjömakterna i slutet af år 1696 framställd i Konflikten mellan Danmark och Holstein-Gottorp 1695—1700 I, s. 204—210.

[3] Konseillprotokoll 29 maj 1697. DRA.

danska regeringen inberätta. huru han fullkomligt misslyckats i sin underhandling.[1] Förnämsta orsaken härtill var nog, att man å dansk sida ville uppskjuta med betalningen, tills Kristian V kommit i full besittning af hertigdömet, och detta dels af försiktighet, emedan Danmark annars kunde fått betala denna stora penningesumma, utan att någonsin få valuta därför, dels också därför, att Kristian V för tillfället ej kunde skaffa så mycket penningar.[2] Men kurfursten behöfde dessa penningar genast för att i Polen, där han $\frac{16}{26}$ juni valdes till konung, kunna hålla sina anhängare vid godt humör och för att kraftigt kunna motarbeta sin farlige medtäflare prins Conti af Frankrike, som äfven af sitt parti utropades till regent.[3] Den svenske ministern Storren, som vid denna tid befann sig i Polen, berättar i sina relationer till svenska regeringen, huru det just var penningarna, som vid denna täflan om polska tronen, spelade hufvudrollen. Det var därför just ej underligt, att kurfursten af Sachsen vid detta tillfälle, oaktadt han af gammalt var synnerligen god vän med Danmark, föredrog Lüneburgs erbjudanden framför Kristian V:s. De lüneburgska furstarne lofvade nämligen att genast vid öfverenskommelsens ingående utbetala hela den öfverenskomna summan, som utgjorde 1,100,000 rhenska gulden eller 733,333⅓ thaler, till kurfursten. Däremot afstod denne fullkomligt alla sina anspråk på de sachsen-lauenburgska landen och deras dependentier, hvarvid särskildt landet Hadeln omnämndes, hvarpå Sverige hade anspråk. Blefve huset Lüneburg angripet för dessa lands skull, förband sig kurfursten att därvid bistå de lüneburgska furstarne med 4000 man hjälptrupper. Öfverenskommelsen skulle gälla som en mellan Sachsen och huset Lüneburg upprättad »Erbverbrüderung».[4]

Flera makter funnos, som hade intresse att bevaka i den sachsen-lauenburgska handeln. Till och med svenska regeringen hade sina erinringar att göra. Då förmyndare-

[1] Rumohr till Kristian V 18 och 25 juni, 26 juli 1697. DRA.
[2] Konseillprotokoll 25 juni och 6 juli 1697. DRA.
[3] Storren till K. M. $\frac{18}{28}$ juni 1697. SRA.
[4] Originalförlikning mellan Kur-Sachsen, Georg-Vilhelm i Celle och kurfursten af Braunschweig-Lüneburg angående lauenburgska landen 19 juni 1697. Calenbergska handlingarna. HSA.

styrelsen fått underrättelse om den mellan Sachsen och Lüneburg ingångna förlikningen, lät den i medlet af augusti en skrifvelse öfver denna fråga afgå till Vellingk i Hamburg. Då Vellingk, hette det i denna skrifvelse, väl kände till Sveriges anspråk på landet Hadeln, som i forna tider tillhört hertigdömet Bremen, så skulle han af de lüneburgska furstarne inhämta, om till äfventyrs något i den ingångna förlikningen blifvit intaget, som kunde lända till skada för svenska regeringens anspråk på detta område. Om så vore fallet. skulle han reservera sig K. M:s rättighet till landet Hadeln. Äfven skulle han tillkännagifva, att då K. M. gärna unnade de lüneburgska furstarne den tillökning i område, som de erhölle genom besittningen af Sachsen-Lauenburg, ifall detta hertigdöme genom rättens utslag tillerkändes dem, så hoppades man däremot, att de ej skulle missunna Sverige att få ett så obetydligt område som landet Hadeln, hvarpå svenska regeringen hade så välgrundade anspråk. K M. skulle anse detta som ett verkligt prof på deras uppriktiga vänskap för Sverige, och detta tillmötesgående skulle i hög grad bidraga till den inbördes förtroligheten mellan de lüneburgska furstarne och svenska regeringen.[1] Så utläto sig de svenska statsmännen angående öfverenskommelsen om Sachsen-Lauenburg. Det visade sig senare under förhandlingarna om alliansen mellan Sverige och Lüneburg, huru frågan om garantien af de sachsen-lauenburgska landen och frågan om svenska regeringens anspråk på landet Hadeln voro de två viktigaste hindren för uppnående af enighet.

Af de makter, som hade intresse att bevaka vid den mellan Sachsen och Lüneburg ingångna öfverenskommelsen, var Sverige den som uppträdde fogligast. Det fanns många furstar, som missunnade de lüneburgska hertigarne hela det sachsen-lauenburgska området, dels på grund af gamla rättsanspråk, dels ock af afund mot den mäktige grannen, som med hertigdömet Sachsen-Lauenburg fick en betydlig tillökning i sin makt. Bland dessa funnos åtskilliga obetydligare furstar, som lämnade ensamma i sin opposition just ej behöfde väcka några farhågor hos de mäktiga lüne-

[1] K. M. till Vellingk 17 aug. 1697. Utr. Reg. SRA.

burgska hertigarne. Sådana voro furstarne af Sachsen-Weimar och Sachsen-Gotha[1] och hertigarne af Wolfenbüttel. Dessa senare voro synnerligen förbittrade med anledning af den ingångna öfverenskommelsen och beklagade sig öfver, att man i Lüneburg ej gifvit dem den ringaste underrättelse om en sak, som så nära rörde dem.[2] Äfven huset Anhalt sökte komma i besittning af Sachsen-Lauenburg. Dessa mindre farliga medtäflare om de lauenburgska landen fingo emellertid mäktiga bundsförvanter. Dylika voro Danmark och Brandenburg. Så snart Kristian V fått underrättelse om, att kurfursten af Sachsen ingått förlikning med huset Lüneburg, befallde han sin minister Urbich i Wien att vid kejserliga hofvet biträda furstarne af Wolfenbüttel, Sachsen-Gotha och Anhalt i deras opposition mot den slutna öfverenskommelsen, så att kejsaren ej måtte bekräfta densamma. Kristian V menade, att stora oroligheter kunde komma att utbryta i nedersachsiska kretsen med anledning af, att de lüneburgska furstarne tillägnat sig de sachsen-lauenburgska landen. Äfven lät Kristian V för furstarne af Sachsen-Gotha och Sachsen-Weimar framhålla, huru han var hågad att med dem börja en hemlig underhandling öfver denna sak.[3] Denna underhandling blef dock ej af.

Kurfursten af Brandenburg var en ej mindre bitter fiende än Kristian V till öfverenskommelsen mellan kurfursten af Sachsen och huset Lüneburg. Det hörde den brandenburgska politiken traditionellt till att med ängslig noggrannhet vaka öfver, att Brandenburgs grannar — åtminstone de mäktigare — icke måtte förvärfva sig nya besittningar. Naturligtvis såg man därför i Berlin den mellan Sachsen och Lüneburg ingångna öfverenskommelsen med särdeles oblida ögon. För att desto kraftigare kunna uppträda i sin opposition, sökte de brandenburgska statsmännen att i Sverige få en bundsförvant mot de lüneburgska furstarne. Kurfursten Fredrik III lät genom sin minister Winckler i Stockholm framhålla, huru han ej kunde tro

[1] Rumohr till Kristian V 23 juli 1697. DRA.
[2] Mencken till Kristian V 19, 26 juni, 7, 17 juli, 4, 24 aug., 22 sept. och 13 nov. 1697. DRA.
[3] Konseillprotokoll 9 och 30 juli 1697. DRA.

annat. än att man i Sverige med missnöje sett förlikningen mellan Sachsen och Lüneburg, i det att de lüneburgska furstarne härigenom i ännu högre grad än förut erhölle makten vid Elbe. Finge de behålla Sachsen-Lauenburg, skulle de därigenom bli i tillfälle att hindra kommunikationen mellan de svenska provinserna Pommern och Bremen. Winckler skulle därför i Stockholm höra sig för, huruvida man ej kunde förmå svenska regeringen att rörande de lauenburgska landen taga parti för huset Anhalt, hvars pretentioner voro bättre grundade än någon annan makts. Sverige och Brandenburg skulle ej heller i Anhalt fa en så farlig granne som i huset Lüneburg. Äfven framhöll kurfursten, huru det vore mycket nyttigt, om svenske ministern Gabriel Oxenstierna i Wien finge order att motarbeta kejsarens bekräftelse på den sachsen-lauenburgska handeln.[1] Utom Danmark och Brandenburg var äfven den mäktige Ludvig XIV ogynnsamt stämd mot huset Lüneburgs försök att försäkra sig om Sachsen-Lauenburg, om också hans opposition ej var så stark som de ofvannämnda makternas. Genom sin minister d'Avaux i Stockholm lät han framhålla för svenska regeringen, att denna ej borde inga något förbund med de lüneburgska furstarne, ty det såg ut, som om dessa blott ville betjäna sig af en allians med Sverige för att i lugn och ro sätta sig i besittning af de sachsen-lauenburgska landen. Om svenska regeringen också ej hade några anspråk på Sachsen-Lauenburg, borde den dock hindra tillväxten af huset Lüneburgs makt, som var farlig för Sveriges tyska besittning Bremen.[2]

Oaktadt de lüneburgska furstarne ägde så många och så bittra motståndare till sin politik i sachsen-lauenburgska saken, och oaktadt de hade särdeles stort intresse af huset Gottorps oberoende gent emot Danmark, visade de sig likväl till en början vid svenska regeringens förslag om en sammansättning mellan Sverige och Lüneburg ej så angelägna därom, som man af den sachsen-lauenburgska handeln och den gottorpske hertigens osäkra ställning kunnat vänta. Då nämligen Vellingk å Sveriges vägnar föreslagit en

[1] Kurfursten Fredrik III till Winckler i Stockholm 8 juli 1697. Sachsen-Lauenb. Sache. Relationen. Schweden. BSA.
[2] Ludvig XIV till d'Avaux 1 aug. (n. st.) 1697. SH., 40.

dylik koncert som 1689, utläto sig de lüneburgska furstarne i flera· skrifvelser till sin minister Schmidt i Stockholm ganska reserveradt häröfver. Om man genast skrede till den föreslagna underhandlingen, och Danmark finge underrättelse därom, skulle man i Köpenhamn tro, att det vore fråga om ett foedus offensivum. Kristian V kunde däraf taga sig anledning att öfverfalla de lüneburgska furstarne, medan deras trupper voro borta i kriget mot Frankrike och ej utan skada för det allmänna kunde hemkallas. Svenska regeringen borde därför tänka efter, om det ej vore bättre att någon tid uppskjuta med en dylik underhandling, af hvilken ej någon verklig effekt kunde följa, så länge de lüneburgska trupperna voro borta. Förhållandet mellan Danmark och Gottorp var ju nu, Gudi vare lof, ej detsamma som 1689, då hertigen helt och hållet var fördrifven från sitt land och det gällde att med vapen och full ruptur restituera honom. Men på det att hertigen ej skulle vara i saknad af hjälp, kunde man tillsammans med England och Holland träffa öfverenskommelse om en garantiakt till hans säkerhet. Som Kristian V emellertid äfven af en sådan akt kunde ta sig anledning att öfverfalla de lüneburgska furstarne, medan deras trupper voro borta, kunde dessa ej biträda densamma, så vida ej de lüneburgska landen jämte de sachsen-lauenburgska blefve garanterade mot all dylik aktualitet. Denna garanti kunde bäst fastställas i ett foedus defensivum mellan Sverige och huset Lüneburg. Hertigen af Gottorp skulle härvid förbehållas rättigheten att biträda detsamma. Vellingk borde därför erhålla instruktion att sluta ett dylikt förbund på grundvalen af den allians, som 1690 ingicks mellan Sverige och Lüneburg, men med de ändringar, som tidsförhållandena gjorde nödvändiga.[1] Emellertid var det högst nödigt,

[1] Innehållet i alliansen mellan Sverige och huset Braunschweig-Lüneburg af år 1690 var följande. Förbundet var en defensivallians mellan Sverige och samtliga hertigarne af Braunschweig-Lüneburg: således var äfven Wolfenbüttel med. Å svensk sida inbegrepos i förbundet Bremen, Verden, Pommern, Rügen och Wismar, å andra partens sida alla till Braunschweig-Lüneburg hörande områden, in specie stiftet Osnabrück. Om någondera parten angrepes, skulle den af den andra till hjälp få 1,500 ryttare och 3,500 man fotfolk, och om så behöfdes, skulle man förena sig om en större hjälpsändning. Alliansen skulle gälla i tre år. Som det var af stor vikt för nedersachsiska kretsens säkerhet, hette det slutligen, att hertig Albrekt af Holstein-Gottorp ej lede något intrång i sina rättigheter emot

att svenska regeringen, om förbund skulle ingås, hade så mycket folk i sina tyska provinser, att den, när casus foederis inträdde, ej behöfde skaffa hjälpen från Sverige. De lüneburgska furstarne hoppades därför, att svenska regeringen, under den tid defensivalliansen skulle räcka, måtte utom de trupper, som funnos i fästningarna, hålla 8,000 man i fält i Tyskland.[1]

Af ofvannämnda svar å huset Lüneburgs sida på svenska regeringens förslag om förbund framgår, huru de lüneburgska furstarne visserligen gåfvo sitt bifall åt en sammansättning med Sverige, men det var tydligen bifall med reservation. Såsom orsak till det ringa tillmötesgående, som visades det svenska förslaget, framhöll Vellingk, att de lüneburgska furstarne hade blifvit tämligen vilseledda genom vrånga berättelser, som tid efter annan hade gjorts från Sverige utaf några ministrar om rikets tillstånd.[2] Han menade därför, att de ej skulle komma att inlåta sig på någon underhandling, förrän några svenska trupper blifvit transporterade öfver till Tyskland.[3] Denna Vellingks mening torde nog ha skäl för sig. De försiktiga lüneburgska statsmännen ville först bli försäkrade om, att Sveriges ställning i ett som annat afseende ej var så bedröflig, som åtskilliga rykten på sista tiden framhållit, innan de för djupt inläto sig med den svenska regeringen. De hade så mycket större skäl att handla försiktigt, som deras flesta trupper voro borta i kriget mot Frankrike.

Det var emellertid ej blott Sverige, som vid denna tid sökte de lüneburgska furstarnes vänskap; äfven danska regeringen lät göra förslag i samma riktning. Redan i medlet af april gaf Kristian V von Plessen order, att han vid sin resa till fredskongressen i Holland skulle söka att träffa

altonaiska fördragets stadganden, så skulle det vara honom förbehållet att ingå i detta förbund. Därjämte bifogades den bestämmelsen, att om de lüneburgska furstarne angrepes i de sachsen-lauenburgska landen, så skulle detta ej gälla pro casu foederis. Traktatsamlingen. SRA.

[1] Georg Vilhelm af Celle till Schmidt i Stockholm 16 och 30 juni, 20 juli 1697. Cal. 24 Holstein. HSA.

[2] Danska sändebudet Luxdorphs relationer till Kristian V under april och maj månader 1697 kunna tjäna som exempel på dessa »vrånga» berättelser. De framhöllo, huru Sverige befann sig i en mycket sorglig ställning på grund af missnöjet med reduktionen, den svåra hungersnöden, oenigheten mellan förmyndarne o. s. v. Kristian V:s öfverfall på Holstein-Gottorp vid Karl XI:s död, s. 19 och 20.

[3] Vellingk till K. M. 29 juni 1697. SRA.

lüneburgske ministern Bernstorf och utforska hertigarnes disposition för en sammansättning med Danmark. Visade man sig tillmötesgående, skulle Plessen framhålla, att Kristian V ej skulle motsätta sig den nionde kurvärdigheten, hvilket han dittills hade gjort, utan visa huset Lüneburg en uppriktig vänskap.[1] Ehuru Bernstorf utlät sig ganska gynnsamt mot von Plessen, då denne på sin resa sammanträffade med honom och särskildt framhöll, att de lüneburgska furstarne ej ämnade motsätta sig Kristian V:s plan att kullkasta hertigens skansar,[2] så ledde dock ej hans antydan om, att danska regeringen var böjd för en allians med huset Lüneburg, till något resultat alls. Kristian V gaf därför ett par månader senare sin minister Ehrenschildt i Hamburg befallning att af lüneburgska sändebudet Fabricius därstädes söka erhålla upplysning om, huruvida ej hans principaler vore hågade att förnya de gamla förbunden med Danmark.[3] Ehrenschildt fick emellertid ej tillfälle att tala med Fabricius om denna sak. Plessen erhöll därför ny order att söka utforska, om ej den önskade förbindelsen kunde komma till stånd.[4] Det förefanns således en verklig täflan mellan Sverige och Danmark om förbund med de lüneburgska furstarne. Om dessa emellertid just ej kunde sägas ha varit särdeles tillmötesgående mot det svenska förslaget, så synas de däremot ej alls ha reflekterat på någon allians med Danmark. Detta var ej heller så underligt, ty danska regeringen hade sedan många år tillbaka särdeles energiskt motarbetat huset Lüneburgs uppåtsträfvande politik och särskildt visat sig vara en häftig motståndare till Hannovers nionde kurvärdighet; och vid denna tid, då Kristian V gjorde de lüneburgska furstarne förslag om en allians, motarbetade han på samma gång mycket ifrigt deras plan att sätta sig i full besittning af af de sachsen-lauenburgska landen.

Då svenska regeringen fått underrättelse om, huru de lüneburgska furstarne förhöllo sig till det gjorda förslaget om en sammansättning med Sverige, och äfven förnummit,

[1] Memorial för von Plessen 17 april 1697. Geh. Reg. DRA.
[2] Kristian V:s öfverfall på Holstein-Gottorp vid Karl XI:s död s. 9 och 10.
[3] Kristian V till Ehrenschildt 17 juli 1697. Geh. Reg. DRA.
[4] Kristian V till von Plessen 31 juli 1697. Geh. Reg. DRA.

att Danmark sökte huset Lüneburgs vänskap, lät den order afgå till Vellingk, hvari det framhölls, huru man förmodade, att underhandlingen bättre skulle kunna drifvas, om någon minister infann sig hos själfva principalerna. Vellingk borde därför göra en resa till kurfursten af Hannover och hertigen af Celle; och han borde skynda på därmed, emedan man fått höra, att Danmark sökte ställa sig in hos de lüneburgska furstarne.[1] I enlighet med denna order begaf sig Vellingk en af de första dagarna i augusti till Celle och Hannover. De båda furstarne gjorde ganska vackra försäkringar, men Vellingk lyckades dock ej under sin vistelse hos dem uträtta något nämnvärdt. Till garantiens prestation ville de ej utlofva mera än 4,000 man, och som dessa jämte Sveriges erbjudna 6,000 ej bildade en så stor styrka, att den kunde hålla Danmark i tygeln, sökta Vellingk att förmå dem till en större hjälpsändning.[2] Hans försök i denna riktning synas dock ej ha haft någon egentlig framgång, ty han återvände till Hamburg, utan att hafva något ytterligare om sin verksamhet i Celle och Hannover att omförmäla.[3]

Hade man sålunda i Celle och Hannover ej gjort de medgifvanden, som Vellingk fordrade, så hade denne för sin del ej heller gifvit vika i de punkter, som de lüneburgska furstarne önskade att få beviljade. Detta framgår af en skrifvelse från Georg Vilhelm i Celle till lüneburgske ministern Schmidt i Stockholm i slutet af augusti. Georg Vilhelm framhöll, att Vellingk ej inlåtit sig i någon underhandling öfver den önskade defensivalliansen, utan blott tillkännagifvit, huru han hade i uppdrag att förnya koncerten af 1689. Då de lüneburgska furstarne börjat tala om defensivförbundet, hade han gjort allehanda svårigheter. Särskildt hade han förklarat, att garantien af sachsenlauenburgska landen var en mycket svår fordran, och han ville ej alls ingifva någon förhoppning om, att förmyndarestyrelsen mot det af Karl XI gifna exemplet komme att

---

[1] K. M. till Vellingk 14 och 29 juli 1697. SRA.
[2] Vellingk till K. M. 30 juli, 6 och 10 aug. 1697. SRA.
[3] Som ett skäl till, att underhandlingen gick sakta, framhåller Vellingk flera gånger kurfursten Ernst Augusts sjukdom. Kurfursten afled i januari följande året. Vellingk till K. M. 16 juli, 10 och 24 aug. 1697, 1 febr. 1698. SRA.

bifalla en dylik garanti. Schmidt skulle därför i Stockholm framhålla, att de lüneburgska furstarne, ehuru de ej kunde bifalla koncerten af 1689, dock voro mycket villiga att tillsammans med Sverige, sjömakterna och andra garanter bidraga till satisfaktion åt hertigen för den honom tillfogade skadan. Äfven skulle de för detta ändamål bistå honom med hjälptrupper, om Sverige å sin sida i samma syfte bidroge med en hjälp af 7,000 man till fot och 1,000 till häst. Härvid hoppades man emellertid, att svenska regeringen ej skulle göra några svårigheter med den föreslagna defensivalliansen och de lauenburgska landens inneslutande i densamma. Man borde i Sverige öfverväga, om de lüneburgska furstarne med något sken af billighet kunde anmodas att för hertigens af Gottorp skull inlåta sig i ett så farligt företag, utan att de därvid själfva finge någon säkerhet för det som kunde följa häraf. De insågo visserligen, huru farligt det skulle vara både för dem och för grannarne, om Holstein-Gottorp råkade i ett sådant läge, att Danmark finge disponera öfver dess område. De erkände äfven, att hvad Sverige föreslagit, vore det bästa, tillräckligaste och eftertryckligaste, som kunde göras för hertigen. Men på samma gång var det ock för huset Lüneburg det allra farligaste. Danmarks angrepp för några år sedan på Ratzeburg, hvilket ej hade någon annan orsak, än att de lüneburgska furstarne bidragit till hertigens restitution 1689, visade, hvilken fara de lauenburgska landen voro utsatta för. Ginge de lüneburgska furstarne in på den föreslagna sammansättningen, utan att ha fått någon säkerhet för de lauenburgska landen, så skulle de, om de sände sina trupper till Gottorps hjälp och härvid Sachsen-Lauenburg anfölles, nödgas att för sin egen säkerhet hemkalla sitt folk, och således ej bli till någon nytta för hertigen. Om Sverige däremot garanterade de lauenburgska landen, så hade man ej något anfall att befara på detta område, hvadan både de lüneburgska furstarne och svenska regeringen med desto större eftertryck skulle kunna bistå hertigen. Sverige hade ej någon orsak att, såsom Vellingk påstått, för Brandenburgs skull neka garantien, ty man kunde af flera skäl draga den slutsatsen, att kurfursten i Berlin, om han också gynnade huset Anhalts anspråk, dock

härvid ej skulle låta det gå så långt i sitt beskydd af detta parti, att han skrede till öppet angrepp mot huset Lüneburg.[1]

Ofvannämnda skrifvelse, i hvilken å Lüneburgs sida så omständligt framhölls, hvarför de lauenburgska landen borde inneslutas i garantien, var den sista mera utförliga order rörande alliansverket, som lüneburgske ministern Schmidt fick mottaga. Den underhandling, som man till en tid både i Sverige och Lüneburg var böjd för att låta fortgå i Stockholm, kom i stället att hädanefter föras endast genom Vellingk i Hamburg. Den egentliga orsaken till denna förändring var, att man på detta sätt bättre skulle kunna hålla förhandlingarna hemliga, något som särskildt de lüneburgska furstarne fäste stor vikt vid.[2]

---

[1] Kopia af Georg Vilhelms skrifvelse till Schmidt i Stockholm 30 aug., bilagd hans skrifvelse till Fabricius 7 sept. 1697. Cal. 24 Holstein. HSA.

[2] Vellingk hade under sin vistelse i Celle och Hannover funnit, huru man där för sekretessens skull helst såge, att han gjorde en resa öfver till Sverige för underhandlingens bedrifvande. Han hemställde därför åt förmyndarestyrelsen att bestämma, huru han skulle förhålla sig. Härpå fick han det svar, att han för underhandlingens skull hade tillåtelse att bege sig öfver till Sverige. Han borde emellertid dröja något med resan för att därigenom få bättre tillfälle att utforska de lüneburgska ministrarnes åsikt om sammansättningen. Men skulle konjunkturerna förändra sig, så att Vellingks närvaro var nödvändig i Hamburg, så skulle han alldeles hålla inne med resan till längre fram och däröfver invänta svenska regeringens order. Något senare fick Vellingk underrättelse om, att förmyndarestyrelsen öfverlämnat åt de lüneburgska furstarne att afgöra, huruvida förhandlingarna skulle föras i Stockholm eller Hamburg. Dessa fällde utslaget för Hamburg. Man synes i Celle och Hannover ej ha vågat lita på, att underhandlingen tillbörligt skulle hemlighållas i Stockholm. Detta framgår af en skrifvelse från kurfursten Ernst August till Schmidt. Denne hade till Bengt Oxenstierna öfverlämnat en skriftlig förteckning rörande de villkor, hvarpå de lüneburgska furstarne ville ingå alliansen. Häröfver blef kurfursten mycket missnöjd. Han framhöll för Schmidt, huru han uttryckligen hade befallt denne, att intet skriftligt finge afgifvas, emedan det var bekant, hvilken sekretess denna underhandling fordrade. Dylika saker höllos nämligen ej hemliga i Stockholm, utan meddelades både den brandenburgske sekreteraren och andra. Schmidt skulle därför söka återfå sina inlämnade punktationer. Något senare underrättade Georg Vilhelm i Celle Fabricius vid pinnebergska kongressen om, att underhandlingen ej längre kom att föras i Stockholm, utan i stället i Hamburg. Vellingk synes för sin del ha medverkat till detta beslut. Å ena sidan afböjde han — enligt uppgift af Fabricius — att själf resa till Stockholm och förebar härvid som orsak sin svaga hälsa samt att holsteinska konflikten fordrade hans närvaro i Hamburg; å andra sidan lät han genom Fabricius afråda de lüneburgska furstarne att genom Schmidt företaga något ytterligare i Stockholm, ty förhandlingarna där skadade endast underhandlingen. Att Vellingk ej önskade några ytterligare förhandlingar i Stockholm jämte dem i Hamburg berodde nog bland annat därpå, att han ensam ville föra under-

Från den tiden då förhandlingarna om alliansen mellan Sverige och Lüneburg upphörde i Stockholm, drefvos de med större allvar än förut i Hamburg, ehuru man till en början just ej lyckades bli ense om mycket. Lüneburgske ministern Fabricius sökte på allt sätt öfvertyga Vellingk om, huru nödvändigt det var, att de sachsen-lauenburgska landen inneslötos i alliansen, men denne lät fortfarande förstå, att det skulle bli ytterst svårt, ja nästan omöjligt att utverka svenska regeringens bifall till denna punkt. För öfrigt fordrade Vellingk, att de lüneburgska furstarne, om de önskade en dylik garanti, skulle meddela svenska regeringen villkoren i den med Sachsen slutna öfverenskommelsen samt kejsarens bekräftelse därpå. Fabricius menade, att ett dylikt meddelande var alldeles onödigt. Svenska regeringen kunde vara öfvertygad om, att de lüneburgska furstarne voro fullkomligt eniga med kurfursten af Sachsen, som hädanefter ej komme att göra de ringaste anspråk på de lauenburgska landen. Hvad kejserliga bekräftelsen angick, trodde Fabricius, att man väl skulle kunna utverka densamma, men den kunde möjligen på grund af den mecklenburgska tvistefrågan komma att fördröjas, och han menade, att den för Sveriges garanti ej alls var behöflig. Vidare yrkade Vellingk, att de lüneburgska furstarne som alliansprestation skulle lämna något mera kavalleri än Sverige och höll särdeles hårdt på denna fordran, men för öfrigt gjorde han försäkringar om sin goda vilja att bringa alliansen till ett godt slut.[1]

Sedan Vellingk sålunda en tid förhandlat med den lüneburgske ministern angående alliansen, meddelade han mot slutet af september förmyndarestyrelsen, huru han både i Hannover och Celle och af geheimerådet Fabricius på det allra nogaste inhämtat de båda hertigarnes mening om vänskap med Sverige i syfte att trygga huset Gottorps ställning. Han hade därvid funnit, huru huset Lüneburg dels ville bifalla en sammansättning med garanterna till

handlingen och ha äran af dess lyckliga afslutande. K. M. till Vellingk 7 och 29 sept. 1697. SRA. — Kurfursten Ernst August till Schmidt 17 sept. Cal. Br. 24 Holstein. Fabricius till kurfursten Ernst August 15 och 23 sept. Cal. Br. Schweden. Georg Vilhelm till Fabricius 27 sept. 1697. Hannover Des. 9. Holstein 4. HSA.

[1] Fabricius till kurfursten Ernst August af Hannover 15 och 23 sept. 1697. Cal. Br. 24. Schweden. HSA.

fromma för Gottorp, dels var hågadt att sluta ett särskildt försvarsförbund med Sverige på 5 år, hvari alla den gottorpske hertigens jura skulle garanteras. I detta förbund fordrade man, att alliansen af 1690 skulle förnyas. I den blifvande alliansen ville de båda furstarne såsom allianspreştation utlofva 8,000 man, och de väntade, att Sverige skulle lämna lika många, i det att de ansågo, att 16,000 man jämte hertigens trupper borde kunna hålla Danmark i tygeln. Slutligen framhöll Vellingk deras uttryckliga fordran på Sveriges garanti af Sachsen-Lauenburg. Vellingk menade, att huset Lüneburg, om denna punkt ej bifölles, omöjligen skulle kunna förmås att antaga sig holsteinska saken så, som förhållandena fordrade. Han ansåg därför, att svenska regeringen borde bifalla hertigarnes begäran, ty eljest fruktade han ett närmande mellan Danmark och Lüneburg.

I en särskild bilaga tillfogade Vellingk de skäl, som man å de lüneburgska furstarnes sida framställt för de sachsen-lauenburgska landens inneslutning i alliansen. Den anledning, hette det, som i 1690 års allians förorsakat, att dessa land ej blifvit inneslutna i garantien, förefanns nu ej längre efter den med Sachsen ingångna öfverenskommelsen. Allianspreştation för detta område begärdes ej contra viam juris, utan endast contra viam facti, och de lüneburgska furstarne voro villiga att låta andra, som hade anspråk på Sachsen-Lauenburg, rättsligen utföra dessa. Om detta område angrepes, vore det ej blott till fara för lugnet i nedersachsiska kretsen, utan skulle framför allt förorsaka hertigen af Gottorp olägenhet och bli till ruin för hans länder. Sverige borde så mycket hellre garantera Sachsen-Lauenburg, som kurfursten af Sachsen själf lofvat att, då så blefve af nöden, lämna de lüneburgska furstarne en hjälp om 4,000 man för att trygga dem i besittningen af detta område. För öfrigt borde man i Sverige hellre se, att huset Lüneburg finge behålla de sachsen-lauenburgska landen, än att dessa komme i Brandenburgs eller Danmarks ägo. Danska regeringen ansåg nämligen, att den genom besittningen af Sachsen-Lauenburg skulle bli i stånd att afskära hertigen af Gottorp från all hjälp.[1]

[1] Vellingk till K. M. 21 sept. 1697. SRA.

För svenska regeringen hade det af det ena som det andra blifvit tydligt, att den önskade förbindelsen med huset Lüneburg var omöjlig att få till stånd, därest man ej gåfve sitt bifall till garantien af Sachsen-Lauenburg. Det oaktadt ställde sig likväl flera af de svenska statsmännen afvisande i denna punkt, då alliansfrågan i slutet af september förekom i rådet. Gyldenstolpe ansåg, att Sverige vid sin garanti af de lüneburgska landen borde uttrycka sig i generella termer och ej nämna det ringaste om Sachsen-Lauenburg. Huset Lüneburg däremot borde i sin garanti af svenska områden inbegripa ej blott Pommern och Bremen utan äfven Livland. Stenbock och Falkenberg voro af samma mening. Såsom alliansprestation ansåg Wrede och Gyllenborg att 6,000 man var nog. Bengt Oxenstierna däremot utlät sig mera tillmötesgående om de lüneburgska furstarnes fordringar och yrkade, att alliansen så fort som möjligt borde ingås.[1] I anslutning till hans mening afgick också order till Vellingk öfver denna fråga. Det hette häri, att K. M. biföll, att man underhandlade med England och Holland om satisfaktion för hertigen. Men som denne ej vore tryggad för framtiden genom en dylik koncert mellan garanterna, i det man ej kunde bli ense så fort, som nödvändigheten fordrade, så var K. M. villig att med huset Lüneburg sluta ett foedus defensivum på 5 år, hvaruti hertigens af Holstein säkerhet och särskildt hans jus armorum inbegrepes. K. M. lämnade åt de lüneburgska furstarne själfva att afgöra, om antalet hjälptrupper skulle vara lika med i förra alliansen eller om man skulle bestämma sig för 8,000 man. Äfven ville K. M. bifalla, att i förbundet infördes, hvad som varit intaget i 1690 års defensivallians. Ehuru sachsen-lauenburgska landen ej varit inneslutna i detta förbund, ville dock K. M. medgifva, att de inbegrepes i det, som nu skulle ingås, eftersom denna fråga sades ha kommit i en annan ställning genom öfverenskommelsen med kurfursten af Sachsen, som skulle ha afstått från sina anspråk på dessa land. Under förutsättning att så förhölle sig, hvilket Vellingk grundligen skulle underrätta sig om, och på villkor, att kejsaren stadfästade

[1] Rådsprotokoll 30 sept. 1697. SRA.

öfverenskommelsen, ville K. M. garantera huset Lüneburg detta område. Härvid kunde följande tre förslag göras: det kunde helt allmänt bestämmas, att Sverige förbunde sig till garanti af freden i nedersachsiska kretsen, då de sachsen-lauenburgska landen sålunda också voro garanterade; antogs ej detta, kunde öfver denna punkt affattas en separatartikel, hvarigenom generalgarantien i hufvudtraktaten applicerades på de sachsen-lauenburgska landen; men skulle man slutligen fordra, att inklusionen af dessa land nominantim och specifice insattes i själfva hufvudtraktaten, ville K. M. bifalla äfven detta. Vid dessa olika förslag skulle Vellingk iakttaga sådan försiktighet, att de lüneburgska furstarne ej finge den föreställningen, det K. M. ej ville bifalla garantien af Sachsen-Lauenburg. Eftersom det var Vellingk bekant, hvilka välgrundade anspråk K. M. hade på landet Hadeln, och det sålunda var tillbörligt, att detta område nu återförenades med hertigdömet Bremen, så skulle han yrka på dess restitution, som K. M. så mycket hellre förmodade skulle beviljas, som de lüneburgska furstarne redan gifvit godt hopp därom.[1] Slutligen tillfogades det i ett additamentum, att Vellingk bonis modis skulle utforska, huruvida man vore benägen att biträda Sverige i dess rättigheter på staden Bremen, som enligt habenhausiska öfverenskommelsen skulle lämnas in stato quo till seklets slut, hvarefter K. M. hade rättighet att fullfölja sina pretentioner enligt westfaliska freden.[2] Fann Vellingk god disposition hos de lüneburgska furstarne angående denna fråga, skulle han försöka att få till stånd ett visst aftal härom. Men

[1] Svenska regeringen sökte vid denna tid på ett annat sätt komma i besittning af landet Hadeln. Kejserliga rådet Reichenbach, som förut varit hertig Albrekts af Gottorp kansler, hade inför Vellingk förklarat, huru han var villig att vid kejserliga hofvet utverka, att detta område tillerkändes Sverige, och att den kejserliga garnisonen, som låg där, bortfördes. Han antog, att han med 10 à 12,000 kronor skulle kunna utverka detta. Vellingk menade, att man säkert kunde lita på Reichenbachs goda afsikter. Med anledning häraf lät förmyndarestyrelsen skrifvelse afgå till Vellingk, att den ej fann rådligt att afslå detta tillbud. Vellingk skulle styrka Reichenbach i hans goda mening och försäkra honom om, att han ej skulle bli obelönad, om han kunde genomdrifva, hvad han lofvat. Han skulle då ej blott bli utnämnd till ståthållare öfver landet Hadeln, utan äfven få en gratifikation om 5 à 6,000 kronor. Ingenting blef emellertid af denna plan, och det förmäles ej, huruvida Reichenbach sökt bringa densamma till utförande. K. M. till Vellingk 8 okt. 1697. Utr. Reg. SRA.

[2] K. G. Lundqvist, Sveriges krig med staden Bremen 1665—1666.

som denna sak var mycket grannlaga, skulle Vellingk angående densamma förfara med stor varsamhet.[1]

Genom ofvannämnda förslag hade svenska regeringen gjort ett stort medgifvande, som till en början knappast syntes möjligt att utverka. Orsaken hvarför de svenska statsmännen gåfvo efter i den viktiga punkten angående Sachsen-Lauenburg var ej blott öfvertygelsen om, att ingen allians annars vore möjlig, utan äfven fruktan för att huset Lüneburg skulle sluta sig till Gottorps och Sveriges farlige motståndare Kristian V.[2] Denna fruktan var fullkomligt befogad, ty danska regeringen sökte allt fortfarande att dra de lüneburgska hertigarne på sin sida. Danske ministern Ehrenschildt i Hamburg hade ändtligen enligt för länge sedan åt honom gifven order lyckats komma till tals med Lüneburgs ombud Fabricius angående hans principalers disposition för ett närmande till Danmark. Det svar, Fabricius gaf, var tillmötesgående, men så allmänt hållet, att ingen slutsats däraf kunde dragas. Kristian V framhäll också för Ehrenschildt, att på dylika försäkringar vore föga reflexion att göra, då Fabricius ej utlåtit sig något speciellt. Ehrenschildt skulle emellertid söka förmå honom till en närmare förklaring. Bara man kunda vara säker på, hette det i Kristian V:s skrifvelse, att de lüneburgska furstarne ännu hade fria händer och ej, såsom somliga föregåfvo, redan för djupt inlåtit sig med

[1] Kopior, koncept och diplomatiska aktstycken, hörande till Vellingkska samlingen. SRA.

[2] Ehuru de lüneburgska furstarne genom ett förbund med Danmark måst bryta med sitt förra politiska system ocb uppoffra sin skyddsling, hertigen af Gottorp, var dock ej en dylik förbindelse så alldeles otrolig, ty huset Lüneburg kunde därigenom vunnit stora förmåner, och en mycket betydande sådan skulle ha varit, att Danmarks häftiga opposition mot de viktiga mål, som de lüneburgska furstarne föresatt sig att uppnå, Hannovers och Celles framtida förening till en makt, den nionde kurvärdighetens befästande och de sachsen-lauenburgska landens införlifvande med det gamla lüneburgska området, därigenom skulle ha upphört. De lüneburgska hertigarne hade allt skäl att frukta denna opposition, ty danska regeringen hade en stor mängd bundsförvanter bland de tyska furstarne, hvilka den uppmuntrade och eggade i deras afund och hat mot det uppåtsträfvande lüneburgska huset. Huru farlig Danmarks fiendskap var, visade sig under de närmast följande åren, då den danska regeringen, samtidigt med att den med sig förenade Polen och Ryssland i förbund mot Gottorps starkaste beskyddare, Sverige, äfven sökte — och detta med stor ifver och energi — att mot den holsteinske hertigens andra mäktiga stöd, huset Lüneburg, med sig sammansluta en skara bundsförvanter bland de tyska furstarne till dess fördärf. Konseillprotokoll för åren 1698 och 1699. DRA.

andra.[1] Man hade nämligen fått kunskap om, att underhandling om förbund förehades mellan Sverige och Lüneburg, och det kunde ej annat än oroa danska regeringen, att de båda vännerna till Danmarks hätske motståndare, hertigen af Gottorp, förehade planer om en närmare sammansättning.[2] Kristian V befallde också sin minister Lente i Hamburg att genom holsteinske ministern du Cros, hvilken enligt många uppgifter synes ha hört till den kategori af statsmän, som sålde anförtrodda hemligheter åt främmande makter, söka utforska något rörande denna underhandling.[3] Af det ena som det andra framgår följaktligen tydligt nog, huru den viktigaste följden af Danmarks angrepp på hertigens af Gottorp skansar, nämligen Sveriges och Lüneburgs närmande till hvarandra, för den danska regeringen var ganska obehaglig.

Kurfursten Fredrik III af Brandenburg fortfor att motarbeta de lüneburgska furstarnes plan att trygga sin ställning i Sachsen-Lauenburg. Då han fått underrättelse om, att underhandling mellan Sverige och huset Lüneburg var å färde, gjorde han allt för att hindra, att svenska regeringen garanterade lüneburgska furstarne besittningen af de sachsen-lauenburgska landen. Upprepade föreställningar mot en dylik garanti gjordes i Stockholm. Kurfursten trodde, att de lüneburgska furstarne ämnade förmå Sverige till denna garanti genom att afträda landet Hadeln. Med anledning häraf lät han för de svenska statsmännen framhålla, huru Sverige kunde komma i besittning af detta område genom andra medel, och kurfursten ville för sin del på allt sätt bidraga därtill, särskildt om svenska regeringen till gengäld verkade för huset Anhalts rättigheter

[1] Kristian V till Ehrenschildt 2 okt. 1698. Geh. Reg. DRA.

[2] Det var särskildt från danska ombudet Mencken hos furstarne af Wolfenbüttel, huset Lüneburgs bittra fiender, som Kristian V fick mottaga hotande underrättelser om en sammansättning mellan Sverige och Lüneburg. Denne visste nämligen att mot slutet af augusti för danska regeringen inberätta, huru ett förslag till förbund var uppsatt, enligt hvilket Sverige skulle som alliansprestation lämna 12,000 man, Hannover 9,000 och Gottorp 4,000 — det var följaktligen för danska regeringen ganska oroväckande siffror. Sedan denna allians afslutats, ämnade Sverige och Lüneburg i förening med Frankrike genomdrifva sina vidtutseende planer. Förbundet var emellertid ännu ej afslutadt, emedan allt tills vidare berodde på, om Brandenburg biträdde detsamma. Residenten Mencken till Kristian V 21 och 28 aug. 1697. DRA.

[3] Kristian V till Lente 7 och 14 aug. 1697. Geh. Reg. DRA.

på Sachsen-Lauenburg. Att Sverige åter skulle garantera Lüneburg dessa land för att få dess hjälp åt hertigen af Gottorp, var ej alls af nöden, ty huset Lüneburg hade själf intresse af, att Danmark ej kastade hertigens makt öfver ända. Både för Sverige och det allmänna skulle en dylik garanti vara till stor skada. Särskildt borde man betänka, huru beroende städerna Hamburg och Lübeck skulle bli af de lüneburgska hertigarne, om dessa komme att behålla Sachsen-Lauenburg.[1] De svenska statsmännen synas dock ej ha fäst stor vikt vid kurfurstens råd, ty de visste alltför väl, att dessa ej gåfvos af vänskap för Sverige eller till dess bästa, utan endast för att därigenom förhindra huset Lüneburgs maktutveckling. Man vågade sällan i Stockholm lita på, att den brandenburgska politiken, om också de allra vackraste försäkringar och bedyranden gjordes, menade det ärligt med sina grannar.

Det var emellertid ej blott i Stockholm, som föreställningar gjordes och goda råd gåfvos i syfte att förebygga Sveriges garanti af Sachsen-Lauenburg, kurfursten gjorde äfven sitt bästa i Köpenhamn i detta ärende. Han sökte göra Sveriges garanti alldeles obehöflig genom att i Köpenhamn tillråda danska regeringen moderation gent emot Gottorp. Kristian V borde påskynda förlikningen med hertigen, emedan Sverige annars för att utverka huset Lüneburgs hjälp åt honom, komme att garantera dess furstar de sachsen-lauenburgska landen. Detta skulle emellertid för Danmarks intresse vara skadligare, än om man gjorde hertigen de medgifvanden, som denne fordrade. Kurfursten lät upprepade gånger råda Kristian V till eftergift med anledning af den befarade garantien öfver Sachsen-Lauenburg.[2] I Köpenhamn gjorde kurfurstens föreställningar emellertid lika litet verkan som i Sverige. Kristian V var ingalunda hågad att ge vika i sina fordringar mot hertigen af Gottorp, huru mycket han för egen del missunnade huset Lüneburg de sachsen-lauenburgska landen.

[1] Kurfursten Fredrik III till Winckler i Stockholm 26, 27 juli, 3, 31 aug. 1, 7, 12, 18 sept. och 2 okt. 1698. Sachsen-Lauenburgische Sache. — Instruktion för Bartholdi $\frac{25}{15}$ okt. 1697. Schweden. Relationen. BSA,

[2] Kurfursten Fredrik III till Falaiseau i Köpenhamn $\frac{15}{25}$, $\frac{20}{30}$, sept., $\frac{2}{12}$ okt. Dänemark — och till Danckelmann i Hamburg $\frac{14}{24}$ sept., $\frac{2}{12}$, $\frac{15}{25}$ okt. 1697. Dänemark. Streit mit Holstein-Gottorp. BSA.

De danska statsmännen kände lika väl som de svenska, hvad kurfurstens föreställningar, råd och försäkringar, inneburo, låt vara att den brandenburgska politiken, därför att man i Berlin fann det öfverensstämmande med egen fördel, möjligen var något ärligare och uppriktigare mot Danmark än mot Sverige.

Då Vellingk i Hamburg mottagit svenska regeringens senaste utlåtanden öfver de villkor, hvarpå man i Sverige var villig att ingå förbund med huset Lüneburg, uppsatte han i anslutning till desamma ett projekt, som han öfverlämnade till lüneburgske ministern Fabricius. Särskildt för hertigens af Gottorp skull hade Vellingk funnit lämpligt att härvid tillägga åtskilligt nytt, som ej fanns i regeringens instruktion, samt äfven att mera detaljeradt utlåta sig öfver ett och annat. Alliansprestationen föreslogs till 6,000 man, som Sverige skulle utgöra i 1,000 ryttare och 5,000 fotsoldater, Lüneburg i 1,500 ryttare och 4,500 fotsoldater. Vid öfverhängande fara skulle emellertid parterna bistå hvarandra med 8,000 man. Om lauenburgska landen hette det i en separatartikel, att Sverige skulle garantera desamma contra viam facti men ej contra viam juris, hvadan de, som hade anspråk på dessa land, kunde rättsligen utföra desamma. De lüneburgska furstarne skulle särskildt förbinda sig att tillmötesgå hertigens af Gottorp anspråk på 8 reinbeckska byar af sachsen-lauenburgska området. Hertigen skulle ha rätt att biträda detta förbund, och han skulle då som hjälp lämna 400 ryttare och 1,600 fotsoldater. I öfrigt öfverensstämde projektet med Vellingks instruktion.[1]

De lüneburgska furstarne hade rätt många anmärkningar att göra emot Vellingks projekt. Garantien af de lauenburgska landen borde expresse inneslutas i den förnyade alliansen af 1690, och att densamma blott skulle röra detta fördrag och således endast gälla 5 år, var ingalunda tillräckligt. Fabricius skulle fordra, att Sverige äfven efter nämnda tids förlopp måtte garantera huset Lüneburg dessa områden, så länge någon fara förefanns, att de lüneburgska furstarne kunde störas i besittningen

[1] Kopia af projektet bilagd Fabricii skrifvelse till kurfursten af Hannover 23 okt. 1697. Cal. Br. 24 Schweden. HSA.

däraf. Åtminstone borde garantien utsträckas till 10 eller 12 år. Mot en så obillig anmodan, som Vellingks fordran, att huset Lüneburg skulle öfverlämna de 8 reinbeckska byarna åt hertigen, borde Fabricius framhålla, att detta ej kunde bifallas, då man var i saknad af grundlig kännedom om hertigens rätt till dessa områden. Hvad Hadeln angick, voro de lüneburgska furstarne visserligen villiga att göra allt för att försäkra sig om Sveriges vänskap, men som de aldrig hade hört, att detta område någonsin tillhört Bremen, utan tvärtom alltid utgjort en del af Sachsen-Lauenburg, hvadan kurfursten af Sachsen också afträdt sin rätt häröfver till Lüneburg, så hade de till svenska regeringen det goda förtroende, att denna ej måtte anmoda dem att afstå ett så ansenligt stycke land till Sverige utan någon ersättning. Ville Sverige ej garantera Lüneburg detta område, så tilläto de lüneburgska furstarne, för att underhandlingen därigenom måtte främjas, att Hadeln undantoges från garantien. Huset Lüneburg borde ej såsom alliansprestation lämna flera ryttare än Sverige, alltså blott 1,000 i stället för 1,500. Att hertigen af Gottorp blott skulle lämna 2,000 man som hjälp, var för litet. Han borde förbinda sig till minst 3,000 man.[1]

Under de sista dagarna af november månad och under större delen af december synes underhandlingen så godt som ha hvilat. Orsaken härtill låg hos de lüneburgska furstarne. Kurfursten Ernst Augusts sjukdom — han dog i början af följande året — har nog delvis bidragit härtill. Förmodligen har man ock å de lüneburgska furstarnes sida uppskjutit frågans vidare behandling för att se, om Karl XII:s uppstigande på tronen skulle få några särskilda följder för alliansverket. Åtminstone förhörde sig Fabricius hos Vellingk, huruvida denne ej efter regeringsförändringen mottagit ytterligare instruktion och ny fullmakt, hvartill Vellingk svarade nej och tillade, hvad fullmakten angick, huru han förmodade, att någon ytterligare fullmakt, än den han hade, ej skulle sändas honom. Man visade å svensk sida ej så liten oro öfver den onödiga tidsutdräkten. Bengt

[1] Georg Vilhelm till Fabricius 30 okt. och 17 nov. 1697: kopian af de lüneburgska anmärkningarna bilagd den förra skrifvelsen. Hann. Des. 9 Holstein. HSA.

Oxenstierna framhöll i skrifvelser till Vellingk, huru man borde påskynda alliansens afslutande, emedan brandenburgske ministern Bartholdi motarbetade den och härvid fann understöd i sin opposition hos danske ministern Jens Juel, som vid denna tid kom till Stockholm. De personer i svenska konseljen, som voro emot alliansen, kunde nu så mycket kraftigare motarbeta den, då de fingo hjälp af dessa två ministrar. I följd af Vellingks upprepade klagomål fann sig därför Fabricius föranlåten att flera gånger ursäkta sig öfver, att man å hans principalers sida dröjde med att sända närmare order, och han försäkrade, att de menade ärligt med underhandlingen.[1]

Möjligt är ock, att man å de lüneburgska furstarnes sida någon tid uppskjutit med förhandlingarna för att visa, att huset Lüneburg ej behöfde vara angelägnare om Sveriges vänskap än svenska regeringen om huset Lüneburgs. Man hade nämligen från Stockholm fått underrättelse om, huru Bartholdi för att gendrifva underhandlingen hade gjort svenska regeringen åtskilliga erbjudanden, och man var i Lüneburg ej riktigt nöjd därmed. Georg Vilhelm i Celle befallde Fabricius att för Vellingk tillkännagifva, huru de lüneburgska furstarne hoppades, att svenska regeringen måtte inse de brandenburgska förslagens innehållslöshet och ringa värde, samt att de ej alls voro öfverensstämmande med Sveriges intresse. Men om man i Sverige verkligen gjorde reflexion på dessa förslag, så insågo de lüneburgska furstarne väl, att svårigheter skulle uppstå med alliansens afslutande, och att svenska regeringen ännu närmare skulle undersöka, huruvida huset Lüneburgs eller andras vänskap vore att föredraga. De lüneburgska furstarne voro visserligen villiga att ingå alliansen, men märkte Fabricius, att man verkligen reflekterade på Brandenburgs erbjudanden, skulle han tillkännagifva, huru de ville låta det vara ställdt därhän, hvartill man ville besluta sig i Sverige, men under sådana förhållanden måste de ock för sin del söka att sörja för sitt intresse, så godt de kunde.[2]

[1] Fabricius till kurfursten af Hannover 11, 15 och 29 dec. 1697. Cal. Br. 24. Schweden. HSA.

[2] Georg Vilhelm till Fabricius 8 dec. 1698. Hannover Des. 9. Holstein HSA.

Denna förklaring lät allvarlig nog. Emellertid synes man i Stockholm ej ha reflekterat på Brandenburgs erbjudanden, hvadan de lüneburgska furstarne ej fingo anledning att i Sveriges ställe söka sig en bundsförvant på annat håll.

Sedan Fabricius i slutet af december fått order att fortsätta underhandlingen, upptogos åter förhandlingarna om alliansen, men utan att några medgifvanden till en början gjordes å någondera sidan.[1] Den viktigaste skiljaktigheten rörde landet Hadeln. Vellingk skref också angående denna fråga till Stockholm, att kunde man blott bli ense i denna punkt, skulle alliansen snart bli afslutad.[2] Då de lüneburgska furstarne fått underrättelsen om, huru det gick med förhandlingarna, aflät Georg Vilhelm en särdeles utförlig skrifvelse till Fabricius, hvari han särskildt framhöll, huru det gick dem djupt till sinnes, att Vellingk ej ville gifva någon förhoppning om eftergift angående landet Hadeln. Fabricius skulle göra Vellingk eftertryckliga deklarationer öfver denna punkt, dock på ett så fogligt sätt, att denne ej blefve stött eller modfälld, utan fasthölle vid sin afsikt att få saken till ett godt slut. För öfrigt skulle han angående hjälpsändningen förklara, att Sverige borde, om ej uppställa mera rytteri och fotfolk än de lüneburgska furstarne, så åtminstone lika mycket, både därför att de områden, som Sverige skulle garantera, öfverträffade Lüneburgs i storlek, och emedan Wolfenbüttel ej denna gången komme att biträda. Blef man emellertid ense i alla öfriga punkter, skulle man å Lüneburgs sida ej låta alliansen bli om intet för denna frågas skull. För att visa sitt tillmötesgående angående de lauenburgska landen, ville de lüneburgska furstarne medgifva, att en hvars förmenta pretentioner på dessa land skulle garantien oaktadt stå honom obetagna. Men hvad det reinbeckska området angick, kunde man omöjligen bifalla, att i ett förbund, som särskildt afsåg Gottorps säkerhet, bortgifva 8 byar till hertigen.[3] Rörande Hadeln vore det de lüneburgska furstarne

[1] Fabricius till kurfursten af Hannover 29 dec. 1697. Cal. Br. 24. Schweden. HSA.

[2] Vellingk till K. M. 4 jan. 1608. SRA.

[3] Hertigen af Gottorp hade i slutet af året i Stockholm gjort den ansökan hos svenska regeringen, att den allvarligt måtte verka för, det han återfick de 8 reinbeckska byarna, som Sachsen-Lauenburg i förra seklet

mycket svårt att uppge sin fordran därpå. Men de vore villiga att, såsom de förut utlåtit sig, förhandla med svenska regeringen öfver denna fråga. Som detta emellertid fordrade en särskild underhandling, borde alliansens afslutande ej därför uppskjutas. Dock ville man låta svenska regeringen öfverväga, huruvida det ej var rådligast att rörande denna underhandling förfara något piano, alldenstund en förlikning mellan Sverige och Lüneburg öfver denna fråga skulle väcka stort uppseende. Hvad Gottorp angick, kunde man ej inse, hvad orsak hertigen hade att besvära sig öfver Lüneburgs förslag om en alliansprestation af 1,000 ryttare och 2,000 man fotfolk. Vellingks påstående, att huset Lüneburg hade ett stort intresse af, att hertigen blefve satt i säkerhet gent emot Danmark, räckte ej till att förklara, hvarför han ej skulle lämna en hjälp proportionerlig med de andras. Han borde väl åtminstone själf ha största intresse af, att huset Gottorps makt tryggades. För att emellertid göra öfverenskommelsen lättare äfven i denna punkt, ville man medge, att antalet ryttare nedsattes till 500 man, men fotfolket borde utgöra 2,000. Hvad Vellingks fordran rörande Bremen angick, kunde man ej riktigt inse, hvad som därmed åsyftades. Recessen af 1666 gaf ju fullständig klarhet angående Bremen. De lüneburgska furstarne ämnade ej företaga något mot densamma, utan de skulle fastmera tillse, att denna recess i det ena som det andra blefve fullkomligt efterlefd.[1] Af denna Georg Vilhelms utförliga skrifvelse framgår, att man å Lüneburgs sida var villig att göra vissa medgifvanden för att få alliansen till stånd. Det blef nu svenska regeringens uppgift att i sin tur jämka på sina fordringar, för att underhandlingen skulle nå det önskade lyckliga slutet.

Vellingk för sin del gjorde, hvad han kunde, för att förmå svenska regeringen till nödiga medgifvanden. I

---

hade tillägnat sig. Vellingk underrättades om denna hertigens ansökan. Då han fått del af densamma, framhöll han i en skrifvelse, huru han redan för några månader sedan verkat för denna sak, men de lüneburgska ministrarne hade opponerat sig mot en dylik fordran. Vellingk lofvade emellertid på det kraftigaste arbeta för hertigens intresse i denna punkt. Kopia af hertigens promemoria medföljer K. M:s skrifvelse till Vellingk 21 dec. 1697. Vellingk till K. M. 4 jan. 1698. SRA.

[1] Georg Vilhelm till Fabricius 15 jan. 1698. Cal. Br. 24. Holstein. HSA.

början af januari framhöll han i en skrifvelse till Karl XII, att, då Fabricius nu blifvit instruerad att ingå alliansen, så torde man snart kunna bli färdig därmed, om punkten angående Hadeln ej vore ett hinder därför. Vellingk bad att få veta regeringens tankar i denna fråga, och han påpekade särskildt därvid, huru sammansättningen nu vore så mycket mera af nöden, som Kristian V fått hem de 7,000 man, som varit i de allierades tjänst under kriget.[1] Då man i Stockholm mottagit Vellingks skrifvelse, gafs honom därpå till svar, huru det gjorde K. M. så mycket större förnöjelse, att Fabricius nu erhållit fullmakt att afsluta förbundet, som danska regeringens åtgöranden framför allt nu, då dess trupper återvände, ej kunde annat än väcka betänkligheter. Vellingk skulle därför allvarligt drifva på alliansens ingående, och det var väl, hette det, om punkten rörande Hadeln därvid också kunde ajusteras. Skulle emellertid detta utgöra ett hinder för enighetens uppnående, så ville K. M. bifalla, att denna fråga utsattes till en särskild separatunderhandling.[2] Sålunda hade svenska regeringen nu gjort den andra stora eftergiften mot huset Lüneburg. För att få en bundsförvant åt hertigen af Gottorp, hade man ej blott medgifvit Sveriges garanti af de sachsen-lauenburgska landen, utan äfven afstått från, hvad man så ifrigt eftersträfvat, att vid förbundets ingående få frågan om landet Hadeln afgjord.

Sedan man å svensk sida gjort sitt viktiga medgifvande angående landet Hadeln, blef man snart ense. Den 10 mars undertecknade Vellingk och Fabricius i Hamburg alliansen mellan Sverige och huset Lüneburg. I densamma förnyades förbundet af år 1690.[3] Ehuru Wolfenbüttel ej biträdde det nya förbundet, skulle huset Lüneburg icke blott lämna det i detta förbund bestämda antalet hjälptrupper bestående i 5,000 man, utan öka detta antal med 1,000, så att båda parterna komme att bistå hvarandra med 6,000 man. De lüneburgska furstarne skulle utgöra denna

[1] Vellingk till K. M. 4 jan. 1698. SRA. Att danska regeringen fick dessa 7,000 man hem, uppvägdes emellertid tämligen däraf, att den svenska regeringen samtidigt väntade de 6,000 man tillbaka, som å svensk sida varit i de allierades tjänst under det stora europeiska kriget.

[2] K. M. till Vellingk 19 januari 1698. SRA.

[3] Dock skulle ej stiftet Osnabrück inneslutas däri.

hjälp så, att de lämnade 1,500 man till häst och 4,500 till fot; svenska regeringen åter skulle lämna 1,000 man till häst och 5,000 till fot.[1] Behöfdes flera hjälptrupper, hade man öfverenskommit om, att hjälpen skulle ökas till 8,000 man. Ehuru det i förra förbundet stadgades, att de sachsen-lauenburgska landen ej skulle inbegripas, hade man däremot nu, då förhållandena ändrats genom huset Lüneburgs öfverenskommelse med Kur-Sachsen, förenat sig om, att dessa land contra viam facti men ej contra viam juris skulle inneslutas i denna allians. Det skulle vara enhvar obetaget att rättsligen utföra sina pretentioner på Sachsen-Lauenburg.[2] Som å svensk sida förslag hade gjorts, att Pfalz-Zweibrücken skulle inneslutas i detta förbund, hade de lüneburgska furstarne lofvat, att de skulle lämna de i alliansen bestämda hjälptrupperna till skydd för de andra tyska provinserna, ifall svenska regeringen vid någon fara blefve nödgad att draga sina trupper därifrån och sända dem till de pfalz-zweibrückska landen. Men ända till Pfalz-Zweibrücken ville de ej förbinda sig att skicka hjälptrupper.[3] Angående hertigen af Gottorp hette det, att denne under de två första åren förband sig till en hjälpsändning af minst 400 ryttare och 1,600 fotsoldater; men efter de två första årens förlopp skulle han vara skyldig att sända en hjälp bestående af 400 ryttare och 2,000 man fotfolk. De andra kontrahenterna däremot lofvade att vaka öfver, det hertigen ej lede något intrång i sina rättigheter. Särskildt skulle de kraftigt skydda hans obegränsade jus armorum, och de förbundo sig att på skedd ansökan sända det i alliansen stipulerade antalet hjälptrupper till hans understöd.

[1] Vellingk hade förmått de lüneburgska furstarne att lämna något mera rytteri, på det att de förbundne måtte vara i stånd att uppställa lika mycket rytteri, som danska regeringen kunde möta dem med i Holstein. Vellingk till K. M. 11 mars 1698. SRA.

[2] Angående Sachsen-Lauenburg betingade sig Vellingk, att han skulle få se originaltraktaten med kurfursten af Sachsen, hvilket beviljades. Några veckor efter alliansens ingående fick han genomse dess innehåll. Hvad Hadeln angick, afgaf Fabricius en skriftlig försäkran om de lüneburgska furstarnes goda disposition för att framdeles fatta beslut härom med svenska regeringen. En ungefär lika lydande försäkran fick Vellingk mottaga för hertigens af Gottorp räkning angående de 8 reinbeckska byarna. Vellingk till K. M. 11 mars och 26 april 1698. SRA.

[3] Vellingk var ej instruerad att yrka härpå, men han höll före, skref han, att det ej var K. M. emot, om dessa land inneslötes i alliansen. Vellingk till K. M. 11 mars 1698. SRA.

Huru en deklaration öfver hertigens jus armorum och dess fullkomliga excercitium måtte utställas och öfverenskommelse om garantiens verkställande slutas, huru satisfaktion för hertigens kullkastade skansar måtte förskaffas och altonaiska traktaten bringas till verkställighet, samt huru hertigens trupper måtte få oförhindradt in- och uttåg i sitt land, voro Sverige och Lüneburg villiga att med England och Holland träffa aftal om.[1]

Sådant var innehållet i den mellan Sverige och de lüneburgska furstarne ingångna alliansen. Genom ömsesidiga jämkningar och eftergifter hade man ändtligen blifvit enig. Härvid hade dock svenska regeringen nödgats att göra långt betydligare eftergifter än huset Lüneburg. De sluga lüneburgska statsmännen hade genom att skickligt begagna sig af konjunkturerna uti sammansättningen med Sverige nått två viktiga mål. Sedan de först friköpt sig från sachsiske kurfurstens anspråk på Sachsen-Lauenburg, utverkade de sig några månader senare Sveriges garanti öfver detta område, och de visste därvid äfven att för sig behålla landet Hadeln, oaktadt svenska regeringens sträfvan att försäkra sig därom; på samma gång fingo de äfven uti den ingångna alliansen huset Gottorps ställning gent emot Danmark tryggad, något som var af stor vikt för dem. Hvad svenska regeringen under samma tid vann, det var egentligen endast säkerhet för hertigen af Gottorp och detta för ganska dyrköpt pris. Dock var denna vinst, så länge de svenska statsmännen fortforo att betrakta Sveriges och Gottorps intressen som samstämmiga, betydande nog. Många af huset Gottorps vänner i Sverige tänkte nog med tillfredsställelse på samma sätt som Vellingk, hvilken någon tid efter förbundets ingående skref hem till svenska regeringen, att den holsteinska saken, nu Gud ske lof, befann sig i fullkomlig säkerhet gent emot Danmark genom sammansättningen mellan Sverige och huset Lüneburg. Det dröjde ej heller mer än ett par års tid, innan det visade sig, huru viktig denna sammansättning blef för Sveriges skyddsling, hertigen af Gottorp.

[1] Original i traktatsamlingen. SRA. Alliansen ratificerades af Karl XII 23 mars, af Georg Ludvig i Hannover 7 april, af Georg Vilhelm i Celle 12 april och af hertig Fredrik af Holstein-Gottorp 26 mars 1698.

Strödda meddelanden och aktstycken.

Den svenska legenden i Guiana.

Under denna lockande titel har herr G. Edmundson i första häftet af *English Historical Review* för i år upptagit till behandling vissa traditioner om svenska kolonialförsök i Guiana i närheten af Orinocos mynning vid floden Barima.[1] Närmaste anledningen är att söka i den ännu sväfvande tvisten mellan Venezuela och England om rätta gränserna mellan deras respektive områden i Sydamerika.

Förf. utgår från vissa år 1734 från spanskt håll framställda rykten om svenska planer att anlägga en koloni vid Barimafloden. Ryktena framställdes i ett bref från den spanske guvernören Sucre till den holländske guvernören i Essequibo och anfördes som skäl för spanska rustningar, hvilka endast afsåge att möta dylika försök af en »så stolt och högdragen» nation som den svenska; den holländske guvernören meddelade saken till sina hufvudmän och omtalade samtidigt en svensk kapten Branders expedition med skeppet »Fortuyn» till dessa trakter år 1732 samt anförde äfven ett gängse rykte, att spanske konungen en gång skulle skänkt ifrågavarande område till kurfursten af Baiern, hvilken i sin ordning skulle öfverlåtit detta till konungen af Sverige, samt att kapten Brander troddes komma att återvända. Äfven i Spanien hyste man 1734 och 1737 farhågor för en dylik svensk kolonisation. Det omtalas vidare, att 1753—54 tvenne svenska emissarier skulle besökt Surinam. Slutligen anför förf. ett bref från en i Guiana bosatt utländing, A. von Rosen, af den 20 juli 1749 till svenske utrikesministern »Tekin» (Tessin), hvari framställes ett förslag till en svensk kolonisation vid Barima, hvilket område enligt brefskrifvarens förmenande skulle tillhöra konungen af Sverige. Rosen fördrefs sedermera från Guiana, hans papper togos i beslag, och förf. har på-

[1] Barima är en liten flod, hvilken, delvis följande nordkusten af det nuvarande engelska Guiana, utfaller i Orinocos största utloppsarm.

träffat konceptet till hans bref i en samling af kolonien Essequibos papper, som numera förvaras i London.

Ryktet om de svenska planerna och rättigheterna i Guiana fortlefde. Enligt engelska uppgifter på 1840-talet ansågs allmänt i Guiana att landsträckan öster om Orinocos mynning tillhörde Sveriges krona; den skulle till och med kallats »New Sweden».[1]

Förf. förkastar naturligtvis hvarje tal om svenska rättsanspråk på någon del af Guiana. Han anser dock, att ryktet kan hafva någon grund. Ingen annan baiersk kurfurste kan afses än den, för hvars son en gång de lysande utsikterna öppnade sig att få ärfva en stor del af den spanska monarkien efter Karl II:s död, som själf skulle blifva sonens förmyndare och eventuellt inträda som hans arftagare till detta rike med dess underlydande områden. Det är möjligt, menar förf., att kurfursten under fredsunderhandlingarna i Rijswijk 1697, vid hvilka han själf hade ett ombud och där Sverige spelade en så stor roll och var föremål för en så smickrande uppmärksamhet, genom sitt sändebud låtit för den svenske ambassadören Lillierot framställa något dylikt lockande anbud för att därigenom vinna Sveriges understöd. Genom kurprinsens snart timade död hade emellertid frågan helt och hållet förfallit.

Att Sverige kunnat till förslaget vända ett lyssnande öra finner förf. ej oantagligt. Sverige hade ju långt tidigare haft sina blickar riktade på Amerika. Och han genomgår därefter det bekanta Söderkompaniets historia. Visserligen var vid detsammas stiftande ej på något direkt sätt tal om en kolonisation i Guiana. Men förf. finner det anmärkningsvärdt, att en hufvudman i Söderkompaniet var Abraham Cabeliau, utan tvifvel samme holländare, som 1598 företagit en resa till Guiana, lärt känna dessa trakter och till och med farit in i floden Barima. Han påminner ock om Gustaf Adolfs märkliga kontrakt af den 8 mars 1628 med hertigen af Buckingham, Karl I:s ryktbare gunstling, enligt hvilket denne med svensk hjälp skulle förvärfva ett herradöme i det spanska Vestindien, mot det att svenska kronan skulle få andel i vinsten. Emellertid anser förf. af olika anledningar, att det mindre varit svenskarne själfva, som spekulerat på kolonier i Sydamerika, än holländare, hvilka velat begagna sig af det svenska namnets skydd för att täfla med sina af handelsmonopol gynnade landsmän, och förmenar slutligen att de svenska emissarierna i Guiana på olika tider under 1700-talet endast varit holländare, som fortfarande funnit det fördelaktigt att segla under svensk flagg och begagna sig af det stöd, som den svenska kronan kunde skänka. I namnen på kaptenen och fartyget under 1732 års expedition ser han också bevis på det holländska ursprunget.

Så långt herr Edmundson.

* * *

---

[1] Jfr en af förf. citerad svensk broschyr »Nya Sverige i Amerika jemte beskrifning öfver Britiska Guiana» (1841).

Någon anledning att forska efter de hemlighetsfulla förhandlingarna mellan kurfursten af Baiern och konungen af Sverige om öfverlåtande af en trakt i Guiana torde knappast föreligga. Saken synes vara alltför osannolik. Däremot är det visserligen en sanning, att under ett par årtionden under 1700-talet tanken på en svensk kolonisation i Vestindien, inclusive Guiana, lifligt sysselsatte svenska affärsmän, liksom regering, ämbetsverk och riksdag, att 1731 en expedition företogs till Barimafloden, hvars omgifningar betraktades såsom herrelöst land, att europeiska furstars förmenta rättigheter på ett sällsamt sätt spelade en roll i dessa planer, samt att Rosens af den engelske författaren anförda bref framkallade öfverläggningar i Sverige.

Några notiser om dessa planer kanske icke sakna allt intresse. Materialet är ganska stort och det är endast en orienterande öfversikt af frågans behandling, som vi här efter källor i Riksarkivet kunna lämna.

En dag mot slutet af 1727 mottog konung Fredrik ett i Aachen den 5 november samma år dateradt bref från en viss baron Tiesenhausen, hvilken tidigare haft förbindelser med Sverige. Denne gaf konungen del af en plan att göra hans stater för alla tider till de mest blomstrande i världen och konungens regering »ännu mer odödlig» genom de stora fördelar, som skulle tillfalla en »så länge tryckt och försvagad» nation. Brefskrifvaren hade trädt i förbindelse med en person, som rest under flera års tid både i Ost- och Vestindien och upptäckt en ö, hundra mil lång och trettio mil bred, så rik på guld och silfver, att efter gjorda prof man ur 100 skålpund råämne dragit 60 skålpund ren metall, hvilket skulle inbringa fyra gånger mer än Perus grufvor. Samme man erbjöd sig att följa med en blifvande expedition. Som belöning för sig och sina vänner begär T. 30,000 riksdaler i årlig ränta (»30000 escus en espece de rente») och dessutom en gratifikation i rent silfver i proportion till vinsten, när allt blifvit utfördt och sanningen utrönt. Det var T., som förmått vännen att låta konungen af Sverige få del af projektet med förbigående af andra furstar, men hemligheten måste bevaras och saken därföre endast meddelas åt grefvarne Horn och De la Gardie, båda riksråd. »Historien lär», slutar T., »att flere furstar, som förkastade Columbus' råd och anbud, gåfvo Spanien tillfälle att profitera däraf. Här är fråga om en lika viktig och mycket säkrare affär, emedan sagde Columbus reste på en lös förhoppning och min vän talar af erfarenhet och sakkunskap.»

Brefvet besvarades ganska snart af riksrådet De la Gardie. Han begärde naturligt nog några närmare upplysningar, t. ex. hvar landet låge o. s. v. Hvar ön ligger? — genskref Tiesenhausen den 20 dec. — det vore just den stora hemligheten. Så mycket kunde han dock säga, att den låge nära ekvatorn; att för företaget behöfdes två fregatter med 300—400 man arbetare, matroser, soldater o. s. v.; samt att landet icke tillhörde och aldrig tillhört någon kristen furste.

Han föreslog därjämte, att han skulle få hämta sin vän i Holland och föra honom med sig till Sverige.

Här hänvisades emellertid ärendet till en deputation, som ursprungligen tillsatts för att behandla frågan angående handelsförbindelser med Barbareskstaterna och i hvilken bland andra riksråden De la Gardie och Gustaf Bonde voro medlemmar. Tiesenhausen begaf sig verkligen till Amsterdam. I ett bref därifrån angaf han närmare omkostnaderna till 2000 louis; endast ett skepp med 100 man vore erforderligt; fullt laglig besittningsrätt utlofvades. Därjämte yrkade han ifrigt på svar, och då detta dröjde, afsände han ett eget ombud, en kapten Wästfelt, till Stockholm. Handelsdeputationen öfverlade för sin del om saken och skref omsider den 4 juni 1728 till svenska envoyéen Preis i Haag att göra sig underrättad så väl om Tiesenhausen, som om den af honom åberopade upphofsmannen, om deras lefnadsförhållanden o. s. v. samt att eventuelt gifva dem 300 dukater som respenningar och expediera dem till Stockholm.

Preis begaf sig till Amsterdam, träffade där både Tiesenhausen och hans kompanjon, hemlighetens ägare, och aflät den 25 juni en utförlig rapport till deputationen, ett kortare bref till De la Gardie. Han hade först fått ett samtal med baronen. Denne hade upplyst, att ägaren af hemligheten var en jude, född i Halberstadt, alltså en kunglig preussisk »skyddsjude», vid namn Simon Abraham. Denne var bevandrad i »prober- och skiljekonsten» och hade fördenskull fått anställning hos några holländska spekulanter i Berbice i Guiana. Här hade han företagit vidsträckta resor och lärt känna ifrågavarande trakter. Efter återkomsten till Holland hade han emellertid ej fått de löften uppfyllda, som gjorts honom, och ansåg sig därför ej stå i någon förbindelse till holländarne. Det kröp vidare fram, att det ej var fråga om någon ö, utan om en del af fasta landet, en skogbevuxen och rik nejd, rik nämligen genom sin bördiga jordmån, som med ett användt kapital af 100 »marker» skulle gifva 60 % i afkastning. Så borde förstås hvad han talat om guld och silfver. Hans kompanjon kände ägaren af området.

På kvällen träffade Preis juden, som vägrade att lämna några upplysningar om longitud och latitud, men bedyrade riktigheten af uppgiften med afseende på äganderätten och erbjöd sig att följa med expeditionen.

Af Tiesenhausen fick slutligen Preis i djupaste hemlighet veta hvad landet hette. Han underrättade De la Gardie därom men skref namnet i chiffer, och denna är icke införd i hans koncept.

Slutligen meddelade Preis några upplysningar om de båda spekulanterna. Tiesenhausen hade han för en del år sedan träffat, då han haft en rättegång i Haag. Han hade sedan »sväfvat världen rundt» och befann sig utan tvifvel i »slätta omständigheter».[1] Judens uppgifter om sina egna föregåenden hade befunnits riktiga och han

[1] Han kallas sedermera för öfverstelöjtnant.

föreföll själf mena uppriktigt. Följden blef, att Preis betalade de båda herrarnes skulder i Amsterdam och expedierade dem med ett fartyg till Sverige, dit de också efter en äfventyrlig resa ankommo på hösten 1728. Här trädde de nu i förbindelse med vederbörande myndigheter; i slutet af året öfverreste juden till Holland igen för ytterligare behandling af saken och hade där öfverläggningar med envoyéen Preis.

Af de meddelanden, som Simon Abraham gjorde, framgår att han under vistelsen i Guiana äfven besökt och berest trakterna öster om Orinocos mynning eller landet från vänstra[1] stranden af denna flod ända till kap Nassau, där de holländska kolonierna började, medan de sista spanska utposterna befunno sig på norra stranden af Orinoco. Här hade han fått höra talas om de anspråk, som en grefve af Hanau hade på nyssnämnda område, hvilket enligt hans förmenande en gång skänkts grefven som en föräring af holländarne, hvilka ursprungligen ägt området. Efter återkomsten till Europa hade han 1724 vändt sig till den då regerande grefven samt föreslagit honom att sälja sina rättigheter till landet, och denne hade efter några månader svarat tillmötesgående samt åt en kommissionär i Amsterdam, en annan jude, gifvit i uppdrag att träffa öfverenskommelse om försäljningen. Inför deputationen uppgaf han, att han ej trodde att landet skulle kosta så mycket »som ett medelmåttigt gammalt stenhus» — högst 2000 dukater.

Huru Simon Abraham blifvit bekant med Tiesenhausen känna vi icke; denne var naturligtvis, tack vare sin börd, en lämpligare person än juden att träda i förbindelse med främmande hof. Genom honom hade också affären erbjudits åt franska kronan. Man hade lyssnat till förslaget, men uppgörelsen hade, enligt Tiesenhausens egen uppgift, strandat därpå, att denne, innan han meddelade några närmare detaljer, yrkat på en generalmajors fullmakt, ett regemente och en kontant summa af 100,000 écus. Man hade sedan vändt sig till England, men äfven denna underhandling hade strandat. Intresset för det svenska rikets uppblomstring kan ju under dessa förhållanden ej anses ha varit särdeles ursprungligt. I Sverige föreslog emellertid Simon Abraham att Tiesenhausen skulle blifva landets guvernör. För egen räkning begärde han för sig och sin hustru ett årligt underhåll af 500 rdr, så länge någondera lefde.

Med de Hanauska anspråken förhöll det sig åter på följande sätt. År 1669 hade verkligen grefve Fredrik Kasimir af Hanau (död 1685) afslutat ett kontrakt med det västindiska kompaniet i Holland men på ganska märkliga villkor. Kompaniet upplät åt grefven en landsträcka mellan Orinoco och Amazonfloden, trettio mil utmed kusten och minst 100 mil djupt inåt landet men på

[1] »Landet började vid vänstra stranden af Orinoco och sträckte sig längs kusten men om öfver de 30 mil icke ännu vore längre och än mera land intill Cap Nassau, det visste han intet, men väl att på en tämmelig distance derifrån begynte de holländske colonier, men att holländarne räknade sina besittningar intill bem:te cap. — — På nordstranden af — — Orinoco begynte spanske gebietet.»

minst 6 mils afstånd från hvarje holländsk koloni. Detta område skulle han emellertid mottaga såsom *län* af kompaniet och hvarje ny innehafvare skulle erkänna länsplikten genom erläggande af 100 dukater vid tillträdet. Han ägde rätt att utdela »underlän», men äfven dessas innehafvare skulle gifva sin hyllning åt kompaniet. Hvarje expedition till kolonien skulle utgå från en holländsk hamn, och de produkter, som kunde komma från landet, skulle först utbjudas i Holland till salu. Redan detta var ju besvärande omständigheter.[1] Men det värsta återstod. Om grefven ej inom tolf år begagnade sig af kontraktet, vore detta förverkadt — och någon kolonisering hade veterligen ej skett.

Grefvens ombud vid underhandlingen hade varit en juris doktor Becker, som själf af sin herre erhållit underförläning på ett område vid floden »Apervacka». Huruvida detta befann sig i närheten af Barimafloden kunna vi icke upplysa. Nämnde herre hade längre fram utgifvit en broschyr, i hvilken alla öfverenskommelserna voro aftryckta på tyska.[2]

Det torde af detta vara tydligt, att ryktet i Guiana gjort någon förväxling mellan kurfursten af Baiern och grefven af Hanau. Om därtill kan ha bidragit att doktor Becker äfven kallas kurbaierskt råd, kunna vi ej uppgifva.

Simon Abraham påstod sig visserligen ha saknat all kunskap om dessa inskränkande förbehåll i den hanauska öfverenskommelsen, och sannolikt var så också förhållandet; deras betydelse erkände han öppet. Svårigheterna påpekades ännu mera oförbehållsamt af envoyéen Preis, som till Stockholm öfversände utdrag ur den Beckerska skriften, innehållande själfva kontraktet.

Härpå strandade ock hela planen. Visserligen erbjöd sig den hanauska agenten att söka förnyelse på kontraktet. Visserligen hotade juden, om ej afgörande svar snart gafs, att resa till Ryssland, dit han fått anbud att komma såsom kunnig i bergshantering; visserligen visade sig handelsdeputationen mycket intresserad och föreslog att konung Fredrik direkte skulle vända sig till grefven af Hanau. Den 28 april 1729 underrättade K. Maj:t nämnda deputation att saken på grund af mötande svårigheter finge förfalla; K. Maj:t hade ej längre lust att underhålla juden och kapten Wästfelt och ansåg sig ej kunna hindra den förre att i främmande land söka sin lycka, och då företagets framgång väsentligen berodde på honom, kunde ingenting vidare göras åt saken.

Den 30 april underrättade deputationen Preis om beslutet. Tiesenhausen för sin del skulle erhålla i ett för allt 600 dlr kopparmynt — en ringa ersättning för de 30,000 riksdalerna i årlig ränta.[3]

---

[1] Bland öfriga villkor må nämnas, att i den blifvande kolonien fri religionsöfning skulle åtnjutas af alla, »som tro på Gud».

[2] Beckers skrift hette »Politischer Discours von den eigentlichen Ursachen des Auf- und Abnehmens der Städte, Länder und Republiquen».

[3] Han hade dock erhållit mindre summor förut.

Simon Abraham reste ej till Ryssland, och frågan om den västindiska kolonien trädde snart in i sitt andra och intressantaste skede. Redan samma år (1729) satte han sig i förbindelse med en trosförvant i Amsterdam, vid namn Jakob Salomons, inför hvilken han kunde förete en kunglig fullmakt som »correspondentie commissarius», och den förre fick snart äfven att göra med förberedelserna till en västindisk expedition. Simon Abraham själf trädde i förbindelse med svenska affärsmän hufvudsakligen i Göteborg, intressenter i det snart bildade ostindiska kompaniet,[1] hvilka äfven ämnade bilda ett västindiskt. Kammarrådet Albert Lindcreutz, konsul Jonas Alström och kommissarien König inkommo i juli 1731 med en ansökan till kommerskollegium om befrielse från tull för vissa varor, som de införskrifvit från Holland för att användas vid en tillämnad affärsförbindelse med Västindien. Saken måste sålunda ha varit planerad en god tid förut. I september 1731 afseglade ock fregattskeppet Fortuna under befäl af kapten Lorens Brander[2] från Göteborg till Västindien med den offentliga uppgiften att där anknyta handelsförbindelser, med det hemliga uppdraget att undersöka trakterna kring floden Barima och träda i förbindelse med infödingarne därstädes. Kapten Brander företog en lycklig resa öfver oceanen, om hvilken han afgaf en utförlig berättelse, besökte de holländska stationerna i Berbice, Demerara och Essequibo samt seglade därpå längre väster ut. I en båt lät han ro sig uppför floden Barima, med tillhjälp af en medförd tolk, en jude Hammelberg, inledde han samtal med infödingarne och lyckades slutligen vinna åtminstone en indianhöfding, en »jopotory», som uttryckte sin önskan att träda i förbindelse med Sverige, förklarade svenska fartyg vara välkomna i landet, öfversände några presenter till H. Maj:t konungen af Sverige och slutligen, till tecken på den ingångna vänskapen, till kapten Brander öfverlämnade ett snöre eller rep med tolf knutar, innebärande att han inom tolf månader väntade besök af ett annat svenskt fartyg. På vägen från Barima besökte kapten Brander åtskilliga västindiska öar och mottog på en af dem, S:t Christophe, af en engelsk öfverste »Fahiss» bland annat den intressanta underrättelsen, att den för tillfället herrelösa ön Tabago en gång af konung Karl II i England skänkts till hertigen af Kurland, hvilken lätt borde kunna förmås att öfverlåta ön till konungen af Sverige, hvarjämte öfversten hade godheten att medlämna en skriftlig promemoria på de åtgärder, som borde vidtagas å Sveriges sida för att taga ön i besittning.

I början på 1732 vände sig intressenterna i det västindiska företaget genom N. J. Sahlgren till kommerskollegium för att under åberopande af den Branderska expeditionen insända ett förslag till privilegier för ett västindiskt kompani.[3] I fråga om själfva koloni-

---

[1] Han antogs $^{24}/_{9}$ 1731 till ostindiska kompaniets mäklare.

[2] Kapten Brander var otvifvelaktigt svensk, och skeppets namn har helt enkelt återgifvits på holländska i det ofvan anförda brefvet.

[3] Bland handlingarna förekommer äfven ett odateradt »Memorial, som visar hvad man bör observera vid en colonies inrättande på afrikanska kusten till att

sationen utmärktes landet »i synnerhet vid strömmen Barima emellan de spanska och holländska kolonierna och 150 tyska mil inåt landet».

Efter Fortunas återkomst till Sverige tycktes intresset vara ganska stort för kolonisationsföretaget; inom kommerskollegium synes saken haft en varm förespråkare i presidenten Höpken och den var äfven före i rådkammaren[1]. Då inträdde ett tvärt omslag. Intressenterna i det västindiska kompaniet — undertecknarne voro M. Schildt, Volrath Tham, J. A. Olbers, J. Sahlgren, H. König, J. Busck, P. Coopman, N. Sahlgren, J. Holst, H. Ström — vände sig d. 12 jan. 1733 till kommerskollegium med en skrifvelse, hvari de förklarade sig efter mogen öfverläggning och samtal så väl med tolken som kapten Brander, ha kommit till det resultatet att tills vidare ej fullfölja den västindiska planen; de redogjorde för alla svårigheterna vid företaget och funno sig föranlåtna att nu afstå från vidare försök samt att sälja skeppet och använda kapitalet till sillfiskeriets understödjande; det vore dock ej deras afsikt att för alltid lämna tanken därpå; de ville endast dröja, tills riket vore i stånd att själft taga possession af landet Barima och att därstädes kunna försvara dem, som till koloniers och plantagers inrättande kunde sina medel sammanskjuta. Härtill skulle väsentligen bidraga, om Tabago blefve af svenskar taget i besittning, och de öfversände därför det engelska förslaget därtill.

Såsom ofvan antyddes, hade Simon Abraham skaffat sig en agent i Amsterdam i juden Salomons. Denne blef emellertid missbelåten med sin landsman, ansåg sig ha en stor fordran att bevaka och reste själf öfver till Sverige för att göra upp saken. Simon Abraham reste honom till mötes i Helsingborg, narrade af honom hans pass och smusslade in honom i sin vagn i Göteborg, där han emellertid snart blef arresterad såsom passlös och fick anledning att i en besvärsskrift utveckla sitt förhållande till Abraham. Saken väckte ett för denne senare mindre behagligt uppseende. En af intressenterna, Volrath Tham, skref därom till presidenten v. Höpken bland annat: »Jag contesterar — att jag ingen fiende är af kommissarien Abrahams, utan att jag för honom såsom mäklare vid vårt indiska kompani och en vän, som genom västindiska entreprisens projekterande och sillfiskeriets begynnande har sig gjort hos fäderneslandet förtjänt, all vänskap bär», — men sanningen måste ha sin gång. Och Jonas Alström skrifver på nyåret, att den stackars Simon Abraham förlorat all kredit i Göteborg. Det är möjligt, att detta trassel verkat förstämning hos de västindiska intressenterna och föranledt deras nyss anförda beslut, då juden synes ha varit den drifvande kraften i det västindiska företaget. Förgäfves sökte enskilda personer lägga sig emellan, själfva kommerskollegium beklagade intressenternas beslut att öfvergifva planen.

där upphandla morer och föra till Amerika för en annan colonies upprättande därstädes vid Orinoque-strömmen». Troligen hör det till denna tidpunkt.

[1] Åt Simon Abraham utanordnades i okt. 1732 t. v. för ett år 500 rdlr.

Frampå året 1733 synes fartyget ha blifvit såldt samt tolken och styrmännen afskedade. De båda judarne gjorde för öfrigt upp saken sins emellan och Jakob Salomons återvände till sitt land igen — mer eller mindre belåten med sitt besök i Sverige.

Det västindiska projektet hade genomgått sitt andra skede, och så vidt jag kunnat finna, försvinner Simon Abraham ur dess historia.

Kolonisationsförslagen återupptogos längre fram på 1730-talet, då en fabrikant vid namn Daniel Hoghen upprepade gånger vände sig till riksdagen och kommerskollegium med memorial dels om understöd för anläggningen af en sidenfabrik, dels om handels- och koloniseringsföretag både i Ost- och Västindien, dels slutligen för att utfå en kronofordran för leveranser till svenska arméen i Polen 1708, som han inköpt af »hofjuden» Moses Alexander. Med anledning af en framställning från rikets ständers handels- och manufakturdeputation vid 1738 års riksdag afgaf kommerskollegium ett vidlyftigt utlåtande om hvad hittills åtgjorts i den västindiska saken, därvid åberopande hvad kollegiet i sin berättelse om handelsbalansen till 1734 års riksdag rätt utförligt yttrat om den västindiska handeln. Kollegiet tillstyrkte för sin del att »poursuivera desseinen» på Barima, med hvilket land man hade förbund, för hvilket faktum repet med de tolf knutarna åberopas, samt att anknyta underhandlingar med Frankrike och Spanien rörande saken. Äfven ön Tabago berördes i utlåtandet och kollegiet yttrade sig helt djärft, att K. Maj:t genom konung Karl II:s donation till hertigen af Kurland därtill ägde »en kraftig pretention».[1] Äfven vid 1740—41 års riksdag var frågan före, och kanslikollegium kunde då gifva den nedslående upplysningen att kollegiet hvarken i registratur eller protokoll någonting funnit om Tabagos öfverlåtelse vare sig »till tillfället eller tiden af denna händelse».

Ännu en gång togs saken upp å svensk sida. Det skedde år 1745, då köpmännen Abraham och Jakob Arvedsson sökte oktroj på ett västindiskt kompani med biändamål att anlägga kolonier på ön Tabago, »som tillförene skall vara inkräktad af svenskar» och i trakten af Orinoco. En deputation utsågs, som tillstyrkte oktrojen och i privilegierna intogs en särskild (hemlig) artikel om själfva kolonianläggningen, hvari speciellt framhölls trakten vid Orinocos mynning och öarna där näst omkring. Bröderna Arvedsson fingo oktrojen d. 2 dec. 1745 men afsade sig densamma redan följande år. Som anledning förebars, dels att de sökt men ej erhållit oktroj på den

[1] Hertig Jakob i Kurland, om hvilken det är fråga, var morfar till konung Fredrik. — År 1664 hade konung Karl II i England öfverlåtit ön till nämnde hertig. I den ofvannämnda handelsdeputationens protokoll uppgifves, att den d. v. hertigen af Kurland d. 18 febr. 1729 förklarat sig villig att ingå på en gjord proposition angående Tabagos öfverlåtande till Sverige. Några handlingar har jag emellertid ej funnit därom. I artikeln »Eine kurländische Colonie» (Baltische Monatschrift XXI) omtalas ej heller denna transaktion.

ostindiska handeln, dels den skarpa protest, som den spanske ministern i Stockholm afgifvit mot det västindiska handelsföretaget.

Bland bref till kanslipresidenten finnes ännu Adolf von Rosens bref till Tessin. Med anledning af detsamma uppdrogs åt kansli- och kommerskollegium att inkomma med gemensamt yttrande, hvilket ock skedde d. 5 mars 1750. De uttalade sig sväfvande, hänskjutande saken till Kungl. Maj:t, såsom kan inhämtas af deras härefteråt aftryckta skrifvelse.

Om de svenska emissarierna 1753—54 känna vi ingenting.

Ehd.

Bilaga.

Eders Kongl. Maj:t har igenom nådig remiss af d. 8 januarii sistlidne i nåder för godt funnit at infordra des och riksens Cantzlie och Commercie Collegiers underdåniga utlåtande öfver ett bref, som en vid namn Adolph von Rosen d. 20 julii sistledit år skrifvit från Rio Essequebo i America til mig Carl Gustaf Tessin angående tilstånd för sig och några flere invånare i Essequebo at sig nedsättia på en tract, som der in til gräntsar och til floden Oronoque sig sträcker, hvilket landstycke han förmenar tillhöra Eders Kongl. Maj:t med mera. I anledning häraf har ock Commercie Collegium hördt Directeurerne Grill och Plomgren, hvilka sagt sig icke äga tilräckelig kundskap om beskaffenheten af detta district, men at de icke dess mindre för sin del höllo före, at förslaget icke aldeles utslås borde, och at en närmare uplysning säkrast torde ernås, om desse invånare ifrån Essequebo kunde förmås at hitsända en laddning af landets producter. När Collegierne sedermera vid en närmare öfverläggning sig til minnes fört den expedition, som år 1731 skedde til den nu omrörde ort uti America under capitaine Branders anförande, med den berättelse, som Brander om landets förmoner och producter samt Indianernes emot honom och des besättning betygade vilfarighet har aflemnat; när och derhos uti betragtande kommer, uti hvad afsikt Eders Kongl Maj:t behagat år 1745 des nådiga privilegium utfärda låta för handelsmännen Arvedson et Compagnie til en sjöfarts- och handelsinrättning på Vestindien; så styrkas Collegierne uti den underdåniga tanke, at handelsinrättningen på Vestindien och lands upodlande, som med de förra gemenskap hafver, kunna hafva sin goda nytta, och at det nu såsom vid Branders expedition hufvudsakligen derpå ankommer at gifva inrättningen emot alt intrång af främmande tilräckeligit försvar. Det vore snart hulpit, om dertil icke mera behöfdes, än såsom von Rosen föreslår, 5 canoners och 30 mans öfversändande, men som sådant föga troligt är, så tyckes det ena med det andra dertil råda,

at von Rosen för denna gången kunde blott i generale termer få til svar: huruledes Eders Kongl. Maj:t med nådigt välbehag ansedt det upsåt, som han berättar sig med sine medinteressenter hafva fattadt, och lika nådigt är benägen detsamma at understödja och skydda; men at man förut väntar af honom en mera tydelig plan til anläggningen och ibland annat, huru stort antal af colonister han med sine medinteressenter kunde til en början utgöra eller eljest tiltro sig för sine egne delar at kunna samla, så väl som hvad styrka i capital de kunde hafva tilhopa; jemväl om de hafva redan någon enskylt säker adress til slafvars erhollande samt med tilräckelige värktyg äro försedde at begynna landets rödjande. Hvarjemte han torde kunna anmodas at gifva vid handen, huru han förmärkt, at de Svenskas ankomst til Barima skulle falla invånarne uti Holländska colonien i tycket, samt huruvida juden Hammelberg, född uti Essequebo, som förra resan betiente de Svenske som tolk, ännu är lefvande. Von Rosen och dess medinteressenter måge då företaga något eller intet, hvilket senare torde snarast vara at förmoda, så förblifver åtminstone hans proposition härmed utan afslag, och har man då icke eller betagit honom och des medinteressenter den tanka, at förenämnde land hörer Sverige til; denna afsikt synes så myckit mera hafva rum, som Eders Kongl. Maj:t vid lägligit tilfälle, och så länge ingen annan är ägare af landet, det med samma rättighet intaga och sig tilägna kan, som andre magter det i anseende til åtskillige länder uti America giordt och nästan dageligen giöra.

Utom dess vinnes ock råderum, så väl at erfara hvad som vid Spanska hofvet under nu förevarande underhandling må kunna uträttas i anseende til den påstådde friheten at med svenska skepp få besöka de spanska colonierne, som ock at närmare bepröfva rikets förmåga at sielf taga Barima uti besittning och at lemna de colonier, som deromkring inrättas skulle, det försvar de kunna betarfva, och hvilket oförgripeligen icke annorlunda å cronans sida lärer kunna anses än för ett förslag, som ersatt varder igenom den andel cronan efter några års förlopp får uti colonie producterne. Det ena och det andra underställa Collegierne Eders Kongl. Maj:ts nådigste ompröfvande uti all underdånighet.

Underrättelser.

— Den ryske akademikern och arkeologen Ernst Edvard Kunik har nyligen aflidit vid 85 års ålder. Hans mest bekanta arbete är »Die Berufung der schwedischen Rodsen durch die Finnen und Slaven» (1844—45), i hvilket han förfäktade den sedermera från åtskilliga håll i Ryssland bestridda satsen om det ryska rikets grundande af svenskar.

— Kyrkorättsläraren professorn vid Berlins universitet Paul Hinschius har aflidit d. 13 dec. 1898 nära 63 år gammal. Hans hufvudverk var »Kirchenrecht der Katholiken und Protestanten in Deutschland» i fem band.

— Den österrikiske historikern Alfons Huber, professor vid universitetet i Wien, har aflidit d. 23 nov. 1898, 64 år gammal. Han hade bland annat för den nya serien af den Heeren-Ukertska samlingen författat en ofullbordad »Geschichte Österreichs» i fem band. Han har dessutom utgifvit i form af en handbok »Geschichte der Staatsbildung und des öffentlichen Rechts in Österreich».

— Af *Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens Månadsblad* har årgången 1895 utkommit. Därmed är åttonde bandet afslutadt, som omfattar åren 1893—1895. Som vanligt är årgången rikt illustrerad. Särskildt märkas afbildningar af åtskilliga kyrkor och dopfuntar. Bland uppsatserna märkes »Norrländska namnstudier» af J. Nordlander.

— *Autografsällskapets Tidskrift* uppträder sedan slutet af förra året i en ny, elegant dräkt och under det nya mera betecknande namnet *Personhistorisk Tidskrift.* Det första häftet bjuder på ett omväxlande innehåll. De af frih. C. C:son Bonde meddelade anteckningarne ur drottning Hedvig Elisabet Charlottas dagbok om det Fersenska mordet ha väckt vederbörligt uppseende. Presidenten Forssell meddelar en af en schweizisk målare gjord grafologisk karaktärsteckning af aflidne statsrådet Carlson med ledning af tvenne sidor ur ett bref från denne till meddelaren, en karaktärsteckning, som onekligen är ett »grafologiskt konststycke», så underbart väl har tolkaren i de flesta fall träffat det rätta. Amanuensen K. H. Karlsson har tack vare sina vatikanska studier varit i tillfälle att upplysa om »Axelssönernas släktskap med Bondeätten». Signaturen Aquilmonte meddelar ättartal öfver släkten Myliander-Molin o. s. v. Af »*Skrifter och Handlingar*» har Autografsällskapet utgifvit n:is III och IV, eller dels »Släkten Aminoff» med utförliga biografiska notiser, dels *Klosterfolket i Vadstena*, första häftet. De personhistoriska anteckningarna om detta senare ha utarbetats af hofmarskalken C. Silfverstolpe, som här lämnat ett nytt bevis på den ingående och oöfverträffade kännedom han äger om Vadstena kloster och alla dess förhållanden.

— Af *Svenska Riksrådets Protokoll*, utgifna af Riksarkivet genom amanuensen S. Bergh, har åttonde delens senare hälft utkommit, innehållande året 1641.

— Af *Axel Oxenstiernas Skrifter och Brefväxling* har åter ett digert band om 1036 sidor utkommit. Det utgör senare afdelningens nionde band och innehåller fortsättning på bref från generaler. Man finner här bref från svenskarne Herman Wrangel, Lars Kagg, Åke Thott, Franz Bernhard von Thurn och Torsten Stålhandske samt utländingarne Patrik Ruthven (earl of Bramford), Alexander Leslie

(earl of Leven), Maximilian Teufel, Clas Dietrich von Sperreuter, Wolf Heinrich von Baudissin, rhengrefven Otto Ludvig, Dodo von Knyphausen, pfalzgrefven Christian af Birkenfeld, Jakob King (lord Eythin) och Adam von Pfuel. Brefven sträcka sig från 1614 till 1653.

— Af *Anteckningar om Bondesläkten* har grefve Carl Trolle Bonde utgifvit en ny del under titeln *Riksrådet grefve Gustaf Bonde IV*. Den är ägnad åt riksrådets enskilda lif och innehåller anteckningar om detsamma, om hans hustrur och barn o. s. v. Här meddelas äfven Fredrik Trolles och Viveka Bondes testamentariska dispositioner, notiser om Gustaf Bondes alkemistiska experiment och andra rön, dedikationer och dikter till hans ära, hänvisningar med utdrag till tryckta böcker, som handla om honom, samt register till alla fyra delarna om Gustaf Bonde. Delen åtföljes af flera porträtt.

— Under rubriken *Svenska Sjöhjältar* har en serie skildringar af svenska flottans och dess ledares historia börjat utgifvas på Norstedt & Söners förlag. Afsikten är att skildringarna skola »väcka ett allmännare intresse och blifva lästa af Sveriges ungdom, hvilken det tillkommer att lära känna och fortplanta våra stora minnen». Är syftet sålunda populärt, visar det sig emellertid af den första biografien, att det icke är meningen att kritiklöst följa tillgängliga lefnadsteckningar utan att bygga skildringen på mer och mindre omfattande självständiga studier. Början har gjorts med Gustaf von Psilander, varmt och lifligt skildrad af kommendörkapten Arnold Munthe. Det är naturligt, att förf. med förkärlek dröjer vid Psilanders ryktbaraste bedrift eller hans strid 1704 på skeppet Öland mot den engelska eskadern, sedan han vägrat att stryka märsseglen, hvilken strid delvis skildras med Psilanders egna ord och för öfrigt med nödiga förklaringar i noterna. I det följande finner man, huru förf. reducerar till intet anekdoterna om Psilanders ståtliga mottagande hos drottning Anna och begåfvande med en guldvärja eller guldkedja. Engelsmännens öfvermodiga uppträdande framträder i så mycket bjärtare ljus. Af Psilanders försvarsanstalter på Gotland emot ryssarne gifves också en anslående skildring. I en bilaga meddelas ett par officiella bref af Psilander, brefväxlingen mellan drottning Anna och Karl XII med anledning af sjöslaget m. m. Ett porträtt af Psilander, ett par ritningar till sjöslaget af J. Hägg, en afbildning af det Psilanderska vapnet öka lefnadsteckningens intresse.

— Under titeln *Tvenne Härledningskedjor. Bidrag till K. Svea Lifgardes historia* har öfverstlöjtnant Wilhelm Ridderstad nyss fullbordat ett arbete, med hvilket han länge varit sysselsatt. De intresserade erinra sig utan tvifvel, hvilket uppseende 1887—1891 års fankomité väckte genom sitt utlåtande, hvari komitén på anförda skäl sökte visa, att Gustaf Adolfs gardeskompani upplöstes

efter konungens död samt att det nuvarande Svea Lifgarde ej kunde räkna sina anor längre tillbaka än till 1634, att det sålunda icke hade rätt att föra *Lützen* på sina fanor. De intresserade erinra sig ock den disskussion, som däraf föranleddes i Hist. Tidskrift 1894. Öfverstlöjtnant Ridderstad, som redan dessförinnan sysselsatt sig med gardets historia, har underkastat sig den stora mödan, att i mantalsregister och en mängd andra arkivhandlingar följa gardets historia från »Kongl. Maj:ts drabanter» (1526—1613) genom dess senare utvecklingsformer», K. Maj:ts »Leib Guardie och Drabanter» (1614—1624) samt »Compagnie de Guarde» (1625—1631) ända till »H. Maj:ts Lifguardi» (1632) och det sistnämnda fram öfver det förmodade upplösningsåret till 1634. På detta sätt kan förf. från år till år genom ett antal gemensamma namn i den ena utvecklingskedjan länka samman drabant- och gardeskårens personal, och detta äfven under de vanskliga åren 1632—1634. I en bilaga visas, huru sistnämnda år afgången bland gardespikenerarne ingalunda varit ovanligt stor samt att den under närmast föregående motsvarande tidsperioder ej sällan varit större. Och härmed får väl lifgardets härstamning anses vara afgjord. — Den andra härledningskedjan upptager drabanthöfvitsmän och officerare under åren 1526—1898: en i sitt slag enastående längd. Uti ett antal noter meddelas uppgifter om drabanternas lön och beklädnad på olika tider.

— Under titeln *I Göteborg för 100 år sedan* (239 sid.) har d:r Fredrik Åkerblom utgifvit en romantiserad skildring, förlagd till 1790-talet, i hvilken man gör bekantskap dels med lokala förhållanden under ifrågavarande tid, dels med en mängd personer ur olika samhällsklasser, om hvilket allt författaren tydligen förvärfvat en ganska detaljerad kännedom i stadens arkiv, gamla tidningar och tryckta källor. Arbetet illustreras med några vyer från Göteborg under förra århundradet. Det har ursprungligen varit publiceradt i tidningen Morgonposten och är ganska underhållande skrifvet.

— Den norske *Kildeskriftcommission* har påbörjat en intressant publikation under titeln *Regesta Norvegica. Kronologisk Fortegnelse over Dokumenter vedkommende Norge, Nordmænd og den norske Kirkeprovinds.* Det norska diplomatariet har redan uppnått ett mycket aktningsbjudande volymantal, men då hvarje band meddelar handlingarna i kronologisk följd för hela den period diplomatariet omfattar, ökas för hvarje nytt band, som ges ut, tydligen svårigheterna vid begagnandet, då forskaren hvarken vet om en urkund är tryckt eller i hvilket band den är tryckt. Det är för att afhjälpa denna olägenhet, som man fattat det välbetänkta beslutet att utgifva en utförlig kronologisk förteckning öfver hela samlingen, hvari äfven komma att upptagas annorstädes tryckta urkunder angående Norge, hittills otryckta sådana, äfvensom sådana, af hvilka endast referat förekomma i historiska skrifter. Uppgifter meddelas om ursprunget eller källan för hvarje urkund, dateringen kontrolleras och upplysningar meddelas slutligen äfven om sigillen,

där sådana finnas kvar. Utförandet är lagdt i professor Gustaf Storms bepröfvade händer. Det nu utkomna första häftet omfattar åren 991—1263 och upptager 630 nummer.

— Af *Svenska Litteratursällskapets i Finland Förhandlingar och Uppsatser* har tolfte häftet utkommit. Ur redogörelsen för förhandlingarna under 1898 må erinras, att sällskapets pris om 2000 mark för något förtjänstfullt historiskt arbete under åren 1895—97 tilldelats statsrådet Th. Rein för första delen af hans utförliga monografi öfver J. V. Snellman (1895). Bland uppsatserna ingå fyra afhandlingar af numera professor Carl von Bonsdorff, Djäknelif och djäknegång, Åbo akademis rectores illustres, En kvinnofråga för hundra år sedan samt Finlands sista hyllning åt svensk konung. Professor M. G. Schybergson har meddelat anteckningar om Jakob Tengströms verksamhet vid riksdagen i Norrköping år 1800. I öfrigt märkes en längre artikel: »Varianterna till Fänrik Ståls sägner» m. m. Dessutom har sällskapet utgifvit *Register öfver Förhandlingar och Uppsatser Tom. 6—10* samt *Prästeståndets protokoll vid landtdagen i Borgå 1809.*

— *Finsk historisk litteratur 1898.* Kollegan i Borgå lyceum Anders Allardt har såsom akademiskt specimen utgifvit en undersökning om »Borgå läns sociala och ekonomiska förhållanden från år 1539 — då räkenskaperna begynna — intill år 1571» (183 + CVI s.). Efter att ha angifvit länets omfång och gränser under ifrågavarande period — hvarvid han konstaterar, att språkgränsen mellan svenska- och finska-talande var under 1500-talet ungefär densamma som i våra dagar — underkastar han först länets invecklade, under olika år och i olika socknar och bol mycket skiftande beskattningsförhållanden en detaljerad, ställvis något detaljerad utredning, hvarpå han lika omständligt redogör för länets ekonomiska ressurser och särskildt för jordbruksnäringens tillstånd. Ett stort antal i texten införda tabellariska öfversikter tjäna till att belysa undersökningens resultat och i slutet meddelas som bihang ytterligare ett fyrtiotal statistiska tabeller öfver länets skatt-, stång- och röketal, öfver utsäde och årsväxt, öfver boskapsstocken, fisket m. m. Afhandlingen bär prägeln af ett träget och sorgfälligt arbete, men lämnar — formellt taget — ett och annat att önska i afseende å åskådlighet och ämnets metodiska disposition.

Finska historiska samfundet har under året utgifvit »Consistorii Academici Aboensis äldre protokoll III 1664—1671» (600 sidor) redigerade och med ytterst noggrant sak- och personregister försedda af mag. Harald Dalström, samt femtonde tomen af Historiallinen Arkisto (364 + 149 s.). Af sistnämnda publikation må framhållas en undersökning af J. W. Ruuth om bosättningsförhållandena i Satakunta under medeltiden, några biografiska meddelanden om släkten Agricola af K. G. Leinberg, en uppsats om understöd åt finske studerande för deras resor till utländska universitet före

1640 af samme förf., vidare genealogiska upplysningar om några finska medeltidssläkter — Fleming, Horn, Balk, Lindelöf, Jägerhorn m. fl. — af K. Grotenfelt samt ett trettiotal aktstycken rörande Finlands medeltidshistoria, samlade i vatikanska arkivet af W. Tavaststjerna. Tomen afslutas med samfundets mötesprotokoll 1895—97, bland hvilka, såsom vanligt, påträffas en mängd historiska notiser af växlande värde.

Svenska litteratursällskapet har utsändt elfte delen af sina »Förhandlingar och uppsatser», upptagande bl. a. en undersökning om »Svensk vältalighet i Finland under 19:de seklet» af prof. J. A. Heikel samt under rubriken »En vändpunkt uti Alexander I:s regering» af prof. G. Frosterus en delvis på nya källor grundad framställning af de politiska förhållandena i Finland under Alexander I:s regering och särskildt af planerna på en revision af landets grundlagar. Dessutom har sällskapet utgifvit af serien »Åbo universitets lärdomshistoria» sjunde delen, som innehåller» Matematikens och fysikens studium», förf. af d:r K. F. Slotte, äfvensom af serien af urkunder och handlingar »Bref från Henrik Gabriel Porthan till samtida», (359 s.) redigerade och försedda med register af Ernst Lagus. Den sistnämnda upptager hufvudsakligast bref till C. F. Mennander, A. L. Schlözer, P. F. Aurivillius, Nils von Rosenstein, C. C. Gjörwell m. fl.

Sällskapet för utgifvande af bidrag till Åbo stads historia har utgifvit »Utdrag ur Åbo stads dombok år 1637» (201 s.), redigerade af Torsten Hartman samt andra bandets första häfte af »Åbo stads historia under sjuttonde seklet» af Carl v. Bonsdorff (jämf. Hist. Tidskr. 1898, sid. 363). Om sistnämnde författares publikation »Strödda uppsatser» se samma årgång, sid. 362.

Med anledning af etthundrade årsdagen af det i Finlands ekonomiska historia betydelsefulla K. Finska hushållningssällskapets instiftelse har lektor G. Cygnæus i Åbo utarbetat en minnesskrift öfver sällskapets verksamhet under åren 1797—1897. Hufvudsakligast med ledning af protokollen och den officiella korrespondensen redogör förf. omständligt för sällskapets första organisation, dess ledamöter och funktionärer, dess fonder och publikationer, dess diskussioner, dess goda ansatser och verkliga åtgöranden m. m. under de 2—3 första årtiondena af dess tillvaro eller intill Åbo brand 1827. Däremot blir framställningen af den följande tiden, under hvilken sällskapets uppgifter i följd af förändrade tidsförhållanden betydligt reducerades, allt mera knapphändig, slutligen rent krönikartad. Till de ekonomiska verkningarna af sällskapets ingripande utsträckes undersökningen icke.

D:r J. W. Ruuth har på uppdrag af Björneborgs stadsfullmäktige utgifvit Björneborgs stads historia från äldsta tider till våra dagar, ett digert arbete på 468 sidor, hvartill ansluta sig 106 sidor bilagor samt ett antal kartor och släkttabeller. Arbetet grundar sig på noggranna och med synnerlig sakkunskap bedrifna arkivaliska forskningar samt utmärker sig genom en klar och i hufvudsak riktig

disposition samt en ledig och angenäm stil. Efter en intressant inledning, som behandlar Björneborgs medeltida föregångare Telje och Ulfsby, indelar förf. stadens historia från dess grundläggning år 1558 i sex perioder, hvilka bestämmas af stadens merkantila privilegier samt köpmannanäringens växlande tillstånd. Såsom naturligt varit, då det gällt en småstads historia, har förf. noga begränsat sin undersökning till själfva stadens öden, men han har drifvit denna lokaliseringsprincip något för långt, i det han jämförelsvis sällan meddelar kompletterande tillägg och upplysningar ur källor, som icke äro specifikt björneborgska. Följden häraf har blifvit, att vissa partier och främst de, hvilka behandla de kommunala och kyrkliga institutionerna, framträda på sina ställen oklara och ofullständiga. Men i trots af denna brist intager arbetet ett mycket aktningsvärdt rum inom den historiska litteraturen, hvarförutom det förtjänar att uppmärksammas såsom den första finska stadshistorik, som efter en fullt tillfredsställande metod behandlar resp. stads historia från början till slutet, d. v. s. intill närvarande tid.

Prof. J. R. Danielson har påbörjat utgifvandet af en serie skildringar ur Finlands nyaste historia (på finska). Det nu utkomna första häftet (261 s.) inledes med en af utg. författad biografi öfver Anjalamannen Karl Henrik Klick, hvars lefnadsöden och apokryfiska politiska planer skildras hufvudsakligast med ledning af hans egna efterlämnade papper. Därpå följer en uppsats af mag. Ernst Neovius om de förhandlingar, som ledde till grundläggningen af Finlands bank år 1811 samt en af mag. Gabriel Rein författad intressant redogörelse för de omfattande byggnadsarbeten, som under ledning af gustavianen J. A. Ehrenström utfördes åren 1810—25 i Helsingfors med anledning af stadens upphöjelse till Finlands hufvudstad.

Af den i Jyväskylä (på förlag af K. J. Gummerus) utkommande finskspråkiga »Illustrerad Finlands historia» föreligger numera andra delen, omfattande medeltiden, färdigtryckt (VIII + 770 s.). Förf. d:r O. A. Forsström har på ett förtjänstfullt sätt löst sin svåra och omfattande uppgift och förlagsfirman har genom att rikligen förse arbetet med planscher visat, att den icke skytt några kostnader för att göra samlingen så intressant och värdefull som möjligt.

Af den finska släktboken (»Sukukirja»), som utgifves af lektor A. Bergholm i Borgå har trettonde häftet, som slutar med släkten Poppius, utkommit, och Finsk Biografisk handbok, utg. af Tor Carpelan, har avancerat till bokstafven K. (*C. von Bonsdorff.*)

— Under titeln *Ur Finlands konstitutionella historia 1809—1863* har professor M. G. Schybergson utgifvit tre föreläsningar, som han hållit i Helsingfors förliden höst och som af olika anledningar väckt ett visst uppseende. På grund af ett ganska rikhaltigt material, tryckta skrifter, protokoll, enskilda bref och äfven muntliga meddelanden ger han en liflig skildring af finnarnes sträfvanden att

bevara och utveckla den konstitutionella ställning, som landet intog vid skilsmässan från Sverige. Särskildt framhållas de tidpunkter, då den finska författningen af en eller annan anledning varit hotad, så t. ex. vid Nikolaus I:s tronbestigning. Första föreläsningen ägnas åt förhållandena 1809—1825 under Alexander I:s regering, hvilken var så rik på förhoppningar och missräkningar; den andra åt Nikolaus I:s regering med dess »byråkratiska regim» och censur vid sidan af den fosterländska väckelsen i litteraturen; tredje föredraget slutligen åt åren 1855—1863 eller början af Alexander II:s regering till den första landtdagens sammankallande. Med särskild utförlighet behandlas historien om det utskottsmöte, som föregick nämnda landtdag och hvars sammankallande väckte en sådan oro och förbittring. För de svenskar, som ej närmare känna till Finlands politiska utveckling under perioden 1809—1863, kunna dessa populära föredrag gifva en god ledning. Alla skola helt visst önska, att de förhoppningar, med hvilka föreläsaren i slutorden motser framtiden, icke skola svikas, ehuru svårigheterna äro större än de någonsin varit.

— I »Forschungen zur brandenburg. und preuss. Geschichte» XI,2 äro några bidrag meddelade till frågan om *Axel Oxenstiernas förhandlingar med kurfursten Georg Vilhelm af Brandenburg* jämte utdrag ur rikskanslerens brefväxling med kurfursten.

— *Vasco da Gama und die Entdeckung des Seewegs nach Ostindien* af Franz Hümmerich angifves som det viktigaste under 1898 utgifna arbetet med anledning af det detta år firade fyrahundraårsminnet.

— Åt *Bismarcks Gedanken und Erinnerungen* ägnar senaste häfte af *Historische Zeitschrift* en sympatiserande men vemodigt färgad artikel. Hans minnen andas ingen ro efter stormen utan en obruten, lidelsefull stridsstämning, en stämning, som endast bevarat smärtan, ej lyckan i de forna striderna. Elasticiteten, den djärfva dådkraften, den sprudlande strids- och segerglädjen ha krympt ihop. Kvar har stannat hela den vredes- och förbittringskraft, hvarmed han en gång brukade krossa sina motståndare. Det är gripande att se, hur denne man efter så oerhörda triumfer, vördad och älskad af millioner, ej kan hvila ut i sin lycka utan drifven af inre makter alltfort måste kämpa och arbeta ut sig. Man får intrycket af en ensam och alldeles egenartad man, som ej bekymrar sig om något lefnadsideal, utan endast frågar: hvad är lifskraftigt, hvad är starkt och friskt?

— Under titeln *Annales internationales d'histoire* hafva förhandlingarna vid den Internationella diplomatisk-historiska kongressen i Haag i sept. 1898 börjat utgifvas i kvartalshäften »för att upprätthålla en ständig förbindelse emellan medlemmarne». Det i februari utlämnade 1:sta häftet innehåller förteckning på bestyrelsens medlemmar, regeringars och vetenskapliga institutioners representanter

och kongressens öfriga ledamöter, vidare protokoll (tyvärr alltför kortfattade) vid de allmänna och sektionssammanträdena, tal, framställda motioner och redogörelser för de diplomatiska handlingar som utgifvas af åtskilliga utrikesministerier och för de arkiv, där handlingarna förvaras. Dessa redogörelser, hvilka erbjuda forskaren det största intresset, hafva lämnats för Ryssland af E. Simson, för Nord-Amerikas förenta stater af J. G. Whiteley, för Frankrike af A. Le Glay, för Storbritannien och Irland af F. Harrison och för Sverige af Th. Westrin.

Särdeles intressant är den ryske representantens berättelse, ty, såsom han mycket riktigt anmärker, de ryska publikationerna äro nästan okända i Europa, emedan de äro till största delen affattade på ryska. Redan Katarina II påbjöd genom ukas af d. 28 jan. 1779, att alla ryska traktater, konventioner och andra handlingar, gamla eller nya, skulle efter mönstret af Dumonts »Corps diplomatique» tryckas. Redaktionen lämnades åt historiografen Müller och för publikationens räkning ordnades 1783 ett särskildt tryckeri vid utrikesministeriets hufvudarkiv i Moskva (där alla diplomatiska handlingar äldre än 1801 förvaras; handlingar fr. o. m. 1801 förvaras i ministeriets hufvudarkiv i Petersburg). Men Müller dog, och det föreslagna arbetet kom ej att utföras. Efter initiativ af kansleren grefve Nikolai Rumjantsev lät kejsar Alexander sedermera d. 3 maj 1811 inrätta en kommission för tryckning af allmänna patent och traktater, och denna kommission fästes vid Moskvaarkivet. Af den mängd publikationer, som utgått från denna verkstad, uppräknar hr Simson endast dem, som hafva ett visst intresse för den internationella rätten, och de uppgå likväl till ett antal af ej mindre än 62, af hvilka flera omfatta många band, Martens' bekanta »Recueil des traités et conventions conclus par la Russie avec les puissances étrangères» t. ex. redan 12 (1874—98) och den sedan 1862 utkommande »Annuaire diplomatique de l'Empire de Russie» (traktater och andra officiella handlingar) ännu flere. Åtskilliga af dessa publikationer tyckas knappt med fog höra hemma bland diplomatiska aktstycken eller hafva något att göra med den internationella rätten, såsom »Ryska jättar i preussisk tjänst» (1881) och A. E. Nordenskiölds expedition 1878—79 (»Rapport présenté à S. M. le roi de Suède et de Norvège sur la possibilité de la navigation commerciale dans la mer glaciale de Sibérie», 1880). Att en samling af norska lagar rörande ryska undersåtar, deras handel och industri i norra Norge» (1883) utgifves genom rysk officiell åtgärd visar omtanke för ryska undersåtar och har internationellt intresse, det är obestridligt, men huru en sådan publikation som Bereznikovs »Vandring i norska Finnmarken» (1897) kan räknas dit är, åtminstone af titeln att döma, obegripligt. Hr Simson slutar sin redogörelse med uttalande af den förhoppning, att den korta uppräkningen af dessa publikationer bevisar, huru allt, som rör den internationella rätten och dess utveckling, ligger den ryska regeringen om hjärtat, och han förklarar sig lycklig öfver att genom sin närvaro

vid kongressen kunna ådagalägga, att den kejserliga regeringen med oafbruten uppmärksamhet följer alla de rörelser »som, genom att utbreda en bättre kännedom om den internationella rätten, hjälpa oss närmare idealmålet, där rätten går före makten». —

Häftet är utarbetadt med synnerlig omsorg och utmärker sig för smakfull typografisk utstyrsel.

De följande häftena skola innehålla de vid kongressen framförda eller till densamma utlofvade föredragen.

Mot insändande af 20 francs till grefve de Tarade (45, rue Cambon, Paris) kunna äfven icke kongressledamöter erhålla fullständiga exemplar af förhandlingarna, så långt förrådet medgifver.

Gustaf III och Benzelstjernas plan mot ryska flottan 1789

AF

LYDIA WAHLSTRÖM

Katarina II har någonstädes om Gustaf III fällt det yttrandet, att om man under ett samtal ville få honom i riktigt godt lynne, skulle man placera honom så, att han finge tillfälle att se sig i spegeln. Det var en iakttagelse, som hon varit i tillfälle att göra de båda gånger, hon sammanträffat med honom, och den står i så full öfverensstämmelse med hela hans skaplynne, att man icke behöfver förklara orden som en öfverdrift, beroende på hennes naturliga antipati mot hans omanliga väsen. Hvad man än kan ha att säga om Katarinas karaktär — iakttagelser gjorde hon vanligen med en kraftig naturs hela sunda realism och uttalade dem sedan med en viss hurtig godlynthet, som lätt försonar oss äfven med själfva elakheterna. Hon var också fullt på det klara med, att konungens benägenhet för självbespegling icke begränsade sig till bokstafliga yttringar. Den var i själfva verket en följd af hans medfödda och genom rococotidens uppfostringsmetoder utvecklade effektsökeri, som kom honom att betrakta sitt eget lif som ett drama och studera scener och attityder däri med en skådespelares vakenhet för hvad som »gör sig». En modern polsk historieskrifvare, Valerian Kalinka, som eljest icke saknar blick för detta faktum, säger, att Gustaf III:s inre värde endast visade sig, »wenn er in höchster Gefahr für sein Land schwebend, sich selbst vergass. Unter solchen Umständen, aber *auch nur dann* zeigte er sich als Patriot, als

Held und Monarch.» Vore detta riktigt, så skulle hans berömmelse stå sig slätt, ty Gustaf III tyckes aldrig ha kunnat vara fullt omedelbar, fullt glömsk af sig själf — ej ens inför fosterlandskärleken, den idé, som mäktigast besjälat honom, eller i sitt lifs svåraste kriser, då han eljest framträder som mest till sin fördel. Hans bref vimla af vittnesbörd härom: jag behöfver endast nämna det synbara välbehag, hvarmed han midt under Anjalamyteriets bedröfliga dagar, medan han väntade det danska krigsutbrottet, tröstar sig med tanken, att han i värsta fall dock skulle få föra med sig till grafven »namnet af den siste svensken — liksom den där ryktbare krigaren i gamla historien, som kallades den siste romaren!»

Den naiva själföfverskattning, som ligger i dessa ord, har tillräckligt hämnat sig: eftervärlden, som hvarken behöfver hata eller beundra för att kunna intressera sig för en personlighet, har nyktert reducerat Gustaf III:s betydelse till dess rätta värde. Kritiken har blifvit lugnare, i samma mån som den vet, att personligheterna vida mer äro att betrakta såsom barn af tidsförhållandena än såsom skapare däraf. Den tegnérska idealiseringen, som förleddes att göra »tjusarekonungens» drag allt för soliga vid tanken på den gråkalla tid, som följde på hans regering, visade sig i längden ohållbar, och Beskows försök att omsätta den på vetenskapens mark kom för sent för att kunna göra lycka. Den Sergelska kungagestalten med snillet öfver pannan och jublet i blicken står icke längre ofördunklad framför oss. Bakom puder, smink och patetiskt uppträdande framskymtar alltför lätt den nervösa oron hos en dilettant, som ville vara konstnär, en konung af Sverige, som affekterar en Ludvig XIV:s later och då och då i tal eller skrift ljungar ut ett imponerande »je suis roi et je veux l'être et je le serai!» Det fanns också ögonblick, då han talte ur helt annan ton — ögonblick, då hans vän Armfelt om honom utbrister, att han »i denna moment mera är gjord att inspirera pitié än hat». *Oss* förefaller det, som om detta omdöme icke blott gällde vissa af de värsta kriserna i Gustaf III:s lefnad utan hela hans jäktade, fridlösa lif. Hur ofta fattas man icke af ett slags medlidande vid åsynen af de många små guldkantade, vanligen till Armfelt ställda

biljetterna, i brådskan ofta endast daterade med ett »ce jeudi à minuit» och hvilkas afslutning, »je tombe de sommeil» bär syn för sagen, genom att raderna slutligen gå på diagonalen af papperet och vax blifvit utspilldt här och där! Det är, som såge man framför sig en stackars uttröttad människa, som äflas att fylla sitt lif till brädden men hela dagen på audienser och courer jäktats af självfiakttagelsens ande — en man, som aldrig lyckats skapa ett hem att hvila ut i, endast ett Versailles i västficksformat, där man måste bära nordstjärnekraschanen till och med på nattrocken och där man trots alla anspråk på lekande spiritualitet och förfinade njutningar i självfva verket utgjorde »ett sällskap, där man har tråkigt».

Ligger det ett skimmer af idealitet öfver den tidigare perioden af Gustaf III:s regering, så försvinner detta alltmer, ju mer han hårdnar till i den fruktlösa kampen mot tidsströmningar, dem han icke förstod att tillgodogöra sig. De allvarliga religiösa intryck, dem han under några år verkligen synes ha mottagit från Svedenborgianismen, mynnade snart ut i vidskepelse och därpå skepticism. Tidens frihetsidéer måste synas honom vidriga, i samma mån han trodde sig kunna spåra dem hos sitt eget folk. Medveten om sin växande impopularitet, blir han just därigenom allt djärfvare i sina politiska planer och allt hänsynslösare i valet af medel för deras utförande. Till och med i striden mot främmande makter nöjer han sig icke med blanka vapen: spioner och mutade förrädare spela en allt större roll därvid. Så är det, som man till sist finner Gustaf III — i sin egen tanke en sådan chevalier sans peur et sans reproche — nedsjunken till att begagna sig af en simpel mordbrandsplan för att tillintetgöra en främmande makts flotta.

Det var på sommaren 1788, strax efter utbrottet af ryska kriget, som en rysk eskader under amiral v. Dessens befäl lagt sig för ankar på Köpenhamns redd och därefter under hela hösten oupphörligt kryssade fram och tillbaka i Nordsjön och Öresund tillsammans med en dansk flotteskader. Meningen var egentligen att skydda Danmarks kuster, sedan danska regeringen på grund af sitt förbund med Ryssland blifvit nödsakad att anfalla Sverige. Men

under sina manövrer uppbringade ryssarne så många svenska handelsfartyg de kunde komma öfver, och natten till den 10 augusti uppbrände de Råå fiskläge nära Helsingborg. Danske kronprinsen, som på morgonen anländt till Helsingör på resa från Norge, lär ha sett röken från branden och gaf tydligt sitt misshag till känna. Det sades rent af, att han gått ombord till v. Dessen och förklarat, att denne ej finge kvarblifva i Sundet på annat villkor, än att inga fientligheter därstädes företogos. Några danska damer föranstaltade dessutom en insamling till förmån för de brandskadade, och Danmarks premierminister, Bernstorff d. y. lät danske ministern i Petersburg göra föreställningar mot v. Dessens beteende. Ryssarne fingo emellertid stanna kvar, och deras närhet innebar alltjämt en stor fara för de skånska kusterna, hvilkas försvar i början var nästan alldeles försummadt. Kustbefolkningens förskräckelse var stor. Man kom till och med på den förtviflade idéen att upplifva gränsbornas gamla sed att i krigstid sluta enskilda öfverenskommelser med hvarandra, d. v. s. meningen var ett ögonblick att vända sig till danska regeringen med begäran om skydd.[1] Karl Aug. Ehrensvärd misstänkte rent af, att Karlskronabefolkningen eller, som han kallar dem, »creti och pleti, judar borgerskap och apotekare» låg »i maskopi med ryssen». Och sedan Toll blifvit beordrad till Skåne att leda försvaret, utbrister denne: »Sannerligen behöfva många stärkas i trona. Jag har aldrig trott så mycken räddhåga kunna finnas, som jag sett här i min fädernebygd.» Det var också endast genom ansträngande af hela sin våldsamma energi, som Toll lyckades få till stånd några dugliga försvarsanstalter.

Under sådana förhållanden var det icke att undra på, om enskilda svenskar någon gång umgingos med planer att borra den ryska eskadern i sank eller bränna upp den. Det första förslaget i denna riktning utgick från själfve svenske ministern i Köpenhamn, baron Gustaf D'Albedyhll, som redan 10 dagar efter de ryska krigsfartygens första ankring på Köpenhamns redd i juli 1788 skrifver till sin konung: »Jag håller oförgripligen före, att själfva elden torde böra nyttjas emot dessa ryska ovänner, och sedan

[1] Se härom närmare L. Wahlström: Sveriges förh. till Danmark 1788—89. Ak. afh. Upsala 1898, s. 137 ff.

kriget verkligen utbrutit, lärer det efter krigets regler vara äfven så lofligt att sätta dem i brand, som sådant ifrån Landskrona ut synes lätt att verkställa.»[1] Förslaget var tydligt nog, men det synes ej ha tillvunnit sig kungens uppmärksamhet, och D'Albedyhll upprepade det ej. Det dröjde icke heller så länge, innan en annan svensk, fänriken vid flottan Lars Benzelstjerna uppgjorde en formlig plan i samma riktning.

B. var född 1759 och hade, efter att någon tid hafva tjänstgjort dels i svenska landthären, dels såsom matros och styrman på handelsfartyg, 1787 blifvit utnämnd till fänrik vid flottan. Han hade en tid varit studentkamrat med D'Albedyhll under dennes första vistelse vid Lunds universitet, då ministern jämväl varit inackorderad hos Benzelstjernas farbror, sedermera biskopen i Strängnäs, K. J. Benzelius. Denna deras ungdomsbekantskap gjorde, att D'Albedyhll mottog honom väl vid de besök han under hösten 1788 aflade i Köpenhamn. Svag och excentrisk till karaktären, synnerligen oredig och utan någon egentlig bildning, kom Benzelstjerna dock snart i krogsällskap. I dessa lägre umgängeskretsar var det, som den nyss omnämnda planen synes hafva blifvit utarbetad, närmast med anledning af Råå fiskläges uppbrännande.

Denna plan meddelade B. först till D'Albedyhll och sedermera till Toll, och då den starka kölden under vintern 1788—1789 tycktes gynna hans beräkningar, började Toll på allvar omfatta desamma; åtminstone ville han försöka med ett ryskt linieskepp, som sedan början af dec. låg fastfruset mellan Hven och danska kusten. Såsom han själf säger, brann han af ifver att »få drifva spektakel med dessa gubbarna». Bernstorff tycks emellertid på något sätt ha fått reda på förstörelseplanerna och lär ha talt med D'Albedyhll därom. Denne hade därför blifvit försiktig och sökte under ett besök hos Toll i Landskrona i början af jan. 1789 öfvertyga honom om, att ett dylikt företag skulle kunna störa det nyss slutna stilleståndet med Danmark.[2] Men

[1] D'A. 20 juni.
[2] Recueil II, 185 och 143. Toll till D'A. 12 dec. (tr. Crusenstolpe s. 592) och till Wrede 15 dec. 1788, (Tolls biografi I, 285), till Gust. III 25 och 29 jan. 1789 (G. S. 19 fol.). v. Borckes dep. 10 jan. (*Hellstenii anteckningar*, Upsala allmänna handskriftsaml. F 722).

nu hade konungen själf genom Benzelstjerna, hvilken påtagligen varit i Stockholm i slutet af dec., fått reda på saken och befallt Toll att gifva Benzelstjerna all handräckning han begärde. Möjligen hos Toll uppkommande skrupler kväfde konungen på förhand genom påståendet, att stilleståndet uteslutande gällde Danmark. Däremot fanns det enligt hans mening ingenting, som hindrade utöfvandet af fientligheter direkt mot ryssarne själfva. Man hade nämligen, såsom han senare yttrade sig, lika full rätt att bränna sina fienders skepp som att leverera dem batalj. Konungen tycks äfven ha talat om saken för hertig Karl. Åtminstone var det på dennes befallning, som Ehrensvärd skickade två af flottans officerare för att rekognoscera och gå Toll till handa. Dessa officerare, af hvilka Benzelstjerna var den ene, anlände den 8 jan. till Landskrona, där Toll nu vistades. Det vid Hven fastfrusna fartyget var emellertid omöjligt att komma åt. Då isen var för tunn att bära större kanoner och fartyget redan hade börjat närma sig danska fastlandet, lyssnade Toll till de båda sjöofficerarnes råd och afstod från företaget.

Benzelstjerna reste därpå till Köpenhamn, där han å nyo tyckes hafva talat vid D'Albedyhll om sin plan att förstöra ryska eskadern. Då han återkom till Toll den 24 jan., medförde han också ett af ministern uppsatt skriftligt betänkande rörande territorialrätten mellan Sverige och Danmark. Betänkandet, hvari D'Albedyhll bestämdt afrådde från Benzelstjernas plan, var egentligen afsedt för Gustaf III:s ögon, men Toll genomläste det först. Han säger själf i sitt svar till D'Albedyhll, att han med all möjlig tilfredsställelse läst »de obligeanta och instruktiva reflektionerna, meublerat sitt minne med deras argumenter» och därigenom blifvit »rectifierad» i sina »förut mörka idéer». För öfrigt tillägger han försiktigt, att han hoppas, Försynen skulle ställa så, »att ingenting kommer i qvestion, som kunde vara equivoct». Med sin vän Otto Wrede afsände han därpå till konungen både D'Albedyhlls betänkande och Benzelstjernas plan »för att icke exponera någon, hvarken till en ovisshet i faktum eller till en embarras in puncto pecuniæ». Det lider emellertid knappast något tvifvel, att Toll tillstyrkt planen. Gustaf III, som alltid hade smak för det äfventyrliga, fat-

tade också sitt beslut utan hänsyn till D'Albedyhlls »instruktiva reflexioner». Han förklarade rent ut till Toll, att de repressalier, som möjligen komme att utkräfvas, aldrig skulle kunna komma att öfverväga vinsten af att förstöra både ryska och danska flottorna, »ty den (danska flottan) stryker väl med på köpet». »För öfrigt», tillade konungen upplysande, »böra vi och alla anse denna händelse såsom en olycka, af händelse och ej expresse gjord».[1]

Härmed var D'Albedyhll placerad utanför saken, en ställning, som han själf utan tvifvel ansåg behagligast, då det gällde en för Sveriges representant i Köpenhamn så ytterst komprometterande angelägenhet. Han var ingen modig natur, och ehuru den inblick han fått bakom kulisserna säkert gjort honom misstänksam, synes han hädanefter ha ansett det för sin skyldighet att blunda. Att han själf var den förste, som framkastat något förslag i denna sak, synes han totalt ha glömt. Och då han enligt sin egen tanke gjort hvad han kunnat att afstyrka Benzelstjernas plan, ansåg han sig hädanefter fullkomligt fri från ansvar.

Då Benzelstjerna efter en längre bortovaro återkom till Köpenhamn omkring den 10 febr., hade han heller ingenting att meddela D'Albedyhll rörande sin gamla plan. Han talte i stället om inköpet af en engelsk kutter för svenska statens räkning, och D'Albedyhll var glad att få skicka honom till Sverige med de för inköpet erforderliga papperen. Då han omkring den 21 februari återkom till Köpenhamn, medförde han till D'Albedyhll en skrifvelse från finansministern Ruuth. Denna innehöll, att som konungen befallt finansministern att i afvaktan på vidare kungl. befallning hålla i beredskap en i Köpenhamn disponibel summa på 10—12,000 rdr, så bad Ruuth D'Albedyhll uppnegociera denna summa, utlämna den på anfordran mot kvitto från finansministern och räkna på denne för återbetalningen. Hvarken i Ruuths bref eller i en medföljande skrifvelse från Toll till D'Albedyhll nämndes ett ord om, hvartill pengarna skulle användas. Toll gjorde dock den orakelmässiga anmärkningen, som för D'Albedyhll borde ha

[1] Gust. III till Toll 20 jan. och 14 febr. (Tolls biografi II 16.)

varit tydlig nog, att en framdeles försiktighet och tystlåtenhet »skulle göra konsiderationerna mindre betydliga». Benzelstjerna däremot förklarade endast, att det gällde det nyss omtalade inköpet, som säljaren ville påskynda. Utan att göra några vidare förfrågningar utbytte D'Albedyhll Ruuths kreditiv hos svenske konsuln Gustmeyer mot fyra växlar, som lämnades till Benzelstjerna. Denne åter lämnade växlarna till en irländsk sjökapten, O'Brien, såsom betalning för dennes fartyg, som för tillfället låg vid Köpenhamn. Detta fartyg skulle enligt det af Gustaf III gillade projektet läggas för ankar bland de i hamnen infrusna ryska skeppen, fyllas med eldfarliga ämnen samt därefter antändas. Några af de ryska officerarne skulle bjudas på middag ombord och därunder drickas totalt redlösa. Fanatisk patriot som han var, synes Benzelstjerna ha varit fullkomligt duperad af O'Brien, hvilken endast var en simpel lycksökare, som ville förtjäna på denna affär och utom betalningen för sitt eget fartyg hade betingat sig en dryg summa för hvart och ett af de ryska skepp, som brunno upp. Planen röjdes emellertid den 28 febr. strax före den utsatta dagen, genom att O'Brien varit oförsiktig nog att för en dansk affärsman yppa sina tvifvel på växlarnas äkthet. Irländaren häktades, men Benzelstjerna, som han genast angaf och som han hjälpte polisen att söka leta upp, doldes från den 1 mars i D'Albedyhlls hus. Svenske ambassadören Sprengtporten nekade till D'Albedyhlls bön att upptaga honom i ambassadhotellet, där han varit mera skyddad. Ministern ansåg däremot, att svenska sändebudet icke hade rätt att lämna en svensk officer i sticket, då hvarken Gustaf III gifvit order härom eller danska regeringen framställt ordentlig anklagelse mot honom. Ett försök den 4 mars att rädda Benzelstjerna ur staden, förklädd till tjänare hos den portugisiske ministerns sekreterare, misslyckades totalt.

Toll visste ingen råd i denna sak. Han nöjde sig med att sopa igen spåren efter sig, och det första bref han skref till D'Albedyhll, sedan saken blifvit upptäckt, är ett litet mästerprof på Jan Kristoffers förmåga att vara orakelmässig. Han hoppas endast, »att danska ministären sir sig före, innan den gir gehör till hvad våra fiender glupskt

kunde påstå och önska». »Både årstid och möjligheter», tilllägger han, »äro emot att kunna utfinna eller biträda med något expedient att dra den person ur embarras, för hvilken min baron intresserar sig».

Till sist sökte ryssarne storma D'Albedyhlls hus, och själfva Köpenhamnspolisen lär ha ämnat under sken af en därstädes uppkommen eldsvåda gripa Benzelstjerna. Då lämnade sig denne själf den 5 mars åt de danska myndigheterna »i ångest öfver den fara, hvarför han exponerade baron D'Albedyhll och i synnerhet öfver dess egen», som Sprengtporten med oefterhärmlig naivitet uttrycker sig. Det skedde på uppmaning af några bland D'Albedyhlls vänner och vid en tid, då denne själf var utgången.

Upphetsningen i Köpenhamn fortfor emellertid. Rykten spridde sig, att meningen varit att förstöra icke blott ryska eskadern utan hela danska flottan och själfva Köpenhamn. Man påstod sig ha funnit brännbara ämnen hopade på sex olika ställen i staden. Polisen lät på regeringens befallning uppteckna alla de svenskar, hvilka såsom resande eller bosatta vistades i Köpenhamn eller omnejd, samt taga reda på hvad de hade där att göra. Värsta oviljan riktade sig dock mot D'Albedyhll, som genom sin ställning som minister var skyddad för hämnd. Man synes tämligen tidigt hafva fått reda på, att han var den, som skulle skaffa de för planen nödvändiga pengarna, och när detta väl var konstateradt, båtade det honom föga, att han aldrig haft den ringaste beröring med den irländske kaptenen. Från hofvets sida behandlades han rent af med ohöflighet: på en hofbal, där han vågat infinna sig, undveks han som en pestsmittad.

Till sist blef det danska regeringens hänsyn till Ryssland, som gjorde slag i saken. Ryske ministern i Köpenhamn, Krüdener, förklarade sig ej ärna besöka danska hofvet, så länge inga åtgärder vidtogos mot D'Albedyhll, och de ryska sjöofficerarna sammansvuro sig att offentligen förolämpa denne. Ett sådant tilltag, som man icke ansåg sig kunna hindra, skulle emellertid hafva kommit att gifva anledning till »obehagliga diskussioner» mellan Danmark och Sverige. Af denna orsak var det, som Bernstorff den 7 mars under ett enskildt samtal vänligt uppfordrade

D'Albedyhll att till förekommande af nya stridigheter mellan de bägge länderna hålla sig aflägsnad från Köpenhamn, så länge de ryska fartygen lågo kvar på redden. Han erbjöd sig självmant att försäkra, det D'Albedyhll på hans tillstyrkan företagit resan.

Det såg alltså ut, som om den svenske ministern bäst skulle kunna tillgodose sitt lands intressen genom att rädda sitt eget lif. Om något ondt verkligen hände honom i Köpenhamn — och att faran var öfverhängande, förefaller fullt säkert — så skulle svenska regeringen för öfrigt stöta på svårigheter vid utkräfvandet af repressalier, enär Bernstorff nu kunde undskylla sig med att ha varnat honom. Meningen var ju heller icke att lämna sin post, endast att aflägsna sig för en tid, hvarvid D'Albedyhll också kunde åberopa sig på den tillåtelse han en gång för alla erhållit från konungen att då och då få företaga kortare ferieresor till Skåne, där han hade släktingar och bekanta. Drifven af alla dessa konsiderationer, afreste han också efter några dagars betänkande den 12 mars. Dessförinnan hade han dock med Bernstorff gjort ett slags öfverenskommelse, att man skulle undvika alla direkta förklaringar mellan svenska och danska regeringarna och att icke ens svenske konungens namn skulle framträda i någon skrifvelse rörande denna sak. De engelska växlarna hade D'Albedyhll redan den 8 mars bränt upp i Gustmeyers närvaro.

Emellertid nedsattes den 14 mars för att undersöka saken en kommission, bestående af fyra jurister och en kapten vid flottan. Inom de ledande kretsarna synes man i början icke hafva tillmätt saken någon större betydelse. Benzelstjerna åtnjöt, som han själf säger, »all möjlig favör» på Citadellet, där han bebodde samma rum som Struensee en gång innehaft. Från D'Albedyhll, som blifvit rörd öfver, att den eljest så svage och modlöse mannen kunnat förmås till att gifva sig fången för att rädda ministern, fick han mottaga flera bevis på deltagande, och man förmenade denne icke ens att skrifva till eller besöka fången. Benzelstjernas svar på ett af D'Albedyhlls bref finnes ännu förvaradt bland dennes depescher i Danica. Det är allt för karakteristiskt, för att jag icke borde meddela en profbit däraf:

»Att jag öfvergifvit Ert hus emot Er förmodan har varit hos mig en naturlig skyldighet, som därtill bringat mig af orsak: hvarför skulle Hr Baron vara utstakad för faror, som mig voro ämnade. Men försynen, som styrt allt hittills, styrer allt väl till slut. Mitt brott har jag bekänt för Hr Baron, och är en proposition; källan har varit att af egen attention för mitt fattiga fädernesland hjälpa min konung i sine krigsrustningar honom ovetandes, och velat gjort detta brott såsom intet född af partiandans foster, hvaraf mitt fädernesland styckas. Gör mig alltid den största (jämte mine släktingar) heder att lida och värdig min väntande dom. Detta företag eller min mindre eftertänkeliga proposition, som varit på de ryske skepparne, kan intet efter nu varandes öfvertygelse vara af gudomligheten tillåtits, som jag nu finner; men dock varit en min öfverilning att hämnas den obarmhärtighet, som vid Råå hände. — — Är Gud mitt vittne, det jag ingen annan än mig själf har att skylla, ty ingalunda min Baron har något sådant mig befallt, och är stridande mot dess värdighet, mycket mindre någon annans.» — — —

Vid genomläsningen af detta bref, som föranleder osökta reflexioner öfver den tidens officersbildning, fattar man fullkomligt de iakttagelser Köpenhamnscitadellets kommendant gjorde öfver Benzelstjernas »slette Opdragelse». Kommendanten rapporterar bland annat, att fången röker tobak hela dagen och blott två gånger har begärt tvättvatten. »Man maa frygte, at det ser lige sort ud nu med hans Sjæl, hans Moral og Religion», tillägger han filosofiskt.

Emellertid hade Bernstorff lofvat den svenska beskickningen, att fången ej skulle utlämnas till ryska regeringen, och antydde rent af, att processen med flit skulle dragas ut på längden, så att man under tiden kunde få medel att »råda bot för allt». Dessa lugnande nyheter gjorde, att Gustaf III, som sade sig »ej vilja förmoda, att Benzelstjerna vore delaktig i O'Briens sak», beordrade sin ambassadör att söka underhålla Bernstorff i hans uppsåt att låta fången undslippa. Närmare order lämnade konungen i början icke utan nöjde sig med den förklaringen, att svenske ambassadören måste skydda en svensk officer. När order ändtligen i början af april ankommo till Köpenhamn, innehöllo de

endast, att Sprengtporten, om Bernstorff till honom nämnde något om denna sak, å konungens vägnar på det uttryckligaste skulle »desavouera allt hvad i denna saken kunnat förefalla såsom omständigheter, hvilka äfven i denna stunden ej äro konungen fullkomligt bekanta, än mindre på något sätt företagna med hans vetskap».

Bernstorff teg emellertid så envist, att Sprengtporten själf öppnade ett samtal om saken. Det visade sig då med ens, att kommissionens undersökningar nu bragt den i ett helt annat läge. Bernstorff, som för icke länge sedan haft vänliga utlåtelser om D'Albedyhll, yttrade i upprörd ton, att denne kunde skatta sig lycklig att ha kommit ifrån Köpenhamn; ty hade han stannat kvar, sedan vissa anklagelser genom Benzelstjernas bekännelser kommit i dagen mot ministern och flera andra höga personer i Sverige, så hade D'Albedyhll ej kunnat undgå att bli arresterad såsom den där öfverskridit folkrätten. Benzelstjerna, som numera bevakades strängare, hade nämligen allt eftersom undersökningarna fortskredo, af fruktan för döden alldeles tappat hufvudet; kommissionen hade snart reda på allt hvad han visste och mer därtill. Sålunda var Tolls och Ehrensvärds delaktighet i saken snart känd, och därifrån letade sig misstankarna väg till ännu högre ort. D'Albedyhll blef naturligtvis icke heller skonad, ehuru Benzelstjernas påståenden om hans nära kännedom om saken mera tycktes grunda sig på gissningar än på bevis.

Under sådana förhållanden var det icke underligt, att förvåningen blef stor, då D'Albedyhll åter plötsligt dök upp i Köpenhamn d. 16 apr. Därmed förhöll sig på följande sätt. Sedan konungen genom Sprengtporten blifvit underrättad om ministerns afresa d. 12 mars, hade han för ambassadören uttryckt sitt ogillande däraf. Den vore skadlig, emedan den skulle komma att ådraga D'Albedyhll misstankar, och onödig, då han ovillkorligen stod under danska regeringens beskydd. Denne själf åter underrättades endast genom presidentsekreteraren v. Asp om konungens missnöje; måhända hade detta missnöje ökats därigenom, att D'Albedyhll — såsom han påstår, just af omtanke, att Gustaf III skulle stå så vidt möjligt utanför saken — icke insändt sina rapporter till honom, utan till v. Asp, som slutligen nöd-

gades uppmana honom att skrifva till konungen direkt.[1] Konungens tystnad afbröts först den 13 eller 14 april, då D'Albedyhll, som för tillfället vistades i närheten af Lund, erhöll den lakoniska befallningen att genast återvända till Köpenhamn och där afbida rappellbref, som på vanligt sätt skulle öfverlämnas. Genom v. Asp fick han för öfrigt veta, att konungen utsett en ny chargé d'affaires, v. Schlaff, för platsen i Köpenhamn.[2] Tillsammans med denne ankom D'Albedyhll den 16 april till Köpenhamn. Den 17 kom det utlofvade rappellbrefvet tillika med en skrifvelse från konungen, som i nådiga ordalag förklarade sig nödgad att återkalla D'Albedyhll för att rädda sin värdighet, som blifvit lidande genom ministerns afresa från Köpenhamn. På grund af dennes för öfrigt alltid ådagalagda nit och skicklighet skulle denna afresa dock ej vidare läggas honom till last, utan ställdes honom i utsikt någon annan ministerpost.

Då D'Albedyhll emellertid såsom misstänkt för delaktighet i Benzelstjernska affären ansågs hafva förlorat sin okränkbarhet som minister, kunde han icke begära att blifva väl emottagen, om han åter uppträdde ex officio i Danmark. Danska regeringen synes nästan hafva betraktat hans återkomst såsom tecken till, att den svenske konungen ville bryta stilleståndet. Det var därför helt naturligt, att Englands, Preussens och Hollands ministrar iKöpenhamn, hvilka som bäst skötte förhandlingarna om en neutralitetsakt mellan Sverige och Danmark, blefvo tämligen oroliga. Den 18 på f. m. sände de också D'Albedyhll en visserligen mycket höflig men också mycket bestämd anhållan, att han vill lämna Köpenhamn. Saken började nu bli allvarsam nog. Då D'Albedyhll återvändt på sin konungs befallning, kunde han endast gifva ministrarne det löfte att bevara sitt inkognito i afvaktan på nya order från Sverige. Konungens svar kunde emellertid icke väntas förrän om 14 dagar, och fruktan att blifva orsak till misshälligheter mellan de båda länder, dem

[1] Gust. III till Spr. 27 (*K. K.*), D'A. till v. Asp 5 och 7 mars (jmfr v. Asps anteckning på sistnämnda bref), D'A. till Gust. III 25 mars jämte brefvet till v. Asp s. d. (*Danica.*) Brefvet till konungen är tryckt i Recueil II, 4 under datum d. 28. I *Danica* står *25* ditskrifvet öfver en annan siffra.

[2] Gust. III till D'A. 7 april (Recueil II 21). D'A. till Gust. III 16 april, till sin bror 21 april. (W. S. 955).

D'Albedyhll ansett för sin lifsuppgift att söka hålla i vänskap med hvarandra, föreföll honom outhärdlig. Ett ögonblick har han tänkt på självmord såsom bästa utväg att förekomma en katastrof. Han ordnade därför i detalj om vissa tillhörigheter och tog i en för tidslynnet målande skrifvelse afsked af världen. Han säger sig lämna den utan något slags oro, »ty jag medför, tack vare Gud, ett samvete så rent, som något mänskligt samvete kan vara. A Dieu soit mon âme, mon souvenir à mes amis! *Nous nous rejoindrons.* Mes vœux à tout le genre humain. *Puisse-t-il devenir meilleur!*»

Den förtviflade afsikten behöfde emellertid aldrig verkställas. Strax efter uppsättandet af detta bref, som D'Albedyll sedan gömde som minne af den svåraste krisen i sitt lif, erhöll han med en kurir från Toll kunglig befallning att tills vidare uppskjuta afresan till Köpenhamn, därest han ännu vore kvar i Skåne. Nu hade ministern sålunda fått en giltig förevändning att draga sig undan. Efter samråd med de öfriga medlemmarne af svenska beskickningen lämnade han Köpenhamn för sista gången den 20 april. Eljest var det ingen där, som visste anledningen till vare sig hans ankomst eller plötsliga afresa. Man trodde, att han endast kommit i affärsangelägenheter och rest i anledning af de främmande ministrarnes föreställningar.

Så var då denna bedröfliga affär ändtligen utagerad, hvad beträffar Sveriges inblandning däri. Svenske konungen hade kommit från saken för bättre köp, än man kunnat vänta, men svenska beskickningen i Köpenhamn fick länge känna efterdyningar däraf i form af reservation och köld från danska regeringens sida. Det gick så långt, att Bernstorff icke talade med Sprengtporten i politiska angelägenheter, och neutralitetsförhandlingarna fördes därför under maj och juni nästan uteslutande genom de engelska och preussiska ministrarne. »Den där Benzelstjernska historien spökar onaturligt efter», säger v. Schlaff till v. Asp i ett bref af den 18 maj, »och den förutan skulle sakerna — — — gått helt annorlunda».

Hvad offren för denna katastrof beträffar, så återstår att nämna något om Benzelstjerna och D'Albedyhll.

Den förre blef dömd till döden men fick på kejsarinnans af Rysslands förklaring, att hon icke önskade blodsutgjutelse i denna sak, straffet förvandladt till fängelse, hvarifrån han benådades 1796, då danska regeringen önskade att stå väl hos den nye konungen af Sverige. Han inträdde åter i svenska flottan såsom sekundlöjtnant men fick afsked redan 1798 med löfte om en syssla vid lotsverket. Han dog i Södermanland 1808, såsom hans änka — hon hette Ulrika Dygdig Nyström — uppgifver, af sjukdom, ådragen under fängelsetiden. Irländaren och en annan medbrottsling dömdes till lifstids fängelse.

Hvad D'Albedyhll beträffar, så var det med blandade känslor han lämnade det land, som blifvit honom kärt under de fyra år han vistats där som minister. Hans personliga älskvärdhet gjorde honom också saknad både i den danska societeten och bland medlemmarne af corps diplomatique. »Det är otroligt, hvad han gjort sig afhållen i Köpenhamn», utbrister hans efterträdare, von Schlaff.

D'Albedyhll hade emellertid de bästa förhoppningar om neutralitetsunderhandlingarna och hyste ingen oro för sin framtid, enär konungen nu tycktes vara blidkad och gett honom förhoppningar om en annan plats. Äfven hans sista uppträdande i Köpenhamn hade upptagits nådigt på allerhögsta ort. Men det hade aldrig funnits några personliga sympatier mellan konungen och D'Albedyhll. En allvarlig och blyg natur, som ministern synes ha varit, utan hofmannatalanger och spirituellt umgängessätt, hade icke stora utsikter till framgång hos Gustaf III, därest han icke gynnades af öfverlägsen begåfning eller duglighet. Härtill kom, att D'Albedyhll under sin korta tjänstgöring som kammarjunkare aldrig dolt sin leda vid det tomma hoflifvet på Gripsholm, och att han i sina depescher icke sällan tråkat ut konungen genom råd, dem denne ej begärt, eller genom sina för öfrigt fullt berättigade klagomål öfver Gustaf III:s tystlåtenhet om sina politiska planer. Föga behagligt måste det ju också ha varit för de svenska diplomaterna att stundom nödgas misstänka sin konung för att i enlighet med ett kändt exempel från Frankrike drifva underhandlingar bakom ryggen på sina officiella representanter.

Det behöfdes sålunda icke så mycket för att framkalla en brytning mellan konungen och D'Albedyhll. Då Gustaf III för att till fullo desavouera all delaktighet i den Benzelstjernska saken fann sig föranlåten att tills vidare degradera honom genom att lämna honom svenska ministerposten i Hamburg — en lägre syssla, än den han förut innehaft — ådrog han sig hellre konungens onåd, än han underkastade sig denna oförtjänta förödmjukelse. Han tyckes ha blifvit alldeles desperat öfver att sålunda genom konungens oärlighet bli gjord till syndabock för dennes felsteg, och hans fosterlandskärlek var — måhända på grund af hans tyska härstamning — icke tillräckligt stark att hindra honom från försök att gå i utländsk tjänst. Efter Gustaf III:s död gaf han sig ingen ro, förrän han af förmyndarregeringen i okt. 1792 utverkat en s. k. rehabilitationsakt, men hofskvallret hade icke desto mindre oupplösligen förknippat hans namn med minnet af den olycksaliga affären i Köpenhamn 1789, och han beklädde aldrig mer något offentligt ämbete. Han torde dock icke själf kunna fritagas från skuld härutinnan på grund af malplacerad stolthet och en viss brist på energi.

Det gör ett obehagligt intryck att se honom afsäga sig en kanslirådsbefattning på grund af att lönen var för liten — på samma gång som han icke anser det under sin värdighet att lefva på sin svärmors förmögenhet. I självfva verket utgöres hans efterlämnade papper till stor del af mer eller mindre oförblommerade tiggarbref, vanligen besvarade med afslag. Då D'Albedyhll icke ens efter att hafva fått sin pension tillökad, kunde afhålla sig från ekonomiska klagomål, fick han slutligen höra, att kronprinsen Karl Johan ansåg honom för »en stackare, som aldrig blef nöjd». En sista gång uppflammade då den gamle mannens vanmäktiga vrede, och han beklagar bittert, att de personer nu voro döda, som kunnat intyga hans ridderliga uppträdande 1789. — D'Albedyhll dog 1819, efter att under de sista åren oftast ha vistats i Upsala såsom lärare för sina söner.

Såsom vi sett, fick den Benzelstjernska affären aldrig de ödesdigra följder, man väntat däraf. Men den bidrog att försvåra underhandlingarna om Danmarks neutralitet

under det pågående kriget mellan Sverige och Ryssland, den störtade en mera betydande svensk diplomat, och den ställer en visserligen icke tilltalande sida af Gustaf III:s karaktär i bjärt belysning. Den torde sålunda ha haft tillräcklig betydelse för att kunna rättfärdiga en mera detaljerad skildring än som hittills förefunnits.

Bilaga.

Den hittills utförligaste redogörelsen för denna sak är publicerad af Blangstrup i *Dansk Illustreret Tidende* 24 febr. och 3 mars *1889*. Denna uppsats är värdefull, emedan B. haft tillgång till danska arkivpapper, nämligen rättegångshandlingarna i målet och rapporter från Köpenhamnscitadellets kommendant, baron Haxthausen, för de första månaderna af Benzelstjernas fängelsetid. Af tryckt litteratur har B. åtminstone känt [Lilliecrona]: *Fältmarskalk Toll*, Stockholm 1849—50, där några af de bref, som i frågan växlades mellan Toll och konungen, äro publicerade, samt Hellstenius: *Gustaf III:s danska politik*, Upsala 1862, som dock grundar sin knapphändiga framställning (sidan 38 f.), utom på nyssnämnda bref, egentligen endast på »D'Albedyhlls skrifter», hvarmed tydligen menas de tryckta. Det enda ställe bland dessa, där Benzelstjernska affären behandlas, är *Recueil de mémoires et autres pièces authentiques* II, Stockholm 1811, sid. 1—150, som meddelar de viktigaste svenska aktstyckena i saken, hvilkas originaler befinna sig å Riksarkivet, nämligen D'Albedyhlls depescher mars—april 1789 i *Danica* och svaren därpå i *Kanslipresidentens koncepter* I.

Utom dessa förut använda källor, har jag för ofvanstående uppsats begagnat en del otryckt material, som hittills icke varit beaktadt och som i vissa afseenden, särskildt i fråga om Gustaf III:s ställning till saken, kompletterar Blangstrups framställning, nämligen Sprengtportens, Rehausens och von Schlaffs depescher våren 1789 (*Danica*) samt några skrifvelser, till större delen från D'Albedyhll själf, bland *D'Albedyhlliana* å Kungl. Bibl. Bland dessa sistnämnda märkas särskildt ett par bref från D'Albedyhll till Benzelstjerna mars 1789 och en redogörelse om 21 foliosidor, författad på franska af D'Albedyhll nov. 1790 och afsedd för ryska kejsarinnan, ehuru den troligen aldrig blifvit afskickad. Några ytterligare detaljer meddelas af en anonym svensk handskrift om 16 kvartsidor med titeln *Allerunderdån. Berättelse* och innehållande en noggrann redogörelse för första delen af rättegången mot Benzelstjerna. Den

förvaras i *F. 617 b*, *Upsala allm. handskriftsamling* i ett kuvert med påskrift af P. R. Aurivillius, att den blifvit honom tillsänd 12 jan. 1815. *Westinska samlingen 953* och *955* ha lämnat uppgifter rörande D'Albedyhll personligen, och några otryckta bref från Toll till Gustaf III finnas i *Gustavianska samlingen, 19 fol.* Tolls bref till D'Albedyhll äro i utdrag tryckta hos Crusenstolpe: *Carl XIII och Hedvig Elisabeth Charlotta*, Sthlm, 1861, bihanget.

Tvenne frågor ur den fornsvenska statsrätten

AF

ELIS WADSTEIN.

I.

Västgötalagens *konong vrækæ*.

Västgötalagens ryktbara stadgande (RB. 1): »*Sueær egho konong at taka ok sua vrækæ*» (y. västgötalagen: swa at wrækæ) har blifvit mycket och ofta kommenteradt. Det är ju också i statsrättsligt hänseende af synnerligt intresse.

Från och med år 1827, då Collins och Schlyters edition af västgötalagen utkom, har ända till slutet af 1880-talet den af dessa utgifvare hyllade tolkningen varit den gällande. Enligt denna skulle nämnda stadganden innehålla, att »svearne äga konung att taga och äfvenså *afsätta*». Den förste, som angrep denna tolkning,[1] var Kjellén, som i »Om eriksgatan», Ups. 1889, förfäktar den åsikten, att *vrækæ* här skulle betyda *föredraga* (nämligen ärendet för de öfriga landskapen till stadfästelse). Denna uppfattning har dock med skäl icke vunnit någon anslutning. Den har blifvit kritiserad från historisk synpunkt af Ehd. i HT. 10,

---

[1] Enligt Kock i HT. 16, 194 har denna tolkning möjligen redan af Schlyter själf öfvergifvits i dennes ordbok (1877). I sistnämnda arbete öfversättes ordet nämligen endast med »förkasta», icke såsom i västgötalagens glossar med »förkasta, afsätta».

Öfversikter och granskn. s. 9 ff. samt från språklig synpunkt af Kock i HT. 16, 192 f. och af Cederschiöld i »Om några ställen i äldre västgötalagen» s. 8.

Ehd. försvarar å anf. ställe den gamla uppfattningen af *vrækæ* såsom betydande »afsätta», men tillägger dock (sid. 10): »Emellertid skall gärna erkännas, att öfversättningen af 'vräka' med 'afsätta' kan väcka betänklighet. Det röjer onekligen en viss 'naiv vildhet' eller råhet i konstitutionelt hänseende, som man knappt skulle vänta. Jag tillåter mig emellertid påpeka, att 'vräka' äfven har en annan nära liggande betydelse, den af 'förkasta' (jfr glossaren till Sm. L:s kristnubalk och där anförda analoga citat). I satsen skulle då ligga inneburen en rätt för svearne att antaga eller förkasta ett 'kungsämne'».

Kock ogillar å anf. ställe alldeles Collins och Schlyters tolkning och uppställer en öfversättning, som nära liknar den af Ehd. såsom möjlig framhållna. Enligt honom skulle *vrækæ* här betyda: »förkasta den såsom kandidat uppträdande». Med Kock instämmer Cederschiöld a. st.

I Svenska statsförfattningens historiska utveckling uttalar sig E. Hildebrand icke bestämdt om betydelsen af *vrækæ* å det här ifrågavarande stället, utan anför endast (s. 34 noten) de båda möjligheterna »afsätta» eller »förkasta konung» (vid självfva valet).

Det torde således icke vara öfverflödigt att söka klargöra, huru västgötalagens *konong vrækæ* rätteligen är att förstå.

Först må då den yngsta tolkningen: »förkasta en tronkandidat» upptagas till skärskådande.

Mot denna framställer sig redan hvad ordföljden angår den invändningen, att det, om dylik betydelse här skulle afsetts, borde ha stått, icke »konong taka ok sua (at) vrækæ», utan »konong vrækæ ok taka», eftersom förkastandet af en kandidat, om sådant kom i fråga, ju måste ske *före* tagandet, valet af konung.

Vidare kan icke *vrækæ*, så vidt jag funnit, utan vidare uttrycka hela den betydelse, som här antagits: »förkasta en tron*kandidat*» eller »förkasta något *erbjudet*» (jfr Kock, anf. arb. s. 193). Kock har sökt bevisa detta med exempel från så väl fornsvenskan som nydanskan och isländskan.

Men att i dessa exempel är fråga om förkastande af en kandidat eller något erbjudet, är något som först blir tydligt af *sammanhanget*, och icke säkert framgår redan af verbet. Kock har också icke kunnat citera en enda lexikograf, som uppställt den af honom antagna betydelsen, utan han har endast hållit sig till vissa i ordböckerna under betydelsen »förkasta» l. dyl. anförda exempel.

Kocks fornsvenska exempel, hämtadt ur smålandslagens B-kodex, handlar om tillsättning af präst, hvarvid bönderna ägde »þrea j wal læggia» (uppsätta tre på förslag). Om dessa föreslagne heter det så: »Nw kan biscoper nocon aff þem *wraka* meþ sannum skælum. þa læggin böndir annan i then staþ». Här har emellertid *wraka* ju alldeles samma betydelse (»förkasta, kassera, utesluta») som *vræka* t. ex. i Kristoffers landslag TgB. 36: »Nu æn kærande eller swarande jefuar nokon j nempd wildugan wara, tha scal then bort gangha oc annar j hans stadh sætias swa lenge thet maaleth sliitz, oc haui ey wald ath *wræka* meer æn thre j ene sak». På det senare stället är det emellertid ingalunda fråga om att förkasta några nämndemanna*kandidater*, utan *ordinarie* medlemmar af en nämnd. Att stället ur smålandslagen afser förkastande af en kandidat, framgår således ej af *wrækæ* ensamt; det blir först tydligt genom det föregående sammanhanget. Från nydanskan anför Kock frasen: »den pige har vraget mange friere». I denna synes af betydelsen hos objektet »friere», att fråga är om något »erbjudet». För öfrigt är på en nydansk betydelse hos här ifrågavarande verb intet säkert att bygga, då denna kan bero på yngre utveckling. Äfven vid Kocks isländska exempel: »letr Karl enn mørsca *reca* (»kassera, förklara för odugliga») fe fyrir þer», visar först sammanhanget säkert, att däri afses något »erbjudet» (pengar afsedda till skatt).

För att *vrækæ* å det här ifrågavarande stället i västgötalagen skulle kunna åsyfta förkastandet af konunga*kandidat*, fordrades således, att *sammanhanget tydligen* visade, att här vore fråga om något sådant. Men nu står såsom objekt till *vrækæ* icke *konongsæmne* l. dyl., utan *konong*. Och att detta *konong* betyder »konung» och icke »konungakandidat» framgår till yttermera visso däraf att detta *konong* äfven utgör objekt till *taka* och såsom sådant omöj-

ligen kan betyda annat än *konung*. Att fatta detta ord här såsom en slags dubbelgångare med betydelsen »konung» såsom objekt till *taka*, men »konungakandidat» såsom objekt till *vrækæ* (jfr Cederschiöld a. st.) synes ej gärna möjligt, så mycket mer som *kononger* ingenstädes eljes påvisats i betydelsen konunga*kandidat*. — På grund af det nu anförda finner jag således det icke vara styrkt, att *vrækæ* här kan betyda *förkasta en kandidat*.

Jag vänder mig då till Collins och Schlyters öfversättning af *konong vrækæ* såsom »*afsätta* konung». Rörande denna är då först att märka, att möjligheten och riktigheten af densamma aldrig från *språklig* synpunkt förnekats. Det är endast af *juridiskt-statsrättsliga* grunder som denna tolkning ogillats. Emellertid torde det ej skada att först här lämna en språklig utredning och motivering af sistnämnda öfversättning.

En mycket vanlig betydelse hos fsv. *vræka*, fda. *vrækæ* och isl. *reka* är *drifva, bortdrifva* (jfr Schlyters glossar, där fsv. *vræka* i första hand så öfversättes). Att Collin och Schlyter ur denna med skäl härledt betydelsen *afsätta*, framgår af fsv. substantivet *bort wrækilsi* »afsättning» (i »Wluar af Trælghu. han þolde *bort wrækilsi* swa at han haðhi tappæðhi walð oc laghmanz namn. fore sinæ vsiðhi. oc folsko», Vgl. IV, Schlyters ed. 296). Detsamma framgår af fda. *vrækæ* (*vrakæ*) *præst* »drifva bort, afdanka präst» i de skånska och sællandska kyrkorätterna; jfr Schlyters ed. af skånelagen s. 359: »hittir præst at misgöræ wiþær bondæ .... böndær mughu ey prest *wrakæ*» (var.: bort driffuæ, foriage; sæll. kyrkor. *vrækæ*, se Thorsen, Vald. sæll. lov s. 66). Samma användning af motsvarande isländska verb föreligger i »Octouianus scismaticus var réctr ok *rekinn* af påvaséti» (afsatt från påfvestolen), Islandske annaler, udg. ved G. Storm, 116, 23 f.

Vidare styrkes ifrågavarande betydelse hos *vræka* däraf att synonymer till detta verb i fornsvenskan användas för »afdanka, afsätta». Sålunda omtalar Birger Magnusson i Lilla rimkrönikan (v. 380) sin afsättning i dessa ordalag: »thy *dreffs* jak aff rikit.» Samma uttryck använder Erik af Pommern i nämnda krönika (v. 437) om sin afsättning: »sidhen *dreffs* jac aff . . rike.» Likaså omtalas i Erikskrönikan

(v. 4483 och 4481) Birgers afsättning på följande sätt: »wy haffua han aff rikit *driwit*» och »wi hawm han aff riket *kört*.» Ytterligare kan jämföras, huru Adam af Bremen (Schol. 136) förtäljer, att Anunder, rex Sueonum, blef »*depulsus* a regno» samt att enligt samme författare (se Pertz-Lappenbergs ed. s. 203) konung Stenkil förklarade, att man skulle fördrifva honom (»se *depellendum* a regno»), om han försökte förstöra hednatemplet i Upsala. — I själfva verket gick ju ock en konungaafsättning under här ifrågavarande tider åtminstone vanligen så till, att de misshagliga konungarne med våld *fördrefvos*.

Språkligt sedt är således »afdanka, afsätta konung» den osökta och närmast liggande öfversättningen af västgötalagens *konong vrækæ*. Vi skola nu skärskåda de anmärkningar, som ur juridiskt-statsrättslig synpunkt gjorts mot denna tolkning.

De af Kjellén i Om Eriksgatan s. 12 f. gjorda invändningarna äro redan bemötta af Ehd. i denna tidskrift band 10, Öfversikter och granskn. s. 9 f. Hvad särskildt angår det skäl, som Kjellén (s. 14) synes tillmäta en särdeles stor vikt, nämligen att det, ifall *vrækæ* här betydde »afsätta», skulle »vara alldeles oförklarligt, att Svearne icke i sin egen lag upptagit ett enda ord om denna fundamentalrättighet», så är detta enligt min mening icke alls oförklarligt. Denna bestämmelse, att svearne äga att afdanka konung, är nämligen icke, såsom man hittills vanligen antagit, riktad mot konungamakten, utan den *är riktad mot icke-svear*. Den rätta uppfattningen är redan antydd af Fahlbeck i denna tidskrift 4, 149, då han säger, att Rætlosæ bolkær 1 i västgötalagen utgör en »förlikning» mellan uppsvear och götar.[1] Meningen med *konong vrækæ* är säkerligen den, att

[1] Enligt min mening är det icke blott Retlosæ bolkær 1, som utgör en sådan »förlikning» eller ett fördrag mellan svear och götar, utan detta är äfven förhållandet med samma balks 2:a och 3:e flockar. Samtliga dessa tre flockar innehålla nämligen bestämmelser rörande svearnes eller den af dessa utsedde konungens rättigheter å ena sidan samt västgötarnes å den andra sidan. De rättigheter, som medgifvas de förra, äro: 1) svearne äga utse (och äfven afsätta) konung; 2) konungen äger under sin eriksgata benåda tre förbrytare, dock ej sådana som begått nidingsverk (flock 1); 3) konungen äger (fl. 3) »næmd firi sik sætiæ» =hålla »nämndsession» inför sig (jfr härom närmare Wadstein i N. Tidsskrift for Filologi 3. Række 5, 24 ff.). Å andra sidan tillförsäkras västgötarne: 1) att konungen skall aflägga ed på att ej bryta deras lag (fl. 1); 2) rätt att själfva utse sin biskop

om svearne, såsom de faktiskt gjorde med flere konungar (t. ex. Inge d. ä. och Sverker d. ä.), »vräkt» en konung, så hade ej götarne rätt att behålla honom, utan han vore i och med detsamma afsatt från *hela riket*. Det är troligen efter ett sådant fall, då västgötarne velat fasthålla vid en af svearne afdankad konung, som de senare genomdrifvit, att i västgötalagen den bestämmelsen intogs, att svearne ägde ifrågavarande rätt.

Men är således nämnda bestämmelse riktad icke mot konungen, utan mot icke-svear, då är det ingalunda förvånande att ej finna något därom i uppsvearnes lag. Ty intet hade ju varit vunnet med, om de senare i sin lag dekreterat detta. Först sedan svearne fått in bestämmelsen i götalag, fick den för götarne bindande kraft.

På detta sätt fattadt, röjer icke heller *konong vrækæ* »afdanka konung», såsom Ehd. anmärkt (se ofvan s. 109), någon »'naiv vildhet' eller råhet i konstitutionelt hänseende». Långt ifrån att afse något för sveakonungen stötande, har detta stadgande ursprungligen insatts i uppsalakonungens intresse, nämligen för att tillförsäkra en af uppsvearne i en afdankad härskares ställe tagen konung väldet öfver *hela* riket.

Genom den nu lämnade belysningen af västgötalagens *konong vrækæ* torde ock de betänkligheter undanrödjas, som Kock i HT. 16, 192 framställt mot att tolka dessa ord såsom »konung afsätta». Han säger: »Den viktigaste betänkligheten synes mig vara, att en lags bestämmelse om tagandet af konung svårligen kan tänkas tillika innehålla ett stadgande om, huru konung skall afsättas, i alla händelser icke ett dylikt stadgande utan all motivering. Att afsätta konung måste i de allra flesta fall anses vara en handling, som *strider mot lagen*. Om lagen därför skall inlåta sig därpå, måste det ske med någon motivering som förutsätter, att konung gjort sig tronen ovärdig. Man kan ej tänka sig, att en lag utan all dylik motivering så att säga i samma andedrag talar om konungs både till- och afsättande».

(fl. 2); 3) att deras lagman skall vara af bondesläkt samt utses af västgötabönderna själfva (»þy skulu allir bondær valdæ»), 4) att denna deras lagman äger »nämnd sätta å tinget», vara den som leder »aldra götæ þing», och 5) att på detta ting »ma folk ætleþæ ok sættum lysæ» — sådana mål finge alltså ej tilläfventyrs behandlas, då konungen satt till doms — (fl. 3).

Att västgötalagen icke innehåller någon *motivering* för vräkande af konung, är enligt min mening icke märkvärdigare än att den icke heller rörande tagande af konung meddelar några närmare föreskrifter. Anledningen härtill är helt enkelt den, att lagen öfverlämnar åt *svearne* att i båda fallen vara de bestämmande; men föreskrifter för dessa kunde ju ej gifvas i en götalag. Nu saknas visserligen äfven i uppsvensk lag några bestämmelser rörande afsättning af konung. Detta är emellertid icke förvånansvärdt. Såsom Ehd. i HT. 10, Öfversikter och granskn. s. 9 framhållit, var det tydligt, att så snart af konungen kräfdes en konungaed, låg däri inneburet, att han genom edsbrott förverkade kronan. Att man också haft denna uppfattning under här ifrågavarande tider, visas af flera förhållanden. Sålunda framhöll enligt den bekanta berättelsen i Heimskringla (Saga Oláfs hins helga kap. 81 och 96) lagman Torgny samt allmogen mot Olof skötkonung, att de ej ville tåla »olag» och annat godtycke af honom, utan de ville afsätta honom eller rent af dräpa honom, om han icke bättrade sig.[1] Likaså förelade svearne (enligt Hervararsagan) konung Inge att antingen — i öfverensstämmelse med konungaeden — hålla deras gamla lag, eller ock afstå från konungavärdigheten. Då Inge vägrade att rätta sig efter deras maning, fördrefvo de honom. Att ifrågavarande uppfattning gjort sig gällande under medeltiden framgår *uttryckligen* (jfr Ehd. anf. st.) af hvad en svensk ärkebiskop meddelade konciliet i Basel: »Sverige är ett val- icke ett arfrike, hvars konung plägar och bör vid sitt val aflägga en ed enligt den form, som samma rikes lagbok föreskrifver. Och mena (intendunt) valmännen och de förnämste och folket, att konungen själf bör hålla denna sin ed *eller mista riket* (regno carere).» — Det *behöfde* således icke upptagas något uttryckligt stadgande i lagen, huru konung kunde förverka sin tron, och det vittnar endast om hänsynsfullhet och politisk takt hos de gamla uppsvearne, att så ej heller skedde.[2] Att emellertid *laga*

[1] Om också denna berättelse icke utgör någon säker historisk källa, visar den i alla fall, att Snorres samtida svenskar hyllat den uppfattningen, att konungen på grund af begångna olagligheter kunde hotas med afsättning.

[2] Emellertid innehåller upplandslagen kanske en *fin antydan* till konungen om att han möjligen icke skulle blifva långlifvad på sin tron, ifall

stadgande om konungaafsättning ingalunda är något, som svårligen kan tänkas förekommit, visar den norska frostatingslagen, som till och med föreskrifver, att konung för en viss förseelse skall mista lifvet. Det heter nämligen i denna (Norges gamle love I, 172): »Engi maðr skal atför at öðrum gera hvárki *konungr* ne annarr maðr. en ef *konungr* gerer. þá scal ör scera oc fara láta fylki öll innan. oc fara at honum oc *drepa hann* ef taca má. En ef hann kemz undan. þá scal hann *alldregi koma i land aptr.*» Detta stadgande visar tydligen, att konungaafsättning fordom betraktades med helt andra ögon än nu och långt ifrån att vara något, som kunde väntas strida mot lagen, rent af kunde vara i lag påbjuden.

Om också svearne icke i lag uttryckligen stadgat något rörande konungaafsättning, så visar dock historien till fullo, att de mer än en gång afsatt konungar, som brutit sin ed eller på annat sätt gjort sig misshagliga. Och när nu svearne företagit en sådan afsättning, så var det ju ej underligt, att de, då de hade rätt att för hela riket tillsätta konung, *äfven* gjorde anspråk på, att af dem verkställd konungaafsättning skulle vara gällande för hela riket och således äfven för götarne.

Västgötarnes medgifvande af denna svearnes fordran innehålles således enligt min mening just i det här diskuterade stadgandet ur västgötalagen: (Sueær egho konong at taka) *ok sua vrækæ:* »(svearne äga konung utse) *och äfvenså* [konung] *afdanka.*»

---

han icke motsvarade sitt folks goda förväntningar. Det heter nämligen i slutet af bestämmelserna rörande konungatillsättning (Kgb. 3): »Værþær han *goþær* kunungær. *þa* lati guþ han længi liwæ». Visade en konung sig icke »god», visste han således, att man icke önskade honom något långt lif, och med de många exempel på sveakonungar för ögonen, som folket af missnöje med dem beröfvat både lif och tron, erinrades han nog af dessa lagens ord ganska tydligt om vådan af att svika sina förpliktelser.

II.

Eriksgatan.

Ändamålet med den gamla eriksgatan har, så vidt jag kunnat finna, ännu icke blifvit i den statsrättsliga litteraturen tillfredsställande angifvet. Fahlbeck säger i denna tidskrift 4, 150, att den nyvalde konungen skulle rida eriksgatan för att af de olika landskapen »*personligen mottaga deras erkännande och hyllning*»,[1] samt förklarar denna resa endast vara en *formalitet*,[1] som dock, säger han, »har betydt oändligen mycket i menniskornas ögon, ty de hafva deri sett ett erkännande af allas likställighet och allas rätt». Key-Åberg yttrar i sin afhandling Om konunga- och tronföljareval (s. 11) om densamma: »Resan var i och för sig själf *af ringa betydelse*,[1] men», tillägger han, »om en konung skulle uraktlåta de lagsatta formerna för densamma, riskerade han att dela Ragnvald Knaphöfdes öde, på samma gång som konungens oafvisliga plikt att efter sitt val inställa sig i de södra delarne af sitt rike säkerligen af befolkningen i dessa landsändar ansågs som ett bevis för, att de dock hade ett visst inflytande.» E. Hildebrand förklarar i Svenska statsförfattningens historiska utveckling (s. 35) eriksgatan säkerligen vara »en *gammal sed*[1] att genom kringfärd taga sitt rike i besittning», som erhållit lagens sanktion.[2]

De anförda författarne tro således eriksgatan icke vara något mera än en *formalitet* eller *en gammal sed*. Granskar man emellertid närmare hvad de gamla lagarna ha att förmäla om denna resa, får man ett annat och fullständigare besked om dess ändamål.

De landskapslagar, som meddela bestämmelser härom, äro västgötalagen, upplandslagen och södermannalagen. I äldre västgötalagen RB. 1 stadgas, att när konungen (på

---

[1] Kursiveradt af mig.

[2] Rörande Kjelléns i Om eriksgatan framställda oantagliga teori, enligt hvilken eriksgatan skulle utgöra en form för själfva konungavalet se Ehd:s kritik i denna tidskrift 10, Öfversikter och granskn. s. 7 ff.

sin eriksgata) kommer till »aldra götæ þing», då »skal han sic (y. Vgl. har *eþ* i st. f. sic) allum götom trolekæn *sværiæ at han skal eigh ræt lægh a landi varu brytæ.* þa skal lagmaþær han fyrst til konungs dömæ ok siþen aþrir. þer. ær han biþar.» Upplandslagen säger (Kgb. II): »Nu» (d. v. s. sedan konung blifvit vald »wiþ upsalir») »a han erix gatu riþæ. þe» (de olika landskapens inbyggare) »aghu hanum fylghiæ. ok agu þe hanum gislæ sættiæ. ok *eþæ swæriæ.* ok han a þem lagh at giwæ. ok *friþ at swæriæ.*

Det utförligaste stadgandet om eriksgatan finnes i B-kodexen af södermannalagen. Där heter det (se Schlyters edition af denna lag s. 188 § 7):

Nu fore þæn skyld. at konunger agher lande ok laghsaghu huarre særlicha sina eða ganga sum han gik i upsalum. tha han fyrst til konunghs toks. *ok almoghe hanum. Scal han .eriks gatu sina riða* rætsöles um land sin. byriande i upsalum *eða at suæria* allum them i uplanda laghsaghu boandes æru. *ok the hanum.* ok *eðum gangnum.* fylghia hanum iuir laghsaghu thera til strængenæs. thær agher suðermanna laghman ok goðir mæn með hanum möta. ok þækkilika uið konunge sinum taca. *eð hans höra ok hanum suæria.* ok *eðum gangnum* fylghia hanum iuir laghsaghu thera ok til suintuna. thær agher ösgöta laghman ok goðir mæn með hanum möta ok thækkilica uið konunge sinum taca. ok fylghia hanum til lynköpinghs. thær agher konunger allum ösgötum ok ölænningum *eð sin suæria ok the hanum.* ok *eðum gangnum* fylghia hanum iuir laghsaghu thera til miðian holauid. ok thær agher uirða laghmaðer ok smalænninga með hanum möta. ok thækkilica uid konunge sinum taca. ok fylghia hanum til iunaköpinghs. thær agher konunger uirðum ok allum smalenningum *eð sin suæria ok the hanum.* ok *eðum gangnum.* fylghia hanum til iunabæk. thær agher uesgöta laghmander ok goðir mæn með hanum möta. ok thækkilica uið konunge sinum taca ok fylghia hanum til skara. thær agher konunger allum uestgötum ok uærmum *eð sin suæria ok the hanum.* ok *eðom gangnum* fylghia hanum iuir laghsaghu thera til romunda boða. thær aghir nærisker laghmaðer. ok goðe mæn með hanum möta ok fylghia hanum til örabro. thær agher konunger allum them i nærische laghsaghu boandes æru *eð sin suæria. ok the hanum.* ok *eðom gangnum* fylghia hanum iuir laghsaghu thera ok til arbugha. thær agher uestmanna laghman ok goðir mæn með hanum möta. ok thækkilicha uið konunge sinum taca. ok fylghia hanum til uestraaros. thær agher konunger uestmannum ok allum them i dalum boandes æru *eð sin suæria. ok the hanum.* ok *eðom gangnum* fylghia hanum iuir laghsaghu thera til östens bro. Aff östens bro aghir konunger atter til upsala riða. eller ok annar stað eptir uilia ok fallum sinum. Nu hauer ko-

nunger eriks gatu sina riþit ualder sum lagh sighia. ok *með eðom ok orðom* landum ok lanzmannum sinum giort alt thæt han atte them at göra ok the hanum.»

Magnus Erikssons landslag (Kgb. VII) och Kristoffers landslag (Kgb. VI) innehålla i delvis förkortad form liknande bestämmelser som detta utdrag ur södermannalagen. I Kristoffers landslag göres dessutom ett tillägg rörande Finland: »Kan ey konunger til findland koma, tha skal drotzten, eller een annar aff konungs Raade, meth biskopen aff aabo baade *göra oc anama eedha*, som forscrifuit staar, a konnungs wegna, oc wari swa fasth som konunger thet sielffuir giorde.»

Af de nu meddelade utdragen ur de gamla lagarna framgår således, att eriksgatan hade ett alldeles bestämdt och viktigt ändamål. Konungen skulle företaga densamma för att å de olika landskapens ting genom *ed* förbinda sig att icke bryta deras lagar och därefter skulle äfven de olika landskapens innebyggare å sin sida svärja honom trohetsed och hylla honom.[1] Eriksgatan utgjorde alltså för icke-uppsvear en *viktig garanti mot det för dem betänkliga däri, att de fingo hålla till godo med en konung, som andra* (nämligen uppsvearne) *utsett*. Genom de eder, konungen under eriksgatan skulle aflägga, innan han blef definitivt erkänd såsom rikets konung, erhöllo de säkerhet för att få behålla sina lagar oförkränkta.[2] Hade icke konungen haft skyldighet att fullgöra denna edgångsresa, skulle de ju varit fullständigt prisgifna åt hans godtycke. Långt ifrån att endast vara en formalitet eller ett upprepande af en gammal sed, hade eriksgatan således, åtminstone så länge uppsvearne ensamma tillsatte Sveriges konung, ett för de andra landskapen utomordentligt viktigt ändamål.

Att eriksgatan haft det nämnda ändamålet står enligt min mening äfven i öfverensstämmelse med dess *namn*.

---

[1] Enligt västgötalagen skulle endast konungen svärja allmogen ed: därpå skulle lagmannen och »aþrir þer ær han (konungen) biþar» honom »til konongs dömæ» (jfr ofvan s. 117). Någon ed af allmogen till konungen är här icke påbjuden. En sådan synes alltså först blifvit införd genom senare stadganden.

[2] Att den ed konungen enligt västgötalagen skulle svärja: »at han skal eigh ræt lægh . . brytæ», utgjorde »en garanti för landskapens rättigheter», framhåller E. Hildebrand, ehuru ej i samband med frågan om eriksgatan, i Sv. statsförf:s hist. utv. s. 35.

Få svenska ord hafva varit föremål för så många förklaringsförsök som *eriksgata*, och ändå torde den rätta härledningen af ordet ännu icke blifvit påvisad.

Närmast till hands ligger det ju att i första delen af *eriksgata* se namnet *Erik*. När och af hvem denna förklaring först uppställdes, känner jag icke; säkerligen är den mycket gammal. Huru ordets *betydelse* med densamma skulle tillfredsställande motiveras, därpå inlät man sig icke närmare. Man framkom till belysning häraf endast med den gissningen, att eriksgatan skulle blifvit så uppkallad efter Erik den helige, som — antog man — skulle varit den förste svenske konung, som »ridit eriksgata». Detta förklaringsförsök förkastades dock bland annat redan af Ihre, som i Glossarium suiogothicum framhöll, att Erik den helige icke varit den förste, som företagit en sådan resa genom riket.

I »Upsalia», Ups. 1666, sid. 353 sökte J. Scheffer hjälpa upp den nyss omtalade härledningen. Han säger: »*Ereksgatu* appellabant, non ab Erico quodam, sicut vulgo tradunt, cum nec de Erico primo memorent Annales, & jam ante S. Ericum ea consuetudo fuerit: sed ex eo, unde ipsum Erici natum nomen. Ericum dici ab *Æro*, vel *Ero*, idest honore, & *riik* hoc est divite, nemo dubitare potest .. Ita Eriksgatu nihil erit aliud, quam iter plenum honoris, plenum dignitatis ... Porro veram esse hanc interpretationem, nec ex Erici alicujus prima consuetudine ducendam, patet vel ex eo, quia alias & *Hedersgata*, voce eadem significante, dictum.» Trots den af Scheffer åberopade varianten *hedersgata* — som verkligen förekommer i en ännu bevarad handskrift från slutet af 1500-talet, se Schlyter, MELL s. 16, 18 — godkändes den af honom lämnade härledningen icke ens af hans samtid.

I Hervarar saga, Upsala 1672, s. 102 försökte sig nämligen O. Verelius på en ny förklaring af det dunkla ordet. På tal om isl. *reka* yttrar han där: »In poësi etiam *Rekit* vocantur translata longius petita. Ab hac verbi *Ræka* significatione, est *Æreksgata* ... h. e. Regis electi per regnum suum circumitio; inde dicta, quod tenebantur reges electi & confirmati *Ærekast um riki* h. e. sine exceptione regnum suum circumire.» Äfven denna etymologi afböjes af Ihre i

hans Glossarium, hvarest denne påvisar, att ifrågavarande verb icke betydde »circumire». Emellertid har Verelius, såsom jag nedan skall söka ådagalägga, delvis varit inne på rätt stråt, om också hans tolkning af ordet i hufvudsak är alldeles förfelad.

Så kom C. Lundius, jurisconsultorum in patria nostra olim Coryphæus, som Ihre i Gloss. Suiog. kallar honom, med en ny härledning i De obligatione civis suionici, Ups. 1696, s. 55. Han fattar liksom Verelius *e-* i *eriksgata* såsom betydande »sine exceptione»; *-riksgata* tolkar han såsom »regni lustratio». Enligt Ihre a. a. skulle Lundius uppgifvit sig ha sett »codices ... ubi *E* illud, præmitti solitum, aberat», och enligt »De obligatione» s. 56 skulle ordet »in antiquis manuscriptis codicibus» förekomma skrifvet *e riksgatu*. Såsom Schlyter i sin Ordbok till Sveriges gamla lagar upplyst, höra dessa påståenden till de »många dikter angående handskrifter», som Lundius uppfunnit; »huru härmed förhöll sig», säger Schlyter, »visa två ännu i behåll varande hss., af hvilka den ena, som innehåller ME., blifvit af L(un)d(ius) vid många tillfällen omtalad som mycket märkvärdig; här är i ordet *erikx gatu* på ett ställe bokstafven *r*, på ett annat *er*, och på ett tredje *e* utskrapadt ...; i den andra, den köpenhamnska hs. af SM., är i d. o. bokstafven *e* på alla ställen utplånad.» — Det har således till och med gått så långt, att man »rättat» på handskrifter, för att få dessa att stämma med den af Lundius hyllade uppfattningen af här ifrågavarande ord!

Ihre accepterar i sitt Glossarium delvis Lundius' förklaring, i det han afdelar ordet *e-riksgata*, hvilket han öfversätter »iter per universum regnum». Såsom stöd för att *e-* kan betyda »all» andrager Ihre, att *æ* skulle »cum *all* in quamplurimis vocibus alternare, atque adeo universitatem tam temporis quam ceterorum objectorum indicare»; såsom exempel härpå anföres isl. *ætid* »alltid». Här gör sig Ihre skyldig till samma fel som han kritiserat hos Verelius: han opererar med en oriktig betydelse. *æ* betyder nämligen som bekant icke »all». Det är en *temporal* partikel, som ursprungligen utgör en kasusform af ett till got. *aiws* »tid, evighet» svarande nordiskt ord (se t. ex. Tamm, Etymologisk svensk ordbok s. 119).

Den af Ihre uppställda tolkningen af *eriksgata* har emellertid varit den gällande ända intill våra dagar; sålunda användes den bland annat i Odhners Lärobok i Sveriges, Norges och Danmarks historia (se 7:e upplagan s. 59). Schlyter förklarar dock i sin Ordbok, att denna härledning svårligen kan antagas. Enligt sistnämnde forskare skulle man snarare kunna »tro, att ordet tillfälligtvis uppkommit af orden i U(plandslagen): *nu a han erix gatu riþa*, där *erix gatu* kunde anses sammandraget af *e rikis gatu*». Schlyter tillägger: »det är icke heller omöjligt, att denna resa fått sitt namn efter någon Konung Erik, som man trott först hafva gjort densamma.» Den första af dessa möjligheter, som i själfva verket sammanfaller med Lundius' förklaringsförsök, skulle ha någon sannolikhet för sig, ifall *eriksgata* endast förekomme i sådant sammanhang, hvari *e-* kunde fattas såsom adverb. Men att *e-* i de vanliga fraserna *riþa rætta* l. *sina eriksgatu* skulle vara ursprungligt och beroende på missförstånd, synes alldeles osannolikt. Dessutom talar mot nämnda möjlighet det af Schlyter själf gent emot Lundius påpekade förhållandet, att ordet i handskrifterna aldrig skrifves *e riksgata* med *e* såsom särskildt ord. Den andra af de hos Schlyter påpekade förklaringsmöjligheterna hvilar, såsom redan här ofvan framhållits, endast på en lös gissning.[1] Schlyter håller också icke vidare på de af honom omnämnda härledningarna, utan säger, att anledningen till benämningen *eriksgata* »är oviss».

En alldeles ny tolkning af *eriksgata* framställdes så i (Illustrerad) Sveriges historia I af Montelius (se s. 462 noten). Enligt denna skulle ordet betyda »allhärskarens, den öfver hela riket härskande konungens väg». Någon motivering af denna tolkning lämnas icke i nämnda arbete. En sådan finner man emellertid hos Tamm i Etymologisk svensk ordbok. Tamm anser — liksom Scheffer på sin tid — *erik-* i *eriksgata* vara identiskt med namnet *Erik*, men att ordet i denna sammansättning ännu förekommer i ap-

[1] Förklaringen af *eriksgata* ur Erik den heliges namn vinner något litet i sannolikhet genom den af E. Hildebrand i Svenska statsförf:s hist. utveckling s. 36 påpekade möjligheten, att benämningen kunde uppkommit genom missförstånd af följande passus i Vita S. Erici: »deinde regnum suum circuiens et populum visitans, via regia incedens»; men denna härledning synes ändå långt ifrån tillfredsställande.

pellativisk användning. »Då namnet egentl(igen) betyder 'alltid mäktig' eller 'stadigvarande härskare' (af fsv. *e* alltid .. och fsv. *riker* mäktig ..) synes det», säger Tamm, »icke omöjligt, att det även kunnat brukas som titel för den över hela riket härskande konungen i motsats till styresmän över mindre områden och här vore att fatta i denna mening.»[1] Såsom synes framställes denna förklaring endast såsom »icke omöjlig»; någon större grad af sannolikhet tillmäter Tamm den icke själf.

Äfven Noreen anser, i Altschwedische grammatik § 249, 3), *erik-* i *eriksgata* samt namnet *Erik* ursprungligen vara samma ord, men uppställer såsom äldre form för ordet ett *ÆinrīkR*, hvilket han med hänvisning till got. *ains* »allein» och *reiks* »herrscher» öfversätter med »alleinherrscher». Om också denna förklaring kan vara den riktiga för namnet *Erik*, synes mig dock för *erik-* i *eriksgata* en annan vara den sannolika.[2]

Mot så godt som *alla* de nu omnämnda förklaringarna gäller den invändningen, att de föga motivera, hvarför endast en *nyvald* konungs resa genom riket kallades *eriksgata*. Denna benämning skulle enligt dessa härledningar passa lika väl på *hvilken som helst resa* en konung företog i sitt rike. Endast en sådan förklaring, som påvisar en för en konungs *första* resa väl passande betydelse hos ordet, torde därför kunna vara acceptabel.

Vid den förklaring af *eriksgata*, som jag nu skall meddela, utgår jag från det ofvan påvisade förhållandet, att denna resa företogs för att den nye konungen i de särskilda landskapen skulle *gifva och mottaga ed*. I öfverensstäm-

---

[1] Den af Montelius och Tamm hyllade härledningen af *Erik* antages äfven af K. Stjerna i Erik den helige s. 19. Enligt Stjerna (s. 24) skulle emellertid *eriksgata* ursprungligen varit en benämning på kringförandet af guden Frös bild i landet. *Erik* skulle nämligen vara ett annat namn för Frö. Äfven om detta senare antagande vore säkert, synes det dock vara alltför stor olikhet mellan kringförandet af en gudabild, låt vara genom konungen, till bättrande af årsväxten och en nyvald konungs resa för att aflägga och mottaga ed, för att detta förklaringsförsök skulle tillfredsställa. Jfr ock den allmänna anmärkningen här ofvan.

[2] På lån af det keltiska ordet (i fornirisk form) *ri* genit. *rig* »konung» beror som bekant det i äldre Eddan och Ynglingasagan förekommande *Rígr*, hvilket (enligt Yng.-sag. kap. 20) var namn på den, som »fyrst var kallaðr *konungr* á danska tunga». Geijer, som i Sv. folk. hist. I, 295 (Stockh. 1851) för *Rígr* skrifver *Rik*, har af denna oriktiga form förledts att förmoda nära sammanhang mellan detta namn och *Erik* samt *eriksgata*.

melse härmed förklarar jag *eriksgata* ur *eþ-wreks-gata* = *edgångsresa*. I *eþwreksgata* har först *w* ljudlagsenligt bortfallit enligt i Noreens Altschwed. gram. § 252, 2) *a*) eller *d*) framställda regler; jfr t. ex. fsv. *sanger* ur *sangwr*, *Øþin* ur *Auþ-win-*, *þōralder* ur *þōr-wald-*. Det ur *eþwrek* sålunda utvecklade *eþrek* har vidare öfvergått till *erek-* på samma sätt som t. ex. *Hrøþrik-* (ags. *Hréðríc*) har utvecklat sig till fsv. *Røriker* (se om *þ*-bortfall före *r* Aschw. gram. § 244, 3). Därjämte har andra stafvelsens *e* på grund af svagtonighet (ljudlagsenligt eller genom analogi från den vanliga växlingen *e* : *i* i mindre betonade stafvelser) ersatts af *i* : *erik-* (jfr t. ex. fsv. *Styrkir* ur *Styrkær* anf. gram. § 147).

Det *-wrek-*, som jag här förutsatt såsom ingående i *eriksgata* återfinnes i fsv. *in-wræk*, troligen äfven i fsv. *a-ræk* etc.[1] samt i isl. *rek*. Det fornsvenska verbet *wræka* betyder (liksom det latinska *agere* och äfven fsv. *driva*) utom »drifva etc.» äfven »*bedrifva*, *uträtta*»: *vræka ærendi sit* (Schlyter, Ordbok). Västnord. *reka* uppvisar liknande betydelser: *reka erendi* »to perform business», *reka sýslu* »to transact business», *reka hernað* »to wage war», *reka fréttir* »to inquire» etc. (se Cleasby-Vigfusson, Dict.). Likaså betyder ags. *urecan* bland annat »to fulfil, accomplish» (Hall, Anglo-Saxon Dict.). *erik-*, ur *eþ-wrek*, i *eriksgata* betyder således *bedrifvande*, *fullgörande af ed* och *eriksgata* alltså *edgärds-*, *edgångsresa*.

Denna härledning bekräftas af helsingelagens *eþrikiæ*, ett ord, som till sin form hittills synts isoleradt, men hvars betydelse är alldeles klar. *eþrikiæ* (med *þ* bevaradt genom analogi från det enkla ordet *eþer* »ed») har samma betydelse som fsv. *eþviti*, *eþamæn*, nämligen *edgärds*män.

---

[1] Detta ord, som betyder »drifvande i bet» kan ha förlorat *w* enligt den i Altschwed. gram. § 252, 2) *a*) gifna regeln, och man behöfver således ej (jfr samma gram. § 324 anm. 1) i andra sammansättningsleden af detsamma se ett till isl. *reik* svarande ord. Betydelsen i *reik*: »Bevægelse frem og tilbage uden bestemt Maal eller Bestemmelse, Vaklen» (Fritzner) passar också föga väl här. Däremot är *wræka a* just det i fornsvenska lagarna vanliga uttrycket för »drifva på bete». Skrifningen *areek* på ett ställe i DL. bevisar icke, att andra stafvelsens vokal skulle vara utvecklad ur *ei*, eftersom (se Brate, Äldre västmannalagens ljudlära s. 71) dubbelskrifning af kort vokal äfven eljes användes i DL. och särskildt just i det parti af handskriften, där *areek* förekommer.

Sveriges historia och modern fransk häfdateckning

AF

VERNER SÖDERBERG.

Histoire Générale du IVe Siècle à nos jours. Ouvrage publié sous la direction de MM. ERNEST LAVISSE et ALFRED RAMBAUD. I—XI. Armand Colin & Cie, Paris 1894—99.

Histoire politique de l'Europe Contemporaine. Évolution des partis et des formes politiques 1814—1896. Par. CH. SEIGNOBOS. Armand Colin & Cie, Paris 1897.

»På häfdens mark har äfven Sverige en dyrbar intressesfär att bevaka» heter det i en för några år sedan i Historisk Tidskrift intagen och med just denna sats såsom ledande princip utförd granskning af den moderna tyska historieforskningens förnämsta framställande arbete.[1] Man kan ej nog kraftigt påpeka denna vår skyldighet att — ej af ömtålig chauvinism, utan helt enkelt i sanningens och den historiska rättvisans intresse — söka tillse, att ej utan gensaga från vår sida vårt fäderneslands öden alltför oriktigt skildras eller skeft bedömas utomlands. Mest manande torde denna plikt göra sig påmint i fråga om de för den stora historiskt intresserade allmänheten afsedda s. k. »världshistorierna» och med dem jämförliga vulgarisationsarbeten.

[1] Allgemeine Geschichte in Einzeldarstellungen, herausgegeben von Wilhelm Oncken. Anmäld af A. Rydfors. Hist. Tidskr. 1894 s. 81 och ff.

Utan kritisk pröfning pläga i dem förefintliga omdömen tagas för goda af deras vidsträckta läsekrets, som ju i allmänhet hvarken är kompetent eller har tillfälle att pröfva halten af de undersökningar, som skola uppbära de i mycket bestämd ton proklamerade forskningsresultaten.

Något liknande är förhållandet med vissa framställande arbeten af ojämförligt högre värde, de hufvudsakligen för den historiska vetenskapens egna ämnessvenner afsedda handböckerna. Äfven de låta ofta nog alltför litet af den bakomliggande studieapparaten framskymta för att omedelbart kunna gifva uppslaget till en själfständig uppfattning af de skildrade händelserna. Snarare erhåller här nybegynnaren sina åsikter fullfärdiga än han får välbehöflig hjälp att själf förvärfva sig dem, och särskildt då det gäller mera ur vägen liggande studieområden — såsom t. ex. för fransmän vårt lands historia — blir detta första intryck oftast det bestämmande. På hans senare studiebana följer honom handbokens totaluppfattning, och i den mån den är skef måste den menligt inverka på värdet af hans egna forskningar, när de till äfventyrs längre fram komma att i förbigående beröra äfven det afsides liggande studieområdet. Utländska öfversiktliga framställningar af svensk historia förtjäna därför i hög grad vår uppmärksamhet, äfven om granskningen endast i undantagsfall kan antagas nå fram till de vederbörande, hvilkas missuppfattning af svenska förhållanden den vill söka påvisa.

Ett aktgifvande på huru svensk historia framställes i utlandet har dessutom för oss i många fall mera direkt värde. Dels utgöra dessa framställningar en mätare på graden af samverkan mellan häfdaforskningen här hemma och i utlandet, dels knyter sig till dem det säregna intresse, som ju alltid ligger i att se välbekanta hemlandsförhållanden genom en främmande uppfattnings synglas. En och annan här hemma förbisedd omständighet kan ju behöfva ändrad belysning för att framträda till sin fulla rätt, och de synpunkter, ur hvilka ett främmande lands historieskrifvare betrakta vårt folks insats i Europas allmänna politiska utveckling, innebära ofta nog för oss åtskilligt att taga vara på. De mest i ögonen fallande felaktigheterna, öfver hvilka man så lätt ondgöres, kunna

äfven de hafva något godt med sig. De kunna åtminstone tjänstgöra såsom manande vittnesbörd om, på hvilka punkter utlandets historieskrifning i fråga om svenska förhållanden mest är i behof af en lätt tillgänglig, korrigerande framställning från sakkunnigt håll.

* * *

En handbok i allmän historia, som, ehuru närmast afsedd för en fransk publik, dock med rätta blifvit högt uppskattad och vunnit vidsträckt spridning äfven utom Frankrikes gränser, är det stora samlingsverket »*Histoire Générale du IVe siècle à nos jours.*» Dess första del utkom 1894, och utgifningen har sedan fortgått i ovanligt rask följd. Nu föreligga redan 11 digra volymer, och med en snart utkommande 12:e del torde det stort anlagda verket vara enligt programmet lyckligt fördt fram »till våra dagar».

Som bekant dirigeras arbetet af två bland Frankrikes främste nu lefvande historici, Ernest Lavisse och Alfred Rambaud. De hafva för den väldiga uppgiften — att åstadkomma en af tillförlitliga litteraturhänvisningar åtföljd, på de nyaste specialforskningar grundad, klar och lättläst framställning af den moderna kulturvärldens utveckling från folkvandringsperioden till närvarande tid — lyckats med sig associera en stor skara framstående medarbetare. I det hela ha de ganska väl förstått att vinna sitt i företalet angifna mål: att erbjuda »le double avantage de l'unité dans le plan et de la diversité des talents».

Man finner här nästan allt hvad den tredje republikens historiska skola har att uppvisa af mera bemärkta namn. De flesta medarbetarne äro anställda vid någon af statens högre undervisningsanstalter eller därmed jämförliga vetenskapliga institutioner: universitet, militärskolor, Collège de France, l'Ecole des Chartes, l'Ecole libre des sciences politiques o. s. v. Synpunkten för världshändelsernas bedömande är genomgående — såsom en amerikansk granskare träffande uttryckt saken — »francocentric». Arbetet åsyftar tydligen närmast att åt Frankrikes bildade ungdom gifva — eller åtminstone anvisa den medel att skaffa sig — de solida grundvalarna för den historiska uppfattning, som nu

är den rådande och tongifvande i Frankrikes historiskt intresserade ledande kretsar. Denna för öfrigt högst aktningsvärda tendens, som genom moderation vid genomförandet gjorts tämligen ofarlig för den historiska sanningen, framträder ibland så pass tydligt, att man känner sig frestad att instämma med den nyss citerade amerikanske granskaren, då han betecknar hela arbetet såsom »a semiofficial manifest of the Third Republic».

Ojämnheter i fråga om så väl ämnesbehandlingens utförlighet och grundlighet som ock de talrika medarbetarnes grad af kompetens för sina respektive uppgifter kunna ej undvikas i ett samlingsverk af sådan omfattning som Lavisse-Rambaud's Histoire Générale. Det ligger nära till hands — och den nyss anmärkta tendensen gör det självfallet — att åt framställningen af Frankrikes egen historia ägnats arbetets vidlyftigaste och grundligaste partier. Här möta också förträffliga kapitel t. ex. af Luchaire, Langlois, Aulard, Petit de Julleville, Faguet m. fl. Vid sidan af dessa arbetets kanske värderikaste delar förtjäna framhållas de med äkta fransk klarhet och åskådlighet gjorda skildringarna af de tre senaste århundradenas invecklade diplomatiska historia (af Debidour, Pingaud, Râmbaud, Sorel, Vandal, Vast, Waddington m. fl.) samt en rad utförliga och med ovärderliga bibliografier försedda kapitel (af Leger, Rambaud, Cordier m. fl.), behandlande de slaviska folkens och den asiatiska orientens ännu så föga kända historia. I allmänhet utgöra de vidlyftiga och vanligen med stor omsorg utarbetade bibliografiska hänvisningarna en af arbetets starkaste sidor. Särskildt öka de dess användbarhet såsom bekväm handbok vid universitetsstudier. — Om dessa bibliografier och den åskådliga framställningen af den diplomatiska historien förtjäna allt loford, så saknas å andra sidan ingalunda för kritiken mera blottställda partier. Proportionerna äro ej alltid så rätt afvägda vid behandlingen af de särskilda europeiska folkens inre historia. Så t. ex. tillmätes väl stort utrymme och därmed en något öfverdrifven betydelse åt de slaviska folkens historia under äldre tider, medan däremot under vissa perioder Tyskland, England, Holland och de skandinaviska länderna blifvit tämligen torftigt till-

godosedda i fråga om så väl utrymme som de för dessa länder anlitade historieskrifvarnes kompetens.

Hvad särskildt *Sverige* angår, så äro de kapitel, som direkt ägnats åt dess historia, genomgående föga grundliga; de som afhandla vår medeltidshistoria torde till och med vara de utom all fråga svagaste i hela arbetet. Långt värdefullare äro de partier, som vid framställningen af Europas allmänna politiska historia äfven beröra Sverige samt därvid skildra och bedöma de insatser dess folk under olika tider gjort i vår världsdels politiska utveckling. För dessa sporadiska uttryck af modern fransk uppfattning af vår yttre historia skall här en summarisk redogörelse lämnas. De erbjuda för oss långt större omedelbart intresse än den i arbetets flesta delar fortlöpande framställningen af Sveriges inre historia, en skildring, som i allmänhet blott eftersäger lätt tillgängliga svenska handböcker och där vår uppmärksamhet mest påkallas af de egendomliga missuppfattningar, hvartill författarne stundom på grund af bristande kännedom om svenska förhållanden förledas.

* * *

Det är egentligen först från Sveriges deltagande i trettioåriga kriget, som dess historia från allmänt europeisk synpunkt tilldrager sig de franska historieskrifvarnes uppmärksamhet. För den föregående tiden innehåller Histoire Générale ytterst litet om Sverige. Intet försök göres att åt de skandinaviska länderna anvisa deras plats i det allmänna utvecklingsarbetet: ett par löst vidhängda kapitel med spridda data samt några notiser här och där i förbigående är allt som bjudes. Så t. ex. omtalas vid skildringen af germanernas äldsta religiösa föreställningar ett mystiskt kollegium af 12 präster i Uppsala (I: 54). Vikingatågens betydelse och allmänna förlopp angifvas i det hela riktigt, som det synes med ledning af Steenstrups bekanta arbete, hvars första del finnes öfversatt på franska. Thomsens åsikter om det ryska rikets svenska ursprung återges med gillande (I: 735—37), och Rus förklaras sannolikt ha varit »ett finskt namn på skandinaviska sjöröfvare». Däremot saknas hvarje antydan om ett för uppfattningen

af hela Nordens historia så grundläggande faktum som striden om Östersjöväldet, dess förberedelser långt tillbaka i Medeltiden och dess utbrott på fullt allvar under de första Vasakonungarne. Denna betänkliga brist sammanhänger med den otillfredsställande behandling Hansans historia fått och framträder så mycket tydligare som det i den fortlöpande specialskildringen af de skandinaviska ländernas historia inträder en lucka mellan Gustaf Vasas död och Gustaf Adolfs tronbestigning. Därför kan ock om den senare påstås (V: 548), att det var han som *började* »la conquête de la Baltique».

Detta omdöme förekommer i den raska öfversikt af *trettioåriga krigets historia*, som skrifvits af professor Denis, författaren till en monografi öfver den böhmiska självständighetens undergång. Det i hans här intagna öfversikt stundom framträdande felet att väl starkt framhäfva Frankrikes inflytande på världshändelserna och särskildt betydelsen för Sverige af dess understöd är lätt att förklara. Liknande öfverdrifter kunna knappast af någon nationell historieskrifning helt undvikas. Minst af allt kan man vänta något öfvermått af blygsam självkritik, då en nutida fransk historiker skall, såsom här är fallet, skildra sitt fosterlands segrande inträde på den tyska krigsskådeplatsen. Han har ju att på skådebanan införa »la France dans la splendeur de sa radieuse jeunesse», Frankrike under ledning af Richelieu, »la plus haute personnification du génie politique français», den nutida franska diplomatiska historieskrifningens älsklingsgestalt, hvilken af densamma med rätta framställes såsom den kraftigaste målsmannen för verkligt nationell fransk utrikespolitik. Vid sidan af den store kardinalen nedsjunker *Gustaf Adolf* stundom i Denis' framställning till den skicklige, men ty värr något egensinnige vapendragaren, som tillkallades i rätta ögonblicket, gjorde sin tjänst och fick sin belöning. Att kardinalen missräknade sig, då han i den svenske konungen trodde sig finna »un partisan dont on paye les services plutôt qu'un égal qu'on admet au partage», medgifver förf. Men han accentuerar väl starkt betydelsen af Richelieus alliansanbud, därvid förbiseende, att Gustaf Adolf dock började kriget »diplomatisch völlig vereinzelt» (Winter). Motiven för

Gustaf Adolfs ingripande anger han i enlighet med den uppfattning, som numera efter heta strider torde få anses stadgad i Sverige och som äfven i Tyskland vunnit allt flere anhängare: religiösa och politiska bevekelsegrunder i oskiljaktigt samband bestämde Gustaf Adolfs handlingsätt i detta den svenska historiens största ögonblick. — Att den store kardinalen på diplomatiens fält låg under för Gustaf Adolf och »la prudence obstinée de ses résolutions» så väl i Bärwalde vid bestämmandet af förbundsvillkoren som vid förhandlingarna våren 1632 om ligans neutralitet, det vill Denis ej gärna medgifva, och han vidrör för den skull med synnerligen lätt hand dessa Richelieus små motgångar. — Gustaf Adolfs krigföring får sitt rättvisa beröm. Dock förefaller domen väl hård öfver höstfälttåget 1632, som säges bära vittne om, att den efter förlusterna vid Nürnberg modfällde konungen ej längre mäktade lägga i dagen den energi och snabbhet i operationerna, som dittills förvillat hans fiender (V: 556). Såsom bevis skall väl tjäna, att han mot Oxenstiernas råd framför ett infall i arfländerna föredrog först sin »dessein vid Bodensjön» och sedan undsättningståget till Sachsen. Om detta berodde på »bristande energi» torde kunna sättas i fråga; snarare ha väl politiska skäl, hänsyn till Johan Georgs opålitlighet, här fällt utslaget. Icke brast det åtminstone på snabbhet vid själfva utförandet af beslutet att marschera norr ut. — Om Gustaf Adolfs död säges på ett ställe (V: 570) rent ut, att den »débarrassa le cardinal d'un allié plus gênant qu'utile». Åt hans person och betydelse göres emellertid i stort sedt i Denis' framställning full rättvisa och detta långt villigare än i tyska arbeten plägar vara fallet. Däremot skjutes sedan *Axel Oxenstierna* så mycket mer i bakgrunden. Han får nöja sig med en särdeles schablonmässig karakteristik, som kunde passa in på snart sagdt hvilken som helst af tidens dussindiplomater. Flyktigt beröm af hans energi och intelligens och lika flyktigt tadel af hans högdragenhet och »insolence» (V: 570), det är allt. Ej ett ord om de ledande synpunkterna i hans politik — att ej sluta fred utan att Sverige fick uppfyllda sina hufvudfordringar på kronans satisfaktion, soldatescans contentement samt protestanternas amnesti och restitution — oryggliga grundsatser, hvilka så-

som sådana skarpt betonas i Odhners af förf. med beröm omnämnda »*Westfaliska fredskongressen*». Rikskanslerens sega ihärdighet såsom Heilbronnkonventets director och främsta sammanhållande kraft hade förtjänat att något beaktas. I stället framhålles här endast den franske gesandten Saint-Chamonts slöseri med löften och subsidier. Äfvenså torde de svenska härarnas rent militära resultat under krigets sista skede[1] knappast uppskattas fullt tillräckligt. Detta gäller särskildt Wrangels fälttåg, hvilka nog oftare, än hos Denis kommer till synes, voro med bland förutsättningarna för den franska härens framgångar. — Ett påstående, som kräfver en bestämd gensaga, är att den svenska regeringen ej menade allvar med sina försäkringar om fredsbenägenhet, utan i själfva verket önskade i det oändliga förlänga kriget, som blifvit statens »mest lukrativa industri» (V: 576). Här gå de franska diplomaternas klagomål från Münster öfver svenskarnes omedgörlighet igen. Rätta förhållandet var, såsom Odhner påvisat, att den svenska regeringen, och framför allt Oxenstierna, konsekvent bibehöll sin gent emot Frankrike självständiga ställning och ej kunde förmås att i kardinalspolitikens syften uppge vare sig egna rättmätiga ersättningsanspråk eller de betryckta trosförvanternas sak. I denna sist berörda fråga hade Oxenstiernas beskyllningar mot Frankrike för dubbelhet, öfver hvilka Denis klagar, onekligen ett visst berättigande. Frankrike såg nämligen ej ogärna, att kejsaren genom eftergifter från de protestantiska makternas sida i den böhmiska frågan skulle få rekompensation för sina förluster vid Rhen. För öfrigt hade det trettioåriga kriget aldrig så helt förlorat sin ursprungliga karaktär af religionskrig, att man samtidigt utan att inlåta sig på tvetydigheter kunde vara vän med Max af Bayern och Axel Oxenstierna.

Det enda detaljfel af för sammanhanget störande betydelse anmälaren funnit i Denis' förtjänstfulla öfversikt är då han låter svenskarne 1648 till följd af sina utanför Prag lidna motgångar nedstämma sina anspråk på religiösa

[1] Tiden efter Nördlingen och Pragfreden kallas »la période française». Rättare torde vara att — såsom bl. a. österrikaren Gindely — beteckna detta skede såsom det svensk-franska.

förmaner åt böhmarne (V: 578). Först och främst torde de svenska motgångarna i Böhmen ej ha varit så farliga, som förf., väl efter böhmiska källor, uppger; åtminstone uppfattades de ej så i diplomatiska kretsar.[1] Vidare var religionsfrihetsfrågan på fredskongressen redan afgjord före svenskarnes tåg till Böhmen (jfr Odhner, s. 274), och krigshändelserna där hafva bevisligen uppmuntrat den svenska regeringen i stället för att nedstämma dess mod (Odhner, s. 301).

Sveriges förhållande till det öfriga Europa under tiden mellan Westfaliska freden och det stora nordiska krigets utbrott, den period, då den nya Östersjöstaten var en faktor af första ordningen i den kontinentala utrikespolitiken, beröres i följande kapitel af arbetets 6:te del:

Kap. 1. La France, Anne d'Autriche et Mazarin af Debidour;

Kap. 3. Louis XIV, la Diplomatie et les Guerres jusqu'au traité de Rijswijk af Vast;

Kap. 15. L'Allemagne 1648—1715 af Blondel;

Kap. 18. La Pologne 1648—1715 af Leger.

Ungefär samma uppfattning genomgår alla dessa kapitels framställning af den diplomatiska historien. Det är Ludvig XIV:s tidehvarf som skildras, och *Roi Soleil* befinner sig städse i taflans förgrund. Hans utrikespolitik — liksom förut de stora kardinalernas — analyseras med fin sakkännedom, och oväldigt påvisas så väl dess storslagna följdriktighet som ock dess ödesdigra brister, bland hvilka särskildt framhålles dess ensidigt dynastiska prägel. Sverige framställes såsom blott och bart ett Frankrikes trogna och användbara verktyg, som fick sin belöning genom de maktspråk den franska regeringen vid kritiska tillfällen slungade mot dess fiender. Denna uppfattning af Frankrike såsom de svagas beskyddare passar bättre in på dess »naturliga allianssystem» (Sverige, Polen, Turkiet) under 1700-talet än på Mazarins och Ludvig XIV:s förhållande till 1600-talets svenska välde med dess relativt självständiga ställning.

[1] Jämför framställningen hos Winter och Odhner, Westfaliska Fredskongressen, s. 297 noten, där ett denna uppfattning bestyrkande yttrande af Contarini återges.

Det säges (VI: 49) hafva varit Frankrikes och det för Östersjöns frihet intresserade Englands intervention, som ledde till Roskildefreden (för hvars viktiga bestämmelser inom parentes sagdt ingenstädes redogörelse lämnas). Häremot kan man anmärka, hurusom så väl Carlson som Fridericia framhålla, att Karl Gustaf genomdref sina fordringar i medlarnes åsyn snarare än under trycket af deras föreställningar. Äfvenså framställas (VI: 50) fredskongresserna i Köpenhamn och Oliva, på hvilka Sveriges hotade ställning i Tyskland och Norden räddades, såsom framtvungna genom maktspråk af Mazarin efter Pyreneiska freden.

Mera fog för en liknande uppfattning har Vast i sin framställning af Ludvig XIV:s ingripande till Sveriges förmån år 1679. Därvid nämner han ej alls freden i Lund, utan låter danska kriget sluta med freden i Fontainebleau, som emellertid får bära Lundafredens datum (26/9 i st. f. 2/9, nya stilen).

Leger förefaller i sin framställning af Karl Gustafs polska krig (VI: 633—35), hvilken i sina hufvuddrag är grundad på Haumants »*La Guerre du Nord 1655—60*», ställvis väl mycket påverkad af vissa föga vetenskapliga polska skildringar af fosterländska hjältedater under detta krig. Så t. ex. framställes såsom afgörande vändpunkt i kriget Augustin Kordeckis lyckliga försvar af klostret Czenstochowa på Jasna Gora. Denna då och sedermera i Polen med förkärlek romantiskt utsmyckade episod förklaras hafva för det 17:e århundradets Polen haft samma betydelse som Orléans' undsättning genom Jeanne d'Arc för 1400-talets Frankrike! I stil härmed står notisen om huru segern fullföljdes genom Czarnecki, som »förföljde fienden ända till Danmark». — Till Haumant återgår feldateringen af Wehlaufördraget (24/9 i st. f. 19/9).

Såsom orsaker till omsvängningen i Sveriges utrikespolitik under 1680-talet antyder Vast reunionerna i Pfalz-Zweibrücken samt återkallandet af ediktet i Nantes. Enligt hvad flera svenska forskare nyligen påvisat, torde emellertid bakom detta viktiga systemskifte i Karl XI:s allianspolitik ligga djupare grunder än envåldskonungens harm öfver personliga oförrätter eller protestantiska trosfränders förtryck. Bestämmande var, såsom Fåhreus (Hist. Tidskr. 1896,

s. 205) uttryckt saken, omsorgen om »fredens bevarande och östersjöprovinsernas skyddande 'contra quoscunque'».

Att man från franskt håll blott spårar denna djupgående brytning tillbaka till mera tillfälliga anledningar, sammanhänger på det närmaste med att man där ej gjort klart för sig, hurusom under växlande former dock städse arbetet på östersjöväldets utbildning och tryggande utgjort en ledande grundtanke i 1600-talets svenska utrikespolitik. Om hvad som från Frankrikes sida vållat brytningen torde Vast döma rätt, då han skarpt betonar (VI: 140—41), att Ludvig XIV vid denna tid till sin egen och sitt lands obotliga skada slagit in på Karl V:s ödesdigra absolutistiskt monarkiska och aggressivt katolska politik i stället för att hålla fast vid traditionerna från kardinalernas dagar, då Frankrike i kraft af sin »diplomatie vraiment nationale» nådde fram till att blifva »comme l'arbitre de l'Europe».

Det stora nordiska krigets historia torde vara den del af Sveriges yttre historia, som i Histoire Générale utförligast och med den största sakkunskapen skildras. Det sammanhänger ju också på det närmaste med Rysslands inträde på den europeiska politikens skådebana. Tsar Peters seger vid Poltava innebar något nytt och stort. »C'était l'avènement triomphale d'une nouvelle puissance européenne. Bien plus, c'était l'avènement d'une race.» Den slaviska rasen, vanmäktig i Polen, undertryckt i Böhmen, Kroatien, Serbien och Bulgarien, visade sig nu i sin ryska gren vara född till ära och herradöme samt i stånd att allestådes åtaga sig de förtryckta stamfrändernas sak (VI: 804—05) — och denna ras och detta folk hafva ej minst af politiska skäl med synnerlig förkärlek behandlats af våra dagars franska historieskrifvare.

Det nordiska krigets väldiga kris beröres mer eller mindre utförligt på följande ställen:

Tome VI. *Kap. 19. La Russie. Les Romanoff. Pierre le Grand*, af Rambaud.
Kap. 20. La Guerre de la succession d'Espagne, af Pingaud.
Kap. 21. La Guerre du Nord, Russie, Suède, Pologne, Turquie 1700—15, af Rambaud.

Tome VII. Kap. 2. L'Europe au lendemain des traités d'Utrecht 1715—31, af Boissonnade och Rambaud.

I sin skildring af spanska arfföljdskriget knappast antyder Pingaud det nära samband, som förefanns mellan detta krig och den samtidigt utbrutna stora krisen i norra och östra Europa. Marlboroughs besök i Altranstadt var ju ägnadt att göra intryck både på samtid och eftervärld; det nämnes af Pingaud och skildras äfven i korthet af Rambaud, men eljest får man föga veta om de båda krigens mångahanda diplomatiska, för öfrigt väl delvis ännu outredda komplikationer.

Det är egentligen först vid skildringen af kampen mellan tsar Peter och Karl XII som Rambaud i sin genom verkets alla delar fortlöpande öfversikt af Rysslands historia något närmare ingår på dess förhållande till Sverige. Han upptager därvid till besvarande frågan om den ödesdigra kampens orsaker (VI: 697—98, 774—76). Svaret blir det sedan Voltaire traditionella om Peters önskan att »slå upp ett fönster åt Europa». Peter säges hafva klart insett, att det för hans ofantliga rike, »Nordens mäktigaste stat, härskande från Düna till gränserna af Kina», var en lifsfråga att få hamn vid ett europeiskt haf och därmed möjlighet till fruktbringande förbindelse med västerlandets civilisation. I detta syfte skall Peter förut hafva gjort några trefvande försök vid Azovska sjön, då ju naturförhållandena nödgade honom att lämna Hvita hafvet ur räkningen. Men Azovska sjön var grund och instängd. Till Östersjön hänvisades därför hans okufliga expansionsbegär, och han angrep den svenska östersjöstaten icke af lumpen eröfringslystnad, utan i syfte att efter den väntade segern i stor skala fullfölja sitt redan påbörjade civilisationsarbete. »*Ici encore, il agissait non en conquérant, mais en civilisateur.*» Den svenska kronans länder voro, enligt Rambaud, redan genom sitt geografiska läge predestinerade att falla offer för det öfvermäktiga tsarväldets utvidgningssträfvanden. »*La Suède, alors séparée de la Norvège, était toute en rivages baltiques; partout elle ne formait qu'un littoral. Est-ce que l'énorme empire ne pourrait pas rompre sur quelque point cette mince lisière?*»

Detta är den uppfattning af Peters syften och resurser, som småningom utbildades bland de tongifvande inom Europas litterära och bildade värld under intrycket af Katarina II:s maktställning och »upplysta despotism». Den har genom den ryska statens kolossala maktutveckling i vårt århundrade fått ny näring och torde ännu i det hela få anses som den förhärskande, äfven om den svenska »strandremsans» naturliga svaghet sällan så skarpt framhäfts som här skett. Emellertid kan mot en dylik uppfattning med fog invändas, att den utan vidare tillägger 1690-talets Ryssland, som trots sin ytvidd torde ha varit en stat med tämligen blygsamma resurser, en långt senare tids politiska tendenser och maktproportioner. Att känslan af Östersjöprovinsernas omätliga civilisatoriska betydelse för Ryssland varit den drifvande kraften i Peters anfallsplan mot Sverige, det torde svårligen kunna historiskt konstateras. Måhända skall en mot gängse älsklingsföreställningar mera kritisk forskning framdeles förvisa denna dogm, liksom så många andra, till de förlegade historiska konstruktionernas område. Rambaud affärdar väl hastigt Peters första, mot Turkiet riktade anfallsplaner, som nog gingo vida utom den grunda Azovska sjön och dess trånga mynning. Måhända hade han i bästa öfverensstämmelse med sitt folks kyrkliga och nationella traditioner samlat Rysslands anfallskrafter åt detta håll, om ej danska upphetsningar och sachsiska intriger ledt honom in på en med dessa traditioner svårförenlig inblandningspolitik i östersjöstriderna.

Hvad Sveriges motståndskraft angår, så var vid 1600-talets slut det svenska väldet, trots betänkliga svaghetstecken, dock något mer än ett konglomerat baltiska strandremsor. Till och med i Livland var det fastare rotadt än Rambaud tyckes anse; han räknar det nämligen blott från frederna 1660—61, under det att dess begynnelser ju i själfva verket sträcka sig ännu ett århundrade tillbaka i tiden.[1] — Patkulls öden skildras efter baltiska källor med stor sympati. Sjögrens afhandling har varit Rambaud obe-

[1] I T. V har Rambaud berört Vasakonungarnes första eröfringar i Östersjöprovinserna, men föga ingående. Han sammanblandar t. ex. Magnus af Ösel med Gustaf Vasas son och kallar den förre upprepade gånger »Magnus de Suède» (V: 743, 748).

kant; han skulle kanske eljest underlåtit att återupprepa den obestyrkta sägen, att Patkull föddes i ett svenskt fängelse, samt äfven undvikit åtskilliga andra faktiska misstag. Nu låter han Patkull af 1692 års landtdag, som sammanblandas med den som hölls två år tidigare, sändas såsom deputerad till Sverige, där jämte sina kolleger kastas i fängelse, stäl las inför rätta samt genom en flykt från Riga slott undgå den dödsdom, som drabbade de andra deputerade (VI: 777).

Rambauds rätt detaljrika framställning af Karl XII:s fälttåg ansluter sig närmast till Sarauw, *Die Feldzüge Karls XII.* Den föregås af en ganska sympatiskt hållen karakteristik af Karl XII (VI: 781—82), hvilken han efter ryssen Guerrier betecknar såsom »den siste varägen». Något förvånande verkar det på svenska läsare, då Karls krigiska fatalism spåras tillbaka till den fasta tro på predestinationsdogmen, som hans lutherska uppfostran bibragt honom. — Mötet i Rawa säges (VI: 778) ha hållits juli—aug. 1698; det varade emellertid endast 3 dagar, 9—12 aug. (nya stilen).[1] Det betecknas såsom delningsplanernas utgångspunkt; tvifvelaktigt torde dock vara, om det, som Rambaud menar, i detta syfte arrangerats af Patkull. — Med ifver försvaras Peter mot anklagelsen att af ängslan hafva hållit sig undan från Narvaslaget; en dylik beskyllning dementeras af hela hans öfriga lif, heter det något subjektivt. De polska krigsåren skildras — i öfverensstämmelse med Carlsons uppfattning — som förlorade år. Beslutet att afsätta August anges såsom fattadt omedelbart efter Narvaslaget och säges hafva varit Rysslands räddning. För Karls marsch mot Ukrajna anges ingen annan grund än Mazeppas affall från tsaren. Skildringen af Poltavaslaget är i ett par punkter onöjaktig; viktigast af dessa torde vara, att antalet i striden fallna och tillfångatagna svenskar uppges alldeles för högt (11,000; jämför Ernst Carlsons, i »*Historiska Studier*», på tillförlitliga beräkningar stödda uppgift »omkring 5,000 man»).

Krigshändelserna under det nordiska krigets sista skede framställas ganska utförligt, men ofta mindre riktigt, detta

[1] Rambaud säger sig (VI: 679) för data om nordiska kriget använda nya stilen, men har stundom dateringar, som hvarken passa in på den nya eller den gamla, ej heller på den s. k. svenska stilen.

enär den svenska litteraturen i ämnet här knappast torde hafva anlitats. Dock upptagas i bibliografien Malmströms och Carlsons arbeten.

Rätt mycken uppmärksamhet ägnas åt *Görtz'* vidtsväfvande planer, hvarvid emellertid sällan tillräckligt markeras det afstånd, som dock förefanns mellan alla dessa äfventyrliga hugskott och Karl XII:s verkliga afsikter. Den skotska landstigningsplanen af år 1717 med ty åtföljande projekt till omreglering af Europas karta återges noga (VII: 54—55) efter d'Argensons memoarer, som i denna del sägas vara grundade på meddelanden af Hogger, »un confident de Charles XII». Denna Hoggers förtrolighet med konungen kan dragas i tvifvelsmål; hans uppgifter återge blott hvad han sedermera erinrat sig från samtal med Görtz och äga knappast vitsord ens för denne slipade diplomats egentliga syften, hvilkas finansiella kärna på sista tiden alltmera blottats (jfr Westrin i Hist. Tidskr. 1898). — En intressant episod är den rätt utförliga skildringen af Peters besök i Paris 1717 (VII: 56—58) och hans misslyckade försök att åt sig förskaffa platsen såsom Sveriges efterträdare i Frankrikes subsidie- och allianssystem. Underhandlingarna fördes med marskalk de Tessé, efter hvilkens memoarer de skildras; de strandade på franska regeringens ovillighet att öfvergifva sina tre »naturliga allierade», Sverige, Polen och Turkiet.

Vid framställningen af underhandlingarna på Åland och af krigshändelserna efter Karl XII:s död hopa sig misstagen. Så anges t. ex. oriktigt tiden för kongressens sammanträden och Görtz' resor fram och tillbaka. Vidare talas om Görtz' och Karl XII:s vidtsväfvande förslag till uppgörelse, hvilka ej skulle hafva af ryssarne upptagits till allvarlig diskussion. Carlson har emellertid visat,[1] att de vidtomfattande förslagen till skadestånd åt Sverige kommo från ryskt håll. Dessa ryska förslag omnämnas (enligt Malmström I, s. 134 noten) hos Soloviev, något som gör Rambauds tystnad svår att förstå. Ibland förefaller det, som om de ryska källor han företrädesvis anlitat blott skulle hafva känt till de officiella förhandlingarna, som ju

[1] Om fredsunderhandlingarna åren 1709—1718, s. 123—26.

endast rörde sig om gränsfrågan. Rambaud tadlar, under hänvisning till utgången, att svenska regeringen efter Karl XII:s död lät bryta dessa fredsunderhandlingar. Numera torde man emellertid åtminstone här i Sverige icke så mycket klandra den princip, som då valdes — att genom partiella eftergifter på andra håll söka bilda en koalition mot Ryssland — utan i stället skjuta skulden för den olyckliga utgången på bristfälligheter vid planens utförande och framför allt på *Preussens* opåräknade affall i det afgörande ögonblicket.[1] — Vid fredsslutens datering råder stor villervalla med kalendern. Datum anges för freden i Stockholm med Hannover, såsom i detta kapitel vanligt, efter nya stilen ($^{20}/_{11}$ 1719), men för freden med Preussen efter den gamla ($^{21}/_{1}$ 1720) och för freden med Danmark efter ingendera ($^{9}/_{6}$ i st. f. $\frac{3}{14}$ juni), allt på samma sida (VII: 83), där äfven Görtz' dödsdag genom förbiseende får ett felaktigt datum ($^{19}/_{3}$ i st. f. $\frac{19 \text{ febr.}}{2 \text{ mars}}$).

Frankrikes inflytande på fredsslutet med Ryssland var nog ej så bestämmande som det hos Rambaud framstår. En öfverdrift ligger redan i påståendet (VII: 59), att fördraget i Amsterdam 1717 mellan Ryssland och Frankrike genom sin bestämmelse om fransk medling innehöll »la paix de Nord en germe», och andra omständigheter torde jämsides med Campredons berättelse om sin sändning till Petersburg hafva medverkat till det afgörande beslutet om fullständig eftergift för de ryska fordringarna.

Om Sveriges utrikespolitik efter freden i Nystad meddelas föga: de viktigaste allianstraktaterna omnämnas, och därutöfver ges några notiser om vårt förhållande till Frankrike och till Ryssland. Med anledning af 1724 års försvarsförbund karakteriseras Sverige såsom »une dépendance de l'empire Russe», och Elisabeth säges hafva kvarhållit Sverige »dans l'espèce de vasallité où Pierre le Grand l'avait déja réduite» (VII: 401). Fritt från detta nesliga beroende blef Sverige först genom 1772 års revolution, denna Frankrikes diplomatiska revanche för dess kort förut lidna motgångar

---

[1] Jämför Schirrens rec. af Martens' Recueil des Traités; Gött. gel. Anz. 1889, s. 107—12.

i Polen (VII: 514—15). Gustaf III:s utrikespolitik är på tal dels i samband med den väpnade neutraliteten,[1] dels i Rambauds skildring af Ryssland under Katarina II (T. VII kap. 8—9) samt af Östeuropas historia till 1796 (T. VIII kap. 6). Hans förhållande till franska revolutionen beröres blott i största korthet.

Äran af den väpnade neutraliteten och folkrättens därigenom främjade utveckling tillskrifves uteslutande »Vergennes' initiativ, understödt af Katarina II:s på en gång praktiska och teatraliska snille» (VII: 582—83). I framställningen, som ansluter sig till Fauchilles för Vergennes en smula partiska arbete,[2] citeras Zachrisson, men ingen hänsyn tages till Holms eller Odhners monografier, hvilka häfda den förra Bernstorffs, den senare Ulrik Scheffers anspråk på delaktighet i denna hedrande insats i folkrättens utveckling. Språkliga skäl torde hafva vållat denna ofullständighet. — Gustaf III:s ryska krig skildras af Rambaud såsom ett intermezzo, som för en tid störande ingrep i Katarinas orientaliska planer. Krigsorsakerna anges riktigt: å ena sidan framhålles konungens önskan att skaffa missnöjet och jäsningen i landet ett aflopp, men det framhålles äfven, hvilken hotande beskaffenhet de ryska stämplingarna antagit. Ett påpekande af det tryckta diplomatiska läge, hvari Sverige försatts genom Rysslands förbund med Danmark skulle än ytterligare hafva förtydligat Gustafs situation vid tiden för krigsutbrottet. Om Anjalaförbundet förekomma några felaktiga uppgifter rörande kronologien samt graden af samförstånd mellan de sammansvurna och de missnöjda i Stockholm. Med tillfredsställelse finner man emellertid, att inga försök göras att framställa denna sammanslutning såsom ett bevis på det finska folkets vaknande nationalkänsla och självständighetsbegär; det får gälla för hvad det var, en förrädisk sammansvärjning och därutöfver intet. Ett muntrande misstag begår förf., då han låter Gustaf III efter återkomsten till Sverige harangera sina trogna dalkarlar »från höjden af den legendariska Mora-stenen». — På tal om den franska republikens första förbindelser med

[1] I T. VII kap. 11 »La politique européenne à la fin de l'ancien régime», af Pingaud och Waddington.

[2] La diplomatie Française et la ligue des neutres de 1780. Paris 1893.

Turkiet lämnar Rambaud en upplysning, som torde ha undgått våra forskare, nämligen att Sveriges drogman i Konstantinopel, Mouradja d'Ohsson, i hemlighet bearbetade den Höga Porten till Frankrikes förmån, innan dess repulikanska regering ännu blifvit af sultanen erkänd (VIII: 333). För så vidt man ej får antaga, att drogmanen handlade alldeles på eget bevåg, föreligger här ett rätt betecknande bidrag till den Reuterholmska regeringens karakteristik. Genom ett förbiseende kallas Sverige redan vid detta tillfälle — 1793 — »notre alliée»; det officiella erkännandet gafs emellertid först $^{23}/_{4}$ 1795 och förbundet afslöts $^{14}/_{9}$ s. å.

Gustaf IV Adolfs envisa fiendskap mot Napoleon vidröres flyktigt; den vållade, att Frankrike, för att bereda den ryska eröfringslustan lämpligt aflopp, gaf till spillo sin »naturliga bundsförvant» från 1700-talet. »Jag har sålt Finland för Spanien», säges Napoleon ha yttrat (IX: 134). Om finska kriget meddelas ej mycket; det är först då Bernadotte såsom svensk kronprins förmår sitt nya fädernesland att ställa sig i främsta ledet af Napoleons motståndare som Sveriges yttre politik åter blir föremål för närmare granskning — för sista gången, ty, säges det, efter Wienkongressen är Sveriges historia från europeisk synpunkt »momentanément terminée».

Karl Johans insats i den sista stora koalitionens afgörande kamp mot Napoleon har hvarken af fransmän eller tyskar uppskattats efter förtjänst. För tyskarne är han vanligen den misstänkte franske generalen, och deras sympatier följa i stället den tappre, men kortsynte Bülow, som under hela fälttåget blott motvilligt och till hälften lydde sin förmans order. Fransmännen åter tillskrifva ingalunda segerns ära åt en Bülow eller Blücher. Tvärt om anmärka de med en viss resignerad stolthet, att det såg ut som om Frankrike endast kunde af fransmän besegras, men de stämpla utan förskoning dessa fransmän såsom de skändligaste förrädare. Vast utpekar (IX: 833) en dylik förrädaretrio: Bernadotte, som förde nordarméen till seger, Moreau och Jomini, som voro Alexanders militära rådgifvare. I sin patriotiska harm märker han ej skillnaden i desse mäns ställning. Bernadotte, som var Sveriges valde kronprins med förpliktelser i första rummet, om ej ute-

slutande, till detta sitt nya fädernesland, och Moreau, som från början och alltjämt af fullaste öfvertygelse bekämpat Napoleons kejsardöme, kunna ej jämställas med en Jomini, som ännu vid tiden för slaget vid Bautzen tjänstgjorde såsom Ney's stabschef och därpå under stilleståndet försökte sin lycka såsom öfverlöpare i den mäktige fiendens hufvudkvarter. Lika sträng som Vast mot Karl Johan är Rambaud. På tal om Karl Johans militära råd till Alexander år 1812 ger han sin harm utlopp i följande kraftord: »Déjà Bernadotte, se souvenant de son métier de général, prodiguait contre Napoléon, avec les conseils politiques, les conseils militaires à tous les ennemis de son ancien chef. Ce Français leur enseignait l'art de battre les Français et, par un luxe d'infamie, engageait à ne pas faire quartier aux soldats de la France» (IX: 776—77). — I sin framställning af höstfälttåget 1813 anger Vast Bernadotte såsom upphofsman till den nya taktiken att uttrötta Napoleon, tillfoga underbefälhafvarnes armékårer förluster och småningom göra »järnringen» allt trängre. Hans skildring af nordarméens rörelser är tämligen oklar och delvis felaktig, detta väl beroende därpå, att han hvarken synes ha anlitat den tyska generalstabens bekanta arbete eller tagit kännedom om Wiehrs kritik af detsamma och den polemik det framkallade.

I Sorels öfversikt af Wienkongressens förhandlingar — ett mästerstycke af klar och precis fransk framställningskonst — beröras svenska förhållanden endast med några ord. Sedan är, som sagdt, Sveriges yttre historia »momentanément terminée».

* * *

Sveriges inre historia har i Histoire Générale till behandling fördelats mellan Mr. Haumant och Mr. Chr. Schefer. Genom specialforskningar i Nordens historia har ingendera i någon högre grad gjort sig särskildt kompetent för denna uppgift. Mr. Haumants »*La Guerre du Nord 1655—1660*» behandlar en långt senare period än den han här skildrat och går för öfrigt föga in på rent svenska

förhållanden. Bättre rustad torde Mr. Schefer ha gått till sin uppgift, men ej heller han motsvarar fullt den höga måttstock, som i förordet lagts på medarbetarne, då det säges, att hvarje kapitel anförtrotts åt den som »par des études spéciales et des publications estimées semblait le mieux désigné pour le traiter avec une entière compétence». Mr. Schefer visar sig emellertid fullt behärska svenska språket, något som knappast torde hafva varit fallet med Mr. Haumant, åtminstone icke vid tiden för hans bidrag till Tome II och Tome III. Hans bibliografier gifva åtminstone anledning till ett sådant förmodande. Han säger sig skola citera »endast de viktigaste och nyaste bland de talrika arbeten som beröra Nordens äldsta historia». Följer så ett tämligen godtyckligt urval ur den förtjänstfulla bibliografi Beauvois fogat till sin franska öfversättning af Allens Danmarks Historie (1878). Bland annat säges Illustrerad Sveriges Historia, del I gå till 1830 (tryckfel för 1350) och äfven finnas utgifven på tyska. Wibergs Gefleprogram om äldre grekiska och romerska förbindelser med Norden finnes upptaget såsom skrifvet på danska o. s v. För unionstiden gör Haumant ett liknande urval ur bibliografien hos Allen-Beauvois, hvartill ett par nyare monografier sedan läggas. Dock saknas så grundläggande arbeten som Styffes och Paludan-Müllers. Om Kalmarunionen citeras Müncheberg, De Unione Calmariensi, Köpenhamn 1749, men intet af den nyare rika litteraturen i detta ämne!

Dessa bibliografiers ofullständighet motsvaras i texten af en långt drifven ytlighet. I stället för en kort och knapphändig, men korrekt redogörelse för hufvuddragen af Sveriges samhällsskick, materiella och andliga odling under Medeltiden ges allenast en mängd lösligt hopade detaljnotiser och årtal, och dessa till följd af författarens bristande förutsättningar samt en ytterligt försummad korrekturläsning synnerligen ofta felaktiga. Några på måfå tagna exempel torde vara till fyllest att motivera detta omdöme.

De germanska »gothernas» invandring till Skandinavien förläggas utan tvekan till tiden mellan cimbrernas tåg söderut och 2:a årh. e. Kr. Bland deras 3 öfvergudar får Frigga genom förväxling intaga Frös plats. Sedan sydgermanerna trängts undan af venderna, skulle här uppe i

Norden det sydgermanska inflytandet ha aflösts af ett finskt (»scrithifinni»), hvarigenom skandinavernas egen primitiva gudalära högst betydligt komplicerats. Bevis för denna djärfva sats finner förf. däri, att Oden berättas hafva bragt till fulländning den förut af finnar öfvade trollkonsten. Bland konungarne under vikingatiden nämnes »*War Vidfame*», hvilkens binamn på franska återges med »*à la vaste renommée*». Sverkerska och Erikska ätterna sammanblandas; Erik den helige själf kallas »en god och rik bonde», Erik Eriksson den Sverkerska ättens sista manlige ättling (II: 740). Han efterträdes såsom konung af Folkungarnes höfding »le comte Birger Brosa», tillhörande en ätt, som var befryndad med den nästföregående, »les Ynglings».[1] Folkungarnes, särskildt »Magnus Ladelås'», inre politik säges ha kännetecknats af sträfvandet att med prästerskapets hjälp hålla adeln nere, en grundsats som äfven de samtida danska konungarne lära ha följt. Ända till Medeltidens slut hafva, enligt Haumant, rikets båda hufvuddelar, »La Suède et la Gothie» delvis bevarat sin autonomi. — Unionsakten i Kalmar 1397 betonas blott hafva varit »un projet», men 1436 års unionsförslag upphöjes till riksdagsbeslut (III: 741). Om den andliga odlingen nämnes ej mycket. Grundläggningen af Köpenhamns universitet omtalas, men samtidigt därmed heter det: »Il n'était pas encore question d'université suédoise» (III: 746). Bland svenska litteraturalster från Medeltiden nämnes äfven den öfversättning Birgitta lät ombesörja af »sju Mose böcker» (des sept livres de Moïse)!

I Tome IV kap. 15 (s. 597—616) skildrar Haumant Sveriges historia under Gustaf Vasa. Här äro grunddragen korrekta, enär han väsentligen byggt sin framställning på Geijer, Svenska Folkets Historia (i Lundblads franska öfversättning) och, förmodligen efter vunnen större språkkännedom, äfven anlitat Alins skildring i Illustrerad Sveriges Historia. Några egna synpunkter låter han sällan framskymta. Dock förtjänar han loford för det frågetecken han sätter vid en del af Gustaf Vasas här hemma ännu i gängse handböcker fullständigt fredade äfventyr i Dalarne.

[1] Längre fram (III: 733) vet han, att Valdemar och ej Birger blef konung.

Man förvånas just ej att förf. såsom god fransman finner Gustaf Vasas förbund med Frans I vara »le fait capital» i Sveriges yttre historia under denna tid. Så mycket egendomligare förefaller det, att han dock förlägger det till oriktigt årtal (1544 i st. f. 1542) och refererar förbundsvillkoren delvis oriktigt (III: 611). På föregående sida anges såsom en vändpunkt i Sveriges förhållande till Danmark Kristian II:s död *1544;*[1] snarare hade den detta år slutna freden i Speyer en dylik betydelse, men den nämnes först i annat sammanhang, äfven den med felaktigt årtal (1554).

I Tome V förekommer intet kapitel om de skandiviska länderna, men framställningens tråd återupptages i T. VI, kap. 17 (s. 608—26), denna gång af Mr. Schefer. För mellantiden får man nöja sig med en konungalängd, som låter Sigismund regera till 1604, samt Mr. Schefers försäkran, att »de skandinaviska ländernas historia mellan reformationens slutliga triumf och Gustaf Adolfs uppträdande erbjuder föga af allmänt intresse» (VI: 608). Gustaf Adolfs inre styrelse tecknas i korthet, utan störande misstag. Ju längre framställningen fortskrider, dess mer skönjes det välgörande inflytandet af Odhners lärobok, om hvilken det träffande omdömet fälles, att den »malgré sa forme volontairement élémentaire, renferme des aperçus et des résumés très nets.»

En senare tids forskning torde ha gjort föråldrade Voltaires af Schefer upptagna effektfulla ord om finansernas goda tillstånd och ministrarnes stora skicklighet i Sverige vid Karl XII:s trontillträde. Å andra sidan betonas alldeles för starkt regeringslösheten här hemma under konungens frånvaro (VII: 1011). Man kan ej rättvisligen tala om »l'absence de tout gouvernement véritable». Här funnos dock rådkammare och kollegier, hvilka ingalunda sutto overksamma, äfven om stundom frånvaron af det kungliga initiativet hotade att förlama deras verksamhet.

1720 års R.F. synes vara okänd för förf., ty såsom normerande för Frihetstidens statsskick nämner han, jämte R.O. och konungaförsäkringarna, R.F. af 1719, hvilken

[1] S. 612 har Kristian II:s död fått en något riktigare ehuru ej fullt korrekt tidsbestämning.

särdeles summariskt refereras.[1] Vårt lands politiska lif under Frihetstiden målas i mycket mörka färger. Ända från 1719 säges här hafva rådt ett af utländska inflytelser fullkomligt behärskadt partiväsen, och efter det misslyckade statshvälfningsförsöket 1756 skall ett tillstånd af fullständig anarki hafva inträdt (VII: 1021).

Gustaf III:s person tecknas med öfverraskande liten sympati. Om hans begåfning har Schefer det tämligen reserverade omdömet, att han, långt ifrån att vara ett geni af första ordningen, dock i intelligens var sin far betydligt öfverlägsen (VII: 1022); emellertid göres det medgifvandet, att han ägde »un certain sens politique». I dessa ord och andra dylika uttalanden torde kunna spåras en genklang af Katarina II:s missaktning för sin kusin, en missaktning, som ju spriddes till åtskilliga af hennes memoarskrifvande franska vänner. Samtidigt med att Gustaf III:s sympatier för allt franskt omtalas, betonas med rätta, att det nationella ej här såsom i Danmark låg under för de utländska kulturinflytelserna. Såsom belysande exempel anföres därvid, att Leopold valde Odin som ämne för en regelrätt tragedi efter franskt mönster. — Naturligtvis omnämnes konungens praktlystnad och smak för teatraliska nöjen. »Des châteaux royaux, tous avec une salle de spectacle, s'élevèrent autour de la capitale». Mordet på Gustaf III förlägges genom ett förbiseende till natten mellan den 15 och 16 mars.

Sveriges inre historia efter Gustaf III:s död framställes i anslutning till Schinkel-Bergman och Säve utan att skärskådas från några speciellt franska synpunkter, hvarföre en närmare granskning näppeligen skulle bjuda mycket af intresse. Någon gång litar förf. väl mycket på Schinkel-Bergmans tvifvelaktiga auktoritet, såsom t. ex. då han (IX: 747) låter Karl Otto Mörner uppträda i Paris »pour le compte d'un comité de propagande établi à Upsal»; här göres till visshet en lös förmodan i Minnena (V, sid. 190). Grundtankarna i 1812 års politik resumeras väl, och med rätta betonas betydelsen för de förenade rikenas lugna inre utveckling af Karl Johans försiktiga utrikespolitik, sär-

[1] Äfven Rambaud sammanblandar (VII: 82) 1719 och 1720 års regeringsformer.

skildt »la sécurité dont ils jouirent constamment et qui, elle, était bien l'œuvre personnelle du vieux roi, la conséquence de son habileté constamment soucieuse d'éviter les complications et les aventures» (X: 683). — Åt Novembertraktaten ger förf. en väl aggressiv karaktär, då han säger (XI: 444) att de förenade rikena mot garanti af sin integritet förbundo sig till »une coopération contre la Russie». — Sveriges historia är i den nyligen utkomna Tome XI förd fram till Oskar II:s regeringstillträde.

* * *

På samma förlag som Histoire Générale har äfven utkommit ett annat vida spridt och med rätta högt uppskattadt sammanfattande arbete, Ch. Seignobos *Histoire Politique de l'Europe Contemporaine.* Utom att det blott behandlar vårt århundrades historia efter de Napoleonska krigens slut, är det äfven i fråga om synpunkterna för ämnesbehandlingen mera begränsadt. Det fäster sig hufvudsakligen, såsom dess undertitel angifver, vid utvecklingen af partierna och det politiska lifvets former öfver hufvud i de särskilda länderna. Dess författare, Mr. Seignobos, framlägger i ett mästerligt skrifvet förord planen för sitt arbete och påvisar de svårigheter som möta en nutida historiker, som vill söka skrifva sin samtids historia. Med skärpa betonar han, hurusom källornas öfverväldigande mängd och mångfald gör det materiellt omöjligt att därvid tillämpa kritikens strängare grundsatser. »Ainsi le public ignore l'histoire contemporaine parce que les savants ont trop de moyens de la savoir.» Praktiska skäl nödvändiggöra en »méthode sommaire de lecture et de citation» och tvinga därmed också den samvetsgranne forskaren till att inskränka sin framställning till »les faits généraux de la vie politique, connus de tous les contemporains et admis sans aucune contestation». Strängt fasthållande vid denna nödvändiga begränsning syftar Seignobos till att åstadkomma »une histoire explicative de l'évolution politique». Därvid fäster han sig förnämligast — enligt anmälarens mening väl exklusivt och ej så litet öfverdrifvet generaliserande — vid de politiska partiernas

bildning, sammansättning, program och taktik, detta enär de förklaras vara de hufvudfakta, hvilka afgjort institutionernas öden. Efter en inledande exposé öfver Europas allmänna politiska tillstånd 1814 (kap. I) följer en rad öfversikter af de särskilda ländernas inre politiska utveckling (kap. II—XXI), alla hållna i en kort, klar och precis stil samt — där ej af förf. alltid ärligt angifna språkliga svårigheter det förhindra — grundade på mycket omfattande och noggranna specialstudier samt försedda med värdefulla resonnerande små bibliografier. Den katolska kyrkan och de internationella revolutionspartien få sedan hvar sin afdelning, och i slutkapitlen, hvilka dock ej lyckas hålla sig uppe på samma höga nivå som arbetet i öfrigt, ges en öfversiktlig skildring af de europeiska staternas inbördes förhållanden samt en slutsammanfattning af vår världsdels politiska utveckling under detta århundrade. Den sammanträngda och öfversiktliga form Seignobos nödgats gifva sitt arbete skulle hos en mindre samvetsgrann forskare kunnat blifva en frestelse till ytlighet. Här märker man emellertid lätt, att omfattande och grundliga studier bilda den lättflytande framställningens säkra grund, och Seignobos' arbete torde vara den på en gång användbaraste och mest gedigna framställning i handboksform, som finnes att tillgå af de europeiska staternas inre politiska historia under vårt århundrade.

Sverige beröres egentligen blott i kap. XVIII, som är ägnadt åt de skandinaviska ländernas inre politiska utveckling. Af språkliga skäl har Seignobos här som källor väsentligen måst nöja sig med att anlita Aschehougs i Marquardsens samling intagna svensk-norska statsrätt samt de notiser, som inflyta i Europæischer Geschichtskalender, Annual Register och dylika på officiella aktstycken stödda publikationer.

Man torde hos Seignobos kunna förmärka en viss, hela arbetet genomgående tendens att i de inom »de stora kulturländerna» häfdvunna parlamentariska formerna med deras en smula enformiga partimotsatser och abstrakt formulerade stridsfrågor sammanpressa alla yttringar af politiskt lif. Då denna åtminstone i öfverskådlighetens intresse ganska plausibla metod tillämpas på våra svenska politiska för-

hållanden, sådana de i författarens källmaterial framstå, erhålla dessa ofta ett helt annat perspektiv än det, i hvilket vi vant oss att betrakta dem. Särskildt gäller detta förf:s korta framställning af vårt riksdagslif efter 1866 (»Les partis en Suède», s. 530—32), hvilken är af stort intresse såsom karakteristisk för en historiskt och politiskt skolad utländings uppfattning af vår inre politik. Här framlyser tydligast den ledande grundtanke, som dominerar hela hans öfversikt af Sveriges inre politiska historia, föreställningen om ett en gång för alla gifvet schema, som mer eller mindre troget följes vid hvarje europeiskt statsskicks utvecklingsgång till målet, »un régime parlementaire démocratique». Mest regelbundet finner han denna utveckling ha försiggått i England, *Norge* och Schweiz, de enda länder där det moderna, radikala partiet redan 1815 hade rätt att offentligen formulera sitt program (s. 795) och där den politiska historien ej har att förmäla om några af plötsliga händelser framkallade våldsamma kriser, utan förmår uppvisa bilden af »une évolution politique à peu près régulière, produite par un développement interne continu» (s. 85).

Regeringsformen af 1809 säges i Sverige hafva infört en aristokratisk styrelse; den får därför också nöja sig med beteckningen »une espèce de constitution». Förf. urskiljer tre väsentliga reformer i densamma af principiell natur. Den första är införandet af modern ministerstyrelse 1840, den andra är religionsfrihetens allt fullständigare häfdande,[1] den tredje och afgörande är den stora representationsreformen. — Partibildningen under det nya statsskickets första tid visade, enligt Seignobos, en för de skandinaviska länderna egendomlig karakter, rakt motsatt den i det öfriga Europa vanliga. Högern, »parti de l'intelligence», kom nämligen från städerna; vänstern, »partie des campagnards», från landsbygden. Vänstern nådde 1875 majoritet i riksdagen. (Såsom mätare på partiernas styrka synes Seignobos hafva användt röstsiffrorna — 155 mot 141 — i den första gemensamma voteringen vid denna riksdag.) Dock måste den nöja sig med att tillbakavisa den utom riksdagsmajoriteten valda ministärens härordningsförslag och förmådde ej genom-

[1] Genom tryckfel uppges konventikelplakatet vara utfärdadt 1826.

föra indelningsverkets ersättande med en härordning efter schweitziskt mönster.[1] Sedermera ha partiförhållandena förskjutits af tullfrågan, hvarjämte ett nytt demokratiskt parti (»plus radical que les campagnards») framträdt i städerna. Med detta parti ingick det 1889 efter tyskt mönster organiserade socialistpartiet en koalition med allmän rösträtt som närmaste mål och en »Diète privée» såsom medel. På sista tiden har emellertid Sveriges politiska lif behärskats af konflikten med Norge, som här i landet frambragt en nationell motrörelse.

Unionshistoriens hufvuddrag äro äfven i korthet antydda. Det historiska förloppet vid unionens tillkomst skildras (s. 528) i öfverensstämmelse med den i Norge gängse uppfattningen af dessa omstridda händelser. Åt de senaste decenniernas konflikter anslås rätt stort utrymme; de refereras i strängt opartisk ton och utan anmärkningsvärda felaktigheter.

* * *

Totalintrycket af den framställning Sveriges historia fått i Lavisse-Rambaud's och Seignobos' handböcker måste först och främst blifva, att vårt fäderneslands öden äro föremål för de franska historieskrifvarnes lifliga intresse. Därför borgar, förutom framställningens stundom öfverraskande stora rikedom på detaljer, redan det rätt betydande utrymme, som i Histoire Générale anslagits åt Sverige i jämförelse med den betydligt mera styfmoderliga behandling med hvilken sådana stater som t. ex. Danmark, Spanien och Nederländerna fått nöja sig. Men detta för oss glädjande intresse torde i Frankrike ännu endast undantagsvis hafva ledt till något mera ingående studium af Sveriges historia. Behandlingen af vårt lands inre politiska historia i Lavisse-Rambauds' Histoire Générale torde ej jäfva detta omdöme. Och då dess yttre politik skärskådas, fästa sig de franska historici företrädesvis eller

[1] Försvarsfrågans vidare öden omnämnas ej. Förf. berör ej ens urtima riksdagen 1892, ehuru han följer vår riksdagshistoria ända fram till kreditivens höjning 1895 och rösträttsreformens fall i Första Kammaren vid 1896 års riksdag.

nästan uteslutande vid Sverige såsom Frankrikes naturliga bundsförvant eller Rysslands besvärlige fiende. Däremot förmärker man sällan eller aldrig någon antydan därom, att den svenska östersjöstaten för sig uppställt fullt självständiga syftemål och efter måttet af sina krafter arbetat för deras förverkligande. Detta af utländska historieskrifvare vanligen förbisedda faktum är dock ett moment, som måste tagas med, om man vill troget återge grunddragen i Europas allmänna politiska utveckling under nyare tiden.

Strödda Meddelanden och Aktstycken.

Smärre kritiska och historiska utflykter.[1]

14.

Ett bidrag till frågan om Joh. Baazius som kyrkohistoriker.

Kyrkoherden i Jönköping, sedermera biskopen i Vexiö, Johannes Baazius har ända till våra dagar åtnjutit ett ej ringa anseende som kyrkohistoriker för sitt »Inventarium ecclesiæ Sveogothorum». Visserligen är hans historiska kritik, när en sådan kommer till synes, klen och hans språkliga funderingar tokiga; visserligen är hans framställningssätt odrägligt. Men han anför och inför en mängd bref och handlingar, hvilka han stundom på ett förtroendeväckande sätt omsluter med citationstecken eller trycker med kursiv stil; han har, såsom det synes, begagnat numera förlorade skrifter och hans »Inventarium» har på grund däraf i viss mån förvärfvat namn, heder och värdighet af en källskrift; man läser det icke precis, men man citerar det utan tvekan åtminstone i vissa fall. I sin helhet har det emellertid, så vidt jag vet, aldrig blifvit utsatt för något sanningsprof. Blott för ett eller annat parti har kritiken undersökt dess källor. Schück har sålunda erinrat, att Olaus Luths Historia Liturgica delvis ordagrant influtit i detsamma, och med ledning af en Baazius' egen uppgift har jag påvisat en af honom för ett annat parti mycket anlitad källskrift, Steno Magni's i riksarkivet förvarade och under detta namn numera ofta citerade kopiebok.

Det är just i anslutning till denna senare, som jag här skall försöka att belysa den gamle kyrkohistorikerns förfaringssätt i ett par enskildheter. Det rör nämligen hans med aktstycken späckade framställning af de vid Stockholmskollegiet anställda professorernas öden under Johan III:s sista regeringsår. Frågan har delvis varit dunkel nog och därför också upptagits i ett par nyare arbeten,[2] i

[1] Jämf. Hist. Tidskr. 1897, sid. 151.

[2] J. A. Hammargren, Om den liturgiska striden under konung Johan III (1898) och A. M. Magnusson, Nicolaus Olai Botniensis (1898).

hvilka man dels gått Baazius en smula inpå lifvet såsom sanningsvittne, dels tagit honom i försvar.

Som bekant har saken vanligen framställts på följande sätt. Professorerna, de tre längre fram på Uppsala möte ledande männen, Nicolaus Olai Botniensis, Petrus Kenicius och Ericus Jacobi Skinnerus, blefvo mot slutet af 1589 kastade i fängelse på grund af sitt motstånd mot Johan III:s liturgi men kommo efter någon tid på fri fot igen. Mot slutet af 1591 finner man dem emellertid åter fängslade, och nu återfingo de icke friheten förr än långt fram på följande år, antagligen någon tid innan Johan III:s död. Källorna till denna framställning ha väsentligen varit några af Baazius meddelade aktstycken. Han inför sålunda (sid. 481) en skrifvelse från ärkebiskop Andreas Laurentii af d. 13 jan. 1590 till de fängslade professorerna samt ett deras odaterade svar på densamma (sid. 483), vidare en förbindelse af d. 18 dec. 1591, som förelades dem att underteckna, deras motiverade vägran att göra detta samt ett deras d. 29 juli 1592 daterade bref, enligt Baazius ställdt till två från Vexiö stift vid den tiden till hofvet uppskickade »pastorer», Steno Magni och Jon Andreæ. Af andra uppgifter har man slutit till, att de under mellantiden några månader befunnit sig på fri fot.

En af de ofvan nämnda författarne, J. A. Hammargren, har emellertid sökt framställa saken annorlunda. Den ofvan berörda brefväxlingen mellan ärkebiskopen och professorerna har, menar han, i själfva verket förts mellan ärkebiskopen och prästerskapet i Strängnäs' stift. Han har i riksarkivet funnit en latinsk öfversättning »i original» af ärkebiskopens nämnda bref, dateradt »d. 27 jan. 1589» och ställdt till »præpositi et pastores»; det är tydligt att denna adress ej kan gälla professorerna, hvaremot det är bekant, att vid samma tid en skarp polemik fördes med Södermanlands prästerskap. Att det omtalade svaret sålunda förskrifver sig från det senare, faller af sig självt. Förf. förklarar misstaget så, att Baazius påträffat de svenska öfversättningarna af brefväxlingen i Steno Magnis kopiebok, utan tydligt angifna adressater, såsom fallet verkligen är, bland akter rörande de fängslade professorerna och däraf föranledts att hänföra dem till dessa senare. Ärkebiskopens bref har i kopieboken den enligt hr H. oriktiga dateringen 13 jan. 1589 och Baazius har ändrat 1589 till 1590, i den tanke att ett skriffel förelåge.

Mot framställningen skulle kunna erinras, att ärkebiskopens bref på latin hvarken är original eller dateradt den 27 jan.[1] Som öfversättning svarar det emellertid mot den i Steno Magnis kopiebok införda svenska texten. Originalet (på svenska), dat. 13 jan. 1589, har återfunnits i Strängnäs' stiftsarkiv af numera professor H. Lundström och är af honom tryckt.[2] Herr Hammargren har sålunda i

[1] Handlingen har varit daterad 23 jan. men 3 är rättadt till 1. Då orig. är dateradt 13 jan., är man frestad att gissa, att ett skriffel föreligger.

[2] Undersökningar och aktstycken, sid. 66.

hufvudsak rätt, åtminstone i fråga om de i kopieboken införda brefven, men har tagit miste i ett par detaljer.

Den andre åter af de ofvan anförda författarne har uttalat sina tvifvelsmål, för så vidt det är fråga om kritiken af Baazius' framställning. Han anser sålunda, att »ingenting hindrar» att denne kunnat haft tillgång till *två* bref af ärkebiskopen, det ena af d. 13 jan. 1589, det andra af d. 13 jan. 1590, det ena ställdt till prästerskapet i Strängnäs' stift, det andra till de fängslade professorerna. Likheten mellan brefven vore visserligen stor, men märkliga olikheter förekomme äfven, och det vore otroligt att Baazius »skulle hafva förfalskat icke blott årtalet utan äfven innehållet». Härvid påpekas bl. a. det visserligen anmärkningsvärda förhållandet, att i ärkebiskopsbrefvet hos B. talas om adressaternas eventuella befrielse icke blott från konungens onåd utan äfven *ur fängelset*, (»vestro carcere»), hvilket uttryck hvarken förekommer eller kunnat förekomma i brefvet till prästerskapet. Äfven andra uttryckssätt anföras ur B:s referat så väl af brefvet som af svaret, hvilka sakna motsvarighet i de svenska texterna. Tankegången är i de båda svaren (det latinska och svenska) så olika, »att B., om originalet vore detsamma, måste hafva rent af omarbetat det». »Huru skulle väl B.», frågar förf. slutligen, »för öfrigt kunna eller vilja begå en sådan förfalskning som att låta trycka Nicolaus Olai Botniensis', Petrus Kenicii's och Ericus Jacobi's namn under en handling, om han icke sett deras namnteckningar under densamma?» Frågan vore således »öppen», hvilket emellertid ej hindrar förf. att redogöra för brefväxlingen, såsom om den vore förelupen medan ärkebiskopen och professorerna.

Senast nämnde förf. har sålunda ansett det otänkbart, att Baazius »omarbetat» de honom föreliggande aktstyckena, ändrat dateringar och tillagt namnunderskrifter.

Kan man få någon föreställning om vår kyrkohistorikers arbets- och forskningsmetod?

Såsom redan nämnts, har han för en del af sitt verk begagnat Steno Magnis kopiebok, så t. ex. för Uppsala möte 1593. Närmast förut har B. behandlat bl. a. just Stockholmsprofessorernas öde och den bekanta beskickningen från Vexiö stift till Johan III för att begära förskoning från liturgien. Alla de aktstycken, som B. i fråga om dessa händelser *refererar*, återfinnas i kopieboken. Man kan sålunda lätt anställa jämförelser.

I den obligation, som i dec. 1591 förelades professorerna att underteckna, förekom bl. a. en punkt, att de skulle lyssnat till illvilliga uttolkare af konungens afsikter med liturgien. Det heter:

»Och effter thet jag om h. k. M:t m. a. n. konungs velmeningh om messeboken hafver varidt orätvisligen berättat och undervist, såsom att h. k. M.» o. s. v.

Baazius återgifver detta med: »Quoniam vero decepit me opinio vana in negotio liturgico, quo cogitabam» etc, hvarigenom hänsyftningen på uttolkarne försvinner och professorernas försvar däremot

i deras motiverade vägran, som han refererar (»nos aliorum relatione esse edoctos») blir utan motsvarighet.

Längre fram i samma motivering, hvarför de ej kunde underskrifva obligationen, vädjade professorerna till ett kyrkomöte, därvid åberopande löftena vid senaste »herredag» i Uppsala,[1] med följande ord:

— — — »först och fremst görandes en åtskilnadt emellan h. k. M. höge person och k:gl. embete — — och emellan sielfve liturgiæ, hvilken vi tå oss vägrade till att underskrifva och ännu yterligare vägre, uthi all rättrådighet . . beropandes oss till then almene samqvemd, som h. k. M., riksens rådh och bisperne i Upsala herredagh och eliest uthlofvadt hafva, till hvilket och gemene presterskapet i seneste underskrifvelsen[2] sigh tilskutidt hafve och hvilken aldeles förnöden är» — — —

Baazius återgifver detta på följande sätt:

— — »excusavimus nos submisse haud posse salva conscientia usum liturgiæ approbare, provocantes ad concilium evangelicorum nationale *haud ita pridem* (*anno 72*) *Upsaliæ religionis causa congregatum*, *ubi omnis mutatio religionis est prohibita.*»

I den anförda kopieboken är införd en vidlyftig och för ställningen upplysande skrifvelse från professorerna till Vexiö domkapitel, hvilken de lämnade åt dettas ombud Steno Magni och Jon Andreæ att frambära. Baazius låter den vara adresserad till de sistnämnda personerna och har starkt sammandragit den. Det heter där bl. a. i en liflig skildring af liturgiens skadliga verkningar:

— — »hvar twå icke allenest klerker uthan qvinnor och barn sammenkomma, ther är liturgia then tridie. Then ene parten fördömer then andre, Gudz nampns ära och inbördes förböner förhindras, then christelige kärleken förkolnar, hat, nit, kif, trättor och all oenighet tilvexer och rödies en vägh till mykidt ondt, efter inthet krigh snarere begynnes och uthföres medh större siälevåde . . och ändes besvärligere än som sådana split uthi gudztiänsten.»

Hos Baazius har detta stycke förvandlats till följande:

»Unde variæ disputationes et altercationes non solum a pastoribus sed a communibus auditoribus ubique instituuntur, aliis probantibus aliis improbantibus usum liturgiæ, ex quibus simultatibus seditiones aliaque incommoda solent oriri.»

Längre fram i samma skrift heter det på två vidt skilda ställen:

»Någre, som vidh högt kall sittia, draga kiortelen på båda axlanar och tia hertill stilla — — Somblige hengie ännu emellan tu och siu, hvilke endoch bekenna moste att the uthaf litturgien lithet eller inthet hålla, eij heller för theres samvete hålla kunne; doch likvell beteckia the theris vilfarelse och meneden medh skrymtan och föröke dagligen Gudz vrede och hempd öfver sig och andra.»

[1] 1589 på ett rådsmöte i Uppsala var det äfven tal om det blifvande kyrkomötet.

[2] Torde åsyfta prästmötet i Uppsala 1588.

Hos B. ha båda ställena sammansmält till följande:

»Aliqui docti in summis honoribus ecclesiæ constituti hypocrisin profitentur, agnoscentes impietatem liturgiæ sed medicinam adhibere nolentes, inde cauterium conscientiæ contrahunt, quod demum in agone persentiscunt.»

Vexiö stifts utskickade mottogo af riksråden Claes Bielke och Benkt Ribbing en tröstande skrifvelse, hvari det bland annat heter:

»Dertill vi för våre personer gerne hulpet hafve med största flit och förbön, önskandes af Gudh alzm., att h. k. M:tz undersåter, så vell prester som andre där i landet, ville så her efter som hertill vare och blifve h. k. M:tz trogne undersåter, derpå man inthet vill tvifle, och detta upptage i bäste motton, såsom och försvare h. k. M:tz gode och höge nampn för alle både fremmende och inlendske.»

Hos B. lyder stället:

— — »nos pro nostro officio et benevolo affectu in vos ipsamque causam propensissimo apud S. R. M. summo conatu laboravimus idque obtinuimus, *hac addita conditione* ut clerici dioec. Vex. sint cum aliis in regno subditis S. R. M. fideles, ejus et familiæ regiæ utilitatem et commodum summa cura quærentes» o. s. v.

På slutet yttra sig riksråden ganska vidlyftigt om en prästman, Johannes Petri, för hvilken Vexiöborna sökt ett stipendium. Stycket har hos B. sammankrympt till ett par betydelselösa rader, och prästmannen heter »Joh. P. *Ungius*».

Om senast anförda skrifvelsers adressater och ursprung råder intet tvifvel. Det är uppenbart, att Baazius för dem icke haft några andra källor än kopieboken eller haft några från den afvikande. Hans metod torde af de exempel vi anfört, hvilka lätt kunde ökas, något så när framgå. Han återgifver icke själfva aktstyckena; han har verkligen omarbetat dem eller skänkt oss sina intryck af dem — och huru?

Om vi efter dessa komparativa studier öfvergå till den ofvan omtalade brefväxlingen, kunna vi sålunda endast måttligt förvåna oss öfver de friheter B. tagit sig med den. Han har tydligen utgått från den föreställningen, att brefven voro växlade mellan ärkebiskopen och professorerna. Han har sin vana trogen refererat sina intryck af texten på latin, därpå ha vi ju anfört andra exempel. Han har sålunda trott att ärkebiskopens bref gällde professorerna och dessa voro ju en tid i fängelse. Hvad var från hans ståndpunkt naturligare, än att till talet om konungens onåd lägga en fras om det fängelse, i hvilket de försmäktade! Hvad var för honom naturligare än att tillägga de tre professorernas namn under en skrifvelse, som enligt hans förmenande utgått från dem! Och då året 1589 måste ha förefallit honom för tidigt, gaf han det en lämplig retuchering.

Att de båda skrifvelserna, hvilka ju höra ihop, angå Strängnässtiftet och ej professorerna är för öfrigt uppenbart äfven i B:s latinska text, där i svaret upprepade gånger talas om de anklagades »bekännelse» eller »confessio», om hänskjutande af liturgien, confes-

sionen och dess eventuella refutation till ojäfviga domare. Hertigdömets prästers bekännelseskrift är ju ett af de ryktbaraste inläggen i den kyrkliga striden. Däremot framhålla professorerna uttryckligen, att deras enda brott varit deras vägran att *underskrifva liturgien;* de ha ej varit med om att framkalla någon diskussion om densamma, ej gjort något buller därom, ej skrifvit några »smädeskrifter».

Man synes sålunda af nödtvång drifvas till det alternativ, som Baazius' försvarare med en viss indignation afvisat, att nämligen beskylla Baazius »för afsiktlig förfalskning»! Men man behöfver ej tillgripa så starka uttryck. Den lärde mannen har endast framträdt som en, kanske äfven för hans tid, väl okritisk, sorglös och lättsinnig (sit venia verbo) författare, hvilken för öfrigt gjort hvad han gjort i bästa afsikt.

Men visserligen synes »Inventariets» rykte som källskrift lida något intrång.

För ett par år sedan utkom ett historiskt arbete, som väckte uppseende genom författarens ogenerade sätt att återgifva bref och använda citationstecken. Metoden har, såsom synes, gamla anor. Åtminstone för det parti af kyrkohistorien, som här är i fråga, har dess författare onekligen illa läst sina källor, illa återgifvit dem, ändrat dem efter sina i hast fattade intryck af innebörden och tilllagt fraser eller namn efter behof. Åtminstone hvad detta parti beträffar, synes det som källskrift prisade arbetet vara värdelöst, och citationstecknen eller kursiveringarna imponera ej längre. Här och hvar har han kanske på ett ungefär antydt hufvudmeningen, men ofta har han missuppfattat den; alla uttryckens finesser, liksom många intressanta detaljer, ha försvunnit under den otympliga latinska dräkt, hvari han klädt sitt verk. Jag vågar ej för närvarande säga, att detta omdöme bör utsträckas till arbetet i dess helhet, men visst faller tviflets skugga äfven öfver de delar, där icke källorna längre kunna kontrolleras. Önskvärdt vore under dessa förhållanden att, så långt tillgängligt material räcker, få hela Inventariet kritiskt pröfvadt. Det är en vacker uppgift, som vi anbefalla våra professorer i kyrkohistoria.

Ett mera materiellt resultat torde framgå ur undersökningen — i en detalj. Är det så, att uppgiften om de ryktbara Stockholmsprofessorernas första fångenskap ytterst stödt sig på Baazius' missuppfattningar, så finnes ej längre något skäl att tala därom.[1] Det är antagligt, att det var först mot slutet af 1591, som de sattes i fängelse för att där eller på en förvisningsort stanna åtminstone framemot slutet af sommaren eller hösten 1592. Däremot strider ju ej uppgiften i Rudbeckius' likpredikan öfver Kenicius, att denne till en början satt sex veckor i fängelse, sedan kvarhölls på Ventholmen i tjugu veckor och slutligen åter »länge» satt fängslad i Stockholm.

[1] Detta har redan Hammargren framhållit.

E. Hildebrand.

Förbundet i Norrköping år 1779.

Den stora franska revolutionen föregicks af väldiga brytningar på andens område. Människorna sökte på den tiden befria sig från alla band, som stodo hindrande i vägen. Egalité, liberté och fraternité voro dagens lösen. Friheten, som då eftersträfvades, var friheten i sin allra vidsträcktaste mening, fullkomlig och ovillkorlig, så i andligt som världsligt hänseende.

Att negerslafveriet under sådana förhållanden skulle »komma under debatt», bör ej förundra någon. Redan länge hade då och då röster höjts mot slafhandeln, t. ex. 1670 af Georg Fox, kväkarsektens grundläggare, men först ungefär 100 år senare förnummos dessa klagomål alltmera högljudt. De oerhörda grymheter, som då föröfvades mot de arma negerslafvarna, och den stora skala, hvari slafhandeln då bedrefs, kunde ej annat än uppfylla hvarje rättänkande människas bröst med afsky och fasa. Negrerna behandlades nämligen af de kristna sämre än oskäliga djur, och i medeltal bortsläpades årligen 100,000 olyckliga från Afrika till Amerika. Årligen voro 3 à 400 slafskepp upptagna af en dylik »export» från de svartes världsdel.

Hos oss togs negrernas sak om hand *tidigare*, så vidt kändt är, än i något annat land, här påpekades deras olyckliga belägenhet, och här sökte man utfinna botemedel mot det onda. Detta skedde i *Norrköping år 1779*, och planen var negrernas civilisation och slafhandelns utrotande. Målet skulle vinnas genom anläggande af kolonier i Afrika. Upphofsmannen till denna plan och dess ifriga befrämjare var den om negerslafveriets upphörande så högt förtjänte Carl Bernhard Wadström.[1]

Hvad blåste det för vind på den tiden i den lilla industristaden Norrköping, så fjärran från stora världens oro och vimmel? Den frågan kan man göra. Svaret är lätt funnet. Allt berodde nämligen på den nämnde Carl Bernhard Wadström, som på den tiden hade sitt föräldrahem i Norrköping, som var hans älsklingsstad. Dit kom han då och då, och med de idéer, som upptogo hans verksamma själslif, har han lätt elektriserat sin omgifning. Att också planens ekonomiska sida härvid för honom varit en verksam faktor, bör ej förundra någon.

Han säger själf i sitt stora arbete (§ 601 etc.) om kolonisationen,[2] att några medlemmar af ett förbund, som bildats för att

[1] Öfverdirektör vid kontrollverket i Stockholm. Född 1746. Reste på regeringens bekostnad i Senegalsländerna (i Afrika) 1787—88. Efter återkomsten till Europa bosatte han sig i England, men mot slutet af sin lefnad flyttade han till Paris, där han afled d. 5 april 1799.

[2] An Essay on Colonization. Part first and second. London by Darton and Harvey 1795.

utbreda här förut nämnda åsikter, hade sammankomst i Norrköping 1779. Detta förbund, som till en början bestod af 10 medlemmar, åsyftade människosläktets lycka och välgång, och dess medlemmar voro besjälade af de ädlaste och renaste afsikter. Vid denna sammankomst, förbundets första, var bland annat frågan före om inrättandet af ett nytt och fritt samhälle. Detta förslag tyckes ha tilltalat alla medlemmarna. Men därjämte hade de det klart för sig, att det ej lönade sig att försöka att grunda ett dylikt samhälle (en stat i staten) i Europa. Grundadt därstädes den ena dagen, kunde det lätt vara bortsopadt den andra. Den europeiska politikens haf var nämligen på den tiden så stormigt och så utsatt för kastvindar, att ingen kunde förlita sig på detsamma. Visserligen fanns det, så resonerade de, vidsträckta och ouppodlade trakter både i Amerika och Asien, men dels voro dessa synnerligen långt aflägsna från Europa, dels gjorde enskilda personer eller hela folk anspråk på dem. De fingo därföre lof att tänka på någon annan plats, och efter åtskilliga öfverläggningar beslöto de sig för västra Afrika. I det hänseendet påverkades de i ej ringa mån af ett vid den tiden utkommet arbete om Guinea af fransmannen Des Marchais, som gjort en resa dit på uppdrag af sin regering. De hade också i den vägen inhämtat åtskilligt lärorikt af en vidtberest svensk man, U. Nordenskiöld,[1] som enligt Wadströms egen utsago verkat mycket både i tal och skrift för en kolonisationsplan. Förbundets medlemmar fattade så vid den nämnda sammankomsten enhälligt beslut därom, att en koloni skulle af dem inrättas i västra Afrika. De då antagna stadgarna hade ungefär följande lydelse.[2]

Utkast till bildande af ett förbund, som har till syfte att inrätta ett nytt och fritt samhälle utom Europa och utanför dess politiska, finansiella och (framför allt) kommersiella inflytande.

1. Ett visst antal personer (exempelvis 10 familjefäder), som äro vänner till detta förslag, välja medlemmar, hvilka alla tillsammans utgöra det nya samhällets början. När dessa uppgå till 100, utse de bland sig ett visst antal, förslagsvis 40 familjer. De sistnämnda skola utgå som emigranter till Afrika.
2. En kommitté tillsättes, som ombesörjer öfverfarten och har det nya samhällets angelägenheter om hand. Kommittéen skall till sitt förfogande ha kartor m. m.
3. Det nya samhällets medlemmar delas i tre klasser: *jordbrukare*, *industriidkare* och *köpmän*.[3]

---

[1] *Nordenskiöld*, Ulrik, mineralog, var en vida berest man. Allaredan före afresan till Afrika på våren 1792 var han sjuk, och under exkursion till de inre delarna af Sierra Leone under regntiden angreps han af feber. Kort efter återkomsten till kusten afled han i Sierra Leone i sept. 1793.

[2] Outlines of a Plan for forming an Association etc. Wadst.: An Essay p. 182–4.

[3] I en not under denna § brytes alldeles stafven öfver den då i alla Europas stater befintliga fördelning af invånarne i fyra stånd. Den indelningen hade sin grund i inrotade fördomar, hade varit orsaken till många tvister o. s. v.

Deras politiska betydelse i samhället bestämmes efter en uppgjord röstskala. (De förstnämnda få t. ex. 12 röster, industriidkarne 10 och köpmännen 4 röster.)

4. För att förekomma allt otillbörligt inflytande skola medlemmarna i den lagstiftande församlingen utses genom sluten omröstning af hvarje familjs hufvudman särskildt, utan att de för detta ändamål behöfva samlas.
5. När (de 40) familjerna bestämt sig för att resa, äro de skyldiga att lämna ett visst penningbelopp till det ändamål, som omnämnes i § 2.
6. På det att ej någon skada må drabba den kommun, hvarifrån en eller flera af dessa (40) familjer emigrerat, gå alla de 100 familjefäderna i borgen för, att det penningbelopp, som hvarje familj användt till företaget, blir återburet till den kommun, hvarifrån utvandringen skett. Detta skall vara gjordt inom en bestämd, öfverenskommen tid, och därjämte skall en öfverenskommen årlig ränta betalas à beloppen.
7. Det nya samhällets medlemmar skola upprätta kontrakt med folket i det land, där de slå sig ned, och dessa få för båda parterna ej strida mot de principer, som i detta utkast förekomma.
8. Den, som är villig att emigrera på dessa villkor, vänder sig till någon af kommittéledamöterna och underskrifver så, för att uppfylla alla bestämmelser, sitt sociala kontrakt. Han får då ett intyg om, att han har blifvit medlem i det nya samhället (= att han fått medborgarrätt).
9. Styrelsen i det nya samhället organiseras från början på sådant sätt, att kvarvarande medlemmar själfva välja andra i de afgångnas ställe. Om styrelsen skall vara tillfällig eller permanent, får samhället självt bestämma.
10. Cheferna för de särskilda departementen äro ansvariga inför och kontrolleras af hela samhället, hvars vilja de utföra. Så är det ock med de särskilda samhällsmedlemmarnas görande, hvilka till samhällets båtnad draga nytta af lärdomar och föredömen af styrelsen. Är detta ej nog verksamt, böra de onda böjelser, som bero af förvillelse, tyglas af befintliga lagar.[1]
11. Alla medlemmar, som önska emigrera och äga medel, men äro okunniga om hvad som behöfves, få deponera dylika medel hos kommittéen, som lämnar säkerhet för placeringen, därvid lämpande sig efter ägarens önskan och förut gifna bestämmelser. Medlemmar, som ej bo i den kommun, hvarifrån afresan skall ske,

[1] Här följande not: »På det att ingenting må hindra det allmänna framåtskridandet, är det meningen, att hvar och en får fritt tala, skrifva och låta trycka hvad han tänker, därvid ej inskränkt af något annat än de lagar, som gälla tal och skrift. Af samma orsak är det vidare meningen, att tidningar och annat tryck, beräknadt för att meddela undervisning åt allmänheten, skola spridas och att brefportot skall utbetalas af allmänna medel.»

och ej äro i stånd att hinna dit i rätt tid, må befullmäktiga kommittéen eller någon af medlemmarna inom förbundet att taga deras angelägenheter om hand och rösta i deras ställe.

12. Alla rättänkande personer, som äga förmögenhet och äro böjda för att lämna bidrag till bildandet af ett kapital för framgången af detta företag, böra i samråd med kommittéen deponera vissa penningbelopp, hvarför de erhålla reverser, underskrifna af alla de 100:de medlemmarna. Vid underskrifvandet af en dylik skuldförbindelse utlofva medlemmarna att till samhällets bästa betala en viss årlig ränta, tills hela kapitalet är till fullo betaldt, hvilket likväl ej behöfver vara gjordt förrän vid slutet af det tionde året efter kolonisternas ankomst till den gifna platsen. I en dylik revers skall samhället förbinda sig att vid de 10 årens slut utom kapital och ränta tillförsäkra och öfverlämna åt långifvarna en viss areal odlad jord som ersättning för hvarje belopp (låt oss säga exempelvis 1000 pund), hvarmed företaget i början blifvit understödt.

13. Tvister mellan medlemmarna och förbundet biläggas af en skiljedomstol af 12 personer, hälften valda af hvarje part. På lika sätt afgöras tvister mellan det nu ifrågavarande samhället och andra samhällen eller nationer.

14. Så snart detta samhälle växt till 100 familjer öfver 10,000, köpes mera land. Ett nytt samhälle bildas då på samma grunder.

15. Hvarje monopol för enskilda personer förbjudes. Skall det finnas, bör det vara samhällets och handhafvas af styrelsen. Följaktligen har hvar och en rättighet att prägla mynt, hittills ett monopol.

16. Ingen i det nya samhället får kastas i fängelse för skuld.

17. Det nya samhället skall lägga lagliga hinder i vägen för, att ej en person får använda sina ägodelar på ett sätt, som skadar eller ej öfverensstämmer med god moral.

18. Det är pår plan, att vårt fria samhälle skall upprättas i Afrika, följaktligen bland negerfolken. Vi hysa dock ej det dåliga syftet att vilja bli herrar öfver dem eller att störa deras frid, göra dem till slafvar eller tillintetgöra deras enkla seder, utan den ädla afsikten att civilisera dem och gradvis inkorporera dem i vårt samhälle. Vi skola därvid, med alla till buds stående hederliga medel, införa bland dem laggilla äktenskap, uppfostra deras barn etc. — Företagets framgång kommer att bero på hvarje medlems duglighet. Han får ej spara någon möda för att nå detta vackra mål, särskildt genom att uppfostra ett eller flera negerbarn under hela samhällets kontroll.

* * *

Men innan vi gå vidare, torde ett par förklaringar behöfvas. Hvad då först och främst de nu nämnda Norrköpingsstadgarna beträffar, gjordes det i dem längre fram i tiden åtskilliga förändringar, och för det andra böra nog några ord ägnas åt kolonisationsplanen, i synnerhet som § 3 eljest blir svår att förstå. Wadströms åsikt både 1779 och allt framgent var den, att kolonierna skulle vara åkerbrukskolonier. Han ville i den vägen följa de gamla grekernas föredömen, äfvensom holländarnes, hvilka redan 1650 under doktor van Riebecks öfverinseende och under hans ledning som guvernör inrättat en blomstrande åkerbrukskoloni i Kaplandet. Jordbruksarbete och industriellt arbete skattade Wadström högt, köpenskap tvärtom.[1] Detta förklarar den tillbakasatta ställning, som enligt § 3 skulle tillkomma köpmännen. »Plog och evangelium» skulle bli negrernas räddning. Norrköpingsförbundets medlemmar uttalade också den åsikten, att endast hederligt och arbetsamt folk skulle utsändas till dylika kolonier. Dessa emigranter skulle åtaga sig bildningsarbetet bland infödingarna.

Sedan alltså ett beslut blifvit fattadt därom, att en koloni skulle anläggas, återstod ingenting mer än — planens förverkligande. Att den aldrig blef realiserad, känner läsaren. Men att förbundet alltjämt sökte nå sitt mål, det är satt utom allt tvifvel. Så t. ex. nämner Wadström år 1795 i ett af sina arbeten,[2] att planen ingalunda öfvergifvits.

På det förut nämnda mötet i Norrköping beslöts det också, att förbundet skulle låta utforska den del af Afrika, som de tänkt på, när kolonisationsplanen behandlades. Under den närmaste tiden lade dock det pågående kriget mellan England och dess kolonier i Nordamerika oöfverstigliga hinder i vägen. Frånsedt detta, verkade förbundsmedlemmarne synnerligen ifrigt för sin plan. Framför allt har Wadström, ledaren för det hela, varit outtröttlig. En gång t. ex. var det starkt fråga om, att förbundet skulle utsända en eller flere deltagare i en Afrikaexpedition, som skulle utgå från Le Havre i Frankrike. Det var den framstående handelsfirman Chauvell därstädes, som utrustade densamma. Men då det genom närmare underrättelser från den nämnda firman blef bekant, att ändamålet med expeditionen uteslutande var att söka guld i det inre Afrika, drog förbundet sig helt och hållet tillbaka. I stället tyckes dess sträfvan mer och mer gått ut på att intressera regeringen för saken. Och därmed träder den förut nämnde U. Nordenskiöld för en kort tid mer och mer i förgrunden. Om han i och för sig haft något att göra med förbundet eller icke, är ej lätt att säga. Faktiskt är åtminstone det, att han verkat i förbundets anda och att han gjort hvad han kunnat för att vederbörande skulle sända ut Karl Bernhard Wadström på en forskningsfärd till Afrika, något

[1] »Commercial colonies tend to slavery, agricultural to libery.» C. B. Wadström An Essay etc. Part I, pag. 72.

[2] An Essay etc. Part II, pag. 185.

som den sistnämnde högeligen åstundade. Han skulle då därstädes undersöka landets natur och dess jordbruksförhållanden och utse en plats, som lämpade sig för kolonianläggning. Wadström uttalar sig mycket berömmande om Nordenskiöld och säger därjämte, att denne dels själf, dels genom sina relationer gjort mycket för frågan hos regeringen. Sannolikt har också Wadström en ej ringa förtjänst härom. Gustaf III vinnes nämligen rätt snart för planen, som han omfattar med mycken välvilja, och på grund af förbundets begäran utfärdar han tillåtelse för 40 familjer att emigrera till västra Afrika. Ett samhälle, som var oberoende af Europa, skulle förbundet få inrätta, hvilket endast under sin första tillvaro skulle stå under Sveriges beskydd. För öfrigt fästes af regeringen vid privilegiernas utfärdande endast de villkor, att förbundet självft skulle vidkännas alla kostnader för koloniens anläggning och att det noga skulle undvika alla tvister med de europeiska makter, som ägde kolonier på Afrikas västkust. Så långt var nu allt godt och bra, men det fanns dock åtskilligt ännu, som ställde sig i vägen för utförandet. Någon väl uttänkt och genomarbetad kolonisationsplan ägde ej förbundet, och såväl här hemma som i England och Frankrike sköto de politiska händelserna kolonisationsplanerna mer och mer åt sidan.

För Wadström gafs det dock hvarken rast eller ro. Han hade tagit förbundets angelägenheter om hand och han ville bringa dem till ett lyckligt slut. »Ånyo», säger han själf, »har jag gått in till K. M:t med anhållan att få resa och jag har nu fått min ansökan beviljad.» Han jublar. Hans önskningar uppfyllas. Den länge påtänkta och ifrigt eftersträfvade resan står för dörren. På allmän bekostnad skall den företagas, och konungen utser själf till hans reskamrater och medhjälpare tvenne vetenskapligt bildade män, nämligen den bekante naturforskaren doktor *A. Sparrman* och löjtnanten vid Svea artilleri *C. A. Arrhenius.*

Resan anträddes år 1787, men som dess behandling ligger helt och hållet utom vårt ämne, lämna vi den för tillfället.

J. Hulting.

Olof Rudbecks plan till en ordinarie postbåtförbindelse mellan Stockholm och Uppsala.

I kommerskollegii skrifvelser till K. Maj:t förekommer följande odaterade men till 1667 hänförda utlåtande om den snillrike och mångfrestande Uppsala-professorns förslag i nämnda hänseende.

E. K. M. gifve vi här medh underdånigst tillkenna, dhet professoren och commissarien Olaus Rudbeckius oss i dhesse dagar repræsenterat hafver nödhvändigheten af påstbåtar emellan Stockholm

och Ubsala, eftersom emillan inge upstäder flere till siös resande personer finnes, bådhe af academiens och stadsens medel, och dhe likväl illa accomoderade blifva så till tractamente på vägen, som till fortkomsten, i dhett dhe genom skepparnes försummelse ofta måste liggia 3, 4, ja 8 dagar på siön. Och såsom han fördenskull till dhett gemene bästa och dhe resandes bättre förfordran och hastigare fortkommande ett förslagh ingifvit hafver, hvaruthinnan han tillbiudher sigh sådana postjachter villia inrätta, men åstundar dher emot ett privilegium icke för sig sielf, emedan han allenast dispositionen om värketz inrättande och stadige fortgångh begiärar, uthan för en borgare, efter dhett en borgerligh nähringh är, och stadhen i gemen skall förklarat hafva sigh samme värk eij kunna förstå och vidh macht holla; efftersom och borgmästaren Samuel Kadow, dhen vi öfver samme sak här hafve tillfrågat, sielf tillstått hafver att dhett inthet skulle vara stadhen emoth, när dhe ordinarie skeppare blefve förbehållit att föra godz; Altså hafve vi icke mindre kunnat än be:te Rudbeckii begiäran och förslagh öfverläggia och oförgripeligen finne dhem, såsom dhe här hos af oss till somblige stycken modererade bifogas, godhe och nyttige, i anseende af dhen commoditet som resande mannen dher af kan hafva, och dhett exempel, som andre städher, till äfventyrs, till slike värks inrättande tagandes varde; hvarföre till E. K. M:tz nådigste censur och gottfinnande vi underdånigst vele hafva hemstält, om E:s K. M. dhett desidererade privilegium och vilkor nådigst tächtes förunna. E. K. M. befalle vi etc.

Knut Kurck.

J. Lagerfeldt.	Erik Rosenholm.	Conrad Gyllenstierna.

* * *

Förslagen och dhe åstundade vilkor, som till postjachters inrättande emellan Stockholm och Ubsala proponerade äro, äro dessa fölliande.

1. Båtarne skola vara tvenne bygde såsom jachter och öfvertäckte till dheres commoditet, som rese; och skall den ena vara i Stockholm, när den andre är i Ubsala, och afgå måndagh, onsdagh och fredagh, och dett i aprili, majo, junio, julio och augusto, klockan 4 om morgonen in puncto; septembri och octobri klockan 6; i novembri klockan 7 om morgonen.
2. Och på dett de eij af mothvädher må förhindras, skole för dhem bestås så månghe båtzmän, för uthan skepparen, fri för all borgerligh tunga, som till deres beqvämlige forthielpandhe kunna pröfvas vara nödighe.

3. Där postbåthen försummar den stundhen att uthresa, som i ordinantzien är determineret, skall han böthe till dhe resande för hvar stundh han dröijer, till hvar person tre öre silfvermynt.
4. Hvar person, som reser, gifve två mark silfver mynt emellan Ubsala och Stockholm för sin person och dess föruthan för sine saker sex öre silfver mynt för hvarie halft skeppundz vicht.
5. Skall påstbåthen vara förplichtadt, at där någon sine saker, klädher och kost hafver inlagdt och eij till rätte timan är inkommen, då påstbåthen afgår, hafva en viss orth i stadhen dit han anländer och där inläggia samme saker, hvarest egaren må dhem igenfinna; men så länge dhe på påstbåthen äre, måste skepparen därföre svara.
6. Och till dett sidste: vore och för resande mannen beqvämbligit, att skepparen på påstbåthen må hafva fritt så väl på påstbåten, som där de resande stiga till eller från, tractera dhem medh mat, öl och vin, såsom en annan gästgifvers.

Skulle något vidare genom förfarenheten subministreras, kan dett efter handen tillkänna gifvas.

Potatisodling i Dalarne 1728.

Kommerskollegium yttrar sig om detta ämne i en skrifvelse till K. Maj:t på följande sätt:

Stormäcktigste Allernådigste Konung.

Hos E. K. M. hafver landshöfdingen baron Petter Danckvardt genom skrifvelse af d. 10 april sistl. i underdånighet vid handen gifvit det sedan han till erhållan af tillförlåtelig kunskap och underrättelse, på hvad sätt hushåldningen uti jordens brukande i en eller annan måtto kunde stå till förbättras, och till den ändan så väl sielf varit uppe i Dalarne, som och derom med prästerskapet, cronobetiente och de flere corresponderat, skall kyrkioherden Erich Näsman i Elfvedalen, som ligger långt up i Öster Dalerne, honom förständigat, huru som han med några få rötter af den engelska jordväxten potatoes kallad, dem han ifrån Stockholm bekommit, försöckt i Elfdalen att fortplanta, och dermed haft den framgång, att af desse få rotstånd $1^1/_2$ fierding äro upväxte, hvilka han sedan på lika sätt som annan säd medelst torkande och malande till bröd och åtskillig slags annan matredning bruka låtit, utan att kunna åtskilja det miölet ifrån hvad som af säd tillredas, med försäkran, i anlodning af redan giorde försök, det denne jordväxt skall med nytta i Dalarne kunna trifvas, besynnerligen der någon närmare underrättelse om dess skiötzel och plantering blefve dem vid handen gifven, hvar igenom den ortens utfattige invånare, som eljest af tallbarken måste sig betiena, en god hielp uti deras lifsuppehälle kunde tillskyndas. Fördenskull

och i anledning så väl häraf, samt att jordmånen af de i Dalerne längst aflägsne socknar både till sädesväxt är otienlig, och hvad som kan upväxa af kiöld gemenl. hvart år förskiämmes, deremot denne underjordiske växt bättre conserveras; så hemställer landshöfdingen E. K. M:ts välbehag i underdånighet, huruvida E. K. M. i nåder skulle täckas befalla att låta inkomma något partie af desse rötter, att emot skiälig betalning till allmogen aflåta, så framt icke någon inom riket skulle kunna dem med tillräckeligit förråd förse till denna planterings fortsättiande, hvartill de skola hafva mycken åhuga och lust, det han äfven af allmogen i Väster Dalerne skall hafva förnummit, som önskat kunna få tillfälle den samma att försökia och fortsättia.

Som nu, Allernådigste Konung, E. K. M. under d. 30 nästl. aprilis detta ärendet till Collegii föranstaltande i Nåder behagat remittera; så hafver Collegium låtit sig angelägit vara att här öfver höra consuln Jonas Ahlström, som denna jordväxt först hit in i riket låtit inkomma, så och om des planterande en beskrifning af trycket utgå; hvilken berättat, det hafver han redan förledne år denne jordfruckt icke allenast förbem:te af landshöfdingen Danckvardt nu nämde prästmannen Näsman tillhanda sändt, utan jämväl till åtskillige andra provincier här i riket, såväl som till Finland, hvarest den samma, efter derom sedermera undfångne underrättelser, med god framgång blifvit planterad, hafvandes och så nu sidst i vinterföret ofvannämde Näsman å nyo 2 L℔ tillstält, som för i år på den trackten voro nog tillräckeligit; och som consuln dessutom i avisorne 3:ne gånger låtit införa, att potatoes hos honom äro till finnandes, så skola vederbörande, som dem åstunda, deraf kunnat erhålla nogsam kundskap, hvarest merbem:te jordfruckt voro att tillgå, skolandes han icke underlåta att till den ändan hafva till hands ett så tillräckeligit qvantum, som kan behöfvas deraf för tillkommande år. Han har och der jämte på Collegii påminnelse utfäst, det vill han den underrättelsen, som om oftanämde jordfruktz plantering redan är tryckt och nu i des utgångne bok om fåraskiötzel är bifogad, å nyo öfverse och än vidare i ett och annat förbättra, samt sedan till trycket särskilt befordra, då Collegium medelst circulair bref samtel. landshöfdingarne deraf nödige exemplar ärnar tillsända, på det hvar och en må deraf hafva så mycket bättre tillfälle att inhämta all den underrättelse, som till denna planteringen erfordras. Hvilket Collegium funnit sin underdånigste plickt likmätigt att emedlertid gifva Eders Kongl. Maij:t i underdånighet vid handen.

Och vi förblifve etc.

D. N. von Höpken.

O. Adlerstedt. E. B. Cameen. David Silvius. G. Gyllengrijp.
I. von Hökerstedt. Olof von Törne. Henr. Kalmeter.

Stockholm d. 8 maii 1728.

B. von Hofsten.

Underrättelser.

— Vi skulle just lägga under pressen de sista bidragen till detta häfte, då den sorgliga och öfverraskande underrättelsen ingick att hofmarskalken hos H. K. H. änkehertiginnan af Dalarne arkivarien i riksarkivet fil. dr Carl Silfverstolpe helt plötsligt aflidit genom hjärtförlamning.

C. Silfverstolpe föddes d. 31 mars 1840. Han ägnade sig till en början åt den militära banan och blef underlöjtnant vid lifregementets dragonkår, för hvilken hans far en tid varit chef. Han tillhörde emellertid en släkt, hos hvilken de litterära anlagen ofta gjort sig gällande, och lämnade efter några år krigstjänsten för att inträda i riksarkivet, där han omsider 1896 befordrades till arkivarie. Under tiden hade han 1870 blifvit kammarherre och 1895 hofmarskalk i H. M. konungens hof. I riksarkivet ägnade han snart en stor del af sin tid och sina krafter åt *Svenskt Diplomatarium*, af hvilken urkundsamling han började en ny serie från och med 1401 samt utgaf tre digra band omfattande åren 1401—1420. De litterära intressena visade sig emellertid äfven i planen på ett centralorgan för svensk historisk forskning, till en början mera i öfverensstämmelse med 1700-talets historiska magasin och bibliotek men snart nog mer och mer i syfte åt en historisk tidskrift. 1875 utgaf han första bandet af *Historiskt Bibliotek*, som han sedan fortsatte med tillsammans sju delar. Så småningom blefvo utsikterna allt bättre att få till stånd en verklig historisk tidskrift och han tog en ledande andel i bildandet af den *Svenska historiska föreningen* (1880), som skulle ha till uppgift att utgifva en sådan, men öfverlämnade på samma gång redaktörskapet i andra händer. Under sysslandet med medeltidsurkunderna vände sig hans intresse särskildt åt den svenska klosterhistorien, af hvilken han blef en framstående kännare; behandlingen af de svenska klostren i Nordisk familjebok bär nogsamt vittne därom. Särskildt gjorde han *Vadstena kloster* till sina studiers älsklingsföremål. Redan 1875 införde han i Hist. Bibliotek en kort öfversikt af dess öden under titeln »Klostret i Vadstena». Under 30 års tid bildade han sedan med synnerlig omsorg och flit en fullständig samling af afskrifter rörande klostrets historia, och den ena publikationen följde på den andra såsom förberedelser för den sammanfattande skildringen, hvilken ej tycktes vara långt aflägsen. Så utkom 1891 »En blick i Vadstena klosters arkiv och bibliotek» (festskrift tillägnad G. E. Klemming), 1895 »Om kyrkans angrepp mot Revelationes Sanctæ Birgittæ» (inträdestal i Vitterhetsakademien), samma år »Vadstena klosters uppbörds- och utgiftsbok 1539—1570» (Antikvarisk Tidskrift), 1898—99 »Klosterfolket i Vadstena. Personhistoriska anteckningar» (Personhist. tidskrift) samt »Vadstena klosters jordebok 1500 jämte tillägg

ur äldre jordeböcker» (Hist. Handlingar). Drömmen om en fullständig historia med bifogad urkundsamling om Vadstena kloster skulle aldrig blifva en verklighet. På samma gång fann han tid att utgifva flera band af »Sveriges ridderskaps och adels riksdagsprotokoll fr. och med 1719» äfvensom den intressanta publikationen »Riksrådet A. J. von Höpkens skrifter» (1890—93). I Hist. Tidskrift 1881 införde han en längre uppsatt om »Jöran Person och konungens nämnd», 1882 utgaf han en skrift om »Svenska teaterns äldsta öden» och 1884 »Några anteckningar om slägten Silfverstolpe». Slutligen utgaf han äfven ett par öfversättningar af ryska och andra historiska skrifter. Det var sålunda en ganska rik och mångsidig litterär verksamhet, hvars betydelse också erkändes 1893 genom kallelsen till filosofie hedersdoktor vid Uppsala universitet och 1894 genom Svenska akademiens kungliga pris.

Vi ha länge dröjt vid Silfverstolpes litterära verksamhet, som skall bevara hans namn till eftervärlden. I umgänget med honom ha hans många vänner lärt att uppskatta en intressant, spirituell och känslig personlighet, som öfver allt gjorde sig gällande och vann erkännande. De, som utanför familjekretsen stått honom nära, ha med oro och deltagande följt spåren af det inre lidande, som tärde på hans krafter och inverkade på hans lif och hans stämning. Ingen anade dock, huru nära slutet var, när morgonen den 3 juni detta år döden träffade honom, snabbt och säkerligen utan större plågor, midt uti hans verksamhet.

— Kanslirådet, arkivarien i Utrikesdepartementet dr Olof Simon Rydberg afled den 17 sistl. mars, 76 år gammal, och med honom bortgick en af våra skarpsinnigaste historieforskare. R. föddes d. 28 dec. 1822 i närheten af Stockholm. Ej fullt 17 år gammal kom han som en löftesrik och begåfvad yngling till universitetet, där emellertid hans examensstudier snart af sjuklighet afbrötos. Han idkade i stället »fria studier», ägnade sig åt studentlifvet, i hvilket han under en följd af år spelade en roll, och slutade med att redan öfver 30 år gammal taga kansliexamen. I Stockholm började han sin tjänstgöring i ämbetsverken, var under ett par års tid handsekreterare hos Karl XV, då hans bana af ekonomiska svårigheter plötsligt afbröts 1862. 40 år gammal var han ställd inför nödvändigheten att börja sitt lif på nytt. Det var nu under motgångarnes och olyckans slipning, som hans dolda energi gjorde sig gällande och som han ock i sina tidigare grundliga studier upptäckte ett kapital, som kunde användas. Det var nu, som han uppgjorde tanken till det arbete, som skulle göra hans namn ryktbart och som han, tack vare enskildt och offentligt understöd, kunde förverkliga planen att utgifva en samling af urkunder belysande Sveriges internationella förbindelser. Med karakteristisk djärfhet och energi beslöt han att börja från början, d. v. s. att gå så långt tillbaka, som dessa förbindelser kunde följas i skrift. Efter flera års förberedelser utkom omsider år 1877 första bandet af *Sverges traktater med främmande magter jemte*

andra dit hörande handlingar, som omfattade åren 822—1335. Det var mer än en urkundspublikation. Mängden af förlorade eller hypotetiska traktater framkallade en historisk kommentarie, som åt arbetet förlänade karakteren af en historisk forskningsprodukt utaf högt värde. I behandlingen af de dunklaste och svåraste problemen röjde sig hans kritik och hans lärdom på det mest lysande sätt. Vi anföra endast frågorna om de äldsta förbindelserna med Ryssland, de äldsta gränsbestämmelserna mot Norge, de unionella öfverenskommelserna från 1300-talets slut. Arbetet fortsattes med en kraft, som åren och ålderdomen ej tycktes kunna bryta, och 1891 utkom femte bandets första häfte, som sträckte sig till 1630. Förhållandena gjorde det önskvärdt att åt samlingen gifva ett mera aktuellt intresse, och så utkommo åren 1896—98 banden X och XI eller *Sverges och Norges traktater med främmande magter*, omfattande åren 1815—1867. R. var emellertid sysselsatt med fortsättningen på femte delen, då döden afbröt hans arbeten. Traktatverket lämnade ej mycken tid för historiskt författarskap i egentlig mening. 1876 utgaf emellertid R. den grundlärda kritiska undersökningen »Traktaten i Orechovets den 12 aug. 1323» samt 1886 det den 15 maj 1883 hållna inträdestalet i Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien »Om det från unionsmötet i Kalmar 1397 bevarade dokumentet rörande de nordiska rikenas förening», hvars grunduppfattning han sedermera med skärpa försvarade i Hist. Tidskrift mot professor Kr. Erslevs afvikande mening. — Vistelsen i Stockholm och arbetena i riksarkivet förde R. tillsammans med en yngre generation af historici. Hos dem lefver i lifligt minne de i umgänget förvärfvade intrycken af en älskvärd, lärd och skarpsinnig personlighet, för hvilken inga historiska frågor voro främmande, som med lika värme omfattade dagens aktuella frågor och som ur sin rika lifserfarenhet städse hade intressanta drag att meddela.

— Presidenten i Svea Hofrätt m. m. Nils Henrik Vult von Steyern afled d. 27 maj, nära 60 år gammal. Han debuterade 1863 med en förträfflig gradualafhandling »Bidrag till svenska riksdagens historia 1600—1650», hvilken länge tjänade som mönster för dylika afhandlingar, för att sedan ägna sig åt juridiska studier och slutligen blifva en af våra mera framstående statsmän under senare tid.

— Fil. doktor Albert Adolf Isidor Björkander afled d. 16 sistl. mars, 37 år gammal. Hans akademiska studier afslutades 1898 med en god gradualafhandling »Till Visby stads äldsta historia. Ett kritiskt bidrag». Redan dessförinnan hade han som amanuens inträdt i Nordiska museets tjänst i Stockholm och ägnade sig däråt, ända tills sjukdommen afbröt och snart gjorde slut på en löftesrik verksamhet.

— Grefve Gustaf Hansson von Essen afled d. 21 maj på Sjöholm, 34 år gammal. Han innehade fideikommisset Falkenhagen i

Pommern, men afsade sig detsamma till förmån för sin yngre bror, återflyttade till Sverige och ägnade sig åt historiska forskningar med afsikt bland annat att inträda i riksarkivet. Han hade innan sin död just hunnit fullborda en större afhandling öfver reduktionen i Pommern.

— Den danske öfversten Otto Fredrik Vanpell har aflidit den 10 april, 75 år gammal. Han har utvecklat en liflig litterär verksamhet i synnerhet som krigshistoriker. Skada blott att kritiken och framställningskonsten ej voro i jämnhöjd med intresset. Bland hans många skrifter märkas »Den danske härs historie indtil nutid og den norske härs indtil 1814» (1872—76); »Rigskansler grev Griffenfeld» (1880—82) och »Den nordiske syvårskrigs historie» (1892).

— Professorn vid universitetet i Graz O. B. von Weiss har aflidit d. 8 mars, 79 år gammal. Han är mest känd genom sin »Weltgeschichte» i 22 band, af hvilken på sin tid vissa partier begagnades vid de historiska studierna i Uppsala.

— Till ledamot af Vetenskapsakademien i nionde klassen (lärdom i allmänhet) har invalts bibliotekarien vid Lunds universitet dr Elof Tegnér.

— *Kongl. Samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia* har till ledamöter invalt biblioteksamanuensen dr A. Andersson, hofintendenten J. Böttiger, dr Ellen Fries, docenterna C. Hallendorff och K. Hildebrand, lektor H. Huldt samt bibliotekarien grefve E. Lewenhaupt.

— Till arkivarie i riksarkivet efter frih. B. Taube, som vid fyllda 65 år erhållit afsked, har utnämnts amanuensen därstädes doktor Severin Bergh, till amanuens i riksarkivet fil. doktor Per Sondén och till arkivarie vid landsarkivet i Vadstena från och med den 1 oktober detta år hofintendenten Viktor Örnberg.

— *Akademiska afhandlingar.* I Uppsala ha under våren ventilerats följande afhandlingar: »Om centralregeringens organisation under den äldre vasatiden (1523—1594)» af Nils Edén; »De diplomatiska förbindelserna mellan Sverige och Frankrike under Gustaf IV Adolf» af J. W. Nilsson; »Haqvin Spegel, hans lif och gerning intill 1693» af J. Helander. I Lund: »De diplomatiska förbindelserna mellan Sverige och Frankrike 1629—1631. Ett bidrag till GustafII Adolfs och kard. Richelieus historia af L. Weibull.

— Styrelsen för Karl X Gustafs-fonden har till Lunds universitet öfverlämnat ett belopp af 10,000 kr., utgörande öfverskott å medel, som voro tillgängliga för resande af Karl X Gustafs-statyn i Malmö. Detta kapital skall benämnas »*Karl X Gustafs historiska fond*» och dess ränta, sedan 1/6 besparats, hvart tredje år användas till främjande af historisk forskning och till utgifvande af arbeten i

Nordens historia under Gustaf II Adolfs, Kristinas och Karlarnes tidehvarf. Beslutanderätten öfver användandet af fondens afkastning öfverlåtes till en nämnd, bestående af en professor i historia från hvart och ett af de skandinaviska universiteten och hvar och en af de svenska högskolor, som stå under universitetskanslerens öfverinseende. Professorn i historia vid Lunds universitet eller hans ställföreträdare skall alltid vara ordförande i nämnden.

— *Karl Johans-förbundet* kommer 1901 och sedermera hvart sjätte år att »med stöd af de fonder, som det samlat» belöna förtjänstfulla arbeten öfver Nordens historia och utdela understöd åt däraf förtjänte män, som önska för samma ändamål göra forskningsresor. I båda fallen kommer särskildt afseende att fästas vid Karl Johans tidehvarf eller brödrafolkens historia efter 1809.

— Redaktionen af *Statsvetenskaplig tidskrift* har från och med den 15 maj 1899 öfvergått från docenten C. A. Reuterskiöld i Uppsala till professor P. Fahlbeck i Lund.

— Af *Sveriges ridderskaps och adels riksdagsprotokoll* ha två nya delar utkommit, nämligen femtonde bandet af den äldre serien, hvilken numera raskt närmar sig sitt slut, samt femtonde delens andra häfte af den senare serien. Det förra omfattar de båda riksdagarna 1686 och 1689, det senare en del af protokollen för riksdagen 1746—47. Utgifvarne ha varit desamma som förut, nämligen S. Bergh och C. Silfverstolpe.

— Fjärde delen af C. G. Malmströms bekanta verk: *Sveriges politiska historia ifrån Karl XII:s död till statshvälfningen 1772* har nyligen utkommit i den andra, delvis omarbetade upplagan. I jämförelse med den äldre upplagan bjuder denna del ej mycket nytt, då författaren icke haft anledning att göra några betydande ändringar eller tillägg. Den viktigaste förändringen är, att frihetstidens arbete på det ekonomiska området under 1750-talet blifvit utförligare behandladt än förut. Äfven Fredrik II:s hållning till den svenska partikampen är i någon mån rikare belyst genom en del uppgifter, hämtade ur den fortgående stora publikationen af hans politiska korrespondens. För öfrigt äro endast enstaka, smärre ändringar eller tillägg till den gamla texten att anteckna. Såsom bilaga har författaren meddelat det intressanta aktstycket: »Mindre Sekreta deputationens betänkande om irriga begrepp rörande regeringsformen, jan. 1752», hvilket här första gången offentliggjorts i tryck.

— På Fröleen & comp:s förlag har dr Otto Sjögren börjat utgifva ett populärt historiskt arbete om *Karl XII och hans män*. Med sjätte häftet har arbetet hunnit fram till slaget vid Narva.

— I tjugonde årgången af »Samlaren» har docenten C. Hallendorff infört en uppsats »Historiografi och Censur under frihetstiden». Det är publikationen af Nordbergs stora verk om Karl XII, som

är föremål för undersökningen. Detta blef nämligen, som bekant, i behörig ordning underkastadt granskning och ryktet har vetat berätta att drottning Ulrika Eleonora själf lyckats få uteslutna flera för brodern mindre fördelaktiga uttalanden. De uteslutna ställena samlade N. under titeln »Anmärkningar», hvilka föreligga i olika redaktioner, en af dem tryckt i ett par upplagor. Författarens undersökning utmynnar däri, att de uteslutna ställena icke äro af någon större betydelse — för det mesta af anekdotiskt innehåll — samt att talet om Ulrika Eleonoras särskilda censurerande beror på ett missförstånd.

— Af *Meddelanden från Nordiska museet* har utdelats ett häfte för 1897. Det innehåller en af lektor Brate författad med afbildningar försedd uppsats om Skansens runstenar samt i öfrigt i likhet med föregående häften flera kulturhistoriska uppsatser eller aktstycken af intresse, såsom Nils Henriks Sjöborgs anteckningar om sitt fädernehem och lifvet där i en prästgård under slutet af 1700-talet, »Några ord om gamla bröllop i Dalarne», ett par byordningar från olika tider, fortsättning på serien »Skrån och gillesregler» m. m.

— Vår rika biografiska och personalhistoriska litteratur har riktats med ett nytt arbete »*Kongl. Skogs- och jägeristaten. Biografiska studier 1539—1898*» utgifven af den bekante författaren jägmästare Hugo Samzelius. Det är en vacker volym om XVI + 276 sidor, i hvilken samlaren nedlagt frukten af flera års mödosamma studier såväl i våra arkiv som i tryckta källor. I en historisk inledning meddelas i korta drag skogs- och jägeristatens historiska utveckling från dess ringa början under Gustaf I, då enligt förf. Claus Djureskytt skulle kunna anföras som »den förste kände jägeritjänsteman» (fullm. 1539 1/7). Den förste, som burit titeln jägmästare, är enligt förf. Carolus de Mornay (1573), den förste öfverjägmästaren och chefen för hela rikets jägeristat Stellan Otto von Mörner. — Efter inledningen följer bokens hufvudafdelning *Personalstudier åren 1539—1898* med personerna uppförda i alfabetisk ordning. Biografiska notiser meddelas om hvar och en, synnerligen rikhaltiga, när omständigheterna sådant medgifvit, d. v. s. framför allt för innevarande århundrade, och uppgifter lämnas äfven om vederbörandes litterära produktion. Några blad »Tillägg och rättelser» följa samt därefter ett alfabetiskt namnregister äfvensom subskribentförteckning. Priset för subskribenter är 10 kr., i bokhandeln 15 kr.

— Af *Bidrag till Åbo stads historia, Första serien*, har tionde delen utkommit, innehållande *Privilegier och resolutioner för Åbo stad I. Åren 1525—1719*, utgifven af professor Carl von Bonsdorff. Bland svensk-finska städer torde Åbo redan hunnit förvärfva den rikaste samlingen af tryckta källor till sin historia. Det är emellertid att hoppas, att Stockholm snart skall följa dess exempel.

— *Norska riksarkivet* har utgifvit ett nytt bidrag till den redan vidtomfattande litteraturen om 1814 års händelser, nämligen *Forhandlingsprotokol fört i Regjeringsraadet og Statsraadet Marts til December 1814.* Planlagd redan för flera år sedan af sedermera aflidne riksarkivarien Birkeland har publikationen i år kunnat utgifvas. Vissa partier af protokollen äro förut kända genom Jakob Aalls Erindringer och Y. Nielsens »Bidrag til Norges historie i 1814» samt »Aktstykker vedkommende Konventionen i Moss».

— Af den utaf den »*Norske historiske kildeskriftkommission*» nyligen påbörjade publikationen *Historiske Samlinger* har första bandets andra häfte utkommit. Där meddelas början till en serie *Aktstycker om Bodösagen* samlade och utgifna af Yngvar Nielsen. Professor N hänvisar i en kort inledning till den behandling, som han ägnat frågan dels i en 1897 utgifven skrift dels i en kortare artikel införd i Nordisk familjeboks supplement, och öfvergår därefter omedelbart till aktstyckena, af hvilka fem grupper jämte början på den sjätte i föreliggande häfte äro tryckta.

— Professor Edvard Holm, den berömde danske historieskrifvaren, har på grund af hälsoskäl erhållit afsked. Till hans efterträdare som professor i historia vid Köpenhamns universitet har utnämnts underbibliotekarien vid universitetsbiblioteket därstädes dr J. A. Fridericia, äfven han känd lika mycket för grundlig lärdom och forskningsförmåga som för en lycklig framställningskonst.

— Af *Jahresberichte der Geschichtswissenschaft* har ett väldigt band för 1897 nyligen utkommit. Afdelningen Sverige har fortfarande redigerats af dr Severin Bergh.

— I *Baltische Studien Neue Folge II* har professor Hans Prutz meddelat en skildring af *Die Eroberung von Stralsund durch den grossen Kurfürsten October 1678.* Den stöder sig på den unge franske militärattachéen François de Pas de Feuquières grefve Rébenacs depescher till franska hofvet, som finnas införlifvade med faderns Isak de Feuquières', depescher från Sverige i franska utrikesministeriets arkiv. De talrikt meddelade utdragen gifva en liflig bild af det förtviflade läget i staden och kasta äfven ljus öfver de närmast följande diplomatiska underhandlingarna, som ledde till freden i Celle och kurfurstens isolerande.

— Tidskriften *Le Bibliographe moderne* 1898,6 innehåller under titeln *La Bibliothèque de l'université d'Upsal* en af bibliotekarien Claes Annerstedt författad sammanträngd men sakrik framställning af universitetsbibliotekets öden, dess organisation, samlingarnas, äfven handskriftsamlingarnas, tillväxt, bytesförbindelserna, ekonomien m. m. utaf intresse.

— *Congrès international d'histoire comparée* blir namnet på den historiska kongress, som, en fortsättning af diplomatisk-historiska kongressen i Haag 1898, under samma ledning som denna, nämligen

R. de Maulde La Clavières, skall samlas i Paris 1900 i sammanhang med världsutställningen nämnda år. Kongressen, hvilken, liksom öfriga internationella kongresser vid denna utställning, hålles under hägn af ministeriet för handel, industri, post och telegraf, fördelas i nio sektioner: allmän historia, rätts- och förvaltningshistoria, konsthistoria, musikhistoria, nationalekonomiens historia, filosofiens historia, litteraturhistoria, naturvetenskapernas historia och religionsvetenskapernas historia. Den franska kommitéen står under bildning; dess sektion för konsthistoria är emellertid färdig. Den har till president konservatorn vid Louvre-muséet och ledamoten af Institutet *Lafenestre* samt räknar dessutom 24 ledamöter och 3 sekreterare. Bland ledamöterna, af hvilka 13 äro medlemmar af Institutet, märkas Babelon, Bonnat, Collignon, J. Comte (direktör för »Revue de l'art ancien et moderne»), Duplessis, Ephrussi (direktör för »Gazette des Beaux-Arts»), J. J. Guiffrey, Guillaume (direktör för Franska skolan i Rom), Larroumet, Mespéro, Perrot. Så kallade nationalkommittéer skola bildas i flera land för befordrande af kongressens syften. Äfven till Sverige har ingått offciell inbjudning att ordna en sådan kommitté.

— Af *Annales internationales d'histoire*, som vi i förra häftet omnämnde, har ett andra häfte utkommit. Där meddelas uppsatser af E. Rodocanachi (»Les iles Ioniennes sous la domination russe et sous la domination française 1799—1814»), L. de la Tourrasse (»La négociation pour le duc d'Anjou aux Pays-Bas de 1578 à 1585») och Toru Terao (»Les relations entre l'Europe et le Japon»). Annalerna skola blifva organ äfven för den i Paris år 1900 sammanträdande Congrès international d'histoire comparée, om hvilken vi ofvan lämnat ett meddelande. Men annalerna äro därjämte afsedda att blifva en för framtiden bestående tidskrift med uppgift att »centralisera det historiska arbetet i skilda land». Och en sådan utvidgning af den ursprungliga planen skall företagas redan med 3:dje häftet. Där skola till en början inflyta öfversikter rörande historiens skilda grenar och redogörelser för historiska verk inom olika land. Ett internationellt organ, omfattande historiens hela fält, har i själfva verket saknats, och det försök därtill, som nu göres med *Annales internationales d'histoire*, har, säges det, hälsats med stort bifall från flera håll. Efter hvad som meddelats oss, önskar annalernas redaktion och hoppas på medverkan af äfven svenska historici.

Anmärkningar öfver G. Adlerfelts Histoire Militaire de Charles XII.

AF

C. HALLENDORFF.

Gustaf Adlerfelt intager inom den svenska historiografien en aktad plats såsom en af de främste samtida historiska författare, som grupperade sig kring Karl XII. Hans ställning såsom konungens kammarherre och följeslagare på hans krigståg åren 1701—09 och därunder uppvaktande hos »lille prinsen», hertig Maximilian Emanuel af Würtemberg, satte honom i tillfälle att på närmaste håll följa händelserna. Hans förberedande studier — han hade dels i Upsala studerat de lärda språken, historia med dess hjälpdiscipliner samt natur- och folkrätt, dels vidare utbildat sig genom längre utländsk resa — syntes göra honom bättre än de flesta, rikshistoriografen, sedermera statssekreteraren Olof Hermelin naturligtvis undantagen, ägnad att i pennan fatta berättelsen om Karl XII:s bragder. Själf synes han också, när han kort efter Dünaöfvergången inställde sig till tjänstgöring hos konungen, varit besjälad af tankar i sådan riktning, och snart skyndade han att sätta dem i verket. Därvid hade han glädjen och förmånen att njuta allerhögsta understöd. Konungen, underrättad om hans plan »d'écrire un journal éxact des Campagnes de Charles XII», icke blott gillade syftet utan befallde äfven sitt kansli och sina underbefälhafvare att genom tillhandahållande af alla slags upplysningar underlätta arbetet. [1]

[1] Se företalet till *Histoire Militaire de Charles XII*, p. XII: »Ce Prince . . . donna ordre à son Conseil, de fournir à M. Adlerfeld les Mémoires et les secours nécessaires: et il chargea les Généraux et Officiers Commandants de l'Armée, de lui communiquer les relations de tous les combats, marches, siéges et attaques, par mer et par terre, afin de le mettre en état de donner la suite de son ouvrage, et de le rendre aussi parfait qu'il seroit possible.»

Så kunde Gustaf Adlerfelt under de följande årens växlande krigståg syssla med sitt historiska författarskap; sannolikt skedde detta ungefär jämsides med Olof Hermelins liknande arbete, ehuru detta möjligen ägnade sig mera åt de politiska, Adlerfelts mera åt de militära företeelserna.[1] Poltavaslaget satte punkt för dem båda: Hermelin försvann som bekant efter slaget; Adlerfelt åter, som ännu den 26 juni gjort en kort anteckning om fiendens rörelser, föll under striden för en kanonkula.[2]

Resultaten af Adlerfelts nämnda författarverksamhet finnas bekantgjorda i tvenne arbeten. År 1707 trycktes anonymt — enligt uppgift i Wismar[3] — *Warhaffter Entwurff der Krieges-Thaten Carls XII. Königes von Schweden. Worin was Merckwürdiges in diesem Kriege vorgelauffen und passiret, biss an den Alt-Ranstädtischen Frieden beschrieben ist. Aus einem in diesem Kriege gehaltenen Journal extrahirt und ausgezogen.* (I det följande betecknas detta arbete endast *Kr.-Th.*). Från skilda håll betygas oss, att den journal, hvarur detta arbete skall vara utdrag, just varit Gustaf Adlerfelts;[4] tydligare än genom sådana vittnesbörd framgår detta dock af *Kr.-Th:s* nära öfverensstämmelse med det senare utgifna och fullständigare arbete, som vi hafva från Adlerfelt. Om publicerandet af *Kr.-Th.* lyder den vanliga versionen, att författarens hustru, Anna Kristina Steb, som under Karl XII:s vistelse i Sachsen 1706—07 besökt sin make, där verkställt ett utdrag ur nämnda journal, öfversatt detta till tyska samt besörjt tryckningen. Då denna uppgift direkt kommer från författarens son,[5] får den ju tagas för riktig. Emellertid

[1] Om detta Hermelins arbete se min uppsats *Historiografi och censur under frihetstiden*, i *Samlaren* XX, s. 85 f.

[2] Dessa upplysningar om Gustaf Adlerfelts öden äro hämtade ur företalet till *Histoire Militaire* — den viktigaste källan, mig veterligen, rörande hans person.

[3] Företalet till *Histoire Militaire* p. XIII. — H. W. i *Historisk Tidskrift* 1893, s. 174 uppger, troligen efter Schmauss, Hamburg såsom tryckort. Arbetet är numera ganska sällsynt, då en stor del af upplagan lär ha gått till botten med det fartyg, som skulle öfverbringa den till Sverige.

[4] Så föret. t. *Histoire Militaire*, ibm.: så Nordberg i föret. till *Konung Karl XII:s historia* p. XXVII f.

[5] Företalet till *Histoire Militaire* p. XIII f. — Enligt detta företal hette sonen Karl Maximilian Emanuel. Anrep i *Svenska adelns ättartaflor* nämner honom emellertid Karl Maximilian Johan.

böra därmed sammanställas några uttryck i företalet till *Kr.-Th.* Man hade, säges det här, redan sett talrika berättelser, skrifna på skilda språk, om Karl XII:s bedrifter, men dessa vore föga pålitliga, då somliga författare alls ej känt sakernas sanna förlopp, andra åter »aus Passion» framställt detta skeft. Nu bjöde man emellertid allmänheten ett utdrag ur en under själfva kriget förd, trovärdig journal. Dennas »autor» hade visserligen nedskrifvit den blott för sig själf, utan afsikt att låta den komma i tryck, men »durch Communication guter Freunde» hade man fått göra utdrag af det märkvärdigaste samt nu publicera det. — Dessa uttryck, som tydligen ej rätt passa samman med sonen-Adlerfelts uppgift, att hans moder utfört sitt arbete »sous les yeux de l'Auteur», ha naturligtvis till syfte att ställa *Kr.-Th.* i den mest objektiva och opartiska dager, hvarigenom det måste få vida större tilltro, än om det blifvit bekant, att det utgått från en halft officiellt anställd historiograf i Karl XII:s följe. Att helt och hållet privat, utan konungens vetskap publicera de upplysningar, som hans mellankomst låtit författaren erhålla, hade emellertid näppeligen gått för sig. Snarare är det sannolikt, att Gustaf Adlerfelt med Karl XII:s goda minne och för att motverka den talrika men föga trovärdiga krigslitteraturen föranstaltat publicerandet.

Kr.-Th. blef mycket snart flitigt nyttjadt och varmt berömdt af åtskilliga författare.[1] Vida större uppseende än detta väckte emellertid ett mer än trettio år senare utgifvet arbete af samma författare: *Histoire militaire de Charles XII, Roi de Suede. Depuis l'an 1700 jusqu'à la Bataille de Pultowa en 1709, écrite par ordre exprès de Sa Majesté, par M. Gustave Adlerfeld, Chambellan du Roi.* (Nedan betecknadt *H. M.*).[2] Utgifvandet af arbetet be-

[1] Det ligger sålunda väsentligen till grund för Westphals anonymt utgifna *Kurtzer und gründlicher Entwurff der Funffzehnjährigen Campagnen seiner Majestät Carl des XII.* Med mycket beröm omtalas *Kr.-Th.* i företalet till del II af Schmauss, *Das glorwürdigste Leben und die grossen Helden-Thaten Caroli XII.* Jfr ock Nordberg, anf. arb., företalet.

[2] Det utgafs åren 1740—42 i tvenne franska, tvenne engelska och en tysk upplaga. Mest spridda äro de båda franska upplagorna; den ena af dessa, i fyra delar, utgafs i Amsterdam hos firman Wettstein & Smith 1740, den andra, om tre delar, utgafs i Paris 1741. Amsterdam-upplagan synes varit den egentliga originaleditionen. Här citeras emellertid efter Pariser-upplagan.

sörjdes af Gustaf Adlerfelts son Karl Maximilian Emanuel;[1] om dennes åtgörande därvid berättas åtskilligt i företalet till *H. M.* Gustaf Adlerfelts manuskript hade vid Poltava jämte »lille prinsens» bagage fallit i ryssarnes händer. När denne furste kort efteråt frigafs, erhöll han sina effekter tillbaka, och med dessa följde också nämnda manuskript, hvilket sålunda fördes till Stuttgart samt sedermera återställdes till författarens anhöriga. Sedan Karl Maximilian Emanuel Adlerfelt år 1722 kommit i besittning af manuskriptet, företog han sig att öfversätta det till franska, hvarpå denna öfversättning publicerades.

Man har i allmänhet varit ense att tillmäta *H. M.* en stor vikt, då det ansetts i öfversättning återgifva den krigsjournal, som Gustaf Adlerfelt under Karl XII:s autorisation utarbetat. Denna uppfattning har arbetets utgifvare låtit sig angeläget vara att kraftigt styrka. I den främst ställda dedikationen till hertigen af Holstein-Gottorp Karl Peter Ulrik säger Adlerfelt d. y.: »J'ai l'honneur de présenter à Votre Altesse Royale le journal des Campagnes de Charles XII . . .» Företalet begynner med orden: »L'auteur de ces Mémoires Gustave Adlerfeld . . .» För att riktigt inskärpa, med hvilken fullständig pietet man sökt ansluta sig till författarens eget original, meddelar man längre fram i företalet: »Quant au style, l'Editeur n'y a fait que quelques changements de peu d'importance, persuadé qu'un ouvrage de cette nature, qui est purement instructif, et fait en maniere de journal, n'avoit pas besoin des ornements ordinaires d'un discours fleuri et etudié. On s'étoit proposé de retoucher à un plus grand nombre de termes et d'expressions; mais après avoir consulté sur cela Mr. Adlerfeld, on s'est déterminé à suivre ses avis, en donnant sa Traduction à peu près dans le même état ou elle étoit.»[2] Härvidlag kommer då en ny fråga fram, huru pass nära denna *Traduction* anslutit sig till originalet. Ett, som det vill synas, rätt starkt bevis för dess nära öfverensstämmelse med detta, faller lätt i ögonen. På flera ställen är texten i *Histoire Militaire* bristfällig, i det att i hvarje fall ett

[1] Om denne se åtskilliga upplysningar hos H. W., *Taflor från krigs- och olycksåren efter Carl XII:s död*, i *Historisk Tidskrift* 1893, s. 157 f.
[2] Se företalet pag. XX—XXI.

enstaka ord synes öfverhoppadt.[1] Då det genom själfva sammanhanget varit ganska lätt att gissningsvis utfylla dessa luckor, ligger den förklaringen närmast, att journalens manuskript här varit skadadt eller oläsligt. I så fall har Adlerfelt d. y. vid öfversättningen varit nog samvetsgrann att ej söka göra den ringaste förändring, och *H. M.* har därtill anslutit sig. Denna omständighet skulle alltså nästan kraftigare än de förut påpekade tala för en fullständig öfverensstämmelse — naturligtvis bortsedt från hvad öfverflyttandet till annat språk medfört — mellan Adlerfelts journal och *H. M.*

Trots dessa försäkringar förtjänar den frågan på allvar framställas: i hvilken mån återgifver *H. M.* Gustaf Adlerfelts journal direkt eller i bearbetad form? Vid ett bläddrande i *H. M.* skönjer man nämligen mycket lätt, att åtminstone å vissa ställen en bearbetning från Adlerfelt d. y:s sida framträder: det är vid flere af de bifogade noterna. Så begynner noten till I s. 267: »Il y a dans le journal de mon Pere une circonstance qui le regarde et que j'ai cru devoir insérer ici.» Noten till II s. 95 (den återger en berättelse om ett tillfälligt möte mellan Karl XII och konung August samt om yttranden bl. a. af de båda kungarne) slutar med orden: »dans le journal de mon Pere on ne trouve pas que les Rois se soient parlés, ce qui convient plus au caractère de Charles XII.» Här är sålunda tydligt, dels att journalen ej helt uttömmande följts, i sådant fall hade ju i förra fallet den förklarande inledningen ej alls förekommit, och i det senare ingen dylik upplysning behöfts — dels att en verklig bearbetning gjorts af Adlerfelt d. y. Möjligt vore ju emellertid, att bearbetningen kunde inskränka sig till dessa och ett par andra tillägg, gjorda i notens form.[2]

Det är klart, att besvarandet af denna fråga, huruvida *H. M.* är att anse såsom ett öfversatt original eller som en bearbetning, är af stor vikt för arbetets rätta värdering såsom historisk källa. För spörsmalets lösning vore önskligt, att man ännu hade författarens eget manuskript i

[1] Om dessa luckor jfr nedan sid. 187.
[2] Som ytterligare prof af liknande slag påpekas noterna till II s. 234 och III s. 102, 306 o. s. v.

behåll, men de efterforskningar, som af mig gjorts, hafva ej gifvit vid handen något spår efter detta. Å Kungl. Biblioteket i Stockholm finnes emellertid ett manuskript, som, om det också ej kan ersätta denna förlust, dock är af största intresse för bedömandet af *H. M:s* karaktär. Detta manuskript, som är skrifvet af Karl Maximilian Emanuel Adlerfelts hand, föreligger i en foliobunt med ryggtitel *Adlerfelt, Memoires pour servir à l'histoire de Charles XII. 1700—09. av. supplem. 1709—1714.* Anteckningar, gjorda af tjänstemän i K. B. å titelbladet före manuskriptets första fasc., gifva upplysningar om dess öden: det har tillhört grefve Carl Gustaf Tessin, sedan med Åkerösamlingarna öfvergått till någon grefve Creutz (antagligen grefve Lorentz Johan C., † 1843, g. m. en dotter till rikskansleren grefve Fredrik Sparre till Åkerö) samt efter dennes död skänkts till K. B. i december 1845 af en auditör Svensson. Själfva manuskriptet, som är affattadt på franska och alltigenom är af samma hand, omfattar tillsammans 748 foliosidor, samlade i lägg af växlande storlek, i regel med 5—6 ark i hvarje. Scriptor har själf sönderdelat manuskr. i sju särskildt för sig paginerade fasciklar:[1]

fasc. A, om 164 sid., skildrar Karl XII:s historia t. o. m. år 1702. Denna fasc. saknar hvarje af scriptor utförd titel eller rubrik; framför den ligger ett titelblad, som grefve C. G. Tessin utfört efter scriptors titelblad till de följande fasc., och hvars text lyder »Memoires pour servir à l'Histoire de Charles XII, Roy de Suede ou journal des Campagnes Victorieuses de ce Prince depuis 1700, jusqu'à la Paix (!) de Pultava 1709, ecrit par ordre exprés de Sa Maj:té par Gustave Adlerfeldt Son Chambellan. 5 vol. Manuscript original.»[2]

fasc. B, om 168 sid., skildrar åren 1703—04. Här finnes ett af scriptor utfördt titelblad af lydelse, »Memoires pour servir à l'Histoire de Charles XII, Roi de Suede ou journal des Campagnes [victorieuses][3] de ce Prince depuis l'an 1700

[1] 3 af dessa, näml. *fasc. D, E* och *F* hafva senare sammanförts i ett konvolut, så att skenbarligen blott 5 delar föreligga.

[2] Denna sista anteckning »5 vol. manuscript original» angifver, att titelbladet egentligen varit afsedt att gälla hela handskriften, ej allenast *fasc. A.*

[3] Detta ord, som öfverstrukits å titelbladet till *fasc. B*, återfinnes på de i allt öfrigt — naturligtvis med undantag af resp. tom-nummer — med detta öfverensstämmande titelbladen till *fasc. C* och *D*.

jusqu'a la Bataille de Pultowa l'an 1709 ecrit par ordre exprés de Sa Mté par Gustave Adlerfelt Chambellan du Roi. Tom II. A Amsterdam chés les Wettstein & Smith».

fasc. C., om 132 sid., skildrar åren 1705—07; titelblad som fasc. B.

fasc. D, om 74 sid., skildrar tiden aug. 1707—26 juni 1709; titelblad som fasc. B.

fasc. E., om 31 sid., har i stället för titelblad följande rubrik af scriptor: »Relation de la Bataille de Pultowa, avec quelques reflexions sur les deux Campagnes qui l'ont precedées.»

fasc. F., om 19 sid., har följande rubrik af scriptor: »Journal de la Retraite du Roi à Bender en Turquie par le Desert.»

fasc. G., om 160 sid., med följande titelblad af scriptor: »Memoires Historiques du Sejour du Roi Charles XII en Turquie pendant les Années 1710, 11, 12, 13 & 14 tirés des depeches de Mr T. E. de Fabrice en ce tems la Ministre de S. A. S. le Duc Administrateur du Duché de Schleswig-Holstein aupres du Roy et traduits pour la plus part de l'Allemand en françois par Charles Maximilian Adlerfelt Gentilhomme de Chambre de S. A. R. le Duc regn:t de Sleswig-Holstein. Tom. V. Pour servir de suite du Journal des Campagnes de ce Roy.»

I manuskriptet saknas hvarje företal eller egentlig inledning, hvarför genast å *fasc. A:s* första blad den historiska berättelsen börjar. Härigenom förråder manuskr., att det ej kan betraktas såsom något helt afslutadt; denna dess karaktär af koncept framgår med än större tydlighet af skriftens beskaffenhet. Scriptor har fyllt bladens bägge sidor med en ledig men något vårdslös stil. I sidans båda kanter har han lämnat breda marginaler. Genom strykningar och öfverskrifningar i själfva texten samt genom tillägg så väl i dessa marginaler som på särskildt tillfogade smärre blad har han dels omedelbart rättat de nedskrifna uttrycken, dels under hand omarbetat smärre stycken eller tillfogat nya.[1] Manuskr. är sålunda egentligen ett första koncept, hvilket undergått ständiga bear-

[1] Ungefärligt prof härå lämna aftrycken å sid. 189 f. nedan.

betningar; ej till någon del föreligger det afslutadt i renskrift. Det är emellertid ej ett vanligt författarekoncept: de gjorda ändringarna åsyfta till stor del att bortarbeta knaggligheter i den språkliga framställningen, att få fram bättre uttryck än de, som först erbjudit sig för den med språket tilläfventyrs ännu ej fullt förtrogne skribenten. Därom kan ej vara tvifvel, det är ett öfversättningskoncept, som här föreligger, ej utkast till något originalarbete. Till yttermera visso låter scriptor oss på titelbladet till *fasc. G.* veta, att detta parti är en öfversättning, nämligen från tyskan. Af de öfriga fasciklarna innehålla *A—D* sålunda öfversättning af Gustaf Adlerfelts arbete. Hvem öfversättaren varit, därom gifver manuskriptet själf upplysning: handstilen är, såsom nämnts, Karl Maximilian Emanuel Adlerfelts; åtskilliga kortare upplysningar i bifogade noter peka i samma riktning. Här motsvaras alltså helt och hållet uppgiften i företalet till *H. M.* (p. XX): »Cet ouvrage ne pouvoit tomber en meilleures mains, puisque Mr. Adlerfeld a bien voulu se donner la peine de le traduire en François sur l'Original Suédois de feu Mr. son Pere . . .»

Är det sålunda själfva manuskriptet till *Histoire Militaire*, som här föreligger?

Den yngre Adlerfelts afsikt har varit, det framgår med all tydlighet af nu skildrade manuskript, att gifva en utförlig redogörelse för så stor del af Karl XII:s bana som möjligt. Han har icke stannat vid den period, som hans fader tecknat, ej heller nöjt sig med att gifva denna behörig afslutning genom att meddela berättelser dels om slaget vid Poltava (*fasc. E*), dels om Karl XII:s färd till Bender (*fasc. F*), utan han har velat bringa en skildring äfven af de närmast följande årens händelser. Därför har han (i *fasc. G*) efter den bekante holsteinske ministern Fabricius' bref sammandragit »Memoires Historiques du Sejour du Roi Charles XII en Turquie» för åren 1710—14. Antagligen hade det också varit hans önskan att tillfoga upplysningar för de följande fyra åren, därest lämpliga källor därför stått honom till buds, för att sålunda en på visst sätt fullständig Karl XII:s historia skulle komma till stånd. Denna förmodan stärkes genom hans tydliga bemö-

dande för öfrigt att i åtskilliga punkter öka på sina källors meddelanden och fullständiga Karl XII:s-historien.

I öfverensstämmelse med tidens smak att »illustrera» historiska framställningar genom att infläta »des pièces et documents» har den yngre Adlerfelt här och där vid öfversättningen afbrutit sina källors berättelse med en hänvisning till den ena eller andra aktsamlingen, där något tal eller bref, som synts honom vara af intresse för skildringen, funnits tryckt. Hans syfte har alltså varit, att vid arbetets tryckning inrycka dessa tal och bref *in extenso* i texten för att dymedelst gifva denna prägel af största möjliga auktoritet.[1]

Vid arbetets tryckande blef den jämförelsevis storartade plan, som öfversättaren uppgjort, väsentligen modifierad, vare sig nu den förläggare, till hvilken han vändt sig, firman Wettstein & Smith i Amsterdam, funnit den onödigt vidlyftig, eller andra grunder spelat in. Man uteslöt sålunda först och främst hela det parti, som skildrade Karl XII:s vistelse i Turkiet, d. v. s. *fasc. G.* Härigenom kom det från Gustaf Adlerfelt härstammande (i *fasc. A—D*) ej blott att såsom förut vara arbetets hufvuddel utan rent af att utgöra det enda väsentliga; berättelserna om slaget vid Poltava och färden till Bender (*fasc. E—F*) bibehöllos visserligen, men de trängdes helt i bakgrunden och bildade allenast en afslutning på Adlerfelts helt tvärt afklippta berättelse. I samband härmed blef den godtyckligt valda sönderdelning af arbetet, som Adlerfelt d. y. brukat i manuskriptet, ändrad och ersatt af en annan, för öfrigt lika godtycklig. En annan viktig förenkling af planen var, att ett par af de tillämnade aktinflätningarna och tilläggen alldeles inställdes;[2] ehuru dessa uteslutningar ej blefvo särdeles talrika, bidrogo äfven de till att låta själfva hufvudsaken, Gustaf Adlerfelts berättelse, framträda.

Utom dessa förändringar, som modifierade arbetets hela karaktär, vidtogos äfven en del andra. Helt naturligt var, att de språkliga uttrycken trots alla öfversättarens om-

[1] Så fasc. B, s. 5 (jfr *H. M.* I s. 223): »V. Lamberti Tom II pag. 703, 704 et 1105.» Liknande hänvisningar finnas ibm. s. 9 samt fasc. C. s. 128.

[2] Så de båda nämnda från fasc. B s. 5 och 9. Däremot infördes in extenso de i fasc. C s. 128 påpekade akterna — se *H. M.* III s. 66 f. och 69 f.

sorger kräfde förnyade filningar; till dessa smärre ändringar slöto sig åtskilliga, som uteslutande voro af formell, redaktionell art. Bägge slagen förekomma så talrikt, att full öfverensstämmelse mellan manuskriptet och den tryckta *Histoire Militaire* ganska sällan förekommer.[1]

Utom dylika redaktionella afvikelser falla en del förändringar i den yttre anordningen lätt i ögonen. Så har *K. B:s ms Adlf.* genomgående dubbeldatering efter svenska och nya stilen, i denna punkt helt och hållet öfverensstämmande med *Kr.-Th.* Däremot förekommer i *H. M.* endast enkel datering; i regel är det den svenska stilen, som då nyttjas. — På ett par ställen inflätas så väl i *K. B:s ms Adlf.* som i *H. M.* journaler förda i de af ryssarne belägrade fästningarna Dorpat och Narva. Dessa journaler äro i *ms* uppställda i ren journalform, sålunda:

Avril le $\frac{16}{26}$ . . . . . .
Mai le $\frac{3}{13}$ . . . . . .
le $\frac{4}{14}$ . . . . . .
Juin le $\frac{2}{12}$ . . . . . .

Denna uppställning, som otvifvelaktigt varit själfva originalskrifternas, har i *H.M.* utbytts emot en annan, den som i öfrigt genomgående nyttjas i detta arbete: dateringarna hafva inryckts i själfva den löpande texten och månadernas namn flyttats efter datumsiffrorna, hvilka nu äro enkla (svenska stilen) — allt detta bidragande att något utplåna den förut så tydliga journalformen. Syftet härmed har väl varit att undvika skarpare afbrot från den vanliga berättelseformen. Beträffande Narvajournalen har man genom förbiseende vid tryckningen kommit så långt, att det nu utan manuskriptets ledning vore nästan omöjligt att i *H. M.* utpeka, hvar denna slutar.[2]

Den ofvan sid. 184 uppkastade frågan får sålunda så besvaras, att *K. B:s ms Adlf.* visserligen till stora delar

[1] Som prof på olikheten mellan K. B:s ms Adlf. och *H. M.* kunna de nedan sid. 189 aftryckta punkterna tjäna.

[2] Den ingår i *H. M.* II s. 28—56, men öfvergår här å sid. 56 direkt i den följande framställningen. I *K. B:s ms Adlf.* förekommer den i fasc. B s. 96—113. Å sistnämnda sida göres efter orden »et arrivames heureusement a Reval» ett litet afbrott, och i kanten har Adlerfeldt d. y. tecknat: »Hier muss ein spatium bleiben», hvilken bestämmelse emellertid, såsom synes, ej efterföljts.

utgöres af koncept till *H. M.* men att detta koncept ej oväsentligen omarbetats före tryckningen. Men just genom de existerande afvikelserna vinner det i intresse, när det gäller en kritisk undersökning af det, som bevarats af Gustaf Adlerfelts historiska författarskap. Med ledning af *K. B:s ms Adlf.* och under ständig jämförelse med de publicerade arbetena *Kr.-Th.* och *H. M.* är det nämligen möjligt att tränga frågan om karaktären af detta författarskap närmare på lifvet.

Först och främst visar sig mycket snart, att det vitsord för *H. M:s* autenticitet, som syntes ligga i textens bristfällighet här och där,[1] bortfaller. De ifrågavarande luckorna förekomma, så vidt jag kunnat märka, på 8 ställen i *H. M:s* Amsterdamupplaga och på 7 i Pariserupplagan, nämligen

Amsterdamuppl. III s. 96	Pariseruppl. III s. 9
» » » 99	» » » 11 rad 12.
» » » 100	» » » » » 22.
» » » 101	» » » 12.
» » » 115	» » » 22 » 3.
» » » 116 rad. 16.	» » » » » 28.
» » » » » 23.	» » » » » 34.
» » » 241.	

På samtliga motsvarande ställen förekomma i *K. B:s ms Adlf.* ord skrifna med tyska typer. Vid den sist anmärkta luckan är detta ord »Einspänner», hvilket också införts i Pariseruppl. (III, s. 102). I alla öfriga fall har Adlf. d.y. i *ms* infört samma något svårtydda ord, än helt utskrifvet, än i förkortning. Det synes vara »Schoken» eller »Schocken» (måttsordet skock), hvilket ord synes passa väl i sammanhanget, då det allestädes är fråga om grunderna för en skatteläggning. Möjligen har Adlf. d. y. sväfvat i tvifvelsmål om ordets rätta tolkning på franska; möjligt — och kanske sannolikare — är ock, att han haft svårt att tyda sitt originals uttryck och så allenast tillsvidare kopierat detta.[2] Sedermera har man vid tryckningen föredragit att alldeles öfverhoppa dessa uttryck.

[1] Se ofvan sid. 181.

[2] I den tyska upplagan af *H. M.* förekommer å motsvarande ställen (III, 391, -93, -94 etc.) städse ordet »Schocken».

I hvilket förhållande *Kr.-Th.*, *K. B:s ms Adlf.* och *H. M.* stå till hvarandra, belyses af följande jämförelsepunkter.

Kr.-Th.	*H. M.*
1)	Sid. 1—3. Inledning, dels om Karl XII:s lysande historia i allmänhet, dels om Karls föräldrar, uppfostran och lärare.
2) Sid. 1. Karl XI:s död, förmyndarestyrelsen (utan uppräkning af namn).	Sid. 3. Karl XI:s död; förmyndarestyrelsen (förmyndarnes namn och befattningar uppräknas).
3) Sid. 1—2. Medlingen i Rijswijk; uppdraget till Sverige, Danmarks fruktlösa försök att rycka medlarekallet till sig.	Sid. 3—4. Medlingen i Rijswijk: uppdraget till Sverige; Danmarks fåfänga försök att rycka medlarekallet till sig; Bondes beskickning, separata freder; medlarnes protest; svårigheter med kejsaren.
4) Sid. 2—5. Tvisten mellan Danmark och Holstein-Gottorp. Dess orsaker, utveckling och läge.	Sid. 5—8. Tvisten mellan Danmark och Holstein-Gottorp. Dess orsaker, utveckling och läge.

Anm. I denna punkt hafva *H. M.* och *Kr.-Th.* ungefär samma innehåll, men behandlingen företer rätt betydande olikheter. *Kr.-Th.* visar sig nästan genomgående vara mångordigare än *H. M.*, hvars framställning är mera koncis och bättre afvägd i proportionerna. Så är *Kr.-Th.* (sid. 3) utförligare rörande händelserna efter slaget vid Fehrbellin än *H. M.* (sid. 6), men hvad den senare meddelar är alldeles nog för att förklara sammanhanget. Likaså har *Kr.-Th.* ock mera för tvisten 1684. *H. M.* åter har kring medlingen år 1687 o. f. samlat de omstridda rättsliga detaljspörsmål, som hafva vikt för senare händelser, och hvilka i *Kr.-Th.* få sökas här och där. *Kr.-Th.* kan således gifvetvis här ej vara utdrag ur *H. M.*, utan de båda arbetena te sig snarast såsom en äldre och en yngre bearbetning.

5) Sid. 5—6. Medlingen i Rijswijk (fortsättning från 3:o), Bondes beskickning; separata freder; kejsarens dröjsmål.	

Anm. Här märkes icke blott, att *H. M.* sammanfört det hela om medlingen å ett ställe, hvilket ganska väl låtit sig göra, utan ock att den uteslutit det mera oväsentliga (om Vendômes framgångar) som *Kr.-Th.* upptagit, men i stället inryckt — om ock väl kortfattadt — det för kännedomen af Sveriges ställning till utlandet väsentligare om de svenska medlarnes missnöje med och protest mot freden. Detta sistnämnda saknas däremot i *Kr.-Th.*

6) Sid. 6—8. Polska kungavalet, republikens och konung Augusts sändebud i Stockholm.	
7) Sid. 8—11. Riksdagen 1697, myndighetsförklaringen m.m.	Sid. 8—9. Riksdagen 1697, myndighetsförklaringen m. m.

Anm. Likheten mellan de båda skrifterna är i denna punkt mycket stor, ofta rent af bokstaflig öfverensstämmelse. Emellertid saknas i *H. M.* de utförliga beskrifningar af medaljer, som i *Kr.-Th.* förekomma. Icke heller har *H. M.* upptagit det smicker öfver Karl XII:s regemente, som *Kr.-Th.* (s. 10) med anledning af myndighetsförklaringen serverat.

8) Sid. 11—12. Bonde till England att återantvarda Karl XI:s insignier af strumpebandsorden. Framställning af åsikter om denna ordens stiftande.	Sid. 9—10. Traktater afslutas med främmande makter. Bonde till England att återantvarda Karl XI:s insignier af strumpebandsorden.

9) Bägge arbetena meddela, *Kr.-Th.* sid. 26, *H.M.* I sid. 20, att Dahlberg vid Sachsarnes anlopp mot Riga, februari 1700, lät afbränna förstäderna, men endast det förra tillägger något om afsikten.

10) *Kr.-Th.* sid. 27, *H. M.* I sid. 20 nämna, att general Fleming efter Kobrons intagande förändrade dess namn till Oranienbaum. Men då den senare blott korteligen relaterar själfva faktum, tillägger den förra i en något hånfull ton en förklaring härför.

11) Berättelsen om Rancks äfventyr i Moskva förekommer endast i *Kr.-Th.* sid. 21, ej i *H. M.*

12) Specifikationen af medlarnes i Pinneberg sista projekt samt om dess mottagande, *Kr.-Th.* sid. 24, har ingen motsvarighet i *H. M.*

13) *Kr.-Th.* sid. 60, *H. M.* I sid. 72 omtala pfalzgrefve Adolf Johans frånfälle i lägret vid Lais, mars 1701. Det förra tillfogar en vidlyftig släkttafla, det senare nämner helt kort om hans ställning till svenska kungahuset m. m.

Anm. I nu meddelade punkter 1—13 öfverensstämma *K. B:s ms Adlf.* och *H. M.* på det närmaste, om man bortser från en del språkliga olikheter, egentligen blott med den afvikelsen, att själfva inledningen är kortare affattad i *ms.*

14) *Kr.-Th.* s. 48—49.	*K. B:s ms Adlf.*, A., s. 37—38.	*H. M.* I s. 49—50
Nun war der König von Ryen wieder zurück kommen, und nachdem er eine Zeitlang in Pernau ver-	Le Roi en partant de Pernau avoit detaché quelque Regimens pour aller droit a Wesenberg [ou] le	Le Roi — — — — — — — — — — — — — Regimens pour aller joindre à Wesenberg, le

woilet, brach er von dannen auf und marchirte nach Reval, einige Regimenter aber musten den nächsten Weg auf Wesenberg nehmen, woselbst der General Welling schon ankommen war, und Kundschaft erhalten hatte, dass der Russische General Scheremethof in der Nähe stünde, auch 3,000 Zircassen nur etliche Meilen von Wesenberg sich in die Dörfer verleget hätten. Dieserwegen commandirete der General den damaligen Majoren Patkul mit 300 Pferden aus, selbige zu überrumpeln und aufzufangen, Major Tiesenhausen aber muste, diesen zu souteniren, mit noch andern 300 Pferden folgen. Diese beyde Majors kamen auch den Abend dahin, und erfuhren, dass der Feind noch gar sicher auf denen Dörfern herum läge; sie besetzten dannenhero denselben, und fielen auf allen Ecken dergestalt an, dass die

General Welling etoit arrivé [deja][1] [et ou il avoit apris d'abord][2] que 3,000 Circasses s'etoient logés dans les villages a quelque lieuës de la. Il envoya [le] major Pattkul[3] avec 300 Chevaux pour les surprendre et le major Tisenhausen eut ordre de le soutenir avec 300 autres. Ils y arriverent le même soir et ayant trouvé les ennemis qui ne se doutoient de rien en grande securité, ils les attaquerent dans leurs villages, y mirent le feu et les tuerent ou les firent perir dans les flammes presque tous a quelques uns prés, qui à la faveur de la fumée et de la nuit se deroberent et vinrent porter la chaude allarme au General Scheremethoff posté a [Piahagg][4] avec un corps considerable de Cavalleri. [Il][5] se mit d'abord a la tete de 21 Escadrons, pour sauver le reste de son monde et ayant trouvés les Suedois occu-

Général Welling, qui y étoit déja arrivé, sans avoir trouvé aucun Corps de Troupes ennemies dans sa marche; mais un Lieutenant, détaché de son avant-garde, fut rencontré près de Purts par un Parti de deux cens hommes, et quoiqu'il n'en eût luimême que vingt, il ne laissa pas de les défaire et de les mettre en déroute.

Le Général Welling ayant appris à son arrivée à Wesenberg, que trois mille Circasses s'étoient — — — — — — de-là, envoya un major nommé Patkul avec — — — — — — soutenir avec un pareil nombre. Ils y arriverent — — — — — — les Ennemis, qui ne s'etoient pas mis en état de défense, ils les attaquerent et mirent le feu à leurs villages. — — — — — — —

Les Fuiards se rendirent auprès du Général Scheremethoff, qui se tenoit à Pyhajoki avec un Corps

---

[1] Ändradt af scriptor till: — — — A Wesenberg joindre le General Welling qui y etoit deja arrivé. — Omedelbart härefter tillfogas af scriptor följande, som är antecknadt i marginalen: — — — et qui n'avoit point rencontré d'ennemi en sa marche, excepté qu'un Lieutenant detaché de son avantgarde avec 20 h. en avoit trouvé 200 des ennemis près de Purts et les avoit mis en deroute.

[2] Ändradt till: A son arrivée a Wesenberg il appris d'abord que — —

[3] » » : — — — envoya un major nomé Pattkul — — —

[4] » » : Piahiokki — — —

[5] » » : Le General Russe se mit — — —

Russen in der Eile nicht kunten zu Pferde kommen, sondern musten sich aus denen Häusern wehren, so gut sie kunten. — — Einige wenige warfen sich auf die Pferde, und brachten dem Scheremethoff, so bei Piahäggi stund, hievon die unangenehme Botschaft. Dieser säumete auch nicht mit 21 Esquadrons die Rettung der Seinigen zu versuchen. Er attaquirte auch stracks die Schweden, so noch alle fleissig waren dasjenige zu massacriren, was der Flammen entgangen, und liess ihnen den Pass verrennen. Allein denen Schweden war an Erhaltung dieses Passes gar zu viel gelegen, deswegen retirirten sie sich, und bahneten ihnen den Weg durch den Degen in der Faust. Bei dieser Retraite musten noch viele Russen die Erde suchen, und ward des Scheremethoffs Sohn selbst gefährlich verwundet. Des Major Patkuls Pferd war von dieser Fatigue so sehr ermüdet, dass er sich nebst Rittmeister Aderhass muste gefangen geben. — — — —

pés encore a massacrer ceux des siens que le feu avoit epargné, il les fit attaquer de tous cotés et[1] leur [fermer le retour].[2] Les Suedois ne voyant point d'echapade se firent jour a travers l'ennemi l'epée a la main, en ayant r'enversé grand nombre, et le fils même de Scheremethoff, qui fut dangereusement blessé. Le major Pattkul cependant et un Capitaine nommé Adercass, furent faits priconiers, a cause de la lassitude de leurs Chevaux. — — — — — —

considérable de Cavalerie.

A cette nouvelle le Général moscovite se mit à la tête de vingt et un Escadrons, pour aller dégager le reste de ces Troupes. Il trouva les Suédois qui étoient encore occupé à massacrer ceux que le feu avoit épargnés. Il les fit attaquer de tous côtés, et s'empara du passage de Purts pour leur couper la retraite. Les Suédois se voyant enveloppés, prirent le parti de se faire jour à travers l'Ennemi, l'épée à la main. La chose leur reussit. Ils en renverserent un grand nombre, et trouverent par-là le moyen de se dégager. Le fils du Général Scheremethoff y fut dangereusement blessé. Du côté des Suédois, le major Patkul et un Capitaine nommé Adercass furent faits prisonniers, à cause de la grande fatigue de leurs chevaux. — — — —

[1] Här är tillfogadt i marginalen: — — — s'empara du passage de Purts pour — — —

[2] Ändradt till: — — — couper la retraite.

Anm. *K. B:s ms Adlf.* är här i allmänhet ordagrant aftryckt så, som scriptor först affattat det, och senare gjorda ändringar eller tillägg anförda i noterna. På ett par punkter utan vikt för jämförelsen har emellertid den definitiva lydelsen meddelats. — I aftrycket efter *Kr.-Th.* mellan »so gut sie kunten — — —» och »Einige wenige — — —» hafva några ointressanta rader öfverhoppats; sammaledes i aftrycket efter *H. M.* mellan »leurs Villages — — —» och »les Fuiards — — —». På öfriga ställen i *H. M.*, som öfverhoppats, råder fullkomlig öfverensstämmelse med den från *K. B:s ms Adlf.* meddelade texten.

15) *Kr.-Th.* s. 140—41.

Graf Stenbock hatte inzwischen mit dem Reussischen und Volhinischen Adel zu thun, deren letztern Woiwoden, da sich dieser nicht gutwillig zur Contribution verstehen wolte, er beim Kopf nahm, und eine grosse Summa Geldes zur Rantzion auszuzahlen nöthigte. Und weil sich der Adel daselbst gar widersinnig anliess, so ward ihnen auch nach Verdienst begegnet, und wolte Graf Stenbock durchaus wissen, ob sie sich für oder gegen Schweden zu erklären willens wären? Diese Frage aber kam ihnen nicht so leicht zu beantworten für, sondern traten darüber zu deliberiren in Wisnia zusammen. Sonderlich war denen Printzen Lubomirski bei gegen-

K. B:s ms Adlf., A., s. 163—64.

Le Comte de Stenbock en attendant avoit eu plusieurs demelés avec la noblesse de Russie et de Volhunie, dont il fit arreter le Woiwode de la derniere province pour avoir refusé de payer les contributions, qui fut obliger de donner une grosse rançon pour obtenir sa liberté. Et comme la noblesse continuoit a s'opposer a toute occasion, le Comte leur fit demander une reponse Categorique, s'ils pretendoient se declarer pour ou contre le Roi de Suede. Embarassés de cette question qui les intriquoit furieusement surtout les Princes Lubomirski, qui [prioient] toujours [d'épargner] leurs terres[1] ils s'assemblerent a Wisnia pour deliberer sur la reponse, dont

H. M. I s. 215—16.

Sur ces entrefaites le Comte de Stenbock eut plusieurs démêlés — — — — — — — — — — de Volhinie. Il fit arrêter le woïwode de cette derniere Province, qui avoit refusé de payer les contributions, et qui fut ensuite obligé de donner une — — — — — — — — — — — — — Comme la noblesse ne restoit pas tranquille, le Comte leur fit demander — surtout les Princes Lubomirski, qui craignoient toujours pour leurs Terres, et qui ne cessoient de prier qu'on les épargnât, ils s'assemblerent

[1] Ändradt till: — — — qui craignoient toujours pour leurs terres et qui prioient sans cesse de les epargner, ils — — —

wärtigen Conjuncturen nicht allerdings wohl zu Muthe, und hielten deswegen beim Könige um Verschonung ihrer Güter fleissig an, insonderheit berief sich nochmahlen der Cron-Cammer-Herr auf die denen bei ihm gefangenen Obersten Dahldorffen und Capitaine Rosenstiern erzeigete Wohlthaten — — — [Härpå referat af Karl XII:s svar till Lubomirski] — — — — — — — — —	nous entendrons plus bas quel en fut le resultat.	à Wisnia pour deliberer — — — le resultat.
Unterdessen ging der König von Schweden mit der Armée weiter nach dem Schlosse Gorcizani anderthalb Meilen von Sendomir. Diese Stadt lieget an der Weixel —	Le Roi continuant sa marche arriva au Chateau de Gorciczani a 1½ lieues de Sendomir, ville Capitale du Palatinat de meme nom située sur la Vistule —	Le Roi — sur la Vistule —
Seine Majst. aber nahmen den Weg, Sendomir vorbei, nach Zawichost an der Weixel, alwo S:e Maj:t die Krücken von sich warf, ohne dass man den Beinbruch gross hätte merken können. Man ruhete hier die Weinachts-Feiertage über — — — — — —	Quelques jours après le Roi ayant passé Sendomir, marcha vers Zavigort, ou Sa Mté [jetta les bequilles] [1] se trouvant tout a fait remis de sa chute, monta a cheval et recommença comme a son ordinaire a se fatiguer et a visiter les quartiers de ses troupes, qui en temoignoient une joie indisible — — — —	Quelques jours après — — — — — — — — — — — — — — où se trouvant tout-à-fait remis de sa chute, il jetta ses bequilles, monta a cheval — Toute l'Armée en témoigna une joie inexprimable — — —

16) Beträffande Posens intagande har *K. B:s ms Adlf.*, B, s. 46, egentligen en nästan direkt öfversättning af den korta be-

[1] — — — jetta les bequilles — — — struket och sedan infogadt efter — — — sa chute.

rättelsen i *Kr.-Th.*, s. 176. Sedermera har scriptor strukit denna öfversättning och å infogade blad — i kvartformat — i stället infört öfversättning af den rapport från Mardefelt, som nu ingår i *H. M.* I, s. 286—90.

17) *Kr.-Th.*, s. 182.

SeineMaj:t gab auch ihnen allen gnädige Audience, wiewol man grössten Theils aus ihrer Augen lesen kunte, dass sie nicht sowol freiwillig, als aus Zwang, oder weil sie dadurch hofften, derer Schwedischen Partheien, so die Contribution bei ihnen abzulangen pflegten, vom Halse los zu werden, sich hierzu bequemet hätten. Gleichwol verrechneten sie sich in der letzten Hoffnung gewaltig, weil der König von Schweden rathsam befand, ihnen solchergestalt allezeit den Daumen aufs Auge zu halten. Hiezu kam noch dieses, dass, nachdem der König von Schweden den Churfürsten von Brandenburg, als König über Preussen, erkandt, sich überall ein Gerüchte ausbreitete, ob wäre zwischen beiden Puissancen eine nahe Alliance getroffen, die der Republicq nichts Gutes bedeuten dörfte, woern dieselbe sich nicht zur Confoederation entschliessen sollte.

K. B:s ms Adlf., B, s. 51.

Sa Mté leur donna a tout une audiance fort gratieuse, quoiqu'on lisoit dans leurs yeux assés clairement, que la crainte seule, et le desir d'etre promtement delivrés des fortes contributions que nos partis exigoient d'eux, les faisoient parler sur le ton la. Cependant ils se meprirent fort sur le conte la, le Roi n'en voulant rien n'abbattre, pour les tenir toujours dans le respect et le devoir. A quoi vient encore que dans ce tems la Sa Mté ayant reconnu publiquement l'Electeur de Brandeburg pour Roi de Prusse, il y eut un bruit de repandre d'une alliance considerable entre ces deux Monarques, qui ne promettoit rien de bon a la Republique, si elle ne consentoit promtement a une Confederation generale.

H. M. I, s. 299.

Sa Mté les reçut tous d'une maniere fort gracieuse, quoiqu'on ne laissat pas de remarquer assez clairement, que la crainte seule et le désir d'être promtement déchargés des fortes contributions que nos Partis exigeoient d'eux, les faisoient parler sur ce ton la. Ils se tromperent néanmoins à cet égard, le Roi n'ayant pas voulu leur accorder cette faveur, pour les tenir toujours dans le respect et le devoir.

Ce fut à peu près dans ce même tems que Sa M:té Suédoise reconnut publiquement l'Electeur de Brandebourg pour Roi de Prusse, ce qui donna lieu au bruit qui se repandit bientôt d'une alliance considérable entre ces deux monarques. Cette nouvelle circonstance ne promettoit rien de bon à la République, si elle refusoit de consentir au plutôt à une confédération générale.

18) Hvad som meddelas i *H. M.* II, s. 146—47 från »Dès que l'on apprit — — —» till »— — — après l'affaire de Punitz», förekommer i hufvudsak alldeles lika i *K. B:s ms Adlf.*, B, s. 161—62 men saknas däremot å motsvarande ställe i *Kr.-Th.* (s. 255).

En undersökning af de nu meddelade profven visar för det första, att *Kr.-Th.* ej är ett enkelt utdrag af det, som meddelas i *H. M.*, utan — punkterna 4—13, 15 visa detta särskildt — mången gång innehåller längre och kortare notiser, hvilka i *H. M.* saknas. Å andra sidan visa punkterna 1—2, 14—16, 18, att tillökningarna i *H. M.* utöfver *Kr.-Th.* icke inskränka sig till en berättelse, fortsatt för tiden efter *Kr.-Th:s* afslutande, utan ofta förekomma just för den tid, som *Kr.-Th.* skildrar. Intetdera arbetet kan sålunda göra anspråk på att helt enkelt eller fullständigt meddela Gustaf Adlerfelts journal; bägge måste vara bearbetningar af samma föreliggande material. Otvifvelaktigt synes då vara, att *Kr.-Th.* är den af dessa bearbetningar, som allra mest uttrycker författarens, Gustaf Adlerfelts, meningar, och som sålunda närmast ansluter sig till det egentliga originalet. Den öfverallt i detta arbete förekommande dubbeldateringen talar härför. Likaså är den mot Sveriges fiender brukade hånfulla ton, som rätt ofta sticker fram här men mera sällan skönjes i *H. M.*, ett säkert tecken, att *Kr.-Th.* är flutet mera direkt ur en verklig deltagares penna. De meddelanden om medaljer, ordensväsende och släktledningar, hvilka flerestädes förekomma i *Kr.-Th.*,[1] passa också särdeles väl samman med hvad oss berättas, att vid Gustaf Adlerfelts förberedande historiska studier heraldik och genealogi särskildt af honom uppmärksammats.[2] Om verkligen författarens maka redigerat detta arbete, så icke blott har detta skett under författarens ögon, utan skriften, *Kr.-Th.*, återgifver ovedersägligen ganska nära originalets innehåll — låt vara att uteslutningar skett.

Hvad utarbetandet af *H. M.* beträffar, förtjänar en egendomlighet att påpekas. Vi sågo, huru *Kr.-Th.* flerestädes skilde sig från *H. M.* genom meddelanden om medaljer, genealogier o. s. v. I *H. M.* däremot förklaras rent ut, att dylikt ej alls hör till ämnet: intet skulle här med-

[1] Se de meddelade punkterna 7—8 och 13.
[2] Se föret. till *H. M.*, p. VI och not 3 ibm.

delas, som ej tjänade till att belysa hjältens bragder.[1] Syftet med *Kr.-Th.* var naturligtvis just detsamma. Hvadan då en sådan direkt förkastelsedom öfver det, som förf. utan tvekan medtagit år 1707? Vore *H. M.* i dess närvarande affattning — naturligtvis med undantag för öfversättningen till franska — utgången från Gustaf Adlerfelt själf, då måste man antaga en hos honom under skedet 1707—juni 1709 föregången ganska genomgripande ändring i historiografisk uppfattning. Fåfängt söker man emellertid spåren af några yttre omständigheter, som skulle kunnat vålla en dylik ändring. Den berörda olikheten har emellertid en helt annan grund, nämligen den, att de båda arbetena i deras slutliga affattning utgått från skilda författare.

Den ofvan gjorda undersökningen af *K. B:s ms Adlf.* visade, att Adlerfelt d. y. tillämnat ett ganska vidtomfattande arbete öfver Karl XII, samt att han velat medelst material från andra håll vidga det parti, som han hämtat ur sin faders samlingar; som anmärkts, ledde dessa planer ej till något vidare resultat. Huru han därvid har förfarit med faderns samlingar, det framgår af p. 14—17 ofvan. De talrika sakändringar, hvilka vid p. 14 och 16 förekomma — än genom anteckningar i marginalen, än genom tillägg å särskilda blad — visa, att Adlerfelt d. y. här ej haft framför sig ett enkelt originalmanuskript, vid hvilket hans åtgörande endast varit att öfverflytta detta till annat språk. Tvärtom, han har kompletterat sitt egentliga original med upplysningar från olika håll, d. v. s. en bearbetning, gjord af hans hand, föreligger. Under bearbetandet har han emellertid ej stannat vid att så tillfoga nya notiser, utan han har äfven tillagt åtskilliga längre, resonnerande partier. Så är själfva inledningen i *K. B:s ms Adlf.* visserligen mycket motsvarande densamma i *H. M.* (I, s. 1 f.), men den är dock på senare stället betydligt utvidgad, hvilket naturligtvis verkställts af Adlerfelt d. y. Bland de förändringar, som han under bearbetningens gång gjort, är då också den, att genealogiska, heraldiska o. dyl. notiser uteslutits.

[1] *H. M.* I, s. 9: »Nous ne dirons rien des Medailles, qui furent frappées à cette occassion. Le but, que nous nous proposons dans cette Ouvrage, est seulement de faire connoître les exploits militaires de notre Héros.

En rent språklig granskning af *K. B:s ms Adlf.* vid p. 14, 15 och 17 visar, att bearbetaren smugit sina uttryck så med afseende på periodbyggnad som i enskilda uttryck ytterst nära efter texten i *Kr.-Th.;* sedermera har denna för franska öron fula likhet bortarbetats. På grund häraf skulle man frestas antaga, att Adlerfelt d. y. helt enkelt öfversatt *Kr.-Th.* samt dels kompletterat denna ur faderns samlingar, särskildt med tillägg för tiden efter 1707, dels bortskurit en del öfverflödigheter. Mycket betydande olikheter finnas emellertid mellan *K. B:s ms Adlf.* och *Kr.-Th.;* endast genom vidsträckt genomförd jämförelse mellan båda kan man därför afgöra, huruvida detta antagande har någon större sannolikhet för sig.

Så mycket är emellertid konstateradt, att *Histoire Militaire* måste afstå från den äretitel af *Gustaf Adlerfelts journal*, som den vanligen fått föra. Otvifvelaktigt utgör nämnda journal själfva hufvudstommen för arbetet, och i vidsträckta partier finner man den helt enkelt återgifven utan märkbara-tillsatser eller uteslutningar. Men dessutom förekomma talrika tillökningar. När berättelsen gäller händelser på något afstånd från högkvarteret, såsom Posens eröfring år 1703, Dorpats och Narvas intagande af ryssarne år 1704, sachsarnes belägring af Posen 1704 o. s. v., har *H. M.* ej nöjt sig med sådana i sammanhanget insmälta, refererande skildringar, som förekomma i *Kr.-Th.*[1] utan meddelar in extenso kommenderande officerares rapporter eller journaler, förda af personliga deltagare i dessa händelser.[2] Vidare afbrytes journalens berättelse emellanåt äfven därigenom, att utgifvaren inflätat utförliga bref, skrifna af Gustaf Adlerfelt såsom korrespondent till någon ej namngifven furste.[3] Slutligen har utgifvaren själf, d. v. s. Adlerfelt d. y., fattat pennan och med ledning af tillgängligt material — antagligen i regel hämtadt från hans faders samlingar — utarbetat en del mera öfversiktligt hållna partier för att så åt arbetet gifva karakteren af en verklig *Histoire.*

---

[1] Se *Kr.-Th.*, s. 176, 206—10, 222 27 och 240 f.
[2] Se *H. M.* I, s. 286—90; II, s. 19—26, 28—56 och 110—140.
[3] Se *H. M.* III, s. 99—106 och 151—95.

Vid begagnandet af *Histoire Militaire de Charles XII* såsom historisk källskrift gäller det sålunda att i hvarje fall söka urskilja den verkliga karaktären af dess olika partier. Hur tacksam än eftervärlden måste vara mot Adlerfelt d. y. för hans värdefulla arbete, och ej minst därför, att han publicerat nyssnämnda rapporter, journaler och bref, hvilka annars lätteligen gått helt förlorade, säkert är, att tacksamhetsskulden hade betydligt ökats, om han jämte dessa gifvit oss sin faders journal i fullständigt sammanhang och ej i den bearbetade form, hvari den nu föreligger.

I den tyska upplagan, hvilken företer rätt viktiga afvikelser från den franska, har utgifvaren verkligen gjort en början att såsom bilaga meddela den verkliga journalen, men det har stannat vid ansatsen. Han har där, I s. 443—60, aftryckt »Herrn Gustav Adlerfelds ausführliches Tageregister, vom ersten April 1702 bis zum neunten August desselben Jahres». Till de följande båda delarna gifver han visserligen också betydande »Anhänge», men fortsättning af nämnda »Tageregister» saknas.

Om konungavalet i Sverige under den äldre medeltiden

AF

SUNE AMBROSIANI.

I Hist. Tidskrifts 2 h. för 1899 har docenten E. Wadstein ånyo upptagit till behandling den ofta dryftade frågan hur man bör förstå det bekanta stadgandet »Sveær egho konong at taka ok sva vrækæ» i den s. k. äldre Vestgötalagen och närstående statsrättsliga frågor. Då han liksom sina föregångare[1] ej tagit hänsyn till en del källor, som synas mig belysande för hithörande frågor, skall jag här be att få fästa uppmärksamheten vid dem. De källställen, jag främst åsyftar, återfinnas i de framställningar af *Norges historia* under tidsrummet 1150—1300, som benämnas efter de olika konungar, om hvilka skildringarna gruppera sig, och bland hvilka Sverres saga och sagan om Håkan Håkansson (den gamle) äro de viktigaste.[2] Dessa sagor äro samtida eller så godt som samtida uppteckningar af tilldragelserna; den möjligheten är visserligen ej utesluten, att något misstag i själfva händelseförloppet kan ha insmugit sig; likväl är det ej gärna antagligt, att författarne kunnat göra sig skyldiga till några större misstag i framställningen af rättsbruk och sedvänjor, eftersom de för den samtid, för hvilken de skrefvo voro alltför väl bekanta att ej misstagen genast skulle

---

[1] Se den hos Wadstein cit. litteraturen.

[2] Den förra har varit mig tillgänglig i Ungers utdrag ur Eirspennill: Konunga sögur. Sagaer om Sverre og hans efterfölgere, Chria 1873. Hakons saga jämväl i Gudbrand Vigfussons präktiga edition: Icelandic Sagas etc. vol. II, Hakonar saga, and a fragment of Magnus saga. London 1887 (detta fragment af särskild vigt för svensk historia).

märkas och kritiseras. Författarnes omdömen om personer och händelser äro gifvetvis färglagda, då de själfva stått nära den kung eller det parti, hvars öden utgöra kärnan af skildringen. Så har man ganska utförliga underrättelser om författaren till Håkans saga och den så när som på det af Vigfusson publicerade fragmentet försvunna Magnus saga, den isländske lagmannen Sturla Thordsson. Man vet sålunda, att han under olika perioder långa tider vistats i Norge och varit i de af honom skildrade konungarnes tjänst, ja i personligt vänskapsförhållande till dem. Det synes mig sålunda, som om man kan sätta stor lit till särskildt Sturla Thordssons framställning.

När det gäller ett värk, författadt på 1260-talet, såsom Håkans saga, ha vi naturligen hvarken originalet eller direkta afskrifter af detta i behåll utan endast afskrifter af afskrifter. Det mödosamma arbetet att ha återställt texten i Håkans saga är utfördt af Vigfusson och den, som önskar upplysning om handskrifterna, finner detta i hans inledning. Mina citat äro från den af honom levererade texten.

Mot min redan antydda afsigt att kommentera svenska urkunder eller belysa svenska rättssedvänjor med källmaterial från en annan del af Norden, väntar jag mig invändningar. Det må då i allmänhet framhållas, att för den, som sysslat med denna tid, är det nästan en abstraktion att tala om Danmark, Sverige eller Norge som riken. Hela Norden tycker man mera vara uppdelad i vissa stormansätters intressesfärer, om man på denna tid får använda ett så modernt uttryck. Dessa stormansätter (i hvilka jag också inräknar konungaätterna) täfla visserligen med hvarandra och fejda, men de söka ock genom slägtskapsförbindelser eller på annat sätt förbund och vänskap mot gemensamma fiender. Hvarje ätt hade sitt stamhåll i en viss landsdel, inom hvilken den hade stora jordagods och personliga förbindelser, så att ätten alltid kunde påräkna innevånarnes stöd för sin politik. Dessa ätter hade ofta utomnordiska förbindelser, och deras barn kunde till och med gifta sig ute i Europa. Hvad jag vill komma till med denna ej af konkreta exempel belysta framställning, är att antyda, att dessa stormansätter representera det kosmopolitiska lagret

af Nordens befolkning, som får intryck från kontinenten, som har makt att inympa dessa nyheter i den konservativare bondbefolkningens rättsåskådning, samt att dessa nyheter, som väl oftast röra kyrkliga och politiska frågor, just på grund af slägternas intima förbindelser ganska samtidigt blifva kända i Nordens olika delar, hvarföre försöken att införa dem också komma att ske ganska samtidigt. Om vi då anträffa en importerad institution eller sedvänja i de nordiska rikenas statslif, kunna vi visserligen ej vara säkra på att den uppfattats lika på olika håll, där den tillämpas, ehuru den största sannolikhet talar för att så har skett. Det är med en i viss mån stadgad tro på att så är, som jag vågar mig in på den följande undersökningen om konungavalet i Sverige.

* * *

I de norska sagorna, som skildra ett land, där det ända till 1250 är vanligt att ett stort parti samlar sig i opposition mot den legitime konungen kring en höfding, som ofta nog också utropas till konung, saknas icke exempel på skildringar af konungavalet.[1] I många afseenden instruktivt är Håkan den gamles val, om hvilket det finnes utförliga upplysningar i hans saga kap. 12 ff., och jag skall därför redogöra för detsamma.

Sedan birkebeinarnes konung, Inge, dött i Trondhjem våren 1217, öfverlade den i staden varande hirden om hvem som skulle blifva hans efterföljare. Den döde kungens broder Skule, som nyligen gjorts till jarl och som själf sträfvade efter kronan, önskade dock få afgörandet uppskjutet, tills hans vän ärkebiskopen skulle hinna komma till staden för att bruka sitt inflytande till hans förmån.

Hirden blef emellertid otålig, och då en af Håkans främste gynnare, lagman Dagfinn från Gulatingslagen, infann sig i sällskap med den utvalde biskopen af Bergen med bref från invånarne i hans lagsaga med maning till trönderna, att de skulle taga Håkan till konung, något som

[1] Se t. ex. i Vigfussons edition af Hakonar saga, Index: A List etc. orden election och moot.

de själfva — invånarne i Gulatingslaget — i hvarje fall ämnade göra, skred man till val. Brefvet upplästes på en hirdstämma och vann mångas bifall. Därpå sammankallades Öreting. Då hvad som där timade är af stor vigt, må sagans egen skildring i öfversättning återgifvas.

»Den dag, då Öreting var utlyst, kom det mycket bönder ur häraderna till staden, såsom det är brukligt när konung skall tagas. På gammalt vis blåstes allt folket ut på Ören. Sedan sändes några till Korsbröderna för att hemta den h. konung Olofs skrin. Men när de kommo till kyrkan, var denna låst, och klockarne sade, att Korsbröderna belade hvar och en med bann, som bröt upp kyrkan och tog ut skrinet. När man sporde detta på tinget, fattade man det beslutet, att konungsnamn ändock skulle gifvas Håkan på lagligt vis, och detta gjorde Skervald från Gaulardal; och tilldömdes honom land och folk; och alla tröndér lofvade honom all skyldig trohet och hörsamhet, *alldeles så som om både han hade svurit dem ed och de honom.*[1] Så slöt tinget. Två dagar senare blåstes till hirdstämma; ländermännen och hela hirden kommo samman, och svuro de då ed åt både kung Håkan och Skule jarl och blefvo de handgångna män[2], hvar och en i samma värdighet, som han förut haft hos kung Inge.»

Ur denna skildring må särskildt framhållas några drag: först att valet skedde på Öreting, den plats, där det enligt Håk. saga kap. 291 är brukligast att konung blir tagen; att valet föregicks af långvariga öfverläggningar inom hirden; att en annan lagsaga kraftigt påvärkar opinionen genom att sända sin lagman till Trondhjem med bref; att formelt sedt trönderna taga konung och att därefter de, som varit i den döde konungens personliga tjänst hålla hirdstämma, där de träda i nytt personligt tjänsteförhållande till den nyvalde konungen. Märkligast af alla de upplysningar här gifvas, synes mig dock vara den, att Håkan togs till konung, *utan* att vare sig han eller menigheten svor de då annars

[1] Hak. s. kap. 17. — — ok var hónom þa dômt land ok þegnar; ok játuðu allir þrõndir hónom allri réttri hlyðni ok lyðskyldu svà fullkomlega sem bæði hefði hann svarit þeim eið ok þeir hónum eið.

[2] Om innebörden af uttrycket i texten sverðtakarar se A. D. Jörgensen: Hist. Afhandlinger s. 312 ff.

vid konungatagandet brukliga ederna på relikerna. Då ceremonien ändock visade sig hafva rättslig betydelse, berodde detta på, att Håkan här togs till konung på samma sätt, som brukades, innan de *genom kristligt inflytande* inkomna ederna blifvit en integrerande del af rättshandlingen.

På samma äldre sätt togs också usurpatorn Sverre till konung på Öreting. Skildringen af detta äldre sätt att taga konung, i Sverres saga kap. 11 innehåller ett uttryck utöfver hvad Håkans saga på nyss anförda ställe meddelat, som emellertid är af så mycket större betydelse. Det heter nämligen om Sverre, efter det att han anländt till Nidaros: Siðan let han kvedja Eyraþings ok nefndi 12 menn or fylki hverju þeirra, er eru fyrir innan Agðanes. A þvi þingi var Sverri gefit konungsnafn á atta fylkna þingi ok dœmt *med vapna taki* ok svarit honum land ok þegnar eftir fornum landslǫgum.

Betydelsen af att någonting sker med vapnataki har A. D. Jörgensen belyst i sin ofvan citerade afhandling sid. 322 ff. Hans resultat kunna sammanfattas så, att vapentaket, som är en samnordisk sedvänja, och som består i, att bönderna på tinget — och endast dessa — genom att taga sina vapen (spjuten) och slå dem samman bekräfta en försiggången rättshandling, är utöfvandet af en bestämd och mycket betydelsefull rättighet, att vapentaket är *rättsskapande* så väl för den enskilde som för samfundet, och att det således hvarken är en ed eller ett förbigående bifallssorl. De nordiska källorna beteckna därför, när något skett med vapnataki, detsamma som en dom, ty detta ord betyder i forntiden hvarje rättsligt förpliktande afgörande. Öfverensstämmelserna i öfrigt mellan framställningarna af Håkans och Sverres tagande till konung ställa det väl utom allt tvifvel, att också Håkan fått sin krona bekräftad »með vapnataki.»

Efter Öretinget for Håkan med sin hird till Bergen. Till Korsbröderna i denna stad hade ärkebiskopen och hans kapitel sändt maning att ej utlämna relikerna, så att eder ej heller där på tinget skulle kunna afläggas, men som Korsbröderna satte mer värde på kungens vänskap än på ärkebiskopens, beslöto de sig för att, såsom det plägade ske, taga emot konungen med procession samt att utlämna

den h. Sunnivas relikskrin. På de lokala helgonens Seljumännens festdag (8 juli) samlades till ting lendermän och bönder från Gulatingslagen på den vanliga tingsplatsen på Kristkyrkans kyrkogård norr om kyrkan. Där helsades kungen och jarlen af en höfding. Sedan redogjorde Dagfinn för hvad som skett på Öreting och framhöll särskildt, att ehuru Korsbröderna läst in den helige kung Olofs skrin, så hade det icke skett efter böndernas vilja eller önskan. Sedan gafs Håkan konungsnamn. Därefter svor konungen att hålla landsrätten. Så aflade jarlen, ländermännen och sist bönderna sina eder till konungen.

På detta sätt gick det till, när under normala förhållanden konungen skulle erkännas inom ett annat tingslag, och vi se, att alla Öretingets formaliteter vid konungatagandet skulle upprepas (dessutom ingick naturligtvis ett meddelande om, att konungen värkligen förut tagits på Öreting). Vid detta särskilda tillfälle voro ju dock formaliteterna för erkännandet af konungen betydligt afvikande från dem, som användts vid konungatagandet på Öreting, då ju tagandet på den senare platsen skett på gammalt sätt och i Bergen på ett nytt. Men att konungatagandet på Öreting under 1200-talet borde ske och skedde under samma former, som användes vid det nu anförda förnyandet i Bergen, bära oss andra ställen i sagorna vittnesbörd. Man må jämföra Skules tagande till konung, Hak. saga kap. 199, Håkan den gamles son Håkans, kap. 223, hvilka båda egde rum på Öreting, och hans son Magnus' på Ekröarna utanför Bohuslän,[1] kap. 292. Denne sistnämdes val må i sin helhet anföras: Jónsvöku dag átti Hákon konunger almenniligt þing i Ekreyum. þar var til konungs tekinn jungherra Magnús; hónum gaf konungsnafn Einarr erkibiskup. Eptir þat sór hann lög ok réttindi öllu landsfólki at lignum Domini. Siðan sór Knútr jarl Magnúsi konungi ok þar eptir lendir menn ok — — ok eptir þat tólf bœndr ór huerju fylki. Det här anförda är emellertid icke blott märkligt därför, att det bekräftar de i Bergen använda formerna för valet, utan förtjänar uppmärksamhet i ännu

[1] Det skedde här på öarne, därför att man ej ville, att landet under den tid, konung Håkan var ur landet på härfärd, skulle vara utan konung.

högre grad, därför att det torde vara ett af de tidigaste, óm icke det allra tidigaste exemplet från Norge på den sista fasen af konungavalets utveckling, den, då valet sker på ett ting, där representanter finnas från alla rikets olika delar och för stormännen, hvarför konungen också genom eden *förpliktar sig till rikets alla inbyggare på en gång* och icke endast till en lagsagas.

Men vi återgå till Håkans färd 1217.

Efter det Håkan fått konunganamn i Bergen, begaf han sig österut och besökte Haugarting, Borgarting och tre tingställen i det n. v. Bohuslän. Ehuru de närmare detaljerna, huru härvid på dessa ting har tillgått, icke i sagan meddelas, ha vi säkerligen rätt att antaga, att det här skett på samma sätt som i Bergen. Äfven af andra källställen erfar man, att en dylik rundresa till de vigtigaste landstingen, där valet skulle anställas för lagsagan, kräfdes af kungsämnet, innan hans parti ansåg sig säkert i besittningen af Norges krona.

Som resultat i statsrättsligt hänseende af den föregående undersökningen af de norska källorna framgår då, att den normala formen för kungaval på 1200-talet är den, där konung och folk ömsesidigt med eder på reliker förplikta sig till hvarandra, men att ännu den gamla hedniska formen för konungaval så sent som 1217 under säregna omständigheter kan tolereras, samt att konungatagandet — det ma ske efter gammal sed eller i enlighet med de kyrkliga fordringarne — måste förnyas på landstingen inom de politiskt mest betydande lagområdena, för att kungsämnet skall anse sig vara i erkänd besittning af rikets hela område.

Med dessa norska förhållanden för ögonen tror jag att man har rätt att hafva en annan uppfattning af de svenska lagarnes stadganden om konungavalet, än den som vanligen framställes. Vi vända oss först till de båda svealagar som hafva något stadgadt härom. Det är Uplandslagen och Södermannalagen. Den senares båda redaktioner afvika emellertid betydligt från hvarandra, så att man måste taga särskild hänsyn till hvardera. Den första flocken lyder lika i de båda redaktionerna, men sedan komma afvikelserna. Stadgandena ur Cod. A. har Schlyter i sin upplaga intagit

i kununx balker (sid. 47 ff.); ur Cod. B. har han tryckt som addit. I (s. 184 ff.).

Den i båda redaktionerna af SL lika lydande 1 flocken är endast på få ställen från innehållets synpunkt olika UL KB I, hvilka afvikelser här kursiveras: Lanð þorwa kunung wiþer. þry folklanð *meþ alt swearikis raþ* sculu *a morum* fyrstum kunung taka. þet æru tiunda attunda ok fieþrunda. Uplanda laghman scal han wiþ Upsala fyrst til kununx dömæ. þær næst suþermanna laghman ok swa östgötæ laghman; siþan hwar laghman eþtir annæn: tihærræþa, wesgötæ, *wærma*, Nærkiu ok westmanna. þe aghu allir han til cronu ok til kununxdöme skiliæ landum raþa, riki styræ, lagh styrkiæ ok friþ halda. þa ær han dömder til Upsala öþæ.

Jämföra vi stadgandet þry folkland etc. med de två valakter jag ofvan skildrat på Öreting och i Bergen är det ställdt utom allt tvifvel, att föreskrifterna här syfta hän på en akt af samma slag som den på Öreting d. v. s. en sådan, där det kyrkliga inflytandet *ej* gjort sig gällande. I SL:s »meþ alt svearikis raþ» ser jag en antydan om att valet faktiskt låg i andra händer[1] i Sverige liksom i Norge, och att uppländingars rätt att först taga konung var af samma värde som tröndernas.

Att SL har uppgiften om att värmländingarnes lagman skulle »döma till konungs», men ej UL, skulle jag förslagsvis vilja förklara så, att de olika laguppptecknarne hade i minnet två konkreta fall af en nytagen konungs färd till lagsagorna, ty som det anförda exemplet från Norge ger vid handen, behöfde ej kungen besöka alla, men väl de politiskt mest betydande landstingen.

Efter som det i Norge senast på 1200-talet lyckats det kyrkliga inflytandet att delvis omskapa formerna för tagandet af konung, kunna vi också vänta, att kyrkan ej försummat att göra sina kraf gällande i Sverige. Att detta lyckats och att man därefter gått till väga på ungefär samma sätt i de båda landen, intygar för Sverige flock 2

[1] D. v. s. i stormännens och konungens hirds. Då jag anser stadgandet för-kristet, kan jag ej misstänkas för att som Schlyter, Juridiska afh. I s. 5 f., tro, att med raþ skulle menas »senatus», utan naturligen förstås därmed »consilium», »consensus».

i UL:s och SL:s *Cod. A:s* konungabalkar, hvilken flocks innehåll i de båda lagarne är identiskt. Efter flockens begynnelseord »nu a han Erix gatu riþæ» kommer först en allmän framställning af hvad hvarje lagsagas invånare och konungen äro skyldiga att fullgöra gent emot hvarandra: þe aghu hanum fylghiæ ok agu þe hanum gislæ sættiæ ok *eþæ sværiæ* ok *han a þem lagh at giwæ ok friþ at sværiæ*, och sedan de ofta citerade deskriptionerna på den väg konungen eger att rida samt till slut försäkran om att þa ær þæn kunungær til land ok rikis laghlikæ komin mæþ Upsweum etc. þa hawær han riþit rættæ Erixgatu. Då som nämndt detta stadgande finnes i UL, är en bestämd tidpunkt angifven, när detta kyrkliga kraf i Upland var lagligen erkändt. Hur länge detta bruk faktiskt varit gängse dessförinnan, kan jag ej upplysa om, men förmodligen har kyrkan ej gått in på att kröna någon till konung utan att han förut på *kristet* sätt tagits därtill.

Mot den föregående framställningen har jag naturligtvis att vänta den invändningen, att det ju ej är rimligt att ett stadgande så, som här blifvit förutsatt, i en och samma och därtill codifierade lag (UL) dupliceras. Det är emellertid icke så sällsynt. Särskildt har förf. haft anledning att uppmärksamma dylikt (också i UL), då det gäller stadganden om jordvärden och bötesbelopp o. d., eftersom de olika värdemätarne (vägdt silfver, myntadt silfver o. s. v.) på grund af de täta prisförändringarne måste normeras i förhållande till hvarandra, utan att man därför ville aflägsna de äldre principiella stadgandena. Men också för den fråga, som här är föremål för behandling, kan lyckligtvis ett *påtagligt* exempel anföras — SL Cod. B. Kununx B. fl. I o. II.

I fl. I ha vi det ofvan aftryckta urgamla stadgandet, och i den följande flocken möter oss en vidlyftig och fullständig deskription på konungavalet och den därmed sammanhörande eriksgatan, sådana lagskrifvaren själf upplefvat desamma, men med sitt utpräglade sinne för, hur en lag skall skrifvas, ger han referatet af, huru valet och eriksgatan försiggått, i form af lagtext. Först i § 8 upplyser han oss: 1319 eptir uars hærra byrðh, uarð — — — hærra Magnus — — — ualder ok til konunghs takin samu lund,

som fyr ær saght, sum ok gamal richis ræt ok siðuæne af alder hauer uarit um konunga ual thera, *æn tho at ual ok eða uaro æi i laghbokum sua með script utlyster firi hans dagha* sum han nu siæluer i sinne tillkömd giorðe ok gaff til goðra eptir döma. Den försäkran, som göres, att Magnus togs »som fyr ær saght», synes mig *icke* böra betviflas, men så mycket mer, att valet i allt 1319 skett efter gammal rikes rätt och sedvana, då man, som den af mig kursiverade meningen ger vid handen, endast haft muntlig tradition att följa. Man må dock ej uppfatta mig så, som om ej åtskilligt af hvad som brukades vid de äldre kungavalen, också nu förekom, utan så att den gifna skildringen endast kan anses som fullgod källa för valet 1319. Det som jag särskildt icke tror hafva blifvit tidigare realiseradt, är, att alla lagmännen med sina representanter från lagsagorna kunnat samlas till Mora äng, men hufvuddragen af hvad som sedan följer öfverensstämmer med hvad som ofvan framställts såsom bruk vid val, där det kristet-kyrkliga inflytandet gjort sig gällande, ehuru så, att 1319 hade synkretsen vidgats, så att de ceremonier som ursprungligen egde rum för att förplikta konungen och *en enda* lagsagas invånare, nu på en gång utsträcktes att gälla konungen och hela rikets allmoge.

Vid Mora döma så *alla* lagmännen Magnus till konung (något som väl har samma innebörd som det norska bruket att »gifva konungsnamn»), å samma dag och ställe aflägger konungen ed, för hvars olika välbekanta punkter i Cod. B. utförligt redogöres, med handen på »boken» och relikerna.[1] När detta skett är »han laghlikær konunger ivir sveriki». Sedan eger lagmannen af Upland och »all almoge närvarande jämte honom, när konungen togs», gå ed, och upplandslagmannen skall då å allas vägnar hålla handen på »boken» och relikerna. Också för denna eds hufvudpunkter och edsformuläret redogöres i lagredaktionen, men de intressera oss ej i detta sammanhang.

I vår tid skulle naturligtvis denna akt vid Mora varit rättsligt bindande för de båda parterna konungen och Sveriges allmoge, men som så ofta under medeltiden bortföll

[1] Eden aflades i Norge på samma sätt, se t. ex. Skules val Hak. s. 199.

icke med den nya rättsakten fordran på, att de äldre sedvänjorna fortfarande skulle iakttagas. Det heter därför också på anfördt ställe § 7: nu fore þæn skyld, at konunger agher lande ok lagsaghu huarre særlicha sina eða ganga sum han gik i Upsalum tha han fyrst til konunghs toks, ok almoghe hanum, scal han eriksgatu sina riþa etc.[1] Konungen skall då först ånyo aflägga sin ed vid Upsala och uplandslagmannen jämte upländingarne sin, och vidare skall konungen besöka de olika landstingsplatserna, där det skulle tillgå på liknande sätt. Dessa förnyelser kunna emellertid icke efter 1319, såsom Wadstein synes tro, »för icke-uppsvear innebära en vigtig garanti mot det för dem betänkliga däri, att de fingo hålla till godo med en konung, som andra utsett», eftersom lagmän och 12 representanter[2] för *alla* lagsagor varit närvarande vid Mora och tagit konung, å andra sidan tror jag, att *Key-Åberg*, som anser eriksgatan vara en *formalitet*, låtit sig påvärka af vår tids uppfattning, att en nyskapad rättsakt måste *utesluta* en äldre.[3]

Hittills har framställningen endast rört sig om Svealagarnes stadganden om konungavalet. Det är dock värdt att också se till, hvad Götalagarne hafva att säga härom, kanske mindre därför, att de lämna något nytt stoff till frågans belysning, än därför att tillfälle gifves att se vestgötalagarnes berömda RB I i en annan dager. ÖGL och SmL kunna lätt affärdas, då de endast i förbigående nämna förpliktelser, som bönderna ha gent emot kungen, då han reser sin eriksgata.[4] Vestgötalagens båda redaktioner hafva däremot ett ur innehållets synpunkt identiskt stadgande.[5] Den erkänner först den tradition vi annars jämväl mött, att svearne (väl uppländingarne) ega att taga (och afdanka) konung. Sedan upplysas vi om en del detaljer, som böra föregå konungens ankomst till lagsagans gräns, och så he-

[1] Wadstein a. st. har aftryckt fortsättningen.

[2] Det förtjänar kanske att här erinras om det ofvan citerade stället i Sverres saga, där 12 bönder ur hvarje fylke kallades till Öreting. På samma sätt vid Magnus' Håkanssons val på Ekröarna.

[3] Om konunga- och tronföljarval s. 11.

[4] ÖGL se E. Hildebrand Sv. statsförf:s hist. utveckl. s. 35. SmL se Schlyter: Juridiska Afh. II s. 192.

[5] Den enligt tradition för äldre ansedda och benämnda VGL har þa skal han *sic* allum Götum trolekæn sværiæ, den yngre i stället för sic *ep*.

ter det: þa skal alþra Götæ þing i gen hanum næmnæ, þa han till þings kombær, þa skal han *eþ allum Götom trolekæn sværiæ*, at han skal eigh ræt lægh a landi varu brytæ. þa skal laghmaþer han fyrst til konungs dömæ ok siþen aþri, þer ær han biþar til.

Anteckningarna här bära otvetydigt vittnesbörd om, att de ursprungligen blifvit gjorda af privatperson till hans enskilda bruk, så slarfvigt äro de nedskrifna: þa han til þings kombær, þa skal etc. heter det i ena meningen och i den nästa: þa skal lagmaþer han fyrst etc., då otvifvelaktigt de båda handlingarne — som både norska och svenska källor visa — egt rum i omvänd ordning.

Hvad som dock i främsta rummet bör framhäfvas, synes mig emellertid vara, att konungen skall *eþ allum Götom trolekæn sværiæ*, at etc. Det synes mig till evidens bevisa, att stadgandet tillkommit efter det, att det kyrkliga inflytandet gjort sig gällande, samt att det följaktligen *icke* redogör för de äldsta formerna för kungaval i Sverige.[1] Den äldre VGL torde säkerligen ha erhållit något för stor auktoritet på grund af den tillfälliga anledningen, att dess *handskrift* råkat att vara *den äldsta bevarade* på svenska. Äfven flera annars mycket kritiska författare synas nämligen märkligt nog utgå från den förutsätningen, att dess innehåll på hvarje punkt är äldre, än de lagars, af hvilka vi endast hafva yngre hskr, något som helt säkert ej håller streck.

Prof. Fahlbeck har i Hist. Tidskr. 1884 framställt som sin åsigt, att denna flock i RB skulle innehålla en förlikning mellan svearne och götarne, en åsigt, till hvilken Wadstein jämväl anslutit sig och likaledes velat utsträcka till de följande flockarne. För min del synes mig en sådan förklaring hvarken tilltalande eller nödvändig. Jag anser nämligen en tillräcklig förklaringsgrund till att denna beskrifning influtit i VGL ligga däruti, att lagskrifvaren, sedan man gifvit vika för de kyrkliga krafven, antecknat sig till minnes, huru konungavalet framdeles borde bekräftas i Västergötland.

I samband med nyssnämnda åsigt, att flocken skulle innehålla en förlikning, hänför Fahlbeck också flocken till

[1] Key-Åberg a. arb. s. 1.

en tidpunkt, som han söker närmare bestämma till 1160-talet. E. Hildebrand i sin handbok anser, att det skulle vara det första stadgandet om eriksgatan, samt fortsätter: »Säkerligen var det en gammal sed att genom kringfärd taga sitt rike i besittning, som på detta sätt erhöll lagens sanktion».[1] Och denna lag anser han (sid. 34) vara redigerad i början af 1200-talet. Utom det att erinra om det oegentliga i uttrycket, att en institution erhåller sanktion i en icke kodifierad lag, må här framhållas, att när man talar om redigering af en urkund af sådan beskaffenhet som VGL, kan det ju därmed endast menas en systematisering af äldre spridda rättsbruk efter vissa synpunkter, så att man icke blott och bart på grund af att en sedvänja finnes i en sådan handling vare sig eger rätt att draga någon slutsats, om tiden för sedvänjans nedskrifvande eller för dess tillkomst. Då emellertid VGL RB I väsentligen till sitt innehåll öfverensstämmer med flock 2 i KB af UL och SL Cod. A., torde det vara försigtigast att lämna frågan om dessa flockars åldersförhållanden öppen. Att dessa flockar innehålla de äldsta stadgandena om Eriksgatan håller jag åter för sannolikt, i synnerhet om den Wadsteinska etymologien af ordet vinner anslutning bland språkmän. Betyder eriksgata edgångsresa och har VGL RB I (liksom ursprungligen UL KB II) uppteeknats för att kvarhålla i minnet den af kyrkan föreskrifna och genomförda formen för kungaval, därvid — som vi sett — konungens och folkens ömsesidiga *eder* på relikerna intaga en central plats, så innehålla anförda flockar de äldsta stadgandena om eriksgatan. Att åter våga hänföra dessa stadgandens tillkomst till en bestämd tidpunkt eller ens till en årräcka med angifna gränser, tilltror jag mig f. n. icke.

Resumera vi så till slut våra resultat, så torde det af det föregående ha framgått, att vi i landskapslagarne möta stadganden om konungavalet från *tre* vidt skilda perioder. Vi skymta där den för-kristna formen, där konungen tilldömes land och folk, allmogen lofvar honom trohet och hörsamhet, men han själf ej förpliktar sig i någon form (Öreting 1217). På de politiskt vigtigaste tingen upprepas

[1] E. Hildebrand, Sv. statsförf:s historiska utveckling sid. 35.

akten, ehuru traditionen bjuder, att de tre folklanden först skola taga honom.

Den statliga utvecklingen, påvärkad af den kyrkliga kulturen, kräfver, att konung och folk vid konungavalet skola formulera vissa hufvudpunkter af sina ömsesidiga skyldigheter och rättigheter, och dessa bekräftas genom ömsesidiga eder på bok och reliker. Ännu tages också konungen först vid Upsala, men valet måste fortfarande upprepas och ederna förnyas på de viktigaste landstingen. Kungsämnets resa kring landet får i sammanhang därmed benämningen eriksgata, edgångsresa. Därefter må en konung krönas.

Ehuru konungen valdes vid Upsala, blef med samhörighetskänslans utveckling de olika lagsagorna emellan, särskildt representerad genom stormansätternas uppkomst och betydande inflytande, valet föregånget af öfverläggningar emellan stormännen. Att steget sedan tages fullt ut, och att deras sammankomster få rättslig betydelse, så att stormännen omsider själfva taga konung, få vi bevittna 1319, men tagandet sker fortfarande på Mora äng, och uppландslagmannen blir representant för allt Sveriges folk, när han efter det konungen aflagt sin ed, edligen förpliktar sig och de närvarande till konungen. Lagsagornas gamla rätt att mötas med sin konung och utbyta eder med honom personligen blir därför ej rubbad.

Strödda meddelanden och aktstycken.

Smärre kritiska och historiska utflykter.[1]

15.

Måns Svensson Some och Peder Skram.

Den 22 jan. 1879 uppgjorde Vitterhets-, Historie- och Antikvitets-Akademien på anmodan af K. Maj:t förslag å ett antal namn på svenska sjöhjältar och andra om flottan förtjänta män att anbringas på sjökrigsskolans nya hus i Stockholm. Främst bland dessa upptogs ett den tiden åtminstone halft eller helt förgätet, nämligen *Måns Svensson Some* med anledning af dennes verksamhet som amiral under grefvefejden. Äran för bedrifterna i nämnda fejds sjötåg hade äfven i Sverige, liksom städse fallet varit i Danmark, börjat tillskrifvas den danske adelsmannen Peder Skram till Urup. Hvad som bestämt akademien torde varit den motsats, hvari den Skramska familjetraditionen i detta hänseende befanns stå till de samtida svenska källornas vittnesbörd, liksom till de svenska krönikornas uppgifter. I en artikel i Hist. Tidskr. 1891 med anledning af A. Zetterstens »Svenska flottans historia 1522—1634» behandlades frågan om Måns Svensson och Peder Skram af amanuensen Hammarskjöld, som häfdade den förres rätt till äran af de framgångar, som bröto Lübeckarnes herravälde på Östersjön. Hammarskjöld bemöttes i Dansk Historisk Tidskrift 1893 af den danske krigshistorikern, d. v. kaptenen, Axel Larsen i en artikel »Hvem anförte den forenede svensk-dansk-preussiske flåde i sommeren 1535?» men hade redan dessförinnan i en serie artiklar i Försvarsvännen (1893) börjat utförligt motivera sin nyss nämnda uppfattning. Slutligen har professor D. Schäfer i Tübingen i sin »Geschichte von Dänemark» (1523—1559) helt och hållet ställt sig på Larsens sida.

---

[1] Jämf. sid. 153.

Då uppfattningarna sålunda fortfarande äro delade, saknar det kanske icke allt intresse att än en gång upptaga ämnet.

Hufvudkällorna för den danska uppfattningen af Peder Skrams roll under grefvefejden, sådan den framträder från och med Hvitfeld, synas vara biografierna öfver denne hjälte, hvilka numera anses till god del och särskildt för ifrågavarande period kunna föras tillbaka till ett gemensamt ursprung, hans hustrus anteckningar om sin man. Peder Skram gifte sig 1535 med Elsebe Krabbe, lefde med henne i ett långt och lyckligt äktenskap, hvarunder makarne sågo en stor skara barn — icke mindre än 18 stycken — växa upp omkring sig. Fru Elsebe Krabbe skildras, på goda skäl efter hvad det ser ut, som en af Danmarks utmärktaste adelsfruar på den tiden. Hon nedskref 1560 för sina barns räkning en »memoria eller ihukommelse» af sin mans bedrifter till lands och sjös.[1] Den är skrifven med en viss värme, som bryter igenom det otympliga språket, framställningen är trohjärtad och naiv,[2] samt vittnar visserligen om fru Elsebes tillgifvenhet för sin man. Här tillägnas nu herr Peder äran för grefvefejdens framgångsrika sjötåg, någon medbefälhafvare nämnes icke, i hvarje fall icke någon svensk. Så godt som alla lagrarna har herr Peder fått på sin lott från den svenska flottans utrustning 1535 och tills den lade sig i vinterläge utanför Landskrona. Det är en segerhymn till en dansk hjältes ära — icke under att den slagit an på danska sinnen!

Men — fru Elsebes »ihukommelser» äro skrifna 1560; hvad grefvefejden vidkommer sålunda nära 30 år efteråt — och vi veta huru lätt verkligheten förvanskas sedd genom årtiondenas flor. De uppgifvas därjämte vara skrifna i apologetiskt syfte, för att rättfärdiga herr Peder mot arga belackare[3] — allt omständigheter, som dess värre måste anses inverka på trovärdigheten. Tagna i och för sig kunna »ihukommelserna» ingalunda gälla som en källskrift af första rang. Komma de i strid med samtida aktstycken, måste de utan tvifvel enligt lagarna för historisk kritik gifva vika. Och kritiken har icke alldeles uteblifvit. Fru Elsebe berättar sålunda rätt utförligt om herr Peders deltagande i expeditionen till Norge 1532 mot Kristian II. Äfven här får mannen äran för framgången, men så väl från dansk som från tysk sida[4] har påvisats svårigheten att förena hennes utsagor med från andra håll kända fakta. Man märker äfvenledes snart, att kronologien i fru Elsebes skrift ej alltid stämmer med andra och äldre uppgifter — ett nytt skäl till kontroll.

---

[1] Tr. Rördam, Monumenta Hist. Dan. II, s. 15 ff.

[2] Så slutar hon t. ex. ett stycke på följande sätt: »Og der han samme 9 skibe tog fra de Lybske, da stak de Lybske selv ild i et skib, og det opbrændte. Gud være lovet», anf. arb. II, s. 29.

[3] »Eine den Hergang entstellende notorische Rechtfertigungsschrift», Schäfer, anf. arb. sid. 186.

[4] Heise, Kristiern II i Norge og hans fængsling; Schäfer, Gesch. von Dänemark.

De svenska krönikorna, Rasmus Ludvigssons anteckningar och Per Brahes på dem grundade krönika, liksom Tegel,[1] känna återigen så godt som endast till Måns Svensson, omnämna Peder Skram endast i förbigående och låta honom till och med spela en synnerligt underordnad roll.[2] Man frågar sig: hvarföre skulle ej Rasmus i afseende på Måns Svensson äga samma vitsord som fru Elsebe i fråga om herr Peder? I fråga om partiskhet torde de kunna taga hvarandra i hand.

Vi ha därjämte de många bref angående 1535 års sjötåg, som förvaras i Gustaf Vasas registratur och som åtnjuta alla de officiella handlingarnas vederhäftighet. I flera nämnes Måns Svensson ensam, i andra Måns jämte Peder Skram, den senare dock i andra rummet, i somliga slutligen både Måns och Peder men dessutom andra

Rättelse.

Sid. 215 r. 28 *läs*: i så godt som alla

---

nämnts, i alla äldre svenska historier är han sjökrigets hjälte. Det är fara värdt, när känslorna komma med, att den kritiska blicken förvillas, och här är ju endast fråga om hvad som är sanningen i en uppenbart ganska invecklad fråga.

Herr Larsen skrider naturligtvis till bevisföring och söker till en början visa (s. 302), att Måns Svensson egentligen aldrig var någon sjöman eller ens krigare; »det er i fredens gerning på landjorden han virker»: på detta sätt summerar han sina intryck efter att ha refererat ett antal biografiska data och förmenar, att han endast var Gustaf Vasas »tillsynsmand» på flottan, jämförande hans ställning med de rådsherrars, som hansestäderna brukade låta åtfölja sina flottor för att vaka öfver, att dessa användes i »öfverens-

[1] Så efter dem Celsius Dalin, liksom i vårt århundrade Strinnholm — Geijer yttrar sig icke i frågan. Illustrerad svensk historia, liksom äldre upplagor af Odhners lärobok, angifva Peder Skram som öfverbefälhafvare.

[2] »Och så var en dansk herreman, benempd her Peder Skram, insatt på sama Elephant och med her Måns Svensson tilförene amiral, ändock han rättade ther föga ut mera, än som han hade inted varidt ther», Per Brahes krönika.

stämmelse med rådets tankar». Utan tvifvel skjuter herr L. härmed vida öfver målet. Som frälseman på den tiden var Måns Svensson naturligtvis också krigare och registraturet ger mångfaldiga exempel på, huru han användes i krigiska värf. Och sjömannaskapet? Vi skulle till en början kunna anföra, att Måns Svensson till Västerby bodde vid sjön i en trakt af Östergötland, där veterligen äfven andra frälsemän ägnat sig åt sjömansyrket. Men vi kunna anföra ett bättre bevis. När fråga 1544 blef om befälet öfver en utrustad eskader, begärde ståthållarne i Stockholm, att Måns Svensson skulle skickas upp; konungen svarade emellertid, att han vore »en sjuk karl» och hade »ondt ben», så att han för tillfället ej vore lämplig till sjös.[1] Att återigen en duglig frälseman ena året användes till sjös och det andra på landbacken, var den tiden något så vanligt, att exempel därpå ej behöfva anföras — vi kunde i nödfall nöja oss med Peder Skrams. Det är sålunda ett litet oförsiktigt påstående af en historiker, att Måns var »aldeles ukyndig i søkrigen», om därmed menas förmågan att föra befäl öfver krigsfartyg; det är icke blott icke obevisadt utan det kan motbevisas. Hela konungens brefväxling med sin amiral åren 1535 och 1536 innehåller sådana motbevis. Att han inlagt verkliga förtjänster, visa bland annat den priskarge svenske konungens ord till Måns ($^5/_1$ 1536): (vi) »förmana dig på det allra flitigaste, att du ännu vill göra det bästa, såsom du till denna dag gjort hafver, hvarföre vi dig tacka, och skall du visserligen förlåta dig därtill, och det icke hos oss skall förgätit blifva»; visar Måns Svenssons utnämning till lagman en tid efteråt;[2] ja äfven hans senare upphöjelser till riddare och riksråd kunna måhända sättas i förbindelse med hans förtjänster under grefvefejden. Det ena och andra var en stor ära för en man, som hörde till den tidens lågadel — och man känner ej hvilka senare bedrifter, som kunnat motivera densamma.

Peder Skrams sjömanskap åter bör ingalunda betviflas, men icke är det synnerligen kraftigt *bestyrkt* för den föregående tiden. Jag har ej funnit mer än expeditionen till Norge 1532.

Ur samtida källor kan ej hr L. anföra mycket till stöd för sin åsikt och hvad som anföres bevisar knappast hvad han vill. Den 13 maj, i ett bref ställdt till både Måns Svensson och Peder Skram, får den senare af Gustaf Vasa befallning att tillse, hur det stod till på de andra skeppen, om de ledo brist på något. En dylik uppgift är visserligen ingen sådan, som i sig själf kan anses tillkomma öfverste amiralen, möjligen och snarare hans närmaste man. Det andra samtida beviset rör hans roll vid ett myteri af knektarne på något af de svenska skeppen, när de icke fingo plundra, som de

---

[1] Gustaf I:s Registratur XVI, 421. — Under nordiska sjuårskriget var Måns Svensson likaledes sjuklig enligt hans egna bref till Göran Persson.

[2] Härmed vederlägges herr L:s uppgift, att Gustaf Vasa icke på något särskildt sätt belönat Måns Svensson, hvilken äfven fick andra förläningar.

ville, på de danska öarna. De trängde ned i Peder Skrams hytt och hotade att slå ihjäl honom. Herr Peder fick sedermera ett intyg från svenskarne, Erik Fleming och en annan, vid namn Fredrik Küsel (icke Måns Svensson), hvilka undersökt saken, att han i allt skickat sig mot dem som en danneman och att det enda man haft att anmärka var den ofvan anförda åtgärden mot knektarne. Något afgörande bevis för att Peder Skram haft högsta befälet kan omöjligt sägas ligga i denna historia, på sin höjd att han haft närmast att göra med knektarne. Att dessa återigen skulle precist varit svenskar, såsom hr Larsen (s. 316) uppgifver, finnes ingenstädes antydt. De kunde lika väl varit tyskar eller danskar.

Det finns en samtida berättelse af en preussisk deltagare i expeditionen,[1] och han nämner ej med ett ord Peder Skram. Och i ett bref från konungen i Danmark till en tysk furste om flottans mest afgörande framgång nämnas visserligen de svenska fartygen i främsta rummet men Peder Skram omtalas icke.[2] Det är sannt, att ingendera af de nämnda redogörelserna omtalar Måns Svensson heller. Följden är sålunda, att man från ingendera af dem kan draga några slutsatser åt någotdera hållet.

Professor Schäfers sätt att behandla Peder Skrams roll under aret 1535 saknar icke sin egendomliga sida. Sid. 182 f. berör han den dansk-lybska expeditionen till Norge 1532, på hvilken herr Peder var med. Det är enligt Schäfer den lybske amiralen, som genom ett raskt angrepp eröfrar Kristian II:s fartyg. I en not anmärker förf., att i fru Elsebes anteckningar hennes man framträder som expeditionens öfverste befälhafvare och får äran för alla framgångarna. »I verkligheten», fortsätter han, »var Peder Skram blott andre ledare jämte Tile Giseler, amiralen öfver de danska skeppen», hvilka vid sidan af de lybska skeppen endast spelade en underordnad roll. Men i fråga om 1535 års sjötåg tager herr Schäfer utan vidare för god fru Elsebes skildring, som dock enligt honom (s. 190) är »notoriskt falsk» i flera punkter, och nämner icke ens Måns Svensson. Till yttermera visso accepterar han i ett tillägg utan vidare herr Larsens uppfattning i frågan. Behandlingssättet förefaller onekligen en smula inkonsekvent.

Vi skola nu försöka att i korthet framställa, hvad man ur källorna synes kunna sluta till om förhållandet mellan Måns Svensson och Peder Skram. Saken är onekligen dunkel.

I februari 1535 mottog konung Gustaf två danska sändebud Ove Lunge och Ivar Juel. Han »snackade» bland annat med dem om, hvar han skulle få en lämplig man till en »amiral eller skeppare» för hans skeppsflotta.[3] Danskarne föreslogo då, under många loford,

[1] Tr. i Norsk Hist. Tidskr. I, 3, s. 447 f.
[2] Paludan-Müller, Aktstykker II, s. 101.
[3] I ett annat bref, till danska riksråden i Skåne, önskar konungen icke mindre än 2—3 amiraler (2/4 1535), alltså snarast skeppskaptener.

Peder Skram. Att konung Gustaf på något sätt anmodat konung Kristian att få Peder Skram till amiral, kan icke bevisas. Ej ett ord förekommer om honom i det officiella svaret till sändebuden. Konungen har tydligen endast »snackat» om saken. En månad efteråt (29 mars) underrättade emellertid Gustaf Vasa sitt eget sändebud till Danmark, mäster Kristoffer, om förslaget samt ålade honom att höra sig för hvad Peder Skram vore »för en sälle», om han verkligen vore så duglig, som det sades. Man synes däraf kunna sluta, att ingenting då var afgjordt. Nu uppger fru Elsebe, att hennes man tio veckor efter deras bröllop, den 2 april reste upp till den svenske konungen. Det är otänkbart, att mäster Kristoffer under tiden hunnit inhämta några underrättelser, äfven om han hunnit få konungens bref. Antingen har sålunda herr Peder på eget bevåg rest upp till Stockholm eller har han haft något särskildt uppdrag. Fru Elsebe säger, att hennes man hjälpt till att utrusta den svenska flottan. Det är ej gärna möjligt, att han kunnat göra synnerligt mycket, ty redan d. 24 mars kan Gustaf Vasa upplysa, att både stora krafvelen och alla de andra skeppen lågo färdiga och »segelrede» och endast väntade på folk. En månad senare (29 april) fick ståthållaren på Gotland underrättelse, att flottan varit färdig snart mera än tre veckor. Den hade endast väntat på det krigsfolk, som skulle komma från Jutland och som nu verkligen anländt.[1] Det är sålunda anledning att antaga, att Peder Skram just reste upp med detta krigsfolk, som utgjorde en del af besättningen. Amiral eller öfverste amiral blef han emellertid icke. Den 23 april skrefs till riksrådet Erik Fleming i Finland, att konungen ämnat denne till »amiral på stora krafvelen». Innan emellertid herr Erik hann svara eller själf komma öfver, utfärdades den 30 april »skeppsrätten» för konungens skeppsflotta, ställd på Måns Svensson såsom amiral. Att han och ingen annan varit amiral öfver den svenska flottan framgår häraf uppenbart.[2] Vi ha redan bemött herr Larsens försök att komma ifrån detta faktum.

I slutet af maj sammanträffade den svenska flottan med en dansk eller holsteinsk och en preussisk eskader. Den 26 maj ingicks mellan Måns Svensson, Peder Skram, Henrik Skonebeken (den holsteinske eskaderchefen?) och Johan Pein (den preussiske amiralen) en öfverenskommelse att »med hvarannan lefva och dö» och efter angifna grunder dela det byte, som kunde göras.[3] Häraf åter torde man kunna sluta, att någon gemensam öfverste amiral för de för-

[1] Flottan skulle längesedan kommit i sjön, »hvar thet krigsfolk tillforende hade kommit från Julland, som f:de v. k. svåger nu ofverskickat hafver. Dog epter vi nu hafve fåt folket up, skole the oforsumeligen komme ut i siön.»

[2] Sedan Erik Fleming kommit ned till flottan, synes han varit att betrakta som den högste i befälet. De flesta göromålen synas dock gått genom Måns Svenssons händer.

[3] Tegel II, s. 62. Af Tegels uttryckssätt synes framgå, att han sett en urkund.

enade svenska, holsteinska och preussiska flottorna icke fanns, utan att de skulle operera efter samfäldt beslut, något som icke heller motsäges af de senare händelserna. Äfven den ofvan anförda preussiska berättelsen känner icke till någon samfäld öfverste amiral och antyder en gemensam ledning af de tre eskadrarna.

I slutet af maj eller början af juni gick hela flottan till sjös och under Bornholm skedde den första sammanstötningen med lybeckarnes skeppsflotta, då under en »hufvudstorm» det svenska amiralskeppet[1] jämte ett annat svenskt fartyg förföljde den fientliga flottan med dess två största skepp Mikael och Samson, hvilka illa tilltygade räddade sig inåt Sundet till Köpenhamn. Det uppgifves, att härvid så väl de danska som de preussiska skeppen höllo sig undan, så att svenskarne ensamma hade äran af dagen.[2]

Herr Larsen anmärker med afseende härpå: »Men give vi således de svenske söfolk den ære, der med rette tilkommer dem for at have været forrest i denne strid,[3] så vilde vi også hævde, at spörges der, hvis stemme det var, der gennem stormen og kartovernes drön löd hen over kravelens dæk, så var det den prövede sökriger Peder Skrams.» Det klingar ju icke illa, men jag är i alla fall rädd för, att författarens kritik låtit dåra sig af patriotismens förföriska hviskning. Hvems röst det var, som från skeppets kastell ljöd hän genom stormen öfver krafvelens däck, veta vi verkligen icke och lära troligen aldrig få veta det. Att det kunnat vara Måns Svenssons är alltför möjligt, och fru Elsebes utsagor utgöra visserligen intet tillfyllestgörande skäl att underkänna de svenska krönikornas uppgifter.

Efter en expedition nedåt Travemünde inlupo flottorna därefter i Lilla Bält, där en lybsk eskader om tio fartyg befann sig. Denna trängdes in i det smala vattnet mellan Fyen och Tåsinge, där utanför Svendborg Lübeckarne själfva satte sina fartyg på grund och tände eld på dem, ehuru nio räddades och togos.[4] Sedan Langeland, Låland, Falster och Möen eröfrats, inlupo de förenade flottorna i Öresund. Peder Skram lärer vid denna tid kommit på sitt eget amiralskepp, den i Svendborgsundet tagna lybska krafvelen »Lejonet». Hans täflan med Måns Svensson upphör, ty om något gemensamt öfverbefäl öfver flottorna kan det lika litet nu som förut vara tal, låt vara att fru Elsebe alltjämt ger sin man äran för allt, som lyckades, och hans frånvaro skulden för allt, som misslyckades.

---

[1] Stora krafvelen synes ha haft det verkliga namnet »Elefanten», hvilket lybeckarne på spe utbytte mot »den svenska kon».

[2] Tegel II, s. 63.

[3] Detta är ju ett vackert erkännande. Paludan-Müller vet endast att tala om »Kong Christians, Johan Rantzaus og Peder Skrams seirssommer» (De förste konger af det Oldenb. hus, sid. 596) och dock är det mer än ovisst, huru det skulle gått för »Kong Christian» utan Sveriges hjälp.

[4] Enligt den preussiska berättelsen var det endast en del af skeppen, som trängde in i det smala sundet, medan några stora fartyg stängde utloppet. På hvilket skepp befann sig vid detta tillfälle Peder Skram?

Sammanfatta vi resultaten af undersökningen, torde de blifva följande. Det kan icke bevisas att Peder Skram varit amiral öfver de förenade flottorna, lika litet var han amiral öfver svenska flottan, ty det var utan all fråga Måns Svensson. Svårare är att säga, hvad han varit eller hvilken ställning han innehaft. Det var den tiden vanligt, att på stora krigsfartyg jämte höfvitsmannen öfver själfva fartyget och sjöfolket fanns en andre höfvitsman öfver landsknektarne.[1] Det är också bekant, att i den tidens sjökrig efter fartygens ombordläggning striden närmast liknade en sammandrabbning till lands. Enklast är att antaga, att Peder Skram varit en sådan andre höfvitsman på stora krafvelen och fört befälet öfver landsknektarne. De ofvan anförda samtida uppgifterna strida visserligen icke däremot. Härmed har jag visst icke velat förneka, att han kunnat spela en stor roll under sjötåget. Det är sannolikt, att så varit fallet, i synnerhet i de trånga danska farvattnen och i striderna på de danska öarna, ehuru det numera torde vara omöjligt att skifta äran mellan de båda medtäflarne. Herr Peder har emellertid haft den lyckan att få en del af sin lifsgärning bevarad i en varmhjärtad och ädel makas »ihugkommelse». Fru Anna, Måns Svenssons, har tegat om sin mans bedrifter.

16.

Gustaf Vasas sista tal till ständerna.

Bland de gåfvor, som naturen i rikt mått slösat öfver Gustaf Vasa, intog vältaligheten icke det sista rummet. Om hans förmåga att åt sina tankar gifva de rätta och träffande uttrycken vittna de många i registraturet bevarade skrifvelser, i hvilka man tycker sig höra konungen själf. Om hans mästerskap i det talade ordets konst har ryktet gått till eftervärlden, och denna har intet skäl att betvifla detsamma. Men skulle någon vilja göra en samling af konungens tal, råkade han snart i förlägenhet. Det är fara värdt, att han finge nöja sig med två: talet till rikets ständer i Västerås midsommartiden 1527 och talet till samma ständer i Stockholm midsommartiden 1560.[2] Båda ha genljudit i historiska arbeten, liksom i läro- och läseböcker, ända till våra dagar. I afseende på det första talet kan forskaren dock ej undertrycka vissa tvifvelsmål.

[1] Jämf. Allen, De tre nord. rigers historie V, s. 129.

[2] Den stora och otympliga orationen 1544 är endast uppläst i konungens namn.

Man känner det endast ur Peder Svarts i slutet af konungens regering eller kort efter hans död skrifna krönika. Men denne författares rykte för trovärdighet har under senare år fått allt flera hål; våra 1500-tals-forskare, Schück, Hjärne, Lundström och andra, ha än på en punkt än på en annan genomborrat detsamma. Säkert är att hans referat af de i Västerås inför ständerna af kansleren upplästa punkterna icke öfverensstämmer med den officiella text, som är bevarad ända sedan 1527. Det måste anses som möjligt, att han en smula på fri hand komponerat det berömda strafftalet, af hvilket man återfinner enstaka uttryck i kungliga bref från den tiden. Det finns ingen anledning att antaga, att detsamma af någon bland de närvarande blifvit upptecknadt. Det är emellertid så väl gjordt och passar så bra i situationen, att man gärna söker nedtysta tviflen och låter det gälla för hvad det vill vara. Man kan visserligen icke bevisa, att det är autentiskt, men bevisa motsatsen kan man svårligen heller.

Det förhåller sig något annorlunda med afskedstalet 1560. Vi äro icke alldeles utan möjligheter att kontrollera dess verkliga innehåll.

Talets närmaste syfte var att tjäna som inledning till framställningen af konungens testamente, hvilket ständerna borde gilla. En promemoria för detsamma är bevarad[1]. Konungen skulle först tacka ständerna för att de infunnit sig till riksdagen, vidare påminna om den vedermöda, hvari riket var stadt, när konungen kom till regementet och ingen annan fanns, som kunde eller ville komma det till hjälp, samt om de vedervärdigheter, för hvilka konungen sedermera varit utsatt; han skulle erinra om sina välgärningar mot meniga rikets undersåtar i andlig och världslig måtto, i yttre och inre hänseende; nu gjordes konungen både ålderstigen och svag, och visste icke, huru länge Gud täcktes förlänga hans lif; han ville därföre ännu en gång vara till tals med rikets ständer, och minna dem uppå hvad han lidit och gjort för deras och Sveriges bästa samt försåge sig till dem, att de skulle honom hans trohet, flit, möda, arbete och skicklighet något låta till godo njuta och därföre utsträcka sin tacksamhet äfven till konungens arfvingar samt godkänna hans anordningar för dessa.

I stort torde denna plan blifvit följd, men den gifna ramen fyllde konungen, som själf tog till ordet — senare lät han andra uppträda i sitt ställe — med sin ursprungliga vältalighet, och om uppränningen kunde synas något fylld af självberöm, så var ju tillfälle att i det afseendet i det muntliga föredraget göra ändringar.

Den 21 december 1560 höll konungens förre hofpredikant ordinarien eller biskopen i Västerås Peder Svart sin äre- eller likpredikan vid konungens begrafning i Uppsala. Han anförde, som kändt är, äfven ett utdrag ur konungens tal; det är ju ett samtida vittnesbörd, som man icke gärna kan underkänna.

[1] Tr. i Sv. Riksdagsakter I. s. 672 f.

Käre gode svenske män, hade han sagt, I sen väl, att jag nu står här i ett kungligt palats, men oss bör icke förgätit hafva, att för 40 år sedan syntes detta för alla människors ögon omöjligt, när jag gick i skog och skjul, klädd i en vadmals klut, drack vatten och åt ymkeliga. Men denna förändring var jag för ringa till att uträtta. Ty bekänner jag, att den himmelske barmhärtige Gud har det underliga själf uträttat, som ofta plägar taga en ringa makt och slå neder höga förböljande hjärtan med, han som tog den ringa ynglingen konung David, som var sin faders fåravaktare, och gaf honom seger mot den stora och väldiga Goliat, upphöjandes ock sedan samma David till kungligt stånd och ära. Alltså har ock Gud mig ovärdig man härtill lycksaligen hulpit och det icke för min skull utan för eder skull, I gode svenske, på det att I af hjärtat skulle veta honom en evig tacksägelse.

Ytterligare hade konungen sagt:

Käre gode svenske män, ehuru jag har stått eder före, beder jag, att I hållet till godo. Är något godt uträttadt, då har Gud det gjort. Tacker honom därföre. Men om någon brist och fel ha varit i denna framlidna tid i regementet, att allting äre icke så drifne så rätt och så väl som dem borde, då vill jag gärna bedas före: görer för Guds skull och förlåter mig det. Dock skall Gud vara mitt vittne, att icke är det skedt af arghet eller motvillighet utan af mänsklig svaghet, att jag icke har kunnat eller förmått bättre görat.

Därefter hade konungen öfvergått till sitt testamente.

En nästan ordagrann omskrifning af dessa Peder Svarts anföranden uti en särdeles knagglig versifierad form har det gamla vasahus-inventariet, hofgenealogen och krönikören Rasmus Ludvigsson gjort i ett epitafium öfver Gustaf Vasa, endast med de nödtorftiga ändringar, som den bundna formen och rimnöden kunde medföra[1]. Han har tydligen icke känt någon annan text af talet än den, som Peder Svart återgifvit.

I slutet af Gustaf Vasas regering inträdde i det kungliga kansliet en sekreterare vid namn Sven Elofsson. Det var en ganska intelligent och bildad man, som hvad karaktären angår uppenbarligen höjde sig öfver sina icke alltid så väl kända kolleger i nämnda ämbetsverk. Han har lämnat efter sig ett rätt värdefullt historiskt arbete, kändt under titeln »Sven Elofssons Paralipomena»,[2] i hvilket han år för år från 1556 till och med 1579 inordnat sina anteckningar. Under år 1560 redogör han bland annat äfven för konungens afskedstal. Han redigerade sina minnen »på sin ålderdoms sista dagar» (1599), anförde dock endast hvad han själf

[1] Det är till större delen tryckt i Heimdals folkskrifter n:o 36, »Gustaf Vasa» af E. Hildebrand.

[2] Tr. i HSH. XII. Författarens egenhändiga handskrift finnes på K. Bibl.

»mestadels» varit med om. Han var sålunda troligen själf närvarande vid tillfället i fråga och kan anses som en något så när samtida källa. Efter att ha anfört konungens tacksägelse till ständerna för att de infunnit sig återger han talet på följande sätt:

Ständerna — de som något till ålders äro komna — hafva utan tvifvel hört och förnummit, huruledes detta rike Sverige, vårt k. fäderneslaud, uti stort betryck och elände hafver fordom varit under främmande herrskap och konungar, medan de härinne någon fot och makt haft hafva, och enkannerligen på det sista, när den omtalde konung Christian här regerade, hvilken Gud lät straffa och genom mig (sade konung Gustaf) utdrifva; ty bör oss (sade han) så hög som låg, så herre som tjänare och undersåte, ung så väl som gammal, samma hans gudomliga hjelp och förlossning aldrig förgäta. Ty ho eller hvad man var jag (sade k. Gustaf) till att förjaga en slik mäktig konung, som icke allenast hade regera öfver tre konungariken utan också var befryndad med den väldige kejsaren Carl med namnet den femte, så ock med de förnämste chur och furstar uti Tyskland? Men Gud (sade han) dref verket och gjorde mig till sin undersman, genom hvilken hans Allsmäktighet skulle uppenbar varda i förr berörda motto mot k. Christian, sammaledes och allt sedan, nu öfver 40 år, underligen och nådeligen uti andeliga och timmeliga saker handlat hafver. Detta således för eder (sade han) med all som största tacksamhet och ödmjukt emot Gud ihågkommandes.[1] — —

Man vill åter komma in på k. Gustafs tal, hvilket utöfver det som sagdt är, som oftast infördes med ibland därpå att han — icke utan tårar, som honom däröfver utbruste af ögonen — liknade sig vid konung David, hvilken Gud af en herde gjorde till en regerande herre öfver sitt folk och genom honom mycket godt förskaffade.

Hans tal lände ock omsider därpå (såsom af en vis herre taladt, hvilken ingen sky hade till att bekänna mänsklig svaghet och skröplighet) att ändock han i mångahanda måtto hade förbättrat riket och Gud stor nåd och välsignelse hade låtit komma öfver honom och undersåtarne både med själens spis, Guds klara och rena ord, så ock med den timmeliga ymnigheten, som allestådes och i all rum öfver hela riket synligt och för ögonen är — Gud dess lof, sade han; likväl efter ingen är, som djärfves säga och bekänna sig hafva varit fullkomlig och utan bräck i sitt kall, hördes hans ord endels så falla sig, likasom han ville bedjas före, att hvad brist, som hade kunnat vara på färde med honom uti sin regerings år och tid — ändock uppsåtit hans alltid hafver varit ställdt till riksens och dess inbyggares förmering och bästa — att de såsom fromme undersåtar (sade han) se där igenom fingren med och förlåtat.

Till det sista gaf k. Gustaf ständerna till att förstå, att han af många sins lifs oförmögenhets vissa kännemärke må säga, att hans lefverne vill snarligen taga en ända i denna mödosamma värld. Hvar-

[1] Förf. inskjuter här några upplysningar om Kristian II:s släktförhållanden.

före han ock nu i välmakten har låtit ställa och upprätta en testamentsordning o. s. v.[1]

När nu k. Gustaf hade därefter med allvarsamma ord ständerna rådt och förmanat till lydnad och hörsamhet emot sina söner, deras naturliga arfherrar, och till sämjo och inbördes enighet, befallde han dem Gud och under hans välsignelse i händer.

Sven Elofssons referat är något fullständigare än Peder Svarts. Det står emellertid, såsom lätt märkes, icke i någon motsägelse till detta; de båda referaten, som förefalla att vara oberoende, tvärtom utfylla och bekräfta i jämförliga delar hvarandra.

I en *Kort undervisning om . . Gustaf Erikssons, Sveriges, Götes och Vendes konungs härliga aflidande*, en skildring, som tillskrifves konungens biktfader och väl får anses som ett samtida vittnesbörd, anföres också en del af talet.

Först tackade h. k. m. den allsmäktige Gud för det hans gudomliga vilja så var, att den höga konungsliga stammen eller säden, som var den stormäktige konungens Magnus Ladulås' och konung Carls, icke till evig tid nederliggа skulle, utan ändock han nu i några år af främmande regenter och tyranner undertryckt var, hade nu genom sin egen Nåds person af milda nåd, som den rätta linea var, uppkomma låtit och till en konung, utan allt mänskligt förstånd (sic!), gjort. Därnäst begynte H. Maj:t med all som största ödmjukhet föregifva sin ringhet, huru som h. Nåde var i förstone, liknande sig vid en herde som konung David, så ingen kunde sig förvänta af h. Nåde någon regent, ty h. Nådes stam var förgäten och h. Nådes person ringa aktad. Densamma ringheten till sin k. Maj:ts begynnelse förklarade h. Nåde så underligen, att alles hjärta, som där när stodo, förundrade sig, ty h. Nåde var en god naturlig vältalande man. Gaf ock h. Nåde den allsmäktige Gud en sådan tillbörlig ära, att alla de, som förstånd hade, nödgades till att bekänna, att h. Nåde var utvald, utan människligit förstånd, af Gudi . . . Till det tredje tackade h. Nåde Gudi och förmante alla sammaledes tacka den allsmäktige Gud för sin helga ord, som nu i Sverige läres och förkunnas, och ändå satanas hade det riket under sig genom biskopar, munkar och all annor villfarelse, öfver hvilken han var ock en herre, likväl gaf Gud h. k. Nåde den makten och medel, att samma satans hop vardt utdrifven utan all blodsutgjutelse. Förmante ock med detsamma sina k. lifsarfvingar samt med riksens råd och gemene man, att de vid klara och rena Guds ord blifva skulle, ej låta några sekter, som eljes nog i annor land äro, här inkomma eller dem någon villfarelse emot evangelii lärdom tillfälle gifva att utsprida.

Referatet är tämligen tarfligt men står ej i någon direkt strid med de båda andra, äfven om det innehåller ett och annat nytt.

[1] Det följande utgör en motivering, hvarför testamentet borde gillas.

Det faller genast i ögonen, att hos Peder Svart (och Rasmus Ludvigsson) liksom hos Sven Elofsson och den »Korta underrättelsen», saknas ett ryktbart stycke, det som handlar om att Gustaf i mångas ögon varit en hård konung, men att tider skulle komma, då Sveriges barn, om de det kunde, skulle gärna rifva honom upp ur mullen. Stycket är i själfva verket obehöfligt ur kompositionens synpunkt. Den gamle konungen hade ju gifvit Gud äran för det goda som uträttats, men bedt sina undersåtar förlåta hvad han af mänsklig svaghet kunde ha felat. Något mer behöfde i det afseendet icke sägas, och att det gjort ett djupt intryck, framgår däraf, att två af sagesmännen i tämligen öfverensstämmande form återgifva dessa ord. Hade konungen verkligen begagnat en vändning af så stor retorisk verkan som nyss anförda spådom, undrar man på att den icke upptagits i referaten, då detta dock hade legat mycket nära till hands, i synnerhet för Peder Svart.

Men hvar ifrån har uttrycket kommit; är det af senare framställare uppfunnet på fri hand — och man möter det redan, som vi snart skola se, i den första litterära bearbetningen af konungens tal? Det är ej nödvändigt att tillgripa en dylik förklaring. Frasen möter verkligen tidigt nog men i ett annat sammanhang. När Sylvester Johannis Phrygius 1620 utgaf Peder Svarts »årepredikan», försåg han upplagan med en »oratio præfatoria» i apologetiskt syfte, hvari han upptog och bemötte åtskilliga inkast mot den aflidne konungens ära och förtjänster. Efter att bland annat ha talat om undersåtarnes otacksamhet och vrånghet emot honom under anförande af åtskilliga exempel utbrister han (sid. 34) i ett tillrop till dem: »men rätteliga propheterade the andarike konungar några gånger om edre barn säijandes: Om edre barn kunde någre år härefter uppgräfva k. Göstaff medh näglarna, giorde the thet gärna». Phrygius' krystade språk är något dunkelt, men så mycket torde dock vara klart, att det icke är i Gustaf Vasas mun, som uttrycket lägges. Att det åter är härifrån, som det smugit sig in i senare bearbetningar af talet, synes vara uppenbart. Det var ju ett vackert retoriskt blomster, som, insatt på rätt plats, kunde göra god effekt.

Det återstår att tillse afskedstalets öden i den senare litteraturen. Karakteristiskt nog ha krönikorna om Gustaf Vasa alldeles gått förbi det. Det gäller om gamle Rasmus' anteckningar, liksom om Per Brahes krönika, och Tegel har icke heller någonting att anföra. Messenius är lika stum. Den förste historiker, hos hvilken vi funnit talet refereradt, är Loccenius, som ger en latinsk öfversättning af detsamma af följande innehåll.[1]

. . . Ubi non pauca præfatus de imperii sui primordiis, curis et discriminibus, quibus XL prope annis varie jactatus fuerit, postmodo

---

[1] Historiæ Svecanæ . . . libri IX, sid. 343 f.

de presenti regni statu verba fecit, quemadmodum ecclesia ab errorum tenebris Dei ope repurgata sit et quam bene se habeat respublica pacis præsidiis et rerum necessariarum copia undiquaque instructa et munita. Inseruit etiam nonnulla de corporis sui imbecillitate, quam ex tot tantisque rerum mole contraxerit, ostenditque sibi vitæ finem impendere, quem non invitus excepturus sit, rebus ad motum discordiam et simultates inclinantibus. Etiamsi, inquit, non deesse sciam, qui me ut nimis severum habendique avidum sermonibus suis differant eoque me repente obire velint — et quidem propinquum esse ultimum vitæ huius meæ diem prævideo, a quo si illi ipsi regem Gustavum redimere possent, ex imis eum terræ visceribus vel ipsis dentibus suis, quibus eum roserant, alacriter aliquando retrahere vellent. Quum enim omnia mea consilia, quantum in humanis viribus est, ad Dei gloriam, ecclesiæ eius ædificationem et patriæ commoda amplificanda ac tuenda semper intenderim, non possum non bona conscientia niti. Si quibus vero in hac regia mea functione aut vehementior aut gravis aut ad exigendum quæ regno deberi judicavi nimis rigidus visus fuerim, per Dei misericordiam rogo, ut mihi parcant, sibi ipsi autem melius sapiant. Imminet mihi suprema dies forte cras vel hodie, nihil mecum ablaturus sum, omnia vobis mea industria et sudore parta relicturus. Utimini, fruimini tam in Dei honorem, quam vestri vestrorumque tutelam, emolumentum et pacem perennem. Si qui contra nunc sunt aut in posterum futuri sunt, qui quantum ego de hoc regno et patria mea meritus sim intelligunt aut intellecturi sunt, eos obtestor ut non minus famæ meæ quam factis faveant, quæ duo post fata mea superfutura sunt. Tandem omnibus gratias habet pro præstita ipsi fide et obediencia, quam regia gracia se prosecuturum promittit. Ad pacem, fidelitatem et obedienciam Erico filio et successori eius præstandam ordines regni hortatur. Ita fore, ut legum reverentia servetur et concordiæ vinculum non dissolvatur. Ultimo universis et singulis Deo commendatis se eos non amplius huiusmodi conventibus oneraturum non sine lacrimis profitetur.

Som man ser, är det ett fritt och en smula oredigt referat. Redan i början rycker Loccenius in aningen om konungens nära förestående död, hvilken till yttermera visso upprepas två eller tre gånger. Stycket om hans hårdhet i mångas ögon och de illvilligas framtida ångerfulla önskan att en gång kunna gräfva honom upp ur jorden, om de kunde, kommer in ganska omotiveradt och sammanhänger ej rätt väl med den följande ursäkten för hans häftighet och de dryga skatterna. Orimligt är det vidare, att den gamle konungen, som nyss förut antydt sin förestående bortgång, kunnat tala om de avogas önskan, att han »plötsligt skulle dö» (repente obire). Det hela är en tydlig öfversättning af Sylvester Phrygius' nyss anförda uttryck ända därhän, att det talas om »Konung Gustaf» såsom en tredje person. I öfversättningen har dock Loccenius fått in den galenskapen, att belackarne en gång skulle önska att *med tänderna*, »med hvilka de gnagt på konungen»,

kunna gräfva upp honom. Han har tydligen i hastigheten orätt öfversatt Phrygius' uttryck »med naglarna». Det är för öfrigt icke rätt sannolikt, att konungen yttrat, att eftervärlden skulle erkänna hans ära och hans gärningar, ännu osannolikare, att han uppmanat ständerna, till hvilka hans tal var ställdt, att njuta af och nyttja de skatter, han hopsamlat, till deras och deras anhörigas gagn.

Vi komma till det utförligaste, i sitt slag märkligaste och i formelt hänseende visserligen vackraste referatet af Gustaf Vasas afskedstal. År 1753 utgaf dåvarande professorn Olof Celsius andra delen af sin »Konung Gustaf den förstes historia». Han har tydligen för afskedstalet begagnat Loccenius, ehuru han placerat tankarne i en lyckligare ordning; själf åberopar han »Rasmus Ludvigssons», d. v. s. Sven Elofssons Paralipomena samt »Anonym berättelse om k. Gustavi sista tid», hvarmed troligen afses den här ofvan anförda »Korta underrättelsen», som saknar författarenamn. För öfrigt tyckes han ha känt Peder Svarts predikan samt begagnat sig af sentenser, som tillskrifvas Gustaf Vasa, men har därjämte efter 1700-talets retoriska smak gjort många tillägg ur egen fatabur. Vi utmärka i det följande med kursiv stil de stycken, som återfinnas hos de tre nämnda källorna. De äro, som man skall finna, icke alltför många.

Jag vördar den eviga försynen, som velat i och igenom mig å nyo upplifva den gamle och älskade k. Magni Ladulås samt Carls stam, sedan den i så många hundrade år medelst främmande herrskapers tyranni och våld har måst ligga föraktad och nedslagen. Det är ju ett Guds verk, att jag liksom en David utur herdekojan är uppletad, framhafd och ändtligen smord till en regerande konung öfver detta rike. Jag kunde mig sådan ära icke föreställa, då min börd ännu var förgäten och jag bakom bergen måste sticka mig undan för den omilda Christierns blodtörstiga svärd. Men Gud och Sveriges allmoge *har varit min hjelp.* Ty tackar jag äfven eder, mina kära barn och trogna undersåtare, att I hafven velat hålla mig till godo och upphöja mig till konungslig höghet samt erkänna och utkora mig till en stamfader uti edert konungahus. *Jag har under mitt fyratio års regemente igenomgått många faror,* utstått många vedervärdigheter, kämpat med många både hemliga och uppenbara fiender, men dessa grå håren, detta skrynkota ännet skola med mig intyga, att riksens och eder välfärd har varit det ömmaste syftemålet för alla mina gärningar. *Har jag uti min tid något godt kunnat åstadkomma, käre undersåtare, gifven därföre Gudi äran; men hvad jag af människelig svaghet felat, det hörer mig till, och allt sådant måsten I mig för Christi skull förlåta.* Jag vet, att jag i mångas tankar har varit en hård konung, men de tider skola dock komma, då Sveriges barn skulle gärna rifva mig upp ur stoftet, om det i deras makt stode, ja, då de skola erkänna hvad de nu icke vilja finna. Ty jag vet visst, att mitt minne icke blir så kort som min lifstid och att mina gärningar af en tacksam eftervärld skola skär-

skådas. Jag tager intet med mig af allt hvad jag i min tid samlat; nyttjen det, käre barn, nyttjen det till Guds ära och edert fäderneslands bästa. *Glädjen eder, käre vänner, öfver det ljus, som under min tid för edra själar är uppgångit, och tacken Gud, att han fört eder undan påfvens ok. Jag vet att många sekter och villoandar varda uppkommandes.* Jag vet därjämte, att de Svenske äro snarare att samtycka än att väl utrannsaka hvad som godt och nyttigt är. Detta har ofta bedröfvat mig, men jag beder och förmanar eder, *hållen eder fast vid Guds ord och förkasten allt hvad som därmed icke är öfverensstämmande. Min tid är snart förlupen* jag behöfver ej af stjärnorna eller andra tecken utforska min stund. *Min kropp är mig den säkraste budbäraren, att jag nu för den sista gång ser eder* och att jag innan kort skall träda under den stränge öfverkonungens åsyn till redogörande för den härrliga men förgängliga svenska kronan jag burit. Följen mig med edra böner inför Gud, förgäten mig icke i edra församlingar, och då jag en gång har lagt mina ögon tillsamman, så låten mitt stoft otadladt få njuta sin hvila.

Talet äger, som sagdt, stora stilistiska förtjänster, och dess väl afrundade sentenser ha återklingat i litteraturen ända till dessa yttersta tider. Att det icke i sådan form kunnat hållas år 1560, är alltför uppenbart, att några ord behöfva spillas på bevisningen däraf.

Tredje delen af Dalins »Svea Rikes historia» har tryckåren 1760 och 1761. Författaren har sålunda känt Celsius' historia. Han har emellertid ett vida kortare referat, som väsentligen ansluter sig till Peder Svart, men har inryckt några fraser från Celsius, ehuru försiktigt ändrade: »mången hade hållit honom för en hård konung, men den tid kunde komma, *att de honom saknade.* Han förmodade, att hans åminnelse varade längre än hans lif». Slutet åter tyckes vara hämtadt från Sven Elofsson: »han förmante dem till enighet och lydnad mot hans efterträdare, ty voro de svenske sins emellan samdräktige, så behöfde de ej främmandes hjälp och kostsamma förbindelser[1].

Vi öfvergå till 1800-talet.

Fryxell har i hufvudsak följt Celsius, hvars hela retoriska prakt hos honom återkommer nästan ord för ord, men har därjämte självständigt begagnat åtminstone Sven Elofsson och i öfrigt här och hvar gjort formella ändringar, omflyttningar af meningar o. s. v.

Geijer åter har väsentligen anlitat Sven Elofssons text, ehuru han äfven torde begagnat Peder Svarts, med en och annan modernisering, men har upptagit frasen, att Gustaf i mångas ögon varit en hård konung o. s. v.

---

[1] Dalin citerar Sven Elofssons Paralipomena och »Collect. Palmschöld. ms.» I den Palmschöldska samlingen tyckes för närvarande intet referat af konungens tal finnas.

Sistnämnda fras möter däremot icke i det korta referatet i *Illustrerad svensk historia*, som helt och hållet stöder sig på Sven Elofsson. Sjögren slutligen i sin »Gustaf Vasa» följer så när som på enstaka uttryck Fryxell-Celsius, hvilken sålunda till dato fått behålla sista ordet, ehuru icke precis med rätt och skäl.

E. Hildebrand.

Heimskringlas framställning af förhållandet mellan Olof Skötkonung och Olaf den helige.

Heimskringla *(ved Finnur Jónsson) kap. 68—72, 78—80, 87—94.*
[» (» *C. R. Unger) kap. 67—71, 77—81, 88—96.*]
Olafs saga hins helga *(= den legendariska Olofs-sagan), udg. af R. Keyser og C. R. Unger, kap. 41—46.*
Fagrskinna, *udg. af P. A. Munch og C. R. Unger, kap. 95—98.*
Ágrip af Noregs konunga sögum, *ved Verner Dahlerup, kap. 22.*

Djupt rotad är allt sedan vår barndom i vår hågkomst den bild af Olof Skötkonung, som »Heimskringlas» författare framställdt. Den stortalige, handlingssvage fursten, som af fruktan för sina undersåtars vrede beviljar sin fiende, den norske Olaf, sin dotter Ingegärds hand för att vid första tillfälle bryta sitt löfte, och som sedan med harm i hjärtat måste finna sig uti den smäleken, att hans andra dotter Astrid utan hans hörande blir »den digre mannens» maka, denne konung, som låtit de skattland i öster, hvilka hans fränder och förfäder där ägt, gå förlorade, men ändock sträfvar efter att hålla Norges rike under sig — utan att likvisst gripa till allvarliga mått och steg för att hindra dess affall eller åter kufva det, denne konung har från våra tidiga år varit föremål för vårt föraktfulla löje. Vi hafva, tjusade af den eminenta berättaretalang, som utmärker Snorre Sturlason, ej dragit i betänkande att endast på hans vittnesbörd fälla vår dom om konung Olof. Men »audiatur et altera pars!» Låtom oss se till, om ej en granskning af källorna till dennes historia skulle kunna bibringa oss en modifierad uppfattning af honom!

Må vi då börja med den beskyllningen, att Olof intet gjort för att bibehålla det välde i Östersjöprovinserna, som hans förfäder innehaft! De enda källorna för denna uppgift äro dels Torgnys yttranden i hans bekanta filippik mot sin konung: »hann (Erik Emundsson) — — hafði hvert sumar leiðangr úti ok fór til ýmissa landa ok lagði undir sik Finnland ok Kirjála land, Eistland ok

Kúrland ok víða um austrlǫnd, ok mun enn sjá þær jarðborgir ok ǫnnur stórvirki, þau er hann gerði — —. — stóð um ævi Bjarnar hans ríki með styrk miklum — —. Ek má muna Eirík konung en sigrsæla, — — — jók hann ríki Svía — —. En konungr þessi, er nú er, — — lætr skattlǫnd sín undan sér ganga af eljanleysi ok þrekleysi», dels Ingegärds af samme författare anförda uppmaning till sin fader: »Nu ef ek skylda ráða, myndir þú láta vera kyrt at kalla til Nóregs, en brjótask heldr i Austrveg til ríkis þess, er átt hǫfðu inir fyrri Svía-konungar ok nú fyrir skǫmmu lagði under sik Styrbjǫrn, frændi várr.» Det är emellertid en erkänd sak, att Torgnys s. k. tal intet annat är än ett af Snorre hopkonstrueradt vältalighetsprof och sålunda mer än 200 år yngre än den tilldragelse, vid hvilken det skulle ha föredragits[1]; någon säker grund finnes ej heller för antagandet, att Ingegärd verkligen fällt de anförda orden. Den bevisande kraften hos de båda citaten är alltså mycket ringa, såvida ej deras uppgifter vinna bekräftelse på annat håll.

I fråga om Olofs förmenta oduglighet och slapphet uti krigiska värf saknas emellertid en dylik bekräftelse; ja, det existerar t. o. m. ett par intyg af helt annan art och åtminstone enligt Snorres kritiska principer[2] fullt afgörande. Det är bevarade fragmenter af tvenne sånger, som till konungens ära blifvit föredragna inför honom. Af den ena sången, som till upphofsman har Gizurr Svarte, är endast en halfstrof (tryckt i Sn. E. I, s. 512) bevarad till våra dagar; i denna prisar skalden Olofs käckhet uti den norröna skaldepoesiens vanliga termer:

Fylkir gleðr í fólki
flakk ok svan Hlakkar;
Ólafr of viðr élum
Yggs gǫgl fegin Skǫglar.

(Fursten gläder i striden vargen och Lokks svan [L. = en valkyrja, L:s sv. = korp]. Olaf väcker fröjd hos Yggs gässlingar [Y- = Oden, O:s g:r = korpar] genom Skoguls ilar [= valkyrjans stormar = strider]).

Är nu detta lofprisande af konungens krigiska dygder hållet endast i allmänna ordalag, så äro fragmenterna af den andra sången, *Oláfsdrápa sœnska*, af mera direkt afgörande betydelse för den fråga, hvarmed vi här sysselsätta oss. I de sex bevarade halfstroferna af dikten (tryckta dels i Sn. E. I, s. 520, 518, 490, 504, 512, 472, dels i Wiséns Carmina Norræna I, s. 43 f., 141) har skalden, Ottar Svarte, skildrat Olof som krigare; uttryckligen säger han, att Olof gjort vidtomfattande eröfringar i de östra landen. Fragmenten lyda:

---

[1] Storm: Snorre Sturlassöns Historieskrivning s. 162

[2] Heimskringla, Prologus: »ok tókum vér þar mest dœmi af því, er sagt er i þeim kvædum, er kvedin váru fyrir sjálfum hǫfdingjunum eda sonum þeira, — — — engi myndi þat þora, at segja sjálfum honom þau verk hans, er allir þeir, er heyrdi, vissi, at hégómi væri ok skrok, ok svá sjálfr hann; þat væri þá hád en eigi lof.»

Jofurr heyri upphaf,
ofrask mun konungs lof,
háttu nemi hann rétt
hródrs míns, bragar síns!

Þengill vas þegar ungr
þreksgǫrr ok vígǫrr;
haldask biðk hans aldr,
hann telk yfirmann.

Ǫrn of etr undarn,
ylgr fær at hræm sylg,
opt of ryðr úlfr kjapt,
ari getr verð þar.

Braut, en breki þaut,
borð, óx viðar morð,
meðr fengu mikit veðr,
mjó fyr ofan sjó.

Vísi tekr víg-Freys
víst austr munarlaust
(aldar hefr alvaldr)
Óska víf (gótt líf).

Fold of verr fólk-Baldr,
fár má konungr svá,
ǫrn reifir Óleifr,
er framr Svía gramr.

(Fursten må höra början [= inledningen] till sin äredikt! Konungens pris skall framföras. Må han rätt uppfatta rytmerna [= versmåtten] i min lofsång! — Härskaren var redan såsom ung utmärkt i tapperhet och färdig till strid. Jag beder, att hans lif må hållas [= bevaras]. Honom anser jag vara en öfverman [= utmärkt härskare]. — Örnen äter sitt [mellan-]mål, varginnan får sig en dryck af liken. Ulfven nedblodar ofta sin käft. Örnen får där sin mat. — De smala plankorna ofvan vattenytan brötos, och brottsjön tjöt, trädens mord [= stormen] tillväxte. Männen fingo häftig storm. — Konungen tager förvisso strids-Freys Odens-maka [str.-F. = höfding, O:s maka = Jord, str.-F:s O:s-m. = land, som tillhör en höfding] där österut utan någon åtskillnad [= öfverallt]. Släktets [= folkets] allhärskare för ett godt [= lyckligt, ärorikt] lif. — Strids-Balder [= höfdingen] försvarar sitt land. Få konungar förmå att göra det så [kraftigt]. Olof gläder örnen. Svearnes konung är tapper.)

I metrisk tolkning:

Höra må jofvurn här
—hofvet lyss till hans lof —,
fatte han rimmen rätt
och raderna i mitt kvad!

Tengeln, ännu ung,
med idrottskraft gick i strid.
Häfte ej harm vid hans kraft!
Han är en öfverman.

Byte örnen åt,
ulfdrick af liken gick,
varglif vardt ofta värjdt,
väldigt korpföda fälld.

Brötos, då bränningen tjöt,
borden i skogens mord,
de smidiga; svallvågen skred,
svårare stormen går.

Grammen, griper, ej öm,
Grimnes vif om dess lif,
hvar hon där österut är;
enhärskarens glans är ej sen.

Han stred, att hans folk fick frid,
få endast slikt förmå.
Olof ger örnen val,
allkäck i stridens svall.

Vi veta, att konung Olof var frikostig samt höll ett lysande hof, bl. a. utmärkt genom framstående hirdskalder. Denna dikt låter oss lära känna honom såsom en käck och framgångsrik strids-

höfding, hvilken vidmakthöll det svenska väldet i Östersjöprovinserna, och ger oss sålunda en bild af honom, väsentligt olika den, som lefver i den vanliga uppfattningen.

Är det nu sannolikt, att Snorres vittnesbörd om Olof Skötkonung i *en* viktig punkt är föga trovärdigt, så torde det kanske ej vara för djärft att pröfva äfven hans framställning af förhållandet vid de båda uppgörelserna mellan den svenske konungen och Olaf digre.

Hvad som vid en sådan pröfning först faller i ögonen, är, att hvarken den legendariska Olafssagan eller Fagrskinna, hvilka representera en äldre[1] utbredd tradition (öfver Fagrskinnas förhållande till den förra sagan se Maurer: Über die Ausdrücke etc. s. 17 och Anm. 29 s. 172 f.), ha att förmäla om det tvång från det svenska folkets sida, hvarigenom Olof Skötkonung skulle ha blifvit nödsakad att gifva sitt bifall till förbindelsen mellan Ingegärd och den norske konungen.

Enligt den förra källskriften kom förbindelsen till stånd på följande sätt. Då menigheten i Norge började knota öfver den långvariga ofreden med Sverige, sände Olaf digre bud till isländingen Hjalte Skeggjeson med uppmaning till denne att komma till konungen och med honom rådgöra om bästa sättet att åstadkomma frid mellan rikena. Hjalte begaf sig till Norge men undvek att sammanträffa med konungen. I stället uppsökte han dennes stallare Björn, i hvars sällskap han begaf sig till Olof Skötkonungs hof. Där uppgaf han, att de voro norrmän, som begifvit sig dit för att gälda Sveriges konung, sin rätte herre, skatt. Detta tillvann honom konung Olofs förtroende och gunst, och sålunda kom han äfven i tillfälle att ofta sammanträffa med Ingegärd. Denna vann han snart för planen att genom giftermål mellan henne och Olaf digre åstadkomma den af både svenskar och norrmän efterlängtade försoningen. Sedermera inledde han med konung Olof själf en öfverläggning om rätta sättet att få en förlikning till stånd. Att genom våld vinna något, därtill syntes, menade han, föga utsikt, enär Olafs makt var så fast grundad, men utväg till ärofull öfverenskommelse funnes genom en giftermålsförbindelse mellan Ingegärd och Norges konung. Olof Skötkonung visade sig ej ovillig till förlikning och lånade sitt öra till Hjaltes råd. Då han äfven fann sin dotter hågad för det omtalade giftermålet, gaf han Hjalte det beskedet, att han personligen ville sammanträffa med den norske konungen för att komma till en fullständig uppgörelse. Mötet ägde också rum vid Götaälf; där blef freden upprättad och Ingegärd lofvad åt Olaf digre.

I denna framställning finna vi intet af den oresonliga envishet, med hvilken Olof Skötkonung enligt Snorres berättelse skulle ha satt sig emot alla närmanden från norsk sida, och intet alls nämnes om det våldsamma uppträdet på Uppsalatinget. Hade detta uppträde verkligen varit en nödvändig förutsättning för åstadkommandet af förbindelsen mellan Olaf och Ingegärd, så hade det nog

[1] Användningen af detta ord innebär här liksom längre ned ej någon jämförelse.

ej blifvit med tystnad förbigånget i den legendariska sagan eller i Fagrskinna, i synnerhet som det var i hög grad nedsättande för Olof svenske, som genom det skymfande sätt, hvarpå han sedan behandlade Norges konung, orsakat dennes norsk-isländska biografer så mycket hufvudbry, då de sökt borttaga skymfen från den helige Olafs minne för att fästa den vid sveakonungens. Denna tystnad hos en äldre tradition om Olafs lif angående sammanstötningen mellan den svenske konungen och hans folk kan mycket väl tyda på att konflikten först i senare tid blifvit satt i förbindelse med historien om de båda konungarnes mellanhafvanden. Denna kombination kan ju möjligen ha blifvit gjord af Snorre Sturlason efter hans besök i Västergötland; det är väl antagligen där, som han fått höra talas om Olof Skötkonungs tvist med sina undersåtar och Anund Jakobs upphöjande till fadrens medregent såsom en representant för folkviljan.[1]

Att det svenska folket (egentligen bönderna i Uppland) skulle, såsom Snorre förtäljer, ha blandat sig in i sin konungs familjeangelägenheter och föreskrifvit honom, med hvilken han skulle bortgifta sin dotter, är ju ock i och för sig ej särdeles sannolikt, och uppgiften tjänar ej till att öka trovärdigheten af den Sturlasonska berättelsen i öfrigt.

Ej heller Snorres berättelse om det sätt, hvarpå giftermålet mellan Olaf digre och Astrid sedermera kom till stånd, är oantastlig, utan den lider af inre osannolikheter.

Det är föga troligt, att den mäktige sveakonungens dotter, äfven om hennes börd på grund af hennes moder var »hertekin», skattades lägre än halfsystern Ingegärds, skulle ha velat nästan som en förlupen trälinna kasta sig i armarna på Norges konung; utan sin faders medgifvande till giftermålet var hon ju i själfva verket ej annat än konung Olafs frilla (att hennes frände, Ragvald jarl, hos Snorre uppträder såsom hennes giftoman är nog en senare »förbättring»; jfr framställningen i den legendariska Ol.-sagan kap. 46). Anmärkningsvärdt är, att Snorre också låter Olof Skötkonung gifva sin dotter frillonamnet.

Fullkomligt konsekvent har ej Snorre varit, då han velat framställa giftermålet med Astrid som en triumf för konung Olaf. Rester af en afvikande traditions åskådningssätt ha utan att han observerat det kvarstannat i hans framställning. Ledd af sitt sinne för den historiska anekdoten, berättar han om »lagman Edmunds» färd till Uppsalakonungens hof och om den fingerade rättstvist, som han förelägger denne. Det var två män, berättade Edmund, lika i ättstorlek men olika till ägor och skaplynne. De tvistade om jord och gjorde hvarandra skada, den mer, som var mäktigare, till dess att deras tvist blef afgjord vid allshärjartinget. Den mäktigare blef dömd att erlägga böter, men, då han skulle betala dem, visade han

[1] Storm har (Sn. St. Hist. s. 86 f.) framhållit, att Snorres s. k. »Friðgerdarsaga» icke grundar sig på någon svensk framställning utan helt och hållet bygger på norsk-isländska källors uppgifter. Det synes dock ej finnas något hinder för antagandet, att Snorre i Sverige fått kännedom om striden mellan svearne och deras konung.

sig så orättrådig, att han gaf en gässling för en gås, en gris för ett utvuxet svin och i stället för en mark guld endast en half men den andra hälften i ler- och hösmulor samt därtill utfor i hotelser mot den andre, när denne mottog godset. Om hvad som åsyftats med berättelsen om rättstvisten, låter Snorre konung Olofs rådgifvare »Arnvid blinde» ge upplysning, då han för sin herre uttyder densamma: »Herre, intet är mer olikt än rödt guld och ler, men större är dock skillnaden mellan konung och träl. Ni lofvade Olaf Eder dotter Ingegärd, som är konungaboren i alla leder af Uppsalaätten, den högsta i Nordlanden, ty den ätten är kommen från själfva gudarne, men nu har konung Olaf fått Astrid, som väl är en konungs barn men till moder har en trälkvinna och till på köpet en vendisk . . . .» Med all önskvärd tydlighet framhålles här, att det giftermål, som Olaf digre ingått med Astrid, måste anses såsom en skymf för den *norske* konungen och ej för den *svenske*, såsom förhållandet enligt Snorres framställning i öfrigt borde ha varit.

Det är också, såsom förut Hildebrand i sin tolkning af konungaboken (II, s. 104, anm. 2) påpekat, ett förbiseende af Snorre, att denne låter Sighvat skald, som förberedde giftermålet med Astrid, för detta ändamål resa endast till Västergötland, under det att Sighvat i en af Snorre själf efter honom citerad strof säger:

»Sendr vask upp af ǫndrum	til *Svíþjódar* (sídan)
austr (svafk fátt) á hausti	svanvangs í fǫr langa.

(om hösten blef jag sänd österut ifrån svanfältsskidorna [sv.-f. = haf, sv.-f. sk. = skepp] på en lång färd till Svitjod; sedan sof jag föga).

Med »Svitjod» kan här ej gärna menas Västergötland såsom en del af sveaväldet; på Sighvats tid hade man med all säkerhet ej användt namnet så, åtminstone när det var fråga om en resa med nämnda landskap såsom bestämdt mål. Härtill kan läggas, att med den realistiska bestämdhet i fråga om sakliga uppgifter, som utmärkte den norröna skaldekonsten, Sighvat väl knappast skulle ha betecknat tillryggaläggandet af en för dåtidens vidtberesta isländska diktare jämförelsevis så obetydlig vägsträcka som från Sarpsborg till Skara såsom en »lång färd», äfven om han på grund af svårigheterna därunder kunde i en annan strof beteckna resan såsom »dryg» (mikil).

Snorres framställning af förloppet vid Astrids förmälning med Olaf synes sålunda af åtskilliga skäl redan i och för sig ej alldeles tillförlitlig. Ännu mindre hållbar blir den vid jämförelsen med ett par skrifter, som i framställningen om Olafs lif representera en äldre tradition. Ágrip omtalar helt kort, att Olaf hos Olof Skötkonung anhållit om Astrids hand. Fagrskinna innehåller en utförligare berättelse, som lyder väsentligen så. När Olaf digre fått underrättelse om att den svenske konungen var sinnad att bryta Ingegärds trolofning, skickade han bud till honom med begäran, att förlikningen skulle äga bestånd på de redan stadgade villkoren. Svaret blef, att Olaf ej kunde få Ingegärd, som var både konungens och drottningens dotter, men att konungen ägde ännu en dotter,

Astrid, hvars moder var frilla, och att Olaf, om han ville, skulle erhålla henne med samma hemgift, som förut varit bestämd åt Ingegärd. Med detta besked vände sändemännen hem. (Bland desse var *Sighvat skald*, som om färden diktade en flock, som han kallade »Austrfararvísur»). Konung Olaf rådgjorde nu med sina vänner, huruvida han skulle antaga det gjorda anbudet eller utsätta sig för fiendskap med sveakonungen. Alla tillstyrkte då förlikning med Sverige, enär Norge hade tillräcklig fiendskap att vänta af danskarne, som förut länge haft stort välde därstädes. På grund af sina vänners tillrådan ingick då Olaf ny förlikning med Olof Skötkonung och fick Astrid till maka.

Denna Fagrskinnas berättelse är redan genom sin enkla och osmyckade framställning samt genom sannolikheten af den anförda motiveringen för Olafs beslut att antaga tillbudet af Astrids hand, särdeles trovärdig; och därtill kommer, att den gifver en tillfredsställande förklaring af Sighvats ofvan anförda ord om sin Svitjodsresa. Antager man sanningen af denna (eller af Ágrips) framställning, så uppstår ingen af de svårigheter, som yppa sig, om man fasthåller vid riktigheten af Snorres berättelse. Lätt är ock att förstå, huru en tradition, som kunnat ligga till grund för denna, sedermera uppkommit Patriotiska norrmän och från norsk-patriotiskt håll inspirerade isländare ha helt naturligt sträfvat att ur berättelsen om dessa händelser borttaga allt, som kunnat verka nedsättande för minnet af Norges nationalhelgon och nationalhjälte (karakteristiskt nog är det, fastän frågan rör sig om ett helgon, en hednisk och ej en kristen åskådning, som gör sig gällande i afseende på hvad som kan anses hedrande eller motsatsen). Det första i litteraturen bevarade spåret af utvecklingen i denna riktning finna vi i den upptecknade recensionen af den leg. Olafs-sagan. Enligt denna begaf sig Astrid i sällskap med sin fostre Egil till konung Olaf i afsikt att på uppdrag af Ingegärd trösta honom öfver den vanheder, som Olof Skötkonungs beteende beredt honom. Då hvarken hennes uppmuntrande ord, Ingegärds hälsningar eller den gåfva, denna skickat konungen, förmå rycka upp honom eller ens aflocka honom ett ord, erbjuder hon honom till sist sin hand, därvid framkastande tanken på att en äktenskapsförbindelse mellan henne och Norges konung skulle kunna blifva en tillfredsställande hämnd från dennes sida öfver Olof Skötkonung: »firir þui at æigi man æinmællt um vera. hvar ovirðing er mæiri su er Olafr konungr gerðe yðr i brigðmælonom eða pesse at hann skal æigi raða eða forsio firir hava firir vara hond»; konungen ryckes med af den framställda tanken, och bröllopet firas sedan *stante pede*. Det här gjorda skäligen klumpiga försöket att rädda Norges och dess skyddshelgons »ära» är vidare utbildadt och har fått en vida mer tilltalande form hos Snorre, som gör det hela troligare genom att införa Ragnvald jarl i egenskap af Astrids giftoman och den egentliga upphofsmannen till giftermålsplanen. En bastardform af dessa båda framställningar återfinnes uti den interpolerade berättelse om Astrids frieri

till Olaf, som innehålles i Fornmannasögur IV, s. 194—196; i denna illa hopkomna skildring, som endast otympligt är inpassad i den öfriga framställningen, är den leg. sagans uppgift om att Astrid på sin färd till Norge varit åtföljd af sin fosterfader, för sammanhangets skull ändrad; det är i stället Ragnvald jarl, hvilken här uppträder såsom hennes följesman.

Snorre nöjde sig emellertid ej med att förbättra historien om konung Olafs giftermål med Astrid. Medan de äldre tecknarne af Olaf den heliges öden inskränkte sina bemödanden härtill, trodde han sig, såsom vi sett, ha funnit ett uppslag, som kunde leda till uppvisandet af ännu en triumf för Olaf öfver den förhatlige sveakonungen, nämligen redan vid ingåendet af förbindelsen med Ingegärd. Olof Skötkonung skulle sålunda allt igenom ha spelat en ynklig roll, och hans tarflighet blef ytterligare understruken genom de tillvitelser, Snorre lade i Torgnys mun.

Genom hvad som ofvan blifvit anfördt, torde ha blifvit uppvisadt, att Snorre Sturlasons framställning ej är alldeles tillförlitlig i fråga om Olof Skötkonung och dennes relationer till Olaf digre, och att Heimskringlas författare, fullföljande en riktning, som redan förut inslagits af föregående norsk-isländska häfdatecknare, på tämligen ensidigt och godtyckligt sätt behandlat dessa ämnen.

Skulle det tillåtas förmodanden om händelsernas verkliga förlopp, ligger det väl närmast till hands att tänka sig det ungefär på följande sätt. Sedan Olaf digre gjort sig till Norges herre och därigenom åstadkommit krigstillstånd mellan detta land och Sverige, gjordes både från norskt och från svenskt håll framställningar om förlikning mellan de båda ländernas konungar. Olof Skötkonung fann lämpligast att efterkomma uppmaningarna till försoning och lofvade till bekräftande af denna Norges konung sin dotter Ingegärd till maka. Då sedermera Olaf den heliges ställning i Norge på grund af danskarnes hotfulla hållning syntes mer betänklig och utsikter öppnades att genom Ingegärds förmälning med Jaroslaw i Ryssland stärka de för det dåtida Sverige så viktiga förbindelserna med länderna på andra sidan Östersjön, så bröt Olof svenske sin dotters förlofning med den norske konungen men erbjöd honom som ersättning Astrids hand. Olaf, som var fullt medveten om svårigheterna i sin ställning, måste då hålla god min i elakt spel, svälja sin harm och antaga tillbudet.

Hvad beträffar oenigheten mellan Olof Skötkonung och hans folk, så kunna vi väl utan alltför stor fara för misstag antaga, att den hade helt andra och djupare liggande orsaker än olika meningar angående konungadöttrars giftermål. Hvilka dessa orsaker voro, därom sväfva vi i en okunnighet, som säkerligen aldrig skall skingras, i synnerhet som de af Snorre berättade detaljerna tämligen tydligt härstamma från en förvanskad tradition. Men det kanske ej ligger alltför aflägset att med Storm (Sn. St. Hist. s. 163) tänka på *religionsfrågan* såsom en redan nu framträdande orsak till oro i vårt land.

Axel Åkerblom.

Påfvebrefvet om Sankt Eriks korståg.

Kand. C. M. Kjellberg har i nov.-häftet af Finsk tidskrift 1898 framställt en mängd anmärkningar mot min i april s. å. utgifna afhandling: *Erik den helige. En sagohistorisk studie.* En af dessa upptages här till besvarande af ett särskildt skäl. Kand. O. Janse har nämligen i Historisk tidskrift, 1898, h. 4, i en uppsats, kallad »*Nyaste åsikter om Erik den helige*», intagit en mellanställning mellan den traditionella, af Kjellberg representerade uppfattningen, och den, som framställts i min afhandling. Han anser den omstridda Erikslegenden, som utgör grunden för den hittillsvarande uppfattningen, vara en till Eriks förmån mycket partisk skildring af verklig historia.

Så vidt jag kunnat finna, är det emellertid endast i *en* punkt, Janse anser legenden angifva ett, visserligen dekoreradt faktum. Denna punkt, i hvilken således Kjellberg och Janse öfverensstämma, rör det korståg, legenden uppgifver Erik hafva företagit mot Finland.

Janse skrifver[1]: »Då — ett påfvebref från (troligen) 1171 (ST. 46) omtalar, att sådana tåg företagits före nämnda år, men vi ej veta, hvem som företagit dem, ligger det ju nära till hands att i denna skrifvelse se en bekräftelse på legendens uppgift. — I denna punkt äro alltså sannolikheterna för närvarande snarare för än emot.»

Kjellberg anför äfven brefvets första punkt, i hvilken påfven omtalar, att finnarne emellanåt ansättas af fientliga härar samt vid sådana tillfällen efterskicka predikanter, som de eljest rata. Därefter sätter Kjellberg ett o. s. v. Men detta »och så vidare» är emellertid af en mycket stor betydelse.

Jag anför här nämnda påfvebref (ST. 46) i svensk öfversättning, hvilken utgår under professor C. M. Zanders auktoritet. Det är utfärdadt af påfven Alexander III den 9 sept. 1171 (72) samt ställdt till Upsala ärkebiskop, hans lydbiskopar och jarlen Guthermus och lyder:[2]

En ganska tung och svår klagan har framburits till den apostoliska stolen, att finnarne alltid, då en fientlig här hotar dem, lofva att vidhålla den kristna tron och ifrigt begära predikanter och lärare i den kristna lagen, men att de, då hären drager tillbaka, förneka tron samt förakta och svårt förfölja predikanterna. Alldenstund de häri synas gäcka Gud och håna den kristna religionen, och, i det att de göra sig till helvetets söner i dubbelt mått, deras

[1] S. 322 f.

[2] De ställen, som äro af betydelse för att rätt uppfatta, hvarom brefvet handlar, har jag kursiverat.

välfärd och lif befinnes helt och hållet stödja sig på jordiska ting med försummande af de himmelska, samt *det ej är värdigt, att det kristna namnet*, som de i medgången visa sig förakta och afsky, *bringar dem försvar i motgången*, så påminna vi och anbefalla eder samfäldt, enär I så klokt och försiktigt annars akten eder för deras svek och bedrägeri, *att de, då nöden kommer att ansätta dem, ej må kunna taga sin tillflykt till edert bistånd och försvar, med mindre än* att de formligen till eder öfverlämna de befästningar, de möjligen äga, till att af eder hållas besatta, eller eljest gifva eder så tillräcklig kaution och säkerhet, att de ej på något sätt kunna vingla sig ifrån uttryckligen formulerade bestämmelser[1] eller kunna kringgå eder klokhet utan tvingas att vidhålla och häfda sådant, som vittnar om kristen tro; så att de ej vidare må synas tillhöra deras antal, om hvilka det är sagdt: *Han kommer att hylla sig till dig, så länge du gör honom väl.*[2]

Brefvets innehåll är således i korthet följande:

Finnarne ansättas ofta af fientliga invasioner. De begära då hjälp af svenskarne och åberopa sig därvid på det för båda folken gemensamma kristna namnet. Så länge *svenska skyddstrupper* befinna sig på finsk mark, visa sig finnarne som ifriga kristna, men sedan lugnare förhållanden inträdt, och försvararne dragit sig tillbaka, är det slut med deras religiösa ifver. Påfven uppmanar därför de svenska myndigheterna att vidtaga säkerhetsåtgärder mot ett dylikt missbruk af det kristna namnet.

Hvilket folk de omtalade fienderna tillhörde, är ej alldeles klart; det har antagligen varit ryssar eller ester. Mot de förra hade svenskarne få år före 1171 haft en långvarig och, som det synes, blodig fejd vid Finlands yttersta gränser mot öster. Hvad esterna angår, synas deras plundringståg vid denna tid vara i full gång. Ett af påfven *två dagar senare* (11 sept. 1171) utfärdadt bref[3] uppmanar Nordens kristna att försvara tron mot de hedniska esternas angrepp.

Men hvilka än finnarnes i brefvet af den 9 sept. omtalade fiender voro, ett är självklart: *de voro ej svenskar.* Med Eriks supponerade korståg har brefvet således ej ett grand att skaffa.

Omedelbart efter det ofvanomtalade »o. s. v.» fortsätter emellertid Kjellberg såsom följer (citatet ordagrant, siffrorna och radindelningen af mig):

»Detta bref visar ju tydligen, att

1) dylika korståg mot finnarne egt rum före 1171 och

2) då ej voro ovanliga, fast tiderna voro oroliga. Det är ju ej heller omöjligt, att

---

[1] Om *modus* i denna bet.: Vict. Vitens persec. II, 3; Rönsch, Semasiol. Beiträge I, s. v.

[2] Uttrycket hämtadt ur Pslm. XLIX, 19 enl. *Vulgata.*

[3] ST 48.

3) det just är Eriks och Henriks krigståg, som här åsyftas. Brefvet gör emellertid tydligt, att

4) svenskarne före 1171 verkligen voro så 'genomträngda af kristendomen', att de visade ett dylikt omvändelsenit.»

Huru herr K. efter att hafva läst brefvet till slut kunnat komma till dessa resultat, är mig obegripligt.

Till öfriga anmärkningar af denne kritiker återkommer jag vid annat tillfälle.

Knut Stjerna.

Om platsen för träffningen »vid Näs» den 18 febr. och för slaget vid Helsingborg den 28 febr. 1710.

I.

Träffningen »vid Näs».

Efter Stenbocks framryckande från Osby och striden vid Hästveda den 12 febr. 1710 hade den danska hären lämnat sin ställning i norra Skåne och dragit sig tillbaka till trakten sydväst om Ringsjön. Regementena förlades i byarna i trakten, ganska nära hvarandra; två af dem fingo dock mera isoleradt belägna kvarter, nämligen Bülows och Legels kavalleriregementen. Det förra förlades vid Hasslebro och Rönneholm, ej långt från Rönneås utlopp ur Ringsjön, det senare något sydväst därom vid Bosarp, Kärrstorp och Öslöf. Dessa kvarter voro tämligen aflägsna från den öfriga arméens, och de båda regementena voro närmast utsatta för att komma i strid med den svenska hären, som i sydvästlig riktning ryckt fram mot Rönneå. Den 17 febr. stod Stenbock själf vid Norra Rörum och Burensköld med en del af hären vid Färingtofta. Stenbock hade kännedom om de båda danska regementenas förläggningsorter och uppgjorde en plan att den 18 febr. på morgonen öfverrumpla dem och afskära dem återtåget. Själf skulle Stenbock gå öfver ån vid Hassle bro och anfalla, under det att Burensköld, som skulle gått öfver längre ned vid Forestad, skulle hafva hunnit fram för att taga danskarne i ryggen. Genom missförstånd vid orderns framförande kom Burensköld emellertid icke att bryta upp, och då Stenbock ändtligen själf ryckte fram och öfvergick ån, hade danskarne redan börjat retirera. Generalmajor Dewitz, som själf haft sitt kvarter i Stehag, hade redan dagen förut funnit, att de båda regementenas ställning vore väl mycket blottad, och hade för-

mått öfverbefälhafvaren Rantzau att gifva order, att de skulle draga sig närmare hufvudstyrkan. Bülows regemente skulle gå till Remmarlöf och Näs, Legels till Eslöf och Kastberga. De hade på morgonen den 18 febr. redan brutit upp och undgingo således faran att blifva afskurna; de blefvo emellertid lifligt förföljda, särskildt af Upplands m. fl. provinsers fyr- och femmänningar till häst under öfverstelöjtnant Bennet, och under dagens lopp uppstodo på tvenne ställen ryttarfäktningar. Den senare af dessa stod nära Bosarp mellan Bennets och Legels regementen och slutade med att det senare regementet med ej obetydlig förlust kastades tillbaka i sydöstlig riktning. Bülows regemente, kommenderadt af öfverste Prehn, hade lyckats reda sig något bättre mot Bennet. Prehn hade, sedan han förföljts rätt långt, kunnat göra halt och låtit en del af sina dragoner sitta af bakom en kyrkogårdsmur och därifrån öppna eld mot de anryckande svenskarne. Själf »svängde»[1] Prehn med de öfriga dragonerna ut och högg in, hvarigenom han lyckades kasta tillbaka svenskarne; han kunde sedan utan större svårighet fortsätta reträtten, förmodligen till det danska högkvarteret Skarhult. Om platsen för denna träffning säger Stenbock i sin relation om fälttåget, att man »förföljde fienden till kyrkogården vid Näs», och *Loenbom* i Stenbocks Lefverne säger på grund häraf, att det var på Näs kyrkogård, som danskarne gjorde motstånd och striden stod. Denna mening synas också de senare författare hafva, hvilka behandlat detta krigs historia.

Emellertid är det förbundet med vissa svårigheter att antaga Näs kyrkogård och platsen där utanför som stridsplats. För det första måste man väl antaga, att Prehn, då han i största hast skulle retirera och måste befara att se allt flera svenska afdelningar uppträda i sin närhet, ej slog in på en marschriktning, vid hvilken det kunde hända, att han blefve afskuren från den öster ut liggande danska hufvudstyrkan. Men för en sådan fara måste han tydligen utsätta sig, om han på sin reträtt böjde af åt sydväst mot Näs, då ju förföljande svenska afdelningar kunde komma mellan honom och den danska hufvudstyrkan. Att han ursprungligen skolat förlägga sina kvarter till Remmarlöf och Näs, kunde nu ej gärna hafva någon större betydelse för honom, då det efter det svenska framryckandet ej längre kunde vara tal om att blifva stående där. Man skulle alltså vilja antaga, att Prehns reträtt gått något östligare, och tviflen på att Näs kyrkogård verkligen är platsen för träffningen ökas, då man tager kännedom om ställets läge och naturliga beskaffenhet. Platsen kring Näs kyrka är nämligen så trång, att några större kavalleriträffningar där ej gärna synas hafva varit möjliga. Näs gamla kyrka är belägen bredvid Näs (det nuvarande Trollenäs) herregård, så nära denna, att den synes utgöra liksom ett bihang till herregårdsbyggnaden. Den omgifves af en mycket liten och trång kyrkogård, och terrängen här är liksom inklämd

[1] Generaladjutanten Hvitfeldts journal för $^{28}/_{2}$ 1710.

mellan Saxån och dess i öst-västlig riktning rinnande tillflöde. För hvar och en, som tager denna plats i skärskådande, torde det vara en gåta, huru här en kavalleristrid sådan som den mellan Bennets och Prehns regementen skulle kunnat äga rum. Man kan ej rätt förstå, huru Prehn skulle haft tillfälle att »svänga» om och göra schock mot svenskarne, hvartill kommer, att den reträttväg han skulle tagit eller i hvarje fall måst vara beredd på att taga närmast leder ned i den mycket branta och djupa sänka i marken, i hvilken Saxåns tillflöde rinner fram. Att göra halt och söka försvara sig med rytteri i sådan terräng skulle hafva varit ett nästan förtvifladt tilltag.

Redan på grund af dessa omständigheter skulle man vilja söka platsen för träffningen »vid Näs» annorstädes, och härtill kommer vidare, att de samtida danska källorna tala om platsen för striden på ett sådant sätt, att det därvid svårligen kan vara fråga om herregården Näs. Öfverbefälhafvaren Rantzau säger i en depesch till konung Fredrik IV, dat. 3 mars 1710 (n. st.), att Prehn påskyndade sin marsch, tills han kom till en by, och där stod så striden; i en depesch från generalkrigskommissarien Giese till konungen, dat. 2 mars (n. st.), säges också, att Prehns reträtt stannade vid en by. Generaladjutant Kleppings journal säger om Prehns regemente att det, »wie es seinen Vortheil gewahr würde sich in einem Dorfe setzte, die Estandarten mit einigen Dragonen zu Fuss auf den Kirchhof bringen liess» o. s. v. Dessa uttryck, i bref och anteckningar några dagar efter striden och af personer, som kände trakten, kunde ej gärna hafva användts, ifall striden i fråga hade stått så godt som inne på borggården af Tottsläktens gamla herresäte Näs.

Man torde alltså få söka stridsplatsen i någon by i närheten af Näs. Man finner den också rätt lätt i byn Gullarp, belägen något mera östligt än Näs. Det är öfver hufvud taget den närmaste kyrkoby Prehns regemente på sin reträtt kunde passera, och på situationen vid Gullarps kyrka passa förträffligt Kleppings uttryck: »wie es seinen Vortheil gewahr würde» så väl som omständigheterna vid striden. Strax norr om Gullarps kyrkoplan, alltså i den riktning, hvarifrån ryttarskarorna kommo, flyter Saxåns tillflöde fram i en egendomlig, djup, ravinartad sänka i marken, hvilken måste erbjuda synnerligen stora svårigheter för rytteri att passera. Omedelbart utanför kyrkoplanen, söder om densamma, går vägen fram i väst-östlig riktning; kyrkogårdsportarna hafva alltså varit åt söder. Åt detta håll fortsätter slättmarken oafbruten långt bort. Det danska regementet, bättre beridet än det svenska och för öfrigt med en stunds försprång, har förmodligen hastigare än hvad det svenska med sina illa utfodrade hästar kunde göra kommit öfver ravinen norr om Gullarps kyrka, och Prehn har haft tid att göra sina anordningar på kyrkogården. Då svenskarne så hunno fram och skulle arbeta sig upp ur ravinen, har tillfället varit lämpligt för de afsutna danska dragonerna på kyrkogården att gifva eld, förrän alla mot-

ståndarne hunnit upp, och därigenom försvåra de redan uppkomnas ordnande; härunder har Prehn med resten af sitt folk sprängt ut genom den åt söder vettande kyrkogårdsporten, svängt om hörnet och anfallit, förrän svenskarne, ansatta af elden från kyrkogården, hunnit ordna sig på ravinens södra brädd. Do, som redan hunnit upp, hafva så trängts ned igen, och Prehns regemente har därunder fått tillfälle att i hast fortsätta sin reträtt, vid hvilken det medförde sex illa sårade fångar, hvilka tydligen ej kunnat rida ned i sänkan med de öfriga. Att Bennets regemente af svårigheterna i terrängen i förening med det oförmodade i anfallet från danskarnes sida och ej af något verkligt nederlag hindrades att förfölja Prehns regemente, synes däraf, att det omedelbart efter denna träffning kunde anfalla och tillbakakasta Legels regemente vid Bosarp.

Att Stenbock kan hafva användt uttrycket »vid Näs» är lätt förklarligt; afståndet mellan Gullarp och Näs är ej stort, båda kyrkorna hörde till samma pastorat, och af de båda namnen var Näs, det gamla herresätets namn, det ojämförligt bäst kända. Emellertid bör dock träffningen på de grunder, som nu anförts, rätteligen kallas »striden vid Gullarp».

II.

Slaget vid Helsingborg.

De äldre plankartorna öfver slaget vid Helsingborg äro i allmänhet felaktiga. De valplatsen närmast liggande byarna och gårdarna hafva på dem fått ett annat läge än det de i verkligheten innehafva, och slagordningen för härarna är tecknad så, som om striden skulle hafva ägt rum nästan rakt öster ut från staden[1]. Att så ej kan hafva varit fallet är emellertid på grund af ställenas läge alldeles tydligt, och man har alltid varit ense om att förlägga den danska arméens första ställning till terrängen nordöst om staden, tvärs öfver den väg, som går från Helsingborg till Engelholm. Den stod här på tvenne höjder; framför dess front låg, från vänster räknadt, Brohuset och Filborna by. Då den så ryckte fram mot den svenska arméen, skulle sammandrabbningen ägt rum på den lägre liggande, då sumpiga terrängen mellan höjderna och linien Brohuset —Filborna; den danska hären skulle alltså, då den anföll, ryckt fram ungefär i nordöstlig riktning. Denna uppfattning gör sig gällande i Vaupells skildring af slaget i »Den dansk-norske Hærs Historie», och den har utan tvifvel varit den allmänt rådande.

[1] De flesta af plankartorna från äldre tid äro af samma typ som den i Loenboms verk befintliga.

År 1889 publicerade emellertid Mankell i Krigsvetenskapsakademiens handlingar och tidskrift en afhandling: »Slaget vid Helsingborg den 28 febr. 1710», och han framställde i denna en helt ny teori angående platsen för slaget. Mankell hade gjort noggranna studier rörande stridsområdets terrängförhållanden, och den karta, som han uppgjort öfver dem och bifogat afhandlingen, är synnerligen upplysande och torde vara det värdefullaste i det ifrågavarande arbetet. Själfva hans nya teori om platsen för sammandrabbningen är nämligen fullständigt ohållbar.

I fråga om platsen för det danska lägret och den danska första uppställningen är Mankell ännu på det hela taget enig med andra skildringar t. ex. Vaupells, i det att han placerar dem på de båda höjder, mellan hvilka Engelholmsvägen går fram och mellan hvilka nu Fredriksdals gård ligger; den sydöstligaste af dessa höjder kallades Ladugårdsbacken, den nordvästligaste betecknades med uttrycket: »där Jöran Jöranssons hus står». Det är kändt, att svenskarne kommo nästan rakt norrifrån, från Pilshults och Gyhults skogstrakter och alltså i sned riktning mot den danska härens uppställning. Vaupells uppfattning, hvilken också säkerligen varit den allmänna, var nu den, att Stenbock för att komma upp parallellt med den danska härens front marscherade, då han kommit ut ur skogen, längre och längre fram på den jämna terrängen mellan den danska fronten och linien Brohuset—Filborna; Rantzau intogs då af farhågan, att Stenbock kunde vilja kringgå den danska högra flygeln och därigenom stänga den danska arméen från Helsingborg. Han lät därför hären och framför allt den högra flygeln rycka fram, och striden började så, närmast mot den svenska vänstra flygeln, hvilken Burensköld ej hunnit helt få fram i slagordning.

Mankell är af en helt annan mening. Han låter Rantzau ej rycka framåt, utan svänga med hela hären åt vänster, så att den nya slagordningen bildar en nästan rät vinkel mot den förra och hären får front mot den anryckande svenska hären, förrän denna kommit ut ur skogen. Striden utkämpas således uppe vid randen af skogen och inne i denna mellan Brohuset och det vid hafvet liggande Pålsjö: de frusna träsk, på hvilka striden delvis utkämpades, blifva, ej morasen mellan det danska lägret och Brohuset—Filborna, utan Gyhults mad och det väster därom liggande träsk, som af Mankell får det märkvärdiga namnet Kaitnora, ett namn, som tydligen uppkommit genom missuppfattning af den i trakten gängse benämningen »Käfta å'ra» (ådra).

Det är alltså en helt ny valplats för Helsingborgsslaget, som Mankell trott sig finna. Den teori, han framställt, blef emellertid ej oemotsagd. I sin afhandling om slaget vid Helsingborg (Historisk Tidskrift 1890) framställde Ernst Carlson sina tvifvelsmål därom och påpekade särskildt, hvilken onaturligt skarp vinkel uppstod mellan de båda på hvarandra följande slagordningarna. I verkligheten kunna ej heller några grunder framdragas till stöd för Mankells teori. Hvad som närmast kan hafva ledt Mankell till

dess uppställande, torde möjligen vara det, att på Loenboms karta mellan de båda härarnas ställningar synes en stor träskssträckning med utlopp till hafvet. Mankell kan då hafva trott, att den ju mycket förvrängda kartan därmed menade »Käfta ådra» och Gyhults mad, hvilka verkligen hafva sådant afflöde; träsksträckningen mellan lägerhöjderna och Filborna äro däremot numera torrlagda.

Redan Stenbocks uttryck i sin relation om kriget, att man efter segern tog ställning på valplatsen tätt utmed fiendens läger, synes dock hafva bort göra Mankell betänksam, enär enligt hans teori valplatsen ju var rätt långt från lägret. Vaupells — i källorna grundade — uppgift, att Rantzau af fruktan för att hans högra flygel skulle kringgås började rörelsen upptager Mankell utan anledning med misstro och låter Rantzaus motiv till den stora svängningen i stället vara fruktan för den *vänstra* flygelns kringgående längs stranden, detta utan något som helst stöd af källor och med förbiseende af det otroliga i att Rantzau skulle i den tjocka dimman först fått reda på svenskarnes ställning i skogen och däraf trott sig finna, att Stenbock tänkte kringgå honom, samt därefter hunnit att göra en så vidlyftig rörelse med hären, förrän svenskarne hunnit längre än till skogens rand. Det egendomligaste är emellertid, att Mankell uppgjort sin teori utan att hafva studerat de ganska rika danska källorna till Helsingborgsslagets historia. Dessa källor hafva ganska tydliga bestämmanden af platserna för striderna, och de utesluta fullständigt hvarje möjlighet, att slaget skulle stått uppe vid Gyhults mad och skogsranden.

Rantzau säger i sin till Fredrik IV ställda relation om slaget, dat. den 31 mars (n. st.) 1710, att han först trodde det vara omöjligt för svenskarne att marschera i en sådan dimma, men att, då dimman lättade, såg man dem med högra kavalleriflygeln sträckande sig förbi Pilshult halfvägs till Pålsjö och infanteriet därifrån till Brohuset. Svenskarne äro då i den sydligaste delen af skogen och i begrepp att träda ut ur den; då först låter Rantzau den danska hären rycka ut och ställa sig i slagordning. Rantzau öfvervakade själf detta: slagordningen stod på en höjd och var parallell med en stengärdsgård, som gick mellan Brohuset och Filborna. Kl. 12, säger Rantzau, kom fienden med 26 skvadroner från Brohuset, och Rantzau drog sig då mera åt höger, ryckte fram och »rencontrerade fienden» (med sin högra flygel) på vägen från Kropp till Landskrona. Detta senare uttryck af Rantzau förefaller något dunkelt; emellertid finnes i det danska riksarkivet en karta, hvars påskrift förklarar den vara en kopia af Rantzaus egen[1], och här finnes markerad en väg från Kropp till Ramlösa (och alltså också till Landskrona), hvilken korsar stengärdsgården mellan Brohuset och Filborna

[1] Denna karta finnes, så vidt jag vet, ej reproducerad någonstädes. Den är visserligen något felttecknad i afseende på ställenas läge och afståndet emellan dem, men för öfrigt ganska upplysande och i rätt god öfverensstämmelse med källorna.

by och på denna är tecknadt »schwedische Cavallerie zurücke gejaget». Det är alltså tydligen hit platsen för sammandrabbningen med Västgöta kavalleriregemente förlägges. Rantzau säger också, att den första svenska linien här »culbuterades».

Generalmajor Rodsten, som under Rantzau kommenderade den danska högra flygeln, säger i sin relation, dat. 4 april (n. st.) 1710, att sedan man fått rapport, att fienden var strax på andra sidan Brohuset, kommenderades öfverstelöjtnant Deden med 100 man ut att observera hans rörelser — alltså intet tal om en svängning af hela arméen —, och senare, då dimman lättade, defilerade svenskarne vid Gyhult och drogo sig med en stor hop rytteri mot den danska högra flygeln. Rantzau kommenderade Rodsten att med högra flygeln avancera framåt, men något åt höger och besätta Filborna by, en order, som strax ändrades därhän, att han skulle taga den höjd, som låg på vänstra sidan om Filborna. Strax därefter skedde sammandrabbningen, och västgötarne kastades efter Rodstens uppgift »nogle 100 schrit» tillbaka mot några små gårdar, något på andra sidan Filborna.

Generalmajor Brockdorff, chef för den andra danska linien, säger i sin relation, dat. 4 april (n. st.) 1710, att då dimman kl. 11 lättade, såg man den svenska hären i anmarsch. Från Brohuset till Filborna sträckte sig en hög stengärdsgård, som ej kunde passeras, och svenskarne fingo då Brohuset på vänster hand »und occupirten die overture und die plaine, welche der Feind (svenskarne) auf seine rechte Hand hatte und gerade vor unserm linken Flügel war». Så snart svenskarne kommit ut på slätten från Brohuset, drogo de med sitt kavalleri mot den danska högra flygeln, hade därvid stengärdsgården bakom sig och skyndade sig så mycket som möjligt. Då ryckte hela den danska hären och framför allt dess högra flygel fram mot den svenska. Det danska kavalleriet angrep, och motståndarne (västgötarne) tvungos att retirera genom en lucka i stengärdsgården vid det lilla huset mellan Brohuset och Filborna. Sammanställer man detta med Rantzaus uppgift om att sammandrabbningen skedde på vägen till Kropp och med att på nyssnämnda karta denna väg korsar stengärdsgården just i närheten af ett litet hus, kan man ej gärna längre tvifla på, att det verkligen var här, som västgötarne måste vika och alltså ungefär här som Burensköld blef fången. Märkas bör också Brockdorffs uttryck rörande en svensk afdelning, som kastades tillbaka, att den kastade sig i galopp »nach seiner linken Hand» och fick vatten och is framför sig. Just i närheten af det ställe, där striden enligt ofvanstående skulle stått, fanns också verkligen en mosse, upptagen å Mankells karta. Hvad det danska infanteriet angår, kan citeras prins Karls af Hessen-Philippsthal uttryck i sin relation, dat. 6 april (n. st.) 1710, att det avancerade framåt snedt åt höger mot Filborna, en uppgift som är i fullkomlig öfverensstämmelse med de ofvan omtalade generalernas utsagor om platsen för sammandrabbningen.

Äfven ur de många andra danska relationerna om slaget kan man hämta bevis för att platsen framför Brohuset och Filborna är den egentliga valplatsen för slagets förra del, men redan på grund af det ofvan anförda torde saken vara skäligen klar. Den Mankellska teorien, för hvilken intet stöd anförts, motsäges af autentiska källor och måste betraktas helt och hållet som en konstruktion.

Arthur Stille.

Underrättelser.

— F. d. intendenten vid Göteborgs historiska museum Gustaf Henrik Brusewitz afled d. 16 juni 86 år gammal. Han ägnade sig ursprungligen åt målarkonsten och har särskildt utfört historiska taflor och altartaflor. Därjämte sysselsatte sig B. med arkeologi och historia och har bland annat utgifvit åtskilliga historisk-topografiska arbeten. På gamla dagar redigerade han »Sven Lagerbergs Dagbok 1710—1711».

— Den berömde geografen och kartografen professorn i geografi vid Berlins universitet Heinrich Kiepert afled d. 21 april 81 år gammal. Han sysselsatte sig som bekant särskildt med den historiska geografien; vi erinra därvid om hans »Lehrbuch der alten Geographie» (1878), hans i flera upplagor utgifna »Atlas antiquus», en rad arkeologiska kartor m. m.

— Till arkivarie i *Riksarkivet* har utnämnts amanuensen d:r Per Sondén, till amanuens e. o. amanuensen d:r Gustaf Berg. En amanuensplats är ledig. När den under årets lopp blifvit tillsatt, har Riksarkivets ordinarie tjänstemannapersonal under loppet af två år, så när som på chefen och en till, undergått en fullständig omsättning: en i dess historia oerhörd och säkerligen i hvarje ämbetsverks historia ytterst sällsynt tilldragelse.

— Af *Meddelanden från Svenska Riksarkivet* har häftet XXIII utkommit. Af årsberättelsen inhämtas, att granskningen och fördelningen af justitierevisions- och generalauditörshandlingar för tiden 1700—$^{16}/_{5}$ 1789 afslutats. Bland accessionerna märkas större leveranser från kammararkivet och statskontoret rörande de tyska och östersjöprovinserna, statsverket, kronobrännerierna, magasinsinrättningen m. m. Häftet åtföljes af en utaf d:r P. Sondén upprättad förteckning öfver i Riksarkivet förvarade *Bref till konung Karl X Gustaf.*

— Af *K. Bibliotekets Handlingar* har häftet 21 utkommit. Det åtföljes af fortsättningen på katalogen öfver K. Bibliotekets

fornisländska och fornnordiska handskrifter utarbetad af V. Gödel. Accessionskatalogen för 1898 har samtidigt utgifvits redigerad af E. Haverman.

— Af *Personhistorisk Tidskrifts* första årgång har tredje häftet utkommit. Det prydes af några vackra porträtt, så t. ex. af hofmarskalken Silfverstolpe, grefvinnan Meyerfelt, f. Sparre, grefvinnan Brahe, f. Koskull, m. fl. Af innehållet märkes en utförligare minnesteckning öfver C. Silfverstolpe af Th. W—n, artiklar af L. Bygdén om »Peter Cohorn, ett nordiskt medeltidsminne i Frankrike», af K. Leijonhufvud om »släkten Leijonhufvud—Lewenhaupt under medeltiden», af K. H. Karlsson om »Hertig Benkt Algotssons fäderneslākt», rättelser och tillägg till Anreps Ättartaflor af E. Lewenhaupt och O Bergström, upplysningar om Kristinalitteratur af K. W—r o. s. v.

— År 1893 utgaf bibliotekarien Claes Annerstedt en första samling *Bref af Olof Rudbeck d. ä. rörande Uppsala universitet* med en inledning; den omfattade åren 1661—1670. En andra samling, för tiden 1670—1679, har i år utkommit. Brefven äro innehållsrika och upplysande, i synnerhet för universitetets historia, ofta kvicka men äfven öfvermodiga och grofva: i allo trogna spegelbilder af deras författare, icke minst när denne redogör för sitt jätteverk Atlantican. I inledningen lämnar utgifvaren en förträfflig skildring af Rudbecks uppträdande under dessa år — det är ett litet stycke universitetshistoria — därvid ingalunda fördöljande sin hjältes personliga svagheter och brister, lika litet som kanslerens, De la Gardies, vankelmod och karaktärslöshet. Det bör för öfrigt ha intresserat utgifvaren att meddela den tidens uppfattning af universitetsbibliotekariesysslan. På våren 1679 rekommenderade Rudbeck sin vän Verelius att erhålla densamma, emedan denne började åldras, aftaga i sina krafter och behöfde denna »rolighet» efter att hafva dragit »dagsens tunga», eller, såsom det heter vid ett annat tillfälle, emedan denna syssla brukade gifvas »emeriterade män att någon ro hafva». Tempora mutantur!

— Docenten C. Hallendorff har under en hufvudtitel »Studier öfver den äldre Karl XII:s-historiografien» sammanfört några *Bidrag till frågan om publicerandet af Nordbergs konung Carl XII:s historia.* Man finner där den i »Samlaren» tryckta afhandlingen »Historiografi och censur under frihetstiden» samt två mindre uppsatser: »Ett originalmanuskript af Nordbergs Carl XII:s historia» samt »Nordbergs anmärkningar vid Carl XII:s historia». I Västerås' gymnasiebibliotek har nämligen påträffats ett manuskript till Nordbergs historia i fyra band, det första af Nordbergs egen hand, de tre följande renskrifna exemplar men med ändringar och tillägg af N. Enligt författarens mening skulle de tre senare volymerna vara det censurerade exemplaret, och skulle censuren hufvudsakligen afsett att borttaga uttryck, som kunde stöta främmande makter. I Västerås' gymnasiebibliotek finnes vidare ett interfolieradt exemplar af det

tryckta arbetet, som tillhört Nordberg själf, hvilken däri infört åtskilliga kopparstick, »anekdoter», »passager» och tillägg. Det visar sig sålunda, att den gamle kyrkoherden alltjämt samlade notiser rörande hjälten för hans stora verk. Af de i nämnda exemplar anförda anekdoterna saknas några i de tryckta samlingarna. De äro delvis rätt karakteristiska, t. ex. om konungens sista ridt till tranchéen vid Fredrikshall, sedan generalerna förgäfves erbjudit sig att rida i hans ställe: »Konungen svängde med sin häst, tog hatten af och buckade sig för alla generaler, stabsofficerare och andra, som där voro, red dem förbi med blottadt hufvud, vände sig några gånger tillbaka och gjorde dem en nådig min, liksom ville H. Maj:t taga afsked af dem», eller huru han samma dag suttit i så djupa tankar i grefve Mörners rum, att han en gång och annan liksom uppvaknade och sade »håll», eller huru han svarade Lagercrona, som anmärkt att Stenbock alltför ofta »krökte armen». »Låt Ni Stenbocken vara i fred, han gör bättre, när han är drucken, än Ni, då Ni är nykter».

— Professor O. Ahnfelt har i Lunds universitets årsskrift fortsatt sina *Bidrag till svenska kyrkans historia i sextonde århundradet.* Hvad han här meddelar är tvenne skrifter af Georg Norman, dels en homiletisk skrift till tjänst för »alla enfaldiga predikanter» eller en handledning huru man borde föredraga evangelier och epistlar för gemene man, dels en dogmatisk afhandling om trons artiklar. Den förra har öfversatts på svenska, och meningen har sålunda sannolikt varit, att den skulle tryckas, men liksom i så många andra fall denna tid stannade det vid blotta tanken. Den är författad 1549, antagligen sålunda i sammanhang med den mot interim afgjordt riktade rörelsen inom Sverige, som konungen gynnade och som i olika landsorter framkallade bekännelser eller försäkringar från adel, präster och städer att blifva vid Guds rena ord, samt aldrig därifrån afvika eller samtycka till det »gamla papisterit» (jfr Sv. Riksdagsakter I, sid. 598 f.). Egendomligt är det i så fall att se den med svenska språket endast ofullständigt förtrogne pommerske adelsmannen och riksrådet anlitas och ingen af de svenska reformatorerna, hvarken ärkebiskopen, Laurentius Petri, eller den ännu lefvande brodern, mäster Olof.

— Läroverksadjunkten Johan Nordlander har för en tid sedan utgifvit fjärde häftet af sina *Norrländska Samlingar.* Det innehåller dels »Hvarjehanda anteckningar» (forts. och slut), dels »Skatteboken af Ångermannaland pro anno 1550». I den förra afdelningen meddelas anekdoter, anmärkningar eller notiser af historiskt, kulturhistoriskt eller språkligt innehåll. Den senare ansluter sig till den för ett par år sedan utgifna »Skatteboken af Medelpad pro anno 1543» och är särskildt af topografiskt och namnhistoriskt intresse. Ett stort antal ångermanländingar ha genom subskription understödt företaget.

— D:r A. Hjelmerus har under titeln *En engelsk diplomat om politiken i Norden* utgifvit en »Redogörelse för den politiska ställningen i Norden under åren 1658—1659» af sir Philip Meadow. Den engelske diplomaten, som var medlare vid fredsunderhandlingarna 1658 mellan Sverige och Danmark, har författat två politiska uppsatser om det nordiska kriget. Den ena, »A narrative of the principal actions occuring in the wars betwixt Sweden and Denmark before and after the treaty of Roschilde» etc., är tryckt 1677 och ofta citerad. Den andra, nu öfversatta, har af utgifvaren påträffats i Record office i London, men befinnes äfven vara tryckt såsom bilaga till Manleys »History of the late warres in Denmark» etc. (1670). Det oaktadt är den, enligt hr Hjelmerus, icke anförd af någon svensk historiker. Meadow var en representant för Cromwells politiska åsikter, därföre också välvilligt stämd mot Karl X Gustaf, och ogillar den förändring i Englands hållning, som inträdde efter protektorns död, hvarigenom åt Holland bereddes försteget i Norden.

— De senaste häftena af *Strängnäs stifts herdaminne*, utg. af K. A. Hagström, göras till föremål för en ny allvarlig kritik i »Kyrklig Tidskrift», häft. 5 och 6 i år. En ändring torde visserligen vara af behofvet påkallad med detta bedröfliga verk, där stilens kåseriartade smaklösheter täfla med innehållets mer än lofligt grofva onöjaktigheter. Ett herdaminne bör ha en kardinaldygd, noggrannhet i uppgifterna. Saknas den, är det till skada och ej till gagn, men därom tyckes utgifvaren ej hafva någon aning.

— Docenten Karl Hildebrand har på Sveriges Allmänna Handelsförenings årsmöte i år hållit ett föredrag öfver *Sveriges deltagande i Östersjöhandeln under 1500-talet*, som nu föreligger tryckt i Föreningens mötesprotokoll. Författaren meddelar bland annat tabellariska uppgifter öfver genom Öresund seglande fartyg under 1560—1570-talen och gör äfven några belysande sammanställningar af de uppgifter, som H. Forssell i sitt bekanta arbete meddelar om in- och utgående fartyg i svenska hamnar under tiden 1535—1549.

— *Erik Palmquists »Observationer öfver Ryssland»*, det i svenska riksarkivet förvarade bekanta dyrbara verk, som innehåller redogörelse för åtskilliga af fortifikationskaptenen E. Palmquist under riksrådet grefve Gustaf Oxenstiernas ambassad till Moskva 1673—74 gjorda iakttagelser rörande Ryssland och som prydes af 53 dels laverade, dels färglagda bilder samt 16 kartor och stadsplaner, utgafs fullständigt, hufvudsakligen i ljustryck, till en mindre del i fotolitografi, i 50 numrerade och 25 onumrerade exemplar i Stockholm 1898 af Andre arkivarien i Utrikesdepartementet Karl Sandgren och ingeniören Axel Lagrelius. Arbetet utfördes vid Generalstabens litografiska anstalt, för hvilken hr Lagrelius är föreståndare.

Med anledning af denna fullständiga reproduktion af det för Rysslands kulturhistoria under den ante-petersburgska tiden ytterst värdefulla verket har hr Georg Gautier, tjänsteman vid justitieministeriets arkiv i Moskva, i kejs. Arkeologiska samfundets i Moskva tidskrift n:r 3, 4 och 5 för 1899 på sammanlagdt 34 sidor, under titeln »Izvjestija Palmkvista o Rossij», dels lämnat en öfverblick af huru man gjort sig till godo Palmquists verk inom litteraturen, dels kritiskt undersökt det material, som nu i sin helhet föreligger lättare tillgängligt än förr för vännerna af Rysslands äldre historia. Som hr Gautiers uppsats bör äga intresse äfven för svenska läsare, bedja vi härmed få påpeka dess tillvaro, hvarjämte vi tillåta oss meddela ett och annat ur densamma.

Första kännedomen i Ryssland om det Palmquistska verket torde hänföra sig till år 1840, då kejsar Nikolaus erhöll kopior af 5 teckningar i detsamma, hvilka då äfven infördes i Viskovatovs »Historisk beskrifning om ryska truppers klädedräkt och beväpning». Från Viskovatov lånade sedermera Brix (»Geschichte der alten russischen Heereseinrichtungen») åtskilligt, bl. a. Palmquists afbildningar af streltserregementenas fanor. I Sverige, där dessa utdrag undgingo uppmärksamheten, var Palmquists verk så godt som okändt för allmänheten, tills Th. Westrin i ett par artiklar under rubriken »Bilder från 1600-talets Ryssland» i »Ny illustrerad tidning», n:r 2 och 3 1881, påpekade dess betydelse, reproducerade 5 af dess största och intressantaste teckningar, lämnade biografiska uppgifter om verkets upphofsman samt redogjorde för Oxenstiernas ofvannämnda beskickning. Artiklarna väckte i Ryssland ett lifligt intresse för Palmquists arbete. De blefvo nämligen där i vida kretsar kända genom öfversättningar dels i »Moskovskija vjedomosti» (n:r 236, 1881), af akademikern J. Grot, dels i »Ministeriets för folkupplysningen Journal» (okt. 1881) och genom S. N. Sjubinskis artikel (i »Istoritjeskij vjestnik») »En svensk ambassad till Ryssland 1674» (1888 reproducerad i Sjubinskijs »Skisser ur förflutna tidens lif och händelser»), hvilken artikel stödde sig på Westrins uppsats och äfven återgifver de i »Ny illustrerad tidning» införda bilderna. A. Brückner insatte 4 af Viskovatos och 2 af »Ny illustrerad tidnings» teckningar i sin illustrerade historia öfver Peter I. Man började inse det Palmquistska verkets obestridliga värde för ryska historien, och man väckte på tal frågan att utgifva det i dess helhet. Saken afhandlades i början af 1882 i Moskva mellan å ena sidan föreståndaren för lifrustkammaren (Orusjinnaja palata) prof. Filimonov, direktören för utrikesministeriets hufvudarkiv baron von Bühler och sekreteraren i Arkeografiska samfundet Rumjantsev samt å den andra docenten H. Hjärne, som vid denna tid vistades i Moskva för arkivforskningar. Baron von Bühlers uppmärksamhet fäste sig särskildt vid reproduktionen af Palmquists afbildning af Granovitaja palata (»facettpalatset») i Kreml, emedan denna i de finaste detaljer mästerligt utförda lavering kunde gifva en god ledning vid de för Alexander III:s kröning pågående restau-

reringsarbetena inom nämnda palats. Genom tillmötesgående af svenska riksarkivet skickades också efter därom på ministeriell väg gjord framställning fotografier af nämnda tafla, som kommo arkitekter och dekoratörer väl till pass. Vid samma tid refererade Grot Westrins uppsats i Petersburg, vid en sammankomst under furst Vjasemskijs presidium af fornskriftssällskapet (Obsjestvo ljubitilej dvernej pismannosti) och föreslog samfundet att taga sig an utgifningen. Men de stora kostnaderna afskräckte, i synnerhet som samfundet under närmast föregående år haft stora utgifter. Äfven planen att under garanti af en hufvudsakligen i Ryssland gjord subskription utgifva arbetet i Stockholm i originalets storlek och färger måste öfvergifvas, ty man fann försöket med en subskription lönlöst. Otvifvelaktigt fanns emellertid på många håll ett varmt intresse för arbetet. Det var därpå hrr Sandgren och Lagrelius räknade, då de vågade risken att utgifva detsamma. Och de misstogo sig ej, ty man har i Ryssland med stor begärlighet skyndat att skaffa sig exemplar, ehuru de betinga ett så högt pris som 100 kr. Två exemplar, utförda i originalets färger, hafva öfverlämnats åt konung Oscar II och kejsar Nikolaus II.

Sedan hr Gautier framställt verkets historik, hvartill vi här ofvan lagt några för honom ej bekanta detaljer, ägnar han endast ett par sidor åt bilderna, men granskar kritiskt på 8 sidor de geografiska kartorna och planerna och på 20 sidor manuskriptets text. Ur hans slutord må återgifvas följande:

»Det är en omständighet, som starkt talar till förmån för trovärdigheten och samvetsgrannheten af författarens vittnesbörd. Han skiljer öfverallt strängt på hvad han själf åstadkommit och hvad han lånat ur andra källor. Detta är i synnerhet märkbart i fråga om kartor och planer, som han insatt i sitt arbete. Vid alla kartor, som han själf uppgjort, anmärker han utförligt, att den och den kartan eller planen meddelats honom af andra personer eller utarbetats efter en kopia. Tvifvelsutan visar han sig stundom vara ett barn af sin tid och icke kunna undvika fabler eller besatta uppgifter . . . . Men af sådana sagor förekommer i hans arbete mycket litet; ingeniör och militäragent som han var, hade han ej tid att lemna frihet åt fantasien; allt hvad han ritade och skref måste framläggas i generalstaben och tjäna i sista hand till krigiska operationer. Hans arbete är redogörelsen för en synnerligen ansvarsfull kommendering och ej en flink och vetgirig turists berättelse. Se där hvarför texten är sammandragen, kort och torr! Man måste antaga, att han själf tillägger sina planer och teckningar lika, om ej större värde än texten, som är ett bihang till dem; texten är honom nödvändig där, hvarest han måste tillägga något, som är omöjligt att inlägga i teckning eller karta. För oss — det är onödigt att säga det — har Palmquists manuskript hufvudsakligen betydelse tack vare de intressanta planerna och kartorna och de konstnärliga teckningarna: i dem ligger hufvudvärdet. De för-

klarande anmärkningarna komma i andra rummet. Men man bör på intet sätt förakta dem; det historiska material, som inneslutes i dem, är visserligen icke rikt, men det är dyrbart, emedan författaren var en samvetsgrann man och sökte erhålla riktiga uppgifter om det moskovitiska riket. Han erinrade sig att på en enda af honom meddelad oriktig underrättelse kunde i framtiden bero en armés öde eller ett stort företags utgång. Palmquists arbete hade en alldeles särskild uppgift sig förelagd; det skulle tjäna som material för utarbetandet af en detaljerad plan till Rysslands eröfring — en plan, åt hvilken man på den tiden tydligen hängaf sig i Sverige.» Man behöfver ej påpeka den öfverdrift i uppskattningen af Palmquists verk ur denna synpunkt, hvartill hr Gautier gör sig skyldig. Men man kan gärna instämma med honom däri, att arbetet är »det intressantaste och viktigaste resultatet af 1673—74 års beskickning». (*T. W.*)

— I septemberhäftet af *Finsk Tidskrift* har J. A. Ahrenberg påbörjat en rätt intressant illustrerad uppsats under titeln »Ett kapitel ur Åbo slotts byggnadshistoria». Den är hufvudsakligen ägnad åt vasakonungarnes restaureringsarbeten på det gamla slottet och belyser i sin mån dessa regenters konstnärliga intressen och tekniska begåfning.

— För Svenska Litteratursällskapet i Finland har professor M. G. Schybergson utgifvit *Jakob Tengströms vittra skrifter* i urval. Arbetet ingår i en på C. G. Estlanders förslag af sällskapet beslutad publikationsserie »Finlands svenska vitterhet». Tengströms vitterhet är ännu i dag ganska läsbar. Publikationen åtföljes af en utförlig lefnadsteckning af utgifvaren öfver författaren, som bekant en bland de finnar, hvilka tidigast anslöto sig till Ryssland 1808.

— Det danska *Selskabet for udgivelse af kilder til dansk historie* har båbörjat en ny intressant publikation med *Danmarks Gilde- og Lavsskraaer fra middelalderen* utgifna af C. Nyrop. Samlingen är beräknad på två band, af hvilka det första skall omfatta skrån för allmänna gillen, för prästerskapets gillen och köpmansgillena. Andra bandet skall omfatta handtverksskråna. Af dessa senare ha redan två häften utkommit, och nyligen har utgifvits första bandets första hälft, hvilken omfattar de två första grupperna samt början på köpmansgillena. Samma sällskap har likaledes i år utgifvit tredje bandets första häfte af *Repertorium diplomaticum regni danici mediævalis*, som omfattar åren 1401—1420.

— Professor Dietrich Schäfer i Tübingen har i ett af de senaste häftena af »Historische Zeitschrift» infört en synnerligt sträng granskning af J. Mankells »Öfversikt af Svenska krigens och krigsinrättningarnas historia» I, II (från Hednatiden till 1611). »De allmänna krigshistoriska försöken» i Skandinavien äro, säger han, tämligen förfelade, och sammanställer dansken Vaupell med vår

Mankell. Han påvisar sedan bristfälligheterna i dispositionen, dilettantismen i fråga om historiskt vetande, ensidigheten i den historiska uppfattningen, otillförlitligheten af bataljplanerna och slutar: »Wie ein Mann von der wissenschaftlichen Unfähigkeit Mankell's und von seiner historisch-politischen Urtheilslosigkeit dem kriegerischen Genie eines Gustav Adolf und den Leistungen seiner Schweden auf den Schlachtfeldern Europas gerecht werden will . . . . ist schlechterdings nicht abzusehen.» Nå, författaren är död, och några bekymmer behöfver man ej göra sig i den vägen. Att han ej var vuxen uppgiften att skildra de äldre krigens och krigsinrättningarnas historia, är nog säkert.

— Herr E. Daniels har i *Preussische Jahrbücher* på grund af C. Bildts »Christine de Suède et le cardinal Azzolino» påbörjat en ganska underhållande essai under titeln »Christine von Schweden». Han inleder den med Rankes berömda teckning af den svenska drottningen i »Die römischen Päpste» och fortsätter sedan sin teckning med ledning af den svenske författaren. När detta skrifves, ha vi ännu icke sett slutet, för hvilket han antyder en i vissa punkter afvikande uppfattning.

— H. Grotefends *Zeitrechnung des Deutschen Mittelalters und der Neuzeit* föreligger sedan slutet af förra året i sin nya upplaga uti tre band. Samtidigt har författaren till praktiskt bruk utgifvit en »Taschenbuch der Zeitrechnung des Deutschen Mittelalters und der Neuzeit». I fråga om båda, äfvensom en tredje mindre handbok, Rühl, *Chronologie des Mittelalters und der Neuzeit* kan hänvisas till en utförligare recension i »Historische Zeitschrift N. F.» band XLVII.

— I *Zeitschrift des Westpreussischen Geschicht-Vereins 1899* skildrar *Benrath* de första åren af *jesuiternas verksamhet i Braunsberg* (1565—1571). Det var med deras kollegium, som äfven förenades Gregorius XIII:s »seminarium summi pontificis» för att utbilda missionärer till Sveriges omvändelse.

— G. Bulard behandlar i en 1898 utkommen disputation *Les traités de Saint-Germain* (1679) den brandenburgska politiken före och efter dessa fördrag.

— *Franska krigsministeriet* har börjat utgifva ett inventarium öfver sitt historiska arkiv. Första häftet förtecknar ministrarnes och generalernas brefväxling under Ludvig XIII och Ludvig XIV till 1693.

— Enligt underrättelser, som vi mottagit, är man äfven i *Ryssland* betänkt på ett sammanförande af de spridda landsortsarkiven i ett antal *centrala provinsarkiv* och har för detta ändamål gjort sig underrättad om den motsvarande organisation, som just för närvarande håller på att här utvecklas.

Den sydafrikanska krisens historiska förutsättningar

AF

VERNER SÖDERBERG

Det krig, som i närvarande stund föres i Sydafrika mellan Storbritannien och de båda allierade holländska bonderepublikerna, har i fråga om såväl krigsanledningar som de stridande parternas maktresurser och syften gjorts till föremål för de mest skiftande omdömen. Mest populär torde den uppfattningen — åtminstone vid krigsutbrottet — hafva varit, som däri endast ville se ett nytt utslag af Englands omättliga eröfringslusta eller rent af ett »Chamberlain Raid», ett återupprepande i större stil af Dr. Jameson's sorgligt ryktbara fribrytartåg, företaget i syfte att bringa det såsom till hälften ruineradt ansedda »Chartered Company» på fötter igen och skaffa dess penningmatadorer oinskränkt förfoganderätt öfver de transvaalska guldfälten. Från denna synpunkt sedda, framstodo boererna i förklaradt ljus såsom ett mot brutalt förtryck kämpande folk af enkla herdar och gudfruktiga skarpskyttar, och man måste i frihetskrigens historia gå tillbaka till en Washington, en Arminius eller Vilhelm Tell för att finna värdiga motstycken till presidenten Kruger och general Joubert. Den motsatta ytterlighetens män — man finner dem här och där i England och än mer i kolonierna — kunna åter ej nog skarpt fördöma hänsynslösheten och korruptionen hos den härskande boeroligarkien. Den frihet boererna eftersträfva är i deras ögon endast »liberty to oppress», frihet att »klå sin egen neger», och att kvarhålla »heloterna», d. v. s. gulddistriktens

hårdt beskattade grufägare och arbetare, i ett tillstånd af politisk omyndighet och social förnedring. England har måst gripa till skarpa vapen för att skaffa och betrygga mänskliga rättigheter åt drottningens undersåtar i Johannesburg, detta »engelska Ghetto», samt befria Sydafrika från den pestböld, som hotade att förgifta hela dess politiska lif. Vida skild från dessa lidelsefulla ytterlighetsuppfattningar står en annan lika ensidig, som bortser från i Transvaal rådande verkliga eller förmenta missförhållanden och vid sin dom om krigets rättmätighet så godt som uteslutande tager hänsyn till folkrättsliga abstraktioner, teorier om den sydafrikanska republikens suveränitet, Englands helt eller delvis bevarade »suzeränitet», interventioners berättigande öfver hufvud o. s. v.

Dessa och många andra synpunkter hafva under den offentliga diskussionen med skärpa framhållits. I en från dagspolitikens strider fredad, vetenskaplig tidskrift är ej rätta platsen att söka afgöra, hvilken af dessa många olika uppfattningar innehåller minst öfverdrifter och de flesta sanningsmomenten. Däremot torde det vara tillåtligt att söka insätta äfven dessa sista dagars händelser — måhända den svåraste kris det brittiska väldet genomgått efter nordamerikanska frihetskriget — i deras historiska sammanhang. Det har från sakkunnigt engelskt håll nyligen betonats, att en våldsam brytning mellan det brittiska väldet och den lilla transvaalska militärstaten redan länge varit »det oundvikliga i Sydafrika». Huru har denna brytning blifvit oundviklig? Huru hafva de hvarandra mötande motsatserna uppkommit och skärpts ända till omöjligheten af en för båda parterna antaglig, fredlig uppgörelse? Ett bidrag till dessa frågors besvarande afser efterföljande öfversiktliga framställning af några hufvudpunkter i Sydafrikas nyare historia att gifva.

* * *

Sydafrikas begynnande kolonisation under 1600-talet skiljer sig i ett för landets framtid högst betydelsefullt afseende från liknande företag i andra trakter af de för

de europeiska folkens utvidgningsbegär nyöppnade världsdelarna. Dit utflyttade till en början ej — såsom till Norra Amerika — skaror af män, besjälade af det medvetna syftet att bryta ny bygd och åt sina barn trygga ett större mått religiös och politisk frihet än hvad hemlandet velat förunna dem själfva. Ej heller slogo sig driftiga holländska köpmän ned vid Kap, utan de fortsatte till Indiens fastland och öar, där ju långt rikare handelstillfällen lockade. Det var just behofvet af en säker rastplats under sjövägen till Indien och den bortre Orienten, som föranledde det holländsk-ostindiska kompaniet att besätta trakten kring Table Bay och där göra en för de anlöpande fartygsbesättningarnas behof lämpad kolonianläggning. Holländska fartyg skulle med säkerhet kunna påräkna att vid Kap erhålla färskt kött, säd och trädgårdsalster, och ur denna synpunkt valde kompaniet de fåtaliga kolonister, som jämte tjänstemän och soldater dit utsändes. Så länge arbetstillfällena i hemlandet voro goda, visade det sig ganska svårt att öfvertala ett tillräckligt antal trädgårdsmästare och mindre jordbrukare att utflytta till det aflägsna landet för att där tjäna kompaniets intressen. Redan 1616 hade de 17 direktörerna utsett Table Bay till ständig rekreationshamn för kompaniets fartyg, och 1652 hade en expedition under Jan van Riebeek där anlagt fäste och sjukhus samt under skydd af fästets kanoner utstakat åkerjord, trädgårdar och betesmarker. Men ännu 1672 hade dessa »begynnelser till en köksträdgård» ej hunnit längre, än att kolonien endast räknade omkring 600 invånare, däraf 370 kompanitjänstemän och soldater och endast 64 fria kolonister med 104 kvinnor och barn samt ett femtiotal europeiska tjänare.[1] Svårigheterna att erhålla lämpliga kolonister voro de närmast följande åren så stora, att man till stor del måste rekrytera dem bland kompaniets egna tjänare. Dessa förhållan-

---

[1] Theal, *History of South Africa* I: 221. — George Mc Call Theal, f. d. arkivarie i Kapstaden, numera Colonial Historiographer, är — i synnerhet till följd af sin noggranna kännedom om Kapkoloniens arkiv — den förnämsta auktoriteten i fråga om denna kolonis äldre historia. Utom sin stora sydafrikanska historia, hvaraf hittills 5 delar utkommit, har han äfven utgifvit en mera öfversiktlig »*History of the Boers in South Africa*», London 1887 samt — sedan den engelska intressesfären utsträckts till Zambesi — skildrat dessa nordligare länders historia i ett supplerande arbete, *The Portuguese in South Africa*, London 1896.

den, den ursprungliga koloniststammens ringa antal samt låga samhällsställning och bildningsgrad, förtjäna att beaktas, enär de utgöra en förklaringsgrund till att boererna bevarat ett jämförelsevis så litet kulturarf från hemlandet samt sedermera visat sig föga mäktiga af en rikare själfständig kulturutveckling.

De ursprungliga kolonisterna vida öfverlägsna i bildning och förmåga af initiativ voro de undan religionsförföljelserna i Frankrike flyktande *hugenotter*, som år 1689 öfverflyttade till Kapkolonien. Deras antal uppges olika; den säkraste siffran torde vara 176 (efter listorna öfver en år 1690 bland dem verkställd penningeutdelning).[1] Numeriskt utgjorde de aldrig mera än på sin höjd 1/6 af kolonisternas hela antal[2] — detta enär tillströmningen af hugenotter till Holland där försvårade tillgången till arbetsförtjänst och därmed ökade äfven den holländska utvandringen —, men sedan de snart nog sammansmält med den öfriga befolkningen, kommo på många håll hugenottfamiljer att intaga en ledande ställning. Därom vittna i Kapkoloniens och fristaternas historia så välkända namn som Rétif, Joubert, Malan, Du Toit och De Villiers.

Koloniens historia under 1700-talet är tämligen enformig. Dess område utvidgades, och därmed skärptes äfven de särskilda kolonisternas isolering. De läto vanligen sina boskapshjordar ströfva omkring på mycket rikligt tilltagna betesmarker, detta på grund af betets knappa beskaffenhet. Grofarbetet med jordens uppodling och kreaturens skötsel utfördes mest af färgade slafvar, under det att jakt och uppsikten öfver de svartes arbete utgjorde boerernas[3] hufvudsysselsättning. I de från hufvudstaden aflägsna distrikten skipade en *landdrost* primitiv rättvisa, och till försvar eller anfall mot bushmännen voro alla vapenföre indelade i »*Commandos*» under kommendanter och fältkornetter, ett system som ännu ligger till grund för boerernas administrativa in-

[1] Theal, History of South Africa II: 351.

[2] 1691 uppgifves hela den i kolonien bosatta europeiska befolkningen ha uppgått till något öfver 1,000 personer.

[3] *Boer* (uttalas enstafvigt med ett vokalljud mellan o och u) är det holländska namnet för bonde (tyska: Bauer). Lika vanlig som felaktig är i svenskan den tvåstafviga pluralformen bo-er. Rättare är då, om man ej vill använda den utländska formen *boers*, att skrifva (och tvåstafvigt uttala) *boerer*.

delning. Det handelstvång kompaniet utöfvade samt dess tjänstemäns bestickligbet och utpressningar kändes med åren såsom en allt tyngre börda, men fördrogs länge under nödtvungen tystnad. Bland karaktärsdrag, som under denna tid allt mer utvecklades hos boererna, kan man skönja ett själfständighetsbegär, som hotade att öfvergå till isoleringslust, en af det enkla, patriarkaliska lifvet i ödemarkerna egendomligt färgad, stark och uppriktig gudsfruktan, krigisk duglighet, afsmak för gröfre utarbete samt en viss hänsynslöshet vid behandlingen af de svarta. Frihet att efter behag få straffa sina slafvar hörde till de fordringar boerernas deputerade på 1770-talet hade att förelägga kompaniets styresmän i Holland.

Det växande förtryck, som utöfvades af kompaniets tjänstemän — och nog äfven föredömet af de nordamerikanska kolonisternas lyckade själfständighetsförklaring — hade framkallat en reformrörelse, hvilken 1779 tog sig uttryck i en deputations afsändande till Holland. Då man där utan vidare afvisade kolonisternas besvär, ökades jäsningen, och sedan på 1790-talet inflytandet af franska revolutionens idéer nått fram ända till Sydafrika, bröt den ut i öppet uppror. Det var i koloniens aflägsnaste utbygder, distrikten Swellendam och Graaff-Reinet, som den s. k. nationalistiska rörelsen tog fart. En af dess ledare vände sig under sina försök att erhålla utländsk hjälp omsider äfven till *Sverige*, och för den skull torde några detaljnotiser om denna föga kända episod i boerernas historia ej vara utan sitt intresse för svenska läsare. Rörelsen hade sitt stamhåll i samma trakter, från hvilka 40 år senare den stora utvandringen skedde, och kan betraktas som ett direkt förebud till densamma.

* * *

Landdrost i Graaff-Reinet var sedan 1792 H. C. D. Maynier, en hård och egennyttig man, som ådragit sig de kringboende kolonisternas hjärtliga afsky och hat, ej minst genom att han i sina rapporter till guvernören i Kapstaden om strider med kaffrerna afgjordt tagit de inföddes parti samt utverkat regeringsförbud för kolonisterna att utsträcka

sina betesmarker till landet på andra sidan Stora Fiskfloden. 1795 reste sig distriktets kolonister under ledning af Adrian van Jaarsveld och Jan Carel Triegard,[1] fördrefvo Maynier, tillsatte ett krigsråd med Jaarsveld som president och förklarade sig ämna bekämpa kompaniets korrumperade tjänstemän, dock utan att därmed hafva uppsagt Generalstaterna tro och lydnad. Rörelsen spred sig hastigt till Swellendam, där man efter berömdt revolutionsmönster tillsatte en nationalförsamling. Den bestod af 5 personer, däribland en Steijn, en Du Toit och en italiensk äfventyrare vid namn Louis Almoro Pisani. Resningen var så mycket farligare, som Kapkolonien just samtidigt hotades af en engelsk flotta. På guvernörens anmodan att gripa till vapen till Kapstadens försvar svarade Swellendams nationalförsamling med att uppställa vissa villkor, såsom rätt till fri handel, frihet från direkt skatt, rätt att i ständigt slafveri få kvarhålla alla fångade bushmän. I sista stunden ångrade sig dock de ledande och afsände till Kapstadens försvar en styrka af 168 man. De oförsonliga nationalisterna, mest afskedade soldater och män i lägre samhällsställning, hotade de affälliga med egendomskonfiskering, valde Pisani till kommendant och aftågade, 40 à 50 man starka, mot Kap. De vidhöllo nationalförsamlingens fordringar, men deras ultimatum besvarades af guvernören Sluysken med en proklamation, som förklarade Pisani fågelfri och satte ett pris på hans hufvud. Pisani häktades ($^{18}/_{8}$ 1795), hans skara skingrades, och själf fick han efter ett par månaders fängelse som landsflyktig för alltid lämna Sydafrika.

Sedan engelsmännen ockuperat Kapstaden, erkände distriktet Swellendam Englands öfverhöghet, mot det att den nya regeringen beviljade en god del af nationalisternas önskningsmål. Den nya ordningen genomfördes där af en svensk, Andries Stockenstrom, sedan 1786 anställd i kompaniets tjänst och längre fram af engelska regeringen hugnad med titeln Sir samt befordrad till Kapkoloniens Lieutenant-Governor. I Graaff-Reinet fortsattes motståndet

[1] Denne Triegard kan hafva varit af svensk härkomst och tillhört den skånska släkten Trägårdh. Måhända var han son till den Jacobus Gustaf Triegard, hvilken Theal nämner ss. under något af åren 1751—71 nyinflyttad kolonist.
Theal, History of South Africa, II: 183.

ännu en tid under ledning af män, som buro i Transvaals historia sedermera kända namn, såsom Smit, Joubert, Kruger, Prinsloo — äfven Carel Triegard nämnes. Huruvida Pisani af dem erhållit bestämdt uppdrag att söka utländskt bistånd, torde vara ganska osäkert. Visst är emellertid, att han år 1798 vände sig till den svenska regeringen med begäran om dess medverkan till en från Graaff-Reinet planerad utvandring åt nordöst, d. v. s. till nuvarande Natal eller Oranjefristaten Förslaget framställdes i form af ett bref och en promemoria till hofkansleren (von Ehrenheim) från den bekante naturforskaren och upptäcktsresanden, professor Anders Sparrman, och man tyckes äfven ha sökt intressera riksrådet Liljencrantz för saken, Planen gick ut på att ett svenskt fartyg skulle i östra delen af Kapkolonien landsätta Pisani, sedan fortsätta till en i memorialet ej rätt tydligt angifven, god hamn på östkusten, där hissa svensk flagg och kvarlämna en liten väpnad styrka. Under Pisanis ledning skulle så en massutvandring arrangeras till det svenska protektoratet, och Sveriges omkostnader skulle mångdubbelt betäckas af den projekterade koloniens rikedom på mineralier, elfenben, gummi etc. samt lämplighet som afsättningsort för järn och andra svenska produkter.[1] Detta förslag torde icke af svenska myndigheter hafva tagits under allvarligt öfvervägande. Ett dylikt företag skulle gifvetvis hafva ledt till allvarliga förvecklingar med England. Och ej heller tyckes herr Pisani hafva varit någon synnerligen pålitlig eller förtroendeingifvande person.[2]

---

[1] Sparrmans memorial jämte en skrifvelse från honom till Hofkansleren, daterad 13/9 1798, finnes i RA (*Handel och Sjöfart. Kolonier, Afrika*). Det har med utmärkt välvilja påvisats och ställts till mitt förfogande af hr arkivarien D:r Th. Westrin.

[2] Pisani har för Sparrman uppgifvit sig vara son till en spansk guvernör på Manila, men född i Kap. Theal omtalar emellertid efter officiella källor, att han såsom soldat kommit till Kapkolonien, rymt, men åter tagits till nåder och efter afskedstagandet kvarstannat som kolonist. Hans tal om sitt kommendantskap öfver «Tijo Tusende man Cavalleri» var, såsom ofvan visats, en betänklig öfverdrift; ej ens det 50-tal nationalister han anförde förblefvo honom trogna i det afgörande ögonblicket. — Sparrman kom i jan. 1776 under sin resa i Kaplandet nordligast till Akter Bruntjes Hoogte i distriktet Graaff-Reinet och gästade där familjen Prinsloo, sedermera en af de ledande bland nationalisterna. (Sparrman, Resa till Goda Hoppsudden etc. I. 565, 674.) Hans uppgift att hamnen skulle ligga på 27° S. B. stämmer föga med dess aflägsenhet från det portugisiska området. Dess rätta läge torde nu vara omöjligt att bestämma, enär den memorialet åtföljande kartan synes ha gått förlorad.

Hans projekt meddelas här såsom bilaga; för oss svenskar har det ju ett kuriositetsintresse, och i sin mån tjänar det att visa, hurusom emigrationstankar redan tidigt vunnit insteg bland Graaff-Reinet-distriktets självrådiga bönder.

* * *

År 1795 hade engelsmännen besatt Kaplandet för att trygga prinsens af Oranien rättigheter gent emot den med Frankrike nära förbundna, nyskapade Bataviska Republiken. Men redan följande året uppgaf engelska regeringen denna förevändning och förklarade rent ut i parlamentet, att den ämnade behålla det för en ostörd förbindelse med Indien viktiga, nyvunna kolonilandet. Det återlämnades i Amiens-freden 1802, men besattes å nyo — och denna gång varaktigt — af engelska trupper 1806. Den europeiska befolkningen utgjorde då (enligt nästföregående års census) 25,777 personer, som beräknades äga 29,545 slafvar och 20,006 hottentottska underlydande.[1] Sedan dess har det holländska folkelementet i Sydafrika icke förökats genom någon *större* inflyttning från hemlandet i Europa. — Genom fördraget i London af $^{13}/_{8}$ 1814 afträdde prinsen af Oranien till engelska regeringen Kaplandet och några smärre områden i Sydamerika mot vissa ekonomiska fördelar, som uppskattades till en summa af 6,000,000 £.

Den engelska regeringen upphäfde de under kompaniets välde rådande inskränkningarna i handelns frihet och vårdade sig på hvarjehanda sätt om koloniens andliga och materiella odling. Den af regeringen understödda immigrationen från moderlandet, särskildt till östra delen af Kapkolonien[2] gaf uppslag åt en beaktansvärd engelsk-afrikansk nybyggarefolkning, som i framtiden kom att bilda en välbehöflig motvikt mot det holländska elementet. Slitningar mellan regeringen i Kap och de holländska kolonisterna läto emellertid icke länge vänta på sig, och man kan i allmänhet ej förneka det berättigade i en mängd af de klago-

[1] Theal, History of South Africa III. 111.

[2] Under åren 1820—21 beräknas dit hafva öfverflyttat nära 5,000 personer af brittisk härkomst.

mål de senare framställde (t. ex. om holländska språkets undertryckande vid rättskipningen m. m.). Den afgörande brytningen vållades af slafemancipationen och frågan om förhållandet till de fria färgade inom och utom kolonien (hottentotter och kaffrer). Härvidlag kunde boerer och engelsmän alldeles icke följa hvarandras tankegång. För de förra var blotta föreställningen om jämlikhet mellan hvita och färgade fullkomligt ofattlig, och att de hedniska kaffrerna, hvilkas trolöshet och grymhet de under många decenniers ständiga strider nogsamt fått erfara, skulle kunna med kraf att respekteras framställa anspråk på landområden o. s. v., det ville de ej alls medgifva. Englands kolonialpolitik åter bestämdes vid denna tid stundom alltför mycket af humanitära och filantropiska teorier, hvilka i och för sig voro mycket aktningsvärda; men då man plötsligt utan kännedom om de faktiska förhållandena i dessa aflägsna länder skulle sätta dem i verket, vållades däraf ofta långt större villervalla och fördärf än de välmenta reformifrarne och människovännerna i hemlandet någonsin kunde ana. Så t. ex. gestaltade sig slafveriets afskaffande i Kapkolonien genom sättet för dess genomförande till en verklig konfiskationsakt, som bragte många boerer rent af till ekonomisk ruin.[1] Lika betänklig var regeringens åtgärd att 1828 i ett slag medgifva de förut af boererna hårdt förtryckta hottentotterna samma medborgerliga rättigheter som kolonister af europeisk härkomst. Tiggande och stjälande drogo då dessa lättingar landet rundt, och ett förslag till en sträng, men rättvis lösdrifvarelag, som kunnat råda bot på denna landsplåga, förkastades af regeringen. Därvid torde hänsyn till den genom vissa missionärers öfverdrifna skildringar af de »stackars svartes» lidanden framkallade allmänna folkstämningen i England ha varit afgörande. Måttet rågagades emellertid, då Lord Glenelg, kolonialsekreterare i Lord Melbournes ministär, efter ett för gränsboererna synnerligen ödeläggande kafferinfall år 1834 — trots föreställningar från den erfarne och framsynte ståthållaren Sir Benjamin D'Urban — afstod ifrån att tukta kaffrerna och i stället åt dem upplät ett länge omstridt landområde.

[1] Se härom A. Zimmermann, Die Kolonialpolitik Grossbritanniens, II, 28—42 och 89—91. Berlin 1899.

Kolonialsekreterarens öppna partitagande för kaffrerna[1] betog boererna i gränsdistrikten sista resten af förtroende till den engelska regeringens villighet att skydda och hjälpa dem. De oförskräcktaste af dem beslöto då att draga sig undan till ödemarkerna i nordöst för att där, obekymrade af regeringspåbud, lefva det oberoende, halfnomadiska lif, som bäst anstod deras självrådiga, den europeiska civilisationen och dess alla nymodiga påfund afvisande bondenatur.

Af dessa orsaker föranleddes den stora utvandringen (*het groote Trek*) åren 1835—37.[2] Detaljerna i detta väpnade uttåg, som beröfvade Kapkolonien 8 à 10,000 af dess duktigaste inbyggare, kunna här förbigås. Resultatet af de närmaste årens hårda strider mellan utvandrarne samt de vilda zuluerna och matabelerna äfvensom af deras till det nya hemlandet öfverflyttade konflikt med engelska myndigheter blef en temporär uppgörelse, enligt hvilken en del boerer åter erkände engelskt öfvervälde i Natal (1843), medan flertalet fortsatte sin färd öfver floderna Oranje, Caledon och Vaal och där omsider lyckades grundlägga af engelsmännen såsom oafhängiga erkända små bonderepubliker *Transvaal* genom Sand River Convention 1852, *Oranjefristaten* genom Bloemfontein Convention 1854). Att den engelska regeringen medgaf utvandrarne självständighet, berodde förnämligast på den allmänna motvilja mot kolonialväldets utvidgning, hvilken vid denna tid rådde bland de politiskt bestämmande klasserna i England och som hos de för stämningen inom parlamentet känsliga kolonialsekreterarne betydde mera än de råd de erhöllo af regeringens mest klarsynta och sakkunniga tjänare ute i kolonierna. Man ville ogärna åtaga sig de ökade förpliktelser hvarje landförvärf medförde och ryggade särskildt tillbaka för de blodiga och kostsamma krig mot uppstudsiga infödingar,

[1] Lord Glenelg förklarade kriget framkalladt af orättvisa utmaningar mot kaffrerna och fortsatte sedan: »they had a perfect right to hazard the experiment, however hopelessly, of extorting by force that redress which they could not otherwise obtain . . . . the original justice is on the side of the conquered and not of the victorious party.»

[2] De framhållas med klarhet och skärpa i det manifest de utvandrande boerernas ledare, Piet Retief, utfärdade år 1837. Det meddelas af Theal (IV: 90) och efter honom hos Fitzpatrick, The Transvaal from within, s. 5—6. London 1899.

som därigenom ställdes i utsikt. De oroliga gränsboererna hade genom sin ofta hänsynslösa framfart retat infödingarne och framkallat kafferinfall; befriad från dessa utmanande undersåtar hoppades regeringen allt af en vänskaplig förbundspolitik med kaffrerna. Sir Benjamin D'Urban återkallades af Lord Glenelg, och en ny guvernör utsändes för att genomföra Glenelgs politik och — som det hette — »höja kaffrerna på civilisationens trappa genom att vädja till deras rättfärdighetskänsla». Sydafrikas senare historia har tillräckligt visat, huru grundligt man i England — missledd af entusiastiska missionärers skildringar af kafferkaraktären — misstog sig på detta folks lynnesart och utvecklingsmöjligheter.

* * *

Utvandringen kunde ej annat än skärpa de karaktärsdrag, som redan i Kapkolonien utmärkt boererna. I de vidsträckta ödemarker,[1] där de nu fritt kunde låta sina hjordar ströfva omkring, härdades än ytterligare deras krigiska mod och stärktes deras självfrådighet, men den ökade isoleringen försvårade hvarje vidare utveckling af den primitiva bondekultur deras förfäder medfört från Holland och Frankrike. Deras religiösa tro stelnade i gammaltestamentliga former; de ansågo sig vara ett Guds egendomsfolk och förmenade sig hafva full rätt att såsom dem behagade styra och ställa med alla »kananéer» i det förlofvade land Herren gifvit dem. Den tjänareställning (apprenticeship) deras underlydande hottentotter och kaffrer till dem intogo skilde sig stundom i sak föga eller intet från det i konventionerna förbjudna slafveriet. De enskilda boerernas starka oafhängighetsbegär gjorde det — särskildt i Transvaal — ytterst svårt att åstadkomma en ordnad styrelse, som förmådde upprätthålla laglig ordning och utkräfva de för statsarbetets fortgång nödiga skatterna. Landet norr om Vaal var till en början deladt i 4 små tämligen formlösa

[1] Transvaal har ungefär samma ytinnehåll som Storbritannien och Irland, Oranjefristaten som Nederländerna och Portugal tillsammantagna. — För Transvaals naturförhållanden, näringskällor o. s. v. redogöres utförligt af Seidel, Transvaal, die Südafrikanische Republik. Berlin 1898.

»republiker», hvilka först 1859 förenades under namnet *»De Zuid-Afrikaansche Republik»*. Men dess förste president, Martinus Wessel Pretorius, blef ej förr än 1864 allmänt erkänd och nödgades redan 1872 af de alltjämt fortgående partistriderna att nedlägga sin befattning. I Oranjefristaten rådde mera ordnade förhållanden. Dess ledande män hade lärt sig inse sammanhållningens betydelse. De hade med föga entusiasm för den återvunna friheten hälsat 1854 års konvention, hvarigenom England frivilligt uppgaf den öfverhöghet det en tid utöfvat öfver landet; och de voro t. o. m. under de närmast följande åren mera böjda för en förening med Kapkolonien än för ett närmande till sina oroliga stamfränder norr om Vaal.[1] Tyvärr rönte dessa försök till närmande föga uppmuntran från engelskt håll. Tvärt om väckte den engelska regeringen genom det sätt, hvarpå annektionen af det genom de nyupptäckta diamantgrufvorna värdefulla Kimberleydistriktet genomfördes, hos Oranjeboererna, en harm och misstämning, som förklarar deras närmande till Transvaal och skarpt framträder ännu i det manifest Fristatens regering vid det nu pågående krigets utbrott låtit sprida i norra delen af Kapkolonien. — Den engelska regeringen hade ej heller denna gång saknat värdefulla råd från med sydafrikanska förhållanden verkligen förtrogna personer. Särskildt hade generalguvernören Sir George Grey — en af de mest framsynta bland det brittiska kolonialväldets uppbyggare i vårt århundrade — redan 1857 med skärpa gjort gällande, att »de sydafrikanska kolonierna endast genom en federativ sammanslutning (federal Union) kunna göras tillräckligt starka och eniga i sin politik för att förmå hålla sig uppe mot de infödda stammarna.» Den kraftiga federationspolitik han tillrådde stred emellertid alltför mycket mot i England gängse Manchesterteorier för att vinna anklang hos regeringen, och dess upphofsman åter-

[1] Så sent som 1871 yttrar sig Oranjefristatens folkråd på följande sätt om konventionen: »Få till antalet och omgifna af fientliga och mäktiga färgade stammar voro landets hvita inbyggare motsträfviga mot att taga på sig dess styrelse, men därtill tvingade af Hennes Majestäts fullmäktiga ombud, åtogo de sig landets styrelse.» Och 1858 — året efter det man i Fristaten med väpnad hand afvisat Pretorius' och Krugers unionsförsök — förklarade dess folkråd, att »förening eller förbund med Kapkolonien, vare sig på basis af federation eller på annat sätt, är önskvärd.» Se härom Egerton, A Short History of British Colonial Policy s. 353, 414—15. London 1897.

kallades ett par år senare under alla tecken till regeringens misshag.

Sir George Grey's planer återupptogos emellertid på 1870-talet af Lord Carnarvon. Kolonialsekreterare under Beaconsfield 1866—67 och 1874—78, var han en af den moderna imperialistiska rörelsens upphofsmän och tidigaste förfäktare inom själfva kolonialministeriet. Englands nordamerikanska koloniers under hans första ämbetstid lyckligen skedda förening till »Dominion of Canada» kunde endast uppmuntra honom i hans sträfvanden att åstadkomma ett motstycke därtill i Sydafrika. Utom stora ekonomiska fördelar för Sydafrika hoppades han med sin federationspolitik kunna vinna äfven upphörandet af de ständiga konflikter med boerrepublikerna, hvilka särskildt plägade föranledas af boerers och engelsmäns väsentligt olika sätt att bedöma förhållandet till de infödda. Till att genomföra den åsyftade federationen utsågs Sir Bartle Frere, en i Indien bepröfvad administrator, hvars ädla och måttfulla karaktär syntes göra honom väl ägnad att vinna de ömtåliga och misstänksamma boerernas förtroende. Honom hoppades Lord Carnarvon snart kunna få hälsa såsom den förste »Governor-General of the South African Dominion».[1] Svårigheter af mångahanda slag samverkade att bringa federationsplanen på fall. Den framställdes af Lord Carnarvon på ett sätt, som mot densamma från början uppkallade boerernas misstro, och Sir Bartle Frere hindrades af tvenne knappast förutsedda viktiga omständigheter—annekteringen af Transvaal och kriget mot zulukaffrerna — från att på allvar gripa sig an med sin egentliga mission. Lord Carnarvons afgång beröfvade honom äfven stödet af regeringens fulla förtroende; han utsattes i England för mycket oförtjänt klander, och kabinettet Gladstone beslöt 1880 — af omtanke om det liberala partiets sammanhållning — att ersätta honom med en annan guvernör. Med stigande sakkännedom har sedermera i England följt ett allt allmännare uppskattande af värdet hos Freres politik, hvilken i stort sedt gick ut på att

[1] Carnarvon till Frere $^{13}/_{10}$ 1876, Martineau, Life of Sir Bartle Frere II. 161—62. London 1895. — Martineau's bok innehåller den grundligaste framställning af händelserna i Sydafrika under de betydelsefulla åren 1877—80. Dithörande kapitel äro omtryckta i en billighetsupplaga under titel *The Transvaal trouble. How it arose.* London 1899.

tillförsäkra det brittiska väldet hegemonien i hela Sydafrika, samtidigt med att åt boererna medgafs det mått af självstyrelse deras nationella egendomligheter kräfde samt att infödingarnes kolonisationen hotande militära makt bröts.[1]

Den brittiska annekteringen af Transvaal nödvändiggjordes — därom börja opartiska bedömare blifva allt enigare — af den i denna lösliga statsbildning ständigt växande faran för fullständig anarki. Presidenten Thomas Burgers, en välmenande och förslagsrik, men en smula fantastisk och opraktisk f. d. prästman, hade genom sina reformprojekt endast ökat förvirringen i landet. Statskassan var nästan bokstafligen tom, landets kredit fullständigt förbi, presidenten allmänt misstrodd såsom kättare. Skattevägran blef allt vanligare och från flera håll hotade angrepp af zuluhöfdingar, mot hvilka boerernas stridskrafter visat sig vara alldeles otillräckliga. Då regeringen för dessa strider ej längre kunde påräkna det vanliga folkuppbådet, nödgades den lita till en sammanrafsad legoskara under befäl af en tysk äfventyrare. I de ännu obetydliga guldgräfvarsamhällena utbröto allvarsamma oroligheter, och det ultrakonservativa »dopper»-partiet under ledning af vice-presidenten Paul Kruger motverkade alla Burgers regeringsåtgärder. Republikens dagar voro ögonskenliga räknade.[2] Detta sakernas förtviflade läge förklarar, huru Sir Theophilus Shepstone, som af Lord Carnarvon

[1] »His policy was that throughout South Africa the British power should be paramount; that they way to deal with European colonists is to trust them, and to give them suitable institutions; and that in a continent, where white men are colonising, and on the fringe of their colonisation, there can be and there should be no place for armed savages. These were the main lines on which Sir Bartle Frere worked, and most men admit at the present day that on these lines alone is to be found salvation for South Africa.» Lucas, Historical Geography of the British Colonies. IV. I. s. 301. Oxford 1897.

[2] Redan 1876 hade Kapkoloniens guvernör i en depesch till lord Carnarvon meddelat följande totalintryck af ställningen:

»In short, the whole state of things borders very closely upon anarchy ... the machinery of administration is everywhere all but paralyzed, and the Republic seems about to fall to pieces through its own weakness.»

I mars 1877 nödgades republikens Volksraad antaga följande resolution:

»Eftersom det framgår af finanskommittéens betänkande, att skatterna till större delen äro obetalda och det därför är omöjligt att vidare föra landets styrelse, beslutar folkrådet bemyndiga regeringen att indrifva alla utestående skatter, icke på vanligt i civila mål gängse sätt utan summario processu.» Procter, Boers and Little Englanders. London 1897. — Hade regeringen varit stark nog att försöka genomföra detta beslut, skulle helt viss borgerligt krig hafva utbrutit.

utsändts med instruktion att undersöka förhållandena och i nödfall ingripa, utan att möta något motstånd kunde hissa den engelska flaggan i Pretoria och förklara republikens område annekteradt. Att Burgers' protest var en ren skenåtgärd, framgår af uttalanden såväl af honom som af Shepstone. Ett dröjsmål skulle kanske ha nödgat boererna att sjelfva begära Englands protektorat, men här var det *periculum in mora:* Kafferhöfdingen *Ketschewayo* hotade ödelägga gränsdistrikten och utländsk inblandning var äfven att befara.[1]

Självfva annekteringen kan näppeligen med fog stämplas såsom ett utslag af engelsk eröfringslystnad — så framställes den dock gärna af tyska författare —, men boererna hade grundade skäl att klaga öfver det sätt, på hvilket den genomfördes. Visserligen återställdes nödtorftigt landets kredit, kafferhöfdingen Sekukuni besegrades, och den långt farligare Ketschewayo gjordes oskadlig, men nästan alla vid annekteringen gjorda löften lämnades år efter år ouppfyllda, och landet styrdes stramt af en militärbefälhafvare, som saknade sinne för boerkaraktärens egendomligheter. Boerernas oafhängighetsstrid 1880—81 kom dock för engelsmännen tämligen öfverraskande. Engelska missgrepp i landets förvaltning hade gjort det möjligt för Krugers rätt fåtaliga ytterlighetsparti att rycka hela nationen med sig till strid mot inkräktaren, och oafhängighetsrörelsens ledare hade högeligen styrkts i sina förhoppningar och sina aggressiva afsikter genom den liberala partiledningens hållning under valkampanjen 1880. Mr Gladstones glänsande retorik fördömde då i lika starka ordalag zulukriget och annekteringen af Transvaal.[2] När han sedan som premierminister

[1] Om krigsfaran från Ketschewayo se Martineau, Life of Sir Bartle Frere II. 182—83. — 1881 skref Frere i ett förtroligt bref: »There was an other reason for Shepstone's act of annexation. Burgers had sought alliances with Continental powers — Germans, Belgians, and Portuguese, and Shepstone had no reason to doubt, that if England declined to interfere. Germany would be induced to undertake the protection of the Transvaal, which would have added infinitely to our troubles in South Africa.» Martineau, ibid.

[2] »10,000 zuluer hade dödats för ingen annan förbrytelse än deras försök att med sina nakna kroppar mot vår artillerield försvara hem och härd, hustru och barn.» — Om Cypern och Transvaal yttrade han: »Om dessa förvärf vore lika värdefulla som de äro värdelösa, skulle jag dock försmå dem, enär de hafva vunnits genom för landet vanärande medel.» Martineau II: 390, 376.

lät förklara annekteringen oåterkallelig, upphetsade detta ytterligare stämningen, rubbade boerernas tro på tillvaron af en bestämd, målmedveten engelsk regeringspolitik och invaggade de under annektionstiden från Kapkolonien i rätt stort antal nyinflyttade engelska kolonisterna i en falsk säkerhet. Om själfva kriget är föga att säga. Boerernas förnämsta vapenbragd, stormningen af Majuba Hill, betydde rent militärt jämförelsevis litet; det var ju blott några hundra man, som här kämpade å ömse sidor. Men detta nederlags dramatiska karaktär gaf det en oproportionerligt stor historisk betydelse. För boererna själfva och alla dem, som af stamfrändskap, frihetsentusiasm eller principiell förkärlek för den svagare parten tagit deras parti, stod det nu oåterkalleligen fast, att det brittiska väldet i Sydafrika var en Goliath, som lätt nog kunde råka ut för en träffsäker och oöfvervinnelig liten David. I England åter framkallades i militära och »jingo»kretsar djup harm öfver den »fläckade vapenäran». Boerernas krigföringsätt har utbildats under strider med zuluerna och har måhända ej ens ännu helt frigjort sig från ett visst ringaktande af åtskilliga militära hederslagar, som allmänt iakttagas vid strider civiliserade fiender emellan. Några mera förklarliga än ursäktliga drag af denna deras »kafferlist» (t. ex. i öfverfallet vid Bronkhorst Spruit) skärpte hos många engelsmän harmen öfver nederlaget, så att den öfvergick till den hätskare känsla, som då och då tagit sig uttryck i ropen på »hämnd för Majuba». Oafhängighetskriget efterlämnade sålunda på ömse håll en spänning, som varslade ondt för den försonlighets- och rasutjämningspolitik den engelska regeringen var hugad att inslå på.

* * *

Den brittiska annektionens upphäfvande genom Pretoriakonventionen af $^{3}/_{8}$ 1881[1] framkallades icke uteslutande af de senaste motgångarna i kriget; underhandlingar voro inledda

[1] Konventionerna af 1881 och 1884 finnas fullständigt tryckta — utom i vanliga urkundssamlingar — hos Fitzpatrick, The Transvaal from within, s. 369—84 och i senaste upplagan af Bryce, Impressions of South Africa, s. 479—92, London 1899; den senare äfven hos Seidel, Transvaal, s. 462—66, där dock utan ingressen.

med boerernas ledare redan före träffningen vid Majuba. Mr. Gladstones regering trodde sig uppriktigt om att kunna genom denna handling af högsinnadt ädelmod hos Transvaalboererna framkalla tacksamhet och hoppades äfven afsevärdt öka känslan af vänskap och samförstånd mellan boerer och engelsmän i Kapkolonien och Oranjefristaten.[1] Till eftergift manade också det liberala partiets traditionella motvilja mot en expansiv kolonialpolitik.[2] Man nöjde sig därför med ett erkännande af drottningens »suzeränitet», utan att i konventionen definiera denna ålderdomliga term, tillförsäkrade sig rätt att genom en resident i Pretoria kunna vaka öfver boerernas sätt att behandla infödingarne och kvarboende eller nyinflyttade engelska undersåtar samt skaffade sig garanti mot främmande inblandning genom bestämmelsen att all diplomatisk förbindelse med främmande makter måste gå genom den brittiska regeringens diplomatiska och konsulära agenter.[3] Verkligheten motsvarade på intet sätt Mr. Gladstone's och Lord Kimberley's förväntningar. Transvaals boerer endast stärktes i sina öfverdrifna föreställningar om det brittiska väldets militära svaghet och sågo i Pretoriakonventionen blott en nödtvungen eftergift. I Kaplandet började man allt mer draga i tvifvelsmål, huruvida den engelska regeringen verkligen var angelägen att af Sydafrika behålla mer än de strategiska positioner förbindelsen med Indien kräfde. Denna misstro till Englands villighet att underkasta sig några vidare uppoffringar för Sydafrikas framtid — väckt redan genom Sir Bartle Frere's återkallande — bidrog i sin mån kraftigt

[1] Dåvarande kolonialministern, Lord Kimberley, har i ett nyligen hållet tal betonat att hänsyn till Oranjefristatens hotande hållning inverkat vid beslutets fattande. De båda andra kvarlefvande medlemmarna af samma kabinett, Chamberlain och hertigen af Devonshire, hafva sedan äfven tagit till orda och särskildt framhållit den liberala regeringens motvilja mot att med våld upprätthålla en annektion, som dess företrädare företagit mot önskningarna hos boerernas flertal.

[2] »Lastly, Her Majesty's Government are averse, on general grounds of policy, to the extension of British territory in South Africa.» Lord Kimberley till Sir Hercules Robinson 31/3 1881. Procter, s. 209.

[3] Article II:

»Her Majesty reserves to herself, her heirs and successors .... the control of the external relations of the said State, including the conclusion of treaties and the conduct of diplomatic intercourse with Foreign Powers, such intercourse to be carried on through Her Majesty's diplomatic and consular officers abroad.»

att stärka de vid denna tid uppdykande sträfvandena att samla och ena hela det holländska folkelementet i Sydafrika kring en nationell politik. Kort förut hade dessa sträfvanden tagit sig uttryck i bildandet af »*The Africander Bond*», ett slags sydafrikanskt landtmannaparti. Djupast var misstämningen bland i Sydafrika infödda kolonister af engelsk härkomst. Många af dem hade under annektionsperioden emigrerat till Transvaal i förlitande på regeringens upprepade försäkringar om annektionens orubbliga fortbestånd. Att dessa »lojalister» faktiskt prisgåfvos åt efterräkningar från den hårdhändta boerregeringens sida utgjorde måhända den för Englands anseende mest förödmjukande svaghetspunkten i 1881 års politik.

Den återupprättade boerrepublikens första år voro tämligen fyllda af bekymmer och svårigheter. Visserligen lyckades man nu så småningom få till stånd en allmänt erkänd centralregering, då Paul Kruger år 1882 utsågs till president, hvilket ämbete han alltsedan dess — trots stundom rätt kraftig opposition — lyckats bibehålla. Men skatterna inflöto trögt, statens finanser började åter antaga ett betänkligt utseende, och stora svårigheter vållades den ännu föga konsoliderade staten genom de ströftåg mot kringboende infödingstammar (betschuaner, swazifolk och matabeler), hvarigenom de oroliga gränsboererna på infödingarnes bekostnad sökte utvidga sina betesmarker.

Den 1884 i London utverkade nya konventionen gaf landet en långt friare ställning gent emot England och möjliggjorde af den brittiska regeringen okontrollerade förbindelser med Oranjefristaten. I utbyte fick England den fördelen, att republikens gränser noga fastslogos och att fördrag utan Englands medgifvande med infödda stammar i öster och väster uttryckligen förbjödos.[1] Huruvida England genom Londonkonventionen uppgaf sin forna »suzeränitet» öfver Transvaal, är som bekant en på de sista åren med hetta omdebatterad fråga. Den af engelska jurister och

---

[1] Article 2.
»The Government of the South African Republic will strictly adhere to the boundaries defined in the first Acticle of this Convention, and will do its utmost to prevent any of its inhabitants from making encroachments upon lands beyond the said boundaries.» I det följande stadgas om ömsesidigt tillsättande af Commissioners i detta syfte.

politici stundom uttalade åsikten, att *ingressen* i Pretoriakonventionen, där »suzeräniteten» uttryckligen nämnes, fortfarande består vid gällande kraft och att endast vissa dess artiklar blifvit ersatta af andra, förefaller alltför formalistisk, men å andra sidan kan man svårligen ur 1884 års »Convention» deducera fram ett formligt uppgifvande från engelsk sida af hela den öfverhöghetsställning, som vid olika tillfällen betecknats med uttrycken *suzerainty* eller *paramountcy*, och denna senare konventions ingress visar tydligt nog, att den brittiska regeringen ej åsyftat att erkänna den Sydafrikanska republiken såsom med sig folkrättsligen likställd.[1] Bestämmelserna om infödingarnes rättigheter och förbudet mot slafveri inskärptes och återupprepades, men den brittiska regeringens ombud i Pretoria fick sina befogenheter betydligt förminskade och man försummade att i konventionen införa tydliga bestämmelser om sättet för inflyttade utländingars — särskildt engelska undersåtars — förvärfvande af politiska rättigheter i deras nya hemland. Kruger hade 1881 under de förberedande förhandlingarna med Sir Evelyn Wood därom muntligen afgifvit tillfredsställande förklaringar. Nu nöjde man sig med att (i Article 14) återupprepa Pretoriakonventionens bestämmelser om näringsfrihet och dessa garanti mot ekonomisk undantagslagstiftning. Frågan om dessa »uitlanders» föreföll ännu vid denna tid båda parterna jämförelsevis oviktig; ingen förutsåg 1884 den massinvandring, som ett par år senare framkallades af de stora guldfynden.

I strid mot Londonkonventionens bestämmelser fortsatte de s. k. Trekboererna sina väpnade ströftåg utom republikens område och bildade där t. o. m. nya små oafhängiga bondesamhällen eller »republiker». En af dessa, *Nieuwe Republiek* i Zululandet, blef 1888 med Englands begifvande förenad med Transvaal; tvenne andra dylika, *Stellaland* och *Gosen*, anlagda på betschuanernas område, måste boerna däremot uppgifva. Den engelska regeringen utsände

[1] Drottningen säges hafva tagit vissa föreställningar från transvaalsk sida under nådigt öfvervägande. »Now, therefore *Her Majesty has been pleased to direct* and it is hereby declared, that the following Articles of a new Convention .... shall, when ratified by the Volksraad of the South African Republic be substituted for the articles embodied in the Convention of 3rd August 1881.»

nämligen — därtill föranledd af stämningen i Kapkolonien och föreställningar från ledaren för den genom boerernas framträngande starkt hotade missionen bland betschuanerna — en väpnad styrka under Sir Charles Warren att i dessa trakter trygga Englands rättigheter. Genom den Warrenska expeditionen (1884—85) korsades också alla tyska beräkningar att afstänga England från de längre i norr liggande vidsträckta herrelösa länderna upp till Zambesi (nuvarande *Rhodesia*). Faran för en dylik barrière mot det engelska inflytandets utsträckande norrut var så mycket större, som Tyskland ungefär samtidigt (1884) verkställt annektionen af Damara- och Namakvastammarnas område, en åtgärd, som Sir Bartle Frere på sin tid förgäfves tillrådt den engelska regeringen. Boerernas försök att i öster framtränga till hafvet hejdades af den engelska regeringen genom att den gjorde *Zululand* till en kronkoloni och tog *Tongaland* under sitt protektorat. Däremot har Sydafrikanska Republiken lyckats få administrativ kontroll öfver det där innanför liggande *Swaziland*.

Upptäckten af de stora guldfyndigheterna i trakten af Barberton och vid Witwatersrand i midten af 1880-talet har framkallat en lika brådstörtad som genomgripande omhvälfning i Sydafrikanska Republikens inre förhållanden. Stora kapital och energisk ledning förvandlade på förvånande kort tid det första mera planlösa guldsökeriet till en med den moderna teknikens alla hjälpmedel bedrifven ordnad grufdrift. Nya städer — främst Johannesburg — vuxo upp såsom genom ett trollslag, och grufdistrikten kunde snart uppvisa en ganska ansenlig, relativt *stadigvarande* invandrarebefolkning, som dit församlats från jordens alla hörn, mest dock från Kapkolonien och Oranjefristaten. Några siffror må här anföras för att åskådliggöra invandringens inverkan på republikens befolkningsförhållanden och finanser, hvarvid dock förtjänar anmärkas, att alla statistiska uppgifter från Transvaal — ej minst de officiella — lida af ganska stor osäkerhet. Vid oafhängighetsstridens utbrott 1880 uppskattades landets hvita befolkning till 40,000, under det att den färgade torde ha uppgått till mer än en half million. Den första officiella folkräkningen (1890)

omfattade endast den hvita befolkningen; den gaf följande resultat:

I Transvaal födda	59,334
Utifrån invandrade.	59,794
Summa hvita invånare	119,128

Dessa siffror ge *för den hvita befolkningen* en täthet af ej mer än 0,4 pr □km[1] (folktätheten i Norrbottens län var samma år 1,1 pr □km). De officiella siffrorna i Staatsalmanak för 1897 voro 245,397 hvita och 622,544 färgade. Transvaals hvita befolkning uppskattades år 1899 af en ansedd statistiker i Kapkolonien till följande antal:

Personer af holländsk härkomst	80,000
Engelsmän och andra inflyttade	123,600
Summa	203,600

Därvid är att märka, att den inflyttade befolkningen — till stor del ogifta grufarbetare — räknar ett långt högre procenttal vuxna män än hvad fallet är med de infödda boererna. Enligt officiell uppgift för 1899 uppgingo de röstberättigade borgarne (myndiga infödda boerer samt naturaliserade) till endast *29,447* personer.

Intressant är följande tablå[2] öfver statsinkomsternas tillväxt:

År 1883	£	143,324
1887		637,749
1891		967,192
1895		3,912,095
1899 (Budget)		4,087,852

Hvartill de öfverflödande statsinkomsterna hufvudsakligen användts, kan man äfven finna ur den officiella statistikens uppgifter. Till löner åt ämbetsmän (ämbetena äro i allmänhet förbehållna åt infödda boerer och naturaliserade holländare) utgingo följande belopp:

År 1887	£	99,083
1891		324,520
1895		570,047
1899 (Budget)		1,216,394

[1] Seidel, Transvaal, die Südafrikanische Republik, s. 163.
[2] Efter Fitzpatrick, The Transvaal from within s. 71—72.

I andra rummet komma offentliga arbeten och därnäst de militära utgifterna, som i 1897 års budget officiellt uppgåfvos till £ 614,010, »extra ordinarie utgifter» £ 232,407, undervisningsväsendet £ 141,295; utgifterna för de infödda belöpa sig blott till £ 3,450.[1]

Statsinkomsterna komma till alldeles öfvervägande del — uppgifterna variera mellan 75 och 90 % — från direkt och indirekt beskattning af de stora grufbolagen och de af grufdriften för sitt uppehälle beroende invandrarne. Ju kraftigare dessa senares antal växte, desto mer försvårade regeringen deras naturalisation, och de nu gällande bestämmelserna göra faktiskt förvärfvandet af medborgarrätt beroende af den härskande oligarkiens godtfinnande.[2] Regeringens finanspolitik bestämmes hufvudsakligen af de ledandes nära förbindelse med de starka, mest holländska kapitalintressen, som slagit under sig järnvägarna inom republiken samt åt sig lyckats utverka en mängd inbringande monopol på nödvändighetsvaror för grufdriften. Dessa finansiella förbindelser hafva äfven medfört besättandet af en mängd viktiga ämbeten — helst sådana som kräfva något högre mått af bildning — med inflyttade holländare. De infödde färgade — särskildt de vid grufvorna anställda — hafva prisgifvits åt ett tämligen fritt florerande lönkrögeris fördärfliga följder.

Mot slutet af 1880-talet framträder Cecil Rhodes i förgrunden af Sydafrikas historia. Sin jättelika förmögenhet hade han grundlagt såsom ledare af diamantgrufdriftens konsolidering i Kimberleydistriktet, han spelade sedan äfven en betydande roll vid den första exploateringen af de Transvaalska guldfälten. Af större politisk betydelse blef hans verksamhet såsom grundläggare af »*The British South Africa Company*», som af engelska regeringen försågs med »charter» år 1889 och under de närmast följande åren lyckades öppna de vidsträckta landområdena norr om British

[1] Uppgifterna äro hämtade från G. Aubert, L'Afrique du Sud. Paris 1898, som innehåller en mängd upplysande statistiska uppgifter.

[2] För att en »uitlander» skall ernå full medborgarrätt fordras enligt en lag af 1894, att 14 år skola hafva förflutit sedan hans inregistrering hos fältkornetten, att han uppnått 40 års ålder, att majoriteten i det distrikt han tillhör petitionerar om hans upptagande som medborgare samt att presidenten och Verkställande Rådet intet hafva att däremot invända. Fitzpatrick s. 74—75.

Bechuanaland och Transvaal upp till Zambesi för europeisk handel, grufdrift och kolonisation.[1] Därmed var i norr och nordväst en gräns satt för transvaalboerernas ströftåg inåt Afrika undan den europeiska kulturen, hvarjämte också ett bredt streck drogs öfver tyskarnes planer att i Sydafrika grunda ett sammanhängande kolonialvälde. Dessa händelser återverkade på den genom regeringsförtryck framkallade misstämningen hos »uitlanders» i den Sydafrikanska Republiken. De hade på 1890-talet sammanslutit sig till en organiserad reformrörelse, som till en början genom massmöten, petitioner och agitation vid folkrådsvalen sökte främja sina syften.[2] Då det visade sig, att de maktegande ej utan nödtvång ämnade ge vika, började tanken på en revolution vinna insteg bland rörelsens ledare. Redan förut hade några af de förnämsta grufbolagens chefer, *hvilka ingalunda voro rörelsens upphofsmän*, vunnits för saken. Genom deras förmedling lyckades man äfven intressera Cecil Rhodes, som i egenskap af Kapkoloniens premierminister och en af direktörerna för Chartered Company intog en synnerligen inflytelserik ställning. Han lät vid Transvaals västra gräns samla en beriden polisstyrka under D:r Jameson, hvilken skulle gifva resningen ett moraliskt stöd och vid behof inrycka i Transvaal — förnämligast för att under de kommande striderna skydda grufdriften och den talrika engelsktalande befolkningen i Johannesburg. Till hvilken grad engelska kolonialministeriet var underkunnigt om planen, sväfvar ännu i dunkel; lika litet känner man arten af de förbindelser Transvaals regering sökte anknyta med det engelska kolonialväldets fiender för att trygga sin hotade ställning.[3]

[1] Det plägar i dagligt tal kallas *Chartered Company*. De landområden, som utgöra dess operationsfält, lära hafva en ytvidd af inemot 600,000 □ mil (= Norge, Danmark, Tyska riket och Österrike-Ungern tillsammantagna).

[2] Att de öfverklagade missförhållandena voro verkliga och ej »uppkonstruerade» (Kjellén, Den sydafrikanska frågan, 1,30), framgår tydligast af öfverensstämmelsen i många punkter mellan reformrörelsens manifest 1895 och det betänkande en af regeringen sjelf tillsatt undersökningskommission två år senare afgaf.

[3] Anmärkningsvärda äro slutorden i Rhodes' skriftliga vittnesmål inför undersökningskommissionen i London 1897:

»I must add that in all my actions, I was greatly influenced by my belief that the policy of the present Government of the South African

Resningen uteblef i sista stund, enär oenighet uppkom mellan ledarne i Johannesburg och deras hjälpare i Kapstaden angående garantierna för de brittiska intressenas tillgodoseende vid statsskickets nyorganisation. Af ännu outredd anledning företog D:r Jameson *trots kontramandering både från Johannesburg och Kapstaden* sitt bekanta infall (dec. 1895) och fortsatte marschen mot Johannesburg äfven sedan han på det kraftigaste desavouerats af den engelska regeringen. Han blef af de i tid varskodda boererna besegrad och tillfångatagen (²/1 1896). Kruger begagnade sig skickligt af de förbindelser ledarne i Johannesburg anknutit med Jameson, lät fängsla de flesta af dem och fick dem sedan dömda för högförräderi, hvarigenom reformrörelsen för en tid förlamades.

Jamesons »raid» hade vidtgående följder. Ej nog med att reformifrarne i Johannesburg för ögonblicket voro slagna till marken; den engelska regeringen kunde under den närmaste tiden föga uträtta för »uitlanders» för att ej synas meddelaktig i Jamesons rättsligt oförsvarliga tilltag. Den allmänna opinionen i Europa, där man föga eller ej alls hade reda på verkliga förloppet af dessa invecklade händelser[1], misstänkte den engelska regeringen för att hafva planerat ett brutalt annektionsförsök. I Sydafrika växte boerernas animositet mot England. De slöto sig i Transvaal nu enigt till Kruger, som förut genom sin halsstarriga konservatism och sina eftergifter för de monopolhungriga holländska kapitalisterna framkallat stundom rätt kraftig opposition bland de mera framstegsvänliga af sina landsmän. Den förut jämförelsevis engelskvänliga Oranjefristaten anslöt sig äfven till Krugers politik, som därefter antog en mot England allt aggressivare karaktär. De redan *före* Jamesons »raid» beslutade och delvis påbörjade rustningarna[2] bedrefvos allt ifrigare, och till Europa af-

---

Republic was to introduce the influence of another foreign power into the already complicated system of South Africa, and thereby render more difficult in the future the closer union of the different States.»

Mc Carthy, A History of our own times V. 527. London 1897.

[1] De äro här framställda efter skildringen hos Mermeix, jämförd med de aktstycken, som publicerats, särskildt af Fitzpatrick.

[2] I Transvaal National Unions 1895 publicerade reformmanifest (i sin helhet tryckt hos Fitzpatrick 422—31) heter det bland andra anklagelser mot Krugers regering: »We have now openly the policy of force revealed

sändes såsom diplomat D:r Leyds för att skaffa främmande hjälp. *En* vinst — och den ej så obetydlig — hade den sedan 1895 af Chamberlain ledda brittiska kolonialpolitiken af denna bedröfliga affär: Cecil Rhodes bröt därigenom ohjälpligt med The Africander Bond och måste hädanefter mer än förr underordna sig den brittiska »rikspolitikens» intressen.

Efter ett par års tillstånd af lugn före stormen öfvergick i början af 1899 den transvaalska frågan till öppen kris, ur hvilken efter några månaders fruktlösa förhandlingar, som ännu näppeligen kunna opartiskt bedömas, det nu pågåendet kriget framgått som den enda möjliga lösningen. Närmaste anledningen var att »uitlanders», upphetsade af några öfvergrepp från boerpolisens sida, sökte skydd för sin hotade rättssäkerhet genom en ny masspetition, denna gång ställd till den engelska regeringen. Denna — närmast representerad af Chamberlain och Englands High Commissioner i Sydafrika Sir Alfred Milner — beslöt då att söka åstadkomma en varaktig förändring i Transvaals styrelsesätt genom att understödja de invandrade utländingarnes kraf på lättare tillträde till full medborgarrätt. Det härskande mindretalet skulle därigenom mista sitt envälde; grufdriften skulle, ostörd af hindrande monopol kunna friare utveckla sig och landet öppnas för ett intensivare åkerbruk, hvilket industriens storartade uppsving kräfde, men de gammalmodiga boererna envist underläto att befrämja. Därjämte började man i England ana, att den lilla Transvaalska militärstaten kunde bli ett farligt centrum för en utifrån uppeggad holländsk-afrikansk nationell rörelse med syfte att i en eller annan form beröfva England dess förhärskande ställning i Sydafrika, som ju är af väsentlig betydelse för hela det brittiska kolonialväldets sammanhållning och bestånd. I Transvaal åter hade motviljan mot den oemotståndligt inträngande västerländska kulturen (åtminstone i dess engelska form) visat sig så stark, att

to us. £ 2,500,000 is to be spent upon the completing of a fort at Pretoria, £ 100,000 is to be spent upon a fort to terrorize the inhabitants of Johannesburg, large orders are sent to Krupp's for big guns, Maxims have been ordered, and we are even told, that German officers are coming out to drill the burghers.»

regeringen kunde få hela folket med sig äfven på ett så allvarligt företag som att väpnad trotsa det engelska väldet, låt vara att boererna till följd af tidigare lättvunna framgångar underskattade dess militärmakt. Deras bondekultur från 1600-talet kunde ej i godo bevaras som härskande gent emot ett midt ibland dem plötsligen framsprunget modernt industrisamhälle. Men denna härskarställning öfverensstämde med folkets alla traditioner från den tid, då de första gränsboererna slogo sig ned i ödemarken såsom patriarker med strängt hållna underlydande. Samma gammalmodiga härskaremakt beslöto de att orubbligt hålla fast vid äfven gent emot de invandrade främlingarne. Den kunde icke förenas med ett sådant lifsintresse för det brittiska väldet som dess obestridda hegemoni öfver kolonister och infödingar i Sydafrika, och därför blef en våldsam konflikt mellan boerer och engelsmän oundviklig.

Utom här citerade arbeten af Seidel, Zimmermann, Theal, Martineau, Lucas m. fl. förtjäna framhållas:

Bryce, Impressions of South Africa (ny tillökt upplaga 1899) samt tvenne synnerligen värdefulla framställningar från opartiskt franskt håll af Krugers politik, grufdriftens utveckling och händelserna 1895—96:

Mermeix, Le Transvaal et La Chartered. Paris 1897.

» Les Monopoles au Transvaal, Paris 1888.

Fitzpatrick, reformkommittéens sekreterare i Johannesburg, skrifver med bifogande af en mängd upplysande aktstycken från uitlanders-ståndpunkt. Den officiösa boerversionen gifves af Hofmeyer, Die Buren und Jamesons Einfall in Transvaal, 1897, hvilken emellertid är ytlig och tämligen illa underrättad.

Wirth, Geschichte Südafrikas, Bonn 1897, är en kompilation utan själfständigt värde.

Statham, South Africa as it is, London 1897, är en lifligt skrifven, starkt färgad framställning från afrikanderhåll. Den har mycket påverkat

Kjellén, Den sydafrikanska frågan, Göteborg 1898.

Bilaga.

Pro Memoria.

Följande tillfälle yppar sig för Sverige att utan egen risque och kostnad vinna en manstark Colonie på östra kusten af Afrika, en Colonie som till sin fruktbara jordmån skulle förena den förde-

lagtigaste handel med tämmelig säker utsigt om åtkomst af de rikare Mineralstrek.

Detta stället har af Europëer varit okändt och oupptagit; under min capske Resa erhöll jag en silfverhaltig koppar från nejden, sedermera är omliggande trakt närmare berest undersökt och utstakad af en min vän, en africansk colonist benämd Pisani.

Bemälde herr Pisani är nu hitkommen till Stockholm och önskar, så väl som ärbjuder sig att förvärfva detta till en colonie fördelaktigaste stället, under Hans Maj:ts vår allernådigste Konungs Ego och lydnad; åstadkommande för sig och colonisterna Svenska Konungens protection hellre än nogon annan Monarcks och det af följande skäl.

1:o) För det att Sverige framför andre Puissancer behöfver denna colonie samt med sitt järn och andra producter kan förkofra densamma.

2:o) För det svenska resande hos de tillämnade colonister gjordt svenska nationen väl anskrifven och

3:o) Framför alt i anledning af de höga tankar och djupa vördnad, herr Pisani med så mycket skäl fattat om vår al. nådigste herre och Konung!

Beträffande hr Pisanis person, så är han af venetiansk adelig extraction; son af en spansk gouverneur af Manilla, men född i Cap och allierad med de rikaste famillier därstädes, samt possessionat af flere egendomar i Colonien samt commendant öfver alt borgerskap och kolonister; af hvilka de ännu independente eller de som hvarken äro eller nogonsin kunna af de engelska conquereras, utgöra tijo Tusende man Cavallerie allena, utom ett ansenligare antal, som till deras tjänst kan väpnas af Hottentotter och slafvar.

Desse colonister som ej mindre fått en leda till sina nya grannars de Engelskes framgång, att genom förräderi köpa och vinna Capska staden, och äfven en leda till däras sedermera visade fast misslyckade stålthet och tilltagsenhet, än de länge varit ledsne vid Holländska ostindiska Compagniets preijeri och tunga boijor, önska besök af neutrala skepp i flere af sina, fast mindre kände och af Holländska compagniet förut liksom tillslutne hamnar. De betala gerna med klingande mynt ett flerdubbelt värde för svenska producter hvaraf de sedan krigets början kommit i stort behof.

En del af colonister som med herr Pisani gjordt en 60 à 70 mils resa in i landet längre nordostligt än jag varit, hafva där funnit ett mycket mer fruktbart och liufligt climat än det de bebott, och skulle ditflyttat, om ej holländska compagniets på förtryck grundade politique och författningar då lagt hinder i vägen. Man behöfver nu blott smickra dem med uppsättande af svenska vapnet med löfte om tillförsel af svenska plogbilar, spadar &c. till den förträfflige närbelägne hamnen, och tusentals familjer skulle genast glade med herr Pisani begifva sig till och kunna försvara detta nya svenska stället, om annars möijeligen så skulle behöfvas, mot nogon annans orimliga prætension, helst såsom stället är mer än 100 mil belegit

från Portugiserne samt ifrån de numera independente Capske Republikaner.

De några cafferska eller afrikanske patriarcher som nu bebo och flytta ikring på dessa nog öde trakter, äro af herr Pisani particulairt kände och tros af honom kunna tillfridsställas med obetydeligaste vänngofvor af glaspärlor och järnskräp.

Den ifrågavarande hamnen ligger på 27 graders sydlig bredd således nära Tropiquen och säleds äfven capable af caffe indigo och andre plantager om det så skulle godtfinnas, annars kunde dessa och dylika varor vinnas genom en fördelagtig handel med franska öarne Burbon och Mauritius, därest de altid äro i behof af africansk spannmål och skulle häldre köpa dem från detta närmare stället än framdeles en gång åter ifrån Cap, i hvars händer denna udde en gång som hälst kommer att falla eller stadna.

Colonisterna som snart skulle efter all anledning förmehra sig till många tusende, skulle gärna efter de vanliga frihetsåren betala till svenska kronan 25 Rxd:rs skatt om åhret för hvarje gård de själfve bebo eller genom slafvar eller Hottentotts commissionairer bebygga. En afgift som Holländska compagniet äfven för detta af hvarje gård erhållit, att förtiga andre inkomster af ut- och ingående varor m. m.

Hela kusten öfverflödar af fisk och landet af villebråd. Elephantständer till ansenlig myckenhet; Herr Pisani skall sedt Ebenholtz härstedes och flere sorter mineralier, och ofelbart skall landet här sosom närmare Tropiquen, i producter af gummi, guldsand etc. likna Guienea eller Guldkusten. Skog till slögd och skeppsvirke skall vid hamnen vara i öfverflöd, och hvilken dessutom ej är utur vägen för vår ostindiska sjöfart.

Herr Pisani supplicerar framför alt att dess uppgifne plan af en colonie där sammastädes må hållas hemlig för alla det eij väderbör, ity de Engelske skulle af afund och egenytta förekomma den medelst förut occuperande af stället, hvilket dock en gång befästat skall vara lätt att försvara. Colonisationen kan till en början verkställas med etthundrade lästers fartyg och 40 man, hvaraf 12 à 15 med nogra canoner och en styckjunkare bör qvarlemnas.

Detta skepp bör förut touchera vid Swart Kopps Rivier eller i Baij Contant och där försälja sin Cargo samt sätta herr Pisani i land, att han därifrån landvägen med en hop colonister kan resa svenska skeppet till mötes.

(I RA: *Handel och Sjöfart: Kolonier, Afrika.*)

Från Gustaf Vasas sista tider

AF

E. HILDEBRAND

Af Gustaf Vasas sista lefnadsår har hans själasörjare, kyrkoherden eller ordinarien i Stockholm mäster Hans lämnat en rätt utförlig skildring, som går tillbaka till 1557 men egentligen först för det sista året blir detaljerad. Den är ännu otryckt men har användts af flere äldre historieskrifvare, som ur densamma hämtat många karaktäristiska smådrag eller anekdoter. Man kan dock icke säga, att den blifvit uttömd. Fullständigad med upplysningar hämtade från andra håll kan den ännu läggas till grund för en något utförligare teckning af konungens sista tid, som torde kunna ha sitt berättigande, då det är fråga om en så väldig personlighet. Ett försök därtill skall göras i det följande, med fara att upprepa ett och annat allbekant.

* * *

Det är nogsamt bekant, hvilken rikt och harmoniskt utrustad personlighet Gustaf Vasa var både i kroppsligt och andligt hänseende. Vi ha därom ett allmänt kändt och i detalj utfördt vittnesbörd af hans systerson, Per Brahe, och vi äga porträtt äfven i helfigur. Samma bild framträder

---

[1] Vi ha begagnat en handskrift i K. Biblioteket, en senare afskrift. Andra afskrifter finnas i Skoklostersamlingen. Alla äro delvis ganska bristfälliga och kunna i sitt nuvarande skick knappast tryckas. Någon gammal handskrift har jag ej sett eller något original. Det bör enligt antydningar ha innehållit mera än afskrifterna göra. Den dåliga svenskan behandlas här något fritt. — En kortare berättelse om de sista veckorna finnes äfven; den går icke in i några medicinska detaljer.

ock ur mäster Hans' i formellt hänseende ganska skröpliga skildring. Äfven denna talar om, hvilken mäktig väldig stark och däjelig man det var »till sin hy och proportion till alla lemmar». Liksom andra kunde han hemsökas af en akut sjukdom, men eljest klagade han aldrig under kraftens dagar öfver hufvudvärk eller andra krämpor. Utförligare dröjer skildraren vid den andliga begåfningen, karaktären och lynnet. Han var så »djupsinnig» i världsliga ting med förstånd och flit, att ganska få kunde följa honom eller göra honom till lags. Han var ock stadig i alla sina företag, så att hvad som påbjöds fick en lycklig utgång, äfven om det syntes många omöjligt. »Hvad är den svenske konungen för en herre», frågade en landsman en gång hans franske läkare doktor Paludanus, »det går så underliga sagor om honom». »Spörjer du», svarade denne, »hvad min herre och konung är för en herre, så vet, att han är en Guds konung». — »Huru så?» sporde den andre. — »Jo, han har ett underligt förstånd, så skarpsinnigt i både andliga och världsliga ting, att jag näppeligen någonsin funnit hans like. I Guds ord, både gamla och nya testamentet, är han så förfaren, att han kan svara hvarje spörjare riktigt och rätta sina egna präster. I världsliga ting befaller han att företaga ärenden, om hvilka ingen kan tro att de skola lyckas eller ens vara nyttiga, och de få dock framgång och varda lycksaliga, så att alla förundras.»

Mäster Hans dröjer vid hans underbara minne: de ord han talat äfven med en ringa man, en bonde t. ex., kunde han tjugu år därefter till punkt och pricka uppräkna äfven till ställe, tid och stund. Han var ock, bekräftar vår sagesman, den mest vältalande man och lade sina ord med sådant behag, att enhvar hundrade gånger hellre hörde honom tala än andra, och det är här vi finna den bekanta uppgiften, att allmogen ofta ropade, att han själf skulle tala i de ärenden, som hans tjänare borde utföra, hvilket han också gärna gjorde, tillägges det, »ty det flöt hans Nåde så lätteligen af, att intet hinder förnams».

Den väldiga, hänsynslösa och hårda härskarekraften är måhända det drag, som snarast och lifligast framträder för eftervärlden, när den vill ställa för sina ögon kung Gustafs personlighet; man erinrar sig, huru han gick fram

Ålderdomsporträtt af Gustaf Vasa.

(Reproduceradt med benäget medgifvande af Red. för »Ord och Bild.»)

krossande hvarje motstånd och vräkande åt sidan icke blott fienden utan äfven sina forna vänner och rådgifvare, när de blefvo hans vilja till hinders; man erinrar sig biskop Brask och andra prelater, mäster Lars, mäster Olof, mäster Kristoffer, von Pyhy, för att icke tala om Anders på Rankhyttan, Måns i Aspeboda och många andra. Man nästan förvånas, när man hör själasörjaren omtala, hvad Per Brahe för öfrigt också har gjort, drag af en älskvärd natur, huru en tid enhvar hade lust att vara hos konungen, huru denne gärna öfvade sig med allt som kunde åstadkomma fröjd och glädje, särskildt med spel och sånger, hvari konungen var »härligen förfaren»; huru alla, som fingo höra, att konungen skulle anrätta ett gästabud, reste dit, äfven om de bodde på många mils afstånd, »allenast till att se hans Maj:ts lustighet». Det är som en solglimt öfver de stränga härskardragen, och man gör väl i att icke glömma dessa vinnande egenskaper, som i sin fulla blom framträdde hos sonsonen, vid sidan af den fruktansvärda vreden, det oböjliga trotset, om man vill förstå framgången och den makt öfver sinnena, som konung Gustaf utöfvade.

I alla dessa afseenden började konungen åren 1557 och 1558 att märkligt tackla af, både till hälsa, minne, glädtighet och sinnets stadighet. Drottning Margaretas död, innan hon ännu fyllt 40 år, säges ha gripit honom djupt, och under de följande åren bortgick den ene efter den andre af hans ungdomsvänner bland »Sveriges herrar, åldrige och vise män». När hans Nåde fick höra om ett sådant dödsfall, kunde han lång tid därefter icke göra sig glad, anmärker vår skildrare. Så såg han icke med samma sinnesstyrka som fordom bekymmer och svårigheter, och sådana saknades icke under de sista åren hvarken i familjekretsen eller i fråga om den inre styrelsen eller de utrikes förhållandena. Mina återstående dagar blifva endast sorgedagar, hördes han upprepa, och när något järtecken förspordes i himmelen eller på jorden, ryckte den gamle till och brukade yttra: »detta gäller mig» — han var ju en tillräckligt stor man för att kunna påräkna en dylik särskild uppmärksamhet af »makterna». Och järtecken saknades icke. En stor komet, med svans så lång som »en glafvenstake», visade sig i augusti 1558. Vid tiden för prinsessa Kata-

rinas giftermål 1559 hördes underliga rop i luften och sågos sällsamma bloss vandra från söderport öfver hela malmen. Mot slutet af december samma år hördes en »ynkelig gråt» en dag och sedan flera nätter i rad på Svartsjö kungsgård till allas fasa, så att ingen vågade sig ut. Samma gråt var, säger mäster Hans, intill midnatt såsom af en gammal människa, men efter midnatt såsom en ung människas, »vid pass såsom ett barn», och slutligen »såsom en späder grises röst». Kyrkoherden, som tillspordes, kunde icke annat än förutsäga det värsta — han hade anställt vittnesförhör och rest upp en sten till minne af tilldragelsen —, och när konungen förnam, att det var sant med gråten, bad han Gud förbarma sig och lät »tidare predika för sig än tillförende». I själfva verket, fortsätter kyrkoherden, dröjde det icke länge, förrän olycksposter inlupo. Fisken flöt massvis död i land på Finlands kuster, så att en båt icke ens kunde komma fram, från Norrland förspordes, att flera tusen renar störtat, desslikes både fågel, harar, räfvar och björnar, liksom ock fisken dog i träsken: »summa in decembri kommo så många både lögnaktiga som sanna tidender, som sorg bebådade kungl. Maj:t.»

Minnen och intryck från den förflutna långa regeringstiden sysselsatte under dessa förhållanden den åldrande konungen, omsorg för beståndet af hans stora verk, omsorger för den framtid, som skymtade i dunkla konturer.

Den kyrkliga ordningens upprätthållande upptog sålunda konungens tankar. Väl förkunnades Guds heliga ord rent och klart i hans rike, men i främmande land upphäfde sig många sekter, hvilka måhända äfven skulle smyga sig in här i landet och göra honom något bekymmer. Sveriges män, yttrade han, äro snarare att samtycka än att utrannsaka hvad sant och nyttigt är — man igenkänner en fras ur de senare öfverarbetningarna af hans afskedstal — bäst vore därföre att han i tid finge gå bort.

Det var dock andra omsorger, som mera trädde i förgrunden. Han hade varit en hushållare utan like både för sin egen och för rikets räkning, och ålderdomens hugskott, att allt numera icke ginge rätt till, att han bedroges, gjorde sinnesstämningen bitter och retad. Han började, berättar mäster Hans, 1557 och 1558 att alltför mycket bekymras

om rikets uppbörd och inkomst, klagade jämt öfver sina fogdars ohörsamhet och otrohet, och straffen uteblefvo icke. Nyårsdagen 1558 tog sig också m. Hans enligt egen utsago anledning af de fattiga befallningsmännens »ynkeliga rop och klagan» att hålla ett längre förmaningstal till konungen: i stället för att bekymra sin ålderdom i onödan borde han hellre tacka Gud för hans rika gåfvor i andlig och lekamlig måtto. Nu kräfde kammarrådet mera ut i årlig ränta af fogdarne, än Gud gaf i alla slags persedlar. Konungen medgaf förhållandet men visste ej huru han på annat sätt kunde blifva af med »gamla otroheten». Mäster Hans föreslog att straffa verkliga tjufvar men låta barmhärtighet vederfaras de stackars befallningsmännen, som sutto i fängelse blott för bristande redovisning. Föreställningarna lära ha verkat; under de närmaste dagarna skola flera fångar lösgifvits och kronans fordringar efterskänkts.

Mäster Hans' utsagor bekräftas af de kungliga brefven från dessa år. Det är uppenbart att konung Gustaf fann ett speciellt nöje i att studera fogdarnes uppbörds- och redovisningslängder från sina respektive områden — ett nöje af snarlikt slag med det, som Napoleon I lärer ha funnit i att läsa rapporterna om försvarsanstalternas tillstånd vid fästningar och generalkommandon, och han var lika mycket herre öfver dessa skenbart torra detaljer på sitt område som Napoleon på ett annat. Efter ett kortvarigt försök att öfverlåta räkenskapsverket åt ett kammarråd, synes han snart ha återtagit den personliga uppsikten och granskningen. Nu började krafterna svika och otåligheten i samma mån växa. Det är från dessa år det bekanta vredesutbrottet öfver ett par dåliga räkenskapsförare härstammar: »vi veta snart icke, huru vi skola gjuta uti eder samma ordning antingen med vax, vatten eller tjära» — det gällde upprättandet af ordentliga uppslagsregister, och två mönster tillsändes de försumlige; »du måtte ha supit bort allt ditt minne i Stockholm», fortsätter den vredgade kännaren af det dåvarande svenska kammarverkets alla hemligheter och begär att i detalj få uppgift på kronans spannmålsförråd af olika slag vid hvarje slott och gård, hos hvarje fogde och i hvarje härad. »Vi äro så försvagade», heter det i ett senare bref (1559), »af kamrerares, kammarskrifvares och ämbetsskrif-

vares otillbörliga förhållande, att vi ganska litet förmå uträtta». De aflöningsregister, sönerna skickade in, räknades om och befunnos för det mesta felaktiga. Kom en räkenskap undan vare sig ur räknekammaren eller konungens »egen lilla kammare», så spordes det efter den hos sönerna, om de kunde fått den bland sina papper. Också var det nog närmast med tanken härpå, som konungen yttrade, när Erik så ifrigt dref på sitt engelska giftermål: »Sveriges rike ger sin konung nog att skaffa; jag fick det i min ungdom och se, nu efter 40 år har dess omsorg skyndat mig med grå hår i grafven. Jag har bragt dess räkenskapsverk i ordning, persedel för persedel, hvilka nu månghundrade äro. Gud unne min efterträdare att väl förhöra dessa persedlar, så synes det, att han hade nog att göra utan främmande nationer.» Men nog stack under dessa världsliga bekymmer ett stycke mammonsträl fram. På mäster Hans' nyssnämnda föreställning genmälde konungen äfven bland annat: »Om mina rikedomar svarar jag: Gud har mig rikeligen begåfvat, men hade jag icke så många otrogna fogdar, vore jag ännu rikare.» Den rike svenske konungen var också vorden ryktbar i Europa; många furstar vände sig till honom med begäran om lån — ingen mindre än den tyske kejsaren Ferdinand själf — men de fingo, åtminstone under de senare åren samt- och synnerligen afslag.

Ända till det sista låg också omsorgen om landets tillbörliga odling och näringarnas förkofran konungen om hjärtat. Man har från 1559 ett långt bref om Norrlands uppodling; man borde anlägga nybyggen på skogarna. Ett annat bref från samma år straffar de lata och oaktsamma östgötarne för deras usla sätt att bruka åker och äng med dikning och röjning, och han ville på sitt kungliga ämbetes vägnar ej längre lida det. Nu skulle fogdar och befallningsmän med några ovälde personer årligen hålla dikessyn, skaffa dikare och rödjare och låta ägarne betala samt pliktfälla dem till fyra penningar för hvar aln, som icke var dikad, likaså straffa dem, för att de läto åker och äng »skoggånga» och igenväxa. — Landsvägar från Bergslagen till Älfsborg planerades och året förut voro Västergötlands

borgare uppe hos konungen för att undervisas, huru de skulle köpslå sig själfva och riket till fördel.

* * *

I den utrikes politiken var mäster Hans tydligen icke invigd, han nämner knappt ett ord därom, men man känner från andra håll hvilken oro den förorsakade den gamle konungen. Väl rådde det sedan 1557 skenbart lugn, men moln uppstego vid synranden, som »hotade med ett stort regn». Sverige stod tämligen isoleradt, hade ingen diplomati; en och annan kunskapare utsändes, en och annan student, såsom Jöran Gylta, skickade in berättelser, men underrättelserna kommo sent, och ryktena voro ej alltid tillförlitliga; så mycket oroligare var den varsamme gamle på Stockholms slott, som af erfarenhet kände världens »svinda praktiker». Sverige hade ingen verklig allierad. Förbundet med Frankrike var naturligtvis föga eller ingenting värdt. I Danmark borde man sedan 1541 haft en trogen granne, och de nordiska rikena borde ju varit anvisade på hvarandra, men å ingendera sidan visades någon benägenhet att göra Brömsebro-fördragets vackra paragrafer till en verklighet.

Dansk trolöshet hade den unge Gustaf Eriksson haft tillräcklig erfarenhet af. Han hade under sin regering mer än en gång tyckt sig draga det kortare strået vid uppgörelserna med Danmark. Gemensam fara hade fört grannarne närmare hvarandra men någon tacksamhet tyckte sig den svenske konungen ej ha försport för lämnad hjälp, lika litet något tillmötesgående i gränstvister och andra små mellanhafvanden, och misstron lågade nu mot slutet upp med förnyad styrka. Danske konungen hade upptagit tre kronor i sitt vapen — utan tvifvel ett lika obefogadt som oförsynt tilltag — och Gustaf Vasa såg där bakom skymta tanken på unionens återupprättande, på att bringa svenskarne under Danmarks träldom igen — hvarförutom det harmade konungen, att de tre kronorna fått sin plats nederst i vapenskölden, och han tröttnade aldrig under de sista åren att varna sina söner och gamla vänner mot dansk illfundighet. Tro ej

deras söta ord, heter det sålunda, och tänk på ordspråket: »tu quoque fac simile, sic ars deluditur arte». I snart fyrtio år hade han varnat sina svenskar för danskarnes arglist, heter det en annan gång, men det hade föga hulpit. Danskarnes törst efter detta rike kan aldrig blifva läskad eller utsläckt, skrifver han till hertig Erik. Han tackade Gud att han förstod deras rätta mening bakom de oljesläta orden: »den allsmäktige Gud värdigas våra kära barn och alla Sveriges inbyggare samma nåd unna och från Däners försåt alltid beskydda och beskärma» — det låter som ett stycke ur litanian. Bakom den djupa misstron låg nog en känsla af, att danskarne i världslig klokskap och allmän bildning voro mera försigkomna än svenskarne. Han uppmanade Erik en gång att skicka ut kunskapare till Tyskland och Danmark — men använd inga svenskar, de äro »så grufveligen enfaldiga och simpla»! Han klagade öfver, att i Sverige samlades »alla de förtviflade jutar, som man öfverkomma kan»; i synnerhet tog större delen af frälset sådana till sig och höll dem »i sådan vördning att ingen måtta är med» — »och på det sista betala samma jutar dem med all den skalkhet, som de kunna bedrifva, och rymma sedan sin kos». En sådan »förtviflad jute», Jöns Jute, benämnd, hade en gång suttit på krogen i Stockholm och bland andra »sällsynta och obekvämliga» ord om konungen yttrat, att mäster Hans, kyrkoherden i Stockholm, ej sade annat i sin predikan än det som fölle konungen väl i öronen. Orden inrapporterades och Jöns Jute stack sig hemligen sin kos ur staden. Konungen skref till Erik om saken. Jöns hade möjligen kommit till denne och ljöge honom nu full, »som jutesätt gemenligen vara plägar», men han skulle ej tro honom utan i stället skicka honom välförvarad tillbaka. Som vi snart skola finna, fick konungen anledning att befara danskarnes grannskap äfven på annat håll.

Det är bekant att konung Gustaf i förargelsen öfver ett omtryck af en dansk rimkrönika, om ej själf grep till pennan åtminstone genom annan man, den förre hofpredikanten numera biskopen Peder Svart, lät »ställa några rim» till svar — liksom han lät öfversätta Hemming Gads ryktbara oration hos Johannes Magnus. På de uslaste rim skildras danskarnes bedrifter mot och i Sverige alltsedan Magnus

Erikssons dagar, deras ränker och otacksamhet, i sammanhang hvarmed utförligt nog redogöres för den svenska flottans segertåg till Danmarks hjälp 1535 — det är den första tryckta skildringen af detsamma. Men midt ibland de af bitterhet fyllda verserna finner man rader som dessa: »mig tyckte det hade icke ondt lag, att svenske och danske sutte i mag och vaktade sig för de främmande gäste, som alltid vilja bygga i deras näste», eller följande: »hvi skola vi nu, svenske och danske, hvarannan så förfölja och vanske sig ej till ringa skada, där de kunna utan all förfång, som nu är skedt en tid lång, till vän hvarannan hafva». Det är ju, som om en ljum fläkt af brodersinne bröte igenom misstrons och aggets kyliga dimma och töcken. Skada att den ej kunde skingra dem! Och när underrättelsen om svågern Kristian III:s död träffade Gustaf Vasa, skulle han, enligt mäster Hans, ha sagt: »Nu har Danmark förlorat en kristen konung och vi en trogen granne.» Troligt är, att han i det längsta skulle undvikit en brytning, men det unga släktet var ej lika tålsamt. Hertig Johan hade 1559 låtit hugga bort de tre kronorna från ett danskt fartyg, på hvilket de varit målade, och den unge kung Fredrik skulle vid underrättelsen därom sagt: »Det skall hvithufvudet en gång få blöda för.»

Bortom Östersjön växte ett annat oväder upp. Den eländiga livländska ordensstaten lutade till fall. Redan 1557 hade Johan uppmanat konungen att skicka några fartyg till livländska sidan för att iakttaga ställningen, och denne öfvervägde betänksamt alla omständigheter. 1558 bröt krigslågan ut, och Johan stod snart på språng att blanda sig i saken, liksom längre fram Erik; man räknade till och med på de land och öar i Livland, som hade svenskt tungomål. Men den gamle konungen ställde sig i början fullständigt afvisande. Man riskerade endast fiendskap med alla grannar, Ryssland, Polen, Tyska riket, hansestäderna, Danmark m. fl., och han arbetade i stället på att upprätthålla de vänskapliga förbindelserna med Ryssland och draga den ryska handeln till Viborg. Underrättelserna om en dansk inblandning verkade först någon ändring. Det vore bättre att taga ett stycke af hunden i rättan tid, än att

hunden skulle bita och sarga en och ätan sedan allsamman upp», hette det i allmänhet redan i slutet af 1558, och innan konungen dog, var det väl, under hänsyn till Danmark, redan principiellt afgjordt, att Sverige skulle på ett eller annat sätt fatta fast fot i Reval; man borde akta sig att komma mellan två eldar.

* * *

Familjebekymmer stötte till de politiska och förmörkade likaledes de sista åren. Sönerna växte upp, de två äldsta försågos enligt tidens sed med land och län och ville snart pröfva vingarna självständigare än den gamle tyckte vara lämpligt. Redan 1558 framskymtar missnöje med Eriks ostadiga, på flärd begifna lynne, och man ser detsamma växa under de följande åren, motiveradt af de frambrytande karaktärsfelen hos sonen, nyckfullheten, självrådigheten, äfventyrligheten i planer, särskildt i fråga om den engelska giftermålsunderhandlingen, misstänksamheten, närd af dåligt sällskap, tills slutligen en fullständig brytning var nära att inträda och Erik måste ödmjuka sig för fadern. Härunder tog sig dennes missnöje icke blott skarpa utan äfven rörande uttryck. Förflugenheten i Eriks åtgöranden och sträfvanden, så stridande mot faderns sunda förstånd, gisslades skonslöst. Konungen kunde omöjligt göra hans »barnsliga och kvinnliga affekter» till fylles; hans »omåttliga affekt» skulle leda honom så långt, att han fördes från allt mänskligt omdöme och förstånd och in uppå fördärf och galenskap. »Du talar», heter det en annan gång, »om att bevisa ett kristligt och barmhärtigt verk. Ja, det vore visserligen ett kristligt, barmhärtigt och rättvist verk, att du ville komma oss din gamle och utarbetade fader i sin ålderdom med regementet till hjälp.» Han besvor Erik åter en annan gång vid Kristi död och pina att förskona sin gamle fader — »vi ga hvar dag på grafbrädden» — med det martirium, hvarmed han och andra plågade honom.

Johan i sitt finska hertigdöme beredde oro af annan art. Studierna och grubbleriet å ena sidan, äregirigheten å den andra voro lika litet i konungens smak, och när den 21-

årige fursten började på egen hand drifva politik i Livland, fick han snart det ena bannebrefvet strängare än det andra. Han fick höra talas om sina barnsliga meningar och sin ungdoms oförstånd, varnades för att »flyga så i het kål, som flugan gör», att han brände sig, förbjöds att afsända några tyska bref, utan att ha underställt dem fadern, efter han icke i sitt kansli hade personer, som förstodo sakerna rätt: allt hårda ord för en ung och tilltagsen prins att höra. »Vi förundra oss att du är så het att längta och trängta efter olyckan och ställer ditt sinne på obegrundade och ovissa meningar», hette det ett par gånger under dessa år. En annan gång yttrade sig fadern om Johans håg för studier och på samma gång sina tankar om historien: »du läser tilläfventyrs allehanda gamla historier, däraf du kan förfara huru sakerna på den tiden tilldragit sig; så kunna väl sådana gamla historier vara nyttiga, dock tyckes oss denna tids lägenheter vara fast olika de gamla och att världen alltid förändras.» Läs därföre också den heliga skrift, slutar fadern och bifogar ett långt utdrag ur Jesu Syraks bok, tänkespråk som dessa: låt dig ej tycka att du är visare än de gamle; lyd din fader i hans ålderdom och bedröfva honom icke, så länge han lefver; håll dig väl med hvar man men tro näppeligen en bland tusen. Den sista sentensen kunde ju sägas vara en sammanfattning af den gamles lefnadserfarenhet — »tro allom väl men eder själfvom bäst», brukade det eljest heta. Men ett af de strängaste brefven fick dagen därpå ett vänligt, mildt och förklarande följebref. Det märktes, att drottning Margaretas förstfödde låg fadern om hjärtat. När Johan en gång var sjuk, skickade han en af Sveriges sällsynte läkare, doktor Johannes Kopp, till honom men rådde honom därjämte att vara försiktig, ty det sällskapet hade mest för bruk, att de intet annat göra än fördröja tiden och ingen kurera fullständigt, på det att de alltid skola ha något att göra; han borde icke taga in något läkemedel, förrän doktorn själf i hans närvaro »kredensat», d. v. s. smakat på detsamma. — Emellertid slutade det med, att konungen måste ålägga befallningsmännen att ej lyda sönernas bud, förrän de inhämtat hans vilja.

En annan sak i fråga om sönerna gjorde bekymmer, och det var deras framtida underhåll. Det kunde ej gärna ske

annat än med förläningar; därom rådde nog intet tvifvel. Men huru skulle deras ställning blifva till rikets öfverhufvud? Testamentet, som skulle handla därom, ehuru länge planlagdt, sköts upp år efter år. Gud gifve, att jag finge tid att ordna detsamma, hördes konungen ej sällan sucka. I självfva verket torde problemet öfverstigit hans statsmannavishet. Det hette en gång till Johan, att han ej finge företaga några viktiga saker eller »främmande» handlingar utan att rådfråga konungen, bröderna och »flera rikets ständer», ja, till och med dessas samtycke kräfdes. Det var samma obestämda formulering, som testamentet innehöll och som lämnade så mycket åt den goda viljan. Tanken på Birger jarls söner kom nog för Gustaf Vasa — mäster Hans berättar åtminstone därom —, och han tröttnade icke att förmana barnen till inbördes kärlek och lydnad för sin konung, men längre kom han icke.

Men hade konungen ofta giltiga skäl att förebrå sina vuxna söner, så hände det nog stundom att han gent emot dem framstod som den gamle knarrige familjefadern, som länge sedan glömt ungdomens art och lynne. Erik ämnade en gång ha något skådespel för händer i fastlagen och begärde få låna några harnesk ur rustkammaren. Det afslogs åtminstone indirekt; vill du ha något skådespel, fortsatte den gamle, kan du under resan ner till Småland hålla mönstring med mina ryttare. Den unge Magnus följde senhösten 1559 sin frände hertig Frans af Lauenburg till Östergötland. »Jag kan väl tänka», skref fadern, »att hertig Frans håller flux på att dricka och har sådant lefverne för händer, som han plägar. Du är en ung person och bör ej slå dig i dryck och slöseri.» Det var kanske en välbehöflig förmaning. Men när han sedan uppmanar honom att taga sig något nyttigt före, förmana fogdarne till flit och trohet, hålla efter dem och befallningsmännen, ha inseende på byggningar o. s. v., begärde han kanske för mycket af sjuttonåringen.

Döttrarna borde naturligtvis bereda mindre bekymmer, och när han 1560 förmanar den nygifta Katarina, som varit illamående, på följande sätt: »jag kan väl tänka att du intet godt regemente håller med ätande utan håller ännu samma sed som du gjorde, när du var fröken, och äter allehanda

skofvel, som är äpple och frusna nötter, desslikes socker och annat som förslemmar magen», småler man endast öfver att finna ett sådant bref i rikets registratur. Men så kom i december 1559 den stora skandalen med den nittonåriga Cecilia, som kom fadern att fälla så bittra tårar. Det var förmodligen under intrycket däraf, som han nyåret 1560 mötte kyrkoherden i Stockholm med orden: »Johannes, min själ är bedröfvad intill döden.» Den vackra Cecilia undgick emellertid nog icke en faderlig tuktan. Hon hade knäfallit för Erik och klagat, att fadern slagit henne och rifvit allt håret af henne. Det kom till dennes öron, och han ansåg nödigt försvara sig, icke för slagen, hvarom ingenting åtminstone yttrades, utan för hårdragningen: »håret lopp dock eljest af henne», skref konungen, »som mångom nog vetterligt är.»

* * *

På nyåret 1560 började konungen känna sig svag »både i hufvudet och magen»; han klagade öfver en brännande feber. Efter vanan under de senare åren reste han under vintern och våren kring Mälarens stränder, uppehållande sig på dess öar, kungsgårdar och städer. Nu hade han ingen ro; han stannade knappt mer än 14 dagar på något ställe och färdades fram och tillbaka, tills han i slutet af maj kom till Eskilstuna. Här sammanträffade han med hertig Johan, som återkommit från England, och mötet med den son han särskildt höll af tycktes krya upp honom. Han begaf sig snart till Stockholm, där rikets ständer i förra hälften af juni samlades, och kunde själf midsommartiden mottaga dem för sista gången. Anande sin nära förestående bortgång, höll han till dem sitt rörande afskedstal, fick sitt testamente erkändt, tronföljden ännu en gång befästad och löstes sålunda från ett bekymmer, som under de sista åren ofta ängslat honom. Men nu kommo förberedelserna till Eriks engelska resa, hvilken han så länge satt sig emot, och väckte ny oro. Sjukdomen bröt ut med förnyad styrka den 13 augusti, och han kunde ej följa sonen till skepps, när denne den 14 aug. afreste. Sjukdomen yttrade sig

med diarré, en brännande feber, våldsam hufvudvärk, sa att »hjärnan ville spricka sönder» på honom, och sömnlöshet. Länge fram följde häftiga uppkastningar, han kunde ej förtära någonting, och krafterna aftogo följaktligen. I slutet af augusti inträdde dock större ro, han låg för det mesta stilla och fick sömn men fortfarande utan att förtära något och lifslågan brann allt mattare. Hufvudet var dock klart intill det sista, ehuru lynnet var ojämnt; han talade med sin omgifning, särskildt med sina barn, förmanade ömsom mildt och strängt; minnen från de gångna åren, tankar på framtiden sysselsatte honom, men så småningom lösgjordes sinnet från världsliga bekymmer, och att höra Guds ord blef hans förnämsta tröst. Vi skola i öfrigt ej följa sjukdomens förlopp i dess detaljer, sådana hans själasörjare skildrar dem, utan hänvisa i det afseendet till bilagan, där uppgifterna sammanförts. Mäster Hans nöjde sig nämligen icke endast med att lämna själen tröst. Han sysslade äfven med kroppens vård och var till en tid konungens ende läkare. Denne hade i öfrigt endast mäster Lukas, apotekaren, och mäster Jakob, barberaren, att tillgå. Först de sista dagarna anlände omsider två verkliga läkare, doktor Paludanus och doktor Vilhelmus (förmodligen Vilhelm Lemnius) men kunde då ingenting uträtta.

Vi skola i stället ur mäster Hans' berättelse anföra ett och annat personligt drag från de sista veckorna.

Sålunda vände sig konungen den 15 aug. till mäster Hans med orden: »Ja, Johannes, jag förstår väl, att jag aldrig står upp från denna sängen, ty detta år är mitt sista. Men icke förty, du har plägat hjälpa mig med goda råd tillförene, så hjälp mig nu för min sjukdom, efter jag ingen doktor har när mig utom mäster Jakob och mäster Lukas. Försumma intet som du tror kan vara mig nyttigt, jag vill vara dig lydig i hvad du begär af mig.» Mäster Hans, som att döma af hans berättelse synes varit något omständlig och talträngd, började med en lång förmaning till tålamod, åtföljd af härliga exempel, och föreläste både ur Petri och Jakobs epistlar. Konungen svarade: »Jag vill ju gärna lida hvad som kan vara en fattig syndare möjligt, dock önskade jag gärna hjälp af Gud genom de medel, som äro honom behagliga. Förmana församlingen till för-

böner för mig, men tänk själf ut några världsliga läkedomar som kunna hjälpa min kropp och mitt brännande hufvud och svala min mage och mina lungor. Kan det hjälpa, så hjälpe, hvarom icke, vill jag det tåligt lida.»

Följande dag, den 16, då sjukdomen tilltog, frågade konungen sin omgifning: »Huru synes eder?» De svarade: »Vi hoppas att Ers Nåde ännu länge får blifva hos oss.» Konungen sade: »Jag hade nog velat längre lefva, om det är så väl, men är det så att jag icke får göra det längre, så menar jag dock, att min åminnelse icke skall begrafvas med min kropp.» De svarade: »Nådigste herre, förutom Guds rena och klara ord, som genom Guds nåd och Ers Nådes beskydd kommit upp i Sverige, så lefver Ers Nådes åminnelse i skogar och alla slättmarker, berg och dalar, älfvar och sjöar, som aldrig någon förut visste rätt bruka, samt med kvarnar och fiskeströmmar, som nu riket till evigt gagn uppfunna och brukade äro, hvilket aldrig kan förgätas.» Ett vackert erkännande åt den store landsfadern och fredsvårdaren. Man erinrar sig ofrivilligt skaldens ord:

Solen lyste öfver värmda dalar,
öfver speglande sjöars rymd.
Mellan kullar slingrade blåa floder,
och på fälten böljade skörd vid skörd.

Ljust och gladt låg Fjalars vida rike,
högtidssmyckadt vid kungens fot.
Med ett anlet, mildt som en tacksam dotters,
såg det mot sin grånade fader upp.

Konungen svarade: »Gud unne mina barn och alla Sveriges inbyggare i sämja och kärlek draga nytta af sådant nit och arbete. Jag har intet mera däraf än denna bedröfvade kroppen för all min vaka och omsorg. Jag begär nu himmelsbröd, världen kan jag intet taga ifrån; behålle hon det med sina barn.» Hvarpå han med tårar fortsatte: »Gud, var mig nådig och förlåt mig min stora världsliga omsorg. Jag är nu mätt af denna världens mödosamma frukt och lefverne, mina dagar äro sorgedagar härefter.»

En annan dag, den 18 aug., mottog konungen nattvarden. Hans svåger, herr Sten Eriksson, gaf då ordinarius lönligen in, att han skulle tala på de fattiga fogdarnes

bästa, som lågo i fängelse eller stodo i borgen, och bedja konungen förlåta dem. Ordinarius gjorde så med knäfall, drottningen och herr Sten »föllo ock tillhopa», bedjande om nåd för de fattiga fogdarne. »Bedjen I», inföll konungen hastigt, för »uppenbara mördare, förrädare, kättare», och nämnde med detsamma några vid namn. »Nej, icke för sådana uppenbara syndare», svarades, »de böra aldrig lefva, utan vi bedja underdånigt för dem, som kommit till akters på räkenskap och fallit i andra obetänkta synder». Konungen svarade att dem, som voro komna i h. Nådes skuld, ville han gärna förlåta och började med detsamma förmana sina barn att hädanefter vara Gud och sina regenter lydigare än de förut varit, icke förhäfva sig öfver sin kungliga börd o. s. v. Så mottog konungen nattvarden, och när allt var utläst, släpptes de fångar ut, som han lösgifvit.

Det var dagen efter, som konungen efter en stunds hvila vaknade upp, fick se sonen Magnus bredvid sig och ställde till honom de ofta anförda orden: »Magnus, Magnus, jag förmanar dig, hör din fader, ty du är mig kär och har aldrig förtörnat mig. Frukta Gud, min son, var din broder lydig och vakta dig för högfärd . . . Var dina syskon god, så varder dig väl gångandes.»

Dagen därpå klagade konungen, att han hade få vänner som ville vara när honom, och då de närvarande protesterade, fortsatte han: »Hvad är det I sägen, mina barn sköta intet om mig, allenast de få hvad de begära.» »Säg icke så», inföll drottningen, »Gud hjälpe mig så visst, som de gärna vilja vara när Ers Nåde, men Ers Nåde förtörnas strax på dem och talar dem så hårdeligen till, att de gråta och bedröfvas, att de ej kunna vara sin herr fader till lags.»

Ett par dagar efter, sporde någon konungen, om han ville något. »Ja, det vill jag, hvad du ej kan gifva mig», svarade han, »nämligen himmelens rike.» De försökte bjuda honom lättsmält föda, och konungen inföll: »Hvad nu, viljen I förlänga lifvet på mig, som dock måste dö, viljen I stå emot Herrens dom?» och begynte så skämta öfver människors fåfänga tankar, så att de, som det hörde, ej kunde hålla sig från löje.

Andra stunder bekymrades konungen öfver sina rikedomar; han hade samlat så mycket tillhopa, med så stor

omsorg och bedröfvelse som någon i hela världen, och nu i nödens tid voro de honom till så liten nytta; icke ens en förfaren läkare kunde de skaffa honom, och dock hade han kostat på sådana så mycket som någon annan. Han tänkte stundom på allt som återstod att göra: »Mycket kunde jag ännu hafva att uträtta; huru skall det eljes gå eder, I svenske, under ett nytt regemente? Denna svinda världs lägenheter kunnen I fast litet förstå.»

Sjukdomen ökades emellertid; en gång vid midnattstid ville konungen stiga upp och låta leda sig omkring i slottet, men måste snart lägga sig igen, fötterna började frysa och skälfva. »Hvilken svår pilgrimsfärd var icke denna», yttrade han, »och mig till litet gagn.»

Den 25 aug. tillkallades ärkebiskopen och kyrkoherden i Uppsala för att vaka öfver konungen. Han började klaga öfver smärta i högra armen och sidan, — man fruktade för förlamning, som dock ej inträdde — och handen blef blåaktig. När konungen märkte dessa tecken till döden, yttrade han: »O Gud, jag tackar dig för detta världsliga regementet, som jag nu fört i 40 år, detsamma befaller jag dig igen och vill det ej mera regera. Förlåt mig hvad som är missbrukadt och gif mig ditt rike, där intet missbruk är», och när herr Sten talade om sin förhoppning att han ännu länge skulle regera »oss arma svenske män», svarade han: »nej, aldrig.»

Det var från denna tid som han i tre veckor låg stilla, endast då och då ställande några ord till sina barn. Så höll han en dag till Johan ett långt tal om ett försiktigt och stadigt regemente, att vi svenske icke skulle låta föra oss i många främmande saker utan lära känna oss själfva och icke trakta efter omöjliga ting. Med oförminskad styrka uppstego erinringar från ungdomens kampår och förbittringen mot gamla fiender hade ej gifvit efter. Så talade han bland annat om »påfvens gamla förrädiska biskopar», som icke allenast lugo och röfvade rikets fromma och menlösa herrar världsliga gods och ägodelar ifrån, hvarmed de skulle försvara städer och land, utan ock, hvad värre var, försnillade dem deras själs rätta salighet ifrån, som var Jesus Kristus. Så snart de, som hade regementet, ej ville dansa efter deras pipa, vände de aldrig igen med lönliga stämplingar och skrifvelser utom riket

för att komma uppror åstad och draga in utländska herrar. Så skedde med biskop Brask, som förrådde herr Sten den unge, med den gamle räfven biskop Jakob i Uppsala, »som ock den nya påfvens lem och djäfvulens ståthållare och troll», bisp Göstaf, »hvilka alla i mina tider voro». Man ser, att den gamle ännu lika hjärtligt hatade som ynglingen en gång gjort.

Det hårda sinnet veknade dock mer och mer. Han förlät alla på jorden, som varit honom emot, yttrade han en af de sista dagarna, och tillsade herr Sten att han skulle tillkännagifva det; på samma gång bad han, att alla skulle förlåta hvad helst han hade brutit, »eho det vara kunde, som han utan lag brutit emot.» Nästan de sista ord som hördes från hans läppar, voro också dessa: »Jag bekänner mig icke så hafva regerat i mitt konungsliga ämbete, som mig borde. Herre Jesus, som allsmäktig äst, misskunda dig öfver mig syndare.»

I öfrigt låg han, såsom redan nämnts, de tre sista veckorna stilla, ville mer och mer sällan tala. Den 23 sept, mottog han åter nattvarden och aflade sin trosbekännelse. Hertig Johan kom in, och fadern underrättade honom därom med glädje. Johan ville ytterligare tala med honom i religionen, men då äskade han med händerna penna och bläck. När han fått dem, började han skrifva med den förlamade handen: »ena gångo bekändt och därvid blifvit eller hundrade gånger taladt»[1] — de styfnade fingrarne kunde ej fullborda meningen eller ens skrifva den riktigt, men, säger mäster Hans, det var dock »en stadig mans hjärtans bekännelse, hvilken icke förgätas borde». När orden upplästes för konungens barn, började de »ynkeligen gråta», berättar mäster Hans vidare, »så att det var jämmerligt att höra, både små och stora». Då man ej kunde tysta dem, sade konungen: »Ja, I begynner allaredan göra min skjutsfärd.»

Ordinarius i Stockholm tillbragte mot slutet dag och natt hos konungen. Det var en af dessa dagar, som denne begärde, att han skulle styrka hans tro med Kristi löften. »Att predika för mig om mina synder,

[1] »En gång att bekänna och blifva därvid är bättre än hundrade gånger sagdt» lyda orden i den kortare berättelsen.

göres dig icke behof; att de äro många och stora, veta vi bäst själfva, men huru de förlåtas, därom vill jag försäkras i samvetet.» Ordinarius menade emellertid, att syndernas förlåtelse kräfde deras föregående bekännelse, men då blef konungen förtörnad och sade: »Icke vill du att jag skall röja mina synder för dig?» »Nej, för Gud», svarade mäster Hans. »Ja, det kan jag göra dig förutan och jag gör så. Hörde du icke, att jag sade: jag vet, att jag syndat och är värd straff af Gud, är och fördenskull illa tillfrids i mitt samvete? Därföre behöfver du icke göra mitt samvete värre än det är, utan hjälp min förskräckta ande med Kristi löfte, att Gud är mig nådig, vill förlåta mig och har förlåtit mig ... själström begär jag och icke vanström.»

De tre sista dagarna låg konungen alldeles stilla utan klagan, och när någon frågade, om han ville något, höll han stundom en hand upp och stundom bägge, lyfte ögonen mot himmeln och teg. Ordinarius läste under tiden för honom i bibeln. Först en af de sista dagarna ansåg sig den förre böra underrätta den unga drottningen — hon var 24 år — som från den 13 aug. till den 28 sept. icke lämnat konungens sida hvarken natt eller dag, fastän alla andra bytt om sin vakt, att allt hopp var ute. Hon blef mycket förskräckt, ty de andra läkarne hade ingifvit henne förhoppning, och när mäster Hans bad henne, om hon hade något att säga konungen, att göra det snart, svarade hon: »Jag har intet otaladt, om det är sant som du säger, ty jag väntar mig ingen glädje i denna världen efter min nådige herre». Samma dag sjuknade hon och lade sig i samma sal, som konungen låg, »så att hennes ögon voro alltid till h. k. Maj:t». Det var den 27 sept. enligt mäster Hans' utsago.

Den 29 sept. kl. 4 om morgonen kom ordinarius till konungens bädd; han låg som i en söt sömn, men mäster Hans lutade sig öfver honom, lyssnande efter andedräkten, och märkte att dödsstunden var snart för handen. Han skyndade efter sin bok. Under tiden hade flera af de vakande, som ej trodde ögonblicket vara så nära, gått till hvila. Den danske läkaren doktor Vilhelm hade då gått fram till konungen och kunde ej annat märka än att han var afsomnad. Han drog då mössan, som konungen hade på hufvudet, öfver ögonen och ropade, att h. M:t är nu död. De

närvarande förfärades och sprungo hastigt upp. Men när konungen hörde sorlet, sköt han med egen hand mössan från ansiktet och undrade hvad som stod på. Då de det sågo, vordo de alla glade. När mäster Hans kommit tillbaka, fann han konungen i själtåget. Han ropade då några ord till honom, förmanande honom till tro på Kristus. Då reste sig herr Sten upp och sade: »Mig synes det är ej behof, att du ropar längre, ty hans Nåde hör nu intet». Då böjde sig ordinarius till konungen och sade de bekanta orden: »Nådigste herre och konung, tron I på Jesum Kristum och hören min röst, så gifver oss något tecken.» Detsamma begärde herr Sten. Då svarade konungen med hög röst till allas häpnad: »Ja.» Sedan syntes andedräkten två gånger och intet mer. Det var då den åttonde timmen på dagen, och ordinarius anbefallde den aflidnes ande i Guds händer. »Man må fritt säga», slutar berättaren, »att aldrig kunde någon människa med tystare och stillare aflidande fara af detta elända lifvet än denna högbemälte k. Maj:ts person.»

Tillägg. Det s. 301 r. 4 nedifr.—s. 302 r. 13 anförda samtalet torde böra hänföras till ett tidigare tillfälle.

Bilaga.

Sjukdomsbeskrifning.

Våren 1560 började konungen mera än förut klaga öfver ohälsa, han kände sig svag både i hufvudet och magen (9/4), han var »ganska svag» af en het febris, »efter vi så svårligen heta och brinna» (29/4), han led af en »svårhettig colerisk feber» (5/5), som gjorde honom svag och vanmäktig. Han tycktes krya till sig något under riksdagen, men kort därefter bröt sjukdomen ut på allvar; ordinarius i Stockholm, mäster Hans, beskrifver den delvis dag för dag[1], och vi återgifva i det följande för det mesta hans egna ord.

Den 13 aug. »vart h. Nåde mäkta försvagad af diarrhæa, som är en sjukdom af de buksoter, så att han icke kunde lämna slottet.

Den 14 aug. efter middagen blef h. Nåde så försmäktad af svår hetta och frossa, att han icke kunde följa hertig Erik till fartyget, som skulle föra denne bort.

[1] Mäster Hans utlofvar i sin berättelse att på slutet meddela en mera detaljerad sjukdomsbeskrifning. Den saknas i de afskrifter vi sett.

Den 15 aug. tillkallades ordinarius, hvilken, när han såg h. Nådes vatten, strax förnam för handen vara febrim acutam, det är brännande skälfva, samt med den sjukdom, som var diarrhæa, hvilken icke är god att stilla. Kom ock ordinarius ihåg h. k. Nådes höga ålder, i hvilken den naturliga vätskan mycket försvunnen var, af hvilka märken han vardt förfärad. »Öfver denna ganska natt var ingen ro i hufvudet eller magen.»

Den 16 aug. Sedan man förnummit choleram vara orsaken till hufvudvärken, ty h. Nådes ansikte med alla lemmar brunno, ögonen gåfvos in i hufvudet, munnen var stadigt torr, ingen sömn, gaf man h. Nåde violers sirap och granatäpple till att äta, endevievatten till att dricka och cicoreæ, det som h. Nåde skulle släcka hettan. Man hade väl låtit ske någon purgats, men diarrhæa var alltför svår med sitt aflopp . . . När man nu såg att förenämnda cholera begynte tämmeligen med sitt upptändande regera, tillpyntade de rosensyrap uti h. Nådes drick och »oxisa chæra simplex» och understundom med acetosæ, gjordom så ett kosteligt magbad med svamp med duk öfver lifvet; när det var hett, så kylde man det på nytt, och många andra remedia, ändock det ganska litet halp. För den diarrhæa brukade man constringentia, constipativa och frigidativa, men den natten var ingen hjälp.

Den 17 aug. begynte h. Nåde att hosta och uppkasta öfvermåttan; när man det såg, vardt man illa tillfreds. Och ändock h. k. Nåde var en flegmatisk man, väldig och stark till alla lemmar, var dock h. k. Nådes natur mycket af många omsorger försvagad, så var med otjänligt vakande, desslikes var ock kommen till en god ålder, som var 70 år, därföre vardt den naturliga vätskan snart förtorkad, utan hvilken lifvet får snart en ända.

Den 19 aug. klagade h. Nåde öfvermåttan om den sjukdom, som stod i magen och i hufvudet, ty, sade h. Nåde, min hjärna spricker visserligen sönder för den omöjeliga hetta skull. Och när man ville gifva h. Nåde något som kunde dugligt vara, sade han allt nej till, så alla konfekter, syraper och dricker ville h. Nåde platt intet anamma. Dessmera förökades sjukdomen. Men på middagstid samma dag fick h. Nåde en hvila och låg ganska tyst, hvilken hvila gaf oss hopp på nytt.

Den 21 aug. vardt h. Nåde förtungad af en svår hicka, att man intet lif se kunde, ty anden var stundom mäkta långt borta. Strax ordinarius det såg och såg h. Nådes vatten, då fick han görligen se h. Nådes vissa död . . . Så var då all h. Nådes begärelse, att sådana hicka skulle förtagas. Strax beslöt ordinarius, att saken var den rätta, att h. Nådes buk och mage var tom af diarrhæa och vometa, som intill den tid h. Nåde öfvermåttan tvingat hade. Strax lät man tillreda mandelmjölk, blöta ägg, järpar, både stekta och sudna, och allt det som snarligen smältas kunde och god föda gifva. Item man lade sig vinning med det samma att stämma den afflod, som gick af h. Nåde, både utvärtes med smörjande och med mat invärtes. Men den utvärtes unguentum led h. Nåde som snarast

men ingen mat ville h. Nåde lida eller kunde behålla pro vomitu. Ej kunde h. Nåde med någon konst komma till sömn, hvilken hade varit i sådana fall den yppersta hjälp men det var ingen som jämnast 14 dagar. Detta gjordes i de två dagar.

Den 23 aug. Vi vilja, sade de, låta sjuda ett höns med hafrevälling, på det e. Nåde måtte få äta däraf, så kunde den svåra hickan förgås, som nu är kommen af det att e. Nådes mage är så tom. Konungen skämtade öfver människors fåfänga tankar.

Den 24 aug. Sjukdomen förökade sig mer och mer. Konungen försökte stiga upp och låta leda sig kring i slottet, men händer och fötter begynte frysa och skälfva, och han måste lägga sig igen.

Den 25 aug. begynte h. Nåde klaga sig i den högra armen och sidan. Strax ordinarius det hörde, fruktade han, att paralysis ville komma och det icke ex crudis et superfluis humoribus, som gemenligen plägar ske, utan ex colica affectione nimia præcedente, och han aktade, att h. Nåde icke felte till sinne eller förstånd. Så lät man göra h. Nåde fermentationes och lavendelvatten och andra sådana simplicia, samt med bekvämlig band och lindor belade h. k. Nådes händer. Detta gjorde vi i åtta dagar. Därefter vardt h. Nåde väl till pass, lika som den sjukdomen aldrig hade rört h. h. Nåde. Om aftonen kl. 7 begynte h. Nådes hand vara blåaktig och h. Nådes vatten vara grönt, af hvilket allt vi ytterligare förstodom h. Nådes död.

Den 26 aug. lät h. Nåde leda sig utur den stora försalen, där h. Nåde legat i 14 dagar, och in uti den innersta salen, där h. Nåde var tillförende van att ligga. Från den dagen och öfver tre veckor låg h. Nåde stilla med alla åthäfvor . . . så att det gjorde oss allom stort hopp, att h. Nåde skulle blifva bättre.

Den 23 sept., när klockan var vid 2 efter middagen, fick ordinarius bud, att h. Nåde var ganska svårt betagen.

Den 24, 25 och 26 sept. låg h. Nåde stilla och platt intet kvidde eller beklagade sig, utan allenast detta: när de h. Nåde frågade, om han något ville, så höll h. Nåde stundom ena handen opp, stundom båda, lyfte sina ögon mot himmelen och teg.

Den 27 sept. såg ordinarius h. Nådes vatten, i hvilket han intet annat såg än vissa dödens tecken, samt underrättade drottningen, att allt hopp var ute.

Den 28 sept. låg h. Nåde ganska stilla såsom tillförende, ville ingen mat eller dryck taga till sig, utan strax någon därom talade, nekade h. Nåde med handen... Man hafver ock det sagt, att k. M:t orkade och kunde väl tala, allenast h. Nåde ville ej, för det att icke någon skulle i någon måtto bekymra h. Nåde med världsliga spörsmål . . . Sedan in på aftonen och intill dödens stund talade h. Nåde platt intet, ej heller något, annatdera hvarken vått eller torrt, ville smaka, allenast ville h. Nåde höra Guds ord . . . Sedan den hela natten för Michaelis talade h. Nåde intet, ej heller kvidde, ej heller med rörande eller tagande, utan allenast när man frågade h. Nåde om tron, upplyfte han handen litet. Ordinarius läste 38

psalmen, och h. Nåde lyfte handen upp. När det skett, syntes han intet annat vilja än ligga i rolighet. Och intet på jorden var h. Nåde kärare, som oss syntes, än sömnen, ja, i ganska tre veckor.

Den 29 om morgonen kom ordinarius till h. Nåde och frågade de närvarande, huru dem syntes. De svarade: vi hvarken höra eller förstå annat än en söt sömn såsom vant är. Huru länge h. Nåde skall så ligga utan kvida, vet Gud allsmäktig, ty vi hvarken höra eller förstå dödens närvaro nu mer än tillförende. Ordinarius sade: då vill jag säga för sanning att tiden nu är hardt förhanden. Ordinarius lopp efter sin bok, och när han kom tillbaka frågade han åter, huru dem syntes. Herr Sten sade: h. Nåde sofver. Då lutade sig ordinarius ned, lyssnade och förnam, att h. Nåde låg i själtåget. Därefter följde den scen som redan i texten skildrats.

Johan Gyllenstiernas riksdagsmannabana.

Studier i riddarhus- och rådsprotokollen

AF

R. FÅHRÆUS.

1600-talets svenska riddarhus var en god plantskola för unga förmågor. Här kommo ynglingar af adlig börd tidigt nog, i synnerhet i jämförelse med våra moderna förhållanden, i tillfälle att aktivt deltaga i dagspolitiken, här utvecklades politisk insikt och politisk vältalighet, här har mer än en af Sveriges kommande statsmän fostrats. För ett rätt förstående af dessas politiska idéer blir det då af stor vikt att gå tillbaka till riddarhusdebatterna: i dem har man ofta att söka den första begynnelsen till en blifvande statsmannastorhet.

Af riksdagstalarne från den senare hälften af 1600-talet har ingen haft en så genomgripande betydelse för samhällslifvets utveckling i Sverige som Johan Gyllenstierna. Redan på grund häraf kan det vara af intresse att något närmare undersöka hans riddarhusperiod; mannens utveckling som statsman ökar intresset. »Man har ansett denne märklige man», skrifver Carlson, »såsom en den svenska historiens gåta, hvars dunkla inre ännu icke blifvit af häfdens ljus belyst. Oss synes, att ett betydligt steg till förklaring af denna gåta är taget, om man följer den ovanlige statsmannen i hans utveckling och gifver närmare akt på hans yngre år, än som vanligen skett.» [1]

---

[1] Carlson, Sveriges historia under konungarne af Pfalziska huset, II, sid. 244.

Det är vid den senare riksdagen år 1660, som Johan Gyllenstierna, då en 25-årig yngling, första gången framträdde i det politiska lifvet. Han har under debatterna visserligen ej begärt ordet så synnerligen ofta, men han har uppträdt så, att det utan tvifvel på den tiden väckte uppmärksamhet, och så, att eftervärlden skulle fästa sig vid hans namn, äfven om han ej under en senare period gjort detta så ryktbart. Det var viktiga frågor före på denna riksdag, den viktigaste om sammansättningen af den regering, som under en följd af år skulle leda Sveriges öden. När man talar om annullerandet af Karl X Gustafs testamente, sätter man detta vanligen i samband med högadelns fruktan för reduktionen och dess ovilja att dela makten med en furste, och dessa synpunkter äro naturligen af mycket stor betydelse. Men det synes äfven, som bakom dessa stora reala intressen också funnes en principfråga af statsrättslig innebörd, den nämligen, om en konung hade, riksdagen oåtspord, makt att bestämma om hvem som skulle efterträda honom i regeringen. Det är många adelsmän, som beaktat denna synpunkt och till den kategorien hör Johan Gyllenstierna. Hans första storpolitiska uppträdande tyder därpå. »Han dubiterade», heter det i riksdagsprotokollet [1] första gången han nämnes, »om en konung må hafva den makten att uppsätta ett sådant testamente, emedan det hafver vim obligandi äfvensom en lag, till hvilkens görande rekvireras consensus ordinum frivillig efter det 4 kap. Kungabalken af LL § 7.» Den paragraf Gyllenstierna här citerar är den, som stadgar, att konungen skulle all gammal Sveriges lag, som allmogen hade med samtycke och god vilja vidtagit, »hålla, styrka och värja, så att ingen olag gånge öfver rätt lag», och att ingen lag gåfves allmogen »utan ja och godvilja deras». För så vidt riksdagen nu trädt i den medeltida allmogens stad och ställe, är mot detta resonemang ingenting att invända, om icke det, att ständerna själfva af konungen begärt uppsättandet af ett testamente.

Utgående från denna ståndpunkt yrkar Gyllenstierna sedermera i de konferenser, som i frågan höllos emellan

[1] 28 sept. 1660.

adeln och prästerskapet, att hela testamentet skulle förklaras ogillt, under det många på riddarhuset och ännu flera inom de ofrälse stånden endast i hvad som rörde hertig Adolf Johans ställning ville afvika från den döde konungens yttersta vilja, men i alla öfriga punkter stadfästa testamentet.[1]

Att detta ej blott i den omtalade punkten faktiskt blef upphäfdt, det må nu hafva varit af praktiska eller af principiella skäl, visar behandlingen af den fråga, som nu omedelbart framställde sig för riksdagen: hur skulle den nya regeringen utses? Rådet förklarade i förstone sig hafva makt att välja regering och kungjorde, att det efter skedt val ämnade meddela riddarhuset resultatet. Men detta kom då i eld och lågor. »Äro vi adhiberade utstöta hertig Adolf Johan, måtte vi väl adhiberas till personernas frivilliga vocation», förklarade landtmarskalken på riddarhusets vägnar.[2] Hur häftigt upprörd man var inom adeln, synes bäst däraf, att denna sammanträdde flera dagar å rad — äfven söndagar såväl för- som eftermiddagar och stadgade höga böter för uteblifvande (10 riksdaler).[3] Att den praktiska önskan att utesluta Fleming spelat en hufvudroll är höjdt öfver allt tvifvel, men äfven här finner man principiella synpunkter. Det var en maktfråga mellan råd och riksdag, synbarligen ock mellan den i rådet representerade högadeln och lågadeln på riddarhuset. På förfrågan, om riddarhuset hade något emot de valda personerna, har Gyllenstierna speciellt svarat: »Vi tala intet om personerna utan om jure et modo eligendi.»[4]

Det finnes i själfva verket intet, som tyder på, att han i denna riksdags viktigaste frågor besjälats af den tanke, som ledt så många af hans ståndsbröder, tanken på

---

[1] »Hr Johan Gyllenstierna disputerar, att testamentet helt och hållet borde ligga ogillt, emedan det in puncto om hertigens person och beställning befinnes prejudicerlig emot Fäderneslandets välfärd och säkerhet — — Instat Dn Johan Gyllenstierna, att det är bevisligt, testamentum hoc pugnare cum legibus et statutis patriæ», skrifves i en samtida dagbok, tryckt i *Handlingar uti Sveriges historia, utgifna utur uppfostringssällskapets bibliotek*, I.

[2] Adelsprotokoll d. 20 okt. 1660.

[3] Adeln sammanträdde i denna fråga 20 okt., söndagen 21, 22 både f. och e. m., 23, 24, 25, 26, 27 och 31 oktober. Sistnämnda dag skedde riksskattmästarevalet.

[4] Adelsprotokoll 21 okt.

att för långliga tider hämma reduktionens fullföljande — redan 4 år därefter visar sig Gyllenstierna som reduktionsvän; för honom hade dessa strider mera statsrättslig betydelse. Hans ståndpunkt är i det hela klar; det är ett slags adlig konstitutionalism, som tagit sig uttryck i hans uppträdande, i synnerhet när frågan gällde Karl Gustafs testamente, men äfven i viss mån vid tvisten om hvem som hade rätt att under minderårigheten tillsätta regering.[1] Den blifvande skaparen af det kungliga enväldet häfdar nu riksdagens makt, representerad af dess förnämsta stånd, det enda, som ännu var tillräckligt politiskt själfständigt och uppfostradt för att kunna motväga konungamakten.

Men vid sidan af denna konstitutionalism, så skild från Gyllenstiernas senare åskådningssätt, finner man hos honom redan nu ett annat drag, hvilket som en röd tråd går igenom hela hans historia, oviljan mot den betitlade högadeln. Det är denna ovilja, som förklarar, att Gyllenstierna ställde sig emot sina ståndsbröder och vid sidan af de ofrälse stånden i fråga om regeringsformens karaktär af grundlag:[2] han har tydligen ansett, att denna lag alltför mycket gynnade de högadliga intressena; samma ovilja visar sig i den debatt om rangen, som utspann sig under riksdagens sista dagar och där Gyllenstierna öppet yrkade, »att utom riddarhuset ej stämman, utan chargen och ämbetet måtte komma i konsideration».[3]

Vida mer än 1660 låter Gyllenstierna tala om sig på 1664 års riksdag. Hans ställning under denna har emellertid enligt min tanke blifvit något missuppfattad. F. F. Carlson[4] gör honom till ledare för den lägre adeln, som vid denna riksdag å ena sidan uppträdde fientligt mot de högre klasserna på riddarhuset, å den andra dref hela ståndet till den häftigaste opposition mot själfva rådet. Studerar man de stora frågornas gång vid denna riksdag, finner man dock, att icke Gyllenstierna, utan Klas Rålamb varit lågadelns afgjorde ledare, ja man skall till och med finna, att Gyllenstierna endast undantagsvis sällat sig till

[1] Om Gyllenstiernas motion i den senare frågan jfr. sid. 323.
[2] Carlson a. a., II, sid. 158.
[3] Adelsprotokoll 30 okt.
[4] A. a. II, sid. 243 f.

hvad man kunde kalla regeringens oppositionsparti. Men visserligen har han vid många tillfällen under riksdagen varit så stortalig och så hänsynslös, att vederbörandes blickar i ovanligt hög grad riktades mot honom.

Det är en i många hänseenden högst intressant riksdag denna 1664 års, kanske ej så mycket genom det resultat den åstadkommit, som fast mer genom lifligheten i debatterna och de olika meningar, som bröto sig därunder. Det var en riksdag, full af strid mellan råd och ständer, mellan ständerna inbördes och inom det första ståndet självt. Egendomligt nog voro striderna redan i gång, innan riksdagen högtidligen öppnats. Den första brännande frågan föranleddes af hertig Adolf Johans bekanta uppträdande, då han af råd och ständer begärde delaktighet i förmynderskapet för sin brorson. Att afvisa hertigens försök att tilltvinga sig en annan ställning, än 1660 års ständer honom anvisat, därom voro visserligen alla ense, men i fråga om huru hertigen för framtiden skulle oskadliggöras, därom voro meningarna delade. En stor del af adeln ville landsförvisa hertigen under minderårighetstiden. De ofrälse stånden däremot ville nöja sig med en skarp svarsskrifvelse och en revers af hertigen, där han erkände sig hafva felat och afstod från sina anspråk. Rådet, som i början var odecideradt, anslöt sig senare till de ofrälse stånden. Det är i detta sakernas läge, som Gyllenstierna ingripit. Han visade de adliga oppositionsmännen, som ännu höllo fast vid sin åsikt, att ärendets natur var förändrad efter de första debatterna därom på riddarhuset, därigenom att de andra stånden icke biföllе adelns mening och att rådet ställt sig på dessas sida. Han yrkade på eftergifter.[1] Trots dessa varningar har adeln, med Rålamb i spetsen, länge nog fasthållit sin mening, men till sist gifvit vika. Under hvilka förhållanden detta skett, är emellertid icke fullt tydligt, då slutprotokoll i denna fråga saknas.

Äfven i en annan fråga, som vid denna tid väckte mycken ond blod på riddarhuset, har Gyllenstierna ställt sig på regeringens sida, nämligen frågan om de danska ätternas introduktion. Striden gällde här, huruvida de

[1] Adelsprotokoll 26 aug.

danska riksrådens ättlingar skulle intagas i 2:dra klassen å riddarhuset, som regeringen proponerade, men som adelns 3:dje klass på det bestämdaste motsatte sig. Äfven här leddes oppositionen af Rålamb, som på sitt kraftiga språk förklarade: »De, som hafva öfvervunnit provinserna, måste icke vara af de öfvervunna begabbade, eftersom somliga hafva satt håret till och huden, somliga medel, att ingen hafver sluppit undan.» Regeringspartiets talare, bland hvilka i främsta rummet märktes Johan Gyllenstierna, pointerade däremot, att de danska adelsmännen fått vissa löften i de nyss afslutade frederna, hvadan ett förkastande af rådets förslag vore liktydigt med fredsbrott. Härtill lade Gyllenstierna ännu ett skäl, som under denna tid var för honom typiskt, och som han uttryckte så: »Om vi skulle gå opp och opiniastrera (nämligen emot regeringens förslag), så skulle K. M:t taga de 3 ständerna med sig emot oss, efter de icke vele lasta ett krig på oss.»[1] Det är samma tankegång, som ledt honom i den föregående frågan, det är principen om adelns rätt att icke öfverröstas af de ofrälse stånden, som här för andra gången träder oss till mötes under samma riksdag. Det dröjde icke länge, innan dessa principfrågor på nytt skulle träda fram. Vid riksamiralsvalet hände det sig, att rådet föreslog Stenbock — med ringa majoritet dock —, adeln vägrade godkänna förslaget, under det de ofrälse stånden valde honom, alltså samma situation som vid ett par föregående tillfällen. Gyllenstierna förklarade då, att man »utan læsion af ridderskapet och adelns honneur» kunde gå ifrån det förra beslutet, och man beslöt också, trots Rålambs betänkligheter, att med iakttagande af vissa formaliteter, som räddade adelns anseende, ånyo falla undan.[2]

Alla ofvannämnda ärenden hade varit före på riddarhuset, innan riksdagen högtidligen öppnats. Sedan den stora propositionen ändtligen framlämnats, började naturligen öfverläggningar om denna. Hvad som mest debatterades var regeringens förslag om en ny bevillning, i hvilket sammanhang också reduktionsfrågan kom på tal. Här uppträder Gyllenstierna verkligen i oppositionens led. Det

[1] Adelsprotokoll 20, 25 maj, 6 juni.
[2] Adelsprotokoll 7 juni.

är nu han fäller det bekanta yttrandet, som visar hans djupt rotade ovilja mot högadeln: »Det vore illa, om vi för 10 à 12 personers skull, som hafva fått donationer, skulle vara nya kontributioner underkastade.» Att de främmande provinsernas stat icke bar sig, det berodde enligt honom därpå, att de gods, som hemföllo till kronan, åter bortdonerades, »hvilket» — tillägger han — »måste förekommas.» [1] I debatterna om bevillningen har Gyllenstierna för öfrigt ej deltagit. I dessa är Klas Rålamb den mest betydande talaren och äfven den, som genomdrifver besluten.

Men häftigare strider rasade denna riksdag på riddarhuset. Drottning Kristina hade i skrifvelse till regeringen förklarat sig vilja för längre eller kortare tid bosätta sig i Sverige och till den ändan begärt fri religionsöfning för sig och sitt folk. Sekreta utskottet, nyss tillsatt för att dryfta frågan om ett krig med Ryssland, fick nu del äfven af detta ärende. Regeringen, som innerst fruktade drottningens återkomst, hade tydligen väntat sig långvariga öfverläggningar inom utskottet, men förnam till sin förvåning, att alla stånden redan under första sammanträdet förklarade sig beredda att bevilja drottningen religionsfrihet för egen person — endast några få röster inom prästeståndet höjde sig mot detta beslut. Då tillgrep regeringen den ytterst oformliga åtgärden att öfverlämna frågan till afgörande inom ståndens plena under föregifvande, att prästernas utskott önskade gifva sitt stånd del af detta ärende. [2] Detta tillvägagångssätt väckte djup harm hos de adliga utskottsmedlemmarne, och Klas Rålamb gjorde sig till tolk härför. Regeringens beslut vore oförenligt med den fullmakt utskottet fått att bringa till slutlig behandling frågor, som till detsamma hänskötos. Då alltså utskottets häfdvunna ställning undergräfts, begärde adeln — man vore frestad säga på trots — att äfven den andra frågan, som sysselsatt utskottet, skulle afgöras inom plena, nämligen »det moskovitiska väsendet, som är fast högre.» [3]

Men det var ej blott sekreta utskottets makt, som var i fara, det gällde adelns makt såsom det främsta ståndet i riket.

[1] Adelsprotokoll 15 juni.
[2] Adelsprotokoll 14, 18, 19 juli.
[3] Adelsprotokoll 19 juli.

Tre gånger hade regeringen redan med de ofrälse ståndens hjälp korsat adelns planer, och syntes nu beredd att göra det den fjärde, och detta med stöd af dessa präster, mot hvilka adeln gifvetvis kände större afvoghet än mot de öfriga ofrälse. »Det lär vara af den konsekvens, att vår frihet och respekt förfaller», utbrast Klas Rålamb. Nu voro goda råd dyra. Johan Gyllenstierna föreslog, att man skulle underhandla med rådet såsom medlare mellan konung och ständer, d. v. s. med de rådsherrar, som ej sutto i regeringen, ett synnerligen listigt förslag, som åsyftade att söndra råd och regering från hvarandra. Att döma af rådsprotokollen har man också allvarligt dryftat den frågan, huruvida man skulle afsöndra vissa rådsherrar från de andra, och man har slutligen stannat vid den åtgärden att låta adeln underhandla med en deputation af rådet.[1] Inför denna deputation har landtmarskalken å adelns vägnar framställt den fordran, att rådet alltid skulle kommunicera sina tankar med adeln, innan något ärende blefve af de andra stånden afgjordt. Sedan landtmarskalken slutat, framträdde Johan Gyllenstierna med sitt bekanta yttrande rörande ståndens förhållande till hvarandra, som egentligen gjort honom ryktbar under denna riksdag.

Hvad han i själfva verket användt för ord — och detta kan för bedömandet af hans idéer vara viktigt nog att veta — är svårt att afgöra, då ej mindre än tre olika referat af finnas hans tal liksom af detta sammanträde i sin helhet. Den gängse berättelsen, d. v. s. Carlsons,[2] stöder sig synbarligen på adelns protokoll;[3] enligt detta har han »proponerat ståndets rättighet ur lagen, 4 kap. Kungabalken, Landslagen § 6. Däraf deducerades riddarskapet och adeln balancera de andra ständernas vota och att vis imperii hos H. K. M:t, riksens råd och ridderskapet och adeln bestode, och imago hos de andra ständerna et quæ cetera.»

Då hela 1664 års adelsprotokoll emellertid tyckes vara synnerligen slarfvigt hopkommet, torde det icke böra tillmätas vitsord gentemot de afvikande rådsprotokollen, som i det hela synas vara noggrant affattade. Nu har man

[1] Rådsprotokoll (Arvid Gustafssons) 19, 20, 21 juli.
[2] A. a. II, sid, 248 f.
[3] Protokoll för 21 juli.

emellertid öfver berörda tal af Gyllenstierna två sådana och från hvarandra afvikande protokoll. Det för Gyllenstierna gynnsammaste lyder:[1] »Hr Gyllenstierna repeterade de gamla tiders exempel i Gustavi primi tid, att när något skulle trakteras, som hade något importance, då blefvo 6 lagmän och 6 hofmän förordnade, hvilka reste till hofvet, där kungen var, och hvad de då gjorde, det blef fast och giltigt och däruti stod vis imperii och de öfriga ständerna voro liksom imago. Begäre alltså nu af K. M:t i underdånighet, att den respekten ännu hos dem måtte förblifva och de icke nu lida något despekt.» Värre utlägger sekreteraren Franc samma tal. Enligt honom har Gyllenstierna efter en längre inledning fortsatt: »Hvad själfva saken vidkommer, förmenar ridderskapet sig hafva god fog att påstå 1) af själfva lagen 4 kap., hvarutinnan klarligen synes, att lagmännen, som då med sex hofmän representerade ståndet, hvad de nomine statuum gjorde, det var godt och gillt. Nu vore fuller formalia post hæreditarium Regimen muterat, men intet själfva essentia. 2) Synes nogsamt af konung Gustaf Adolfs intention, disposition och actioner att vis imperii vore hos ridderskapet och imago hos de andra ständerna. Alltså och emedan ridderskapet häremot uti deras votis blefve öfverstämmade, så förmodar ridderskapet, att riksrådet såsom mediatores därhän bearbeta, att ståndet måtte komma till dess förra respekt och auktoritet igen.»

Den hufvudsakliga skillnaden mellan de nu anförda protokollen ligger tydligen i användningen af orden vis imperii och imago. En möjlighet finnes för antagandet, att Gyllenstierna aldrig direkt pointerat ofvannämnda maktskillnad mellan adel och ofrälse, men uttalat sig så, att man mycket väl kunnat draga dylika betänkliga slutsatser af hans tal. I alla händelser har det sammanhang, i hvilket orden kommit, i någon mån insockrat de för de ofrälse stånden väl beska pillerna. Så brutalt, som det vanliga referatet ger vid handen, har den stortalige riddarhusmedlemmen näppeligen yttrat sig.

Hur som helst, Gyllenstierna har några dagar därefter själf gifvit en förklaring af de anstötliga orden: »Om det

[1] Rådsprotokoll, fördt af sekr. Arvid Gustafsson 21 juli.

ordet vis imperii och imago», heter det i adelsprotokollet den 23 juli, »förklarade han, att rådet, ridderskapet och adeln samt krigsbefälet styrka konungen i rikets styrelse. Imago, därmed förstås icke inania utan imago nobilitatis och icke till präjudice af de andra stånden.» Denna Gyllenstiernas förklaring är tydligen blott ett försök att komma ifrån en obehaglig sak: han hade i häftigheten talat öfverord, som han vid moget betänkande ej ville stå för.

Hänsynslösast af alla har Johan Gyllenstierna uppträdt i denna fråga, men ej ens här förefaller han såsom ledare af något stort parti inom adeln. Såsom sådan framträder äfven nu Klas Rålamb, som uttalat tankar, desto mer märkliga, som de ej äro frukten af en stundens öfverilning, utan synas fullt genomtänkta. Han har gifvit det fulltonigaste uttrycket åt pretentioner, som faktiskt förefunnos hos adeln. »Det synes», säger han, »af den stadgan, som för ridderskapet gjord är, att adeln för sig själf haffver ett votum såsom ett stånd; när nu krigsbefälet och riksens råds namn komma därtill, gör det allt lika såsom trenne vota, hvilka borde icke obilligt någorlunda balancera de 3 andra ständernas vota.» Det är tanken på ett slags öfverhus, bestående af de yppersta i samhället och med full veto rätt mot det ofrälse underhuset, som här föresväfvar Klas Rålamb, och den tanken var för visso ej främmande för tidens adliga statsmän.

När sedan inom riksrådet med anledning af dessa diskurser röster höjdes, att rådet och adeln för framtiden skulle »cooperera», faller Gyllenstierna något undan och betonar, att adeln vore nöjd med denna förklaring, den ville ej tillvälla sig större makt »än som dem competerar.» Men med denna försonliga slutförklaring var striden mellan regering och riddarhus ej bragt till ända. Regeringen harmades öfver de pretentioner, som adeln uttalat, särskildt öfver de ord Gyllenstierna fällt. De vore farliga, menade rikskanslern, och borde icke sägas inför rådsbordet, »de kunde ock gifva stor perturbation och brouillerie bland de andra ständerna.» Man borde därför uppkalla Gyllenstierna inför rådet och låta honom försvara sig; denne borde emellertid afhålla sig från riddarhuset, tills K. M:t och de andra ständerna fått satisfaktion. Äfven riksdrotsen ogil-

lade på det skarpaste Gyllenstiernas tal och ville ålägga honom straff för hvad han sagt. Men andra medlemmar af rådet, såsom Tott, Bielke och Banér, talade för mildare åtgärder, då Gyllenstierna redan »excucerat sig»; de genomdrefvo, att man först skulle underhandla med adeln i sin helhet i denna sak och begära dess råd. Äfven De la Gardie har till sist anslutit sig till denna mening, enär han fruktade, att man genom att gå alltför bröstgänges till väga skulle reta riddarhuset till samfäldt motstånd, men han betonade, att Gyllenstierna på riddarhuset sagt mer, än han velat hafva antecknadt i protokollet.[1]

Å andra sidan var riddarhuset ej sinnadt att gifva vika för regeringen. Nya konferenser höllos mellan rådet och adelns utskott, men utan resultat. Samma tanke besjälade nog både råd och riddarhus, att bägge dessa aristokratiska korporationer borde genom enighet blifva de tongifvande på riksdagen, men de sköto skulden på hvarandra, för att enigheten nu brustit, och ville ingendera ge vika i den faktiska tvistefråga, som gifvit upphof till principdebatterna, den om drottning Kristinas ställning.[2] I dessa senare strider synes icka Gyllenstiernas person; äfven nu har Rålamb tagit ledningen. Först efter flera dagars tvist ingår man en kompromiss: adeln antager rådets förslag att förvägra drottningen religionsfrihet — ett förslag, som under tiden alla de ofrälse stånden antagit — men det sker under uttryckligt betonande af, att under debatterna nya synpunkter trädt i dagen, som kommit adeln att ändra ståndpunkt. Samma dag detta skedde — det var den 30 juli — afstraffades Gyllenstierna. Han slapp att uppkallas i rådet men fick en enskild skrapa af rikskansleren i »lilla rådskammaren». Enligt De la Gardies egen berättelse har Gyllenstierna begärt, att regering och råd skulle, som det heter, »mera anse intentionen än orden, eftersom han det pio zelo hafver talt», och han anhöll i underdånighet, att »sådant honom icke måtte tillräknas, ej heller att det illa måtte uttydas för de andra stånden.» Rikskanslern har svarat, att man väntat och bort vänta annat af honom »icke allenast den gången utan ock hela tiden, som riks-

[1] Rådsprotokoll 22 juli.
[2] Adelsprotokoll 26, 28, 29, 30 juli.

dagen hade varat.» Gyllenstierna har då enligt rikskanslern lofvat härefter »taga sig till vara för det, som för Kongl. regeringen kunde vara till misshag.»[1]

Har detta löfte verkligen blifvit gifvet, har det ej länge blifvit hållet. Fyra dagar därefter uppkallades Gyllenstierna igen och nu i rådet, därför att han så häftigt uttalat sig om några utländska officerare, så att dessa hade klagat hos rådet öfver den ringaktning adeln visat dem.[2] Saken kom före på riddarhuset — dels genom Gyllenstiernas rapport — dels genom en skrifvelse från regeringen och väckte ny förbittring mot den senare. Under Rålambs ledning utarbetades en supplik till regeringen med den affattning, att rikskanslern efter genomläsandet bad, »att adeln med så otidiga skrifter ville förskona K. M:t».[3]

Ännu i riksdagens elfte timma väckte Gyllenstierna en obehaglig uppmärksamhet genom sin hänsynslöshet. På riddarhuset gjordes en dag anmärkning öfver att grefve Königsmark vid en procession dagen förut lämnat sin rätta plats vid sidan af herr Karl Sparre och gått till grefvarne Dohna och Oxenstierna. Grefve Steinberg tillropade berättaren: »prätendere I gå öfver Königsmark», hvarpå Gyllenstierna i den tillfrågades ställe svarade: »om han har bättre tjänst.» Då inföll Steinberg: »Broder, vill du detta determinera, som K. M:t icke hafver gjort, utan ställt till inbördes civilitet», hvarpå Gyllenstierna genmälde: »Har jag bättre tjänst, jag vill intet gå nedanom en grefve.» Detta var en eldbrand, som tände krutdurken.[4] Det blef ett stormigt uppträde. Protokollsföraren betygar: »Hvad mera hörde jag intet för sorls skuld. Sedan kommo hr Gyllenstierna och grefve Steinberg i ordakast med hvarandra, och Steinberg steg ur sitt rum till hr Johan och sade, det han måtte skämma sig, det han så skulle tala.» Till sist måste landtmarskalken lägga sig i striden. Hans

[1] Rådsprotokoll 30 Juli.

[2] Se om denna sak närmare hos Carlson a. a. II, sid. 250 f.

[3] Adelsprotokoll 4 aug. Rådsprotokollet för samma dag innehåller intet om Gyllenstiernas skrapa, men i slutet af detsamma förekommer denna rätt betecknande fras: »Abrumperades protokollet, efter såsom den Kongl. regeringen ville vara allena.»

[4] Om rangstriderna på riddarhuset vid denna tid och deras betydelse, se närmare S. Bergh, Rangstriderna inom adeln under 1600-talet, Hist. Tidskrift, 1896, sid. 117 ff.

ord äro betecknande för situationen: »Om de bättre icke ville hålla hand öfver sitt riddarhus, än härtill skedt är, utan fara fram med så heta expressioner och sitta som på en krog, så är bättre vara från riddarhuset.» Och han begärde för sin person få aflägsna sig. [1]

Detta är, hvad riksdags- och rådsprotokollen innehålla om Gyllenstiernas uppträdande på 1664 års riksdag. Såsom synes af referaten, var Gyllenstierna icke oppositionsmannen par préference, icke ledaren, snarare adelns bête noire, en hänsynslös och stortalig man, som dock redan nu visade diplomatens smidighet och förmåga att falla undan, när så behöfdes.

En helt annan ställning kom Gyllenstierna att intaga på 1668 års riksdag. Landtmarskalken från den förra riksdagen, Per Sparre, hade blifvit riksråd, Klas Rålamb likaså, det var då ganska naturligt, att regeringens val träffade honom, när det gällde att välja ny landtmarskalk: han hade onekligen skaffat sig en position på riddarhuset, han hade visat obestridlig begåfning, möjligen ville man också tysta munnen på den stortalige mannen. Valet visade sig lyckligt. Gyllenstierna har också betydligt mognat på dessa fyra år. Hans formella förmåga att leda förhandlingarna synes varit mycket stor, med ofantlig smidighet visste han att afvisa alla olagliga beslut eller att länka debatterna i de rätta hjulspåren, när ologiska eller ifriga talare ville göra allt för stora utflykter, hans auktoritet var sådan, att våldsamma uppträden, sådana som vid förra riksdagen, förhindrades eller tvärt afklipptes och summariskt bestraffades. [2] Äfven den historiska vetenskapen har haft nytta af hans ifver att ge fastare former åt riddarhusets förhandlingar. Troligen på hans initiativ eller åtminstone på grund af hans kraftiga understödjande af förslaget har vid denna riksdag utsetts en ständig sekreterare, som bland annat skulle ha till uppgift att vårda riddarhusets akter, som hittills varit i »confusion», förvarats under ett hvalf och därför voro »illa medfarna af mögel och vätska». Gyllenstiernas ställning till regeringen är nu den bästa. Han insätter hela sin kraft i sträfvandet att

[1] Adelsprotokoll 22 aug.

[2] Se exempelvis adelsprotokollen 15 och 20 juni.

genomdrifva dess önskningar, han söker till och med urskulda dess fel. Finanspolitiken var som bekant ej denna förmyndareregerings starkaste sida; ständiga anmärkningar gjordes däremot under riksdagarna, det var under sådana förhållanden ingalunda en lätt sak att, såsom Gyllenstierna nu gjorde, remonstrera »hvart kronans medel dessa åren bortåt tagit vägen». [1]

Till stor del tack vare landtmarskalken har också denna riksdag haft ett helt annat och fredligare skaplynne än de båda förra. Man jämföre till exempel 1660 och 1664 års stridigheter mellan råd och riddarhus angående tillsättningen af de höga ämbetena och Gyllenstiernas förklaring efter riksskattmästarevalet 1668, att adeln valt den af rådet föreslagna, »enär ingen kan om ens och annans capacitet, tjänlighet och meriter bättre och med högre förstånd judicera än E. K. M:t och deras Excellenser, som dagligen inhämta kunskaper och förfarenhet om hvars och ens capacité och villkor.» [2]

Något egendomligt förefaller det att höra Gyllenstierna, när man på riddarhuset klagade öfver, att den unge konungen uppvaktades af utländingar, säga: »Det är en delikat sak, som med varsamhet bör omtalas. Vi veta 1664, hur vi utråkade, att vi något kommo till att tala om de tyska officerarne, hvad för ett väsen däraf var. K. M:t har tvenne tyska provinser och därför af denna nationen också bör hafva affektion.» [3]

Landtmarskalkens betydelse under denna tid var emellertid mycket olik de moderna talmännens: den var ej inskränkt till den formella ledningen allena. Af hans kraft berodde till väsentlig del, hvilka beslut adeln skulle fatta: han har föreslagit, han har gifvit upplysningar, han har öfvertalat och öfvertygat. Riksdagens historia blir på det viset äfven landtmarskalkens. Och i det, som Gyllenstierna på denna riksdag genomdrifvit eller sökt genomdrifva, röjes mannen med de stora statsmannatankarna. 1668 års riksdag hör ju icke till våra mest betydande, men så väl regeringens proposition som adelns besvär gåfvo anledning

[1] Adelsprotokoll 6 juli.
[2] Adelsprotokoll 13 juni.
[3] Adelsprotokoll 30 juni.

till intressanta debatter. I alla har landtmarskalken tagit liflig del genom yttranden, som både genom sin fosterländska anda, sin idérikedom och sin ofta träffande form höra till de märkligaste den tidens riksdagshistoria kan uppvisa.

Gent emot vördig prästerståndet häfdade han manligt religionsfrihetens grundsats. Regeringen hade mellan riksdagarna utfärdat en särskild förordning såsom tillägg till religionsstadgan, och det var mot tillämpningen af denna, som åtskilliga röster höjdes inom stånden, i det man menade, att regeringen ej förfore så strängt mot kättarne, som vederborde. Gyllenstierna visade, att man af hänsyn till utländska handelsmän och industriidkare måste visa tolerans; religionsstadgan skulle hållas vid laga kraft, men uti »modo procedendi» borde man hafva »en försiktig moderation».[1]

Förslaget om inrättandet af en riksbank gaf anledning till stora debatter, där Gyllenstierna framlade sina åsikter i ekonomiska frågor. Han visade det vara skadligt för riket, »att en privat karl skall sitta och hafva hela rikets drätsel uti händer och likasom ett kompani göra sin egen profit.»[2] Mot präster och borgare, som i början icke ville taga befattning med banken och särskildt sågo en fara i ständernas af regeringen föreslagna garanti, förklarade han, att »det ordet garanti vore hvar bokstaf en tunna guld värd, det vore en stor nåde, som K. M:t hade bevisat ständerna».[3] Då man på riddarhuset beskyllde den Palmstruchska banken för att ha bragt oreda i penningväsendet, fick Gyllenstierna tillfälle att i en annan ekonomisk fråga uttala sina åsikter: »Så länge vi för reda penningar», utropade han, »låta främmande varor uti större antal inkomma, än vi af våra inländske kunna nobilitera och försälja åt främmande, så gifver förnuftet med, att penningar måste tryta i landet. Ty så länge vi köpa fransmannens varor dyrt och sälja vårt järn, koppar och tjära för ringare, äro vi ett armt folk och på sistone ruinerade.» Och han tillägger: »I förra tider, när godsen voro hos kronan och ej

[1] Adelsprotokoll 20 juni.
[2] Adelsprotokoll 22 juni.
[3] Adelsprotokoll 11 september.

så stor ymnoghet, öfverflöd och högfärd var, blef penningen conserverad i landet, men sedan penningen kommit bort och så mycken adel blef och fransmannen kom och narrade oss med sina varor, äro penningarne komna ur landet och vi sitta med tomma händer och slitna kläder.»[1]

Denna patriotiska ifver att göra svenskarne oberoende af utlandet dikterade också hans förslag att godkänna den sjölag, som regeringen kort före riksdagen provisoriskt låtit utfärda. Då många ville utdöma denna lag såsom en nyhet, som vore oförenlig med goda, gamla sedvänjor, visade han, att vi i forna tider »såsom indianerna låtit narra oss af Lybeck, Danzig och andra främmande, som hafva spelt mästare öfver allt det vi ägt i vårt land», hvadan det vore högnödigt att nu hafva »vår egen lag och ordning, hvarigenom våra tarfvor och riksens uppkomst och allas vår välfärd i detta fallet kan blifva understödt».[2]

Var Gyllenstierna god patriot, var han nog framsynt att göra front mot en lokalpatriotism, som vid flera tillfällen visade sig under riksdagen. Regeringen hade bland annat föreslagit en kontribution till byggande af Södertelge kanal, »Teljegrafven» som den kallades, men flera riksdagsmän — såväl inom adeln som bland de ofrälse stånden — motsatte sig denna skatt under åberopande af att deras stad eller deras landsända ej hade någon nytta af denna kommunikationsled. Mot dem har Gyllenstierna kraftigt häfdat det gemensamma fosterlandets rätt: »när hjärtat är friskt, röra sig alla lemmar.» Adeln har också, ensam af alla stånd, för sin del beviljat skatten.[3]

Det är ej blott i denna sista fråga, som Gyllenstierna uttalat tankar, som peka långt utöfver hans egen tid. Detta framträdde måhända ännu skarpare under debatterna om en af regeringen föreslagen förmyndareordning. Han förordade dess antagande, visade det närvarande systemets brister och uttalade sig äfven till förmån för kvinnans myndighet: »Lagen», säger han, »gör henne intet förr myndig, än när hon gift blifver, där likvisst mången jungfru är förståndig nog.»[4]

[1] Adelsprotokoll 20 juni.
[2] Adelsprotokoll 7 juli.
[3] Adelsprotokoll 6 juli.
[4] Adelsprotokoll 20 juli.

Nog finnas spår äfven vid denna riksdag af Johan Gyllenstiernas aristokratiska tendenser, men också i detta fall visar han numera ofta en anmärkningsvärd moderation. Så varnade han adeln för att söka utvidga patronaträtten: man borde icke »spänna för högt», så att de andra stånden blefve adelns fiender.[1]

Såsom af det ofvanstående synes, har Gyllenstierna på 1668 års riksmöte öfvat ett mycket stort och i de flesta fall välgörande inflytande. Hvad godt denna riksdag verkat för Sveriges utveckling, det som öfver hufvud taget gifver den en plats i vår historia, det är till väsentlig del frukter af hans verksamhet, af hans ledareställning, hans på samma gång lugnande och väckande inflytande. Regeringen har äfven häråt gifvit sitt erkännande: den har omedelbart efter riksdagens slut kallat honom att intaga sin plats vid rådsbordet, den har varit så angelägen att äfven genom en förläning visa honom sin tacksamhet, att den i hastigheten — i strid ej minst mot Gyllenstiernas principer — tillgripit ett gods på förbjuden ort.[2]

Och härmed slutar Gyllenstiernas riksdagsmannabana. Det förefaller mig, som om en mera ingående undersökning af denna skulle i någon mån kunna bidraga till lösningen af »den svenska historiens gåta». Ett studium af riddarhusprotokollen minskar onekligen klyftan mellan Gyllenstierna 1660 och samme man 1680. Hänsynslös har han varit under alla perioder af sitt lif, men äfven smidigheten spårar man i hans tidigare år. Och åsikterna hafva ej alldeles förändrats. Det finnes endast *ett* exempel på, att han gent emot konungamakten häfdat riksdagens rätt — och detta skedde vid hans första politiska framträdande. Däremot har han konsekvent häfdat lågadelns rätt gent emot högadeln. Detta framträdde skarpast under de ofta förekommande rangtvisterna på riddarhuset, men skönjes äfven vid många andra tillfällen. Att han ville tillerkänna riksdagen och ej rådet rätt att välja medlemmar i regeringen, måste ses i detta sammanhang, då man betänker, att rådet till öfvervägande del representerade den betitlade

[1] Adelsprotokoll 27 juni.
[2] Carlson a. a. II, sid. 339.

adeln,[1] och man misstager sig ej mycket, om man antager, att Gyllenstiernas åsikter i reduktionsfrågan i sin mån påverkats af hans ovilja mot högadeln, liksom att hans anslutning till de tre lägre ståndens uppfattning om regeringsformens karaktär har sin rot i samma åskådningssätt. Sådana åsikter kunna mycket väl anstå den, som gjort upp programmet för 1680 års riksdag, liksom resultatet af denna riksdag ej står i uppenbar strid häremot.

Men ett annat drag framträder äfven hos Gyllenstierna under 1660-talets riksdagar: häfdandet, man vore frestad att säga till hvarje pris, af adelns rätt gent emot de ofrälse stånden. Detta drag passar emellertid illa tillsammans med den sociala revolution, som Karl XI sedermera företog och som hvars upphofsman man gemenligen plägar nämna Johan Gyllenstierna. Man har sökt förklara denna förändring med tal om vidgade politiska vyer, om bittra erfarenheter från rådsbordet och slagfälten, erfarenheter, som lärde den bördsstolte ädlingen, att adelsväldet störtade Sverige i olycka, och detta tal må hafva sitt berättigande. Men det förefaller mig, som om äfven den frågan skulle kunna uppställas: månne icke Gyllenstierna velat grunda en bättre sakernas ordning i Sverige, såväl i yttre som inre afseende, på en genom högadelns krossande stärkt konungamakt, som med stöd hufvudsakligen af den lägre ämbetsmannaadeln fyllde sin politiska uppgift? Om denna fråga besvaras jakande, finnas inga språng i Gyllenstiernas utveckling till den statsman, vi möta vid den myndige Karl XI:s sida. Men den frågan tarfvar sin egen utredning.

[1] Om rådets sammansättning, se S. Bergh a. a. sid. 119.

Strödda meddelanden och aktstycken.

En skildring af en session i engelska parlamentet, på 1600-talet.[1]

Nedanstående ministerbref, red. meddeladt af arkivarien Westrin, har sitt intresse genom den detaljerade skildring af ceremonielet vid en kunglig session i det engelska parlamentet på Karl II:s tid, ceremonier, som i öfrigt i det stora hela fortfarande torde iakttagas. Anmärkningsvärdt är det originella återgifvandet på svenska af den använda engelska termen på underhuset »the lower house» med »lagerhuset.»

* * *

E. K. M:t berättadhe vi iblant annat uthi wårt förrige bref, huru vi nylighen monde biwista den act uthi parlamentet, tå H:s M:t Konungen af Stora Britannien i egen person giorde propositionen der sammastädhes, uthlofwandes medh fölliande posten der om något widlyfftigare att förmähla. Såsom oss nu war berättat, att fremmande ambassadeurer tillförende hade warit bewilliat att incognito biwista ouverturen af parlamentet; så begåfwe vi oss den 21 Septemb., hwilken dagh vi förnummo dher till wara destinerat, upp till parlamentz-huset; hwarest vi af ceremoniemästaren Cattrel blefwe emothtagne och igenom det rummet, der som Konungen sigh klädha skulle, införde uthi den salen, hwaruthi Öfwerhuset pläghar komma tillsammans. Vi placeradhes näst bakom H. K. Höghet Duc de Iorck uthmedh konungens thron; och på dhen andra sidhan widh H. M:ts drottningens rum wore dhen Spanske och Portugisiske ambassadeurerne. I salen war elliest en stor del af biskopperne, canzeleren och åthskillighe grefwar och milords församblade, jemwähl på golfwet månge ullsäcker lagde, medh rödt öfwerklädde, hwarest några

[1] Efter originalet bland ambassadörerna J. Flemings och P. J. Coyets und. skr. i samlingen »Anglica» i Riksarkivet.

Chiefs Iustices eller ypperdommare sutte, hwilka wähl icke hafwa votum uthi parlamentet, uthan allenast der tillstädhes äro, i fall man skulle willia consultera om det, som laghen angår. För än såsom konungen inkom, höltz bön utaf biskoppen af Winchester. Imedlertidh församblade sigh ännu flere utaf Öfwerhuset, klädde alla uthi rödha skarlagssråckar fordrat medh hermelin; hwilka till att åthskillia theres character eller dignitet således märkte wore; nembl. att en friherre hade på armen tu streck af hermelin; en vicomte tu och ett halfft streck; en grefwe tre; en marquis 3½ och en Duc fyra. H. K. H. Duc de Iorck berättade oss att dhen stolen, som stodh ledigh på konungens högra sidha, var för konungens äldsta son princen utaf Walis, om någon woro till. Tillförende hade konungarna i Skottlandh, såsom vasaller af Engellandh suttit på samma stol i parlamentet, när dhe hade welat ditkomma. Sedan nu H. M. Konungen af Stora Britannien hade begifwit sigh uppå wattnet ifrån Withall till parlamentzhuset medh pukor och trompetter och klädt sigh uthi den kongliga kiortelen, hafwandes på hufwudet den kongl:e cronan och gartiers[1] orden om sigh, kom H. M:t in i salen, gåendes för honom åthskillige herolder och cavalieurer. Han satte sigh uppå den kongl:e thronen, och blef ståendes uthmedh honom grefwen af Oxfordt medh swerdet och en annan bärandes den konglige myssan. För än H. M:t begynte att tala, inkomme och så the deputeradhe af Lagerhuset (sic!), hwilkes spekker eller orator war advocaten Burm. Der uppå talte H. M:t till parlamentet således, såsom det sedermera publicerat och tryckt är, och uthur det engelska öfwersatt her hos föllier. H:s M:t Drottningen stodh under en himmel lika såsom incognito på dhen högra handen neder om konungens tron, warandes upwachtat utaf åthskillighe damor. Sedan nu H. M. således talt hade, togh han afträdhe och lemnade canzeleren, duc de Iorck och parlamentet till att widare debattera saken. Samma dagh komme till oss Cattrell och Coventry, hwar för sigh, hwilka berättade, att lagerhuset allaredha uppå H. K. M:tz proposition hade resolverat i så måtto, att the wille H. M:t låtha betacka för dess försorgh och omwårdnat för riksens wällfärdh och bästa widh dätta kriget; jemwähl att dhe H. M:t wille assistera medh så många medell som till krigetz uthförande behöfdes, så att intet twifwel är att Öfwerhuset icke medh mindre vählwillighet sigh i dätta målet förklarandes warder, emädan största lasten af en slik contribution på underhuset pläghar ankomma. Och ehuruwehl twenne uthi lagerhuset hade wehlat läggia der till denne clausulen, att så mycket skulle contribueras, som behöfdes att uthföra kriget, till dess en säker och aduantageux fredh kunde nås; så hade likwist dhe öfrige funnit denne clausulen onödigh och hållit för bäst, att remittera det till Konungens disposition. Vi förblifwe etc.

Jöran Flemingh. ***P. J. Coyet.***

Datum Londen den 22 Septemb. A:o 1666.

---

[1] *Order of the garter*, strumpebandsorden.

Ett blad ur Reduktionens historia.

Den nästan oinskränkta makt, som vid den stora reduktionens utförande lades i några, såväl högre som lägre, embetsmäns händer, torde för mången af dem hafva utgjort en allt för stark frestelse att vid sidan af Carl XI:s statssocialistiska planer äfven fullfölja sina egna privatekonomiska intressen. Samtiden såg huru många af dessa reduktionsherrar, hvilka vanligen voro utgångna från fattiga hem, under en längre eller kortare tid af arbete inom reduktionsembetsverken lyckades samla stora förmögenheter, som svårligen kunde hafva sin grund endast i de gåfvor, hvarmed Carl XI och Carl XII stundom upphjälpte sin trogna byråkatis ganska njuggt tilltagna löner. Därför riktades redan tidigt misstankar mot de flesta af dem, att de begagnade sin maktställning att otillbörligen rikta sig på de rättsökandes bekostnad. Misstankar som dock ännu i dag vanligen förblifvit obevisade och obevisliga, ty af lätt förklarliga skäl lämna *mottagarens* bref eller räkenskaper aldrig några upplysningar härom, och äfven *gifvaren* iakttager helst en granlaga tystnad.

Bland Königsmarckska familjens papper i den på riksarkvivet deponerade Rydboholmssamlingen finnes emellertid följande aktstycke, som kastar en bjert dager öfver dessa förhållanden.

Lit. A.

Specification der Discretionen so woll an die Herrn Selber in den Königl. Commissionen als auch sonsten.

		Rdl. à 6 d. km:t	
Red. & Liquid.	An S:n Excell:ce H. Graf Gyllenborg den 29 Januar 1701	500	
	An Dito den 22 Mars 1701	500	1,000
	An Ihre Gn. die Fr. Gräffin Piper den 15 Februar 1702		1,000
	An H. Commiss:re Henrich König für 2 monatliche awance dieser Summe gegen vexell interesse a 1 pro c:to monahtlich, thut		20
Red.	An H. Vice Praesid:t Pet. Franc in unterschiedenen malen als den 4 Decemb. 1700	200	
	den 8 Martij 1701	400	
	den 8 Decemb. 1701	200	
	den 1 Februar 1702	400	1,200
	An die Fr. Vice Praesid:tin Franc ein Serpentinsch Service zur jahrmarcht d. 9 Novemb. 1701		100
Red.	An H. Asessor Kalling den 12 Februar 1702		100
Liquid.	An H. Cammerier Lagermarck d. 22 Martij 1701 wegen des Teutschen Vorschusses		50
Liquid.	An H. Cam:r Montin wegen Neucloster d. 13 Febr. 1701	25	
	d. 26 dito 1701	25	
	d. 7 Junij 1701	25	75
	Transport		3.545

		Rdl. à 6 d. km:t.	
	Transport		3,545
Red.	An H. Secret:re Tyresson den 28 Martij 1701 . .	20	
	den 12 Febr. 1702 . .	30	50
Liquid.	An H. Secret. Adlerstedt den 26 Februar 1701 . .		25
Red.	An H. Cam:r Arvidson den 27 Febr. 1701	25	
	den 28 Martij	25	
	den 7 Junij	25	
	den 27 Sept.	25	
	den 11 Decemb.	50	
	den 12 Februar 1702 . . .	50	
	den 30 Martij	25	225
Liquid.	An H. Cammerverwandter Militz den 14 Januar 1701	20	
	21 Martij . .	20	
	24 April . . .	20	
	7 Junij . . .	20	
	27 Septemb. .	50	
	25 Februar 1702	25	155
Liquid.	An H. Secret:re Pahl den 1 Martij 1701		12
Reduct.	An H. Notar: Joh. Arndts den 12 Febr. 1702 . . .		20
		Summa	4,032

Stockh. den 3 Maij 1702.

I en annan förteckning öfver discretioner från 1701 (före den 8 Dec.) förekommer dessutom:

Discretiones für die Schreiber daselbsten	46: 24
Trinckgeld an die Wachtmeister	5: 60
Verzehret mit obgedachten Hrn (aussgenommen seine Excellence) nebst noch andern so dem hochgr. hause dienste thun können .	223: 6½

Den som hade dessa affärer om hand var troligtvis Königsmarckska öfveramtmannen på Agatenburg Pehr Benecke.

Omsatt i vårt mynt och med beräkning af myntvärdets fall sedan dess, torde denna utgiftspost betydligt öfverstiga 100,000 kronor. Så mycket ansåg sig således en enda familj tvungen att på knapt ett och ett halft års tid, som dessa anteckningar innefattar, offra för att stå väl hos de envåldige reduktionsherrarne, som så godt som utan ansvarighet och utan möjlighet till ändring egde att bestämma öfver sina medborgares ekonomiska väl eller ve.

Adam Lewenhaupt.

En hittills okänd paleotyp rörande Sverige.

I Riksarkivet (saml. Livonica) har nyligen anträffats ett tryckt patent, som har ett mindre vanligt intresse, för så vidt som det på visst sätt kan räknas tillhöra de fåtaliga svenska paleotyperna och

i denna egenskap hittills varit fullständigt okändt. Det är visserligen icke tryckt i Sverige, liksom dess innehåll icke hufvudsakligen berör svenska förhållanden, och dessa omständigheter jämte dess antagligen stora sällsynthet hafva föranledt, att patentet undgått våra forskares uppmärksamhet, ehuru det är omnämndt åtminstone på ett ställe i hithörande litteratur,[1] och sedan användts i historiska bearbetningar.[2] Att det emellertid tillhör Sveriges bibliografi med lika stor rätt som flere andra tryck, som af ålder hiträknats, framgår redan af begynnelseorden, som adressera hela innehållet »Uniuersis Et Singulis Christifidelibus Et presertim Swetie Prutzie Ac Liuonie Nationibus.» Patentet är till formen en notariats-vidimation af biskop Frans' af Volterra d. 27 Aug. 1487 daterade vidlyftiga bref, i hvilket är inryckt Innocentius VIII:s bannbulla af 28 juli s. å., och hvilket afsåg att genom hotelser om stränga straff tvinga staden Riga och dess anhängare att ofördröjligen till Tyska orden öfverlämna slotten i Riga och Dünamünde samt gifva ersättning för all orden tillfogad skada under då pågående strider mellan staden och orden. Att äfven Sverige borde underrättas härom låg i sakens natur, då detta land ej obetydligt ingripit i de tvister, som stått i sammanhang med det rigensiska erkebiskopsvalet och genom utsända trupper tagit äfven aktiv del i därmed sammanhängande frågor. Visserligen hade svenska regeringen därvid intagit en ställning alldeles motsatt den, som för tillfället innehades af den påfliga kurian, hvars förhandenvarande bref är det synliga uttrycket för dess af orden utverkade biträde gent emot staden Riga, som nyss endast med svenska truppers tillhjälp kunnat hålla stånd mot ordens öfvermakt, men icke desto mindre förekommer äfven »gubernatores (sic) regni Sueciæ» i raden på de potentater, som borde till följe påfvens uppmaning tillse hans viljas verkställighet.

Det ifrågavarande trycket är särdeles vackert, tydligt och utan allt tvifvel samtida med originalet samt gör redan genom sin storlek (66 × 33,5 cm. tryckyta) ett ganska imponerande intryck. Det består af tre vid hvarandra hopfästade blad, som i det föreliggande exemplaret tyvärr äro något skadade dels genom några mindre hål, dels äfven genom fukt.

Aqut.

Stadgar för Karl X Gustafs historiska fond.

1:o) Kapitalet skall under benämning af Karl X Gustafs historiska fond för all framtid vara fäst vid Lunds Universitet samt

[1] Se Index corporis historico-diplomatici Livoniæ, ... Th. 2. Riga u. Dorpat 1835, Fol., p. 87 (N:o 2238), der patentet säges äfven i Livland »bisher unbekannt.» Att Sveriges namn däri förekommer, omtalas ej här.

[2] Se t. ex. Cröger, Geschichte Liv-, Ehst- und Kurlands. Th. 2. St. Petersburg 1870, s. 61.

bokföras och förvaltas på sätt, som är eller framdeles kan varda föreskrifvet beträffande till detta universitet donerade medel.

2:o) De å denna fond upplöpande årliga räntorna skola hvart tredje (3:dje) år, sedan en sjettedel (1/6) af desamma till fondens ökande besparats, användas i jämna hundratal till främjande af historisk forskning och till utgifvande af arbeten i Nordens historia under Gustaf II Adolfs, Kristinas och Karlarnes tidehvarf.

3:o) Beslutanderätt öfver användandet af fondens afkastning öfverlåtes åt en nämnd, bestående af en professor i historia från hvart och ett af de skandinaviska universiteten och hvar och en af de svenska högskolor, som stå under universitetskanslerns öfverinseende, börande nämnden för detta ändamål under hvarje treårsperiod sammanträda, hvarvid af sammanträdena föranledda nödvändiga kostnader må få af fondens disponibla afkastning bestridas. Professorn i historia vid Lunds universitet eller hans ställföreträdare skall alltid vara ordförande i nämnden.

4:o) Ordföranden tillkommer:

att kalla nämnden till sammanträde, när så finnes nödigt, samt vid dylika sammanträden leda förhandlingarna;

att vid ärendens skriftliga behandling emottaga och till nämndens ledamöter kringsända väckta förslag, emottaga afgifna vota och i öfverensstämmelse därmed fattade beslut till verkställighet vidare befordra;

att hvart tredje år till Lunds universitets styrelse afgifva berättelse angående de disponibla medlens användning samt till förvarande inom universitetet aflämna inkomna handlingar, växlade skrifter och protokoll.

5:o) Om vid nämndens sammanträden eller vid förda skriftväxlingar ledamöterna stanna i olika meningar, hvilka icke kunna sammanjämkas, så att pluralitet vinnes, vare den mening, som nämndens ordförande omfattat, att anse såsom beslut.

Underrättelser.

— F. d. presidenten Carl Fredrik Wærn afled å Baldersnäs den 31 oktober 80 år gammal. Lifligt intresserad för allt mänskligt vetande fann han under en mångsidig verksamhet som affärsman och statsman äfven tid för historien. Han var en bland Svenska Historiska Föreningens stiftare och han tillhörde ända från dess början Föreningens styrelse. Han tillhörde också K. Samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia sedan 1873 samt, såsom hedersledamot, Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien sedan 1876. Bland hans skrifter märkas »1786

års riksdag, Historisk studie» (1886) samt »Minnesteckning öfver Augustin Ehrensvärd» (1876).

— *Svenska Akademien* har i år tilldelat litteraturhistorikern professor Karl Warburg det kungliga priset. Af akademiens *Handlingar*, den nya serien, har trettonde bandet utkommit. Det innehåller utom K. A. Melins inträdestal öfver sin företrädare C. Kullberg en längre af C. R. Nyblom författad monografi öfver professorn Fredrik Wilhelm Scholander, intressant både genom föremålet i och för sig och genom den belysning den ger åt konstförhållandena i vårt land under den trettiårsperiod, som närmast föregår vår egen.

— Till ledamöter i *Vitterhets Historie och Antikvitetsakademien* ha invalts två historici, professor H. Hjärne i Uppsala och professor G. Storm i Kristiania. — Till medlemmar i samma akademis historiska nämnd för år 1900 ha återvalts herrar H. Forssell, C. G. Malmström och C. G. Styffe.

— *K. Samfundet för utgifvande handskrifter rörande Skandinaviens historia* sammanträdde den 5 december. Till ordförande för år 1900 omvaldes riksarkivarien C. T. Odhner, till sekreterare för nästa treårsperiod lektor E. Hildebrand och till skattmästare för samma tid sekreteraren L. R. Lindbohm. Till ledamöter invaldes vicebibliotekarien L. Bygdén samt docenterna A. Stille och O. Sylvan. Arkivarien T. Westrin föredrog generalen Axel Sparres bref 1713 och 1714 angående de i Bender kvarlämnade svenskarne och deras hemfärd till Sverige. — Under året har K. Samfundet utgifvit sjuttonde bandet af Historiska Handlingar, som innehåller *protokoll och handlingar angående tronföljarvalet 1810*, redigerade af professor O. Alin.

— Det *Geijerska priset*, som hvart tredje år i Uppsala utdelas för en under perioden utkommen förtjänstfull historisk afhandling, har denna gång tillfallit docenten Nils Edén.

— Professor Alin har i ett rektorsprogram utgifvit *Ett bidrag till Hans Järtas biografi*. Det innehåller väsentligen Järtas korrespondens med Wirsén med anledning af det förslag, som 1824 gjordes den förre att blifva president i statskontoret, hvilket han efter någon tvekan definitivt afböjde. Brefven äro upplysande för de båda vännernas och statsmännens karaktärer, särskildt för Järtas politiska uppfattning, intressanta för öfrigt genom den oförbehållsamhet, hvarmed de illustra brefskrifvarne uttala sig öfver samtidens politiska förhållanden.

— Vid invigningen af *Nya Elementarskolans lärohus* den 13 november 1899 har rektor Hugo Hernlund utgifvit en festskrift, hvilken utom en historik öfver själfva byggnadsfrågan, beskrifning öfver byggnaden m. m. innehåller en längre uppsats öfver en af skolans stiftare under titeln *Johan Peter Lefrén och de pedagogiska*

reformplanerna i Sverige på 1820-talet. Efter en biografisk teckning följer en på tryckta och otryckta källor, bland de senare de Lefrénska papperen i Riksarkivet, grundad, ingående skildring af L:s ingripande i den lifliga verksamheten för undervisningsväsendets förbättrande här i landet under nämnda tid. Ett porträtt af generalen åtföljer publikationen.

— Af *Sveriges Medeltid* af Hans Hildebrand har tredje delens första häfte utkommit. Det innehåller början på femte boken, som skall behandla *Kyrkan.* Här skildras dels kristendomens införande dels kyrkans ordnande, båda delarne på ett synnerligt fullständigt, innehållsrikt och intressant sätt. Häftet är liksom de föregående rikt illustreradt.

— *Svenska Adelns ättartaflor ifrån år 1857*, på Norstedt & Söners förlag utgifna af F. U. Wrangel och O. Bergström, ha med tjugonde häftet hunnit till änden på bokstafven Ö. Ännu återstår emellertid ett supplementhäfte upptagande ändringar och tillägg intill år 1900, äfvensom register på i arbetet förekommande svenska adeln icke tillhörande personer.

— Grefve Carl Trolle Bonde har utgifvit en ny del af sina *Anteckningar om Bondesläkten.* Hufvudföremålet är denna gång landshöfdingen grefve Nils Bonde († 1760). Nils Bonde var en karolin, följde Karl XII ända till Poltava, var med om slaget, blef fånge och tillbragte flera år i fångenskap, blef sedermera fäst vid hertig Karl Fredriks af Holstein Gottorp person, lämnade hans tjänst 1738 samt återvände då till Sverige. Af honom meddelas först några dagboksanteckningar, af hvilka en del är tryckt hos Ennes; de sträcka sig här ända till 1748 och äro utom för krigsåren rätt utförliga äfven för tjänstetiden hos hertigen af Holstein dels i Ryssland dels i hans eget land. Utgifvaren bifogar 15 aktstycken af biografiskt innehåll samt släkthistoriska upplysningar af åtskilliga slag ända till 1855, då den sista manliga ättlingen af Nils Bonde, grefve Gustaf Ulf Bonde, dog. — Bandet meddelar därefter »Tillägg till de förut utkomna delarne af Anteckningar om Bondesläkten», nämligen till »Riksrådet grefve Gustaf Bonde» och »Riksmarskalken grefve Carl Bonde». För den senare aftryckas bland annat alla i behåll varande fullmakter. Slutligen följer en afdelning »Berndt Johan Hastfehr och hans hustru Fredrika Bonde», hufvudsakligen innehållande en samling bref rörande Hastfehrs förhållande under ryska kriget 1788—89. 23 porträtt samt andra illustrationer pryda bandet, hvilket värdigt sluter sig till sina föregångare såsom en del af det »monumentum», grefve Carl Trolle Bonde reser upp öfver sin ryktbara ätt.

— Kommendörkapten Arnold Munthe har såsom n:r 2 i serien »Svenska sjöhjältar» utgifvit en skildring af *Jakob Bagge*, hvilken, liksom den föregående i serien, vittnar om författarens omsikt och intresse. Han har användt en ganska omfångsrik tryckt litteratur, både dansk och svensk, och dessutom gått till själfva handskrifterna i Riksarkivet. Jakob Bagge är den förste mer bekanta af Sveriges

sjöhjältar sedan vikingatiden, anmärker förf. med rätt, ty Måns Svensson Some har ej lyckats tränga synnerligen mycket in i folkets medvetande, han är knappt annat än ett namn. Den tappre krigarens bedrifter till lands och sjös skildrar förf. med intresse och deltagande, från grefvefejden och dackefejden till ryska kriget och sjuårskriget. Hufvudintresset samlar sig naturligt nog kring beskrifningen på hans sista strid, som han, öfvergifven af sin flotta, ensam med sitt amiralskepp utkämpade med den öfverlägsna fiendens fartyg. Förf. ger af densamma en ganska utförlig och liflig skildring, därvid särskildt begagnande Rasmus Ludvigssons krönika. Den berättelse, som denne till en del införlifvat med sitt verk, tillskrifves Jakob Bagge själf och är i sin helhet ovanligt lefvande och målande för att vara från den tiden. Ifråga om Bagges fångenskap finnas några notiser i »Danske Kancelliregistranter», som förf. icke synes ha känt till. I sammanhang med den sista expeditionen skildras äfven den tidens fartyg, sjöutrustning och sjökrig. Såsom bilagor meddelas ett par aktstycken, bland andra Bagges adelsbref. Boken är försedd med några illustrationer, utmärker sig för samma vackra utstyrsel som föregångaren och kan visserligen anbefallas vänner af historisk läsning, så mycket mer som vår sjökrigshistoria synes vara ett tämligen bortglömdt kapitel för närvarande.

— Doktor Otto Sjögren har med 28 häftet afslutat sin monografi *Karl XII och hans män*. Det hela utgör en ganska stor volym om 687 sidor. Arbetet åtföljes af uppgift på begagnade källskrifter samt register. Vi torde återkomma till detsamma i dess helhet, här endast erinrande att förf. för vissa partier anställt omfattande arkivforskningar.

— Doktor Fredrik Åkerblom har under titeln *Tidsbilder från Göteborg på 1820-talet* omarbetat och sammanfört en serie artiklar i Göteborgstidningen »Morgonposten». Här skildras efter tryckta och otryckta källor på ett kåserande språk dels staden själf och dess ombyggnad, dels sällskaps- och affärslifvet, landshöfdingen grefve von Rosen och hans administration, magistraten och de tjugofyra äldste. På slutet tecknas såsom »de rikaste i stan» de ryktbara Björnbergska och Hallska affärshusen och deras undergång. Flera porträtt och andra illustrationer åtfölja arbetet. Orden »Första samlingen» på titelbladet tyda på fortsättning.

— Herr E. Daniels har i *Preussische Jahrbücher* afslutat sin essai öfver *drottning Kristina*, som framkallats af baron Bildts »Christine de Suède et le cardinal Azzolino». I den ömtåliga frågan om arten af Kristinas förhållande till kardinalen, i hvilken Bildt är tveksam, ansluter han sig till Ranke, som i detsamma icke sett något otillåtet. Sistnämnde historikers teckning af drottningen i hans »Römische Päpste» hänvisar han i öfrigt ständigt till: »Bildt und Ranke ergänzen sich, wenn man sie zusammennimmt; und nur wenn man sie zusammennimmt hat man ein zugleich durchgeistigtes und naturwahres Porträt der intressanten Fürstin. Da indessen

der schwedische Historiker fast ausschlieslich bei den hässlichen Zügen des Charakterbildes verweilt, ohne seine unleugbaren Schönheiten zu würdigen, bleibt Ranke neben ihm unentbehrlich». Själf känner förf. ingen kvinnogestalt i historien, som kan jämföras med drottningen; bland »historiskt betydande män» ser han däremot en själsbefryndad natur i den preussiske konungen Fredrik Vilhelm IV, »vår olycklige konung». Båda voro problematiska naturer, födda men ej skapade till härskare, ädla, högt bildade, fantastiska, svärmiskt fromma, icke karaktärsstarka, men kvicka och fulla af snille, med den inskränkning att de icke så mycket voro skapande naturer som fastmera fint uppfattande kännare.

— I Norge har utkommit början på ett betydelsefullt arbete under titeln »*Norske Sigiller fra Middelalderen* udgivne efter offentlig foranstaltning af H. J. Huitfeldt-Kaas», af hvilket de två första hälftena i år utkommit. För Sverige och Danmark föreligga redan sådana publikationer, ehuru ännu icke afslutade, hvilkas stora värde i historiskt, genealogiskt och heraldiskt afseende är allmänt erkändt. Det är för medeltidsforskningen glädjande att man i Norge efter långa förberedelser nu kunnat följa detta föredöme. Det nu föreliggande dubbelhäftet återger 480 sigill för tiden 1286—1345 med åtföljande text.

— Professor Kr. Erslev har i ett nyss utkommet häfte af Dansk Historisk Tidskrift infört en uppsats om *Europæisk feudalisme og dansk lensvæsen*, som äfven har intresse för den svenska vetenskapen. Uppsatsen är närmast föranledd af dr Holbergs afhandling »Kirke og len under Valdemarerne» och går ut på att uppvisa den egendomliga och nationella utvecklingen af Danmarks adel ur de fria böndernas led med sin rot i krigstjänstskyldigheten i sammanhang med ledingsväsendets omorganisation. Han påvisar att »län» i Danmark användes om hvarje öfverlåtande af kunglig myndighet, men att detta »länsväsen» är något helt annat än det mellersta Europas feodalism. En analogi till den danska samhällsutvecklingen finner förf. däremot i den engelska före den normandiska eröfringen; båda stå de på forngermanisk grund; för båda har den forngermaniska hirden eller följesinstitutionen varit af betydelse; men då denna åter numera anses ingå som ett element i den utbildade feodalismen, saknas visserligen icke anknytningspunkter. Denna senares inverkan på det danska länsväsendet under tidernas lopp undersöker förf. därpå närmare. Då nu adelns utveckling i Sverige i mycket påminner om samma företeelse i Danmark, har undersökningen direkt intresse för oss. — I en mindre undersökning behandlar förf. termen *rostjeneste* i Danmark och det är af intresse att få konstateradt att den där icke framträder förrän mot slutet af 1500-talet, alltså senare än i Sverige, från hvilket land den t. o. m. enligt förf. kan vara lånad. Han finner häri ett stöd för sin mening, att den danska adelns ursprungliga skyldighet var krigstjänst i rustning, icke nödvändigt krigstjänst till häst.

Öfversikter och Granskningar.

Johan Tobias Sergel, hans lefnad och verksamhet af GEORG GÖTHE. 344 sid. 8:o med 8 ljustrycksplanscher i helsidesformat samt 60 större och mindre illustrationer. Stockholm 1898. Wahlström och Widstrand. Pris 10 kr.

Den svenska bildkonsten väntar ännu på en utförlig, sammanfattande framställning af sin historia, hvars förlopp visserligen just icke kan sägas utmärka sig för någon utpräglad kontinuitet men dock erbjuder så många intressanta punkter och äfven har att uppvisa ett och annat verkligt lysande parti. Men det senaste årtiondet har bragt i dagen resultaten af många års grundliga studier på skilda större eller mindre områden af det stora fältet. Looström skref den svenska konstakademiens och därmed en god del af den svenska konstens historia under det första seklet af akademiens tillvaro, Nordensvan skildrade vårt århundrades svenska konst, Böttiger utgaf sitt med kunglig magnificens utstyrda digra verk om svenska statens samling af väfda tapeter, däri äfven Sveriges odlande af textilkonstens blomma undersökts, slutligen har Upmark i sitt på tyskt förlag utkommande stora verk Die Architektur der Renaissance in Schweden påbörjat den första utförligare behandling af vår byggnadskonsts storhetsperiod.

Äfven monografier öfver enstaka konstnärer hafva ej saknats under dessa år. Den mest betydande af dessa (såsom också gällande en verkligt stor konstnär) är, om man frånräknar finnen Aspelins förträffliga och vackert utstyrda bok om Elias Brenner, Sanders monografi öfver Breda, ett verk, som har en stor och beståndande förtjänst i den vidfogade omsorgsfulla beskrifvande katalogen öfver icke mindre än 550 af konstnärens arbeten. Men själfva monografien lider af en viss gammaldags akademisk slentrianmässighet, brister så att säga i den moderna vetenskapens teknik. Särskildt kännbar är den nästan totala frånvaron af en redogörelse för den engelska konst, som utöfvade ett så afgörande inflytande på Bredas egen, liksom hans 9-åriga uppehåll i England blott behandlas på några få sidor. Och det är i sig själf orimligt, att en så pass utförlig monografi öfver en konstnär ej åtföljes af en enda afbildning. Det är att hoppas, det akademien, om den en gång i framtiden

kommer att ge ut monografier öfver andra af våra stora konstnärer, exempelvis en Zorn, en Carl Larsson, då också skall sörja för ett värdigt illustrationsmaterial.

Den i slutet af sistlidet år utkomna Sergelmonografien lämnar föga eller intet att önska i de nämnda afseendena. En fullt modernt skolad vetenskaplighet, som spejar åt alla sidor, lyssnar till alla hör- och skriftsagor, pröfvar allt och behåller — såvidt möjligt — det sanna, karakteriserar verket, hvilket framträder i en synnerligen präktig illustrativ utstyrsel med vällyckade helsides-ljustryck (bekostade af Letterstedtska föreningen), som verkningsfullt framträda i hvitt mot svart botten, en hel mängd smärre illustrationer — återgifvande handteckningar och målningar — i texten samt de smakfullaste små vignetter, hämtade ur med Sergel samtida graverade verk i Nationalmuseum. Sådant arbetet föreligger, är det en verklig praktbok, gedigen i inre och yttre afseenden, värdig det stora konstnärssnille, som utgör dess föremål.

Sergel var redan af sin samtids *Sverige* fullt och rättvist uppskattad. I samtidens *Europa* hade den svenske bildhuggaren i sina unga dagar i Rom väckt ett så stort uppseende, att han, enligt hvad Björnståhl 1771 hörde i det franska sändebudet, den vittre kardinal de Bernis salong, ansågs som den främste skulptören i det dåtida Rom. Men loin des yeux — loin du coeur! Sergel planterades om i nordlig jordmån, och i stället för att bli en af öfversteprästerna i den stora europeiska kören, som sjöng antikens lof i ord och konstnärlig gärning, rönte han lotten att upphöjas till rang, heder och värdighet af en slags svensk nationalgud, som fick sitta tämligen undanskymd i sin cella och se på de andra och höra deras lof skalla ute i världen: en Canova, en Thorwaldsen. Det var ett tragiskt öde, och man kunde vara frestad att som en synd mot konstens helige ande betrakta kung Gustafs beslut att kalla hem Sergel från Rom, då han just stod i sina bästa år, sjudande af verksamhetslust. Men det blef nu en gång så, och Sergel var icke den, som tog lifvet sentimentalt. När resande utländingar kommo till Stockholm och af sina svenska ciceroner blefvo förda till Sergels atelier för att se den berömde konstnären, tog han emot dem med sin gustavianska älskvärdhet, och det hände, att han bjöd dem på middag i sitt gästfria grand-seigneur-hem, där maten var så god, vinerna så utsökta och — framför allt — den kraftige och korpulente värden så spirituell.

Sergel var icke blott beundrad och uppskattad af sina svenska samtida såsom den store konstnären, hans personlighet var därjämte en af de populäraste i Stockholm. Själf kallade han sig godmodigt »stadens Pulcinella».

Ur så väl konstnärlig som kulturhistorisk synpunkt alltså ett högst intressant föremål för en utförlig monografi, som vill skildra den store konstnären men också människan i sin omgifning.

Den första utförligare skildringen af Sergel, Franzéns minnestal i sv. akademien 1815, året efter konstnärens död, sysslar något

äfven med hans konst, ger t. ex. en träffande karaktäristisk af Sergels idealiserande porträttkonst, som gör »bilderna likare än originalet» genom att framdraga det själiska uttrycket i sin så att säga kondenserade form. Men hufvudsakligen får Franzéns teckning sitt värde af de personliga drag och anekdoter, som däri meddelas af en, som kändt Sergel i lifvet. Den nästa större Sergel-biografien, Nybloms Johan Tobias Sergel, hvilken såg dagen som inbjudningsskrift till filosofie doktorspromotionen vid jubelfesten i Upsala 1877, skildrar i lifliga och raska drag i främsta rummet Sergels konstnärskap, men stöder sig därjämte på ett mycket värdefullt, i utdrag som bilaga tryckt, källmaterial, Sergels bref 1811—1813 till lärjungen Byström. Dessa bref från 70-åringen, hos hvilken antikteorierna till sist fått en anstrykning af dogm, hafva dock förledt minnestecknaren till att se Sergel under en väl ensidigt antik synvinkel, eller m. a. o. att förbise det nära samband, i hvilket Sergels konst i alla fall står till rococon. Julius Lange har i sitt berömda arbete »Sergel och Thorwaldsen» (1886) genom noggrant studium af konstnärens verk kommit till en finkänsligare uppfattning af Sergels samband med den moderna franska skulpturen, både den tidigare, mera rococo-artade och den med Sergel samtidiga, som liksom han började följa »naturen och antiken». Sergels ställning i skulpturens historia har därigenom blifvit mindre isoleradt stor, mera naturenligt och organiskt framvuxen, visserligen en genialt ny konst sprängande sönder den gamla puppan, men ändå ej alltid så helt befriad, görande en och annan gång en vändning tillbaka till sin ungdoms fostrarinna. I Amor och Psyche, som förut af Nyblom och Estlander betraktats såsom själfva spetsen af Sergels nya konstalstring, upptäcker Langes fina blick »et Tilbageslag i Retning af Rococotidens Smag», och i stället blir det Faunen, som af Lange sättes främst bland Sergels verk. Författaren af den föreliggande monografien erkänner villigt, att Langes bok både »hvad uppfattningens finhet och skärpa och framställningens anderikhet beträffar torde vara det bästa som är skrifvet i ämnet Sergel». Men under det sålunda Lange utförligare än någon af sina föregångare gjort Sergel till föremål för en ästetisk undersökning, anser han, att den önskan, redan Sander i sin uppsats om Sergels Venus, som stiger ur badet (1877) uttalat om »en fullständigare undersökning af konstnärens arbeten, deras noggranna förtecknande och beskrifning», d. v. s. en uttömmande monografi öfver mästaren bör realiseras af en svensk författare.

Det är denna länge kända brist, som nu blifvit afhjälpt. D:r Göthe säger själf, att han »utan att göra anspråk på att vara en häfdatecknare i högre mening endast sökt åstadkomma den mera omfattande historiska redogörelse för Sergels lefnadsöden och hans konstnärliga verksamhet, som ännu saknades i vår litteratur». Anspråkslösheten må stå för förf:s egen räkning. Den synes öfverdrifven för hvar och en, som följt med d:r Göthes lifliga och fruktbringande verksamhet såsom vetenskapsman (tafvelforskare) och fin-

känslig kritiker under många år. Då han emellertid fattat sitt arbete på detta sätt, har han också rätt att få det bedömdt efter den uttryckligt angifna synpunkten. Anmälaren kan för sin del dock icke undertrycka ett beklagande, att förf. icke till den utförliga historiska undersökningen fogat en ny sammanfattande ästetisk analys, hvilken, äfven om den icke kommit till någon större afvikelse från särskildt Langes uppfattning af Sergels konstnärskap, dock kunde blifvit något fylligare såsom grundad på det icke obetydligt rikare material, som stått förf. till buds. Som det nu är, öfverlåtes det åt hvar och ens egen förmåga att läsa mellan raderna att ur de vid den historiska redogörelsen för hvarje konstverk bifogade reflexionerna utleta hvad som supplerar de äldre författarnes ästetiska uttalanden.

Det framgår då bl. a. af d:r Göthes monografi ännu starkare, än det någonsin förut gjort, hurusom Sergel, hvilken på gamla dagar i ett af brefven till Byström kunde med en viss rätt berömma sig att hafva varit »den förste unge bildhuggare, som vågat endast och allenast följa naturen efter de gamles grundsats», dock ganska nära och länge sammanhängde med och uppskattade barock- och rococotidens konst. Att L'Archevesques unge lärjunge vid *utresan* till Rom i sin dagbok antecknar kanske oftare än något annat namn Berninis, barockmästaren par préférence, är helt naturligt, liksom att de handtecknade utkasten från hans första Romatid se helt rococo-aktiga ut, påminna i hög grad om en af rococons mest typiska mästare, Boucher. Men att den Sergel, som vistats 11 år i Rom och därunder, inspirerad af naturen och antiken, skapat så genomgripande nya verk, som Faunen, Diomedes m. m., utmärkta af en verkligt antik, *stor* ande, att han på *återresan* hem till sitt fosterland, då han passerar genom Frankrike, uttalar i sin lilla dag- och skizzbok den allra varmaste beundran för de äldre franska barock- och rococobildhuggarnes, en Desjardins', en Coustous, en Pugets marmorarbeten, i all synnerhet den sistnämndes, är mera frapperande. Förf. anmärker härvid, att det var dessa konstnärers »liffulla utarbetning af formens enskildheter samt deras skickliga eller stundom rent af genialiska behandling af marmorn» som slog an på Sergel, »hvilken var en passionerad marmorarbetare och stod i ett helt annat, intimare och personligare förhållande till materialet än mängden af antikiserande skulptörer, Thorwaldsen inberäknad», men han drager också däraf den osökta slutsatsen, att »den Sergel, som efter afslutade studier i Rom kom till den franska hufvudstaden 1778, långt ifrån är den ensidige anhängare af en uteslutande antikiserande smak, som man möjligen skulle kunna förmoda». Som bekant är det Sergels själfbiografi (förf. 1785, efter hvad d:r Göthe uppvisat) samt hans bref på gamla dagar till Byström, som framkallat denna förmodan. När dessa senare uttalanden sågo dagen, hade Sergel i sin konstnärliga afskildhet och sitt stillastående hemma i Sverige börjat stelna i en viss antikdoktrinarism, hans antikiserande formspråk hade, såsom Göthe fint anmärker, blifvit »en grad kyligare, tyngre, abstraktare, ett slags

antikiserande jargon». Att Sergel dock ännu på gamla dagar i grunden är densamme, hvilken, som förf. så vackert uttryckt det, »med geniets känsliga slagruta upptäcker och erkänner villigt och lifligt den egendomliga fägringen i andra geniers verk, äfven då de äro utförda i en annan stil än den han företrädesvis älskade», det ser man fortfarande, då han själf ställes ansikt till ansikt med andras konst, t. ex. den honom själf så antipodiskt olike unge landskapsmålaren Carl Johan Fahlcrantz' veka, lyriskt smältande dukar, hvilka han så varmt prisar i brefven till Byström.

Öfver hufvud är den geniala fördomsfrihet och mångsidighet, som utmärker Sergel, i hög grad anmärkningsvärd, i synnerhet när man jämför honom med den icke ovanliga företeelsen af en stor konstnär, som endast kan sentera sitt eget och sådant, som närmar sig det. Medan Sergels omdöme om barockskulpturen, såsom Göthe säger, »öfverensstämmer lika mycket med den modernaste konstkritiken i våra dagar som den sticker af mot den antikiserande renlärigheten i Mengs', Winckelmanns och Lessings skola på Sergels egen tid», fäller han också om den gamla nederländska målarskolan ett omdöme, som är märkligt (i bref 1797 till Lars von Engeström) och visar ett fint sinne för dess egendomlighet: »Den vackra färgen (la belle couleur) kan icke studeras der (i södern). Det har nog funnits italienska kolorister, men det har varit historiemålare. Den nederländska skolan åter vimlar af kolorister. Och funnes det också ingen annan än Van Dyck, så vore han ensam tillräcklig att bilda en porträttmålare, om denne på samma gång studerar den sköna naturen. Öfver hufvud är naturens färg i norden briljantare och mera transparent än i söderns länder.» Yttrandet om naturens färg i norden verkar så modernt som om det kunde vara fäldt af en Heidenstam. Sergel hade själf i sin magnifika bostad i Stockholm en samling af icke mindre än 24 landskapsmålningar. Egendomligt nog för denne konstnär, som i sitt eget fack gjorde ett sådant urval af former, idealiserade naturen, var det ej den klassiska, »fritt» och harmoniskt komponerade landskapsmålningen han föredrog utan ett troget och intimt återgifvande af naturen.

Hur fjärran Sergel höll sig från att vara en af dessa ensidiga fackmänniskor, som för att tala med Ibsens Hedda Gabler alltid äro »kjedelige», det visar den begärlighet, hvarmed han alltid sökte sällskap med pennans män och bokbildadt folk i allmänhet. Hans, som det tyckes, fastaste vänskapsförbindelser ingingos med vetenskapsmän eller artister med litterära tendenser, såsom den lärde orientalisten Björnståhl, de mångsidiga gynnarne Karl August Ehrensvärd och Pehr Tham, de boklärde konstnärerna Masreliez och Abildgaard. Ganska ovanligt är det att höra en ung artist fälla ett indirekt beklagande yttrande af det slag som Sergel i ett bref till Björnståhl 1772, att han i Rom ser »bara artister, som icke tala om annat än konst». Det starka bildningsintresset dref honom också att skaffa sig ett ganska stort bibliotek, och de bref, vi äga kvar af Sergels hand, bära, trots sin jämmerliga ortografi, vittne om att den, som skrifvit

dem, var en verkligt bildad man, som förstod att ge mästerligt träffande uttryck åt sina originellt rörliga och kraftiga tankar.

Det är en rik och fyllig bild af Sergels geniala, sällsynt fängslande personlighet, som upprullas i d:r Göthes bok. Det är de många anekdotiska dragen, samlade af tidens memoarförfattare, brefskrifvare och reseskildrare, det är vidare Sergels egna alltid karaktäristiska och kraftfulla bref från skilda perioder af hans lif, som här på ett förträffligt sätt begagnats för att gifva skildringen lif och relief. Sergels starka, robust-sensuella, godmodigt humoristiska, men på samma gång så stolta, värdiga och alltigenom nobla natur kommer genom de meddelade dragen väl fram. Vi se honom, hur han i Rom lefver ett gladt artist- och kamratlif med sina många utländska konstnärskamrater, hur resande svenskar och förnäma utländingar besöka Sergels atelier, som nog blef, som Marianne Ehrenström säger, »le rendez-vous des voyageurs et des connaisseurs». Vi se, hur konstnären midt i denna allmännna och smickrande hyllning håller sitt hufvud kallt och sin kritik klar öfver dessa resande, som han i självbiografin kallar »mer eller mindre amateurer, hvilka, då de lämnat Italien, äro äfven så litet connaisseurer som förut», eller dessa »höga herrar från hofvet, som tro sig veta allt utan att hafva lärt någonting». Stoltheten förbjöd Sergel äfven att begära audiens hos påfven, denne Clemens XIV, som till Björnståhl sade, att han »kände namnet Sergel och att han hört honom med mycket beröm omtalas». Vi se honom vidare i Paris, hvarest konstakademien hedrar honom och sig själf med agreering, en utmärkelse, som, när den skett, synes verkligen ha gladt honom, ehuru han förut, när det blef fråga om densamma, säger i ett förtroligt bref till J. E. Rehn med all en stor konstnärs stolta självmedvetenhet om sitt värde: »Jag har äran försäkra er helt uppriktigt oss emellan sagdt, att jag känner mig föga smickrad, om man mottager mig i akademin, lika litet som en refusering skall vålla mig ledsnad». På tal om sitt nyförvärfvade adelskap, fäller han i känsla af sitt väsendes nobless ett annat betecknande yttrande, i bref 1812 till Tham: »Jag har i hela mitt lif ägt en ädlings sinnelag».

När Sergel, sedan han på hemresan efter Paris besökt London och äfven där blifvit firad, kommit hem till Sverige, är det icke utan ett visst beklagande vi se honom tryckas af de små förhållandena i hemlandet, där hans mot en stor fantasikonst riktade genie vingklippes, bindes vid det realistiska bestyret med porträttmedaljonger och byster i oändlighet. Hans stolthet törnar också emot den vid Gustaf III:s hof rådande tonen, men konstnären afgår med segern. Han förklarar sig icke vilja modellera konungens byst i salongen på Kina-slottet i paraderande närvaro af »damerna och hela societeten», och Gustaf III ger efter, ehuru motvilligt. Hertig Karl vill framställas på sin byst med håret nedkammadt i pannan »på engelska sättet som han nu brukar», men Sergel nekar, och han drifver sin vilja igenom, dock först efter en »stor dispute» med den envise hertigen. Och då den gamla änkedrottningen infinner

sig vid elakt humör i Sergels atelier och vill öfverenskomma med honom om ett äremonument öfver den vid 1756 års riksdag af känd anledning afrättade grefve Brahe, sköter skulptören det mindre behagliga uppdraget med äkta diplomatisk skicklighet, dragande ut på tiden, till dess saken dör bort af sig själf.

Synnerligen intressant är redogörelsen för Sergels förhållande till Gustaf III. Det synes hafva dröjt icke så kort tid innan Sergel råkade in under tjusarkungens trollkrets och blef den kanske mest entusiastiske beundrare af Gustaf III, som någonsin funnits. Kungens fåfänga att vilja briljera med sin berömde bildhuggare inför sitt hof kunde näppeligen göra något godt intryck på en allvarlig konstnär, genomträngd af tanken på eftervärldens dom. Den enda större nyare beställning, Gustaf III gjorde af Sergel, var icke heller af natur att smickra hans konstnärskänsla. Det var den beryktade statyn af Venus Kallipygos med grefvinnan Höpkens hufvud. Sergel måste hafva känt sig icke blott »ganska bekymrad», såsom G. J. Ehrensvärd intygar, utan äfven sårad af den frivola ytlighet, hvarmed konungen tycktes bemöta sin konstnär och hans arbete. Också äro de första porträtt, Sergel utförde af konungen, tämligen kalla och ointressanta. Under Gustaf III:s resa till Italien, då Sergel fick medfölja som konstnärlig ciceron, fick han nog ibland röna prof af konungens älskvärdhet, särskildt kanske då Gustaf rådgjorde med honom angående inköp af antika skulpturverk, men Sergel fick också stundom på ett mindre angenämt sätt känna etikettens tvång, då han t. ex. vid utflykten till Tivoli i sin egenskap af ofrälse placerades vid middagen på konungens befallning vid ett afsides, litet bord, dit dock Adlerbeth och Rosenstein voro nog finkänsliga att flytta öfver för att hålla Sergel sällskap. Småningom blifva emellertid Sergels känslor för monarken varmare, bysterna få ett starkt personligt lif och uttyck, och i brons-statyn på Skeppsbron skapade han slutligen öfver sin kung en, som Göthe säger, »hänryckt konstnärlig apoteos, som hvarje regent i det tidehvarfvet hade kunnat afundas den svenske kungen».

Rik på person- och kulturhistoriskt intressanta drag är i synnerhet den utförliga skildringen i bokens slut af Sergels privata lif under hans sista år. Ett galleri af bekanta personligheter passerar förbi: Bellman, Gjörwell, Elias Martin, Karl August Ehrensvärd, Pehr Tham, de förmögne grosshandlarne Wahrendorff, Schön och Arfvedsson, teaterfolk, utländska diplomater m. fl. Vi se Sergel på sina långa motionsturer till fots eller i vagn, se honom sällskapa och glamma med vännerna vid middagsbordet, bevittna, hur den korpulente mannen sitter tyngd af mat och vin och sofver midt bland de uppsluppna vännerna, vi få en grundlig inblick både i den praktfullt inredda bostaden och den välförsedda vinkällaren, presenteras för hans älskarinnor: mademoiselle Anna Elisabeth Hellström (modern till hans tvenne barn), som dog 1796, och den ståtliga aktrisen Fredrika Löven, som i början på 1800-talet blef Sergels väninna. Vi se hur han besöker sina kära vänner på landet, Ehrensvärd och

Tham, och slutligen bevittna vi, hur han i många år kämpar mot »furierna» gikt, podager och astma, hvilka till sist bryta hans starka kroppshydda d. 26 febr. 1814. Den gamle man, som då befriades från sina svåra kroppsliga plågor, hade ända in i sina sista bref visat, att hans själskraft var märkvärdigt obruten och hel. Jag vet intet vackrare, som skulle kunna sägas om Sergel än de ord han själf skref till sin vän Tham om en originell tysk arkeolog Martin Friedrich Arendt, hvars manér voro en smula underliga och mycket oslipade: Quand l'homme a de l'honneteté et du génie, toutes les façons sont convenables. Hvardagsmänniskor finnas i öfverflöd, som kunna krusa och buga . . . Ett original är alltid att föredraga framför en svag kopia. Det fordras en viss förtjänst för att icke vara en hvardagsmänniska.» Hvad som ger dessa verkligt klassiska rader ett ännu högre värde än om de uttalats af en människa med mindre ande och ringare världserfarenhet är att de skrifvits af det stora geniet (och följaktligen originalet) Sergel och framstå som uttrycket för en lång lefnads ovanligt rika människokännedom. Den fria och starka personligheten senterar också friheten och styrkan hos andra, tränger genom det yttre skalet af konvenans och former in till kärnan.

Af allt hvad här yttrats om denna nya Sergelmonografi, torde dess höga värde klarligen framgå. Den svenska konsthistorien har allt skäl att vara dess författare tacksam för att han här samlat resultatet af de mångåriga studier, af hvilka spridda frukter förut visat sig i större och smärre uppsatser på olika håll. Arbetets värde förhöjes genom talrika bilagor, omfattande Sergels på franska affattade själfbiografi, kontraktet om Gustaf III:s staty, Sergels testamente och hans bouppteckning, samt öfverintendenten Fr. S. Silfverstolpes memorial angående den vid 1815 års riksdag beslutade inlösen af konstnärens modeller och skizzer. Dessutom bifogas ett utförligt person-register, som förefaller vara fullständigt och felfritt.

Ännu en bilaga hade dock varit önskvärd: Sergels bref till Pehr Tham och alla öfriga otryckta Sergel-bref. De Chennevières har i Revue universelle des arts 1856 aftryckt konstnärens bref till J. E. Rehn, Nyblom i sin monografi brefven till Byström i utdrag. Men då det gäller en så stor konstnär, som därtill var en af svenska språkets karaktärsfullaste och intressantaste brefskrifvare, är man icke nöjd med att blott få läsa utdrag och sammanfattningar, huru skickligt de än må vara gjorda. Nej, må brefven bli tryckta med, om möjligt, ritningarna till och, om kastrering befinnes nödig, må den bli skonsam!

I sitt företal uttrycker d:r Göthe sin önskan att genom ett större planschverk göra vår store bildhuggares arbeten kända äfven i utlandet, där »hel eller half okunnighet» ännu råder om Sergel. Det är att hoppas, att denna plan skall kunna realiseras och Sergels namn sålunda äfven i den stora världen komma att stråla med en glans, som en gång omhvärfde detsamma i Rom men sedermera redan länge nog blott lyst i hans fosterland. Förhoppningarna

om en sådan Ehrenrettung äro grundade, när man hör det yttrande (anfördt af d:r Göthe i hans Sergeluppsats i konstakademiens festskrift 1897) en af samtidens främste skulptur-historiker, tysken G. Treu, fällde, då han genom afbildningar gjorde bekantskap med den af honom förut okände Sergels Faun och Amor och Psyche: »Sergel har trots det klassiska bandet dock långt mera naturkänsla än Thorwaldsen.»

John Kruse.

Karl den elfte och svenska folket på hans tid. Ett 200-årsminne af Otto Sjögren. 527 sid. Stockholm, Fröléen, 1897.

Ofvanstående arbete är, såsom titeln angifver, en jubileumsskrift, hvarmed författaren — enligt egen uppgift i inledningen — åsyftat »att i enkla, flärdlösa drag teckna bilden af en lifsgärning, som länder den gångna storhetstiden till ärorik åminnelse, vår famlande samtid till hälsosam påminnelse och kommande släkten till allvarsfylld maning.» Man får icke af detta arbete vänta några nya, epokgörande uppslag till ett rätt förstående af Karl XI och hans tid; boken gör ej anspråk på att vara något annat och mer än en populär framställning af denna periods historia, en framställning, där förf. i de stora dragen hufvudsakligen synes hafva följt Carlsons ledning, i de mera anekdotartade kåserierna åter Fryxell, hvarjämte förf. på åtskilliga punkter tillgodogjort sig det arbetsmaterial, som presterats af diverse — äfven egna — specialafhandlingar.

D:r Sjögrens bok är en värdefull tillökning till vår icke så synnerligen rikhaltiga populära historiska litteratur: den kommer utan all fråga att väl fylla sin uppgift. Den är i det hela skrifven med stor stilistisk talang, ehuruväl förf. någon gång fallit för frestelsen att kokettera med ovanliga ord eller konstiga sammanställningar. Grupperingen af materialet är gjord med stor skicklighet. Förf. ger oss i en serie småtaflor, hvilka hvar för sig utgöra ett litet helt, men som dock mycket väl passa ihop med hvarandra, bilden af Karl XI:s historia från det fyraåriga barnets hyllning i Göteborg till envåldskonungens högtidliga jordfästning i Riddarholmskyrkan i Stockholm. Tänker man på förf:s uttalade syfte, skulle man tycka, att förmyndaretiden ej bort behandlas med relativt lika stor fullständighet som konungens egen regering, utan blott som en bakgrund för teckningen af Karl XI:s bild, men så har förf. emellertid ej förfarit. Vi få en ganska ingående redogörelse för förmyndarestyrelsens växlande partier, dess äfventyrliga yttre politik och lika äfventyrliga statshushållning, liksom vi äfven få små lättlästa skildringar af de olika samhällsklassernas lif och ställning. Som en öfvergång till den följande stora afdelningen, hvilken sammanfattas

under namnet »Krigstiden», meddelar förf. små bilder af Karl XI:s ungdomslif och själsutveckling, hans tillträde till regeringen och eriksgata, allt partier, där många intima smådrag krydda berättelsen. Den andra afdelningen grupperar sig naturligen kring de epokgörande händelserna under kriget. Här skulle man kunna anmärka, att texten är väl mycket sönderstyckad: det förefaller rec., som om det korta kapitlet om »styrelsemakten och folkviljan» lämpligen borde hafva inarbetats i något af de följande partierna, liksom att »flottans utlöpande» kunde hafva förts tillsammans med »flottans missöden». Den tredje hufvudafdelningen, »Reduktionen och enväldet», börjar med en dikt öfver nyåret 1680, som förut varit publicerad i Tidskrift för hemmet. Dess poetiska värde är ej sådant, att den här förtjänat omtryckas. I öfrigt är afdelningen redigt grupperad kring de tre stora riksdagarna och de brännande frågor, som där trängde till sin lösning. Följer så en skildring af »nydaningsverket» i dess skilda faser. Den sista hufvudafdelningen: »Skymningstiden» har fått en mycket vilseledande rubrik. Det är nog i det hela riktigt att skilja Karls sista regeringsår från de närmast föregående, ty det finnes i själfva verket här en ganska skarp gräns mellan skilda tider. Från 1689 eller 1690 — från Erik Lindschölds död menar förf. — inträder en ny period, karakteriserad af ett oböljdt envälde med alla dess öfverdrifter, lycksökeri och politiska missgrepp. Men denna tid synes, om man frånräknar de sista nödåren, ej vara en skymningstid, utan snarare en kulminationsperiod, där det nu stadgade enväldet visade sina frukter af både godt och ondt. Carlson har också riktigare liknat denna tid vid en lugn och solvarm dag, under hvilken just de mörka åskmolnen hastigast skocka sig. Men dessa åskmoln äro ännu endast synliga vid horisonten och hafva ännu ej lyckats täcka himlahvalfvet eller åstadkomma en »skymning».

Tydligen sammanhänger denna uppfattning om Karl XI:s sista regeringsår med förf:s synbarliga sympati för denne konung; för den, som så beundrar den stränge härskaren, måste den tid, då de djupaste slagskuggorna falla öfver hans personlighet, förefalla som en skymningstid. »Enväldets farliga höghetssvindel bredde sig alltmer omtöcknande öfver hans af naturen sunda och klara själslif», heter det med rätta, och förf. meddelar härvid några anekdoter, som synnerligen kraftigt illustrera yttrandet. Om dessa smådrag frånräknas, torde som allmänt omdöme kunna uttalas, att förf. målat Karl XI:s bild i väl ljusa färger. Konungens hänsynslöshet och rätthårdhet framställas esomoftast i förmildrad dager. Hans bristande bildning betraktas nästan som en förtjänst. Rätt egendomligt förefaller det att af en skolman höra sådana omdömen, som, att Karl XI, om Biörnklous i det hela rätt förståndiga instruktion för undervisningen blifvit följd, blifvit en boklärd furste, men helt säkert förläst, opraktisk och viljesvag, liksom de sistnämnda egenskaperna nödvändigt måste följa med lärdomen. Att Sverige funnit sig bättre under de olärda Gustaf Vasa och Karl XI än under de lärda Erik XIV och Johan III är odisputabelt, men därmed tror väl sig förf. icke

hafva bevisat, att lärdomen på tronen är af ondo. För vår del anse vi, att många af Karl XI:s fel: hans envishet, småsinne, oresonlighet hade fått ett lämpligt korrektiv i vidgade vyer, som ett högre mått af bildning just är ägnadt att framkalla. Äran af Karl XI:s i förf:s tanke förträffliga uppfostran tillkommer hans moder, riksänkedrottningen, hvars välgörande inflytande på svenska folket ännu mer framhålles genom en jämförelse med »lärdomsdrottningen Kristina eller den vittra konungamodern Lovisa Ulrika», men som dock af förf. på ett annat ställe mindre smickrande, men onekligen mycket träffande karakteriseras som en »storsvensk festdrottning».

Är Karl XI målad i ljust, torde Johan Gyllenstiernas bild vara hållen i väl mörka färger. Han är för d:r Sjögren en dolsk ränksmidare, en 1600-talets Reuterholm, som i själfvisk lystnad efter makten nedsvärtar eller krossar alla Karl XI:s tidigare vänner, en hänsynslös och rå sälle, som på Karl XI utöfvat ett dåligt inflytande. T. o. m. för Karls omtalade hårdhet mot sin gemål får Gyllenstierna bära skulden: »kvinnohataren Johan Gyllenstierna har här lämnat en lång, mörk skugga efter sig.» Begåfningen och kraften hos denne ovanlige man förnekas icke, men det fosterländska sinnelaget framträder ej mycket. Och dock har man väl här att söka klaven till förståendet af Gyllenstiernas onekligen mycket komplicerade karaktär och växlingarna i hans lefnad. Att hans tidiga död varit en lycka för Sverige, är ett mycket djärft påstående; snarare torde det väl varit till fördel för landet, om den, som framkastat de stora reformplanerna, fått medverka vid deras utförande, rättande, modererande, där så behöfdes, och lämpande sina åtgärder efter den förändrade situationens kraf. Mycken ensidighet i Karl XI:s stora reformarbete hade då kunnat undvikas.

Af bokens olika partier synes oss skildringen af den yttre politiken från och med de stora frederna 1678 och 1679 vara svagast. Frankrikes öfvermod vid dessas ingående framträder ej i hela sin kraft: så t. ex. var freden i Fontainebleau ej — såsom förf. uppgifver — den *andra* fred, där Ludvig XIV:s tryckande förmynderskap gent emot Sverige gjorde sig gällande, utan den *fjärde*. Innebörden i de viktiga fördragen i Lund är så litet skarpt fixerad, att den oinvigde ej anar deras betydelse och de vidsträckta planer, som här funno ett uttryck. Gyllenstiernas underhandlingar i Köpenhamn äro ej riktigt framställda: man har här icke behandlat frågan om hertigens af Holstein återinsättande. Ännu knapphändigare affärdar förf. de följande årens yttre politik. Omsvängningen till en antagonism mot Ludvig XIV behandlas endast i förbigående i samband med rådsmaktens fall; här upptagas för öfrigt en del redan vederlagda notiser hos Carlson. Så t. ex. beror den gamla rätt pikanta notisen, att garantitraktaten i Haag ingicks samma dag som Ludvig XIV genom Strassburgs intagande nådde höjdpunkten af sin reunionspolitik, på ett sammanblandande af den gamla och nya stilen: Strassburgs fall har i själfva verket påskyndat garanti-

traktatens afslutande. Lika oriktigt är påståendet, att rådet vid denna kris för vår yttre politik fegt böjde sig för den kungliga viljan; sedan Bengt Oxenstierna utslungat de bekanta orden: »vi hafva nu, gudi lof, en regerande konung, som besluter; när man efter bästa förstånd sagt sin tanke, har man intet vidare att svara för.» Tvärt om har rådets opposition blifvit starkare efter dessa ords uttalande och nått sin kulmen vid debattens slut, när hvar och en skulle afgifva sitt »votum». Det är måhända rådets sista storpolitiska debatt under Karl XI:s tid. Det närmare utförandet af Bengt Oxenstiernas politiska system, genom anslutning till de habsburgska makterna och de tyska ständerna, omnämnes ej af d:r Sjögren med ett ord, liksom ej heller de ofta på fredens arbete återverkande svårigheter, hvarmed detta system under de följande åren hade att kämpa. De holsteinska tvistigheterna nonchaleras likaledes. Förf. återupptager sin redogörelse för de yttre förhållandena först med år 1689 för att gifva en skildring af de Oxenstiernska och Bielkeska partiernas kamp under det Pfalziska kriget, men denna skildring kommer naturligen att väsentligen sväfva i luften, då man ej känner de föregående årens politik.

Ett annat svagt parti är kapitlet om »vetenskap, litteratur och konstalstring». Om Olaus Rudbeck, tidsskedets storman, får man ej veta annat, än att han författat Atlantica, hvars tendens endast ofullständigt angifves. Dess första del utkom för öfrigt enligt senaste uppgifter 1679 och ej 1675, såsom förf. antager. Däremot förtiges Rudbecks verksamhet som naturforskare, ehuru han på detta område väl har sin största betydelse, om också ej sin största ryktbarhet. Det anatomiska studiets egentliga uppsving vid Upsala universitet förskrifver sig dock från Karl XI:s tid, det är först nu, som den af Rudbeck redan under Karl Gustaf anlagda botaniska trädgården får sin rätta utveckling, det är också nu, som det första kemiska laboratoriet i vårt land grundas. Rudbecks stora Campus Elysii utkom väl ej förrän ett par år efter Karl XI:s död, men arbetet på detta jätteverk faller inom det af d:r Sjögren behandlade tidsskedet.

Det är ej svårt att äfven inom andra delar af förf:s arbete finna detaljfel. Så råder någon oklarhet angående riksförmyndarnes regeringstid. Först säges, att Wrangel och Stenbock blifvit resp. riksmarsk och riksamiral 1661, sedan omtalas deras utnämnande på 1664 års riksdag. Den senare uppgiften är naturligen den riktigaste, alldenstund enligt 1660 års R. F. förmyndarne valdes »med ständernas kommunikation och betänkande». Förf. sväfvar äfven i ovisshet om Sveriges skyldigheter gent emot Frankrike under kriget. Sverige har icke under tiden från Brandenburgs första fred till dess förnyade krigsförklaring varit fritt från sin förpliktelse att hjälpa Frankrike, ty kejsaren har kort efter nämnda fred slutit sig till Ludvig XIV:s fiender, och detta var enligt fördraget af år 1672 krigsorsak för Sverige. Öfverraskande verkar förf:s påstående, att de af Karl Gustaf vunna länderna voro från Sverige länge afskilda

landskap, som af ålder tillhört detsamma, liksom den notisen, att Geijer skrifvit den bekanta sonetten — af Böttiger — om Karl XI: »I minnets dunkel öfver Sveas slätter» etc. Man skulle tro, att det sista yttrandet vore ett tryckfel, om ej förf. söker sammanställa denna dikt med Geijers vetenskapliga bedömande af Karl XI.

Rättvisligen måste emellertid erkännas, att förf. i ofvan nämnda arbete mer än i åtskilliga föregående bemödat sig om stor korrekthet i detaljuppgifterna. Detta i förening med det lifliga, konkreta framställningssättet, den lyckliga förmågan att klart skildra så pass trassliga partier som slaget vid Lund eller 1680-talets stora riksdagar, de ofta inströdda karaktärsskildringarna, den förståndiga användningen af ett rikligt anekdotmaterial ger boken ett stort värde. Vi hoppas, att den särskildt bland den studerande ungdomen får en tacksam och intresserad läsekrets.

De illustrationer, som åtfölja arbetet, äro, åtminstone hvad beträffar porträtten, icke ägnade att höja dess värde.

G. R. F.

Le Comte de Vergennes. Son Ambassade en Suède 1771—1774. Par L. Bonneville de Marsangy. Avec un portrait en héliogravure. 468 sid. Paris, E. Plon 1898.

Författaren till föreliggande arbete utgaf för några år sedan en teckning i två volymer af Vergennes' ambassad i Konstantinopel och belönades härför af Franska Akademien med mention honorable. Uppmuntrad af denna utmärkelse, har han nu sökt skildra sin hjälte under nästa skede af dennes diplomatiska bana, ambasssaden till Sverige, och därvid äfven den andel den franska diplomatien hade i 1772 års statshvälfning. Ämnet har ju för oss svenskar sitt stora intresse, och dess behandling af en därtill fullt kompetent fransk forskare borde kunna bjuda på åtskilliga nya upplysningar och synpunkter af värde. Här lämnas emellertid endast en tämligen dilettantmessig kompilation af utdrag ur Vergennes' depescher jämte spridda notiser, hämtade från allmänt kända äldre framställningar af denna tids historia. Därvid företer Marsangy's arbete en viss likhet med O. G. de Heidenstam's på samma förlag utgifna »*Une sœur du grand Frédéric*», till hvilken något grumliga källa förf. ett par gånger hänvisar för erhållande af närmare kännedom om svenska förhållanden.

Bäst torde förf. ha lyckats i den bild hans framställning ger af Vergennes' personlighet. Till detta goda resultat bidraga vissa meddelade karakteristiska smådrag, en mängd citat ur bref och depescher samt några upplysningar om Vergennes' familjeförhållanden.

Teckningen af hans karaktär är gjord med sympati, men urartar aldrig till panegyrik. Tvärtom betonas uttryckligen begränsningen af hans vyer och det ängsliga pedanteri, som försvagar intrycket af hans eljest rätt betydande diplomatiska begåfning. »Nous eussions été heureux, — avouons-le, — de rencontrer chez le représentant de notre pays une allure plus décidée, plus généreuse, plus française» (s. 212). Riktigt afvägas också Gustaf III:s och den franska diplomatiens ömsesidiga förtjänster om statshvälfningens lyckliga utgång. Något egentligt nytt framkommer därvid knappast med undantag af ett par intressanta upplysningar om det sätt, hvarpå Ludvig XV:s hemliga politik, »*le secret du Roi*», bakom Vergennes' rygg stod i direkt förbindelse med Gustaf III. Konungens språkrör var ingen mindre än utrikesministern, duc d'Aiguillon själf, som i tvenne förtroliga bref till Gustaf III (af $^{10}/_{12}$ 1771 och $^{12}/_{1}$ 1772) i energiska och oförbehållsamma ordalag uppfordrade honom till att företaga »un coup de force, qui est devenu indispensablement nécessaire». De båda brefven meddelas (sidd. 172—174 och 186—187) efter koncepten i utrikesministeriets arkiv. De förvaras där i ett supplementband (1769—1774, vol. 12), något som förklarar, att de, efter hvad det synes, af svenska forskare icke kommit att uppmärksammas. I sin mån torde de förklara den beslutsamhet, med hvilken Gustaf III gent emot Vergennes' alla betänkligheter vidhöll sina revolutionsplaner.

De förtjänster förf. genom framdragande af dessa och andra upplysande brefcitat (bl. a. ur de Broglie's korrespondens med Ludvig XV) inlagt om statshvälfningens historia förringas emellertid af en mängd betänkliga brister hos det med rätt stora anspråk framträdande arbetet. Så frapperas man af många störande luckor i framställningen: intet nämnes vid den utförliga skildringen af Gustafs Parisbesök om de därunder pågående viktiga subsidieförhandlingarna, intet om kompositionsförsöken 1771, knappast något om Sveriges allmänna politiska ställning vid tiden för statshvälfningen eller om de ryska och engelska sändebudens åtgöranden. Synnerligen ofullständig och förvirrad är framställningen af de diplomatiska förvecklingar, som uppstodo efter och med anledning af revolutionen. Långa depeschregister få här ersätta den öfversikt af förhandlingarnas gång, utan hvilken denna del af Vergennes' diplomatiska verksamhet ej torde kunna bedömas.

Om förf. här och på flera andra ställen ger för litet — om Tolls deltagande i revolutionen nämnes t. ex. intet, hans plats intages af Hellichius — så medtager han å andra sidan ganska mycket, som knappast hör till ämnet. Ludvig XV:s sista sjukdom skildras t. ex. mycket utförligt, Gustaf III:s personalier öfver Adolf Fredrik meddelas in extenso ss. bilaga, hans intimaste familjeförhållanden, frågan om Gustaf IV Adolfs legitimitet etc. bringas utan all rimlig anledning på tal. I stil med denna förkärlek för »la chronique scandaleuse» står den utförliga skildringen af Gustaf III:s förhållande till grefvinnan Egmont; förf. säger sig vilja

»projeter quelque lumière indiscrète sur cette curieuse énigme de psychologie intime et rétrospective». Detta sker hufvudsakligen genom att ur grefvinnan d'Armaillés bok[1] aftrycka en mängd där meddelade brefutdrag. Såsom deras ursprungsbeteckning anges oftast helt enkelt *»Papiers d'Upsal»*; metoden förefaller bekant!

Förf:s kännedom om svenska förhållanden är ingalunda större än den man vanligen plägar möta hos bildade fransmän, som någon gång flyktigt besökt vårt land. Han skildrar efter egna reseintryck Upsala högar, som han anser vara de »Morasteene», vid hvilka konungarne hyllades (s. 214). Motsatsen mellan hattar och mössor framställes såsom den vanliga mellan aristokrater och demokrater, partinamnens ursprung sökes i analogi härmed i de högre och lägre klassernas olika hufvudbonad (s. 4). Danmark säges i början hafva delat den i Europa allmänt rådande tillfredsställelsen med revolutionen (s. 279). Resningen i Skåne planlägges vid en sammankomst mellan Gustaf III, Hellichius och hertig Carl (s. 228). Ulrik Scheffers befordran till kanslipresident tror förf. sig kunna sätta i förbindelse med det nära vänskapsförhållande, hvari Scheffer under sin ministertid i Paris stått till grefvinnan Egmont. »Actuellement il recueillait le fruit de cette attraction amicale et de ce touchant intérêt», heter det s. 298. — Liknande egendomliga uppgifter träffas i rikt mått vid skildringen af riksdagshändelserna och i allmänhet af inre svenska förhållanden. Svenska namn återgifvas stundom vanställda till oigenkännelighet; vid första ögonkastet är det t. ex. ej så lätt att (på s. 236) tyda meningen med orden *Annitson* (Hamilton) och *Redwy* (Medevi)!

Verner Söderberg.

[1] La Comtesse d'Egmont, Paris 1890.

Öfversikt af Tidskrifter

och andra periodiska publikationer.

Allmänna Försvarsföreningens Årsskrift. 1898: 1. En rådig karl [Klingstedt 1808]. — Arén och Gummerus. — En påhälsning af kosacker. — Löjtnant Escholin försvarar »Camilla». — 2. S. Natt och Dag, Vår flotta, dess plats i försvaret och hvad vi böra fordra af densamma. — [E. Melander,] Öfre Norrlands försvar. Af E. Mr.

Kongl. Krigsvetenskaps-Akademiens Tidskrift. 1898, 9—10. [C. O. Nordensvan], Några synpunkter med afseende på kriget i Finland 1808—09. Af N—n.

Nordisk Tidskrift för Vetenskap, Konst och Industri. Utg. af Letterstedtska Föreningen genom Oscar Montelius. 1898, 7. Th. M. Fries, Den första naturvetenskapliga forskningsfärden i Sverige. 2. — K. F. Johansson, Till frågan om det indiska kastväsendets ursprung. — H. Westergaard, Monopolet i finansvetenskaben. — A. Hahr, Nederländsk konst, anm. af E. Wrangel. — 8. A. Olrik, Den nordiske nationalitetsforskel i sin tidligste fremtræden. — O. Sylwan, Ur den nyare forskningen rörande Goethes Faust. — W. Sjögren, Om förhistorisk privaträtt i Sveriges medeltidslagar. — Kr. Erslev, Valdemarernes storhedstid, anm. af H. Olrik.

Nyare Bidrag till kännedom om de svenska landsmålen och svenskt folklif. H. 61. (1898). E. Wigström, Folktro ock sägner.

Person-Historisk Tidskrift. 1898—99. Årg. 1: H. 1. Hedvig Elisabeth Charlotta, »Fersenska mordet». Meddeladt af Carl C:son Bonde. Skildradt af drottning Hedvig Elisabeth Charlotta i hennes dagboksanteckningar för år 1810. — H. Forssell, Ett grafologiskt konststycke. — K. H. Karlsson, Axelssönernas slägtskap med Bonde-ätten. — Aqvilmonte, Slägten Myliander eller Molin. — O. Bergström, Adliga slägten Strömskiöld. — H. Samzelius, Den sista riksjägmästaren. — G. v. Essen, Om de s. k. »Vitæ Pomeranorum» samt ätterna Björnram, Wass, von Hartmansdorff och von Kantzow. — Nyare svensk biografisk-genealogisk litteratur af S. S. S. — **Bilagor:** Slägten Aminoff. Efter kapten Tönnes Aminoffs efterlemnade manuskript. — C. Silfverstolpe, Klosterfolket i Vadstena.

Svenska Akademiens Handlingar ifrån år 1886. D. 12. H. Hildebrand, Minne af Olaus Magni.

Upplands Fornminnesförenings tidskrift. Bd 4: H. 1. (1898.) C. M. Kjellberg, Uppsala stads sigill.

Tidsskrift for Retsvidenskab. 1898, 1—2. W. Sjögren, Om den fornsvenska skuldprocessens grundformer. — 3. R. Kjellén, Studier i äldre Vestgötalagen.

Danske Magazin. Femte Række. Bd 4: H. 1. Nye Aktstykker vedrörende de politiske Forhandlinger i Kjöbenhavn i December 1813 og Kielerfreden i Januar 1814. Ved Aage Friis. — Kr. Erslev, Oplysninger om Haandskriftet til Roskildebispens Jordebog fra o. 1370. — M. Mackeprang, Inventarier i borgerlige Huse fra det 16 Aarhundredes förste Halvdel. — Nogle Breve fra Hertug Frederik Christian af Augustenborgs sidste Aar. Meddelte af Aage Friis. — Smaastykker.

Meddelelser fra Krigsarkivene. Udgivne af Generalstaben. **Bd 9: H. 1—2.** Aktstycker vedrörende Fredsunderhandlingerne med de mod Frankrig forbundne Magter, Fredsslutningen i Kiel og dennes Fölger. December 1813 til September 1814. 1. Niels Rosenkrantz's egenhændige Breve til Frederik VI fra medio December 1813 til September 1814. 2. Kammarherre H. Hedemanns Sendelse til Danmark. November—December 1813. 3. Aktstykker vedrörende Norge i Perioden December 1813 til Oktober 1814. Andre Aktstykker 1813—1814.

Militært Tidsskrift. (Köbenhavn.) **1898. Tillægshæfte 1.** E. Madsen, Studier over Danmarks Hærvæsen i det 16:de Aarhundrede. 1: Tjenestevilkaarene.

Ateneum. Internationell, illustrerad tidskrift för literatur, konst och spörsmål af allmänt intresse. Utg. af Wentzel Hagelstam. **1898, 2.** E. Vest, Grefve Hans Axel von Fersen. En minnesteckning.

Bidrag till kännedom af Finlands natur och folk. Utgifna af Finska Vetenskaps-Societeten. **H. 57.** Hj. Crohns, Sveriges politik i förförhållande till de federativa rörelserna i Tyskland 1650—58. 1.

Finsk Militär Tidskrift. 1898. November, December. E. S. Tigerstedt, Den tappre Kulneff.

Historiallinen Arkisto. 1898. A. Neovius, Spridda anteckningar rörande Henric Gabriel Porthan. — Förteckning öfver Åbo domkyrkas prebender och Kungl. Majestäts arf och eget i Finland — från 1550-talet. Meddelad af K. G. Leinberg. — K. G. Leinberg, Om finska mäns studieresor i äldre tid. Föredrag, hållet på Finska Historiska Samfundets årsdag den 9 Nov. 1897. — C. v. Bonsdorff, Huru Gustaf II Adolf hyllades i Finland.

Kalender utgifven af Svenska Folkskolans vänner. 1897. U. Stadius, Några bilder från det kyrkliga uppfostringsarbetet på 1600-talet i Finland.

Skrifter utgifna af Svenska Literatursällskapet i Finland. 36. Förhandlingar och uppsatser. 11. 1897. G. Frosterus, En vändpunkt uti Alexander I:s regering. — Y. Hirn, Finland i den utländska reseliteraturen under slutet af sjuttonhundratalet. — O. F. Hultman, När dog Sigfrid Aronus Forsius? — O. F. Hultman, Ett litet bidrag till »Finska deputationens» historia. — K. G. Leinberg, Ännu en abbedissa i Nådendals kloster. — Tvänne bref från tiden för Finlands skilsmässa från Sverige, meddelade af K. G. Leinberg. — E. Lagerblad, Förteckning öfver Svenska Literatursällskapets i Finland manuskriptsamling. — **12. 1898.** C. v. Bonsdorff, Djäknelif och djäknegång. — Hj. Appelqvist, Varianterna till Fänrik Ståls sägner. — C. v. Bonsdorff, Åbo akademis »rectores illustres». - C. v. Bonsdorff, En kvinnofråga för hundra år sedan. — C. v. Bonsdorff, Finlands sista hyllning åt svensk konung. — K. G. Leinberg, Tvänne bref af C. A. Gottlund. — M. G. Schybergson, Anteckningar om Jakob Tengströms verksamhet vid riksdagen i Norrköping år 1800. — R. Hausen, Några minnen från Åbo borgerskaps bal för kejsar Alexander I d. 2/4 1809. — R Hausen, Berättelse om Åbo akademis invigning.

Beiträge zur Kunde Ehst-, Liv- und Kurlands. Bd 5: H. 3. G. O. F. Westling, Mittheilungen über den Volksunterricht in Ehstland 1561—1710. — P. Girgensohn, Geschichte der Reduction Hapsals. — G. O. F. Westling, Mittheilungen über den kirchlichen Cultus in Ehstland zur Zeit der schwedischen Herrschaft. Kirchengeschichtliche Studie.

Jahresbericht der Felliner litterarischen Gesellschaft für die Jahre 1890 bis 1895. [Tr. 1898.] Urkunden der Thomelschen Brieflade aus der Zeit des schwedisch-polnischen Krieges. [1601—1603.] Herausg. v. Th. v. Riekhoff.

Allgemeine Militär Zeitung. 1898, 51. Neue Forschungen über König Karl XII von Schweden.

Chemnitzer Neueste Nachrichten. 1898, N:o 106, 107. H. Lungwitz, Blätter aus dem Tagebuche eines Chemnitzer Bürgers aus der Zeit des dreissigjährigen Krieges.

Historische Vierteljahrschrift. Herausgegeben von Gerhard Seeliger. **Jahrg. 2. 1899, 1.** H. Otto, Die Absetzung Adolfs von Nassau und die römische Curie. — T. Kükelhaus, Zur Geschichte Richelieus. Unbekannte Papiere Fancans. — P. Ssymank, Das Bild vom vollkommenen Herrscher nach der Anschauung Ludwigs XIV. — Kleine Mittheilungen. — Kritiken (bl. a. Politische Correspondenz des Grafen Franz Wilhelm von Wartenberg aus den Jahren 1621--1631. Herausg. v. H. Forst, anm. af G. Mentz). — Nachrichten und Notizen. — Erklärung. — Antwort. — O. Masslow, Bibliographie zur deutschen Geschichte.

Historische Zeitschrift. Herausgegeben von Friedrich Meinecke. **XXXXVI, 1.** W. Sickel, Die Kaiserkrönungen von Karl bis Berengar. S. Riezler, Die Meuterei Johann's v. Werth 1647. — Miscellen. — Literaturbericht (bl. a. Die Recesse und andere Akten der Hansetage von 1256—1430. Bd 8, anm. af E. Baasch; Hansisches Urkundenbuch. Bd 4, anm. af Bp). — Notizen und Nachrichten. — Entgegnung von Lenz. — Antwort von Paul Bailleu.

Historiches Jahrbuch. Im Auftrage der Görres-Gesellschaft herausg. v. Joseph Weiss. **Bd 19: H. 4. (1898.)** W. Schmitz, Privatwohlthätigkeit im Mittelalter. (Unter besonderer Berücksichtigung des skandinavischen Nordens.)

Mittheilungen des Instituts für oesterreichische Geschichtsforschung. (1898.) Bd 19: H. 3. C. Eubel, Hierarchia catholica medii ævi sive summorum pontificum s. R. e. cardinalium, ecclesiarum antistitum series ab a. 1198—1431 perducta, anm. af E. v. Ottenthal.

Zeitschrift des Historischen Vereins für Niedersachsen. 1898. Der Bericht des lüneburgischen Feldpredigers Georg Berkkemeyer über die Feldzüge vom 1674 bis 1679. Mitgetheilt von G. Weber.

Zeitschrift des Vereins für die Geschichte Mährens und Schlesiens. III, 1. (1899.) B. Bretholtz, Ein neuer Bericht über die Belagerung der Stadt Brünn durch die Schweden im Jahre 1645.

Zeitschrift des Westpreussischen Geschichtsvereins. H. 39. O. Günther, Ein Nachtrag zu den Danziger Gustav-Adolfsliedern. — M. Töppen, Historische Lieder.

The English Historical Review. Edited by S. R. Gardiner and R. L. Poole. **1899, January.** A. C. Headlam, Methods of early church history. — W. H. Stevenson, The beginnings of Wessex. — J. R. Tanner, The administration of the navy from the restoration to the

revolution. P. 3. — G. Edmundson, The Swedish legend in Guiana. — Notes and documents. — Reviews of books. — Notices of periodicals. — List of recent historical publications.

Revue Historique. 1899, Janvier—Février. H. Hubert, Étude sur la formation des États de l'Église. Les papes Grégoire II, Grégoire III, Zacharie et Étienne II et leurs relations avec les empereurs iconoclastes (726—757). Premier article. — A. Mathiez, Étude critique sur les Journées des 5 et 6 octobre 1789. Suite et fin. — S. Reinach, Gabriel de Mortillet. — Bulletin historique: France. Époque moderne, par G. Monod et R. Reuss. — Angleterre. Moyen âge, par Ch. Bémont. — Correspondance. — Comptes-rendus critiques (bl. a. Jungfru Marie Örtagård. Utg. af Robert Geete, anm. af E. Beauvois). — Publications périodiques et sociétés savantes. — Chronique et bibliographie.

Öfversikter och Granskningar.

Ur Indiens historia af CARL J. ROSSANDER, f. d. Professor. Med en karta öfver Indien. 276 sidd. 8:o. Stockholm, Albert Bonniers förlag. 1897.

Sedan jag på anmodan åtagit mig att yttra mig om förevarande arbete, har jag råkat i en viss förlägenhet, huru detta yttrande bör preciseras. Vore arbetet af en fackman (historiker eller indolog), kunde omdömet knappast blifva mer än ett: det uppfyller i vetenskapligt hänseende icke rimliga fordringar. Af fackmannen väntar man ett af två. *Antingen* har han tagit till uppgift att företrädesvis referera och sammanfatta vetandet på ett bestämdt område för att dymedelst tjäna en kunskapssökande större allmänhet: i detta fall fordrar man, att hvad han meddelar skall vara vetenskapens senaste och säkraste resultat, sofrade af hans på själfständig sakkunskap grundade kritik. *Eller* han företager sig att själfständigt på grundvalen af historiska monument lösa eller utreda förut oklara frågor, behandla ringa eller icke alls bearbetade områden inom den historiska vetenskapen o. s. v.: i detta fall fordrar man sträng vetenskaplig metod i handhafvande af det historiska materialet o. s. v. Ingendera uppgiften, intetdera behandlingssättet träder oss till mötes eller finner sitt uttryck i förevarande bok. Därpå kommer det följande att utgöra bevis.

Man kan icke fordra en fackmannamässig behandling af en man, som bakom sig har en rik och berömd verksamhet som professor i kirurgi vid Karolinska institutet. Tager man denna omständighet i betraktande, kan man icke annat än beundra den ungdomliga entusiasm, den intelligensens rörlighet och energi, som talar till en på hvarje blad af hans arbete. Man måste också obetingadt skänka sitt erkännande åt det rika kunskapsmått på det indologiska området, som prof. Rossander utanför sin egentliga verksamhet hunnit förvärfva, äfvensom åt den själfständiga personliga uppfattning, hvaraf vissa delar af framställningen präglas. För den personligt färgade

raska och en smula vårdslösa stil, som förf. använder, och som endast verkar uppiggande och intresserande, hade han knappast i sitt förord behöft ursäkta sig. Att den på sina ställen, där sakkunskapen icke står på höjd med tvärsäkerheten, verkar en smula för drastiskt, skall dock icke förnekas.

Fördelaktigt verkar vidare på vissa delar af framställningen en åskådlighet i uppfattning och företrädesvis beskrifning af yttre företeelser, som tydligen har sin grund däruti, att författaren rest uti Indien och personligen iakttagit mycket af hvad han tagit med i sin bok. Hvad han med egna ögon sett, den natur- och lifsuppfattning, han genom denna autopsi vunnit, torde här som alltid kunna sägas hafva åt vissa skildringar förlänat den fläkt af lif och sanning, som han svårligen skulle vunnit blott genom läsning. Det hade varit lyckligt, om förf. inskränkt sig till att skildra hvad han själf sett, med kåseriartade utvikningar på grund af hvad han ur litteraturen inhämtat, i stället för att söka lämna kulturhistoriska bilder från alla perioder af Indiens historia. Förf. borde afgjordt hafva nöjt sig med en historisk skildring af Indiens öden i *nyare* tid, d. v. s. från början af mongolernas välde, den enda period, från hvilken vi hafva genomgående och detaljerade upplysningar.

Jag vill alls icke förmena en icke-fackman att söka, ledd af sitt eget intresse för saken, genom sammanfattande populära behandlingar af Indiens historia och kultur bibringa andra intresse för och kunskap om den i de flesta afseenden så främmande men delvis på grund däraf så lockande indiska kulturutvecklingen. Men han måste då låta sig ledas af förare, som vetenskapligt behärska den indiska historien, af auktoriteter på området, hvilka antingen genom själfständiga specialundersökningar eller genom själfständigt och kritiskt gjorda vetenskapliga sammanfattningar visat sig behärska de indiska — i förevarande fall de forn- och medelindiska — förhållandena. För att lämna en resumé af de historiska tilldragelserna från 1500-talet in till våra dagar kan man använda en hel mängd arbeten utan någon större fara för misstag. Svårare ställer sig saken rörande äldre perioder, för hvilka vetenskapen har att röra sig med ett delvis ytterligt sprödt material, som endast med den yttersta omsikt och sorgfällighet låter sig användas. Hvarje dag snart sagdt bringar i ljuset nytt material, nya uppslag, nya undersökningar, som modifiera eller rent af upphäfva förut vunna eller såsom sannolika ansedda resultat. Och det är att märka: det är den *västerländska* vetenskapen, icke den indiska (om man ens kan tala om en indisk vetenskap, annat än för så vidt den uppbäres af i Indien bosatta européer), som skapat och skapar kännedomen om Indien. Hvad inderna i forna tider än må hafva presterat eller kunnat prestera inom vetenskapen — i våra dagar lära de — ännu så länge — icke kunna åberopa några genom dem enbart vunna framsteg. De äga helt enkelt icke de förutsättningar, den metodiska skolning som västerländingen för att kunna själfständigt främja vetenskapen. Åtminstone på det filologisk-historiska området är det

endast ett ytterst ringa fåtal — en *Bhāndārkar*, en *Shankar Pandit*, en *Bhagvānlāl Indrāji* — som kunna sägas hafva gjort något af självständigt värde. Men detta fåtal äro vetenskapligt uppfostrade af européer, stödja sig i allt väsentligt på af dem samladt material eller af dem gjorda undersökningar. Det allra mesta som bär stämpeln af indiska namn är antingen helt enkelt ingenting annat än plagiat efter västerländska arbeten eller värdelöst gods. Förf. har nu i alltför stor utsträckning utan den nödiga kritiken begagnat sig af arbeten skrifna af inder, i synnerhet är detta fallet med R. Ch. Dutts (Dattas) bok »A history of civilisation in ancient India based on sanscrit literature», om hvilket förf. s. 27 har den meningen, att det är ett förträffligt arbete;[1] han citerar t. o. m. Lassen genom förmedling af Dutts bok. Sådana barnsligheter, som förf. s. 28 f. tillskrifver Lassen, har denne aldrig yttrat, utan äro synbarligen Dutts egendom. På flerfaldiga ställen har förf. låtit lura sig af ovederhäftiga skribenter om Indien. Det finns naturligtvis också västerländska sådana. Men äfven de allra förnämsta indologers äldre arbeten måste begagnas med försiktighet och kritik. Särskildt är det nödvändigt — här mer än på andra upparbetade fält — att tillgodogöra sig de allra färskaste resultaten. Som detta icke kan vara möjligt för andra än indologer af facket, så kan man icke rimligtvis fordra det af förf. Men i stället kunde man sätta ifråga, om han icke bort underlåta att behandla de äldre skedenas historia, då han icke hade tillfälle att följa någon fullt pålitlig och tidsenlig framställning af dessa. En sådan finns ännu icke.

Men det finns verkligen duglig sammanfattande litteratur, som förf. underlåtit att använda eller tillräckligt rådfråga. Månget fel skulle helt visst kunnat undvikas, om förf. tillräckligt rådfrågat Lassens stora för sin tid (1847—61; bd I och II i 2:dra uppl.) epokgörande och för alla tider grundläggande »Indische altertumskunde», som visserligen nämnes men i öfrigt icke synes mycket till i innehållet. Hunters »The Indian Empire» finnes i nyare upplagor än den af förf. citerade från 1882. Och i afseende på statistiska förhållanden är det ju särdeles af vikt att begagna de nyaste uppgifterna. Af andra verk rörande Indien, som med fördel kunnat användas, nämner jag Dunckers »Gesch. d. Altertums» III 4 Aufl., W. W. Hunter »A brief history of the Indian peoples», Roper Lethbridge »A short manual of the history of India», J. T. Wheeler History of India from the earliest times down to the Mogul empire»

[1] Det bästa som kan sägas om detsamma har Pischel uttryckt på följande sätt: »R. Ch. Dutt har redligen bemödat sig om att göra sina *landsmän* bekanta med resultaten af den *europeiska vetenskapen*, i den mån de voro honom själf tillgängliga. Han visar sig som en upplyst och förståndig man, som trots all patriotism icke är blind för felen hos sin tids folk. Egna forskningar har han icke afsett att meddela, och det är ingen brist på misstag. I hvarje fall förtjänar hans arbete för det goda ändamålets skull och i den totala bristen på ett annat dylikt verk för *indiska läsare* fullt erkännande och utbredning».

o. a.[1] För det moderna Indien det förträffliga verket af E. Schlagintweit »Indien in Wort u. Bild» och W. W. Hunter »The Imperial Gazetteer of India». Jag säger icke, att förf. *icke* användt dessa arbeten eller några bland dem, men jag säger, om så varit fallet, har detta i verkligheten kommit till alltför litet uttryck i hans arbete.

Jag skall nu utan någon systematisk ordning, endast följande sidotalen, anföra några af de anmärkningsvärdare missuppfattningarna såsom exempel för att bevisa mina i det föregående gjorda allmänna påståenden.

S. 8 talar förf. om »huru de äldsta seder voro rådande hos stammarna ett stycke upp i Vindhya-bergen (*Nilgeries*, *Tudas*, *Irulas*, *Badagas* m. fl.).» Ingen människa kan väl här tro, att förf. menar något annat än att de inom parentesen stående namn äro namn på folkstammar. Säkert är detta förf:s mening, allra helst som *Tudas* (= *Todas*) o. a. just äro folkstammar. Men då få vi åtskilliga oriktigheter: *Nilgeries* är ingen folkstam utan en *bergstrakt* i sydligaste Deccan så där ungefär *10 grader* söder om Vindhya-bergen. *Todas* är en folkstam i Nilgeri; *Badagas* i Mysore.

S. 13 yttrar sig förf. med stor säkerhet om indoeuropéernas urhem, i det han fasthåller det gamla nu väl i allmänhet öfvergifna antagandet att det varit Högasien. Liksom något enda skäl skulle tala för detta antagande. Tvärtom tala alla skäl däremot och i stället för europeiskt ursprung. Man skall bara icke tro, att Penka skulle vara den fullödigaste representanten för den nu allmänt antagna åsikten. De indoeuropeiska språkens släktskap i och för sig — som s. 14 exemplifieras med ett par oriktigt anförda ord: fader heter på sanskrit *pitá*, moder *mâtâ*, såsom stamformer plägar man anföra *pitar-* *mātar-* eller *pitṛ-* *mātṛ-* — bevisar ingenting som helst ifråga om urhemmet.

S. 15. Hur man kan veta, att arierna (d. v. s. inderna) just genom Khaiber-passet inträngt uti Indien (Panjab), förstår jag icke. För öfrigt gör jag här den allmänna anmärkningen, att man ingalunda har att tänka sig indernas inträngande i Indien som ett intåg eller en inom mera begränsad tid skeende invandring utan som en så småningom under årtusenden fortgående kolonisation.

---

[1] Ej att rekommendera är Lefmanns »Geschichte des alten Indiens» i Onckens bekanta samling. Vi kunna väl hoppas att i det nu pågående af samtidens störste indolog Bühler grundade »Grundriss der indo-arischen Philologie und Altertumskunde» erhålla en tidsenlig indisk historia. Därpå hade vi kunnat vara säkra, om, såsom afsedt var, Bühler själf kommit att lämna detta bidrag. Ingen var därtill bättre skickad än han, liksom ingen — om Lassen undantages — någonsin gjort så mycket för att bygga upp en Indiens historia som just han. Genom en beklaglig olyckshändelse — båtsegling i Bodensjön — har denne vetenskapens storman nyligen (förliden vår) i fulla blomstringen af sin skaparekraft undanryckts vetenskapen. Man bör hoppas, att Kielhorn, som nu åtagit sig redaktionen af nämnda Grundriss, också åtager sig uppgiften Indiens historia.

S. 16. Den som framför andra vederlagt M. Müllers lära om den s. k. henotheismen är Whitney bl. a. i uppsatsen Le prétendu Hénothéisme du Veda (Revue de l'Histoire des Religions VI, 129 ff.), sedan i korthet t. ex. af Oldenberg. I förbigående anmärkes här att denne framstående indolog af förf. får namnet Oldenburg och detta genomgående (äfven i registret), hvarför det är svårt att antaga ett blott tryckfel.

S. 22 talar förf. om de rigvediska afdelningarnas (böckernas) inbördes ålder och säger, att de båda sista (IX och X) böckerna skola vara de yngsta. Det är riktigt om X; men IX erkännes allmänt — och med full rätt — såsom hörande till Rigvedas äldsta hymnmaterial (jfr t. ex. Oldenberg Die hymnen des Rigveda I (1888) s. 191 ff. o. a.)

S. 22. Jag har icke tagit reda på, efter hvem Rv. I, 1 är öfversatt. Omöjligt efter originalet. I hvarje fall ha flera missförstånd insmugit sig. Jag fäster mig icke vid, att *hotar* genomgående kallas »kotar» (s. 38 uppträder samma prästfunktion under den egendomliga formen Hotri).[1] — För öfrigt har förf. en skef uppfattning om Rigveda såsom uttryck för primitiva samfunds- och religionsförhållanden. Tvärtom framträder där ett mycket inveckladt och raffineradt offerväsen med en mängd till sitt ursprung dunkla, men i minsta detalj iakttagna ceremonier och bruk. Den Max Müllerska uppfattningen af Rigveda är med full rätt af de flesta öfvergifven.

S. 24, 26, 49 ff. och oftare säges, att intet kastväsende förekom under den s. k. Rigveda-perioden. Detta kan — utom af allmänna historiska grunder — direkt genom Rigveda själf visas vara oriktigt. Rv. X, 49 nämnas helt enkelt de fyra brahmanska kasterna med samma namn som sedan äro vanliga, och i andra hymner förekomma däremot svarande till och med språkligt besläktade namn (*brahmānas* och *brāhmanās*, brahmaner, liksom senare, *rājānas*, furstar, motsvarande de senare *rājanyās*, furstlige, eller *ksatriyās* och *viças*, klaner, motsvarande de senare *vāiçyās*, till klanerna hörande (medlemmar), samt slutligen *dāsō varnas*, eg. den dasiska eller slaffärgen, d. v. s. slafkasten, motsvarande de senare *çūdrās*).

S. 25 säger förf. »Offer ha inom den ariska stammen funnits i alla tider, men under de första tusentals åren förrättades de af hvarje husfader för hans familj.» Hur skall man kunna veta det? Tvärtom talar allt för att det, i öfverensstämmelse med de kanoniska skrifterna, i Rigveda praktiserats i det stora hela samma arter af offer, som sedan i brahmansk tid. Vi veta i hvarje fall för Rigvedas

[1] Grundad är icke förfs förmodan, att Rv. I, 1, skulle vara en specifikt ung sång, som smugglats in och ställts i spetsen för hela samlingen. Ett skäl skulle vara det, att däri Agni nämnes som *purohitas* eller öfverstepräst; och han säger uttryckligen: »Purohitan, konungens hofpredikant, fanns förvisso icke till vid den tid, då den äldsta vedasången diktades.» Jo, *purohitas* förekommer i Rigveda icke mindre än 24 ggr och tilldels i hymner, som höra till de äldsta vi kunna konstatera.

vidkommande icke om någon skillnad mellan olika perioder. — Sammastädes talas om »den utmärkta vedakännaren v. Roths *upptäckt*, att vedasångerna blifvit författade af konungarnes hofskalder, en upptäckt som mycket prisas af tyskarne, Zimmer med flera, men hvarom engelska och indiska författare iakttaga en nästan retsam tystnad.» Här måste förf. eller hans källa missförstått eller icke inhämtat Roths och Zimmers åsikt i frågan.

S. 27 säger förf., att det är en känd sak, »att skrifkonsten icke i någon form fanns vid denna tid (d. v. s. omkring 1400 f. Kr.) i Indien (det är icke ens säkert, att den fanns vid tiden för Alexanders tåg).» Om skrifkonsten förefunnits eller ej omkring 1400, kunna vi helt enkelt icke veta. Men att den förefunnits redan omkring 800 à 1000 före vår tideräkning, det veta vi (jfr Bühler On the origin of the Indian Brāhma alphabet. Sec. rev. ed. of the Indian Studies n:o III Strassburg 1898. Indische Palæographie i Grundriss der indoarischen Philologie bd I, h. 11).

S. 28 anföras några gudanamn, som — enligt påstående efter Lassen — angifvas såsom indoeuropeiska. Somliga af namnen äro återgifna i så förvanskadt skick, att det är svårt att bestämma, hvilka riktiga namn de skola anses motsvara. I hvarje fall äro de ej, såsom säges, anförda i sin indiska form, utan i en af förf. själf uppfunnen. Att göra Lassen till hufvudrepresentanten för den s. k. komparativa mytologien, är likaledes oriktigt. Själf har han mycket litet inlåtit sig därpå; och när det skett snarare i en mot den komparativa mytologien gående syftning. Efter hvem förf. anger, att »*Prometheus*, eldens nedbringare, har sitt namn från *prahmatha* (sic), ett indiskt ord som betyder rifva till sig», vet jag ej. För det första finns intet sådant ord. Om därmed afses *pramantha-*, så betyder det »en vridstaf att framkalla eld med». Skall därmed menas ett verb, som öfversättningen anger, så heter det t. ex. i presens 3 sing. *pra-mathati* eller *-manthati* eller *-mathnāti* o. s. v. Och detta betyder icke »rifva åt sig», utan »rifva, skafva, kärna» o. dyl. Öfver hufvud är hvad som angifves hämtadt från Lassen icke därifrån, utan från någon dunklare källa (jfr ofvan).

S. 31 talas om, att man i Rigveda icke synes känna till elefanten. Rigveda har emellertid t. o. m. flera ord för elefant (jfr Pischel u. Geldner Vedische Studien I, s. XV, 99 f. o. s. v.).

S. 33 säges bland annat att Rigveda är författad på *sloka* (en slags vers). Den senare sloka-formen förekommer icke ens i Rigveda. Och den versform, som är utgångspunkten för slokan, den vediska *anustubh*, är blott en jämte ett 20-tal andra versformer.

S. 36 förekommer bland annat följande i sin korthet rikt felaktiga yttrande: »ändå senare kommo, troligen framkallade af buddhisternas skrifter *Sutras* (sic), aforismer, uttalande i sammanträngd form det väsentligaste af de religiösa och filosofiska systemen.» De brahmanska *sūtra* äro i kortast möjliga form framställda *offerregler* (för det praktiska utförande af offret) och hafva ingenting att göra — vare sig i innehåll eller proveniens — med de buddhistiska *sutta*.

S. 38 uppträder en indisk (vedisk) prästfunktionär under formen »advaryn» (i st. f. *adhvarju*). Förvrängningar af indiska ord (t. ex. »*pindapitryana*» f. *piṇḍapitṛyajña*, »*katurmasyani*» f. *caturmāsyam* s. 40) äro så vanliga, att jag icke kan anföra dem annat än exempelvis.[1]

S. 42 säges, att *upanisads* icke räknas till de »verkliga *vedantas*». *Vedānta* utgöres just precis af *upanisad*-litteraturen.

S. 50 f. Genomgående kallas den tredje kasten *vasya*, hvilket icke blott är oriktigt från sanskritisk bildningsprincips synpunkt (det heter *vāiçya-*), utan också med afseende på den vedertagna moderna namnformen: borde på svenska, såsom också vanligen sker, skrifvas *vaisja*. Där man i sanskritisk transskription har *y*, betyder detta *i* eller *j*; men förf. skrifver genomgående »aryer» i st. f. arier.

S. 59. Det är öfverhufvud alls ingen fråga om, att Manus lagbok, som den kallas, i sin nuvarande form kan härstamma från tiden före Kr. f.

Framställningen af förhållandet i tid mellan *Mahābhārata* och *Ramāyaṇa* äfven som funderingarna om det första verkets tillkomst kunna ej annat än anses förfelade.

S. 61 talas om Nestorianer 500 f. Kr. — ett uppenbart tryckfel. Så ock »*Dajamanti*» s. 62 för *Damajanti*. S. 67, 69 skrifves den berömda buddhistiska staden *Rājagṛha* »*Rajagrika*»; *Yaçōdhara* skrifves s. 69 »*Yasadhara*» o. s. v., o. s. v.

S. 69 talas om, att Buddha gick omkring i hela norra Indien. Nej, utanför det östra Indien kom icke Buddha själf.

S. 70 sägas de buddhistiska *sutta* alla vara öfversatta i Sacred Books. Nej, icke alla finnas öfverhufvud öfversatta, och ett fåtal i den nämda publikationen, nämligen valda Buddhist Suttas af Rhys Davids och Sutta-Nipāta af Fausböll.

S. 77 finner förf. *nirvāṇa*-begreppet mycket enkelt. Jag kan icke se, att förf. gör oss klokare, än vi voro förut. Ett verkligt framsteg i denna omtvistade fråga bildar Dahlmanns arbete Nirvāna. Berlin 1896.

Jag kunde på detta sätt fortgå sida för sida till bokens slut. Jag tror icke, att många sidotal — åtminstone hvad rör äldre tider — gå fria för *detalj*fel. Och i fråga om allmänna resonnemang, bedömande af kulturolla, religiösa och litterära företeelser, har jag icke velat uppta utrymmet med att uppvisa, hurusom — speciellt hvad vidkommer brahmanismen och hinduismen — de i stor utsträckning icke beteckna vetenskapens verkliga ståndpunkt. Smärre inadvertenser och tryckfel äro otaliga, särskildt i fråga om namn (Colebroke i st. f. Colebrooke o. s. v.)

Det är skada, att förf., som synbarligen är besjälad af ett lifligt intresse för Indien och dess historia och äger ett raskt och

[1] Bland de anmärkningsvärdaste tryck- eller skriffelen är förf:s sätt att genomgående skrifva gudinnenamnet *Aditi* såsom »*Arditi*» äfven i registret.

målande framställningssätt, gått till sitt arbete med så pass ofullständiga förutsättningar för en något så när tillfredsställande behandling af sitt ämne och i öfrigt på ett så bristfälligt sätt behandlat hvad han verkligen gifvit och afsett att gifva. Om icke mängden af inadvertenser och detaljfel äfvensom de många korrekturfelen förekommit, kunde man rekommenderat boken till läsning af en större allmänhet i brist på bättre. Sådan boken nu föreligger, är detta icke gärna möjligt. Jag är ledsen att behöfva uttala detta omdöme om ett arbete, hvars författare jag så gärna ville möta med sympati.

K. F. Johansson.

Studier till andra puniska krigets historia. I: C. Flaminius och Hannibal. Historisk-filologisk studie af VILH. LUNDSTRÖM. Upsala 1898.

Andra puniska kriget bildar otvifvelaktigt ett af de mest betydelsefulla skedena i Roms historia. Sällan eller aldrig hafva världseröfrarne från Tibern mera framträdt till sin fördel, bättre lagt i dagen alla sina goda egenskaper än under tiden i fråga. Till denna drages redan af dylik grund vår uppmärksamhet och stegras ytterligare därigenom, att kampens öden leddes af två bland häfdernas förnämsta personligheter, Hamilkars bägge hjältesöner. Det är därför med synnerligt nöje anm. i föreliggande arbete funnit jättestriden skildras af en författare, som äger alla förutsättningar att kunna fullt behärska sitt ämne.

Första afdelningen eller studien, hvilken nu utkommit, inledes med en öfversikt öfver, såsom af titeln synes, de sociala frågorna i Rom. Viktigast af dessa var där som öfverallt den om brödet, om dräglig tillvaro för de fattige. De liciniska jordlagarna trotsades oförsynt; åkerbruk, handel, allt förvärf lydde storkapitalet, hvilket de ökade till omfång och makt. Då inkom folktribunen C. Flaminius, kanske själf förste upphofsman, med sitt agrarförslag om det picentiska områdets i Norra Italiens fördelning genom lott bland de ej besuttne. Vid sin skildring af detta framhåller förf. nödvändigheten för de stora romerska affärsmännen att krossa Kartago, Hannibals mer än sannolika kännedom om partiyran vid Tibern, storheten och snillet i Flaminii plan. Af roflystna senatorer och riddare blef naturligtvis denna mottagen som ett slag i ansiktet. Trots bristfälligheten hos våra källor kan man ock i dem, såsom förf. visar, tydligen spåra hatet mot den djärfve folkledaren. Oviljan mot sådana ger sin prägel åt Roms alla tideböcker. Detta påpekas ock af förf., och anm. själf har mångfaldiga gånger varit i tillfälle att se, huru

oblygt optimaternas historieskrifvande vänner förvanskat deras motståndares minne. Af ifrågavarande framsynte statsman och folkvän har äfven hos hans skildrare blifvit en politisk lycksökare och — naturligtvis — en fräck helgerånare, af den faktiskt medgångsrike fältherren en oduglig stympare. I dylikt öfverdrifves af moderna skriftställare själfva öfverdriften hos de gamle. Här låter sig ej göra att i enskildheter följa nu gifna framställning af Flaminius, hans lagförslag, krig såsom konsul för första gången i Gallien och kolonisering däraf — allt nog, den tyckes anmälaren förträfflig och han kan i allo sluta sig till författarens åsikter. Trots senatens intriger förblef Flaminius dess fruktansvärde och hatade vedersakare. Fortsättande sitt arbete på att inskränka kapitalets öfvermakt och verkande för Galliens romanisering, lyckades han nå en medborgares högsta utmärkelse, censuren. Med rätta karakteriseras han af författaren såsom sin tids mest klarseende romare, en snillrik politiker. Då kriget med Hannibal nalkades, var han ock självskrifven att genast mäta sig med denne.

Förloppet af händelserna mellan slagen vid Trebia och Trasumenus är mycket omstridt bland moderna historici. Förf. har ock ägnat en ej ringa del af föreliggande skrift åt att utreda detsamma, följande därvid Livii auktoritet. Denna underkännes af åtskilliga nyare forskare — Seeck, Hesselbarth, Matzat —, hvilkas meningar förf. underkastar en genomgående granskning. Han påvisar därvid flere kronologiska vidunderligheter och underbara teorier, hvilka måst uppkomma vid förnekande af Livii trovärdighet angående nämnda tilldragelser. Efter redogörelse för romarnes rustningar oeh truppernas ställning kommer förf. till skildring af Hannibals uppbrott och antåg mot staden. Därvid framlägges — s. 49, anm. — ett synnerligen tilltalande förslag om ändring af gängse läsart hos Livius 22, 1, 1. Hvilken kosa kartagern valt från trakten af Po, d. v. s. hvar han öfvergått Apenninerna, är särdeles omtvistadt. Frågan synes vara väl utredd af förf. Då Hannibal plötsligen stod inom Etruriens gräns, ålåg det främst årets ene konsul, Flaminius, att söka afvända undergången från Rom. Den senare var i läger vid Arretium. Hans krigföring häcklas på det mest oförsynta sätt af våra klassiska sagesmän. Kraftigt framhålles detta af förf., som visar, att konsuln af Livius och Polybius beskylles för just de fel, som han enligt samma skriftställares uppgifter om fakta *icke* begått. Flaminius röjde nämligen ingen obetänksam ifver att möta Hannibal. Först när denne befann sig söder om sin motståndares läger, bröt konsuln upp. Att han föll i försåt och blef slagen, måste tillskrifvas romarnes dåliga kunskaparväsen, hvars brister förf. flerfaldiga gånger påpekar.

Så godt som hela återstoden af arbetet är ägnad åt klargörande af det svårlösta spörsmålet om verkliga platsen för drabbningen vid sjön Trasumenus. Enligt föredöme af de engelsmän, som forskat i frågan, har förf., som han själf säger, på stället velat söka möjlighet till en framgångsrik utredning. För så vidt anm. med tillhjälp af

specialkartor kunnat döma, har målet fullständigt vunnits. Först gifves en god topografisk skildring af den halfmånformade slätt, som ligger mellan landsvägen och sjöns norra strand, där järnvägen nu går fram. Därnäst visar förf., att sagda stycke mark måste anses vara nyare alluvialbildning. Kustlinien gick fordom vida längre mot norr än nu. Däraf förklaras vägens högst påfallande och så godt som oemotsvarade krökning åt samma väderstreck. Vidare framhålles att trakten med säkerhet varit tätt skogbevåxt på andra puniska krigets tid. Så bringas Livii och Polybii beskrifningar af slaget till full öfverensstämmelse. Anm. anser därför förf. hafva bindande ådagalagt, att striden stått på den då smala landremsa, som ligger mellan M:te Gualandro och byn Passignano samt är begränsad af bergen kring Tuoro och Trasumeni norra strand. Följande få sidor af boken innehålla en vacker och fint känd skildring af slaget och Flaminii hjältedöd. Dess ära har ingen velat förneka honom.

Historiska monografier höra tvifvelsutan till den allra bästa läsning, som kan erbjudas. Trots den vidlyftiga vetenskapliga apparat, som är oundviklig i ett verk af föreliggande art har förf. sträfvat att göra detsamma njutbart för vidare kretsar än de rena fackmännens. Däri har han enligt anmälarens tanke också lyckats. Citat, som man måste förstå för att kunna följa bevisföringen i boken, äro väl öfversatta. Därigenom har arbetet blifvit af värde äfven för den, som ej utan vidare mäktar läsa Livius och Polybius m. fl. Till utrotande af den nedärfda vanan att betrakta Flaminius och otaliga andra af hans folkliga kynne som blott och bart samhällsvådliga bofvar har förf. lämnat ett betydande bidrag. Vi hafva därför alla skäl att tillönska honom ett hjärtligt: välkommen åter!

S. A. L.

Öfversikt af Tidskrifter

och andra periodiska publikationer.

Arkiv för nordisk filologi. Ny följd. Bd 11: H. 3. J. Thorkelsson, Bemærkninger til adskillige Oldtidsdigte. — E. Hellquist, Om fornnordiska sammansättningar med kortstafvigt verb till första sammansättningsled. — J. Thorkelsson, Svartur á Hofstöðum. — A. Åkerblom, Till öfvergången fsv. ŏ > y. nsv. ą̄. — J. Jónsson, Liserus — Beów. — F. Jónsson, Sagnet om Harald hårfagre som »Dovrefostre». — F. Jónsson, Bjarkemåls alder. — A. Åkerblom, Bidrag till tolkning af skaldekvad. — M. Kristensen, Anmälan av »Gustaf Cederschiöld: Om Svenskan som skriftspråk». — O. S. Jensen, Bibliografi for 1897. — E. Magnússon, Vilmǫgum or vilmǫgum? — A. B. Larsen, Replik. — A. Kock, Om prepositionen iblandt.

Kyrklig Tidskrift utg. af O. Quensel och Hj. Danell. 1899, 4. O. Quensel, Ett omtvistadt manuskript (A. Rydelius' s. k. Andeliga memorial). — Hj. Holmqvist, Ett nytt uppslag i Uppenbarelsebokens tolkning. — O. Norberg, Ett bidrag till Anders Pedersson Kempes historia.

Meddelanden från Nordiska Museet 1897 [Tr. 1898]. Skråå och gillesreglor för samptlige mästrarna, gesäller och lärodrängiar uthi repeslagare ämbetet. Giffwinn dhen 6 Februari Anno 1656. Ur Nordiska museets arkiv. Medd. af A. Ahlén. — Embetz skråå för peruque makare embetet i Stockholm. 1711. Ur Nordiska museets arkiv. Medd. af A. Ahlén. — Artiklar för samptelige peruque makare gesällerna hvar efter de hafwa sig att rätta. Stockholm den 14:de October 1712. Ur Nordiska museets arkiv. Medd. af A. Ahlén.

Nordisk Tidskrift för Vetenskap, Konst och Industri. Utg. af Letterstedtska Föreningen genom Oscar Montelius. **1899, 1.** Hj. Stolpe, José Rizal. En filipinsk författares och politikers lefnadshistoria. — B. Morgenstierne, Den engelske forfatnings organiske vækst og betydning som mönsterforfatning. — **2.** A. Stuxberg, En blick in i Kaukasien. 1. — G. Göthe, Johan Tobias Sergel, anm. af K. Warburg. — C. Trolle-Bonde, Anteckningar om Bondesläkten. Riksrådet grefve Gustaf Bonde, anm. af O. Montelius. — **3.** K. Gjellerup, Gammelindisk visdom. — A. Stuxberg, En blick in i Kaukasien. 2. — K. Hildebrand, Folkbildning och folkbibliotek.

Ord och Bild. Månadsskrift utgifven af Karl Wåhlin. **1899, 2.** H. Hildebrand, Vadstena restaurerade klosterkyrka. — A. Björck, Emanuel Swedenborg om Karl XII. — **3.** N. Söderblom, Gamla

svenska minnen från den södra Seinestranden i Paris. — H. Ring, Hallwylska palatset.

Personhistorisk Tidskrift. Utgifven af Svenska Autografsällskapet genom F. U. Wrangel. **Årg.** 1: **H. 2.** Hedvig Elisabeth Charlotta, Fersenska mordet. Medd. af Carl Carlsson Bonde. — Biskopen i Strengnäs Joh. Matthiæ sjelfbiografiska anteckningar. — En hundraåring, medd. af C. Snoilsky. — P. Fahlbeck, Sveriges adel. D. 1. anm. af H. Rosman. — O. Bergström, Spridda rättelser och tillägg till G. Anrep, Svenska adelns ättartaflor. — **Bilaga**: C. Silfverstolpe, Klosterfolket i Vadstena. H. 2.

Statsvetenskaplig Tidskrift utgifven af C. A. Reuterskjöld m. fl. **1899, 2.** C. A. Reuterskjöld, Vår regeringsforms Magna Charta. — O. Alin, Bidrag till regeringsformens historia II, III.

Sveriges allmänna handelsförenings månadsskrift. 1899: Februari. J. F. Nyström, Bilder ur handelns historia. 3. Om handtverksskråna i Sverige. — **Mars.** J. F. Nyström, Svenska handelns idkare och främjare 1. Claes Grill.

Historisk Tidsskrift, Syvende Række. Bd 1: H. 6. G. Bang, Forfald eller Ikke-Forfald indenfor den danske Adel i det 16 og 17 Aarhundrede. — Smaastykker: M. K. Zahrtmann, Povl Anker og Jens Kofoed. Annotationer. — G. L. Grove, Poul Ancker og Jens Koefoed. Duplik. — M. Mackeprang, Fortegnelse over historisk litteratur fra året 1897, vedrörende Danmarks historie.

Finsk Tidskrift. Utg. af M. G. Schybergson och R. F. v. Willebrand. **1899, Januari.** C. G. Estlander, Land skall med lag byggas. — J. Ramsay, Ett bleknadt minne: Anders Vilhelm Ramsay. Med tvänne planscher. — R. Hermanson, Några uttalanden af våra monarker. — **Februari.** P. Nordmann, Den sista karolinen (1784). — I bokhandeln: C. O. Nordensvan, Finska kriget 1808—1809, anm. af A. — **Mars.** E. Furuhjelm, Manifestet af den 15 februari 1899, dess förhistoria och innebörd. — Urtima landtdagen. Af V. M. v. B. — M. G. Schybergson, Professor Harald Hjärne och den finska frågan. — I bokhandeln: Bref från Henrik Gabriel Porthan till samtida. Utg. af Ernst Lagus, anm. af M. G. S. — L. Stavenow, Frihetstiden, dess epoker och kulturlif, anm. af M. G. Schybergson. — Upplands Fornminnesförenings tidskrift. 19, anm. af A. O. F. — **April.** Alexander I och Finlands konstitution.

Baltische Studien. 1898. Neue Folge: Bd 2. H. Prutz, Die Eroberung von Stralsund durch den Grossen Kurfürsten. Oktober 1678. — A. Stubemauch, Untersuchungen auf den Inseln Usedom und Wollin im Anschluss an die Vinetafrage.

Correspondenzblatt des Gesammtvereins der deutschen Geschichts- und Alterthumsvereine. Jahrg. 47: N:o 2. (1899). Finke, Der westfälische Friede und seine Bedeutung.

Deutsche Litteraturzeitung. 1899, 14. A. Bergengrün, Herzog Christoph von Mecklenburg, letzter Koadjutor des Erzbisthums Riga, anm. af Schirren.

Forschungen zur Brandenburgischen und Preussischen Geschichte. Bd 12: H. 1. (1899). H. Prutz, Analekten zur Geschichte des Grossen Kurfürsten. — Neue Erscheinungen (bl. a. E. Olmer, Konflikten mellan Danmark och Holstein-Gottorp (1695—1700) med särskildt afseende fäst vid Sveriges förhållande till densamma. 1 Mars 1695—April 1697, anm. af Holtze).

Historische Vierteljahrschrift. Herausgegeben von Gerhard Seeliger. **Jahrg. 2. 1899, 2.** O. Dippe, Der Prolog der Lex Salica, die Ent-

stehung der Lex und die salischen Franken. — J. v. Pflugk-Harttung, Die Anfänge des Johanniter Herrenmeistertums. — F. Stieve, Wallenstein bis zur Übernahme des ersten Generalats. — Kleine Mitteilungen. — Kritiken. — Nachrichten und Notizen. — Nachruf auf Alfons Huber. — Erklärung der Redaktion. — O. Masslow, Bibliographie zur deutschen Geschichte.

Historische Zeitschrift. Herausgegeben von Friedrich Meinecke. **XXXXVI, 2.** S. Riezler, Die Meuterei Johann's v. Werth 1647. (Schluss.) — H. Glagau, General Lafayette und der Sturz der Monarchie in Frankreich. — Fr. Meinecke, Die Gedanken und Erinnerungen Bismarck's. — Literaturbericht. — Notizen und Nachrichten. — Mittheilung. — **3.** H. Oncken, Sebastian Franck als Historiker. — H. Glagau, General Lafayette und der Sturz der Monarchie in Frankreich. (Schluss.) — Literaturbericht (bl. a. C. Eubel, Hierarchia catholica medii ævi, anm. af A. Cartellieri. Das Marienburger Tresslerbuch der Jahre 1399—1409, anm. af Höhlbaum. — Literaturbericht. — Notizen und Nachrichten. — Erwiderung von G. v. Below.

Literarisches Centralblatt. **1899, 11.** P. Boyé, Stanislas Leczczynski et le troisième traité de Vienne d'après les archives d'état, anm. af —n—. — **14.** A. Bergengrün, Herzog Christoph von Mecklenburg, anm. af K. —L. — **16.** E. Lange, Die Greifswalder Sammlung vitæ Pomeranorum, anm. af K. —L.

The English Historical Review. Edited by S. R. Gardiner and R. L. Poole. **1899, April.** F. V. Dickins, The origins of the Japanese state. — L Eckenstein, The Guidi and their relations with Florence. P. 1. — R. S. Rait, Andrew Melville and the revolt against Aristotle in Scotland. — J. R. Tanner, The administration of the navy from the restoration to the revolution. P. 3 continued. — Notes and documents. — Reviews of books. — Notices of periodicals. — List of recent historical publications.

Revue Historique. **1899, Mars—Avril.** H. Hubert, Étude sur la formation des États de l'Église. 726—757. Suite et fin. — E. Rodocanachi et G. Marcotti, Élisa Baciocchi en Italie. Première partie: Élisa, princesse de Lucques et de Piombino. — Ch. E. Oelsner, Fragments de mémoires relatifs à l'histoire de la Revolution française, publiés par Alf. Stern. Suite. — P. Robiquet, Le général Bard et la guerre de Vendée en l'an II. — Bulletin historique: France. Publications relatives à l'antiquité romaine, par C. Jullian. — Publications relatives au moyen âge, par Aug. Molinier. — Allemagne. Publications relatives à l'histoire de la Réforme, par Alfred Stern. — Comptes-rendus critiques (bl. a. Riksrådet grefve A. J. v. Höpkens Skrifter: J. Hjelt, Sveriges ställning till utlandet närmast efter 1772 års statshvälfning; S. J. Boëthius, Den franska revolutionen, anm. af E. Beauvois). — Publications périodiques et sociétés savantes. — Chronique et bibliographie.

Revue d'histoire diplomatique. Publiée par les soins de la Société d'histoire diplomatique. **1899, 1.** Liste des membres de la Société d'histoire diplomatique. — G. Salles, Une médiation des protestants d'Allemagne entre la France et l'Angleterre, au milieu du XVIe siècle. — M. Boutry, Une affaire d'espionnage au XVIIIe siècle: la baronne de Rieben. — H. Marczali, Les relations de la Dalmatie et de la Hongrie, du XIe au XIIIe siècle. — Toru-Terao, Les relations entre l'Europe et le Japon. — E. Daudet, Une intrigue à la cour de France (1816—1817). — M. Boutry, Le congrès international d'histoire diplomatique de la Haye. — Comptes-rendus. — Chronique. — Bibliographie. — **2.** Barral-Montferrat, Son excellence le protocole. — Slothouver, Un effort pour la formation d'un Fürstenbund en 1728.

— L. de Laigue, Un petit-fils de Louis XIV, d'après des documents inédits. — A. Le Glay, Un effort de la France contre le commerce Hollandais. — E. Rey, La mission de monseigneur Tanara en Portugal (1691—1692). — P. Coquelle, Une page de l'histoire de Hollande. L'abbé de la Ville, ministre de France à la Haye (1743—1745). — Comptes rendus. — Chronique.

Archivio Storico Italiano 1899. Ser. 5: T. 23: Disp. 1. C. Eubel Hierarchia catholica medii ævi, anm. af G. Geròla.

Öfversikter och granskningar.

Blad ur Örebro skolas historia. Samlade och utgifna af K. F. KARLSON. Fjärde häftet. 24 + CCC sid. Örebro 1899.

Början till detta arbete infördes år 1871 uti Örebro Högre Elementarläroverks årsprogram, och på samma sätt offentliggjordes fortsättningen under åren 1872 och 1875. Visserligen upplades i särtryck en mindre upplaga af dessa 3 häften, men, redan då svåråtkomliga, torde dessa nu hafva alldeles försvunnit ur bokmarknaden. Äfven nu föreliggande häfte tillhör examensprogrammet för innevarande år, men dock såsom särskild bilaga, och man må därföre hoppas att denna tryckts i flera exemplar än de föregående. Ytterligare ett femte häfte är bebådadt, och skulle med detta samlingen vara afslutad samt bilda en fullständig historik öfver Örebro skola från äldsta tiden intill dess omdaning till ett högre Elementarläroverk. Vi hoppas, att förf. äfven är betänkt på utarbetande af ett register till verket i dess helhet.

De långa afbrotten och examensprogrammens efemera tillvaro i förening med nya upptäckter under fortsatta forskningar hafva medfört nödvändigheten att i detta häfte till förnyadt skärskådande upptaga en mängd i de äldre meddelade uppgifter, hvarigenom en ordnad disposition af det öfver förväntan ökade materialet blifvit omöjlig. Författaren har därföre med skäl undvikit den mera fordrande benämningen »Örebro Skolas Historia» och åtnöjt sig med den mera blygsamma af »Blad» därur.

Allmänheten bör också vara honom tacksam därför, ty härigenom har han tillförsäkrat sig fullt berättigande att, där anledning funnits, gå djupare in i många biomständigheter än som kunnat ske i ett arbete med den mera anspråksfulla titeln Historia; och det är just i dessa detaljerade, i det rent personliga inträngande skildringar, som författaren är en erkänd mästare, och där hans skarpsynthet och ovanliga kombinationsförmåga bäst framträder.

Det föreliggande häftet, som omfattar tiden efter Drottning Kristinas skolordning, börjar med en summarisk redogörelse för

denna och efterföljande skolstadgar intill år 1862, och öfvergår därefter till skildringar af skolans öden och det utarmade, mången gång tröstlösa tillstånd, hvaruti hon och skolmännen befunnit sig under 17:e och 18:e seklen. Den målande framställningen af det våld och de hemsökelser, för hvilka så väl institutionen som dess målsmän ständigt varit utsatta, samt den rättslösa godtycklighet, hvarmed de af myndigheterna behandlats, äro rent häpnadsväckande. Följer så en redogörelse för de äldre skolhusen med deras inventarier, de olika, alltid vårdslösa reparationerna samt för skolans öfriga fastigheter, de s. k. »skolgårdarne» m. m. För att sätta läsaren i tillfälle att ur de meddelade sifferuppgifterna göra sig en föreställning om äldre penninge- och varuvärden lämnas hänvisningar till nutidens. I dessa, i detalj genomförda skildringar har författaren funnit rika tillfällen att ådagalägga sin högst ovanliga förmåga att ur knapphändiga inventarielängder, syneprotokoller, kvittenser och hvarjehanda spridda »blad», hvilka för de flesta kunnat synas värdelösa, framtrolla så åskådliga bilder, att läsaren tycker sig själf lifslefvande försatt midt in i de förhållanden, som beskrifvas. Lika intressanta och lefvande äro hans redogörelser för lärarne och lärjungarne, deras lif så inom som utom skolan, och för att gifva en klarare uppfattning af arten och beskaffenheten af de studier, som då bedrefvos, gör han läsaren förtrogen med de läroböcker, den undervisningsmetod och den materiel, som under olika tider stodo till buds. Det torde därföre icke kunna förnekas att författarens i alla detaljer genomförda bilder ur Örebro skolas lif mer än kanske någon annan föregående skildring af samma art belyser vårt allmänna skolväsen samt våra skolors och deras lärares lefnadsförhållanden under dessa tider, synnerligast som han för att klargöra alla därmed förknippade omständigheter icke försummat att vända sig till godo de upplysningar, som från andra håll kunnat hämtas.

De mångskiftande iakttagelser på äfven andra områden, som fäst den lärde författarens uppmärksamhet under hans kulturhistoriska forskningar — då man ofta vid sökande efter ett, ej finner detta men väl något annat, som bör hugfästas — samt hans varma intresse för den stad och den bygd, som i nära 1/4 sekel varit hans hemort, hafva understundom under sysslandet med skolans historia trängt sig på honom med sådan makt, att de icke kunnat tillbakavisas. Detta har föranledt åtskilliga utflykter åt skilda håll. Sålunda har det intima förhållandet emellan skolan och kyrkan skänkt oss en beskrifning öfver Örebro stads tempel, och hans kärlek till stadens märkligaste konstminne från 16:e seklet: »Kungsstugan», den fullständigaste redogörelse för denna byggnad och dess gamla målningar, som hittills i tryck lämnats. Skolans användande till skådebana — icke blott för skolungdomens utan äfven för kringresande sällskaps sceniska föreställningar, föranleder en lifligt tecknad återblick öfver våra äldre teaterförhållanden och landsortstrupper; och under rubriken »lärjungarne» få vi göra bekantskap med ett i sitt slag utan tvifvel enastående skriftprof, en förälskad f. d. skoldjäknes

rustico-latinska dagboksanteckningar, hvilkas erotiska innehåll öfvergjutes med ett lätt och behagligt skimmer, som göra dem kanske mera idylliska än de i självfva verket torde vara. Anteckningarnas barbariska latin föranleder en exkursion in på det språkliga området, och ortnamnens afgörande betydelse vid bildandet af skolpiltarnes namn medför en annan o. s. v. För den, som strängt fäster sig vid formen, kunna dessa utflykter synas gå väl mycket på sidan om ämnet; men förnekas kan det icke, att de i sin mån bidraga att försätta läsaren in i en mängd kulturförhållanden under den tid, hufvudskildringen afser, och att det varma intresse, som lockat författaren till dessa afsteg, och den lifliga färg, han gifver sina iakttagelser, rycka läsaren med sig och gör det i sig själf nog torra hufvudämnet njutbart inom vidare kretsar än blott skolmännens.

G. Djurklou.

Bidrag till Karlskoga Krönika. Af J. Johansson. (Ur »Noraskogs Archiv»). Stockholm 1895.

Karlskoga Bergslags Historia och Beskrifningar. Af Gust. Lindberg. 230 sid. Stockholm 1897.

Karlskoga härad i Värmland, ursprunget ur det gamla Mykrisbother kan icke räknas till våra uråldriga bygder och några förhistoriska minnen i form af grafvar eller af annat slag ha där icke kunnat uppvisas, då de stenkummel, som där finnas, efter å dem af anmälaren år 1866 anställd undersökning tydligen måste hafva tillkommit för helt andra ändamål. Af ålder och urminne har således här varit obygder och urskogar. Det första ljus, bevarade handlingar sprider öfver denna trakt, är ett bref af lagmannen Holdo Olafsson Strahle, en mäktig man på sin tid, som af äldre genealoger med vanlig lättvindighet gjorts till de nu lefvande Stråle-ätternas stamfader. I detta bref af år 1268 upprättar Holdo sitt testamente och skänker då Mykrisbother med allt hvad han där ägde till Ulf Mialches söner. Huru vidsträckt denna fastighet då varit veta vi icke, men då några granngårdar icke äro kända utom på många mils afstånd, kunna vi med fullt fog antaga att dess område icke blott varit mycket vidsträckt utan äfven, åtminstone hvad skogen angår, obegränsadt och obestämbart. Nästa gång »Mykrisbodher» omnämnes, är år 1336 då riddaren Lars Magnusson (leopard och half lilja) bortbyter sin gård Näs och ett nybygge Mykrisbodher i Nerike till Riseberga kloster. Om nu detta varit samma egendom, som skänkts till Ulf Mialches söner, veta vi icke, men sannolikt synes att detta varit ett annat nybygge i samma trakt och att således här funnits tvenne sådana. Säkert är i allt fall, att äfven Rise-

berga kloster tidigt bär ägt ett om ej flera klostertorp och att ett sådant med tillhörande ägor på något sätt förvärfvats af Lars i Backa, enär denne år 1403 kunde bortbyta klostertorpet i »Mökirs bodar» till Ingegerd Nilsdotter. »Mykrisboda» räknades då till Knista socken i Nerike. Bygden synes dock hafva vuxit ut under årens lopp, ty i Eskil Michelsons jordebok 1502 öfver Herr Sten Stures och Fru Ingeborg Åkesdotters gods i Knista socken nämnas 3 gårdar i Nykledis boder (felskrifvet för Mykledis boder) däraf 2 större och en mindre men alla tre liggande för stubbejord. Likaså uppräknas i Rasmus Nilsons register 1545 och i 1566 års »register öfver Saligh gamble Herr Stenn Stures köpegods, som föll på hans Erffvinger twedels» 2 gårdar i Myklebode hvardera för 1 markland samt Myklebodetorp 1/2 markland. Hvilka dessa gårdar varit af de sedermera där omnämnda kan icke med visshet uppgifvas, men då Lasse Larsson år 1583 gör reda för sitt fögderi och i sin redogörelse som arf och egne redovisa Bryttjegården Backa och Torp vill det synas, som om de här förut omnämnda 3 gårdarna nu fått dessa namn. Men de äro icke längre de enda, ty han omnämner dessutom en arf och egen torpare på Lönetorp och 2 kronotorpare å Hersetorpet och Sörekastet samt frälsegodsen Alkvettern och Gelleråsen med torpen Emmen och Stensvik, hvaraf man kan sluta att odlingen trängt längre in i obygderna. Utom dessa hemman och torp funnos äfven ett klostertorp, som kallas Sandviken, och ett kronohemman Agerud, och skälet hvarföre de ej här nämnas är troligtvis att de varit särskildt förlänta och således icke tillhört denna redovisning. Boderna, såsom hela trakten året därpå benämnes, är då förlagd till Värmland och den s. k. »Varnuma Skogs bygd», men när år 1584 »rå och rör rättvisligen läggas by och bye egor emellan», räknas det åter till Knistads socken i Nerike. Boderna, nu förökade med en stor del af Varnums skogsbygd, var ett vidsträckt och åtminstone emot norr nästan obegränsadt område, da det sträckte sig inemot Värmlands berg och omfattade icke blott nuvarande Karlskoga och Bjurkärns socknar utan äfven större delen af de sedermera bildade Kroppa och Lungsund. Gustaf I och hans son Hertig Karl pådrefvo odlingen med all ifver. Med lock och med pock skaffades nybyggare från skilda trakter både i Sverige och i Finland. Uti dessa Bidrag redogör författaren omständligt härför, och den som vill steg för steg följa odlingens framsteg, finner där den bästa och säkraste vägvisare, då arbetet åtföljes af handlingar visande huru skattläggningen fortgått, samt äfven åtskilliga domboksutdrag m. m. belysande rättstillståndet och sederna i äldre tider.

Så aktningsvärdt och nyttigt sökandet i våra häfdagömmor efter fullständiga upplysningar om våra särskilda bygders äldre förhållanden än måste vara, så otacksamt är ett sådant värf, om man ser det genom den stora allmänhetens synglas. Dylika historiskt-topografiska skrifter, frukten af mångårigt och sträfsamt arbete må vara huru förträffliga som helst, de kunna dock sällan vinna någon allmännare spridning utom den ort de närmast beröra, och äfven

den afsättning de därigenom lyckas ernå betäcka sällan tryckningskostnaderna. Alla vänner af historisk och topografisk forskning måste därför vara Herr Johan Johansson tacksamma för hans outtröttliga sträfvanden att göra icke blott sin hemorts utan äfven dess angränsande bygders äldre odlings-, egendoms- och personalförhållanden tillgängliga för dem, som eljest icke utan stor möda och tidspillan kunna erhålla de upplysningar som i hans Noraskogs Arkiv, Karlskoga Krönika m. fl. arbeten nu äro lätt tillgängliga.

Det är äfven hans åtgöranden vi till en stor del hafva att tacka för det andra arbetet, hvars titel satts öfver denna anmälan: Karlskoga Bergslag af Gustaf Lindberg, där man — författarens ära oförkränkt och erkänd — ofta spårar Herr Johanssons medverkan. Om det förra arbetet hufvudsakligast är afsedt för forskare, har detta däremot påtagligen ämnats för förmaksborden i samma bergsslags skilda hem eller hos dem, som i ett eller annat afseende äga rent personliga intressen för Karlskogabygden. Arbetets uppställning i specialbeskrifningar öfver de särskilda gårdarna, de omfattande biografiska uppgifterna om dessas ägare och deras släktförhållanden, den fina typografiska utstyrseln med talrika illustrationer, porträtter m. m. vittna därom.

Alltsedan år 1836 är anmälaren väl bekant med de flesta ställen, som där beskrifvas och umgänget med detta århundradets mera framstående Karlskogamän har kvarlämnat så många minnen från barndomens dagar och samfärd i kommunala värf, att han till de lämnade karaktärsteckningarna, som äro med trohet och oväld utförda, skulle kunna göra åtskilliga tillägg. De falla dock alltför mycket inom det enskilda lifvets område för att här kunna intagas.

Men om den gamle talmannen Anders Eriksson i Kärne, som ju var en historisk person och en äkta typ af en kärnkarl inom sitt stånd, må dock till sist följande lilla historia, som karakteriserar den sluge och försiktige politikern, här meddelas. Det var vid Örebro läns första landsting. Till Anmälarens utskott eller afdelning hörde bland andra äfven den gamle talmannen, och det gällde att afgifva ett utlåtande till tinget uti en sjukvårdsfråga, som då var en af de mest brännande. Förslaget till skrifvelsen var uppsatt och godkändes af de öfriga kamraterna, men »Anders Ersa» ruskade på hufvudet. »Skrefvelsen ä nock bra», sade han på sin Karlskogadialekt, »men vänt' litt! Vi få allt lof te å svänge in ett litä mellaord i sjelfve klämmen, försi en ska allti skrifve så, att en kan komme från dä, om dä kniper.» Han fick sin vilja fram, men skrifvelsens författare tog fasta på rådet och har mången gång haft nytta däraf.

G. Djurklou.

Finsk historieskrifning rörande städerna.

Vasa stads historia. Af H. E. Aspelin. 722 sidor. Nikolaistad 1892—1894.
Ur Viborgs historia. Af Gabriel Lagus. 2 häften. Viborg 1893 och 1895.
Björneborgs stads historia. Af J. W. Ruuth. Helsingfors 1897.

Finlands häfdaforskare hafva med förkärlek arbetat på lokalhistoriens område, icke blott sålunda, att de behandlat sitt eget lands förhållanden under den tid då det i statsrättsligt afseende var en del af Sverige, utan äfven genom att synnerligen ofta ställa för sig sådana uppgifter, som att för någon längre tidrymd undersöka tillståndet i något finskt landskap eller någon större del däraf — stundom äfven blott i någon särskild socken. På senare tider ha jämväl lokalhistoriska undersökningar af ett annat slag börjat bedrifvas i anmärkningsvärdt stor utsträckning, nämligen sådana som gälla enskilda *städer*. Det är resp. stadskommuner själfva som hafva förtjänsten häraf, ty de hafva, den ena efter den andra, gjort skrifvandet af deras historia till ett i deras uppdrag fullgjordt och af dem honoreradt arbete. Tillgången har ibland varit den, att resp. stad utlyst allmän täflan om uppdraget och, sedan ansökningarna inkommit, afslutat kontrakt med någon af de sökande, ibland åter den, att staden genom sina fullmäktige direkt vändt sig till någon viss person med begäran att han måtte åtaga sig uppgiften.

Tills vidare föreliggga visserligen endast tvenne färdiga stadshistorier: Vasa stads af H. Aspelin och Björneborgs af J. W. Ruuth. Men större är antalet af de städer, hvilkas historia som bäst behandlas: Raumos af lektor W. Högman, Åbos af prof. C. v. Bonsdorff, Uleåborgs af docenten A. H. Snellman, Borgås af aktuarien T. Hartman, Viborgs af aktuarien J. W. Ruuth. T. o. m. i det lilla Joensuu, som först för 50 år sedan erhöll stadsrättigheter, hafva stadsfullmäktige vidtagit anstalt för att få stadens historia skrifven. Enahanda åtgärd torde varit påtänkt äfven i Brahestad, om Kristinestads historia pågå redan underhandlingar, och Tammerfors har nyligen beställt sin af doktor V. Wallin. De af respektive städer utfästade honoraren äro i allmänhet icke öfver höfvan låga, om man tager i betraktande huru ringa i allmänhet den ekonomiska vinsten af sådant arbete plägar vara; så betalar Viborg 12,000 mark, Uleåborg och Borgå hvardera 8,000. Nästan i alla fall är det så ställdt, att tryckandet och utgifvandet är stadens affär; honoraret utgör sålunda betalning för det af förf. levererade manuskriptet, ehuru åtminstone i några fall korrekturläsningen blifvit hänförd till hans skyldigheter. Det färdiga manuskriptet godkännes dock icke utan vidare af staden, utan skall först granskas af ett par

före kontraktets ingående utsedda granskare. Naturligt är dock, att desse icke utan synnerligen vägande skäl skola afstyrka dess antagande.

Såsom naturligt är och af det föregående framgår, är det i främsta rummet landets äldsta, från medeltiden eller åtminstone från 1500-talet härstammande städer, såsom Raumo, Åbo, Viborg, Björneborg och Borgå, som sålunda önskat blicka tillbaka på sitt förgångna.[1]

Af de finska städer, som existerade före Gustaf II Adolfs regeringstillträde, äro Helsingfors samt de obetydliga småstäderna Ekenäs och Nådendal de enda, hvilka ännu icke vidtagit anstalt för att få sin historia skrifven. Helsingfors har det oaktadt redan fått en häfdatecknare i jur. kand. Erik Ehrström, som på ett förtjänstfullt sätt skildrat stadens öden under tidrymden från 1640 (stadens flyttning till dess nuvarande plats) till stora ofreden.

Här skola vi dock sysselsätta oss endast med de under senaste årtionde utkomna stadshistorier, hvilka haft till uppgift att skildra en stads öden från dess grundläggning ända till nutiden. Ej heller skall här upptagas till behandling prof. Bonsdorffs arbete om Nyen, som icke var någon finsk stad, eller en år 1897 utkommen bok om Ekenäs af —el —el— och C. R., som icke gör några anspråk på vetenskapligt värde. Däremot må här, utom Aspelins och Ruuths arbeten, äfven behandlas aflidne lektorn Gabriel Lagus' arbete om Viborgs stad, alldenstund L:s syfte var att behandla stadens historia i dess helhet, och de två häften däraf, som han hann utgifva, genom ödets skickelse kommit att utgöra det definitiva resultatet af hans arbete.

Lektor Aspelin har för sin *Vasa stads historia* tillgodogjort sig så väl den tryckta litteraturen i ämnet som äfven ett icke obetydligt urkundsmaterial; han har användt samlingarna »Österbottens städer 1615—1801» och »Vasa stads acta» i sv. riksarkivet, samt Österbottens räkenskapsböcker, jordeböcker och mantalslängder i Finlands statsarkiv. Det är därför högeligen beklagligt, att han ingenstädes angifver källan för sina uppgifter och därigenom beröfvat sitt arbete karaktären af vetenskaplighet i egentlig mening. Därtill kommer, att äfven hans disposition af ämnet är högeligen olämplig ur vetenskaplig synpunkt. Han har gjort sin indelning efter sakrubriker, icke efter tidsperioder — ett förfaringssätt, hvarigenom en pragmatisk framställning af händelserna högeligen försvåras, då fråga är om en så lång tidrymd. Visserligen innehåller arbetet icke heller något synnerligt stoff till en sådan. Ty det som i främsta rummet skulle utgöra förbindelseelement mellan de olika sidorna af stadens lif, nämligen kommunalförvaltningen och det sociala lifvet, är behandladt med ytterlig knapphändighet. Icke ett ord säges om tillvägagåendet vid riksdagsmannaval, och det lilla som

[1] Med Åbo stads historia råder dock ett annat förhållande än med de öfriga, ty tills vidare har staden icke beställt sin historia för mer än ett århundrade, nämligen det sjuttonde.

anföres om rådstufvurätt och kämnersrätt, om magistraten och stadens äldste, är icke upplysande beträffande dessa institutioners natur.[1] Lika otillfredsställande är förf:s framställning äfven eljest beträffande institutioner, och M. G. Schybergson har med rätta anmärkt, att E. G. Ehrström, i en artikel i Juridiska föreningens tidskrift om det finska skråväsendet, gifver mer upplysningar om skråna i Vasa, än hvad hr A. gör i sin digra monografi. Lika styfmoderligt som institutionerna behandlas det kommunala lifvet i öfrigt, ehuru man skulle tycka, att rådstufvurättsprotokollen borde innehålla mycket därom. Jämförelsen med Ehrström visar, att det icke, åtminstone icke alltid, är bristen på material, som vållat att förf:s arbete har de brister som påpekats. Sant är visserligen, att mycket material kan ha gått förloradt vid stadens brand 1852. Men stora eldsvådor ha öfvergått äfven andra äldre städer i Finland, beträffande hvilka det likväl visat sig, att det kvarblifna varit tillräckligt att allsidigt belysa deras historia. Och för Vasa finnes, som redan blifvit nämndt, en så viktig källa som rådstufvurättsprotokollen i behåll, och detta i nästan oafbruten följd från stadens grundläggning till närvarande tid.

Den mest utförliga och kritiska delen af A:s arbete är kapitlet om stadens donationsjord, hvars juridiska natur författaren undersöker. Utförligt och med mycken reda och klarhet behandlar förf. äfven handelslagstiftningen, hvaremot han i hög grad försummat att statistiskt undersöka handelns faktiska tillstånd, äfven i fall då material därtill skulle funnits. Kyrkans och skolans förhållanden behandlar förf. med stor utförlighet. Hans språk och framställningssätt är öfverallt godt. Men dispositionens brister och ensidigheten i förf:s sätt att behandla ämnet, äfvensom frånvaron af källhänvisningar, minska mycket arbetets värde. Flere sidor af stadens lif hafva blifvit förtjänstfullt behandlade, men den allmänna gången af dess historia erhåller man icke. Då förf. dock icke kunnat ignorera några de mest påfallande dragen däraf, har han i ett kapitel om »Krigens inflytande på staden» efter omnämnandet af några smärre krigsnotiser från 1600-talet behandlat först stora ofreden, så lilla ofreden, därpå kriget 1808—9 och slutligen Krimkriget. En sådan anordning visar tillräckligt huru olämpligt förf. disponerat sitt ämne. — En kuriös enskildhet må anmärkas, nämligen att förf. i sin innehållsförteckning hänvisar till kapitlens *slutsidor*, i stället för till deras begynnelsesidor.

Ett mer vetenskapligt intryck än Aspelins arbete gör Gabriel Lagus' historia öfver *Viborg*, hvaraf två häften hunno utkomma. Den vittnar om grundliga källstudier, äfven då källorna gå långt tillbaka i medeltiden, samt om ett allvarligt uppsåt att med kritisk skärpa behandla de dunkla frågorna i stadens historia. Här finnas äfven hänvisningar till källorna; noterna har förf. samlat i slutet af hvartdera häftet. Men olyckligtvis är äfven här dispositionen af

[1] Förf:s uppgift om stadens äldste, att de endast skulle utgjort »en rådgifvande myndighet», är oriktig.

ämnet föga lämplig. Lagus, som först efter mycken tvekan mottog det honom erbjudna uppdraget att skrifva stadens historia, gjorde detta endast med den modifikation, att arbetet »icke skulle utgöra en fullständig fortlöpande historia öfver Viborg, utan en samling historiska skildringar, belysande stadens lif under skilda tider och de olika sidorna af detta lif». En fullständig historia öfver staden skulle enligt hans åsikt blifva »en omskrifning af en god del af Finlands, att icke säga Sveriges, resp. Rysslands historia». Ref. måste anse att dessa farhågor varit grundlösa, medan däremot den af förf. gjorda plananläggningen medför betänkliga olägenheter. Efter en inledande öfversikt, som till någon del kan anses som en resumé af hela ämnet, afhandlar förf. först i ett kapitel stadens uppkomst. Därpå skildras dess befästande och bebyggande under den svenska tiden, hvarvid dock icke medeltiden är medtagen. Därvid visar sig tydligt, att historien om en orts byggnader till stor del blir en historia om den verksamhet som dessa byggnader voro afsedda att tjäna; sålunda blir befästningarnas historia i någon mån krigens, rådhusets kommunalförvaltningens, kyrkornas och biskopshusets församlingens och skolhusens skolväsendets. Författaren skulle därför icke kunnat fortsätta sina skildringar utan att blifva tvungen till talrika upprepningar. Efter att sålunda i förtid hafva behandlat denna sida af stadens historia under nyare tiden, återgår förf. till medeltiden. Hans nästa kapitel har titeln »Om Viborgs krigs- och fredsminnen från svenska tiden», men behandlar endast belägringen 1495. I det följande skildrar han under rubriken »Viborgs uppkomst som kommun» stadens förhållanden i öfrigt under medeltiden. Därpå behandlar han, återgående till nyare tiden, befolknings- och språkförhållandena under det svenska väldet, och nöjer sig därvid icke med att blott undersöka omfattningen af de skilda folkelementen, det tyska, det svenska och det finska, utan behandlar äfven nationalitetskonflikterna dem emellan, eller de händelser som i någon mån kunna betraktas som sådana. Härvid beröras åter förhållanden, som förf. icke gärna skulle kunnat undgå att behandla å nyo. Lagus' forskning gör intryck af att vara både grundlig och kritisk, han är väl förtrogen med källorna och tillgodogör en mängd nytt material, men äfven hans arbete har genom den splittrade framställningen förlorat en stor del af sitt värde. Också har d:r Ruuth, åt hvilken Viborgs stadsfullmäktige erbjödo uppdraget att fortsätta stadens historia, icke åtagit sig att arbeta vidare enligt den af L. utstakade planen, utan ämnar skrifva Viborgs historia helt och hållet å nyo.

Vi öfvergå nu till denne forskares historia öfver *Björneborg*, ett i många afseenden betydande arbete. Till sin uppställning skiljer det sig mycket och till sin fördel från de bägge föregående. R. har indelat Björneborgs historia i vissa tidrymder, behandlade enhvar i sitt kapitel. Inom ett och samma kapitel råder åter en viss ordning mellan de olika förhållanden som förf. behandlar. Först komma näringarna, därpå kyrkans och skolans tillstånd, hälso- och

fattigvården samt den andliga odlingen, sedan kommunalstyrelsen, utskylderna, folkmängden, förmögenhetsförhållandena, vissa allmänna kulturdrag och stadens yttre. Såsom synes hafva de materiella och ekonomiska förhållandena icke blifvit behandlade i ett enda sammanhang; näringarna hafva otvifvelaktigt ett mer omedelbart samband med utskylder, folkmängd och förmögenhetsförhållanden, än med kyrkans och skolans tillstånd. Fullt lämpligt är det ej heller, att den andliga odlingen och kulturförhållandena i öfrigt äro åtskilda från hvarandra af kommunalstyrelsen, utskylderna m. m. dylikt. I följd af det anförda är förf:s framställning — detta är åtminstone det intryck referenten fått — icke så öfverskådlig, som man på grund af den likformiga uppställningen skulle kunnat vänta. Men hvilka anmärkningar än kunna göras mot hans disposition af ämnet, så är den dock, isynnerhet på grund af indelningen efter tidrymder, mycket att föredraga framför de bägge förutnämnda forskarnes.

Ruuth har behandlat icke blott det nuvarande Björneborg, utan äfven dess föregångare i Kumo älfs mynningsområde. Hufvudorten för landskapets handel låg enligt förf:s mening i den äldsta historiskt kända tiden i Kumo och bar enligt gamla traditioner namnet *Tälje*. Denna stad eller handelsplats anser han ha existerat ungefär till fjortonde seklets början, då dess roll öfvertogs af Ulfsby. Sistnämnda ort existerade till 1550 (1552), då dess borgare i följd af Gustaf I:s maktspråk tvungos att flytta till Helsingfors. Redan 1556 fingo de dock tillstånd att återvända, men blott två år senare grundlades det nuvarande Björneborg, och Ulfsbys borgare öfverflyttade småningom dit. Så väl Ulfsby som Björneborg anses af förf. ha varit handelsplatser redan *innan* de erhöllo sin ställning som landskapet Satakundas hufvudorter; Tälje och Ulfsby, Ulfsby och Björneborg skulle således en tid ha existerat som handelsorter i täflan med hvarandra. Förf. tror att på Björneborgs plats tidigare funnits en fästning, som gifvit upphof till benämningarna *Björneborg* och *Pori*.

Den första perioden af det nuvarande Björneborgs historia räknar förf. till år 1641, då bestämmelserna om handeln hade blifvit sådana, som de sedan fortforo att vara långt in på 1700-talet. Det förkrossande slaget för stadens handel var eljest som bekant året 1636, då den aktiva stapelrätten beröfvades densamma. Genom denna förordning och andra för staden ogynnsamma lagstiftningsåtgärder rörande handeln, så väl som genom den under Sveriges storhetstid alltmer växande skattebördan och de människoförödande krigen, befann sig staden under 1600-talet i fortsatt sjunkande; invånarantalet anser förf. ha nedgått från cirka 1000 till cirka 700 personer. Stora ofreden åstadkom naturligtvis ytterligare ett stort nedåtgående. Efter återvunnet fredslugn uppblomstrade Björneborg åter, och lilla ofreden minskade föga dess välstånd. En stor framgång för staden var naturligtvis den aktiva stapelrättens återvinnande 1765, som hade till följd en mäktig utveckling af stadens sjöfart, i synnerhet under de exceptionellt gynnsamma handelskonjunkturer, som inträdde

genom den beväpnade neutraliteten. Vid 19:e seklets början inträdde dock en period af afmattning, i följd af en stor eldsvåda 1801, ryska kriget och de dåliga handelskonjunkturerna under Napoleons krig. Men krisen gick öfver, och en ny uppblomstring följde; i fjärde och femte decennierna af detta sekel var Björneborg Finlands förnämsta rederiort. Genom en stor eldsvåda 1852 samt i synnerhet genom Krimkriget förstördes åter dess välstånd. Rangen af Finlands förnämsta rederiort har Björneborg sedan dess ej återvunnit, men det har dock gjort mäktiga framsteg på alla områden.

En mängd värdefulla bilagor afsluta arbetet, såsom släkttabeller öfver Björneborgska släkter, förteckningar öfver kommunaltjänstemän, präster, skollärare och handlande, samt statistiska tabeller af olika slag.

Att ingå i någon detaljerad redogörelse för det nya i arbetet är icke möjligt. Såsom särskildt anmärkningsvärd kan dock förtjäna framhållas framställningen af stadens ägoförhållanden. Af de icke obetydliga jordområden, som staden genom särskilda regenters gåfvobref ägde i den kringliggande bygden, delades ursprungligen den till åker upptagna delen hvarje valborgsmässodag mellan borgarne; det var ett förfaringssätt påminnande om den ryska bykommunens. Men en stor mängd till åker sedermera upptagen stadsjord råkade småningom i fara att genom häfd öfvergå till enskilda borgares privategendom, som både såldes, skiftades och ärfdes. Först år 1875 gjorde staden slutligen sin rätt gällande och bragte de på stadsjorden brukade åkrarna åter i sin ägo. Medan stadens rätt sålunda under den tidigare tiden inkräktades af dess egna borgare, led den på ett annat sätt stora förluster, i det att betydliga områden, hvartill borgerskapet ansåg staden äga tydlig rätt enligt de utfärdade donationsbrefven, likväl genom process frångömdes densamma.

En annan sida af stadens lif är äfven värd särskild uppmärksamhet; det är de våldsamma partistrider, som en längre tid upprörde det lilla samhället. Under 1600-talet kan man iakttaga en växande antagonism och allt större social afsöndring mellan borgerskapets förmögnare och mindre förmögna medlemmar. Oenigheten kom då till utbrott företrädesvis vid riksdagsmannavalen, som magistraten ville tillvälla sig rätt att afgöra. Under 1700-talet ändrade sig detta förhållande; riksdagsmannavalen voro nu anmärkningsvärdt nog tämligen enhälliga, ehuru oenigheten blef allt skarpare; i stället utkämpades allt hetare partistrider vid rådstufvudagarna, till hvilka vid viktigare tillfällen hela borgerskapet sammankallades. Det lägre borgerskapet ställde sig likgiltigt, ja, fientligt gent emot de kostsamma åtgärder till handelns förbättrande, som magistraten, understödd af det högre borgerskapet, föreslog och äfven genomdref. Borgarklassen i egentlig mening var missnöjd öfver att den af handelssocieteten utestängdes från sjöhandeln med utlandet. Och det rådande missnöjet ledde slutligen till ett steg som man väl hittills icke kunnat föreställa sig som möj-

ligt: borgarklassen i egentlig mening, äfvensom handtverkarne, petitionerade 1793 hos K. M:t om stapelrättens upphäfvande för orten. Petitionen blef emellertid afslagen.

Då man i d:r Ruuths arbete läser om dessa öfverraskande partistrider, framställer sig ovillkorligen den frågan, om de voro något för Björneborg säreget, eller om de icke, sannolikare, härledde sig af förhållanden, hvilka äfven annorstädes böra ha existerat och gifvit upphof åt liknande företeelser. Så litet bearbetad är ännu de svenska och finska städernas historia, att den härvid lämnar oss utan ledning. Då Aspelin i sin Vasa stads historia underlåtit att behandla det kommunala lifvet, kan man icke af hans tystnad sluta, att konflikter liknande dem i Björneborg icke förekommit i Vasa.

Ruuths starka sida är den åskådliga, målande berättelsen. Det är icke, som så ofta hos nutida historieskrifvare, blott färglösa fakta och abstraktioner, utan verkliga bilder ur förgångna tiders lif, som man erhåller i hans arbete. Mindre stark förefaller hans förmåga att pragmatiskt behandla sitt material. Visserligen utmärker sig hans arbete fördelaktigt framför Aspelins däri, att han upppmärksammar *alla* sidor af stadens lif, hvilket blifvit möjligt genom de omfattande källstudier han bedrifvit. Men icke alltid synes han beakta kausalsammanhanget mellan händelserna; åtminstone har ref. fått detta intryck beträffande hans framställning af 1700-talets partistrider. Mot hans statistiska uppgifter kan anmärkas, att han alltför mycket försummar att anställa jämförelser mellan de olika perioderna.

En jämförelsevis svag sida utgör äfven hans framställning af de institutioner, hvilka hade sin verksamhet i staden. Om de kyrkliga säges mycket litet, och om också R. rätt mycket uppmärksammar de kommunala myndigheterna, så bli dock viktiga frågor rörande deras tillsättande och befogenheter obehandlade. Huruvida materialet möjliggjort en utredning af dessa förhållanden är visserligen för ref. obekant. Men det må i detta sammanhang vara honom tillåtet att påpeka en synnerligen viktig skiljaktighet mellan Ruuths Björneborgs historia och C. v. Bonsdorffs sannolikt snart fullbordade Åbohistoria, beträffande själfva det sätt, hvarpå de bägge författarne fattat sina uppgifter. D:r Ruuth har, som redan blifvit nämndt, grundat sitt arbete på en omfattande och mångsidig källforskning; han har anlitat icke blott de handlingar som särskildt hafva afseende på Björneborg, utan äfven sådana källor, som t. ex. domböcker för Satakundas landsbygd, räkenskaperna för Ulfsby kungsgård, m. fl. Men därvid har han dock haft till grundsats att använda blott det material, som *direkt* varit upplysande för Björneborgs förhållanden. Helt annorlunda har prof. Bonsdorff tagit sin uppgift. Då tillräckliga upplysningar om någon i Åbo stad under 17:e seklet förekommande institution icke stått att vinna, så har han företagit vidtgående undersökningar rörande samma institutions natur i det öfriga riket, och har på sådant sätt erhållit värdefulla sannolikhets-

resultat, då det icke är troligt att någon institution, om hvars natur särskildt i Åbo icke finnas tillräckliga upplysningar, likväl i denna stad skulle varit annorlunda beskaffad än öfver hufvud i riket.

Det måste i alla fall anses tvifvelaktigt, huruvida detta sätt att skrifva lokalhistoria bör göras till regel. Att d:r Ruuth icke anlagt sitt arbete efter en så vidtomfattande plan, har sin förklaring redan i den begränsade tid som stod honom till buds, bunden som han var genom sitt kontrakt med Björneborgs stad. Hans arbete har dock ett betydande värde, hvilket måste anslås så mycket högre, som forskningar af denna art ända till senaste tider hört till sällsyntheterna så väl i Sverige som i Finland.

T. S. D.

Rasmus Ludvigsson som genealog. Akademisk afhandling af Holger Rosman. XII + 160 sid. Upsala 1897.

Rasmus Ludvigssons namn påträffas som bekant ej sällan bland de första Vasakonungarnes tjänstemän; från denna tidskrift känna vi honom redan förut såsom krönikeskrifvare[1], och i föreliggande afhandling har hr Rosman gjort till sin hufvuduppgift att belysa hans omfattande verksamhet såsom genealog. Inledningsvis beröres äfven, hvad från skilda håll, ej minst kammararkivet, kunnat uppsamlas om hans allmänna ämbetsverksamhet, och förf. betonar med fog, att det är denna, som fört Rasmus till hans historiska studier och öfvat inflytande på deras karaktär och resultat. Enligt denna resumé har Rasmus, hvars födelseår är osäkert, och hvars dödsår torde varit 1594, troligen inträdt i kung Göstas tjänst på 1540-talet. Hans titel har vanligen varit sekreterare, men hans ämbetsgöromål torde minst lika mycket fallit under kammaren som under kansliet. Det karakteristiska för dem synes vara, att de röra sig om gods och godsräkenskaper, uppbördslängder o. d., i all synnerhet sådant, som stått i samband med konungens godsförvärf från kyrkan och adeln samt förvaltningen af den sålunda hopbragta, omfattande komplexen af konungens »arf och eget». Att han därjämte spelat en betydande roll vid Johan III:s bördsrättsförsäljning, skulle förf. kunnat finna af en i kammararkivet befintlig diger volym, som belyser hans medverkan därvid. Om hans personliga egenskaper känner man föga: förf. tänker sig honom som en osjälfständig konungatjänare,

[1] *Krönikorna om Gustaf Vasa* af H. Wieselgren, se Hist. Tidskr. 1890, s. 41 ff.

och påpekar, huru han af nit i konungens tjänst gjort en förfalskning.

Det är just nyssnämnda godsförvärf, med konungens eget återbördande af gamla frälsegods och hans kontroll öfver andras, som enligt förf. torde fört Rasmus Ludvigsson till den på hans tid i omfattning alldeles enastående genealogiska forskning, hvars skriftliga resultat föreligga i ett stort antal släktböcker och släktanteckningar, skrifna med hans alltid lätt igenkännliga handstil. Största samlingen af dessa finnes i Riksarkivet, men en del äfven i Kungliga Biblioteket i Stockholm eller Upsala universitets bibliotek. Författaren beskrifver dem jämte en del med dem samhörande och närbesläktade, hvilka han finner åtminstone delvis i andra hand utgångna från Rasmus' forskning, söker precisera tidpunkten för deras tillkomst samt stödjer därpå sin framställning af dennes arbetssätt och genealogiska betydelse. Ingen af dessa släktböcker befinnes vara ett så systematiskt uppställdt eller afslutadt helt, att det kan kännetecknas såsom innehållande hans forsknings slutresultat; flere äro tydligen endast konceptböcker, och äfven de mera utarbetade kunna innehålla samma släkt flere gånger med olika fullständiga, stundom motsägande uppgifter. Rasmus' forskning har nämligen fortgått under hela hans lif, men därför att han funnit nya, riktigare uppgifter om en person, har han ofta icke förstått att utmönstra sina tidigare oriktiga, och sålunda stå kanske i en senare släkttabell båda konstruktionerna kvar jämte hvarandra. Då till denna kritiklöshet vid uppgifternas värdemätning kommer, att Rasmus äfven för medeltiden betraktat samma vapenmärke såsom oryggligt bevis på släktskap, och ofta lät namnlikhet förleda sig till förhastade kombinationer, förstår man, att äfven hans mest utarbetade släktledningar kunna lämna mycket öfrigt att önska, något, som ock förf. i detalj visar genom noggranna utredningar rörande bl. a. släkterna Sture, Bonde, Ros (till Ervalla), Birger Pederssons släkt m. fl.

Den alldeles enastående omfattning, hvarmed Rasmus bedref sin genealogiska forskning, tillförsäkrar emellertid densamma en mycket betydande plats, och detta gäller än mer, enär, såsom förf. påvisar, hans släktböcker i mycket väsentlig grad varit källa för den följande forskningen, för Utter, Messenius, Peringskiöld m. fl., så att genom dem hans inflytande spåras ända till våra dagar. Enligt förf. skulle han därjämte varit, om icke den förste, som användt urkunder i genealogiskt intresse, dock den förste, som gjort det i någon större omfattning; enligt Utter skall han ju ock haft Gustaf I:s uppdrag att samla kyrkors och klosters gamla dokumenter, och af hans hand finnas ännu i behåll ganska många kopior af medeltida bref.

Är sålunda Rasmus Ludvigssons banbrytande betydelse som genealog påtaglig, så framgår däraf ock, att förf:s föreliggande arbete måste vara mycket välkommet för våra dagars genealogiska forskning, och helt visst skall det ej kunna lämnas å sido af någon,

som intresserar sig för detta ämne. Redan detta torde emellertid här motivera en granskning af några punkter, där anm. icke utan vidare kan dela förf:s ståndpunkt. I förbigående må då därvid anmärkas, att förf:s uttalanden flerstädes sakna önsklig klarhet och bestämdhet; de kunna rörande samma sak på olika ställen hafva olika valör[1], och man stannar därför stundom i viss tvekan om hans verkliga ståndpunkt.

En sats, som förf. synes vilja häfda med ganska stor bestämdhet, är att först vid Rasmus' tid »några mera omfattande släktuppteckningar öfverhufvud taget blifvit gjorda», och att för honom »knappast existerat andra skriftliga källor, än de, som blifvit nedskrifna såsom en följd af intresset vid reduktionen» (sid. 50). Först denna skulle framkallat intresset för släktuppteckningar; medeltiden skulle ej känt dem, ej haft behof af dem; »börden gaf socialt anseende, men den hade ingen utpräglad, lagligt bestämd betydelse» (sid. 55), »för samhörighet under fädernesläkten har knappast funnits någon utpräglad känsla» (sid 54). I sammanhang därmed söker författaren omintetgöra betydelsen af Messenii uppgift, att biskoparne Ketil Karlsson och Hans Brask skrifvit genealogier; han förklarar denna M:s uppgift vara »bygd på lösa antaganden». »Af biskop Ketils hand finnes ingenting bevaradt, ingenting talar för att han någonsin skrifvit genealogier»; »Hans Brask däremot har verkligen ombesörjt genealogiska anteckningar», ty Anna Fickesdotter Bülow (abbedissa i Vadstena 1501—1509) har skrifvit sin, mest genealogiska upplysningar innehållande Chronicon på biskopens begäran, men »något, som talar för att denne gjort andra genealogiska samlingar och själf forskat i urkunderna, finnes icke». Förf. anser sig därför »nog kunna reducera Messenii källa till en mycket enkel uppgift», nämligen dels hans kännedom om Anna Fickesdotters meddelande om sin krönika, dels ett antagande i analogi därmed, att en tidigare berättelse om Birgitta varit ombesörjd af biskop Ketil, samt afslutar till sist detta resonnemang med förklaringen att Messenius »icke ägt någon annan källa än den vi kunna disponera». Förf:s bevisföring synes oss här icke tillfyllestgörande; den snarare motsäges af fakta, än tvärtom. Börden *hade* som bekant under medeltiden »en laglig betydelse» i följd af den lagstadgade bördsrätten till jorden; släktskap i ganska aflägsna led var föremål för den kyrkliga äktenskapslagstiftningens bestämmelser; vissa stora ätter, t. ex. folkungaätten, konungaätterna m. fl. gåfvo högt anseende; allt detta pekar på att ett starkt intresse för släktförhållanden måste förefunnits. Redan Stora Rimkrönikans början vittnar om ett ganska

---

[1] Sådana uttryck som t. ex. Ulfs syster Cecilia *var* gift med riddaren Ulf Holmgersson», hvilket dock i en not förmildras till, att »*Flere omständigheter tala för*, att hon är identisk med den Cecilia, som Ulf Holmgersson 1386 kallar sin hustru» (sid. 95, texten och noten, kurs. af anm.), »fru Ingeborg var *utan tvifvel* syster till marsken Håkan Tunesson, något som af flere omständigheter *göres sannolikt*» (sid. 110) o. d. torde visa, hvad anm. åsyftar.

vaket släktintresse:[1] för att detta intresse tog sig uttryck i uppteckningar, har förf. själf lämnat en del bevis. Han omnämner (sid. 56) en släktanteckning af fru Brita af Fållnäs år 1440, en annan vid en arfstvist mellan Erik Eriksson (Gyllenstjerna) och Ture Turesson (Bjelke), vidare genealogier ur Trollesläkten från slutet af 1400-talet, anteckningar om Birgittas släkt af nunnan Margareta Clausdotter, skrifna före 1486, samt Anna Fickesdotters Chronicon från början af 1500-talet, och redan detta borde hafva förhindrat hans uttalande, att skriftliga släktuppteckningar knappast existera före reduktionstiden. Hvad speciellt Messenius angår, så kan naturligtvis det faktum, att vi icke hafva några biskop Ketils anteckningar i behåll, ingalunda bevisa, att sådana ej funnits: tvärtom, just att genom Annas Chronicon vi kunna konstatera riktigheten af Messenii uttalanden om Hans Brasks genealogiska intresse, borde vara ett skäl för M:s trovärdighet. Såsom orden falla hos M. på det åsyftade stället, ser det icke heller ut, som om hans kännedom om Ketil Karlssons och Hans Brasks genealogiska anteckningar hade något samband med hans bekantskap med Annas Chronicon: den senare anföres nämligen såsom ett *ytterligare* exempel på äldre släktanteckningar.[2]

För släktuppteckningar, äldre än Rasmus' tid, tala, synes det anm., äfven de släktböcker i Riksarkivet H. 36 och H. 37, hvilka förf. betecknar såsom de äldsta, och hvilka han anser vara från 1540-talet och samtida eller något tidigare än Rasmus' egna. Särskildt intressant är H. 36; förf. har i de egendomliga, »stungna» runorna

---

[1] Jfr strofen:

»Hans fader var konung Erik Knutsson
och sankte Eriks sonason.
Konung Erik hade systrar tre,
Herr Knut af Folkunge fick ena af the.
Hon het Elin; och annor Märeta;
Henne fick Nils, herre af Tofta.
Han var en spaker, rättvis man
Och lät sig åtnöja, det Gud honom ann.
Med henne fick han herr Åbjörn Nilsson;
Af honom föddes herr Ulf Åbjörnsson.
Af Ulf föddes herr Carl i Tofta,
af hvilken mycket godt spordes ofta.»

[2] Messenii yttrande förekommer i texten till *Theatrum Nobilitatis Suecicæ*. Beträffande detta arbete meddelar förf. en vilseledande uppgift. Boken utkom 1616; förf. menar, att man knappast får anse, att M. skrifvit något mera i detta ämne, och säger, att om han under fängelsetiden fortsatt sina genealogiska studier, resultatet af detta arbete åtminstone ej förvaras i Riksarkivets genealogiska samling, utan synas därvarande släktsamlingar af M. (sign. H. 17 o. 18) vara förarbeten till det tryckta verket. Förhållandet är emellertid, att just dessa samlingar innehålla manuskriptet till en *andra* upplaga, afsedd att utgifvas 1636, och att M. i dess förord själf säger, att han i den förra upplagan, »*priores imitando scriptores, non paucos per inprudentiam in illud admiserim opus errores*», hvilka han emellertid nu anmärkt och rättat under sitt »*non grato Caianoburgi otio*». Boken kunde förtjäna ett närmare studium.

å dess titelblad läst årtalet 1544 — hvilket torde vara riktigt — men ej kunnat tyda återstoden, som emellertid torde böra tolkas såsom »Svergis o[ch] Gothes Rigers Vapen. [MDXLIIII] Peter Bra[d?]e Egen hand.» Då man nu i denna t. ex. för Krumedikska släkten (fol. 16) finner upptagna 6 led med sammanlagdt 217 namn, så torde man med ganska stor säkerhet kunna säga, att här ej blott traditionen varit vägledning utan äldre anteckningar.[1]

Den andra släktbok (H. 37), som förf. anser äldre än de äldsta, som bevarats af Rasmus egna, anser han likställd med H. 36, icke underordnad, icke heller af samme förf., men väl beroende på »ungefär samma källor», hvilkas tillkomst han gissningsvis förlägger till kyrkoreduktionens tid (s. 22), och såsom hvilkas upptecknare han tänker sig Rasmus eller någon annan samtida. Åtminstone *ett* skäl finnes dock, som talar för att H. 36 och H. 37 tillhöra olika »serier»: de förete beträffande Vasaättens tidigare led en anmärkningsvärd olikhet. Båda börja nämligen med »Karl i Vasa»; H. 36 fortsätter med Ketil Karlsson, Nils Ketilsson och Krister Nilsson, H. 37 däremot och dess afläggare med Karl Karlsson, Nils Karlsson och Krister Nilsson, en olikhet i den frejdade ätten, som är svår att förklara, om man antager samma källa.

Äldst bland Rasmus' egna släktböcker anser förf. Riksarkivets H. 38 vara. Han ifrågasätter visserligen, att den, jämte ett par andra, kanske är »delvis endast fragmentariska anteckningar, som först senare blifvit sammanhäftade», men han för icke ut denna tanke, utan talar om boken såsom »upplagd under Gustaf Vasas tid», såsom den där »varit under arbete äfven vid Eriks tid», ehuru under dess bearbetande »planen tydligen blifvit ändrad», och betecknar den i sina studier öfver Rasmus' forskning flerstädes såsom hans »äldsta släktbok». Granskar man den i »sömmarna», så finner man emellertid de säkraste bevis, att, medan anteckningarna tillkommo, den aldrig varit någon »bok», upplagd i någon viss tid och med sedermera ändrad plan, utan att den i stället blott består af en mängd lösa anteckningar, som någon gång efter sin tillkomst sammanhäf-

[1] Då förf. om boken säger, att »*troligen* äfven urkunder användts fast i mycket ringa grad» — ett yttrande, som bör sammanställas med hans uttalanden på andra ställen, att knappast någon före Rasmus uppmärksammat urkunderna såsom historiska källor —, så kunde uttrycket utan tvifvel skärpts: urkunder hafva *säkert* användts, så mycket mer som boken själf refererat ett arfskifte (fol. 37 v.) och äfven annorstädes har uppgifter, som måste bero på kännedom om sådana (t. ex. fol. 32 v. om Erik Umreyses arfsförhållanden).

En liknande anmärkning kan göras rörande Anna Fickesdotters Chronicon, som förf. anser ej haft »någon annan källa än muntliga berättelser». Hon gör dock slutsatser om en vapensköld, hon begär skriftligen af sin broder upplysningar om saker, som hon ej själf vet, hon hänvisar ock till andra personer, ja, en gång äfven till ett jordebref.

Det torde ock kunna ifrågasättas, om förf. har rätt i att tolka uttrycken »somliga säga» eller »quidam dicunt» såsom afseende blott muntliga källor.

tats utan ringaste ordning[1]. Man kan således ej tala om någon viss ålder på denna »bok»: om däri några anteckningar äro från Gustaf I:s tid, så kunna andra vara från en långt senare, och någon slutsats beträffande Rasmus' forskning under en viss tid kan ej dragas ur något dess lägg, förrän just dettas ålderdomlighet blifvit noggrant pröfvad — om ens en sådan undersökning kan göras. De slutsatser förf. byggt på H. 38 under antagande, att den varit Rasmus' äldsta släktbok, torde därför behöfva noga granskas.

Författarens kritik af Rasmus' tabeller erbjuder mycket af intresse och visar, att dennes forskning och slutsatser hafva många brister. Det vill dock förefalla, som förf. stundom varit väl sträng mot den gode Rasmus. Besinnar man, att vi ofta äro ovissa om huruvida dennes släktkombinationer och tabeller böra uppfattas såsom faststående af ett faktum eller blott och bart en gissning — i många fall äro de utan tvifvel blott det senare — så är det ju ej alls underligt, om olika gissningar rörande samma person förekomma i olika tabeller.[2] Äfvenledes förefaller det stundom som hvad förf. ställt emot Rasmus' hypoteser, icke heller varit mer än hypoteser. En ärad släktforskare har en gång just beträffande äldre genealogier betonat, att en för långt drifven misstro mången gång är ett större fel än lättrogenhet, och att, då äldre forskare ej blott kunnat äga, utan äfven verkligen ägt tillgång till källor dem vi sakna, det i de flesta fall är klokare att låta en äldre uppgift, äfven om den ej kan till fullo styrkas, gälla hvad den kan, då man ej funnit något, som gör den osannolik eller omöjlig och den ej saknar hemul, än att stryka

---

[1] Fol. 16—17 hafva fästs in uti en dubbelsidig släkttabell; fol. 8 har bredvid sig tidigare haft en annan sida, till hvilken en sammanbindningslinie sträckt sig; fol. 26—27 äro skrifna på annan led än boken i öfrigt och hafva anteckningar midt i vecket o. s. v. Skäl tala för att boken består af 16 à 17 dylika, från olika håll tagna lägg. Sammanhäftningen är sådan, att säkerligen Rasmus själf aldrig skulle gjort den på detta sätt.

[2] Ett par exempel må anföras. Rasmus har i äldre släktböcker kallat Peder Ulfssons (Ros till Ervalla) hustru Birgitta och hans syster, gift med Jösse Eriksson, Gertrud. Senare har han funnit urkunder, som visa, att systern hette Birgitta, och har då skrifvit Birgitta, och ej Gertrud. Nu anser sig förf. i våra dagar hafva af en grafsten fått skäl antaga, att Peders egen hustru, om hvilken urkunderna tiga, hetat Gertrud, och tadlar, under förutsättning att Rasmus här någon gång förväxlat systerns och hustruns namn, denne för kritiklöshet och oförmåga att förena motsägelser hos sina källor. Men förf. har ej ådagalagt, att R. känt något annat namn än Birgitta på hustrun — om hvilken vi ej känna några urkunder —, eller att han begått den ifrågavarande förväxlingen, eller att någonsin en motsägelse förelegat mellan hans källor.

Likaledes torde det t. ex. icke vara berättigadt att klandra R. därför att han i sina släktanteckningar har fyra olika gissningar rörande namnet på Ulf Jonssons hustru, då man ej kan konstatera att R. haft någon *bestämd* uppgift om hennes namn; ej heller för att han i andra tabeller infört namn på personer, hvilka vi nu icke kunnat påträffa i någon urkund.

Förf:s kritik (sid. 67 ff.) af Rasmus' behandling af Tune Stures släkt beror i vissa fall på misstag rörande den kritiserade tabellens uppgifter.

den därför, att nu tillgängliga handlingar ej bekräfta den.[1] Det förefaller, som om förf. icke alltid till fullo iakttagit denna varsamhet. Den bör dock vara så mycket större, som man onekligen befinner sig på en grund, där det är svårt att, äfven med urkundernas hjälp, taga *säkra* steg. Att vapenlikhet ej med nödvändighet betyder samhörighet under en fädernesläkt, veta vi förut; så ock, att »måg» ej behöfver beteckna samma släktskapsförhållande som i våra dagar. Förf. åberopar på ett ställe (sid. 94) ett bref, uti hvilket en person ej blott kallar den, som enligt förf. är hans kusins make, för sin måg, utan äfven dennes hustru d. v. s. sin kusin för sin »syster». Äfven ordet syster måste alltså tolkas med en viss varsamhet, då det gäller medeltida släktkombinationer.

Bland de berörda släkterna är äfven Vasaätten. Förf. anmärker där, huru de äldre släktböckerna börja med en »Karl i Vasa», hvilken upptages såsom farfader till den Nils Ketilsson, som är den förste *vi* hittills kunnat styrka med urkunder, men huru i de senare ätten, förmodligen genom vapenkombinationer, förses med än tidigare led; samt framställer därpå en hypotes angående uppkomsten af namnet »Karl i Vasa». Förf. påvisar, att en i släktböckerna ofta förekommande anmärkning om *godset* Vasas storlek torde stå i samband med ett bref af biskop Ketil Karlsson, där han kallar Vasa sitt fädernegods, och menar, att man däraf först för hans fader fått anledning till namnet »Karl i Vasa», men sedan genom åtskilliga förväxlingar flyttat upp denne sålunda skapade »Karl i Vasa» fyra led högre upp i ättledningen. Förf. anser detta troligare, än att tillägget »i Vasa» på grund af släktens sedermera utbildade namn skulle af 1500-talets genealogier fästs vid den förste af dem antecknade stamfadern, samt erinrar, att, så tidigt som denne Karl skulle lefvat, det icke var brukligt att »personer skrefvo sig till en sätesgård». Den sista anmärkningens tillämplighet här torde kunna ifrågasättas, ty »Karl *i* Vasa» (märk: ej Karl *till* Vasa) är icke frälse-, utan bondebenämning; förmodligen skulle icke heller en samtida genealog af gården Vasa och en frälseägare X till densamma skapat beteckningen »X *i* Vasa». Lägges därtill, att de äldsta släktböckerna i båda serierna äro eniga om att ättefadern hetat »Karl i Vasa», men tillika oense om de närmaste leden efter honom, så synes detta antyda, att enligt en bestämd tradition stamfadern verkligen burit namnet Karl, bott på Vasa, men varit bonde.[2]

Äfven åtskilliga andra punkter af förf:s framställning kunde nog gifva anledning till diskussion. Man läser den med intresse, den har en lätt och löpande stil, man märker att dess förf. är väl förtrogen med de invecklade medeltidsgenealogierna, och de kom-

---

[1] Se G. Djurklous utförliga recension af Schlegel-Klingspors *Den ointroducerade adelns ättartaflor*. Historiskt Bibliotek 1877, sid. I ff.

[2] Beträffande Vasaätten bör kanske anmärkas, att förf. begår ett misstag, då han på en tabell i H. 36 trott sig finna ett ursprungligt »Per» Nilsson, sedermera ändradt till »Christer». Det har ej stått Per, utan Christer, men skrifvet med ett monogram för »Christ».

pletterande anmärkningar, han gör öfver dem vid sin kritik af Rasmus' behandling af desamma, erbjuda utan tvifvel mycket att taga vara på. Sitt slutkapitel har han ägnat åt en intressant öfversikt af den genealogiska forskningen i vårt land efter Rasmus ända fram mot våra dagar, en öfversikt, som hos oss torde vara den första i sitt slag. Detsamma gäller ock hela afhandlingen i öfrigt såsom utgörande, om vi ej misstaga oss, vår första moderna kritiska undersökning af någon större samling äldre släktförteckningar. Förf. är att lyckönska till detta nya uppslag. Det bidrager att fylla en lucka i vår litteratur, det kan ock i sin mån gifva flere goda uppslag till ytterligare forskningar, för hvilka det brutit väg.

S. C.

Vestergötlands Fornminnesförenings Tidskrift. Tionde häftet. Utgifvare: T. Ödberg. 111 + 16 + vi sid. Stockholm 1899. Med bilaga: *Skara stifts kyrkliga jordebok af år 1540. I.*

Västergötlands Fornminnesförening har, såsom medföljande innehållsförteckning visar, med tionde häftet velat afsluta första bandet af sin tidskrift, och det kan därföre vara skäl att kasta en blick tillbaka på denna förtjänstfulla publikation, som för trettio år sedan föddes ur det då lefvande intresset för våra fornminnesföreningar och som sedan dess med vissa afbrott har fortgått. Första häftet utkom nämligen 1869. Efter det tredje häftets utgifvande 1877 följde ett elfvaårigt afbrott, som ej tycktes båda godt för företagets lifskraft, men 1888 upptogs det å nyo med ett dubbelhäfte och sedan ha med två till fem års mellanrum nya häften utkommit. Utgifvare af de tre första häftena var den för lokalhistorien intresserade kyrkoherden i Tunhem, Klas Johan Ljungström, själf en af Föreningens stiftare. Fjärde och femte häftena utgåfvos af adjunkten Karl Torin och de följande ha till utgifvare haft lektor Fridolf Ödberg. Under årens lopp har tidskriften meddelat ett stort antal afbildningar af fornsaker och andra historiskt intressanta föremål, särskildt grafstenar på Västergötlands kyrkogårdar och i dess kyrkor; vidare fyra samlingar af »Västergötlands Runinskrifter», tolkade af adjunkten Torin, äfvenså en serie af »Äldre handlingar rörande Västergötland», väsentligen meddelade af en bland de nu lefvande äldsta och förnämsta kännare af Västergötlands historia. I de första häftena träffade man flere bidrag dels af etymologisk art, dels till den egentliga kulturhistorien och s. k. folklore. Dessa ha ur de senare häftena nästan alldeles försvunnit, delvis åtminstone, kanske till skada för planen. Särskildt för kulturhistoriska skildringar synas nämligen de lokalhistoriska tidskrifterna lämpa sig.

Det finnes för sådana ett rikt och ännu föga bearbetadt material, spridt på olika ställen, i domböcker, protokoll, brefsamlingar o. s. v. Vi stå i afseende på deras tillgodogörande långt efter t. ex. våra grannar i Danmark, och det är visserligen säkert, att detta stoff i händerna på en skicklig och förfaren arbetare bör kunna förvandlas till både roande och intressanta lifsbilder från olika tidehvarf. Äfven personalhistorien bör hafva sin gifna plats i en sådan tidskrift.

I fjärde häftet inträder lektor Ödberg som medarbetare, och han har fyllt de följande häftena med bearbetningar af sina rika samlingar till 1500-talets historia i Sverige. Så har han skildrat kyrkoherden herr Mauritz Rasmussons i Böne sammansvärjning mot konung Johan III 1576, magister Sven Jakobi, den förste protestantiske biskopen i Skara stift, samt i senaste häfte samme biskops härkomst och arfvegods (de s. k. kadegodsen), äfvensom Erik XIV:s förhållande till fogdar och allmoge i Västergötland krigsåren 1565 och 1566, allt med bilagor. Det är några tämligen bredt hållna och på detaljer stundom kanske väl rika skildringar, hvilka emellertid vittna om en synnerligt stor arkiverfarenhet och innehålla, i noterna ej mindre än i texten, ett stort förråd af fakta och iakttagelser till den intresserade läsarens nytta. — I de sista häftena har vidare docenten R. Kjellén infört några skarpsinniga och intressanta betraktelser öfver »Stat och samhälle i det gamla Västergötland», i hvilka han söker, väsentligen på grund af västgötalagen, lämna en bild af det politiska och kommunala lifvet i denna landsort på en tid, då ännu statsmakten gjorde sig föga gällande och då ståndssamhället ännu var i sin första begynnelse.

En förteckning öfver de i de tio häftena tryckta »äldre handlingar rörande Västergötland» medföljer. Handlingarna sträcka sig från 1220-talet till 1760 och innehålla mycket af intresse icke blott för västgötapatrioten, utan äfven för historikern i allmänhet.

De tio häftena uppträda i ett aktningsbjudande format och en prydlig utstyrsel. I sin helhet utgöra de en vacker frukt af många fornvänners och forskares intresse för sin hembygd. Man önskar endast att de hade flera motstycken i andra landskap.

Som bilaga medföljer början till *Skara stifts kyrkliga jordebok*, ett på Gustaf Vasas befallning utfördt kameralt arbete af intresse i mer än ett hänseende — statistiskt, ekonomiskt, etymologiskt. I uppställningen kunde utgifvaren någon gång måhända frigjort sig mera från originalet. Under rubriken *Värmland*, s. 20, följa t. ex. omedelbart en mängd anteckningar, som röra helt andra delar af stiftet o. s. v. Samma sida uppgifves, att »skottet eller skottskäppan» vid tiondeuppbörden gafs till munkarne. Det är emellertid bekant, att domprosten i Skara under medeltiden till sina inkomster räknade »prostaskäppan» eller »prostaskutit» just i de i texten uppräknade häraden. De växlande stilarna verka en smula tröttande och att angifva förkortningarna är väl för denna tid rätt öfverflödigt.

Ehd.

Nordens enhet och Kristian II. Af K. P. Arnoldson. xxiii + 123 sid. Stockholm, A. Samuelsson. 1899.

En skrift om hvad som möjligen kunnat ske, må väl anses höra till de mera onödiga i en så bråd tid som den vi lefva i, och dock är det en sådan som herr Arnoldson utgifvit. Har den nämligen något hufvudtema — och den handlar visserligen om allt möjligt från nordbon under hednatiden ända till den nordslesvigska och den norska frågan, förutom ett repetitorium i nordisk historia under medeltiden och därutöfver — skulle det väl, af titeln att döma, vara detta: hvad skulle ha inträffat, om Kristian II icke varit Kristian II, samt ett beklagande af att han var den han var[1]. Motivet åter till författarens skrift torde vara att söka i det intresse, som på åtskilliga håll vaknat för ett större samförstånd mellan nordens tre folk, i hvad man kunde kalla den nyskandinaviska rörelsen. Motivet må vara all ära värdt; felet är att genom denna nyskandinavisms synglas betrakta unionsföreteelserna här i norden under medeltidens senare del; resultatet: att dessa framstå i en falsk dager. På samma gång ger förf. ett nytt exempel på den självförnekelse, på den »botgöring», — för att låna ett redan användt uttryck, som utmärker vissa riktningar i vår tids andliga lif i Sverige, när det gäller att bedöma svensk historia och svenska nationella rörelser. Det kan så godt först som sist sägas, att författarens bok lika väl kunnat utkomma i Danmark. Vi ha ej lyckats finna en tanke eller en rad, som förråder att han är svensk; det är uppenbarligen efter danska källor han skrifver, och den svenska litteraturen i ämnet synes vara honom obekant.

Själfva utgångspunkten är efter vårt förmenande falsk. Förf. upptager det gamla temat om Kalmarunionens betydelse och skildrar drottning Margareta som en samlingspolitikens representant. Unionsdokumentet af 1397 omtalas, och förf. påstår, att »i alla händelser» denna urkunds grundsatser tillämpades i Margaretas styrelse och länge ansågos som bindande rättsregler. Det är misstag, både det ena och det andra. Att unionsdokumentet aldrig blef på föreskrifvet sätt utfärdadt, berodde helst visst därpå, — det är den nuvarande både svenska och danska forskningens ståndpunkt — att Margareta ej gillade dess »grundsatser», och det är bevisligt, att hon ej tillämpade dem. Dokumentet betryggade de tre rikenas självstyrelse efter egna lagar och erkände deras likställighet. Mar-

[1] Jfr yttrandet sid. 71: »Hade Kristian kunnat slita sig lös från inflytandet af rådgifvare sådana som Trolle, Slagheck, Jens Andersson, och förstått att efter segern uppträda med lugn och foglighet, skulle helt visst unionspartiet blifvit starkare än någonsin tillförene, dessmer som han i så fall genom sitt folkvänliga sinnelag snart skulle ha vunnit äfven den svenska allmogens tillgifvenhet.»

garetas politik gick ut på att göra Danmark till den dominerande staten, och hon lämnade Sverige utan centrala regeringsorgan. Enligt förf. sökte hon ytterligare närma de tre rikena till hvarandra genom att till ämbetsmän utnämna danskar i Norge och Sverige, svenskar i Danmark och Norge och norrmän i Sverige och Danmark. Huru förhöll det sig i verkligheten? Det kan icke bevisas, har dansken Erslev ådagalagt, att någon enda svensk af henne blifvit använd i Danmark. Däremot insattes danskar (och tyskar) i mängd såsom länsherrar, fogdar och biskopar i Sverige — och hvilka danskar! Vi nämna blott ärkebiskopen Johannes Jerechini. Förf. fortsätter: »Om hon härvid företrädesvis gynnade danskarne, var det verkligen en ytterst ringa sak i jämförelse med välsignelsen af hennes samlingspolitik i det hela.» Omdömet — vi skola ej närmare karakterisera detsamma — väcker onekligen förvåning, då det fälles af en förf., som fördömer »preusseriet» i Nordslesvig och måhända ej skulle prisa, att Ryssland för den »välsignade» samlingspolitikens skull fyllde Finland med ryska ämbetsmän. Det är denna unionspolitik: de nordiska rikenas förening under en stark konungamakt, Danmark som härskande stat, Sverige styrdt af danska fogdar, länsherrar och biskopar, som vi skola välsigna och sakna. Författarens omdömen i öfrigt hvila ej på den allra säkraste historiska grund. Det heter sålunda strax förut, att Margareta »i sitt medlarekall» förstod att hålla sig väl med den mäktiga kyrkan. Förhållandet var, att åtminstone den svenska kyrkan vid hennes död var mycket missnöjd med hennes regeringssätt, men det är måhända också en »ytterst ringa sak».

Upproret utbröt mot Erik af Pommern, och man kan väl säga, att Margaretas unionssystem därmed i Sverige var dömdt. I själfva verket led hela tanken af en inre motsägelse. Den omfattades af danska konungar, hvilka i dess realiserande snart sågo ett arf af fäderna och ett medel att uppbygga en stark konungamakt, med Sverige och Norge såsom Danmarks lydland. Den omfattades af ett antal stormän i Sverige och Danmark, hvilka åter i unionspolitiken sågo ett medel att öka sin makt och försvaga konungarnes, medan den var likgiltig för det egentliga folket, när den icke blef rent af förhatlig. Den danska unionspolitiken gick under på denna motsägelse, och det lärer ej kunna påvisas en enda unionskonung, som mäktat höja sig till en verkligt opartisk, högsint och rättfärdig samlingspolitik. Det är all anledning till att antaga, att det intressanta och af herr A. prisade unionsprojektet af 1436 utgått från svenskt håll och fallit på motståndet från danskt.

Om den svenska resningen mot Erik af Pommern dristar förf. fälla det uttrycket, att den »missledda» allmogen gaf unionen skulden för »eländet». Hvem skulle den annars skylla på? Om den missledda allmogens ledare vid olika tillfällen yttrar sig förf. också beklagande. »Att ett *oblidt öde* gjorde honom (Engelbrekt) till unionens motståndare, var måhända den största olycka, som kunde hända dess vänner»... »Emellertid var och förblef denne i flera

häuseenden utmärkte styresman (Sten Sture den äldre) ett af unionens farligaste och starkaste hinder. Åtminstone från den nordiska enhetstankens synpunkt ter sig detta som en olycka.» Det är ur svensk mun, som man skall höra sådana ord. Vi undra endast på, att förf. ej också gjort till sitt Jörgensens bekanta uttryck om Gustaf Vasa: »Enhver nordbo må till visse dybt beklage Gustavs lykke og hans smålige statsklögt, der adskilte folkene i blodig had.» De voro ju alla tre samdräktsstörare, för att låna herr Arnoldsons fraseologi, dessa män, i hvilka vi vörda den svenska nationalitetens och den svenska odlingens grundläggare. Vår historieskrifning har enats om att i deras verksamhet se vår lycka; den skiljer sig blott i fråga om tidpunkten, då Margaretas unionstanke bör anses förlorad.

Det kan ej förvåna att förf. under dessa förhållanden ser de oldenburgska regenterna i det vackraste ljus. Tysken Kristian I prisas, säger han, »lika mycket för sitt fromma sinnelag som för sin ståtliga skepnad». Dessa sympatiska uttryck skola karakterisera »den bottenlösa tomma taskan», som utplundrade menigheter och enskilda i Sverige och hvars skräfvel var ryktbart öfver Europa. Det är Sten Stures seger öfver honom, som vi ur unionstankens synpunkt skola beklaga. Konung Hans var en saktmodig, välvillig, fromsint, foglig och försiktig herre, städse benägen för en fredsvänlig politik och af »ett äkta nordiskt sinnelag» — det är hardt när flera loford slösade på en dansk, än alla svenskar tillsammans af förf. fått på sin del. Det ljusa porträttet har dock sina skuggor. Historien vet att tala om ett förbund med ryssarne mot Sverige, om ett visserligen icke i allo fredsälskande sinnelag (vi erinra om Ditmarskerna), om ett trögt men misstänksamt och farligt lynne och därjämte om frånvaron af alla högre regentegenskaper. Förf. är angelägen att redogöra för de danska klagomålen mot Sten Sture under konung Hans' tid; att redogöra för de klagomål svenskarne kunde ha att framställa synes icke ha fallit honom in.

»Sedan konung Hans under två år, som han tillbragte i Sverige, fortsatt sitt fredstiftarekall och ordnat detta rikes invecklade angelägenheter» lämnade han landet för att angripa Ditmarsken: med denna stämningsfulla skildring fortsätter författaren. Konung Hans tillbragte efter sitt erkännande som konung omkr. fyra månader i Sverige, var sedan nära ett helt år i Danmark och därefter ungefär ett halft år i Sverige. Så mycket med de två åren. På hvad sätt han ordnade våra invecklade förhållanden är ej närmare bekant, men att han insatte danska fogdar är kändt, och att den svenska allmogen allmänt reste sig mot honom 1501 likaså.

Omsider kommer förf. till Kristian II. Historien har dömt om denne konung, att han var en rikt begåfvad man, som, i likhet med många andra furstar på den tiden, verkade för en stark konungamakt och därföre också gynnade de lägre stånden mot adeln (sannolikt äfven sympatiserade med de förra) och ville göra kyrkan beroende af konungen, men att hans väg betecknades af trolöshet och ogärningar. Det är ungefär detsamma, som säges om Ludvig XI i

Frankrike. Liksom denne hör Kristian II till de stora men intressanta brottslingarna i historien, men han var i vida högre grad än Ludvig värnlös mot utbrotten af en våldsam lidelse och därjämte, i motsats till denne, olycklig i allt hvad han företog — han saknade verkliga statsmanneegenskaper. Han misslyckades i sitt försök att kufva Sverige, han misslyckades i sina reformer, han misslyckades i sina bemödanden att återtaga sin krona, och han satt dock inne med all den makt som en begåfvad furste den tiden ägde. Förf. dröjer vid hans sympatier för reformationen och Luther, och han glömmer, att Kristian längre fram när olyckans dagar kommit, åter bekände sig till katolicismen. Han har sympatiska ord för den kungliga frillan, »den goda ängeln», »den lilla dufvan», och han nämner blott i förbigående konungens ädla och trofasta gemål, Elisabet. Han prisar den »dugande kvinnan» Sigbrit och halkar öfver att det var hon som framdrog och skyddade den usle Didrik Slagheck, honom, som konungen — med en själ ur jämnvikt — ena dagen gjorde till ärkebiskop i Lund och andra dagen lät bränna på bål. Förf. har ett erkännande ord för Gustaf Trolle, hvars hat förföljde motståndarne efter döden och som kanske var den mest afskydde svenske man som funnits, och kan ej nog hårdt döma Heming Gad. Se där några exempel på hans sympatier och antipatier i fråga om Kristian II och dennes krets. Hvad Sverige angår, vet man ej annat än att konungen varit fast besluten att tvinga det under sina fötter, och det är i honom vi skola se en visserligen olycklig men dock i mycket sympatisk representant för unionsidéens samlingstanke. — Tilläggas må för öfrigt, att förf. längre fram upprepar de gamla längesedan vederlagda sagorna om Kristian II:s hårda behandling på Sönderborg. Framställningen af den siste unionskonungen kan ej betecknas som annat än tendentiös.

Det är icke lätt att förstå hvad förf. egentligen menat med sin boks titel. Ett olyckligare program för den nordiska samlingstanken än att ställa den i skygd af Kristian II:s namn, kan väl icke tänkas. Måhända har förf., för hvilken samhället synes sönderfalla i »storkaxar» och »småfolk» — en i sanning lättvindig indelning [1] — lockats af konungens demokratiska sympatiér. Men hvad kom det Sverige vid, det misshandlade och i sitt blod skälfvande Sverige, om Kristian II efter sin återkomst till Danmark utfärdade lagar till värn för detta rikes borgare och bönder?

Låt oss för en gång falla vår Herre i ämbetet och tala om hvad som möjligen kunnat ske. Låt oss antaga att Kristian II segrat. Med de grundsatser, som bestämde hans politik, — han skänkte oss ju Didrik Slagheck, Jens Beldenacke m. fl. och dessutom en rad med tyskar — är det endast alltför sannolikt, att Sverige antingen försjunkit i samma dvala som Norge för att i tidens fullbordan kämpa sig fram till självständighet eller att det oundvikliga upproret, då ju Sverige var lifskraftigare, uppskjutits ett eller annat år-

[1] Jämför hans ur luften gripna påstående, att konung Hans af »några storkaxar» lockades att angripa Ditmarskerna.

tionde. Och huru skola vi i förra fallet tänka oss nordens utveckling under oldenburgarnes regering? Finns det någon anledning att för densamma under dessa i allmänhet obetydliga regenters ledning ställa något förhoppningsfullt horoskop? Redan den oerhörda geografiska utsträckningen af det skandinaviska riket hade den tiden säkerligen gjort sammanhållningen omöjlig, och Rysslands framträngande i norra Europa, långt tidigare än som nu har skett, torde blifvit *en* gifven följd. Men sådana spörsmål äro dåraktiga. Det må vara sorgligt, att tiden ej var mogen för en verklig union; att den union som bjöds ej blef någon verklighet, däröfver ha vi ej att klaga. Olyckligt var däremot att de försök till närmande i gemensam utrikespolitik, med skiljenämnder i inbördes tvister o. s. v., som gjordes 1534 och 1541 och som hade en analogi i 1472 års Kalmar-traktat, misslyckades, men därom nämner förf. ej ett ord. Det var det enda unionssystem, som kunde ha någon utsikt till framgång. Hvem som bär skulden för det slutliga felslåendet, därom skola vi icke här närmare yttra oss, men att under medeltiden en stor del af skulden faller på de danska konungarne, som hellre ville eröfra, det är otvifvelaktigt.

Författarens bok är såsom historisk produkt helt visst ovederhäftig — det torde vår föregående granskning visa; den gör ju ej heller anspråk på någon vetenskaplighet och hade i vanliga fall kunnat förbigås. Men det är vissa tendenser, för hvilka den gör sig till språkrör, som en historisk tidskrift ej bort lämna oberörda. Vi ha redan sett, hvilken i det hela skef och tendentiös framställning den ger af medeltidens unionspolitik. Det är en annan tendens, som behöfver en gensaga, och som vi redan antydt. Den vill, synes det oss, köpa det nya samförståndet mellan de nordiska folken med uppoffringen af allt som är svenskt. Omgifna af själfmedvetna grannar, skola vi beklaga hela den utveckling, som gjort oss till hvad vi äro, förneka vår dyrt vunna nationella individualitet, våra grannar till behag. Vi böra ej prisa våra nationella segrar, om de vunnits med vapen i hand; då äro vi endast fredsstörare och fredsstörares lofsjungare; vi skola i stället gifva hedersrummen åt fredsvänner, sådana som den tvetydige kyrkofursten Jakob Ulfsson och »den fromme» konung Hans. Det är ännu ett syfte i boken, som från den verkliga historiska forskningens sida bör bemötas, och det är den visserligen ytterst enkla men fullkomligt vilseledande och oriktiga framställningen af »småfolkets» och »herremaktens» roll i historien. Därom kunde vara mycket att säga; vi måste här nöja oss med att endast påpeka förhållandet.

Ehd.

Briefe und Aktenstücke zur Geschichte Preussens unter Friedrich Wilhelm III, vorzugsweise aus dem Nachlass von F. A. von Stägemann. Herausgegeben von Franz Rühl. Bd. 1. Lpzg, Duncker & Humblot 1899.

Ofvanstående publikation, som nyss lämnat pressen, innehåller icke så litet af speciellt intresse för svenska läsare och kan därföre förtjäna att omnämnas i den svenska historiska tidskriften. Af den omfångsrika samlingens 273 n:r utgöras 42 af bref till och från en svensk man, upptagande 74 af bokens 423 sidor. Mannen i fråga är svenske envoyéen vid preussiska hofvet K. G. v. Brinkman. Brefven, alla från 1808, röra väsentligen hans förvisning från Königsberg på Frankrikes befallning. De utgöra ett blad ur historien om Preussens djupaste förnedring så väl som ett minne från den tid, som framför andra i vårt århundrade måste anses som olycksåret i Sveriges historia.

Några ord om publikationen i sin helhet böra här icke saknas. De i detta band meddelade aktstyckena härröra alla från åren 1808—1815 och meddelas i något så när kronologisk ordning. Utgifvaren, professor F. Rühl i Königsberg (»Professor der alten Geschichte») har utom mindre afhandlingar och en »Chronologie des Mittelalters» utgifvit en samling, som äger många beröringspunkter med den föreliggande. Det är den från Preussens inre historia under vårt århundrades första årtionden bekante statsmannen Th. v. Schöns brefväxling med Pertz och Droysen (1896). Th. v. Schön, äfven känd genom sina memoarer, hvilkas värde dock är högst omtvistadt, är äfven i den nu föreliggande samlingen talrikt representerad. — Ur F. A. v. Stägemanns papper är, såsom af titelbladet synes, större delen af den nya publikationen hämtad. Stägemann, Steins och Hardenbergs vän och medarbetare, hörde liksom Th. v. Schön till Preussens bemärkta män under tiden för dess återupprättelse efter förnedringsperioden. Han var en man med ett varmt patriotiskt sinne, hvilket äfven gaf sig luft i fosterländska dikter. Han steg icke så högt på ärans trappa som Schön, hvilken slutade som Staatsminister och Oberpresident; men hans verksamhet såsom »wirklicher Geheimer Staatsrath» och föredragande af finansärenden gaf honom ett stort inflytande under Fredrik Wilhelm III:s regering. — Stägemanns ställning till samtidens framstående män upplyses genom denna brefväxling. Samlingen innehåller äfven bref, som icke tillhört Stägemanns papper.

De samtida uppträda där i brokig blandning. Man träffar där bref af den mångfrestande Adam Müller — statsvetenskaplig författare, resande (äfven i Sverige), deltagare i Tyrolens frihetskrig, äfven och kanske mest omtalad såsom katolsk konvertit — af ministrarna Stein och Hardenberg, enstaka bref af filosoferna Kiese-

wetter och J. G. Fichte, de patriotiska skriftställarna E. M. Arndt och F. L. Jahn, den romantiske skalden Jean Paul (Richter) m. fl. Innehållet är ej mindre brokigt än författarna: brefven röra sig om regeringsangelägenheter, ekonomiska ärenden och administrativa detaljer, reformsträfvanden, politiska tilldragelser, litterära alster och strömningar, samt äro ofta upplysande i rent biografiskt afseende. I sin helhet kommer samlingen, helst om den vid sitt afslutande blir försedd med ett fullständigt register, hvilket här mer än annorstädes synes vara behöfligt, att bilda ett värdefullt bidrag till Tysklands politiska och litterära så väl som dess personalhistoria.

I en inledning lämnar utgifvaren, som dessutom försett brefsamlingen med högst upplysande noter, en orienterande öfversikt samt utförliga notiser rörande Stägemann och de mera betydande af hans korrespondenter. Särskildt uppehåller han sig vid Brinkman: åt hans biografi ägnar han ej mindre än 16 sidor med anlitande af svenska och tyska källor. Företrädesvis äro hans notiser, såsom naturligt är, hämtade ur den senaste teckningen af den svenska diplomaten-skriftställarens lif, utgifven af grefve H. G. Wachtmeister såsom akademisk afhandling (1871). — Från Brinkmanska arkivet på Trolle-Ljungby har han ock erhållit en väsentlig del af den tryckta brefväxlingen.

De bref från och till Brinkman, som här meddelas, äro dels privatbref, nästan alla växlade mellan honom och Stägemann, dels officiella aktstycken, växlade mellan preussiske utrikesministern grefve von der Goltz och Brinkman såsom svenskt sändebud. Stägemanns och Brinkmans bekantskap synes icke hafva varit äldre än 1807, då de båda vistades i Memel, hvarest preussiska hofvet då funnit sin tillflyktsort. Bekantskapen torde hafva förmedlats genom Stägemanns släktinge, Kommerzienrath Schwink i Königsberg, i hvars hus Brinkman var en ofta och gärna sedd gäst. Svenske konsuln i Königsberg, Koch, var kompanjon med Schwink i den stora handelsfirman Schwink & Koch. — I slutet af februari 1808 hade Stägemann, sedan 1806 Geheimer Finanzrath och chef för preussiska banken, i sällskap med sin vän ministern v. Stein åter begifvit sig till Berlin för att ordna utbetalningen af krigsskatten till Frankrike. I förtroliga bref till Stägemann redogjorde nu Brinkman för hvad som öfvergick honom under vårmånaderna 1808 i Königsberg; och Stägemann berättade i sina svar de nyheter af allmännare intresse, som kunde vara att meddela från Berlin. Brinkmans bref till Stägemann kunna anses såsom upplysande bilagor till den officiella skriftväxling, rörande hans utvisning, som fördes med grefve v. d. Goltz. Denna skriftväxling har utgifvaren kompletterat ur preussiska statsarkivet.

Brinkman stod sedan en långvarig vistelse i Berlin i nära personliga förhållanden ej blott till många af Preussens ledande män, utan ock till dess nu så olyckliga konungahus. Konung Gustaf IV Adolf kunde, sedan hans missämja med preussiska hofvet var slut, knappast sända någon mer välkommen representant till sin nya bundsförvandt än K. G. v. Brinkman. Denne fick också en alldeles särskild

ställning vid preussiska hofvet, dels på grund af sina personliga egenskaper, dels därföre att han var den ende utländske diplomaten i Memel och Königsberg under dessa olyckans år, då Fredrik Wilhelm III och hans gemål vid sitt rikes yttersta gränser sökt en fristad. Men redan kort efter sin ankomst till Memel (juni 1807) hade Brinkman måst följa den preussiske konungen till Piktupöhnen och Tilsit. Där beseglades Preussens förnedring; och Brinkman insåg redan då det öde, som väntade Sverige från Ryssland. På samma gång insåg han fullkomligt klart, att det värnlösa Preussen af Napoleon och Alexander i förening skulle tvingas att uppgifva sitt vänskapliga förhållande till Sverige. Brinkman kunde för sin personliga del mindre än någon annan räkna på misskund af dessa härskare. Han hade aldrig gjort någon hemlighet af sitt hat till Bonaparte; och sedan Alexander, till hvilken man i Preussen sett upp nästan som till ett högre väsen, svikit sitt ord till Fredrik Wilhelm och lömskt öfverfallit Sverige, gaf han sin fosterländska förbittring uttryck, som visade huru svensk han var i håg och sinne, oaktadt sin tyska bildning. Men han förstod ock att å ämbetets vägnar häfda sitt lands och sin konungs värdighet på ett sätt, som gjorde honom all heder.

Om Alexander skref Brinkman till Stägemann d. 6 mars 1808, omedelbart efter underrättelsen om infallet i Finland — parodierande ett af Stägemann året förut till kejsarens ära diktadt ode:

»Auch stellt am Schandpfahl ihrer Verräther einst
sein Bild und Bonapartes die Menscheit auf:
ein zähneknirschend Ungeheuer
fesselnd mit Spott den gekrümmten Feigling.»

Och i ett följande bref ($^{28}/_{4}$) heter det: »Nein, Bonaparte ist doch ein ehrlicher Schurke (nämligen i jämförelse med Alexander) . . . Ihre Königin sagte einmal sehr glücklich : Il a du moins toute l'ingénuité du crime. Ihre Ode bleibt dessen ungeachtet nicht weniger schön. Sie errichteten das herrliche Standbild, ehe das Urbild die Franzosen bekam und durch Liederlichkeit aller Art entstellt und verkrüppelt wurde. In der Geschichte wird nun wohl dieser Alexander seinen angemessenen Platz bekommen.» — Med vemodiga känslor läser man 1899 i detta bref från 1808 följande utbrott om Finland: »Was sagen Sie dann jetzt zu der verruchten Erklärung des empfindsamen Kaisers, wodurch Finnland seinem weiten Sklavenreich einverleibt wird? Unser schönes, *freies* Finnland!» — Och då Preussens görande och låtande mot Sverige och dess representant uteslutande dikterades från Paris, fick den preussiske patrioten höra, att hans land »nu sjunkit till något ännu olyckligare än en provins under Frankrike».

Redan i januari 1808 hade befallning till preussiska regeringen ingått från Napoleons utrikesminister Champagny att afbryta all handelsförbindelse med Sverige; och den 6 mars 1808, efter utbrottet af Rysslands fientligheter mot Sverige, utfärdades och trycktes i Königsbergs tidning en preussisk kungörelse om förbud mot all förbindelse med Sverige och afstängning af preussiska hamnar för svenska fartyg. Ironiskt skref Brinkman till Stägemann samma dag:

»Dass die unmittelbare Folge dieser *freundschaftlichen* Besitznahme von Finnland eine freilich *etwas freundschaftlichere* Hafensperre von Ihrer Seite gewesen, versteht sich von selbst.» Emellertid visade man sig, genom Brinkmans bemedling, å ömse sidor benägen att göra detta förbud så litet tryckande som möjligt och såg, ej minst å svensk sida, välvilligt genom fingret med att det icke tillämpades. Brinkman fick icke ens officiell del af denna kungörelse. Fördelen var väsentligen på preussisk sida, då endast ett jämförelsevis ringa fåtal svenska fartyg lågo i preussiska hamnar.

Men världshärskaren i Paris tillstadde icke dylika undanflykter. Till Königsberg anlände hans ombud, den franske generalkonsuln Clérembault, och omedelbart efter sin ankomst ingaf denne en officiell skrifvelse till preussiske utrikesministern (d. 4 april), hvari han helt kort och brutalt fordrade, att svenske konsuln i Königsberg Koch skulle lämna staden inom 24 timmar, och att det skulle åläggas svenske ministern v. Brinkman att inom 48 timmar följa hans exempel. I ödmjuka ordalag svarade v. d. Goltz den franske agenten, att såväl den svenske konsuln som den svenske ministern upphört att funktionera tillföljd af kungörelsen d. 6 mars, hvilket ytterligare skulle för dem påpekas; men underlät att yttra sig om frågan om förvisningen från Königsberg. Detta hade sig icke heller så lätt, hvarken med afseende på konsuln Koch, som var en ansedd affärsman och preussisk medborgare, eller med Brinkman, hvars personliga förhållanden och officiella ställning gjorde frågan grannlaga.

Emellertid vågade man icke låta saken därvid bero. Under hand lät man Brinkman veta, att förständigande om hans afresa inom tvenne dygn yrkats; och legationsrådet Nagler framförde sedermera på ett half-officiellt sätt och i vittnens närvaro en muntlig hälsning med konungens af Preussen önskan, att Brinkman »liksom af eget initiativ» lämnade platsen och begåfve sig till Pillau. Man lät honom äfven förstå, att det kunde hända, att han, om han kvarstannade, finge undergå samma öde som ryske ministern i Stockholm Alopeus: på Brinkman skulle man öfva repressalier för dennes häktning!

Häremot reste sig Brinkmans känsla af Sveriges och hans egen värdighet. Ännu var han icke rappellerad från sin beskickning; genom tredje person kunde han icke låta befalla sig att lämna sin plats; därtill fordrades antingen hans egen monarks befallning eller konungens af Preussen skriftliga tillkännagifvande, att han icke längre ansåge Brinkman som svenskt sändebud. I en officiell skrifvelse den 5 april protesterade han energiskt mot den ifrågasatta åtgärden att förvisa svenske konsuln, sedan denne nedlagt sina funktioner — något som i själfva verket var exempellöst äfven vid krigstillstånd. Med afseende på den genom tredje man gjorda framställningen om hans egen afresa och hotet om den antydda »désagrément personnel», som kunde drabba honom, om han kvarstannade längre, svarade han, stolt och bestämdt: »Aucune insinuation pareille ne m'engagera jamais de me mettre en contradiction avec les devoirs de ma place.»

Den stackars preussiska regeringen hade intet val. Utrikesministern beklagade sig i bref till ryska sändebudet öfver Clérembaults anspråk; men till Brinkman afsände han den 8 april en officiell skrifvelse, i hvilken han i skrufvade ordalag och under många höflighetsbetygelser tillkännagaf, att omständigheterna icke medgåfve, att en svensk beskickning längre uppehölle sig i Königsberg. Konungen vore skyldig sig själf och sina förbindelser med Frankrike och Ryssland, helst som direkt framställning därom blifvit gjord från den förstnämnda makten, att meddela, att endast några dagar kunde lämnas Brinkman för att ordna sina angelägenheter, innan han begåfve sig till Pillau, hvarest han borde invänta ett svenskt fartyg för sin resa till Sverige. — Mot detta besked fanns ingen appell: några dagar efter finna vi Brinkman i Pillau, Königsbergs hamnstad, fortsättande sin brefväxling. Före sin afresa hade han dock i ett enskildt bref till v. d. Goltz förklarat, att han först genom emottagandet af dennes officiella skrifvelse blifvit underrättad, att han icke längre vore erkänd såsom sändebud, och erinrat att preussiske ministern i Stockholm, Tarrach, icke såsom rappellerad, utan såsom tjänstledig lämnat sin plats där. Något krigstillstånd existerade icke mellan Sverige och Preussen. Enskildt fick han också svar med många höflighetsbetygelser och vänskapsförsäkringar; och Fredrik Wilhelm III sände sin hälsning, att han med smärta såge Brinkman aflägsnas, då han kände dennes tänkesätt och personliga, i högsta grad aktningsvärda egenskaper.

Från preussisk sida gjorde man sålunda hvad man kunde, för att borttaga intrycket af att man velat skymfa Brinkman, och man gjorde ingen hemlighet af att det skett på befallning. Men denne kände djupt den missaktning, som vederfarits hans fosterland och hans konung, och sörjde öfver den förtviflade vändning, allt syntes taga för Sverige. Till Stägemann skref han utförliga relationer om sakens förlopp och i dem gaf han luft åt sin bittra stämning Man antog, att konungen af Sverige om ett par veckor icke skulle finnas till: »Also braucht man gegen ihn keine Schonung mehr zu beobachten, wenn man dadurch die Gunst eines französischen Consuls erkaufen kann.» Han sparar icke på bittra utfall mot preussiska regeringen: »Der Blutwurst K[ökerit]z[1] . . . sagte neulich zu Jemanden, der ihm vorstellte, man müsse doch einiges Gefühl von Würde und Selbstschätzung zeigen: Glauben sie mir, dass sind lauter ästhetische Ideen; — und der Kerl sagte eigentlich etwas viel Klügeres als er meinte.» — Om konungen af Sverige befunnit sig »auf der *Tiefe seines Jahrhunderts*», så vore han lättare att rädda. Bittert klagar han, att han overksam »i Pillaus hamn måste afvakta sitt fäderneslands skeppsbrott».

Öfver en månad måste Brinkman i Pillau vänta på den svenska fregatt som, på samma gång den öfverförde preussiska sändebudet Tarrach från Sverige, skulle afhämta Brinkman från Pillau och

[1] Generaladjutant hos konungen; ägde hos honom stort inflytande.

Stedingk, Sveriges förre ambassadör i Petersburg, från Riga. Fregattens ankomst vållade nya förvecklingar. Tarrach hade beklagat sig, att dess befälhafvare begagnat tillfället att under öfverfarten på höjden af Danzig uppbringa ett preussiskt handelsfartyg, lastadt med hampa, hvilket är krigskontraband, oaktadt han förde Tarrachs genom folkrätten helgade person ombord och därföre bort föra parlamentärflagg. Genom kommendanten i Pillau, general York, vände sig v. d. Goltz med föreställningar häröfver till Brinkman, och antydde honom, att han icke kunde vänta att få afresa, innan denna sak blifvit ordnad till preussiska regeringens tillfredsställelse. Brinkman kunde med skäl invända, att han sedan 6 veckor upphört att vara svenskt sändebud och icke kunde göras ansvarig för hvad som förelupit; samt förklarade att hans kvarhållande säkert komme att medföra obehagliga följder för de många preussiska fartygen i svenska hamnar. En ny skriftväxling ägde rum, i hvilken Brinkman uttalade sig med värdighet och skärpa — »comme un homme qui n'a plus rien à perdre, mais qui a encore une caractère à garder». Han lofvade emellertid att, om han komme tillbaka till Sverige, göra hvad han kunde för återställandet af den tagna prisen — *om* något misstag från svensk sida verkligen ägt rum. Preussiska regeringen lät härvid bero; och skriftväxlingen slöt med ömsesidiga vänskapsbetygelser. Pillaus »See- und Hafengericht» fick särskild anvisning att lämna Brinkman all möjlig hjälp vid afresan, »enär han genom sitt uppförande under sin vistelse vid preussiska hofvet förvärfvat konungens synnerliga välvilja».

I senare delen af maj afreste Brinkman omsider från Pillau för att inställa sig i konungens högkvarter på Åland. Genom de här framlagda aktstyckena är denna lilla episod ur Sveriges diplomatiska historia, hvilken ej saknar sitt folkrättsliga intresse, ganska fullständigt utredd. Af större historisk vikt äro visserligen icke de tilldragelser, som här efter dem berättats; men de innehålla bidrag till bilden af det tidehvarf, som kännetecknades af Napoleons världsherradöme och dess bittra frukt, »kontinentalsystemet». Sverige erkände dock aldrig detta herradöme, huru bittert man än fick erfara följderna af despotens misshag.

Därför står den svenske diplomaten med upprätt panna, när preussiska regeringen böjer sig till jorden. Den böjlige och spirituelle v. Brinkman, eljest mera skald, tänkare och sällskapsman än en handlingens man, har under dessa förhandlingar lämnat prof af en manlig fasthet, som göra honom all heder.

T.

Öfversikt af Tidskrifter
och andra periodiska publikationer.

Allmänna Försvarsföreningens Årsskrift. 1899: 1. I Finland för 90 år sedan. — Hvad krigets män sade. — När Norrköping skulle försvaras mot ryssarne. [1788].

Antiqvarisk Tidskrift för Sverige utg. af K. Vitterhets-, Hist.-, och Antiqvitetsakademien genom Hans Hildebrand. XIV: 1. O. Sylvan, Kyrkomålningar i Upland från medeltidens slut.
Fjortonde delen är härmed afslutad.

Arkiv för nordisk filologi. Ny följd. Bd 11: H. 4. A. Kock, Studier över fornnordisk vokalisation 1—3. — A. Olrik, Amledsagnet på Island. — J. Jónsson, Á við og dreif. Smáathugasemdir við fornan kveðskap. — N. Flygare, Än en gång det nyfunna fragmentet av Södermannalagen. — N. Beckman, Anmälan av »Nils Bure, Rytmiska studier öfver knittelversen i medeltidens svenska rimverk». — Bd 12: H. 1. S. Bugge, Mythiske Sagn om Halvdan Svarte og Harald Haarfagre. — O. Klockhoff, Folkvisan om konung Didrik och hans kämpar. — H. K. Friðriksson, Vǫlundarkviða 8, 1—2. — A. Gebhardt, Anmälan av »Ludwig Bernstein, The order af words in old norse prose with occasional references to the other germanic dialects». — A. B. Larsen, Anmälan av »Valdemar Bennicke og Marius Kristensen, Kort over de danske folkemål med forklaringar».

Kongl. Bibliotekets Handlingar. 21. Årsberättelse för år 1898. — V. Gödel, Katalog öfver Kongl. Bibliotekets fornisländska och fornnorska handskrifter. 3.

Kulturhistoriska Meddelanden. Qvartalskrift utgifven af kulturhistoriska föreningen för Södra Sverige genom G. J:son Karlin. Årg. 3: H. 3. F. W. Grönwall, En skånsk hexprocess.

Meddelanden från Svenska Riksarkivet utg. af C. T. Odhner. 23. Årsberättelse för år 1898. — P. Sondén, Förteckning öfver bref till konung Karl X Gustaf i Riksarkivet.

Nordisk Tidskrift för Vetenskap, Konst och Industri. Utg. af Letterstedtska Föreningen genom Oscar Montelius. 1899, 4. L. Dietrichson, Hvad har den gothiske kunst at gjöre med gotherne? Studier over den gothiske stils oprindelse. 2. Med 15 fig. — O. Levertin, G. F. Gyllenborgs ungdomsdiktning. — 5. G. Göthe, Sergels bref till Abildgaard. Ännu ett blad ur Sergels lefnadshistoria. — P. E. Fahlbeck, Sveriges adel. D. 1, anm. af Sam. Clason.

Ord och Bild. Månadsskrift utgifven af Karl Wåhlin. **1899, 5.** P. O. Welander, Falu koppargrufva förr och nu. Med 6 bilder. — **6.** C. U. Palm, Gamla svenska kistbref. — P. O. Welander, Falu koppargrufva förr och nu. Med 9 bilder. — G. Ameen, En konungafamiljs afsked från sitt land. Ur efterlemnade anteckningar.

Sveriges Allmänna Handelsförenings månadsskrift. 1899. N:o 5. E. Fries, Louis de Geer.

Vestergötlands Fornminnesförenings tidskrift. H. 10. R. Kjellén, Stat och samhälle i det gamla Vestergötland. 2. — F. Ödberg, Om biskopen i Skara Svenonis Jacobi härkomst och hans arfvegods, de s. k. Kadegodsen, med bilagor. — F. Ödberg, Om k. Erik XIV:s förhållande till fogdarne och allmogen i Vestergötland krigsåren 1565 och 1566, med bilagor. — Äldre handlingar rörande Vestergötland. — **Bilaga:** Skaras stifts kyrkliga jordebok af år 1540.

Norsk Militært Tidsskrift. 1899, 1, 2. C. O. Munthe, Kampen ved Trangen den 25 april 1808. (En krigshistorisk-taktisk studie.)

Historisk Tidsskrift, Syvende Række. Bd 2: H. 1. N. P. Jensen, Christian V i Slaget ved Lund. En kritisk Undersögelse. — E. Holm, Dronning Juliane Marie som hun viser sig i sine Breve til Frederik II af Preussen. — Thiset, Betydningen af Tilgang og Afgang for den danske Adel i det 16—17 Aarhundrede. — Anmeldelser: P. E. Fahlbeck, Sveriges adel. Statistisk Undersökning öfver de i Riddarhuset introducerade ätterna. D. 1, anm. af Marcus Rubin.

Nord og Syd 1899, August. Marie Aurora, Grevinde af Königsmark. Af M-L.

Finsk Tidskrift. Utg. af M. G. Schybergson och R. F. v. Willebrand. **1899, 6.** N. Erdmann, Bellmans »Tankar om flickors ostadighet». — P. E. Fahlbeck, Sveriges adel. D. 1, anm. af George Granfelt.

Altpreussische Monatsschrift. 1899, 1—2. Zwei Verfügungen Axel Oxenstiern's inbetreff des Bernsteins aus den Jahren 1630 und 1631.

Deutsche Litteraturzeitung. 1899, 24. C. Eubel, Hierarchia catholica medii ævi, anm. af F. X. Funk.

Historisch-politische Blätter. 1897. (Bd 120.) F. Falk, Zur Gregorovius-Legende über Papst Urban VIII und Gustav Adolf.

Historische Vierteljahrschrift. Herausgegeben von Gerhard Seeliger. **Jahrg. 2. 1899, 3.** C. Wachsmuth, Das Königtum der hellenistischen Zeit, insbesondere das von Pergamon. — W. Struck, Gustav Adolf und die schwedische Satisfaction. 1—2. — Kleine Mitteilungen. Kritiken. — Nachrichten und Notizen. — Mitteilung der Redaktion. — O. Masslow, Bibliographie zur deutschen Geschichte.

Historische Zeitschrift. Herausgegeben von Friedrich Meinecke. **XXXXVII, 1.** K. Hampe, Kaiser Friedrich II. — R. Koser, Friedrich Wilhelm IV am Vorabend der Märzrevolution. — Literaturbericht (bl. a. C. Mettig, Geschichte der Stadt Riga; E. & A. Seraphim, Geschichte Liv-, Est- und Kurlands. Bd 1—2, anm. af B.). — Notizen und Nachrichten. — Mittheilung. — **2.** J. Kaerst, Die universalhistorische Auffassung in ihrer besonderen Anwendung auf die Geschichte des Alterthums. — H. Witte, Über die Abstammung der Hohenzollern. — Th. Schiemann, Einige Gedanken über die Benutzung und Publikation diplomatischer Depeschen. — Miscellen. — Literaturbericht (bl. a. S. Lönborg, Adam af Bremen: L. J. Moltesen, De avignonske pavers forhold til Danmark: H. Hjärne, Svensk-ryska förhandlingar 1564—72: J. Mankell, Öfversigt af svenska krigens och krigsinrättningarnes

historia. 2: 1—2: Aktstykker vedkommende Stormagternes Mission til Kjöbenhavn og Christiania i Aaret 1814. Udg. ved Yngvar Nielsen. Anden Række, anm. af Dietrich Schäfer). — Notizen und Nachrichten (bl. a. K. Jacob, Strassburgische Politik vom Austritt aus der Union bis zum Bündnis mit Schweden (1621—1632), anm. af W. St.

Literarisches Centralblatt. 1899, 18. Der westfälische Friede. Herausg. v. Philippi. — 21. S. Lönborg, Adam af Bremen af A. L. — K. Mass, Pommersche Geschichte, anm. af K.—L. — 22. K. Waliszewski, Peter der Grosse. Bd 1—2.

Mitteilungen aus der historischen Litteratur. 1899, 1. H. Egloffstein, Baierns Friedenspolik von 1645 bis 1647, anm. af Georg Leidinger. — 2. H. Schutz, Wallenstein und die Zeit des dreissigjährigen Krieges, anm. af Koedderitz. — R. Schulze, Das Project der Vermählung Friedrich Wilhelms von Brandenburg mit Christina von Schweden, anm. af F. Hirsch. — P. Haake, Brandenburgische Politik und Kriegführung in den Jahren 1688 und 1689, anm. af Koedderitz. — 3. Th. Lindner, Die deutsche Hanse, ihre Geschichte und Bedeutung, anm. af Fr. W. Riemann. — Der Westfälische Friede. Herausg. v. Philippi, anm. af v. Gruner. — G. Bulard, Les traités de Saint-Germain (1679), anm. af F. Hirsch. — P. Boyé, Stanislas Leszczynski et les troisième traité de Vienne, anm. af P. Simson.

Württembergische Vierteljahrshefte für Landesgeschichte. N. F. Jahrg. 8. H. 1—2. v. Stälin, Beiträge zur Geschichte des 30-jähr. Krieges.

Zeitschrift der historischen Gesellschaft für die Provinz Posen. 1899: H. 1—2. Tagebuch Adam Samuel Hartmanns über seine Kollektenreise im Jahre 1657—59. Herausgegeben und erläutert von Rodgers Prümers. — K. Schottmüller, Zwei brandenburgische Erlasse für Groszpolen aus dem schwedisch-polnischen Kriege.

The English Historical Review. Edited by S. R. Gardiner and R. L. Poole. 1899, July. J. H. Round, Bernard the king's scribe. — L. Eckenstein, The Guidi and their relations with Florence. P. 2. — A. Tilley, Some pamphlets of the French wars of religion. — A. T. Mahan, The Neapolitan republicans and Nelson's accusers. — Notes and documents. — Reviews of books (bl. a. G. Bulard, Les traités de Saint-Germain (1679), anm. af C. Grant Robertson.) — Correspondence. — Notices of periodicals. — List of recent historical publications.

Revue de Paris. 1899, 15 mars. Chr. Schefer, Les débuts de Bernadotte prince de Suède.

Revue d'histoire diplomatique. Publiée par les soins de la Société d'histoire diplomatique. 1899, 3. Assemblée générale de la Société d'histoire diplomatique. — Rapport de M. O. Noël, trésorier. — Rapport de M. le marquis de Barral-Montferrat l'un des secrétaires. — S. Kurino, Le Japon dans ses rapports avec les puissance occidentales. — Haussonville, La reprise des relations diplomatiques entre la France et la Savoie au moment de la paix de Riswick. — Discours de M. le duc de Broglie, présidant de la Société. — Courcy, Un incident diplomatique en Chine érection du mat de pavillon Français à Canton (1853). — E. Driault, Napoléon à Finkenstein. — A. d'Avril, Sur la solution pacifique des conflits à propos de la conférence de la Haye. — Comptes rendus.

Revue Historique. 1899, Mai—Juin. A. Pingaud, Le congres de Vienne et la politique de Talleyrand. — E. Garnault, Les bourgeois Rochelais des temps passés et les causes de la décadence du commerce de la Rochelle au 18e siècle. — Ch. E. Oelsner, Notice biographique, accompagnée de fragments de ses mémoires relatifs à l'histoire de la

Revolution française; publiée par Alf. Stern. Suite. — Bulletin historique: France. Époque moderne, par A. Lichtenberg et G. Monod. — Allemagne et Autriche. Travaux relatifs à l'histoire grecque (1886—1898) par Ad. Bauer. — Premier article. — Comptes-rendus critiques. — Publications périodiques et sociétés savantes. — Chronique et bibliographie. — Juillet-Août. X. Mossmann, La France et l'Alsace après la paix de Westphalie; suite et fin. — E. Rodocanachi et G. Marcotti, Élisa Baciocchi en Italie. Seconde partie: Élisa à Florence. — J. d'Auriac, Le marquis de Chamlay. — Largemain, La fête de la Fédération du 14 juillet 1792 el l'invitation à la concorde de Bernardin de Saint-Pierre. — Bulletin historique: France. Berthold Zeller, notice nécrologique, par A. Luchaire; moyen âge et temps modernes, par A. Molinier, G. Monod et R. Reuss. — Angleterre, moyen âge; suite et fin par Ch. Bémont. — Comptes-rendus critiques. — Publications périodiques et sociétés savantes. — Chronique et bibliographie. — Septembre—Octobre. A. Bourguet, Le duc de Choiseul et l'Angleterre. La mission de M. de Bussy à Londres. — Ch. Petit-Dutaillis et G. Monod, Une nouvelle théorie sur la condemnation de Jean Sans-Terre. — P. Bonnefon, Un mémoire inédit de Dumouriez sur l'état de l'Europe en 1773. — A. Brette, Papiers et correspondance du prince Emmanuel de Salm-Salm pendant la Révolution françaís. Premier article. — L. Gallois, Les Grundkarten d'Allemagne. — Bulletin historique: France. Époque contemporaine par A. Lichtenberg. — Allemagne et Autriche. Travaux relatifs à l'histoire grecque. 1886—1898; suite par Ad. Bauer. — Belgique. Premier article, par Eug. Hubert. — Correspondance. — Comptes-rendus critiques. — Publications périodiques et sociétés savantes. — Chronique et bibliographie.

Öfversikter och granskningar.

Bernadotte Roi (1810—1818—1844) par CHRISTIAN SCHEFER. VIII + 294 sid. Paris, Alcan 1899.

Det är bekant hvilka ofördelaktiga och bittra omdömen fransmännen, både memoarförfattare och historieskrifvare, bruka fälla om Bernadotte. Han är icke populär. Äfven en vetenskapsman som Albert Sorel skiljer sig icke från de öfriga. Och i den nya franska världshistorien (Histoire générale du IV:e siècle à nos jours) är han föremål för en synnerligt hätsk behandling, som genom sina öfverdrifter visserligen skjuter vida öfver målet. Man kan ej förgäta, att han en gång varit fransman; hans plikt hade varit, menar man, äfven som tronföljare i ett annat rike, att aldrig uppträda mot sitt gamla fädernesland — så framt han ville undgå att brännmärkas som förrädare. En opartisk bedömare kan häri svårligen se annat än yttringar af en långt drifven chauvinism. Hr Schefer, professor vid »École libre des sciences» politiques i Paris, bildar emellertid i detta hänseende i mycket en motsats och bör måhända lyckönskas till det moraliska mod han ådagalagt, då han i teckningen af B. icke i allo slutit sig till sina landsmän. Han har visserligen haft en annan förskola än dessa. Hr S. beherrskar nämligen i ovanligt hög grad svenska språket. Han har begagnat den svenska historiska litteraturen, hvilken han citerar på öfverraskande korrekt sätt, han har under besök i Sverige varit i tillfälle att utbyta tankar om Karl Johan med en och annan, han har sålunda kunnat komma under fund med, att det verkligen kan finnas en svensk syn på tingen, som också har anspråk på aktning, och han har under intrycket däraf skridit till verket.

En bok om 294 sidor kan naturligtvis icke innehålla en uttömmande skildring af Karl Johan som konung. Icke heller har förf. velat meddela några nya eller okända frukter af egna arkivstudier. Det är ej många otryckta källor han begagnat sig af — af svenska knappt mera än Ulfsparres memoarer. Hvad han i stället har afsett är att på grund af redan i tryck tillgänglig litte-

ratur — och den är ju ganska betydande till omfånget — lämna en karakteristik af Bernadotte, ungefär såsom Taine en gång har gjort af Bonaparte, och i öfrigt gifva sina landsmän en föreställning om Sveriges och Norges säregna politiska lifsvillkor i början af nittonde århundradet. Under sådana förhållanden betyder ett och annat lätt förklarligt misstag i fråga om fakta eller namn icke synnerligen mycket, och det tjänar ej mycket till att framhålla dem.

Förf. börjar med en i det hela taget ganska korrekt teckning af Sveriges tillstånd 1810, som kulminerar i anförandet af Rumjantsevs bekanta yttrande: »La Suède est un agonisant, qu'il faut laisser mourir en paix». Men han gör äfven rättvisa åt den frambrytande fosterländska rörelsen i sinnena och litteraturen, ehuru han en smula anteciperar, då han anför Tegnérs Axel som ett uttryck för densamma; han går förbi det fornnordiska skedet. Det är på denna fosterländska bakgrund med dess stämningar och förhoppningar, som han sedan tecknar 1810 års tronföljareval med dess underbara skiften, och däri gör han utan tvifvel rätt. Den svenske löjtnantens tilltag hade utan en sådan stämning sannolikt uteblifvit, hade den förutan aldrig haft någon framgång. Har någonsin en tronföljare varit en nations utkorade, så lärer det väl varit prinsen af Ponte Corvo 1810. Om förväntningarna en gång delvis visade sig vara illusioner, kan det ej ändra något i detta sakförhållande. I afseende på själfva förloppet hade de nyss utgifna protokollen, depescherna från Lagerbielke m. fl. aktstycken kunnat vara upplysande.

För att klargöra de motiv, som förmådde Bernadotte att mottaga valet, går förf. in på en karakteristik af mannen, sådan han dittills utvecklat sig. Han finner hos honom oomtvistlig tapperhet, goda krigareegenskaper, ehuru icke af första ordningen, men frånvaro af »l'esprit militaire — han vill ej underordna sig, ej utgöra en del af det hela — likaså en framstående administrativ talang. Mycket sysselsatt med sitt eget intresse och fylld af sig själf är han mera »vaniteux» än »ambitieux»; han vill gärna spela en hufvudroll, men han saknar energien eller snillet att gripa högsta makten och drar sig misslynt och misstänksam, retlig och orolig tillbaka. I öfrigt en fond af naturlig godhet, en pratsjuk och stormande liflighet, »fantasque en apparence, très fin au fond», teatralisk i uppträdandet, indolent men förmögen af en oerhörd kraftutveckling, när det gäller. Han har ej detta oförsonliga hat till Napoleon, som man talat om, men han hyser ett visst agg till honom som till en lyckligare rival, hvilken vunnit hvad han likaväl kunnat eller förtjänt att vinna. Om hans omtvistade förhållande i åtskilliga krigiska situationer, vid Jena, Eylau, Wagram, dömer förf. såsom icke-fackman mycket försiktigt. Föreföll hans uppträdande tvetydigt, kan det mycket väl ha berott på icke en uppsåtlig olydnad eller ett begär att skada kejsaren eller en kamrat, utan på en blandning af oklara motiv, ej fullt tydliga ens för honom själf. Med den falska ställning han sålunda intog till Napoleon, erbjöd den svenska kandidaturen ju en

möjlighet af det mest lysande slag att komma ur en obehaglig situation. Då förf. emellertid anser att hufvudmotiven, som drifva en man att intaga en tron, äro »ambition» och »vanité», kan det vara af psykologiskt intresse att påminna om Bernadottes ord till Lagerbjelke en gång före valet: »Croyez-vous qu'un soldat de fortune, dont la vie entière, j'ose affirmer, n'offre pas un seul trait d'ambition ou de vanité, puisse ne pas être content du degré de gloire et de fortune auquel des circonstances favorables l'ont élevé? Il faudrait être bien insatiable pour en désirer davantage; il faudrait être fou pour prétendre au rang dont il est question aujourd'hui, mais il faudrait aussi que je fusse bien insensible pour ne pas être flatté des suffrages honorables d'une nation comme la vôtre . . . il faudrait être lâche . . . pour se refuser à l'honneur parce qu'il y a du danger» o. s. v.

Förf. påpekar det gynnsamma intryck den nye tronföljaren gjorde vid sin ankomst, liksom den utomordentliga ställning han från första stunden intog, och kommer därefter snart in på 1812 års politik, hvars skicklighet och klokhet han berömmer, för att sedan öfvergå till den för en fransman ännu ömtåligare frågan om Karl Johans uppträdande 1813. Äro de mördande förebråelser, som detta beredt honom, berättigade? Förf. besvarar ej frågan direkte, men han är å ena sidan ej blind för de förpliktelser, hvilka ställningen som svensk kronprins ålade Bernadotte, och han framhåller å andra sidan, att många den tiden noga skilde Frankrike från kejsaren och ansågo att bästa sättet att tjäna landet var att angripa herrskaren; han anför hertig de Richelieus exempel, som ingenting hellre önskade än att personligen få bekämpa franska härarne och som det oaktadt städse »gällde som en förträfflig fransman» o. s. v. Det är ju en moderat ståndpunkt. Däremot kan han ej finna tillräckligt starka uttryck för att fördöma de sällsamma planerna på franska kronan, hvilka vållat en sådan förbittring hos fransmännen, hufvudsakligen, vill det dock synas, därföre, att det förefallit som en oförsynthet utan like, att en Bernadotte velat remplacera en Bonaparte. Äfven hans förhållande till de allierade under själfva fälttåget söker förf., här i anslutning till Forssell, förklara utan att själf uttala någon dom. I fråga om uppgörelsen med Danmark och det kinkiga spörsmålet om Norges nya ställning skulle man visserligen kunna önska en större precision. Att kalla föreningen för en personalunion kan ej vara fullt exakt. I öfrigt kan förf. nog ha rätt i sin åsikt, att Karl Johan ej gjorde sig klart reda för innebörden af sina eftergifter.

Efter ha spelat en stor roll på världsteatern och efter ha gjort det icke ogärna och stundom med väl mycken »bruit» återvände Karl Johan till Sverige, som genom honom och honom allena ännu en gång gjort sig gällande i Europa, för att där resignera sig till den jämförelsevis tysta och för världshändelserna betydelselösa verksamhet, som de nordiska rikenas verkliga styrka betingade. Förf. framhåller vederbörligen kontrasten men också det jämnmod,

hvarmed Karl Johan fann sig i förändringen. »Rien ne semblait destiner», säger han, »ce Gascon tumultueux au rôle effacé et tranquille de souverain pacifique de deux petits royaumes perdus dans le Nord» — och likväl förstod han hela den förändrade situationen och visste rätta sig därefter.

Senare delen af sitt arbete ägnar förf. efter en utförlig beskrifning öfver kröningarna i Sverige och Norge åt en skildring af den inre styrelsen med anlitande af de viktigaste tryckta svenska och äfven norska arbeten. Han redogör för de båda rikenas statistiska och parlamentariska former, hvilka han, åtminstone hvad Sverige angår, jämför med en nästan outredlig labyrint. Framställningen af Karl Johans regering kan naturligtvis för svenska läsare icke innehålla något nytt men den är gjord med urskillning. Konungens förhållande till sina rådgifvare och till ständerna, svårigheterna, som hans obekantskap med svenskt språk och svenska förhållanden, liksom hans misstänksamhet beredde, den växande oppositionen, striderna med pressen, ställningen i Norge och den stigande självständighetsrörelsen därstädes, allt beröres mer och mindre utförligt.

Sista kapitlet är ägnadt åt en sammanfattande öfversikt: »L'œuvre et l'homme». Förf. analyserar utvecklingen under Karl Johans regering och söker påvisa den andel konungen, återhållande eller främjande, kunde haft i densamma. Att börja med föras på hans personliga del alla resultaten vunna från 1810 till 1815 icke blott i Sverige utan äfven i Norge, sådana de faktiskt framträda. Han förstod sedan att bevara yttre fred och undvika hvarje komprometterande inblandning i storpolitik. Denna fred möjliggjorde en ostörd inre utveckling, men kunde för Sverige, tillägger förf. litet spetsigt, först göra gällande sina lyckliga följder på bakgrunden af en återvunnen ära, hvilken Karl Johans ankomst och ingripande i världshändelserna just hade beredt. I öfrigt förstod han enligt förf. att stödja många nyttiga förslag, att undvika mången ännu icke mogen reform, t. ex. representationsreformen, och i många fall att gifva efter i rätta ögonblicket. Han lyckades betrygga sin dynasti och i en ganska hög grad identifiera sina personliga och nationens intressen.

Hos honom som konung återfinner man i öfrigt samma egenskaper och kontraster som hos den franske marskalken. Elegant och majestätisk men stundom ovårdad och smaklös i fråga om åtbörder och språk, teatralisk alltjämt, men fullt öfvertygad i hvarje skiftande roll han spelar, fylld af tanken på sig själf, sin förmåga och sina bedrifter, fåfäng, men med en i öfrigt hvarken låg eller simpel »nature morale», god och äfven rättrådig — han har aldrig brutit en positivt åtagen förbindelse och förf. erinrar därvid om, att han aldrig ville lofva kejsaren att icke bära vapen mot honom — hvilket icke hindrade honom att ofta handla slugt, ouppriktigt, tvetydigt; i öfrigt ingen egenskap af »eminent eller sällsynt» slag; ingen tänkare, »han har ej riktat mänsklighetens gemensamma arf

med någon idé», däremot en stor förmåga att begagna sig af en gifven situation; en riktig uppfattning af det möjliga, klok, försiktig, rik på utvägar men utan en Napoleons förmåga af storslagna tankar. I öfrigt, tillägger förf., om man känner hans svagheter så väl, beror det delvis därpå, att han så länge lefvat i undersåtens ställning utsatt för en stark belysning, hvilket sällan är fallet med suveräner. Lägges allt till allt, slutar förf. något retoriskt, behöfde ej de i Riddarholmskyrkan begrafna konungarne, i fall de 1844 skulle vaknat upp, i nykomlingen se en »intrus». »Ce fils d'avocat, que le hasard avait mis au même rang qu'eux, était bien un de leurs pairs: il avait été vraiment roi, voire grand roi.»

Herr Schefers sträfvan att vara opartisk är ögonskenlig, han är ingen beundrare eller smickrare — långt därifrån — men han vill göra rättvisa åt i hvarje fall ovanliga egenskaper. Äfven för svenska läsare har hans bok intresse. Den innehåller, så vidt vi veta, det första genomförda försöket i modern stil till en karakterskeckning af vår dynastis grundläggare. Vi ha i det föregående angifvit några hufvuddrag — utan anmärkningar, hvartill vi icke finna oss kallade.

Ehd.

Kalender öfver i Sverige lefvande ointroducerad adel, svensk och utländsk. Utgifvare C. H. Tersmeden. 299 sid. Stockholm 1899. Fahlcrantz & C:o förlag.

Då 13 år förflutit sedan första årgången af denna kalender utkom, har dess utgifvare, känd såsom heraldiker och genealog, ansett tiden vara inne att utgifva en ny. Han har därvid ej oväsentligt omarbetat och utvidgat sitt arbete, hvars omfång ökats icke allenast genom införande af de under årens lopp timade förändringarne inom slägterna, utan ock genom upptagande af icke mindre än 16 nya sådana.

Visserligen hafva äfven några ätter uteslutits, dels emedan deras förmodade adelskap ej dokumenterligt kunnat bevisas, dels emedan de ej mera tillhöra i Sverige bofasta familjer, men öfverskottet af de nytillkomna är dock så stort, att boken så väl till format som sidoantal blifvit väsentligen större än den föregående upplagan.

Af de nytillkomna slägterna möta oss, utom det kungliga huset, några med bekanta namn såsom de danska ätterna Grubbe, Holck, Neergaard, de tyska Platen zu Hallermund, von Redlich och von Schönberg; vidare upptages nu för första gången den i Sverige enastående markisätten Lagergren samt den nya grefliga ätten Wisborg.

Hvad som i första rummet skiljer denna kalender från andra dylika i vårt land, äro de utförliga, mången gång synnerligen intressanta historiska inledningarna vid hvarje ätt. Dessa historiker, äfvensom utdrag ur stamtaflorna sätta i denna som föregående årgång läsaren i stånd att följa ätteröttema understundom djupt tillbaka i aflägsen forntid. Ganska egendomliga äro de öden, som dessa öfverblickar inom den torra genealogiska ramen låta oss ana.

En hel del gamla, i nästan alla delar af vår världsdel (utom Spanien, Portugal och Balkanhalfön) uppsprungna stamträd hafva skjutit grenar, som sträcka sig till vårt fädernesland, och tack vare de nämnda historikerna är sambandet mellan grenen och stammen tydligen ådagalagdt. Utan tvifvel är det öfverraskande och af intresse att t. ex. finna, det den medlem af familjen von Schönberg, som för närvarande är bofast i Malmö, är sprungen af samma rot, som den bekante härföraren marskalk Fredrik Herman von Schomberg, en stamförvandtskap, som man på grund af namnets olika form icke utan ledning skulle kunnat gissa, andra märkeliga observationer att förtiga. Att förf. dröjer vid de mera betydande personerna i släkten ökar otvifvelaktigt nöjet af bokens studium.

Om de historiska inledningarne äro afsedda att i stora drag gifva en öfverblick öfver våra vandrande riddaresläkters öden, så äro utdragen af stamtaflorna ägnade att låta oss steg för steg följa de nu lefvande släktmedlemmarnes härstamning nedifrån och uppåt. Det har tydligen legat utgifvaren om hjärtat att här inga afbrott eller någon brist i bevisning må förefinnas.

Medan historikerna stundom tillåta sig att omtala traditioner om urgamla släktledningar, som försvinna i sagans dunkel, stanna de äldsta stamtaflorna några århundraden längre ned. Några nå dock upp till en mycket respektabel forntid, exempelvis släkterna von Hallwyl och Munthe. Så mycket färskare är adelskapet för de båda svenska familjerna Lagergren och Landberg.

Till bestyrkande af de upptagna släkternas verkliga adelskap (det ingår nämnligen i arbetets plan, att endast införa sådana, för hvilka verkligt adelskap kan bevisas) har utgifvaren i några fall in extenso och i öfversättning låtit aftrycka flera sköldebref t. ex. för familjerna v. Arnold, v. Baumgarten, v. Löwenadler, v. Rothstein med flera.

I sammanhang härmed må påpekas utgifvarens uttömmande och öfvertygande bevisföring för sitt tillbakavisande af oberättigade adeliga anspråk, t. ex. familjen v. Mecklenburgs anspråk på baronlig titel och värdighet. Det lider ju intet tvifvel, att enligt svensk lag ett af konungen underskrifvet papper utan kontrasignation icke är i stånd att förläna någon slags adelig värdighet.

Vissa smärre ojämnheter i framställningen skulle man ju kunna anmärka, såsom t. ex. då utg. sid. 196 fäller ett mycket ampelt, men på den platsen tämligen omotiveradt omdöme om ett arbete, som han mångfaldiga gånger förut i boken anfört. Man tycker, att detta omdöme, om utg. vill uttala det, borde ha stått, där citat

ur nämnda arbete första gången användes. Med allt instämmande i utg:s beundran för den store fältmarskalken H. L. B. von Moltke torde man ock kunna fråga, om icke det är nästan för kategoriskt att säga, att han var »*det* största härförarsnille, som någonsin funnits (Napoleon I undantagen)». Slutligen frågar man sig, hvarföre utg., då han i sin bok omnämner så många lysande personer, låtit densamma åtföljas af en *särskild* biografi öfver en sådan äkta rofriddare som fältmarskalken Henrik Holck, förskräcklig i åminnelse. Förklaringen är väl den, att den riksgrefliga ätt, hvars grundare denne Holck var, äger en medlem bosatt i vårt fädernesland [1].

Bland denna kalenders obestridliga förtjänster, som föga förringas af nu gjorda anmärkningar, är äfven att utstyrseln i allo är förstklassig. De 16 vapenplanscherna äro granskade af riksheraldikern och utförda med synnerlig noggrannhet och finhet.

P. S.

Hierarchia catholica medii ævi . . . ab anno 1198 usque ad annum 1431 perducta e documentis Tabularii præsertim Vaticani collecta, digesta edita per CONRADUM EUBEL ord. min. Monasterii 1898.

Under loppet af förra året utkom från trycket ofvanstående länge väntade arbete. Likasom sin föregångare Gams Series episcoporum (tr. 1873) afser detta arbete att gifva en fullständig förteckning öfver den katolska kyrkans påfvar, kardinaler, patriarker och biskopar. Emellan dem märkas dock ej få skiljaktigheter. Så ordnade Gams sitt arbete efter de skilda länderna och kyrkoprovinserna, och då han i registret endast upptog de nuvarande namnen, hvilka ofta nog i ej ringa grad skilja sig från de gamla latinska, blef detta rätt svårhandterligt. Pater Eubel har återigen ordnat sitt verk kronologiskt efter de latinska namnformerna och genom talrika korshänvisningar betydligt underlättat dess begagnande. Den brist i öfverskådlighet, som visserligen härigenom uppkommit, torde i en af de följande delarna komma att afhjälpas genom bifogande af ett fullständigt »provinciale». Dessutom har pater E. ju vid den latinska namnformen ständigt äfven utsatt biskopssätets nuvarande namn och läge. En och annan gång händer det dock, att han därvid gjort sig skyldig till en mindre oegentlighet, såsom då han *för denna tid* uppger äfven Aalborg som biskopssäte för

[1] Det är ju gifvet, att i en bok med massor af data, ett och annat misstag i fråga om sådana äfven kan insmyga sig. Så t. ex. uppgifves 1764 enligt äldre källor såsom Karl XIV Johans födelseår, då det numera anses ådagalagdt att han var född 1763. Magdeburgs intagande angifves till i Juni i st. f. d. $^{10}/_{20}$ Maj o. s. v.

stiftet Burglanensis och anför episcopatus Slesvicensis såsom beläget i norra Tyskland.

Största skillnaden mellan de båda arbetena ligger dock i det begagnade källmaterialet. Gams stödde sig så godt som uteslutande på tryckta skrifter; pater E. åter har till grund för sitt verk lagt Vatikanens registraturserier samt särskildt den viktiga serien »obligationes», och där dessa svikit, har han utan ens något försök till kritik aftryckt Gams' för äldre tider ofta nog felaktiga uppgifter. Så t. ex. upptager pater E. som biskopar i Vesterås Benedictus Germundi 1227 och Israel Johannis Ängel 1267, hvilka dock den historiska forskningen utrangerat ur biskopsserien. I detta afseende hade det varit önskligt, om de äldre uppgifterna underkastats en noggrann kritik. — Emot pater Eubels sätt att behandla de af honom använda källorna kunna ej många anmärkningar göras, då pater E. i alla visat sig som en ytterst samvetsgrann forskare. Att detta oaktadt ett och annat kunnat undgå hans uppmärksamhet, är ej att undra på, då källorna äro så vidlyftiga och svåra att bearbeta. Några exempel å dylikt må här anföras: Som utnämd till biskop i Vesterås 1414 anför E. riktigt Lundakaniken Navno Johannis, men han har icke anmärkt, att domkapitlet i Vesterås då valt sin domprost Ingemar, som af påfven afspisades med en pension. Härom finnes dock en bulla bland Regesta Laterana. Pater E. har ej heller anfört den bulla hvarigenom utnämningen af Nicolaus Jacobi Lunge till biskop i Strengnäs återkallades, samt har vidare icke gifvit akt på, att det var genom biskop Eskils afsägelse och icke död, som Strengnäsdekanen Nicolaus Ragvaldi 1426 kunde utnämnas till biskop i Vexiö. Slutligen har pater E. oriktigt ur biskopslängden uteslutit Färöbiskopen Severinus, som 1431 efterträdde biskop Johannes af Dominikanerorden. Dessa båda nämnas dock i af pater Eubel begagnade handskrifter. — Endast sällan är det man anträffar egentliga felaktigheter. Som dylika har jag dock antecknat några, af hvilka följande må här anföras: Olaus, som 1421 utnämnes till biskop i Vesterås bär fortfarande tillnamnet Helgonis i stället för det riktiga Jacobi, den 1352 utnämde Linköpingsbiskopen Nicolaus kallas Hermanni i st. för det riktiga Marci. Pater E. anför vidare att denne år 1362 flyttades till Larissa, då däremot fullt tillförlitliga nordiska källor nämna honom som titulärbiskop af Knin (Tiniensis) i Dalmatien. Pater Eubels uppgift är oriktig och beror på felläsning af en eljest ej känd titulär biskopsstol »Limopolensis».

Den nu utgifna delen af detta arbete går endast till år 1431, och då det måste taga mycken tid att framdraga materialet och vederbörligen bearbeta detsamma, kunna de olika delarne ej så fort följa på hvarandra. Då pater Eubel nu emellertid bragt sitt källstudium till Alexander VI:s tid, torde dock nästa del ej alltför länge låta vänta på sig.

K. H. K.

Öfversikt af Tidskrifter

och andra periodiska publikationer.

Arkiv för nordisk filologi. Ny följd. Bd 12: H. 2. O. Klockhoff, Folkvisan om konung Didrik och hans kämpar. 2. — F. Burg, Held Vilin. — Fr. Tamm, Anmärkningar till »Valda stycken af svenska författare 1526—1732», utg. af Ad. Noreen och E. Meyer. — E. Brate, Gubbe ock gumma. — T. Hjelmqvist, Gös såsom förklenande personbeteckning i svenskan. — O. v. Friesen, Till tolkningen af Tunestenen. — S. Bugge, Det oldislandske elliptiske Udtryk sólsetra, sólsetrum. — E. Mogk, Anmälan av »Sproglig-historiske studier tilegnede Professor C. R. Unger».

Bidrag till kännedom om Göteborgs och Bohusläns fornminnen och historia. Bd 6: H. 4. W. Berg, Dragsmarks kloster. 2: Undersökningen.

Bidrag till Södermanlands äldre kulturhistoria. Utg. af Södermanlands Fornminnesförening. 10. Folkmusik från Norra Södermanland. Upptecknade af K. P. Leffler.

Nordisk Tidskrift för Vetenskap, Konst och Industri. Utg. af Letterstedtska Föreningen genom Oscar Montelius. **1899, 6.** G. Cederschiöld, Om kvinnospråk. — U. Sverdrup, Den afrikanske slavehandel. — P. F. Rist, Olaf Ryes saga, anm. af A. Larsen. — J. A. Almquist, Uddeholmsverken. Historisk skildring, anm. af Oscar Montelius.

Ord och Bild. Månadsskrift utgifven af Karl Wåhlin. **1899, 10—11.** C. G. Laurin, Rättskänslan i våra dagars Frankrike och Dreyfusaffären.

Personhistorisk Tidskrift. 1898—1899. Utgifven af Svenska Autograf-Sällskapet genom F. U. Wrangel. **Årg. 1: H. 3.** Th. Westrin, Carl Silfverstolpe. — Tvenne egrnhändiga bref från drottning Kristina meddel. af C. C:son Bonde. — K. F. Werner, Drottning Kristina. — L. Bygdén, Peter Cohorn. Ett nordiskt medeltidsminne i södra Frankrike. — K. H. Karlsson, Hertig Bengt Algotssons fädernesläkt. — K. K:son Leijonhufvud, Släkten Leijonhufvud-Lewenhaupt under medeltiden.

Svenska Akademiens Handlingar ifrån år 1886. **D. 13.** C. R. Nyblom, Minne af professorn Fredrik Wilhelm Scholander.

Upplands Fornminnesförenings Tidskrift 1899. H. 20. P. Pehrsson, Ur Österby bruks och vallonernas krönika. (Anteckningar till föreläsningar hållna vid Österby 1898—99.)

Historisk Tidsskrift, Syvende Række. Bd 2: H. 2. E. Madsen, Om Artilleriet i de danske Hære i det 16 Aarhundrede. — J. Olrik. Harald Héns Love. — Smaastykker. — Nyt fra historisk Videnskab i Ind- og Udland.

Årböger for nordisk Oldkyndighed og Historie. 1899, 1. Kr. Kålund, Det islandske lovbjærg. — E. Ekhoff, Om kyrkornas forna egenskap af försvarsverk. — 2. S. Larsen, Det lundske Aerkesæde og Biskop Herman.

Finsk Tidskrift. Utg. af M. G. Schybergson och R. F. v. Willebrand. 1899, 7, 8. K. F. Johansson, Melusine- samt Amor och Psyche-motivet i Indien. — E. Vest, Bismarcks memoarer. — I bokhandeln: B. Minzès, Staatsstreich in Finnland und nationalrussische Eroberungspolitik, anm. af M. G. Schybergson. — 9. J. Ahrenberg, Ett kapitel ur Åbo slotts byggnadshistoria; med illustrationer och två planteckningar. — I bokhandeln: G. Göthe, Johan Tobias Sergel, hans lefnad och verksamhet, anm. af R. T. v. Willebrand. — 10. J. Ahrenberg, Ett kapitel ur Åbo slotts byggnadshistoria. 2. Med illustrationer och två planteckningar. — A. Söderhjelm, Barras' memoarer. 1. — M. G. Schybergson, Karl Lamprecht och hans vedersakare bland Tysklands historiker. — M. G. Schybergson. Professor S. J. Boëthius' föredrag.

Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostseeprovinzen Russlands aus dem Jahre 1898. A. Bergengrün, Zur Geschichte des Archivs des Erzbisthums Riga. — A. Buchholtz, Zur Geschichte des Konvents des Heiligen Geistes. — P. Schwartz, Beiträge zu den Einnahmequellen der Glieder des Rigischen Raths in der zweiten Hälfte des 17. Jahrh.

Altpreussische Monatsschrift. 1899, H. 5—6 (Juli—September). Michael Kelch's Tagebuch 1698—1723. Mitgeteilt v. Max Toeppen.

Bericht über Bestand und Wirken des historischen Vereins zu Bamberg für das Jahr 1898. Bamberg im Schweden-Kriege nach einem Manuscripte der Dominicanerin Maria Anna Junius über die Jahre 1622—1634.

Göttingische gelehrte Anzeigen, 1899: September. Hanserecesse. Dritte Abtheilung. Hanserecesse von 1477—1530 bearbeitet von Dietrich Schäfer. Bd 6, anm. af F. Frensdorff.

Historische Zeitschrift. Herausgegeben von Friedrich Meinecke. XXXXVII, 3. Fr. Cauer, Thukydides und seine Vorgänger. — D. Schäfer, Der Kampf um die Ostsee im 16. und 17. Jahrhundert. — T. Schiemann, Bismarck's Audienz beim Prinzen von Preussen. (Gedanken und Erinnerungen 1, 113—115.) Zur Kritik der Bismarck-Kritik. — Literaturbericht (bl. a. Mecklenburgisches Urkundenbuch. Bd 17 u. 18, anm. af E. R. Daenell). — Notizen und Nachrichten.

Historische Vierteljahrschrift. Herausgegeben von Gerhard Seeliger. Jahrg. 2. 1899, 4. L. Schmidt, Bonifatius und der Übergang der Wandalen nach Afrika. — W. Struck, Gustav Adolf und die schwedische Satisfaktion. T. 2. — Kleine Mitteilungen. — Kritiken. — G. Caro, Erklärung. — O. Masslow, Bibliographie zur deutschen Geschichte.

Hohenzollern-Jahrbuch 1898. Jahrg. 2. Fr. v. Schroetter, Otto Christoph von Sparr, der erste brandenburgische Generalfeldmarschall. — E. Friedlaender, Zur Schlacht bei Warschau, 28—30 Juli 1656.

Klemm's Archiv. Mitteilungen aus der Familien-Geschichte. N:o 4. 1899. Christianus Klemm, der schwedische Obristleutnant [aus Marienberg].

Mansfelder Blätter. Mitteilungen des Vereins für Geschichte und Altertümer der Grafschaft Mansfeld zu Eisleben. Dreizehnter Jahrg. 1899. Die Schweden und König Karl XII in den Jahren 1706 und 1707 in Sachsen und namentlich an der Unstrut. Nach einem Berichte des Pfarrers Crusius im Kirchenbuche von Allerstedt bei Wiche, mitgeteilt von G. Poppe-Artern.

Mittheilungen des Instituts für oesterreichische Geschichtsforschung. Bd 20: H. 3. B. Stübel, Das angebliche Gebet Gustaf Adolfs bei seiner Landung auf deutschem Boden 26 juni 1630.

Monatsblätter. Herausgegeben von der Gesellschaft für Pommersche Geschichte und Alterthumskunde. 1899: N:o 1—4. W. Engelke, Memorabilia der Stadt Stargard (1657—1675). Bearbeitet von R. Schmidt zu Treptow a/R.

Neues Archiv für Sächsische Geschichte und Altertumskunde 1899. Bd 20: H. 1—2. Litteratur: C. Hallendorff, Konung Augusts politik åren 1700—1701, anm. af von Buttlar; P. Boye, Stanislas Leszczynski et le troisième traité des Vienne, anm. af W. Lippert.

Preussische Jahrbücher. 1899, Juni. E. Daniels, Christine von Schweden. 1. — Juli. E. Daniels, Christine von Schweden. (Schluss.)

Römische Quartalschrift 1899. Jahrg. 13: H. 2, 3. J. Schnitzer, Zur Politik des hl. Stuhles in der ersten Hälfte des Dreissigjährigen Krieges.

Schönburgische Geschichtsblätter 1899. H. 3. Th. Schön, Ein mit einem Fräulein v. Schönburg vermählter General Gustav Adolfs.

The English Historical Review. Edited by S. R. Gardiner and R. L. Poole. 1899, October. H. H. Howorth, The early history of Babylonia. P. 3: Shirpurla and its neighbours. — L. Eckenstein, The Guidi and their relations with Florence. P. 3. — G. Edmundson, The Dutch power in Brazil. P. 2: The first conquest. — S. R. Gardiner, The transplantation to Connaught. — Notes and documents. — Reviews of books (bl. a. Ch. Schefer, Bernadotte roi). — Notices of periodicals. — List of recent historical publications. — Index.

Revue d'histoire diplomatique. Publiée par les soins de la Société d'histoire diplomatique. 1899, 4. Courcy, Martyre de l'abbé Chapdelaine en Chine (juillet—octobre 1856). — Marsy, Réceptions d'ambassadeurs à Compiègne (XVe et XVIIIe siècle). — G. Michel, M. Léon Say ambassadeur à Londres (mai 1883). — G. Baguenault de Puchesse, Marie de Médicis jugée par les ambassadeurs Florentins. — B. Lacombe, Notre politique nationale et royale en Italie. — Le chevalier d'Arc. — A. d'Avril, La conférence de La Haye. — Convention d'arbitrage pour le règlement pacifique des conflits internationaux signée à la Haye, le 29 juillet 1899. — Documents originaux. Dépêches de Sébastien de l'Aubespine, ambassadeur de France en Espagne sous Philippe II. — Comptes rendus.

Revue Historique. 1899, Novembre—Décembre. A. Luchaire, Saint Bernard. — Fr. Rabbe, Une société secrète catholique au XVIIe siècle: les Annales de la Compagnie du saint-sacrement. — A. Brette, Papiers et correspondance du prince Emmanuel de Salm-Salm pendant la Révolution française. Suite et fin. — Bulletin historique: France. Nécrologie (J. Flammermont, Étienne Charavay) et publications nouvelles, par G. Monod. — Belgique. Deuxième article, par

Eug. Hubert. — Bohême 1895—98, par J. Goll. — Le Congrès international d'enseignement supérieur en 1900. — Comptes-rendus critiques. — Publications périodiques et sociétés savantes. — Chronique et bibliographie.

Revue politique et litteraire. Revue Bleue 1899, 14 Octobre. Chr. Schefer, Bernadotte roi, anm. af Émile Faguet.

Rättelser:

Sid. 160 Not 1 gäller icke Ulrik utan *August* Nordensköld hvilken för öfr. dog *dec. 1792.*

Sid. 215 rad 28 läs: i *så godt som* alla

» 216 » 24 » *att* det icke hos oss.

» 54 Gransk. rad 14 läs: *F.* Ödberg.

19.

Bibliografi 1898.

(Upprättad af **Kristian Setterwall.**)

Tillägg till 1896.

4189. Das Marienburger Tresslerbuch der Jahre 1399—1409. Auf Veranlassung und mit Unterstützung des Vereins für die Herstellung und Ausschmückung der Marienburg herausgegeben von Archivrath Dr. Joachim. IX + 687 + (1) s. Königsberg, Thomas & Oppermann.

4190. **Wittman, P.,** Neue Zeugnisse für alte Wahrheiten. (Berör reformationen i Sverige).
Die Katholik 1896, s. 345—349.

4191. **Falk, F.,** Kirchenschätze aus Deutschland in Stockholm nach einem Berichte von 1634.
Die Katholik 1896, s. 573—575.

4192. **Schleser, P. Al.,** Braunseifen während und nach dem Schwedenkriege 1624—1740.
Notizenblatt d. Vereins f. d. Geschichte Mährens u. Schlesiens 1896, s. 128—151.

4193. **Strokirk, O. F.,** F. D. Nerike-Vermlands regemente under åren 1679—1797. Några anteckningar. 14 s. Örebro, Förf.

4194. **Böttiger, John,** Svenska statens samling af väfda tapeter. Historik och beskrifvande förteckning. D. 3. Tapetsamlingen under 1800-talet, beskrifvande förteckning. 92 s. + 97 ljustryckspl. Tr. i 200 numrerade exemplar, st. 4:o. Sthlm, Fröléen & Comp.
Se nedan »Recensioner» 4518.

4195. **Anteckningar** om Dalkarlarnes frihetssträfvanden under sextonde och sjuttonde århundradena jemte hvarjehanda intressanta underrättelser ur gamla arkivhandlingar samlade af *Sigås Eric Andersson.* VIII + 54 s. Falun, Utgifvarens förlag. Pr. 50 öre.

4196. [**Sandelin, Joh.**], »Svärmeriet» i Lillherrdal eller läseriets uppkomst 1768 enligt tillförlitliga handlingar af J. S—n. 118 + (1) s. Lillherrdal [Tr. i Gefle] Förf. Pr. 80 öre.

Tillägg till 1897.

4197. **Binder, Georg,** Reliquien der hl. Birgitta in Rom.
Beilage zur Augsburger Postzeitung 1897, s. 99—102, 112—115.

4198. Meklenburgisches Urkundenbuch. Herausgegeben von dem Verein für Meklenburgische Geschichte und Alterthumskunde. Bd 17. Register zu Bd 13—16. VI + 664 s. Bd 18. 1371—1375. Mit Register. (2) + 646 + 171 + (2) s. 4:o. Schwerin.

4199. **Rogge, Bernhard,** Gustaf II Adolf. Ett kristligt hjeltelif. Bearbetad öfversättning af *H. O. P.* H. 1—2. 32 s. + 3 pl. Sthlm, Fröléen & Comp.

4200. **Burg, Jos.,** Protestantische Geschichtslügen. Ein Nachschlagebuch. Th. 1. V + (1) + 431 s. Essen, Fredebud & Koenen.
Innehåller bl. a. ett kapitel »Der Retter der Reformation: Gustav Adolf.

4201. **Fischer, O.,** Die Stadt Hildesheim während des dreissigjährigen Krieges. (2) + 171 s. + 1 pl. Hildesheim, Gerstenberg.

4202. **Markus, Paul,** Meissen zur Zeit des dreissigjährigen Krieges. 1633—37.
Mitteilungen des Vereins für Geschichte der Stadt Meissen. (1897.) Bd 4, s. 369—424.

4203. Meissens Zustand nach dem schwedischen Brande von 1637.
Mitteilungen des Vereins für Geschichte der Stadt Meissen. (1897.) Bd 4, s. 424—502.

4204. Le vieux Mulhouse. Documents d'archives publiés par les soins d'une Commission d'études historiques. T. 2. LI + 550 + (1) s. + 1 portr. Basel, Geering. [Tr. i Mulhouse].
Innehåller bl. a. Füstenberger, J., Mülhauser Geschichten bis zum Jahr 1720 och för öfrigt åtskilligt om svenskarna i Elsass under trettioåriga kriget.

4205. **Bretholz, Berthold,** Urkundliche und handschriftliche Mittheilungen aus dem Brünner Stadtarchiv. Neue Beiträge zur Geschichte der Belagerung Brünns durch die Schweden im Jahre 1645.
Zeitschrift des Vereines für die Geschichte Mährens und Schlesiens 1897. Jahrg. 1, s. 77—107.

4206. **Zösmair, Josef,** Über Schloss Bregenz.
Schriften des Vereins für Geschichte des Bodensees und seiner Umgebung 1897. H. 26, s. 7—21.
Innehåller bl. a. en skildring af huru svenskarna eröfrade Bregenz och förstörde det.

4207. Scriptores rerum Polonicarum. T. 16. Continet: Stanislai Temberski Annales 1647—1656. Edidit *Victor Czermak.* [Äfven med polsk titel.] LXXXVI + (1) + 388. Cracoviæ.
Innehåller bl. a. åtskilligt angående Karl X Gustafs förhållande till Polen.

4208. **Friedländer, Ernst,** Zur Schlacht bei Fehrbellin.
Hohenzollern-Jahrbuch 1, s. 196—197.

4209. **Jähns, Max,** Der Grosse Kurfürst bei Fehrbellin, Wolgast und Stettin, 1675—1677.
Hohenzollern-Jahrbuch 1, s. 14—48 + 11 Taf.

4210. **Weibull, Martin,** Bidrag till Skånska krigets historia 1676—1679.
Skånska samlingar. Utg. af Martin Weibull. 1894—95. 4: 2. [Tr. 1897], s. 53—61.

4211. Ein Bericht von der 1678 von dem Könige von Schweden Carl XI eingeführten neuen Stadtkastenverwaltung (in Riga), welche den Bürgern, aber nicht dem Magistrate gefiel, der allerlei Abänderungen vornahm, worüber sich die Bürger beim Könige beklagten.
Rigasche Stadtblätter 1897, s. 309—402.

4212. **Soffner,** Die Altranstädtische Convention (1707) und die Kaiser Josephinische Pfarrfundation für Schlesien (1710). (2) + 73 s. Breslau, Aderholz' Buchhandlung.
Separatabdruck aus dem Schlesischen Pastoralblatte.

4213. Optegnelser af Generalmajor Peder Todderud om Krigen 1709—19, meddelte af *C. O. Munthe.* 157 + (1) s. Kristiania, Jacob Dybwad. Pr. 4.
Videnskabsselskabets Skrifter 1897. 2. Historisk-filosofiske Klasse 6.

4214. Тихомировъ, Е., Полтавскій бой. Историческій очеркъ. Изд. 4:е. [Slaget vid Pultava.] 48. s. Москва.
Изданіе Общества распространенія полезныхъ книгъ. 744.

4215. **Weibull, Martin,** Till Magnus Stenbocks historia.
Skånska samlingar. Utg. af Martin Weibull. 1894—95. 4: 2 [Tr. 1897], s. 62—64.

4216. Донесенія и другія бумаги англійскихъ пословъ, посланниковъ и резидентовъ при русскомъ дворѣ съ 4-го Января 1746 г. по 24-е Мая 1748 г. [Berättelser och andra skrifvelser från engelska sändebud och residenter vid ryska hofvet från d. 4 jan. 1746 till d. 24 maj 1748.] XXXII + 607 + XXIV s. С.-Петерб.
Сборникъ Имп. русскаго историческаго общества. Т. 103.

4217. Aktstykker vedkommende Stormagternes Mission til Kjöbenhavn og Christiania i Aaret 1814. Udgivne ved *Yngvar Nielsen.* Anden Række: Österrigske, preussiske og russiske Aktstykker. 257 s. Kristiania, Jacob Dybwad. Pr. 6,50.
Videnskabsselskabets Skrifter 1897. 2. Historisk-filosofiske Klasse 3.

4218. Lidt om Fredrikshalds civile og militære Historie. Ved Premierlieutenant R.
Folkevennen (Kristiania) 1897, s. 338—352, 418—438.

4219. **Manteyer, Georges de,** Les manuscrits de la reine Christine aux archives du Vatican.
Mélanges d'archéologie et d'histoire 1897, s. 285—322.

4220. **Herlenius, Emil,** Erik-Jansismen i Sverige. Bidrag till Svenska sektväsendets historia. Akad. afh. IV + 74 s. Upsala.

4221. **Cygnæus, Gustaf,** K. Finska hushållningssällskapet 1797—1897. På bestyrelsens uppdrag skildradt. VIII + 472 s. + 1 portr. Åbo. Pr. 6 m.

4222. **Hirn, Yrjö,** Finland i den utländska reseliteraturen under slutet af sjuttonhundratalet.
Skrifter utgifna af Svenska Literatursällskapet i Finland. Förhandlingar och uppsatser. 11. 1897, s. 149—174.

4223. **Ruuth, J. W.,** Björneborgs stads historia. Utgifven på Björneborgs stads bekostnad. (4) + 574 s. + 9 släkttaflor + 7 kartor + XXIX s. Helsingfors. Pr. 8 m.

1898.

4224. Historisk Tidskrift, utgifven af Svenska Historiska Föreningen genom *E. Hildebrand.* Årg. 18, 1898. 364 + 86 + (2) + (1) s. + Bilagor. Sthlm. Pr. för medlemmar 5.
Olmer, E., Kristian V:s öfverfall på Holstein-Gottorp vid Karl XI:s död.
Frih. Georg Heinrich von Görtz' bref ur fängelset i Arnhem 1717. Med en inledning utgifven af *Th. Westrin.*
Stille, A., Kristian V i slaget vid Lund. En kritisk undersökning.
Lagermark, J. A., Karl XII:s sista fälttåg. 2.
Kjellberg, C. M., Södermannalagen och dess konungabalk.
Strödda meddelanden och aktstycken.
Öfversikt och granskningar.

4225. Historisk Tidsskrift, udgivet af den norske historiske Forening. Tredie Række. Bd 4: H. 3, s. 397—479 + (1) + XVIII + (2) s. Bd 5: H. 1. 217 s.

4226. Historisk Tidsskrift, Syvende Række, udgivet af den danske historiske Forening, ved dens Bestyrelse. Redigeret af *J. A. Fridericia,* Foreningens Sekretær. Bd 1: H. 3—5, s. 241—580 + 42 s.

4227. Kongl. Bibliotekets Handlingar. 20. 13 s. + s. 65—192. Pr. 1,25.
Inneh.: Årsberättelse för år 1897. — V. Gödel, Katalog öfver Kongl. Bibliotekets fornisländska och fornnorska handskrifter. 2.

4228. Meddelanden från Svenska Riksarkivet. Utgifna af *C. T. Odhner.* XXII. 88 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 1.
Inneh.: Årsberättelse för år 1897. — Th. Westrin, Förteckning öfver hemliga råds-, konselj- och statsråds-protokoll 1725—1813.

4229. **Jörgensen, A. D.,** Historiske afhandlinger. H. 1—10: Bd 3, 432 s. Bd 1, 48 s. København, Det Nordiske Forlag. Pr. 50 öre häftet.
Innehåller bl. a. Sönderjyllands indlemmelse i den danske krone 1721; Den danske bondes stavnsbånd; En berömd svensk slægt fra Nordslesvig (Rudbæk); Kong Kristian II på Sönderborg; De hamborgske erkebispers forsög på at generhverve primatet over den nordiske kirke; Erkebispeskiftet i Lund 1177 og den skånske kirkelov.

4230. Regesta Norvegica. Kronologisk Fortegnelse over Dokumenter vedkommende Norge, Nordmænd og den norske Kirkeprovins. 1. 991—1263. Udgivet for Det norske historiske Kildeskriftfond ved Gustav Storm. (4) + 107 s. Christiania.

4231. **Olrik, Axel,** Den nordiske nationalitetsforskel i sin tidligste fremtræden.
Nordisk Tidskrift 1898, s. 601—616.

4232. **Schück, Henrik,** Svensk gudatro under en heden tid. 1—2.
Finsk Tidskrift 1898. D. 2, s. 25—40, 149—166.

4233. **Storm, Gustav,** Ynglingatal, dets Forfatter og Forfattelsestid.
Arkiv för Nordisk Filologi. Ny följd. Bd 11, s. 107—141.

4234. **Montelius, Oscar,** När kommo svenskarna till Finland? Med illustr.
Finsk Tidskrift 1898. Bd 1, s. 81—105.

4235. **Stjerna, Knut,** Erik den helige. En sagohistorisk studie. 1 + 34 s. 4:o. Lund.
Meddelanden från det literaturhistoriska seminariet i Lund, utgifna af Henrik Schück.

4236. **Kjellberg, Carl M.,** Erik den helige i historien och legenden.
Finsk Tidskrift 1898, Bd 2, s. 317—339.

4237. **Janse, O.,** De nyaste åsikterna om Erik den helige.
Historisk Tidskrift 1898, s. 319—328.

4238. **Eubel, Conradus,** Hierarchia catholica medii ævi sive summorum pontificum S. R. E. cardinalium ecclesiarum antistitum series 1198—1431 e documentis tabularii præsertim Vaticani collecta digesta edita. VI + (2) + 582 s. Monasterii.
Se nedan »Recensioner» 4483.

4239. **Erslev, Kr.,** Valdemarernes Storhedstid. Studier og Omrids. (5) + 312 s. København, J. Erslevs Forlag. Pr. 4,50.
Se nedan »Recensioner» 4484.

4240. **Bergström, Gustaf,** Sancta Birgitta. II + 213 + (1) s. Örebro, Förf. Pr. 2,50.

4241. **Lindner, Theodor,** Die deutsche Hanse. Ihre Geschichte und Bedeutung. Für das deutsche Volk dargestellt. Mit zahlreichen Abbildungen und einer Karte in Farbendruck. 215 s. Leipzig, F. Hirt & Sohn.

4242. **Girgensohn, Paul,** Die skandinavische Politik der Hansa 1375—95. Akad. afh. XI + 200 s. Upsala.
Upsala Universitets Årsskrift 1899. [Tr. 1898.]
Se nedan »Recensioner» 4488.

4243. Repertorium diplomaticum regni Danici mediævalis. Fortegnelse over Danmarks Breve fra Middelalderen. Med Udtog af de hidtil utrykte, udgivet ved *Kr. Erslev* i Forening med *William Christensen* og *Anna Hude* af Selskabet for Udgivelse af Kilder til dansk Historie. Bd 2: H. 2 (1382—1400). (5) s. + s. 241—519. København, Gad.

4244. **Hill, Mary,** Margaret of Denmark. VI + (1) + 156 s. London, Fischer Unwin.

4245. Urkundenbuch der Stadt Lübeck. Herausgegeben von dem Vereine für Lübeckische Geschichte und Alterthumskunde. Th. 10: Lief. 5—10: [1463—65], s. 321—744 + (3) s. 4:o. Lübeck, Schmersahl.

4246. Calendar of the state papers relating to Scotland and Mary, queen of Scots 1547—1603. Edited by *Joseph Bain*. Vol. 1: 1547—1563. XLI + (1) + 806 s. Edinburgh.
Innehåller en del upplysningar om Gustaf Vasa och Erik XIV och deras förhållande till Skottland.

4247. Breve til og fra Kristoffer Göje og Birgitte Bölle. Udgivne ved *Gustav Bang* af Selskabet for udgivelse af Kilder til dansk Historie. H. 1. [1560—1574.] 240 s. København, Gad. Pr. 2.

4248. **Kreüger, I.,** Erik XIV och drottning Elisabet af England. Med 25 bilder.
Ord och Bild 1898, s. 193—208, 241—256.

4249. The register of the privy council of Scotland. Edited and abridged by *David Masson*. Vol. 14: Addenda 1545—1625. CXXX + 994 s. Edinburgh.
Innehåller bl. a. åtskilligt som berör Sverige: bref från Erik XIV till Maria Stuart, bref från Jacob VI till Johan III, bref från regent Lennox till Karl IX och bref från sir Andrew Keith, anställd hos konungen af Sverige, till regent Morton.

4250. **Höhlbaum,** Zur Geschichte des nordischen siebenjährigen Krieges.
Mittheilungen des Vereins für lübeckische Geschichte und Alterthumskunde 1898. H. 8, s. 103—112.

4251. **Larsen, Axel,** Daniel Rantzau. Historisk Skildring. Med Illustrationer af Poul Steffensen. 189 + (2) s. + 7 pl. o. portr. København, Hagerup. Pr. 2,40.

4252. **Söderqvist, Olof,** Johan III och hertig Karl 1568--1575. Akad. afh. VIII + 145 + (1) s. Upsala, Förf. Pr. 1,50.

4253. Kancelliets Brevbøger vedrørende Danmarks indre Forhold 1571—1575. I Uddrag udgivne ved *L. Laursen* af Rigsarkivet. 792 s. København, Reitzel. Pr. 7.

4254. **Hammargren, J. A.,** Om den liturgiska striden under konung Johan III. Akad. afh. XV + 252 s. Upsala, Lundeqvistska bokh. Pr. 2,50.

4255. **Hildebrand, Karl,** Johan III och Europas katolska makter. Studier i 1500-talets politiska historia. Akad. afh. XXIX + (1) + 321 s. Upsala, Lundeqvistska bokh. Pr. 3.

4256. Ur Jon Jonssons vandringsbok 1582—1620.
Historisk Tidskrift 1898, s. 338—348.

4257. **Šćepkin, Eugen,** Wer war Pseudodemetrius I? Beiträge zur Quellenkunde und Quellenkritik des Jahres 1605.
Archiv für slavische Philologie. Bd 20, s. 224—325.
Innehåller en del upplysningar om polska riksdagens planer att hjälpa Sigismund till att åter komma i besittning af Sveriges krona.

4258. **Lundqvist, Karl Gustaf,** Hertig Karl af Södermanland. En studie vid 300-årsminnet af slaget vid Stångebro 25 september 1898. 23 s. Norrköping, Förf. Pr. 30 öre.

4259. Urkunden der Thomelschen Brieflade aus der Zeit des schwedisch-polnischen Kriegs. [1601—1603.] Herausg. v. Th. v. Riekhoff.
Jahresbericht der Felliner litterarischen Gesellschaft für die Jahre 1890 bis 1895. [Tr. 1898], s. 233—237.

4260. **Stålhane, Henning,** Baltzar-fejden. Anteckningar om krigshändelserna i Jämtland och Herjedalen 1611—1613.
Östersundsposten 1898, juli.

4261. Rikskansleren Axel Oxenstiernas skrifter och brefväxling. Utgifna af Kongl. Vitterhets-, Historie- och Antikvitets-Akademien. Senare afdelningen, Bd 9. Bref från Herman Wrangel med flera generaler. Utg. af *Per Sondén*. VIII + 1036 + (1) s. Sthlm, Norstedt. Pr. 13.

4262. Ur konung Gustaf II Adolfs skrifter. Utg. af *Sam Clason*. 64 s. Sthlm, Beijer. Pr. 35 öre.
Föreningen Heimdals folkskrifter. 60.

4263. **Waterstraat, Hermann,** Die Stettiner Geistlichkeit in ihrem Verhalten gegen Gustav Adolf von Schweden (1630) und Friedrich Wilhelm I von Preussen während des Sequesters (1713—20).
Forschungen zur Brandenburgischen und Preussischen Geschichte 1898. Bd 10, s. 105—128.

4264. **Dedouvres, Louis,** Le père Joseph diplomate. Mémoires de quelques discours politiques escrits sur diverses occurrences des affaires et guerres etrangères depuis quinze ans en çà. 1617—1632. Le Mercure d'Estat ou recueil de divers discours d'Estat, 1634.
Revue d'histoire diplomatique 1898, s. 80—98, 371—417.

4265. **Schulz, Hans,** Wallenstein und die Zeit des dreissigjährigen Krieges. Mit 4 Kunstbeilagen und 150 authentischen Abbildungen. 133 s. Bielefeld u. Leipzig, Velhagen & Klasing.

4266. **Rammell, Joh.,** Die Frage nach d. Urheber d. Zerstörg. Magdeburgs 1631. Inaug. Diss. 29 s. Halle.

4267. **Donaubauer, Stephan,** Gustav Adolf u. Wallenstein vor Nürnberg im Sommer des Jahres 1632.
Mitteilungen des Vereins für Geschichte der Stadt Nürnberg 1898, s. 53—78.

4268. Langenhessen im dreissigjährigen Kriege.
Bericht aus der Kirchfahrt Langenhessen auf das Jahr 1897 erstattet v. Martin Solbrig [Tr. 1898], s. 8—11.

4269. **Berggren, Per Gustaf,** Lars Grubbe, hans lif och verksamhet. Akad. afh. IV + 130 + (1) s. Upsala.

4270. **Friis, H. E.,** Königin Christine von Schweden 1626—1689. Ein Lebensbild. Autorisierte Übersetzung aus dem Dänischen von Pauline Klaiber. IV + 191 s. + 1 portr. Leipzig, G. H. Meyer.

4271. **Rogge, Bernhard,** Herzog Bernhard von Weimar. 46 s. + 4 portr. Barmen, H. Klein.
Für die Feste und Freunde des Gustav-Adolf-Vereins. N:o 180.

4272. **Spannagel, Carl,** Kurfürst Georg Wilhelm von Brandenburg und der schwedische Reichskanzler Axel Oxenstierna im Jahre 1633.
Forschungen zur Brandenburgischen und Preussischen Geschichte. (1898.) Bd 11, s. 311—327.

4273. **Lungwitz, Hermann,** Blätter aus dem Tagebuche eines Chemnitzer Bürgers aus der Zeit des dreissigjährigen Krieges.
Chemnitzer Neueste Nachrichten 1898, N:o 106, 107.

4274. **Brake, Ernst,** Die Reduktion des brandenburgischen Heeres im Sommer 1641. Inaug. Diss. 64 s. Bonn.

4275. **Schulze, Richard,** Das Project der Vermählung Friedrich Wilhelms von Brandenburg mit Christina von Schweden. (3) + 80 s. Halle, Niemeyer.
Hallesche Abhandlungen zur neueren Geschichte. H. 36.

4276. **Egloffstein, Hermann,** Baierns Friedenspolitik von 1645 bis 1647. Ein Beitrag zur Geschichte der westfälischen Friedensverhandlungen. VII + (1) + 192 s. Leipzig, S. Hirzel.

4277. [**Nordensvan, C. O.**], Ett minne af svenskarne i Ober-Bayern. Af *N—n.*
Illustrerad militärrevy 1898, s. 14—17.

4278. **Loserth, J.,** Zur Geschichte der Stadt Olmütz in der Zeit der schwedischen Occupation. Mit einigen noch ungedruckten Schreiben von und an Torstenson.
Zeitschrift des Vereines für die Geschichte Mährens und Schlesiens 1898, s. 1—46.

4279. **Riezler, Sigmund,** Die Meuterei Johann's v. Werth 1647.
Historische Zeitschrift 1898. Bd 82, s. 38—97.

4280. **Brandstetter, Friedrich Rich.,** Kurbrandenburgische Unionsbestrebungen 1647/48. Ein Beitrag zur Geschichte des westfälischen Friedens. Inaug. Diss. VIII + 66 s. Leipzig.

4281. **Philippi, F.,** Der westfälische Friede. Ein Gedenkbuch zur 250-jähr. Wiederkehr des Tages seines Abschlusses am $^{24}/_{10}$ 1648, unter der Mitwirkg. v. *A. Pieper*, *C. Spannagel* u. *F. Runge* hrsg. Nebst zahlreichen authent. auf den Friedenskongress bezügl. Abbildgn. 213 s. + 15 Taf. st. 8:o. Münster, Regensberg.

4282. **Carlbom, J. Levin,** Sveriges förhållande till Österrike under Ferdinand III:s sista regeringsår (1655—57) samt bidrag till teckningen af kejserliga sändebudet friherre Frans Paul von Lisola som diplomat och statsman. (Med 3 bilagor.) Läroverksprogram. 84 s. 4:o. Göteborg.

4283. **Pasek, J. C.,** Pamiętniki Jana Chryzostoma Paska. (1606—1688). Nowe wydanie krytyczne według rękopisu znajdującego się w bibliotece cesarskiej w Petersburgu przygotował i wstępem opatrzył Bronisław Gubrynowicz. XXI + (2) + 440 + (1) s. Lwów, Gubrynowicza i Schmidta.
Berör bl. a. Karl X Gustafs fälttåg i Polen 1656, 57.

4284. Historische Lieder. Mitgeteilt v. *Max Töppen.*
Zeitschrift des Westpreussischen Geschichtsvereins. (1898). H. 39, s. 169—174.
Berör Karl X Gustafs historia.

4285. **Grove, Gerhard L.,** Var Poul Ancker Leder af den bornholmske Opstand i 1658, og kan man nægte Jens Koefoed Adkomsten til at kaldes Bornholms Befrier?
Historisk Tidsskrift (Kjöbenhavn). Syvende Række. Bd 1, s. 461—482.

4286. **Sjögren, Otto,** Karl XI och svenska folket på hans tid. Ett 200-års minne. H. 9—22, s. 193—527 + (1) s. + illustr. + portr. Sthlm, Fröléen & Comp. Pr. 25 öre häftet.

4287. **Berkkemeyer, Georg,** Der Bericht des lüneburgischen Feldpredigers Georg Berkkemeyer über die Feldzüge von 1674 bis 1679. Mitgetheilt v. *G. Weber.*
Zeitschrift des Historischen Vereins für Niedersachsen 1898, s. 1—51.

4288. **Stille, Arthur,** Kristian V i slaget vid Lund. En kritisk undersökning.
Historisk Tidskrift 1898, s. 191—216.

4289. **Fåhræus, Rudolf,** Sverige och Danmark 1680—1682. Ett bidrag till skandinavismens historia. 2. IV + 49 s. Sthlm, Samson & Wallin. Pr. 1.

4290. Sveriges ridderskaps och adels riksdagsprotokoll. D. 14. 1682—1683. Utg. af *Severin Bergh.* IV + (1) + 295 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 4.

4291. **Malmström, Oscar,** Anteckningar rörande drottning Ulrika Eleonora d. ä. och Karl XI:s hof. IV + 149 + (2) s. Sthlm, Nordin & Josephson. Pr. 2,50.

4292. **Olmer, Emil,** Konflikten mellan Danmark och Holstein-Gottorp 1695—1700. Med särskildt afseende fäst vid Sveriges förhållande till densamma. 1. Mars 1695—April 1697. Akad. afh. [Upsala] VIII + 246 + (2) s.
Göteborgs Kungl. Vetenskaps- och Vitterhetssamhälles handlingar. Fjärde följden. H. 1.

4293. **Olmer, Emil,** Kristian V:s öfverfall på Holstein-Gottorp vid Karl XI:s död.
Historisk Tidskrift 1898, s. 1—48.

4294. **Browning, Oscar.** Charles XII of Sweden. XII + 368 s. + 1 portr. London, Hurst and Blackett.

4295. **Browning, Oscar,** Peter the Great. VIII + 347 s. London, Hutchinson & C:o.

4296. **Waliszewski, K.,** Peter den Store. Bemyndigad öfversättning af *Axel Bergström.* 630 s. Sthlm, Wahlström & Widstrand. Pr. 8.

4297. Karl XII og Peter den Store i Polen. Efter Bulgårins Memoirer.
Nord og Syd. 1897/98. Årg. 1, s. 247—254.

4298. **Hallendorff, Carl,** Konung Augusts Politik åren 1700—01. Ett bidrag. 109 + (3) + X s. Upsala, Akademiska bokh. Pr. 1,75.
Skrifter utgifna af K. Humanistiska Vetenskaps-Samfundet i Upsala. 6.4.

4299. **Drabanten Christian Giertas anteckningar.**
Historisk Tidskrift 1898, s. 62—74.

4300. **Wilhelmi, Samuel,** Des Bürgermeisters Samuel Wilhelmi Marienburgische Chronik 1696—1726. Herausgegeben von *R. Toeppen.* T. 1—2. 148 s. Marienburg, L. Giesow.

4301. **Larsson, Hugo,** Några bilder ur Sverges inre tillstånd under Karl XII. 36 s. Sthlm, Alb. Bonnier. Pr. 25 öre.
Studentföreningen Verdandis småskrifter. H. 69.

4302. **Boyé, Pierre,** Stanislas Leszczynski et le troisième traité de Vienne d'après les archives d'État, les papiers du roi de Pologne et autres documents inédits. XX + 588 s. Paris, Berger-Levrault et C:ie.

4303. **Syveton, Gabriel,** Louis XIV et Charles XII.
Revue d'histoire diplomatique 1898, s. 161—195.

4304. **Syveton, Gabriel,** Au camp d'Altrandstadt Besanval et Marlborough (Mars—Avril 1707).
Revue d'histoire diplomatique 1898, s. 581—616.

4305. **Stille, Arthur,** Danmarks politik gent emot Sverige 1707—1709. 85 s. 4:o. Lund.
Lunds Universitets Årsskrift 1898.
Se nedan »Recensioner» 4503.

4306. **Hallendorff, Carl,** Olof Hermelins öde vid Poltava.
Historisk Tidskrift 1898, s. 348—358.

4306 ½. **Grill, Claes,** Dagboksanteckningar från en kommendering till Ryssland år 1897.
Illustrerad Militärrevy 1898. Årg. 1, s. 81—96.
Innehåller en del uppgifter om slaget vid Poltava och den s. k. Svenskgrafven därstädes.

4307. **Gulowsen, Jacob Arnt Nicolai,** Fra Krigsaaret 1716.
Morgenbladet (Kristiania) 1898, 7 August Extranumer, 14 August Extranumer.

4308. **Görtz, Georg Heinrich von,** En redogörelse af baron Georg Heinrich von Görtz rörande hans förhållande till jakobiterna 1716—1717.
Historisk Tidskrift 1898, s. 276—286.

4309. Lettres inédites du baron de Görtz, [1717], communiquées par *Th. Westrin.*
Revue d'histoire diplomatique 1898, s. 270—273.

4310. Friherre Georg Heinrich von Görtz' bref ur fängelset i Arnhem 1717 med en inledning utgifna af *Th. Westrin.*
Historisk Tidskrift 1898, s. 89—174.

4311. **Lagermark, J. A.,** Karl XII:s sista fälttåg. 2.
Historisk Tidskrift 1898, s. 217—260.

4312. **Ræder, Jac.,** Notitser om Carl XII:s död.
Norsk Militært Tidsskrift 1898, s 377—391.

4313. **Stavenow, Ludvig,** Frihetstiden, dess epoker och kulturlif. (3) + 234 s. Göteborg, Wettergren & Kerber. Pr. 2,25.
Populärt vetenskapliga föreläsningar vid Göteborgs Högskola. 7.
Se nedan »Recensioner». 4504.

4314. **Holm, Edvard,** Danmark-Norges Historie fra den store nordiske Krigs Slutning til Rigernes Adskillelse (1720—1814). Bd 3: 2: Danmark-Norges Historie under Frederik V (1746—1766). Afd. 2. XIII + 513 + 71 + (2) s. Kjöbenhavn, Gad. Pr. 7,50.

4315. **Bonneville de Marsangy, Louis,** Le comte de Vergennes, son ambassade en Suède. 1771—1774. (1) + 468 s. + 1 portr. Paris, E. Plon.

4316. **Gomel, Ch.,** Un coup d'état en Suède au XVIII:e siècle.
Revue politique et littéraire 1898, s. 791—795.

4317. **Schauman, Georg,** Till religionsfrihetsfrågans historia vid 1778—1779 års riksdag. Tillägg.
Historisk Tidskrift 1898, s. 49—59, 328—338.

4318. **Wahlström, Lydia,** Sveriges förhållande till Danmark 1788—89. Akad. afh. (1) + VIII + 168 s. Upsala, Akademiska bokh. Pr. 1,75.

4319. **Anteckningar från slutet af förra århundradet. Efter** ***Karl Fredrik Königs*** memoarer.
Ny illustrerad Tidning 1898, s. 122—123, 133—134, 137—138, 145—146, 161—162, 170—171, 182—183, 190—191, 203—204, 215, 217—218.

4320. **Arnaud, E.,** Le chapelain de l'ambassade Suédoise à Paris pendant la terreur.
Bulletin historique et littéraire 1898, s. 554—559.

4321. **Cronstedt, Gabriel,** Amiral C. O. Cronstedt och Sveaborgs fall. 69 s. Helsingfors, Hagelstam. Pr. 1 mk 20 p.

4322. **Nordensvan, C. O.,** Finska kriget 1808—1809. Med talrika porträtt, kartor och planer, bilder i texten, dubbelplanscher och färgtrycksplanscher efter teckningar af flere utländska samt svenska och finska konstnärer. H. 4—27, s. 73—488 + (2) + XIII + (1) s. 4:o. Alb. Bonnier. Pr. 75 öre häftet.

4323. [**Nordensvan, C. O.,**] Några synpunkter med afseende på kriget i Finland 1808—1809. af N—n.
Kongl. Krigsvetenskaps-Akademiens Tidskrift 1898, s. 209—228.

4324. **Carpelan, Tor,** Finska kriget 1808—1809.
Finsk Tidskrift 1898. D. 2, s. 229—248.

4325. Löjtnant Escholin försvarar »Camilla». Berättelse från 1808. (Efter en berättelse i K. Örlogsmanna-sällskapets arkiv).
Allmänna Försvarsföreningens Årsskrift 1898: 1, s. 117—119.

4326. Arén och Gummerus. Ett blad ur frihetsstridernas historia.
Allmänna Försvarsföreningens Årsskrift 1898: 1, s. 45—75.

4327. **Tigerstedt, E. S.,** Den tappre Kulneff.
Finsk Militär Tidskrift 1898, s. 589—608, 644—665.

4328. **Alin, Oscar,** Bidrag till regeringsformens historia. 1.
Statsvetenskaplig Tidskrift. 1898. Årg. 1, s. 183—188.

4329. [**Hildebrand, Emil,**] Svenska Pommern och 1809 års regeringsform. Af Ehd.
Historisk Tidskrift 1898, s. 177—180.

4330. Nogle hidtil utrykte rapporter og breve m. v. fra prins Christian August. (Ved *C. J. Anker*).
Norsk Militært Tidsskrift 1898, s. 21—49, 106—132.

4331. **Vest, Eliel,** Grefve Hans Axel von Fersen. En minnesteckning.
Ateneum. Utg. af W. Hagelstam. 1898, s. 89—112.

4332. **Hedvig Elisabeth Charlotta,** »Fersenska mordet». Meddeladt af *Carl C:son Bonde*. Skildradt af drottning Hedvig Elisabeth Charlotta i hennes dagboksanteckningar för år 1810.
Person-Historisk Tidskrift. Årg. 1, s. 1—15.

4333. **Friis, Aage,** Frederik den Sjette og det andet svenske Tronfölgervalg 1810.
Historisk Tidsskrift (Kjöbenhavn), Syvende Række. Bd 1, s. 241—327, 353—418.

4334. Miscellanea Napoleonica. A cura di *Alberto Lumbroso*. Ser. 3, 4. XCVI + 727 s. Roma.
Innehåller bl. a. Lettres inédites de l'empereur Alexandre Ier et de Bernadotte [1810—14].

4335. **Schefer, Christian,** Bernadotte, prince de Suède, et l'Europe (1810—1815).
Annales de l'école libre des sciences politiques 1898, s. 303—342.

4336. Nogle Breve fra Hertug Frederik Christian af Augustenborgs sidste Aar. Meddelte af *Aage Friis*.
Danske Magazin. Femte Række. Bd 4, s. 80—89.

4337. En skrifvelse från svenska sändebudet i Wien Knut Bildt till furst Metternich, dat. d. 24 April 1813.
Mittheilungen des Instituts für oesterreichische Geschichtsforschung 1898, s. 170—172.

4338. **Jagwitz, v.,** Das Lützowsche Freikorps u. d. Kronprinz v. Schweden 1813/1814.
Jahrbücher für die deutsche Armee und Marine. (1897). Bd 103, s. 268—272.

4339. Aktstykker vedrörende Fredsunderhandlingerne med de mod Frankrig forbundne Magter, Fredsslutningen i Kiel og dennes Fölger. December 1813 til September 1814. 1. Niels Rosenkrantz's egenhændige Breve til Frederik VI fra medio December 1813 til September 1814. 2. Kammarherre H. Hedemanns Sendelse til Danmark. November—December 1813. 3. Aktstykker vedrörende Norge i Perioden December 1813 til Oktober 1814. Andre Aktstykker 1813—1814.
Meddelelser fra Krigsarkiverne. Bd 9, s. 1—210.

4340. Nye Aktstykker vedrörende de politiske Forhandlinger i Köbenhavn i December 1813 og Kielerfreden i Januar 1814. Ved *Aage Friis*.
Danske Magazin. Femte Række. Bd 4, s. 1—61.

4341. Fra svenske arkiver om unionens forberedelse 1814. Samlet af *C. J. Anker*. (2) + 208 s. Kristiania, Stenersen & Comp. Pr. 2,60.

4342. **Nielsen, Yngvar,** Om Konventionen i Moss.
Historisk Tidsskrift (Kristiania). Tredie Række. Bd 5, s. 1—144.

4343. Breve fra Justitiarius Jens Christian Berg til Sorenskriver (senere Byfoged og Amtmand) Gustav Peter Blom 1815—1831. Udgivne af *Ludvig Daae*. 112 s. Christiania, Jac. Dybwad.
Historiske Samlinger. Bd 1: H. 1.

4344. Sverges och Norges traktater med främmande makter jemte andra dit hörande handlingar utgifne af *O. S. Rydberg*. Sverges traktater: D. 11 = Sverges och Norges traktater: D. 2. 1846—1867. 774 + (1) s. Sthlm, Norstedt. Pr. 24.

4345. **Clason, Sam,** Historisk redogörelse för unionsfrågans tidigare skeden. VIII + 281 + 72 + V s. Sthlm, Norstedt. Pr. 2,50.

4346. Underdånigt yttrande af den för utarbetande af förslag till ändrade bestämmelser angående Sveriges och Norges förening af Kongl. Maj:t den 13 november 1895 i nåder förordnade komité jämte förslag af komiténs särskilde ledamöter. 246 s. 4:o. Sthlm, Samson & Wallin. Pr. 2,50.

4347. **Alin, Oscar,** Unionskommitténs resultat. Några betraktelser. 35 s. Sthlm, Fritze. Pr. 25 öre.
Svenska Nationalföreningens skrifter. 13.

4348. **Kjellén, Rudolf,** Den tredje stora unionskommittéen. Ett stycke unionshistoria.
Statsvetenskaplig tidskrift. 1898. Årg. 1, s. 135—154.

4349. **Wrangel, F. U.,** Redogörelse för konung Oscar II:s 25-åriga regeringsjubileum. VI + 452 + 178 s. + 49 pl. st. 8:o. Sthlm, Norstedt. Pr. bunden 30.

Genealogi, Biografi och Heraldik.

4350. **Aminoff, Tönnes,** Slägten Aminoff. Efter kaptenen Tönnes Aminoffs efterlemnade manuskript. [Utg. af *Otto Bergström*]. (2) + 85 s. + 1 Tabell. Sthlm, Norstedt.
Skrifter och handlingar utgifna genom Svenska Autografsällskapet. 3.

4351. **Boheman, Mauritz,** Abraham Abrahamsson Hülphers. En minnesteckning.
Svenska Turistföreningens Årsskrift 1898, s. 239 -258.

4352. **Drake, Fredrik,** Stamtaflor öfver adl. ätterna Hand och Drake af Hagelsrum. 1 bl. Patent Fol. Sthlm, Utgifv.

4353. **Fries, Th. M.,** Bidrag till en lefnadsteckning öfver Carl von Linné. 7—8, s. 335—502 Pr. 2.
Upsala Universitets Årsskrift 1898. Program. 1—2.

4354. **Gigas, Emil,** Af en gammel Brevvexling. Bidrag til en karakterskildring. [Samuel Pufendorf].
Litteratur og Historie. Studier og Essays. Saml. 1, s. 23—56.

4355. **Hagström, K. A.,** Strengnäs stifts herdaminne. H. 7—11. D. 2, s. 81—547 + (1) s. Sthlm, A. Rietz. Tr. i Strengnäs. Pr. 1 kr. häftet.

4356. **Hildebrand, Hans,** Minne af Olaus Magni.
Svenska Akademiens Handlingar ifrån år 1886. D. 12, s. 93—280.

4357. **Karlsson, Karl Henrik,** Axelssönernas slägtskap med Bonde-ätten.
Person-Historisk Tidskrift. Årg. 1, s. 21—23.

4358. **Kjellberg, Carl M.,** Upsala stads sigill. (Med 4 figurer).
Upplands Fornminnesförenings tidskrift. Bd 4, s. 92—107.

4359. **Kugelberg, Otto,** Postmästare i Sverige och Finland från äldre till närvarande tid. Biografiska anteckningar. H. 5—6, s. 201—280. Sthlm, Förf. Pr. 1,75.

4360. **Lewenhaupt, Adam,** När föddes Aurora Königsmark?
Historisk Tidskrift 1898, s. 175—177, 265—266.

4361. **Lundström, Herman,** Laurentius Paulinus Gothus, hans lif och verksamhet (1595—1646). 3. Paulinus såsom ärkebiskop och prokansler (1637—46). IV + 171 + 55 s. Upsala, Förf. Pr. 3.

4362. **Magnusson, A. M.,** Nicolaus Olai Botniensis. Akad. afh. (1) + 197 + IV s. Upsala, Förf.

4363. **Silfverstolpe, Carl,** Klosterfolket i Vadstena. Personhistoriska anteckningar. H. 1. 96 s. Sthlm, Norstedt.
Skrifter och handlingar utgifna genom Svenska Autografsällskapet. 4.

4364. **Stavenow, Ludvig,** Olaus Petri såsom historieskrifvare. Några anmärkningar vid studiet af hans svenska krönika.
Festskrift tillägnad f. d. konsuln Oscar Ekman den 16 December 1898 af Göteborgs Högskola, s. 195—221.

4364 1/2. **Söderhielm, Erik,** Johan Christopher Toll.
Illustrerad Militärrevy 1898. Årg. 1, s. 57—71, 137—152.

4365. **Trolle-Bonde, Carl,** Riksrådet grefve Gustaf Bonde. D. 1. (2) + 265 s. + 12 portr. D. 3: Gustaf Bondes otryckta politiskt-historiska skrifter. VIII + 397 s. Lund, Gleerupska bokh. Pr. D. 1: 7. D. 3: 8,50. Tr. i 150 numrerade exemplar.

4366. **Vistrand, P. G.** o. **Seth, Martin,** Smålands nation i Upsala. Biografiska och genealogiska anteckningar. D. 1: H. 4. 1828—1844 af *P. G. Vistrand*, s. 529—661. Upsala, Akademiska bokh. Pr. 2,50.

4367. **Wrangel, F. U.** o. **Bergström, Otto,** Svenska adelns ättartaflor ifrån år 1857. H. 14—16: D. 2, s. 161—400. Sthlm, Norstedt. Pr. 2,25 häftet.

4368. **Ättartal,** Svenska, för år 1898 afsedda att utgöra tidskrift för svensk slägtkunskap och slägtforskning samt slägtbok och slägtkalender. Årg. 12. [Utg. af *V. Örnberg.*] XVI + 568 s. Sthlm, Förf. Pr. 4,50.
Se nedan »Recensioner» 4512.

Krigshistoria.

4369. **Clarke, George Sydenham,** Russia's sea-power past and present or the rise of the Russian navy. XV + 202 s. + 2 kartor. London, John Murray.

4370. **Lidt** om Fredrikshalds civile og militære Historie. Ved Premierlieutenant R.
Folkevennen (Kristiania) 1898, s. 94—114, 298—319, 419—437.

4371. **Madsen, Emil,** Om Rytteriet i de danske Hære i det 16:de Aarhundrede.
Historisk Tidsskrift (Kjöbenhavn). Syvende Række. Bd 1, s. 414—460.

4372. **Madsen, Emil,** Studier over Danmarks Hærvæsen i det 16:de Aarhundrede. 1: Tjenestevilkaarene. 89 + (1) s.
Militært Tidsskrift (Kjöbenhavn) 1898. Tillægshæfte 1 til Aarg. 27.

4373. **Larsen, Axel,** Sveriges gamle karolinske Hær og den nye Hærforbedring.
Dansk Tidsskrift 1898, s. 426—441.

4374. **Natt och Dag, S.,** Vår flotta, dess plats i försvaret och hvad vi böra fordra af densamma.
Allmänna Försvarsföreningens Årsskrift 1898: 2, s. 1—35.

4375. **Wrangel, Herman** Svenska flottans bok. En populär framställning af vårt sjövapens utveckling och nuvarande ståndpunkt jämte skildringar af tjänsten och lifvet ombord, bilder från äldre och nyare tider m. m. H. 4—10, s. 145—469 + (6) s. + pl. Sthlm, Seligmann. Pr. 90 öre häftet.

Litteratur- och Konsthistoria.

4376. **Göthe, Georg,** Johan Tobias Sergel, hans lefnad och verksamhet. 344 + (3) s. + 8 pl. Sthlm, Wahlström & Widstrand. Pr. 10.

4377. **Hahr, August,** En gustaviansk målare. Per Krafft d. ä. och hans verksamhet i Sverige. [Akak. afh. Upsala.] 108 s. + 2 pl. Sthlm, Wahlström & Widstrand. Pr. 2,25.

4378. **Himmelstrand, Hjalmar,** Olof Bergklints kritiska verksamhet. Ett bidrag till den literära granskningens historia i Sverige. Akad. afh. 134 s. Upsala, Förf.

4379. **Levertin, Oscar,** Johan Wellander. Literaturhistorisk studie öfver skiftet mellan frihetstiden och den gustavianska åldern. D. 2, s. 113—183. Upsala.
Skrifter utgifna af Svenska Literatursällskapet. 15: 2.

4380. **Ljungstedt, Karl,** Eddan. Om och ur de fornnordiska guda- och hjältesångerna. En populär framställning. (4) + 248 s. Sthlm, Seligmann. Pr. 2,75.

4381. **Ljungstedt, Karl,** Grunddragen af modersmålets historia. En populär framställning. (2) + 204 s. Sthlm, Seligmann. Pr. 3.

4382. **Warburg, Karl,** Lidners »Medea». Ett tillägg till min Lidner-monografi. 38 s. Göteborg, Wettergren & Kerber. Pr. 75 öre.
Särtryck ur Göteborgs Högskolas Festskrift tillägnad konsul O. Ekman.

4383. **Wrangel, Ewert,** Ett blad ur historien om Sveriges litterära förbindelser med Frankrike.
Samlaren 1898, s. 54—80.

4384. **Wrangel, Ewert,** Om Fänrik Ståls sägner. En minnesskrift. VIII + 167 + (1) s. + 1 karta. Lund, Gleerup. Pr. 1,25.

Statsrätt, Juridik och Nationalekonomi m. m.

4385. **Kjellberg, Carl M.,** Södermannalagen och dess konungabalk.
Historisk Tidskrift 1898, s. 295—318.

4386. **Kjellén, Rudolf,** Studier i äldre Vestgötalagen.
Tidsskrift for Retsvidenskab. 1898. Aarg. 11, s. 205—241.

4387. **Något** om landskapslagarnas uppkomst. Af *J. L.*
Ny Illustrerad Tidning. 1898, s. 67, 70.

4388. **Rönnblad, Ernst,** Formerna för grundlagsfrågors behandling i svenska riksdagen 1809—1866. Akad. afh. VI + (2) + 228 s. Upsala, Lundqvistska bokhandeln. Pr. 2.

4389. **Sjögren, Wilhelm,** Om den fornsvenska skuldprocessens grundformer.
Tidsskrift for Retsvidenskab. 1898. Aarg. 11, s. 36—83.

4390. **Sjögren, Wilhelm,** Om förhistorisk privaträtt i Sveriges medeltidslagar.
Nordisk Tidskrift 1898, s. 645—663.

4391. **Östgöta Laghbok.** [Permtitel.] [Fototypisk reproduktion af Cod. Holm. B. 50, utförd å Generalstabens litografiska anstalt i Stockholm och utg. af Algernon Börtzell.] 1 vanlig trycksida. Fol. Sthlm.

Bibliografi.

4392. **Bygdén, Leonard,** Svenskt anonym- och pseudonymlexikon. Biografisk förteckning öfver uppdagade anonymer och pseudonymer i den svenska litteraturen. H. 1. VII + 95 s. Upsala.
Skrifter utgifna af Svenska Literatursällskapet. 17:1.

4393. **Gödel, Vilhelm,** Katalog öfver Kongl. Bibliotekets fornisländska och fornnorska handskrifter. 2.
Kongl. Bibliotekets handlingar. 20, s. 65—192.

4394. **Jahresberichte** der Geschichtswissenschaft im Auftrage der Historischen Gesellschaft zu Berlin herausgegeben von *E. Berner*. Jahrg. 19. 1896. XVIII + 280 + 512 + 317 + 352 s. Berlin, Gaertner.
Afdelningen för Sverige är skrifven af *Severin Bergh* och utgör s. 197—204 af tredje afdelningen. Afdelningen för Finland har till författare *M. G. Schybergson* o. *A. Hackman* och utgör s. 205—218 af tredje afdelningen.

4395. **Setterwall, Kristian,** Svensk historisk bibliografi 1897. 29 s.
Bilaga till Historisk Tidskrift 1898. 50 separatexemplar.

4396. **Westrin, Theodor,** Förteckning öfver hemliga råds-, konselj- och statsrådsprotokoll 1725—1813.
Meddelanden från Svenska Riksarkivet. 22, s. 17—88.

Topografi.

4397. **Ahlenius, K.,** Die älteste geographische Kenntnis von Skandinavien.
Eranos 1898, s. 22—47.

4398. **Anteckningar,** Kronologiska, rörande Göteborg. 2:a tillökade uppl. (2) + 285 s. Göteborg, N. P. Pehrsson. Pr. 5,50.

4399. **Bergman, C. J.,** Gotlands geografi och historia. 4:e upplagan omarbetad af *Holger Rosman*. VIII + 144 s. + 1 karta. Sthlm, Norstedt. Pr. 1,75.

4400. **Bergström, Gustaf,** Medeltidsmålningarna i Arboga stadskyrka. Franciskanerminne. 42 s. + 2 pl. Örebro, Förf. Pr. 75 öre.

4401. **Björkander, Adolf,** Till Visby stads äldsta historia. Ett kritiskt bidrag. Akad. afh. XVI + 137 + (1) s. Upsala, Förf.
Se nedan »Recensioner» 4516.

4402. **Bugge, Alexander,** Gotlændingernes handel paa England og Norge omkring 1300.
Historisk Tidsskrift (Kristiania). Tredie Række. Bd 5, s. 145—180.

4403. **Bugge, Alexander,** Visby.
Kringsjaa. Bd 11, s. 801—812.

4404. **Lundberg, A. V.,** Ruinen vid Hammersta i Ösmo socken, Södertörn
Svenska Fornminnesföreningens tidskrift. Bd 10, s. 182—188.

4405. [**Lundberg, A. V.,**] Templum cathedrale Vaztenense &c. h. e. Vadstena klosterkyrka m. fl. 42 s. Vadstena, Victor Janssons bokh. [Tr. i Stockholm.] Pr. 75 öre.

4406. **Ring, Herman A.,** Sveriges konungaborg, Stockholms slott från Birger Jarls och Vasarnes till Oscar II:s tid, dess grundläggning och första utveckling, dess ombyggnad, brand och nybyggnad, dess nuvarande och forna utseende och inredning, dess rum och salar, dess konstskatter och samlingar, dess historiska minnen, dess furstar och furstinnor, det hoflif där lefts och lefves, de besök af främmande potentater det mottagit. Med omkring 600 illustrationer, porträtt, vyer, exteriörer och interiörer från olika tider. H. 1—9. 208 s. Sthlm, Fröléen & Comp. Pr. 30 öre häftet.

4407. **Snöbohm, Alfred Theodor,** Gotlands land och folk. Hufvuddragen till en teckning af Gotland och dess öden från äldre till nuvarande tider. 2:a uppl. H. 3—5, s. 97—256. Visby, Gotlänningens tryckeriaktiebolags förlag. Pr. 40 öre häftet.

4408. **Tidander, L. G. T.,** Kristianstad förr och nu. Anteckningar för Nya Skånska Posten. 21 s. 4:o. Kristianstad, Hj. Möllers bokh. Pr. 25 öre.

4409. **Wrangel, F. U.,** Något om Skeppsholmen i forna dagar.
Vintergatan. Samling på vers och prosa utgifven af Sveriges författareförening. Årg. 5, s. 283—298.

4410. **Åkerblom, Fredrik,** I Göteborg för omkring hundra år sedan. Romantiserad kulturhistorisk skizz. Med vyer från Göteborg för 100 år sedan. 239 s. Göteborg, Gustaf Bellander. Pr. 3.

Kulturhistoria.

4411. **Arcadius, C. O.,** Bilder ur svenska folkundervisningens historia. H. 2, s. 89—144 + (2) s. + 3 portr. Sthlm, Norstedt. Pr. 1.
Innehåller biografier öfver Torsten Rudenschöld och Fredrik Ferdinand Carlson.

4412. **Fahlbeck, Pontus E.,** Sveriges adel. Statistisk undersökning öfver de å riddarhuset introducerade ätterna. D. 1: Ätternas demografi. XI + 574 s. Lund, Gleerup. Pr. 15.

4413. **Fries, Ellen,** Betydelsen för Sveriges utveckling af 1600-talets krigspolitik. 38 s. Sthlm, Beijer. Pr. 25 öre.
Föreningen Heimdals folkskrifter. 54—55.

4414. **Fries, Th. M.,** Den första naturvetenskapliga forskningsfärden i Sverige. 1—2.
Nordisk Tidskrift 1898, s. 481—497, 517—537.

4415. [**Fröding, Hugo,**] Ur en Göteborgssläkts krönika: Hopsamlade minnen af *H. F.* 36 s. Sthlm, Förf.

4416. **Goldscheider, Franz,** Über die Einführung des neuen Kalenders in Dänemark und Schweden. Programm. 39 s. 4:o. Berlin, Gaertner.
Wissenchaftliche Beilage zum Jahresbericht des Luisenstädtischen Realgymnasiums zu Berlin. Ostern 1898.

4417. **Hildebrand, Hans,** Sveriges medeltid. Kulturhistorisk skildring. D. 2: 6, s. 763—984 + (4) s. Sthlm, Norstedt. Pr. 5.

4418. **Isberg, A. U. J:r,** Bilder från det gamla Malmö. Kulturhistoriska skildringar. VII + 390 + (1) s. Malmö, Förf. Pr. 5.
Innehåller bl. a. Malmö stads krigshistoria åren 1675—1679 o. Malmö i farsots- och pesttider.

4419. **Kruse, John,** S:t Knutsgillet i Malmö. Kulturhistoriska bidrag till dess 600-åriga historia. Med fyra illustrationer samt bilagor och register. 91 + (1) s. Sthlm, Förf. Pr. 3.
Tr. i 200 exemplar.

4420. **Palmquist, Erich,** Någre widh sidste Kongl. ambassaden till tzaren i Muskou gjorde observationer öfwer Ryssland, des wägar ... Anno 1674. 47 s. Tv. Fol. Sthlm, Generalstaben. Pr. bunden 100 Kr.

4421. **Schmitz, Wilh.,** Privatwohlthätigkeit im Mittelalter. (Unter besonderer Berücksichtigung des skandinavischen Nordens.)
Historisches Jahrbuch. Im Auftrage der Görres-Gesellschaft herausg. v. Joseph Weiss. 1898, s. 288—304, 772—791.

4422. **Schück, Henrik,** Ett blad ur bokhandelns historia.
Pro Novitate. Festskrift utgifven af Svenska Bokhandels-Medhjälpareföreningen till minne af dess 10-åriga tillvaro, s. 11—19.

4423. **Wieselgren, Harald,** Några anteckningar om den svenska bokhandeln i vårt århundrade.
Pro Novitate. Festskrift utgifven af Svenska Bokhandels-Medhjälpareföreningen till minne af dess 10-åriga tillvaro, s. 54—64.

4424. **Wigström, Eva,** Folktro ock sägner.
Nyare Bidrag till kännedom om de svenska landsmålen ock svenskt folklif. 1898. H. 61, s. 5—84.

4425. **Wrangel, Evert,** Drottning Christina och Le grand Cyrus. Ett kapitel ur en afhandling om drottning Christina och den pretiösa societeten.
Pro Novitate. Festskrift utgifven af Svenska Bokhandels-Medhjälpareföreningen till minne af dess 10-åriga tillvaro, s. 20—44.

Kyrkohistoria.

4426. **Ahnfelt, Otto,** »Cancelleren Laurentii Andreæ tankar om Presterskapet.»
Historisk Tidskrift 1898, s. 60—62.

4427. **Ahnfelt, Otto,** En Skriftebok från Göinge härad på 1600-talet.
Kirkehistoriske Samlinger. Bd 5, s. 334—345.

4428. **Alstermark, Bror,** De religiöst-svärmiska rörelserna i Norrland 1750—1800. 1. Herjeådalen och Helsingland. Akad. afh. [Upsala.] VI + (2) + 148 s. Strengnäs, Förf.

4429. **Berggren, J. E.,** Olaus Petris reformatoriska grundtankar. 77 s. Upsala.
Upsala Universitets Årsskrift 1899. [Tr. 1898.]

4430. **Hall, Frithiof,** Bidrag till Cistercienserordens historia i Sverige. 1: Munkklostren. Akad. afh. [Upsala.] VII + (2) + 174 s. Hernösand, Förf.

4431. **Hussinetz,** Magister de Hussinetz' Historia gestorum Christi, för första gången utgifven med inledning af *Herman Lundström*. 50 s. Upsala, Utg. Pr. 1,25.

4432. **Jordebok,** Vadstena klosters, 1500 jemte tillägg ur klostrets äldre jordeböcker. Utgifven af Kongl. Samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia genom *Carl Silfverstolpe*: s. 97—315. Sthlm, Norstedt.
Historiska Handlingar. D. 16: N:o 1.

4433. **Laurentius Petri,** Quæstiones aliquot circa magistratum eller några spörszmåll om werdzlig öffuerheett. För första gången utgifna af *Herman Lundström*. XII + 29 s. Upsala.
Skrifter utgifna af Svenska Literatursällskapet. 11: 6.

4434. **Lundqvist, Karl Gustaf,** Biskop Jakob Serenius och arbetet för en förbättrad bibelöfversättning under Adolf Fredrik och Gustaf III.
Kyrklig Tidskrift 1898, s. 349—375.

4435. **Lundström, Herman,** Undersökningar och aktstycken. Bidrag till svenska kyrkans historia. VI + 143 s. Upsala, Förf. Pr. 5.

4436. **Olavus Petri,** Undervisning om menniskans årliga skapelse, fall och upprättelse samt tvänne fragment om helgon och om änglar. Efter författarens egenhändiga manuskript utgifna af *Otto Ahnfelt*. Festskrift af Svenska Literatursällskapet vid Olavus-Petri-statyns aftäckande. VII + 92 s. + 1 facs. Upsala.
Skrifter utgifna af Svenska Literatursällskapet. 11: 7.

Finland och Östersjöprovinserna.

4437. **Aktenstücke,** Drei, aus dem Staatsarchiv in Marburg zum Jahre 1617. Mitgetheilt v. *August v. Bulmerincq*.
Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostseeprovinzen Russlands aus dem Jahre 1897, s. 135—139.

4438. **Bergengrün, Alexander,** Herzog Christoph von Mecklenburg, letzter Koadjutor des Erzbistums Riga. Ein Beitrag zur livländischen und mecklenburgischen Geschichte. VII + (1) + 324 + (1) s. + 1 Taf. Reval, F. Kluge.
Bibliotek Livländischer Geschichte, herausg. v. E. Seraphim. Bd 2.

4439. **Bidrag** till Finlands historia. Med understöd af statsmedel i tryck utgifna af Finlands statsarkiv genom *Reinh. Hausen*. D. 2: H. 2, s. 273—451. Helsingfors. Pr. 3 m.
Innehåller Ransakningar och domar rörande trolldomsväsendet på Åland 1666—1678.

4440. **Bonsdorff, Carl von,** Strödda uppsatser. 1. (1) + 165 s. Helsingfors.
Innehåller: Djäknelif och djäknegång. Huru Gustaf II Adolf hyllades i Finland. Landskapsmöten i Finland på 1670-talet. Om »majmiseriet». Pesten i Åbo 1657. Åbo akademis rectores illustres. En kvinnofråga för hundra år sedan. Finlands sista hyllning åt svensk konung.

4441. **Bonsdorff, Carl von,** Åbo stads historia under 17 seklet. Bd 2: H. 1. 236 s. Helsingfors. Pr. 7 m.
Bidrag till Åbo stads historia. Utg. på föranstaltande af bestyrelsen för Åbo stads historiska museum. Ser. 2: D. 5.

4442. **Bref,** Tvenne, från tiden för Finlands skilsmässa från Sverige. Meddelade af *K. G. Leinberg*.
Skrifter utgifna af Svenska Literatursällskapet i Finland. Förhandlingar och uppsatser. 11. 1897, s. 190—194.

4443. **Bruiningk, Hermann,** Die älteren Kirchenbücher Livlands.
Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostseeprovinzen Russlands aus dem Jahre 1897, s. 46—67.

4444. **Dillner, T. S.,** Björneborgs stads historia.
Finsk Tidskrift 1898. D. 2, s. 66—79.

4445. **Förteckning** öfver Åbo domkyrkas prebenden och Kungl. Majestäts arf och eget i Finland — från 1550-talet. Från Svenska Riksarkivet. Kungl. Majestäts arf och eget i Finland 1537—1574. Meddelad af *K. G. Leinberg.*
Historiallinen Arkisto. D. 15, s. 244—263.

4446. **Girgensohn, Paul,** Geschichte der Reduction Hapsals.
Beiträge zur Kunde Est-, Liv- und Kurlands. Bd 5, s. 251—269.

4447. **Grotenfelt, Kustavi,** Muutamia lisiä Suomen keskiaikaisen aateliston genealogiaan.
Historiallinen Arkisto. D. 15, s. 303—314.

4448. **Haas, A.,** Rügensche Skizzen. 140 s. Greifswald, J. Abel.

4449. **Hedengren, Johannes,** Malmgård egendom i Pernå socken. Anteckningar till godsets historia. (2) + 163 + (1) s. + 1 bilaga. Lovisa.

4450. **Helle, J. A.,** Havaintoja Saksi-Puolan poliitisen historian alalta vv. 1710—1711. Akad. afh. VIII + 128 s. Vaasa.

4451. **Hermes, Carl Wilhelm,** Wismar, ein Stadtbild von der Ostsee. (2) + 106 + (1) s. Wismar, Willgeroth & Wenzel.

4452. **Lagerblad, Elis,** Förteckning öfver Svenska Literatursällskapets i Finland manuskriptsamling.
Skrifter utgifna af Svenska Literatursällskapet i Finland. Förhandlingar och uppsatser. 11. 1897, s. 197—216.

4453. **Lange, Edmund,** Die Greifswalder Sammlung Vitæ Pomeranorum. Alphabetisch nach Geschlechtern verzeichnet. (1) + XIX + 406 s. Greifswald, J. Abel.
Baltische Studien. Erste Folge. Ergänzungsband.

4454. **Leinberg, K. G.,** Om finska mäns studieresor i äldre tid. Föredrag hållet på Finska Historiska Samfundets årsdag den 9 Nov. 1897.
Historiallinen Arkisto. D. 15, s. 264—302.

4455. **Neovius, Ad.,** Spridda anteckningar rörande Henric Gabriel Porthan.
Historiallinen Arkisto. D. 15, s. 214—243.

4456. **Nottbeck, Eugen v.,** Ein Spottlied auf den Ordensmeister Gotthard Kettler. Vortrag gehalten am 2 October 1897 in der estländischen literärischen Gesellschaft.
Beiträge zur Kunde Ehst-, Liv- und Kurlands. Bd 5, s. 191—207.

4457. **Pajula, J. S.,** Pietismi ja uskonnolliset liikkeet Suomessa vv. 1686—1772. Akad. afh. (1) + 207 s. Hämeenlinnassa.

4458. **Poelchau, Arthur,** Die livländische Geschichtsliteratur im Jahre 1897. (1) + 59 s. Riga, N. Kymmel.

4459. **Porthan, H. G.,** Bref från Henrik Gabriel Porthan till samtida. Utgifna af *Ernst Lagus.* IX + 359 + (1) s. Helsingfors. Pr. 8 m.
Skrifter utgifna af Svenska Literatursällskapet i Finland. 38.

4460. **Protokoller,** Consistorii Academici Aboensis äldre. Utgifna af Finska Historiska Samfundet. D. 3: 1664—1671. (3) + 600 + (2) s. Helsingfors. Pr. 6 m.

4461. **Pyl, Theodor,** Nachträge zur Geschichte der Greifswalder Kirchen. H. 1. (2) + 69 s. H. 2. VIII + 103 s. Greifswald J. Bindewald u. J. Abel.

4462. **Samson-Himmelstjerna, H. v.,** Die kaiserliche Finländische oekonomische Sozietät, 1797—1898.
Baltische Monatsschrift 1898, s. 209—251, 287—343.
Innehåller åtskilligt som berör Finlands ekonomiska utveckling under gångna tider.

4463. **Schauman, Georg,** Jacob Tengström och Anders Schönberg.
Finsk Tidskrift 1898. Bd 1, s. 416—435.

4464. **Schwartz, Ph.,** Beziehungen des Zaren Boris Godunow zu Riga.
Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostseeprovinzen Russlands aus dem Jahre 1897, s. 27—35.

4465. **Slotte, K. F.,** Matematikens och fysikens studium vid Åbo universitet. (2) + 309 s. Helsingfors. Pr. 3 m. 50 p.
Skrifter utgifna af Svenska Literatursällskapet i Finland. 37.

4466. **Tawaststjerna, W.,** Muutamia tietoja Vatikaanin arkistosta.
Historiallinen Arkisto. D. 15, s. 325—364.

4467. **Utdrag** ur Åbo stads dombok 1637. Utgifna af *Torsten Hartman*. 261 s. Helsingfors.
Bidrag till Åbo stads historia. Utgifna på föranstaltande af bestyrelsen för Åbo stads historiska museum. Ser. 1: 9.

4468. **Westling, Gustaf Oskar Fredrik,** Mittheilungen über den kirchlichen Cultus in Ehstland zur Zeit der schwedischen Herrschaft. Kirchengeschichtliche Studie. (Autorisirte Uebersetzung aus dem Schwedischen.)
Beiträge zur Kunde Ehst-, Liv- und Kurlands. Bd 5, s. 270—302.

4469. **Westling, Gustaf Oskar Fredrik,** Mittheilungen über den Volksunterricht in Ehstland 1561—1710. Autorisirte Uebersetzung aus dem Schwedischen.
Beiträge zur Kunde Ehst-, Liv- und Kurlands. Bd 5, s. 231—247.

4470. **Westling, Gustaf Oskar Fredrik,** Mittheilungen über die Kirchenverfassung in Estland zur Zeit der schwedischen Herrschaft. Kirchengeschichtliche Studie. Vom Verfasser autorisirte Uebersetzung.
Beiträge zur Kunde Ehst-, Liv- und Kurlands. Bd 5, s. 131—190.

4471. **Winkler, R.,** Beiträge zur Kenntniss des Chronisten Kelch und seiner Zeit.
Beiträge zur Kunde Ehst-, Liv- und Kurlands. Bd 5, s. 111—130.

4472. **Öhlander, Carl,** Bidrag till kännedom om Ingermanlands historia och förvaltning. 1: 1617—1645. Akad. afh. IV + 235 s. + 8 pl. o. kartor. Upsala, Akademiska bokh. Pr. 2,50.

Allmän och utländsk historia.

4473. **Bang, Gustav,** Europeisk kulturhistoria i korta drag. Öfvers. från manuskriptet af *C. Å. Zachrisson*. D. 2, s. 333—777 + X s. + pl. Sthlm, Norstedt. Pr. 4,50.

4474. **Becker, C. F.,** Världshistoria. Omarbetad och till våra dagar fortsatt af professor *Wilhelm Müller*. Ny svensk illustrerad upplaga. Öfversättning och bearbetning af *O. W. Ålund*. H. 47—56. Bd 5,

s. 241—385 + (4) s. + pl. + 1 karta. **Franska revolutionen och första kejsardömet och början af Författnings- och nationalitetsstrider 1816—1870.** Bd 6: **Slutet af Författnings- och nationalitetsstrider 1816—1870 och början af Det nya tyska kejsardömet 1870—92.** 328 s. + pl. + 1 karta. Sthlm, Alb. Bonnier. Pr. 50 öre häftet.

4475. **Boëthius, S. J.,** Historisk läsning för skolan och hemmet. Allmänna historien. 2: Medeltiden. VIII + 392 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 3.25. En illustrerad upplaga. XII + 491 s. Pr. 4,25.
Se nedan »Recensioner» 4521.

4476. **Dumrath, O. H.,** Det XIX århundradet i ord och bild. Politisk och kultur-historia efter bästa källor bearbetad för svenska förhållanden. H. 1—6. 144 s. + pl. 4:o. Sthlm, Geber. Pr. 75 öre häftet.

4477. **Historie,** Danmarks Riges, af *Joh. Steenstrup, Kr. Erslev, A. Heise, V. Mollerup, J. A. Fridericia, E. Holm, A. D. Jörgensen.* Historisk illustreret. D. 1: Steenstrup, Johannes C. H. R., Danmarks Riges Historie, Oldtiden og den ældre Middelalder. H. 4—9, s. 73—216. D. 2: Erslev, Kr., Danmarks Riges Historie, Den senere Middelalder. H. 1—3. 80 s. D. 6: Jörgensen, A. D., Danmarks Riges Historie 1814—1864. H. 11—20, s. 241—468. Köbenhavn, Det Nordiske Forlag. Pr. 60 öre häftet.

4478. **Johansson, Karl Ferdinand,** Om de indiska inskrifterna, deras upptäckande och tolkning. Ett blad ur Indiens historia. 19 s. Sthlm, Beijer. Pr. 15 öre.
Föreningen Heimdals folkskrifter. 56.

4479. **Liisberg, H. C. Bering,** Franska revolutionen 1789—1799. Svensk bearbetning af *Ernst Wallis.* H. 13—28, s. 193—448 + pl. + portr. 4:o. Sthlm, Alb. Bonnier. Pr. 60 öre häftet.

4480. **Nyström, J. Fr.,** Vasco da Gama och upptäckten af sjövägen till Indien. 54 s. Sthlm, Beijer. Pr. 30 öre.
Föreningen Heimdals folkskrifter. 52.

Recensioner.

4481. Historiska studier. Festskrift tillägnad Carl Gustaf Malmström den 2 november 1897. (Se N:r 3826.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1898, s. 15—21 af *V. S. [Verner Söderberg],* i Finsk Tidskrift 1898. Bd 1, s. 402—405 af *M. G. Schybergson.*

4482. **Loewe, Richard,** Die Reste der Germanen am Schwarzen Meere. Eine ethnologische Untersuchung.
Rec. i Historisk Tidskrift 1898, s. 32—35 af *Adolf Noreen.*

4483. **Eubel, C.,** Hierarchia catholica medii ævi sive summorum pontificum, s. R. e. cardinalium, ecclesiarum antistitum series ab a. 1198—1431 perducta. (Se N:r 4238.)
Rec. i Mittheilungen des Instituts für oesterreichische Geschichtsforschung (1898). Bd 19 s. 546—554 af *E. v. Ottenthal.*

4484. **Erslev, Kr.,** Valdemarernes storhedstid. (Se N:o 4239.)
Rec. i Nordisk Tidskrift 1898, s. 667—672 af *Hans Olrik;* i Historisk Tidskrift 1898, s. 79—82 af *Ehd. [Emil Hildebrand].*

4485. **Moltesen, L.,** De avignonske pavers forhold til Danmark. (Se N:o 3468.)
Rec. i Historisk Tidsskrift (Kjöbenhavn) Syvende Række. Bd 1, s. 563—570 af *M. Mackeprang.*

4486. **Daenell, E. K.,** Geschichte der deutschen Hanse in der zweiten Hälfte des 14 Jahrhundets. (Se N:r 3835.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1898, s. 9—12 af *K. A. Fryxell;* i Mitteilungen aus der historischen Litteratur. Bd 26, s. 423—424 af *Girgensohn;* i Deutsche Litteraturzeitung 1898, s. 1401—1403 af *W. Stein;* i Literarisches Centralblatt 1898, s. 1478 af *W. St.;* i Historische Vierteljahrsschrift 1898, s. 445—448 af *E. Baasch.*

4487. Hansisches Urkundenbuch. Bd 4. (Se N:r 3470.)
Rec. i Historische Zeitschrift 1898. Bd 82, s. 141—143 af *Bp.*

4488. **Girgensohn, Paul,** Die skandinavische Politik der Hansa 1375—1395. (Se N:r 4242.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1898, s. 64—67 af *K. H—d. [Karl Hildebrand].*

4489. Die Recesse und andere Akten der Hansetage von 1256—1430. Bd. 8. (Se N:r 3839.)
Rec. i Mitteilungen aus der historischen Litteratur. Jahrg. 26, s. 314—316 af *J. Girgensohn;* i Historische Zeitschrift 1898. Bd 82, s. 139—140 af *E. Baasch.*

4490. **Hjärne, Harald,** Svensk-ryska förhandlingar, 1564—1572. Erik XIV:s ryska förbundsplaner. (Se N:r 3848.)
Rec. i The English Historical Review 1898, s. 783—784 af *M. R. Morfill.*

4491. **Gebauer, J.,** Kurbrandenburg in der Krisis des Jahres 1627. (Se N:r 3503.)
Rec. i Deutsche Zeitschrift für Geschichtswissenschaft 1897/98. Monatsblätter, s. 300—303 af *H. Kiewning.*

4492. **Klopp, Onno,** Der dreissigjährige Krieg bis zum Tode Gustav Adolfs 1632. Bd 3. (Se N:r 3509.)
Rec. i Historische Zeitschrift 1898. Bd 81, s. 309—313 af *Hermann Diemar.*

4493. Politische Korrespondenz des Grafen Franz Wilhelm von Wartenberg, Bischofs von Osnabrück, aus den Jahren 1621—1631. Hgb. v. *H. Forst.* (Se N:r 3856.)
Rec. i Deutsche Litteraturzeitung 1898, s. 1367—1370 af *K. Wittich.*

4494. **Bär, Max,** Die Politik Pommerns während des dreissigjährigen Krieges. (Se N:r 3511.)
Rec. i Forschungen zur Brandenburgischen und Preussischen Geschichte 1898. Bd 10, s. 418—419 af *Victor Loewe;* i Mitteilungen aus der historischen Litteratur. Jahrg. 26, s. 78—84 af *G. Gaebel;* i Historische Zeitschrift 1898. Bd 81, s. 524—528 af *Hermann Diemar.*

4495. **Chroust, Anton,** Abraham von Dohna. (Se N:r 3504.)
Rec. i Forschungen zur Brandenburgischen und Preussischen Geschichte 1898. Bd 10, s. 419—420 af *Victor Loewe;* i Deutsche Zeitschrift für Geschichtswissenschaft 1897/98. Monatsblätter, s. 298—300 af *H. Kiewning.*

4496. **Philippson, Martin,** Der Grosse Kurfürst Friedrich Wilhelm von Brandenburg. Th. 1. (Se N:r 3523.)
Rec. i Forschungen zur Brandenburgischen und Preussischen Geschichte. Bd 10, s. 422—425 af *C. Spannagel;* i Historische Vierteljahr-

schrift 1898, s. 279—284 af *K. Breysig;* i The English Historical Review 1898, s. 373—376 af *A. W. Ward.*

4497. **Haumant, Emile,** La guerre du Nord 1655—1660. (Se N:r 2565.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1898, s. 44—49 af *Herman Brulin.*

4498. **Jones, Guernsey,** The diplomatic relations between Cromwell and Charles X of Sweden. (Se N:r 3868.)
Rec. i The English Historical Review 1898, s. 170 af *R. Nisbet Bain.*

4499. **Köcher, Adolf,** Geschichte von Hannover und Braunschweig 1648 bis 1714. Th. 2: 1668—1674. (Se N:r 3134.)
Rec. i Forschungen zur Brandenburgischen und Preussischen Geschichte. Bd 10, s. 425—426 af *C. Spannagel.*

4500. **Unger, W. v.,** Feldmarschall Derfflinger. (Se N:r 3874.)
Rec. i Forschungen zur Brandenburgischen und Preussischen Geschichte 1898. Bd 10, s. 420—421 af *C. Spannagel.*

4501. **Müsebeck, Ernst,** Die Feldzüge des Grossen Kurfürsten in Pommern 1675—1677. (Se N:r 3884.)
Rec. i Mitteilungen aus der historischen Litteratur. Jahrg. 26, s. 201—203 af *M. Wehrmann*

4502. **Waliszewski, K.,** Pierre le Grand: l'éducation, l'homme, l'oeuvre. (Se N:r 3895.)
Rec. i The Edinburgh Review 1898. Vol. 1, s. 460—484; i Revue d'histoire diplomatique 1898, s. 121—123 af *André Le Glay.*

4503. **Stille, Arthur,** Danmarks politik gent emot Sverige 1707—1709. (Se N:r 4305.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1898, s. 71—78 af *C. H. H. [Carl Hallendorff].*

4504. **Stavenow, Ludvig,** Frihetstiden, dess epoker och kulturlif. (Se N:r 4313.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1898, s. 69—71 af *Ehd. [Emil Hildebrand].*

4505. **Holm, Edvard,** Danmark-Norges Historie fra den store nordiske Krigs Slutning til Rigernes Adskillelse (1720—1814). Bd 3: Afdeln. 1—2. (Se N:r 3920 o. 4314.)
Rec. i Nordisk Tidskrift 1898, s. 511—516 af *Aage Friis.*

4506. Politische Correspondenz Friedrich's des Grossen. Bd 21—24. (Se N:r 2751, 3161, 3562 ½ o 3924.)
Rec. i Forschungen zur Brandenburgischen und Preussischen Geschichte. Bd. 10, s. 481—486 af *Kurt Treusch von Buttlar;* Historische Zeitschrift 1898. Bd 81, s. 499—504 af *M. Immich.*

4507. **Heidenstam, O. G. von,** Une soeur du Grand Frédéric, Louise-Ulrique, reine de Suède. (Se N:r 3923.)
Rec. i Deutsche Litteraturzeitung 1898, s. 1429—1433 af *Fritz Arnheim.*

4508. **Odhner, C. T.,** Sveriges politiska historia under konung Gustaf III:s regering. D. 2. 1779—1787. (Se N:r 3564.)
Rec. i Finsk Tidskrift 1898. Bd 1, s. 107—117 af *M. G. Schybergson.*

4509. **Danielson, R.,** Finska kriget och Finlands krigare 1808—09. (Se N:r 3934.)
Rec. i Finsk Militär Tidskrift 1898, s. 1—3 af *C. F. W.*

4510. Hans Järtas och G. F. Wirséns brefväxling år 1814. Utgifven af *Oscar Alin.* (Se N:r 3956.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1898, s. 12—15 af *Ehd. [Emil Hildebrand].*

4511. **Historisk jubileumslitteratur från 1897.**
Rec. i Historisk Tidskrift 1898, s. 1—6 af *Ehd. [Emil Hildebrand].*

4512. **Ättartal, Svenska,** för år 1898. Årg. 12. (Se N:r 4368.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1898, s. 25—26 af *Ehd. [Emil Hildebrand].*

4513. **Gödel, Vilhelm,** Fornnorsk-isländsk litteratur i Sverige. 1. (Se N:r 4010.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1898, s. 67—69 af *Gustav Storm.*

4514. **Schück, Henrik,** o. **Warburg, Karl,** Illustrerad svensk litteraturhistoria. D. 1, 2. (Se N:r 3249, 3655 o. 4013.)
Rec. i Nordisk Tidskrift 1898, s. 152—157 af *Julius Clausen.*

4515. **Hildebrand, Emil,** Svenska statsförfattningens historiska utveckling från äldsta tid till våra dagar. (Se N:r 3661.)
Rec. i Finsk Tidskrift 1898. Bd 2, 387—390 af *Carl von Bonsdorff.*

4516. **Björkander, Adolf,** Till Visby stads äldsta historia. (Se N:r 4401.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1898, s. 27—31 af *C. H. H. [Carl Hallendorff].*

4517. **Stockholm,** Sveriges hufvudstad skildrad med anledning af Allmänna konst- och industriutställningen 1897, enligt beslut af Stockholms Stadsfullmäktige. Utgifvare *E. W. Dahlgren.* (Se N:r 4058.)
Rec. i Finsk Tidskrift 1898. Bd 1, s. 231—234 af *R. F. v. Willebrand.*

4518. **Böttiger, John,** Svenska statens samling af väfda tapeter. D. 1—4. (Se N:r 3288 o. 4194.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1898, s. 61—64 af *Aqut. [Joh. Ax. Almquist].*

4519. **Levin, Herman,** Den svenska kyrkans bekännelse i historisk belysning. (Se N:r 4078.)
Rec. i Finsk Tidskrift 1898. Bd 1, s. 488—484 af *M. G. S. [M. G. Schybergson].*

4520. **Seraphim, Ernst,** Der Feldoberst Klaus Kursell und seine Zeit. (Se N:r 4107.)
Rec. i Baltische Monatsschrift 1898, s. 162—164 af *A. Bergengrün.*

4521. **Boëthius, S. J.,** Historisk läsning för skolan och hemmet. Illustrerad uppl. Allmänna historien. D. 2: Medeltiden. (Se N:r 4475.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1898, s. 49 57 af *L. S. [Ludvig Stavenow].*

4522. **Langlois, Ch.-V.** et **Seignobos, Ch.,** Introduction aux études historiques.
Rec. i Historisk Tidskrift 1898, s. 41—44 af *Ehd. [Emil Hildebrand].*

Svenska historiska föreningens årssammankomst i Stockholm den 1 mars 1899.

Sedan riksarkivarien Odhner öppnat sammankomsten, uppläste sekreteraren följande

Årsberättelse för 1898.

Den svenska historiska föreningen har under året räknat omkring 900 årsafgiftbetalande medlemmar inom och utom Sverige. Föreningens grundfond uppgår till samma belopp som vid slutet af 1897 eller 5,100 kronor.

Ur föreningens styrelse utträdde i början på året på grund af ålderdom och hälsoskäl f. d. riksarkivarien R. M. Bowallius, som tillhörde föreningens stiftare och tillhört styrelsen ända sedan dess första konstituerande. I hans ställe invaldes arkivarien dr T. Westrin. Inom styrelsen har riksarkivarien Odhner fungerat som ordförande, lektor E. Hildebrand som sekreterare och hofmarskalken C. Silfverstolpe som skattmästare.

Föreningen har under året utgifvit adertonde årgången af Historisk Tidskrift, hvars innehåll torde vara medlemmarne bekant.

* * *

Året 1898 har icke utmärkts af några sådana äfven på den svenska historieskrifningen inverkande tilldragelser, som förekommo under 1897. Inga jubileer eller minnesfester ha framkallat någon lifligare historisk författarverksamhet. Endast aftäckningen af mäster Olofs staty i Stockholm föranledde en festskrift, i hvilken meddelades en hittills okänd, fast fragmentarisk, egenhändig handskrift af den store reformatorn. Den unga, lifskraftiga högskolan i Göteborg synes ej gärna låta ett tillfälle att utgifva en festskrift försummas och har haft anledning att fira en donator, f. d. konsul Ekman, med en sådan, hvilken äfven innehöll några smärre bidrag af hi-

storisk art. Den westfaliska fredens trehundraårsdag gick tämligen spårlöst förbi och synes icke ens i Tyskland ha framkallat någon nämnvärd litteratur. Fyrahundraårsdagen af Vasco da Gamas färd till Indien slutligen firades äfven i Sverige med ett föredrag och ett par småskrifter eller uppsatser.

Den historiska produktionen under året har hos oss hufvudsakligen flutit fram i tidskrifternas, urkundspublikationernas och disputationernas sedvanliga flodbäddar. Något större arbete har icke utkommit. Hvad tidskrifterna angår, må endast erinras om, att *Autografsällskapets tidskrift* mot slutet af året framträdde icke blott i en ny dräkt utan under den nya titeln *Personhistorisk tidskrift*, därmed äfven till namnet upphörande att vara endast ett samlareorgan. Af våra stora urkundspublikationer ha *Riksrådets protokoll*, *Oxenstiernas Skrifter och Brefväxling*, *Adelsprotokollen* (äldre serien) samt *Sveriges Traktater* fortskridit med hvar sitt band. Vid sidan af dem kan nämnas den af herr Silfverstolpe för K. Samfundets för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia räkning afslutade publikationen *Vadstena klosters jordebok*, i sitt slag en kulturhistorisk på urkunderna byggd sammanställning af stort intresse. Disputationslitteraturen har varit ganska rik: elfva sådana afhandlingar ha under året ventilerats, alla i Uppsala. En af dessa föranledde en kallelse till docentur i historia.

Bland historiska publikationer må nämnas de båda på Generalstabens litografiska anstalt utförda vackra ljustryckseditionerna af *Östgötalagen* samt af *Erik Palmqvists* illustrerade skildring af 1674 års ambassad till Ryssland, den senare ett dokument af stort historiskt och äfven konstnärligt intresse, som i sistnämnda land framkallat ett berättigadt uppseende.

Det *Humanistiska Vetenskapssamfundet i Uppsala* har under året tagit ett nytt steg till förverkligande utaf en bland sina uppgifter, nämligen Stockholms stads beskrifning och historia. Samfundet har fått öfvertaga rätten att utgifva Stockholms stads privilegier och stadsfullmäktige i Stockholm ha beviljat ett anslag för utgifningen af en samling *Bidrag till Stockholms stads historia* ur arkiven, i hvilken samling nämnda privilegier också skola ingå.

Under året har biblioteksamanuensen doktor K. H. Karlsson fortsatt sina arbeten i det Vatikanska arkivet i Rom och har hemsändt en ganska stor samling af afskrifter, hvilka redan tagits i anspråk för historiska forskningar.

Bland förlusterna inom den historiska världen, för så vidt det rör oss, må här erinras om det finska statsrådet Z. Topelius' bortgång den 12 mars. Visserligen har han icke uträttat mycket för den historiska vetenskapen, men så mycket mera för väckande af historiskt sinne och fosterlandskärlek hos ungdomen. En kännare af Gustaf Vasas tidehvarf och under många år utgifvare af dennes bref bortgick med f. d. arkivarien V. Granlund.

Ett historiskt spörsmål, som åtminstone inom fackkretsarna gjort uppseende, har bragts å bane genom en lundensisk afhandling

om *Erik den helige*, i hvilken författaren frånkänt denne konung så godt som alla anspråk på helighet och väsentligen gjort honom till en arftagare af guden Frejs egenskaper och verk. Undersökningen utgjorde ett försök att på en rent historisk fråga tillämpa den komparativt-kritiska forskningsmetod, som t. ex. under Sophus Bugges händer burit så lysande, om än icke alltid så varaktiga frukter på det mytologiska området. Här som i många dylika fall synes dock kritiken ha skjutit öfver målet. Man torde icke äga rätt att för en tid med endast ringa historiska källor ur frånvaron af samtida bevis för vissa fakta, som senare fått traditionens stöd, sluta till dessas obefintlighet; man kan ej komma längre än till konstaterandet af nämnda brist, och den historiska forskningen kan knappast erkänna nödvändigheten eller rätten att under sådana förhållanden tillgripa den komparativt-mytologiska metoden åtminstone i större utsträckning. Det är fara värdt, att vi då skulle få många af våra historiska personligheter upplösta i myter. Ett lärorikare exempel på den moderna strängt kritiska forskningens tillämpning på en tidrymd med endast sparsamma historiska källor erbjöd den danske professorn Kristian Erslevs äfven för vår historia intressanta skrift om Valdemarernas tid i Danmark.

En annan fråga, som väckte intresse äfven utom de egentliga fackmännens krets, var den om den s. k. *kulturhistoriens ställning vid undervisningen*, som behandlades dels på ett par möten, dels i särskilda uppsatser. Af diskussionen vid nämnda möten torde otvifvelaktigt framgått nödvändigheten af att bevara den politiska historiens ram äfven för det kulturhistoriska stoffet, samt svårigheterna att åt detta sistnämnda bereda tillräckligt utrymme och en tillfredsställande behandling. Men å andra sidan framträdde tvifvelsutan ock behofvet för ett mera lefvande historiskt intresse vid undervisningen att bereda större plats än hittills åt sådana skildringar af de inre förhållandena, som belysa de olika samhällsklassernas inbördes ställning, seder och bruk under olika perioder samt själfva civilisationens utveckling, äfvensom vikten af ett konkret framställningssätt. Önskningar uttalades ock, att det svenska kulturhistoriska stoffet måtte rikare, än hittills skett, bearbetas.

I början af september månad 1898 sammanträdde i Haag en *diplomatisk-historisk kongress*, den första i sitt slag, på initiativ af det i Frankrike blomstrande sällskapet för diplomatiens historia. Sverige eller rättare svenska riksarkivet var vid densamma representeradt af arkivarien doktor Westrin, som i Hist. Tidskrift infört en berättelse om kongressens verksamhet. Omdömena om densamma ha utfallit något olika, i det tyskarne bedömt den ganska ogynnsamt, medan fransmännen åter mer och mindre oförbehållsamt prisat den. Den tyckes ha lidit af vissa organisativa brister och diskussionerna synas stundom ha sväfvat ganska vidt ut i rymden, någon gång nästan tangerande den aktuella politiken. Men man bör ej bedöma ett första försök för hårdt. Det viktigaste praktiska resultatet af kongressens verksamhet synes vara förslaget att söka vinna en större

enhetlighet vid utgifningen af diplomatiska aktstycken i de olika länderna, hvarjämte man ej får underskatta betydelsen af att historici af olika nationalitet föras tillsammans och lära känna hvarandra. En sådan närmare beröring mellan dem, som i de olika skandinaviska länderna syssla med historisk vetenskap, skulle nog vara önskvärd, om än förhållandena för närvarande ej torde vara så gynnsamma för ett dylikt sammanförande.

* * *

Om Historiska Föreningens ekonomiska ställning upplyser den af revisorerna afgifna berättelsen.

Därefter upplästes följande

Revisionsberättelse.

Af Svenska Historiska Föreningen utsedde att granska de af Föreningens skattmästare förda räkenskaperna för 1898, få undertecknade efter verkställdt uppdrag härom afgifva följande berättelse:

Inkomsterna hafva varit följande:

Saldo från 1897	kr.	7,191:	33
H. K. H. Kronprinsens afgift.	»	50:	—
785 årsafgifter à 5 kronor	»	3,925:	—
9 postprenumeranter à 4,54	»	40:	86
Universitetsbiblioteket i Helsingfors 1897—1901 . .	»	25:	—
Afgifter från Norge	»	137:	70
Redovisning från Samson & Wallin	»	51:	—
» » Fritze	»	297:	15
För försålda häften	»	168:	50
Räntor uppburna d. 31 Dec. 1898	»	206:	—
Summa inkomster	kr.	12,092:	54

Utgifterna hafva varit följande:

Å Redaktions Conto	kr.	2,160:	—
Å Boktryckare Conto	»	2,737:	94
Å Distributions Conto	»	205:	67
Å Diverse Conto	»	594:	55
Summa utgifter	kr.	5,698:	16
Saldo till 1899	»	6,394:	38
Summa	kr.	12,092:	54

Af behållningen äro insatta

I Stockholms Handelsbank:

Å Depositionsräkning	kr.	3,500: —
Å Upp- och Afskrifning	»	2,000: —
Kontant	»	894: 38
Summa	kr.	6,394: 38

Ofvanstående räkenskaper för räkenskapsåret 1898, äfvensom säkerhetshandlingar, äro af undertecknade, utsedde revisorer, granskade och riktiga befunna, hvarför full decharge åt styrelsen tillstyrkes.

Stockholm den 27 Februari 1899.

Bernhard Lundstedt. *Severin Bergh.*

Med anledning af revisionsberättelsen beviljades styrelsens ledamöter decharge för 1898.

Till medlemmar af styrelsen återvaldes de tio förutvarande eller herrar C. Annerstedt, G. Björlin, E. Hildebrand, C. G. Malmström, C. T. Odhner, C. Silfverstolpe, C. G. Styffe, C. F. Wærn, M. Weibull samt T. Westrin.

Till revisorer valdes herrar S. Bergh och B. Lundstedt samt till deras suppleanter herrar F. Wancke och C. A. Zachrisson.

Professor H. Hjärne höll ett föredrag »Om Kalmar union och unionsdokumentet af 1397».

Åtföljer Hist. Tidskrift 1899.

Genmäle.

I andra häftet af Historisk tidskrift för 1899 har professor K. F. Johansson publicerat en granskning af mitt år 1897 utgifna arbete, Ur Indiens historia, hvilken å min sida med nödvändighet påkallar ett *genmäle.*

Det är visserligen för mig ganska smickrande, att en så med rätta högt aktad specialist på det område, som jag i början af min bok vågat beträda, däråt ägnat en så genomgående granskning, och jag erkänner villigt att åtskilliga af hans anmärkningar med afseende på tryck- och skriffel äro berättigade, liksom några rättelser i smått angående uppgifter; men denna granskning innehåller äfven så många oriktiga beskyllningar, att jag måste tillbakavisa dem.

Granskaren förebrår mig först att jag gifvit mig in på ett område, som icke är mitt, då jag ju har annat att sköta. Detta är numera icke förhållandet, jag har kunnat åt detta nya område under flera år ägna hela min arbetsförmåga. Jag borde ha nöjt mig med att delgifva de yttre föremål jag sett och därtill foga några kåseriartade utvikningar, säger granskaren. Tillkomsten af mitt arbete är följande: Då man reser i Indien, är det så oerhördt mycket som inverkar på en tänkande människa. Allting är olikt hvad man eljest ser och så oerhördt växlande. Många racer af olika typer, de stolta siks, de sköna kachmirerna, de svarta och bruna hinduerna, alla med olika seder. De mest skiftande religioner förekomma, från dem, däri människorna på kvarnar tillverka böner och räkna sig dem till godo, till musulmännens sjudande tro på en gud och en profet, från Buddhisternas (på Ceylon) egendomliga ceremonier till Sivas- och Vichnusbekännares gräsliga afgudadyrkan. Man ser tempel, som äro de renaste och skönaste i världen, och bredvid dem sådana, som *prydas* af bilder, hvilkas osedlighet tvingar en man att nedslå ögonen. Många af dem äro bordeller. Man möter män med den mest upphöjda vandel, den mest sublima världsåskådning, för hvilken européen utan att blygas kan böja sitt hufvud, och tio steg från dem fakirer i de förskräckligaste former, själfpinare med en oerhörd uppfinningsrikedom i att hitta på torturer. Fattiga och af procentare samt fogdar utpinade landtmän (och dessa äro de

flesta), bredvid rajaher utvecklande den mest gränslösa prakt — allt möter en oupphörligt med ständigt växlande sällsamma syner, så att man till sist börjar frukta att antingen hela världen omkring eller en själf är vansinnig. Är det underligt, att man frågar sig: hvadan detta? Och ett svar på denna fråga får man ej genom skrifter från Stora Moguls eller Ostindiska kompaniets tidehvarf. Man drifves allt längre tillbaka, man tvingas att söka själfva källan, men vill man ha full klarhet, så kostar det arbete. Såsom alltid blir man alltmera betagen i ämnet. Och så ha vissa professorer den vana eller om man så vill ovana, att när de genom iakttagelser och redligt arbete komma till resultat, de äfven vilja meddela detta åt andra, som veta mindre än de. Så har min bok tillkommit och ett ytterligare skäl har varit det, att ingen svensk författare gjort det ringaste försök att för allmänheten uppenbara något af hvad de sitta inne med. Några öfversättningar från sanskrit, mycket förtjänstfulla utan allt tvifvel, och en sanskritgrammatika, några hufvudsakligen för specialister afsedda afhandlingar, det är allt. Icke heller har jag tillbakahållits af min obekantskap med sanskrit. Öfversättningar, kanske i tusental, finnas till de moderna språken. De som t. ex. skrifvit »allmänna historier» eller »världshistorier», ha de månne känt till alla de folks språk, hvilkas öden de skildrat?

Granskaren medger, att jag icke är alldeles okunnig i den äldre och nyare indiska litteraturen, men förunderligt nog anklagar han mig för obekantskap med *Lassens* stora verk. Jag kan försäkra granskaren att, om än min stil är lätt och någon gång vårdslös, jag fullkomligt väl vet, hvad ett allvarligt arbete kräfver. Jag har under 3 år genomläst allt hvad till ämnet hörer och som finnes i Kungl. Biblioteket och sedan, efter erhållet tillstånd, genomgått den del af Biblioteket i Uppsala, som innehåller litteraturen om Indien, och genom k. öfverbibliotekariens benägna medverkan, till låns erhållit hvad som jag förut ej kände till. Jag frågade där efter några verk, som jag trodde skulle finnas i Uppsala. De funnos, men voro utlånta och väntades ej så snart tillbaka. Måhända var detta äfven fallet med Hunters andra upplaga, Dunkers Gesch. d. Altertums, *Ropert Lethbridges* och *Pischels* arbeten, hvilka det ej lyckades mig att påträffa. Jag har dessutom genom lån eller köp anskaffat åtskilligt som jag ej fann i någotdera biblioteket. Att jag icke citerat alla författares arbeten, som jag verkligen genomläst, kommer sig af det faktum, att då man läst mycket, under flera år, och därvid gjort flitiga anteckningar, man till sist kommer till författare, som ej ha något nytt att säga. Detta veta alla väl, som sysselsatt sig med dylika arbeten. Jag har till och med genomgått en någorlunda uttömmande afhandling öfver *Plato*, för att jämföra honom med Buddha och resultatet blef: tre ord.

Granskaren beskyller mig för att ej ha studerat Lassen tillräckligt. Jag skall dock genast bevisa, att jag gjort det bättre än granskaren själf. Jag skulle känna honom endast genom *Dutt*. Denne talar dock om Lassen endast på några få ställen, af hvilka

jag icke citerat ett enda. »Sådana barnsligheter, som förf. tillskrifver Lassen, har denne aldrig yttrat, utan de äro synbarligen Dutts egendom.» Om granskaren behagar slå upp Lassens arbete, del I, 2:a upplagan, s. 940, skall han finna alla dessa »barnsligheter» ord för ord, och mera till, som jag ej ansåg mig behöfva citera. Den anklagelse för malplacerad tvärsäkerhet, som granskaren uttalar om mig, ber jag således få återremittera.

Vidare: granskaren säger sig icke veta efter hvem jag anger, att Prometheus har sitt namn af pramatha; jag kan därom upplysa honom. På samma sida, som nyss citerats, säger Lassen: ich will mich auf die Bemerkung beschränken dass der Nahme Prometheus aus dem Sanskritworthe *pramatha*, an sich reissen, zu erklären ist. Granskaren säger, mycket förnämt, att detta ord icke finnes i sanskrit. Det är professor Johansson contra professor Lassen, jag kan ej afgöra, hvem som har rätt, men nog torde jag vara oskyldig, då min sagesman är en auktoritet af första rang.

Då granskaren förebrår mig att jag skrifvit Oldenburg i st. f. Oldenberg, så har han rätt; men då han säger att detta fel är genomgående (äfven i registret) *hvarför — det är svårt att antaga ett blott tryckfel*, så gör han sig skyldig till en insinuation, som jag på det bestämdaste tillbakavisar. Jag har verkligen läst allt hvad jag kommit öfver af Oldenbergs arbeten och äfven citerat honom.

»Hur kan man veta att det var genom Khaiberpasset, som Aryerna stego ned i Indien?» Lassen påstår bestämdt att de gått genom Kabulistan, och denna väg är den vanligaste om ej den absolut enda, som förbinder Kabulistan och Penjab.

Att intet kastväsen fanns under den verkliga rigveda-perioden, är ett påstående, som yttrats af de flesta författare, som behandla detta ämne, och alldeles bestämdt af Max Müller, Weber, Roth, Lassen, och granskarens motivering är så svag som möjligt. Dutt, som ju enligt *Pischel* är en upplyst och förståndig man, säger härom: there was no priestly caste and no royal caste.

Granskaren frågar »huru man kan veta, att offer ha inom den ariska stammen funnits i alla tider, men under de första tusentals åren förrättades de af hvarje husfader för hans familj.» Är det verkligen möjligt att granskaren icke påträffat detta påstående hos någon författare? Jag har icke hittat på det själf, men då jag sedan mitt arbete blifvit tryckt, förstört alla mina anteckningar, såsom numera obehöfliga (hvilket jag då inbillade mig), och ej har lust att omigen gå igenom två bibliotek, men har Dutts bok till hands, vill jag anföra hvad denne, som säkert ej yttrar något, som han ej kan försvara, härom säger: »There were no temples and no idols, each patriarch of a family lighted the sacrificial fire in his own hearth and offered milk and riceofferings, or animals, or libations of the soma juice to the fire, and invoked the bright gods for blessings and health and wealth for himself and his children».

Granskaren säger: »jag har icke tagit reda på, efter hvem Rv. I,1 är öfversatt». Detta är ganska underligt, då jag uttryckligen citerat min källa, som är *Ludwig*, *Rigveda* 1876.

Granskaren säger, att jag med stor säkerhet yttrat mig om indoeuropéernas urhem, »i det jag fasthåller det gamla, nu väl i allmänhet öfvergifna antagandet att det varit Högasien. Liksom något enda skäl skulle tala för detta antagande. Tvärtom tala alla skäl däremot och i stället för europeiskt ursprung». Några tyska författare ha visserligen velat drifva saken därhän, men det är långt ifrån, att satsen ännu är allmänt erkänd. Hvarest det uräldsta folkets bostad än må spåras, måste det dock för att komma till Indien ha passerat Högasien och Kabulistan. Men hvem kan bevisa, att för 4 à 5 tusen år sedan folk af kaukasisk race verkligen bebodde Tyskland, Lithauen eller Sverige? Att invandringen till Indien gått så småningom och ej med ens, har jag aldrig bestridt, tvärtom.

Granskaren förebrår mig, att jag skrifver vasya i st. f. väicya, som det rätteligen heter. Vasya eller vajsya är emellertid en ganska allmänt begagnad öfversättningsform.

Vidare ogillas att jag skrifver Aryer i st. f. Arier. Lassen har Arier, det vet jag ganska väl. Men på senare tider förekommer Aryer så ofta, att jag, då jag skulle bestämma mig, var synnerligen tveksam. En äldre, men mycket ansedd författare, *J. Muir*, stafvar till och med namnet med 2 y: On Manu, the progenitor of the Aryyan Indians etc. Dutt, hinduen, skrifver ordet med y, och detta bestämde mig till sist.

Om Dutt yttrar sig granskaren helt förnämt och menar att Pischel sagt *det bästa*, som kan sägas om Dutts arbete. Hur kan granskaren veta det, då han tydligen ej själf tagit något annat än en mycket ofullständig kännedom om detta verk. Att Dutt strängt, lika strängt som någon europé klandrar hinduernas fel, erkännes af P.; att han någon gång talar om sitt arma, missaktade och misshandlade folk med en sympati, som kan röra andra ända ned till hjärtrötterna, gör honom ej sämre som vetenskapsman. Och det är ej riktigt, att han endast meddelar sina landsmän frukterna af de europeiske lärdes arbeten; han har tillagt mycket, som är hans eget, och att han känner sanskritspråket väl, bevisas däraf, att han från sanskrit till ett af ostindiska språken öfversatt ett viktigt verk. Men han har ej varit privatdocent!

Man skulle ofantligt misstaga sig, om man ansåge att de nuvarande bildade hinduerna äro obekanta med sitt äldsta språk. Ännu finnas de, som kunna massor däraf utantill, och sanskritskolor finnas på flera ställen, särskildt känner jag den i Benares.

Om Mahabharatas och Ramayanas respektive ålder äro åsikterna delade. De äldre, och bland dem Lassen anse Ramayana vara äldre; men ju mera man studerat de båda stora hjältedikterna, desto mer har man kommit till den åsikt att M. är den äldsta, och det rätt betydligt. Att Dutt, »som ju känner de europeiske lär-

des arbeten väl», starkt pläderar för denna åsikt, vågar jag knappt påpeka.

Jag har nu svarat på rätt många af granskarens anmärkningar, och visat att de varit mer eller mindre obefogade. Om jag hade mina anteckningar i behåll, skulle jag säkerligen kunna besvara än flera. Villigt erkänner jag, såsom jag redan sagdt, att både tryck- och skriffel förekomma. Att dessa skola fortgå ända till bokens slut, i samma skala, vågar jag hoppas icke måtte vara fallet. Då jag undsluppit sanskritordens stötestenar och får med europeiska språk att göra, dem jag väl känner, förmodar jag att felen skola bli mindre talrika.

Allt detta, som granskaren tycks vilja göra till hufvudsak, är för mig bisaker. Hufvudsak för mig är framställningens innehåll, om jag har lyckats afge ett riktigt omdöme om naturen af de ämnen, dem jag behandlat. Jag tänker alls icke krypa bakom någon slags förminskad ansvarighet såsom blott författare af en populär skrift, ty äfven en sådan skall innehålla sanning och endast sanning. Granskaren säger, utan att i mer än två fall söka bevisa det, att mina uppgifter icke beteckna vetenskapens verkliga ståndpunkt. Låt oss gå i ordning med frågorna.

Mot min framställning af Rigveda göres hufvudsakligen den invändning, att jag alltför mycket hyllat mig till Max Müllers åsikt därom. Detta vore jag färdig att betrakta som ett synnerligen stort beröm, oaktadt »denna uppfattning är med fullt skäl af de flesta öfvergifven». Granskaren säger, att »i Rigveda framträder ett mycket inveckladt och raffineradt offerväsen med en mängd till sitt ursprung dunkla, men i minsta detalj iakttagna ceremonier och bruk». Ja, hvem är okunnig om detta? Icke ens jag och än mindre Max Müller. Men det förekommer äfven annat i Rigveda, och detta andra tillåter jag mig att anse såsom hufvudsak. Rigveda är äfven en kulturhistoria af det bästa slag. Icke en sådan historia, som omtalar när kung X regerade, när general Y vann bataljer eller hvar drottning Z var född och när hon dog. Men hvad detta folk trodde och kände, det framgår af dessa odödliga sånger, hvad de tänkte om den eller de högsta makterna, om sina själar liksom om naturen omkring dem, får man af dem lära. Huru det dagliga lifvet försiggick med fruktan och hopp, med stora eller små bekymmer, men också med glädjeämnen, allt får man af sångerna lära, och det så tydligt, att det icke fordras någon öfverdrifven fantasi, för att se folken röra sig och lefva, bedja och strida, ja, att tänka sig midt ibland dem! Detta är Rigvedas största och ädlaste betydelse, det är ingen skef uppfattning den om Veda såsom uttryck för primitiva samfunds- och religionsförhållanden till sidan af mera utvecklade sådana, och jag har den förtröstan, att både nuvarande och kommande indologer aldrig däri skola se en blott ritualbok.

Granskaren säger, att särskildt mina uppgifter om brahmaismen och hinduismen äro oriktiga. Det är möjligt att detta träffar in på några detaljuppgifter, oaktadt jag gått till väga med all möjlig försiktighet och åtminstone härvid endast citerar. Att jag försökt,

att då jag funnit olika meningar, välja den som förefallit mig rimligast, kan jag försäkra. Att jag i stort sett, icke heller här vanställt sanningen, vågar jag hoppas, då granskaren icke stöder sin stränga dom med något bevis, och då andra kritici uttryckt en vänlig tanke om mina bemödanden i ty fall.

Hvad angår buddhaismen tyckes min framställning därom ej ha alldeles misshagat granskaren. Det är också åt detta kapitel, som jag ägnat det jämförelsevis största arbetet i hela boken. Orsaken härtill är denne ovanlige mans stora inverkan på världskulturen. Jag har till och med vågat att påpeka och bevisa en fläck i läran, som jag icke af någon författare sett funnit omnämnd, den att däri finnes en viss del af egoism. Jag skyndar att tillägga, att den kan möjligen af andra vara påpekad, fastän jag icke påträffat den.

Endast om Nirvanas betydelse äro granskaren och jag af olika tankar. Jag gör den identisk med förintelse. Jag kan därvid åberopa auktoriteten af världens största buddhakännare *Burnouf*. Alldeles detsamma säger Lassen. Och om man kläder af Nirvana alla de klutar, som filosofer i äldre och nyare tider lindat in den uti, så återstår intet annat än förintelsen, intet annat kan bli kvar. Att jag med afseende på Nirvana skulle göra oss »klokare än vi voro förut», är allt för mycket begärdt.

Då granskaren ej gjort några invändningar mot min framställning om den indiska poesien, om den verkliga historiska tiden, om mongolernas herradöme, om den engelska eröfringen, måste jag antaga att dessa kapitel, om granskaren verkligen värdigas däraf taga del, ej af honom ansetts förkastliga.

Carl J. Rossander.

Svar.

Redaktionen har låtit mig taga kännedom om förestående genmäle och jag anser mig skyldig den aktning jag hyser för prof. Rossander, men ännu mer för sanningen, att icke lämna hans genmäle alldeles obeaktadt. Jag vill då först i den bestämdaste form förklara, att om jag verkligen i något afseende i min kritik skjutit öfver målet, så skulle jag, i fall det påvisades, oförbehållsamt hafva medgifvit det. I intet enda fall har genmälet kunnat öfvertyga mig därom. Såsom bevis på författarens argumentering skall jag för korthetens skull anföra endast ett par exempel. Jag hade i min kritik till s. 22 sagt: »Jag har icke tagit reda på efter hvem Rv. I, 1 är öfversatt. Omöjligt efter originalet.» I genmälet säges nu: »Detta är ganska underligt, då jag uttryckligen citerat min källa, som är *Ludwig*, *Rigveda* 1876.» Såsom hvar och en kan öfvertyga sig, har förf. för sin öfversättning *icke* citerat Ludwig. S. 22 nämnes denne i ett annat sammanhang. Sedan lämnas öfversättningen. Och efter denna fortsättes å s. 23 med följande ord: »Jag har öfversatt

hela denna sång, icke därför att den är bland de vackraste, utan för att bevisa en förmodan, etc.» Jag ber få konstatera nu: är ifrågavarande hymn öfversatt efter Ludwigs öfversättning, så har prof. Rossander i väsentliga punkter oriktigt öfversatt eller missförstått Ludwigs tyska.

Det andra fallet var författarens framställning å s. 28 i sin bok. Jag måste så mycket hellre upptaga hans genmäle i denna punkt till besvarande, som han i detta fall delvis har skenet för sig. För det första måste jag helt enkelt upprepa, att ett *pramatha* (sic) 'an sich reissen' är en orimlighet, om jag så också skulle komma i strid med Lassen. Detta är nu emellertid icke fallet. Det finns i sanskrit tvenne *substantiver* med liknande utseende och betydelse. Det ena är *pramatha-* (nominativ *pramathas* o. s. v.), som betyder 'förstörare' o. d. samt dessutom förekommer som egennamn. Det andra är *pramātha-* (nominativ *pramāthas* o. s. v.), som betyder 'förstörande, betvingande, våldsamt bortförande' o. s. v. (äfven detta som egennamn). Det är detta senare ord, som Lassen anför på nämndt ställe, sid. 940; och den öfversättning, Lassen lämnar ('an sich reissen'), är en substantiverad infinitiv. Förf. har således hvarken riktigt citerat Lassen eller förstått honom. I öfrigt får jag rörande de barnsligheter, förf. å sid. 28 tillskrifver Lassen, erkänna, att jag gjort orätt mot — Dutt, ej mot förf. Jag upprepar, att det är falskt att göra Lassen till representant för den s. k. komparativa mytologien. Förf. gör citat ur Lassen. Men antingen äro de missförstådda eller så förkortade och utryckta ur sitt sammanhang, att de icke kunna hafva någon rimlig mening, hvilket de dock hafva hos Lassen för den tid, 1867, då de framkommo. Så t. ex. säger Lassen: »Die — — — diesen völkern gemeinschaftlichen gottheiten sind mit ihren indischen namen die folgenden: *Indra* oder *Dyupati* oder *Divaspati*, *Sārameya*, *Parjanya*, *Saranyū*, *Varuna*, *Sūrya* oder *Savitar*, *Uṣas*, *Idā* oder *Ilā*, *Gandharva* und *Ṛbhu*».[1] Denna mening lyder hos prof. Rossander — nu utan citationstecken — sålunda: »Så skola enligt Lassen de gemensamma gudarna för alla indogermaner med deras indiska namn vara Indra, Dyauspiter Sarameja, Parganja, Saranja, Varuna, Surja, Kokas (skall motsvara *Uṣas*) Ida, Gandarva med flera». — Det är nästan lika många oriktigheter som det finns ord. Och så fortsätter han: »Men han har icke upplyst oss om, hvilka gudar de i våra myter motsvara.» Jo, de närmast föregående 50 sidorna skola vara ett kortfattadt försök att referera de på den tiden gällande åsikterna.

Sammastädes yttrar sig Lassen om en indisk myt sålunda: «Die zweite sage ist die des kampfes des gottes der lufterscheinungen mit den bösen geistern, welche die kühe, d. h. die wolken, gefangen halten. Bei den griechen erscheint *Apollon* in dieser eigenschaft, wenn er die entführten kühe aufsucht.» Detta får hos prof. Rossander — nu med citationstecken — följande tolkning; »Indras kamp

[1] Jag använder den nu vanliga transskriptionen, således *j* för Lassens underpunkterade *g* o. s. v.

mot de onda andarna, som höllo korna, det vill säga molnen, fångna, är identisk med *Apollos*, som söker rätt på de vilsegångna korna». — Följande passus: »der glaube des deutschen volks an den wilden jäger und das wütende heer ist eine entstellung der vorstellung, dass *Wodan* auf seinem weissen rosse reitend und von hunden begleitet durch die luft stürmt um die bösen geister zu bekämpfen. Hier mit stimmt überein, dass Indra von dem götterhunde *Sārameya* begleitet wird und auf dem weissen rosse *Ucchāiḥçravas* reitet; mit diesem rosse lässt sich das blitz- und donnerross Pegasus des Zeus vergleichen» lyder i prof. Rossanders öfversättning (äfven här med citationstecken) sålunda: »De gamla germanerna trodde på den vilda jakten, en afart af tron på Wodan, som genomfor luften på en hvit häst. Denna tro är identisk med den på Indras färd på sin hvita häst, ja, som Zeus' ridt på blixt- och dunderhästen Pegasus.» Som man ser uttrycker sig Lassen något försiktigare än prof. Rossander gör.

Förf. fortsätter emellertid med ett (sic!) samt tillägger: »Och detta är ingen lapsus calami, uppgiften framkommer äfven i den andra upplagan.» Han bör sålunda hämtat eller åtminstone sett den i första upplagan. Men nu är det så, att just omhandlade ställen å s. 939 f. är *nytillkommet* i andra upplagan och icke har någon motsvarighet alls i den första. — Jag skall icke fortsätta längre. Det meddelade torde vara nog att visa arten af prof. Rossanders författarskap på det indologiska området.[1] Jag upprepar, det finns ingen enda riktig anmärkning i genmälet. Det kan inte vara något försvar, att de felaktiga uppgifterna skyllas på hans sagesmän (bl. a. en Dutt, hvars värde jag i min recension belyste). En författare bör dock äga någon förmåga af kritik gent emot sina sagesmän, allra helst som dessa ligga intill 30 à 50 år tillbaka i tiden. Jag skall icke, då han själf säger det, våga betvifla, att förf. läst igenom *allt* »hvad till ämnet hör», som fins i biblioteket i Stockholm, ja, som det ser ut, äfven i Upsala och mera därtill, som han själf förskaffat sig. Men önskligt hade det emellertid varit, att han läst mindre och med mera kritik. I hvarje fall ser jag i hans arbete intet enda verkligt spår utaf, att han *tillgodogjort* sig de sista 10, ja till och med 20 årens rika alstring på det indologiska området.

Till slut vill jag uttryckligen betona, att det är en villfarelse af förf., när han synes tro, att jag icke skulle hafva några anmärkningar mot de framställningar, som jag icke särskildt berört i min recension. Denna utgjorde verkligen blott en axplockning, en ringa bråkdel af alla de anmärkningar, som rättvisligen kunna göras emot hans arbete.

[1] Blott i förbigående en fråga: hur är det möjligt, att förf. kan försvara ett ord som »vasja»? Är han då för god att taga emot en upplysning? Jag vill — om det kan hjälpa något — på det sättet bevisa denna forms omöjlighet, att jag förklarar: att säga »vasja», skulle vara ungefär detsamma som att säga »çaviter» i st. f. çiviter (Çiva-dyrkare).

K. F. Johansson.

Medföljer Hist. Tidskrift.

Genmäle.

I häftet 3 af Historisk Tidskrift sid. 237—239 har herr K. Stjerna *särskildt* vändt sig mot min för *ett år sedan*, i *nov.*-häftet af Finsk tidskrift af 1898, intagna uppsats: *Erik den helige i historien och legenden*, som var afsedd att i viss mån utgöra en vidräkning med hr Stjernas sätt att behandla Eriks legenden som historisk källa. Det kan då ej annat än förundra mig, att hr Stjerna såsom *ett svar* riktadt mot *mig* i sagda häfte af denna tidskrift behandlar: *Påfvebrefvet om Sankt Eriks korståg*, då jag i Finsk tidskrift sid. 323 *ej* framställt *min* åsikt om det åsyftade brefvet, utan *kand. O. Janses* uppfattning af brefvets innebörd såsom han framställde det på Historiska föreningens i Uppsala sammanträde på våren 1898 och sedermera vid Upplands fornminnesförenings sammanträde i april 1898, hvilket jag ju *tydligen* angifvit i min anförda uppsats sid. 323. Det förundrar mig, att hr Stjerna ej observerat detta. Att jag ej inlät mig där på en närmare kritik af brefvet, skedde på kand. Janses *uttryckliga begäran*, då han vid sagda tid var sysselsatt med författandet af sin licensiatafhandling, som just behandlar Erik den helige, och naturligen ej önskade, att jag skulle behandla en fråga, som han ville själf närmare utreda. Att jag under sådana omständigheter någonsin kom att beröra frågan om Sankt Erik, beror därpå, att jag från redaktionen af Finsk tidskrift fick skriftligt anbud att i en uppsats redogöra för frågan på grund af hrr Stjernas och Janses åsikter i ämnet, hvarvid naturligen äfven var mig medgifvet att komma med ett eller annat inlägg i frågan. Dock innan jag tog mig saken an, vände jag mig till kand. Janse med fråga, om han ej i stället för mig ville åtaga sig uppdraget, då han ju var den som behandlade ämnet i och för sin afhandling. Jag ville naturligen ej gå i vägen för honom. Han afböjde likväl detta mitt anbud och förklarade, att jag mycket väl kunde göra det i stället. Min uppsats blef färdig på sommaren 1898; men korrektur bekom jag ej förr än på hösten samma år. Innan jag dock återsände det rättadt, lät jag *kand. Janse* läsa detsamma, för att han skulle bli i tillfälle att göra

ändringar, om så behöfdes, på de punkter, där jag *refererat hans framställning*. På sid. 330, där ett dylikt referat äfven förekommer, gjorde han, om jag ej minnes orätt, ett par ändringar. Hvad som gäller det af hr Stjerna åsyftade brefvet, drabbar sålunda ej *mig*, utan *kand. Janse*. Att kand. Janse också i *dec. 1898* står fast vid sin tolkning, att brefvet rör *korståg till Finland*, bevisas ju bäst af följande hans ord i Historisk tidskrift för 1898, häftet 4, sid. 322: »Då emellertid ett påfvebref från (trol.) 1171 omtalar, att sådana företagits före nämnda år, *men vi ej veta hvem som företagit dem*, [1]) ligger det ju nära till hands att i denna skrifvelse se en bekräftelse på legendens uppgift. *En härfärd från Uppland till närmaste trakten af Finland* [1]) var ju under dessa tider hvarken något ovanligt ej heller något som behöfde kräfva så stora förberedelser». Hr Stjerna har ej heller anfört *hela* detta hr Janses citat, hvilket ju tydligen visar, att han ännu i dec. 1898 tolkade brefvet på samma sätt som våren 1898. Hade hr Janse funnit något att anmärka mot *mitt referat* af denna sin uppfattning sådant jag gifvit det i Finsk tidskrift, är tydligt, att han också gjort anmärkning mot det i sin uppsats i häftet 4 af Historisk tidskrift, där han i högre grad vänder sig mot min framställning i Finsk tidskrift än mot hr Stjernas uppsats: *Erik den helige. En sagohistorisk studie.*

Härmed skulle jag ju kunna sluta; men jag anser mig äfven böra nämna, att jag såsom svar på *kand. Janses* delvis mot mig riktade uppsats i Historisk tidskrift häftet *4 för 1898* till redaktionen af *denna tidskrift* i maj detta år inlämnat en uppsats, där jag berört en del frågor som just visa, huru lättvindigt *både* hr Stjerna och hr Janse affärdat *kritiken* af källorna, deras *värde* och *innebörd*, en uppsats, som dock emellertid hittills ej kommit att inflyta. Där ingick jag något vidlyftigt i en kritik af en stor del af det källmaterial, som i ett eller annat afseende kan beröra frågan om Erik den helige, och kom jag äfven att beröra detta omtvistade bref rörande *finnarna* och deras *fiender*, och det från en synpunkt, som hvarken hr Stjerna eller hr Janse tagit i betraktande.

Brefvets form ger nämligen anledning till hvarjehanda reflektioner. Såsom det numer föreligger, är det åtminstone ingen *original-expedition*, ej ens kan det förskrifva sig *direkt* från Alexander III:s registratur af skäl som jag strax skall framhålla. Man kan ej ens bestämdt sluta, om det någonsin blifvit utfärdadt och afgått till Sverige.

Jag vill här till en början återge brefvets begynnelse och slut, sådant det är återgifvet i Sveriges traktater (n. 46):

Alexander papa III Upsalensi archiepiscopo et suffraganeis eius et Guthormo duci.

[1]) Kursivering af mig.

Gravis admodum et difficilis est ad apostolicam sedem querela perlata, quod Phinni semper — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — —
confitebitur tibi, cum benefeceris ei. [1]) Datum Tuscul. V idus septembris.

Innan jag så granskar det från formell synpunkt, vill jag redogöra för dess ursprung i sin nuvarande form. Rydberg har hämtat brefvet från *Mansi*, Collectio conciliorum XXI sp. 940. Mansi har i sin ordning tryckt af *Jakob Sirmonds* († 1651) tryckta text, som förefinnes i hans upplaga af: *Petri abbatis Cellensis epistolarum libri IX*, som första gången utkom i Paris 1613 [2]). Där finnas nämligen såsom supplement aftryckta *56* bref från påfven Alexander III till Peter af Celle († 1187) och andra personer (»alios»). Sirmond säger dock ej med ett enda ord, hvarifrån han fått dessa Alexanders bref. Abbot Peters af Celle bref har han hemtat från en gammal kodex [3]). Troligen ha Alexandes bref sitt ursprung från samma handskrift. Att Sirmond skulle ha hämtat brefven *direkt* från Alexander III:s *registratur* är omöjligt, då detta synes vara *förkommet* redan på *1300-talet* [4]). Att han ej sett dem i *utfärdade original* eller *afskrifter af dylika original*, skall jag straxt visa, åtminstone hvad vidkommer här i fråga varande bref. Han har sålunda hämtat sagda bref från *afskrift af Alexander III:s registratur*, obekant hvilken i ordningen. Att afvikande afskrifter af brefvet i denna form funnits, visas bäst däraf att *Vastovius* [5]) tydligen begagnat *en annan* afskrift af anförda bref än Sirmond, alldenstund han i den ofvan kursiverade öfverskriften har *Stephano* insatt före »*Upsalensi archiepiscopo*» samt *Finni* i stället för *Phinni* och *pedem* i stället för *pedes* i brefvets slut [6]).

Ser man så på brefvets form, sådan den ter sig i nämnda aftryckta afskrifter, så saknar det både *protokoll* och *eskatoll* samt har ofullständig *kontext*. Af *protokollet* saknas både *invocatio*, *intitulatio*, *inskriptio* samt *salutatio*; af *eskatollet* saknas *apprecatio* och *fullständig datering* med *pontifikats-år* och *notariatsanteckning*. Af *kontexten* saknas *arenga*, *promulgatio*, *sanctio* (strafformel) och *corroboratio* (bekräftelse formel). Återstår sålunda endast *narratio* samt *dispositio* eller själfva kärnan i urkunden

[1]) Psalm XLVIII, 19.
[2]) Jag har ej på Upsala bibliotek haft att tillgå: *Sirmonds Opera omnia*, som utkom i Paris 1696 och där *Petri Cellensis apostolæ* äfven finnas intagna.
[3]) *Sirmond*, Epistolarum libri IX, nota ad paginam 1.
[4]) *Bresslau*, Handbuch der Urkundenlehre, I, sid. 95.
[5]) Vitis aqvilonia Köln 1623, sid. 161.
[6]) Detta allt framhöll jag i min ofvan omtalade till Hist. Tidskrift inlämnade uppsats.

jämte en *öfverskrift*, som här ofvan kursiverats och som alltid förekommer i de påfliga *registraturen* för att visa, till hvilken eller hvilka brefvet *skulle* [1]) afgå. Sålunda är ifrågavarande bref *ursprungligen* hämtadt från det redan på 1300-talet förlorade Alexander III:s registratur. Men härvid är en viktig omständighet att taga i betraktande. Man kan nämligen under sådana omständigheter ej vara fullt viss, att de afskrifter vi nu äga öfverensstämma fullt med brefvet i Alexanders registratur. Så t. ex. kan man ej bestämdt veta, om den *nu* förefintliga *öfverskriften*, som skulle ange adressaten, verkligen hör till detta bref. Ett fel vid afskrifningen låter mycket väl tänka sig, i synnerhet som afskrifningen synes ha skett upprepade gånger. Någon visshet härutinnan står mod brefvets nuvarande text åtminstone ej att vinna.

När jag för *min* del från början hyst denna uppfattning *om* brefvet, redan då jag i Finsk Tidskrift refererade *kand. Janses* framställning af dess innebörd, torde hr Stjernas angrepp mot mig i denna punkt vara förhastadt. Likaledes torde hans påstående: »*Huru herr K. efter att hafva läst brefvet till slut kunnat komma till dessa resultat, är mig obegripligt*» [2]) vara ohemult, då jag endast refererat kand. Janses framställning i denna punkt (Finsk Tidskrift sid. 323). »*Resultatet*» kan så mycket mindre vara mitt, som jag *från början*, förutsatt att ej formella hinder af anförda slag möter, ansett brefvet visserligen beröra *svenska tåg till Finland*, men *ej* för att endast såsom fiender omvända finnarna till kristendomen. Min uppfattning har i denna punkt som i så många andra ej varit identisk med kand. Janses.

För att nu säga min mening om brefvets innehåll, så är tydligt att *svenskarne*, förutsatt att brefvet verkligen *är* adresseradt till Sverige, företagit krigståg till Finland och *omvändt* finska hedningar till kristendomen. Dessa, som sålunda *antagit* kristna tron, ha svenskarna sedermerna lofvat att hjälpa mot *andra*, naturligen *ej kristna* personer, som anfallit de *kristnade* finnarne. När de ej längre voro ansatta af fienden, återföllo de i sin gamla hedendom för att ånyo ansatta begära svenskarnes hjälp mot löfte att åter bli fromma kristna. Det är just detta sätt påfven vill förhindra. Huru detta bör undvikas utgör sedan föremål för hans uppmärksamhet. Dock innan jag går vidare, vill jag, trots den af hr Stjerna anförda auktoriteten, påpeka ett par *öfversättningsfel*, som förhindrar ett riktigt förstående af denna sista del af urkunden. Så måste orden: *monemus atque mandamus*, *quatinus a fallaciis et fraudibus eorum ita prudenter et discrete de cetero caveatis*, *quod*, *si inguerit necessitas*, *ad auxilium et defensionem vestram non possint recurrere* i öfversättning lyda: vi uppmana och anbefalla eder *att i öfrigt så klokt och försiktigt undvika*

---

[1]) Af registraturet kan man mycket sällan se, om bref *verkligen* afgått till sin bestämmelseort.

[2]) Kursivering af mig.

deras svek och försåt, att, om nöden ansätter dem, de ej må kunna taga sin tillflykt till eder hjälp och skydd. Att öfversätta: »*quatinus — — — — quod*» med: *enär I så klokt och försiktigt annars akten eder för deras svek och bedrägeri, att — — —* strider emot den under *medeltiden* vanliga betydelsen af *quatinus* (*att*) och emot den omständigheten, att ordet föregås af *monemus atque mandanus*, samt af innehållet. Vidare uppmanar påfven svenskarne, att taga sådan kaution och säkerhet,» *quod a modo nullatenus pedes retrahere,* aut vestram prudentiam valeant circumvenire», d. v. s. »*att de ej på något sätt enligt vana kunna fly* eller kringgå eder klokhet» (d. v. s. undkomma på annat sätt). Att däremot såsom skett: Hist. Tidskrift (sid. 238) öfversätta de nyss kursiverade orden med: *att de ej på något sätt kunna vingla sig ifrån uttryckligen formulerade bestämmelser*, är orimligt. *A modo* har ju betydelse *enligt vana* och *pedes retrahere* kan omöjligen betyda annat än *fly*. Att den tidens halft hedniska finnar kunde känna sig bundna af *formulerade bestämmelser*, torde i öfrigt vara otänkbart.

Påfvens uttalade önskan blir sålunda, att svenskarne skulle akta sig för finnarnes list och försåt, på så sätt att de, då de vilja hafva hjälp af svenskarna, skulle vara tvungna att till dem lämna sina fästningar, om de ägde några, eller annan säkerhet, så att de ej skulle kunna fly eller komma undan på annat sätt, utan tvingas att fast hålla och iakttaga, hvad som hörde till den kristna tron. Hvilken *annan säkerhet* påfven här åsyftar, kan man lätt räkna ut, det är gisslan af ett eller annat slag, ej några skriftliga försäkringar äro tänkbara. Hvilka finnarnes omtalade *fiender* åsyftas är ej så lätt att, som hr Stjerna tror, i en handvändning afgöra. Att de voro *ester*, är orimligt, ty de bodde ju på andra sidan finska viken och torde hellre hemsökt svenska kusten än det mindre odlade Finland. Man har däremot och det med mera skäl gissat på *kareler* [1]) eller *tavaster* [2]). Det är utan tvifvel i *Finland* bosatta *hedningar*, som voro *fiender* till de finnar, som antagit kristendomen. Ryska krönikor veta ju också att 1164 berätta om ett *svensk-finskt* korståg mot kareler och ryssar, för hvilket karelerna sedan hämnades [3]). Detta förutsätter ju i alla fall, att en *del* af *Finlands innebyggare* kristnats *före 1164*. Att detta således *kunnat* ske under konung Eriks tid på 1150-talet, såsom *legenden* vet att berätta, har ingen, ej ens hr Stjerna, ännu mäktat motbevisa. Jag vågar åtminstone ej på grund af källornas tystnad anta, att legendens uppgift i denna punkt är falsk. Till sist vill jag påpeka att svenskar ju tidigt, redan på 700—800-talen, slagit sig ner i Finland, hvilket såväl språkliga som arkeologiska företeelser tydligen ge vid handen. Sverige hade således giltig anledning att tidigt följa Finlands angelägenheter med ett visst intresse.

[1]) *Yrjö Koskinen*, Finlands historia, sid. 30—31.
[2]) *Leinberg*, De finska klostrens historia, sid. 2.
[3]) *Koskinen*, Anf. a., sid. 31.

Det berättigade i de öfriga insinuationer, som hr Stjerna gjort i sitt angrepp uti här ifrågavarande uppsats i senaste häftet af denna tidskrift, lämnar jag åt sitt värde. Jag anser mig härmed ha klargjort mitt förhållande till hans där gjorda anmärkningar och påvisat hans misstag.

Uppsala den 3 nov. 1899.

Carl M. Kjellberg.

Stockholm 1900. Kungl. Boktryckeriet.

HISTORISK TIDSKRIFT

UTGIFVEN

AF

SVENSKA HISTORISKA FÖRENINGEN

GENOM

E. HILDEBRAND

TJUGONDE ÅRGÅNGEN.

1900

STOCKHOLM
KUNGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER
1900

Innehåll:

Afhandlingar.

Strödda Meddelanden och Aktstycken.

Öfversikter och Granskningar.

Bilagor.

Rättelser.

Sid.	167	rad	2	nedifr.	läs:	28 februari *1568*
»	172	»	27		»	1595 den *21* juni
»	203	»	4	»	»	i *Strassburg*
»	300	»	4	»	»	*festum carnisprivii*
»	324	»	16		»	*säkerligen*

Anteckningar om Karl XII:s orientaliska kreditorer

AF

THEODOR WESTRIN.

I.

Skuldsättningen.

Utanför Bender på Dnjestrs strand lägrade sig i juli 1709 den ännu af sitt sår lidande konung Karl XII, följd af några hundra svenskar,[1] efter flykten från Perevolotjna. I hans närhet slog sig ner den åldrige hetmanen Mazepa, som visat de flyende vägen och beledsagad af en mängd kosaker[2] lyckats rädda sig själf, sina kvinnor och sina penningeskrin undan tsar Peters hämnd, men som redan den 22 september skattade åt förgängelsen. Svenskarna, såväl befäl som manskap, befunno sig i ett mycket utblottadt tillstånd. Dels vid Poltava, dels vid öfvergången af Dnjepr och Bug, dels under tåget i ödemarken hade folket måst lämna efter sig sina tillhörigheter i penningar, kläder och annat eller frivilligt sänkt sin egendom i vattnet hellre än att »fienderna den till sin förstärkning skulle eröfra».[3] Det lilla, som en och annan kunde hafva kvar i kontanter gick åt vid Otjakov, där Bugströmmen passe-

[1] Ursprungligen omkr. 400 man (E. Carlson, »Slaget vid Poltava», s. 75, not 80). Åtskilliga föllo vid Bug i de förföljande ryssarnes händer. Enligt Poniatowski (»Stanislaus Poniatovskis berättelse om sina öden tillsammans med Karl XII», i »Hist. Tidskr.», X, 207) var det »några hundra ryttare», som följde Karl XII öfver Dnjepr.

[2] Ursprungligen, enligt Poniatowski, 4—5 tusen, men en mängd deserterade under tåget i ödemarken, på en enda natt ej mindre än 700 man.

[3] Dåvarande öfverkommissarien P. Wigmans berättelse den 27 april 1719 (bil. Kammarkoll. und. skr. den 8 juni 1719).

rades, och under marschen från Otjakov till Bender. Man måste nämligen under vägen i reda penningar betala hvad som tarfvades för uppehället, och det tog hårdt på kassan, ehuru seriaskeren i Bender, den gamle svenskvänlige Jussuf pasja, bestämt rättvisa pris på förnödenheterna, hvilka det vid strängt straff var förbjudet att öfverskrida. Och konungens utgifter från Otjakov till Bender hade ingalunda varit små: pasjan i den förra staden bragtes först af klangen från 2,000 dukater till att göra flodöfvergången möjlig, och med 1,000 dukater belönades seriaskerens kiaja (ceremonimästare), som inbjöd konungen till Bender.[1]

För att efter framkomsten till sistnämnda stad afhjälpa den värsta nöden bland sitt folk lät konungen »hos en och annan samka tillsammans en ringa summa», som fördelades. Därigenom satte folket sig visserligen till en början i någorlunda god kredit hos turkarne. Men det kunde dock så mycket mindre förslå, som »hvar en nödvändigst af det ringa han fick näppeligen kunde förse sig med lintyg, varandes då få, som ägde mer än en skjorta, den de på lifvet en månad haft».[2] Snart nödgades officerare och andra låna för sitt lifsuppehälle hos turkar, hufvudsakligen bland de 500 janitsjarer, som Jussuf pasja gifvit konungen till lifvakt, hos judar från Polen, Balkanhalfön och Italien samt hos grekiska och persiska (armeniska) köpmän, som lockats att drifva sitt geschäft vid det svenska lägret. En tid bortåt fick man låna »utan något olagligt intresses förskrifvande eller inberäknande».

Då det var omöjligt att få penningar hemifrån, var konungen hänvisad att skaffa sig sådana inom Turkiet genom lån hos enskilda mot pant, reverser eller växlar och hos sultan Achmed III för att kunna bestrida sina utgifter. Dessa bestodo ej blott i underhåll för folket, hvars antal småningom växte, i det svenskar hemifrån och från andra håll infunno sig hos konungen, och i början af 1710 betydligt ökades genom spillrorna af konung Stanislaus' kronarmé, som under fältherren Potocki samlades åt Bender. Med en stundom häpnadsväckande frikostighet utdelade konungen presenter. Så t. ex., då kejsaren sändt

[1] Poniatowskis berättelse.
[2] Wigmans berättelse.

honom 25 hästar, af hvilka en hade en mundering värd 100,000 rdr, begåfvade han stallmästaren, som öfverbringat dem, med 10,000 dukater,[1] och hvar och en af stallknektarna med 200 dukater.[2] Penningar behöfdes vidare för underhåll af en envoyé och beskickningspersonal i Konstantinopel, för kurirer, till mutor, för C. Loos',[3] C. Sparres, H. Gyllenskepps och M. Enemans vetenskapliga resor i Orienten m. m.

En hjälp i nöden var visserligen den omständigheten att konungen alltifrån sin ankomst till Bender för sin hofhållning åtnjöt af den turkiska regeringen *tain*, hufvudsakligen utgående in natura och utgörande 1 *pung*, d. v. s. 500 rdr courant,[4] om dagen, en betydande summa, nära dubbelt så stor som det belopp Sverige anslår till konung Oskar II:s hofhållning per dag. Bland dem, som gingo konungen tillhanda med lån under den första tiden må i främsta rummet nämnas kosaköfversten Stanislaus Andreas Woynarowski, Mazepas systerson och arftagare. Redan på hösten 1709 försträckte denne 13,000 dukater, den 21 mars 1710 ej mindre än 30,000 dukater samt den 11 januari 1711 ytterligare 14,800 dukater och 14,000 rdr courant, hvilka sistnämnda summor användes dels till en föräring åt krimske tatarernas kan, Devlet Gherej, dels »till andra oumbärliga förnödenheter».[5] Men sitt hopp om en bättre saker-

---

[1] 1 dukat = 7 dlr s.-m. = 9,81 kr. (oberäknadt myntvärdets fall).

[2] Poniatowskis berättelse.

[3] Den förste upptäckaren och afritaren af Palmyras ruiner, såsom hvilkas upptäckare och förste aftecknare inom den lärda världen gällt Dawkins och Wood (1751). Den bekante Jakob Berggren (1790—1868) bestod litograferandet af en fjärdedel af ritningarna öfver Palmyra, men verket blef ofullbordadt. Loos afritade äfven pyramiden vid Gise. En stor del af de nämnde resandenas kartor och ritningar förstördes vid kalabaliken. Jfr Berggrens bref till en af riksarkivets tjänstemän den 2 april 1829.

[4] 1 rdr courant, allt efter växlande kurs = 56, 60, 62 eller 64 öre s.-m., således = nära 2/3 rdr banko = omkring 2,60 kr. (oafsedt myntvärdets fall). Efter en beräkning af 1 rdr cour. = 2,60 kr. och af varuprisens stegring till tredubbelt mot på Karl XII:s tid skulle en *pung* motsvara 3,900 kr. i vår tids mynt. Anslaget till konung Oskars hofhållning, 748,000 kr. per år, utgår med 2,049 per dag.

[5] Woynarowski hjälpte konungen äfven vid andra tillfällen, så att han slutligen — med inberäkning af de lån, Mazepa lämnat Karl XII i Buditsin den 9 och 17 april 1709, resp. 30,000 och 15,000 Albertus-thaler — hade att fordra 57,800 dukater, 45,000 Albertus-thaler och 60,000 rdr courant, sammanlagdt nära 1 mill. kr. Jfr konungens revers af Timurtasch den 17 augusti 1713 och k. bref till statskontoret af den 11 januari 1716

nas ställning satte Karl XII till de låneunderhandlingar hos kejserliga skattkammaren i Konstantinopel, hvilka enligt instruktion af den 7 mars 1710 bedrefvos af öfverste Thomas Funck under uppgifven egenskap af generalkrigskommissarie. Den 13 juni 1710 utfärdade konungen till Porten en revers på 800 pungar, d. v. s. 400,000 rdr courant, att inlösas, så snart »omständigheterna tilläte», men först i oktober började summan, till allmän glädje, levereras i Bender. Statssekreteraren Casten Feif, krigskommissarien Gustaf Soldan och kommissarien Peter Wigman fingo den 5 oktober befallning att, eftersom något krigskommissariat förut ej fanns i Bender, »hålla bok öfver inkomst och utgift» samt mottaga såväl de uppnegotierade 400,000 rdr som andra till kassan inflytande medel.

Af lånet fingo, enligt Wigmans ofvan åberopade berättelse, officerarna i afräkning på sina innestående löner en viss summa, hvarmed de strax själfva till största delen betalade sin till den tiden gjorda skuld. Deras skulder, som öfverstego den summa de då undfingo, betalades på konungens befallning af kommissariatet. Till Potocki och de polska trupperna utdelades 60,000 rdr, och kosakerna i Jassy fingo medel att inlösa sina gevär och förskaffa sig kläder, hvarjämte dem levererades något kontant och ett belopp reserverades för dem och det i Jassy befintliga svenska manskapet, att användas, om någon gång i framtiden deras underhåll »skulle komma att studsa».[1] I april 1711, heter det vidare hos Wigman, voro de 400,000 rdr utgifna, utan att officerare och andra tjänstemän fingo åtnjuta något mera än hvad ofvan nämnts.[2] De måste därför åter, med konungens tillåtelse, »ålita turkarnes förra erviste vänliga benägenhet att efter hand försträcka dem hvad till deras sustentation reqvirerades, hvartill orientaliske folket jämväl i förstone voro så mycket villigare, som

(bägge i Riksreg.) och »Åthskilliga creditorers ansökningar. Pro Anno 1720. N:r 4» (Kammararkivet). — Dessutom bisprang Woynarowski konung Stanislaus och flera svenska officerare m. fl. med ett sammanlagdt betydande belopp. Se hans hustru Anna Woynarowskas, född Mirovitj, und. memorial 1723 (Biographica. Riksarkivet).

[1] Riksreg. den 19 oktober 1710 och den 23 januari 1711.

[2] Redan den 14 mars 1711 skrifver Feif till M. Vellingk: »De stora utgifter, som här varit . . . . har consummerat hela summan, så att vi nu äro illa deran och behöfde någon undsättning.»

de tillförende sett sig blifva riktigt betalde». Men ju längre det led på tiden, utan att det hördes af att konungen kunde få något nytt lån af Porten, dess mer blefvo turkarna »ledse och tröga». Med konungens tillstånd måste officerarna till en början reversera sig dubbelt och än mera mot det de fingo, och slutligen kunde de knappt erhålla 1/4 eller 1/8 af det, som reverserades. Emellertid fingo officerarna ej utgifva eller orientalerna mottaga någon revers, utan att den uppvisades och upptecknades i kommissariatet. Man ville därigenom förebygga, att någon officer gjorde större skuld än att den kunde »qvadrera» mot hans lönefordran hos K. M:t. Så förflöto i det närmaste två år innan konungen lyckades få något nytt lån af kejsaren, hvilket utföll först i december 1712.

Under tiden måste konungen för bestridande af de nödvändigaste utgifterna söka krediten hvar han kunde finna den och snart sagdt på hvilka villkor som helst. De möjliga förslag till penningars anskaffande, som framställdes från det utblottade och af fiender omgifna fäderneslandet, behagade ej konungen. Han fann rådets projekt till de eröfrade kanonernas (»troféernas») utmyntning »både oanständigt och skadligt».[1] Underhandlingarna med Hannover om ett lån mot hypotek af bremenska områden befalldes rådet att afbryta, emedan kurfursten »torde hafva alltför stor begärelse att behålla denna underpant», ja, envoyén hos kurfursten, frih. Karl Gustaf von Frisendorff, ålades att, om penningar genom en sådan negociation erhållits, återbära dem, och generalguvernören i Bremen-Verden grefve Maurits Vellingk förbjöds ytterligare att inlåta sig på lånetransaktioner mot hypotek af land till Hannover, »ehuru stor penningebristen kan blifva».[2] Statskontoret fick uppbära snubbor, emedan det tillgripit konungens i räntekammaren befintliga guldbägare och annat »guldgeschirr» samt genom utmyntning däraf erhållit 1,762

[1] Konungen till rådet den 23 november 1710.

[2] Konungen till rådet den 22 december 1710, till Frisendorff den 7 januari och 9 mars 1711, till Vellingk den 9 februari 1712. — I bref till Vellingk af Bender den 14 mars 1711 (Vellingkska saml. RA.) uttalar emellertid Feif önskvärdheten af att penningar kunde anskaffas genom pant af bremenska land af *enskilda* personer. Fabrice hade gifvit vid handen, att både i Holstein och Hannover torde finnas personer, som voro böjda att låna på sådana villkor.

dukater, en åtgärd, som konungen fann »mera röjt armoden än att den någon särdeles nytta med sig haft».[1] Däremot fordrade konungen i bref på bref, att statskontoret skulle betala de växlar, som i Turkiet drogos på detsamma eller på postkommissarien Barthold Huswedel och köpmannen Grewe i Hamburg m. fl. Detta var i de flesta fall kontoret omöjligt, men någon gång kunde det verkligen öfversända medel till Hamburgväxlarnas inlösen, och det fick då uppbära formliga tacksägelser af konungen.[1] Och då statskontoret för att infria växlar sökte lån mot t. o. m. 12 procent, förklarade konungen sitt välbehag öfver att det skickat sig »efter tidernas svårighet och i sådant tillfälle intet så noga ansett några dalers intresse».[2] I det stora hela var konungen hänvisad att söka sin hjälp på Balkanhalfön. Envoyén i Konstantinopel, Thomas Funck, vice drabantkorpralen Johan Ehrenschiöld och Karl XII:s orubbligt hängifne vän polske generalfälttygmästaren Stanislaus Poniatowski, för sin konungs bästa lika djärf i stridens vimmel som i det diplomatiska intrigspelets faror i Stambul, lyckades, dock mot 16, 20, 25 procents ränta, uppbringa mynt hos engelska och franska köpmän i Konstantinopel, såsom James och Thomas Cooke, David Magy och G. La Marque, J. F. Rémuzat, Wolter Horneby m. fl., mot växlar på de ofvannämnda finansmännen i Hamburg. Då Huswedel, lämnad i sticket af statskontoret, ej kunde infria sådana växlar, gaf konungen honom rätt att låna »fast vore det intill 30 procentum, emedan vi det hällre vele bestå, än att krediten skall lida».[3] Och då en annan gång Grewe måste lämna en sådan växel oinlöst, befalldes Stenbock att söka anskaffa summan genom kontributioner.[4] Då det på grund af den alltmera sjunkande krediten gick trögt att få lån i Konstantinopel, bemyndigade konungen — i hopp om en stundande försträckning af Porten — Funck och Poniatowski att uppnegotiera 60 à 70 tusen rdr courant, utan att »anse huru högt intresse utfästes»![5]

[1] Konungen till statskontoret den 12 februari 1712.
[2] Konungen till statskontoret den 26 november 1712.
[3] Konungen till Huswedel den 23 juli 1712.
[4] Konungen till Stenbock den 28 februari 1713.
[5] Konungen till Funck och Poniatowski den 18 augusti 1712.

Men de konstantinopolitanska köpmännens förmåga[1] eller goda vilja räckte på långt när ej till för konungens behof. Hjälpen måste, liksom för officerarna m. fl., sökas på närmare håll, hos turkar, judar, greker, perser, araber i och omkring Bender, i små poster, stundom i ficklåns storlek, och den blef naturligtvis så mycket dyrare. Den som härvid excellerade i konsten att »göra pengar» var öfversten och drabantlöjtnanten Kristian Albrekt Grotthuss, Karl XII:s egentlige finansminister under denna tid, hvilken efter konungens ej blott skriftliga, utan äfven *muntliga* befallningar upplånade och utgaf summor.[2] Om hans utomordentliga finansiella förmåga, som kan sammanfattas i ett fullkomligt förakt för räntans höjd, kunde aflocka en och annan, såsom den holsteinske ministern hos Karl XII Friedrich Ernst von Fabrice, ett beundrans utrop,[3] väckte den hos andra de allvarligaste betänkligheter och kom ett varningens ord att höras — fastän förgäfves — vid själfva tronen. Grotthuss utfärdade t. ex. skuldsedlar på 100 rdr åt privatpersoner, som lånat honom 5 rdr, oaktadt de själfva förklarade sig nöjda med 10 rdr eller »någon avantage allenast». Dåvarande statssekreteraren, sedermera ombudsrådet och presidenten Casten Feif, som berättar detta,[4] och som kallar Grotthuss eufemistiskt »en facil man» i affärer, gjorde konungen uppmärksam på vådan af detta förfarande. Men Grotthuss föreställde konungen, att det måste ske för kreditens bevarande. Ej heller höll Grotthuss någon ordning på uppnegociationerna. När Feif räckte honom några ark upplinieradt papper för annotationer, lofvade han väl göra sådana, men papperen fingo ligga obegagnade. Och då Feif sedermera, i Stralsund, erfor detta och föreställde honom, att han komme att stanna i ansvar, genmälde han: »Af mig kommer man intet att

[1] Fabrice (i »Anecdotes du séjour du roi de Suède à Bender», Hamburg 1760) skrifver den 17 mars 1713 till hertigen af Holstein, att köpmannen Cooke blifvit alldeles utblottad genom de stora förskott han lämnat konungen.

[2] Grotthuss' und. skr. den 17 och 22 juni 1715, där han, bl. a. emedan såväl konungens skriftliga order som G:s egna annotationer förkommit vid Benderska oväsendet, begär decharge för sin förvaltning.

[3] Se Fabrices bref till baron Görtz den 3 augusti 1712.

[4] Under juden Markus Markovitz' process den 25 september 1721 (Revisionsakt den 2 april 1742. Acta hist. RA.).

få.» Dock, någon ordning i affärerna höll Grotthuss, men den var visserligen ingalunda efterföljansvärd. När han ej kunde betala en förfallen revers, »hade han den vanan», säger den ofvannämnda krigskommissarien Soldan,[1] »att gifva turkarna nya obligationer med en tillökning af 100—300 rdr i stället för intresset efter obligationernas storlek samt gömde de sålunda inlösta såsom ett slags verifikationer». Den ledsamma följden däraf uteblef ej. »Efter kalabaliken», fortsätter Soldan sin berättelse, »köpte eller hämtade jag åtskilliga af Grothusens inlösta sedlar, som kommit i tatarernas våld och bortförts, stundom ända till 4 mil, från Bender. Säkerligen hade många af dessa kommit i turkarnas händer.» När Grotthuss ej kunde komma åt kontanter emot namnsäkerhet, skaffade han sig utvägar på annat sätt. Han lånade Woynarowskis juveler, värda 13,000 rdr, och pantsatte dem i Bender för 9,000 rdr courant samt igenlöste dem aldrig. Judinnan Sofia Vege, hustru till en marketentare vid Södra Skånska regementet, »sålde», enligt egen utsago,[2] »juvelerna från halsen till konungens tjänst». Konungen hade begåfvat fältherren Potocki med ett till 80 à 100,000 rdr värderadt sjabrak, som ingick i den ofvannämnda af sultanen skänkta hästens mundering. Med konungens begifvande[3] pantsatte Grotthuss detsamma för 40,000 rdr hos en viss Osman aga, medan Potocki erhöll en mycket obetydlig summa. Sjabraket återlöstes ej.[4] Denna finansoperation fick ett oväntadt och dyrbart efterspel 60 år senare, i det att franska regeringen 1772—77 med anledning af transaktionen innehöll 300,000 francs af de utlofvade subsidierna.[5]

---

[1] Memorial af den 18 mars 1736 (Acta hist. RA. Afskrift).

[2] Sofia Veges und. skr. (odat.). Acta hist. RA.

[3] Kungligt bref till gen. krigskomm. den 20 augusti 1711 och den 11 maj 1714.

[4] Det var detta sjabrak, om hvars inlösen janitsjaren Osman pasja påminde, då han 1724 i kraffärende besökte Sverige. Jfr K. M:ts bref till kammarkoll. den 17 februari 1724 samt kammarkoll. och statskontorets gemensamma und. utl. d. 18 juni s. å.

[5] Potocki hade, under förevändning att Stanislaus iklädt sig garanti för hans förnöjande till pantens fulla värde, bemäktigat sig konung Stanislaus' egendomar i Varsjav, värderade till 100,000 écus, såsom godtgörelse för sjabraket. Stanislaus begärde ersättning af svenska kronan för förlusten, och Ludvig XV, såsom Stanislaus' måg, ville sedermera å sina döttrars vägnar göra sig betald så, som i texten nämnes. Jfr Stanislaus' bref till K. M:t den 5 juli 1755, sekr. utsk:s und. skr. den 25 juni 1756, franska

Svenskarnas ekonomiska trångmål ökades genom det spända förhållande, närmande sig öppen fientlighet, som uppstod emellan konungen och storvesiren Baltadji Muhammed efter utgången af 1711 års turkisk-ryska krig. Alla de ansträngningar och utgifter, som det kostat svenskarna att förmå turkarna till fredsbrottet, voro gjorda förgäfves. Alla de stora förhoppningar gäckades, som Karl knutit vid detta företag och som voro så nära att gå i fullbordan, då den vid Husi, vid Prutströmmen, omringade tsar Peter i sin tröstlösa belägenhet räddades från fullkomlig tillintetgörelse genom den fred (den 21 juli 1711), som storvesiren skänkte honom. Den turkiska chauvinismen kände sig visserligen tillfredsställd genom de militära framgångarna, Azovs återvinning, Taganrogs m. fl. fästens demolering, men för turkarnas »vän och gäst» i hans nödställda belägenhet var vinsten af freden — Peters försäkran att ej hindra konungens hemfärd — en paragraf utan värde. Och ej nog därmed. Konungen hade redan före krigsutbrottet begärt af Porten ett nytt lån, på 1,200 pungar (600,000 rdr courant), till den förestående hemmarschen. Nu förnyades denna begäran,[1] framkallad af största behof. »Svenskarna äro så ömkansvärdt utarmade», skref vid denna tid den engelska residenten hos Karl XII, Jefferyes, »att de utan penninghjälp af Porten ej kunna taga ett steg från Bender.»[2] Låneansökan, som afslogs, skärpte storvesirens bitterhet. Krediten hos turkarna sjönk, och till råga på svårigheterna indrogs i augusti 1711 den tain konungen dittills åtnjutit. Själfva naturen förklarade sig emot konungen: Dnjestr svällde i juli 1711 öfver sina bräddar och tvang honom att flytta sitt läger bort till det en fjärdingsväg från Bender belägna Varnitsa. Där började han i november s. å. uppföra och lät, midt i sitt armod, på det präk-

ambassadören d'Havrincourts memorial Dec. 1757, kanslipresidentens svar därå den 26 december s. å, Adolf Fredriks bref till Stanislaus den 28 december s. å., kanslikoll. und. skr. den 25 juni 1762, Stanislaus' bref till K. M:t d. 17 oktober 1764, ministern grefve G. F. Creutz' depecher den 9 och 13 januari och 28 februari 1772 och framför allt riksarkivsekreteraren C. J. Strands memorial till kanslikoll. den 24 mars 1772.

[1] Instruktion för e. o. envoyén Th. Funck vid aftalet om några ärenden med storvesiren den 14 september 1711. RA. (Turcica).

[2] Kapten Jefferyes' bref till engelska regeringen från Bender och Adrianopel 1711—1714, från Stralsund 1714—1715 (i »Hist. handl.», XVI, s. 13; 1897).

tigaste utstyra det fästningslika »kungshuset», kalabalikens världsbekanta stridscentrum.[1] Emellertid förbättrades ställningen något, då konungen i mars 1712 åter fick tain. Lånefrågan upptogs ånyo af konungen, bl. a. under ett samtal i maj 1712 med pasjan i Bender, Ismail, krimska tatarernas kan, Devlet Gherej, och en sultanens kapidji pasja (kammarherre), Achmed aga. Den sistnämnde kom därvid med den öfverraskande förklaringen, att »man i Konstantinopel vore underrättad, det vi», säger konungen i ett bref[2] till e. o. envoyén Funck af den 16 maj, hvari han refererar samtalet, »ärnade använda penningarna till att uppresa folket i Polen att där göra buller». Konungen genmälde, att det ryktet var utspridt af moskoviterna, och framhöll Portens onödiga fruktan, »emedan det, som vi härtill åstundat till låns, är näppeligen så mycket, som vi till vår afmarsch behöfva». Visserligen lofvade sultanen i det bref Achmed aga förde med sig, att pengar skulle sändas, så snart de nödiga eskorteringstrupperna samlats vid Bender, och konungen utgaf den 23 juni en förskrifning på 1,200 pungar. Men penningarna liksom trupperna läto vänta på sig. »Vi arbeta ännu», skrifver Jefferyes den 14 september 1712, »under lika stora svårigheter för penningbrist som alltid och äro öfvertygade om, att turkarna ej vilja förse oss med något, förrän vi beslutat vår afresa härifrån.»

Jefferyes framhöll den 11 november 1712 för tatarkanen, som kamperade 2 eng. mil från Bender och med en truppstyrka skulle betäcka konungens hemmarsch genom Polen, att det var konungen omöjligt att bryta upp, innan han betalat de skulder hans officerare gjort hos invånarna. Men kanen invände, att konungen kunde taga några af de största fordringsegarna med sig och betala gälden till dem, när han kommit till sitt rike, hvarefter de kunde återvända med eskorten.[3] Ändtligen i november beslöt sultanen lämna konungen, under förutsättning att denne omedelbart därpå afreste, 1,000 pungar (500,000 rdr courant) till 100, som förut under året lämnats, och konungen förnyade den 29 november reversen å 1,200 pungar. Men

[1] Ensamt armeniern Engurli Abraham levererade, på kredit, kläde för 8,000 rdr courant (Orientaliska kreditorers ansökningar. RA.)

[2] RA. (Turcica).

[3] Jefferyes, l. c., s. 37.

redan före ankomsten af dessa medel hade konungen gjort anhållan om ett lån å ytterligare 1,000 pungar. Denna begäran förnyade Karl hos sultanen i bref af den 29 december och erinrade därjämte om, att det var 1½ år sedan han begärde de 1,200 pungarna, samt att han under tiden måst genom lån, hvarvid han stundom gifvit 100 rdr för 20 och än mindre, underhålla nära 10,000 man.[1] Han sade bestämdt ifrån, att han med de medel han fått ej kunde betala sina skulder med därå löpande odrägliga ränta och därjämte anskaffa allt, som behöfdes för honom och hans folk för hemresan, hvilken enligt aftal nu skulle företagas vid första vinterdag. Men finge han de resterande 100 pungarna och 1,000 därtill, skulle han genast afresa.[2] Det finnes ingen anledning att betvifla dessa uppgifter och försäkringar. Visserligen framkastade tatarkanen den gamla misstanken att konungen med sin nya negociering ville skaffa sig medel att genom gåfvor »röra upp något oväsende i Polen»,[3] och äfven Jefferyes säger i bref till sin regering af den 2 december 1712, att konungen efter mottagandet af det senaste lånet ej hade någon orsak att af penningeskäl dröja längre. Men Fabrice berättar den 5 och 15 december, att Grotthuss var skyldig mer än 250,000 rdr, som han i konungens namn upplånat, och Poniatowski hälften så mycket i Konstantinopel, att de 1,200 pungarna ej räckte till att företaga marschen från Bender, men att denna brist skulle afhjälpas genom den *nyvunna krediten!* Och Grotthuss själf skrifver till silihdâr-aga Jussuf pasja,[4] att man med de 1,100 pungarna ej kunde betala skulderna, att de 10,000 man, som skulle följa konungen, voro utan hästar och kläder, att man utan ytterligare 1,000 pungar ej kunde komma ur stället samt att man, om dessa erhölles,

---

[1] I juli 1711 voro polackerna 4,143 och kosakerna ännu flere. Porten hade befallt fursten af Moldau, där största delen var förlagd, att lämna dem underhåll, men de hade fått endast hälften. Funck fick därför befallning att hos Porten anhålla om underhåll för dem, en begäran, säger konungen, som ej skulle framställts, »så framt kriget emot tsaren intet så oförmodligen hade kommit att studsa, emedan man eljest nogsamt funnit andra utvägar dem öfverflödigt att underhålla» (Konungen till Funck den 20 juli 1711). Enligt uppgifter från januari och maj 1712 var svenskarnas antal 1,365 (utom hofstaten och kansliet), polackernas 4,000 och kosakernas 4,000.

[2] Nordberg, »Konung Carl XII. historia», II, 302—303.

[3] Nordberg, II, 297.

[4] Odat. koncept, men säkerligen från december 1712. Acta hist. RA.

hoppades kunna bryta upp under vintern, ehuru det skulle blifva svårt att på så kort tid anskaffa allt, som behöfdes. Hörom ytterligare hvad krigskommisarien Wigman har att berätta! Grotthuss mottog 500,000 rdr cour. (= 1,000 pungar), men af dem levererade han till kommissariatet endast 159,000 rdr, med hvilka genast betalades all den skuld, som till den tiden var gjord hos *turkarna*. Men summan räckte ej till att betala fordringsägare af annan nationalitet, såsom greker, armenier och judar, utan dessa kreditorer fingo åtnöja sig med en likvidation, bestående däruti att de mot aflämnande af de enskildes reverser fingo sådana utfärdade af krigskommissariatet. En stor del af skulden till privatpersoner vid Bender blef således obetald, och dessutom saknades medel till hemresan. Strax efter denna utbetalning och denna likvidation inträffade kalabaliken (den 1 februari 1713) till följd af konungens vägran att efterkomma de slutligen mycket litet hänsynsfulla tillsägelserna att lämna Varnitsa. Olika orsaker uppgifvas hafva föranledt konungen att dröja. Särskildt framhållas den utlofvade eskortens obetydlighet och konungens misstro till dess pålitlighet. Han »sade ofta, att han hällre valde att stanna på platsen än mottaga en eskort, som skulle öfverlämna honom i hans fienders händer».[1] Det hör ej till denna artikels uppgift att närmare inlåta sig på detta ämne, men så mycket må vara tillåtet att säga, att de finansiella svårigheterna ej voro den minst viktiga orsaken till att konungen stannade.

Kalabaliken rågade måttet af de arma svenskarnas lidanden. De polska magnaterna med sitt folk äfvensom kosakerna hade vid brytningen emellan Karl och turkarna ställt sig under tatarkanens och den benderska pasjans skydd och undgingo således svenskarnas öde. Det var ej nog med att dessa af turkar och tatarer blefvo »inpå blotta kroppen åtskilliga gånger visiterade och plundrade»[2]. De blefvo äfven såsom krigsfångar sina besegrares slafvar. Lyckligtvis blef slafveriet ej långvarigt. Konungen visade det

[1] Jefferyes, l. c., sid. 40.
[2] Wigman, l. c.: Fabrice den 12 februari 1713. Flera af svenskarna lyckades dock rädda en del af sin egendom genom att vid den hotande utsikten till öppet våld anförtro den i Jefferyes och Fabrices vård eller på annat sätt.

allra största deltagande för sina bussar i deras behjärtansvärda belägenhet. När han, ännu febersjuk, den 6 februari i en turkisk vagn, omgifven af några hundra turkiska ryttare och följd af omkring 100 svenskar »utan pistoler och värjor, på riktiga krakar till hästar»,[1] fördes från Bender åt Adrianopel till,[2] gällde hans sista befallningar fångarnas befrielse.[3] Tack vare de ädla bemödandena af Fabrice, som både före och efter kalabaliken hjälpte svenskarna med betydande lån,[4] och af Jefferyes återfick en stor del af svenskarna friheten redan en 3—4 dagar efter konungens afresa, somliga utan lösen, andra på verkligt räsonabla villkor.

Bland dessa först befriade var den då 61-årige generallöjtnanten friherre Axel Sparre. Åt denne man gaf konungen[5] högsta befälet öfver de till ett antal af omkring 1,000 kvarlämnade svenskarna, som efter förlossningen ur slafveriet bodde »i förstäderna vid Bender emot behörig promitterad hushyra». På hans lott föll det att i första hand »draga försorg om folkets underhåll och att dertill förmedelst vice korporalen af drabanterna Johan Ehrenschiölds tillhjälp opnegotiera behöriga medel»[6] — en uppgift, som blef så mycket svårare, som krediten blifvit i grund rubbad därigenom att judar, armenier och greker ej fått betaldt för hvad de under de två föregående åren lånat. Förtroendet minskades ytterligare under loppet af de 1 3/4 år, som svenskarna efter kalabaliken kommo att ligga kvar vid Bender, icke minst genom de då och då uppdykande ryktena om ny oenighet emellan konungen och Porten, hvaraf orientalerna »mera tänkte att åter få de fattiga svenskarna till lifegna slafvar än att de förmodade dem bli bemedlade dem att betala».[6] Porten gaf visserligen *tain* — kött och bröd — åt manskapet i Bender, men det var ringa och utföll oregelbundet, stundom ej alls. Som Sparre ej kunde anskaffa tillräckliga medel till kläder och föda, nödgades officerare och andra »hvar för sig persvadera de orientaliska inne-

[1] Jefferyes, l. c., sid. 42.
[2] Om konungens marschrut se »Drabanten Christian Giertas anteckningar» (i »Hist. tidskr.», XVIII, 1898).
[3] Fabrice, l. c., den 15 och 18 Februari 1713.
[4] Sammanlagdt omkring 30,000 rdr cour., skrifver Fabrice till Görtz den 28 mars 1714. Den exakta siffran var 31,600 rdr. Skulden betalades i banko.
[5] Riksreg. den 8 februari 1713.
[6] Wigmans berättelse.

vånarna att göra sig vidare försträckning», oftast på hårresande villkor. Men lånen söktes likväl »så mycket trägnare, som hungern var en stark påkörare». Sparre har i en rad bref till Karl XII, hvilka meddelas längre fram och till hvilka hänvisas, lämnat en skildring af det stundom rent af förtviflade tillståndet inom den åt hans omsorg öfverlämnade truppen.

Om Sparre och hans män ledo nöd i Bender, så upplefde å andra sidan konungen med sin svit inga sötebrödsdagar i Demotika (17 mars—9 april 1713 och 3 november 1713—20 september 1714) och Timurtasch (9 april—3 november 1713). Visserligen gaf Porten konungen ånyo *tain* — men det var synnerligen knappt tilltaget[1] — och visserligen spred Grotthuss sina reverser och växlar i Adrianopel, Timurtasch, Demotika och Konstantinopel. Men belägenheten var emellertid fruktansvärd. »Konungen af Sverige», skref Jefferyes den 12 juni 1713, »har ej ett öre, och det bestås honom nätt och jämt så stort underhåll, att kropp och själ hänga ihop.» Men konungen dröjde med sin hemfärd af flera skäl. Han hoppades ännu kunna intressera Porten för sina planer, han väntade på kejsarens uppfyllelse af löftet om en stark eskort genom *Polen*, han ville före bortdragandet betala sina skulder till privatpersoner och han förespeglade sig möjligheten af ett nytt lån hos sultanen för att tillfredsställa sina kreditorer och kunna företaga resan. Ty de två sistnämnda uppgifterna syntes omöjliga utan penningehjälp af Porten.[2]

Ändtligen, sedan Porten en längre tid lämnat honom åt hans öde, och hans personliga närvaro inom riket fordrades med oafvislig nödvändighet, beslöt han sig i maj 1714 för att resa hem. Genom franska ambassaden i Konstantinopel, där efter Funcks död i november 1713 ingen svensk beskickning fanns, lät konung Karl förhandla med Portens ministrar om sättet för konungens afskedstagande och om fritt och obehindradt aftåg för alla konungens följe-

---

[1] Fabrice till Görtz den 28 mars 1714.

[2] Fabrice till Görtz den 28 mars 1714, Jefferyes den 10 mars s. å. Den senare angifver den 4 maj ett nytt skäl: »Hvad som enligt min tanke håller honom kvar här för närvarande är en point d'honneur eller måhända smäleken att se sig efter 5 års väntan så gäckad i sina förhoppningar».

slagare i Turkiet.[1]. Därefter utrustades, mot ombudsrådet frih. Gustaf Henrik von Müllerns föreställningar,[2] en efter de bekymmersamma förhållandena föga afpassad glänsande[3] beskickning af 72 personer för att till sultanen öfverbringa ett konungens bref, hvari han tackade för visad vänskap och för respassen samt bjöd sultanen sitt farväl.

Utnämnandet af Grotthuss till e. o. envoyé var dock ett tecken till, att man med beskickningen afsåg något annat och viktigare än en blott artighetsbetygelse. Också var den egentliga uppgiften att med begagnandet af Grotthuss' »fullkomliga kännedom om det ottomanska lynnet» och bepröfvade vigilansförmåga göra ett sista försök att skaffa pengar. Han skulle enligt instruktionen af den 10 juli »använda all möjlig flit verket därhän att drifva, det detta nya lånet måtte blifva så ansenligt som någonsin ske kan». Det var ej små förväntningar man gjorde sig. Man hoppades på 2,000 pungar.[4] Det behöfdes för att betala skulderna och hemresan. Men snart nog togs man ur sin villfarelse. Redan innan Grotthuss haft officiel audiens hos storvesiren Ali pasja eller hos sultanen, kände han sig för hos reis efendi (utrikesministern), huru landet låg, och förnam, det ej ringa svårighet fanns att få någon ansenlig summa till låns, »ty kejsaren har föresatt sig att stadigt öka och ej på något sätt minska sin skatt».[5] Och hans första audiens hos storvesiren (den 1 augusti) var en oafbruten kedja af förödmjukelser och motigheter. Då vesiren frågat Grotthuss hvad som behöfdes för uppbrottet och själf därvid uppräknat en del, såsom fermaner (pass), skjuts och defraye-

---

[1] Franska beskickningens i Konstantinopel bref till svenska regeringen 1709—1716 (Gallica. R. A.)

[2] Till franska chancelieren Benjamin Brue skref Müllern »Vous serez sans doute fort surpris de voir ce ministre surchargé, comme il est, d'un grand nombre d'officiers et d'autres personnes inutiles»... och till franska ambassadören markis Des Alleurs skref han, att en sådan ståt »causera bien de la dépense, laquelle ne repondant pas à l'état, dans lequel nous sommes, donnera au public matière de parler et pour porter préjudice à la négociation comme il le fait à nos finances» (Kanslipres:s konc. $^{11}/_{22}$ juli 1714).

[3] Chancelieren Brue skrifver till Müllern den 9 augusti 1714: »Samedy prochain c'est à dire après demain tous les habits de Mrs les officiers Suédois seront prets, aussi bien que tous les habits de livrée; *le tout sera d'une magnificence et d'un brillant admirable.*»

[4] Fabrice till Görtz den 19 september 1714.

[5] Grotthuss till ombudsrådet von Müllern den 28 juli 1714 (R. A. Turcica).

ring på vägen (proviant och furage), men fått undvikande svar, »sade han sig hafva hört af reis efendi, det vi ville hafva några penningar till låns. Hvilket om vi trodde kunna få, bedroge vi oss mycket, emedan man redan har mer än stora lån gjort till K. M:t, stridande dessutom emot deras lag att försträcka några penningar till någon kristlig potentat och hvad således härtill skedt är, vore en galenskap.» Grotthuss sökte rädda situationen med att han väl talat med reis efendi om saken, men att han aldrig begärt, ej heller nu begärde några pengar, utan hade konungens expresse order att endast anhålla »om nödig anstalt om K. M:ts ofördröjliga uppbrott härifrån». Då på storvesirens spörsmål, hvar konungen ville möta sina benderska trupper, Grotthuss uppgaf Bender, förbjöd storvesiren detta,» på det att det ej må synas, som ville K. M:t där uppehålla sig och begynna åter ånyo någon galenskap».[1] Storvesiren ville vidare veta dag eller vecka för konungens uppbrott och tillade, att kejsaren af vänskap kanske skulle »skicka K. M:t en resepenning på vägen». Samma dag, den 3 augusti, Grotthuss skref detta till Müllern, gaf han konungen en mindre detaljerad berättelse om audiensen och meddelade i en endast för Müllern afsedd skrifvelse på franska »i hemlighet», att storvesiren haft »des discours les plus impertinentes du monde», och yttrade, att det bästa konungen kunde göra vore att resa genast, ty han visste af säker hand, att man hade att emotse de största obehag, om man dröjde ännu några månader.

När kung Karl fått del af Grotthuss' skrifvelser, både den till honom ställda och den till Müllern (han ville gerna läsa brefven till och från sin omgifning), fattades han af den djupaste förtrytelse, grep själf till pennan[2] och gaf Grotthuss förhållningsorder i en skrifvelse[3], hvars stil röjer, att en diplomat af yrket ej var dess upphofsman. »Dagen eller veckan», heter det bl. a. i denna skrifvelse af den 7 augusti, »kunna vi ännu intet egentligen nämna, ej heller finna vi hvartill det är nödigt att oss om allt så

[1] Så har det verkligen ursprungligen stått i Grotthuss' redogörelse för audiensen till ombudsrådet von Müllern, men orden »och — — — galenskap» äro öfverstrukna, dock ej bättre, än att de kunna läsas, samt ersatta med »samt kunde gifva lägenhet till någon kalabalik».

[2] Müllern till Grotthuss den 7 augusti 1714. (RA. Turcica).

[3] RA. Turcica.

noga yttra om vårt uppbrott härifrån;[1] och till att visa så mycket mera, att vi intet ärna blifva Porten till last eller längre uppehålla oss på någon annan turkisk ort, sedan vi med vårt härvarande följe en gång här ifrån Demitoka och vårt öfriget folk från Bender äro uppbrutna, så är vår begäran, det Porten intet vidare gör sig den ringaste olägenhet hvarken till vårt eller vårt folks vidare frihållande[2] eller annan anstalt för oss under varande resan, utan åstunda allenast, att han utgifver de ordres, det vi och hela vårt följe allestans obehindradt fritt lemnas att fortsätta resan ut genom turkiska gränserna lika hvad väg vi finna för oss bekvämligast att taga... I generale termer hafva vi ju dessutom förtrott kejsaren hvad väg vi vele gå, hvilket kan vara nog... Hvad resepenningarna angår, hvilka kejsaren kanske torde vara sinnad att oss anbjuda, så kunnen I förklara, att i vårt land är helt obrukligit att emottaga några skänker i penningar och att alltså oss intet angenämt vore att oss sådant anbjudes, ej heller kunde vi sådan penningeskänk emottaga, hvilken dessutan oss mera skulle besvärlig falla än till något gagn, emedan sådan skänk litet kan vara tillräcklig till någon förnödenhet för oss, och hafven I alldeles ingen penningeskänk att emottaga, om den anbjudes, hvarken om den är stor eller liten». Särskildt tyckes det hafva gått konungen till sinnes, att storvesiren »utaf sig sjelf betaget Eder allt hopp att få ett ansenligt förskott af Porten». I ett bref till Grotthuss af samma dag, hvilket andas en verklig ledsnad öfver konungens hetsighet, yttrar Müllern såsom sin åsikt, att Porten ej i elakt uppsåt, utan för att vara bättre i stånd att göra nödiga anstalter till resan, begärt efterrättelse om vägen och tiden för uppbrottet samt att det vore oklokt att afslå anbuden om skjuts, defrayering och respenningar, i synnerhet som vi det första, för vår närvarande oförmögenhets skull, intet gärna kunna umbära» och respenningarna kunde hafva — förutsatt att summan ej blefve för liten — betraktats såsom lån. »Men som K. M:t funnit för godt om allt detta annor-

[1] Det ansågs nödigt att hemlighålla vägen för att hindra fiendernas möjliga anslag.
[2] Konungens försvenskning af ordet defrayering.

ledes att förordna», slutar han, »så har jag till K. M:ts nådigaste befallning ingenting vidare att tillägga».

På grund af konungens befallning afböjde Grotthuss hos storvesiren, hvilken under tiden ändrat uppförande och bl. a. vid Grotthuss' bägge audienser hos sultanen sagt de mest obligeanta saker, att man i kejsarens afskedsbref till konungen omnämnde några respenningar. Den tillämnade summan lär också hafva varit löjligt liten — 100 pungar. Däremot ansåg Grotthuss sig tvungen att mottaga anbudet om skjuts, sedan storvesiren förklarat, att uteblifvandet af skjutsen, hvarmed man förság alla främmande, som lämnade landet, skulle kunna tydas såsom en ohöflighet emot konungen, hvilken vore Portens vän, och att ett icke-mottagande af densamma skulle vara en »kallsinnighet» emot sultanen. Konungen gillade Grotthuss' åtgärd i skjutsfrågan och böjde sig för storvesirens önskan om Tergovist[1] till mötesplats. Lånefrågan föll ohjälpligt. Grotthuss ej ens rörde vid den under sin sista audiens hos storvesiren, emedan såväl denne förut som reis efendi försäkrat, att den stötte på sultanens personliga motstånd. I stället för pänningehjälp hade beskickningen medfört utgifter,[2] som voro möjliga endast genom nya reverser till Stambuls affärsmän och som fyllde självfva Grotthuss med oro. »Om E. K. M:ts vanliga nåd emot mig», skref han till konungen, »i detta målet intet beskyddar mig, så lärer jag aldrig kunna försvara denna här depensen».[3] Och likväl skänkte han straxt bort till turkiska ämbetsmän och tjänare de 6 pungar, hvilka Porten enligt öflig sed gaf honom såsom bortdragande minister i respenningar.

Hemresan var nu emellertid bestämd, och man stod där med två tomma händer och skuld uppöfver öronen. Försedd med konungens fullmakt af den 7 augusti lyckades Grotthuss dock i Konstantinopel uppbringa dels några smärre summor på 2—4 tusen rdr cour., dels 40,000 rdr cour. hos engelsmännen Th. och J. Cooke,[4] dels 20,000 rdr cour., som franske ambassadören markis Des Alleurs med

[1] Tergovist eller Tirgovischtea, stad i Valakiet vid Jalomitza.

[2] 30,000 rdr cour. säger Jefferyes, l. c., sid. 60.

[3] Grotthuss till v. Müllern den 10 och 17 augusti och till K. M:t den 31 augusti.

[4] Dessa köpmän lämnade in alles 52,673 rdr *courant* till bestridande af konungens hemfärd, men mottogo den 6 september 1714 en växel på 75,247

stor svårighet i sitt namn lyckades upplåna hos franska kolonien i Konstantinopel.

Underrättelsen om svenskarnas förestående uppbrott väckte naturligtvis stor oro hos de orientaliska kreditorerna här och hvar på Balkan-halfön. Janitsjarerna begärde i en supplik att få sina fordringar honorerade, och konungen resolverade, att alla *muhammedaner* skulle få sin riktiga betalning. Men de voro ej nöjda med denna försäkran, hvarför Grotthuss öfverenskom med dem, att några skulle följa med till Pommern att där lyfta sitt och de andras tillgodohafvande.[1] Det var tatarkanens ofvannämnda förslag, senast förnyadt af storvesiren under Grotthuss' ambassad, som nu gick i fullbordan. Fabrice berättar,[2] huru det framställts förslag om, att fordringarna skulle reduceras till deras verkliga värde, hvarigenom gälden skulle hafva sjunkit till en sådan obetydlighet, att det för kreditorerna ej lönat mödan att följa med, men att förslaget förkastades af konungen. Tvärtom fick hvarje fordringsägare en häst på 50 rdr till resan. Att någon rabattering i reverserna ej ägde rum, ehuru fordringsägarna »varit nog skäliga», berodde på Grotthuss, hvilken »påstod hos K. M:t, att det vore vanheder för de svenske, om de (fordringsägarna) icke skulle få betalning efter deras innehafvande förskrifningar».[3]

II.

Hemfärden.

Den 14 september 1714 afgick konungens order till Sparre att ofördröjligen bryta upp till Tergovist med hela sitt följe och med deputerade för kreditorerna vid Bender, så vida dessa ej föredroge att få sig penningar tillsända, »hvilket på den händelsen lärer ske med första som görligit är». Kosakfältherren Orliks skuld skulle tagas på konungens räkning. Med öfverste Silfverhielm skickades samtidigt 9,400 rdr cour. till utdelning bland Sparres officerare

rdr *banko*, emedan de kunnat anskaffa den långifna summan endast genom att föryttra sina varor med 30 proc. förlust! (Riksreg.). För öfrigt var det regel, att konungens turkiska växlar utfärdades i rdr cour., men betalades i rdr banko.

[1] Soldans memorial den 18 mars 1736.

[2] L. c., sid. 337.

[3] Ombudsrådet Feif i rådet den 5 januari 1719.

i och för resan och en mindre summa till fördelning på Koskulls, Rosochackys och Urbanowicz' svenska, polska och tyska knektar. Skjuts, proviant och fourage skulle af turkiska regeringen bestås allt konungens folk till gränsen. Men Sparre klagar öfver »snålhet» från myndigheternas sida, åtminstone i början af marschen.[1]

Den 20 september bröt konungen upp från Demotika. Vid Timurtasch väntade honom en mängd tält, 11 rikt utstyrda hästar och en med ädelstenar prydd sabel, gåfvor från sultanen, hvilka ej hunnit fram till Demotika före konungens afmarsch.[2] Öfver Rustsjuk och Giurgevo kom konungen, utan att hafva passerat Tergovist, den 8 oktober till staden Pitesci,[3] där den 16 i samma månad Sparre stötte till med sitt folk, svenskar, tyskar, polacker och kosaker.[4] Där stannade man i 16 dagar. Dit strömmade ock kreditorerna tillsammans, och där företogs med dem en likvidation. De reverser, som privatpersoner utfärdat, indrogos, »och gafs dem i stället Grothusens sedlar, som hos dem hade större kredit. De, som förr hade Grothusens skuldsedlar, behöfde icke anmäla sig vid denna likvidation. Alla inlösta privatförbindelser lades i en kista och medfördes till Stralsund»[5] — ett nytt drag af lättsinne. Några af de orientaliska kreditorerna narrade nämligen i Stralsund af Grotthuss' drängar för en spottstyfver till sig sådana reverser till ett betydande belopp. Summan af skulden till turkar, araber, armenier, greker, judar m. fl. orientaliska privatpersoner uppgick vid denna tid till 444,984 rdr cour.,[6] d. v. s., om 1 rdr evalveras till 2: 60 kr., 1,156,958 kr. (oberäknadt myntvärdets fall.)[7] Antalet »deputerade»

[1] Om Sparres uppbrott och marsch från Bender se hans längre fram meddelade bref till konung Karl XII.

[2] Giertas »Anteckningar»; kejserlige »sprachknabe» (jeune de langues) Adam Veners bref till kommendanten i Peterwardein generalmajoren frih. Löffelholtz från Adrianopel den 26 september 1714.

[3] *Pitesci* (*Pitest*) stad i Valakiet, nära gränsen till Siebenbürgen, vid floden Argis.

[4] Om konungens marschrut till Pitesci se Giertas »Anteckningar».

[5] Majoren vid Elfsborgs regemente Campenhausens berättelse den 23 september 1721 under Markus Markovitz' process (Rev. akt. den 2 april 1742. Acta hist.). Campenhausen och Marschalck skrefvo kontexten till de nya reverserna. Grotthuss satte blott sitt namn under.

[6] Wigmans ber.; Kammarkoll. und. utl. den 8 juni 1719.

[7] I denna summa inbegripas naturligtvis ej Woynarowskis samt de engelska och franska köpmännens stora fordringar, ej heller de af Fabrice, Poniatowski m. fl. lämnade lån.

fordringsägare, som följde med svenskarna, torde kunna uppskattas till 60—70.[1]

För marschen genom Ungern och Tyskland delade konungen sitt folk i 5 »indelningar», hvar och en under befäl af en generalsperson och fördelad i 3 troppar à 100 man under befäl af öfverstar. Fordringsägarna voro fördelade på tropparna och skulle åtnjuta samma underhåll som de öfriga. I tåget deltogo äfven kvinnor, såsom fältherren Orliks gemål med sin betjäning, den ofvannämnda Sofie Vege, åtskilliga hustrur m. fl. I en order[2] af den 23 oktober inskärpte konungen bl. a., att ingen under vägen skulle »tala något till turkarnas nachdel, utan snarare visa sig förnöjda med den höflighet, som de svenske af dem hela tiden åtnjutit, och intet tillägga hela nationen skulden för det, som af några få allenast kan vara begånget,» hvarjämte en och hvar ålades att »visa sig höflig och hjälpsam mot de turkar och araber, som medfölja, så att de måga hafva orsak att vara därmed nöjde».

De dyra pengar man upplånat i Konstantinopel hade snart smultit ihop, och för marschens fortsättande måste man redan i Pitesci spana efter möjliga långifvare. Den 11 oktober fick Ehrenschiöld fullmakt att upplåna »ända till 100,000 rdr», och han hade den turen att af kommenderande kejserlige generalen i Siebenbürgen Stainville få en försträckning på 50,000 floriner,[3] och sedermera lyckades han i Wien hos »kaiserl. hoff- und geheime-jubilirer» herrar von Rad och von Hösslin den 1 december sluta kontrakt om ett lån på 100,000 rdr cour.[4] mot 9 proc. Men det var ej endast respengar, som tarfvades. Man måste äfven gifva presenter åt de från storherrn medsända uppvaktande. Åt Mustafa aga, hvilken en gång såsom seriaskerens i

[1] Det har ej lyckats mig att få del af de i tidens handlingar omtalade »förslag» öfver den tågande truppen, i hvilka äfven fordringsägarna redovisas.

[2] Original i RA. (Acta historica).

[3] C. Burenstam, »Om Carl XII:s och svenska krigarnas hemfärd från Turkiet» etc. (Haag, 1872), sid. 68. Kommissionssekr. i Wien Johan Karl Stiernhöök till Vellingk den 17 november 1714 (Germanica. RA.).

[4] Hvaraf 2,400 utgjorde lån med ränta från turkiska tiden. Rad & Hösslin innehöllo dock 11,085 rdr. Ännu 1730 återstodo af detta lån 7,243 rdr 43 sk cour. och 1,121 dlr 12 öre s. m. obetalda. Riksreg. den 25 februari och 26 september 1715. Rådsprot. den 31/8 1721. Statskomm:s und. skr. den 16 november 1730.

Bender kiaja hälsat Karl XII välkommen till Turkiet och nu såsom sultanens kapidji pasja bjöd honom farväl vid kejsardömets gräns, skall konungen hafva velat gifva 30,000 rdr »i nya glänsande svenska dukater»! Då Mustafa »af räddhåga för kejsaren och ömhet för konungen» afböjt det, hade han dagen därpå fått en förskrifning på 7,000 dukater årligen för sig och sina descendenter.[1]

Den 25 oktober bröt den första indelningen upp från Pitesci, och under loppet af den 26—28 följde de öfriga efter, samtliga under befäl af Sparre. Konungen hade med en svit af 24 personer den 26 lämnat truppen, med anledning hvaraf Gierta i sina »Anteckningar» utbrister: »Vi voro som får utan rätta herde. Gud hjälp!» Konungen höll sig stilla på en landtgård en half timmes väg från Pitesci, »på det afresan desto bättre döljas måtte», till följande dagen, den 27,[2] då han, förklädd, kl. 11,10 e. m., i sällskap med generaladjutanten G. F. von Rosen och öfverste O. F. Düring, steg till häst, efter att hafva gifvit den öfriga sviten order att följa honom efter med 24 timmars mellanrum. Konungen färdades, som sagdt, inkognito, under namn af kapten Peter (ej, såsom Nordberg uppger, Carl) Frisck. Detta vållade kejsaren en missräkning, som, ehuru konungen ej officiellt begärt fritt genomtåg, gifvit vederbörande myndigheter befallning att med kungliga hedersbetygelser mottaga och beledsaga konungen under resan genom de kejserliga länderna, och flera bland adeln, som förgäfves gjort sig omak och kostnader för att upp-

[1] Turken Ismael agas berättelse för Sten Arvidsson (Sture) i Stockholm i januari 1725 med hälsning från Mustafa, som genom Karl XII:s rekommendation befordrats till pasja af 3 hästsvansar, vesir och seriasker i Chotin (Inr. rådsprot. den 12 januari 1725). Att denna fast otroliga historia ej saknar all grund, visar K. M:ts befallning till Görtz den 30 maj 1716 att till »Capucci Bassan Mustapha aga» eller dess order betala 6,000 dukater specie! (Riksreg.).

[2] Enligt generaladjutanten grefve T. G. Bielkes journal, af O[dhner] meddelad, under rubriken »Karl XII:s hemfärd från Turkiet», i »Hist. tidskr.» (XIII, 1893) och med afseende på tiden för afresan afvikande från Nordbergs och Burenstams på Rosens berättelse stödda uppgift. Enligt denna skulle konungen brutit upp »om natten kl. ett, emellan den 25 och 26 oktober», en uppgift, som strider äfven emot den noggranna Giertas »Anteckningar», där konungens skilsmässa från truppen förlägges till den 26 oktober. Den traditionella uppgiften »286 mil på 14 dagar» håller således ej streck, ty de 286 milen gälla endast sträckan Hermanstadt—Stralsund, medan konungen fullbordade hela resan från Pitesci till Stralsund på 14 dagar. Från Pitesci till Hermanstadt var, enl. Bielke, 28 timmars väg.

vakta den frejdade gästen, lade ej band på sitt missnöje. Den till konungens tjänst särskildt utsedde »begleitungs-kommissar» generalen grefve Wilczek kom ej ens i tillfälle att träffa honom. Konungen och Düring (Rosen lämnades den 31 oktober efter) redo genom Rotherthurmpasset in i Siebenbürgen till Hermanstadt och Mühlbach, hvarifrån de, till konungens leda, i »post-chaise» fortsatte färden till Ofen och Wien, 118 tyska mil. Vägen togs därvid öfver Weissenburg (nu Karlsburg) i Siebenbürgen och vidare norr- och västerut (Klausenburg, Somlyo, Debreczen, Azok Szallas, Azod), såsom Burenstam visat och Bielkes journal bestyrker, ej, såsom Nordberg förtäljer, i mera sydlig riktning öfver Stuhlweissenburg i Ungern. Från Wien redo konungen och Düring antagligen den 3 november under ständigt ombyte af posthästar öfver Linz, Passau, Regensburg, Bamberg, Würtzburg, Hanau, Marburg, Kassel[1] och Banteln, där konungen för att undvika Hannovers område tog en sidoväg till Uelzen, hvarifrån han öfver Danneberg, Parchim och Tribsees den 11 november »emellan 3 och 4 om morgonen» anlände till Stralsund. De bägge ryttarna hade således tillryggalagt den 168 tyska mil långa vägen från Wien i sadeln på 8 dygn, hvilket gör 21 mil i dygnet — en ilridt, som i betraktande af ansträngningarna under den föregående delen af resan, den sena årstiden, vägarnas usla skick och hästarnas beskaffenhet torde sakna motstycke i idrottens häfder.[2]

Något östligare än konungen, genom Törzburgpasset, inryckte i Siebenbürgen »indelningarna», sammanlagdt 1,168 man, med 1,625 hästar, 85 egna och 62 valakiska (hyrda) vagnar, enligt den räkning, som af kommenderade generalen i Siebenbürgen grefve Stainville anställdes vid nyssnämnda pass.[3] Siffrorna på folk och hästar äro säkerligen

---

[1] Där inträffade han den 18 november (n. st.; d. v. s. den 7 enligt g. st), efter att på sju dagar hafva tillryggalagt vägen från Buda. E. Sparres bref af Kassel den 3 december till envoyén i Paris, Cronström. (Gallica). Först den 11 november passerade sviten Kassel (Bielkes journal).

[2] En författare (grefve von Dohna) i »Kreuz-Zeitung» för den 25 oktober (n:r 499) 1892 säger, att hvad konungen, under ofvannämnda förutsättningar, presterade måste erkännas öfverträffa hvad de officerare åstadkommo, som företogo den berömda distansridten emellan Berlin och Wien 1892.

[3] Burenstam, anf. arb.

för små, ty i februari 1715 voro de resp. 1,500 och 2,032.[1] Efter framkomsten till Szilágy-Somlyo i Ungern skulle enligt kejsarens befallning de fem »indelningarna», som dittills marscherat på en dags afstånd från hvarandra, sammanslås till två afdelningar, för att göra landet mindre besvär. Det svenska befälet ogillade emellertid högeligen denna tågordning. Men den ofvannämnde general Wilczek, som där mottog och sedermera följde truppen ända in i Bajern — ej blott af artighet, utan äfven för att öfvervaka den — yrkade ifrigt på densamma. Slutligen lyckades det dock generallöjtnant Hårdh utverka, att truppen fick marschera på tre afdelningar, »ehuru sådant i förstone intet ville behaga».[2] Huruvida dessa, såsom från början var ämnadt, fördes på skilda vägar, är osäkert.[3] I alla händelser gick tåget för en af dem — och troligen för alla — i en stor krok åt norr, ända till Tokaj, fram till Budapest.[4] I närheten af Wien firade samtliga indelningarna nyår. Den kejserliga regeringen sörjde på ett berömvärdt sätt för de vägfarandes bästa genom att ej blott i Siebenbürgen, Ungarn och Österrike utan äfven i Bajern förse dem med proviant och furage i tillräcklig mängd. Dessutom visades alla, särskildt officerarna, mycken vänlighet. Men truppen var illa klädd och illa beriden samt slet mycket ondt i den oblida väderleken och på de svåra vägarna. En målande skildring af dess tillstånd lämnar Sparre i de nedan meddelade brefven till konung Karl XII, och Burenstam har i sin ofvan anförda skrift ur österrikiska källor belyst tåget. I denna citerar han ett bref från danske ministern i Wien, Weyberg, som såg två af afdelningarna en half mil från Wien och skrifver bl. a.: »Om alla målare, till och med den berömde Calot, skulle framställa något bisarrt och groteskt, skulle de ej kunna hitta på något liknande . . . Men största delen af dessa människor äro turkar, valaker, kosaker, tatarer och polac-

[1] Gen.-löjtn. Hårdh till K. M:t den 22 februari 1715. (Acta hist. RA.).

[2] Hårdh till ombudsrådet v. Müllern den 31 oktober 1714 och till K. M:t den 10 februari 1715 (Acta hist. RA.).

[3] Burenstam, som stöder sin framställning på de kejserliga orderna, hvilka, såsom ofvan visats, ej följdes, antager det för visst.

[4] Marschrut hos Gierta (»Anteckningar etc.»), som gick den norra vägen.

ker. Hvar och en är klädd på sitt sätt, alla, gemene och officerare, rida, generalerna på tämligen goda, men alla andra, till och med officerarna, på tatariska, kosakiska och andra miserabla hästar, som icke äro större än bondhästarna på Själland . . . Under tåget rida och åka de fram allesammans i oordning efter hvarandra. I Ungern hafva zigenarna också sällat sig till denna hop, men de österrikiska myndigheterna hafva låtit bortjaga dem från gränsen . . .»

Från trakten af Wien gick tåget, för det mesta med undvikande af städerna, genom Österrike och Bajern, i hvilket senare land Donau passerades nära Neustadt. Därefter kom man i den Frankiska kretsens land. Dess ständer hade, sedan residenten Storren i Regensburg uppgjort marschruten och hos de resp. ständernas ministrar i nämnda stad begärt fritt genomtåg, antagit sig durchmarschen såsom en allmän kretssak och, följande kejsarens exempel, beslutit »göra all tillböjelig anstalt om folkets genomtåg och nödvändigheter».[1] Marschen gick, nu åter indelningsvis, genom biskopsstiftet Eichstädt,[2] markgrefskapet Anspach, staden Nürnbergs område och biskopsstiftet Würzburg m. m., hvarunder Main passerades vid Schweinfurth och Saale vid Kissingen. Så vidtog Öfverrhenska kretsen. Ryttaretåget skred fram genom abbotsstiftet Fulda och öfver floden af samma namn in i Hessen, där landtgrefven Karl, hvars son Fredrik kort förut vunnit Ulrika Eleonoras hand, beredde truppen det vänligaste mottagande. Men därefter, när man skulle beträda den Nedersachsiska kretsen, där Sveriges egna tyska provinser lågo, yppade sig svårigheter för fortkomsten. Ehuru kurfursten af Hannover, Georg, låtit försäkra den svenska diplomatien i Wien och London om fritt genomtåg, befanns det, när man nalkades hans land, att han skiftat håg, såsom det sades till följd af konung Fredrik Vilhelms af Preussen påtryckningar. Den förres tydliga afsigter på Bremen, den senares på Stettin lämnade ej vidare rum för någon »entente cordiale» emellan dem och

[1] Müllern till Storren den $^{18}_{29}$ december 1714 (Kanslipr:s konc.), Storren till Stiernhöök den ? januari och Müllern den 17 och 28 januari 1715, Stiernhöök till Müllern den $^{18}_{23}$ januari (Germanica. RA.).

[2] Där tog man dock betalt af trupperna, som därför påskyndade sin marsch.

Karl XII. Till en början meddelade general von Bothmer i Hannover, att en del af truppen skulle få gå genom hannoverskt land, men att det vore väl, om en annan ginge genom preussiskt. Sedermera hette det, då svenskarna voro på marsch ur Hessen och en del redan — till oangenäm öfverraskning för högvördiga kapitlet i Heiligenstadt — tagit kvarter i det då till Kur-Mainz hörande landet Eichsfeld, att om marschen ej tillåts genom preussiskt område, skulle endast 300 man och lika många hästar få passera hannoverskt. Men dagen därpå kom bud, att en tredjedel af truppen kunde få fritt genomtåga det senare, och slutligen kröp det fram, att den gracen kunde beviljas hälften, d. v. s. 750 man och 1,016 hästar. Från konungen af Preussen kom emellertid ett tvärt nej på den framställda begäran om durchtåg. Generallöjtnant Hårdh, som vid utgången ur Hessen efter Sparre öfvertagit befälet, lät nu, den 23 februari 1715, hälften af truppen, de tre sista »indelningarna», anförda af generalmajor Zülich, enligt löfte rycka in på det hannoverska området, medan han själf med den andra hälften, de två första indelningarna, stannade efter i Eichsfeld. Geheimeråden i Hannover sågo ingen annan utväg än att denna styrka skulle, med sina orientaliska kreditorer, få marschera tillbaka till Zweibrücken. Men under ett personligt besök i staden Hannover kunde Hårdh utverka, att hans folk fick i små partier såsom resande färdas genom Georgs land. De bägge »indelningarna» upplöstes i 18 »sällskap». Officerarna fingo sig ur indelningarnas kassor tilldelade, efter deras grad växlande summor,[1] med hvilka de skulle bestrida hela resan för sig, drängar och hästar till Stralsund, medan åt de orientaliska fordringsägarna liksom åt underofficerare och manskap bestodos, för tre veckor räknadt, 4 karoliner i veckan och 1 karolin i dygnet för underhåll af häst. Officerare och andra, som det ville, fingo taga postskjuts. De resande skulle för dessa medel själfva betala kost och logis på värdshusen, där de drogo fram. Därigenom och på grund af den genom trakasseriet vållade tidsutdräkten kom också färden, som gick genom

[1] Öfverstar fingo 80, öfv.-löjtnanter 70, majorer, kaptener och löjtnanter 60 och fänrikar 40 rdr courant.

Wolffenbüttels, Hildesheims, Braunschweigs och Celles områden samt öfver Elbe, vid Dömitz, genom Mecklenburg till Pommern, att kosta mera än hela den öfriga resan från Turkiet.[1] Emellan den 7 och 18 mars anlände folket flocktals till Stralsund.[2]

De orientaliska kreditorerna åtnjöto under vistelsen i Pommern 1 dlr smt om dagen i underhåll, hvarjämte dem bestods fri bostad.[3] Men någon betalning fingo de ej i Pommern,[4] om man undantager den lilla summa af 26,400 dlr s. m., som gafs dem i afräkning.[5] De fingo ej heller något lugn, ty de måste upplefva Stralsunds belägring och bombardement af de dansk-preussiska trupperna. När det blef klart, att stadens fall var nära förestående, lät konungen, såsom bekant, förmå sig att på tidiga morgonen den 11 december 1715 lämna densamma och öfver hafvet begifva sig till Sverige. Men han glömde ej främlingarna och ville ej prisgifva dem åt fienderna. Några timmar före sin afresa lät han dem — polackar, kosaker och orientaler, som medföljt från Turkiet — äfvensom kansliets tjänstemän stiga ombord på två jakter och söka taga sig fram till Sverige. Det blef en äfventyrlig färd för dem alla och särskildt fasansfull för männen från den varma södern. Vattnet var redan tillfruset. Utsatt för elden från fiendens batterier, hvilken dödade 10 och sårade åtskilliga af folket på jakterna, nödgades man isa sig

[1] Se Jefferyes, anf. arb., den 12 februari samt 3 och 15 mars; v. Müllern till resid. grefve Karl Gyllenborg i London den 8/19 februari och 8/19 mars (Kanslipres:s konc.); Hårdhs und. skr. den 10 och 22 februari samt den 11 mars, gen.-major v. der Albe från Berlin till gen.-major v. Bothmer den 2 mars (n. st.), de hannoverska geheimeråden till densamme den 8 mars (n. st.; samtliga bland »Acta hist.»); kommiss. sekr. i Braunschweig J. G. Werwing till v. Müllern den 12 och 15 mars (n. st.; Germanica) och Sparres här nedan meddelade bref. — Öfverste Dalheim hade till uppdrag att upprätta en »particulier charta» öfver vägen, som tågades. (Hårdhs bref den 22 februari).

[2] Bielkes journal.

[3] Jefferyes, den 22 mars 1715. Han uppgifver fordringsägarnas antal till endast 50 och kostpenningen till 1/2 »dollar».

[4] En och annan fick dock i Pommern likvid. Så skref residenten Stiernhöök den 29 februari 1715 till v. Müllern, att juden Jakob Israel, känd af höga och låga vid kejsarhofvet, återkommit dit från Stralsund, belåten med likviden och konungens nåd samt besluten att utsprida konungens och hans ministrars lof i Turkiet. (Germanica). Och den 1 juni 1715 underrättar konungen statskontoret, att juden Hircke Liman fått betalning för sina växlar à 8,000 och 4,000 rdr banco. (Riksreg.).

[5] Kammarkoll. und. utl. den 8 juni 1719; rådsprot. 30 september s. å.

fram, tills man kom ut på öppna hafvet. Där hindrades de flyende 2—3 dagar af motvind att komma vidare. Omsider upptogos de, på vippen att tagas af en dansk fregatt, af en till Stralsunds undsättning bestämd svensk eskader, hvilken nu efter denna stads fall i stället seglade till Wismar. Efter väl förrättadt värf öfverförde den främlingarna till Ystad, där de inträffade den 29 december.[1] Men de fingo ej förblifva där, utan fördes till Karlshamn (januari 1716), där de kommo att stanna så mycket längre — öfver tre år.

III.

De orientaliska kreditorerna i Sverige. Skuldens betalning.

Sverige erbjöd efter konung Karls hemkomst en tafla af brokig nationalitetsblandning. I våra städer och på Visingsö dvaldes tusentals fångna ryssar, danskar, sachsare, polacker, ja, engelsmän och holländare. Landet var öfversvämmadt af flyktingar från Finland och Östersjöprovinserna. Tyska och polska officerare och gemene stodo under våra fanor. Här lefde under ängslan för tsarens förföljelser kosakhetmanen Orlik med hustru och barn samt en skara af hans biltoga landsmän. Holsteinska ministrar och tjänstemän spelade mästare inom finansförvaltningen. Hit hittade franska, engelska och italienska fordringsägare från Konstantinopel vägen, och hit hade slutligen konungen själf fört med sig kreditorer i turban, kulah och kaftan att bida lönen för sin hjälpsamhet. Här ville ett ögonblick »pretendenten» Jakob slå sig ner, och här frestade under löften om guld och gröna skogar hans hemliga emissarie, men förgäfves, och deputerade från Indiska oceanens sjöröfvare, med bättre framgång, den världsbekante hjälten till nya vågspel. Och i sitt Zweibrücken hade Karl XII *sin* konung, Stanislaus Lecsczynski, att tänka på! Alla begärde de af det utmattade, hungrande och ruinerade Sverige skydd, bröd eller guld. Och medan Karl med Gud i hågen och stark i tron på sin saks slutliga seger stampade nya härar

[1] Nordberg, II, 536—537. Ombudsrådet v. Müllern, som deltog i färden, till Vellingk den 8 januari 1715 (Kanslipres:s konc.).

ur jorden, gaf han sina order om hägn åt de skyddssökande, om betalning eller underhåll åt ockrarne.

De i Karlshamn jämte Rosochackys polacker och något tyskt manskap inkvarterade orientalerna voro inga kärkomna gäster. Redan den 2 januari 1716 framställde amiralitetet, att de måtte flyttas från Blekinge till Jönköpings eller Kronobergs län, emedan deras underhåll togs af kontributionsmedlen, hvilka voro anslagna till amiralitetet.[1] Men konungen afslog det den 5 januari och befallde den 20 samma månad landshöfdingen i Blekinge Klas Bonde att, om ingenting annat stod att få genom uppnegociationer, använda de medel, som i länet kunde finnas utan anseende till de anordningar, som däruppå kunde vara utfärdade för den ene eller den andre, — hvarmed säkerligen syftades på amiralitetet — »efter vi ändock skola draga försorg om, att sådant med det första skall blifva ersatt». Och redan den 1 februari gafs befälhafvaren i Karlshamn, kapten Johan Henrik Skoge[2], en kunglig anordning på 10,514 dlr s. m. »på våra i Stockholm förordnade upphandlingsmän» för att af denna summa dels betala hvad Bonde förskjutit från den 1 januari, dels under den närmaste tiden underhålla manskap och kreditorer. Men det satt hårdt åt att få penningar. Ännu i midten af mars var den anordnade summan ej betald, då ombudsrådet Feif, »i betraktande af den nödiga försorg, som H. M:t har om dessa människor», uppmanade Görtz att sända en växel på beloppet till Karlshamn och rekommendera en anvisning på beloppet till »promt betalning».[3] Under den därpå följande tiden gick det lika trögt att utfå underhållsmedlen. De af upphandlingsdeputationen på landshöfdingarna, t. ex. i Växjö, Linköping, Nyköping och Västerås, utfärdade assignationerna antingen ej betalades på bestämd tid eller infriades endast delvis under försäkran om resten framdeles. Skoges bud fingo ligga i veckotal och vänta på medlen i residensstäderna.[4] Underhållet utgick med 1 dlr s. m. om dagen för

[1] Amiralitets und. skr.

[2] Då Skoge i juli 1718 fick order att med sitt manskap marschera till Uddevalla, uppdrogs åt generallöjtnant Liwen i Karlskrona att genom amiralitetskommissariatet draga försorg om orientalerna (Riksreg. den 25 juli 1718).

[3] Feifs koncept. RA.

[4] Skoge till Feif. RA.

hvar fordringsägare, men hade kreditorerna — såsom med flera var fallet — med sig hustru, barn eller tjänstfolk tyckes underhåll hafva lämnats äfven åt dessa. Så t. ex. fick juden Markus Betzel en längre tid underhåll för ej mindre än nio personer.[1] Underhållssummans sammanlagda belopp steg till omkring 1,000 rdr i månaden.[2] I 1719 års stat upptogs den till 17964 dlr s. m.[3] Flera af orientalerna hade så små fordringar, att de redan efter ett par år uppburit i underhållspenningar mera, än de hade att fordra. Så t. ex. berättade sekreteraren von Soldan i rådet den 24 mars 1719, att »här äro turkar, som hafva förtärt 2,000 rdr i stället för att de hafva 500 rdr att fordra». Men fordringsägarne åtnjöto äfven fritt logis, ehuru därmed ej alltid tyckes hafva hållits god ordning. Åtminstone besvärade sig på hösten 1717 hos konungen några turkar öfver, att de hade så »släta kvarter», och andra öfver, att de själfva måst betala sina rum. Med anledning däraf befalldes Skoge »så i detta som i alla andra mål se dem till godo, emedan H. K. M:ts nådigste vilja är att de på allt sätt blifva väl fägnade».[4] Ett annat bevis på denna konungens goda vilja var den afbetalning på skulderna, som gjordes i oktober 1718, då vice direktören i Karlskrona, den ofvannämnde G. F. von Rosen, befalldes utdela bland orientalerna 10,000 dlr s. m. Summan utgick i mynttecken och var ej stor, men själfva sättet för afbetalningen röjde ömheten. Penningarna skulle nämligen utdelas så, »att hvar och en får lika mycket, oaktadt den enes fordring kan vara större än den andres, emedan H. M:t i anseende därtill, att alla till kläder och annan nödvändighet lika behöfva, har detta låtit anordna».[5]

För att få summan af de pretenderade fordringarna klar, anställde i juli 1718 krigskommissarierna Schwarzkopp och Wigman i Karlshamn och i Karlskrona, där några orientaler uppehöllo sig, en ny likvidation, hvarmed afsågs endast, att de, som innehade skuldsedlar, skulle anmäla dessa och få attest däröfver. Därvid kommo flera falsarier i da-

[1] Feif till Skoge den 3 september 1717.
[2] Soldan i rådet den 11 maj 1719.
[3] Statskommissionens und. skr. november 1719.
[4] Feif till Skoge den 20 oktober 1717.
[5] Feif till Rosen den 8 september 1718.

gen. Bland annat företeddes en skuldsedel på 1,500 och en annan på 1,741 rdr, hvilka ursprungligen skrifvits på 500 och 741 rdr. En revers på 5,290 rdr, som presenterades af juden Markus Markovitz, fann man vara falsk, men man vågade ej ännu utesluta mannen, ty han stod väl hos Poniatowski, och man ville förekomma, att konungen genom dennes bemedling skulle erkänna skulden.[1] Reverser till belopp af 8,090 rdr kunde man dock ej underlåta att afvisa, men — innehafvarne utverkade konungens speciella resolutioner på, att de skulle godkännas.[2] Däremot underkändes alldeles några gamla, redan inlösta reverser, till belopp af några och tjugutusen riksdaler, som turkar dels hittat efter kalabaliken, dels för några karoliner köpt af Grotthuss' drängar i Stralsund[3]. Men kostpengar gåfvos likväl fortfarande åt innehafvare af falska skuldsedlar af barmhertighet, emedan de följt med till Sverige och voro fattiga.[4] Innehafvaren af den ofvannämnda sedeln på 1,741 rdr fick betalt för det ursprungliga beloppet, men blygdes ej för att sedermera göra anspråk på ytterligare 1,000, men både betalning och kostpengar vägrades honom.

Af samtliga orientalerna, hvilkas antal i början var omkr. 60, utgjordes öfver hälften af muhammedaner, nämligen några araber, ett par tatarer och resten turkar. De sistnämnda voro nästan alla officerare och buro pasjatiteln, några voro agar och en molla (prest). Ett par ståtade dessutom med Hadjinamnet, som visade, att de vallfärdat till Mekka.

Af de öfriga kreditorerna voro judarna i majoritet. Den ofvannämnde Markus Markovitz hade stött till svenska armén i Ukrajna såsom vägvisare och var polack. Från Polen var äfven Markus Betzel, hvilken 1711 kommit till Bender, blifvit tolk hos konungen och den 14 september 1714 i Demotika fått karaktär af translator med lön på stat. Dessa två hade alltid stått på spänd fot med hvarandra. Som tolk blef Betzel den förnämste bland de s. k. turkiska judarne (de, som i Turkiet kommit i beröring med

[1] Soldans ber. i processen mot Markovitz den 2 oktober 1721.
[2] Kammarkoll. und. utl. den 8 juni 1719.
[3] Soldans memorial den 18 mars 1736.
[4] Feifs ber. i nyssnämnda process den 25 september 1721.

svenskarne) och ville hafva företräde framför Markovitz, som ansetts för den förnämste bland de s. k. svenska judarne (de, som kommit med svenskarne till Turkiet). Detta föranledde vid Bender en formlig batalj emellan dem, understödda hvar och en af sina judar, och de hade slagits med gevären. Och 1719 väckte Markovitz och juden Salomon vid en af Stockholms kämnersrätter en skandalprocess mot Betzel, i det de anklagade honom för att hafva i Karl XII:s namn af pasjan i Bender tillnarrat sig och i Polen försålt en stor del (»två stora kistor») af konungens i kalabaliken borttagna silfver samt att hafva tillägnat sig åtskilliga af de emellan konungen och turkarne växlade skänkerna. Betzel, som med anledning af denna anklagelse en tid hölls häktad med hustru och tjänare, väckte rekonventionstalan. Markovitz och Salomon dömdes till afbön, skadestånd och tre veckors fängelse vid vatten och bröd. Kort därpå erhöll Betzel afsked från translatorssysslan och reste i början af 1720, fullt betald för sin fordran (10,108 rdr cour.), tillbaka till Orienten. Markovitz kom däremot att få stanna i Sverige längre än någon annan af kreditorerna. Hans fordran var, såsom ofvan nämndes, minst sagdt oklar, och han väckte 1719 för dess utbekommande en process, i hvilken han uppträdde med mycken käckhet och som gick igenom alla instanserna.[1] Först den 2 april 1742 föll K. M:ts dom, som tillerkände honom halfva det pretenderade beloppet. Kort förut hade Markovitz aflidit, blind och öfver 90 år gammal. Af de öfriga judarna voro 5—6 stycken bördiga från Italien,[2] ehuru de drefvo köpenskap i Konstantinopel, en var från Macedonien och de öfriga antagligen från trakten af Bender. Af armenierna, till antalet 7—8, voro fyra stycken bosatta i sitt hemland såsom köpmän och persiske sjahens undersåtar samt kallade sig i sina inlagor vanligtvis »persianer». De öfriga hade haft sin verksamhet vid Bender. Från Angira i Anadoli var en grekisk köpman.

Flera af kreditorerna dogo i Sverige (en turk blef nedstucken af sina landsmän, en jude piskades till döds af

[1] Handlingarna i denna process äro af mycket stort värde genom det ljus de kasta öfver svenskarnes penningetransaktioner i Turkiet och hafva för denna uppsats flitigt användts.

[2] Två af de ital. köpmännen fingo 1718 betalt och afreste.

en polsk ryttmästare) under väntan på likvid. Några gitte ej bida, utan reste hem. En och annan hade hunnit en så hög ålder, att det förefaller fast obegripligt, att de ville gifva sig ut på en så lång och äfventyrlig resa som till Sverige. Öfver 80 år var t. ex. turken Jasmas Achmed Zielebi pasja, som skall hafva varit den förste att vid Bender bispringa konungen och hans svit och som ej skall hafva låtit gifva sig reverser på större summor, än han verkligen utlånat.[1] Orientalerna vistades ej utan afbrott i Bleking. Betzel och »Maître Jacques» tjänstgjorde i Lund såsom tolkar hos konungen. Turken Halil pasja besökte biblioteket i nämnda stad, läste där i »en hel hop med turkiska böcker» och supplicerade hos konungen om att få några af dem som gåfva. Markovitz skötte en tid platsen som kaffekock hos arfprinsen af Hessen. En arab, Hadji Jussuf, bördig från Jerusalem, arbetade hela tiden i Lund, Göteborg och Strömstad såsom »tältmästare» samt förfärdigade en mängd tält, packsadlar och vattensäckar, biträdd af sju andra araber, en bördig från Betlehem, de andra från Arabien. De hade kommit till svenska lägret såsom skötare af några »rara hästar», hvilka sultanen gifvit Karl XII i present, och af konungen uppmanats att följa med till Sverige mot löfte om god lön, kläder, underhåll och hjälp till hemresan, när de önskade företaga den.[2] Endast den förstnämnde hade något att fordra (af general Sparre). En af de öfriga dog här i landet; en annan fick smak för kristna läran och erhöll af »Magister Jedde»[3] i Stockholm en lärare i svenska språket för att bättre kunna tillägna sig den nya religionens sanningar.

På våren 1719 förflyttades samtliga kreditorerna till hufvudstaden. Ett af de första ärenden, med hvilka regeringen omedelbart efter Karl XII:s död grep sig an, var frågan om huru man skulle »blifva af med» fordringsägarna, emedan deras underhåll betungade landet. »Deras fordran får man sedan tala om», sade riksrådet Cronhielm. Så okunnig var man i styrelsens medelpunkt, att riksrådet

[1] Kammarkoll. und. skr. den 8 juni 1719.
[2] Se deras suppliker och arbetsredogörelser bland» Acta historica». R. A.
[3] Johannes Andreæ Giædda, komminister i Storkyrkoförsamlingen.

Tessin »mente, att de mest lära vara betalte».[1] Sekreteraren von Soldan och ombudsrådet Feif gåfvo emellertid drottningen och excellenserna en inblick i förhållandena. Soldan meddelade, att, om de härvarande turkarna finge betaldt, de vore villiga att resa, utan att drifva på, att deras hemmavarande hufvudmän också skulle utfå sitt, men han var å andra sidan orolig för, att, om de finge betaldt, de andra framdeles skulle komma efter. Och på drottningens spörsmål om ej de döda kreditorerna hade någon släkt här — hvilket ej var förhållandet — varnade han att lämna de härvarande de aflidnas tillgodohafvande, emedan »de ändå aldrig skulle gifva fram dem till deras arfvingar».[2] Feif skildrade i bjärta färger det ocker, som drifvits med svenskarna i Turkiet. Och man diskurrerade att bäst vore att försöka likvidera med dem efter hvad skäligt vore och betala dem det, så att man blefve af med dem.[3] Grefve Arvid Horn föreställde likväl, »att man måtte se sig för och icke gifva bort medlen, så att till defensionsverket sedan nödiga medel torde brista».[4] Emellertid befalldes kammarkollegium att låta anställa en ny likvidation.

Som kostpenningarna och den lilla afbetalningen på skulden utgingo i mynttecken, var kreditorernas ställning behjärtansvärd och skyndsam undsättning af nöden. Mynttecknen hade redan länge haft dålig kurs, och värre blef det, sedan K. M:ts nådiga förordning ang. mynttecknens och myntsedlarnas indragande och afsättning af den 23 april 1719 fällt värdet från 32 till 2 öre s. m. på alla dem, som ej före den 1 juni s. å. presenterades, ty dessa skulle inlösas till hälften. Rådet, som ej ville taga på sitt ansvar att gifva kreditorerna något af de medel, som så väl behöfdes för hären och flottan, beslöt enhälligt att remittera deras sak till sekreta utskottet. Det fanns därjämte för godt att ständerna tillsades, att deras excellenser voro af den tanken, att man borde sörja för dem, »efter det vore betänkligt att låta dem svälta ihjäl i anseende därtill att

[1] Rådpsprot. den 15 december 1718.
[2] Rådsprot. den 16 december 1718.
[3] Rådsprot. den 5 januari 1719.
[4] Rådsprot. den 24 mars 1719.

högstsalig Hans Majestät i Turkiet blifvit väl bemött».[1] Turkarnas fordran att få utbyta sina mynttecken i goda penningar fann en ifrig motståndare i Tessin. »Huru kunna vi det göra», utropade han, »ty riket kan ej inlösa de svenske undersåtarnas mynttecken».[2] Soldan föreställde, att orientalerna skulle »krepera», om de ej blefve hjälpta och finge sitt riktiga underhåll, tills de blefve betalda. De lede verklig nöd, emedan de på resan från Karlskrona och i Stockholm för dyr hushyra[3] m. m. utgifvit mera, än som räckte till att betala med de medel, som vore dem anslagna, och de hade redan fördjupat sig i ansenliga skulder. De sade sig väl veta, berättade han, att man ville hålla dem här kvar, till dess de svälte ihjäl, och han tillade, att de »under gråt och lamentationer» bådo att få komma härifrån, äfven om de skulle tigga sig igenom länderna.[4] Ehuru rådet flera gånger resolverade, att statskontoret skulle lämna dem månatligt underhåll, och ehuru det ett par gånger tilläts dem utväxla smärre summor af sina mynttecken, förbättrades ej deras ställning.[5] I sin förtviflan trängde de upp i rådkammarens förmak och »öfverlågo drottningen och excellenserna» med böner om bättre mynt, emedan de ej kunde använda myntteckneu.[6] Ja, statssekreteraren von Höpken, som både hemma och på gatorna hemsöktes af dem, berättade i rådkammaren den 7 september, att de i sin desperation ville gå upp till drottningen, lägga ned sina sedlar för hennes fötter och »för Hennes Majestät poignardera sig själfva». Förskräckt önskade drottningen, »att man till att previsionera den extremiteten hjälpte dem på något sätt».

Emellertid blef man i kammarkollegium färdig med likvidationen, och i en und. skr. af den 8 juni 1719 fram-

[1] Rådsprot. den 14 maj 1719.

[2] Rådsprot. den 26 maj 1719.

[3] Med anledning af riksdagens skrifvelse den 21 maj beordrade K. M:t den 26 s. m. öfverståthållaren G. A. Taube och landshöfding v. Otter att ombesörja fria kvarter för i Stockholm varande orientaliska kreditorer.

[4] Soldans memorial den 9 juni 1719 (Acta hist. RA.).

[5] Enligt Räntekammarens hufvudbok började månadsunderhållet utbetalas först i juli, med 1,122 dlr; sedermera utbetalades i augusti lika mycket, i september 1,195, i oktober 1,235 af »redbare medlen». Därefter, sedan turkarna fått sin likvid, sjönk summan för november och december sammanlagdt till 714 dlr. Under de följande åren betalades 30 öre s. m. om dagen åt kvarblifna fordringsägare.

[6] Cronhielm i rådet den 21 augusti 1719.

lades resultatet af densamma. Hela skuldsumman steg till 453,074 rdr courant — men däraf hade 190,212 rdr icke bevakats, antingen emedan fordringsbeloppen voro små och disputabla eller, hufvudsakligen, emedan många kreditorer i Turkiet bortryckts af pesten och andra sjukdomar. Det då i Stockholm presenterade beloppet utgjorde således 262,862 rdr. Af dessa voro 54,380 rdr att anse såsom i eminent mening kronans skuld, emedan de lämnats mot generalkrigskommissariatets under konungens sigill utgifna reverser och hade till största delen utan afkortning försträckts till hemmarschen från Turkiet. Det öfriga utgjorde lån till officerare och civile tjänstemän m. fl., till större delen under tiden efter kalabaliken. I Demotika eller vid likvidationen i Pitesci hade de allra flesta förskrifningarna, gjorda af Sparre eller enskilda, utbytts, såsom nämts, emot Grotthuss' reverser. Äfven dessa liksom ett antal med endast officerares namn försedda eller af mot kommissarien Wigmans reverser utbytta förbindelser, betraktades nu, som tillbörligt var, såsom en statens skuld, men för dem hade, efter hvad ofvan berättats, valutan varit mycket ringa — hälften, fjärdedelen, åttondelen eller ännu mindre. Det bevakade beloppet, ehuru jämförelsevis litet, kunde under statens dåvarande betryckta ställning ej betalas. En lättnad för uppgörelsen var det visserligen, att de härvarande kreditorerna framställde kraf endast för sina egna och närmaste släktingars fordringar, men uppgåfvo yrkandet på betalning för sina hemmavarande hufvudmäns tillgodohafvanden (78,079 rdr), hvarjämte de dödes (16,281 rdr) och de hemrestes (1,872 rdr) fordringar lämnades tillsvidare utan afseende med tanke på, att »af ett eller annat tillfälle sådant allt af sig själf borde kunna komma att förfalla liksom de andra 190,212 rdr». Härigenom sjönk den pressanta skuldens siffra, med frånräkning af gjorda afbetalningar, till endast 134,747: 26 1/6 rdr. Af dessa hade 12 judar att fordra 59,588: 31 1/3 rdr, 19 turkar 56,048: 1 5/6 rdr och 6 armenier (perser) 19,110: 49 rdr. Somliga af de här presenterade sedlarna voro på mycket små summor (en på 3 rdr, en på 2 och en på endast 1 1/3 rdr!). Så bestod en armeniers fordran i 4 reverser å sammanlagdt 227 rdr och en judes i 24 å tillsammans 528. Och likväl hade dessa

kreditorer uppburit kostpenningar under fem år! Men andra hade fordringar, egna eller till bevakning, på 8,000, 12,000, 18,000 och 20,000 rdr. Men icke heller den jämförelsevis lilla summan af 134,747 rdr stod vid likvidationens afslutande till kronans förfogande. Det blef en kapplöpning emellan de olika nationerna om lyckan att komma i åtanke. Turkarna bådo att få resa, men att armenier och judar måtte stanna kvar; de bägge senare åter anhöllo tvärtom, att de skulle få resa, men turkarna stanna kvar.[1] Det sparades ej på ömsesidiga beskyllningar för ocker. De fyra judar, som försträckt konungen 45,098 rdr till hemresan, gjorde med skäl anspråk på företräde framför de öfrige, emedan de utan afdrag lämnat medlen. Tre af dem hade för att låna konungen själfva lånat en del af turkar där hemma och ängslades för, att deras hustrur och barn skulle dragas i slafveri, om härvarande turkar komme hem betalda före dem. För öfrigt räckte den summa de här skulle få knappt till att betala deras turkiska långifvare räntan för den långa tiden, försäkrade de.

Under fordringsägarnas lamentationer och inbördes kif sökte vederbörande efter utvägar att på något sätt blifva dem kvitt. Ständerna beslöto, att orientalerna skulle få sin betalning af »troféerna» (kanoner), om hvilkas försäljning man låg i underhandling med Amsterdamköpmän. Men som det var en vidtutseende affär, föreslogs i rådet, att turkarna, som längtade efter snar uppgörelse, skulle taga dem in natura och se sig till godo genom att sälja dem. Men därför voro de ej böjda: de vore janitsjarer och ej affärsmän samt förstode sig ej på en sådan handel.[2] Som nu ständerna bestämt, att de för troféerna en gång inflytande medlen skulle användas till kreditorernas förnöjande, ansåg rådet sig berättigadt att antecipationsvis betala dem af andra medel, och det tillgrep statens reelaste tillgång, det franska subsidieguldet, ehuru det egentligen var anslaget till krigsoperationernas fortsättande.[3] Att betala alla kreditorerna var emellertid en omöjlighet. Af politiska

[1] Rådsprot. den 23 juni 1719.
[2] Rådsprot. den 3, 9 och 10 juni 1719.
[3] Rådsprot. den 7 september 1719.

hänsyn beslöt man att ställa först turkarna till freds, »som vi tilläfventyrs torde hafva ifrån Orienten att vänta någon assistans emot», förklarade Cronhielm. Och Tessin var af samma mening: »Det är väl nödigt, om något godt skall uträttas vid Ottomanska Porten, att turkarna blifva allra först förnöjda». Soldan böjde sig för den politiska beräkningen, ehuru han i billighetens namn ej kunde undertrycka den anmärkningen: »Dock hafva armenierna likväl större rätt». Öfvergifna af det kristna Europa i den pågående kampen emot Ryssland, hängåfvo sig den tidens svenska statsmän, hvilka bort hafva lärt af erfarenheten, liksom Karl XII åt hoppet om bistånd från de otrognes härskare. Regeringen beslöt vidare, att de underhållspenningar, som kreditorerna under fem års tid åtnjutit, ej skulle afräknas från deras fordringar.[1] Men så fingo de ej heller å andra sidan räkna sig någon ränta till godo. Den var så rundligt tilltagen i förskott! Det tycks, som om turkarna nu bort hafva varit belåtna. Men så var ej fallet. Regeringen hade beslutit,[2] att turkarna skulle taga emot likviden af det franska guldet dels i form af dukater, dels i omyntadt skick efter en beräkning af 4 rdr cour. på dukaten. Men de nekade att taga emot annat än myntadt guld och dukaterna beräknade till 3 rdr. Denna invändning framkallade de lifligaste debatter i rådkammaren,[3] där flere med Tessin i spetsen yrkade, att turkarna, om de ej antoge villkoren, kunde vänta, tills betalningen för de sålda troféerna influtit, medan andra i öfverensstämmelse med statskommissionens mening höllo före, att de gärna kunde få myntade dukater, eftersom därpå fanns tillgång. Och slutet blef att turkarna förnöjdes med de dubbla nyligen slagna dukaterna, dock under djupt beklagande från baron Cronhielms sida, att ej statens fattiga tjänstemän finge njuta en sådan förmån och erhålla något af sin lön i guld. Äfven två armenier och två judar, som hade mycket små fordringar, och Betzel, som förskjutit utan ocker, skulle hafva betaldt.[4] Och den 10 och 27 november

[1] Rådsprot. den 28 och 30 september 1719.
[2] Rådsprot. den 2 oktober 1719.
[3] Rådsprot. den 27 oktober, 4 och 6 november 1719.
[4] Ehuru Betzel efter krigsexp:s anordning den 18 dec. 1716 erhållit 16,000 dlr s. m. i afräkning afdrogs ej denna summa vid den slutliga uppgörelsen från hans fordran. (Kammarkoll. und. skr. den 11 februari 1720).

likviderade räntmästaren Lagersparre turkarna och deras närmaste släkt fullt med 56,048 rdr (98,352 dlr s. m.) och den 2 december de öfriga, likaledes fullt, med 11,455 rdr cour. (20,047 dlr s. m.).[1] Turkarnas glädje var stor, men ännu hade de pretentioner kvar: en ledsagare på resan och fritt fartyg. Ehuru Tessin och grefve Cronhielm funno, att »de kunna så väl fara härifrån som de hit ankommit af sig sjelfva», fingo de dock genom drottningens intercession och af courtoisie för Porten en i turkiskan kunnig stånddrabant Colberg till följeslagare, och riksrådet grefve Meijerfelt gaf dem, på eget bevåg i drottningens namn, 200 dlr s. m. i skjutspengar till Karlskrona,[2] hvarifrån de i början af 1720 öfver Lybeck, Breslau och på andra vägar sökte sig hem.[3]

De ofvannämnda araberna, som fingo tre månaders lön i förskott till respengar, följde med ett engelskt handelsfartyg till Alger, hvarifrån de begåfvo sig till sina hem i Österlandet.

Det var med djupaste grämelse de fyra armeniska och nio judiska fordringsägarna stannade kvar. »Med gråtande ögon», så klagade de i en gemensam supplik, sågo de turkarna resa härifrån fullt förnöjda, då likväl deras fordringar vore af helt annan och bättre beskaffenhet. De bådo, att åtminstone deras värdelösa 2,602 mynttecken måtte inlösas med guld, så att de under vintern kunde få något på kroppen, ty underhållsmedlen räckte knappt till lifsuppehållet. Och i enskilda böneskrifter bestormade de regering och riksdag med böner om hjälp. Somliga judar sökte beveka med att de hade självfva kreditorer i Turkiet, hvilka de ej kunnat betala och som nu hölle deras hustrur och barn i bojor. Andra bedyrade, att de genom sina försträckningar bragts till fullständig ruin. Armenierna, som försäkrade, att de »allra först af alla» kommit konungen till hjälp, lofvade att komma igen med »kosteliga varor» och att förmå andra till detsamma, blott de nu finge resa. Så gick

[1] Räntekammarens hufvudbok.

[2] Rådsprot. den 10 och 14 december 1719.

[3] En och annan turk synes hafva stannat kvar i Sverige. Hadji Isak, anställd vid hofvet och gift med en skräddareänka i Stockholm, begär och får den 27 november 1722 rättighet för henne att idka skrädderi.

det år efter år, och alltid svarades på deras böner, att de »i år ej kunde betalas, men att de emellertid skulle njuta sitt underhåll». Och räntekammaren utbetalade åt dem, efter 30 öre s. m. för person om dagen, under tiden från november 1719 till och med april 1724 ej mindre än 18,624 dlr s. m.[1] För att få ett slut på det dryga underhållet beslöt sekreta utskottet[2] omsider, att det skulle ackorderas med dem. Det skedde genom en i Sverige bosatt, af staten understödd omvänd jude. De gingo in på ett afdrag å sina fordringar, och ändtligen, i april 1724, nära tio år sedan de lämnat hemlandet, slog för dem befrielsens timma. Då utbetalades till armenierna 17,165 dlr s. m. och till judarna 70,236 dlr, medan deras fordringar 1719 hade upptagits till resp. 31,778 dlr (18,551 rdr) och 85,211 dlr (48,691 rdr).

De voro vid tiden för uppgörelsen ej de ende orientaliska kreditorerna i Sverige. Soldans farhågor hade nämligen slagit in: lockade af de hemkomna landsmännens lycka, hade nya turkar trotsat afstånd och faror samt uppsökt gäldenären i hans hem. Och äfven de dödas fordringar, som man trott för alltid begrafna, drogos fram i dagen. På våren 1722 kommo tre janitsjarpasjor hit. Två presenterade Grotthuss' reverser till belopp af 9,222 dlr s. m., den tredje en hans förbindelse på 1750 rdr och en afliden turks fordran på 870 rdr (hvilken underkändes). Han hade därjämte i uppdrag att hemställa om inlösen af det s. 8 omnämnda, af Grotthuss i Konstantinopel för 40,000 rdr pantsatta sjabraket. Sedan de förtärt omkring 500 dlr s. m. i kostpenningar, ackorderades med dem, i sammanhang med armenierna och judarna. De två förstnämnda pasjorna fingo den 30 mars 1724 i ett för allt 5,920 dlr och i gåfva för sin medgörlighet dessutom 6 guldmedaljer (sammanlagdt värda 824 dlr) hvar. Den tredje fick den 3 augusti s. å. 974 holl. cour. (2,761 dlr). Men »hästetyget» inlöstes ej. Visserligen fann man det försmädligt, att sultanens present låg som pant i hans egen hufvudstad, men man saknade medel till dess inlösen och fruktade Potockis anspråk.[3]

[1] Räntekammarens hufvudbok.
[2] Sekr. utsk:s prot. den 3 och 7 oktober 1723.
[3] Kammarkoll. och statskontorets gemensamma und. utlåtande den 18 juni 1724.

Men strömmen af fordringskräfvare tycktes aldrig vilja taga slut. Ännu hade ej alla af de nyssnämnda lämnat landet, då på hösten 1724 ej mindre än 13 turkar infunno sig här och presenterade af Sparre i Bender utfärdade och af Grotthuss godkända reverser till ett belopp af 44,884 rdr cour. — en summa i storlek närmande sig den, som de med »indelningarna» hitmarscherande turkarna haft att fordra för egen räkning. K. M:t befallde statskommissionen draga försorg om deras underhåll, tills man hunnit skaffa dem — respengar. Men de ville ej resa, förrän de skulder betalts, som de ådragit sig under nära ett halft års vistelse i Stockholm, och förrän de dessutom fått något i afräkning på sin fordran. Dessa villkor fann statskommissionen alltför påkostande. Och för öfrigt, en afräkning var en farlig sak. Kreditorerna kände redan vägen hit och kunde lätt komma igen. Man måste hitta på en utväg, som för alltid betoge osmanerna lusten att besöka oss. Och man bjöd dem 25 procent i ett för allt. Genom skicklig bemedling af en bland dem — som därför i hemlighet belönades med 100 dukater (633 dlr) — lyckades affären, och i mars 1725 lämnade de sina reverser mot 21,039 dlr s. m., däri inberäknad fjärde parten af den här ihjälstuckne turkens fordran, 4,105 rdr, som bevakades af hans broder.[1] En af kreditorerna förde med sig en koffert med saker, hvilken konung Stanislaus pantsatt för 744 rdr till folkets underhåll i Bender. Den igenlöstes med 1,451 dlr s. m.

Men de oangenäma öfverraskningarnas tid var ej förbi. På våren 1726 infunno sig två pasjor och en aga med skuldsedlar till belopp af 8,860 rdr cour. De uppvaktade en tid dagligen utanför rådsalen och voro så fattiga, att de icke ens hade något att äta, hvarför kostpenningar utanordnades åt dem. I rådet yrkade flera med eftertryck på, att orientaliska kreditorer ej vidare skulle betalas.[1] Sekreta utskottet beslöt att ackordera med dem, och de nöjde sig liksom de förra med 25 procent, 4,153 dlr, som den 27 mars 1727 utbetalades till dem. Men de lågo kvar i måna-

[1] K. M:t till statskomm. den 23 november 1724 och dennas und. utl. den 30 januari 1725. Dessutom afdrog statskontoret 2 månaders underhåll à 56 1/4 dlr per man, så att till kreditorerna utbetalades endast 20,308 dlr. En af dem, som lånat utan ocker, fick utom fjärdeparten 100 dukater à part. (Räntekammarens hufvudbok).

der, sedan kostpenningarna upphört, och ville trotsa sig till respenningar, hvilka man ansåg sig hafva gifvit dem genom en högre beräkning af riksdalern. (En fick dock 10 dukater.) Genom att afspisa dem med fjärdedelen trodde man, att öfriga turkar, som hade något att fordra, »ej lära vilja resa så lång väg därefter».[1]

Men i oktober 1731 kommo tre janitsjarofficerare »på sin ålderdom» till järnhufvudets land. De förklarade genast, att de afstode från räntor och resekostnad, men de yrkade på kapitalet och underhåll. Det senare fingo de liksom sina kamrater efter 30 öre s. m. om dagen. Med betalningen dröjde det, och i maj 1732 bådo de om likvid och att få komma hem för att »besluta vårt skyndsamt afrinnande lifslopp». Deras Grotthuss-reverser på 11,968 rdr cour. (22,440 dlr) betalades efter ackord med 25 procent, 5,610 dlr.[2] Samma år och 1735 nödgades man utremittera resp. 4,248 och 4,491 dlr s. m. till engelske legationstolken Lucas Chirico i Konstantinopel, hvilken gått i borgen för Grotthuss för ett lån på 6,400 rdr hos en turkisk officer, tvungits att betala och genom engelske ministern i Stockholm sökt ut sin rätt.[3]

* * *

Under hela den tid, som dessa flockar af orientaler kommit hit, framställt sina kraf och mer eller mindre belåtna dragit hädan, hade den största skuld, som gjorts till enskild person vid Bender, skulden till Woynarowski, vållat regering och ständer oro och bekymmer. Kosaköfversten Woynarowski, ett mål för tsarens hat, hade den 12 oktober 1716 på öppen gata i Hamburg gripits på den ryske residentens föranstaltande. Efter ett sjuårigt hårdt fängelse i Petersburg, som satte hans förstånd i fara, fördes han att ensam försmäkta i Jakutsk i yttersta Sibirien, förvägrad t. o. m. den nåden att dela fångenskapen med sin

[1] Rådsprot. i utr. ärenden den 16 juni och 3 oktober 1726, sekreta utsk. prot. den 7 november 1726 samt den 6 och 21 mars 1727. Räntekammarens hufvudbok s. å.

[2] Kammarkoll. und. skr. den 3 december 1731, Rådsprot. i utr. ärenden den 19 juni 1732.

[3] Kammarkoll. und. skr. den 27 juni 1732, Rikets ständers kontors riksdagsberättelse 1738, s 111.

hustrus moder och systrar i Tobolsk. Hans hustru Anna tog sin tillflykt till Sverige. Konung Karl förnyade den 28 februari 1718 reversen af 1713, lydande sammanlagdt på mer än ½ million daler s. m., förordnade om räntans riktiga betalning och tog familjen i sitt skydd. Efter hans död anslog riksdagen 1720 till öfverstinnan årligen 4,000 dlr s. m., men penningarna utföllo oregelbundet, och hon befann sig stundom så utblottad, att hon måste sälja eller pantsätta sina gångkläder. Hon bönföll gång på gång hos regeringen, att den måtte hos tsar Peter och hans efterträdare lägga sig ut för hennes man, hvilken, så klagade hon, man glömt vid freden. Detta skedde ock genom vår minister i Petersburg, men utan resultat. Hon vädjade för sitt, mannens och barnens underhåll till regering och riksdag, ej utan att smärtsamt beröras af att se andra betalas, som hade mindre fordran och mindre rätt, och i sin förtviflan utropade hon: »Grand Dieu, quelle reconnaissance de de nôtre zèle et de notre générosité». I rådet ansågo flere, såsom Cronhielm, Dücher, Meijerfelt och Tessin, det oförsvarligt, ja rent af farligt att hon lämnades hjälplös. Och Höpken berättade hurusom i Karl XI:s tid hertigen af Croy, som haft 60,000 rdr att fordra, nöjt sig med 10,000, men ej fått detta, och slutligen öfverlåtit sin rätt till kurfursten af Brandenburg, som utkräft hela beloppet. »Så kan ock gå med denna saken», inföll Tessin, »om vi icke ställa henne på något sätt till freds».[1] Det dröjde ej heller länge, innan hon fick sina 4,000 dlr.[2] En tid därefter begärde hon pass för att resa sin väg. Regeringen, som ej gärna såg, att hon »utan det ringaste nöje för sina fordringar» lämnade riket, befallde den 4 maj 1724 statskommissionen att utse ett par af sina ledamöter för att i all vänlighet ackordera med henne. Efter åtskilliga förhandlingar förklarade hon sig den 6 mars 1725[3] villig att afstå från alla räntor på den af konung Karl 1718 utfärdade reversen och från mer än 80,000 dlr s. m., som Woynarowski vid flere tillfällen förskotterat konungen. Med anledning af rikets belägenhet nöjde hon sig i ett för allt, kapital och räntor, med

[1] Rådsprot. i utr. ärenden den 30 september 1723.
[2] Den 16 november 1723. Räntekammarens hufvudbok.
[3] Rådsprot. i utr. ärenden den 15 mars 1725.

att, enligt löfte vid underhandlingarna, 20,000 dlr utbetalades genast, *att* hon, likaledes enligt lofven, genast komme i besittning af Tynnelsö gods, *att* 200,000 plåtar,[1] däri inberäknadt värdet af Tynnelsö och de nyssnämnda 20,000 dlr, betalades henne under loppet af 6 år, *att* i stället för pensionen à 4,000 dlr lämnades henne räntan af resterande kapital, *att* hon finge en skriftlig försäkran att ej störas i besittningen af Tynnelsö eller annat gods på den grund att hela familjen tillhörde katolska läran. Hon hoppades, att hennes villkor skulle antagas, då hon därigenom afstode från 600,000 dlr af sin fordran. Hon bevisade detta sålunda:

Konung Karls reverserade skuld vore:

57,800 dukater	=	183,033	plåtar
45,000 Albertus thaler	=	60,000	»
20,000 rdr cour.	=	22,500	»
Andra olikviderade fordringar	=	40,000	»
	S:a	305,533	plåtar
13 års räntor à 6 proc.		238,291	»
	S:a s:m	543,823	plåtar
Hon begärde		200,000	»
och förlorade således		343,828	»

Hon fick genast immission i Tynnelsö, och den 30 april 1725 utbetalades åt henne 20,000 dlr »att hjälpa sin man ur fångenskapen och kunna sätta sig i stånd att sköta Tynnelsö», såsom det står annoteradt i Räntekammarens hufvudbok. Men först 1731, sedan riksdagen tagit hennes sak i förnyadt öfvervägande, blef skulden fullständigt klarerad enligt fordringsägarens önskan. Ett emellan öfverstinnan och kammarkollegium den 11 november 1731 ingånget och af K. M:t den 23 s. m. stadfäst kontrakt tillade henne 4 tunnor guld (400,000 dlr), hvarifrån dock skulle dragas de 20,000 dlr hon fått i afräkning och värdet af Tynnelsö (100,000 dlr), som med de 1725 därtill lagda hemman samt Lindö torp och skog öfverlämnades åt henne med säterifrihet, men med kronan förbehållen lösningsrätt. Däremot afdrogos ej de belopp hon åtnjutit i pensioner, ej heller 33,352 dlr, som statsverket 1717 och 1723 krediterat ett

[1] 1 plåt = 2 dlr s. m.

par Woynarowskis fordringsägare,[1] emedan dessa summor enligt kollegii mening på långt när ej svarade emot intresset på kronans skuld till henne. Öfverstinnan fick utom Tynnelsö delvis äfven annan fast egendom i stället för kontanter, bl. a. det hus vid Kungsträdgården i Stockholm, som sedermera inreddes till borgerskapets änkehus och nu inrymmer Sveasalen m. m.

* * *

Lyckligare än de båda nu nämnda kategorierna af kreditorer voro de franska och engelska affärsmännen från Konstantinopel, ty de erhöllo i allmänhet utan synnerlig tidsutdräkt full likvid för sina fordringar, ehuru de voro mycket stora. De fingo sina i riksdaler courant levererade summor betalda i riksdaler banko enligt växelkurserna vid förfallodagen jämte det höga intresse af 20 och 12 proc., hvarom konungen särskildt ackorderat med dem. Äfven de flesta af dessa infunno sig personligen i Sverige för att presentera sina växlar samt åtnjöto rese- och kostpenningar. Det torde ej numera vara möjligt att fullständigt redovisa för dessa fordringsägares betalning, och hvad här meddelas gör ej anspråk på fullständighet. Såvidt af tillgängliga handlingar framgår, erhöllo 1715—17 James Cooke 332,280 dlr s. m., J. F. Rémuzat 146,236 och Magy & La Marque 300,802 dlr, sammanlagdt 779,318 dlr. Äfven Rad & Hösslin (sid. 21) blefvo, om ock först sent, betäckta för sina förskott, omkring 90,000 rdr cour., till »indelningarnas» hemmarsch. Först 1732 erhöll W. Horneby resten, 15,000 rdr, af sin fordran 17,000 rdr. Hvad öfriga enskilda långifvare från

[1] Woynarowski hade varit en så villig långifvare åt konung Karl och hans män, att han slutligen själf nödgades anlita andras hjälp. Han fick 1713 i Konstantinopel af den svensk-hessiske generalen Ranck låna 21,538 dlr och 1716 af svenske agenten J. H. Beye i Breslau 11,814 dlr. Det är dessa summor, som åsyftas i texten. Utom den stora kontanta förmögenhet Woynarowski på ett mindre lyckligt sätt placerade i svenska papper — för hvilken beredvillighet hans son Stanislaus i Maj 1743 begärde, men utan framgång, svensk grefvevärdighet — hade han ägendomar i Ukrajna, som ryssarna togo, samt godsen Mokowicze i Volynien, Mazepince vid Kiev och ett i palatinatet Bracslaw, hvarjämte han efter Mazepa ärft fordringsanspråk på 10,000 dukater, som denne lånat Litavens stormarskalkinna, den bekanta Chodorowa Dolska, på godsen Czarny Ostrow. Enligt meddelande af statsrådet Moltsjanovski i Kiev skola de skatter, öfver hvilka Mazepa förfogat, till stor del tillhört kosakhären. Om familjen Woynarowski se för öfrigt »Biographica» i RA.

den turkiska tiden angår, må nämnas, att Fabrice fick för sin fordran, slutligen 31,600 rdr banko, utom räntor, pant i Bremen-Verden och att Des Alleurs växel å 20,000 rdr cour. af franska subsidiemedel inlöstes med 22,600 rdr banko.[1]

* * *

När i rådet den 3 oktober 1726 flera af excellenserna yrkade på, att orientaliska kreditorer ej vidare skulle betalas, yttrade Tessin: »I öfrigt måste vi befara, att en sådan hårdhet kunde fastmer väcka upp en annan stor fordring från turkiska sidan, som här vill talas om och den man har försyn att vidare röra.» Knappt sex månader därefter meddelade en depesch från envoyén friherre Herman Cedercreutz i Petersburg, att ett turkiskt sändebud anländt dit på väg till Sverige, väckt starka misstankar hos ryska regeringen och skulle hafva till uppgift att tala om Karl XII:s skulder. Den 9 juni 1727 anlände Mustafa aga till Stockholm med en svit af 23 personer, bland hvilka igenkändes en och annan, som varit här för några år sedan. Han medförde bref från sultanen och storvesiren till konungen och ett bref från storvesiren till kanslipresidenten grefve Arvid Horn, i hvilka endast talades om huru gästfritt kung Karl mottagits i Turkiet och önskades betalning för hans skuld till Porten, 2,000 pungar (1 mill. rdr cour.). I ett andra bref från storvesiren till Horn framhölls däremot den stora nyttan af en handelstraktat emellan rikena och af en svensk ministers närvaro i Konstantinopel. Beskickningen hade således icke endast ett finansiellt, utan äfven ett politiskt syfte.[2] Agan, som var en man med öppet öga för Västerlandets kultur och med intresse tog del af våra politiska och näringsförhållanden, bemöttes med stor artighet. Han var en gärna sedd gäst på hofvet och i den högre societeten, hvars medlemmar han fägnade med dadlar, meloner, mekkabalsam och tobak.[3]

[1] Riksreg. den 9 februari, 16 och 28 maj och 1 juni 1715, statskontoret till Feif den 18 juli 1716, Görtz till Gyllenborg den 11 december 1716, Upphandlingsdeput:s utgiftsbok 1716—1717, kammarkoll. und. skr. den 17 november 1730, rådsprot. i utr. ärenden d. 16 maj 1732, Kronofordringar. RA.

[2] Af oro öfver att agan afhandlade om en allians emellan Porten och Sverige mot Ryssland ville ryska hofvet ej företaga en tillämnad resa från Petersburg till Moskwa. Rådsprot. i utr. ärenden den 31 augusti 1727.

[3] Tolken Baptiste Savarys dagbok (på holländska) under agans besök. RA. Turcica.

Men han blef svenska staten en dyr gäst. Alltifrån sin ankomst till sin afresa, den 2 september 1728, således $1^1/_4$ år, åtnjöt han underhåll för sig och svit, först 20, men snart 30 rdr om dagen samt fria husrum, hvarjämte han på det allmännas bekostnad företog en längre resa i landet, hvarunder Uppsala, Falun, Västerås m. fl. städer besöktes, och vid affärden fick han mottaga stora penningepresenter. Hans besök torde hafva kostat statsverket omkr. 40,000 dlr s.m. Förslaget om afsändandet af en minister väckte inga svårigheter, helst ständerna i svaret på konungens sekreta proposition framhållit nyttan och nödvändigheten däraf. Redan den 16 oktober utnämndes residenten i Hamburg grefve Reenstierna till minister i Konstantinopel.[1] Hvad skulden beträffade, hade man i sekreta utskottet rådt till undanflykter, t. ex. att neka betalning, emedan turkarna tagit ifrån konungen och hans svit vid kalabaliken. Horn framhöll för agan svårigheterna att för närvarande betala något, men nämnde också med några ord »det stora skälet, nämligen huru turkarna själfva vid kalabaliken i Bender tagit igen den senare summan, 600,000 rdr, som högsts. H. M:t af Porten hade fått till låns, hvartill agan ingenting hade svarat».[2] Om vår oförmåga att betala gaf äfven ryske envoyén Golovin agan besked, i det han upplyste honom om, att hans företrädare och han själf i fyra år förgäfves sökt utbekomma ersättning af svenska kronan åt ryska undersåtar, icke underligt, förklarade han, då Sverige förlorat sina bästa provinser. Men, tillade han malitiöst, måhända kunde Sverige nu betala med de fransk-engelska subsidierna.[3] (De inflöto för Sveriges accession till den mot Österrike-Spanien-Ryssland riktade hannoverska alliansen, som för en tid gjorde slut på vårt lands farliga beroende af Petersburg-politiken.) Med bref från konung Fredrik till sultanen och från Horn till storvesiren, i hvilka beklagades, att rikets utmattade tillstånd hindrat skuldens betalning, fick agan draga sina färde.[4] Den diplomatiska förbindelsen emellan Sverige och Turkiet, som varit så

[1] Han dog före resans anträdande.
[2] Sekr. utsk:s prot. d. 28 juni 1727, rådsprot. i utr. ärenden d. 16 oktober.
[3] Savarys dagbok.
[4] I agans svit befann sig mot förmodan endast en privat fordringsägare. Han nöjde sig med fjärdedelen af sin revers, som lydde på 800 rdr.

lifig under Karl XII:s tid och så ifrigt eftertraktats af oss 1719 och 1720, hade återknutits. Det var nu Porten, som med största ifver sökte och underhöll den.

I april 1733 anlände öfver Polen till Stockholm i egenskap af envoyé vice skattkammarpresidenten, 3:dje tefterdaren Muhammed Said efendi, en man, som vistats i Frankrike och talade dess språk och som uppträdde här med stora later. Han kom med ett följe af 43 personer och medförde dyrbara presenter åt konung och drottning, bl. a. tre hästar. Han ville ej jämföras med Mustafa aga, som vore en af seraljens ringare tjänare, sade han, en af bostandji, knappt mer än en storvesirens express. Han nöjdes ej med de 10 dukater, som beståtts denne i dagtraktamente, utan fordrade 30. På grund af hans talrika svit fann regeringen en höjning berättigad och gaf till en början 25 dukater, men nödgades snart lämna de fordrade 30. Efendin var missbelåten med sin bostad, Hornska huset vid Wolmar-Yxkullsgatan, och ville bo mera centralt, hvarför åt honom uppläts det Torstensonska vid Norrmalmstorg. Han framställde andra anspråk, bl. a. på att i likhet med Västerlandets envoyéer få enskild audiens hos konungen och nåden att inviteras till dennes bord — en begäran, som väckte drottning Ulrika Eleonoras horreur. Han fick hvad han begärde.

I det bref Said medförde från sultanen till konungen nämndes ingenting om skulden, men om denna handlade däremot storvesirens bref till Fredrik och kanslipresidenten Horn. Ehuru penningefrågan var den synliga hufvuduppgiften för Said och af denne drefs med verkligt öfverraskande eftertryck, säkerligen af välberäknad försigtighet för att ej gifva Ryssland någon »ombrage», var det politiska motivet för hans beskickning mycket starkt framträdande. Inbegripet i ett vidtutseende krig med Persien och fylldt af farhågor för Rysslands afsikter i Asien och nu särskildt i Polen, där ett konungaval förestod, sökte Porten i en samverkan med Sverige ett stöd mot det för bägge farliga tsarriket. Också gällde Saids första fråga vid hans första samtal med Horn, hvad del vi ämnade taga i det polska verket. I andra rummet kom skuldens infriande på tal. Horn framhöll Sveriges oförmåga att betala till följd af de stora förluster i land, som Portens fred med ryssarna vid Prut vållat. Men upp-

fyllde Porten den fredens bestämmelse att hindra ryssarna att skicka trupper in i Polen, »ho kan veta», sade han i djupaste förtroende, »hur konjunkturerna sig yppa torde, att Sverige också kunde taga del deri?»[1]

Men så mycket grundligare dryftades skuldfrågan dagen därpå i en konferens,[2] som hölls emellan Horn, statssekreteraren H. Cedercreutz och hofkansleren J.H. von Kochen samt Said och hans sekreterare, greken Karadja. Envoyén beklagade till en början den brist på reciprocitet i vänskap, som Sverige visat Porten genom att ej sända någon minister, då Porten skickat två, och genom att ej låta sin flagga visa sig i Turkiets hamnar trots dess hjälp att förmå Algers bey att låta svenska fartyg passera. Vänskapen borde hvila på reela tjänster, som man gjorde hvarandra. Sverige borde, fortsatte han, föredraga Portens vänskap framför all annan och hellre betala dess fordran än andras, hvilket ej borde hafva varit svårt under loppet af 20 år. Betalningen hade uteblifvit, genmälde Horn, på grund af krigets olyckor och — Prutfreden. »Minnes I den tiden?» utropade han. »I haden då kunnat få carte-blanche af vår fiende, som var bragt till att mottaga de villkor I haden velat föreskrifva honom. Vår konung hade kunnat återvända i triumf till sina stater i stället för att vi hafva tvungits att efter denna fred offra hela provinser.» Ingen statsskuld, yttrade han vidare, hade tills dato betalts. Vi hade tvärtom måst taga subsidier för våra nödvändigaste behof. Endast enskilda lån hade man infriat, och man hade börjat med fordringsägarna från efendins land, ja t. o. m. underhållit dem under väntetiden. »Och för öfrigt», tillade han, »veten I väl, huru reverserna skrifvits långt öfver de summor, som våra landsmän fått i Turkiet.» Då envoyén invände, att de också fått mycket mindre betalt, än förskrifningarna innehöllo, svarade Horn, glömsk af 1719 års stora påkostande uppgörelse intill sista paran, att det skett efter ackord. Karadja inföll, att Porten erkänt det omåttliga i kreditorernas missbruk och försökt hindra oordningen, t. o. m. genom att framhäfva religionens bud.

[1] Rådsprot. i utrikes ärenden den 23 april 1733.
[2] Konferensprot. i RA. (Turcica. Förhandlingar.)

Men helt annat vore det med Portens lån. Och ehuru det ej hörde till ämnet, fortfor han, ville envoyén yttra sig om Prutfreden. På tillfrågan hade kung Karl sagt sig önska resa genom Polen. Som tsaren hindrade honom att fritt passera, hade storvesiren fått order att börja kriget emot tsaren och, sedan han fått honom i sina händer tvungit honom genom ett villkor i själfva freden att ej hindra konungens färd. Tsaren hade därefter dragit sina trupper ur Polen,[1] men konungen hade ändock ej varit nöjd. De närvarande visste hvilka intriger, som sedan drifvits, men för att bevisa sin aktning för den store fursten hade sultanen låtit straffa fredens upphofsmän, ja t. o. m. låtit afrätta flera af sina förnämsta tjänare. »I finnen», slutade han, »att Prutfreden ej var så fördärfbringande för Eder konung, som alltid var Porten en dyrbar gäst, men ville han ej foga sig därefter, tro vi felet ej skola tillskrifvas oss.» »Ni vet att freden vändes till Eder fördel ensamt», interfolierade Cedercreutz. Och von Kochen påpekade, hurusom större delen af det första lånet nyttjades att underhålla de kosaker och polacker, som 1711 med tatarerna infölla i Ukrajna, och huru nästan hela det senare lånet vid kalabaliken föll i de plundrande janitsjarernas händer utom allt hvad penningar och lösören de svenske ägde, så att den million Porten förstäckt till största delen stannat i Turkiet utan nytta för konungen. »Och som en ersättning för hvad tsaren förlorade till Eder hafva vi måst afstå Livland och andra sköna provinser», ackompanjerade Horn.[2] »Det är emellertid en sanning», tog von Kochen åter till orda, »att utan Eder herskares löfte att vilja ledsagavår högstsal. konung hem skulle han snart hafva återvändt...» »Hafven tålamod, mina herrar!», utropade Horn. Said förklarade sig viss på, att Sveriges vänskap till Porten skulle underlätta en sak, som i sig själf förtjänade så liten uppmärksamhet. Hans hufvud-

[1] Denna uppgift öfverensstämde ej med verkliga förhållandet. De ryska truppernas fortsatta vistande i Polen trots Prutfreden gaf, som bekant, anledning till sultanens tredje krigsförklaring, november 1712, mot tsaren.

[2] Ännu tydligare betonas detta förhållande i konungens svar af den 28 maj på Saids första memoar, där det heter, att Sverige måst afträda betydande provinser till Ryssland, »som vid detta tillfälle stödde sina anspråk på ersättning med anledning af de fördelar det hade måst afträda till Porten genom freden vid Prut, förorsakade af högsts. H. M:t svenska konungens närvaro och vistelse».

uppdrag vore att befästa »ett godt förstånd emellan de bägge staterna, grundadt på gemensamt intresse, hvilket är att föredraga framför hvarje annan hänsyn». Vid närmare eftertanke fann den turkiske diplomaten, att han med dessa ord blottat sig för mycket och begärde vid protokollsjusteringen få uttrycken mildrade, emedan eljest kunde vänta honom en efterräkning vid Porten.

Inseende omöjligheten att utfå hela summan, framställde Said sedermera det förslaget, att endast hälften skulle betalas kontant genast och återstoden på vissa terminer i varor eller i för ändamålet upplånta pengar eller, om detta ej vore möjligt, att man skulle gifva en god resolution om tid och sätt för betalningen. Honom svarades,[1] att viljan vore god, men förmågan ringa och att lån ej kunde upptagas i brist på nödig fond därtill. Man bad Porten vänta, helst konung Karl utfäst sig att betala reverserna, »när hans rikes ställning kunde tillåta honom att göra det med bekvämlighet». Då Said meddelade Horn, att han fått order att resa, ty hans närvaro kräfdes i Polen, men dock först, sedan han fått penningar, underrättade kanslipresidenten honom kallt, att han i sådan händelse skulle göra sig beredd att stanna här två år, ty så länge dröjde det, innan nästa riksdag sammanträdde, utan hvilkens bifall inga medel kunde disponeras.

Efter något öfver tre månaders vistelse här, hvarunder statsverket för hans räkning utgifvit mer än 36,000 dlr s. m.,[2] lämnade Said efendi i juli Stockholm under kanonernas dån, såsom han önskat. Han hade då till sin glädje fått del af de djärfva anfallsplaner, som här uppgjordes emot vår östra granne, och fått höra stora ord om vår afsikt att vilja träda inom skrankorna för upprätthållandet af Polens frihet. Han reackrediterades med bref till sultan och storvesir, i hvilka lofvades afsändandet af en formel och karakteriserad beskickning och skuldfrågans hänskjutande till riksdagen.

---

[1] Konungens svar af den 7 juni.

[2] Han erhöll 21,346 dlr i traktamente m. m., hvarjämte honom tilldelades i afskedspresent 1,000 dukater, för hästarna 1,000 dukater, för sekreteraren 200 dukater och för domestikerna 300 dukater, sammanlagdt 2,500 dukater (= 15,167 dlr s. m.) Räntekammarens hufvudbok.

Men innan någon riksdag samlats, hade skuldfrågan inträdt i ett nytt skede. Rysslands ockupation af Polen samt eröfringar i Asien ökade i Stambul värdet af Sveriges vänskap. Portens politiska orakel på den tiden, renegaten Bonneval (Achmed pasja), öfvertygade storvesiren, att ingen intimare förbindelse kunde komma till stånd, så länge skulden var obetald, ty svenskarna räddes att sända en minister, som lopp fara att arresteras för skulden. Han yrkade, att denna skulle efterskänkas till hälften och till den andra hälften utgå i varor, t. ex. kanoner, helst Karl XII utgifvit penningarna på ett för bägge makterna gemensamt intresse, kriget emot Ryssland, och en del af dem gått förlorad i kalabaliken. Bonneval försäkrade i april 1734 de svenska handelsstipendiaterna Carl Fredrik von Höpken och Edvard Carlson, som då bedrefvo sina något mystiska kommersiella studier i Turkiet, att Porten antagit hans förslag. De skrefvo i samma månad hem därom och tillstyrkte en ministers afsändande. Men kanslikollegium varnade för de turkiska statsmännens opålitlighet och ansåg för öfrigt, att Porten gärna kunde låta hela sin fordran falla — för Prutfredens skull, samt afstyrkte Höpkens och Carlsons kort därpå gjorda förslag att förses med kreditiv. Nya bref från dem innehöllo de mest förföriska skildringar: Said hade försäkrat, att Porten vore rikare än någonsin och hade 130,000 pungar i sin skattkammare; följderna af en närmare förbindelse med Porten skulle blifva skuldens likviderande på ett »okännbart» sätt, en handelstraktat till »otrolig vinst och nytta», fri och öppen religionsöfning för de evangeliska och möjlighet till en defensiv allians. Sekreta utskottet, lockadt af blomstermålningarna, beslöt att skicka en minister till Konstantinopel och utsåg de bägge unga herrarna att såsom chargés d'affaires sköta ärendena till hans ankomst. Karl Rudenschöld, minister i Polen, utnämndes, men blef aldrig affärdad.

Det blef nu uppgiften för de bägge chargés d'affaires att realisera de förväntningar de väckt. De lyckades ock snart nog få till stånd en handelstraktat, hvilken enligt deras uppgift var så förmånlig, att både Frankrike och sicilianska hofvet togo den till mönster vid sina kommer-

siella afhandlingar med Turkiet.[1] Men det kostade långvariga underhandlingar och »diskretioner» till storvesiren och öfriga ministrar till ett sammanlagdt värde af 29.752 rdr cour. (60,000 dlr), innan storvesiren den 31 januari 1738 lät förmå sig till att underteckna villkoren för uppgörelsen. De blefvo — åtminstone på papperet — mindre förmånliga än man förespeglat sig, på grund af Portens omskrutna skatter och vänskap. Det bestämdes nämligen, att hela skulden skulle anses likviderad därmed, att Sverige lämnade Porten ett fullt utrustadt örlogsskepp på 72 kanoner, hvilket jämte transportkostnaden beräknades till 600.000 rdr cour., 30,000 gevär med bajonetter, uppskattade till 200.000 rdr, samt i gåfva 6 stycken 12-pundiga metallkanoner och 1 mörsare. Porten efterskänkte enligt sin åsikt 200,000 rdr af sin fordran, men i själfva verket endast 150,000, ty Karl XII fick aldrig mer än 1,100 pungar (550,000 rdr) på sin revers å 1.200 pungar. Porten sade sig ej vilja kräfva mera såväl på grund af den då bestående vänskapen som emedan konung Karl ej varit en vanlig gäldenär utan haft en gästs rättigheter att åtnjuta. I själfva verket blef den valuta, som Porten fick, tämligen liten.

Den 29 mars 1738 förordnade K. M:t några medlemmar af rådet, kansli- och amiralitetskollegierna samt rikets ständers kontor att reglera skuldfordringssaken. Turkiska kommissionen, såsom denna komité benämndes, anskaffade, utrustade och afsände på sommaren samma år 72-kanonskeppet »Sverige», som med utredning, assurans och besättningens förnödenheter kostade omkring 400,000 dlr s. m. Hvad gevären beträffade, hyste man betänkligheter att på en gång afsända det utfästa antalet, ty endast 27,000 funnos i våra förråd på grund af att elden härjat magasinet i Jönköping, och den årliga tillverkningen var allra högst 8,000 stycken.[2] Man beslöt sig för att till en början skicka 10,000. De inlastades på ett Levantiska kompaniet tillhörigt 32-kanon furufartyg med »ekehud» vid namn »Patrioten», hvilket utom gevären medförde varor, som skulle af-

[1] Höpkens relation om Turkiet 1742. RA.
[2] Turkiska kommiss:s prot. den 11 april 1738.

yttras för nämnda kompanis räkning, och var afsedt att frakta »Sveriges» besättning tillbaka till hemlandet. I Konstantinopel hade illviljare låtit förstå, att svenska regeringen aldrig ämnade verkställa den öfverenskomna betalningen och ej hade allvar med ett örlogsskepps afsändande. Det var med föga dold misstro på dessa håll, som man en vacker dag mottog den till Höpkens och Carlsons bestörtning influtna underrättelsen, att »Sverige» förolyckats vid Isla de Santi Petri, något söder om Cadix. Endast »Patrioten» kom, den 11 februari 1739, välbehållen fram till Bosporen. Nu voro goda råd dyra. Trots talet om, att det förolyckade örlogsskeppet vore allenast en fiktion, öfvertygade sig höga vederbörande vid Porten snart om, att fartyget verkligen gått under. Man fattade tycke för den vackra »Patrioten», som låg förankrad midt i hamnen framför seraljen och utgjorde allmänna samtalsämnet för stadens befolkning. Porten erbjöd sig att såsom ersättning för 72-kanonskeppet taga »Patrioten» med dess last, för hvilket allt svenska kronan sedermera godtgjorde Levantiska kompaniet med 260,000 dlr s. m., och förklarade, att de resterande 20,000 gevären kunde sändas efter hand. Förgäfves sökte våra diplomater, som köpt Portens medgörlighet till ofvannämnda transaktion med 40,783 rdr cour. i presenter till ministrarna, att få gevären efterskänkta. Så mycket utvärkade de, att Porten antog 500 par pistoler och 100 musköter — som kompaniet på spekulation skickat med »Patrioten» och för hvilka det sedermera fick 3,630 dlr i likvid — såsom ekvivalent för 1,000 gevär, hvarefter de utfärdade förbindelse om leverans af återstående 19,000. Mot denna förbindelse återlämnades Karl XII:s originalreverser. Dessa drabbades af det öde, som deras utfärdare ansåg sig hafva undgått genom att 1713 stanna kvar i Turkiet: att falla i ryssarnas händer. De skickades nämligen jämte bref från sultanen och storvesiren på sommaren 1739 med majoren Malkolm Sinclair, hvars hemska ändalyckt vi känna. En okänd hand inlämnade dem en tid därefter på Hamburgs postkontor, och den 15 april 1740 deponerades de i Rikets ständers kontor, som hade sig uppdraget att ombestyra alla de utbetalningar, som stodo i sammanhang med skulduppgörelsen. Vid den tiden anlände från Sverige till Konstantinopel fartyget »Ulrika» med

6,000 af de resterande gevären, och kanslipresidenten Karl Gyllenborg skref den 5 maj till Höpken och Carlson, att K. M:t hoppades, att Porten skulle släppa efter de återstående 13,000. »Skulle 2,000 piaster (rdr cour.) rulla för saken, vore de väl använda», försäkrade han. Men med sådana smulor kunde man ej mätta en turkisk ministär. Långvariga underhandlingar och 19,450 piaster, fördelade bland storvesiren och hans kiaja, reis efendi, tefterdaren, Portens drogman m. fl., kostade den hatt-i-sjerif, hvarigenom Porten i maj året derpå »alldeles skänkte och eftergaf» de 13,000 gevären.[1] För skuldens klarerande utgåfvos allt som allt ej mindre än 1,272,477 dlr s. m., d. v. s. efter den tidens kurs något öfver 600,000 rdr cour.[2] Men af denna summa kom omkring hälften statsverket åter till godo i assurans, i ett påbörjadt nytt örlogsskepp, ämnadt att afsändas i stället för »Sverige», och i de behållna gevären m. m. Efter beräkning af skeppets, gevärens och varornas värde *i Konstantinopel* kan således den valuta sultanen fick uppskattas till omkring 300,000 rdr cour. eller nära en tredjedel af fordringsbeloppet. Den *tain*, som Porten bestått kung Karl och hans män under de många åren och hvilken efter turkisk beräkning steg till nästan samma belopp som de lämnade lånen, kunde Sverige i jämförelsevis ännu mindre mått återgälda i form af underhåll åt sultanens undersåtar under deras vistelse i Sverige — så framt ej desses själfpantning under kalabaliken får uppföras på vår kreditsida.

Det är en hos oss gängse föreställning, att konung Karl XII:s och hans mäns i Turkiet gjorda skulder aldrig blifvit betalda. Såsom af ofvanstående redogörelse synes, saknar denna uppfattning stöd i verkligheten. Den skuld, hvilken konung Karl åsamkade sig under eller i sammanhang med vistelsen i Turkiet, steg till omkring 2½ mill. rdr courant, d. v. s. omkring 19—20 mill. kr. i vår tids mynt[3] — en fruktansvärd summa i och för sig, men ännu fruktansvärdare på en tid, då rikets hela årsinkomst steg till knappt detta belopp och statsbristen för året var mer än dubbelt

[1] Höpken och Carlson till kanslipresidenten den 17/28 maj 1741 (RA. Turcica).
[2] Rikets ständers kontors riksdagsberättelse 1746. RA.
[3] Efter en evalvering af 1 rdr cour. = 2,60 kr. och beräkning af penningevärdet, till tre gånger större då än nu.

så stor.[1] Äfven om enstaka röster höjdes för, att man utan vidare skulle lämna kreditorerna åt deras öde, och om svenska statsmän verkligen på allvar gjorde ett och annat försök att på ej så förkastliga skäl resonnera bort skulden, såsom fallet var med gälden till Porten, så har svenska staten aldrig, ej ens under den mest kritiska tidpunkt af dess tillvaro, undandragit sig att honorera förbindelserna antingen med upplupna höga räntor eller till kapitalets ursprungliga belopp eller efter ackord. På detta sätt har Sverige dels i Karl XII:s dagar, dels under Frihetstiden, dels under Gustaf III:s regering betalat öfver 1,400,000 rdr cour., hvaruti ej inberäknats underhållet af de orientaliske kreditorerna och Portens sändebud, hvilket kan uppskattas till omkring 100,000 rdr cour.

[1] 1714, det år, då konungen återkom till sina stater, voro rikets ord. och e. o. inkomster 4,864,240 dlr s. m., utgifterna 15,053,912 och statsbristen 10,189,702 dlr s. m. (Statskontorets riksdagsber. 1719).

Strödda meddelanden och aktstycken.

Generalen Friherre Axel Sparres bref till konung Karl XII 1713—1715.

Friherre Axel Sparre, en af karolinernas ypperste, föddes i Visby d. 9 Januari 1652 och var son till dåv. landshöfdingen på Gotland Frih. Axel Karlsson Sparre. Han gjorde sina krigiska lärospån 1672—75 i holländsk tjenst på de koaliserade makternas sida i striden mot Ludvig XIV och deltog sedermera i Karl XI:s danska fejd. Han blef 1676 (ej 1677) kapten vid K. M:ts garde och utnämndes d. 23 Okt. 1677 till öfverstelöjtnant vid Nerikes-Värmlands regemente. Det var en mycket konungskt sinnad man, som kraftigt medverkade till riksdagens ödesdigra beslut af d. 8 Nov. 1697 att förklara Karl XII myndig i förtid. Men han undandrog sig ej häller att i den följande tidens händelser, hvilkas utveckling delvis hade sin grund i denna åtgärd, dela ljuft och ledt med sin herre: stridens faror, segrarnas fröjd, nederlagets och flyktens bitterhet samt en snart sagdt självdömd landsflykts femåriga lidanden. Sparre, som d. 26 Juli 1699 utnämndes till öfverste och chef för Vestmanlands regemente, stötte 1700 omedelbart efter slaget vid Narva till den kungliga armén och deltog derpå ända till Poltavadagen, sedan d. 27 December 1705 såsom generalmajor, i kriget, från hvilket han skref bref af intresse hem (utdrag af hans bref till k. rådet grefve F. Wrede 1700—1707 äro tryckta i De la Gardieska arkivet, XIII, 150—175). Han skar lagrar i synnerhet vid Klissow, Fraustadt och Poltava, der han anförde en af de fyra stormande infanterikolonnerna. Han följde konungen på flykten till Bender, avancerade der d. 30 Aug. 1710 till generallöjtnant och var med i kalabaliken, där Fabrice såg en tatar till häst föra den 61-årige generalen och några andra, som fallit i de otrognas händer, sammankopplade såsom hundar. Själf har Sparre skildrat kalabaliken i ett bref till rådet af d. 26 Februari 1713, hvilket tryckts af Gjörwell i »Det svenska biblioteket(I, 208—220; 1757).

Friherre Sparre var ej endast en tapper man. Han hade också en egenskap, på hvilken Karl XII satte snart sagdt lika stort värde som på modet: ett godt humör, som gaf sig luft i lustiga upptåg och infall. Slutligen må anmärkas, att Sparre hade en ej föraktlig talang såsom porträttmålare.

Åt denne man gaf konungen vid sin afresa från Bender och i en skriftlig order af d. 8 febr. 1713 högsta befälet öfver de vid nämnda stad qvarlämnade svenskarna. Det gällde först att utlösa dem ur fångenskapen, sedan att draga försorg om deras underhåll. Sistnämnda uppgift var förenad med utomordentliga svårigheter, och Sparres bekymmer ökades däraf, att han måste sörja äfven för konung Stanislaus, hvilken i afsigt att träffa Karl XII begifvit sig till Turkiet och den 18 febr. 1713, ett par veckor efter kalabaliken, inträffade i Bender, där han kom att kvarstanna till maj månad 1714. Men Sparre måste också, enligt konung Karls bref af d. 9 mars 1713, »göra sin högsta flit att fördrifva konung Stanislaus tiden och roa honom, så mycket görligit är».

Sparre, som i slutet[1] af 1713 utnämnts till general af infanteriet, följde de hemtågande trupperna endast till Hannovers gräns, stannade en tid som gäst hos landtgrefven af Hessen-Kassel, hos hvilken han 9 juni 1716—22 maj 1717 var ackrediterad som envoyé, och hämtade krafter vid de varma baden. Den 22 maj 1717 fick Sparre i Kassel befallning att hos konung Stanislaus i Zweibrücken betyga Karl XII:s vänskap och därpå omedelbart resa hem. Den för blott några veckor afsedda vistelsen i Zweibrücken kom emellertid att räcka 1½ år, hufvudsakligen af brist på medel till hemresan. Först 1719 återkom Sparre till fäderneslandet. Han var en vän af det hessiska huset och verkade för prins Fredriks val till konung. Han upphöjdes d. 9 januari 1720 i grefligt stånd, hvarefter han till erinring af sin vistelse i sultanens rike i sitt vapen insatte en turbanprydd turk i vid kaftan och ett par turkhufvud samt gaf det till sköldhållare ett par kameler. På förslag af riksrådet G. Cronhielm, hvilken lifligt understöddes af riksrådet Liwen, utnämndes Sparre d. 3 jan. 1721 till fältmarskalk. Den 19 mars s. å. trädde den på sitt 70:de år gående fältmarskalken i äktenskap med den 42-åriga fröken Anna Maria Falkenberg af Bålby. Han afled barnlös, på Brokind den 31 Maj 1728, jordfästes i Riddarholmskyrkan och ligger begrafven i Linköpings domkyrka.

I en serie bref till konung Karl XII åren 1713—1715 har Sparre skildrat tillståndet vid den åt hans vård anförtrodda truppen såväl under vistelsen vid Bender som under den i sept. 1714 därifrån företagna marschen till Pommern. Brefven förvaras i original i Riksarkivet (samlingen »Acta historica») och meddelas alla här nedan med undantag af ett (innehållande förslag till befordringar), som är af ringa intresse. De äro in 4:o så när som två (n:ris 11 och 18), hvilka hafva folioformat, samt återgifvas med behållande af urskriftens stafning, men med moderniserad interpunktion.

Th. Westrin.

[1] Fullmakten af den 2 Januari 1713 är tydligen antedaterad. Se brefvet n:r 14 härnedan och noten dertill.

* * *

1.

Bender den 26 Febr. 1713.

Stor[mä]ektigste aldranådigste Kånung.

Jag skref medh öfverstleut. Bilsten[1] till cantzlirådh Feif[2] och lätt honom vetta hvadh som här passerat, sedan E. K. M:ts afressa, vill altsså ej besvära E. K. M:t med det samma. Detta har H. K. M:t af Pålen[3] mig befalt at skrifva medh von Kocken,[4] som nu och går till E. K. M:t. Hvadh H. M:t specialement har velat comunisera, dett har han sielf skrifvet min nådigste herre till, allenest befalt mig säja, att han ingen roo hafver, för än han får den glädien att see E. K. M:t här medh all förnöjeliget och fulkomelig helssa. Jag måste effter befallning vara hoos H. M:t alla dagar att rooa honom. De polska herrarna äro och här som offtast, och nu särdeles, sedan de hafva vijst sig ferma och declarerat sig, dem må öfvergå hvadh gudh vill, så skola dee eij ehrkänna eller föllia någon annan kånung än Stanislaum. I förgår hafva de så långt bracht hos passian,[5] att de polnska tropparna ej skola parera Sapia,[6] uthan fälthern Chiofskij[7] och det skriftelig. I fall de det ej göra villia, så skola de strax gå ur Moldavien åth Polen. Voila un grand point gagné. Och var det, som hade gudh sändt kånungen af Polen hijt strax effter E. K. M:ts afressa. Elliest hade vist nog af skrämssel och ostadighet de pols[ke] herrar sa[d]lat om. Nu medh gudz macht äre de polska afärerna på en bättre foot. Den högste guden gifve, att E. K. M:ts desseiner blefve och retablerade effter des sielfbehag och alles önskan, så blir alt gått igen. Jag och Zulik[8] arbeta nog att skaffa subsistence för fålket, så at de äntelig härtill kunat stå sig, fast de ej fått mera än 2 para[9] om dagen. Och skämes vårt fålk att vara mescontanta, enär de see, att general:a och öfverstarna etc. etc. der medh äro till fredz. Dåch har Han[10] och Bazan[11] låfvatt oss alla effter

[1] *Christoff Conrad von Bildstein.*
[2] *Casten Feif.*
[3] *Stanislaus I Leszczynski*, som vid denna tid vistades i Bender.
[4] *Johan Henrik von Kochen*, kanslist vid fältkansliet.
[5] *Ismail pasja*, generalguvernör öfver Benderska förvaltningsområdet.
[6] *Sapieha, Johannes*, starost af Bobruisk (»capitaneus Bobruiscensis»), brorson till Kazimir Sapieha, den bekante litaviske kronfältherren, som den 29 april 1708 nedlade sitt ämbete, då brorsonen hoppades få hans plats, som konung Stanislaus dock gaf furst Wisniowiecki.
[7] Grefve *Jozef Potocki*, vojevod af Kiev, polsk kronfältherre under konung Stanislaus.
[8] Friherre *Gustaf Zülich*, generalmajor, som jämte Sparre, efter Karl XII:s afresa, förde befälet öfver de vid Bender kvarvarande svenskarna.
[9] Turkiskt kopparmynt = 1/40 piaster = (om 1 piaster beräknas till 60 öre s. m.) 1½ öre s. m. = 6,2 öre i nuv. mynt (oberäknadt myntvärdets fall).
[10] *Devlet Gherai II*, kan (chan, han) öfver de krimske tatarerna.
[11] d. v. s. pasjan *Ismail*, som förde befälet i Bender.

proportjon här effter en regullier *tain*,[1] så alla skola vara till fredz. Hvadh till fålketz underhåldh och till E. K. M:ts tienst lända kan, ber vi underdånigst, dett min nådigste herre må vara försäkradh troligen af oss förättes skall. Öfversten Sverin[2] och Smigelskij[3] äro och hijtkomne. Medh Sverin har iag talt, och [han] säjer oss goda tidender ifrån Pomeren. Gudh gifve confirmation. Befaller här medh min aldranådigste herre i gudz mächtiga beskydh etc. — — — — —

2.

Vidh Bender den 5 Martij 1713.

Hvadh glädie E. K. M:ts nådiga bref hos mig och alla des trogna undersåtare här vedh Bender förorsakat har, det är ej att beskrifva. Den högste gudh förläne till denna goda aparencen till alt gått ett önskeliget värckställande, och att turcarnas goda låfven ej må bårttsmältas, som det offta tillförende skett är. Jag var just åpe hos passian, enär ziuadaren kom medh 4 bref till passian och de tvenne paqveterna till mig. Sedan han sina bref hade läst, sade han till mig: »Hvadh gifver du mig skall iag säja dig goda tijender ifrån din kånung?» Svarade iag, att om iag hade något att gifva, giorde iag dett gärna, men både iag och flera, som han väl vet, äro för tijden ej i dett ståndh att hielpa oss sielfva, mindre att kunna skänkia bårt något. Behagade han altsså taga villian för värket. I dett samma tog han fram paqveten och gaf mig dem sielf i händer, säjandes, att iag ville vara så godh och säja honom, om H. M:t något skrifvet om honom, hvilket jag giorde, säjandes, min nådige herre skrifver, dett iag flitigt skall påminna hoos passian om både underhåldh och goda qvarter, så att fålket på intet sätt komma att lida nöödh, och att passian ville låtta fålket bekomma någon tillräkelig understödh, i fall när camarjunkern Fabriz[4] och iag ej genom upnegotierande af penningar vijdare anskaffa kunna. Sade han: *Pekeij*.[5] Men iag har så offta hörtt det ordet *Peckej*, at lijttet eller intet der på fölgdt. Doch till löösskaffande af vårt fålk kan iag berömma både Haan och passian, at de hafva giort sin största flit, så att underdånigst kan försäkras, att iag ej tror,

[1] *Tain*, riktigare *tajîn*, Turk., ranson; underhåll in natura eller kontant.
[2] Grefve *Kurd Christoph von Schwerin*, då öfverste i mecklenburgisk tjenst, slutligen preussisk generalfältmarskalk. Han var af grefve M. Stenbock sänd till Bender för att, såsom ögonvittne, inför konungen aflägga en fullständig berättelse om slaget vid Gadebusch. Se Schwerins bref af Jassy d. 11/22 Januari 1713 till hofkansleren von Müllern och F. E. von Fabrices bref af Bender d. 17 Mars 1713 till densamme. Acta hist. RA.
[3] *Smigielski*, generalmajor i kon. Stanislaus' tjänst.
[4] *Friedrich Ernst von Fabrice*, holsteinsk minister hos konung Karl XII i Turkiet.
[5] »Skall ske», »godt»!

dett 10 man fattas, undantagandes dem, som äro ihielskuttna, och de, som blifvet turcar. Det skall väl heta, att de godvilliget hafva gått der till, men de mästa äro doch hootade och tvungna, effter vårt fålk offta medh dem talat, menandes att komma lössa, enär gudh förhielper E. K. M:t medh helssan hijt igen. Men medh kötz lefvererande har passian här tillz varet mycket trög och sparsam. Upå öfver en månadztijdh, som proviant är uthdelt, så hafva de ej mera kött bekommet än för 8 dagar, nämbl. 40 oxar. 10 räka ej mera än för 2 dagar. Men brödh har dem ej fattas ifrån begynnelssen, sedan de begynte gifva tain. Salt hafva de och gifvet mäst richtigt. Doch har iag understödh de dagar, som köket fattas, medh en para på man, så att ½ oka[1] kött och ½ oka tårt brödh antingen in natura eller päningar har dem ey felatz ifrån begynelssen till i dag. Man får nu see om passian här effter blir liberalare, hvar till stor apparence är, [emedan] effter alt anseende våra saker tyckias väl aflöpa. Ty märktes på passian, när han hade läst sina bref, att han strax blef fryntligare och sade: »Alt lärer gå väl och blifva bättre, än det för varet». Jag sade *yihala*[2] så väl som han, och då skildes vi mycket goda vänner. Åthminstone har iag lärt känna vägen emellan passianz zeraille och mitt qvarter, emedan iag [gått den] mäst alla dagar om icke 2, 1 gång vist. Eliest kan iag ej annars än berömma honom, att han mig altidh mycket höfligt emotager. Men iag ville så gärna, att han skulle på mina offta påminnelsser ej vara så knap om köttet, då han merendels svarat sig inga penningar hafva, uthan till K. M:ts tienst sig så gått som ruinerat. Jag har gifvet memorialer in att han vore så godh till förordna ett vist effter förslagen, nämbl. till en gemen 3 para om dagen, 2 till kött och brödh och en till köpa tobak eller bränvin före, men derpå ej annatt följt än *Pekej*, och der blifva vi ej feeta af. Jag har och bedt, att alla officerare, så högre som lägre, skulle koma hvar och en effter proportion om dagen ett vist att åthniuta, effter de så uthblåttade och plundrade [äro], at de ej kunde medh 2 eller 3 para om dagen utkoma, ej eller sielf sig någott köpa kunde. Men derpå gafs intet gehör, hvarföre om passian finge ordre af käjssaren att uprätta en viss *tain* hvadh hvar och en skulle bekoma effter mitt förslag, så vore dett öfvermåtton väl. Eliest seer iag väl dett ej skee läre, uthan hvadh passian ger, det är alt ad(?) rationer, och går ej så presis till, att icke då och då skrider det 2 a 3 dagar öfver. Eliest här är en stor lamentation iblandh officer:ne angående de helt uthblåttade äre af skiortor och kläder, så att ohyran plågar dem natt och dag. Och iag kan ej hielpa dem. Dett lilla, som åpnegotierat är, måste medh sparsamhet uthgifvas till de siukas, blesserades och sedan de andras underhåld, att således till andra deras nödtårfter af de penningar ej tillräkia kunna. Vore altsså högnödigt at det stackars fålket medh första som skee kunde blefve hulpna, ty eliest

[1] *Óka*, turk. skålpund = 1,28 kilogram.
[2] Förmodligen *insjálla*, »om Gud så vill!»

gå de i grundh. Fabriz och iag medh Ehrnsköld[1] göra all vår flit, men här finnes nu mera nästan ingen, som vill låna något uthan ett omänskeliget interesse, nämbligen för en pung[2] 2½ till interesse. Kongen af Polen är äfven så illa deran. Likväl igår sände passian honom 2 pungar till de pålska tråpparna. Men det lärer spijssa så mycket som majoren af Östgötarna sade om hööt, enär armén stodh vedh T[h]orn. Hans Majest. af Polen är elliest höfvligt nog emotagen, doch ej än hvarken af Han eller passian besöchter, för än de af Porten få svar huru de dermedh göre skola. Kongen af Polen så väl som feltherrarna[3] läre tvifvels uthan skrifvet E. K. M:t till och låttet vetta huru dett medh Zapia [Sapieha] förevetter. Doch fordrar min skyldighet iämväl at göra det sama. För 3 vekor sedan fek Zapia en brevet att antaga comendot öfver de här varande polnska tropparna, men 8 a 10 dagar effter sedan kongen i Polen hijttkom, blef anat liudh i skällan. Sedan Haan och passian blifvit underättade hvadh han var för en fogel och hvadh hans decein var, gofvo de bägge skriftelig ifrån sig, at felthr. Kiofski skulle taga sitt förre comendo emott. Enär Zapia det fek förnimma, såg han väl intet för honom i hans negotiation mera var till göra, tog han den resolution om en natt för några dagar sedan att gå durch medh några af sina betiente. I medlertijdh kom strazniken[4] och Rosokatzkj[5] till Silfver[hielm][6] och skulle gå till de polska tropparna medh de ordrez, at Chiofski nu som för skulle dem comendera. Och enär de där vore öfver natten, kom som ungefer en betient af strasniken och mötte honom, doch så at han fek see hvem det var, men Zapia blef honom vedh en by ej varsse, redh genast fort och berättade det til sin herre strazniken, hvar på strax öf.leu: Zilverhielm tillika medh dem och några offi:re satte sig till häst och ginge samma väg i största hast, finnandes Zapia 3 mil från Orioff[7] vedh en brun liggandes att beta sina hästar. Och strax bemästrade de sig Sapias hästar, och sedan de sagt *Hosgeldi*, *Zaffa geldi*,[8] bode de honom vara så godh att föllia medh till Oriof. Strax som [de] dit kom, skickade Silf[erhielm] mig en officer om natten, som adverterade mig om dena prisen. Ehuru väl iag dagen för uth på kå[n]g: af Polenz ordre, enär vi honom här saknade, gaf ordre till Silf[verhielm] att

[1] *Johan Ehrenschiöldh*, vice drabantkorpral, hade vid flera tillfällen både före och efter kalabaliken i uppdrag att upplåna penningar.

[2] *Pung* (arab.-turk. *kis*), en turkisk myntenhet, som vid tiden i fråga var = 500 rdr courant. (1 rdr cour., = ungef. 1 plåt, hade en kurs af 56, 60, 62 eller 64 öre silfvermynt och motsvarade omkr. 2,60 kr. i vår tids mynt).

[3] Grefve *Potocki* och furst *Wisniowieeki*.

[4] Polska, gardeschef, befälhafvare.

[5] *Stanislaw Rosochacky*, öfverste för ett waloscheregemente i Karl XII:s tjänst.

[6] *Jöran Silfverhielm*, öfverstelöjtnant, låg med sin trupp i Jassy.

[7] *Orgiev* (Rumanska *Orheu*), stad i Bessarabien, n. v. om Bender vid Dnjesters högerbiflod Reut.

[8] Turk., »välkommen»!

sättia effter honom medh 30 dragoner, som skulle comend[era]s af G:l Maj: Smigelski, men de ord[ern]e kome förseent, då iag strax andre dagen adverterade H. M:t af Polen, hvilken var öfver måtton gladh och befal[de] mig gifva ordre till öf:leu: Silf[verhielm] at låta väl bevaka honom, hvilket iag och giorde af 6 dragoner medh en underoff:r, och sedan att en öfveroff:r skulle dag och natt vara hos honom i kammaren. Derpå gek iag up till passian och berättade om alt detta, hvilken log och frögdade sig deröfver, säjandes: »Jag har altidh sagt åth Haan, att han [Sapieha] var en elak kar, och att man ej skulle troo honom». Så badh passian mig, att iag skulle strax ressa till Cautzi[an][1] till Han och berätta honom det samma, hvilket iag giorde, säjandes Han, sedan iag tämelig uthmålatt hvadh han var för en kar:» Den karen är ej mycket värdh, och effter han varet falsk och giort så mycket illa emot sin kång och er kång, så bör han hafva braft straf». »Ja», sade iag, »ur mina händer skall han ej slippa så snart; *Pecey*». Der på reste iag bårt. Men huru hans ryttmestare, en lättfärdig fogel heter Stubinski, giort hos Han, så skickar Han till passian och ber, at passian skall taga honom till sig uthur min arest. Der öfver sänder passian en af sitt fålk och lätter säja mig, det Han vill, at han skall vara ur aresten och att man långt i från kan observera hans företagande. Jag strax gek åp till passian och protesterade der emot, säjandes: »Jag vill håppas pass[ian] ej ville göra mig olykelig hos min nådige kånung, ty i fall iag medh H. M:ts fiende och hans allierades kånungen af Polenz således förfore, sedan iag honom medh all rätt fasttaget och aresterad, skulle medh godh villia släppa honom, så tiente iag min herre som ingen ärlig man». Hvarföre badh iag, att passian vore så gunstig och ej det sama tillstädia ville och att han skulle sökia att bringa Hanen på andra tankar. »Villa I, goda herrar, taga honom medh gevalt i från mig, det kunna I göra, emedan I hafva machten i händerna, men iag protesterar der emot». Altså sade passian: »Likväl kunna I låtta honom koma hijt till Bender och låtta honom sittia i arest i sit qvarter». Hvar till iag jakade, men iag badh, att han då måste vara under min vacht och ej under hvarken tartare eller tursk vacht. Sade han: *Pecej*. Hvarpå lätt iag honom medh vacht komma hijt, hvilket iag genast berättade passian, at han var kommen, så befalte mig pass[ian], at han skulle komma up till honom, han ville tala medh honom. Så sade [jag]: »Ja väl», men badh, at han skulle sedan strax bringas neder igen under min vacht, hvilket och skedde. Sedan han var bårta, gek iag åp till passian att förnimma, hvadh han förebracht. Sade pass[ian]: »Det vill iag säja Eder». Derpå kom och Fabriz ditt åp. Och sedan alla vore uthgångne, begynte pass[ian] förtellia deras entretien, som var nämbl:, Pass[ian hade] frågat honom hvarföre han ville stiela sig bårt och hvart han hade

[1] Nu *Nov-Kausjany* (Rumanska *Causani*), stad 2—3 mil s. om Bender, vid Botna, en högerbiflod till Dnjester.

ärnatt sig. Svarade han ville gå åth Polen, doch icke den gången, uthan han ville spatzera några dagar på landet att divertera sig. Då skulle passian hafva sagt: »Tror du, att det är skett för dina fagra ögon skull, att iag sändt effter dig, utan på det du må vetta hvarföre, så är dett skett till den ändan, att iag måtte see huru en skälm ser uth». Och derpå har pass[ian] sagt honom 100 injurer, som föll i godh jordh, och att han ej vore värdh att lefva, som så offta har otroligen handlat emot sin kånung, medh mera, som onödigt är at uprepa, uthan till slutt sade pass[ian]: »Jag har giort dig den nådh att du sitter i ditt hus i arest, men om du binder till att stiela dig bårt, så troo säkert, att skulle iag föllia efter dig 50 mil, så skall iag få dig igen, och då kan du man räkna derpå, att du skall huggas i 4 delar och läggias på stegel och jul». Der på följde *Hajda jaur*,[1] och så spasserade han neder medh mina 2 officerare, som följde honom åp i sitt qvarter, derest han bevakas som åf[van] sagt är. Få nu see, om Haan, enär han i mårgon kommer hijt, läre binda till at taga honom löös, så läre iag, som för sagt är, protestera. Villa de intet, uthan par force taga honom ur aresten, så må ansvaret komma på dem, men iag tror, enär Han kommer hijt, så läre fulle passian säja honom, först huru han honom har hanterat, och sedan vet passian, att Comentofski[2] ej fått a[u]dienz hos käjssaren utan au contraire är i arest, hvilket iag märkte giorde mycket till saken at Zapia blef hos passian så regullerat, och torde altså kanske hafva samma effectet som hos passian. Elliest står här, gudi låf, väl nog till medh fålket effter tijdssens lägenhet. Doch måste penningar snart komma. Eliest läre både offic. och gemena siukna. Mitt bästa skall iag effter all möjelighet använda att negotiera up penningar. Doch vill iag först probera hos pass[ian] än en gång, ty fålket måste hafva någon hielp till kläder. Gudh gifve, när alt kommer i godh train, att pass[ian] finge order af keisaren att han medh alvar skulle befalla både i staden Bender som och i alla omliggande byar och städer, att vedh hårdt straf tillgörandes ingen skulle understå sig till att döllia någott gever, hvarken musqvetter, pistol[er], värior, gehäng, bandler, och at orderna sträkte sig till Killj,[3] Smail,[4] Akerman, Odchiacof,[5] Jasse.[6] Eliest läre alt vårt fålk blifva obevärda samt af kappor medh mera uthblåttade, föruthan offi[cerarne], som hafve hvarken kläder eller munderingar. Aldranådigste herre, iag håppas E. K. M:t ej läre taga onådigt

[1] »Packa dig bort, otrogne»! Om ordet *hajda* l. *heyda* säger drabanten C. Gierta i sina anteckningar (»Hist. tidskr.», 18, s. 69), att man »kan icke en turck hårdare säija äller svara».

[2] *Stanislaw Chomentowski*, vojevod af Masovien, Polska republikens sändebud hos Porten.

[3] *Kilia*, vid Donaus nordligaste mynningsarm.

[4] *Ismail*, vid Donaus nordligaste mynningsarm.

[5] *Otjakov*, vid Don.

[6] *Jassy*.

åp, att iag är så vidlöftigh medh mitt illa skrifvande, men som man ej altidh får lägenhet, så vill man profitera af denssamma och rätt trogett i underdånighet E. K. M:t förestella vårt här varande tillståndh, på det E. M:t i tijdh läre kunna finna uthvägar sådan brist att ehrsättia, hvilkett torde behöfva tijdh, särdeles om någon march i hastighet påkomme. Öfrigt önskar iag och vij alla, det den högste guden täktes medh sitt mächtiga och milda beskydh bevara min aldra nådigste herre i från allan fahra, och des mångfaldiga ovänners onda och arga stämplingar både till kråp och siel, hvar medh iag etc. — — —

3

Vedh Bender den 7 Martz.

E. K. M:t skref iag medh sidsta lägenheten ett långt bref till om vårt tilståndh här å orten; men effter Fabriz nu resser, har han bett mig skrifva några ordh. Är altsså intet synnerliget passerat sedan mitt sidsta, annat än man förmärker, att tartarhan synes, som ville han favoricera Zapja[Sapieha], skicker som offtast tartare och libkarer [*libker*, *lipker* = valakiska tatarer] till honom, hvilket iag gerom dee officer[are], som hos honom vacht hafva, förbiuda låttet, hvilket de ej achta velat, iag derföre dett hos passian angifvet i dag, »effter hos oss manér», sade iag, »är, att ingen må understå till at gå till en criminel som Zapia är uthan permission». Sade passian: »Iag har intet att befalla öfver Haan, ej heller bekymrar iag mig om Sapia. En sådan skelm meriterar rådbrokas, och lärer iag i dag säja åth Haan mina sentimentz der öfver, effter han kommer hijt, och då skall iag och laga, at I få tala medh honom derom. Och ser iag väl, i fall Hanen än nu vill continuera at hålla hans partij, så läre Han förderfva sig i grundh, ty sådana grofva saker äro intet att lijda hos höga herrar, och tror iag vist, enär Han får vetta huru falskt han medh honom umgått; så läre han gärna see, at han ej allenast är i arest, uthan at Zapia på det hårdesta läre blifva straffadh». Strax denna conferencen är förbij, skall iag medh en expré E. K. M:t underdånigst berätta. I medlertijdh är iag efven i den resolution hvarken medh goda eller genom persvationer låtha honom komma uthur aresten, uthan om de villa göra gevalt och par forz taga honom bår[t] släppan, eller hålla honom under turciz vacht, så är iag för svag dett samma att förhindra. Det har iag sagt åth passian och läre göra det samma ochså till Han, om iag i dag får tala medh honom. Passian svarade: »Iag tror ej, at Han det samma törs göra. Skulle han påstå det, så vill iag hafva reena hender och ej smutza mitt samvete medh en sådan skälm, och skall iag bedia Han väl ser sig före i denna saken». Passian har låfvat att förskiuta oss några penningar, och kan iag säja, att sedan han fek dessa sidsta bref genom zuadaren, så har

General förslag på alla utaf Hans Kongl. Maytz här wid

	Generaler.	Regementz Officerare.	Drabanter: Adjutant.	Drabanter: Qvartermästare.	Drabanter: Corporal.	Drabanter: vice Corpor.	Drabanter: Drabant:	Rytmästare, Capiteiner och Regementz-Qvartermästare.	Lieutenant: Cornetter, fendrich: och adjut:
General Lieut: med dess Bet:	1	—	—	—	—	—	—	—	—
Generalmajor	1	—	—	—	—	—	—	—	—
Kongl. May:ts lif Drabant	—	—	1	1	8	10	38	—	—
Kongl. Påhln. Drabant: .	—	—	1	—	—	1	14	—	—
Partiet	—	1	—	—	—	—	—	6	10
Öfverste Zöges Troup. . .	—	2	—	—	—	—	—	10	6
Öfverste Mentzers	—	5	—	—	—	—	—	11	6
Öfverstlieut: Schultz Dito	—	1	—	—	—	—	—	3	1
Öfverste Urbanowitz. . .	—	1	—	—	—	—	—	—	—
Öfverste Rosakatski . . .	—	1	—	—	—	—	—	—	—
Hoffstaten.	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Cantzellie Staten	—	—	—	—	—	—	—	—	
Summa	**2**	**11**	**2**	**1**	**8**	**11**	**52**	**30**	**23**

undantagandes Öf:Leut. Silverhielmz och Öfl: Koskuldz parti, hvilke af hospodaren och säjer, passian i dy mål ej honom något befalla kan.

han mycket ändratt sig til vårt bästa, att iag håppas fålket häreffter skall fara bättre än för, och i fall offic. ej få något penningar att hielpa sig till skiortor och annatt nödvändigt, så gå de säkert til en deel i grundh. Fabriz läre munttelig i underdånighet kunna berätta om alt, hvarföre iag ej längre denna gången törs besvära min aldranådigste herre, önskandes etc. — — —

[P. S.] I afftes kommo ett parti libkar hem, som varet uthskickade på parti at recognozera, brachte medh, at uthi och kringom Nimerova [1] skall af Zenafskiz [2] troppar vara ankomna några 1000 pålakar, och väntas flera effter.

[1] *Nimirow*, polsk stad i Podolien.

[2] *Sieniawski*, *Adam Mikolaj*, kastellan af Krakow, vojevod af Belz, kronfältherre i Polen af konung Augusts parti.

Bender qvarlemnade undersåtare och folk d. 5 Martij 1713.

Prästar.	Auditeurer och Commis:	Volunteurer.	Underofficerare.	Stabs Betiente.	Corporaler.	Dragoner och matroser.	Hoff- och Cantzellie Staten med Betienter och dräng[ar]:	Marquetentare.	Drängar.	Hustrur och Barn.	Summa.
—	—	—	—	—	—	—	—	—	11	1	13
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1	1	1	—	8	—	—	—	6	101	4	180
—	—	—	—	1	—	—	—	—	1	—	18
3	3	—	23	26	21	202	—	—	46	5	346
2	3	10	—	3	—	—	—	—	42	5	83
3	1	—	—	2	—	—	—	1	29	8	66
1	—	—	5	—	4	45	—	—	20	4	84
—	—	—	—	—	—	—	—	—	5	—	6
—	—	—	1	—	—	—	—	—	10	—	12
—	—	—	—	—	—	—	143	—	—	7	150
—	—	—	—	—	—	—	49	—	—	—	49
10	**8**	**11**	**29**	**40**	**25**	**247**	**192**	**7**	**265**	**34**	**1,007**

Axel Sparre

i Jasse skall effter passianz befalning underhollas, men han det ingeledes göra vil

4

Sine dato (præs. Demotica d. 21 Martij 1713).

Som öfversten Urbanovitz[1] resser till E. M:t, har han bett mig göra hans underdåniga recomendation och [bedja E. M:t] vara så nådig att ej kasta omildt öga på honom förmedelst hans ovänners och missgynnares stämplingar. Och må iag bekänna, att sedan H. M:t af Polen kåm hijt, så hafva herrarna, som här äro, satt honom hårdt till, jämväl intalt kånungen att vara honom onådig, men G[eneral]M[ajor] Zulik och iag hafva giort vårt bästa att alt ställa till rätta

[1] *Kristofer Urbanowicz* slöt sig till Karl XII vid hans invasion i Polen, blef 1707 öfverste i svensk tjenst och fick 1711 i Bender befäl öfver ett tyskt och ett polskt dragonregemente.

igen hos kånungen af Polen. Men feltherarna och g[eneral]m[ajor] Smigelski hafva ännu ondt öga på honom och talt tämelig hårda ordh till hans heder, hvilkett i sinom tijdh torde framkoma. Medan detta stod upå, och särdeles sedan Zapia kom i arest, tyckte mig vara nödiget att iag proponerade honom, som han hade E. K. M:ts nådiga fulmacht på öfverste uthi des höga tienst, att läre han och ej kunna undraga sig att afläggia sin trohet[s]edh, hvar till han strax jakade och andra dagen sig infant, lade eeden af uthi min, Zulikz och båda öfverstarnes närvaru, hvar af copian här innelycht medhföllier hit. Vij här hafva ej annat funnet sedan E. M:ts bårtresse af honom än altt gått. Hvadh han för[r] medh Zapia har haft bestella, vett iag intet. I öfrigt berättas i underdånighet, att i dag var Han här och hade iag ment, att han skulle låtta hemta mig åp angoende Sapia, men han var ej hos passian mera än föga en timma, så gek han till Caution igen. Strax der på gek iag åp till passian och frågade hvadh han sade på den sujetten. Svarade passian, säjandes: »Han är helt förvirradh i hufvudet, och helt ondh på mig, effter iag sade honom braft sanningen, att han illa giort till läggia sin(!) in medh en sådan skälm, som torde på slutet vara orsak till all hans olyka». Då Han svarat: »Jag ger alla pollacar 1000 di: »Och derpå reste han sin väg, var så ondh, at han ej tog caffe eller åth en bijtt sade passian. Sedan sände han en murza[1] till felt[herren] Kiofsky och lätt säja honom och alla de andra polska generalerna, att han ej ville, dett de skulle dett ringesta mellera sig medh Sapias saak. De svarade, dett de så skulle göra, der läre väl andra blanda sig der uthi dem föruthan. Befaller här med E. K. M:t etc. — — — — —

5.

Bender d. 11 Mars 1713.

Underdånigst måste iag låtta E. K. M:t berättas, huru sosom i dag kläckan 4 vedh pass passian sände till mig comendanten af Bender och en murza af tartar Haan, som sade mig, de vore uthskickade af passian till mig medh befallning att iag strax skulle sända Sapia up till honom att han sedan skulle sända honom till Caution[2] och der förblifva under tartar Haanz vacht, säjandes, det vore Haanz befalning vedh des afressa til Adrianoppel. Så svarade iag dessa begge och sade, att både Haan och passian viste väl sielfva hvad iag för har sagt, at iag dett ej göra kunde, uthan nu som för protesterar der emot, emedan iag dett eij hos min Nådi: H:re försvara kan, medh samtycke läre dett aldrig skee. Frågades mig om iag ej ville parera passians ordre och om iag ej viste, att han mera här i sin käijssares landh hade at

[1] *Mirza* eller *murza*, herreman, adelsman.
[2] Det ofvan nämnda Nov-Kausjany.

comendera än iag. Svarade iag det väl vetta, och vett iag och, att som i detta mål dett passian äj läre villa min olycka, så läre han ej obligera mig att göra en saak, som kunde bringa mig uthi min kånungz största onåde. Derpå ginge de åp till passian medh mitt svar. Passian skicka dem strax neder till mig igen, medh sin tyska dolmetzier, att de så mycket tydeligare skulle säja mig des mening, som var, att han råde mig som en vän, att iag ej skulle opponera mig emot hans befallning, och frågade om iag och ville begynna krig emot hans keissare i des landh, och att iag som en gambal såldat väl kunde afsee, att dett skulle olykeligen aflöpa, i fall iag honom dett vägra ville. Iag svarade: »Iag kan ej sättia mig emott hans villia, ty dertill har iag ej här force nog, men dett säjer iag, att iag aldrig consenterar der till. Vill han absolut taga honom, så må dett komma på hans ansvar». Så sade dolmetcharen, att passianz bref ifrå Han lyder så, att hans express var kommen då på stunden ifrån Adrianopel, hvilken han dittskickat och berättatt, att Zapia aresterad var under svensk vacht, då käjssaren skrifvet honom till och befalt, dett han genast skulle taga Zapia till sig och sätia honom under sin vacht. Så sade iag: »Har kejssaren det béfalt, så har iag intet at säja». Befalte atsså, enär de karar, som af passian vore förordnade, kome at taga honom, så skulle capitenen tillstädia och intet sättia sig der emot hvarken medh skiutande eller huggande, eij heller att de skulle leverera honom i deras händer uthan låtta dem sielf taga honom uthur kammaren. I medlertijdh satte iag mig på min häst och [i] största hast redh i staden först till kången af Polen och sedan up till passian. Kången af Polen sade: »Om passian säjer, att kejssaren det befalt, så kan man ej annars göra». När iag kom åp till passian, sade iag alt hvadh iag tyckte, och det iag honom för[r] offta sagt angoende denna saken, hvilket han medh passiance hörde, säjandes äntelig: »Iag ber Er för gudz skull, göra Er ej olyckelige. Edra saker stå ju nu åther på en godh foot och så, att iag förmodar bättre än någonzin för, skulle I nu brulliera er på nytt alt hvadh redan gott giort är, huru kunna i dett förssvara, enär iag säjer Er, at dett är käjssarens villia, att Han skall taga honom under sin vacht». Svarade iag, om passian ville vara responsabel derföre, at han ej skall echapera i från Caution uthur tartarvachten. Så tog han sig på hufvudett och skägget: »Dett skall iag sättia i vaadh, att dett ej skee skall, och skall svara till alt». Nu i dett samma komme de och sade, att Sappia vore där, så ville han ej gifva honom den äran at see honom i sina rum, uthan gek uthi forstugen. Så steg Sapia emot honom, kyste hans kiortel och bäckade sig neder till papuzerna. Då sade passian, som många hörde, som förstode turska, att han skulle hafva sagt: »Du är en sacramenska skälm», medh flera sanglanta ord. Derpå ville iag ej längre stå der, uthan satte mig på hästen och redh bårt. Iag påminner mig och, at passian låfvade at så väl låtta achta honom, som han sutto under vår vacht, säjandes: »Huru kan dett skicka sig i käjssarens landh att hafva någon i arest». Sade jag ej vetta, huru här vore

manér, men annorstedes sker det, särdeles en criminel, som förtient döden. »Ia», sade han, »har han förtientt, så läre han väl få sitt straf.» »Ia», sade iag, »man hänger ingen, för än man har honom; om han en gång slipper, så läre han vara ondh att få igen.» Sade han [passian]: »Han skall ej undgå, der går iag före». Der på geck iag neder till kong: af Polen, säiandes hvadh passerad var. Svarade H. M:t: »Så snart han meslerade käissarens namn och befalning der om, så var intet mera att göra». Eliest står Zapiaz och tartar Hans gärningar för dem, som af deras skrifter och corespondence lära kunna sees, och glömmer iag aldrig, enär E. K. M:t sade mig: »Han är falsk och ej richtig». Nu ser man klart, till hvem E. M:t sig förtrodt, om min nådigste herre hade gått medh honom åth Polen. Gudh är rättviss, och läre medh den högstas tillhielp alla E. M:ts otrogna och hetska fijender effter förtienst blifva straffade, hvar medh iag af innersta hierta önskar etc. — — — — —

[P. S.] Gudh gifve vi snart finge kejsarens ordre att blifva bättre förplägade, hvilket passian ej göra kan, för än han får ordre. Det är svårt för fålket att så länge lefva för 2 para om dagen.

6.

Bender den 17 Marz 1713.

E. K. M:ts nådiga befalning bekom iag i förgårs med libkan, dat. i Cajadschik[1] af den 9 Martij, att iag här effter som här till skall continuera medh min ringa och flitiga upvachtning hoos kånungen af Polen. Altsså är mig det en kär och angenhem comission och ju så mycket lättare att exeqvera, som näst min nådigste herres höga och angenhema milda närvarelsse, ingen kånung finnas kan heldre att upvachta än denna vår affabla och kära kånung Stanislauz Primuz. Iag har några dagar varit illa der an af en svår flus på halssen och bröstet, att iag ej fått gått uth i luften, men nu, gudi låf, begynner han att sachta sig och febern i natt blifvet uthe så att iag ej kunnat göra effter min högsta längtan min underdåniga upvachtning. Doch har iag fängnatt mig högeligen öfver den stora nådh, som H. M:t mig mäst hvar dag behagat göra, i dett H. M:t i egen hög person täktz besökia mig. Man kan ej nogsamt beskrifva eller berömma denna herrns nådiga och obliganta manér att engagera hvar man. Alt intill turkarna berömma honom öfvermåtton. Iag ville de hölle mindre af honom, ty att bevissa deras tendres, så komma de som offtast, som bekant är, medh presenter af några para, och [få] i stellet så många ducater igen, och jag vett, att vedh dessa conjuncturer H. M:t har litet och mycket bättre kunde emplojera dem. Medh passian är änu som af begynnelssen.

[1] By på vägen emellan städerna Jamboly och Mustafa pasja.

Han säjer, han har än inga ordrez af håfvet huru han skall taga emot H. M:t. Dåch vissar han sig offta genom sina utskickade mycket tiänstachtig och höflig. Men hvad passian nu har i hufvudet, vej iag intet. Iag har ej på några dagar varet hos honom för min opassleghetz skul, men den, som iag upskickatt, berättar, att han är helt pensif och har derföre låtet oss vara uthan brödh och kött i 4 dagar. Hade iag ej haft så mycket i cassan att kunnat gifva dem i penningar, så hade iag ej vist någon rådh. Så opasslig som iag är, så skall iag ändå i dag rida up till honom effter midagen, och sielf förehålla honom vårt trängda tillståndh, då iag får see om det vill hielpa. Iag läre ej vidare låta mig afspisas medh *peckej*. Om han intet vill gifva oss så mycket som för, så läre iag skrida till extremiteten, det iag ej gärna gör, och måste negotiera up några pungar upå det omäniskeliga interesset, för än at fålket skall crepera. Det skall effter befalning alt richtigt annoteraz, hvilket lätt läre kunna låta sig göra, effter vi lijtet hafva under händer. Zapia angoende, så går han i Caution och spatzerar på gatorna omkring, men att rida uth, det tillåter honom ej sultan,[1] som har honom om händer. För 3 dagar sedan sände passian neder till mig och sade, dett sultan har skrifvet honom till att begära igen hans sabblär och pistoler. Sade: »Iag kan dett ej göra, ty hos oss vore maner, att så länge en är i arest, får han ej sitt gever igen». Hvarpå, fast än iag var siuk gek iag up till passian och sade, att Zapiaz sablar stode hos mig i så gått behåll, som hos honom sielf. Enär resolution i från Porten kommer hvadh eller huru medh honom förfaras skall, så äre sabl[arn]a och geveret hos mig i gått förvar. Då fant han sig och sade: »Så kan dett så länge der medh anstå», Sedan har iag ej hört något der af. Iag lade och dett dertill hos passian, i dett iag sade, att passian väl måste betänkia hvadh han sig emot mig uthlåtet Zapia angoende, att han ville medh sitt hufvudh försvara, att han obligerade mig tilllåta honom tagas uthur min kånungz vacht och det i käissarns namn, eliest hade iag det ej giort, det må der af komet hvadh det velatt. Sade han: »I hafva giort klokt och väl iämväl och kången af Polen, som icke ville sättia sig emot keissarns eller wizirenz order». Men sade iag, att han läre få see, om icke Sapia sitter och lurar, till des han får höra huru dett medh Han vill aflöpa. »Går dett för honom illa, så är iag säker», sade iag, »att han läre gå durch». »Dett har ingen nödh», sade han, »iag skall sättia effter honom på 50 mil. I medlertijdh har iag stelt order hos Silverhielm och Koskil[2] att de flitigt hafva sina kunskapare uthe, i fall han ville gå fort, till kunna hemta honom in, och då har iag skrifvet dem till, ifall de hinde honom, at strax göra honom neder. Capiten Wrangel, som iag derföre expresse har lemnat i Caution, har och order at hafva ett vakande öga på honom, och så snart han förmärker han går fort låtta i

[1] Tatarkanens son, *Muhammed Gherei*, som bar titeln sultan.
[2] *Anders Koskull*, öfverste.

flygande advertera mig derom, så går strax expresser till Koskilt och Silverhielm, så at han skall hafva möda at undslippa. Kongen af Polen har iag gifvit tillkänna der om. H. M:t [har] approberat det, strax låtet gifva ordrez vedh de polska tropperna vedh sådan händelsse att vare allerte. Mera vet iag ej denna gången, uthan vi önska etc. — — — — — .

7.

Vedh Bender d. 19 Marz 1713.

Som i går capten Rooz [1] hemkom i från Cronstat [2] och brachte åtskilliga påster medh sig, 2 heela väskor fulla. Gud gifve kånung af Polenz tjender i från Berlin vore sanna, så blefve alt gått. Eliest läre Båcken, [3] som avicerna säja, stå sig slätt. Gudh vare deras förfächtare och förhielpa min aldrakäreste nådigste herre medh all förnöjelsse och önskelig helssa snart hijt till oss igen! Och dernäst önska vi alla, att i medlertijdh några pängar kunde hijtsändas att kunna understödia fålket både uthi proviant som äliest till skiortor och annan förnödenhet, som offic[erare] och de gemena oundvikelig hafva måste. Elliest gå de till en stor deel i grundh. Capt. Rooz läre muntelig underdånigst kunna berätta huru här effter medh påstens inrättande emellan Jasse och Cronstadt läre kunna förhållas, hvilket capiten skriftelig upssatt, som synes vara både nyttigt och minsta umkåstnaden vedh, hvar om iag medh capiten Rooz afvachtar min nådigste herres nådiga behag. Eliest läre omöjeligen påsten kunna fortbringas och således corespondencen aldeles stadna. Rossen[s] ressa fram och tillbakers kåstade 50 ducater. Huru kan man der medh uthålla? Altsså ber iag underdånigst, att capt. Rooz ej må länge uppehållas, hvar om kånungen af Polen befalt mig hos min nådigste herre anhålla effter H. M:t honom tänker offtare sända ditt som behöfvas kan. Iag kan aldrig nogsamt beklaga, att gudh behagat taga till sig min lilla diamantgubbe, hvilket, om det varet vår heres villia, häldre hade önskatz vedh andra conjuncturer. Iag fruchtar han af många läre beklagas. Den högste gudh beskyda etc. — — — —

[A tergo]: Hans Excellence g[refve] Wrede [4] har och taget sin retret. Der varet åther väl, om det skett någott för. Enfin, vi få med alt låta oss nöja hvadh gudh behagar.

---

[1] Antagligen *Gustaf Fredrik von Rosen* (sedermera grefve och riksråd).
[2] *Kronstadt*, stad i Siebenbürgen.
[3] *Magnus Stenbock*.
[4] Kungl. rådet grefve *Fabian Wrede*, död d. 6 dec. 1712.

8.

Bender d. 28 Marz stil. vet. 1713.

Effter kånungen af Polen i dag sänder en expresse till min nådigste Herre, så fordrar min underdånige skyldighet, att iag som kårtast relaterar om vårt tillståndh. Så är ännu, som mina förra lyda, nembl. som aldra knappast, ty iag må bekänna: Passian är den niskesta iag har sett eller känt, mycket liberal i låfven, men mycket slät att hålla. Han excuserar sig alt hiemt, att han först inga order har, huru vi skola blifva förplägade. Iag [har] derföre sagt, han väl kunde tänkia. Effter keisaren befalt, att alla svänska skulle lössgifvas, så vore det ej hans dessein att sedan låtta svälta fålket i hiel. Då han svarar: »Iag vett väl I lijda, men iag kan intet hielpa; hade iag något af mig sielf, skulle iag förskiuta, men iag har så mycket gifvet åth Er kånung, att iag sielf ingen ting har öfvriget, och nu på köpet är iag afssat och skal gå till Assof. Hvem läre betala mig alt detta?» Han har aldrig gifvet oss ännu mera än för 5 dagars brödh och för 2 dagar kött om veckau; för de öfvriga har iag måst gifvet fålket penningar, nämbligen 2 para om dagen. De låtta fuller illa bessynnerlig offic[erarn]a. så att iag stundom måste bannas, och sedan åther trösta dem, at dett ej länge läre vara. Så att hijt in till har dett någorlunda gått an, at de gifvet sig till fredz, men effter de see, at dett går så långt uth, så ära de mästa helt missnögda. De hafva inga skiortor, strumpor, skor eller stöflar, föruthan många andra oumgängeliga nödvändigheter. In suma iag är illa uthkomen, hvarföre iag på deras vägnar underdånigst ber, att der må blifva boot på, och det medh det snaresta som skee kan, ty sannerlig eliest läre en stor deel gå i grundh. En hoop hafva redan blifvet turkar. Åthminstone behagar min nådigste herre troo, at iag ej råder derföre. Iag har, effter passian är så trög, måst då och då negotiera att hielpa under medh, som räkningarna skola uthvissa, men måst gifva stora interesser, effter de äro så vahna och nu mera ej att ändra står. Men hvadh hielper, nöden har ingen lag. Doch har ingen dag här till gått förbij, at icke hvar och en fått sina 2 para, fast det littett förslår, doch så att de kunnat hålla lifvet åppe. Med de gemena har dett gått så vida an, men off[icerarne], som bättre äro vahna, dem kåstar mäst på. Nu mera är passian inconsolabel, sedan Josuf passaz sån kom hijt och brachte honom de tijender. att han skulle här ifrån till Assof, och sade mig: »Så väl har Er kånung recomenderat mig.» Svarade iag: »Det tror iag intet. Om min kånung har velat dig illa, så hade han hos käjssaren lagat, at du hade mist hufvudet, men han är nådig och läre littet bekymra sig hvem som kommer hijtt till Bender att vara passia. Det kan vara hans Majes. lijka gått.» Då begynte han contesstera, att han ej var skull dertill, och svor, at tartar Han var den, som var kånungens och alla svänskas

fiende och ville hafva lifvet af Eder alla frå den högsta till den lägsta, men han icke så. En fain(!), han excuserade sig på dett högsta och önskade, at kången ville bedia för honom hos kejssaren. Hvar på iag ej svarade, uthan berömde käjssaren, som är så rättrådig att straffa dem, som förebracht så stor osanning om vår nådiste herre, att E. M:t derföre måst lida så stor förtrett. »Ja», sade han, »det är sant», och begynte att räkna åp alla de, som äro afsatta, hvilket var en lång raadh. »Så gånge dett alla min herres fiender», sade iag. Iag hade meent, at han vedh dessa elaka tiender skolat vijst sig villigare och liberalare. Au contraire. Altsså läre iag väl vara den sidsta, som läre bedia för honom. Kånungen af Polen är mycket inqviet öfver Zapia, som sitter i Caution under tartarnez beskydh, doch icke som i arest, uthan går uthe, men likväl har dem hos sig, som gifva acht på honom. Iag har varet åtskilliga gånger hos passian på kångens af Polens vägnar och begärt, dett passan ville låtta taga honom hijt, efter tartar Han är afssatt. Altså sände passian till sultan, Hanz sån, och medh några libkor begärte honom, svarade sultan, att han en gång vore honom anförtrodh af sin fader, altsså släpper han honom intet, för än han for andra order. Är altsså Zapia än i Caution, och har iag befalt capiten Wrangel at hafva på honom ett vakande öga och strax advertera, i fall han skulle villa decampera. Iag tror om min nådigste herre behagade att skaffa löös de 8 svänska, som passian har giort till turcar i sitt hus, som sannerlig är skett medh gevalt, så kan skee vedh detta tillfället at dett torde gå an. Pagen och den vackra trumbslagarn gå om medh de tankar att stiela sig bårt, men iag fruchtar, dett ej läre lyckas, ty har iag sagt dem, at de än skulle vänta till E. K. M:ts lyckeliga hijtkomst. Mera vet iag ej denna gången, uthan ber underdånigst E. K. M:t täktes hafva mig uthi et nådigt minne och etc.

— — — — — — — — — — — — — —

9.

Bender den 29 Martz 1713.

Som fälthern Orlik [1] resser till E. M:t, altsså tager iag det tillfället at underdånigst berätta min nådigste Herre om en händelsse, som sig i aftons tilldraget, i det leutnant Unger och Yskul medh en dragon taget sig dett orådet före, gingo sent om aftonen under passianz zeralie att effter giort aftal medh pagen Hagdorn och två andra emotaga dem strax under slåssmurarna till at sedan bringa dem neder i byn och så skaffa dem vijdare fort. [De] lyckades ej bättre, än att en schiltvacht intet långt der ifrån blef varsse, dett pagen medh de andra båda sprungo neder af muren medh sina tur-

[1] *Philippus Orlik*, d. 5 April 1710 i Bender vald till kosakernas hetman efter Mazepa.

baner, som lyste i månskienet, giorde larm, då genast 10 a 12 janitzer kome löpandes och toge Ungern och dragon vedh hufvudet, förde dem genast åp till passian, då han strax lätt gifva hvardera, både Ungern och dragon, 150 slag under fötterna och sedan lätt sluta dem i hiern vedh en blåck. När iag om mårgonen som i dag dett vetta fick, redh iag åp till passian at förnima, hvarföre detta vore skett, så lätt passian komma mig in och sade: »Ert fålk bära sig väl åth. Iag tror de stämpla att taga mig uthur zeraillen.» Säjandes, så har en leutnant med några budit till i aftons, och förstälde mig så hela afairen medh stor iver. Och sade han: »Om iag giort rätt, skolatt iag låttet slaget hufvudet af dem». Iag svarade, att iag ej approberade deras enterpriz, men likväl, effter han hörde, att Ungern sade sig vara en öfveroffic[er], hade varet väl, att han förskont honom medh ett så svårt straf. Svarade: »Om det hade varet kejssarens sån, skolat han ej på annat sätt undsluppett, och en sådan meriterar ej att lefva». Sade iag och begärade, effter dett vore af min kånungs fålk, att iag måtte få dem under min arest, ty det är min kånungs respect för när, att hans fålk måste sittia under en annans vacht, och om han finnes strafvärdig, så läre min herre äfven väl ej låtta honom blifva ostraffadh. Då han först nekade och sade, han ville skicka honom till käjssaren. Dett kan han göra. Iag vill och skicka af vårt fålk medh. När iag då steg åp och ville gå uth, betänkte han sig och sade: »Lätt honom komma hijtt, så få I sielf fråga honom, hvad som kommet honom till göra detta plumpa stycket.» När han kom in, qvestioneradhe iag honom på tyska, så at dolmetchiern det hörde och förstodh. Män hans raison var mycket foibel, och kunde då ej annars tala än det han föra afton för passian hade bekänt. Så sade passian: »I kan taga honom till Eder vacht, men I skola vara responsabel, att, enär käjsaren begär uth honom, att han levereras strax fram.» Iag svarad och sade: »Iag skall skrifva min kånung der om till nu strax.» I medlertidh är han i arest och dragon medh honom samt Yxkul. Det har förtrutet mig mycket, at dessa unga musieurer gå å stadh och begyna sådant oväsende, och så tokot begynt, at de nu hafva skämt bårt både för pagen [och] sig sielfva och oss alla till förtret, ty passian lätt strax befalla vedh alla portar, att ingen svensk får gå in i staden, då iag sade åth passian, om en iblandh så många har giort illa, så böra de andra ej derföre lijda. In summa, der fölle en hop ordh oss emellan, som för vidlöftigt är att upräkna, uthan han är en hastig och iraisonabel man. Gudh gifve vij väl vore at medh honom. Ändå en facheux sak [har] passerat i förgårs, som mig först rättnu blef berättat, at sultan, Hanz sån, har i fredagz afton gått öfver strömen vedh Copanka och taget Zapia medh sig ifrån Cautzion, säjandes sig villa föra honom till Crim. Men man kan väl tänkia, at det ej sker. Sec, så gör passian. Han må och sielf försvarat, ty han svor vedh sitt hufvudh, att han ej skulle slippa, sedan han medh gevalt tog honom uthur min vacht, och brukade kejsarenz namn och befalning, oachtadh både kången

af Polen och iag i varande tijdh, sedan Han drog bårt, giort alt hvadh man har kunnat at persvadera passian. och ju hälst, sedan Han var afsatt, att han skulle taga honom af tartarne igen, men han låddes villa görat. Likväl blef der intet af, och har detta mycket chagrinerat kången af Polen och oss alla. Öfvrigt önskar iag etc.

— — — — — — — — — — — — — —

10.

Bender den 31 Marz 1713.

E. K. M:t har täcktz i nåder hugnat mig medh des nådige skrifvelsse af Demotika den 19 Martzi, för hvilket iag underdånigst betackar, och gläder dett oss alla af hiertat till förnimma E. M:ts goda helssa, som och det min nådigste herre ärnar sig snart vara hos oss, dett den högste förläne snart skee måtte, och att sedan E. K. M:t medh all förnöjelsse må snart kunna komma till marchera här i från. Men iag fruchtar, om alt annatt vedh turkska håfvet går väl, hvilket gudi låf nu är på godh väg, så vill ännu här vara någon tidh, för än alt fålkett kunna vara i ståndh att föllia medh, effter doch till deras eqvipage reqvireraz tijdh, ty alla fast äro helt omunderade så till kläder från hufvud till fötter. Partit kan snart hielpas till beklädnadh effter, huru iag lagat, likväl mäst fått ur fångenskapen deras kappor och kläder beholla. Allenast till stöfvlars färdiggörande behöfves tijdh. En skiorta till mans har iag redan gifvet dem. Få de nu en till, så kunna de någorlunda hielpa sig. Läder till stöfvlar är här och at fina, men sadlar är värst att få och gever. Alt detta behöfves tidh at göras färdigt. Men som nödigast är, så är dett att man hade någre pungar i händerna, om icke till alt betala på en gång, likväl komma alt detta, som reqvireras, till gångz, så att emedan min nådigste Herre är der nedre vedh håfvet och arbettar pour le gros des affairer, så kunde iag beställa här i Bender les petitz affaires, på dett alt vore till redz, enär min nådigste herre komme till oss, at vi strax finge *Haida*[1] fort (nach Lübek, wils gått) att kläma igen hållet för saxar och muscoviter. Juten kan blifva hvar han kan, så att dett förra sälskapet skola minnas, at de hafva varit i Holstein. Öfverst:Leut. Koskil skrifver mig till, och fek iag i dag bref i från Jasse, att han läst avizerna hos hospod[aren],[2] som mähla, att unga härtigen Carl Fredrik[3] har skrifvet comendanten till i Tönningen, at han genast skulle öfverlefr[era] fästningen till gref Stenbok, dett han och giort. Och således är [Stenbock] salveradh medh hela armén. Hennes kongl. höghet och senaten har declarerat honom [hertig Karl Fredrik]

[1] Skynda.
[2] *Nikolaus Maurocordato.*
[3] *Karl Fredrik*, hertig af Holstein-Gottorp, Karl XII:s systerson.

för myndig och regerande herre. Dett vore önskeliget, at dett vore sant, hvar om vij snart torde få visshett genom leut: Hierta i från Cronstat, hvilket [hvilken] gek ditt medh bref i från kånungen af Polen, recomenderade till vår capiten Stralenberg[1] at genast skaffa dem till Wien fort åth Tysslandh och Sverje. Och sedan skall l[eutenant] Hierta taga posterna medh sig tillbakars hijt, som till äventyrs vänta på lägenhet at väl komma hijt till oss. I medlertijdh har Ehrnsköld stält ordres i Cronstad, att alla bref, som komma och gåå, skola i Wien richtigt vedh postamten af 2 banqvierz[2] i Wien blifva betalta. Min nådigste herre skall vetta, att dett var et farligt hammarslag för passian här och hospodaren i Jasse att wiziren[3] är blefven afsatt. Hospodaren har medh mun, händer och fötter låfvat gifva underhåldh åth vårt fålk både i Jasse och Oriof och offerrerar sig till alt färdig och redebogen. Passian vijsser fuller sig mera bevogen än för, men dett går helt trögt. Stundom träta vi, och stundom äro vi åther vänner. Han sade i dag: »Hvadh hielper, at iag gör alt det iag kan? Er kånung är doch min fiende och vill ej förlåtta hvadh som är passerat, fast iag är oskyldig och måst göra hvadh min herre mig har befalt. Der näst har Han haft öfvercomendo, så att iag måst göra hvadh de velat.» Och [han har] bett mig at demonstera det til E. M:t. Iag svarade: »*I chala peckej!* iag skal så göra. Allenast han nu vill gifva mig en pung penningar, så vill iag skrifva i dag.» Altså fek iag en pung, hvilket kom mig väl till pas att fålket få hafva deras rigtighet till hällsan. Kött och brödh har iag och fått som för, nämbl. om veckan för 2 dagar kött och för 5 dagar brödh, resten måste iag alt tilläggia med 2 para om dagen åth hvar man, nämbl. lördag och söndagen till brödhet och 5 dagar köttpeningar hvar vecka. Således har varet vårt hushåldh på åttonde veckan. Har iag altså hela tiden af passian ej fått mera än 2 pungar. Pass[ian] är grufveligen räder, at hufvudet skall springa. Iag har rått honom laga, at hans vänner vedh turcska håfvet laga hos kejssaren, at han är honom nådig. »At min kånungh är Er onådig, tror iag intet; en så stor herre som han är lijtet betient medh Er olycka, och är honom lika mycket, om I är i Bender eller Assof. H. M:t läre längesedan förlåtet Er hvadh här passerat, men det svåreste, såm läre vare emot Eder. är dett, at I vore så obetänkta och dett för tartar Hans skull toge Sapja i från mig medh gevalt i käjssarens namn.» Svarade han: »Dett må Haan försvara före. Han skref mig dett till i kejssarens namn.» Iag sade: »I goda herrar må nappas der om. Iag både badh och rådde Eder der i från, dett vetta I. I få see, om icke dett blir illa uptaget både hos Er kejssare och min herre.» Han sade: »Iag har skrifvet sultan till, som har honom, at ingalunda skall han släppa honom, men intet svar än fått, effter dett är 16 mil här ifrån».

[1] *Per Sigfrid Strahlenberg*, kapten vid Södermanlands regemente.

[2] *Christoph von Rad* och *Bartholomä von Hösslin*, geheime-hofjuvelerare i Wien.

[3] Storvesiren *Soliman pasja*.

Äntelig sade han: »Om han är bårta, hvadh kan en sådan kar göra? Om konungen medh kongen i Polen koma in i landet, så får han honom väl igen.» Sade iag: »Han förstår intet, hvadh sådant har at betyda. Hos oss räknas sådana crimer helt annars än hos dem.» Sade han och badh, at iag ville bedia E. K. M:t till begära honom af kejssarn at få föllia medh bägge kånungarna, så skola de see huru han skall tiena dem. Sade, iag vill dett göra, allenast han ger mig orssak igenom dett han väl och liberalt trachterar kångens fålk, hvilket han låfvade. Men härom dagen, bekänner iag, vore vi stora ovänner, som i mitt förra visses, enär han låttet slåå leutt: Unger under fötterna och sedan honom uthur aresten ej släppa ville, och sedan, effter han viste tartar Han var afsatt, lätt ej lefve[rera] uth Zapia till mig. I dag gret han, så at iag hade pit[i]é medh honom, så att iag tror, i fall han komme på gröön qvist, så tror iag han skulle göra gott. Min nådigste herre befaller mig, att i fall dett ej försloge, dett turcarne gifva till manskapes nödtårft, så skall iag göra min flit at uphandla nödige medel dertill, till des E. M:t kunde skicka mig något här ifrån,[1] och att min nådigste herre vill beståå så högt interesse, som iag med vederbörande kan komma öfverens medh. Altsså skall dett underdånigst effterkommes, men iag har här till det ej kunnet ingå, emedan turkarna nu här äre alt för skamlössa och fordra ett omänskeliget interesse, nämbligen pung för pung, der iag doch demonstrerat dem, att det ej på åhr och dag skall blifva obetalt, ty effter E. M:t skall strax marchera, enär han kommer hijt, som med gudz hielp snart skee läre, så måste de ju blifva betalta inom en månadh eller högst 2. Huru kunna de då pretendera 1000 för 1000 i så kårt tijdh? Men de svarat: »Så giorde Grotthuz,[2] och så måste I och göra.» Men iag låter dem gå och betänkia sig. De läre väl gifva bättre köp, enär de höra oss går väl. I medlertjdh har fålket härtill haft sin föda, at de ingen svält lidet. ½ oka kött och ½ brödh kan väl försörja en kar om dagen och salt dertill, det hafva de richtigt haft ifrån första timmen, som räkningen skall uthvissa. Men at köpa dem alla skiortor, kläder och annan förnödenhet dett har vår pung ej kunat tillräckia. Der vil intet 1 eller 2 pungar tillräkia uthan 50, så kunde det något spissa. Imedlertidh har iag bett dem hafva passience. Vore väl, som åfvanbemält är, iag finge några pungar at bestella dett nödvändigaste åth de gemena och något till offic[erarna] at sådant kunde blifva giort, effter tjden elliest fruchtlöst förbijgår, och sedan, när penningar komma och alt i en hast göras skall, så vore dett öfvermåttan nödigt och väl at hafva något föruth. Iag har uptingat en hop läder till stöflar, som passian vill gå godh före. Så vill iag låtta begyna at arbeta åt dragonerna, så mycket de fåå skomakarna hinna, men de äre här raara. Salmaakarna äre och här nu intet många, effter de två bästa ginge

[1] D. v. s. från Demotika.

[2] *Kristian Albrekt Grotthuss*, sedan d. 11 Nov. 1710 drabantlöjtnant, hade under konungens vistelse i Bender haft dennes affärer om hand.

medh de första bårt olåfvandes. Doch har iag befalt drabantzsalmakarn att begynna på at skaffa sig värktyg och trää dertill samt och de andra desslikes, och måst förskiuta dem penningar till värktygen. Väntar här öfver min nådigste herres nådiga svar och önskar etc. —

11.

Bender d. 24 April 1713.

Effter nu så långt kommet, att ingen annan uthväg är att tillgå, och iag vidare ey vet E. K. M:ts här qvarlemnade fålk att underhålla, ty är jag föranlåtten vorden att försända till E. K. M:t Hr gen.majoren Zulik, hvilken läre kunna tydeligare E. K. M:t underdånigst raportera vårt nu för tiden varande tillståndh, stora nödh och nesessitet, än som den samma genom pennan uthföras kan. Effter Hr gl:majoren så väl som iag i så lång tjdh om alt bekant är, ty läre han kunna säja, att sedan all ehrsinnlig flijt och möda snart i 15 månader användt är till fålketz sutien, som för officerarnas mäst bestått af en svår och dyr uphandling hos janitziarerna, äntelig, fast än dett varett af dem omänskeligett och samvetzlöst, likväl man derigenom kunnatt upehålla lifvett, men nu mera omöjeliget, sedan de sig föresatt att icke på en sedel af 100 rigzd: villia försträkia 10 para, effter de see, att hvarken de, som först lånt, eller de senare blifva betalte. Hafva altsså officer[arne] redan i 12 dagar begynt at lijda nödh om födan, att de ej vetta hvar medh de sig om dagen mätta kunna, då de der öfver till mig kommet och för gudz skull bett, iag dem adsistera ville eller gifva dem gått rådh hvadh de begynna skola. Ty länge detta ussla lefvernet at continuera är för dem omöjeligen at utstå, effter de som människior måste åthminstone så mycket hafva, som att de lifvet medh uppehålla kunna. Hvarpå iag dem svaratt, tröstatt, försäkratt, att snart blifva bättre, hvilket mig från håfvet är tillskrifvet, de skulle man hafva tålamodh något littet, der blefve snart ändring. Men de svarat, de hafva dett så offta hört, och tijdh effter annan derpå väntatt, men de see, att hvar dag blir värre och icke bättre. Har för denskull iag att trösta dem medh måst låfva att sända Hr gl.majoren till E. K. M:t, och seer iag ej annan uthväg i medlertidh, till des gl.majoren med godh expedition till bakars kommer, på det de ej crepera måga, medh intet annat uppehålla dem medh än at försällia E. K. M:ts hästar, som [hos] öfversterna Silverhielm och Koskul står, ehuruväl dett hvadh man för dem i fredztidh bekomma kan ej läre vara mera än at hele denna hopen 14 dagar lära kunna medh uthkomma. Och när det är consumerat, så är det och bestält, at man då ej mera vett en para at tillgå. Hr gl.majoren läre kuna bevittna, att skaffa honom till

Demitoka iag måst uthsättia min klåcka och mina endaste par pistoler att få låna till hans respenningar. Då kan man tänkia huru här måste tillstå, så att i fall vi ej medh dett snaresta blifva hulpna på ett eller annat sätt, iag inför gudh och min nådigste herre contestera kan, at oundvikelig vi alla måste gå i grundh. Derföre fordrar min underdånige plicht E. K. M:t om alt detta underdånigst nu till sidst genom Hr generalmajoren Zulik som en oculair tesmoing här öfver föreställa låta, på dett E. K. M:t i tjdh som alles vår käreste, nådigste herre, kånung och fader, må kunna som en mächtig herre finna någon rådh att förhielpa des fattiga trogna undersåtare uthur en så stor nödh. Ty nederkasta vi oss alla i[n]för E. K. M:ts fötter och supplicera om en nådig hielp och bönhörelsse, för hvilken stora nådh den högste E. K M:t välsigna läre, och vi alla sammans medh lif och blodz upoffrande förbundne förblifve.

— — — — — — — — — — — — — —

På alla här varande officer. vägnar
Axel Sparre m. p.

12.

Bender d. 5 Maj 1713.

Vij lefva här som halfdöda, att ej i så lång tijdh hafva hört det ringesta i från Adrianople. Gudh förläne, enär det kommer, må vara effter önskan! I medlertijdh vill iag effter min skyldighet icke försumma, enär någon lägenhet gifves, underdånigst låtta min nådigste herre vetta, att först mår kånungen af Polen rätt väl hvad till helssan är, men H. M:t som iag och vi andre äre öfvermåtton inqvietta, för än vi få rätt vist vetta, huru E. M:t mår och hvadh håp oss gifves om vår nådigste herres ankomst till oss igen, hvilket gudh gifve snart skee måtte. Uthi vår sårg och eenslighet har doch gudh i dessa dagar hugnatt oss medh ett liufliget spectacel, att hafva doch fått lefva så länge, till att seett Ismael passia blifvet medh en caputzi bazi,[1] som kom hijtt tillika medh Abdi passian, beledsagadh liussa dagen i håltornet uthi gambla slåttet. Och var dett oss alla en hiertstyrkia, hvilket skedde den sidsta april, lika som han tänkte oss see den sidsta januari, just 3 månader tillförende. See, så har den rättvisse och nådige guden betalt honom för den ogudhachtige, falska och lättfärdiga gärningh emot E. M:t och des undersåtare. Sama dag, då han 14 dagar föruth hade låttet slå åp öfver 60 tält och camperadhe på andra sidan strömmen uthi största magnificence och härlighett och alt hans eqvipage var rangerat i godh order medh öfver 60 cameler, oxar, vagnar och öfver några hundrade hästar hel färdige att andra dagen villia marchera åth Assof, hvilkett alt uthi kånungen af Polenz och alles vår åsyn blef af libkerna och janitziarerna nedertaget, inpackatt, upskrifvet och så medh vagnar på denna sijdan vattnet öfverfört, och sedan alla hans

meubler, kläder, peningar och hvadh der fans antecknadt och förseglatt; men han Ismael med gråt och böner så mycket medh bassian och caputzi bassian[1] begek, att han andra dagen blef tagen uthur hålet i slåttet och blef satt i zerailen uthi sin förra kammar, till des, som säjes, han om 3 dagar skall bårtföras åt Ismaiel och der öfver hafvet bringas en exil uthi Assien till en viss ort Sinep[2] benemdh, hvarest han skall sittia, så länge han lefver. Men många mena, att han ej läre hinna ditt, för än hufvudet och skägget läre föllias åth till Adrianopel, och detta medh rätta. Achtum uth supra. All hans stora och elaka svärm af håfstat gå här på gatorna kringströdda. Och ved sama tillfälle en deel af svänska och pollaker, som han och de tvunget at blifva turcar, äre till oss öfverlupna. Doch mista vi änu några, ty de säja, att de varet medh hans qvinfålk för 14 dagar sedan bårtskickade till Stambul. Pagen Hagdorn döde 3 dagar, för än denna confiscation skedde. Om han varet förgifven eller huru de skälmarna faret medh honom, vett iag ej. Men trumslagaren medh flera andra har iag sändt strax bårt åp åth gräntzen till öfversten Rosocatzskj at de äre ur vägen. De äre öfver 10 stycken, som sig salverat hafva, men Feifenz gamla käring och ett litet barn af 2 åhr gamalt, som kom panten (?) till, var och bårtsändt medh passians hustru. Iag badh den lumpna passian 100 gånger, att han skulle släppa pagen och de andra, som vore tvungna, men han ville aldrig hörat, derför har han och lycka derefter, den åhreförgätna skälmen.

Dett är ej att troo huru hvar menniskia gladde sig öfver denna ogudhachtiga passianz ofärdh, både bårgare, janitziarer, grecer, judar, men ändå ingen mera än de svänska. Iag har varet en gång hos Abdi passian och benneverterat honom till des lyckelige ankomst, hvilken vijste sig mycket freundlich och låfvade gått uth till att bättre trachtera oss än denna mescein.[3] Men som passian är nu occuperat medh Ismaels sakers inventerande, klagmåls uptagande, skrifvande, medh mera, så kan ännu ej till vårt bästa något förändras, för än Ismael är bårta. Det har passian sagt mig, som och låttet mig säjas genom sin chiaja.[4] Passian har och låttet complimentera kånungen af Polen mycket obligant och sade, han skall, strax han blir ledig ifrå detta väsendet, hafva den åhran at besökia H. M:t, säjandes hafva kändt hans salig Hr fader, då han var ambassadeur i Constantin[ope]l. Gudh gifve, han ville vara något liberalare än Ismael. Han gaf kongen af Pålen 9 rigzdaler om dagen och mig 30 pahra om dagen. Stackars herre, han lider och nödh! H. M:t kom medh en tom pung hijt och en hop fålk, så att iag nödgas negotziera åth honom, eliest vore omöjelig han kunde subsistera. Men negotzer är snart värre än i fiol, och våra egna, så drabanter som andra officerare, hafva skämt bårt hela handelen

[1] *Kapidji-pasja*, kammarherre.
[2] *Sinope.*
[3] Skall vara *mesquin.*
[4] *Chiaja*, Turk., officiel representant, adjutant, ceremonimästare.

för oss, i det de i begynelssen hafva så oförskämt gifvet sedlar. 15, 20, 25 rigzdaler emotaget af turken och gifvet dem sedlar på 100 och mera rigzdaler. Iag har budet till att hemat medh förbudh och hoot af arest och annat, men vill intet hielpa. Äntelig har iag låttet Axel Duvalt[1] åphandla en påst, att drabanterna fått en månadz löning, och sedan så mycket, at de kuna få sin vekpening. Men iag har en större hop at försörja, och nu komer kongen af Polenz håfstat der till, så att iag är helt beky[m]ratt, för än vi få hielp ifrån E. M:t. Pänningar kan man äntelig få negotziera här, men så skamlöst och omänskelig dyrt, att iag fast intet kan bringa öfver mitt samvete att förskrifva så mycket. Iag meente i förstone att 50 pro cento vore ett fasliget interesse, som dett och re vera är, men nu äro de oförskämda nog att fordra 70—80, ia väl altrum tantum för 100. — Hvad skall man göra? För 2 para om dagen säja off[icerarne] ej lefva kunna, som de likväl i begynnelsen några vekor giorde, men som de äre uthan des helt af kläder uthblåttade, så måste de väl hafva något till förskått, det iag och gifvet dem öfver alt, at de någorlunda äre till fredz. Doch finnas en deel, som aldrig [äro] förnögda, och de stiela sig att negotziera skamlööst. Iag har låtet säja janitziarerna, att de ej skola gifva peningar åtl de, som villa handla en partikullier uthan min sedel; elliest skall iag laga, at de ej skola blifva betalta. Men de achta intet, vetandes man ei läre lemna dem här qvar. Längre törs iag ej uppehålla min nådigste herre, uthan önskar till ett slutt, dett täcktes den högste uppehålla och beskydda min aldranådigste herre ifrån alt ondt och beframia E. M:ts höga deseiner effter des egen önskan. Till sist recomenderar iag min ringa person uthi min nådigste herres milda och nådiga åtancka, särdeles att iag må blifva äntelig på mina gambla dagar behedratt och benådatt medh det, som öfversterna af guardit pläga regaleraz medh. Och förblifver etc. — — — — — — — — — — — — — — — — — —

13.

Bender d. 28 Octob. 1713.

Som det gifvitz mig här tillfälle att hafva den lyckan till kunna aftaga H. K. M:ts af Polens contrefay i miniature effter sielfva originalet, altsså vett iag ej bättre samma höga bild använda än min allernådigste kånung aller underdånigst offerera.[2] Kåmmer

---

[1] Friherre *Axel Duvall* (*Dougall*), drabantkorpral.

[2] Måhända grep sig Sparre an med att måla konung Stanislaus' porträtt, emedan han var missnöjd med det porträtt af nämnde konung, som af N. Tessin från Stockholm sändts till Karl XII. Jfr Feifs bref till Tessin (i »Handl. ur v. Brinkmanska archivet på Trolle-Ljungby», I, 1859) af d. 17 Juli 1713, der det heter bl. a.: »Konungen i Pålens *contrefait* är makalöst välkommit. Hrr Tarlo, Stael, Adlerfelt och min bror, som varit derhos, när

altså här medh mitt ringa arbete för E. K. M:ts fötter nederläggia, medh ödmiuk bön, at dett ej må försmåås. Iag har der till användt all möjelig flitt, och skulle i [alla] fall något der vedh feelas, så är dett skett i mangel af goda pänsslar och färjor, hvilket, om så vore, ännu står att ändra, enär gudh förhielper Deras Majesteter på andra orter, hvilket några tussende medh mig önskar af alt hierta. Den högsta vare åhrat och prissat, som af nåder har täcktz förläna E. K. M:t sin fulkommeliga helssa igen och frälssat min nådigste herre ifrån en så fahrlig siukdom och feber som der i blandh fålket grasserat. Den store guden förhielpe E. K. M:t snart ifrån den fahrliga och siukliga orten, och så vidare till des länder och rijke igen, och sedan befrämje des stora och höga desseiner sig sielfvom till ett behageliget nöje och alla des trogna undersåttare till glädie och välfärdh, at de då änteligen en gång finge frögda och hugna sig att få see landzens fader medh seger och allsköns förnöjelsse hemma hos sig i landet, hvilkett nu synes vara hög tijdh, ty alt hvadh anda hafver i Sverje längta och roopa effter intet annat i värden än att snart få denna oförlikeliga glädie. Altderföre käre, allernådigste herre, vända Edert blida ansichte medh dett snareste nårr uth, och göra som fordom våra brafva knektar sade och önskade i Polen, att solen finge en gång skina dem på ryggen i marchen, så läre medh gudz hielp gå väl, och vår herre då välsigna värket till des åhra och E. K. M:ts gloire och nöje. Slutandes medh en ödmiuk bön det täckes E. K. M:t vara fulleligen försäkradh, etc. —

— — — — — — — — — — — — —

[P. S.] Capiten Schrader[1] har bett mig allerunderdånigst till E. K. M:t recomendera des ringa person. Han synes vara trogen, godh kar och har mycket ondt utstått.

14.

Bender d. 18 Decemb. 1713.

Medh frögdh lägger iag åther för E. K. M:ts fötter neder min underdånige takssäjelsse öfver den nådh E. K. M:t mig nyligen bevijssa täcktz genom en gradz högre framsteg.[2]

konungen settat, säija, at det är mycket lijkt, andra åter och där ibland Gen. lieut. Sparre hafva mycket derpå att säija.» Om Sparres stora porträtt af Karl XII och tatarchan se Feifs bref till Tessin (Ibidem) d. 20 Febr. 1712. — Om ett annat Sparres porträtt af Karl XII se nedan Sparres bref af d. 9 Jan. 1714.

[1] *Kristian Scaader* (ej *Schrader*), kapten vid ett värfvadt regemente, hade varit sänd till Krim för att ur slafveri utlösa eller eljest taga vård om der befintliga svenskar.

[2] Säkerligen graden general af infanteriet. Generalsfullmakten är emellertid daterad d. 2 Jan. 1713 såväl i k. konceptet som i Riksregistraturet. I kungl. skrifvelser af Febr. och Mars 1713 både till och om Sparre samt annorstädes (se t. ex. sid. 82, not 2) omtalas han dock fortfarande såsom generallöjtnant, hvadan fullmakten måste anses vara antedaterad.

Dett är vijst nog en trogen undersåtares lif att see sig så offta af sin nådigste herre och kånungz mildheet vara i hugkommen, så att i detta timmeliga ingen större hugnadh är eller vara kan, än dageligen som iag ringesta tienare rööna får dett ena nådetecknett effter det andra, för hvilkett iag eij nogsamt tacka kan. Men Gudh äre E. M:t derföre och för alt annatt välsigna. Den högste bevare etc. — — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — —

15

Bender d. 9 Januarij 1714.

Effter befalning öfversändes underdånigst E. K. M:ts partroit, önskandes, att dett behagade vår allernådigste Princessa för målningens skull som dett läre vara Hennes Kongl. Höghet välkomett för E. M:ts höga personz skull, som henne dett öfversänder, så läre den ringa målaren och vara helt förnögdh, enär det väl framkomer, hvilkett lemnas E. M:t att sörja före. Åthminstone har der vedh ingen flijt spartz, fast än för mig svårt fallett uthi min nådigste herres frånvaru dett samma så vida bringa. Doch är det här af kånungen af Polen och alla de andra approberat vordet, som dett sedt hafva. När dett nu kommer till höga skolen, så få vi see hvad der öfver då judiceraz, effter derest flere critizi finnas än här, fast än uthom E. M:t föga några der finnas, som iag vill reflectera på, at de det förstå, uthan villa bry gubben, ehuruväl de bättre vetat, likväl läre villia något derpå säja, hvilket iag läre lee åth, först det contenterar öfverheten. Kongen af Polen är medh sitt och hel contant. Hvadh de andra säja, gör iag medh dem som Appelles, och säjer *non sutor ultra crepidam.*

(Derefter följer en innerlig önskan om godt nytt år för konungen, om »förnöjelssen att få triumphera öfver des många otrogna grannar och ähreförgättna fiender» samt om hemkomst »till sine trogne och fattiga barn».)

I brefvet voro innelyckta följande verser (ej skrifna af Sparres hand):

Voila donc Le Portrait que j'ay fini, Grand Roy,
S'il pouvoit bien parler, il parleroit pour moy,

Disant que je suis fait, je Vous en assûre,
Pour être Grand Maitre sans l'être en Peinture.
A Vous contrefaire aspire mon bonheur,
Comme Dieu Vous a fait sans fard et sans Couleur,
Si je puis dignement sans même me vanter,
Dans la Capitale vous bien representer,
Si l'indigne copie ne ressembloit au Maitre,
Sa grace empreinte Se fairoit reconnoitre,
Êtant Grand Gouverneur pour vous parler au net,
Mon Sort me seroit doux, je fini le billet.

16.

[Memorial, ej underskrifvet, odateradt, men säkerligen af Januari 1714].

Underdånigst beder E. K. M:t att icke onådigst uptages, det iag effter min plicht nödgas ännu att besvära min allernådigste herre medh några ordh angoende det hos mig varande fålketz höga angelegenhett. Vill altsså begynna uthur skriften och säja medh kånung David: »Ett bedes iag af Herranom, dett hade iag gärna.» Nembligen det E. K. M:t nadigast täcktes reflectera på mina mångfaldiga bref och advertisementz till H. cantzelij rådh Fejf, hvaruthinnan iag föruth sagt, i fall vi eij snart blefve undsatte, så torde der vedh hända något vidrigt. Altsså är dett nu mera så långt kommett, att vij alla see för ögonen, det vi på detta nya århet vist nog lära taga en snöplig och olyckelig ända, i fall vi icke medh aldra snareste, som för sagt är, blifva hulpne medh några penningar. I vidrigt fall så är sedan ingen rädning mera och omöjeligen att hålla fålket mera tillhopa, hvarken den ena eller den andra.

I ty ingen handel mera practiqveraz kan medh janitziar[erna] eller någon annan här i staden. Ja, om man vill falla på knä för turcen, så låna de icke en fyrik mera, uthan säja: »Der äre så många af oss, som varet så lång väg hos öfverste Grotthuss och komet obetalta tillbakars. Hvem vill försträcka Edra *jaurer*[1] mera peningar? Betala oss först!» Der öfver äre de så galna i hufvudet, och i blandh dem ett farligt larm, att de öfverlöpa mig dag och stundh, skrika och bannas. Det achtar iag intet, allenast man ändå kunde bringa dem till försträkning, fast det är både dyrt och omänskeliget interesse, som man måste förskrifva sig till, sa hade doch nöden ingen lag. Men nu komma offic[ererne] tillbakars med sedlarna och kunna ej få på en sedel af 100 rigzdaler 4 eller 5. Gudh gifve, iag af de vilkor vore, att iag fålket försträkia kunde medh några 1000 rigzdaler, som iag dett af alt hierta gärna göra skulle. Det är nu snart 11 månader, att man genom denna svåra handeln sig hulpet hafver, huru man kunnatt, doch icke så långtt räkt, att iag icke tidh effter annan måst medh egna ringa medel använda till deras nödvändigheter, in till några 100 ducater, och det gärna giordt, så länge iag sielf något haft. Men nu är iag sielf så uthblåttat, att iag ej något mera har att tillgå, vett ej heller någon rådh eller hielp anorstedes i från af mitt eget, om icke den proposition iag medh Ehrnsköld giort och öfverens kom försiggår, hvarföre iagh lätt honom gå till Cronstad. Men nu skrifver han medh påsten, den negozen ej kunna på sig taga, innan han får G[refve] Wellingz[2] bref eller E. M:ts nådiga uthlåtande här öfver. Hvarföre suplicera vij underdånigst E. K. M:t täcktes befalla G. Welling medh det snareste,

[1] *Giaur*, otrogen.
[2] Grefve *Mauritz Vellingk*, gen.-guvernör i Bremen och Verden.

att han låtter 1,000 rigzd. Corant, som är interesset, åhrligen öfvergöras till Erensköld, hvilken medh Hans Exc. deröfver flitigt corespondera läre, och sedan få här capitalet, hvilket effter commoditet betalas får, allenast Hans Exc. är punctuel att åhrligen betala interesset, hvilket är dett endesta medlett, hvar igenom vi kunna salverade blifva.[1] Hvarföre afvachta vi alla en prompt hielp och en nådig bönhörelsse, och contesterar iag in för Gudh och mitt samvette, att det är sant det iag här skrifver, fast än sombliga, som der bårta äre, töra mena och säja; »I Bender får man altidh peningar på sedlar», hvilket är falskt och nu mera ej practicabelt.

17.

Bender d. 11 Jan. 1714.

Som oförmodeligen i förgårs om aftonen kom hijt en ny täfterdar och hade slätta tiender för oss, i det han medh sig hade wizirentz och stora teffterdarenz[2] ferman[3] att afdraga för alla, som härtills taim fått här vedh Bender, halfparten, så för kånungen af Polen, felthr. Kiofskj och mig samt alla våra gemena dragoner och andra af håfstaten och drängar, hvilka in alles, sedan tatar Haan i somars tillika medh Abdi passian augmenterade den sama till en trediel mer, så till kött, brödh och salt, nu mera till alt är reducerat $^1/_2$ p. Här tills hafva vi fått 15 oxar om vekan, som giort till hvar portion a 4 oka kött om veckan, och till brödh 4 $^1/_2$ oka. Detta blir nu alt halfverat, hvar vedh fålket ofälbart läre lida nödh och fast omöjeligen at de kuna uthkoma. Iag gek altsså strax up till passian och tefterdaren, talte på det bästa iag har lärt och klarligen demonstrerade, att fålket således måste crepera; badh, om möjeliget vore, at det måste blifva vedh det förra, elliest läre min kånungz fålk svälta, och derigenom förorsakas, at de läre löpa bårtt, då de bägge svarade och upviste visirenz och tefterdarens order, at de medh egen handh och signäte sielfva skrifvet hade hvadh hvar och en hafva skulle, och sade der hos: »När du får order af din herre, måste icke du föllia den samma? Så är det medh oss. Vi töra ej gifva mindre eller mera.» »Och gör det mig ondt», sade passian, »at de skola hafva så litett. Men hvadh kunna vi derföre?» Altsså, som

[1] Planen gick ut på att upplåna 10,000 rdr cour. hos bankirfirman Rad & Hösslin i Wien emot säkerhet af en fond för räntans (1,000 rdr) ordentliga betalning. Vellingk kunde, naturligt nog i dessa tider, ej gifva anvisning på en sådan fond, och bankirerna drogo sig tillbaka. Omsider, på sommaren 1714, gingo de in på att lemna Ehrenschiöld 5,000 rdr mot proprieborgen af Vellingk. Brefvexlingen mellan Sparre, Ehrenschiöld och Rad & Hösslin samt Vellingk, omfattande tiden Nov. 1713—Sept. 1714, finnes i Vellingkska samlingen i Riksarkivet.

[2] *Tefterdar* l. *defterdar*, skattmästare. »Stora tefterdaren», chefen för statens allmänna skattkammare (*miri*).

[3] Order.

dett förr för oss alla illa uthset, särdeles och för officer[arne] i längden, altsså har, sedan detta der till komet, ännu värre uthseende. Gudh gifve, här vore peningar att negotiera eller något medel att framskaffa, så skulle man litet bekymra sig om deras lumpna taim. Detta har iag effter min plicht eij kunnat obemält låtta och underdånigst E. K. M. tillkäna gifva. Iag läre imedlertidh ej manqvera effter min skyldighett använda all görlig flitt sökia genom låfven och förhåpning, att sådant eij läre kuna hafva beståndh eller länge vara, att således hålla dem tillsamans så mycket, som i min macht står. Gudh gifve de ville låtta säja sig! På min flit skall intet sparas, befallandes etc. — — — — — — — —

[P. S.] Iag har funnet för nyttigt och gått, hvilket och passian bedt mig om, att i mårgon sända en expres till Tatt: Haan att klaga honom vår nödh. På hans goda villa tviflar iag intett. Gudh gifve han kunde hielpa oss!

18.[1]

Bender d. 5 April 1714.

Huru högstnödigt och ängelägit det varit för mig at nu en tijd bortåt sökia alla medel och utvägar til penningars negotierande för E. K. M:ts folcks conservation här vid Bender, lärer effter hand uti diupaste underdånigheet tvifvelsutan varit E. K. M:t berättat. Ibland annat så har vice corporalen af E. K. M:ts drabanter Hr Johan Ehrenschöld gifvit mig anledning och lägenhet at til E. K. M:ts folcks nödvändigheeter häfva 1000 Rdr courant, såsom sequestrerade medel för E. K. M:ts räkning effter öfverst lieutnanten sahl. *Wilhelm Wrangel*. Men som assessoren Hr *Samuel Hylten*, hoos hvilken samma penningar uti flere åhr bortåth stådt, har til växelns utgifvande på ber:de summa sökt at giöra åtskillige ogrundade invändningar, ty har iag förordsakas redan för några månader at expediera til honom härom mitt monitorial at deröfver inkomma med sin prompte förklaring, på det E. K. M:ts folck och tienst eij må igenom fåfänge inkast komma at lijda, isynnerhet som iag i medlertijd måste stå Hr Ehrenschöld och des kiöpmän til svars och deröfver satt pant för berörde summa, til des den kan vinna sin richtigheet. Nu ehuru lageligen och ordenteligen merbem:te mit bref och monitorial blifvit Hr assessorn uti Hermanstadt öfverlefvererat, så har han intet allenast vårdat at svara mig på det samma, utan och så förachteligen bemött de kiöpmänner i Hermanstadt, som commission hade honom det samma at afgifva, så at man eij utan alteration kan höra deras quærel deröfver, hafvandes emot all process och vahnlighet aldeles nekat dem recipisse, at han mit bref fått, med mera som extractet af deras bref förmäler. Stormächtigste, allernådigste konung, såsom

[1] Endast underskriften är af Sparres hand.

igenom ett slijkt Hr assessorens förfarande intet allenast E. K. M:ts trogne tienare och undersåtare komma hoos de främmande at vara underkastade åtskillige vidrige omdömme och tanckar, utan E. K. M:ts egen höga myndigheet synes der med skie förnär at Hr assessoren mig som E. K. M:ts här på orten commenderande general intet tilägnar den respect, som E. K. M:ts reglemente förmå. Ty är mit underdånigste anhållande, det E. K. M:t täcktes låta ställa Hr assessoren Hylten ett slijkt sitt förseende under ögonen, samt derjämte allernådigst befalla, at han utan alt vidare uppehåll giör tiänlig anstalt, at slijke E. K. M:ts penningar, som han utan titul hoos sig hafver, mindre någon rättmätig prætention på desse medel upvijsa kan, måtte per vexel blifva Hr Ehrenschölds kiöpmän tilstälte, emedan som de redan uti nästledne Januarii månad låtet dem influta til E. K. M:ts tienst eller här varande cassa, och Hr assessorens förvändningar uti intet annat bestå än at han påstår sig villia afräkna och behålla dem på sine restantier, som han kan hafva hoos E. K. M:t at fordra, som vid desse conjuncturer intet synes böra vinna något framsteg, kunnandes Hr secreteraren Bunge[1] vidlyfftigare gifva vid handen hvad härvid är at påminna, effter som Hr Ehrenschöld honom derom vidlyffteligen tilskrifvit. Jag förblifver etc.

19.

Uthi qvart. Ninzietz 15 timar från Bender 30 Sept. 1714.

Effter min underdånige plicht åligger mig underdånigst berätta, att iag tillika medh hela fölliet gudi läf i dag är hijt kommen och vi således i gudz namn medh glädie äro skilda ifrån det liufliga Babel, Bender ärnade iag säja. Vi alla vore af alt hierta glada, men der emot alla janitziarena, agar och flere af armenierne och judar af alt hierta bedröfvade, dåck uthan att töras säja ett ordh åth oss, förmedelst den goda anstalten af passian i Bender, som fuller, om en godh är till uti hela Turcit, så kan han räknas iblandh dem den bästa, som i vår tidh der varet. Lyckan var ochså så favorabel, att just vedh den tijden ankom äfven en ny janitziaraga, som var oförlikelig på vår sida. På et ordz ansökning af mig om en lijten vacht af en *oda bassia*[2] medh några man, skickade [han] mig genast en *ziubazi*[3] medh 100 man, så att vår afressa gek så vackert tijl och ordentlig till, som hade marchen gått ifrån Stockholm. Iag spissade janitzi[arerna] af medh goda ordh och badh dem föllia medh till Targovitz,[4] hvarest iag skall medh dem liqvidera lika som med dem är skedt vedh Demotika, och i fall de der

[1] *Herman Bunge.*
[2] *Oda-basji*, Turk., kompanichef.
[3] *Zu-basji* (*su-basji*), befälhafvare för en mindre truppafdelning.
[4] *Tergovist* eller *Tirgovischtea*, stad i Valakiet.

ej få betalning, kunde de skicka några deputerade medh oss til Pomern, som brachte deras sedlar medh, så kunde de der blifva betalte, hvarpå litet eller intet svarades. Och såg så uth, som de dertill intet stor lust hade. Sombliga sade: »Hvar medh skola de samma ressan förätta? De hafva inga medel på vägen och inga hästar medh mera», hvaröfver skildes vi åth. Men iag passade så tijden, att iag bårtmarcherade den 28 Sept., som var afton för deras bejram,[1] ty nu vore de i ramezan[2] hungriga, tomma och magra. Men hade iag väntat till andre dagen, att de hade varet fulle och galne, som nogsamt bekant är hvadh för sälskap det då är, särdeles uthi deras biram. Och just passade sig tiden så lyckeligen iämväll för oss, att den 26 kom öfversten Silverhielm till oss om afton klåckan 10 medh 2 offic[erare] och brachte medh sig våra march-order tillika medh E. K. M:ts nådige bref och order om ett och annat til mig, tillika medh ett par väskor medh ducater. Men NB. de vore intet fulla, doch likväll öfvermåtton väļkomna, hembärandes både iag och alla E. K. M:ts trogna och fattige underssåtare för det de finge en underdånig taksäjelsse. Fast det var litet, så var det lickväl som af himeln fallett, dem till en stor hielp och förnöjelsse, att de likväl finge på vägen en liten dricks- eller tärpening. Fast det icke spissade för dem, som altidh varet elake hushållare, så fans likväl iblandh en stor del, som derfore löste in små panter och ändoch något öfver behöllo på vägen. Åthminstone lärer kunna räkia till Targovitz. Men at gå igenom Tysslandh är för offic[erarne] omöjeligen, uthan att de icke blifva medh en viss ssuma undssatte, emedan öfve[rste] Silverhielm säjer sig ej mera hafva order till än att medh sin cassa underhålla partiet och håfstaten, förståendes de gemene, underoff[icerare] och corpo[raler], men intet för öfveroff[icerare] och stabzbetiente, hvarom väntes E. K. M:ts nådige resolution och nådige hielp. Elliest blir för dem ogörliget at kuna koma fort medh det de af mig bekomet hafva, effter order af de 9,000 rigzd. 60 rigzd. till mans, föruthan rege[men]ts off[icerarne], som fått 150 rigzd. till mans, iblandh hvilka öfverste Urbenovitz var uthsluten effter der intet stodh på försl[aget] mera än en öfverste, som var Chamber,[3] 3 öfverstelöjtnanter, 1 adjutant, 1 qvartmest. af drabant. Altsså fek han intet, var doch förnödh och reste til Kocin[4] att sambla de andra, som der vänta på honom. Iblandh dem finnes och några svänska, hvilka han alla läre taga medh sig och föra eller möta oss dit, [hvarest] han i Cronstad läre förnima, att vår march lärer lända. För än E. M:ts nådiga order och bref till mig kome genom Silve[rhielm], så lät iag Geber regem:zqvar. genast, enär

[1] *Beirâm*, i Turkiet namn på det muhammedanska årets två stora fester. Se vidare H. A[lmkvist]s art. *Bairam* i Nord. Familjeboks Suppl.

[2] *Ramazān* (*ramadān*), nionde månaden i muhammedanernas år, under hvilken sträng fasta infaller.

[3] *Joh Heinrich Tschammer*, som d. 23 Nov. 1718 utnämndes till öfverste för Nylands och Tavastehus regemente.

[4] *Choczim* (*Chotin*), stad i Besarabien, vid Dnjestr.

den agan hijtkom, som skulle och hade kejsarns order at köpa oss hästar, för hvar person en häst, genast gifva mig förslag på så många, som han viste namngifva, effter vedh den tidh öfv[erste] Urbanovitz var hos tart[ar] Han, som steg sig till 52 Man. Men när de fingo höra om marchen, infant sig ännu 30 och luppet till foot från Chocin 30 mil från Bender. Då var iag illa uthsatt, effter förslaget til passia ej lydde mer än på 52. Doch huru iag kånstlade medh passia medh blinda förslag, så har iag nu giort dem alla beridna, at de in alles af Rosocatskis fålk är 82 Man. Urbanovitz menar at efvän väll kunna upbringa så många och derföre oachtadh Rosocatski hade order att gå medh Urbanovitz till Kokin, så sade han mig ej det behöfvas, effter alt hans manskap redan voro i Bänder och der öfver mycket glad. Är han altsså medh mig i föllie. Felt[herren] Orliks fru är och här medh, och skaffade iag henne hästar, iblandh hvilka mina egna, på det hon skulle koma fort medh sina domestiker. Men öf. Preluki [har] taget medh sig en pizars[1] och några andra. Der råder han intet före, säjer han, hvilket han och skrifvet felth:n till om medh denne express. Vår march, som är tredie dagen i dag, har äntelig gått fort nog, men den agan, som vi hafva medh oss, är en snål och arg kar och elak att koma till rätta medh. Vi äro in alles öfver 1000 hästar medh dem han har köpt effter order och våra egna, som göra denna summan uth. 726 gaf iag honom lista upå och afdrog våra egna, partitz hästar och pollackarnes, nembl. off[icerarnes], och i första nattlegret hade vi 26 små las höö, uthi det andra ungever 49, i dag äntelig något mera. Om ej grässet voro på marken, vore omöjeligen att medh så littet oss kuna fortbringa. Men som E. M:t förbiuder, att man af dem ej något fordra skall, uthan låtta oss nöja medh det, som de gifva, altsså ser iag till, at vi kunna hielpa oss, huru vj kunna, till des vi koma till Targovitz. Ditt säjer denne agan at han har order at föllia medh. Gudh gifve oss sedan någon bättre! Litten proviant vankar, och oachtadh de af mig åtskilliga förslag haft på manskap och hästar, hade fålket ej haft den lilla hielpen, så hade de sannerlig creperat. Alla svänska och pollackar samt svänska judar, som oss hela tiden följt hafva, har iag medh migh, så när som en liderlig drabant heter .... Han var samma dag vedh uthmarchen så full, att han låg neder söladh uthi en rännsten på gatan, och när adjutanten förnamm, att han saknades vedh corpo, så sände han 2 drängar at taga honom dädan. Men han skrek, tog uth värjan och högg effter drängarne, så at de tomhänta komo tillbakars. Altsså lät iag skrifva passian till i går och badh honom låtta sökia effter, att han sedan kunde sända honom till oss effter. Får man see, om det skeer. Chiafiråf[2] kom 2 dagar till Bender, för än vi reste dädan, och skötz medh 16 stycken vedh

[1] *Pisar* (ryska), skrifvare, kansler (hos kosakerna).
[2] *Petr Pavlovitj Sjafirov*, baron, rysk vicekansler, hade efter rysk-turkiska konventionen vid Husi, vid Prut, 1711 varit, jämte *Sjeremetiev*, gisslan i Konstantinopel.

hans ankomst, men det gafz före, at det ej var för honom, uthan för Capetzibassian,[1] som var med honom. Schermetthof[2] var medh i fölliet, men döödh förder på en vagn. Har dött uthi en tartarby. Nu återstår, att iag aller underdånigst komer att gratulera E. K. M:t till en härlig victoria till sjös, i det iag rättnu fek bref eller påsten från Cronstadt, hvar iblandh fans 3 bref: et ifrån Hamburg, från Stralsund och Vismar, som alla enhälligen berätta, särdeles detta från Stralsundh, at då vedh postenz afgång var köpmannen Königz sån i Stokholm medh posten öfverkomen, som berättar, at, i det han skulle resa bårt, kom en express från flåttan medh bref ifrån admiral Vattrang, att flåttorna varet tillssaman och at gudh gifvet E. M:ts flåtta seger, således att hela fiendens flåtta totaliter blifvet ruinerad, och således tillgått, att 8 fiendens största skep blifvet till fånga tagne, 4 i grundh skuttne, de andra förströda och 32 galleier ruinerade. Derpå har strax vår flåtta gått till Åhlandh, derest, som bekant är, fienden landstiget med 20,000 man och posto fattat, och dem så insperrat, at icke en menniskia kan undkoma. Läre de altsså blifva betalte medh samma färdh, som hände vedh Niepern. Den högste gifve confirmation och vidare lycka och välssigne E. K. M:ts vapen både till vattn och landh och förhielpe min allernådigste herre medh helssan och alsköns förnöjelsse hem till sina länder och rijke igen, alla des trogna underssåtare till hugnadh, välfärdh och glädie och sig sielf till största glorie och nöje. Vi continuera vår march, vill gudh, i mårgon inemot Prutströmmen, och så förer oss agan på flåttian, sedan på vägen åth Tergovitz. Gudh gifve, iag vore så lyckelig att derssamestedes finge hugna mitt hierta att finna E. M:t för mig at få skoda des blida anssichte och falla neder för des fötter, vore det mig en oförlikelig glädie. Men iag lefver uthi stadig fruchtan, at E. M:t då läre vare förbj gången, när vi komma, effter brefven från Cronstad mähla, att en expré vore komen från Buckaretz och at då E. M:ts qvartermestare vore ankomen. Altsså räknar iag det uth, att vi koma senare, at iag då således blir beröfvedh af den stora glädien och förnöjelssen, som iag mig förestält.

Aldra nådigste herre E. K. M:t läre vare så nådig och påminna sig des höga Kongl. låfven at, enär iag kome a parte af Tysslandh, iag då permission skulle bekoma at få gå till baden att på en tidh få sköta min helssa. Nu är altsså en sådan occassion för handen, ty bönfaller E. K. M:t iag på det aller underdånigste, att E. M:t af hög Kongl. nådh täcktes förunna mig samma nådh som des andra generaler, som äro yngre än iag, att iag till en tijdh finge bruka baden till att styrckia mina gambla och styfva lemar, så at iag de öferige dagar, som gudh mig unnar lefva, må så mycket bättre kunna göra mig dugelig at kunna förätta E. K. M:ts tienst och ärender uthi de stycker, som E. M. mig capabel finner. Eliest

[1] *Kapidji-pasja.* Se sid. 81, not 1.

[2] *Sjeremetiev*, son till ryske generalfältmarskalken Boris Petrovitj S. Se sid. 90, not 2.

är för mig omöjelig at kunna, ehuru gärna iag det önskar och intet i värden högre efftertrachtar än at så länge iag en varm ådra i mitt lif hafver den samma til des höga tienst att upåffra, kunna uthärda. Genom min frånvarelsse genom de tyska länder läre derföre ingen ting blifva effterzatt, i dett E. M:t har här vedh detta fälket offic[erare] nog, som uthan mig kunna effter order lefva och hielpa sig igenom, när de få medel. Öfversten Silverhielm har effter E. M:ts nådiga order at sörja för de begge esqvadronerne af partitt och håfstadt, hvilka effter order ändå medh pollakarne samanblandas. Adjutanten Duvall har corpen af drabanterna, som bestå af 40 man, och resten af offic[erarne] har öfversten Chamber under sig, så att alt detta kan blifva väl beställt uthan E. M:ts älsta general, som haft den olykan at varet två åhr esloignerad ifrån sin nådigste kånung. Men de andra general[er] der emot [hafva varit] mycket lyckeligare at fått fägna sig af des höga kongl. närvarelsse. Iag der emot [har] haft hundra bessvärer och förtreteligheter. Hvadh det af mitt eget kåstat, talar iag intet om, och af hiertat gärna det uthlagt, så länge iag något haft. Gudskelåf, at det tillräkt, at iag har kunnat fört fålket uthur Egypten. Nu koma de i Canaans landh, och då vil iag önska dem vidare och bättre lycka än de här till haft, att de alla må väl komma igenom, till dess vi få möttas åth, mera förnögde än vi här tils varet i de otrognas landh. Gör mig altsså så mycket störrc håpp om en nådig bönhörelsse, som iag vet, att min nådigste herre aldrig låfvar något, det han icke håller. Ty väntar iag här öfver en nådig resolution och önskar, at gudh medh des heliga änglar beskydar och bevarar min allernådigste herre på sin ressa och göre den same effter des behag så önsk- och lykelig, att vedh des höga ankomst till des länder alt må florera, des höga deseiner af gudh den högsta befrämias och väl lyckas, så att E. M:ts gudlössa fiender må få förnima, att alle deres arga och fördömeliga anslag samt falska rådslag må slå dem sielf på hufvudt. Gudh höre min böön! Framhärdandes etc.

[P. S.] Medh dessa goda tiender om siöslaget har iag gifvet en tartare en ducat att rida till Bänder medh ett på turska skrifvett bref till passian i Bender och honom om denna stora segern berättat, der hos bett honom, effter Schafiråf ännu är där, att han må hugna honom medh desse angenheme nouvellerna. Min nådige herre förlåtter, at iag så plåtrar. Iag är öfver luppen af så många syslår.

Aldranådigste herre bönfaller iag på det underdånigste, att E. M:t ej må onådigt uptaga denne min proposition lika som skulle iag ledes vidh att villia längre göra E. M:tz tienst vedh denne lilla fålk hopen för det iag benådat är medh general charackter. Näj, ingalunda! Alt vore det ej mer än 10 man eller mindre, så är mig altidh angenemt, när min nådigste herre finner mig der till dugelig och så behagar. Men såm nu intet fientliget är för handen och att offic[erare] nog finnas, som detta förätta kunna, så fördristar iag mig

i diupesta underdånighet at göra detta förslaget, effter ändå vintern tillstundar, hvilken iag mäst medh ressor kunde tillbringas, till des iag vedh första vårdag kunde vedh Aken begynna min vatten cour både at drika och bada, at iag emot somarn då kunde emplojeras, hvarest min nådigste herre behagar. Skulle iag först medh fålket sachta och långsamt marchera genom Tysslan och i vår först anställa min ressa till badet, så kommer genast den store hettan och har det ingen värkan, uthan måste väntas till hösten. Derföre ville iag gärna profitera af tiden, som ändå om vintern ingenting förefalla kan, at iag till våren kan hafva krafter at kunna tiena. Iag förmodar, at min nådigste herre är så nådig och väl vet, at iag till des höga tienst mig aldrig undandraget eller kanske som flere skälkat, piunkat och klagat, uthan af hiertat gärna alt efftersatt til hafve den nåden och lykan, så länge iag årkat, at föllia min allernådigste herre effter. Men ryggen och benen måste smörias. Eliest är Sparren odugeligare än en gambal musqvet.

20.

I förstaden af Wien d. 31 Decemb. 7014(!)

Som detta åhret framledet, så åliger min skyldighet inför E. K. M:ts fötter en underdånig nyåhrs lyckönskan nederläggia, medh innerlig hiertans böön, att den högste guden täcktes välsigna, beskyda och mildeligen bevara min allernådigste herre från all skada och fahrlighet så hemliga som upenbarliga, hvilka des fiender E. M:t gärna åstunda värkställa, intet allena i detta åhret uthan uthi mångfaldiga effterfölliande, och att den högste af nåde täcktes altidh och allestädes E. M:ts Kongeliga och höga deseiner befrämia och att des vapen altidh måge segersamma vara öfver min nådigste herres troolössa fiender, at [han] således på slutet må öfver dem triumphera medh all förnöjelsse, hela riket och länder till gagn och beskyd samt alla des trogna undersåtare till största hugnadh, välfärdh och glädie.

Der näst gratulerar iag min aldranådigste herre af alt mitt hierta till des lyckeliga öfverkomst uthi sina länder. Gudh vare innerligen låfvat och åhrat, som alles våre trogna böner hört hafver, och förhielpe ännu vidare, att alt härefter må efter eget behag och eget nöje väl lyckaz. Det ehrfordrar och min plicht att som kårstads(!) inkomma medh en underdånig raport om vår march och tillståndh. Iag månde fuller nyligast ifrån Offen advertera Hr landzhöfd. Feif hvadh till den tijden passerat var, hvilket han tvifvels uthan i underdånighet läre hafva E. M:t insinuerat. Som vij nu i dessa dagar hafva hint hijt till Wien och passerat igenom förstaden under contraskarpen, som de oss rutan[1] gifvet, och stan-

[1] Marschruten.

nade sombliga ½ och andra 1½ mil från staden vägen åth Lintz. Vår marche har gudilåf alt hitt intill gått lyckeligen och väl för sig, så att eij många offic[erare] och gemena hafva siuknat. Dock [äro] 2 off[icerare] döda [samt] 2 dragoner och några drängar. Off[icerarne] var en leut[enant] och en fändrik. Man har sökt under vägen att anskaffa dem hvadh de emot kölden behöft, som päItzar, stöflar, strumpor, myssor och skiortor, så långt som vår pung har räkt till. Men mäst alla offic[erare] äro afslettna och lida en deel af dem nödh emot den starka kölden; hvarföre har jag låtet Erensköld och Såldan[1] komma till mig att först höra huru mycket de hade upnegotierat för indelningarnas[2] underhåldh och fortbringande, effter medh våra cassor var slätt bestält. Sedan taltes vj och vedh om beklädningen, så både för offic[erare] och gemena, effter rettnu alt blir afslettet, om der till och ej kunne finnas rådh. Till den första punkten svarades, att de hade fämton eller säxton tussendh rigzd. corant., hvar till strax giordes anstalt, att hvar indelning fek 3,000 rigzd., och sedan per vexel ville Erensköld skaffa oss ännu 15,000 på Nurenberg, medh hvilka sedlar Soldan i dessa dagar läre gå föruth till Nu[r]enberg, att till vår ankomst så anstella, att pänningarna kunna stå i parat, doch medh den cauteèl, att i fall kopmennerne i medlertidh ej få ifrån E. M:t hvarest de hafva en fond, hvar af de kunde för deras förskått göra sig betalte, så kunde således deras växlar ej gälla. Hvadh beklädningen angår, sade Ernsköld, kunde och fuller finnas rådh till, allenast, som åfvanbemält är, de måge vetta, hvarest de säkert blifva åtherbetalte, och i fall de för deres nyligen avancerade penningar nu blefve promt betalte, så vore de färdiga att åther förskiuta 4 eller 500/m rigzd. Altsså har iag tä[n]kt vara helt nödigt, intet allenast E. M:t detta underdånigst insinuera, uthan och på alles våre vägnar, i diupesta underdånighet suplicera, det täktes E. K. M:t vara så nådig, at der om låta göra en fordersam anstalt, så framt icke både den ena som den andra vedh denna långsamma marchen må crepera och för köldens skull komma at siukna. Föruthan det ser det så snöpligen uth iblandh så mycket främant fålk, som dageligen möta oss i qvarteren af de kejss[erlige] off[icerarne], att de snart ej töras vissa sig. G:l leut. Wilchek,[3] som dagel. mäst är medh oss i föllie, gör som offtast off[icerarne] den åhran och biuder dem til gäst, men sannerlig största deelen skämmas at vissa sig. Vi kunna ej nogsamt beröma den anstalt som kejsaren genom prins Eugeniuz till vår durchmarch giort har, föruthan att oss emot qvittenz dageligen lefve[reras] och medelas till vår nödiga uthkomst så till hästars

---

[1] *Gustaf von Soldan*, öfverkrigskommissarie.

[2] Den ifrån Turkiet tågande truppen var delad i 5 s. k. »indelningar».

[3] Grefve *Heinrich Wilhelm Wilczek*, fältmarskalklöjtnant, hofkrigsråd, f. d. sändebud hos tsar Peter, var sänd af kejsar Karl VI att komplimentera och beledsaga Karl XII under hans resa genom kejsarens land, men han träffade ej konungen. Konungen hade nemligen inkognito skyndat honom förbi.

som fålkets underhåldh, att ingen kan medh skäl klaga. Dett är ej at beskrifva den höflighet, som oss vederfars så af lägre som högre. Vij hafva undervägen haft tree gen:l leutnant[er], menn ingen gått öfver gr. Steinvill[1] i Cronstadt. Hans anstalt var den bästa. Gen:l leut. Regal, en lutherz man, åhr gouverneur i Offen, kejsarens bästa infanterist, en redelig och braf gene[ral]. Jag och de andra kunna ej till fyllest beröma all den honeur och civilitet, som [han] oss viste en passant, att den sama var för mycket för simpla capiteuer, för hvilka vij oss öfver alt angifva och på alla portar i qvarteren anskrifs. Men de lee åth oss, säjandes: »Vij veta redan förlängst, hvadh för fålk och af hvad carachterer I äre. I läre intet villia, att vi så dumma äre at icke gifva Eder den heder, som I böre hafva». Gl gr. Wilzick är och en braf man, men mer minister än soldat. Han har så egne maner, som ej äre så behageliga som de andre. Doch man kan ej annars säja, at icke han och gör hvad han kan att obligera oss medh. Han har fölgt oss genom hela Ungern. Nu går han genom Österriket medh oss alt intill Ingålstat i Bejern. När vi komma på vägen något när emott Regenzburg har Hr håf cantzl. Muller[2] före sin afressa skrifvett oss till, att vi skola sända en off[icer] för uth till resident Storre[3] att förnimma huru les Estatz de l'Empir sig om vår march uthlåta, hvar efter vi oss då rätta skola och vidare underdånigst der om raportera, hemställandes alt detta uthi E. K. M:ts nådige förssårg och väntar här öfver E. K. M:ts nådiga bönhörlesse. Framhärdandes etc.

21.

Nurenberg den 29 Januari 1715.

Som äntelig E. K. M:ts fålk och ressande indelningar så långt hijnt, att de alla här när staden i går forbij gingo in uthi det Ansbakska, och så, effter mårgondaggsens rastdag, i öfvermårgon fortsättia vår ressa till det Hessiska, räcknas här ifrån vedh pas 40 mil, hvilken väg vi förmoda läre kunna förrättas uthi 14 dagar. Altsså berättas underdånigst, att här tills hela vägen lyckeligen afluppen är, allenast några siuka och fåå döda under vägen blifvet. En olycka hände vedh ingången uthi Bejern, i det at ryttmästare Silfversparre[4] blef ihiel stucken i fylleri af en capiten benemdh Skönsberg, en tysk, hvilken antogs i Bender för två åhr sedan. Han salverade sig strax, doch icke rätt långt som sades. Man har låttet inqvirera och effterfråga, så mycket man kunnat i hastighet, men för den sta-

---

[1] *Stainville*, grefve, kejs. gen. befälhafvare i Siebenbürgen.
[2] Friherre *Gustaf Henrik von Müllern*.
[3] *Justus Henrik Storren*, svensk abgesant i Regensburg.
[4] (*Kjell Magnus?*) *Silfversparre*. Dråpet skedde d. 10 Jan. 1714.

dige marchens skull, som och genom hela Bejern måste hvar trop marchera för sig sielf fram ått Ingulstad, har man ej rätt kunnat om deras träta fått uthleta af dem, som der hos vore, huru saken hänger till hopa, hvilket ej sig låter göra, för än man på någon ort kommer at stå stilla. På hela vår march kan man ej nogsamt berömma all den höflighet, som oss vederfahren[är] så uthi käjsaarns länder som och uthi det Bejerska, oachtadt att just i det vij på ena sidan kom in i landet, så skedde evacuation på den andra sidan, de kejsserliga regement:e mötte oss att gå ur Bejern och de bejerske ginge åther in igen, och var hos fålket en ogemen glädia. Gref Arco, bejersk gen:l, kom in uthi Munkhen och g. Levensten[1] gek till Vien. En g:l major benemdh Taufkerken[2] af de bejerska funno vi för oss uthi Ingålstad som gouverneur öfver staden och en deel af landet, en öfvermåtton beskedelig och höflig man. Men i Ingulstad mötte oss deputerade ur det Eikstetska af de geistliga, hvilka icke voro halfparten så höflige, säjandes deras herrar tilläte väl passagen genom deras landh, men för betalning. Vi topperade strax, och effter vi ej der stodo mer än en natt och två halfva dagar, altsså belåp sig icke rätt stort på hvar indelning. Men strax vi kome genom en lijten districht af det Neubur[gska] och in uthi det Nurenberska så blefvo vi på alt sätt öfvermåtton väl fängnade, att om de nurenberska kunna bära oss på händerne, så giorde de det gärna. Iag reste i går derföre hijt in att effter aftal öfverläggia medh Hr g:l leut. Hård,[3] och till den ändan badh honom gå föruth at tala medh Ernsköld och Soldan, och sökia, det Ernsköld ville anskaffa så mycket medel, som offic[erarna] och de gemena kunde kläda sig medh, effter en stor deel det heel nödigt behöfva så uthi ett som annat. Men när iag i går kom hijt in. så var g:l leut. bårta, och stodh jämväl Erensköld då just på språng att sätia sig på påstvagnen at gå till Hamburg. Dåch talte iag få ordh medh honom angående denne åfvannämnde negosen, då han gaf mig kårt svar, att först togo han sig det ej på, för än han hade order af E. M:t, och sedan funne han det ogörliget at bringa köpmännerna der till, för än de viste, hvarest fonden vore, hvar de kunde göre sig åtherbetalte. Doch har Ernsköld upnegotierad 20,000 rigsd. corant, som Soldan till tropparna hafver utdelt, nembl. 4,000 till hvar indelning, hvilka läre kunna på två månar räkia till off[icerarnes] månadzpengar och de gemenas —?— samt andre dageliga nödvändiga uthgifter. I Hessen vedh Cassel förvänta vi E. K. M:ts nådiga villia, huru vi oss förhålla skola, effter envojen Storre uthi Regenzburg mig tillskrifvet, at de Hanoverska oss ej villia passera låta. I medlertijdh bönfaller iag aldraunderdånigst, det täcktes E. K. M:t af medfödh mildhet och nåde hafva des gambla och ringa tienare uthi ett nådigt minne, framhärdandes etc. — — — -

[1] *Löwenstein.*
[2] *Tauffkirchen.*
[3] Friherre *Karl Gustaf Hårdh.*

22.

Cassel d. 25/14 Feb. 1715.

Det fordrar min underdånige skyldighet att raportera, det vi medh indeluingar äre uthi det Hessiska inträdda för 4 dagar sedan, och stå de alla några timar från Cassel, hvar trop för sig. Den närmaste, som är min, står 8 timar här ifrån och har Hans Durkleut Landgrefven[1] befalt mig gifva dem order, at de skola ännu stå ett par dagar uthi hans land, at de få hvijla sig, effter de så långa marcher en tijdh bårtåth giort hafva, som 8 à 9 timar om dagen, och således hästarna mächta af sig komna som och en stor deel creperede [äro] och i föllie deraf fålket på vagnar sig fortbringa låta. Hans Durchleut. Landgrefv[en] har öfvermåtton nådigst mig emotaget, samt alt hvad svänsk heter gör Hans Durkl. all nådh och höfvlighet, berömmer och den nådh, han hos E. M:t i Stralsund niutet, och önskar, han kunde min allernådigste herre uthi något reelt vissa den extime och trogne hiertelag, han för E. M:t i sitt hierta bär. Jag resser i mårgon uth till indelningarne och föllier dem till den Hannovirska gräntzen, som är 3 à 4 mil här ifrån, att lefv[erera] Hr g:l leut. Hård alt samans i händer, förmoda[n]des således noga uthi all underdånighet fulgiort E. K. M:ts nådigste ordres. Och sedan har iag måst låfva Hans Durchleut. at koma hijt igen tillbakars och några dagar hos honnom förblifva. General förslagett på hästar och fålk föllier effter order här hos,[2] men som iag detta skrifver, får jag bref af Hr g:l leut. Hård, som skickar mig en copia af gene. m. Bottmar,[3] hanoversk comendeur på gräntzen vedh Göttingen, som förmähler den ändring, som vedh vår durchmarch sig tilldraget ifrån dett hanoverska håfvet, sedan han sin capten leutnan. Valter till oss skickade vedh inträdet uthi det Hessiska, nembl. som var tillbakars rest medh bref från mig till g:l major Bottmar att närmare inhämta deras tankar om vår durckmarz genom det Preusiska, efter han i sit förre mente, de läre villa något difficultera, men doch trodde, at de skulle sig beqväma låta, enär de sågo, at de hanoverska det bevilliade. Var det altsså orsaken, at iag sände honom till sin g:l major tillbakars och lät honom förstå, at vi inga order hade att göra om vår durkmarch till det preusiska håfvet någon reqvisition, uthan det kunde de bägge under sig afgöra, efter han då föregaf, at de hanoverske ej flera kunde genom deras landh marchera låtha än vedh paz två delarne, men mente den 3:e delen kunde väl genom det Brandeburska passera, särdeles efter att uthi det Hanoverska så ondt i detta åhret vore efter fourage, at de nappast deras egna troppar kunde underhålla. Altsså är der på bemälte capit. leut. Valters

[1] *Karl I* (1670—1730), fader till svenske konungen Fredrik I.
[2] Det finnes ej bland Sparres bref.
[3] Friherre *von Bothmer*, gen.-major af kavalleriet och öfverste för ett dragonregemente.

medh innelagda copia[1] af g:l Bottmarz bref till Hr g:l leut. Hård i aftos komen, som nu medh föllier, hvar af kan ehrsees, hvaruthinnan dificulteten består. Men som g:l m. Bottmar begärer, att man med troppar[n]a sachta marcherar, till des man får svar genom dee expresser, han strax afskikat både till Hannover som till det preusiska håfvet, hvaruthinnan han vill desabuzera dem ifrån det rychte, som har till dem komet, at vi under vägen upköft en qvantitet hästar, at remontera E. M:ts cavalleri medh, att då der på läre föllia, at de ej vidare dificultet göra läre at låta en deel af våra troppar passera genom det Brandeburska. Läre altsså vara bäst, att man gör små marcher till at vinna den tiden att deras svar kommer, hvilket Hans Durchleut och för gått funnet. Har iag derföre detsamma Hr g:l l:nt Hård veta låtet, att han får låf att stå i dene herres gebiet eller på gräntzen, till des svar komer. Soldan är och komen från Frankfort medh resten af pennigarna för indelningarna. Ernsköldh, som är i Hamborg, har iag och tillskrifvet, at, om möjeliget vore, han kunde skaffa emot fålket på vägen så myket som off[icerar]e till nödig beklädningen behöfva kunde, effter de störste deelen äro afsletne. Vägarne här i landet som annorstedes äro af detta thöövädret så obeskriflig diupa och elaka vordne, att de fast inpracticabla [äro]. Och i fall Hans Durkl. Landgrefv eij vore så obligant at låta oss något hvila i hans landh, vore säkert nog hela sviten innan kårt til foot. Mera vet iag ej dena gången, uthan af innersta hierta önskar etc. — — — —

23.[2]

Gibelshausen[3] d. 22 Februari 1715.

I följe af min underdånigste plicht och skyldighet bör jag icke underlåta E. M:t föredraga, huruledes sedan mit sidsta bref utur Cassel omskifftet af puissansernas företagande angående vår marchs framgång har varit så ostadigt, at ingen liten contenance behöfdes at reda sig uthur theras omilda upsåth. Ty först är af thet hanoverska håfvet en commissarius vijd namb Möller för några dagar sedan ankommen, berättandes, att fuller hälfften af K. M:ts folck kunde gå genom landet, men påstod, att andra hälfften i följe af convention emellan them och Preussen borde gå genom thet Brandenburgska; föregifvandes lijckvel effter många giorde undflychter, at, therest af Preusiska sidan emoth förmodan durchmarchen intet skulle tillstädias, hela menigheten kunde komma att gå genom thet Hildesheimska och Wolfenbüttelska till Mecklenburg och så wijdare; hvilket alt Hr generl. lieut. Hårdh mig till Cassel berättat. Nu haf[ve]r i följe af sådane giorde declarationer b:te Hr generl Hård företagit sig at framskynda marchen och till then endan på vägen

---

[1] Denna kopia saknas.
[2] Endast underskriften är af Sparres hand.
[3] *Gieboldehausen*, vid Ruhme, nu i amtet Grubenhagen, Hannover, låg då i det kurfursten af Mainz tillhöriga furstendömet Eichsfeld.

begifvit sig till Hr gener. majoren af the Hanoverska Baron Bothmar, at dehls tacka honom för thes hafda besvär, dehls och inhemta nogare kunskap om theras intention, men måtte åther oförmod[eligen] höra be:te gener. svahr, huru thet vore honom okärt att berätta innehållet af sina sidsta ordres, som lydde, at absolut intet låta mera passera en sosom helfften, och at then andra helfften borde begifva sig i thet Brandenburgiska. Emedlertijd hade redan Hr general lieut. Hård bruckat then försichtighet at effter vahnligheten vijd durchmarcherna här i landet affärda några officerare till vederbörande att begära, thet måtte nödiga commissarier infinna sig att föra K. M:ts folck genom landet, men serdehles öfversten Grubenhielm [1] till Halberstat med samma commission, på thet the sedermera intet skulle kunna invenda, at the intet i rättan tijd hade hafft kunskap om folcketz ankombst. Emoth hvilken gener:l af the Brandenburgska Gref Dähnhoff sig fuller mycket höflig anstelt, svarandes, at på E. M:ts egna genom thes ministre vijd Brandenburgska håfvet giorde ansöckning allenast 300 man och så många hästar kunde gå egenom, hvaremot b:te öfverste invent, at thet hanoverska huset sig yttrat at villia låta hälfften passera, påståendes, thet måtte af preusiska håfvet och tillstädias thet samma för andra hälfften. Hvar uppå be:te general affärdat en courier till Berlin och sagt sig villia förmoda, att enteligen thet skulle kunna låta göra sig, gifvandes altså en blåt förhopning, men intet något alfvarsamt svahr. Ehuru nu således sackerna synes vara tvifvelachtige, lärer dock marchen i mårgon gå för sig til thet Hildesheimska, varande intet hinder angående Gel. major Zulich med the trenne sidsta indehlningarne, men afventas på vägen E. M:ts nådigste villia hvad vijdh sådan sackernas beskaffenheet för medel brukas bör angående Hr Generl lieutenant Hårdz andra hälft, och therest alla andra påfun[d] skulle slå fehlt, folcket genom små hopar till 10 a 20 man kunde öfver hielpas, eller på hvad sätt E. M:ts nådigste behag är att manskappet skall föras egenom. Ty att länge stå qvahr på ett stelle tåhler intet cassans tillstånd.

Jag hade fuller i förmågo af E. M:ts nådigste permission kunnat ifrån Cassel, som ligger föga en 1/2 mijl ifrån hanoverska grentzen, begifva mig bårt och öfverantvarda hela omsorgen i gener. lieutenant Hårdz händer, hvars nijt och ijfver jag intet nogsamt kan berömma. Men then ömheet, jag haf[ve]r för E. M:ts tiänst, kunde intet tillstädia, att jag vijd sådant tillfälle skulle draga mig unnan, utan fast hellre betyga then underdånigste plicht, som mig åligger. Hvar före jag hijt rest att öfverleggia med H. H:r generalerne, lembnandes thet öfrige åth Hr Öfversten Grothhusen, som lärer kunna muntel. berätta E. M:t om alt, som på hela marchen föreluppit, hvarpå jag mig förlijter, förblifvandes ytterligare med all underdånig vördnad etc. — — — — — — — — —

[1] *Gustaf Grubbenhielm.*

Svensk lösen.

Denna utgjordes af två skott.

Det har visserligen uppgifvits[1] att svensk lösen utgjorts af fem skott eller samma antal, som ännu i dag enligt gällande salutreglemente skjutes af svenskt örlogsfartyg vid passerande af svensk fästning. Men så är icke förhållandet; svensk lösen och salutreglementet hafva icke något med hvarandra gemensamt.

Första gången uttrycket svensk lösen förekommer i svenska flottans i sjökrigsarkivet förvarade handlingar är år 1635. Den 1 juni detta år utfärdade Amiralitetskollegium instruktion[2] för skeppskaptenerna Petter Pettersson och Hans Wulfstorp att på sina skepp öfverföra trupper till Riga och tillbaka till Stockholm frakta hampa. Det heter i 4:e punkten:

>»Om dem möter något danskt skepp, skola de gå dem så vida förbi, som vinden och kosan tillåta, icke görandes vidare Ceremon(i) med dem, än skjuta svensk lösen och hålla dermed sin gång. Men i fall att de blifva fiendtligtvis antastade, skola de efter yttersta förmåga sig deffendera och försvara.» Undertecknadt af riksamiralen frih. Carl Carlsson Gyllenhjelm samt amiralerna Claes Fleming och friherre Erik Ryning.

Därefter blir det vanligt att föreskrifva i de af Amiralitetskollegium utfärdade instruktionerna för skeppsbefälhafvare, som gå åt danska farvatten, att de skola hälsa med svensk lösen, när de möta danska örlogsskepp eller passera Kronborgs slott. Men af huru många skott denna lösen bestod, antydes först i den seglingsorder för flottan, som amiral Erik Ryning utfärdade i Dalarö hamn den 10 juli 1641,[3] då han stod i begrepp att segla öfver till Tyskland. Där förekommer nämligen:

>»Emellertid hvar olycka vore, att vi skildes åt i sjön och något skepp komme till mötes med konungen i Danmarks örlogsskepp, då helsa dem med lösen, nemligen 2 stycken.»

Med stycken afses här kanoner.

Ytterligare må anföras Amiralitetskollegiets instruktion den 12 maj 1642[4] för skeppskapten Adam Weli att med skeppet Oxen segla till Königsberg:

---

[1] Nordisk Familjebok: »Lösen.»
[2] Sjökrigsarkivet, Afd. D. 2; Am:tskoll. registr. år 1635.
[3] Sjökrigsark. Afd. D. 2; Am:tskoll. registr. år 1641.
[4] D:o d:o; d:o år 1642.

»Der han i sjön antingen uti fram- eller återresan möter några af konungen i Danmarks örlogsskepp, kan han helsa dem med lösen af 2 stycken, — — — På strömmen vid Pillau och Königsberg skall han sig så förhålla, att när han dit kommer och derifrån afseglar, skjuta lösen hvardera gången och på hvar af dessa orter med 2:ne stycken.»

Det torde vara uppenbart, att med befallningen att afskjuta två stycken, afses att två skott skulle skjutas, ett med hvardera stycket. Dessa voro säkerligen laddade i förväg, emedan laddningen fordrade lång tid. Att denna uppfattning är riktig, bevisas af riksamiralen grefve Gustaf Otto Stenbocks meddelande vid Amiralitetskollegiets sammanträde den 29 juli 1668.[1] Han underrättar, att han gifvit följande order till holmamiralen, huru förhållas skall vid skeppet Stora Cronans löpande af stapeln den 31 i samma månad:

»Förr än det aflöper, skall påsättas 2 stycken samt några flaggor, och när skeppet är af stapeln aflupit och i sjön kommet, då skjutes svenska lösen med samma stycken, hvar uppå de andra skeppen, som ligga på strömmen, skola svara *i lika måtto med tvenne skott.*»

Dubbel svensk lösen däremot förekommer ytterst sällan och endast vid särdeles högtidliga tillfällen. Ett sådant var t. ex. i juli 1674, då skeppen Äpplet och Hjorten hade kommit till Dalarö med »furstliga personer af Holstein» och dessa skulle föras upp till Stockholm med 7 kongliga jakter, 6 stora slupar och 8 espinger. Amiralitetskollegium föreskref den 4 juli, att när jakterna komma upp på strömmen, skola de först hälsa »flaggen»[2] med svensk lösen och då svaras med tio skott; när de därefter passera skeppen, som ligga på strömmen, skjutes från hvarje skepp dubbel svensk lösen; när de slutligen komma till slottsbacken, hvarest de furstliga personerna landstiga, hälsas flaggen[3] från jakterna, hvarpå svaras från 10 halfva kartower vid corps de gardet och därpå återigen från hvarje skepp på strömmen dubbel svensk lösen.[4]

Nu är svensk lösen ett minne blott. Men månne den ej ännu fortlefver i de reglementerade fyra hurraropen för kunglig person och två för andra vid aftackande af trupp?

Axel Zettersten.

---

[1] Sjökrigsark. Afd. D. 1; Am:tskoll. protokoll år 1668.
[2] Flottans flagg, som denna tid blåste på Beckholmen.
[3] Antagligen slottsflaggen.
[4] Sjökrigsark. Afd. D. 1; Am:tskoll. prot. 4/7 1674.

Västgötar och östgötar i slaget vid Helsingborg 1710.

I slutet af Stenbocks bref till defensionskommissionen, dateradt valplatsen den 3 mars 1710 (Hist. Tidskrift 1890), talar han om de förluster svenskarne lidit och tillägger: »Det saknas och några af troupperna ifrån venstra flygeln, som först drabbade, att man intet vet hvart de [äro] blefne; men iag förmodar de skola till deras väl förtiente lön återfinnas i landet.»

Då de trupper, som »först drabbade» på vänstra flygeln, voro Västgöta och Östgöta rytteriregementen, har man, naturligt nog, antagit, att Stenbocks yttrande gällt dem, så mycket mera som man vetat, att dessa regementen lidit stora förluster. Och de danska källornas vittnesbörd, att de båda regementena efter tapper strid och stora förluster delvis blifvit sprängda, har ansetts såsom ytterligare ett stöd för det gängse antagandet.

Nyligen har i krigsarkivet påträffats en samling ankomna bref till krigskommissariatet vid Stenbocks här 1710, hvilken ställer frågan i ny belysning.

Dagarna efter slaget infordrades styrkebesked från de olika regementena i Stenbocks här. Dessa, som i allmänhet äro dagtecknade den 5. och 6. mars, återfinnas uti krigskommissariatets brefsamling och jämte dem två på styrkebeskeden grundade sammandrag, det ena för rytteriet, det andra för fotfolket, båda dagtecknade den 7. mars. De uppgifter, som uti dessa handlingar lämnas om döde, sårade och fångne, har man länge känt, enär desamma redan 1710 offentliggjordes uti en i tryck utkommen lista. Men om skingradt manskap har den tryckta listan icke lämnat någon upplysning.

Uti nyss omnämnda sammandrag för rytteriet redogöres noggrant och utförligt ej blott för döda och bortkomna i slaget samt blesserade utan äfven för kommenderade, arresterade, »sjuke här», »sjuke annersteds», vakanta nummer, friske närvarande samt »absentes». Man ser sålunda, att med namnet absentes här torde förstås skingrade (permitterade kallas »förlofvade»).

Af nämnda sammandrag finner man, att Östgöta rytteri mistat af sitt manskap i döda och sårade omkring 16 %, Västgöta rytteri t. o. m. 61 %, och det tredje regementet i ordningen, som ingrep på vänstra flygeln, Västgöta tre- och femmänningar (Odelström) 39 %, men att vid dessa regementen icke en enda man upptages såsom »absens.» Däremot kan invändas, att nämnda regementens besked, dagtecknade på 6. dagen efter slaget, icke mycket bevisa i fråga om skingrade, enär de saknade ju haft god tid att återkomma. Såsom någonting egendomligt kvarstar emellertid det sakförhållande, att af de förmodade skingrade *hvar enda en* återkommit. Dessa

regementen ha i så fall varit mera gynnade af slumpen än Smålands rytteri, där ännu den 6. mars räknades 23 »absentes».

Om sammandraget för rytteriet visar ett synnerligen litet antal absentes, är förhållandet ett annat, då man granskar sammandraget för fotfolket. Detta sammandrag är vida mindre utförligt och upptager blott tre rubriker: döde, blesserade och absentes, men af andra utförligare styrkebesked från närmaste dagar synes, att ordet »absens» här har samma betydelse som vid kavalleriet, och att så är fallet, styrkes ytterligare af ett af beskeden från den 6. mars, som jämte rubrikerna döde och blesserade har i stället för absentes »bortkomne i action».

Vid infanteriet finnas absentes på alla regementen utom på två, och antalet växlar mellan 3 och inemot 60. Ett regemente gör dock ett undantag från dessa siffror: von der Noths Upplands femmänningar. Där uppgå absentes till 7 officerare, 3 underofficerare och 220 man korpraler och menige, och är detta regemente det enda, där någon officer upptages uti absenskolumnen.

Dess bättre finnas bland krigskommissariatets bref flera styrkebesked för von der Noths regemente, och efter dessa har bifogade tabell öfver manskapsstyrkan blifvit uppgjord.

	Döde i striden	Sårade	»Absentes»	Kommenderade	I arrest	Sjuka här	Sjuka annorstädes	Vakanta	Friska presentes	Summa
Besked, odat., Hästveda(?) . . .	—	—	35[1]	9	2	55	37	70	752	960
» 19. febr. 1710, Eriksholm .	—	—	23	6	1	41	26	69	794	960
» 4. mars, Helsingborg . .	56	151	220	—	—	—	—	—	—	—
» 5. mars, Helsingborg . .	56	151	69	6	1	26	180	69	402	960
» 12. mars, Stäfvin	68	142	72	6	1	39	180	69	383	960
» 19. mars, Simontorp . . .	80	137	60	6	1	107	165	69	335	960

Man erfar sålunda, att vid Eriksholm voro ej mera än 23 absentes. Den 4. mars träffar man i absenskolumnen den oerhörda siffran af 7 officerare, 3 underofficerare samt 220 korpraler och menige, men redan följande dag visa sig officerarne och underofficerarne återkomna, och de absentes hafva minskats med 151 eller i allt till 69. Sedan upphör emellertid den raska återströmningen, så att 14 dagar senare, den 19. mars, upptager beskedet ännu 60 absentes.

Här kan anmärkas, att beskedet den 5. mars öfverfört största delen af »absentes» till rubriken »sjuke annorstädes». Sammandraget den 7. mars har emellertid ej fäst afseende vid denna förändring, utan

[1] »Efterblefne »

på samma gång det lagt till grund för sina uppgifter om det öfriga infanteriet beskeden af den 6. mars, låter det för von der Noths regemente kvarstå uppgiften från den 4., änskönt ett senare besked finnes.

Man hågkomme vidare, att om ock beskedet af den 5. mars är än så riktigt, så lämnar dock beskedet den 4. mars ett annat intryck, och Stenbocks yttrande fälldes den 3. Är det för öfrigt blott en händelse, att beskedet från von der Noths regemente inkommit först af alla, två dagar före det öfriga infanteriets? Härmed vare emellertid huru som hälst, är det detta regemente, som, äfven om reduktionen den 5. mars tages för god, har största antalet absentes af alla regementena.

Ifrågavarande regemente stod i 1. träffen näst ytterst på centerns vänstra flygel och var af infanteriregementena det andra i ordningen, som ingrep i striden.

Som bekant har Stenbock skrifvit ännu ett utförligt bref om slaget vid Helsingborg, dateradt Stockholm den 15. juni 1710 och adresseradt till konungen. Efter en redogörelse för rytteriets strid på svenska vänstra flygeln, hvilken strid, efter hvad danska källor tydligt visa, ägde rum skild från centern, söder om Engelholms vägen, medan däremot centern stred norr om denna väg, inleder han sin skildring af *centerns* kamp med följande ord: »Imedlertijd war och så wårt Infanterie kommit igenom morastet och anföll med oförlijknelig frijmodighet dät danska . . . Den wänstra flygelen, emädan den war intill fienden närmast awancerad, commenderades af H. General Major Palmquist och Öfverste Hammilthon som giorde General Majors tienst och hade 500 man utur Malmö af däss egit och Öfverst Sinclairs Regimente, hwilken som han aldra ytterst på Wänster stod, så giorde han den första attaquen, under en mycket häftig fiendens Eld» . . . Det var just till den brigaden, som von der Noths regemente hörde.

Då man hör Stenbock uttrycka sig med dessa ord, begagnande benämningen »vänstra flygeln» äfven för infanteriet, förklarligt nog, då rytteriet kämpade för sig själf på en annan del af slagfältet, kan man icke då ifrågasätta, att det var von der Noths regemente, som han åsyftade med sina dunkla ord i brefvet den 3. mars?

J. P.

Sammandrag

af de uti »Krigs Commissariatetz Ankomne Bref 1710» förekommande, Helsingborg den 7. mars 1710 g. st. daterade uppgifter om döde, sårade och »absentes» bland manskapet vid resp. regementen.

Rytteri.	Döda	Sårade	Absentes
Västgöta rytteri	71	290	—
Östgöta »	68	83	—
Västgöta tremänningar (Odelström) . .	82	114	—
Skånes tre- och femmänningar (Morman)	23	65	—
Smålands rytteri	25	63	23
Adelsfanan	5	4	—
Upplands tre- o. femmänningar (Bennet)	30	20	1
Riksenkedrottningens lifreg:te till häst	48	76	—
Lifregementet till häst	23	49	—

Ingen officer eller underofficer var absens vid rytteriet.

Fotfolk.	Döda	Sårade	Absentes
Hamiltons och Sinclairs reg:te . .	51	146	—
von der Noths reg:te	56	151	220
Schommers »	85	97	20
Jönköpings »	28	96	12
Kronobergs »	8	101	12
Elfsborgs »	94	252	48
Södermanlands »	88	121	—
Östgöta »	11	44	8
Västmanlands »	9	18	42
Kalmar »	4	20	56
Upplands »	35	101	45

Vid hvartdera af Elfsborgs och Östgöta regementen saknades 1 underofficer. Vid von der Noths regemente voro absentes 7 officerare och 8 underofficerare; vid öfriga infanteriregementen var ingen officer eller underofficer absens.

Svenska silfverskatter i Moskwa.

Då nyheten om den af amanuensen Fr. Martin i Moskwa »upptäckta» samlingen af svenska regenters gåfvor till ryska tsarer först spred sig i Sverige, syntes i dagspressen en till formen ganska skarp protest mot att någon som helst upptäckt ägt rum, enär samlingen som sådan skulle varit känd af alla de resande, som med någon uppmärksamhet genomgått de Kremlska museernas sevärdheter, och enkannerligen noga bekant för flera svenska vetenskapsmän, de där på uppgifven tid tagit densamma i betraktande och hvilka i så måtto kunde anse sig äga prioritet på upptäckarehedern. Oafsedt att herr Martin ej själf lärer hafva velat bestrida vederbörande den ära dem kunde tillkomma, har han numera genom att gå from sounds to things gifvit ett svar på detta lilla angrepp, genom hvilket han på samma gång gjort sig förtjänt af uppriktig erkänsla från alla dem, som vare sig från konsthistorisk eller kulturhistorisk synpunkt kunna komma att ägna de ifrågavarande föremålen sitt intresse. Genom sitt nyligen utkomna arbete »*Svenska kungliga gåfvor till ryska zaren 1647—1699*» (Stockholm 1899, st. 4:o), tillägnadt H. M. Konungen, har han därjämte riktadt den svenska bokmarknaden med en produkt, som af flera skäl synts oss böra påkalla våra läsares uppmärksamhet.

Utan alltför stor öfverdrift torde kunna påstås, att de rika bidrag våra beskickningsarkiv innehålla till belysning af forna seder och bruk i de länder, med hvilka Sverige stått i diplomatisk beröring, ej hittills kommit vår historiska litteratur till godo i den utsträckning, som de i hög grad förtjäna. Hvad särskildt Ryssland angår, hvilket land jämförelsevis sent antagit västeuropeiska sedvänjor i sina internationella förbindelser och därför genom sina egendomliga förhållanden är särskildt ägnadt att i detta hänseende tillvinna sig intresse, äro väl de äldsta legationsakterna utgifna (af H. Hjärne, Upsala 1884), och 1673 års svenska beskickning till Moskwa har efter protokollen i Svenska riksarkivet varit föremål för en liffull skildring af Th. Westrin (i Ny Illustr. Tidn. 1881), men bortsedt därifrån att de förra omfatta endast en jämförelsevis kort tidsperiod, och att den senare tyvärr är nog svåråtkomlig för en större allmänhet, äro likväl källornas rikedom och värde så stora att hvad sålunda gjorts tillgängligt ingalunda kan anses tillfyllestgörande. Som ett exempel på hvad de svenska arkiven i denna väg kunna erbjuda behöfva vi blott erinra om Er. Palmqvists enastående s. k. relation, som efter en tvåhundraårig så godt som fullständig glömska för icke mycket mer än ett år sedan här utgafs i en originalet värdig reproduktion, och som, då den först blef bekant i Ryssland, äfven där väckte det största uppseende.[1] Men äfven de i öfrigt mest ut-

[1] Se Historisk tidskrift 1899, s. 249 ff.

tömmande skildringar af 1500- och 1600-talens ambassader till Ryssland skulle vara ofullständiga, om de lämnade obeaktade de obligatoriska äreskänker från de respektive makternas regeringar, som därvid spelade en så stor rol och vanligen representerade ett särdeles stort värde. Då herr Martin företagit sig att efter noggranna undersökningar — ett flertal pjeser af förut okändt ursprung hafva af honom konstaterats komna från Sverige — utgifva afbildningar af de i Moskwa ännu bevarade svenska praktstyckena, har han därför också därmed lämnat ett förträffligt bidrag till 1600-talets såväl diplomatiska som kulturella historia. Han har dock, och med full rätt, icke därmed ansett sitt värf slutadt. Huru förtjänstfullt ensamt ett noggrant återgifvande af själfva föremålen än må vara, kunna dessa komma i sin rätta belysning först genom det ljus de svenska arkiven äro ägnade att kasta öfver deras historia, tillkomst, ursprung och kostnad, allt af största betydelse för ej blott svensk, men äfven såsom vi skola se för tysk konsthistoria under dessa tider. Efter omfattande forskningar har utgifvaren också kommit i tillfälle att framlägga en mängd aktstycken, som i detta hänseende äro upplysande. Till de 51 ljustrycksplanscher, med öfver ett hundratal afbildningar, som utgöra arbetets hufvudstomme, har utgifvaren fogat ej blott en orienterande redogörelse för de olika sändningarna (vid sex ambassader åren 1647—1699) och en detaljerad beskrifning äfven de skilda pjeserna, upptagande notiser om deras ändamål, vikt och inskriptioner samt tillverkningsstämplar, med hänvisning till bl. a. ryska inventarier öfver de samlingar, ur hvilka de hämtats, utan äfven ett större antal dokument (31 st.) till största delen ur svenska riks- och kammararkiven, hvilka delvis äfven för själfva beskickningarnas historia äro af vikt. Såsom inledning till det hela har J. A. Almquist skrifvit en kortfattad skildring särskildt af 1647 års ambassad, hvari han haft tillfälle att framhålla den genomgående olikhet i uppfattningen af skänkernas rätta natur, som förefanns hos gifvare och emottagare, och hvilken framkallade rätt skarpa konflikter mellan svenskar och ryssar, då de senare väl mycket älskade att i gåfvorna se en pliktskyldig tribut.

Ett spörsmål, som osökt tränger sig på en svensk läsare, är på hvad sätt sådana skatter, som här äro i fråga, kunde i Sverige sammanbringas. En sådan fråga kan ej heller anses opåkallad, då man får veta, att endast de silfverpjeser drottning Kristina 1647 lät öfversända till Alexei Michailovitch tillsammans vägde inemot 12,000 lod och kostade en summa af omkring 10,700 riksdaler, en efter dåtida värden mycket afsevärd summa, och det för öfrigt är bekant att utredningen af dessa legationer till följe just af kostnaden åtminstone vid vissa af dem gjorde regeringen verkliga bekymmer. Svaret vittnar i sin mån om säregna förhållanden. Många af de föremål, som nu beundras i den kejserliga ryska skattkammaren, hafva nämligen innan de öfvertogo sin bestämmelse att blifva en svenska statens äreskänk till en främmande potentat, bidragit till att pryda enskilda svenska mäns privathem, och forskningarna efter

deras ursprung från än den ene än den andre svenske aristokratens samlingar äro ofta icke utan sitt pikanta intresse. Tillfällen funnos nämligen, då svenska statens förråd af lämpliga presenter befanns så klent att regeringens eller rådets medlemmar, naturligtvis mot kontant erkänsla, själfva måste dela med sig af sitt större öfverflöd. Exempel saknas ej heller, som peka på att de understundom ej ogärna på detta sätt förvandlade sitt prydnadssilfver i mynt; det är åtminstone bekant att staten upprepade gånger af Magnus Gabriel de la Gardie återlöste föremål, som denne nyligen förut fått till skänks af sin nådiga drottning, men icke desto mindre hunnit att dessförinnan placera hos — pantlånaren. Öfvergå vi däremot till frågan om tillverkningsorten för de praktpjeser, om hvilka här är tal, vittna befintliga stämplar med bestämdhet om ursprunget. En mindre del är svenskt arbete — betecknande nog är detta proportionsvis bäst företrädt bland Karl XII:s sändning till tzar Peter — men det mesta, och däribland de största och i konstnärligt afseende vackraste pjeserna, har hemortsrätt i Tyskland. Det har därför legat nära att tänka på krigsbyte, och åsikter därom hafva verkligen framställts från tyskt håll, men sannolikt med orätt. Utgifvaren påpekar de betydande inköp och beställningar, som gjordes för svenska statens räkning i Hamburg och annorstädes och uttalar som sin åsikt att äfven i allmänhet svenskarnas omordade röfverier i trettioåriga kriget af en fortsatt forskning »skola visa sig alltmera tillhöra legenden».

Herr Martins vackra arbete, som utgifvits på W. Silfversparres grafiska aktiebolags förlag, framträder såväl med svensk som tysk text, men båda upplagorna tillsammans omfatta endast ett mycket begränsadt antal exemplar. Såväl papper som tryck äro förstklassiga och vignetterna samt det hos G. Hedberg utförda bandet äro komponerade af slottsarkitekten Agi Lindegren.

— *u* —

Internationell kongress i jämförande historia.

Den diplomatiska historiska kongressen, som hade sitt första möte i Haag i september 1898, sammanträder under den ändrade titeln »Den internationella kongressen för jämförande historia» (Congrès international d'histoire comparée) i Paris den 23 till 30 juli 1900 och utgör en bland den långa raden af kongresser, som världsutställningen har framkallat — antalet uppgår enligt ett oss föreliggande program till icke mindre än 106. Organisationskommittéen har till ordförande sekreteraren i franska akademien Gaston Boissier, till ordförande i verkställande utskottet R. de Maulde de la Clavière och räknar bland sina medlemmar f. d. ministern C. Burenstam och riksarkivarien Odhner. Ledamotsafgiften är 20 francs och kan jämte anmälan om deltagande adresseras till kongressens

byrå (Secrétariat général du Congrès) rue Raspail 10, Paris, eller till skattmästaren grefve de Tarade, rue Cambon 45, Paris.

Kongressen räknar följande sektioner: 1) allmän och diplomatisk historia; 2 jämförande författnings- och rättshistoria; 3) jämförande nationalekonomisk historia; 4) jämförande religionshistoria; 5) naturvetenskapernas historia; 6) jämförande litteraturhistoria; 7) konsthistoria; 8) musikens historia.

Det officiella språket är franska. Latin, tyska, engelska, italienska och spanska äro tillåtna. Öfriga språk medges, på villkor att en resumé på franska ofördröjligen meddelas.

Alla planerade meddelanden böra tillkännagifvas före den första juni till hvarje sektions sekreterare. Intet meddelande får i regeln öfverskrida 15 minuter.

Den första sektionen mottager alla slags meddelanden angående antika eller moderna staters inre öden eller yttre förhållanden. Särskildt påpekas frågan om den historiska metodologien och den historiska undervisningen. Äfven fästes uppmärksamheten på meddelanden om aktstycken rörande Frankrikes historia i olika länders offentliga eller enskilda samlingar.

För de öfriga sektionerna meddelas mera detaljerade program utan att dock vara exklusivt bindande. Den rättshistoriska, som endast mottager uteslutande historiska meddelanden (»communications de caractère exclusivement historique») upptager bland annat följande ämnen: »den närvarande beskaffenheten i hvarje land af undervisningen i rättshistoria»; »lämpliga metoder för utgifningen af rättshistoriska texter»; »det parlamentariska systemets ursprung»; »träldomen under medeltiden» samt »äganderättens begynnelser i den gamla skandinaviska rätten» (Origine de la propriété dans l'ancien droit scandinave).

Till den religionshistoriska sektionens ämnen höra: »de kristna kyrkornas inbördes förhållanden och föreningssträfvanden» samt »reformationens sociala och politiska verkningar.»

Det utförliga programmet finnes tillsvidare tillgängligt på Riksarkivet (lektor Hildebrand eller arkivarien Westrin).

En svensk lokalkommitté lär vara under bildning men har ännu icke trädt i verksamhet.

Underrättelser.

— Ärkebiskop Anton Niklas Sundberg afled den 2 febr. 81 år gammal och begrofs den 9 s. m. med all den imposanta högtidlighet som universitetsstaden vid dylika tillfällen förstår att utveckla. Hans betydelse för stat och kyrka — han innehade som bekant ärkebiskopsstolen längre än någon protestantisk företrädare

med undantag af Laurentius Petri d. ä. — kunna vi här icke skildra, icke heller hans ovanligt imponerande och ursprungliga personlighet. Vi vilja här endast erinra om, att han tillhörde inbjudarna till bildande af den Svenska Historiska Föreningen, att han med intresse följde föreningens publikationer och att han själf som historisk författare uppträdt med ett par smärre afhandlingar: »Jakob Ulfsson, Svea rikes ärkebiskop 1470—1515» (i Uppsala universitets festskrift 1877) samt »Om den svenska kyrkoreformationen och Upsala möte 1593» (i samma universitets festskrift 1893).

— Af anslaget till resestipendier samt läroböckers och lärda verks utgifvande har K. Maj:t beviljat lektor N. F. Nilén i Skara för utgifvande af en totalupplaga af Lukianos' skrifter 1,000 kr.; professor K. F. Söderwall för fortsatt utgifvande af »Ordbok öfver svenska medeltidsspråket» 600 kr.; K. Samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia såsom lösen för 50 exemplar af banden VII—XI af »Historiska Handlingar» 1,000 kr.; lektor E. Hildebrand och föreståndaren för generalstabens litografiska anstalt A. Lagrelius såsom lösen för 50 exemplar af »Svenska skriftprof från Erik d. heliges till Gustaf III:s tid» 1,000 kr.; adjunkten J. Nordlander såsom understöd för fortsatt utgifvande af »Norrländska samlingar» 300 kr.; samt docenten S. Clason för att i utlandet taga kännedom om provinsarkiv ett reseunderstöd af 875 kr.

— Inbjudan att bilda en *kyrkohistorisk förening* har utfärdats af ett antal teologer och historici. Syftemålet blir att utgifva en kyrkohistorisk årsskrift samt i mån af tillgångar andra publikationer af kyrkohistoriskt innehåll. Afgiften är bestämd till 5 kr.

— *Läroverksprogrammen* 1899 innehålla följande afhandlingar af historisk art: Gefle, *Bidrag till kännedomen om Cisterciensororden i Sverige. 1. Munkkloster* af Fr. Hall; Göteborg, *Bidrag till Göteborgs latinläroverks historia* af R. Röding; Helsingborg, *Helsingborgs allmänna läroverk under tre århundraden* af S. Wägner; Kristianstad, *Den lutherska kyrkans prädestinationslära. Hist. redogörelse* af N. Hannerz; Norrköping, *Sveriges neutralitetsförklaring år 1666 under kriget mellan England och Holland* af K. G. Lundqvist; Skara, *Om Klas Kurssell, k. Erik XIV:s och Johan III:s krigsöfverste i Livland* af F. Ödberg; Strängnäs, *Två skrifter från den s. k. likvoristiska striden* utg. af O. Norberg; Visby, *Visby högre allm. läroverks stipendie- och premiedonationer. Hist. öfversikt jämte urkundssamling* af P. G. S. Jacobson; Örebro, *Blad ur Örebro skolas historia* H. 4 af K. Fr. Karlsson.

— I senaste häfte af *Personhistorisk Tidskrift* fortsättes undersökningen af släkten Leijonhufvud-Lewenhaupts äldsta härstamning, denna gång äfven med ett inlägg af den erfarne släktforskaren K. H. Karlsson. Grefve Adam Lewenhaupt meddelar några pikanta notiser om Maria Aurora von Spiegel, Aurora Königsmarks

turkiska skyddsling och senare konung Augusts af Sachsen älskarinna. Grefve Carl Trolle Bonde meddelar släktanteckningar af Sigrid Bielke (g. m. Gustaf Horn) och Nils Bielke o. s. v. Flera porträtt åtfölja häftet. Första årgången är med detta häfte afslutad så när som på ett register och en förteckning på under 1899 aflidna svenska män och kvinnor.

— Svenska humanistiska förbundet har börjat utgifva en serie smärre skrifter och har därmed slagit in i en riktning, som bör kunna intressera ett stort antal bildade. Såsom n:o 1 har utgifvits *Kultur- och folkvandring inom Europa.* Historisk öfversikt af A. Rydfors. De båda orden höra ihop, ty hvad förf. vill skildra är tydligen den europeiska kulturen i förhållande till de folkrörelser, för hvilka Europa varit utsatt, och sammanstötningen mellan kulturfolk och barbarfolk, sådana vi fatta dessa termer. Förf. skildrar med lif och intresse konflikten mellan den grekiska kulturvärlden och den med perserna framvältrande lägre asiatiska kulturen, främre Asiens civilisering genom Alexander, Italiens hellenisering och sammanstötning först med den puniska odlingen i Kartago och sedan med barbarfolken i Hispanien, Gallien och Britannien samt slutligen med germanerna i sammanhang med den stora germaniska folkvandringen. Därefter beröras de slaviska, arabiska, finsk-ugriska, mongoliska och turkiska folkrörelserna och deras betydelse, negativt eller positivt, i kulturellt hänseende samt slutligen den europeiska kulturens utveckling till en »oceanisk världskultur» och en utomeuropeisk »inlandskultur». Hr Rydfors är en väl bevandrad och bildad historiker, och har en god, ej sällan spirituell stil — det enda man kan anmärka är ett kanske något för ofta förekommande bruk af främmande ord och uttryck. Hans lilla skrift förtjänar därföre i fullt mått att läsas och spridas.

— Brukspredikanten vid Österby Per Pehrsson har i senaste häftet af *Upplands Fornminnesförenings Tidskrift* meddelat en rad intressanta anteckningar under titeln *Ur Österby bruks och vallonernas krönika.* Där behandlas dels Dannemora grufvas och Dannemoraverkens uppkomst och utveckling, Österby bruks historia och ägare samt de inflyttade vallonfamiljerna, på hvilka utförliga namnlistor meddelas. De sistnämnda ha som bekant längesedan nationaliserats och man finner bland dem många i Sveriges historia kända namn. Med kursiv stil utmärkas de namn, som ännu förekomma. De senare utgöra ännu mellan 100 och 200. Genom giften med svenskar ha släkterna efter hand förlorat sina ursprungliga nationella drag. Det finnes enligt förf. endast en familj kvar vid Österby, där alla släktled både på mans- och kvinnosidan burit vallonnamn och där vallontypen fortfarande bibehållits ren.

— Efter professor Schybergsons meddelanden i *Finsk Tidskrift* lämna vi följande upplysningar om den *Porthan-Tengströmska manuskriptsamlingen*, som den 4 jan. 1900 öppnades å Helsingfors' universitet. Man finner där att börja med fältmarskalken

Meijerfelts brefväxling med Gustaf III och hertig Karl samt generalerna under det ryska kriget 1808—1809, delvis redan använd af G. Rein i hans afhandling om nämnda krig. Af Porthans litterära kvarlåtenskap märkas i främsta rummet Calonius' bref till denne — Porthans bref till Calonius äro redan utgifna af Svenska Litteratursällskapet i Finland. Bland de Tengströmska papperen märkas prosten Hambræi dagbok under 1800 års riksdag (känd genom en i Sverige befintlig afskrift), Schönbergs självbiografiska anteckningar (desamma som funnits i Gefle gymnasiebibliotek och användts vid Schönbergs biografi i Biogr. Lexikon?) samt en stor mängd bref, så för en följd af flere eller färre år från G. M. Armfeldt, Calonius, Franzén, Gjörwell, Nordin, Porthan, M. Rosenblad, Schönberg, O. Wallqvist, S. Ödman m. fl. Däremot förekomma inga upplysningar om Tengströms förhållande till Ryssland under åren 1808—1809.

— I *Finska statsarkivet* ha nyligen hamnat dels friherrarne Gustaf och Casimir von Kothens *efterlämnade papper* hufvudsakligen från tiden efter 1809, dels en portfölj med *bref och aktstycken från 1808—09 års krig*, hvilka tillhört Johan Fredrik Aminoff. Sistnämnda samling innehåller bland annat bref från Klingspor, Adlercreutz, von Konow m. fl. 1808 års män. Alltsammans hade dittills förvarats på den Aminoffska herrgården Rilaks. Ett par utdrag ur Adlercreutz' bref läsas i Stockholms Dagblad den 12 sistl. november.

— *Trondhiems Historiske Forening* har genom arkivarien Kristian Koren börjat utgifva en ståtlig publikation under titeln *Karter og Topografiske Tegninger vedkommende Trondhiem og Tröndelagen*, af hvilken första häftet föreligger. Detta innehåller väsentligen kartor och teckningar, dels utförda af svensken Olaus Nauclerus, dels hämtade ur Pufendorfs Karl X:s historia. Nauclerus, hvilken dog såsom öfvermarkscheider vid Stora Kopparberget 1706 följde med de svenska ämbetsmän, som 1658 togo det nyförvärfvade Trondhiems län i besittning. Han utförde att börja med en karta öfver staden och omgifningen, som förvaras i den Creutzska samlingen i Helsingfors' universitetsbibliotek och som här återgifvas. Kartans pålitlighet hvad måtten angår ådagalägges genom en jämförelse med kapten Bloms karta öfver staden från 1830. Nauclerus utförde vidare en teckning af domkyrkans i Trondhiem grundplan äfvensom af dess utseende norrifrån, båda förvarade i k. biblioteket i Stockholm. De äro enligt utgifvaren de äldsta teckningar af domkyrkan, som finnas. Dennas utseende 1661 visas vidare efter teckningar af norrmannen Jacob Maschius i »Norvegia Religiosa», som utkom nämnda år. Af Dahlbergs teckningar meddelas dels en planritning af själfva staden med närmaste omgifning, dels en bild föreställande stadens belägring af danskarne i slutet af 1658.

Johan Skytte och Oxenstiernorna[1]

AF

PER SONDÉN

Under arbetet med utgifvandet af Axel Oxenstiernas skrifter, i hvars ena nu under utgifning varande band Johan Skyttes bref till rikskansleren komma att ingå, har jag helt naturligt kommit att sysselsätta mig med Johan Skyttes historia och särskildt hans förhållande till de båda mäktiga män, som under en viss period af hans lif voro de dominerande i riket, bröderna Axel och Gabriel Gustafsson Oxenstierna. Det är några af mina därvid gjorda iakttagelser som jag här ville meddela. Såsom bakgrund för dessa iakttagelser torde jag få framhålla några drag i Skyttes biografi, hvilka måhända äro mindre allmänt kända, och hvilka torde kunna tjäna till belysning af nämnda förhållande.

Johan Skytte var, som bekant, född 1577 och var sålunda vid Gustaf Adolfs tronbestigning 35 år gammal. Bröderna Axel och Gabriel Oxenstierna voro vid samma tid respektive 28 och 25 år. Alla tre voro sålunda unga män, men det oaktadt hade alla tre vid början af Gustaf Adolfs regering vunnit en ganska framskjuten ställning i samhället. Af bröderna Oxenstierna hade 1612 den ene blifvit rikskansler, den andre hertig Johans af Östergötland kansler och råd. Johan Skytte åter hade under de 20 år, som ligga

[1] Efter ett föredrag hållet vid Sv. Hist. Föreningens årsmöte den 28 febr. 1900. Vid offentliggörandet af detsamma har författaren endast haft tid att därvid göra några tillägg, utan att för öfrigt omarbeta det, hvilket torde få tjäna som ursäkt för förekommande brister.

emellan den tid, då han som 15-årig student i Marburg 1592 höll sin första oration »De primis Scandiæ inhabitatoribus»[1], och den, då hans furstlige lärjunge tillträdde sitt kungadöme, grundlagt och stadgat sitt rykte både som lärd och såsom statsman. Lärdomen hade för honom banat vägen till statsmannavärf, och det var säkerligen ej en tillfällighet, att då en beskickning 1610 skulle afgå till den lärde pedanten på Englands tron, Jakob I, valet till legat föll på den lärde Johan Skytte. Huruvida de skotska förbindelser, som Skytte genom sitt 1606 ingångna äktenskap med Maria Næf[2] knutit, kunnat öfva något inflytande på detta val, vet man icke, men helt visst var detta föreningsband med skotska nationen ägnadt att stärka det intresse Skytte fick för den skotsk-engelske monarken. Beskickningen, utförd tillsammans med Gustaf Stenbock, blef dock i mer än ett hänseende epokgörande för Skytte. Han grundlade nämligen härunder den nära förbindelse med engelska hofvet, som han underhöll ända till sitt lifs slut. Ingen af hans samtida torde af Englands konung mottagit så många ynnestprof. Han själf och alla hans söner blefvo tid efter annan slagna till engelska riddare, hans svärfader fick för hans skull 1615 bekräftelse på sitt skotska adelskap[3], vid hans besök i England mottogo honom så väl Jakob som Karl I med synnerlig utmärkelse.

Sin egen beundran för konung Jakob ger han i ett bref till prins Gustaf Adolf den 1 sept. 1610 följande starka uttryck: »För att i korthet vidröra denne konungs förtjänster, så är han en furste, hos hvilken man finner utmärkta prof på alla slags dygder. I alla sina åtgöranden ådagalägger han en sådan själens måttfullhet, att det icke finnes någonting i hans lif, som icke är berömvärdt. Strängheten hindrar honom icke att visa skonsamhet, fasthet förenar han med välvilja, värdighet med vänlig nedlåtenhet, rättvisa med mildhet, och aldrig gillar han något, som står i strid med fromhet och gudsfruktan. Om jag fritt skall säga min mening, bland alla furstar, som sträfvat att be-

[1] Merita Joh. Skytte senioris Litteraria, præsid. Jacob A. Lindblom. Disp. Upsala 1786.

[2] Se hennes släktregister i »Fasti Skyttiani», præsid. J. F. Neikter. Disp. Upsala 1787.

[3] Se Neikter, Fasti Skyttiani. Disput. Upsala 1787 sid. 12.

vara Brittiska rikets frihet och okränkbarhet, har aldrig funnits någon, som med större ifver och mera ospard möda förmått detta än Hans Majestät af Stora Britannien, ej heller har det funnits någon, som förvärfvat sig större förutsättningar för att däri lyckas!»[1]

Emellertid gällde, som bekant, 1610 års beskickning äfven Holland, och äfven med de holländska statsmännen knöt Skytte under utförande af sin legation förbindelser, som blefvo till framtida betydelse både för honom och hans fädernesland. Han förblef ända till slutet af sitt lif en auktoritet, då det gällde underhandlingar med republiken.

Vid Gustaf Adolfs tronbestigning finna vi emellertid Skytte icke sysselsatt med diplomatiska värf utan i Kammaren. Befattningen som kammarråd hade han icke mottagit med glädje, ej underligt då Kammarens tillstånd var, snart sagdt, det sämsta möjliga. »Där råder sådan oriktighet», klagar Skytte, »att jag mig därför af allt hjärta grufvar.» Redan den 25 febr. 1612[2] beder han som en nåd att därifrån blifva förlossad »för sin långliga och trogna tjänst», som låter honom hoppas, att han »icke skall blifva mer marterader och plågader än andra K. Maj:ts tjänare». Och denna bevekliga bön om förlossning upprepar han sedan gång på gång. Både till konungen och Axel Oxenstierna skref han, att »hans hufvud icke ville räcka till», att han vore »till sådane höge och besvärlige kall och ämbeten fast odugse och oskicklig», att han »förmådde den bördan icke i längden utstå, helst medan alle vele hafva så fullt upp, like som riket vore uti all som största förmögenhet». »Såsom alle andre kristlige herrar bevise deres præceptoribus någon favorem», så hoppades han att få denna sin bön beviljad.

[1] »Et ut egregias illius virtutes breviter attingam. ejusmodi est princeps, in quo tam multæ reperiuntur, ut inde omnium virtutum egregie documenta facile capi possint. In omnibus suæ vitæ actionibus ea utitur animi moderatione, ut nullæ ejus vitæ pars laude careat, non eum a mansuetudine alienet severitas, non a comitate gravitas, non dignitas ab humanitate, non a clementia justitia, et nihil unquam probat, quod non sit cum pietate et religione conjunctum. Et, ut libere quod sentio dicam, inter omnes principes, qui rem Britannicam salvam atque incolumem cupiverunt, neminem extitisse profiteor, qui summo studio indefessaque diligentia id magis effectarit Sacra Sua Regia Majestate Magnæ Britanniæ, vel cui melior se obtulerit idipsum efficiendi facultas.» Johan Skyttes bref till Gustaf Adolf. Acta Hist. Riksarkivet.

[2] Skytte till K. Maj:t. Acta Hist. RA.

Åter och åter åberopar han konungens nådiga tillsägelse, att han skulle blifva entledigad, ja, sommaren 1613 synes han till och med hafva hotat att söka främmande tjänst, dock icke allenast af leda för kammargöromålen utan äfven på grund af de ränker, som han erfore spunnes mot honom.[1] Det är första gången vi höra dessa ränker omtalas. (Brefvet är till Axel Oxenstierna.) Mot hvilka anklagelsen denna gång var riktad är icke sagdt. I ett föregående bref till rikskansleren har han visserligen försvarat sig mot vissa misstankar framkastade af Jesper Mattson Krus,[2] men om det här var fråga om honom eller någon annan, ser man ej. Axel Oxenstierna sökte emellertid nu i de mest vänliga ordalag att förtaga Skyttes misstämning, och han lofvar, att han nog skulle söka skaffa honom angenämare uppdrag.[3] Och han lät sig lugnas. Han stannade sedan i Kammaren i sjutton år.

Tid efter annan vände dock missmodet åter. Så t. ex. i slutet af 1614. Han hade lyckats genom Axel Oxenstiernas bemedling få tjänstledighet under hösten. Då han tackar rikskansleren härför, ber han dock åter igen, att denne emellertid ville laga, att han alldeles blefve befriad från sin tjänst. Hans önskan föranleddes icke af ovillighet att tjäna fäderneslandet, utan af önskan att slippa människors förtal.[4]

Svaret, som han denna gång fick, torde icke så litet varit ägnadt att lifva upp hans mod. Han fick nämligen veta, att konungen utsett honom till sändebud till Danmark. Hufvudändamålet med beskickningen var att utverka någon förändring af terminerna för erläggandet af Älfsborgs lösen.

Den 24 febr. 1615 tog han, försedd med nödiga kreditiv och instruktioner, afsked af konungen och rikskansleren å Väsby gård och for (för änkedrottningens och pfalzgrefve Johan Kasimirs skull) via Nyköping och Stegeborg till Danmark. Där mottog honom konung Kristian i högtidlig audiens den 18 mars. Ej utan en viss självkänsla fram-

[1] Skytte till Axel Oxenstierna d. 6 juli 1613. A. Oxenstiernas Skrifter II: 10 sid. 168.
[2] AOS. II: 10 sid. 163.
[3] A. O. till Skytte d. 7 juli 1613. AOS. I: 2 sid. 140.
[4] Skytte till A. O. d. 30 nov. 1614. AOS. II: 10 sid. 174.

håller han i sin berättelse härom, att hans oration varade i en och en half timme.[1]

Det torde nog också icke varit utan stolthet, som den södermanländske borgaresonen vid den följande middagen intog sin plats i högsätet vid konungens bord och mottog all den hyllning, som ägnades svenska kronans majestät. Hvad han uträttade var dock ej synnerligen mycket. Det väsentligaste var, att han fick tillfälle förklara Sveriges politik i förhållande till Polen och Ryssland — samt å Gustaf Adolfs vägnar dricka brorskål med Kristian IV.

Att förhållandet till rikskanslern vid denna tid var godt, torde man få sluta till så väl af de vänskapliga ordasätten och försäkringarna i brefväxlingen, som däraf att Skytte 1616 af Axel Oxenstierna mottog uppdrag att i hans frånvaro öppna vissa ankommande bref från England och Holland.[2] Redan tidigt (1612) hade Gustaf Adolf, troligen med anledning af Skyttes herravälde öfver latinet, anmodat honom om uppsättande af kansliakter, men han ansåg sig då böra göra ett slags ursäkt för rikskansleren. »H. K. M. själf», säger han, »hafver mig därtill brukat, som dock i sådana sakers beställande alldeles oförfaren är».[3] Men det är tydligt, att konungen, som ingalunda hade för vana att skarpt begränsa sina förtroendemäns verksamhet, alltemellanåt äfven sedermera gifvit Skytte uppdrag, som berörde kansliets områden,[4] liksom det hände, att främmande furstar (t. ex. Moritz af Hessen) vände sig till honom med rekommendationsskrifvelser. Men denna inblandning i kansliärendena tyckes icke hafva vållat någon misstämning å Axel Oxenstiernas sida, och å andra sidan är det tydligt, att Skytte vid det svåra ordnandet af kammarförvaltningen, som särskildt under året 1616 i hög grad tog hans tid i anspråk, betraktat rikskansleren som sitt förnämsta stöd. Orolig bl. a. öfver att Kammaren detta år öfverhopades med många och förtretliga rättegångssaker, som »likesom kommo hopevis», meddelar han denne sina bekymmer. »Jag är», säger han, »uti den visse förhoppning, att I ock hjälpe

[1] Se Skyttes berättelse om denna beskickning i »Legatio Joh. Skytte senioris in Daniam». Disput. præside J. A. Lindblom. Upsala 1786.
[2] AOS. II: 10 sid. 179.
[3] AOS. II: 10 sid. 164.
[4] Jämf. Skytte till K. Maj:t d. 25 maj 1614. Acta Hist. RA.

till på eder sida, att ett så ädelt och högnödigt riksens och själfve statens klenodium icke blifver oss utur händerne ryckt, som af mången tyvärr praktiseres.»[1]

Med året 1617 nådde, som bekant, Johan Skytte fram till den högsta af rikets värdigheter — till rådsämbetet. Det skedde vid riksdagen i Örebro jan. 1617. Måhända härleder sig från denna tid en skrifvelse utan datum till rikskansleren, hvari brefskrifvaren begär att, innan han infinner sig på riksdagen, få veta, hvilken plats man tillärnat honom, på det att, om rörande honom beslutits något annat, än hvad som genom rikskanslerens ynnest i Stockholm honom tillförsäkrats, han måtte kunna välja de utvägar, som hans ära, hvilken vore honom kärare än lifvet, kräfde.[2]

Konungen sörjde emellertid för att honom bevisades tillbörlig heder. Hans intagande i rådet beledsagades till och med af en ovanlig högtidlighet. Konungen höll till honom ett särskildt tal, hvari han betonade, att denna heder vederfors honom på grund af hans förtjänster som konungens lärare o. s. v.[3]

Vid samma tillfälle inträdde emellertid uti rådet den man, som afgjordast under den följande tiden framträder som Skyttes svurne vedersakare, en man, hvilken i sina bref själf betecknar sig som bekämpare af alla dennes mål och planer — det var ingen mer och ingen mindre än rikskanslerens egen broder, den redlige och begåfvade, men högaristokratiske Gabriel Gustafsson Oxenstierna. Säkerligen var det denne långt ifrån behagligt, att han nu i rådet måste intaga sin plats två steg nedom sin lågättade kollega på grund af de 10 år, som han var honom underlägsen i ålder.[4]

---

[1] Skytte till A. O. d. 31 okt. 1616. AOS. II: 10 sid. 181.
[2] AOS. II: 10 sid. 183.
[3] Se Hallenberg, Gustaf II Adolfs Historia IV sid. 558.
[4] Det saknas vid denna tid icke heller tecken, som antyda, att det nya riksrådets uppträdande stack i ögonen på personer, som stodo bröderna Oxenstierna mycket nära. Så skrifver själfva fru Barbro Bielke till sin son, rikskansleren: »Du skall icke tro, huru kungen och dronningen tala om den Johan Skytte. Och har kungen så ursäkta[t] sig, att han icke befallt honom det, att han skulle stiga där(?) fram ... Och har kungen lofva[t] dronningen, att han skulle näpsa honom därföre, så att han skall minnas det.» — Brefvet, som vänligt blifvit mig meddeladt af framlidna doktor Ellen Fries, är odateradt, men synes vara skrifvet kort efter hertig Johans

Hade upphöjelsen till riksråd varit angenäm för Skytte, så väntade honom under detta år 1617 en säkerligen icke mindre högt skattad ära. Han skulle få återse sin beundrade Jakob I. Den nya beskickning, som han nu på hösten fick att utföra, gällde Danmark, Lübeck, Holland och England och stod i samband så väl med Gustaf Adolfs önskan att förena alla protestantiska makter i gemensam politik gent emot katolicismen som med de svåra bekymren för erläggandet af Älfsborgs lösen.

Den 6 sept. 1617 afreste Skytte från Stockholm och återkom dit först i början af följande året.[1] Till Holland anlände han just vid den tidpunkt, då religionsstridens vågor mellan Gomarister och Arminianer gingo som allra högst. Med iakttagande af en klok försiktighet i religionsfrågorna underhandlade han med båda partierna. Dock hoppades han mest af Oldenbarneveld och hans parti. Detta parti hade ständigt visat sig synnerligen svenskvänligt, och det hade ännu öfvermakten. Att Skytte emellertid ansåg sig för befrämjandet af sin sak behöfva andra medel än goda skäl, framgår af ett hans bref till Axel Oxenstierna, hvari han mycket beklagar, att han icke hade någon passande gåfva till Barneveld. »Om han icke får till sex eller åtta tusen gyllen — — — törs han understå sig att förhindra assistens och andra K. Maj:ts saker». »Till att förära honom de tri store förgylte kredenser vill intet skicka sig, efter de icke blefve uti Sverige värderade mer än som för sextonhundrade daler i svenskt mynt. Så litet aktar han intet.»

Medan sändebudet emellertid väntade på Generalstaternas resolution å sina framställningar, företog han nu

död i början af 1618. — Jämför ock rådsprotokollet för den 5 nov. 1635 (SRP. sid 270), där det på tal om rangstriden mellan Per Brahe och Mattias Soop heter: »Riksdrotset (Gabriel Gustafsson) sade sig hafva måst stiga neder om Herr Johan Skytte. Allegerade, hvad salig konungen sade till honom, att det är intet så stort att akta, som hvad consilia en kan gifva». — Att Johan Skytte vid denna tid var impopulär på flera håll synes af ett bref från Didrik v. Falkenberg till pfalzgrefven Johan Kasimir, dat. den 18 aug. 1618 (Stegeborgssamlingen), hvari det heter: »Kurz vor I. F. G. (Hertig Johans af Östergötland) begräbniss, so den 3 juni gestanden, ist Henrich Horn — — — — zu Stockholm verschieden — — — —. In dessen statt vermeint man Gabriel Oxenstiern kommen werden, *welches Johan Schütten umb ehre etwas* (*wie ihm dan woll zu gönnen*) *ruiniren möchte!*

[1] Skyttes framställning af denna sin beskickning se AOS. II: 10 sid. 184—254.

sin resa till England och mottogs som förut af konung Jakob med öppna armar. Med förtjusning lyssnade den lärde monarken till Skyttes klingande latin. »Af konungens åthäfvor förmärkte jag», berättar Skytte, »att det behagade H. K. Maj:t det som af mig framställdes, ty när något af mig sades händt vara, det H. K. Maj:t i lika måtto visste skedt vara, svarade H. K. Maj:t strax vinkande med hufvudet eller ock talte han några ord till rådet, som stode när H. K. Maj:t.» Efter talet skakade konungen två gånger Skyttes hand. Vid den kungliga taffeln satt han tillsammans med denne och prinsen af Wales vid ett särskildt bord, och efter måltiden tog honom konungen ensam in i sin »presentkammare», fattade honom där »vid båda armarne» och spatserade så en lång stund af och till på golfvet under förtroligt samspråk. Kronan på ynnestbevisen var riddarslaget, som Skytte högtidligen af Jakob före afresan mottog.

Under de därpå följande juldagarna återvände sändebudet till Holland. Samma välvilja mötte honom där som förut, men allt hvad han utverkade var en förlängning af återbetalningsterminen å en tidigare lånad penningsumma samt 16,000 riksdaler som betalning för ett parti koppar, en visserligen icke stor, men ytterst välkommen förstärkning till Älfsborgslösenskassan.

Återkommen hem, återtog Skytte sina sysselsättningar i Kammaren.[1]

Det finnes en uppgift, att Skytte 1620 utnämnts till president i Kammaren. Denna uppgift har dock intet stöd i riksregistraturet eller andra handlingar, men såsom äldsta kammarråd ledde han, då riksskattmästaren mest var frånvarande och snart (1622) afled, ifrågavarande ämbetsverks förvaltning. Men äfven denna tid skedde det under mycken suckan, som gaf sig luft i brefven till rikskanslern. Midt under det svåra arbetet att få rikets debet och kredit att gå ihop kastade han längtansfulla blickar till sitt älskade Grönsö. På våren 1621 blef denna längtan hos honom synnerligen stark. Med nöje, utropar han, vill han lemna »auli-

[1] Dessa afbrötos dock redan under de första månaderna af 1619 genom ett nytt diplomatiskt uppdrag. Skytte utsågs nämligen till medlem af den diplomatiska kommission, som detta år med kansleren i spetsen hade att föra underhandlingarna med danskarne på gränsen mellan Ulfsbäck och Knäred.

cam hanc vitam miserarium plenissimam». »Hvarest», frågar han, »finnas de renaste sederna, på landet eller vid hofvet? På sistnämnda ort äro ärelystnad, girighet, passioner de rådande makterna, på landet åter hafva blygsamhet, oskuld, enkelhet slagit ned sina bopålar.»[1]

Men Skytte synes denna gång fått längta förgäfves. På sommaren 1621 var han nämligen en af de nio rådsherrar, som utsågos att föra regeringen i konungens frånvaro. Äfven i de följande årens tillförordnade regeringar fortfor han att vara medlem, och vid alla dessa tillfällen, utom ett, hade han vid sin sida sin antagonist Gabriel Gustafsson Oxenstierna, sedan 1618 ståthållare i Stockholms och Uppsala län.

Man skulle kunna misstänka, att det var ett mot Skytte mindre vänligt inflytande, som nu våren 1622 åvägabragte, att Gabriel Oxenstierna och icke han utsågs att afgå som sändebud till Danmark, ehuru uppdraget var af väsentligen samma art,. som de, hvilka han förut haft att utföra till samma makt. Emellertid andas brefven till rikskansleren endast vänskap, och det var sannolikt icke utan dennes goda minne, som Skytte samma år 1622 bereddes en visserligen icke ovälkommen omväxling i sysselsättning genom utnämningen till universitetskansler, en befattning, som han fortfor att innehafva till sin död. Redan före denna tid hade Axel Oxenstierna och Johan Skytte samverkat till universitetets i Uppsala bästa. Så finna vi dem båda i den kommission, som i juli 1613 samlats i Stockholm till undersökande af tvisten mellan Messenius och Rudbeck. Här befunno de sig på ett område, där de sedermera troget stodo vid hvarandras sida, lifvade af samma intresse, så länge lifvet varade, och i universitetsfrågor synes rikskansleren icke sviktat i sitt förtroende till Skytte.

Måhända var det emellertid för att befria Skytte från den honom så synnerligen besvärliga finansförvaltningen, som Gustaf Adolf vid denna tid föll på den tanken att förflytta honom till Hofrätten i stället för den till guvernör i Finland 1621 utnämnde Nils Bielke. Men denna ko-

[1] Skytte till A. O. den 5 april 1621. AOS. II: 10 sid. 257.

nungens afsikt mötte ett energiskt motstånd hos de öfriga hofrättsledamöterna. Själf berättar Skytte, att när han skulle taga sitt inträde, »blef honom icke allenast cum protestatione förekastat, att sådant skedde emot den oprättede rättegångsordinantia, den där förmäler, huru många personer af hvart medel den konungslige hofrätt bekläda skole, utan han hade både här och där måst höre stick och tillvitelser». Och man lyckades äta ut honom. Som en nåd begärde han af konungen att blifva befriad från uppdraget, »opå det att icke någon ytterligare despect skulle honom vederfaras».[1]

Af samma bref synes, att »afundsmän och missgynnare» flere gånger beskyllt honom att vilja »inmänga sig uti de handlingar, som hans embete intet vederkomme», en beskyllning som gick honom mycket till sinnes. För att slippa sådant förtal, undanbad han sig äfven på det bevekligaste att granska instruktionen för den tillförordnade regeringen, äfvensom att däri nödgas inträda, en anhållan som dock var förgäfves.

Men äfven de reformer, som Skytte på grund af sin ledareställning i Kammaren där sökte åstadkomma, föllo icke alla i smaken. Han hade 1623 meddelat landshöfdingarne nytt formulär till jordebok och räkenskapsböcker, men dessa kritiserades skarpt af ståthållaren i Stockholm. Gabriel Gustafsson ansåg, att de kunde väl vara nyttiga, om man blott hade goda häradsskrifvare, men bland alla häradsskrifvare i Uppland funnes icke tre, som kunde göra en sådan uträkning »för de mänge fractiones skull».[2]

Äfven den nya landshöfdinginstruktionen, i hvars utarbetande Johan Skytte också tyckes hafva tagit del, var Gabriel Gustafsson icke till lags. Han förklarade den rent ut vara intolerabel för en ståthållare i Uppland. För sin del toge han aldrig på sig att svara till rest och besvär, om han också aldrig skulle bekläda något ämbete mera, ovan, som han vore vid räkenskapers förande och med en sådan »oflitig consort och maträtare» som Lasse Skytte vid sin sida. (Lars Skytte, Johans älsklingsbroder, var nämligen underståthållare i Stockholm och Uppland.)

[1] J. Skytte till K. Maj:t. Odat. Acta Hist. RA.
[2] AOS. II: 3 sid. 66 o. 67.

Troligen var missnöjet med båda bröderna Skytte en väsentligt medverkande faktor till, att Gabriel Gustafsson 1624 på sommaren begärde och fick afsked från sitt ståthållarskap. Sådant antydes af den berättelse om en skarp kontrovers med konungen rörande olofligt timmerhygge af bönderna på Värmdön, som han meddelar sin broder vid tidpunkten för sitt afskedstagande. »Jag kan väl tänka, det måtte genom Johan Skyttes tillskyndan vara H. K. Maj:t förebragt och mycket illa uttydt», skrifver han, »hvilket allt hafver varit fictum mendatium, och är blifven hårdt af konungen tilltalt. Och hafver jag något skarpt däruppå svarat, hvarigenom H. K. Maj:t till stor vrede är blefven upptänd, sed patientia».[1]

Skyttes kort förut skedda utnämning till friherre af Duderhof visade emellertid, att den kungliga nådens sol nu för honom stod på sin höjdpunkt. Men utnämningen kommenterades af Gabriel Gustafsson. »Johan Skytte», skrifver han till brodern, »är blifven friherre. Han gick väl hafvande med en grefve, efter som Drottningen mig berättade, men det vändes i en friherre, sed non diu vivat ille contentus».[2]

Om den nye friherren, såsom Gabriel Gustafsson misstänkte, hade del i den onåd, som konungen visat honom 1624, så torde man ha skäl att misstänka, att det varit Axel Oxenstiernas inflytande, som 1625 om sommaren förskaffade brodern uppdraget att resa till Nederländerna och England för att bevaka Sveriges intressen hos den nye konungen och den nye ståthållaren i de respektive länderna, ett uppdrag, som Skyttes föregående meriter såsom sändebud till dessa länder med skäl tyckas hafva kunnat gifva honom anspråk på. Vida mindre behagligt var däremot det uppdrag, som den sistnämnde samtidigt hade att fullgöra, nämligen att resa omkring i landet för att indrifva penningar, särdeles den beviljade boskapshjälpen, och skaffa försträckning till kronan.

Det är emellertid tydligt, att, om också finansförvaltningen hade sina törnen, var den tillika en maktkälla, som Skytte väl förstod att begagna, särdeles i rikskanslerens

[1] AOS. II: 3, sid. 76.
[2] Samma bref.

frånvaro, till sin och sina vänners fördel, men till mindre belåtenhet för andra.

En praktisk anordning, som Skytte åstadkommit i Kammaren, synes utan tvifvel hafva varit, att göromålen fördelades mellan Kammarens ledamöter, men sättet för fördelningen kritiserades skarpt af Gabriel Gustafsson. »Här går något sällsynt till i Kammaren», skrifver han, »ty Skytten har dividerat sakerna med de andra af kammarrådet. Han hafver tagit krigsstaten, Åke (Axelsson Natt och Dag) landsstaten, Per Erlandsson köpmansräkningarne och Göran Classon räkenskaperna. Skytten tager alla de vissaste räntorna och sänder dem öfver till H. K. Maj:t, och alla restantier, som icke kunna utgå, skjutas på landsstaten. Därigenom blifver amiralitetet och artillerisakerna helt och hållet tillbakasatte och därmed deriveras all invidien på Åke. — Åke och hans medcollegæ äre allt för enfaldige.»[1]

Enligt Gabriel Gustafssons påstående var det Skyttes politik att ställa så till, att, där konungen själf var, alltid skulle finnas fullt upp på bekostnad af alla andra. Att Gustaf Adolf var belåten med hans förvaltning är också säkert. Denna belåtenhet tog sig ock uttryck på ett sätt, som i sanning kunde kallas kungligt, ehuru omständigheterna förtog gagnet däraf för den det gällde. Krigslyckan i Preussen bragte bl. a. i Gustaf Adolfs våld stora delar af det rika biskopsstiftet Ermeland. Innan konungen 1628 afreste till krigsskådeplatsen, hade han på skämt sagt till Skytte, att han till belöning för hans tjänster ville gifva honom hela detta stift i förläning. Öfverkommen hade han på allvar låtit Salvius tillförsäkra honom detsamma mot det, att Skytte uppsatte 2 regementen fotfolk. Dennes förtjusning öfver den kungliga frikostigheten kände nu inga gränser. »O vere regium donum et ad omnem posteritatis memoriam vehementissime commendandum!» utropar han. »O regem non solum gratissimum, verum etiam omnibus laudum generibus meritissimo jure cumulandum!» — Duderhof och Ermeland! Kunde icke en furste nu afundas honom! Skulle ej grefvetiteln nu komma som kronan på det hela![2]

[1] AOS. II: 3 sid. 92.
[2] J. Skytte till D. v. Falkenberg d. 2 sept. 1628, Riksarkivet. — Att Skytte ej glömde sina anspråk på Ermeland, visade sig sedermera vid

Men andra, främst bland dem rikskansleren, som vid denna tid i främmande land lämnades utan penningar och förnödenheter, voro däremot långt ifrån så tillfredsställda. Under sin vistelse i Preussen skrifver Axel Oxenstierna gång på gång både till konungen och Johan Skytte och påminner om nödvändigheten att skicka penningar, men förgäfves.

»Den penningetrång, som I på den sidan äre råkade uti», svarar vid ett tillfälle Skytte på rikskanslerens klagomål,[1] »låta vi oss högeligen gå till sinnes — — —, skall ock ingenting i verlden vara oss högre angeläget än att succurrere Eder på den sidan». — — »Jag tager Gud till vittnes, som hjärtan och njurar ransakar, att jag för min person intet mer hafver kunnat göre». — — »Dock förmodar jag, att der impossibiliteterna blifva så stora, att man dem nulla ratione kan superere, att man dem, som med väsendet hafve att beställa, icke skall beskylle, utan hellre sådant iniquitati temporum adscribere.» Men trots denna högtidliga försäkran upphöra ej rikskanslerens klagomål.

Det lider nog intet tvifvel, att »impossibiliteterna» voro stora, men Gabriel Gustafsson ser i Skyttes »excuser» bara brist på god vilja. Med harm talar han om hans oupphörliga undskyllningar »alltså att däraf nogsamt spörjes, hvad affection där finnes, och hvad på den vännen är till att förlåta».[2] Ja, han ser en sammanhängande kedja af ränker emot alla Oxenstiernornas vänner.[3] Så har han genomdrifvit, att Bror Andersson mot sin vilja har måst blifva vice president i Hofrätten med lägre lön, än han förut haft, så har han uppehållit underskrifvandet af Spens' friherrebref längre än nödigt varit. Såsom exempel på Skyttes oginhet mot Jakob de la Gardie omtalar han följande: Skytte hade låtit bygga ett skönt hus i Stockholm, hvilket han skänkt sin måg Hans Kyle. Huset hade emellertid förhyrts af en köpman Arendt Hybberts på 3 år, hvilken

---

diskussionen i Rådet den 16 april 1634 (se Sv. Riksrådets protokoll) om Axel Oxenstiernas beklädande med Mainziska kurfurstevärdigheten. »Härpå proponerade Herr J. Skytte om stift Ermeland, att rex ei tillsagt hafver, att, om det kommer till Sveriges krona, därtill närmast vara måtte».

[1] Skytte till A. O. d. 7 sept. 1627. AOS. II: 10 sid. 290.

[2] AOS. II: 3 sid. 105.

[3] AOS. II: 3 sid. 115, 150.

köpman dock efter en liten tid flyttat till Amsterdam, hvarföre han för återstående hyrestiden velat uthyra huset till fältherrens fru. »När Skytte detta förnam», slutar berättelsen, »förböd han Arendt Hybberts att förpakta det till henne, men till någon köpman måtte det väl ske. Låt således påskina sin välmening». »Hvad kärlek han till min broders person drager», heter det i ett annat Gabriel Gustafssons bref, »vet doktor Salvius till att berätta.»[1]

På våren 1629 hade Gabriel Gustafsson att för rikskansleren inberätta ett uppträde, som var ägnadt att ställa Skyttes förhållande så väl till konungen som till Axel Oxenstierna i en ganska underlig dager.[2] Den sistnämnde hade under den gångna vintern i skrifvelser till så väl konungen som brodern, och äfven muntligen genom sonen Gustaf, nästan med förtviflan begärt hjälp till trupperna i Preussen, hvilka hotades med fruktansvärdt elände, därest den rådande spannmålsbristen icke med första öppet vatten afhjälptes. Mot vanligheten möttes dock alla dessa framställningar af konungen med ganska mycken likgiltighet, och inga åtgärder till rikskanslerens understödjande vidtogos. Gabriel Gustafsson såg sig då ingen annan råd än att gå till konungen och visa honom ett bref, hvari Axel Oxenstierna målat ställningen i de mörkaste färger. Bland annat hade han däri sagt, att där någon funnes, som emot hans person något hade, »han skulle söka honom och hans barn och icke därmed skada H. K. Maj:t och fäderneslandet». Konungen tog brefvet, läste det uppmärksamt och sade, när han lämnade det tillbaka: det hade jag intet trott; vi skola göra vår flit att hjälpa honom. Följande dag kl. 6 på morgonen sände konungen bud på Gabriel Gustafsson, och när han kom in, sade han: jag har inte kunnat sofva i natt för eder broders brefs skull; fruktar, att han blifver alldeles desperat, efter nöden är så stor på victualiepersedlar. I det konungen visade honom ett förslag på 40,000 tunnor spannmål, sade han: hoppas, att han så väl blifver hulpen. Därpå tillade han: det misshagar mig, att eder bror blifver så suspicios. Gabriel Gustafsson svarade, att därtill nog icke vore någon annan orsak, än att, då han

[1] AOS. II: 3 sid. 167.
[2] AOS. II: 3 sid. 175 o. f.

släpat sig igenom vintern »med armoden», han äfven nu, då det blifvit öppet vatten, sett sitt hopp om tillförsel gäckadt. »Då», säger brefskrifvaren, »svarade H. K. Maj:t: det kan väl vara. Gud gifve, att han icke blifver alldeles desperat. Och var ingen mer än herr Johan Skytte i kammaren. Då sade Skytten ingen annan orsak kunna vara. Och efter H. K. Maj:t gick till fenstret, sade Skytten sig högeligen förundra, det min broder icke skrefve honom till så nu som tillförene. Jag svarade, det min broder plägar det esomoftast göra. Han sade: jag förnimmer, att där är en mycket dyr tid, och där kansleren vore trängder, och jag kunde veta hans vilja, ville jag väl förskaffa honom 12,000 daler till *förbättring på hans lön.* Jag sade min broder intet klaga för sin persons skull, utan öfver den nöd som krigsfolket lider; dem skulle man hjälpa att befordra». — — — »Något därefter jag var utgången, hafver H. K. Maj:t sagt till Skytten: Kansleren måtte vist mena Eder därmed. Då skall han hafva svarat, att H. K. Maj:t vore snarare själf därmed ment. Hvad för discurser sedan äre fallne, vet din son väl vidare att berätta».

Det låter som ett slags svar på detta, då Skytte längre fram på året[1] skrifver till Axel Oxenstierna: »Såsom jag mig esomoftast påminner det goda förtroende och vänskap, som oss alltid emellan varit hafver och än är, särdeles det löfte, som vi hvarannan uti Örebro anno 1614 gjorde, så ville ock Kansleren fatta den meningen om mig, att jag allt sådant skall hafva i en fast och stadig åminnelse, intet tviflandes, att Kansleren gör mig detsamma igen. Men där ock någon så diabolisk vore, den vårt gamla förtroende och goda vänskap med list tillintetgöra ville och, såsom sägas pläger, ogräset emellan så ville, så beder jag ganska fliteligen, det Kansleren ville autorem tanti sceleris namngifva och mig uti alle fall så bete, att jag Kansleren och hans omvårdnad bevisar all redebogen och behagelig tjänst.»

Att den »diaboliska sådden» icke varit förgäfves visade sig emellertid i det följande.

Hösten 1629 efter afslutandet af det 6-åriga stilleståndet med Polen i Altmark utnämndes Johan Skytte till

[1] D. 22 okt. 1629. AOS. II: 10 sid. 302.

generalguvernör öfver Lifland, Ingermanland och Karelen[1] med speciellt uppdrag att ordna administrationen, i synnerhet hvad justitieväsendet beträffar, i dessa nyförvärfvade länder. Särskildt hade man därvid för ögonen inrättandet af en hofrätt och en högskola i residensstaden Dorpat.

»Denne mutation», skrifver nu Gabriel Gustafsson, »är mången underlig förekommen, dock förmenar jag en part väl lära med tiden känna henne». Och i ett senare bref, som skrefs under ett besök i Lifland i aug. 1630, yttrar han: »Han, Skytten, hafver ett stort gubernament under fötterna, dock icke utan mångens i denna provinsiens förundrande. Dock begynner han sitt regemente mäkta moderate och söker nu efter vänner, det måste han kan.»[2]

Det var visserligen också ett ståtligt län, som Skytte nu fått under sin förvaltning, ett af de största, som någonsin gifvits en svensk man, men dock är det fråga om, om det icke egentligen var en hederlig förvisning, åtminstone synes Skytte icke funnit sig så synnerligen väl, trots den ståt och glans, med hvilken han omgafs.

Det Oxenstiernska inflytandet gjorde sig kändt äfven på andra sidan Östersjön. Rikskansleren befalldes att författa instruktionen för den nye generalguvernören[3] och likaså att tillsända honom ett särskildt memorial rörande licenternas ordnande i provinsen, hvarjämte Skytte lades på hjärtat att städse underhålla liflig förbindelse med honom och i alla viktigare fall inhämta hans råd. Härigenom och genom det uppdrag, som Axel Oxenstierna ytterligare under åren 1630 och 1631 mottog, att hafva ledningen af den i kronans hand monopoliserade spannmålshandeln, äfvensom att föra direktionen öfver alla tullar och licenter i Sveriges Östersjöländer, fick rikskansleren ett slags öfverordnad ställning till Skytte, som denne uppenbarligen ogärna fördrog, om också alla hans skrifvelser äro synnerligen förbindliga och uppfyllda med de bästa löften att efterkomma gifna order.

Men spannmålshandeln och licentväsendet blef en svår stötesten för vänskapen. Rikskansleren upptog med synner-

[1] Fullmakten är daterad den 20 nov. 1629. Riksregistraturet.
[2] AOS. II: 3 sid. 187 o. 200.
[3] Se Gustaf Adolf till A. O. den 26 nov. 1629. AOS. II: 1 sid. 536 o. f.

lig otålighet hvarje ingrepp i den direktion, som blifvit honom anförtrodd. Johan Skytte åter såg svårigheterna vid genomförandet af de gifna förordningarna och hörde innevånarnes, särdeles köpmännens i Reval och Riga, klagomål, sannolikt har han ock sökt gå deras önskningar till mötes så mycket möjligt var. I bref till sin vän och gynnare pfalzgrefven Johan Kasimir ställer han sig ock ganska afgjordt på de klagandes sida och uttalar sina bekymmer öfver det ingrepp, som gjordes i medel, som han ansåg oundgängligen nödvändiga till Lifländska statens upprätthållande.[1]

Då han misströstade att finna gehör hos rikskansleren för sina besvär, beslöt han att pröfva sitt inflytande direkt hos konungen och företog därför i slutet af maj 1631 en kurirfärd till denne, som han träffade i Mark Brandenburg. Resultatet af konungens och Skyttes samtal finna vi i Gustaf Adolfs bref till kansleren den 30 maj 1631,[2] däri det heter: »De lifländske licenterna beträffande hade väl varit godt, hvar de alle till krigsstaten hade kunnat användas, men alldenstund Herr Johan Skytte hafver gjort oss ett sådant förslag, att den Ingermanlandske och Estniske staten däraf något hafver most hafva till underhåll, så hafva vi oss därmed måst låta åtnöja och vele förmoda, att I så lagen, att den dispositionen blifver efterkommen. Eljest hafven I ingen förändring i licenterna att befara». Skyttes resa hade sålunda icke varit fruktlös, men han befalldes att i hemvägen besöka rikskansleren och med honom öfverenskomma, huru man lämpligast borde ordna spannmålsfrågan. »Hvad heller I sedan», säger konungen i ett senare bref till Axel Oxenstierna[3], »spannmålshandeln vele kontinuera eller alldeles, eller ock på en tid slå [af] på licenterna, så tvifle vi intet, att Herr Johan Skytte efter sin devoir Eder i alla motto assisterer».

Det är antagligt, att någon öfverenskommelse nu också vid Skyttes återresa träffades mellan honom och rikskansleren, men det dröjde icke många veckor förrän svårighe-

[1] Se Skyttes bref till Johan Kasimir den 27 april och 20 maj 1631. Stegeborgsaml. i RA.

[2] AOS. II: 1 sid. 727 o. f.

[3] AOS. II: 1 sid. 732.

terna började ånyo.[1] Men då brast Axel Oxenstiernas vrede lös. Hittills har, så vidt jag funnit, icke i hans bref förekommit sådana uttryck om Skytte, som i broderns, men nu ljungar han ut.[2] »Kornhandeln i Lifland, särdeles i Riga blifver mig så af Skytten och hans anhang indirekte difficulterat, att K. Maj:t däraf intet gagn hafver», utropar han i brefvet till brodern den 25 aug. 1631. »Hade jag tid att skrifva dig till och måla dig för ögonen Skyttens procedere, du och flere gode vänner skulle undra eder på honom. Men efter du känner honom tillförende, behöfver jag sådant föga säga, och kommer dig intet fremmat före. — — Hos Skytten finner jag ord och contrari gärningar».

Gabriel Gustafsson är nu icke sen att blåsa under misstämningen. I sitt svar[3] skrifver han: »Så kunde jag väl tänka, att, när min bror skulle hafva någon direktion i hans underlydande provins, det honom skulle förtryta, ty ille antiquum obtinet et illius ambitio absque fine. Och sedan den invidia han bärer till din person såväl som till några andre kommer honom att förgäta sin pligt emot H. K. Maj:t. Han hafver förledne våras skrifvit pfalsgrefven till och sig besvärat, det min broder skulle dirigera både spannmålshandelen och licenterna i Riga stad. Därmed förtoges alla medel att underhålla den staten, och han märkte väl således, hvaruppå det var gjordt.»

Äfven i de direkta brefven till Axel Oxenstierna dolde dock Skytte ingalunda den svåra ekonomiska ställningen[4] i sitt guvernement, och till sist förmår han också denne att bevilja nedsättning i licenterna.

* * *

Då kommer vid årsskiftet 1632 till 1633 till Lifland underrättelsen om Gustaf Adolfs död. Den härigenom plötsligt förändrade politiska situationen gjorde naturligtvis generalguvernörens ställning synnerligen maktpåliggande. Man

---

[1] Se J. Skytte till pfalzgrefven Johan Kasimir d. 23 sept. o. 19 okt. 1631 i Stegeborgsamlingen.

[2] A. O. till Gabriel Gustafsson d. 25 aug. 1631. Acta Hist. RA.

[3] AOS. II: 3 sid. 240.

[4] Se t. ex. brefven den 2 och 15 maj. den 19 nov. 1632, den 9 och 12 jan. 1633.

befarade, att Polen skulle begagna tillfället att angripa det illa skyddade landet. Regeringen tänkte icke utan oro på, att generalguvernörsposten bekläddes af en civil man. Denna oro delade eller låtsade sig Skytte dela, hvarföre han gjorde framställningar om nödvändigheten för honom att komma hem för att rådslå med regeringen om ställningen, något, hvarom dock denna först ville höra Axel Oxenstiernas tanke.[1] För att emellertid, som det hette, lätta hans börda, skyndade regeringen att dela hans stora guvernement, tillsatte en särskild guvernör för Ingermanland och Karelen, samt utnämnde denne, Nils Assarsson, till militärbefälhafvare i hela Lifland. Dessa anordningar voro de första tecknen till, att nya tider för Skytte stundade. Delningen af guvernementet behagade honom ingalunda, och åberopande å ena sidan, att efter denna delning icke vore mycket för generalguvernören att göra, och å den andra behofvet af en helt och hållet militär ledning, hvarförutom det egentliga ändamålet med hans närvaro i Lifland, justitieväsendets ordnande, nu vore fylldt, uttalade han ånyo sin önskan att få resa hem.[2]

Axel Oxenstierna förklarade emellertid,[3] att det vore icke nog med, att man gjort början med en hofrätt och en akademi, man måste också bringa dem i en fullkomlig ordning. Herr Johan Skyttes kvaliteter vore sådana, att han kunde göra fäderneslandet god tjänst »i Sverige och Lifland». »Så tyckes mig», säger han, »att denne mutation i en sådan hast intet är beqvem, såsom ej heller för honom honorabel.» »H. K. Maj:t salig hafver af viktiga betänkande satt Herr Johan dit. Dét att förandra så strax efter H. Maj:t död, kan jag intet finna godt». »Sedan vet jag icke heller, till hvad charge Herr Johan med mera contentement kan komma, alldenstund jag för min person ett sådant guvernement, som han nu hafver, håller endels för en recompens för en man, som långlig tjänst riket gjort hafver, fast en än vore af den ypperste slägt i riket och med de bäste kvaliteter zirat».

[1] Se SRP. III sid. 122.
[2] Se Reg. bref till A. O. den 19 juni 1633. HSH. XXV sid. 298.
[3] Se A. O:s svar den 3 aug. 1633. HSH. XXVI sid. 186.

Redan tidigt på året hade Axel Oxenstierna nåtts af nyheten, om att Skytte ämnade resa hem, och att han därvid hvälfde planer att skaffa sig direktionen öfver licenterna i Lifland med undanskjutande af rikskansleren. Den 24 febr. 1633 skrifver den sistnämnde härom till brodern: »Käre Broder. Jag för min person kan väl lidat. Hafver mera att göra än jag kan förestå och vore en stor invidie kvitt. Men alldenstund jag sir, hvad här skall följa opå, sedan att jag vet, det han gör det af en pik emot mig, så ville jag endast hafva dig påmint, att sedan rådet hafver dem åt min administration i detta året förtrott, att de den icke honom till [behag] ville förandra. Vore en annan, kunde jag väl lidat».[1]

Svaret den 2 april från brodern lät dock mycket lugnande. »Min broder skrifver mig till — — — och ibland annat förmäler, det Johan Skytte skall vara på väg hit, förmenandes att bringa licenterna i Lifland under sin disposition. Så är han hvarken på vägen hit, ej heller därom det ringaste genom sin skrifvelse mentionerat. Och oansedt han därom anhölle, så blifver det ändå inte, alldenstund de nogsamt veta, hvad af Skyttes disposition vill följa för inconvenientier, och är desförutan min broder om licenten att förestå ombedin».[2]

Men Skytte såg sina personliga intressen alltför allvarsamt hotade för att med lugn kunna stanna, där han var. Hans störste motståndare, Gabriel Gustafsson, hade tillika med Mattias Soop i maj 1633 utrest till Tyskland för att bl. a. med rikskansleren rådslå om ordnandet af styrelsens och förvaltningens olika grenar. Tvänne riksämbeten stodo obesatta, och sådan hade Skyttes ställning i Gustaf Adolfs lifstid varit, att erhållandet af ett sådant ämbete icke låg utom gränserna för hans förhoppningar. Men skulle han något kunna vinna, fordrades ovilkorligen hans personliga närvaro.

Att Skytte verkligen också tidigt var besluten att, kosta hvad det ville, resa hem, bjuden eller objuden, framgår af ett bref, som han redan i april 1633 skref till sin

[1] A. O. till brodern den 24 febr. 1633 Acta Historica i RA.
[2] AOS. II: 3 sid. 286.

vän och gynnare pfalzgrefven, och hvari han bad denne höra sig för, om han, såsom brukligt var, skulle blifva kallad till begrafningen. »Im fall aber», säger han, »E. F. G. vermerken würden, dass man mich wegen der gefahr, so in diesen provincien sich erreignen solte (das man doch nicht hoffen will) nicht wolte mich auf diesmal dahin verschreiben, so ist mein undertänige bitte, E. F. G. gnädiglich geruhen, mir anzudeuten, wie ich mich hierinnen verhalten solle». — — »Könte auch per hanc occasionem nicht alleine res meas privatas in einem besserem stande bringen, sondern auch E. F. G. suchen nach mügligkeit assistiren. Solten E. F. G. rathsam finden von diesen negocis entweder mit dem Herrn Feltherren oder Reichsadmiralen zu reden (doch nicht anders, als wenn es von E. F. G. selbsten herrürete) vielleicht würden E. F. G. mir desto besser rathen können. Wann es auch E. F. G. für rathsam hielten, so könte ich wohl (rebus huc bene compositis et ordinatis) ohne jemandts wissen und fragen mich circa tempus sepulturiæ dahin per posta begeben. Solte aber lieber sehen, das ich literas invitationis bekomme».

»Litteræ invitationis» kommo dock icke, men Skytte beslutar sig för att resa ändå. Fyra dagar efter det rådet skrifvit och begärt veta A. O:s tanke om Skyttes återkomst se vi denne intaga sin plats i senaten.[2] Till Axel Oxenstierna skref han, att hans hemresa skedde för att hos senaten förfråga sig om de ärenden, hvilka i hans provintie vore förefallne och som kräfde de gode herrars decision.[3] Till andra uppgaf han, att han ansåg sin närvaro nödvändig vid konungens begrafning.

Rätta orsaken insågs emellertid säkerligen mer än väl af flera än Gabriel Gustafsson, som säger rent ut, att det var för att vara närvarande vid »regementets formerande och ämbetenas besättande».[4]

Till en början tyckas de hemmavarande riksråden icke tagit så synnerligen vid sig öfver Skyttes plötsliga uppträdande. Åtminstone finnes intet i rådsprotokollen, som

[1] Se Skyttes bref till pfalzgrefven den 11 april 1633 i Stegeborgsamlingen i RA.
[2] Se SRP. III sid. 124.
[3] Bref till A. O. d. 13 maj 1633. AOS. II: 10 sid. 355.
[4] AOS. II: 3 sid. 314.

antyder något sådant. Af brefvet till pfalzgrefven hafva vi sett, att Skytte i viss mån trodde sig kunna räkna på riksmarsken Jakob de la Gardie och riksamiralen Carl Carlsson Gyllenhielm, d. v. s. de båda förnämsta i rådet, och de andra hade nog ej tillräckligt anseende för att uppträda mot en man som Skytte.

Men annorlunda blef det, när Gabriel Gustafsson återkom från Tyskland. Skriftligen och muntligen hade Axel Oxenstierna sökt inskärpa hos sina kolleger nödvändigheten att framför allt skaffa regeringen nödig auktoritet åt alla håll. Styrkt af den dryck ur statsklokhetens källa, som Gabriel Gustafsson nu fått under besöket hos brodern, tog han efter återkomsten, då Johan Skytte icke gjorde min af att vilja återvända till sin post, bladet från munnen och frågade i sittande råd Johan Skytte och den likaledes utan lof hemkomne guvernören i Finland, Gabriel Bengtsson Oxenstierna, om det vore rätt gjordt, att de hoc rerum statu skulle deserere deras concrediterade provinser. De båda angripna funno nödigt att göra ursäkter och sade sig icke vägra att resa ut igen, hvilket dock ingendera ville eller ärnade göra.[1]

Uppenbart är emellertid, att Gabriel Gustafsson nu i täflingen med Skytte känner sig såsom den starkare. Det är också tydligt, att den sistnämnde fann det klokast att falla till föga.

»Skytte komporterar sig svåra väl», berättar Gabriel Gustafsson något därefter för rikskansleren, »och håller med mig god korrespondens». Dock kan han icke underlåta att på tal om Jakob Skyttes vid denna tid inträffade förlofning med Anna Nilsdotter Bielkenstierna ge luft åt sin aristokratiska förtrytelse i reflexionen: »alltså begynner han näsla sina barn in bland dem som rikaste äro».[2]

Och så nalkades då den viktiga tidpunkten, då de lediga riksämbetena skulle besättas. Man kan förstå, att partilidelsens vågor gingo höga, då man nu vägde möjlig-

[1] AOS. II: 3 sid. 314. Emellertid torde Gabriel Gustafsson icke hafva ansett, att det för Lifland var någon synnerlig förlust, att Skytte förblef hemma att döma af hans sedermera fälda yttande, att »så framt Skyttens regemente i Lifland längre hade varit, hade Sverige om hela provintien periclíterat». AOS. II: 3 sid. 342.
[2] Samma st. I: sid. 312 och 319.

ligheter och utsikter. Många trodde, att Axel Oxenstierna skulle utses till riksdrots, och den då ledigblifvande kanslersposten var föremål för hvarjehanda funderingar. Tillståndet i kansliet var ej det bästa. Per Banér, som var det enda rikskanslirådet, var sjuk och behöfde väl förstärkning, men han synes ej hafva varit bland dem, som ansågos lämpliga för chefskapet. I rådet funnos dessutom blott två, som i kansliet kunde användas: Johan Skytte och Per Sparre. Gabriel Gustafsson ansåg den förre betänklig att bruka därstädes för »hans underlige procedere i förra tider», och emedan Per Sparre ej gärna torde cedera för honom». Den senare ansåg han olämplig såsom »ett tardum ingenium».[1]

Om också det torde hafva funnits flera, för hvilka Skyttes »underliga procedere i förra tider» ej syntes lika graverande som för Gabriel Oxenstierna, så var det uppenbart att de förnäma herrarne för ingen del ville se denne på Axel Oxenstiernas plats.

I förslaget till den nya regeringsformen hade man varit betänkt på inrättandet af tvenne nya höga förvaltningsposter: en »öfverburggrefve» för Stockholm och en president för den nybildade Göta hofrätt. Flere ansågo, att den förstnämnda tjänsten väl skulle passa för Skyttes egenskaper, och redan i mars 1633, sålunda långt före hans hemkomst, hade man »hållit detta godt» i rådet.[2] Men Skytte var själf ingalunda sinnad att mottaga denna post. Den blifvande öfverburggrefvens eller, såsom hans titel sedermera blef, öfverståthållarens sociala ställning var ännu obestämd, och måhända fruktade Skytte, att den kunde komma att blifva sådan, att den icke anstod honom, riksrådet, generalguvernören och innehafvaren af rikets största friherreskap. Då föredrog han att mottaga presidentskapet i Göta hofrätt.

Utgången af valstriden synes emellertid en tid hafva varit oviss nog. Den 17 februari 1634 skrifver Gabriel Gustafsson till brodren: »Johan Skytte är någorlunda försäkrat på kansliet, præoccuperandes allom, att burggrefskapet icke må honom blifva offereradt, allt i den förhoppning, att hvar ständerna falla endrägteligen på min broder, att hafva

[1] AOS. II: 3 sid. 325.
[2] Se Rådsprot. för den 26 mars 1633.

honom till drotset, att han då per istam occasionem kunde komma i min broders ställe, alldenstund han både pedibus manibusque arbetar däroppå, att det icke må min person defereradt varda. — — — Vi äro väl mestadels allesamman sinnade att uppdraga honom presidentskapet i Jönköping, därvid han väl ock taga måste».[1]

Om man kan draga någon slutsats af rådsprotokollens torftiga antydningar, skulle man vara frestad att säga, att Gabriel Gustafsson och Johan Skytte aldrig vid denna tid lämnade hvarandra ur sikte. Båda yttrade de sig flitigt i debatten i rådet, båda uppsatte tillsammans i kansliet svar på ankomna bref, båda konfererade tillsammans med ständerna om propositionen, båda granskade jämte Åke Axelsson Kammarens böcker för att uppsöka reducerbara gods[2] o. s. v. Någon märkligare meningsskiljaktighet dem emellan förspörjes dock icke, det är till och med understundom uppenbart, att Skytte yttrat sig särskildt i afsigt att göra sig för Oxenstiernorna behaglig, såsom till exempel, då han vid öfverläggningen om anbudet till rikskansleren att blifva kurfurste i Mainz (i hvilken debatt endast Jakob de la Gardie, Gabriel Gustafsson och Skytte synas hafva yttrat sig), skyndade att säga: »Nemo qui invidet. Kansleren haffver det väl meriterat, allenast han icke därigenom relinquerar patriam».[3]

Kom så valdagen den 13 juni 1634. Utgången är allom känd. Johan Skytte röstade efter sträng anciennitetsprincip på Jakob de la Gardie till drots och på den ålderdomsskröplige Nils Bielke till riksskattmästare. Han och Gabriel Gustafsson voro de enda i rådet, som icke röstade på någon med namnet Oxenstierna.[4]

Axel Oxenstiernas kvarstannande såsom kansliets chef omintetgjorde emellertid alla Skyttes utsikter att komma i spetsen för det kollegium, som rikskansleren plägade kalla anima regni. Gabriel Gustafssons utseende till drots betecknade hans fullständiga nederlag, hvilket ytterligare beseglades genom hans försändande til presidentstolen i Jönköping. Det var den stora krisen i Johan Skyttes offentliga lif.

[1] Gabriel G:son till A. O. den 11 mars. 1634. AOS II: 3, sid. 329.
[2] Rådsprot. bl. a. den 17, 25 febr., 6 maj 1634.
[3] Rådsprot. den 15 april 1634.
[4] Ibid. den 13 juni 1634.

Såsom ett slags ersättning för detta nederlag öfverhopade nu Axel Oxenstierna hans under sommaren i Tyskland resande son Bengt med den största välvilja. Fadern betygar sin stora tacksamhet, att rikskansleren så »extraordinarie» velat favorisera sonen och »så parate et prompte hade styrkt honom till det, som honom kunde i framtiden vara nyttigt och salutare».[1]

En viktigare upprättelse fick dock Skytte i slutet af året 1634, då åt honom anförtroddes en beskickning, som hade misslyckats för rikskanslerens egen son Johan. Denne hade, som bekant, i början af året af sin fader skickats till England för åvägabringande af ett förbund mellan detta land och Sverige samt för utverkande af hjälp i pänningar och folk. Karl I hade emellertid afvisat honom på den grund, att den fullmakt, som han af sin fader erhållit, icke ansågs tillfyllestgörande.[2] Den engelske konungen fordrade nämligen för att inlåta sig med honom fullmakt af den svenska regeringen själf. Det var tydligt, att häri låg en ringaktning af Axel Oxenstiernas egenskap af Sveriges fullmyndige legat, som denne nog kände ganska djupt.

Vid det engelska hofvet var emellertid Johan Skyttes inflytande af gammalt större än själfva rikskanslerens, och i Holland, där det samtidigt gällde att söka åstadkomma förlängning af 1614 års förbund, hade han likaledes gamla förbindelser. Det var därför till honom, som regeringen nu tog sin tillflykt, då behofvet af Englands och Hollands understöd efter slaget vid Nördlingen blef mer trängande än någonsin.

Väl talades det icke vare sig vid diskussionen i rådet eller i den instruktion, som Skytte erhöll, om annat än, att han i England skulle återlämna Gustaf Adolfs stumpebandsorden, motverka skadliga inflytelser af dem, som vore Sverige gramse för licenternas skull, notificera drottningens tronbestigning och begära tillstånd till värfningar,[3] men ordalagen i instruktionen affattades så, att det stod honom fritt att inleda underhandlingar äfven om en allians.[4]

[1] J. Skytte till A. O. den 10 nov. 1634. AOS. II: 10 sid. 362.

[2] Johan Oxenstiernas bref till fadern London den 6 maj 1634 i Oxenstiernska saml. RA.

[3] Se Rådsprot. den 22 okt. 1634.

[4] Se instruktionen d. 28 okt. 1635 (riksregistraturet) § 8.

Denna beskickning utförde nu Skytte under slutet af året 1634 och början af 1635. Innan han reste, vidtog han en åtgärd, som vittnade om den omsorg han liksom Axel Oxenstierna hade om kansliakternas vård. I rådsprotokollet för den 19 november heter det nämligen, att han »præsenterade regeringen tvenne kistor fulla med kansliakter, som voro passerade vid hans varande gubernament öfver Lifland, Ingermanland och Karelen.» Ehuru han ej därtill var förpliktad, gjorde han detta »för att gå androm före med godt exempel.»

Den 21 nov. 1634 tillkännagaf Skytte, att han var resfärdig och tog afsked af regeringen och rådet. Den 22 juni 1635 gjorde han i rådet »relation muntligen, huru hans ambassada uti Engeland var aflupen, hvilken han tillika skriftligen inlade.» Denna skriftliga inlaga har tyvärr numera gått förlorad, och äfven brefven till Axel Oxenstierna innehålla endast sparsamma notiser om beskickningen.[1]

Däraf framgår emellertid, att han blifvit väl emottagen, synnerligen i England. Karl I hade förklarat sig villig att inlåta sig på underhandling om ett förbund, och sin personliga bevågenhet mot sändebudet visade han genom att slå några unga herrar i Skyttes följe, däribland hans son Jakob, till riddare och göra andra till adelsmän. I Holland utverkades 150,000 floriner i subsidier, dock mot utlofvande af 100 skeppund koppar i mutor åt dem, som haft med saken att beställa.[2]

Då efter sålunda väl förrättadt värf i England Skytte åter var på hemvägen, mötte honom vid Texel ett fartyg, segelfärdigt till Tyskland, med ingen mer och ingen mindre än den svenske rikskansleren ombord. Axel Oxenstierna kom från Frankrike och stod i begrepp att afsegla till Stade. Mötet mellan de båda statsmännen blef mycket kort »för väderlekens skull, som skilde dem båda åt». Emellertid hann Skytte att meddela rikskansleren den lyckliga utgången af sitt uppdrag i England, hvarvid denne förkla-

[1] Sv. Riksrådets Protokoll. Beskickningen berörde äfven Danmark, Holstein och Bremen. Endast relationen öfver beskickningen till Hertig Fredrik af Holstein-Gottorp finnes i behåll, tryckt i disput. under O. Kolmodins præsidium i Upsala 1808.

[2] J. Skytte till A. Oxenstierna d. 4 juli 1635. AOS. II: 10 sid. 368.

rade sig vilja författa ett koncept till förbundsfördraget, som han ville hemsända med Bengt Skytte, sålunda tagande i sin hand den vidare utvecklingen af den engelska förbundsfrågan.[1] Vi skola snart se, huru Axel Oxenstierna och Skytte emellertid i denna fråga kommo att intaga en ganska olika ståndpunkt.

Regeringen och Rådet synas icke haft något synnerligt att anmärka mot det sätt, hvarpå Skytte utfört den politiska sidan af sitt värf. Så mycket större missnöje väckte de riddarslag och adelsdiplom, som han förskaffat de unga herrarne i sitt följe. I detta följe hade befunnit sig, utom Skyttes yngste son Jakob, ännu blott en gosse, bl. a. en sextonårig son (Gabriel) till riksskattmästaren Gabriel Bengtsson Oxenstierna och en sjuttonårig son (Gustaf) till vice rikskansleren Per Baner äfvensom såsom legationssekreterare en kanslitjänsteman Per Eriksson,[2] hvilken sistnämnde dock ej stod synnerligen väl anskrifven hos Regeringen, emedan han förut gjort sig skyldig till en radering i ett kungligt bref.

Det är sannolikt att, då det säges, att flera utom Jakob Skytte mottagit riddarslag, detta just syftar på de unga herrarne Oxenstierna och Baner. Den åter, som erhållit adelskap, var Per Eriksson, hvilken sedan föranleddes att pa grund däraf efter hemkomsten begära introduktion pa svenska riddarhuset.

När sistnämnda fråga om adlandet och riddarslagen kom före i rådet, brast en storm lös, ej blott mot Per Eriksson och de unga riddarne utan äfven mot deras beskyddare Skytte. Som vanligt gick Gabriel Gustafsson i spetsen för anfallet. När Skytte omnämnde saken, blef han af riksdrotsen »tämligen starkt increperat et quidem bonis rationibus». »Så må min broder», säger denne i bref till Axel Oxenstierna, »sig visst därtill försäkre, att ingen finnes i vårt kollegio, som icke därtill drager stort misshag, ja ock de själfve, som till de unge barneriddare fäder äro.» »Jag bekänner gärna, att, när de gråhårige löpa med limstången, är intet på de unga att förundra.»[3]

[1] J. Skytte till A. O. i nyss citerade bref. — A. O. till K. Maj:t den 4 aug. 1635 i HSH. XXXV sid. 100 o. f.

[2] Se Johan Skytte till Johan Baner den 17 mars 1635 i Banerska saml. i RA.

[3] Gabriel G:son Oxenstierna t. A. O. d. 26 juni 1635. AOS. II: 3 sid. 366.

Och om Per Eriksson yttrade sig riksdrotsen, »att han passligen tack förtjänat, att han i ett främmande konungarike hafver antingen köpt eller tiggt sig till adelskap.» — »Må han sig det intet inbilla, att honom sådant af regeringen konfirmerat varder, eller att någon redelig af adel lider honom jämte sig på riddarhuset.»

På detta sista Gabriel Gustafssons utfall svarade Skytte stolt: »Han passar intet uppå eller begärar Regeringens konfirmation, är likväl uti sitt hjärta en adelsman, och, där han intet för invidia skull kan här blifva därföre respekterat och god känd, kan han väl sälja sitt hus och hvad han äger och begifva sig till Engeland igen och bo där.»[1]

Emellertid förklarade han tillika, att »då han gjort Axel Oxenstierna», den tid de vore i Holland, om denna akt relation, hafver rikskasleren »samma akt så väl som alla andra hans procedyrer icke allenast approberat, utan ock merkligen berömt», ett påstående, som det dock hade varit bättre för honom att icke hafva kommit med, enär riksdrotsen dagen förut från sin broder mottagit bref, hvari denne uttryckte sitt bestämda ogillande af saken.[2]

* * *

Under det år, som följde efter återkomsten från den engelska resan, från sommaren 1635 och till sommaren 1636, då Axel Oxenstierna hemkom från Tyskland, hade åter Skytte en kort glansperiod, under hvilken han spelat en icke obetydlig roll, ja, i vissa fall nära nog intagit en ledande ställning i rådet vid sidan af Gabriel Gustafsson. Vi finna honom nu såsom en daglig deltagare i rådets förhandlingar och såsom en synnerligen flitig debattör.

De mest brännande frågorna under senare hälften af året 1635 voro utan tvifvel frågan om fredsunderhandlingen i Preussen och frågan om den därmed sammanhängande tyska politiken. Det är bekant, huru starkt benägenheten

[1] Sv. Riksrådets protokoll den 1 juli 1635. Per Eriksson blef likväl sedermera 1636 på Gabriel Gustafssons förslag utnämnd till justitiepresident i Göteborg, om hvilken utnämning Regeringen genom Johan Skytte underhandlade med honom (se Sv. Riksrådets Protokoll den 21 mars 1636) och blef slutligen 1639 adlad med namnet Rosensköld.

[2] Gabriel G:son till A. O. den 26 juni 1635. AOS. II: 3 sid. 366.

att sluta fred à tout prix så väl med Polen som i Tyskland till Axel Oxenstiernas grämelse vid denna tid gjorde sig gällande i rådet, och, så sparsamma rådsprotokollens notiser än äro, kan man sluta till, att Johan Skytte afgjordt tillhörde fredspartiet.

Om det af rikskansleren så bittert klandrade stilleståndet i Preussen har denne, så vidt man kan se, ej yttrat annat, än att det kunde vara likgiltigt, om stilleståndet slöts på 50 eller 30 år,[1] men man beskyllde honom att med eller mot sin vilja hafva bidragit till underhandlingens snöpliga utgång genom en indiskretion, hvarigenom han skulle låtit instruktionen för de svenska underhandlingarne blifva bekant i Tyskland. Mot denna beskyllning försvarade sig dock Skytte med största ifver. Han »tog på sin själs salighet», att han »uti sin ambassade ingen kopia af samma instruktion gifvit hade», med hänvisande föröfrigt till, att en kopia af instruktionen gifvits, utom åt honom, äfven åt Johan Oxenstierna![2]

Beträffande den tyska politiken hade man, såsom bekant, redan den 10 augusti 1635 gifvit Axel Oxenstierna fullmakt att på de vilkor, han kunde, sluta fred, och för detta fredskraf gjorde äfven Skytte i rådet sig till målsman. »Jag fruktar, det blifver ett perpetuum bellum mellan oss och Tyskarne eller ock förlora vi alltsammans, hvar vi icke ingå någon billig traktat», yttrade han den 11 nov. 1635 i rådet. Fredskärleken bland rådsherrarne var också nu så stark, att själfve riksdrotsen knappast vågade försvara sin broders politik.

Vid ett tillfälle yttrade sålunda riksmarsken Jakob de la Gardie, hvilken tagit sig mycket nära Axel Oxenstiernas kritik öfver underhandlingen i Preussen, att han fruktade, det rikskansleren skulle i förening med Frankrike besluta sig för att fortsätta kriget, och sålunda skulle riket sättas i än större olägenhet. Johan Skytte sade då, att han ofta befarat detsamma, hvarpå Gabriel Gustafsson saktmodigt genmälte, att, så vidt han kunde sluta af rikskanslerens bref, han knappast kunde tro det.[3]

---

[1] Rådsprot. d. 25 juni 1635.
[2] Rådsprot. d. 12 sept. o. 27 okt. 1635.
[3] Rådsprot. den 29 okt. och 11 nov. 1635.

Det var som svar på dessa klenmodiga råd och tankar som Axel Oxenstierna med ädel harm skref: »Jag skall följa edra tankar och ordre efter och famla efter freden i ljus och mörker. Gud gifve lycka till att fattan! *Och så en ända på mig, sedan jag si måste, att alla valida consilia, som för detta förde äre till vår nations reputation och ära, hafva en ända!*[1]

Till frågan om det engelska förbundet, om hvilket, såsom nämndes, Skytte inledt underhandlingar, hvilka understöddes af Sveriges gamle vän markisen af Hamilton, förhöll sig däremot Axel Oxenstierna i sina ifrån Tyskland hemsända betänkanden synnerligen likgiltig. I det honom meddelade förbundsförslaget fann »han sådana rationes, som intet tjäna E. K. M:ts stat hvarken till reputation eller nytta.» »Den nationen hafver synnerlige inbillningar, och sådane consilia och rationes, som hos andre status och nationer intet finnas».[2] Men han tillstyrkte att låta underhandlingarne tills vidare fortgå, utan att dock bringa dem till slut. Johan Skytte åter betraktade förbundet såsom sitt skötebarn och ville icke låta det falla. På hösten afsände han en egen post till England, som återkom i jan. 1636 med bref från både konungen och markisen af Hamilton. »Och urgerer», säger Skytte, »Marchio Hamiltonius efter konungens befallning på förbundet mellan rikerna så till regeringen som mig, helst emedan regeringen hafver för detta gifvit markisen förtröstning, att så ske skulle.»[3]

Till något afgörande beslut kom det dock icke. Väl gjorde Skytte, sekunderad af Per Brahe, strax före rikskanslerens hemkomst ännu ett försök att få förbundet till stånd, »allegerandes, hvad i förtiden England oss gjort hafver, och hvad dess konung för bistånd oss kan göra, hvar vi råka i större vidlyftighet», men äfven denna gång var det förgäfves, och i aug. 1636 fällde Axel Oxenstierna, nu själf närvarande i rådet, det afgörande ordet, att, hvad »alliancen med England vidkommer, kommer den i ingen consideration.»[4]

---

[1] A. O. till Gabriel Oxenstierna den 21 nov. 1635 i RA.
[2] A. O. till regeringen den 4 aug. 1635. HSH. XXXV: 104.
[3] J. Skytte till Per Brahe den 10 jan. 1636. Skoklostersaml.
[4] Rådsprot. den 31 aug. 1636.

På den inre politikens område var det isynnerhet tvänne stora frågor, som vid denna tid stodo på dagordningen: frågan om prästernas privilegier jämte inrättandet af ett consistorium generale samt frågan om de norrländska städernas seglationsfrihet.

I den förstnämnda af dessa gick Skytte i spetsen för det mest energiska motstånd mot biskoparnes anspråk. Redan i striden om den af biskop Paulinus utgifna psalmboken under hösten 1635 yttrade han, att biskoparne »stadga och lag göra såsom absolute herrar, utan regeringens vilja och vetskap.» En dag i juni månad 1636 kom han emellertid upp i rådet med en bok, som på det häftigaste upprört honom. Den handlade om prästernas privilegier och var författad af Johan Rudbeck. Skytte mente, att »farligare scriptum är i Sverige intet publicerat på 100 år.» Med detta till utgångspunkt utspann sig nu en debatt, som återupptogs vid en mängd rådssammanträden, under hvilka Skytte försäkrade. att biskopen i Västerås genom sin bok velat »lägga fundamenta papatus», och att han därmed ärnat »kullslå presentem statum, rättegångsprocessen och annat.» I sammanhang härmed försvarade han ifrigt sin åsigt, att politici borde sitta i consistorium ecclesiasticum, och att »episcopi isynnerhet böre göra reda och räkenskap.»[1]

Vid första rådsammanträdet efter Axel Oxenstiernas återkomst väcktes frågan ånyo till lif af riksmarsken och Johan Skytte, som menade det vara tid att opponera sig mot prästerskapet, men rikskansleren yttrade lugnande att tidpunkten för sakens behandling icke nu vore lämplig. Och därvid blef det. Då densamma sedermera upptogs, höra vi icke Johan Skyttes röst.

Icke mindre ifrig än i debatten om prästprivilegierna var Skytte i den, som rörde de dagarnes brännande frihandelsfråga: de norrländska städernas rätt till fri seglation på utrikes orter. Axel Oxenstierna hade hemskickat ett memorial, uti hvilket han, såsom bekant, yrkade, att denna rätt borde dem beröfvas till förmån för Stockholm, dit han ansåg, att »meste rikets handel måste trängias samman.» I rådet var Gabriel Gustafsson språkrör för rikskanslerens

[1] Rådsprot. den 2, 13, 21, 28 o. s. v. juni 1636.
[2] Rådsprot. den 15 juli 1636.

tankar, men Johan Skytte gick i spetsen för oppositionen. »Regeringsformen», yttrade han, »innehåller, att vi må intet abolera de gamle eller gifva några nya privilegier». »Sade sig ock intet kunna se, huru sådant kan försvaras.» »De små städerna förhindra intet de störres förkofring. Allegerede, hvad sker i England, där de månge små städer intet äre förnär eller skada London.» »Det är högst betänkligt att låta öfvergå en totalem civitatum ruinam»[1] o. s. v.

Men intet är mera betecknande för den magiska verkan, som rikskanslerens personliga närvaro hade i Rådet, än Johan Skyttes yttranden i denna sak efter dennes återkomst. Den 17 nov. 1636 var saken åter före. Axel Oxenstierna utvecklade sina åsikter, och omedelbart efter honom yttrade sig Johan Skytte. Härom heter det i dagens protokoll: »Herr Johan Skytte var af *samma mening, att man hafver orsak nog att förtaga dem friheten att segla utrikes* för ofvantalde skäl.»

För öfrigt är det af rådsprotokollen tydligt, att Skytte före Axel Oxenstiernas hemkomst varit en af de mest använda af rådets medlemmar. Hans lagkunskap kom ofta väl till pass, då man hade att behandla revisionsärenden. I finansfrågor (t. ex. i frågan om kopparkompaniets upprättande) voro hans ord tungt vägande, då en kommitté tillsattes att granska skjutsfärdsordningen, insatte man honom däri, vid den stora »examen» öfver kollegiernas verksamhet i början af 1636 var han en synnerlig flitig granskare och gjorde åtskilliga anmärkningar af vikt, ofta var han medlem af deputationer att underhandla med ständerna.

Hans praktiska klokhet visade sig ibland annat i nyttiga förslag till förbättrad arbetsordning i regeringen och rådet. Så föreslog han för att lindra regeringsherrarnes arbetsbörda att, mera än som hittills skett, öfverlämna åt sekreterarne att uppsätta brefven, sedan besluten fattats, och att man alla 8 dagar skulle öfverse rådsprotokollen, för att regeringen och rådet bättre skulle hålla reda på, hvad som passerade.

Att af rådsprotokollen draga några säkra slutsatser, om Skytte till sin politiska trosbekännelse var aristokrat

[1] Rådsprot. den 30 juni 1636.
[2] Rådsprot. den 19 nov. 1635 o. 28 mars 1636.

eller demokrat torde vara vanskligt nog, då bevisningsmaterielet är tämligen torftigt. Den tiden torde väl ock den politiska trosbekännelsen varit mindre prononcerad, än den blifvit senare. Det är dock allmänt kändt, att han vid denna tid flerfaldiga gånger förfäktade rådets rätt gent emot regeringen, och ständernas rätt gent emot både regeringen och rådet.

Vid åtminstone ett tillfälle visade han sig såsom en afgjord beskyddare af »de små». Det var, då under behandlingen af tjänstehjonstadgan man kom att tala om, att adeln ville förbjuda att städja tjänstehjon från deras gårdar, ett oskick, mot hvilket Johan Skytte i likhet med Jakob de la Gardie och Per Baner inlade sin gensaga, »ty däruti», heter det, »består deras frihet, att en tjänare står fritt att tjäna hvem han vill, och är befruktandes, att ett slafveri inriter».

Men under allt detta mångsysslande i rådet blef naturligen föga tid öfrig för tankar på den nya hofrätten i Jönköping. Endast långsamt kom denna i gång, och det är uppenbart, att Johan Skytte ej lät sig synnerligen angeläget vara att skynda på farten. Först i september 1635 installerades den,[1] men detta måste hafva skett i presidentens frånvaro, enär denne vid den tiden flitigt bevistade rådsöfverläggningarna, hvarmed han med ett kort uppehåll i augusti fortfor ända till den 7 december 1635.

Nu synes han dock verkligen begifvit sig ned till Jönköping, där hans vistelse emellertid ej blef långvarig. I januari 1636 finna vi honom på Strömserum, och i midten af februari är han åter i Stockholm.[2]

I maj 1636 ansågs det nödvändigt, att han åter på ett kort besök begaf sig dit ned, enär vissa »graves causæ» måste trakteras, men efter mindre än 3 veckor är han åter i Stockholm, och deltager nu oafbrutet i rådssammanträdena till slutet af juli.

I midten af denna månad var emellertid Axel Oxenstierna återkommen hem. Ehuru Skytte nu visserligen icke genast varaktigt återvände till sin post i hofrätten, är det sannolikt att, då hans namn för längre tider saknas i råds-

[1] Rådsprot. den 4 och 11 sept. 1635 och 5 april 1636.
[2] Rådsprot. den 28 och 24 mars 1636.

protokollen, han ansett sig, eller man ansett honom, härefter mera böra ägna sig åt den ämbetsverksamhet, som hans presidentskap påkallade.

I viss mån betecknande torde det också vara, att den 27 aug. 1636 uttryckligen annoteras i protokollet: »Licentierades Herr Johan Skytte, presidenten i Göta hofrätt, att han intet skall bevista höstsessionen i Jönköpings hofrätt denne gången, utan blifver här in senatu qvar.» Sådant hade icke förut ansetts behöfligt att anteckna.

* * *

Högst påfallande är emellertid, huru Skyttes röst nu efter Axel Oxenstiernas återkomst i rådet tystnat. Långa tider är han, som sagdt, frånvarande från sammanträdena. Men äfven då han är närvarande, är icke mycket antecknadt af hans yttranden, och af dessa äro flera endast instämmanden med rikskansleren.

En gång vågade han dock en dust med den mäktige. Det var, då han vägrade att underskrifva rådslaget om änkedrottningens och hennes dotters skiljande från hvarandra, trots det att han förklarade sig *alldeles approbera* regeringens och rådets »intention» i den saken[1]. Det var tydligen ett försök att bereda sig en bättre position än de andra rådsherrarne i händelse af förändrade omständigheter, hvilket försök af rikskansleren på det bestämdaste tillbakavisades. »När regeringen och rådet sluter något», yttrade denne, »och en annan, som vid deliberationen intet hafver varit tillstädes, kommer sedan och graverar sig, att han intet vill underskrifva rådslaget af orsak, att han intet var tillstädes på den tid det slöts, gör densamme därmed så mycket, att consilium intet blifver mera in integro. Vi äro senatores regni och bör vara som mediatores inter regem et subditos och tale icke allenast på jus regium utan ock opå jus regni och competentem libertatem patriæ, hvilket, ändock det kan ofta vara odiöst hos regem, fordrar sådant af oss vårt kall och embete.» — — —

Då Skytte härpå invände, att han ville motivera sin mening, svarade rikskansleren: »Det är godt. Anten måste

[1] Rådsprot. den 26 aug. 1636.

de rationes approbera eller improbera vårt consilium. Finna vi dem vara så fatte, att de prævalera våre rationibus, då vele vi vårt underskrefne consilium revocera. Hvar och icke, fordrar en rådspersons ämbete, att han alla rådslag underskrifver».

Under de närmast följande åren skulle nu Jönköping vara Johan Skyttes hufvudsakliga residens, men det är uppenbart, att han begagnat alla möjliga anledningar att komma därifrån.[1] Sådana voro t. ex. riksdagar, märkeliga tilldragelser vid det kungliga och pfalzgrefliga hofvet, behofvet att tillse de talrika gods, som Skytte ägde inom och utom landet, och slutligen, men icke minst, nödvändigheten att på grund af sitt kanslersämbete inspektera Upsala akademi.

Skyttes känsla för sina plikter som universitetskansler hade efter Axel Oxenstiernas hemkomst vaknat till nytt lif. På tio år (under hvilken tid han dock till stor del uppehållit sig i Stockholm) hade han icke besökt universitetet. Efter 1636 inspekterade han det nästan hvarje år, fastän han nu hade sin bostad i Jönköping. Man vore frestad att tro, att nitet icke så litet hade sin grund i den omständigheten, att rådkammaren i Stockholm var en station å vägen mellan Jönköping och Upsala.[2]

Att Skytte dock hyste verkligt intresse för universitetet torde väl icke kunna förnekas, men intresset tillväxte sannolikt, då han såg sin verksamhetslust begränsad på annat håll. Också var de akademiska frågornas fält väl det, där Axel Oxenstiernas och Skyttes intressen förnämligast mötte hvarandra, ehuru äfven på detta område kanske icke saknats en viss antagonism.

En sådan torde t. ex. inneburits i de val till rectores illustres som akademien gjorde 1626, då rikskanslerens son Gustaf, och 1634, då riksdrotsens son Gabriel därtill valdes. Att den förre hade åtskilliga anmärkningar att göra emot Skytte framgår af hans bref till fadern den 3 augusti 1626.[3]

---

[1] Så finna vi honom 1637 utom i Jönköping i Stockholm, Upsala, Strömserum, Törnvalla prästgård; 1638 i Stockholm, Upsala, Grönsö; 1639 i Stockholm, Upsala, på väg till Duderhof, Reval, Narva, Grönsö; 1640 i Stockholm, Upsala, Elfsjö o. s. v.

[2] Jämför Annerstedt, Upsala Universitets Historia I 290 o. f.

[3] Se Annerstedt a. st. I 225 och II 286.

Här var i alla fall ett område, där rikskansleren och universitetskansleren måste kunna uppskatta hvarandras förmåga och samverka till ett gemensamt mål. Gemensamt företogo de också nu den bekanta grundliga inspektionen i Upsala i april 1637, därvid dock visserligen universitetskanslerens person helt och hållet trädde i skuggan för den väldige rikskanslerens.[1]

Nya inspektioner följde härefter af Skytte ensam, som sagdt, nästan hvarje år, men han plägade meddela åt Axel Oxenstierna de iakttagelser, han därvid gjorde. Så skrifver han efter en sådan i nov. 1639: »Måste bekänna, att när jag akademiens tillstånd, som var för 34 år sedan, då jag efter salig konung Karl IX:s befallning därsammastädes visiterade med denna tids lägenhet komparerar, finner jag uti alla saker en stor inegalitet, så att man hafver orsak att tacka Gud för den felicitet, hon nu sitter uti, hvilken ock näst Guds bistånd förhoppligen kan erhållas, så framt man utroter den meningen professores vara dominos academiæ och academien vara professorum egen.»[2]

I sammanhang härmed torde kunna omnämnas den täflande vård, som Axel Oxenstierna och Skytte togo om den unge pfalzgrefven Karl Gustafs uppfostran. Man har ofta framhållit den vänskapliga fot, på hvilken Skytte stått till den pfalzgrefliga familjen. Det är också visst, att allt ifrån den stund, då han 1614 jämte Axel Oxenstierna och Magnus Brahe såsom kommissarier å den svenska sidan underhandlade om giftermålskontraktet mellan Gustaf Adolfs syster och Johan Kasimir, har han åtnjutit det furstliga parets stora förtroende. Vid deras bröllop 1615 var han den, som ledde högtidligheterna,[3] och sedermera rådfrågades han gärna i hvarjehanda ämnen, synnerligen i uppfostringsfrågor.

Vi hafva i det föregående sett,[4] att, då Skytte 1633 stod i begrepp att utan Regeringens samtycke resa hem från Lifland, förespeglade han pfalzgrefven, att detta kunde vara fördelaktigt äfven för *hans* planer. Dessa planer,

---

[1] Se Annerstedt a. st. I 280 o. f.
[2] AOS. II: 10 sid. 383.
[3] Hallenberg, Gustaf Adolfs Hist. III 370, 371.
[4] Se ofvan sid. 133.

hvilka gingo ut på att tillförsäkra Gustaf Adolfs systerbarn eventuell arfsrätt till Sveriges krona, vållade vid denna tid rådet mycket bekymmer, och bekymren ökades efter Skyttes hemkomst genom Johan Kasimirs allt mer påträngande anspråk.[1] Det är alltför troligt, att Gabriel Gustafsson hade rätt, då han i brefven till brodern utpekade Skytte såsom den som stod bakom alltsammans.[2]

Men detta oaktadt torde man, att döma efter de bref vi ännu äga kvar, knappast kunna säga, att denne sistnämnde varit en förtrognare vän till pfalzgrefliga familjen än Axel Oxenstierna, snarare tvärtom. Om Johan Kasimir rådfrågade Skytte om mångt och mycket, så var detta i ännu högre grad fallet med Axel Oxenstierna.

Och särskildt i den fråga, som låg fursteparet allra varmast om hjärtat, deras älskade Karl Gustafs uppfostran, har rikskanslerens inflytande inom kort öfverflyglat Skyttes. Visserligen hade den sistnämnde redan för den tioårige gossen gifvit goda råd och förmaningar rörande hans studier.[3] När prinsen sedan tre år därefter med sin af Skytte anskaffade informator Bengt Baaz vistades i hufvudstaden, var han också till en början den ende af rådsherrarne, som besökte den unge fursten och gjorde sig underrättad om hans kunskaper.[4]

Då Skytte emellertid för sina kolleger talade om sina därvid gjorda iakttagelser, väckte detta fleras intresse, och föranledde Gabriel Gustafsson att också examinera prinsen, stundom vid tillfällen, som torde varit för examinanden mindre angenäma, såsom t. ex. »i bröllopet hos Mårten Rosenstierna».[5]

Kom så Axel Oxenstierna hem, och nu blef det en ny fart både i informatorer och hofmästare. Det dröjde rätt länge, innan rikskansleren hann att taga itu med denna speciella uppgift, men en dag i slutet af mars 1637 infann han sig till informatorns förfäran i den enkla boning, där han och hans furstliga lärjunge bedrefvo sina sedvanliga studier.

---

[1] Rådsprot. den 15 aug. 1633.
[2] Gabriel Gustafsson till A. O. den 6 dec. 1633; AOS. II: 3 sid. 312.
[3] Skytte till Johan Kasimir den 10 dec. 1632.
[4] Bengt Baaz till Johan Kasimir den 15 aug. 1635 i Stegeborgsaml.
[5] Bengt Baaz' nyss anförda bref.

Och nu blef det examen både utan och innan. Med en mönstrande ogillande blick öfverfor rikskansleren först de otapetserade väggarna i rummet, »storligen förundrad, att prinsen var så illa accommoderad, att kammaren ej var klädd». Hofmästaren tillsades, att sådant måste ändras. Därnäst flög blicken till bokhyllorna. Rikskansleren ansåg »otjänligt», att i studerkammaren böckerna »efter studentevis» voro uppsatta på hyllor och icke i ordentliga bokskåp. Och så granskades själfva auctorerna. De voro gamla och nötta och sådant stod prinsen icke an. Kansleren ansåg, att han borde hafva »nya autores, vackra liberi, glohus och mappas».

Men så till sist, värst af allt, kom ordningen till den stackars informatorn själf och hans lärometod. Det gick den olycklige läraren djupt till sinnes, att rikskansleren utan att hafva hört hans discipel, ville improbera lärometoden! I sin förtviflan följde han efter kansleren till hans hem och begärde audiens för att få rättfärdiga sig och sin studieplan, samt bedja om råd och föreskrifter. Vid audiensen synes den stränge rikskansleren varit betydligt blidare, han lofvade att gifva de begärda instruktionerna och att låta införskrifva de böcker, som kunde vara tjänliga.[1]

En månad efter nyssnämnda händelse finna vi prinsen och hans informator i Upsala, hvarest den förstnämde af sin fader fått lof att göra ett kort besök samtidigt med Axel Oxenstiernas och Skyttes stora inspektion af akademien. Båda hade lofvat att taga honom under sina vingars skugga.

Också behandlade Axel Oxenstierna Karl Gustaf med utsökt uppmärksamhet, ställde sin sexspända vagn till hans förfogande, då han skulle besöka kyrkan eller föreläsningarna, tog honom med på en 5 timmars vagnspromenad åt Flottsund och Mora stenar och utpekade själf för honom traktens märkvärdigheter, besökte honom flera gånger i hans bostad och inbjöd honom till middag hos sig o. s. v. Sista dagen var stor souper, där prinsen, säger hans hofmästare Johan Rosenhane, nödgades kvarstanna till klockan 10, något som man dock hoppades icke hade skadat honom,

[1] Bengt Baaz till Johan Kasimir den 25 mars 1637. Stegeborgsaml.

enär under måltiden rikskansleren och Johan Skytte oafbrutet samtalade med honom på latin.[1]

Under det alla dessa festligheter pågingo, sökte den stackars Bengt Baaz gång på gång förgäfves att få företräde antingen hos rikskansleren eller hos Skytte för att ändtligen få sin studieplan gillad och stadfäst af de stränga domarne. Till sist träffade han ock den sistnämnde, lämnade planen i hans händer samt bad honom ödmjukt, att han ville tala därom med Axel Oxenstierna. Något svar erhöll han dock icke, förr än just som Skytte stod resfärdig, då denne tillropade den undrande och spörjande läraren: »in proposito perge», en anmaning, som dock ingalunda lugnade denne, enär han däraf icke blef klokare på, om planen ägde rikskanslerens bifall eller icke.[2]

Från denna stund framstår emellertid Axel Oxenstierna som den, hvilken egentligen tagit ledningen af prinsens undervisning, naturligtvis efter anmodan af fadren, om hand. Den 3 februari 1638, innan Karl Gustaf skulle börja sin korta studiesejour i Upsala, anställer rikskansleren med honom en trenne timmars examen, hvarvid han »ifrån begynnelsen nagelfor studiorum dispositionem» samt — approberade.[3]

Därefter följer Axel Oxenstierna med uppmärksamhet den unge fursten såväl under Upsalavistelsen som under de därpå följande utländska resorna och förvärfvade sig genom sin outtröttliga villighet att tillmötesgå Johan Kasimirs ofta upprepade begäran om kloka råd en tacksamhet, som den blifvande konungen icke glömde.

På tal om Axel Oxenstiernas och Skyttes gemensamma sträfvan för vetenskapernas och studiernas förkofran i vårt land torde böra omnämnas de litterära förslag, som den sistnämnde understundom bringar å bane i brefven till den förre. Ett sådant förslag var t. ex. att man skulle foranstalta utgifvandet af en svensk kyrkohistoria, till hvilket arbetes utförande Skytte föreslog sin vän, kyrkoherden i Jönköping Johan Baaz, för hvilken han hyste ett så stort förtroende, att han tvenne gånger i rådet föreslagit honom

---

[1] B. Baaz till Johan Kasimir den 23 april 1637 och Johan Rosenhane till dens. den 6 april 1637, i Stegeborgsaml.

[2] Bengt Baaz till Johan Kasimir d. 6 maj 1637.

[3] Bengt Baaz till Johan Kasimir dan 3 febr. 1638. Stegeborgsaml.

till biskop. Bekant är att nyssnämnda företag verkligen kom till stånd, ehuru det torde kunna vara tvifvelaktigt om valet föll på rätt person.

Vi hafva nämnt, att Skytte under de sista åren af 1630-talet i väsentlig mån inskränkt sin verksamhet till sina åligganden som hofrättspresident och universitetskansler. Ju närmare emellertid Kristinas myndighetsålder nalkades, desto mer finna vi honom åter i rådskammaren i Stockholm, dit tydligen hans håg med förkärlek låg. Sålunda var han där närvarande större delen af året 1643, och under det år, då Kristina blef myndig, 1644, synes icke hafva varit tal om något återvändande till Jönköping.[1]

De frågor, som nu sysselsätta honom, äro, för så vidt man af rådsprotokollen kan döma, företrädesvis sådana som röra den yttre politiken, det var det område, som han alltid älskat mest, och där han otvifvelaktigt ägde åtskillig erfarenhet. En gärd åt denna hans erfarenhet var det också, då han i juli 1640 insattes i den kommission, som hade att med generalstaternas sändebud underhandla om förnyandet af det gamla förbundet med Holland. Ingen utom rikskansleren var så inne i de föregående underhandlingarna med denna makt som Skytte. Men för att ej hans åskådningar, så vidt dessa skilde sig från rikskanslerens, skulle kunna göra sig alltför mycket gällande, hade man liksom på bägge sidor omgifvit honom med Oxenstiernor, i det att såväl rikskansleren som hans son Johan voro med i samma kommission.

Vid de politiska debatterna i rådet framträder emellertid äfven nu då och då Axel Oxenstiernas och Skyttes olika sätt att se tingen. Medan Johan Skytte, trogen sin kärlek till engelska konungahuset, t. ex. »mente, att det vore betänkligt att bistå skottarne, som satte sig upp mot sin öfverhet», var rikskansleren afgjordt benägen att bevilja dessas ansökan att från Sverige få köpa fartyg och kanoner.[2] »Hade icke våra förfäder», slutade han sin argumentation, »fattat en god resolution under Engelbrekt och gamle ko-

[1] Se Rådsprotokollen. Att Drottningen redan 1641 personligen vände sig till Skytte med begäran om hans råd framgår bl. a. af ett bref från denne till Per Brahe d. 9 okt. 1641 i Skoklostersaml.

[2] Rådsprotokoll den 27 juli 1640.

nung Gustaf, vi hade i denna dag legat under Danmark med samma kondition som Norge.»

En annan gång var det fråga om den titel, som man skulle gifva de holländske medlarne vid fredsunderhandlingen med Danmark. Johan Skytte ansåg betänkligt att gifva dem excellenstitel af fruktan, att sådant skulle såra de franska medlarne. Rikskansleren »hölt bättre att gifva dem titeln librement, göra allt prompte aut non». »Hvem vet», sade han i en senare öfverläggning härom, »om man icke kan vinna dem.» Ville de göra hvad svenskarne önskade, »måtte de väl heta Eders Excellens».[1]

Axel Oxenstiernas och Johan Skyttes sista gemensamma uppdrag var äfven detta af diplomatisk art. Båda utsågos nämligen, att jämte Mattias Soop och Ture Bielke representera Sverige vid fredsunderhandlingen i Brömsebro. Den 8 febr. 1645 ägde första mötet mellan de respektive ländernas underhandlare rum. Några veckor senare[2] skrifver rikskansleren ungefär i enahanda ordalag till sönerna Johan och Erik samt till mågen Gustaf Horn: »Herr Johan Skytte, som var förordnad till min kollega och var med på första mötet, blef två dagar därefter sjuk och afsomnade i Suderåkra prästgård den 15 mars utan någon stor sjukdom, allenast af defectu virium öfverfallen. Gud hans själ nåde.» Man vore frestad att uppfatta frånvaron af reflexioner i dessa Axel Oxenstiernas sista ord om Johan Skytte såsom afsiktlig. Den *kan* åtminstone betyda, att han ej ville fälla dom öfver död man.

Har då Johan Skytte stått i afgjordt fientlig ställning till Oxenstiernorna. På den frågan kan man, såsom vi sett, svara ett obetingadt ja, för så vidt det gäller Gabriel Gustafsson, åtminstone intill året 1633. Mindre klar är saken, så vidt det gäller Axel Oxenstierna. Att denne icke känt personlig sympati för Skytte torde man få anse gifvet. En sådan brist på förstående af rikskanslerens person, som framträdde i Skyttes försök att tysta hans klagan öfver det allmännas nöd genom att erbjuda honom enskilda

[1] Rådsprot. den 1 och 19 aug. 1634.
[2] D. 4 april 1645. Se brefven i Oxenst. saml. o. Bielkesaml. RA.

fördelar,[1] måste ovilkorligen öppna en klyfta dem emellan. Äfven förefaller det ock, som Skytte stått tämligen oberörd inför de glödande utbrotten af rikskanslerens fosterlandskärlek. För sin del såg helt säkert rikskansleren med djup motvilja den hållningslöshet, som understundom röjer sig hos Skytte, t. ex. i dennes slingrande försök att hålla sig ryggen fri för obehagliga följder af i rådet fattade beslut. Men detta oaktadt hade han nog klar blick för att uppskatta och till fäderneslandets bästa söka använda den obestridliga duglighet, som fanns hos Skytte, och han ägde tillräcklig storsinthet att utan knot lojalt samverka med honom till rikets gagn.

Skytte å sin sida ägde en hög grad af smidighet att lämpa sig efter omständigheterna och vek uppenbarligen hellre undan, än han stötte sig med de mäktige i denna världen. Till öppen brytning kom det därför aldrig mellan honom och rikskansleren, ehuru den sistnämnde kunde, helst när någon gång vinet löst tungornas band, låta honom höra ganska skarpa sanningar.[2]

Det var nog en ingalunda lätt ställning att å ena sidan med all tidens småaktiga etikett iakttaga sin värdighet eller ära, hvilken enligt den rådande uppfattningen »borde vara kärare än lifvet», och å andra lotsa sig, utan att stöta, fram mellan alla dessa högadliga, andryga herrar, som höllo icke mindre på det gamla namnets inbillade rätt.

Såsom en om sin ära i hög grad ömtålig uppkomling bragtes sålunda Skytte i ett visst motsatsförhållande till de gamla aristokratiska ätternas män, ehuru han eljest föga torde hafva skilt sig från dem i åskådningar. Detta gaf nog prägel åt både karaktär och hållning, och om därför Skyttes person förefallit häfdatecknaren »svårförklarlig»,[3] synes det oss, som förklaringen vore funnen, om man betänker, att det underliga och motsägande hos honom varit en produkt af världslig framgång och personlig fåfänga.

[1] Se ofvan sid. 127.
[2] Se Bengt Baaz bref till Johan Kasimir den 11 mars 1637.
[3] Se Fryxell, Berättelser. Del 8 sid. 145.

Strödda meddelanden och aktstycken.

Några bref från frih. H. H. von Essen till G. A. Reuterholm.

I arkivet på Vijk i Uppland förvaras bland annat nedan aftryckta bref från dåvarande friherren, sedermera fältmarskalken, riksståthållaren m. m. grefve Hans Henrik von Essen till Gustaf Adolf Reuterholm, hvilken efter sin onåd 1796 en tid uppehållit sig utomlands men sedan återvändt till fäderneslandet och uppehållit sig dels i Finland, dels i Sverige, där han 1800 lärer vistats på egendomen Lundby i Uppland. Brefven äro skrifna under Norrköpings riksdag 1800, belysa i sin mån förhållandena vid detta märkliga riksmöte och äro för öfrigt karakteristiska såsom prof på de högt uppsattes brefstil för hundra år sedan. Afskrifter af brefven äro redaktionen meddelade af bibliotekarien grefve Eugène Lewenhaupt i Uppsala och återgifvas med hela sin egendomliga rättstafning.

* * *

1.

Mondag d. 3.

Vad Du begär min Vän uti Ditt bref skall till punct och pricka blifva uppfylt, och skall jag så snart som möjeligt lämna Dig underrättelser om både det ena och andra. Emedlertid bör jag prevenera Dig om, att både Grefve Mejerfelt och Kurck, båda två i Stockholm, hafva det oaktat tagit betyg af Akrell om deras sjukliga tillstånd, som hindrar dem åtlyda kallelsen. Jag finner för min del detta lika så ridicult som oanständigt, och hade aldrig insendt ett sådant bevis i händelse af uteblifvande, emedlertid ville jag ej låta Dig ignorera detta. Jag har största anledning tro at Brahe blifver Landtmarskalk, och därutinnan styrktes jag så mycket mera som jag fick veta att

Ugglas nu varande värckeliga Öfv. Ståthållarn, lämnat honom sin fullmackt at disponera, och härvid har redan förefallit en rätt pusslustig händelse, som det likväl förtryter något vår vän Brahe hafvit någon befattning med. Brahe träffade händelsevis Hofmarskalken Silfversparre och då det genast blef fråga om Ricksdagen frågade B. om Silfversparre hade någon fullmackt, hvarpå den andra svarade nej, men at han väl önskade kunna få någon, Brahe offererade honom då Ugglas fullmackt, som han kunde disponera, men Silfversparre sade sig ej hafva nog courage för att sitta för det namnet, och refuserade nett, hvilken händelse gort mycken sensation, liksom hela händelsen med hans nämligen Ugglas nomination och varöfver gloseras på et cruelt vis. Man har mycken anledning tro det Ricksdagen blifver ganska kort, och at början sker med en relation till Ständerne om Rikets tillstånd vid *salig Kungens* död, om *delapidation som ägt rum under minderårigheten*, samt *slutligen* om *den hushållning och de indragningar som nu ägt rum.* Man önskar att Ständerne arrengera vad *Ricksskulden angår*, samt *myntet*, och kommer för öfrigt ingen ting annat i fråga. Jag träffade hertig Carl som frågade mycket efter Dig. Han tycktes vara ganska nögd, ty han har befälet i Stockholm, och förblifver där, men han gorde mig en ganska bedröfvelig målning på tillståndet af hans affairer, och önskade at Ständerne ville betala hans skuld. Jag berättade honom at Du kommer till Ricksdagen, och han hoppades at vi båda ej skulle vara ovärksamme till hans faveur om det vore möjeligt at sätta något å bane rörande denna sak. Jag tillstår Dig uppriktigt at jag af hjärtat gierna ville operera för vår beskedliga Hertig i denna väg, och om jag hade talenger därtill, inlämnade jag ett memorial i detta ämne. Jag skulle anse det som nobelt och vänligt hälst i denna momangen, då man därigenom visserligen ej gorde sin cour, och kanske kunde affairerne tournera så at man fick dem at ingå uti någon arrengement till hans fördel. Tänck häruppå min Vän, det vore en occupation för Dig och Dig värdigt at ännu en gång hafva bidragit at vara Din gamle Vän nyttig. Du kunde åtminstone gifva canevasen till et sådant memorial på hvilken man sedermera kunde braudera alt efter *omständigheterne.* Lämna mig Din tancka härom och glöm ej din tillgifna vän.

I öfvermorgon reser jag.

2.

Wijk d. 6 Febr. 1800.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Dessförinnan förmodar jag man vet varjehanda af vad som kan komma i fråga på denna (som jag förmodar) fameusa Ricksdag. Enligt de underrättelser jag fått, blifva alla Rikets Herrar samfält kallade, för att bevista Kröningen, och man tror att några sådane skola dessförinnan tilskapas, för att kunna få tillräckeligt antal vid officieringen.

Ännu lärer likväl ingen kallelse blifvit utfärdad, åtminstone har jag tils dato ej fått någon. Jag är emedlertid ej rätt desiderad om jag reser eller ej, ty jag tror ej, at — le jeux vaut les chandelles, och kanske skulle jag få ordsak säga i fall jag gorde denna resa, som Lieven då han för några år sedan gorde en utländsk resa som skulle räcka i flera år men räckte endast några månader, hvilket Lieven explicerade så *at man har ledsamt hemma för bättre kjöp*, och därföre vände han så hastigt om — d. 18 väntar jag Dig och innesluter mig emedlertid i Din vänskap.

3.

Norrköping d. 15.

Jag har sträfvat uti et högst gement vägelag och befinner mig nu änteligen sedan tvänne dagar här. Ditt bref min Vän blef genast aflämnat på vederbörlig ort och Din sjukdom anmält, varpå Du äfven med denna post lärer få svar, comme quoi at fältskärsattest skall insändas, hvilket grefve Mejerfelt Kurck, med flera redan gort. Jag har äfven inberättat vad jag kjände om Din tillämnade hitresa, samt den avertissement jag fick från Dig dagen innan jag reste hemifrån. Discoursen var ej lång om alt detta, emedlertid kommer man uti någon embaras, ty Brahe kommer äfven at få en efterträdare uti procession, sedan han nu mera är Landtmarskalk, man tror likväl ej at några nya Excellencer nämnas, utan constitueras några af de härvarande förste Embetsmän, at företräda de frånvarandes ställen. Man tror emedlertid ej at Kröningen så hastigt kommer at äga rum, kanske i början af nästa månad, så at det vore möjeligt at Du ännu kunde komma hit dessförinnan, noté bien, at din hälsa det tillåter. Jag hoppas at det endast är fråga om någon flussfeber, men är au desespoir om Du ådragit Dig den på Vijk där rummen voro bra kalla i det gamla huset. Man vet här redan från Stockholm detailler om Din sjukdom genom Hagström, hvilka jag ignorerar, men längtar at snart få goda tidningar från Dig själf min Bästa Vän, och som således äro påliteligare än dem som komma genom andra tredje hand. Jag är så litet routinerad i Ricksdagsaffairer at jag ingalunda kan spå förut huru detta aflöper. Man tyckes i allmänhet vara väl intentjonerad och all hättskhet vara riktad blott mot Brukspatronerne hvilka man vill tillskrifva alt ont vad vårt mynt angår. Ännu är inga electorer valde, och har endast varit fråga om de vanlige preambuler, med complimenterne etc. härjämte sänder jag ceremonielerne.

Brahe har tagit ut Din och Gyllenstiernas poletter, och önskat få lämna Eder dem. Här är bra trögt för öfrigit, ingen societet om aftnarne, med ett ord så beskaffat at man med nöje återvänder till sitt hemvist så snart det möjeligtvis kan låta sig göra. — — — —

4.

Norrköping d. 22.

Jag har fått Ditt bref min Bästa Vän af den 15 tillika med inneliggande Fältskärs attest hvilken kom så mycket mera a propos, som Du af mitt senaste, samt af Grefve Posses bref lärer finna at den var *högst nödvändig.* Jag öfverlämnade den genast till grefve Posse som försäkrade mig om at den skulle komma uti Konungens egna händer. Du tror min vän at jag ser Kungen alla dagar, tvärtom, jag har ej varit uti hans hus mer än två gånger, först på en cour, och sedermera på en soupée där Ambasadeuren och några Excellenser voro, det var således ej möjeligt at kunna själf lämna Ditt papper, i den osäkerhet jag är om jag får den förmån at vidare komma i det huset. Du bör föreställa Dig min Vän att det måste förefalla den besynnerligt som sedt Kungen födas, som varit under hela Dess ungdom för hans ögon, som varit hans läromästare, som Stallmästare, Dess Fars vän och följeslagare snart sagt in i döden, nu handterad på en så främmande fot, då likväl en Gyllengranat, Toll, Cronstedt, Sverin, Lövenhielm, Frisendorf etc. etc. äro en gång för alla befallte vid Hofvet. Emedlertid har detta ej betagit et förtroende uti vår Class, som flatterat mig vida mera, än vad på agremengens vägnar et annat bemötande från Hofvet kunnat göra denna ledsamma sejour agreable. Jag blef vald med fullkomlig unanimitet till Elector, och jag hade det nöjet at finna mina confratres villige at följa mina råd uti valen till utskotten. Nu börja desse at efter hand komma uti activitet, och det är all anledning tro at man uträttar vad ändamålet åsyftar. Ingen marquerad person har blifvit emplojerad och man har i synnerhet sökt par preference at utestänga tjufvar, och minnet af förr begågna sottiser har ej kunnat utplånas genom några och tjugu års integer vandel. Emedlertid ser man en hel hoper underliga och renverserade fisionomier, som förråda vad de gå före, och jag för min del lärer vid detta tillfälle fått en och annan ovän. Jag har emedlertid nu som förr, följt min öfvertygelse hvilken endast varit mitt rättesnöre. I förrgår föreföll här en scen vid et nytt val till hemliga utskottet, uti andra Classen. Öfverste Tersmeden som var vald afsade sig, och då det var fråga om kar uti hans ställe, insinuerade Bonden Öfv. Kamj. och Ehrenheim Hof Cantzelairn, at man borde emplojera Lagerbring Stats Sec. och at et sådant val skulle vara Kungen agreabelt. Vi andra 5 Electorerne trodde at Kungen ej intresserade sig för någon viss, men önskade at någon hederlig och pålitelig man valdes, och som åtskilliga vore at tillgå, hade de 5 öfverenskommit at vällja uppå General Lagerbjelm. Ehrenhejm och Bonden protesterade däremot, och nekade slutligen at signera protocollet, emedlertid gick valet för sig och Bonden undertecknade, men Ehrenhejm icke, utan afsade sig Electoratet. Denna händelse såsom ovanlig gorde mycket uppseende, och det säges at Konungen dess-

prouverat sina Hofmäns conduit. Af närlagde listor kan Du föröfrigt dömma huru ton kan vara. Man tror at de trenne stånden gå utan undersökning blindvis in uti alt vad som kan proponeras, och blandt Adeln lärer Kungen finna liten eller ingen motsägelse, så at man borde kunna suponera at detta Ricksmöte slutas snart nog och uti största enighet och förtrolighet. Några memorialer hafva blifvit inlämnade som sätta uti evidence at Banque och Ricksgiälds Contors operationer med mera, borde vara uppenbarlige och inga hemligheter existera, hvad härutinnan kan göras ignorerar jag, men vad jag funnit är pluralitetens nyfikenhet, som önskade par consequence at se huru alt står till. Härjämte sänder jag en mängd papper bestående af ceremonieler med mera. Vi hafva här en grufvelig och vid denna årstiden ovanlig kjöld, i går var det 26 grader påstår man. Om den fortfarer är det rätt så gott at vara sjuk hemma som at förkyla sig här, ty sådant lärer väl svårligen kunna undvikas denna årstiden. Man tror nu med någon slags säkerhet at Kröningen kommer at äga rum d. 3 i nästa månad, och hyllningen tvänne dagar därefter. Jag längtar at få goda nouveller från Dig min vän och hoppas at Din fluss feber ej blifver betydelig, emedlertid gorde Du rätt väl at i tider låta komma Hagström ty en illa soignerad flussfeber kan urarta till något värre. Jag hinner nu ej mer än at innesluta mig i Din vänskap.

5.

Norrköping d. 31 Marti 1800.

Nu har Du min vän på några postdagar ej fått af mina nouveller, och för at säga sanningen har här just ej passerat något märkvärdigt, tvärtom man lefver i största tysthet, och se hvarannan rätt sällan, vi hafva nu på länge ej hafvit något plenum, men man tror likväl at det i morgon kommer at äga rum, emedan enligit ceremonielet skola ständerne bjudas till Kröningen tvänne dagar förut, och som Kröningen kommer at gå för sig den 3, skall bjudningen nödvändigt ske i morgon. Dronningen som i tvänne dagar varit indisponerad, torde derengera alt detta om Hennes opasslighet fortfarer, emedlertid är eller blifver alt färdigt till den utsatta dagen, och ägde redan i förgår en repetition i Kyrkan rum, och om onsdag kommer vi at få general repetition, den första gick ej särdeles, och Karsten är au desespoir vad Biskoparne angår, de detonera på et ohyggligt sätt. Väderleken har nu några dagar varit drägelig, men gatorne äro så mycket sämre, dem af prosession som äro till häst och vagnar äro likväl ej at beklaga. Man tror at sjelfva ceremonien med marchen till och från Kyrkan skall gå på 6 timmar. Vår vän Brahe som började sin sejour här rätt brillent, har hafvit den desagremengen at se sig på en gång mindre älskad, och sitt hus mindre frequenterat. Den frågan som uppstod på Riddarhuset, rörande publici-

teten af Banqen, och Ricksgälds Contor, och hvarom jag tror mig redan hafva berättat något, har väckt bekymmer och misstanka på Landtmarskalken som skulle han faiblement försvara våra rättigheter, emedan han declarerade, at han, vad publiciteten af Ricksgälds Contorets redogörelse med mera angick, ej kunde göra någon proposition som hälst, emedan det vore stridande mot 45 paragr. af 72 års Regeringsform, och straxt derpå afbröts session. Uti följande plenum som endast varade 3 quart, justerades protocollet och afbröts, då likväl 7 à 8 personer anmält sig at tala och flera memorialer blifvit inlämnade. Nu återstår at se hvad utväg som kan tagas för at hindra desse talare etc. som förmodeligen vid första tillfälle ämna taga sin skada igen. Det skulle också kunna hända at man ingen ting har däremot ehuru det sett så ut, och at vi i morgon får höra vad som sist frös inne. Baron Stjerneld afecterar at spela en aldeles contrair roll mot den han fördom spelat, och har härigenom förvärfvat sig det omdömme som et sådant förhållande förtjänar, han essuyerade senast en rätt obehaglig händelse på Riddarhuset, där han fick en fullkomlig dementie, han talte några ord mot den åstundade publiciteten, af vårt egit verk, Ricksgields Contorets förvaltning, och vid protocollets justerande tillade han ännu några ord, come quoi at secreterarn glömt at opptaga dem, och då Riddarhus Secreterarn försäkrade at han då ej hörde den utlåtelsen, instämde flere af Riddarhuset med honom, och Stjernild tog sina ord igen. En ung Hjerta, Bror till den som är Adlersvärds måg har utmärkit sig med qvickt skrefne memorialer. och har äfven talat med succes. Lantingshausen combatterade Hjerta med mycken häftighet, Grefve Ruuht kan Du väl föreställa Dig försvarade hemligheten och med mycken energie, och såsom den där nyligen pinat hett för en publicitet som lärer komma at spöka länge nog. Om jag hinner, skall Du min vän ännu i detta bref få veta om något af värde passerar i morgon d. 2. I går hade vi plenum, och fick et budskap med Hof. Cantz. Ehrenhejm från Kongl. Majst. hvaruti berättades det Landtmarskalcken gort visligen at ej opptaga till afgörande den i fråga varande publicitet af Ricksgälds Contorets göromål, och at härom borde ej vidare blifva fråga som en mot Regeringsformen stridande sak etc. etc. Emedlertid hade flera anmält sig at tala, åtskillige af dem descrterade derifrån sedan de nu mera ej trodde sig hafva tillstånd tala öfver ofvannämde ämne, dock likväl uppläste båda Adlersparrarne, hvar och en et memorial som ganska utförligt granskade våra rättigheter rörande Richsgiälds contoret, och deducerade saken på et sätt som gorde allas admiration och härvid betjänte han sig af hvad som 89 redan förefallit i samma ämne och citerade enligit protocollene vad C. De Geer, Fritsky, Axel Fersen med flera då sagt, hvilket alt styrchte hans thes, och slutligen citerade han dem som då talt mot saken, hvilka den tiden voro le rebut af Riddarhuset såsom en Markvart med flera. Carl De Geer som nu talt mot publiciteten, justifierade sig sålunda, *at han trodde nu mera ej vara passande at opponera sig mot en sak som redan vore desiderad genom trenne stånds pluralitet*, och *at*

det vore i det hänseendet han nu tyckts vara af annan tanke än då hvilket han likväl ej är. Den yngre Adlersparrens (den du sedt hos mig) memorial var skarpt, och tycktes äfven tydligt nog bevisa Ständernas rättighet at kjänna rätta sammanhanget med Rikets skuld etc.

I morgon skall kröningen gå för sig, ehuru man har största anledning fruchta at Dronningen ej kan vara med, Hon har redan i några dagar varit indisponerad. Adieu min vän jag hinner nu ej mera.

6.

Norrköping d. 11 April 1800.

Jag tackar Dig oändligen min Bästa Vän för brefvet af den 1. Det fägnade mig så mycket mera, som jag tycker mig finna däraf at Du är på bättringsvägen, ehuru Du ej gifver mig något hopp at få se Dig här, och varmed jag för det närvarande är rätt så nögd, ty efter alla apparencer stannar jag ej här öfver fjorton dagar ännu, det vill säga att jag afbidar practicabla vägar. De skola vara för det närvarande horribla, och hästarna usla, så at man ej kommer ur stället, här berättas at i förrgår skall uti Åby 53 resande befunnits på en och samma gång, och alla utan hästar. Åtskillige som ämnat resa hafva för sjuklighet måst inställa därmed, blandt dem vår vän André Budberg,[1] jag såg honom i förrgårs och han skulle resa i går, men är ännu här, och skall vara illa. Här är nästan ingen menniska som ej varit eller är incomoderad af starck ruhme och hosta, utan at denna årstiden gemenligen producerar dylikt, och at man ej behöfver genom féter och ceremonier i fria luften såsom hyllning etc, ådraga sig sådant, är det en ordentlig farsot och som jag tror kommer från Pettersburg där den graserat grufveligt och varit dödande, och äfven i Stockholm mycket giängse, men där som här mindre farlig. Jag har i likhet med alla andra varit några dagar illamående, och är än i denna stund ej väl disponerad, men tror dock at komma lindrigt därifrån. Du må likväl tro at jag gort några rätt brutala försök på min hälsa, Kröningsdagen par exemple i det horribla vädret, och nu slutligen hyllningsdagen, som var nästan värre, ty man var fyra timmar de suit under bar himmel exponerad för en kall och genom trängande blåst, och utan någon moyen at kunna garantera sig därföre. Den hettan som man sedermera får dragas med då man är inom hus, som vid soupeen Kröningsdagen, och nu vid dantsen hyllnings afton den är ej mindre farlig när man en gång skall ut i luften, enfin — man kan skatta sig lycklig om man kommer väl ifrån sådane historier som tyckes gå direkte på hällsa och lif löst. Jag hade önskat Dig min vän det nöjet at få vara åsyne vittne till våra minuetter, men ej at själf dantsa, om Du som jag tror elljest är lika så

[1] Ryska sändebudet.

hatare af dants och Dantsmästare som jag. Man församlades om afton klockan 9 uti den uppbygda salonen och de Kongl. infunno sig äfven där, och ministrar samt en mängd åskådare. Kungen började dantsen med Dronningen, därpå med grefvinnorne Brahe, Piper och Clas Wachtmejster. Sedermera dantsade Dronningen med Ambasadeuren, Ricksdrottsen, Ricks Cantzelairen, Ricksmarskalcken, Brahe, Wachtmejster, Ruuht, Essen, Fersen, och Clas Wachtmejster, sjuka voro Lilliecrants, Posse, Klinkoström, Klingspor. De flästa minuetter dantsades passabelt illa, men ingen rätt ridicult. Efter dantsen souperades och klockan 11 var det alt. Nu till Dig till bakars min Vän, Ditt fältskärs betyg producerades genast, hvarom jag redan tror mig hafva berättat, och därvid gordes naturligtvis inga remarquer ej häller har något sedermera yttrats till mig, eller vetterligen till någon annan. Jag tillstår Dig upprichtigt at jag afundas Dig en så lyckligt inträffande indisposition, Du hade leds ihjäl här och hafvit den förargelsen at depensera ännu par dessu le marcher mycket pänningar, hvilket är en creve coeur, när de kastas på detta sättet genom fönsterne. Jag sänder Dig härjämte continuation af bulletinen, mycket har ej passerat, och plena äro sällsynte, dock var det senaste då Adlersparrarnes[1] memorialer upplästes märkelige, — Den äldsta Adlersparrens memorial lärer Du en gång min Vän komma at läsa med särdeles nöje, han upptager däruti, alt vad Carl De Geer, Grefve Fersen, Adolf Hamilton med flera yttrat 89 rörande frågan om instruction för hemliga utskottets ledamöter, samt publiciteten af Ricksgiälds Contors förvaltningen, och händelsen har velat at en del af dessa citerade personer nu yttrat sig uti en omvänd väg och vilket således gaf Adlersparren anledning at drapera dem på et grufveligt sätt. Carl De Geer försvarade sig för den beskyllning at nu täncka olika, därmed, at sedan 89 trenne stånd deciderat frågan om publiciteten, trodde han at man ej vidare kunde eller borde sätta den saken i fråga, då han likväl elliest vore af en och samma tanka nu som förr at publiciteten kunde vara nyttig. Den yngre Adlersparren som Du såg hos mig, hade anmält sig at tala innan Hof Cantzelairen anlände med Kungens rescript, och ehuru det samma i visst hänseende gorde slut på all discusion i det omtalta ämnet, blef likväl memorialet uppläst och befants vara väl och grundeligt skrifvit och tycktes så fullkomligt bevisa Ständernes rättighet at få veta vad de äro skylldige, och vad de skola betala, med mera, at man önskat detta memorial ej blifvit uppläst, och man var incapable at finna saken sådan som den Kongl. befallningen tycktes åsyfta. Emedlertid hafva vi alt sedan gort ingen ting. Nu är Påsk veckan inne och man har ferier, och det tros at vi få sällan plena, dock är det at förmoda at Ricksdagen ej slutar hastigt. En mängd financé projecter äro inlämnade, men ännu är ingen ting adopterat till Bas, man tyckes i allmänhet önska at en realisation må äga rum, och at vi sluteligen endast må få et mynt, men denna operation blifver förmodeligen långsam, ty

[1] Georg och Axel Adlersparre.

Ricksgiälds sedlarne kunna ej amorteras än at vi få banquo mynt i stället, och dessa sedlar måste banquen naturligtvis honorera, och därtill erfordras tillräcklig valuta, ty elljest skulle den sista villan blifva större än den första, och sjelfva banquo myntet förlora i sitt värde. Man gör således väl uti at nu afbida tiden och om möjeligt är uppskjuta med alla betydeliga pänninge affairer. Jag hinner nu ej mera än at innesluta mig i Din vänskap.

7.

Norrköping den 4 Maj 1800.

Jag får tacka Dig oändeligen min Bästa Vän för brefvet af d. 27 sistlidne. Det är så vida tillfredställande at jag däraf ser Dig vara någorlunda till hällsan återstäld, och hoppas at Du nu är det fullkomligen, sedan årstiden är så avancerad at man möjeligtvis kan vara i luften och gifva sig nödig rörelse. Du lärer hafva blifvit surprennerad min vän, om det redan kommit till Din kunskap, at jag å nyo är framme på denna verlds theater. Mig blef proponerat General Gouvernementskapet i Pommern, och efter någon betänketid accepterade jag det. Härvid var mycket för och mot, och då vi träffas, varpå jag med säkerhet räknar, så få vi vidare språka härom. Emedlertid är jag nu å nyo fasst och ämnar mig i Julii månad till Pommern. Jag längtar obeskrifveligt härifrån, men är ännu osäker när jag kommer at resa. Men så snart jag är hemma skall Du därom blifva underrättad. Jag är rätt ledsen at ej kunna gifva Dig min vän nöjaktige underrättelser om vad Du frågar mig, rörande våra financer, och vårt pänninge värk, ännu är ingen ting gort i den vägen, mångfaldige projecter äro å bane, och de fläste gå ut på en slags banquerut, det vill säga at man för at få et enda mynt, sacrifiera 25 à 33 procent på Ricksgälds sedlarne, eller at man får den realiserade efter 15 år, och at de lika fult nu försvinna eller utbytas mot en slags banquo noter som äro stälde med 3 procent. Detta är i korthet de mäst dominerande projecter, men som likväl möta mycket motstånd, och jag tror ej at någon kan förutse vad som kommer at värkställas i denna väg, och på samma sätt förhåller det sig med Bevillnings frågan, tidens determinerande etc. Jag tillstyrcker Dig min vän at så vida möjligt är upskjuta med pänninge lån och vad negoce som hälst ty det är omöjeligt at veta om man duperar eller blifver dupe. Jag sänder Dig härjämte vad nu senast passerat, plena äro öfvermåttan rare, och uti utskotten göres ej häller stort, således kunna nouvellerne ej vara annat än magra. Vi hade för några dagar sedan et plenum där en viss major Stedt, från Småland, förut kjänd såsom starck uti opposition och nu mera billig, hade den efterlåtenhet at återtaga alt hvad han i föregående plenum sagt, och utbad sig såsom en grace at det måtte försvinna utur protocollerne, hvilket också bifölls. Han hade upphäfvit sig till en slags mentor för Rid-

derskapet och Adeln, och reprocherade dem at ej med nog värdighet hålla dess rådplägningar men som Herr Stedt, som altid varit, och förmodligen förblifver en vintbeutel, var den minst passande person för at göra en sådan anmärkning, som i det ögonblicket i alla fall var de trop, så togs det af många ganska illa, och riposterades han då genast, men man hade ännu ytterligare dukat åt honom, och det på et sätt som kommit at embarassera honom, om han ej varit nog habil at genom en offentlig afbön ställa alt till rätta. General Toll hade äfven sista plenum et äfventyr som kunnat föra honom långt. En ung Baron Hjerta i Cantzeliet, som är qvick och som låtit tala om sig, devencerade den Bäncken på hvilken Tollen satt, hvarpå Tollen sade till Hjerta, *min Baron, Ni som vill gifva ton på Riddarhuset, bör framför andra iackttaga ordning därstädes, och sitta stilla på Eder bänck*, hvarpå Hjerta svarade, *at han älskade ordningen, men trodde sig ej behöfva emottaga några underrättelser i den vägen af Generalen.* Generalen svarade återigen därpå, at de kunde vidare talas vid därom efter plenum, och hvarmed den andra var ganska nögd, men i momangen då alt var alt, räckte Tollen Hjerta handen, och frågade honom, *om det var med eller utan rancune* hvarpå den andra svarade, *som Herr Generalen befaller*, och därmed var affairen all.

Biskop Walquist dog d. 30 Apr. af slag inom några minuter, sedan han om förmiddagen bevistat et orageust plenum i dess stånd, gått med deputation till de andra stånden och ätit middag, samt med en bok i handen lagt sig på en soffa. Han hade disputerat ganska häftigt om förmiddagen uti ståndet, rörande et memorial, där tryckningen af prästeståndets protocoller äskades, och hvilket han understödde, saken gick till votering och Walquists opinion tappade, hvilket bragte till de häftigaste utbrott, och Doctorerne äro fulleligen öfvertygade om at detta förorsakat hans död. Jag hinner nu ej mer än at innesluta mig i Din vänskap. Inga bref finnes här på postcontoret till den oppgifna person.

Biografiska data rörande Vasahuset.

»L'art de vérifier les dates» är en vansklig konst. Man skulle kunna tro att inga svårigheter borde möta vid anförandet af dagen för t. ex. en konungs födelse, en drottnings död eller en konungadotters giftermål, isynnerhet från de tider, med skarpt utvecklad personlig karakter, då en dylik tilldragelse i ett regerande hus kunde hafva afgörande betydelse på landets öden och ofta förde politiken i nya banor. Så är emellertid ej förhållandet. De största auktoriteter och samvetsgrannaste författare hafva ofta stridiga uppgifter, och äfven där de hafva sammanstämmande, kan man ej därpå obetingadt förlita sig utan måste gå tillbaka själfva till urkällan,

samtida handlingar, för att undvika att begå misstag. Hvar och en, som sysselsatt sig med dylika frågor, vet huru sparsamt denna källa under långa tider flödar i vårt land, och följande undersökning har tyvärr måst lämna många luckor öppna. Det erkännes villigt att det är af föga historisk betydelse, om en person, i huru framskjuten ställning som helst, aflidit en uppgifven dag eller några dagar förr eller senare, men historiska datas enda värde ligger däri att de äro riktiga.

Hvad först frågan om gamle kung *Göstas* under århundraden omtvistade födelsetid beträffar, vilja vi ej därpå nu inlåta oss, utan hänvisa till den utredning som finnes införd i denna tidskrift 1896, s. 195 och som är byggd på en uppgift af konungens systerson grefve Per Brahe jämförd med en anteckning af änkedrottning Katharina, således tvenne konungen så närstående personer, att de måste tillerkännas det bästa vitsord.

Att *Katharina af Sachsen-Lauenburg* föddes 1513 anföres af Rosenhane,[1] v. Behr,[2] Stjernman,[3] Örnberg[4] m. fl., men ingen nämner dag eller ort utom den sistnämnde, som gissningsvis anför Ratzeburg såsom det ställe, där den blifvande svenska drottningen sett dagens ljus. Angående hennes år 1531 firade bröllop med konung Gustaf finnas olika uppgifter om dagen. I bjudningsbref till sin blifvande svåger konungen af Danmark utsätter Gustaf Vasa sitt bröllop till »Varfrue dagh Assumptionis nest kommandis» således den 15 augusti. Af oförutsedda anledningar måste det dock uppskjutas. Enligt Hübner firades bilägret den 24 december, enligt Rosenhane och Stjernman den 23 september. Fryxell har på ett ställe den 23 december och på ett annat den 24 september. Denna senare dag är den rätta och nämnes ej blott af v. Behr, Königsfeldt,[5] Hildebrandt[6] och Örnberg utan äfven af Tegel och Girs, »söndagen näst för Michaelis» och i en anteckning af Sten Eriksson Leijonhufvud. Bröllopet hölls i Stockholm. Angående hennes död 1535 finnes — om man undantager Fryxell, som i tidstaflan angifver den 22 september — endast en uppgift, nämligen att hon afled den 23 september i Stockholm. Stjernman, som för sina uppgifter påtagligen användt ett i riksarkivet befintligt från 1550-talet härstammande manuskript »Om the stormechtige Högborne Nådige Unga Herrers ock Frökers Natiuiteter och födilsse», utsätter till och med klockslaget 10 f. m.

Angående drottning *Margareta Leijonhufvuds* födelse, giftermål och död finnas, om man undantager att hos Rosenhane, för-

---

[1] Rosenhane, Svea Rikes konunga-längd.
[2] K. v. Behr, Geneologie der in Europa regierenden Fürstenhäuser.
[3] Stjernman, Genealogiska tabeller i inledningen till Johan III:s krönika.
[4] Örnberg, Svenska Ättartal årg. VI.
[5] Königsfeldt, De Nordiske Rigers Kongeslægter.
[6] Andreas Hildebrandt, Stamm- und Geburt-Register Der Königen in Schweden, Stettin 1630.

modligen genom tryckfel, dödsdagen kommit att blifva den $^{26}/_{4}$ istället för den $^{26}/_{8}$, föröfrigt endast sammanstämmande uppgifter. De båda senare tilldragelserna äro bekräftade af samtida handlingar. Hon gifte sig i Upsala. Både Per Brahe och Tegel intyga att vid den populära drottningens död »solen miste sitt skeen» — de säga dock ej för huru lång tid. Någon samtida eller öfver allt tvifvel höjd uppgift på hennes födelse, hafva vi ej påträffat, men ej heller någon som kan gifva berättigadt tvifvel om att den 1 januari 1514 ej är den rätta. Örnberg gissar på 1517 utan att därför anföra något skäl.

Att *Katharina Stenbock* blifvit född på Torpa den 22 juli torde få antagas för säkert. Däremot finnas olika uppgifter om året. Rosenhane, Königsfeldt och Örnberg ha 1536. Messenius,[1] Anrep,[2] Stjernman och Nordisk Familjebok däremot 1535. Att de data, som enhälligt uppgifvas för hennes giftermål och död äro de riktiga, bevisas af autentiska handlingar.

Erik XIV:s födelsestund borde hafva fäst sig klart i minnet hos de närvarande genom den olycksbådande spådom, som då uttalades. Förutom af Messenius, som har den 12 december, uppgifves som bekant samstämmigt Sancta Lucias dag den 13 december 1533, men klockslaget varierar mellan 9 e. m. (Sten Erikssons uppgift) och 11 e. m. (Stjernmans uppgift). Eget nog har Erik själf, i sina i k. biblioteket bevarade astrologiska anteckningar, uppgifvit: »Ericus filius regis Sueciæ nascitur Anno 1533, 13 Decemb. H. 1. m. 47» och som detta torde vara efter midnatt, skulle han således egentligen vara född den 14 december; men måhända har den vidskeplige fursten trott sig kunna afvända det olycksöde, som väntade honom, blott genom att på papperet framflytta sin födelse några timmar, då stjärnbilderna kunde visa sig gynnsammare. Huru delade än meningarna varit om sättet för konungens död, äro dock både äldre och yngre författare eniga om dagen, den 26 februari 1577, och detta på goda skäl.

Om tvenne af sina oäkta döttrar har konung Erik antecknat följande: »Anno 59 nata est mea filia Virginea Januario mense Die 1 hora 7 ante meri:m Calmariae» och »Anno 64 nata est mea filia Lucretia mense Januarij Die 4 Hora 6 minutis 3». Rosenhane, som ej känner tiden för deras födelse har trott Lucretia vara äldre än Virginia.

Huru obeaktad *Karin Månsdotters* födelse torde hafva varit, har dock hennes make dragit försorg om, att den kan med större säkerhet bestämmas än mångens, som varit född till tronen. Sökande att i stjärnorna läsa sin älskarinnas öde har han antecknat »Anno 50 nata est Catarina Magni Holmiæ Mense Novembri Die 6 Hora 7 minutis 20 post meridiem». När hon, som redan i mars 1565 omtalas som Eriks frilla, verkligen blifvit vigd vid konungen veta

---

[1] Messenius, Scondia illustrata.
[2] Anrep, Svenska adelns ättartaflor.

vi ej. Att konungen redan tidigt haft tanke härpå ses af att han den 22 december 1566 låter hertig Magnus af Sachsen-Lauenburg skriftligen afgifva ett löfte att försvara det giftermål hans maj:t görandes varder, och den 24 januari 1567 gåfvo grefve Svante Sture och friherre Sten Eriksson en gemensam obligation och bevilligande till konungens giftermål med Karin Månsdotter. Den 28 december 1567 antecknade Erik i sin dagbok, att han då förde sin hustru med sig till bordet (troligtvis första gången denna ära visades henne) under förklaring att han med henne ingått en laglig förmälning. Alla bordsgästerna och äfven ärkebiskopen erkände att lagligt äktenskap bestått länge emellan dem. Ett bordssamtal är dock intet giltigt bevis, så mycket mindre som uttalandet af en annan åsikt lätt kunnat hafva kostat halsen, mera bindande, men på samma gång visande att Erik själf hade sina tvifvel om att hans giftermål erkändes, är, att riksråden den 31 december s. å. beseglade äktenskapskontraktet, en handling som annars brukade föregå vigseln, och däri lofva att hålla Karin för sann och verklig drottning samt hennes och Eriks söner för lagliga arfvingar till Sveriges krona. I den mellan Erik och Johan den 10 januari 1568 ingångna förlikningen lofvar hertigen, att det äktenskap, hvilket konungen under sommaren 1567 ingått med »fru Catharina Magnusdotter» — hon kallas ännu blott fru — skulle af honom aktas för ett rätt och fullkomligt äktenskap, ändock kyrkogången och de ceremonier, som med bröllopet plägade vara, icke nu så strax kunde hållas för krigets och andra förefallande lägenheters skull. Den 10 februari s. å. uppmanade konungen henne att låta förfärdiga sig ett sigill med svenska riksvapnet och en drottnings titel i omskriften och den 1 maj undertecknar hon ett i Eriks namn utfärdadt kungabref. I bjudningsbrefven till bröllopshögtidligheten gifves henne en titulatur som bekräftar, att hon, af konungen åtminstone, ansågs redan dessförinnan vara lagligen vigd. Konungen skrifver nämligen den 26 juni 1568 »Wij achte uti then helige Trefaldighetz nampn medh Bröllopz högtijden fullkompne Wår Echtenskapzhandell med then högachtede furstinne och Fru, Fru Catherine Magnusdotter, Swerigis, Göthis och Wendes Drotning, Wår Elskelige käre husfru then Fierde dagh Julij näst kommendes, som är söndagen näst efter Petri et Pauli». Karin blef således gift så att säga så småningom. Hennes dödsår uppgifves af alla vara 1612. Rosenhane och Königsfeldt nämna ingen dag, Stjernman säger att hon dött i november, Nordisk familjebok, Ahlqvist, Schlegel och Klingspor, Örnberg m. fl. ha den 13 september, hvilket torde vara rätt.

Äfven för ett af sina och Karins barn har Erik själf antecknat födelsedagen: Anno 66 Die 15 Octobris Hora 8 ante meridiem minutis 0 nascitur *Sigridis* Filia Regis in Svartesiœ» d. v. s. på Svartsjö. Rosenhane har orätt Hörningsholm. Hon döptes enligt konung Eriks dagbok den 1 december s. å.

Att sonen *Gustaf* ej föddes i Stockholm den 28 februari 1566 såsom uppgifves af Rosenhane, Girs, Örnberg m. fl. utan före den

2 februari i Nyköping påpekas af Ahlqvist, som hänvisar till riksregistraturet för nämnda dag, då det redan är fråga om hans dop.

Att *Johan III* föddes på Stegeborg 1537 på Thomæ dag den 21 december, därom äro alla af oss rådfrågade författare ense, blott om klockslaget finnas olika uppgifter. Hildebrandt säger »umb 9 Uhr und 30 minuten nach Mittag», men Tegel, Girs och Per Brahe hafva alla kl. 4 om morgonen. Icke destomindre torde den uppgifna dagen vara felaktig, ty i den officiela skrifvelse Gustaf Vasa den 22 januari 1538 afsände till konung Christian af Danmark säger han: »das unzer Freundtliche liebe gemahel Ihrer frewlicher burde negstverschienen Donnerstags am 20 Decembris In erhaltung guter wolmegender gesundtheit gnediglich entbunden und einen jungen Szoen wol geschaffen zur werlde gebracht». Då både veckodag och datum här anföras och stämma öfverens, torde man ej kunna annat än böja sig för den officiela skrifvelsens auktoritet. Girs meddelar att drottning Margareta »på söndagen näst efter Dijsatingsmarknad på näst inträdande Åhret hölt sin kyrckiogång uthi Stockholm, ther tå Barnet tillijka Christnades».

Om drottning *Katharina Jagellonicas* födelsetid har man länge svåfvat i ovisshet. Rosenhane vet därom intet och Königsfeldt skrifver, att »denne Dronnings Födelsetid er aldeles ubekjendt». Emellertid upptäcktes i en uti British museum förvarad bönbok, som tillhört hennes fader konung Sigismund I af Polen, att denne där antecknat den 1 november 1526 såsom dottern Katharinas födelsedag. Denna uppgift, citerad i Nordisk familjebok, bekräftas och fullständigas af ett bland handlingar rörande konungahuset i riksarkivet befintligt, på franska öfversatt, utdrag af Martin Bielskis polska krönika: »Le roi Sigismond après avoir expedié les affaires de la Prusse et de Masowie arriva à Cracovie le deux d'Octobre [1526] où lui est née Catherine Reine de Suède, mère du Roi d'aujourd'hui, nôtre maître, et c'est le premier Novembre à quatre heures après midi». Hon var således 11 år äldre än sin make. Den vanliga uppgiften att hon gifte sig i Wilna den 4 oktober 1562 hafva vi ej varit i tillfälle att närmare kontrollera, men om uppgifterna om hertig Johans giftermålsakter i »Kronologiskt Register» i riksarkivet äro riktiga, torde han ej hafva firat sitt biläger förr än några dagar senare, troligtvis den 11 oktober; ty den dagen gifver hertig Johan försäkring på morgongåfva för *fröken* Catharina och den 12 oktober gifver konung Sigismund af Polen hertig Johan försäkring på dess *furstinnas* brudskatt. Hennes död antages af Messenius, Rosenhane, Königsfeldt, Stjernman, som till och med utsätter timmen, Örnberg m. fl. hafva inträffat 1583 den 16 november. Hildebrandt har — med ett påtagligt tryckfel för året — den 16 september. Denna dag är den rätta. Redan den 18 sept. skrifver hertig Karl i sin almanacka: »fick iagh wete att gudh hade kallat min syster Dronningen aff tenne iemmerdall» och i handlingarna rörande konungahuset i riksarkivet förekommer, bland förteckningen på hvad som uttogs med anledning af dödsfallet och till begrafningen, att drott-

ningen »saligen i Gudi affskildes iffrå thenne lekamlig werlden then 16 septembris». Nordisk Familjebok, som i artikeln om Katrina Jagellonica utsätter hennes död till den 16 november, ändrar i supplementet detta till september och angifver som källa inskriptionen på likkistan som dessemellan blifvit undersökt och som med ett tredje bindande bevis bekräftar de båda ofvanstående. Enligt hertig Karls almanacka begrafdes hon i Uppsala 1584 den 16 februari och ej såsom Rosenhane säger den 15.

Till hvad som förut är kändt om drottning *Gunnilla Bielkes* födelse och giftermål hafva vi intet att tillägga, men kunna däremot rätta ett misstag angående hennes dödsdag. Messenius berättar att hon »tempore autumni violentia fatorum abripitur». Samtliga öfriga författare Rosenhane, Königsfeldt, Stjernman, Anrep, Örnberg m. fl. äro eniga om att hon aflidit 1597 den 19 juli på Bråborg. Detta är oriktigt, ty i sin almanacka har hertig Karl den 26 juni antecknat: »fick jag wetta att dronning Gunnell war i Gudi affsomnett den 25 i tenne månatt». Hertigens vitnesbörd måste anses som fullt bevis och dessutom har Abraham Brahe i sin tidebok antecknat samma dag för drottning Gunnils död, men kallar stället med dess gamla namn Brånäs. Hon begrafdes 1598 den 21 januari i Uppsala på samma gång som hertiginnan Elisabeth af Mecklenburg och hertig Gustaf af Sachsen-Lauenburg.

Samtliga författare äro ense om att prinsessan *Katharina* föddes 1539 den 6 juni. P. Brahe tillägger på Stockholms slott samt att hon döptes därstädes söndagen näst för S. Mariæ Magdalenæ d. v. s. den 20 juli. Om hennes död, som uppgifves hafva inträffat den 21 dec. 1610, våga vi ej uttala något tvifvel, ehuru det är egendomligt att konung Karl IX först i medlet af mars följande år är i tillfälle att underrätta hertig Johan om sin systers frånfälle, utan att dock i sitt bref nämna tiden. Detta fast hon ej skall hafva aflidit längre bort än på Berum i Ostfriesland. Dottern Katharinas giftermål 1559 var det enda af sina barns bröllop som den gamle konungen fick upplefva, men ändock hafva hvarken Rosenhane eller Stjernman sett sig i stånd att uppgifva dagen. Nordisk Familjebok säger blott att det ägde rum »om hösten». Tegel, Messenius, Hildebrandt, Königsfeldt och Örnberg hafva samma uppgift som Per Brahe, hvilken skrifver: »Then 1 Octobris hölt konung Göstaff sin eldzste dotters fröicken Catharines bröllupz högtid med greffve Edzartt i Stocholm, som skiedde på söndagen nest efter Michaelis.»

Rörande sin syster *Cecilias* födelse har konung Erik varit osäker. På en sida i hans astrologiska anteckningar står: »natiuitas Principisse Cæciliæ Sororis mee Anno 41 Die 6 Novembris hora $3^1/_2$» och med konungens hand öfverskrifvet »falsa est». På nästa blad förekommer: »Natiuitas Marchionisse Badensis Anno 40 Die 7 Decembris Hora 2 minutis 43.» Att den senare uppgiften äfven »falsa est» bevisas däraf att det i riksregistraturet införda bjudningsbrefvet till hennes dop, som egde rum på juldagen, är utfärdadt »jn Novembris» 1540. Girs, Tegel, Messenius, Stjernman, Rosenhane,

Königsfeldt, Hildebrandt, von Behr och Örnberg hafva alla den 6 november sistnämnda år, en uppgift som vi dock trots mängden af sagesmän, våga betvifla, ty Per Brahe, som plägar vara pålitlig, säger att hon föddes »på then 16 dag Novembris i Stockholm emellan 3 och 4 efter middagen», och här kan ej vara fråga blott om skillnaden mellan gamla och nya stilen, då den gamla begagnas af dem alla. Prinsessans bröllop uppgifves af Rosenhane, Stjernman, Königsfeldt, v. Behr och Örnberg hafva ägt rum 1564 den 11 november. Hildebrandt säger att »dass Beylager ist gehalten worden zu Stockholm auff Martini» d. v. s. den 11 november, och troligt är att själfva det högtidliga bilägret då firades, men vigd var hon redan dessförinnan, ehuru festligheterna möjligen måst uppskjutas till följd af konungens afresa till gränsen den 27 juni, hvarifrån han ej återkom förr än den 22 oktober. I ett i riksregistraturet infördt bjudningsbref till drottning Katarina Stenbock, dateradt så nära den däri utsatta tiden som den 11 juni, skrifver konungen: »Endock wij för några dagar lothe Eders K:tt tillskreffve att wij achtede holle then Högbårne Fröckens, wår elskelige käre systers Fröcken Cicilies Bröllop thenn 11 dagh i thenne månad, lijkwäll hafwe wij för några synnerlige orsaker thett upsatt intill nestkommandes Söndagh, som är then 18 junij.» Denna dag är giftermålskontraktet undertecknadt, hvilket dock icke bevisar att hon samma dag skulle blifvit gift, men den 12 juli kallar kon sig i en kvittens daterad Svartsjö: »Cicilia med Gudttz Nåde Swerigis, Göthis och Wendis etc. födde Princissa och Margreffinna till Baden»; den 26 augusti s. å. levererades, enligt räntekammarens handlingar, till markgrefvinnan 4,000 Rdr, som henne fattades på hennes parapharnalia och i en akt af den 31 okt. s. å. talar markgrefven Christoffer om »unser freundlichen Hertzlieben Gemählin». Då han således bevisligen var gift före den 11 nov. är det troligt att vigseln ägt rum före Eriks bortresa och det är allt skäl att antaga den i konungens bref utsatta dagen för den rätta, hvilket äfven Ödberg i sitt arbete om Cecilia Vasa gjort. Om hennes död vet Hildebrandt intet. Stjernman, Rosenhane, Königsfeldt och Ödberg endast året 1627 i Bryssel. Behr och efter honom Örnberg upplysa äfven om dagen den 27 januari, hvarpå vi ej lyckats finna någon urkundlig bekräftelse i samtida handlingar.

Därnäst i ålder bland konung Gustafs döttrar var *Anna* — hon kallas i utländska arbeten ofta med orätt Anna Maria — hvilken föddes på Stockholms slott 1545, enligt Rosenhane, Hildebrandt, Stjernman, Königsfeldt och Örnberg den 9 juni, men enligt v. Behr och Hæutle[1] den 19 juni. Den handskrift Stjernman följt har »then 9 dag junii som var på en fredag på S. Viti et Modesti dag». Den 9 juni 1545 var emellertid en tisdag, den 19 verkligen en fredag. Vitus et Modestus ($^{15}/_{6}$) skulle i så fall vara en felskrifning för »Gervasius et Protasius» (= $^{19}/_{6}$), och äfven Tegel skrifver att: »på thetta åhret then 19 Juni emellan 7 och 8 om aftonen föddes på

[1] Hæutle, Geschichte des Hauses Wittelsebuch.

Stockholms slott Kong Gustaffz Dotter Fröken Anna». Messenius är ensam om sin åsikt att det var den 9 juli. Angående hennes äktenskap med pfalzgrefve Georg Johan af Veldentz, Guttenberg och Lützelstein, i Sverige vanligen kallad pfalzgrefve Jörgen Hans, äro vidt skilda uppgifter för handen, alla oriktiga. Behr och Örnberg säga att giftermålet ägde rum i Stockholm den 26 oktober 1562; Rosenhane och Königsfeldt säga den 12 dec. s. å., Hæutle påstår att vigseln ägde rum i Meissenheim den 26 oktober 1563; Hildebrandt har den 18 oktober och Stjernman den 12 december sistnämnda år. Hvarifrån alla dessa olika uppgifter kommit är svårt att förstå, ty i det den 30 oktober 1562 undertecknade giftermålskontraktet utsättes bröllopet till den 20 dec. och i riksregistraturet finnes infördt ett den 4 nov. s. å. dateradt bref till Herr Göstaff Fincke, där konungen inbjuder honom att med sin fru och barn begifva sig till fröken Annas bröllop, som skulle stå den 20 december. Att vigseln då ägt rum torde än vidare bevisas af att pfalzgrefven ej långt därefter lämnar sin kvittens på brudskatten. Rosenhane, Königsfeldt och Stjernman säga att hon afled den 3 mars 1610; von Behr, Örnberg och Hæutle däremot den 30 mars, hvilket är rätta dagen. Hon begrafdes vid högaltaret i klosterkyrkan Remigiusberg, hvarest ett epitafium öfver henne är uppsatt. Öfver henne och hennes gemål finnes äfven en minnesvård på vänstra korväggen i kyrkan vid Lützelstein, hvarest stoftet af hennes make hvilar.

Prinsessan *Sophias* födelse angifves af alla af oss rådfrågade författare till den 29 oktober 1547 på Stockholms slott. Per Brahe tillägger, att det var på en lördag, hvilket, då dagen passar in, än vidare bestyrker uppgiften. Äktenskapskontraktet mellan henne och hertig Magnus af Sachsen, Engeren och Westphalen är dateradt den 7 april 1568 och bröllopet var först utsatt till den 20 maj och sedan till den 3 juni, men måste än vidare uppskjutas och firades samtidigt med konung Eriks eget, hvadan det antages hafva stått den 4 juli. Girs' årsikt att kopulationen ej ägt rum förr än dagen därefter torde dock ej sakna skäl. Om hennes död på Ekolsund klockan 12 på natten emellan den 16 och 17 mars 1611 råder äfven en sällspord enighet, endast Peringsköld har en afvikande åsikt, som dock faller till föga mot riksregistraturets officiella meddelande. Hennes lik begrafdes den 22 april 1612 i Strängnäs. Kistan saknar all inskription och något epitafium finnes icke öfver henne uppsatt.

Konung Göstas yngsta dotter var prinsessan *Elisabeth*, hvilken föddes på Kungsör 1549, enligt Erik XIV:s astrologiska anteckningar den 17 april, men enligt Messenius, Rosenhane, Stjernman, (den handskr. S. begagnat har ett alternativ: *11 maji*), Girs, v. Behr m. fl. i mars, utan att de kunnat angifva dagen. Vi skulle ej tveka att gifva konung Erik rätt, om icke både Tegel och Per Brahe äfven hade uppgifvit att hon föddes »uthi Martij». Angående hennes giftermål med hertig Christoffer af Mecklenburg, administrator af Ratzeburg, som ägde rum 1581, säger Rosenhane att det var den 4

juli, Stjernman, v. Behr och Örnberg däremot den 14 maj. Hildebrandt omtalar att det firades »auff dem Sondag Exaudi», som detta år inföll den 7 maj. Denna sista uppgift är den rätta. Det hade först varit ämnadt att hållas tidigare på våren men uppsköts för drottningens sjukdom och »den obeqvemlige wägh skuld» till sistnämnda dag, såsom ses i riksregistraturet för den 15 april s. å., där det äfven meddelas en del detaljer om detsamma, huru hertigen skulle hämtas sjöledes från Svartsjö, mottagas af konungen på Helgeandsholmen m. m. Att det verkligen firades på utsatt dag bekräftas af hertig Karl, som dels i sin almanacka antecknat den 7 maj såsom systerns bröllopsdag, dels till en af sina andra systrar skrifver: »Käre syster Wij giffve E[ders] K[ärlighet] till känne at min systers Elisabetz bröllops högtidh är nu öffverstånden then 7 Maij, Gudh lathe thet ware skeedt i en godh stundh». Hennes död inträffade i Uppsala 1597, men om dagen hafva vi åter stridiga uppgifter. Messenius, Rosenhane och Stjernman hafva den 12 november, Hildebrandt den 19, v. Behr och Örnberg den 20 och Abraham Brahe den 23, allt samma månad. Här låta vi åter hertig Karl slita tvisten. I sin almanacka har han nämligen på den 19 november antecknat: »afsomned i Herrenom i mellan 12 och 1 om natten min käre och yngste syster Elisabett H. till Meckelbor.» Skenbart gifver han således Hildebrandt rätt, men då döden inträffat efter midnattstimmen är det v. Behr och Örnberg som slutligen afgå med segern.

Angående hertig *Magnus'* af Östergötland födelse äro alla uppgifter sammanstämmande med Tegels, att han föddes på Stockholms slott 1542 »uppå Jacobi dagh, som war den 25 Juli i dagningen.» Äfven om hans död 1595 den 26 juni på Kungsbro är enigheten lika stor. Begrafningen ägde rum den 22 november s. å., och i Vadstena gamla klosterkyrka ses ännu hans praktfulla minnesvård.

Gå vi nu till Johan III:s barn, vilja vi blott påpeka att i Erik XIV:s nativitetsbok finnes en af en senare hand (före 1594) gjord anteckning: »Anno 1566 juni 20, Hora 2 min. 30 p. m. nascitur Illustriss. *Sigismundus* electus rex Suetiæ in Grijpsholm.» Denna bekräftar de vanliga uppgifterna. Enligt Messenius ägde hans dop rum den 14 juli. Den 19 februari 1594 kröntes han i Uppsala till Sveriges Konung, »gudh alzmecktigh late ware skett sitt helige namn till ära och pris och detta konunggerike till gagan och gode», skrifver den, som kort därpå dref honom från den fäderneärfda tronen.

Johans äldsta dotter *Isabella*, som föddes 1564 i fängelset på Gripsholm fick ej upplefva föräldrarnes lösgifvande. Hon blef begrafd i Strängnäs domkyrka och till hennes minne uppsattes framme vid altaret ett monument med den lilla prinsessans bild på ett »castrum doloris». På ena sidan härom inristades en latinsk vers och på den andra läses (eller lästes åtminstone ännu 1801) i förgyllda bokstäfver: »Hic Isabella, Serenissimi Principis, Domini Johannis III, Svecorum, Gothorum Vandalorumque Regis, Filia primogenita,

requiescit, quæ obiit in arce Gripsholmense Januario Anno salutis MDLXVI.

Prinsessan *Annas* födelsedag år 1568 är föremål för stridiga uppgifter. Hildebrandt säger den 8 maj, Messenius, Rosenhane, Stjernman, Königsfeldt och Örnberg hafva alla den 17 maj, men Erik XIV har antecknat, att hon föddes den 31 maj kl. 4 e. m. och då äfven Girs bekräftar, att hon föddes »then sidste maij på Eskilstunna» tveka vi ej att gifva de båda sistnämnda rätt. Som bekant har hennes vackra grafvård i Marienburgs stadskyrka nyligen varit föremål för en svensk forskares intressanta skildring, men tyvärr saknas på grafven hvarje inskription, som annars kunde hafva gifvit utslag i de olika uppgifterna om hennes död. Rosenhane, Stjernman och Köningsfeldt angifva blott året 1625, Örnberg den 26 februari och Hildebrandt den 27 januari. Jakob De la Gardie skrifver den 8 april 1625 från Riga till Axel Oxenstierna: »I dett förledna åhrett är konungen i Påhlens syster fröikenn Anna dödheligenn affsompnatt.» Enligt denna uppgift skulle hon således aflidit redan 1624. Hvar hon dött är äfven osäkert, de flesta säga i Marienburg, men Hildebrandt förlägger hennes död till staden Strassburg i Preussen.

Något tvifvel om att hertig *Johan* af Östergötland föddes på Uppsala slott den 18 april 1589 torde ej förefinnas. Den 17 samma månad skrifver hertig Karl i sin almanacka: »fick iagh kunggens Breff och wart buden till fadder endogh Barnett war endå icke fött.» Att han aflidit på Bråborg den 5 mars 1618 kl. mellan 9 och 10 f. m. bekräftas af notifikationsbrefven om hans död. Hvilken dag hertigen förenades med sin unga kusin är däremot ej lika oomtvistadt. Rosenhane och Örnberg säga 1612 den 6 december, Messenius, Stjerman, Hildebrandt, Köningsfeldt och Nordisk Familjebok däremot den 29 november. Redan den 23 februari 1611, Maria Elisabet hade då ännu ej fyllt 15 år, hade konung Karl IX upprättat äktenskapskontraktet för detta, på dynastiska skäl af honom lifligt önskade, giftermål, föga åstundadt af kontrahenterna själfva och illa sedt af prästerskapet för den nära släktskapens skull.

Om år, dag och timma för *Karl IX:s* födelse och död råder ingen tvekan. Hans giftermål äro ej fullt lika klara.

Enligt Stjernman, Rosenhane, Hübner, v. Behr och Örnberg gifte han sig 1579 den 3 maj med *Maria af Pfalz*. Heldvader[1] nämner den 4 maj. Messenius, Dalin, Geijer, Fryxell, Königsfeldt, Hildebrandt och Hæutle sätta giftermålsdagen till den 11 maj, och att de däri hafva rätt bevisas af morgongåfvobrefvet, som är dateradt den 12 maj, af Axel Lewenhaupts bref om bröllopet, tryckt i Hist. Tidskr. 1881 sid. 201 samt af inskriften på epitafiet i Strängnäs domkyrka. Angående hennes födelse hafva Rosenhane, Stjernman och Königsfeldt året 1562 utan att anföra någon dag eller ort. Hæutle har 1561 den 24 juli i Heidelberg, samma dag anföres

[1] Heldvader, Sylva chronologica II s. 206, tryckt 1625.

äfven af v. Behr och Örnberg. Om hennes död skrifver hertigen i sin almanacka 1589 den 29 juli: »affsåmnede min käre och fromme dygdefulle hustru af denne jemmerdall i en Christeligh bekännelse, gudh upuecke henne på ten yterste dagen medh ahle Christne till en saligh upståndelse, amen, och förläne migh tålamod i mitt store kårs och en snar och saligh efterfölielse.» Hon hade ej legat sjuk mer än 8 dagar och afled på Eskilstuna slott. Hon ligger begrafd i Strängnäs domkyrka, där ett epitafium öfver henne uppsattes.

Om sin förlofning med *Christina af Holstein* skrifver hertigen i sin allmanacka 1592 den 5 mars: »fick iagh huette att gudh alzmecktigh haffver tett så behagett att fröken Christin är migh medh wenners rådh och samtycke tillsaghd, är tett gudh behageligitt och migh nyttight så werdiges gudh videre hielpi saken till en lycksaligh begynnelse och saligh endelijcht.» I maj sände hertigen Axel Ryning, Lubert Kawer och Jurgen Blanck till Tyskland för att hämta henne och i den skrifvelse, hvaruti han inbjuder sin broder konungen utsättes bröllopet till den 27 augusti i Nyköping. Att det verkligen ägde rum på bestämd dag bekräftas af hertigen själf som i sin almanacka antecknat vid den 27 augusti: »stodh mitt Bröllop, gudh late ware skett i en lycksaligh stund sin Christenhett till förmering och migh till wederkvickelse för min store förre sårg och motgång.» Behr uppgifver äfven denna dag. Hertigens morgongåfvobref är dateradt den 28 augusti. Messenii, Rosenhanes, Köningsfeldts, Örnbergs m. fl:s uppgift att hertigen gifte sig den 22 augusti är således oriktig.

I sitt första gifte hade hertig Karl 6 barn, alla, utom en dotter döda i späd ålder. Den äldsta *Margareta Elisabet* föddes i Nyköping den 24 september 1580. Om hennes död har fadern i sin almanacka antecknat på den 26 augusti 1585: »kallede gudh aff tenne verden min elste dåtter.» Hon begrafdes, enligt samma källa, den 5 september i Strängnäs. Näst i ordningen var *Elisabeth Sabina*. Om henne har fadern 1582 antecknat på den 12 mars: »bleff min Dåtter född emmelen trij och fijre och nermere fijre», samt 1585 den 6 juli: »affsomnede i Härren min dåtter, den 7 lät iagh bäre hennes lick i den lille kirken, den 8 lett iagh före hennes lick heden och till Åkers kirke.» Slutligen blef hon begrafd i Strengnäs på samma gång som sin ofvannämnda syster. Den äldste sonen föddes 1583 den 17 mars »åm mårennen emellen 9 och 10» i Heidelberg och kallades *Ludvig* efter sin morfader, hos hvilken hans föräldrar då voro gäster med anledning af pfalzgrefvens förestående giftermål med sin måg hertig Karls systerdotter Anna af Ostfriesland. Han afled emellertid redan den 26 maj s. å. i Heidelberg och blef dagen därpå därstädes begrafven. Af större intresse än dessa data äro de biografiska uppgifterna om dottern *Katharina*, som blef stammodern för det pfalziska kungahuset. Hennes födelse 1584 sättes af Königsfeldt och Rosenhane till den 9 mars, af Hübner till den 9 november, af Behr till den 10 och af Örnberg till den 12 samma månad. Hildebrandt säger »geboren zu Nycopien Anno Christi 1584

zwischen den 9 vund 10 novembr. nachts vmb 12 Vhr» och detta torde vara riktigt, ty inskriften på hennes likkista har samma meddelande. Ej fullt så distinkt utrycker sig fadern om hennes födelse: »November 10 bleff min tredie Dåtter Catarina föd den natten wid 12, gudh lade henne upvexe till sins namn ere och pris; 29 wart min dåtter Katerine döpt, December 1—6 i dise dager stod Barsöllet.» Äfven om hennes bröllop hafva författarne något skilda uppgifter; men hennes make har själf dragit försorg om klarhet härutinnan. I riksarkivet finnes nämligen en volym innehållande »Pfalzgrefwens Iohan Casimirs egenhändige Diaria och protocoller öfwer dhet som sig dageligen tilldragit hafwer under dess påstående frijerij och angående ecktenskapzafhandlingen medh Konglige princessan Catharina 1614 till 1617.» Bröllopet var först bestämdt till den 4 juni 1615 och bjudningsbrefven troligtvis redan utfärdade, ty formulär med denna dag utsatt finnes i riksregistraturet. Den 2 juni kommo änkedrottningen, hertig Johan och hans furstinna till staden; men på den utsatta dagen, som var en söndag bestämdes att det skulle uppskjutas till onsdagen. »Mondags aber den 5», skrifver pfalzgrefven, »wurde die Königin auss sinnes undh wurde ohnangeschen alles bitten d. sontag hernach destinirt.» Söndagen den 11 juni fick han också slutligen glädjen anteckna: »wurde also dieses Chrisliche werck langgewünschter massen diesen Tag in Gottes Nahmen vollentzogen, der Allmechtige wolle ferners wie bissanhero vns mitt seiner gnaden beystehen.» Pfalzgrefven var född den 20 april och ej den 12, som de flesta svenska författarne påstå. Prinsessan Katharinas dödsdag den 13 december 1638 finnes i riksregistraturet, och inskriften på likkistans lock upplyser att hon »in wahren amissung selig und samft entschlaffen zu Westerås d. 13 December 10 uhr für mitt.» Hon begrafdes i Strängnäs den 5 februari följande år.

Gustaf föddes den 12 juni 1587 i Nyköping samt döptes därstädes den 25 s. m., hvarvid fru Margareta Sture, Ture Bjelkes hustru, bar barnet i drottning Gunnels ställe, som ej ansåg det löna mödan att resa dit, emedan hon af grefve Mauritz Stensson, som på hertigens vägnar inbjudit henne, hade förstått, »att till then tijdh icke äre några besynnerliga Frwer eller elliest kallade, medenn att medh rätte Christningz Gesteboded eller Barnsöled blijffwer fördrögtt till then 23 Julij förstkomendes.» Han afled redan den 4 dec. s. å. och blef begrafd i Strängnäs.

Den 17 december 1588 »föddes min ynggeste Dåtter *Maria*» skrifver hertigen och af hans öfriga anteckningar kan man se att det skedde på Maricholm. Den 5 januari nästföljande år döptes hon, hvarvid Malin Sture och Bengt Gabrielsson Oxenstierna stodo fadder. Äfven detta hertigens barn var endast ett kort lif beskärdt, hon afled nämligen redan den 23 april sistnämnda år på Marieholm. Vanliga uppgiften att hon dog i Nyköping är oriktig, ty visserligen var fadern vid dödsfallet där, men att barnet var kvar på Marieholm synes af faderns anteckningar huru liket först in-

sattes i Ullervads kyrka och sedan fördes upp från Västergötland för att begrafvas i Strängnäs på samma gång som modern.

I sitt andra äktenskap hade Karl IX fyra barn. Om det äldsta af dem har han i sin almanacka antecknat 1594 den 9 december »föddes min sån *Gustafwus Adloff*, gudh alzmecktigh latte ware skett honom till låff, äre och pris och hans evige siels salighett och ås såsåm föreldrerne äre till hugnett och gledie och föddes han emellan 7 och 8 åm morrenen.» Abraham Brahe har på timmen samma uppgift samt meddelar äfven att han döptes den 1 januari 1595 samt att barnsölet firades den 9 därpåföljande februari. Som ofta vid denna tid voro således dop och barnsöl åtskilda. Att såsom fadder närvara vid den senare högtidligheten inbjöds bland andra den adertonåriga konung Christian IV af Danmark. Prinsens amma hette Ursila von der Lokow. [1]

Om hertig *Karl Filips* födelse och död hafva vi intet att tillägga, vilja blott i förbigående anmärka att, om konung Gustaf Adolf i sina personalier öfver brodern riktigt angifvit hans ålder vid dödsfallet den 25 januari 1622 till 20 år 9 månader och 1 dag, kan han ej hafva varit född 22 april 1601 utan ett par dagar senare.

Kristina föddes den 26 november 1593, döptes den 6 januari året därpå (hertigens almanack) samt afled redan den 25 mars detta år, enligt Rosenhane m. fl., men i det bref där konung Sigismund beklagar hennes död står att denna inträffat den 24 maj.

I sin härofvan ofta citerade almanacka har hertigen på den 10 mars 1596 antecknat: »föddes min dåtter *Maria Elisabet* åm natten rett wedh Tålff slågh,. gudh alzmechtigh late henne leffve och triffves och tilvexse i alle Christeliga seder och dygder sitt helige namn till nytte och gagan till en begerlig ålder.» Hon döptes den 14 s. m., hvartill blefvo inbjudne såsom faddrar kurfursten af Pfalz, landtgrefven af Hessen, biskopen af Bremen, hertig Gustaf af Sachsen-Lauenburg, drottning Gunnel, hertiginnan af Mecklenburg, änkehertiginnan af Pommern, den 12 åriga prinsessan Margareta Elisabet af Mecklenburg och den lika gamla prinsessan Katharina, barnets halfsyster. Barnsölet var utsatt till 14 dagar efter påsk. Angående hennes giftermål är redan nämndt. Vanliga uppgiften att hon aflidit den 7 augusti på Bråborg bekräftas af bland annat Axel Oxenstiernas bref den 12 augusti s. å. till residenten Jan Ruthgers, där han dock säger att hon dött på Stegeborg.

Adam Lewenhaupt.

[1] Riksreg. d. 30/12 1594.

Förhållandet till Polen och Petrus Petrejus' sändning till Danzig 1615.

Om förhållandet mellan Sverige och Polen under de första åren af Gustaf II Adolfs regering äro uppgifterna i vår historiska litteratur ganska sparsamma och spridda.[1] För Polens diplomati och krigföring var under denna tid den stora oredan i Ryssland länge det hufvudsakliga föremålet, och dit drogs, särskildt efter freden i Knäröd, en stor part äfven af Sveriges utrikespolitiska verksamhet. På visst sätt voro ju också dessa strider i och om Ryssland ett led uti den allmänt europeiska konflikten mellan romersk-katolsk tro och evangelisk, ty med de polska härarna följde till Ryssland den katolska propagandan, och Polens seger därstädes skulle ha förskaffat densamma en ny mäktig stödjepunkt för dess vidare angrepp mot Norden — ett förhållande, hvilket den svenska politiken visserligen ingalunda lämnade ur räkningen. »Hvar förståndig man», yttrade Gustaf Adolf i sitt tal till de finska ständerna vid öppnandet af mötet i Helsingfors den 22 jan. 1616, »kan väl besinna, uti hvad farlighet Sveriges rike, vårt kära fädernesland, var, då denne konungens i Påland munk rådandet i Ryssland hade; de voro, som förbemält är, tillhopa förbundne, de voro af en papistisk religion. De voro ock rådande öfver tu mäktige, oss närgränsande land, så att hvar Gud deras råd icke hade förekommit och brutit, hade för mensklig ögon varit omöjeligt sig emot dem till att försvara.»[2]

För båda parterna, Sverige och Polen, var det dock en fördel att icke hafva vapenskifte på mer än en krigsskådeplats, och därför undansköts det polska kriget, intill dess Sverige 1617 vunnit sin fred med Ryssland. Stillestånd följde alltså på stillestånd. Flere främmande makter manade till fred och erbjödo sin medling — så kurfursten af Brandenburg, konungarne af England och Frankrike samt Generalstaterna[3] — och under uttrycklig hänvisning till det fredsverk, som de tre senare lofvat befrämja, afslöts sålunda den 10 jan. (g. st.) 1614 mellan svenska och polska kommissarier i Livland (i Wels), under villkor af nödig ratifikation, en provisorisk vapenhvila att gälla till den följande 1 maj och vidare, till dess de beramade förhandlingarna ledt till godt slut, dock så att, äfven om detta ej lyckades, vapenskiftet ej skulle få börja utan föregående uppsägning. Detta stillestånd ratificerades därefter af Gustaf Adolf

[1] Bäst torde de vara samlade i Hammarstrands »Historisk Framställning af förhandlingarne om Sveriges deltagande i trettioåriga kriget», Upps. 1855, sid. 13 ff., 21 ff.

[2] K. Gustaf Adolfs skrifter, sid. 131.

[3] Jfr riksrådens bref dels till de brandenburgska geheimeråden 19/7 1613, dels till det polska riksrådet 18/9 s. å. (båda tryckta i Axel Oxenstiernas Skrifter och Brefvexling, I: 2, sid. 141 och 147).

i Narva den 20 juni 1614 att gälla i två års tid, räknadt till den 10 jan. 1616, äfven nu med hänvisning till de berörda förhandlingarna och med uppsägningsskyldighet för den, som efter de två årens utgång ville gripa till vapen. Den 29 sept. 1614 träffades därpå, ånyo af kommissarier i Livland (i Riga), ett nytt aftal om ett tvåårigt stillestånd med samma uppsägningsvillkor som i de båda föregående öfverenskommelserna.[1] För denna sistnämnda är, mig veterligen, icke någon ratifikation känd, men att den åtminstone från svensk sida betraktats såsom giltig, framgår däraf, att Gustaf Adolf i de punkter, hvilka han den 9 dec. 1614 framlade till rådets betänkande, bland annat talar om det stillestånd på två år, hvilket han »nu förlidne Michaelis ingått med konungen i Påland».[2]

Den tid var dock långt fjärran, då af stilleståndcn kunde blifva en fred. Det fanns, åtminstone för närvarande, i själfva verket icke någon möjlighet att förlika de skilda anspråken. Dessa voro tvärtom så stridiga, att hvarje försök till närmande blott lät deras oförenlighet än skarpare framträda, i det att enligt tvistens egen natur det för ingendera parten var möjligt att vid förhandlingar låta den andre obestridt få gälla för hvad denne själf gjorde anspråk på att vara. För Gustaf Adolf var Sigismund konung blott af Polen, icke Sveriges, Göthes och Vendes konung, storfurste af Finland etc., såsom Sigismund själf skref sig; för denne åter var Gustaf Adolf icke ens någon konung, utan på sin höjd hertig af Södermanland, Nerike och Vermland. I hvarje bref, som växlades mellan konungarne, ofta äfven i de fullmakter, som utställdes för deras ombud, framträdde denna motsats i form af en titelkonflikt — en titelkonflikt, bakom hvilken dock gömde sig den stora frågan, hvem regementet i Sverige egentligen tillkom.[3] För Gustaf Adolf gällde det krona och rike; för Sverige stod allt det på spel, som det häfdat åt sig vid Uppsala möte och sedan dess måst tillkämpa sig.

---

[1] Se Rydberg, Sveriges Traktater, V. sid. 225 ff.

[2] Riksregistr.

[3] Ett karakteristiskt uttalande härom från en utomstående föreligger i det svar, som Johan Skytte på sin beskickning till Danmark i mars 1615 erhöll af den danske kanslern Christian Friis i fråga om en förlikning mellan Sverige och Polen. Skytte hade nämligen i uppdrag att anhålla om konungens af Danmark biträde vid fredsmedling mellan dels Sverige och Ryssland, dels Sverige och Polen, och hade särskildt beträffande det senare ärendet att förfråga sig, om konungen af Danmark kunde föreslå några goda medel till förlikning. Den 23 mars 1615 hade han härom ett samtal med Friis, hvilken då, enligt Skyttes berättelse, förklarade, att hvad sådana medel anginge, visste hans konung »slätt inga, ty efter det var en så hög träta emellan H. K. M:t i Sverige och konungen i Polen, särdeles som den angick ipsum regnum, visste H. K. M:t (= konung Christian) så mycket mindre att göra därutinnan något förslag», helst han ju icke kunde råda Gustaf Adolf att till konungen i Polen, afträda sitt konungarike, hvilket dock denne väl skulle påyrka, men hvilket Gustaf Adolf nu hade i god possession och besittning. Se Skyttes berättelse om sin beskickning i Legatio Joh. Skytte senioris in Daniam. Disp. præs. J. A. Lindblom (1786), sid 25.

Just under år 1614 lämnade brefväxlingen mellan Sverige och Polen ett nytt tydligt bevis på svårigheten af en uppgörelse. Under den tidigare skriftväxlingen[1] hade Gustaf Adolf i bref af den 18 sept. 1613 visserligen, under hänvisning till de löften om medling han erhållit från konungen af England och från Generalstaterna, vidhållit sin benägenhet för en fredlig uppgörelse och föreslagit mötesdag — den 1 maj 1614 — och mötesplats — vid gränsen mellan rikena i Livland —, men ock betonat, att han icke ville förhandla om det, som kunde vara honom uti hans konungsliga höghet till prejudicium eller riket till skada, och att, om Sigismund — såsom af hans sätt att titulera Gustaf Adolf syntes framgå — genom förhandlingarna ville tillhålla sig någon rättighet till Sveriges krona, från hvilken han själf skilt sig och genom eget vållande förfallen vore, Gustaf Adolf icke vore sinnad att ingå på en dylik förhandling, än mindre därom fåfängt bemöda främmande makter, hvarföre han begärde, att Sigismund härpå ville sig »rotunde och simpliciter» förklara.[2]

Den 10 jan. 1614 — således ungefär samtidigt med stilleståndet i Wels — aflät Sigismund härå från Warschau sitt svar, hvilket den 7 febr. s. å. träffade Gustaf Adolf vid riksdagen i Örebro.[3] I detta bref talade Sigismund, bland annat, om huru han önskade, att hans fäderneslånd utan vidare blodsutgjutelse »utur detta våldsamligen uppå förde regementet, så ock tillstundande yttersta fördärf måtte friadt och frälsadt varda», yttrade sin benägenhet för fred, men ock att han icke velat och ingalunda tänkte att med orättvisa »låta tränga oss ifrån den konungsliga rätt och rättighet», som han hade till Sveriges krona och regemente, samt framhöll, att han titulerat Gustaf Adolf hertig af Södermanland, emedan detta varit faderns titel, men att då denne »genom sin upproriska, oroliga handel mot oss såsom sin rätte och lagkrönte herre och konung» förverkat nämnda land och län, Gustaf Adolf, som nu försvarade sin faders orättvisa bedrifter, själf kunde besinna, hvad rättighet han kunde hafva till kungliga eller furstliga titlar. Att Gustaf Adolf förklarat sig icke vilja förhandla om något, som kunde vara hans kungliga höghet till prejudicium, betecknade Sigismund såsom en förundransvärd förmätenhet; skulle på det viset hans rättvisa sak vid de blifvande förhandlingarna icke ens få nämnas, förstode han ej, hvad förlikningen skulle gå ut på, men funne däremot häraf tydligt framgå, att Gustaf Adolf, liksom fadern, »med list, lämpa och veld alla sina saker drifve och företage ville, och till inga rättvisa medel för sådane mäktige potentater saken uti ljuset komma låta», liksom han (= Gustaf Adolf) fäderneslandet och dess trogna inbyggare »till plåga och yttersta fördärf födder

---

[1] Bref från Gustaf Adolf af den 8 april 1613 och från Sigismund af den 2 juni s. å. äro tryckta i Hallenbergs Handlingar till konung Gustaf II Adolfs historia, sid. 61 ff.

[2] Riksregistr.

[3] Enligt anteckning å en kopia af Sigismunds bref, RA., Polonica.

vore». Efter åtskilliga ytterligare angrepp på Karl IX:s minne — om huru någon dom i denna sak ej kunnat gifvas af Sveriges ständer, som Karl från de förnämsta intill de ringaste hade förföljt, förjagat och aflifva låtit, och om huru de skrifter vore betydelselösa, som af den enfaldige gemene man, bönder och andra, som intet bättre förstått, genom en hop löst parti med listighet på allehanda sätt lockats och tvingats — slutade Sigismund med att förklara, att, om Gustaf Adolf icke ville vara med om förlikning på lideliga villkor, han för sin del ville vara ursäktad och med sina vänners bistånd söka med vapenmakt göra sin rätt gällande.

Detta bref anlände till Örebro två dagar efter det ständerna genom sitt riksdagsbeslut af den 5 febr. 1614 dels såsom sin åsikt uttalat, att man borde eftersträfva antingen fred med Polen eller ock stillestånd på 20, 16 eller åtminstone 12 år, dock så att villkoren »måge vara Hennes kärlighet (= änkedrottningen) och Kongl. Maj:t så ock Sveriges Rikes ständer oförvitelige, säkre och i sig själf ärlige och tillbörlige», dels tillika, om sådana villkor ej kunde erhållas, utan kriget måste fortsättas, därtill lofvat sitt yttersta bistånd.[1] Sigismunds bref kunde ej stärka förhoppningarna om säkra och tillbörliga villkor.

Frågan om förhållandet till Polen var därefter föremål för behandling på ett rådsmöte i Stockholm i maj 1614, hvars yttrande i ämnet konungen infordrat genom skrifvelser från Åbo och Helsingfors. Rådet, hvars rådslag afgafs den 26 maj, var tveksamt, huruvida efter konungens i Polen spotska bref något vore att göra, men tillstyrkte dock med hänsyn till kriget med Ryssland fortfarande vapenhvila och anlitande af utländska medlare.[2] Saken var därpå vid årsskiftet å bane på ett rådsmöte, hvars utlåtande konungen infordrade genom punkter af den 9 och 15 dec. 1614,[3] och hvars svar afgafs den 7 jan. 1615. Konungen hade erinrat

[1] Stiernman, Riksdagars och mötens beslut, I, sid. 691.

[2] Se rådslag i Riksarkivet. Till rådsmötet hade just anländt ett sändebud från landtgrefve Moritz af Hessen, hvilken, bland annat, erbjöd sig att söka befrämja fredsverket. I sitt svar till denne tackade Gustaf Adolf för anbudet och försäkrade om sin villighet till fred, blott Sigismund kunde förmås att erkänna honom för laglig konung och afstå från sina anspråk på Sveriges krona. (Hammarstrand, a. a. sid. 8 ff.; A. O. S., I: 2, sid. 194.)

Att Axel Oxenstierna tviflade på möjligheten af ett varaktigt stillestånd, se hans bref till Henrik Horn den 23 april 1614. »Cum», heter det där, »nec credibile sit Regem Poloniæ, nisi summa et inevitabili necessitate coactum, juri, quod sibi in hoc regnum existimat competere, renunciaturum; nec fieri possit, salva existimatione, honore et securitate regia, ut Rex noster ullam pacis tractationem cum Rege Poloniæ ineat, nisi Rex Sueciæ prius ab hoc agnitus fuerit, haud potui persuadere mihi hucusque intellectis rationibus pacem ullam aut inducias firmas constitui posse.» Han uttalade sig emellertid för fortsättande af förhandlingarna med Polen — »alendus mihi videtur Polonus spe induciarum per regios officiales» — för att man skulle vinna tid att sluta fred med Ryssland. (A. O. S., I: 2, sid. 180 ff.)

[3] Riksregistr.

om det i sept. slutna stilleståndet,[1] meddelat att därvid mellan kommissarierna någorledes talats och aftalats om att befullmäktigade ombud på nästa pingstdag skulle sammanträda att förhandla om fred, samt anhållit om änkedrottningens och rådets yttranden angående eventuella fredsvillkor. Båda hänvisade i sina svar till, bland annat, beslutet i Örebro, och rådet framhöll särskildt, att Sigismund måste erkänna Gustaf Adolf såsom konung och afsäga sig all rätt till Sveriges krona, äfvensom att gränsen mellan rikena borde blifva såsom före kriget.[2]

Den 26 maj s. å. anlände till Stockholm till det svenska rådet från den Brandenburgske kurfursten Johan Sigismunds geheimeråd en den 26 april dagtecknad skrifvelse, hvari de på sin herres befallning och efter erinran om dennes föregående åtgärder i fredens intresse meddelade, att konungen i Polen aftalat med konungarne af Frankrike och England, att förhandlingarna skulle företagas i Stettin den 1 sept. s. å., »wofern solches der Königl. M:tt in Schweden auch bequem undt gelegen sein wurde», samt anhöllo, att det svenska rådet ville om möjligt förmå sin konung att sända ombud till mötet, vid hvilket äfven konungarne af Frankrike och England skulle låta sig representeras. Skulle åter dagen icke passa konungen af Sverige, bådo de att underrättelse därom måtte sändas till ej blott Brandenburg, utan äfven Frankrike och England, så att ombuden därifrån skulle slippa en lång, fruktlös resa.[3] Axel Oxenstierna svarade å det svenska rådets vägnar den 6 juni, att man önskade fred och läte sig Stettin behaga såsom mötesplats, men att mötesdagen vore för snart förestående, och att ej någon god utgång, utan fastmer blott ökad bitterhet vore af ett möte att förvänta, så länge Sigismund fasthölle de tänkesätt han uttalat i sitt bref af den 10 jan. 1614; kunde han åter förmås att låta sina anspråk på Sverige falla, skulle Gustaf Adolf gärna låta sända ombud till ett fredsmöte.[4] Man skulle snart få bevis på, huru väl grundad den misstro var, som man sålunda hyst.

Som bekant beslöt Gustaf Adolf äfven detta år att begifva sig öfver Östersjön för att i egen person taga ledningen af kriget mot och de möjligen blifvande förhandlingarna med Ryssland. Före afresan inhämtade han, i början af juni, sin moders råd rörande densamma och berörde då äfven förhållandet till Polen. I de punkter, öfver hvilka han begärde hennes rådslag, framhöll han sålunda, att bland de skäl, som talade mot en dylik resa, det för-

[1] Se ofvan.
[2] Se dels Rådslag, dels Acta Historica under Gustaf II Adolfs tid, RA.
[3] Skrifvelsen, dat. Cöln an der Spree, finnes i original i Brandenburg.— Borussica, RA.
[4] Axel Oxenstiernas Skrifter. I: 2, sid. 221 ff. Till det svenska sändebudet van Dyck i Holland framställde den franske ambassadören därstädes det polska förslaget om ett möte i Stettin. Van Dyck, som ej var instruerad för denna fråga, svarade tillmötesgående, men i allmänna ordalag, (v. Dyck till Gustaf Adolf 7/8 1615).

nämsta vore, att möjligen i hans frånvaro något oförmodadt öfverfall utifrån kunde ske eller något obestånd inrikes sig förorsaka; fienden sofve nämligen icke utan vore »intent och vaken på all occasion och tillfälle». Genom att sända en del af flottan på spaning till Danzig skulle man emellertid kunna utforska, om polacken hade något anslag i sinnet och, därest detta ej vore af större betydenhet, kunna med dessa skepp förekomma eller stäfja det; vore det åter mera omfattande, måste det redan vara begynt, eftersom »en sådan stor här icke så kan flyga ihop», och man blefve då i tid därom underrättad. För öfrigt skulle redan nu försvarsåtgärder vidtagas: allt Smålandsfolket vore inkalladt till Kalmar »under det sken, som de där skulle arbeta» [på fästningen]; hertig Johan hade allt sitt folk i Norrköping på arbete; Södermanlands knektar vore lätt att få tillhopa, och Västgötarne vore redan under arbete vid Jönköpings fästning. Vidare skulle under sommaren adeln mönstras och, om något tillstötte, trupperna uppfordras af hertig Johan, till hvars närmaste man konungen ärnade förordna Jesper Mattsson Krus. Under tiden kunde man något våga på kunskapande, och så framt man förnam det ringaste om någon förberedelse till angrepp från Polen — hvilket konungen ej förnummit — ville han själf komma tillbaka.[1]

Försvarsanstalterna blefvo ock vidtagna. Den 22 juni beordrades Nils Stiernschiöld att taga befälet öfver knektarne vid Kalmar, mönstra adeln i Småland och Västergötland, hålla krigsfolket i dessa landsdelar redo, sända kunskapare till gränsen och äfven åt Danzig samt genom natt och dag insända möjligen erhållna underrättelser till änkedrottningen, hertig Johan och Jesper Mattsson. Den sistnämnde utnämndes samma dag till fältmarskalk samt ålades att mönstra adeln i Uppland och Västmanland, att beflita sig om kunskapande på alla orter o. s. v. Den 26 samma månad utfärdades fullmakt för hertig Johan att vara öfverbefälhafvare i riket, och dagen därpå beordrades amiralen Richard Clerck att, sedan han följt konunden till Narva, segla till Danzig för att kunskapa. En liknande, mera detaljerad befallning utfärdades därpå den 10 juli efter konungens ankomst till Narva för riksamiralen Jöran Gyllenstierna, hvilken genast skulle sända ett skepp till Danzig och, sedan han fått underrättelser från detta, segla dit öfver med åtskilliga andra, löpa in på redden, skicka kunskapare in i staden och däromkring för att utforska, om rustningar förehades och till hvilket ändamål, vid behof fortast möjligt underrätta dels konungen, dels de i Sverige hemmavarande, äfvensom, ifall någon polsk expedition mot Sverige förehades, till sjös angripa

[1] Dessa konungens punkter, som voro daterade den 8 juni, se Acta Historica 1615. De afslutades med en vädjan, om han kunde försumma alla sina och riksens angelägenheter allenast för den misstro han hyste mot polacken, »alldenstund konungen i Pålands uppsåt alltid är sig själft likt och hvarken bättre eller värre än det varit hafver, såsom det ej heller synes bättre eller värre kunna blifva».

och afvärja den eller åtminstone göra den största möjliga afbräck.[1]

Till de åtgärder, som sålunda framkallades af farhågorna för polska stämplingar, hörde ock den beskickning till Danzig, med hvilken Gustaf Adolf den 4 juni betrodde den förut i flere diplomatiska värf använde Per Persson, såsom häfdatecknare känd under sitt författarenamn Petrus Petrejus Upsaliensis.[2] Den fullmakt eller instruktion, han erhöll, är emellertid icke känd,[3] men af den berättelse, han afgaf efter sin återkomst till Stockholm den 4 augusti, framgår, att han haft i uppdrag att uppköpa ammunition, förmå rådet i Danzig att välvilligt understödja Gustaf Adolfs rustningar, själf undersöka ställningen i Polen samt förmå andra till fortsatt kunskaparetjänst.

Den nämnda berättelsen har haft ganska märkliga öden. Dagtecknad i Stockholm den 6 aug. 1615, afsändes den till konungen, som då befann sig vid Pleskows belägring, men kom honom aldrig till handa utan uppbringades jämte åtskilliga andra papper af ryssarne och har sedan dess hvilat i godt förvar hos dem, för närvarande i kejserliga ryska utrikesministeriets hufvudarkiv i Moskva. Samma öde — att uppbringas vid Pleskow och slutligen hamna i Moskvaarkivet — vederfors ock det den 8 aug. 1615 daterade bref, hvarmed det svenska rådet sände sin konung ett kortare sammandrag af Per Perssons relation.

Infördt i riksregistraturet har dock därigenom detta senare bref varit tillgängligt[4] — likasom naturligtvis muntliga redogörelser af Per Persson stodo hans samtid till buds —, men om än sålunda det viktigaste af hans meddelanden icke varit förborgadt då eller senare, så torde i allt fall hans egen utförliga berättelses innehåll så väl som dess för svenska forskare aflägsna förvaringsplats motivera dess offentliggörande in extenso. Då så sker här nedan, kan jag inskränka mig att hänvisa till densamma. Äfven

[1] Dessa bref i Riksregistr. Gyllenstierna, som afgick till Danzig omkring midten af augusti, befann sig den 8 sept. där. Den 3 s. m. utfärdade konungen ifrån Pleskow befallning till honom att återvända.

[2] Själf skref han sig vanligen Peer Persson, men förekommer, utom under detta namn och namnet Petrejus, äfven under benämningarna Peder Pedersson, Pelle Pedersson o. s. v. Till några närmare upplysningar om hans person torde jag möjligen vid ett annat tillfälle få återkomma.

[3] Årets latinsk tyska registratur tillhör nämligen raden af de många, som gått förlorade. Om fullmaktens datum upplyser emellertid ett i Riksarkivet befintligt diarium öfver från det tyska kansliet utgående bref, i hvilket under den 4 juni 1615 är antecknadt dels »Volmacht für Petrum Pet. zu Dantzigk etliche Kriegssachen zu bestellen und einkaufen», dels Kon. M:tt schreiben an Raht zu Dantzigk, ihm Petro Pet. guete befurderung zu erweisen».

[4] Hvarken Hallenberg eller Cronholm i sina verk om Gustaf II Adolfs historia hafva emellertid berört saken. Numera är detta rådets bref tryckt i A. O. S., I: 2, sid. 227. Originalet i Moskva, från hvilket kopian i registraturet föga afviker, är undertecknadt af Magnus och Abraham Brahe, Jöran Gyllenstierna, Axel Oxenstierna, Jesper Mattsson Krus, Nils Bielke, Nils Andersson, Johan Skytte och Bror Andersson.

beträffande den inre ställningen i Polen erbjuder den mycket af intresse. Såsom af densamma framgår, företogos icke för tillfället i Polen några rustningar, som voro ägnade att väcka farhågor i Sverige. Att Sigismund vid det beramade mötet i Stettin ärnade uppträda med anspråk, som skulle omöjliggjort en förlikning, är emellertid lika uppenbart. Själf gaf han ock det bästa bevis därpå genom det af Per Persson omnämnda, i Warschau uti april 1615 daterade patent till hans »undersåter» i Sverige, hvilket han just denna vår — d. v. s. omedelbart före den tilltänkta fredskongressen — försökte sprida rundt omkring i de svenska bygderna och hvarigenom han förklarade sig aldrig vilja afstå sin arfsrätt till Sverige. Om än förut berördt af vår historieskrifning, torde dock äfven detta patent förtjäna att här nedan återgifvas såsom ett karakteristiskt bidrag till Sigismunds politik vid denna tid. [1] I Sverige, dit det anlände i början af juli, vidtog rådet naturligtvis kraftiga åtgärder att undertrycka dess spridning och straffa dem, som befordrat densamma. [2]

Till Per Perssons uppdrag hade äfven hört att i Danzig förskaffa kunskapare, villiga att till Sverige sända meddelanden om tilldragelserna i Polen, och slutorden i hans berättelse visa, att han lyckats engagera sådana. Om att dessa ej voro overksamma, vittna åtskilliga bref af Per Persson till Axel Oxenstierna under

[1] Af patentet finnas i Riksarkivet (Polonica) två originalexemplar, egenhändigt undertecknade af Sigismund och beseglade, en tysk öfversättning i kopia — hvilken Cronholm citerat (a. a. I, sid. 316) — samt en svensk kopia. Detena originalexemplaret är dateradt den 2 april, det andra och den tyska öfversättningen den 20 april 1615; den svenska kopian åter den 2 april *1614*, hvilket årtal dock måste vara ett skriffel, helst alla exemplaren ange sig vara utfärdade under Sigismunds tjuguförsta regeringsår i Sverige och tjuguåttonde i Polen. Hammarstrand, a. a., citerar brefvet under sistnämnda kopias datum och anser det sålunda utfärdadt 1614.

[2] Se brefven till änkedrottning Christina den $^{13}/_{7}$ och $^{8}/_{8}$ och till konungen den $^{8}/_{8}$ 1615, A. O. S., I: 2, sid. 224, 227 ff.; Hallenberg a. a., IV, sid. 531 ff.

Jfr ock Axel Oxenstiernas bref till van Dyck den 26 aug. s. s., a. a. sid. 238. Widekindi, Gustaf II Adolfs historia, talar, i samband med händelserna före Gustaf Adolfs afresa, om skrifvelser från Sigismund till hertig Johan och ständerna, hvilka S. skulle sökt draga på sin sida, hvarför Gustaf Adolf före afresan skulle låtit utgå bref öfver hela Sveriges rike med varningar mot sådana lögner (a. a. sid. 284). Uppgiften om dessa Sigismunds bref har sedan gått igen hos Hammarstrand (a. a. sid. 23) och Cronholm (a. a. sid. 305). Det vill dock förefalla, som förelåge här någon förväxling, ty om några sådana skrifvelser varit kända, borde de varit omnämnda t. ex. i kanslerns ofvan berörda bref af den 6 juni 1615 till de Brandenburgska råden eller vid konungens öfverläggning med sin moder om sin resa till ryska gränsen. Vid denna förklarade han dock uttryckligen, att han ej skolat resa, såframt han »den ringaste kunskap hade om någon preparation hitåt af Polacken». Ett patent utsändes visserligen till undersåtarne den 26 juni 1615, men detta varnade blott mot osannfärdigt tal, som tilläfventyrs kunde af oroliga människor utspridas om konungens resa. (Riksregistr.). Måhända har det i föregående not berörda årtalsmisstaget gifvit anledning till uppgiften, att polska uppviglingsbref till ständerna anländt äfven före konungens afresa.

hösten 1615, hvilka ännu äro i behåll.[1] Den 20 sept. meddelade han sålunda, att enligt till honom från Danzig ingången underrättelse de sändebud, som varit församlade i Stettin, voro afryckta igen, dädan de voro komna, »efter de andra sändebuden, som dit voro förväntade, äro blefne tillbaka, och hafva där inga andra varit utan ärkebiskopen af Gnesen, Jöran Posse och Johan Gyllenstierna [2] samt en adelsman och en sekreterare ifrån kurfursten af Brandenburg». [3] Mötesdeltagarne hade därför fått inskränka sig att »bjuda hvarannan till gäst».

Den 2 följande nov. öfversände Per Persson till kanslern från Danzig ankomna tidender, hvilka dock ej kvarligga i hans bref. Därjämte meddelade han, att man i Polen höll allt stilla på grund af ett anfall, som Turken och Tartaren gjort, samt låtit utgå förbud för polacker att taga krigstjänst utom landet, äfvensom att de Poler och Moskoviter ännu icke skulle vara förlikte — »Gud gifve att de heller aldrig blefvo», tillägger Per Persson. Jöran Posse sades gå och hänga hufvudet i Danzig öfver att hans uppsåt i Stettin gått om intet. [4]

Äfven den 18 dec. kunde Per Persson sända kanslern en ny skrifvelse, som han fått från Danzig, och som där var dagtecknad af en Andreas Cräuerr (?) den 20 nov. n. st. Denne, som nyss återkommit från Krakau, hade, bland annat, åtskilligt att förmäla om ett nytt grufligt tartarinfall, genom hvilket många tusen människor, högre och lägre, bortförts, och som förorsakat mycken skräck och förvirring i Polen. Äfven i öfrigt berättades ganska ruskiga saker. Så hade furst Radziwil, under resa från Danzig till Wilna, på ett sitt gods i närheten af Warschau en afton fått mottaga tre jesuiter, hvilka stannat öfver natten. Vid kvällsmåltiden hade man »was starck anfangen zu trincken», jesuiterna hade ock bjudit på vin, men det hade ej dröjt länge, förrän fursten plötsligt insjuknat, så att man fruktat för lifvet. Huden hade gått af händer och fötter, som hade han blifvit bränd med hett vatten, hvarför man menat, att han fått gift. Han hade dock efter hand blifvit bättre;

---

[1] Oxenstiernska saml. RA.

[2] Johan Nilsson Gyllenstierna, Sigismunds amiral, död 1617 i Danzig.

[3] Cronholms och Hammarstrands uppgift, att sändebud från Frankrike, England och Generalstaterna äfven infunnit sig till mötet, synes sålunda vara oriktig. Jfr ock riksrådets bref till de Brandenburgska geheimeråden af den 4 aug. 1616 (A. O. S., I: 2, sid. 286), enligt hvilket Gustaf Adolf skulle haft säker underrättelse, att konungarne i Frankrike och England samt Generalstaterna icke ämnade sända ombud till mötet i Stettin.

[4] Brefvet lämnar ock en inblick i de finansiella svårigheter, i hvilka ett uppdrag af svenska kronan kunde sätta dem, som därmed haft befattning. Persson meddelar nämligen, huru han, som efter kammarrådets befallning nu från Danzig införskrifvit 20 centner krut till ett pris af 4,000 daler, »icke fått därpå ännu den ringaste fyrk» utan dagligen uppehölls och afspisades med goda ord. Han bad därför om kanslerns ingripande, så att han »icke måtte uti främmande land bekomma ett ondt namn».

jesuiterna hade strax på morgonen efter gästabudet begifvit sig till konungen.

Hos denne hade åter ärkebiskop Baranoffsky varit till gäst, och man hade i två dagar »sehr lustig gewesen», men så snart konungen rest, hade ärkebiskopen plötsligt dött, och trodde man allmänt, att konungen önskade få sin yngste son till ärkebiskop.

Om Jöran Posse berättade brefskrifvaren, att han »wirdt gewiss etwas neues praticiren und tentiren, wie er kondt den Konig von Polen in Schweden bringen». Sigismund hade bedt rådet i Danzig varna dess borgare för handel med Sverige, men rådet hade svarat sig ej kunna göra detta, enär staden vore en fri handelsstad. Rustningar af fartyg hade, såsom närmare utvecklas, påbjudits och musköter inköpts från Nürnberg; om värfning hörde man intet offentligt; hvad som skedde i hemlighet, visste man ej.[1]

Med detta bref sluta de ännu bevarade skrifvelser från Per Persson, som meddela underrättelser från Polen 1615.

Sam. Clason.

Bil. I.

Per Perssons berättelse om sin beskickning till Danzig 1615.[2]

Stormägtigste etc. E. K. M:t gifver jag uti und. ödmj. tillkänna, att jag den 4 augusti är kommin tillbaka ifrån Danzig till Stockholm och hade gerna strax dragit ginast derifrån till Narven, hvar jag något skepp hade bekommit. Men efter der då intet skepp var segelreda, som åt Lifland ville löpa, och jag torde der intet länger att töfva för många stämplingar skuld, som de svenska om mig hade till att fånga och sända åt Polen, begaf jag mig då åt Stockholm med det skepp, som hit fraktades och segelreda var; och låter E. K. M. und. förnimma, att jag hafver efter E. K. M:ts befallning uppköpt och upptagit 26 centner krut, och hade gerna strax mera upptagit, hvar der mera hade varit till fångs och icke så dyrt, efter de i några år icke hafva något salpeter och svafvel bekommit utur Polen, för (än) den oenighet skuld, som der i landet varit hafver, dädan de tillförende sitt mesta salpeter bekomma pläga; så ock eljest efter de uti förledne år hafva förskickat till Fenedig 200 läster. Måste fördenskuld nu gifva der 9 grosser för hvart skålpund, så framt jag det vela hafva, der de tillförende icke pläga gifva öfver 7 heller 8 gros-

---

[1] Cräuerr meddelar ock, att en Hans von Reinbach, tydligen ännu en engagerad spion, som rest inåt landet för att kunskapa, tyvärr dött.

[2] Vid följande aftryck är att märka, att blott ordformerna men ej stafningen äro originalets. I valet mellan att antingen nödgas alldeles förbigå berättelsen eller ock taga en ordagrann, om ej bokstafstrogen afskrift af densamma, ansåg jag mig böra göra det senare. Interpunktionen och bruket af stora bokstäfver äro äfven något moderniserade.

ser. Men der så är, att E. K. M. begärar något mera pulver, och det vill strax anten med penningar heller varur betala, då hafver jag beställt till 200 centner innan 6 vekur till att förfärdiga, för 8 grosser hvart skålpund.

Dernäst hvad rådet i Danzig tillkommande år, önska de E. K. M. all lycka och framgång uti E. K. M:ts regering, och tillbjuda E. K. M. ödmj. all välvillig tjänst och vela uti allt det, som de kunna och förmå, tjäna E. K. M., både till att låta uppköpa krigsammunitioner och antaga krigsfolk, dock så, att det måtte ske hemligen, och icke uppenbarligen, för Konungen i Polens skuld, efter de några resor tillförende hafva bekommit hårda och stränge bref ifrån honom, lika såsom de skulle vara mera bevågen E. K. M. och Sverige än som k. Sigismundo och Polen.

Hvad andra kunskaper belangande år, gifver E. K. M. jag först ödmjukeligen tillkänna, att Kongen i Polen hafver begärat upå förledne riksdag fyra års påborrer,[1] till att insättia sin son uti Ryssland och det ryska krigets continuation, der till ständerna ingalunda hafva beviljat, utan äre uti Warsow osåte skil[de] vid hvarandra, och hafva de Litover sedan varit tillsammans uti Willen [ɔ: Wilna], och sin emellan beviljat 2 års påborr, dock icke till att öfverantvarda konungen några penningar, utan till att hafva dem själfva tillstädes och löna krigsfolket, som ligger uppå den ryska gränsen, emot Muskoviten, om han tänker till att infalla uti Litoven. De Poler ville dem ingen undsättning göra hvarken med penningar heller annat, utan ville ock, när på tränger, försvara sina gränser, om de icke kunna komma till traktation om fred med Muskoviten. Derföre och icke heller nu någon god correspondens är emellan de Litover och Poler, helst medan de dem ingen hjälp ville göra, och de Poler hafva varit orsaken till det ryska kriget, och hela Litoven med krigfolket fördärfvat och nästan öde gjordt, så att der utaf säjas, hvar icke snart någon fred blifver upprättad, då vela de Litover skilja sig ifrån de Poler, och utvälja sig en ägin furste och regent, för hvars skuld och sedan den convocation uti Warsow är hållin blifvin, uti hvilken hafva varit tillstädes sändebud ifrån Muskoviten, den Römerska Kejsaren och Turken, och är der mycket discorrerat blifvit om svenska och ryska saker, och efter Ryssen hafver haft sitt sändebud hos den Romerska kejsaren, som är en tolk, född uti Engeland, benämbd Hans Helms, beflitar sig den Römerska Kejsaren mycket till att göra fred dem emellan, oansedt att för:de Helms uti förstone hafver varit så grof, tylpisk och barbarisk, att när han hafver varit till audientz, hafver han begärat, att Kejsaren skulle stå upp emot honom och hålla hatten i handen, så länge han på sin utskickade herres vägne gjorde sin hälsning och relation, det Kejsaren icke hafver velat göra, utan stått ginast upp och gått sin kos af salen, och befalat att föra den andra med sin kos uti herberget, och med soldater bevaka, hvilket när Muskovitens sän-

[1] Pobor, bevillning, utgående med viss penningesumma för visst jordetal.

debud märkte sin grofva plumhett så illa vara upptagen, hafver han fallit till ödmjukhet och många resor supplicerat till Rådet, och sig undskyllat icke hafva vetat deras bruk, utan gjort efter som hos Muskoviten är sedvanligt, och honom hafver varit befalat, det de då till goda hafva upptagit och gifvit honom åter audientz, och då hafver Kejsaren strax beviljat att skicka sitt sändebud till Polen och Ryssland till att handla om fred och enighet riken emellan. Are fördenskuld nu Kejsarens sändebud och 3 förnämliga herrar af Litoven, som är Kristofer Radzewil, Kotkewitz och Leo Sapia med 12,000 man affärdade till gränsen, och går förnemligast deras intent deruppå ut, att Konungens son Uladislaus må bekomma under Polen Schmolentzkow och det hela Sideriske furstendömet och Contrachten,[1] och beflitar sig Kejsaren mycket af Jesuditornes råd och ingifvande till att fördraga Muskoviten med de Poler. Hvad de varda uträttande, står med tiden till att förfara.

Turkens sändebud hafver besvärat om det infall, som Casackerna hafva gjort med mord och brand uti Turkijt, och begärat att sådant måtte blifva afskaffat, der till Konungen hafver svarat, att för:de Casacker hade sin hemvist och tillhåld intet under den Polenske kronan, utan äre ett fritt folk, hålla till uti stora ödemarken, tjäna hvem de vela och göra hvad de vela; Turken skulle dem intet skona, om han blefve dem öfvermägtig. Han ville dem ej heller skona, om de kommo i hans händer, utan ett sådant exempel uppå dem statuera, som han skulle se i morgon uppå två hans förrädare skulle bevisas, och lät fördenskuld 2 Polenske herrar strax andra dagen uti Warsow halshugga och quartera, som hafva varit af de confoederanter, och 7 hafver han än nu der i fängelse till vidare besked; och hafva de het, som rättade blefvo, Jan Rogorokoki och Jan Bartouski;[2] dermed ock då den Turkiske legat är afdragin.

Muskovitens sändebud är der väl hållin med mat, öl och vin, och hafver fört både penningar och sablar till Metropoliten, Storfurstens fader,[3] och är med honom till gränsen affärdigad, samt alla de andra ryske knäser och baiorer, som hafva varit uti Polen fångade, och skulle der utbytas.

Gamble Storfursten Zuski och hans broder hafver Kongen i Polen låtit begrafva 20 mil ifrån Torn jämpte allmoge vägen, och låtit göra öfver dem ett träkapell.[4]

Om svenska saker är så beviljadt, att uti Stettin skall hållas ett möte uti Septemb. månadt, till hvilket skole komma Kejsarens sändebud, svenske sändebud, spanske, engelske, frantzöske, polnske,

[1] Sideriske furstendömet = Severien, med städerna Starodub, Czernigow m. m. Hvad Petrejus menat med »Contrachten», har ej kunnat utrönas.

[2] Confoederanter eller confoederater kallades vid denna tid som bekant de polska trupper, som 1612, på grund af uteblifven sold, återtågat från Ryssland till Polen, der de i skilda grupper egenmäktigt togo sig qvarter i olika landsdelar, som af dem utsögos.

[3] Metropoliten Filaret, fader till Michael Romanov.

[4] Vasilij Sjuskij, som med sina bröder af polske fältherren Zolkiewski förts till Polen, där han dog.

Kurfurstens af Brandenburgs, samt grefve Axel[1] och Jöran Posse[2]; och hafver grefve Axel haft tu bref efter sig och skall allareda vara uti Stettin och förtöfva de Polers samt Jöran Posses ankomst. Men efter än nu ingen tiende är kommin der om hit till Sverige, tycker mig, att för:de möte till ingen ända vara beramat, utan till att förolämpa E. K. M. hos främmande potentater och uppväckia allmogen här inrikis till uppror och oenighet. Uti Warsow är så blifvit beviljadt, att uti för:de Stetiniske möte skall först bevisas, att Ed. K. M:ts herfader, kristelig [i] ihugkommelse, samt E. K. M. icke äre lagligen komne till regementet, och att Sigismundus uti ingen del hafver förverkat sin arfsrätt uti Sverige. Derföre skola de då med alla magt anhålla, att Sigismundus och hans söner skola anammas och kännas för Sveriges konung och lagliga naturlige arfherrar, och E. K. M. med E. K. M:ts Her broder skall allena behålla E. K. M:ts her faders furstendöme. Men der det icke angår, och konungen i Polen ingalunda kan intagas, hafva de disputerat, att hertig Jahan skulle blifva satt till en regent och gubernator öfver Sverige, och på Sigismundi vägnar regera och förestå riket, hvilket en part åter hafver varit misshageligit och sagt, att H. F. N. Hertig Jahan är en svag och sjukelig herre, och intet synnerligen stark och frisk till att förestå ett sådant mödesamt regemente; utan E. K. M., som ett sådant berömligit namn uti dessa år uti krigssaker hafver förvärfvat, och riket för många mägtiga fiender manligen försvarat; dock skulle E. K. M. icke föra någon kongelig titul och namn, utan Gubernator och Vice Rex. Men der E. K. M. icke till detta ville bevilja, hafva de diskurrerat, att E. K. M. skulle än då än ett furstendöme inrymmas till Sudermanneland, Nerickie och Wermeland, på det att Konungen i Polen åter igen skulle anammas till Sveriges konung; hvar och icke, då vill Sigismundus använda all sin magt med alla sina vänners hjälp och bistånd till att härja och förderfva alla svenska, så länge han lefver och hans efterkommande. De Poler hafva disputerat, att hvar Sigismundus ingalunda kan blifva intagen uti Sverige, då ville de göra en evig fred med Sverige, så framt de svenska ville afstå Lifland och gifva det under den Polenske kronan. Efter detta Stetiniske mötets afhandling vill Konungen i Polen rätta sine saker, och medan samma möte står, vill Konungen resa åt den Slesiske gränsen, dit han begärar, att hans drottnings bröder skulle honom möta, som är Ferdinandus af Gertz, Leopoldus och Carolus, Bispen uti Slesien, till att berådslaga med dem om några anliggiande saker, och sedan skall återigen ett möte ske uti Warsow.

Jag hafver ock förnummit, nådigste konung, att om det Stetiniske mötet icke efter deras vilja afgår, och han vill till Sverige med krigsmagt komma, då skall Hertigen af Curland, grefve Axel

---

[1] Axel Leijonhufvud.
[2] Göran Knutsson Posse, flydde till Polen 1603, död i Danzig 18 mars 1616.

och Jöran Posse vara öfverster, samt Gustaf Sparre,[1] som nu är uppdragin till Warsow, skall, när något tåg begynnes emot Sverige, förvärfva de hanefiedrar uti Tydzland och ville så med dem, Curer och Lifländare och annat folk sittia ginast åt Stockholm, menandes att, när Stockholm är tvingat, då vela de sedan väl komma öfverens med hela riket, alldenstund allmogen skall vara utfattig, och alltid med stora gärdar och skatningar besvärat, så ock att E. K. M. skall svåra ringa skippsfolk hafva, som kunna göra något manligit bistånd uti sjön.

Der går ock tal, att han förmodar större bistånd på skipp och krigsmunition af Lybech än som af Danzig, alldenstund de Lybske äre oense med de Danska, och de Svenska hafva gjort fred med de Danska. Ty af staden Dantzich bekommer han hvarken skipp eller stycker till någon fejd emot Sverige, efter de nu själfva inga örligsskipp hafva, ej heller betro de sina skytt uti hans händer. Det stora skeppet, som han hafver byggt uti Danzig, hafver han i fjord velat låta sälja, och begärat derföre 100 tusend daler, men efter der icke böds före mera än som 50 tusend, blef det osåldt, och rotnad så bort uti kölen, så att de hafva det alltsamman nu sönderhuggit, så att ofvan vattnet intet kvart är, utan allenast 6 eller 7 bool, som liggia under vattnet, de andra äre all bortsåld. Tu stora ligga der ännu kvar, det ena är byggdt till örlig, det andra till söfart; de hafva varit en Jude tillsagde ifrån Portugal, till köps, men nu är det afslagit och befalat att upptacklas och färdige göras, och mena en part, att han vill låta lasta dem full med mastträn, klapholt och vagnskott och förära dem till Konungen i Hispanien. Eljest höres der om inga skipp, som han hafver antagit heller vill antaga uti tjänst. Han hafver och nyligen uppköpt ifrån Nurenbergh 3000 musketter, som han hafver utanför staden uti sitt tyghus liggiandes, samt 120 metallestycken, som han hafver tagit af de Svenska skippen, när han afvog. Han hafver och beställt ännu i höst 2000 musketer ifrån Nurenberg, som ock skola komma nid till Danzig.

Hela den svenska handelen drifver långe Jöran Posse och Anders Lindh med Drottningen, så att de gifva Kongen ingen ro eller lisa hvarken dag och natt, till att komma allt obestånd in uppå Sverige, som E. K. M. nogsamt kan se utaf de mandater, som hit inskickade äre, af hvilke jag och ett uti Danzig med stor lämpa bekommit hafver, och äre en stor hop inskickade, dock icke mera än som ett i ljuset framkommit, som är skickat till Bispen i Strängnäs.[2] De andra skola vara skickade med Öregrundsbor till Erkebispen, såsom ock till Gefle, Vestravik, Småland, Vestergötland och Dalerna, och hafver en svensk det uppå sig tagit att vela sådant beställa uti Dalerna, och skall heta Måns Vesmanson eller och Longe Måns, och är för 4 vekur sedan dragin dermed åt Danmark och vil sedan genom Norgie

[1] Gustaf Eriksson Sparre, rikskanslern Erik Sparres äldste son.
[2] Detta mandat är aftryckt härefter.

fasttagin.

Staden Elbing är exkommunicerad och förbudin att besökia några marknader uppå landet uti Prydzen, som lyder under Konungen, och hvar der heller i Polen något gods beslås, som hörer de Elbingar till, skall det strax vara under Bispen förbrutit af Heilsbergh, derföre de Elbingar återigen hafva sig förvägrat att gifva Konungen någon tull af sin stad, förr än de blifva förlikta. De hafva tillbudit sig att vela gifva en summa penningar, att de måtte behålla sin kyrkia, men Konungen och Bispen ville det intet efterlåta, utan ville icke allenast hafva kyrkian, utan all den renta, som fordomdags der hafver underlegat och de nu hafva mist, så länge staden hafver varit Evangelisk.[1]

Staden Torn är två gångor citerat vordin, för den orsak att Rådet uti Staden icke vill efterlåta, att papisterna skulle gå på gaturna på deras högtidsdager med sitt vigdevatn, kors och fana, som hos dem är brukeligit, derföre de och nu icke allenast ville hafva att bruka uppenbarligen sitt process och aperi, som dem löster, utan ville och hafva ännu dertill än en kyrkia; derföre nu både de Tornske och Elbingske herrar äre tillsamman uti Danzig och ville göra ett förbund tillsamman, att hvad den ena Staden skall öfvergå, det skall och den andra öfvergå. Ty de märkia väl, att när deras grannes vägg brinner, så är det intet långt ifrån deras egin, alldenstund de anmoda och den förnämsta kyrkia uti Danzig, och begynna utanför staden uppå Skotlandet[2] att bygga en jesuititisk kyrkia. De hafva reda för 3 år sedan sig bebundit att hafva en skatt tillsamman, der något uppå kommer, så att der utaf till ingen nytta något skall utta[gas], utan till deras städers beskydd och försvar, när något uppå tränger. Danzig hafver årligen der till utgjort 20 tusend daler, Torn 15 tusend och Elbing 10 tusend, och ligger samma skatt uti Danzig förvarad.

Ståthållaren ifrån Elbing[3] hafver sig intet länger fördristat att blifva der, utan är dragin sin kos uppå landet. De antaga och nu krigsfolk; de Danziger hafva mönstrat hela landet, som under Staden ligger, samt Förstäderna. Hvad der utaf blifver, får man med tiden till att veta.

Kongen hafver och begärat uppå näst hålldne riksdag, att hans son hertig Jahan Casimir skall blifva Primas Poloniæ och biskop uti Gnisen efter den gamble bispens död, men der om är ännu intet beslutit, utan uppskjutit till en annan riksdag.

Ratzewil och Kotkewitz de äre förlikte genom ett giftermål, som

---

[1] Elbing var redan 1612 förklaradt uti akt på grund af en tvist med biskopen i Ermeland rörande en kyrka, som denne återfordrade för katolikernas begagnande och som Sigismund tillerkänt dem.

[2] Schottland, ort alldeles utanför Danzig.

[3] Johan (Hans) Weiher, sedermera wojwod öfver Marienburg, befarades i Sverige vid olika tillfällen biträda konung Sigismund vid utrustandet af fartyg.

skall ske med Kotkewitzes dotter och Stor Cantzelerens son Zamosci, dock hafver Ratzewil sig likväl icke härtill förtrott att draga till Litoven, utan hafver legat i Danzig och vill nu med det första sin kos. Han hafver nyligen varit uti Pommern och satt sin dotter hos furstinnan uti Stålpe.[1] Han hafver och velat köpa några gods uti Werder, 5 mil från Danzig, och velat arrendera sina gods uti Litoven, men Rådet hafver det icke tillstadt, utan köpt själf samma gods och sågo gerna att de vore honom qvitt.

Uti Prydsen förhålla sig och två Polenska herrar, benämnde Grakouski (?) och Schabotzki under Radzewils beskydd. De andra äre alla förskingrade och 40 af de förnämsta officierar rättade uti Warsow och Lemburgh, nämligen Rumunt Grabouski, som hafver för dem [varit] fältöfverste, Gabriell Charaski fältmarskalk, Jan Bartinski, skattmästare, Jenderi Prinski, Barthol Barchouski, capitenare.[2] Desse och flera andra hafver Kongen låtit spissa och på stakar sättia uti Lemburgh. Kongen hafver och 9 Polniske adelsmän låtit rätta uti Lublin för det falska mynt, som de hafva låtit mynta.

Detta hafver jag E. K. M. uti all und. ödmj. låtit veta, och hafver beställt 4 visse personer, som alla kunskaper hit öfver skulle skrifva, särdeles när något praktiseras hit in på Sverige, heller om något krigsfolk . . . . .,[3] och att de skulle resa till Riksdagen och alla saker förfara, som der förhandlas, och på E. K. M:ts nådige behag gifvit dem uppå handen till att resa 100 riksdaler, så länge E. K. M:tt får se, huru flitige de ville vara. Befallandes E. K. Mt. härmed samt det hela konungsliga huset uti Guds nådige och milde skydd och beskärm till all lifssundhet och ett roligit långvarigt regemente ödmjukeligen och underdånligen. Af Stockholm den 6 Augusti Anno 1615.

E. K. Mts. ödmjuke och tropligtige tjänare, så länge jag lefver,

Peer Persson, mp.

Original i Kejserliga Ryska Utrikesministeriets Arkiv i Moskva, serien »Шведскія дѣла» (= Svenska affärer) 1615 N:o 5.

Bil. II.

Sigismunds öppna bref till sina »undersåter i Sverige» april 1615.[4]

Vij Sigismundus, medh Guds nåde Sveriges, Göthes och Wendes etc. Konung, Storfurste till Finland, Carelen, Wåtzkepetin och

[1] Förmodligen Anna af Pommern, syster till Bogislaus XIV, gift hertiginna af Croy.

[2] Att identifiera dessa i polska källor har ej lyckats.

[3] Ett ord utplånadt.

[4] Interpunktion och bruket af stora bokstäfver, dubbelt w m. m. äro moderniserade.

Ingermanland i Ryssland, och öffver the Eester i Lifflandh Hertig, så och Konung i Polen, Storfurste till Littowen, Reussen, Preussen, Masuren, Samogitien, Kiovien, Wolhinien och Lifland, Herre etc. lathe eder troplichtige undersåther, som i vårt arfkonungerike Sverige boendes äre, såväll andelige som världslige, högre som nidrigere ståndh och hele gemene almogen förnimme: att vi, effter vår omilde faderbroders hertig Carls dödelige afgång, någre reser både ridderskapet, såsom och eder olaglige regent hertig Gustaf Adolph tillskrifvit, och them samtlige ther till förmant, rådt och begäret, att han ifrå sin vrångvise och orättfärdige företagende, såsom hans fader hertig Carl uthan all skäl och gifven orsak emott oss begynt och begått hafver, ville afstå, betrachtendes först och främst sielfve rättvisen, att vi lagl. och tillbörl. effter Guds och all världslig skäl till samme riket komne, såsom en den dertill födder och rätt arvende konung, så och uthaf alle rikzens invånere uthi högre och nidrigere ståndh frivilleligen uthan tvång heller någen blodsutthgiuttelsse vedertagen, lagl. crönt och svoren äre, hvilken rättighet ' aldrig medh någen sanning kan heller skall bevises oss förvärket hafva; oansedt ehvem sådent sagt och orättvisligen oss pådichtet hafver. Så hafve vi och altid tilbudet alle tilbörlige och lidelige vilkor, hvaregenom vi till vår rättighet udi Sverige, uthan dess rikes invåneres förderf heller undergång fogeligest komme måtte; hvilket tilbodh hos hertig Gustaf och hans medholdh aldeles förachted och afslaget är: och synes likest, att alle sådenne bref och gode tilbodh äre underslagne, och mestedelen rikzens ständer och invånere ovetterligit, och deremott igen uttsprencht en hop osanning, ther medh then större hopen är förförd, icke allenest emott oss, uthan opvecht månge store krig medh omliggiende härskaper, särdeles som nu för någre åhr sedhen sket är medh k. vörde af Danmark, hvaregenom riket och dess invånere äre kompne ifrån all deres godha gamle förmögenhet och ägendom, och en stor del från lif och lefverne, ja och med rikzens spott och störste skadhe dess greutzer, landh, län och friheter till förklenring och förminskelse både till vatn och landh: så som och till befruchtendes, dett en part äre så sinnade, att förr än de vele lathe oss komma till vår k. rättighet igen, då skole de heller före riket under främmande härskapers våld till evig undergång, träldom och förderf, hvilket Gudh nådeligen afvände. Vi hafve och nyligen förnummit, att edt allment rop och rychte i Sverige utthspridd är, ded vi hafve medh hertig Gustaf Adolph trachtere latedt udi Liflandh och medh honom oprättedt och giort antingen ett rumbt stilleståndh heller evigvarende fridh, der medh vi vele afstå frå all den rätt och rättighet, vi och våre högborne lifsarfvinger och effterkommende hafve till Sveriges rike, hvilket är en opdichtad och oss påförd osanning. Uthan I skole fulkommelig vethe vår k. arfsrättighet och fädernes rike är oss fast kärare, och att vi och våre effterkommende ifrån sådenne vår arfsrätt aldrig tenkie till att afstå, heller öfvergifva, uthan vele medh Guds och sedan vår egen och godhe vänners rådh och tillhielp, på hvad sätt det dog ske kan — så framt icke någen rättvisa, godhe medell hielpe

må, hvilket vi helst såge och önskede — då medh macht och våldh den orätt och förtret oss sket är, igen hempna och vedergöra. Derföre ännu härmedh rådhe och förmane alle våre och dess rikes invånere, uthaf högre och nidrigere ståndh, andelige och världslige, att I icke vele eder uthi sådenne mening förföre lathe, såsom skulle vi eder och vår rättighet i någen måtto bårtgifve, hvartill (Gudh lof) oss ingen nödh tvinger heller tränger; allenest varder eder sådent inbildet, af den orsak att I skole blifve misströstet om vår hielp och undsättning, så att I ingen hielp hos oss sökie skolen; så och på dett eders regent och hans medholdh eder deste högre beskatte och uthan mottståndh truge och tvinge kunne. Hvilket vi eder ännu icke hafve velet fördolt, uthan så vitt som desse våre bref komma heller förkunnade varda, vår nådige villie och benägenhet emotth eder och v. k. fädernes rike vethe lathe, uthi den förhoppning att I ena resa edert elende tilståndh, som nu är och änn värre till befruchtendes blifva kan, bättre än bårtill sket är, betenke: Hvaregenom vårt k. fädernes rike under oss, som deres rätte herre och konung, till frid och enighet och bättre tilståndh, udi rolighet komme måtte, såsom vi eij heller tvifle, att månge oskyllige meniskior, som uthi thenne olycke och vilfarelse förförde äre, både egenom fager ordh och tvång, skole nu gerne se sådent vara ogiort. Och de, som ännu ifrå deres onde opsåth afstå ville och falle till hörsamheet och lydne under oss igen, dem vele vi förlåthe och tillgifva, alt hvad som här till dags emott oss hendt och sket är. Hvilket vi alle oprichtige trogne svensche män, som sitt fädernes rike och rättvisen elske, till en nådig påminnelse och varning icke hafve vele oförmält lathe, och till besluth begärendes härmedh af eder någen tilbörlig alfvarsam och godhe svar medh thet första till att vetha, ther effter vi våre saaker och anstelle vele. Af Warsau den 2 Aprill År 1615. Udi vårt Regementstidh i Sverige thed tiuguförste, och i Polen thet tiuguottonde.

Sigismundus Rex.

(Sigill.)

Original i Riksarkivet, Polonica, med egenhändig underskrift af konung Sigismund och hans sigill.

Gustaf Vasas hof- och husapotek.

I »Lars Månssons utgift på K. Maj:ts kryddor ifrån 20 okt. anno 54 och till 7 juni anno 1555» (handskr. i Riksarkivet bland Handlingar ang. hofvet) förekommer äfven ett inventarium på »apo-

teket» samt på »vatten», som kanske icke saknar allt intresse.[1] Namnen på de egentliga medikamenten tilltro vi oss ej att förklara utan återgifva dem bokstafstroget. Man igenkänner några af de läkemedel eller hälsovatten, som brukades under konungens sista sjukdom.

* * *

Apteket.

Dy Margariton . . .	udi en byssa
Electuarium de gemm:	»
Manus Christi perlatin	»
Diamorum	udi ett glas
Pira condita	»
Mel rosarium . . .	1 glas och 1 flaska
Electuarium theringen scriff (!) var hos .	udi ett glas
Lattverga	4 krukor och 1 stenike
Beuenella syrop . . .	1 glas
Electuarium förpestelentz	en lithen byssa
Electuarium de rib: .	1 kruka
Sirupus de prassio .	udi ett krus
Sirupus de absintio .	»
Blofiåll syrop med suker	udi 4 glas, 1 kruka
Lattverga för pestelentz	udi en kruka
Enebär olio	udi ett lithet glas
Conserva pronie . . .	1 kruka
Conserva rogarium .	udi krus
Conserva för blodsott	udi itt krus
Conserva boraginis .	1 lithen kruka
Confectio contra pestem	udi ett skrin
Syltade muscoter . .	1 kruka
Syltade bugoloseblomer	1 krus
Desme confect . . .	udi ett blott krus
Dill olio.	1 flasko
Camelle olio	2 krukor
Rosen olio	1 glas 2 flaskor
Blofioll udi hvit honig	udi en stenicke
Ossa sepie	1 byssa
Lekedomar för pestelentz	udi en ask
Jorderöcks syrop . .	1 kruka

Af mestar Hans i Upsala.

Electuarium de rib: .	2 krukor

Vatn.

Hvitt lilie olio . . .	1 glas
Monblie olio.	»
Lavendel olio	»
Oleum liliorum convalium	»
Rosen vattn	4 glas 3 flaskor
Bugolose vatn. . . .	1 glas
Nattskede vatn . . .	»
Ögon trost vatn . . .	2 glas
Celidonie vatn . . .	1 glas 1 flasko
Ridderspore vatn . .	1 glas
Dubbel rosen vatn .	»
Korn blomster vatn .	»
Cicorie vatn	»
Cerefolie vatn . . .	»
Vällrökiande vatn . .	»
Ekelöfs vatn	1 glas 1 flaska
Fenickels vatn. . . .	» »
Acetosie vatn	2 glas
Grobo vatn	1 glas
Vinrute vatn	»
Nenupharie vatn . .	»
Akarleije vatn. . . .	»
Negliche ettick . . .	»
Honings vatn	»
Polleije vatn	1 flasko
Libesticke vatn . . .	1 glas
Blolilie vatn	1 flasko
Rosenrött vatn . . .	1 glas
Bismalna (?) vatn . .	1 flasko
Brunelle vatn . . .	1 glas och 1 flasko
Lavendel vatn . . .	3 flaskor

[1] En utförlig förteckning på den tidens droger förekommer i P. J. Bergius' inträdestal i Vetenskapsakademien (1758) »Om Stockholm för 200 år sedan».

I mäster Hans' i Uppsala förråd förekommo följande nya sorter:

Althea vatn	1 flasko	Vegebred vatn . . .	1 flasko
Meiran vatn	»	Camelle vatn	»
Huslöck vattn	»	Endievie vatn	»

En herredagsbondes riksdagsutgifter under frihetstiden.[1]

Rächning med WählEdhle och Högachtadt Herr Häradshöfdingen Hr Johan Hendr. Wickman om herdagsmedlen för åhr 1740 hvad som jag undertecknad bekommit och utlagt hafver.

Debet				Koppmt Dr	·/.
Efter medföljand marcheRota skjutspenningar ifr. Randasalmi till Stockholm 161½ mihl	133	24			
Ifrån Stockholm till Idensalmi genom Friedrichshamn med fracht och skjutspeng:r	50	22		184	17
Kåstpeng:r, huushyra, sängh, weed och ljus samt fattigPengr ifr. d. 6 Octobr 1740 till d. 31 Oktobr 1741. Man tager ej mehra op än ifr. d. 20 Octobr 1740 till d. 31 d:o 1741, som stiger till 376 dagar à 4 dlr 16·/. kopp:mt om dagen				1692	
Spendation på tahlman, Secreteren och Notarien	24:				
Cont. åt tahlman	6:				
Secreteren	3:				
Notarjen	2:	8			
Ståndswachtmestaren	3:				
Camarcolegiwachtmestaren	2:	20			
KrigsCollegiwachtmestaren	1:	4			
Comarchie Collegi Wachtmest. . . .	1:	4		43	4
Summa				1919	21

Idensalmi den 19 Januari 1742.

J. Paldanius,
Herdagsman.

[1] Efter Paldanius' originalräkning bland handlingar rörande riksdagsmannaval i Riksarkivet. Vistelsen i Stockholm under ett helt år samt

Beriktigande.

Vår uppmärksamhet har blifvit fäst därpå, att ett i Hist. Tidskrift 1897, sid. 70, i en nekrolog öfver aflidne kapten J. Mankell förekommande omdöme: »Det var nu som han sökte göra Erik XIV till en stor härförare» icke öfverensstämde med kapten M:s uttalanden i sina skrifter. Anmärkningen är, såsom vi funnit, befogad, hvarför vi härmed få beklaga det förhastade uttrycket.

Red. af Historisk Tidskrift.

Underrättelser.

Elof Tegnér †. Bibliotekarien vid Lunds universitet fil. doktor Elof Tegnér afled d. 26 sistl. februari nära 56 år gammal. Han föddes den 30 juni 1844 och blef blott 21 år gammal filosofie doktor i Lund. Han ägnade sig därefter åt biblioteksverksamhet, flyttade 1870 till Stockholm och tjänstgjorde där tretton år i K. Biblioteket, de sex sista åren såsom ordinarie amanuens, samt blef 1883 utnämnd till bibliotekarie vid Lunds universitetsbibliotek. Under sin vistelse i Stockholm hade han bland annat öfverinseendet öfver K. Bibliotekets flyttning från slottet till Humlegården, och det var sedermera på hans initiativ som accessionskatalogen för Sveriges offentliga bibliotek år 1887 började utgifvas.

Elof Tegnér var en rikt begåfvad personlighet, förnäm och aristokratisk i sitt uppträdande, spirituell i umgänget, utrustad med framstående chefsegenskaper och stora författaregenskaper samt en intressant brefskrifvare. Sonson till Esaias Tegnér omfattade han farfaderns minne och verksamhet med stor pietet samt utgaf, utom nya upplagor af den äldre samlingen Skrifter, »Tegnérs efterlemnade skrifter. Ny samling», innehållande bland annat ett urval af skal-

oundgängliga »spendationer» och dusörer gingo sammanlagdt till endast 1,735 dlr kopparmynt eller 578 1/3 dlr silfvermynt, hvilket efter en beräkning af silfverdalerns dåv. värde till nära 1/3 af specieriksdalern och af myntvärdets fall skulle motsvara ungefär 2,200 kr. i vår tids mynt. Man finner däraf att det arfvode af 1,200 kr., som grundlagen bestämt åt Andra kammarens ledamöter för en till 4 månader beräknad riksdagssession visserligen är jämförelsevis rikligare än det, hvarpå en bondeståndsledamot under 1700-talet kunde draga sig fram, men i betraktande af de numera i allmänhet stegrade anspråken på lifvet och af den socialt mera betydande ställning en Andrakammarledamot intager än en bondeståndsledamot från yttersta Finland för halftannat århundrade sedan, måste man medgifva, att arfvodet åt Andra kammarens ledamöter är mycket blygsamt tilltaget. (*T. W.*)

dens ryktbara bref, samt under titeln »Ur Esaias Tegnérs papper» en samling af bref till honom. Tillsammans med Martin Weibull utgaf Elof Tegnér 1868 andra delen af »Lunds universitets historia», och 1897 utgaf han till Konung Oscars jubileum den vackra publikationen »Lunds universitet 1872—97».

Det var dock den egentliga historien som blef hufvudföremålet för Tegnérs författareverksamhet. Efter en disputation med ämne från Karl IX:s tid ägnade han sina studier med förkärlek åt det gustavianska tidehvarfvet, af hvars rika memoarlitteratur han var en framstående kännare. Så utkommo 1876 *Minnen och anteckningar af Lars von Engeström*; 1883—87 *Gustaf Mauritz Armfelt. Studier ur Armfelts efterlemnade papper*, en briljant och på omfattande forskning grundad skildring af den ryktbaraste bland gustavianerna — några förstudier till detta arbete offentliggjordes i Hist. Tidskrift 1881 och 1883; 1889 *Anteckningar och Minnen af Hans Gabriel Trolle Wachtmeister*; 1892—94 *Från tredje Gustafs dagar* (Schröderheims skrifter, Adlerbeths anteckningar samt Gustaf Mauritz Armfelt). I Historiska Handlingar (XII) tryckte Tegnér *Gustaf III:s bref till Armfelt*, i Historiskt Bibliotek *Bidrag till kännedomen om Sveriges yttre politik närmast efter statshvälfningen 1772*, i Hist. Tidskrift *Ur Adolf Ludvig Ribbings papper* (1892) och *Friherre Jakob Cederström och förberedelserna till 1809 års revolution* (1895) m. m. Sysslandet med Lunds universitets handskriftsamling framkallade väsentligen det kulturhistoriska arbetet *Svenska bilder från 1600-talet* (1896). Dessutom utgaf Tegnér banden VII och VIII af »Svenskt Biografiskt Lexikon».

Tegnér var en trogen och intresserad medarbetare i Hist. Tidskrift, och redaktionen står till honom i en mycket stor förbindelse. Utom de redan uppräknade bidragen lämnade han till densamma flera förträffliga recensioner, den sista till 1899 års årgång, blott ett par månader före hans död.

Redan för några år sedan visste man att bibliotekarien Tegnérs hälsa var bruten. Man trodde dock icke att slutet var så nära och en oafbruten verksamhet underhöll i det afseendet illusionerna. Nu har en stor lucka uppstått i de svenska historiska forskarnes led, och det har endast återstått oss såsom en kär och smärtsam plikt att åt den bortgångne ägna dessa erkännandets, tacksamhetens och vänskapens sista ord.

— Fil. doktor Ellen Fries afled d. 31 sistl. mars 44 år gammal. Född d. 23 sept. 1855 aflade hon 1874 mogenhetsexamen och promoverades 1883 till fil. doktor, den första svenska kvinna, som förvärfvat denna lärdomsgrad. Hon verkade sedan som lärarinna och författarinna i Stockholm och var under de sista tio åren studierektor vid Åhlinska skolans gymnasialklasser. Fröken Fries' gradualhandling hade titeln »Bidrag till kännedomen om Sveriges och Nederländernas diplomatiska förbindelser under Karl X Gustafs rege-

ring» och inledde ett författarskap, som väsentligen kom att vända sig åt historien, särskildt 1600-talets. 1889 utkom hennes förnämsta historiska arbete *Erik Oxenstierna. Biografisk studie.* Hon fick där tillfälle att behandla viktiga kapitel ur Sveriges både inre och yttre historia, å ena sidan Karl Gustafs början de brandenburgska och holländska politik, å andra sidan Estlands förvaltning, handelsförhållandena och reduktionsriksdagen 1655. Skildringen af sistnämnda märkliga riksdag anses vara den bästa som hittills föreligger. En förstudie till detta arbete trycktes 1885 i Hist. Tidskrift under titeln »Erik Oxenstjerna såsom Estlands guvernör». I samma tidskrift meddelade hon, utom recensioner, 1886 »Anteckningar om en resa i Ryssland af J. G. Sparvenfelt» och 1896 »Johan Classon Risingh». Under tiden hade utgifvits (1889—91) *Märkvärdiga qvinnor* och (1895) *Teckningar ur den svenska adelns familjelif i gamla tider.* Det kulturhistoriska och biografiska tycktes sålunda mer och mer taga hennes intresse i anspråk. Så behandlade hon äfven bland Heimdals folkskrifter »Betydelsen för Sveriges utveckling af 1600-talets krigspolitik» och till hennes sista arbeten hörde de populära biografierna i den af henne påbörjade serien »Den svenska odlingens stormän». Till de af döden afbrutna författarplanerna hörde en monografi öfver Louis De Geer, den ryktbara ättens berömde stamfader i Sverige, för hvilken hon hade gjort samlingar både i svenska och holländska arkiv. — Det var sålunda en mångsidig och ännu alltjämt löftesrik författarverksamhet, som plötsligt afbröts. Det oväntade dödsbudet har hårdt träffat hennes gamla föräldrar, hvilkas ålderdomsglädje och sällskap hon var, det har smärtat en talrik krets af vänner och det innebar en betydande förlust för vår historiska forskning.

— Intendenten vid Nationalmuseum Gustaf Upmark afled härstädes den 29 maj 56 år gammal. Han var, som bekant en af våra förnämsta konstkännare och konsthistorici och har särskildt behandlat den egentliga vasatidens byggnadskonst och konstindustri i en rad värdefulla uppsatser. Stockholms, Gripsholms och Vadstena slott hafva sålunda varit föremål för hans ingående studier och han har genom bildande af »Gripsholmsföreningen» tagit ett kraftigt initiativ till detta vackra vasa-minnes värdiga restaurering. Hans största arbete var »Die Architektur der Renaissance in Schweden 1530—1760», hvars vackra planscher länge varit utställda i en af Nationalmuseums salar.

— *Vitterhets- Historie- och Antikvitets-Akademien* har till hedersledamöter invalt frih. Carl Bildt och fil. doktor Carl af Wirsén, samt till arbetande ledamot professor S. J. Boëthius.

— *Vetenskapsakademien* har till ledamöter i nionde klassen invalt professor K. F. Söderwall och bibliotekarien E. W. Dahlgren.

— *Akademiska afhandlingar.* I Uppsala: *Om svenska biskopsval under medeltiden* af K. A. Fryxell; *Den svenska refor-*

mationstidens allmänna statsrättsliga ideer i deras samband med den historiska utvecklingen af K. Nordlund; i Lund: *Sverige och England 1655—aug. 1657. P. J. Coyets, Krister Bondes och Georg Fleetwoods beskickningar och förrättningar i London, traktaten d. 17 juli 1656* af J. L. Carlbom; *Förstärkta utskott inom svenska riksdagen under tiden 1809—1866* af G. Gunnarsson samt *Bidrag till historien om Norrbottens bebyggande och odling* af A. Lindell.

— Af *Personhistorisk Tidskrift* har andra årgångens första häfte utkommit. Det innehåller början till biografiska skildringar af Stockholms öfverståthållare, författade af N. v. D., med porträtt af Claes Fleming, Carl Sparre och Jakob Wilhelm Sprengtporten, biografiska notiser af L. L. om fruarna Schröder och Schröderheim med flera vackra porträtt, »Rättegången om Anna Bogas arfvegods» af V. Planting-Gyllenbåga med flera autografer och vapenbilder; anmälningar, bland annat en längre sådan af Tersmedens »Kalender öfver i Sverige lefvande ointroducerad adel, svensk och utländsk», m. m. — Med häftet utdelades dels titel och innehållsförteckning till första årgången, dels »1899 års dödslista för Sverige» utarbetad af frih. K. K:son Leijonhufvud, en publikation, som fortsatt år för år helt visst kommer att blifva af stor nytta för framtidens personhistoriska forskning.

— Uti *Statsvetenskaplig Tidskrift* april 1900 tager professor P. Fahlbeck till ordet i den mycket omstridda frågan om *Kielerfredens artikel IV*, närmast med anledning af professor Alins senaste skrift i ämnet, samt ställer sig i allt väsentligt på dennes ståndpunkt.

— Af *Svenska Riksdagsakter* har tredje delens andra häfte (sid. 511—700) utkommit. Det omfattar året 1595 och upptager handlingarna rörande synoden i Uppsala i februari samt riksdagen i Söderköping i oktober med dess inledande akter och bekräftelserna på beslutet, hvilka sträckte sig in på år 1596. En afbildning i ljustryck af Söderköpings förening och beslut medföljer.

— Femte delen af C. G. Malmströms bekanta arbete: *Sveriges politiska historia från konung Karl XII:s död till statshvälfningen 1772* har nyligen utkommit i andra omarbetade upplagan. Den nya upplagan är ett nästan oförändradt omtryck af den äldre och innehåller därutöfver endast några enstaka rättelser, tillägg eller citat, föranledda af nya urkundspublikationer eller historiska verk. Utgifvandet af den nya upplagan närmar sig härmed slutet, och man har anledning att hoppas, att den sjette och sista delen, med sitt register till hela arbetet, inom kort skall följa.

— *Rektorsprogrammet* vid professor F. R. Kjellmans installation som borgströmiansk professor i botanik och praktisk ekonomi vid Uppsala universitet åtföljes af *Uppsala universitets matrikel på uppdrag af universitetets rektor utgifven af* Aksel Anders-

son. *I. 1595—1632.* Utgifvaren inleder publikationen med några upplysningar om källskriften, universitetets »album studiosorum», som upplades vid dess återupprättande 1595 och sedan med obetydliga afbrott fortgått till våra dagar. Därefter följer själfva matrikeln, återgifven troget efter originalet och endast försedd med några textkritiska noter. I utlandet har det ena universitetet efter det andra utgifvit sina matriklar och de hafva blifvit mycket anlitade källor för personhistorisk och kulturhistorisk forskning. Dessa forskningsgrenar åtnjuta för närvarande äfven i Sverige mycken gunst och de intresserade kunna icke annat än glädja sig öfver, att en så viktig urkund för dylik forskning som vårt äldsta universitets matrikel nu börjat göras allmänt tillgänglig. Det var i början af april 1595, som i närvaro af ärkebiskop Abraham Angermannus och en stor samling intresserade män och kvinnor de 64 första studenterna inför rektorn Ericus Jacobi »nedlade hornen», aflade ed och inskrefvos i matrikeln. Sedan följa mellan 2- och 3,000 namn, en respektabel samling, som kan gifva anledning till studier af olika slag. Bland de någon gång närvarande stormännen möter den 11 nov. 1630 äfven *vice-konungen* (vice rex) och *riksmarsken grefve Jakob De la Gardie.* — För utgifningens noggrannhet borgar utgifvarens namn och för en snar fortsättning hans kända energi.

— Af K. Vitterhets- Historie- och Antikvitets-Akademiens länge planlagda stora publikation *Sveriges Runinskrifter*, som utgifves med anslag af Bergerska fonden, har första häftet utkommit, omfattande början af *Ölands Runinskrifter granskade och tolkade af* Sven Söderberg *med etsningar af Robert Haglund.* Publikationen har redan af språkforskarne och arkeologerna i norden, under hvilkas område den närmast hör, erkänts som mönstergill. Den längsta undersökningen ägnas åt den berömda Karlevi-stenen (afbildad från olika sidor) i Vickleby socken, en mil söder om Färjestaden på Ölands västra sida. Enligt herr Söderberg förråder inskriften en fornnorsk dialekt, stenen åter är rest öfver en dansk höfding, Sibbe Foldars son — för öfrigt alldeles okänd, och herr S. uppställer den förmodan, att denne följt med Styrbjörn på hans ryktbara härfärd till Uppsala, under hemvägen dött af sina sår, blifvit jordad på Öland, samt att en norsk skald i hans följe författat inskriften. Dennas ålder stämmer nämligen med slutet af 900-talet och man känner ingen annan stor härfärd af danskar inåt Östersjön under vikingatiden än just Styrbjörnsfärden.

— *Svenska litteratursällskapet i Finland* har utom auditör Ekmans Dagbok, om hvilken på annat ställe nämnes, äfven utgifvit *Förhandlingar och Uppsatser* för 1899. Bland innehållet märkes en längre uppsats af professor Carl von Bonsdorff om *Åbo akademis förvaltning 1640—1713*, ett nytt bevis på denne framstående historikers förtrogenhet med Finlands kulturella förhållanden under 1600-talet och lätthet att skrifva.

— Finlands statsarkiv har med medel anvisade af Kejserliga senaten genom statsarkivarien Reinhold Hausen utgifvit *Finlands Medeltidssigill.* Det är en vacker publikation i kvartformat omfattande 41 sidor text och 22 blad planscher, på hvilka senare äro afbildade 364 sigill: alla för närvarande kända finska sigill utvalda efter grunder, som utgifvaren redogör för. Sigillen äro fördelade i följande hufvudafdelningar: 1) Hertigar; 2) Biskopar; 3) Domkapitel; 4) Domprostar och Ärkedjäknar; 5) Kaniker och Landtpräster; 6) Kloster; 7) Ordens- och Klosterföreståndare; 8) Riddare, Väpnare och Frälse kvinnor; 9) Landskap; 10) Städer; 11) Gille; 12) Ofrälse män. Namn, omskrift och innehåll (med undantag för bomärken) angifvas för hvart sigill med hänvisning till de bref, under hvilka de förekomma. Därefter följer ett »Heraldiskt register» samt ett Namnregister. Flertalet original förekomma i Svenska riksarkivet, där ritningarna utförts af artisten O. Söhrling under öfverinseende af hofmarskalken C. Silfverstolpe, så länge han lefde. Honom är också hela verket tillägnadt såsom en gärd af tacksamhet för det arbete han särskildt genom ritningarnas kontrollerande på detsamma nedlagt. Hela publikationen gör ett prydligt och behagligt intryck och vi lyckönska utgifvaren till dess fullbordan.

— Den vackra upplagan af A. D. Jörgensens *Historiske Afhandlinger*, som utgifvits på det Nordiske forlag i Köpenhamn, har afslutats med häftena 38 och 39 (ett dubbelhäfte). Utgifvaren, Jörgensens efterträdare som riksarkivarie, doktor C. F. Bricka har i en »Efterskrift» lämnat en redogörelse, som ingenting lämnar att önska i fullständighet, för de grunder han följt vid urvalet och vid utgifningen; afvikelser mellan de nuvarande och äldre upplagor meddelas och slutligen följer en kronologisk förteckning öfver den alstringsrike författarens litterära arbeten, omfattande en period af 30 år från 1868 till och med 1897.

— På Det Nordiske Forlag i Köpenhamn har utkommit i två delar *Köbstadstyrelsen i Danmark fra Kristian IV:s tid til enevældens ophör (1619—1848)* af P. Munch. Första delen går till 1745, den andra behandlar det följande århundradet. I ett särskildt kapitel göras några betraktelser öfver stadsstyrelsens utveckling i Danmarks närmaste grannriken, Sverige (C. v. Bonsdorffs arbete öfver Åbo stads historia under 1600-talet synes vara författaren obekant), Preussen, Frankrike och England. I bilagor redogöres för källorna, bland annat för begynnelseåren för de danska städernas rådstufvurättsprotokoll, kämnersräkenskaper o. s. v., för förändringar i städernas styrelse och representation (i tabellarisk form) o. s. v. Vi sakna, som bekant, i Sverige en sammanfattande öfversikt af städernas organisation, som sträcker sig öfver en så lång period som denna.

— Under titeln *Der ausserordentliche Finnländische Landtag 1899* har doktor Fritz Arnheim i Berlin i tysk öfversättning utgifvit de finska ständernas svar nyssnämnda år på de kejserliga

propositionerna dels angående en värnpliktslag för Finland samt grunderna för de finska truppernas organisation och förvaltning, dels angående utjämnande af den personliga värnpliktsskyldigheten i Finland och kejsardömet samt utjämnande af den finansiella värnpliktsskyldigheten i Finland och kejsardömet. Det förra svaret åtföljes af tvänne bilagor innehållande en vidlyftig motivering. Öfversättaren har meddelat ett orienterande förord samt en förteckning på de förnämsta tyska, franska och engelska uppslagsböckerna rörande Finland. Han har själf som bekant öfversatt och bearbetat Schybergsons Finlands Historia. Af förordet finner man äfven, att öfversättningar till franska och engelska språken af de här återgifna aktstyckena förberedas. Själfva öfversättningen är verkställd af fyra olika personer, men utgifvaren har öfversett densamma, och hans kännedom af svenska språket och svensk-finska förhållanden i allmänhet har satt honom i stånd att för en mängd tekniska termer finna träffande tyska uttryck, under det att andra såsom oöfversättliga bibehållits i sin svenska form.

— Styrelsen för de preussiska statsarkiven har börjat utgifva en serie *Meddelanden* (»Mittheilungen der k. preussischen Archivverwaltung»), af hvilka två häften utkommit. Det första innehåller en framställning »Über den gegenwärtigen Stand der archivalischen Forschung in Preussen» af generaldirektören för statsarkiven geheimeöfverregeringsrådet dr Reinhold Koser. Han redogör där till en början för de preussiska statsarkivens publikationer, en serie skrifter eller urkundssamlingar, som påbörjades, på furst Bismarcks initiativ, 1878 och redan stigit till omkring 60 band af det mest vexlande innehåll. I sammanhang därmed beröras öfriga statspublikationer af arkivaliskt innehåll: »Urkunden und Aktenstücke zur Geschichte des Kurfürsten Friedrich Wilhelm» och Vetenskapsakademiens i Berlin publikationer, »Politischer Correspondenz Friedrichs des Grossen» och »Acta Borussica». Häftet redogör vidare för de vetenskapliga landsortsföreningarnas arkivaliska publikationer, för förhållandet till »icke-statliga» eller kommuners, kyrkors och stiftelsers arkiv samt åtgärder, som vidtagits för deras bevarande, centraliserande och repertoriserande; enstaka stadsarkiv ha öfverlämnats till ett statsarkiv men eljest äger ingen centralisering rum. Sedan följer redogörelse för preussiska statsarkivens begagnande af forskare och villkoren för tillträde till desamma och som bilagor redogörelse för 1899 års arkivbesök och arkivpublikationer samt arkivtjänstemännens öfriga vetenskapliga arbeten, äfvensom för den preussiska arkivpersonalen 1 mars 1900.

— Den första *tyska arkivdagen* hölls under stor anslutning i september förlidet år i Hamburg. Föredrag höllos öfver arkivariens vetenskapliga utbildning, öfver föreskrifterna rörande arkivens begagnande, öfver statsarkivens förhållande till justitie- och förvaltningsmyndigheternas arkiv m. m. Ett stort uppseende väckte redogörel-

sen för en ny metod att skydda och bevara skadade aktstycken, hvarmed ett antal lyckliga experiment gjorts i Dresden.

— På F. Frommanns förlag har börjat utgifvas under titeln »*Politiker und Nationalökonomen*» en samling biografiska skildringar afsedda icke blott för fackmän utan äfven för bildade i allmänhet. Företaget ledes af G. Schmoller och O. Hintze. Första bandet, om *Machiavelli*, har utkommit. För framtiden utlofvas dylika framställningar om Bodinus, Gladstone, Vico, Turgot, Adam Smith, Fredrik den store, Cromwell, Treitschke, Simon, Bismarck, Lassalle o. s. v.

— En ny historisk tidskrift har på F. A. Perthes' förlag börjat utgifvas i Tyskland under titeln *Deutsche Geschichtsblätter*. Hufvudändamålet angifves vara att främja den tyska territorialhistoriska forskningen samt sambandet mellan densamma och den egentliga rikshistorien. De första häftena meddela sålunda bland annat en öfversikt af den pommerska historieforskningen och dess resultat under 1800-talet, något som äfven kan intressera oss uti Sverige.

Frågan om en ny historisk metod

AF

NILS EDÉN

För några år sedan redogjorde Historisk Tidskrift för en då nyss utkommen liten studie, som framträdde med anspråk på intet mindre än att blifva »ett nytt program för den historiska vetenskapen», nämligen Karl Lamprecht's Alte und neue Richtungen in der Geschichtswissenschaft.[1] Denna skrift innehöll en teoretisk sammanfattning af de grundsatser, som författaren praktiskt genomfört i sin stora, mycket omstridda Deutsche Geschichte. Redan i sagda referat omnämndes också, att den genast väckt stor uppmärksamhet och framkallat en liflig diskussion inom den tyska vetenskapen. Diskussionen har sedan dess antagit större och större proportioner. En hel rad af tyska historici har trädt fram för att kritisera den anspråksfulle reformatorn, och denne har med sällspord outtröttlighet gifvit sina många motståndare svar på tal i afhandlingar och uppsatser af olika slag samt äfven bland andra historiska fackmän fått en och annan bundsförvant, synbarligen mest bland de yngre. En historien närstående vetenskap, sociologien, har i viss mån blifvit indragen i striden, emedan dess män tyckt sig återfinna just *sina* grundsatser i det nya historiska systemet. Då Lamprecht baserat sina satser på rent kunskapsteoretiska deduktioner, har detta uppkallat äfven filosofer af facket till kritik eller instämmande. Slutligen måste de diskuterade spörsmålens allmängiltiga

[1] Hist. Tidskr. 1896, s. 321—331.

art bereda dem en intresserad uppmärksamhet inom andra länders historiska vetenskap. Den franska Revue Historique har ägnat flera artiklar åt stridens begynnelser och utveckling, The English historical Review håller sig mera på afstånd, men försummar dock icke att omnämna de viktigaste stridsskrifterna, i belgiska tidskrifter har det nya systemet varit föremål för kritisk granskning, och äfven på andra sidan Atlanten har ett organ för den historiska vetenskapen, The American historical Review, i en utförlig artikel redogjort för Lamprechts åsikter samt följt meningsutbytet i sin notisafdelning.[1]

Diskussionens omfattning bör således väl kunna tillfredsställa upphofsmannens stort anlagda syften: att verka reformerande på hela den historiska vetenskapen, om ock i främsta rummet på den tyska. Om den i djup och tankeskärpa motsvarar denna utsträckning, blir en annan fråga.

Lamprechts egna utredningar gifva, med all sin sträfvan efter logisk grundlighet, ej sällan intryck af oklarhet, bristande enhet i tankegången samt däraf följande inkonsekvens i viktiga punkter, — förklarligt nog med hänsyn till den massproduktion han utvecklat i sin synbara äflan att ej lämna något enda af motståndarnes angrepp obesvaradt. Hans bittre vedersakare v. Below kallar honom en Proteusnatur, som för att tillfredsställa alla sammanför en mängd olika element i sitt system utan att stort bekymra sig om huru de kunna förenas.[2] Äfven sympatiskt stämda utländska granskare måste konstatera, att han i sin Deutsche Geschichte arbetat för fort,[3] och det samma torde nog gälla äfven om hans metodologiska skrifter. Det förefaller, som skulle han aldrig gifvit sig ro att i ett enda sammanhang genomtänka och i ett fullt systematiseradt helt sammanfatta sina idéer allt ifrån den filosofiska grundläggningen på kunskapslärans mark intill de olika praktiska konsekvenserna. Hans teoretiska tankebyggnad har säkerligen ingalunda varit färdig, innan han började sin framställande historia, utan uppvuxit först i samband med arbetet

[1] För litteraturen redogöres i en såsom bilaga bifogad bibliografi.
[2] Die neue historische Methode, Hist. Zeitschr., 81, s. 227.
[3] G. Blondel i Revue Hist., 66, s. 245 f.; L. Leclère i Revue de l'Université de Bruxelles, IV, s. 584.

på denna, ja, det är tydligt, att den i många stycken tagit gestalt först under själfva diskussionen och till försvar mot antagonisternas angrepp. Lamprechts uppsatser utgöra också — frånsedt den rena polemiken — snarare upprepningar och omskrifningar af vissa älsklingsidéer, än de bilda en planmässig utveckling af ett verkligt metodologiskt system.

Å andra sidan bär motståndarnes stridssätt ej sällan prägeln af en personlig hätskhet, som ju delvis kan vara framkallad af Lamprechts retsamt själfmedvetna, för att ej säga självkära later, men som också a priori bryter stafven öfver allt hvad han sagt utan att lämna rum för en lugn pröfning, om ej åtminstone något kunde vara värdt att taga vara på. Särskildt är striden om de stora principfrågorna på ett olyckligt sätt sammanväfd med kritiken af det faktiska stoffet i Deutsche Geschichte. Detta, som nämndt, allt för hastigt hopkomna arbete lämnar rum för en mängd detaljanmärkningar, men så har man också kalfatrat det på ett sätt, som röjer en afgjord benägenhet att söka sak. Kritiker, sådana som M. Lenz och W. Oncken,[1] syfta afgjordt längre än till en — i mångt och mycket berättigad — saklig vidräkning med Lamprecht; de vilja i själfva verket undanrycka denne all personlig prestige i den pågående principdiskussionen genom att tillintetgöra hans goda namn och rykte såsom framställande historiker. Lenz förklarar uttryckligen, att han skrifvit för att »rubba lekmännens och lekmannahistorikernas tro på reformatorn».[2] Oncken beskyller honom icke blott för grof okunnighet och vårdslöshet, utan — med orätt — för ohederligt plagiat, och Hans Delbrück ger honom det rådet att lämna vetenskapen, för hvilken han visat sig oduglig, samt helt och hållet öfvergå till journalistiken i »Zukunft» — hans organ inom pressen —, som han bättre passar för.[3] Lamprecht å sin sida behandlar sin motståndare med suverän öfverlägsenhet; han »vänder sig med ovilja bort» från en person, sådan som Lenz, han vill icke hafva något att göra med

[1] Se bibliografien.
[2] Hist. Zeitschr., 77, s. 447.
[3] Preuss. Jahrb. 89, 82 ff, 90, s. 524.

Oncken »in Dingen die das sittliche Gebiet streifen», han insinuerar mot Delbrück å sin sida ett tarfligt plagiat.[1] Det är ett blott allt för väl motiveradt omdöme, som den tyskfödde historikern Philippson i Revue Historique uttalar om denna polemik: att den skulle vinna ofantligt, om den företedde mera rättvisa och mera urbanitet. Olyckligtvis, tillägger han, vill man icke med billighet värdesätta och bedöma, utan man vill tillintetgöra sin motståndare. Och ingen lär jäfva honom däri, att dylikt endast kan fördunkla den sanning, om hvilken man kämpar.[2]

Den stora pennfejden erbjuder sålunda en både förvirrad och föga uppbygglig tafla. Så mycket är i alla händelser skrifvet äfven i sak, att man kan urskilja åtminstone grunddragen af de motsatta åskådningar, som bryta sig mot hvarandra. Tiden torde därföre vara inne att till den redogörelse för Lamprechts grundläggande metodologiska skiss, som Historisk Tidskrift upptog för 4 år sedan, foga en kort öfversikt öfver den diskussion, som därefter förts om dess idéer, så mycket hellre som frågan visat sig vara af nog allmänt intresse för att beaktas till och med i den svenska dagspressens spalter.[3]

* * *

Kärnpunkten i den »nya» historiska metoden formulerade Lamprecht redan i sin ofvannämnda grundläggande skrift. Den äldre metoden är teleologisk, den nya är kausal. Den förra ser i historien en oändlig serie af enskilda händelser och handlingar, som den förbinder sins emellan endast genom de personliga syften, hvilka ligga till grund för hvarje enskild handling. Det historiska sammanhanget blir en kedja af dylika singulära syften eller motiv, som naturligtvis är mycket löst sammanfogad, då den enskildes motiv alltid äro i viss mån oberäkneliga.

---

[1] Zwei Streitschriften, s. 20, 21—25, 32.

[2] Rev. Hist., 68, s. 349. Med instämmande citeradt af Leclère, Revue de l'Université de Bruxelles, IV, s. 577 f. Äfven G. Blondel finner kritiken mot Lamprecht i många fall »injuste»; Rev. Hist., 66, s. 245 f, 68, s. 218 f.

[3] Under rubrik »Karl Lamprecht och omhvälfningarna i den moderna historieforskningen» innehåller Svenska Dagbladet för 30/4 1900 en uppsats om diskussionen i Tyskland af O. Levertin.

Denna historieskrifning kallar man därföre pragmatisk. Den nya åter anser, att det finnes en oändlighet af »generiskt handlande», handlingar, som framgå ur en viss vana, lefnadsställning eller allmän sinnesriktning, och som således ej framkallas af individuellt växlande syften, utan af gemensamma, yttre, reella orsaker. Statistiken konstaterar dylika handlingskomplexer och blir därigenom historiens ovärderliga hjälparinna. Men då här allmänna reella orsaker träda i stället för de personligt skiftande motiven, uppstår också här ett helt annat sammanhang, ett verkligt kausalsammanhang mellan grund och följd, och historiens gång blir här en lagbundet fortskridande utveckling. En sådan historieskrifning blir därföre evolutionistisk.[1]

Dessa satser har Lamprecht sedan närmare motiverat och utvecklat.

Huru bör, frågar han sig först, en historisk metod vetenskapligen utarbetas? Ej genom att blott och bart sammanställa de regler, som man vid hvarje tidpunkt finner tillämpade. Dylikt är en kodifikation af faktiskt förefintliga åskådningar, ej ett logiskt motiveradt system. Man måste söka grundvalen i den allmänna kunskapsteori, som uppbär all vetenskap.[2]

Hvad anger då denna såsom karaktäristiskt för ett vetenskapligt tänkande? Jo, att det alltid och ovillkorligt måste riktas, icke på det individuella,utan på det för många gemensamma, det jämförliga, det typiska.[3]

Intet individuellt, vare sig ett ting eller en personlighet, kan beskrifvas vetenskapligt exakt, d. v. s. logiskt uttömmande. Tag ett träd, ett djur; om jag vill beskrifva ett sådant, begränsar jag dess individuella väsen genom en serie af omdömen, jag säger, att trädet har en sprucken stam, en konisk bladkrona, att djuret har fläckig hud, att det haltar på en fot o. s. v., — men jag kan dock aldrig fullt uttömma det för trädet eller djuret individuellt utmärkande. Detta låter sig ej uppfattas annat än genom åskådning, det kan aldrig återgifvas genom en begrepps-

[1] Alte und neue Richtungen, s. 5—9; jfr. Hist. Tidskr. 1896, s. 323.
[2] Die historische Methode des Herrn v. Below, s. 48.
[3] a. a., s. 48 f.

mässig beskrifning. Dess framställning tillhör alltså konsten, ej vetenskapen.[1]

Men hvad som sålunda gäller inom naturskildringen, det gäller också inom historien. Det individuella i en personlighet eller en händelse blir aldrig fullt åtkomligt. Vill man söka återgifva det, sker detta genom en beskrifning, som visserligen opererar med det begreppsmaterial, språket och vetenskapen erbjuda, men aldrig kan komma längre än till att gifva ett underlag för läsarens egen fantasi. Den är det, som till slut skall utföra bilden. Alltså: hvarje beskrifning af det individuella är äfven här konst, ej vetenskap.[2]

Vetenskapen arbetar i rakt motsatt riktning. Bland massan af singulära företeelser finner människan sig till rätta genom att uppsöka de likartade momenten i dessa olika företeelser och af detta likartade, detta gemensamma bilda ett begrepp. Detta, och detta ensamt, vinnes genom tänkandet, endast det typiska är rationellt. Redan i en sådan begreppsbildning ligger en systematisering. Då nu med stigande kultur mängden af begrepp alltjämt ökas, inträder nödvändigheten att äfven systematisera begreppen sins emellan, att ordna dem i grupper med fast sammanhang. Därmed uppstå vetenskaper, det är genom metodiskt tänkande utvecklade system af begrepp. Eftersom hvarje begrepp återgifver något typiskt, regelmässigt, lagbundet, så måste också hvarje vetenskap i sin helhet gå ut på det typiska, det regelmässiga, det lagbundna.[3]

Man har påstått, att detta gäller endast naturvetenskaperna och icke de psykiska vetenskaperna (die Geisteswissenschaften), att dessa senare skilja sig från de förra just genom att behandla det individuella. Påståendet är alldeles falskt. De anförda reglerna för tänkandet gälla hvarje tänkande, vare sig dess objekt är naturvetenskapligt eller ett annat, emedan de äro härledda ur tänkandets egen natur. Äfven historien faller följaktligen därunder. Alltså: endast om historien gör till sitt mål att uppsöka

[1] Die kulturhistorische Methode, s. 6 f.
[2] a. a., s. 7 f.
[3] Die Kernpunkte der geschichtswissenschaftlichen Erörterungen der Gegenwart, Zeitschr. für Socialwissenschaft II, (1899), s. 12 f.

det typiska, det likartade i händelser och företeelser samt systematiskt sammanställa detta, endast då är hon en vetenskap, ty endast då arbetar hon med ett för tänkandet tillgängligt material.[1]

Lägger man nu denna måttstock på den hittills existerande historieskrifningen, hvart kommer då denna att höra, till konsten eller till vetenskapen? Svaret måste blifva, att den icke hunnit utöfver konstens stadium, och Lamprecht söker visa detta genom en kort karaktäristik af dess utveckling.[2]

Det var naturligt, att den med nyare tiden uppväxande historieforskningen till en början gjorde till sin uppgift att helt enkelt konstatera de historiska fakta. Redan detta kräfde oändlig möda och stor kritisk fulländning, ty det gällde att utfinna hvad som verkligen skett ur den brokiga blandningen af traditioner, partifärgade uppteckningar och ursprungligare källor. Ännu förra delen af 1700-talet hade härutinnan ej kommit längre än till principen att styrka hvarje faktum med belägg ur en källa; att kritiskt väga källornas inbördes förhållande och olika värde förstod man ännu icke. Först Niebuhr öppnade blicken för att själfva källorna måste vara påverkade af de subjektiva betingelser, under hvilka de uppstått, och följaktligen böra med hänsyn därtill tolkas och värderas. Därmed var den kritiska metoden förd till sin fulländning, och den har sedan dess blifvit forskningens allmänna egendom. Men fortfarande gäller den endast och allenast fastställande af det isolerade historiska faktum. Om sammanhanget mellan alla de enskilda fakta har den intet att säga.

Behofvet att finna ett sådant sammanhang eller med andra ord inordna den oändliga mängden af konstaterade enskildheter under tänkandets kategorier vaknar ej förr än med senare delen af 1700-talet, Goethes, Schillers och Kants period. Det framträder på tvänne vägar.

Å ena sidan söker man uppdela hela världshistoriens förlopp i vissa tidsåldrar af olika andlig karaktär. Det är framför allt Herder, som banar väg för denna tanke-

---

[1] Die Kernpunkte der geschichtswissenschaftl. Erörterungen der Gegenwart, s. 15; jfr. Zwei Streitschriften, s. 37.

[2] Die kulturhistorische Methode, s. 16 ff

gång genom sina Ideen zur Geschichte der Menschheit.[1] Man finner den mänskliga utvecklingens kärna vara ett fortskridande i humanitet, och man ser detta fortskridande i bestämda kulturer, t. ex., grekernas och romarnes, i det att de förra förde de konstnärliga, de senare de politiska anlagen till fulländning, liksom man sedan tillerkänner germanerna andra utvecklingsföreträden (Ausbildungsvortheile). Hela denna tèori är emellertid förfelad. Den är abstraherad ur en historisk kunskap, som endast omfattar vissa delar af Europa, och äfven om den återgåfve det historiska förloppet här, så är det uppenbart, att något motsvarande alldeles icke återfinnes inom öfriga delar af jordklotet.

Mera blygsam var den andra vägen till vetenskapligt bemästrande af historiens innehåll. Den föreligger i den s. k. idéläran. Idéläran afser att sammanföra de enskildheter, som otvunget gruppera sig omkring något enskildt konkretum, vare sig en person eller en institution, till ett helt genom att beteckna det för dem gemensamma tankeinnehållet såsom en idé och betrakta denna såsom den inom detta sammanhang verksamma kraften. Så talar man om den preussiska monarkiens idé — det för de preussiska monarkernas sträfvanden gemensamma och karaktäristiska tankeinnehållet — om jesuitismens idé, som inträdde i världen med Loyola o. s. v. Idélärans främste teoretiker är W. v. Humboldt, dess störste praktiker L. v. Ranke. Idéerna äro för denne transcendenta, utflöden ur det gudomliga, som följa sina egna lagar, som komma och försvinna, utan att deras uppträdande och deras förfall kan af människan begripas.[2] Rankes efterföljare, »die Jungrankianer», hafva känt behof att inympa det moderna kausalbegreppet, som oemotståndligt tränger sig fram, på idéerna och påstått, att dessa kunna naturligt härledas. Men detta är a priori omöjligt, ty så vidt som idéen är något singulärt, kan den aldrig härledas. Idéläran utesluter antagandet af en undantagslös historisk kausalitet. Det är dess kardinalfel, men den, som vill undgå detta, måste förkasta hela idéläran.

---

[1] Jfr Herder und Kant als Theoretiker der Geschichtswissenschaft.
[2] Jfr Alte und neue Richtungen, s. 27 ff.; Hist. Tidskr. 1896, s. 326 f.

Men då idéerna endast angifva det singulära i företeelserna, så kunna de endast leda till åskådningar, ej till begrepp. De kunna bidraga till att konstnärligt åskådliggöra de enskilda historiska fakta, men ej till att göra dem vetenskapligt begripliga.

Äfven detta försök att vetenskapligt bemästra det historiska stoffet är således förfeladt. M. a. o., den hittillsvarande historieskrifningen har icke förmått skapa en vetenskaplig metod.

Här är det nu, som den nya, den kulturhistoriska metoden träder in. Den går just ut på att åstadkomma hvad idéläran icke kunnat: vetenskapliga begrepp. Den får sådana genom att sammanfatta analoga kulturtillstånd inom olika mänskliga samhällen och taga ut det för dem gemensamma; såsom exempel på sådana begrepp kunna nämnas länsväsende, penningehushållning, naturahushållning, individualistiskt själslif.

För denna tankeoperation behöfver historien hjälp af psykologien.[1] Men därtill lämpar sig ej den äldre, individualistiska psykologien, som uteslutande sysselsätter sig med den enskilda personligheten och i folket blott ser ett mekaniskt aggregat af individer, i de samhälleliga institutionerna tillfälliga inrättningar, skapade af individerna ur nyttighetssynpunkt. Den psykologien låg till grund för den äldre historieskrifningen ännu under Schlossers, Gervinus' och Rankes dagar; det var därför som dessa förblefvo individualister, som de koncentrerade sitt intresse på framstående personligheter, som de saknade blick för samhällenas gemensamma lif, framför allt de naturliga samhällenas, folkens. Numera finnes emellertid också en annan psykologi, som betraktar de mänskliga samhällena och deras gemensamma lif: en socialpsykologi alltså. Huru den arbetar, åskådliggöres lättast genom en bild. Förnimmelsen af ett ackord är något annat än förnimmelsen af de toner, som bilda det. Vi höra visserligen de enskilda tonerna, men därjämte också något nytt, något kvalitativt nytt, nämligen den helhet, de tillsammans bilda: själfva ackordet. På samma sätt förhåller det sig också med de mänskliga massföreteelserna. Om ett antal människor gemensamt känner,

[1] Was ist Kulturgeschichte, s. 77 ff.

föreställer sig eller vill något, då uppstår en kollektiv känsla, föreställning eller vilja, som ej blott utgör summan af de enskilda faktorerna, utan också innebär något kvalitativt nytt. Detta nya i den allmänna sociala stämningen inom ifrågavarande krets har alltså tillkommit utan direkt afsikt af dess medlemmar; det beror på en psykologisk lag, ej på ett medvetet syfte. Naturligtvis ligger icke häri något öfvernaturligt hokus-pokus, utan de socialpsykologiska företeelserna äro fullkomligt immanenta i samhällets lif samt i fråga om uppkomst och utveckling underkastade förnuftig kausal förklaring.

Häraf följer, att personerna i en social bildning kunna, så till vida som de deltaga i dess enhetliga lifsyttringar, betecknas som identiska. De reducera sig till en enda typ, med hvilken den historiska vetenskapen kan operera såsom med ett artbegrepp (Gattungsbegriff). Från annan sida sedt innebär detta, att de socialpsykiska förhållandena äro grundläggande faktorer i samhällenas historia. Då nu dessa utvecklas med lagbunden följdriktighet, så framträda följaktligen regelbundet verkande historiska lagar, och så införes den kausula principen i historiens betraktelsesätt. Därmed är dess kraf på vetenskaplig metod fylldt.

För en vetenskaplig historisk forskning blir den stora uppgiften alltså den att uppsöka dessa socialpsykiska faktorer och uppvisa deras lagbundna utveckling. Lamprecht ger också en skisserad öfversikt öfver de områden, där de äro att söka.[1] Man finner dem redan i primitiva samhällen i näringslifvet (Wirtschaft), språket och känslolifvets enklaste yttringar, därtill sluta sig snart sed, myt och begynnande konst samt, såsom sammanflöde af allt detta, religion, och slutligen framträda rätt, vetenskap och bildande konst eller konst i ordets dräkt.

När de socialpsykiska krafterna sålunda äro konstaterade, återstår att utröna enheten dem emellan.[2] Man har att från de begrepp, hvari de äro uttryckta, söka sig upp till öfverordnade begrepp och slutligen till ett enda, under hvilket de alla kunna subsumeras. Endast därigenom vinnes nämligen vetenskaplig enhet i ämnets behandling. På så

[1] Was ist Kulturgeschichte, s. 115—125.
[2] Was ist Kulturgeschichte, s. 125 ff.; Die kulturhist. Methode, s. 26 ff.

sätt kommer man till bereppet kultur såsom sammanfattningen af ett tidskiftes allmänna själfslif.[1] Det begrepp, som i sig upptager en periods hela utveckling[2] och gifver den ett karaktäristiskt totaluttryck, måste alltså blifva begreppet för en kulturperiod. Den stora frågan för den moderna historieskrifningen blir sålunda den, hvilka dessa kulturperioder äro, hvad som är skillnaden i deras karaktär, hvilken riktning kulturens totalutveckling därmed får.

Äfven på den frågan har Lamprecht funnit en lösning, såsom han förtäljer, på rent empirisk väg. Vid studium af 10:de och 11:te århundradenas källor till Tysklands historia fann han, att denna tids själslif var ett helt annat än vår tids. Han sökte då följa dess utveckling intill våra dagar, utvidgade sina forskningar till allt flera områden och fann för hvarje period en afgjord öfverensstämmelse i karaktär mellan dessa samhällslifvets olika områden. På detta sätt kom han till en periodindelning för hela Tysklands historia,[3] som för den ofta svåröfversättliga terminologiens skull här må anföras på originalspråket.

		Den andliga kulturutvecklingen.	*Den materiella kulturutvecklingen.*
I.	—10 årh.	Symbolismus	Ockupatorische Wirtschaft.
II.	10—13 årh.	Typismus	Naturalwirtschaft: 1. Markgenössiche Kultur.
III.	13—15 årh.	Konventionalismus	Naturalwirtschaft: 2. Grundherrliche Kultur.
IV.	15—18 årh.	Individualismus	Geldwirtschaft: 1. Genossenschaftliche Bewältigung der Handel und der Industrie.
V.	18 o. 19 årh.	Subjektivismus	Geldwirtschaft: 2. Individuelle Bewältigung der Handel und der Industrie.

[1] »Wir gelangen dann zu einem Begriff der Kultur im Sinne des eine Zeit beherrschenden seelischen Gesamtzustandes.» Die kulturhistorische Methode, s. 26.

[2] »— alles Geschehen eines bestimmten Zeitalters — —»

[3] Was ist Kulturgeschichte, s. 127 ff.

Det är denna periodindelning, som Lamprecht genomfört i sin Deutsche Geschichte. Här har han också framlagt sin uppfattning af det enhetliga sammanhang mellan alla socialpsykiska faktorer, som i skemat fått sitt uttryck, och af den lagbundna utvecklingen från period till period.

Men ej nog härmed. Han anser, att denna periodföljd i själfva verket återfinnes hos hvarje mänskligt samhälle, som genomlupit en kulturutveckling från början, åtminstone hos den europeiska occidentens och den klassiska forntidens folk.[1] Hvad som alldeles särskildt ger den dess betydelse är det förhållandet, att ordningen mellan de olika perioderna röjer en bestämd tendens, ett följdriktigt fortskridande. Det är tendensen af en allt jämt stigande intensitet i det psykiska lifvet, fortskridandet från den starkaste likhet mellan alla samhällets individer (psykisk bundenhet) genom denna stegrade psykiska verksamhet till allt större åtskillnad mellan individerna (psykisk frihet).[2] Skemat må vara fragmentariskt — det kan naturligtvis sträckas tillbaka till perioder, äldre än symbolismen, i fråga om de folk, för hvilka material därtill föreligger, liksom nya perioder skola följa på subjektivismens —, men det är i alla händelser ingenting mindre än ett skema för hvarje normal samhällshistoria.[3]

Detta är den kulturhistoriska metodens karaktär och skemat för dess arbete. Huru ställer sig då till slut den äldre historieskrifningen härtill?

Det förefaller, som skulle Lamprecht i denna punkt ej hafva kommit till full klarhet.

I en tidigare afhandling förklarar han, att kulturhistorien, d. v. s. historien om den socialpsykiska utvecklingen i dess helhet, är i hvarje afseende hufvuduppgift för den historiska forskningen och utgör en grundläggande betingelse för *alla* historiska riktningar.[4] Väl är därjämte äfven den äldre historieforskningen berättigad, den som riktar sig på de eminenta personligheterna, ty de båda riktningarna komplettera hvarandra, och ingendera

[1] Was ist Kulturgeschichte, s. 130; Die kulturhistorische Methode, s. 27.
[2] Anförda arbeten, s. 132, 27 f. respektive.
[3] Was ist Kulturgeschichte, s. 136.
[4] Was ist Kulturgeschichte, s. 145.

kan undvara den andra, men den kollektivistiska måste dock alltid vara den mera omfattande och i egentligare mening vetenskapliga, eftersom den ensam bringar i dagen ett verkligt kausalsammanhang.[1] De historiska personligheternas verksamhet beror på och begränsas oöfverstigligt af det samtida socialpsykiska lifvet. Bismarck skulle, äfven med ansträngning af alla sina krafter, ej ha kunnat återföra sitt land från penningehushållningen till naturahushållningen genom att tillintetgöra dess handel och industri och göra åkerbruket å nyo härskande. Lika litet skulle Karl den store varit i stånd att gifva sin tid det 19:de eller ens det 16:de årh:s samfärdsel eller det 13:de årh:s industri.[2]

Något annorlunda ser Lamprecht saken i sin senaste undersökning.[3] Här skiljer han icke mellan individualistisk och kollektivistisk historieskrifning, utan mellan en historisk vetenskap å ena sidan, en konstnärligt framställande historieskrifning å andra sidan. Den senare, den egentliga historieskrifningen, måste alltid vara riktad på det singulära, vare sig personer eller institutioner, lika väl som naturbeskrifningen eller naturskildringen; därföre är den konst och icke vetenskap. Men denna konst blir, liksom alla andra, i sin utbildning beroende af det material af begrepp, med hvilket den kan arbeta. Det är naturligtvis af ofantlig betydelse för den historiska skildringen af ett singulärt objekt, om den kan röra sig med en hel rikedom af begrepp, sådana som kulturperioderna och alla de socialpsykiska begrepp, som falla därinom. Den historiska vetenskapen skall bereda detta material genom jämförande studier af de historiska folken, hvarur noggranna definitioner af kulturperioderna med deras typiska karaktärsdrag kunna framgå. Den kommer således att förhålla sig till historieskrifningen ungefär som etnologien, den jämförande folkkunskapen, till etnografien, folkbeskrifningen. I och med det att de enskilda historiska företeelserna, personligheters handlingar, institutioner o. s. v. inordnas i sin kulturperiod och erhålla sin

[1] a. a., s. 86 f.
[2] a. a., s. 145: Zwei Streitschriften, s. 50 f.
[3] Die kulturhistorische Methode, s. 29 f.

prägel af dess karaktär, är äfven den kausala förklaringen till dem gifven.[1]

Slutsatsen blir här, att först den kulturhistoriska metoden ger ett vetenskapligt ferment åt historiens hittills öfvervägande konstnärliga intressen, det är, börjar göra den till vetenskap.[2]

* * *

Den ofvan gifna framställningen af Lamprechts system är, såsom framgår af hänvisningarna, icke hämtad ur ett enda arbete, utan sammanförd från olika skrifter. I den serie af smärre uppsatser, hvari han nedlagt sin metodologi, är nämligen än den ena, än den andra sidan klarare belyst.

Äfven för hans motståndare har under diskussionens lopp det ena ordet gifvit det andra, och nya synpunkter hafva en efter annan på olika håll förts fram i dagen. Man är därföre hänvisad till att uppsöka också deras tankegång och argument i olika arbeten. Det säger sig självt, att enheten inom detta läger för öfrigt icke är fullständig. De många författare, som angripit Lamprecht, enas i oppositionen mot honom, men deras egen positiva uppfattning skiftar understundom rätt väsentligt. För öfversiktlighetens skull måste dock deras olika inlägg i diskussionen så vidt möjligt ordnas till ett helt, efter gången af Lamprechts eget system. Det är klart, att därvid ej heller den kronologiska tidsföljden mellan dessa inlägg kan iakttagas.

Först möter oss den filosofiska kritiken af Lamprechts kunskapsteoretiska grundprincip: att ingen vetenskap kan vara riktad på singulära företeelser, att hvarje vetenskap måste åsyfta att ur det singulära abstrahera fram det generella, det typiska, och att följaktligen äfven historien för att blifva en vetenskap måste göra till sitt mål att söka efter det allmänna och typiska i samhällena och deras lif. Frågan om kriterierna på en vetenskap är ju inom filosofien ingalunda ny, och mot den uppfattning, Lamprecht uttalat, äro bestämda gensagor inlagda, redan innan han upptagit

[1] Die kulturhistorische Methode, s. 36.
[2] a. a,. s. 38.

den till grundval för sitt historiska system. Med uttrycklig hänsyn äfven till hans teori, dock tidigare än hans utförligare uttalanden, behandlas spörsmålet af Rickert i den intressanta undersökningen Kulturwissenschaft und Naturwissenschaft.[1]

Rickert skiljer sig i själfva sin utgångspunkt afgörande från Lamprecht. Logiken skall icke söka mästra vetenskaperna, den skall söka förstå dem. Och den, som vill kontrollera sina logiska teorier genom att iakttaga den förefintliga forskningen, kan icke förneka det *faktum*, att det finnes ett annat vetenskapligt förfarande än det, som riktar sig på det generella och typiska, och som Lamprecht vill göra allenahärskande. Passar detta faktum icke in i den traditionella logiken, — så mycket sämre då för logiken. Det finnes faktiskt vetenskaper, som icke gå ut på att bilda allmänna begrepp och uppställa naturlagar, och det är just de historiska vetenskaperna i ordets vidsträcktaste bemärkelse. De vilja nämligen framställa verkligheten själf, som ju aldrig är allmän, utan individuell.[2]

Man säger, att detta är konst, ej vetenskap, och visst är, att historien så till vida står konsten mycket nära, som den vill åskådliggöra enskilda bilder för vår inbillningskraft. Men detta är endast en sida af saken. Historien måste också veta, hvilka bilder den sålunda skall upptaga. Hela verkligheten kan den icke åskådliggöra, ty den är oändlig, och alltså måste ett urval ske. För detta urval måste en princip uppställas, och därmed får historien äfven en vetenskaplig grundval.[3]

I likhet med åtskilliga andra tänkare, såsom Paul och Windelband,[4] förkastar Rickert den gamla indelningen af vetenskaperna i naturvetenskaper och psykiska vetenskaper (Geisteswissenschaften). Det låter sig ej göra att uppdela vetenskapens objekt efter arten af deras vara (die Art ihres Seins) i kroppsliga och andliga. Ingenting i den omedelbart tillgängliga världen är principiellt undandraget en undersökning af naturvetenskaplig art. Hela verklig-

[1] Han refererar sig direkt till L:s uppträdande; se sid. 13.
[2] Kulturwissenschaft und Naturwissenschaft, s. 37.
[3] a. a., s. 43 f.
[4] Jfr a. a. sid. 22 ff., 38.

heten såsom inbegripande allt kroppsligt och psykiskt lif kan och bör betraktas såsom en enhet och behandlas efter samma metod. Endast så till vida kan vetenskapens indelning grundas på en materiell skillnad mellan objekten, som vissa ting och företeelser träda fram ur den öfriga verkligheten därigenom, att de för oss hafva en särskild betydelse och att vi följaktligen i dem se något mera än blott natur. Vi kunna sammanfatta dem under namnet kultur. Natur är det, som uppstår och tillväxer af sig själf, kultur det, som afsiktligt frambringas eller befordras af människan. Naturprodukter växa fritt ur jorden, kulturprodukter frambringar den, när människan plöjer och besår den. Att nu människan sålunda söker frambringa eller befordra vissa produkter, det beror därpå, att de för henne hafva ett visst värde. Kulturföreteelserna förkroppsliga i sig kulturvärden. Däraf följer, att de kunna och böra betraktas äfven med hänsyn till måttet af detta värde, medan det, som uppstår och tillväxer af sig själf, om det verkligen endast är natur, betraktas utan hänsyn till värde eller ändamål. Religion, kyrka, rätt, stat, seder, vetenskap, språk, litteratur, konst och näringslif äro dylika vetenskapliga kulturobjekt. Vetenskaperna om dem blifva därföre kulturvetenskaper, skilda från naturvetenskaperna.[1]

Häraf följer nu skillnaden i metod dem emellan. I de ting och företeelser, som ej hafva något kulturvärde, intresserar oss icke det enskilda såsom sådant. Vi söka därföre alltid att af dem bilda allmänna begrepp, under hvilka det enskilda kan subsumeras, och om möjligt äfven att om denna verklighet fälla allmänna omdömen, d. v. s. konstatera naturlagar. Med kulturföreteelserna förhåller det sig tvärtom. Deras betydelse ligger icke i det, som de ha gemensamt med andra, utan i det, som skiljer dem från andra, emedan detta ger dem deras speciella värde, och därföre måste hos dem just det egendomliga, det individuella observeras. Detta ger oss principen för den kulturvetenskapliga eller historiskt-vetenskapliga metoden i motsats till den naturvetenskapliga. Bland den oöfverskådliga rikedomen af sin vetenskaps objekt tar historikern endast hän-

[1] Kulturwissenschaft und Naturwissenschaft, sid. 16 f., 20 f.

syn till dem, som i sin individuella egendomlighet förkroppsliga kulturvärden eller med sådana stå i samband, och ur den likaledes oöfverskådliga rikedom, som hvarje enskildt objekt i och för sig erbjuder, utväljer han endast den sida, hvarpå dess betydelse för kulturutvecklingen beror. Detta är historisk begreppsbildning i motsats till den naturvetenskapliga. På den beror skiljaktigheten mellan de båda grupperna af vetenskaper.[1]

Dock måste man, såsom redan nämnts, fasthålla, att det historiska förfarandet griper in äfven på naturvetenskapernas område, och, hvad som i detta sammanhang är viktigare, det naturvetenskapliga likaledes på kulturvetenskapernas. Det förra sker särskildt inom biologien. Det senare följer helt naturligt däraf, att begreppen egenartad (besonderes) och allmän i själfva verket äro relativa; så är t. ex. begreppet tysk allmänt, om vi ställa det i förhållande till en enskild person, såsom Fredrik den store eller Bismarck, men det är något egenartadt i förhållande till människa i allmänhet. Dylika begrepp kunna vi kalla relativt historiska, och de uppstå såsom uttryck för det gemensamt utmärkande, som finnes hos en hel grupp af objekt, — alltså genom naturvetenskaplig på samma gång som kulturvetenskaplig begreppsbildning. I vissa vetenskaper intaga de ett stort rum, såsom i undersökningarna af primitiva kulturstadier, i språk- och rättsvetenskapen samt nationalekonomien.[2]

Så långt Rickerts deduktioner. De hafva här blifvit refererade för att närmare belysa, huru den kunskapsteoretiska basis, på hvilken Lamprecht uppbygger hela sitt system, af vissa filosofer helt och hållet bestrides.

Denne motståndare har Lamprecht, ovanligt nog, ej bevärdigat med något svar.[3] Han har emellertid mot honom fått bistånd af den sociologiske filosofen Barth, som med anledning af striden mellan Lamprecht och Below offentliggjort en undersökning öfver Framställande och be-

[1] a. a., sid. 32, 45 ff.
[2] a. a., s. 53 ff.
[3] Det är väl Rickert som åsyftas med den ej namngifne filosof, hvars åsikt L. i sin senaste afhandling, Die kulturhistorische Methode, s. 24, anser icke kräfva någon kritik.

greppsmässig historia.[1] Till Lamprecht ansluter sig i denna punkt äfven den berömde geografen Ratzel, — naturligt nog från synpunkten af hans vetenskapliga ställning.[2] Å andra sidan accepterar Below Rickerts kunskapsteori, och äfven Seeliger, utgifvare af Historische Vierteljahrschrift, ställer sig sympatiskt mot hans utredningar, ehuru med invändningar både mot hans teori om kulturvärdet såsom grundval för en historisk metodlära och mot hans ensidiga betonande af endast det individuella såsom objekt för historisk vetenskap.[3] Både Lamprechts och Rickerts system förkastas åter helt och hållet af en annan filosof, Freytag, som helt enkelt upptar Rankes uppfattning af historiens uppgift såsom den ändamålsenligaste.[4] I opposition mot Lamprechts kunskapsteori står slutligen den historiske metodologen Bernheim. Före Rickert hade en annan filosof, Schuppe, offentliggjort en undersökning öfver vetenskapernas system, som på andra vägar kom till samma resultat, nämligen att det historiska intresset måste skilja sig från det naturvetenskapliga och rikta sig på det individuella, ej på det allmänna. Härtill ansluter sig Bernheim i några reflektioner öfver Historisk vetenskap och kunskapsteori, som dock mindre innehålla några nya utredningar än en sammanställning af Schuppes filosofiska deduktioner med det mera fackhistoriska resonnemanget i Bernheims Lehrbuch der historischen Methode.[4]

Den filosofiska hållbarheten af de teorier, för hvilka Rickert här anförts såsom en af de intressantare representanterna, faller kanske icke inom en historikers domvärjo. Historikern torde dock gärna vilja instämma i den princip, från hvilken den nämnde filosofen utgår, nämligen den, att logiken icke får upphäfva sig till en sådan öfvervetenskap, som diktatoriskt utstakar mål och vägar för alla andra vetenskaper efter en a priori fastslagen definition, utan

---

[1] Del I af den i bibliografien anförda afhandlingen Fragen der Geschichtswissenschaft.

[2] Recension af Barth, Die Philosophie der Geschichte als Soziologie, Zeitschr. für Socialwissenschaft, I (1898), s. 19—25.

[3] Hist. Vierteljahrschrift, 2 (1899). s, 287 f.

[4] Se bibliografien.

måste finna sig i att, om uppväxande nya vetenskaper ej inrymmas under denna definition, ändra den och sätta sig in i deras egendomligheter för att på dem kunna utöfva något reglerande inflytande. Eller, som en annan filosof, Freytag, uttrycker: sig definitioner äro inga domslut; de äro ingenting annat än namnförklaringar, af hvilka man helt enkelt fordrar, att de skola återgifva det härskande språkbruket. Frågan om historien i sin nuvarande form är en vetenskap eller en konst är endast en strid om ord — de franske metodologerna Langlois och Seignobos äro till och med nog kätterska att stämpla den som en »question puérile»[1] —, ty detta beror naturligtvis på huru man fattar ordet vetenskap. Den egentliga, praktiska frågan åter blir den: är den nuvarande historieskrifningen ändamålsenlig, eller bör den ersättas af något bättre?[2] Fyller den sin uppgift att gifva samtiden en lefvande bild af det förgångna, och, om så icke är, i hvilket afseende behöfver den reformeras, för att så må ske? Den frågan kunna historikerna förbehålla sig själfva att lösa efter bästa ompröfning, på grundvalen af eget omdöme och egen erfarenhet.

Barth håller liksom Lamprecht fast vid den Aristoteliska definitionen och karaktäriserar den traditionella historieforskningen såsom konst i motsats till vetenskap, men han har dock blick för den grundskillnaden mellan historia och konst i allmän mening, att den förra vill återgifva verkligheten, sådan den faktiskt förlupit, och intet annat, men konsten ej behöfver iakttaga sanning i det yttre, tillfälliga — ort, namn, datering —, blott den inre sanningen finnes. Det är detta han vill uttrycka genom att benämna den äldre historieskrifningen framställande. Verkligt vetenskaplig, det är, för tänkandet tillfredsställande, blir i alla händelser endast en begreppsmässig historia, en sådan, som samlar det för händelser och företeelser gemensamma i allmänna begrepp och dem emellan fastställer ett kausalt sammanhang. Och båda äro lika oumbärliga, ty de kom-

[1] Introduction aux études historiques, Paris 1898, s. 206. — Med mycket allvar debatterades dock bl. a. just den frågan i Innsbruck. Gothein och Stieve karaktäriserade historien som en konst, och ansågo, att den måste förblifva detta, Michael åter ville i den se i främsta rummet en vetenskap. Bericht über die vierte Versammlung deutscher Historiker, s. 41 ff.

[2] Freytag, Archiv für Philosophie, II, b. VI, s. 132, 312.

plettera hvarandra alldeles så som åskådning och tänkande.[1] Vi finna här tydligen uppslaget till Lamprechts åtskillnad mellan en historisk etnologi och en historieskrifning i egentlig mening.

Principen för den begreppsmässiga historien, det lagbundna sammanhanget, har Barth sökt utreda något närmare. Han skiljer efter J. St. Mill mellan empiriska lagar och verkligt kausala lagar.[2]

De förra äro egentligen endast iakttagna likformigheter hos olika folk. Om forskaren finner, att en viss världsåskådning eller vissa inrättningar under vissa epoker förekomma hos olika folk, så kan han däraf bilda en empirisk lag, att den och den religionen, den och den inrättningen finnes i en viss period af ett folks historia. Därigenom vinner hans vetande i enhetlighet. Ju flera stadier af folklifvet som förete en sådan likformighet, desto starkare blir denna enhetlighet, och desto säkrare kan man göra analogislut från ett folks utveckling till ett annat folks. Exempel på dylika empiriska lagar äro åtskilliga allmänna sanningar, som sociologerna funnit, såsom personlighetens allmänna utveckling till större självständighet (autonomie) inom hela vår kulturkrets, religionens fortskridande från andetro genom animism, naturalistisk polyteism och lagreligion till sinnelagets religion (Religion der Gesinnung).[3]

Men ännu värdefullare än de empiriska lagarna äro de verkligt kausala. De skola uttrycka de konstant verkande orsaker, som ligga bakom företeelserna. Dessa åter kunna endast vara att finna i tillstånd och rörelser (Vorgänge) inom de mänskliga själarna. De uppenbaras således genom psykologien, och därför behöfves ingalunda, såsom Lamprecht antager, någon särskild historisk psykologi, ty om också de psykiska processer och tillstånd, som äro gemensamma en hel grupp människor, till sin karaktär skilja sig från dem, som iakttagas hos enskilda, så låter dock detta mycket väl förklara sig genom den allmänna psykologien. En sådan kausal historisk lag, som psykologien förklarat, är den

[1] Vierteljahrschrift für wissenschaftl. Philosophie, 23 (1899), s. 328 ff. 337 f.
[2] a. a., s. 341.
[3] a. a., s. 342 ff.

historiska kontrastens lag, enligt hvilken så väl inom det yttre som framför allt inom det inre lifvet utvecklingen rör sig mellan kontraster, så att en riktning oupphörligt aflöses af sin motsats. En annan är lagen om den psykiska energiens tillväxt. Den begreppsmässiga historiens uppgift är att leda de i förstone blott empiriska lagarna, som kommit i dagen genom ren induktion, tillbaka till psykologiska orsaker, d. v. s. förvandla dem till kausala.[1]

Jag har uppehållit mig länge vid denna punkt, emedan den är själfva kärnan i det nya systemet. »Den kulturhistoriska metoden står och faller med antagandet af en absolut kausalitet äfven på det andliga området», säger Lamprecht.[2] Kritiken har också varit fullt på det klara därmed. Anmärkas må emellertid, att någon diskussion af Barths senare deduktioner icke föreligger, då detta skrifves, hvarföre det endast är de äldre invändningarna mot Lamprecht själf, som i detta sammanhang äro att referera.

De af Barth framdragna »empiriska» lagarna lära i hvarje fall icke kräfva någon större uppmärksamhet. Att likformigheter i utvecklingen af olika samhällen förekomma, att förefintligheten af dylika likformigheter under en följd af perioder kan gifva sannolikhet för deras fortsättande under följande, det förnekar säkerligen ingen. Författningshistorikern Hintze, en af de fördomsfriaste bland Lamprechts granskare, medger, att »en naturlig tendens till reguliär utveckling otvifvelaktigt är för handen». Men han tilllägger också, att den »ingenstädes ledt längre än till ansatser».[3] Äfven Below gör samma medgifvande, att här och där något lagbundet förmärkes i historien.[4] Lamprecht misstyder uppenbarligen sin kritiker, då han däri ser en brytning med hela Belows ståndpunkt[5]; begreppet »lag» är blott af denne taget i sin reducerade »empiriska» betydelse. I själfva verket synes detta begrepp af empiriska lagar blott allt för lätt gifva anledning till missförstånd, och strängt taget gömmer det i sig en contradictio in adjecto så till

[1] a. a., s. 345—352.
[2] Die kulturhistorische Methode, s. 34.
[3] Hist. Zeitschrift, 78, s. 66.
[4] Die neue hist. Methode, Hist. Zeitschrift, 81, s. 237 ff.
[5] Die historische Methode des Herrn v. Below, s. 19.

vida, som en relativ likformighet och en relativ sannolikhet för analogier dock icke är verklig lagbundenhet. Det händer allt för ofta, att nya upptäckter alldeles kullkasta en lag, som grundats på otillräckliga iakttagelser, och sociologerna hafva därföre fått uppbära mycken försmädelse för sin »snabba förbrukning af naturlagar». Schmoller synes anse det lämpligast att åtminstone för närvarande inom de historiska vetenskaperna låta det af naturvetenskapen formulerade begreppet lag alldeles falla.[1]

Såsom Barth själf uttalar, blir den afgörande frågan till slut alltid den, om de empiriska lagarna kunna grundas på kausala. Below intar till denna fråga en klar ståndpunkt. Han är emot antagandet af historiska lagar af det enkla skälet, att de icke låta sig uppvisas. Han vill gärna opartiskt och förutsättningslöst försöka uppspåra någon sådan, men hittills har det icke lyckats.[2] Han lägger således, naturligt nog, skyldigheten, att faktiskt uppvisa dylika lagar på dem, som häfda deras tillvaro, och förbehåller sig själf rätten till kritik i hvarje enskildt fall.[3]

Hafva nu Lamprecht och hans meningsfränder fullgjort denna bevisningsskyldighet?

Af Barths tvenne exempel på kausala lagar träffas det förra, den historiska kontrastens lag, trots alla Barths bestridanden af Windelbands anmärkning mot de s. k. historiska lagarna i gemen, att de till slut reducera sig till »triviala allmänna satser (Allgemeinheiten)». Eller uppfylles här Barths egen fordran på en logisk kausalitet, att *bestämda* orsaker alltid och nödvändigt hafva *bestämda* verkningar? Här finnes ju intet specifikt vare sig i orsak eller verkan. Barths andra lag, om den psykiska energiens tillväxt, är till sin historiska innebörd allt för oklar för att kunna diskuteras. Och Lamprecht för sin del ger icke alls några exempel utan nöjer sig med att härleda nödvändigheten af historiska lagar ur det vetenskapliga tänkandets natur.

---

[1] Below, Die neue historische Methode, Hist. Zeitschrift, 81, s. 230 ff.

[2] a. a., s. 234 ff.

[3] Lamprecht gör ett stort nummer af en lapsus i Belows formulering: denne talar först om att historiska lagar »icke låta sig uppvisas, nicht nachweisbar sind», men måste sedan nöja sig med att säga, att försöken därtill *hittills* icke lyckats. Die historische Methode des Herrn v. Below, s. 10 ff. Detta är så till vida obefogadt, som Belows mening är fullt tydlig.

Men detta för frågan in på den metafysiska abstraktionens område, till den gamla striden om nödvändighet eller frihet i utvecklingen, strider mellan determinism och indeterminism. Där får Lamprecht naturligtvis stöd af alla den förra åsiktens anhängare. Här må endast nämnas Breysig, som i sin studie Über Entwickelungsgeschichte utsträcker kausaliteten längre än Lamprecht, från de sociala förhållandena till individerna. »Vi göra intet annat än hvad vi måste göra.»[1] Detta hindrar honom dock icke att erkänna, att kausalkedjan i följd af sin längd och förgrening aldrig kan helt och hållet utredas, och att individens ingripande därföre alltid måste förblifva ett mer eller mindre irrationellt moment.

Historikern skall säkerligen med nöje öfverlåta åt filosofer och sociologer att fortsätta denna strid. Såsom empirisk forskare kan han vara tillfredsställd med Belows ständpunkt och betvifla möjligheten af historiska lagar, så länge han ej sett några sådana konstaterade. Han kan ju också, utan att förgripa sig på de andra vetenskapernas företrädesrätt till frågans teoretiska lösning, hafva sin mening såsom lekman om de sidor, som faktiskt framträda inom hans fält. Meinecke och Hintze hafva i detta stycke gjort ett par anmärkningar, som förtjäna plats. Lamprecht vill skilja mellan en individualistisk sfär af människor, de eminenta personligheterna, och en kollektivistisk, samhället såsom ett helt af genomsnittsmänniskor; han erkänner, att ett individuellt växlande lif rör sig inom den förra, men inom den senare eliminerar han bort hvarje sådant individuellt moment och finner endast gemensamma föreställningar, känslor och impulser, utvecklade efter kausala lagar. En sådan delning är orimlig. Lika väl som den eminenta personligheten är individuell, lika väl är äfven genomsnittsmänniskan det samma i sin mån; hos hvar och en, äfven den ringaste, finnes åtminstone ett korn af samma frihetens oberäkneliga och outgrundliga x.[2] Och de komplexer af gemensamma motiv, som behärska hela samhälleliga grupper, äro ju bildade af sådana enskildas individuella

[1] Deutsche Zeitschrift für Geschichtswissenschaft, Monatsblätter 1896/97, s. 200.

[2] Meinecke i Historische Zeitschrift, 76, s. 263 f.

psykiska akter. Eftersom dessa sistnämnda i större eller mindre grad ständigt växla och förändras, mottaga de »socialpsykiska» företeelserna ständiga påverkningar till förändring och blifva följaktligen icke konstanta, oföränderliga krafter utan att befinna sig allt jämt i ombildning. Så genombryter det individuella momentet äfven för sociala grupper den stränga kausaliteten, det spelar in i »det generiska handlandet», i utbildningen af språk, sed, näringslif och rättsväsen lika väl som i politiska strider.[1]

Från den teoretiska motiveringen för Lamprechts system kunna vi nu vända oss till hans omdömen om den hittillsvarande forskningen. Han finner, såsom nämndt, den äldre historieskrifningen deskriptiv, det är rent beskrifvande, och individualistisk, ägnad uteslutande åt de eminenta personligheterna, ej åt samhällenas gemensamma lif, samt följaktligen åt den ensidigt politiska historien. Försök att införa ett sammanhang i händelserna hafva endast ledt dels till en universalistisk konstruktion, som sammanför hela mänsklighetens historia under abstrakta kategorier, men saknar blick för folkens och samhällenas organiska utveckling (Herder), dels till indragande af öfvernaturliga, sins emellan ej sammanhängande förklaringar för enstaka komplexer af händelser (Rankes idélära).

Den deskriptiva principen framträder sålunda enligt Lamprecht i Rankes yttrande, att han endast ville berätta, »wie es eigentlich gewesen». En evolutionist sätter däremot: »wie es eigentlich geworden». Motsatsen beror emellertid på en grof misstolkning af Rankes ord. De förekomma i inledningen till hans förstlingsarbete, Geschichten der romanischen und germanischen Völker,' och markera en brytning med den dåtida historieskrifningen, Johannes v. Müller m. fl., som tillmätte historien en uppgift att »sitta till doms öfver det förgångna, att undervisa samtiden till nytta för kommande år». En så hög uppgift vill ej Ranke tillmäta sig; han vill, utan att döma och utan syfte att docera, »bloss sagen, wie es eigentlich gewesen».[2] Han

[1] Hintze, Historische Zeitschrift, 78, s. 63 ff.
[2] Ranke, Sämmtl. Werke, 3 Ausg., 33, s. VII; jfr Sybel, Minnestal öfver Ranke, Vorträge und Abhandlungen (Historische Bibliotek, 3), s. 294.

häfdar helt enkelt historiens objektivitet. Att Ranke skulle vara »deskriptiv» i den meningen, att han saknar blick för sammanhanget i händelserna är ett påstående som för hvarje opartisk läsare af hans arbeten faller på sin egen orimlighet, och Lamprecht har för öfrigt själf gifvit det den bästa vederläggningen genom sin senare uttalade sats, att Ranke är en af de främste banbrytarne just för det »vetenskapliga behofvet att finna ett högre sammanhang» i historien.[1] Lamprechts påstående, att Rankes hjälpmedel till uttryckande af detta sammanhang, idéerna, är ovetenskapligt, blir en fråga för sig. Below har gjort sig mödan att ytterligare uppvisa, huru utvecklingens begrepp i själfva verket allt ifrån Herders tid och i främsta rummet genom den romantiska skolan förts in i det vetenskapliga betraktelsesättet öfver allt: inom rättsvetenskapen (den historiska rättsskolan, Savigny och hans efterföljare), språkvetenskapen (W. v. Humboldt, Bopp, bröderna Grimm), teologien och kyrkohistorien.[2]

Återstår då Lamprechts nya invändning mot den äldre historieskrifningen i dess mästares person, att Rankes historiska sammanhang ej blir kausalt enligt vetenskapens fordringar, utan konstladt, emedan det vinnes genom idéer, som i grunden endast representera ett gudomligt ingripande, som äro transcendenta, ej immanenta i tingen själfva. Halten af detta påstående har jag redan i min föregående uppsats påpekat.[3] Liksom Ranke finner sina idéer rent empiriskt — Lamprecht har, egendomligt nog, numera själf medgifvit detta[4] —, så söker han också förnuftsenligt förklara dem och gör dem så till vida »immanenta» i tingen och händelserna, som han söker utröna de naturliga orsakerna till deras framträdande och utveckling. Men han erkänner också, att här liksom i all vetenskap förklaringen dock aldrig når företeelsens allra yttersta grund, ty den är lifvets egen gåta.[5] Han söker ej lösa denna gåta såsom historiker, men han ser såsom kristen alltings upphof i en gudomlig

[1] Die kulturhistorische Methode, s. 19.
[2] Die neue historische Methode, Hist. Zeitschrift, 81, s. 197—202.
[3] Historisk Tidskrift 1896, s. 330 f. Jfr för öfrigt Freytag, Archiv für Philosophie, II, b. VI.
[4] Die kulturhistorische Methode, s. 23.
[5] Jfr Hintze, Hist. Zeitschrift, 78, s. 64 f.

källa, och det händer någon gång, att han låter sin kristna tro komma till uttryck inom sina historiska arbeten, icke för att sätta dess prägel på historikerns framställning, utan i ett fristående uttryck af människans världsåskådning. Rachfahl har med skärpa häfdat, att Ranke just här är den verklige empirikern, Lamprecht åter den omoderne metafysikern, som vill tvinga den historiska verkligheten in under sin metafysiska teori.[1] Ty Lamprecht nöjer sig ej med en immanent karaktär för sina »socialpsykiska krafter» i nyss angifna mening, med lämnande å sido af företeelsernas yttersta förklaring såsom för historien oåtkomlig, utan han drar in sin uppfattning af de i lifvet verkande krafternas natur i sitt historiska system, då han såsom historiker gör gällande, att de ligga endast i tingen såsom sådana. Detta är en världsåskådning, vare sig panteistisk eller materialistisk, men ej en historisk-vetenskaplig princip.

Därmed är svaret gifvet på Lamprechts anspråk för sig och sina meningsfränder, att de ensamma representera utvecklingens princip inom historieskrifningen. Om begreppet utveckling innebär ett fortskridande efter ovillkorligt verkande historiska (natur-) lagar, endast då är detta anspråk grundadt. En utveckling utan attributet lagbunden åter är redan ett gammalt begrepp inom den historiska forskningen. Motsatsen mellan Lamprecht och hans motståndare går, alla hans protester till trots, tillbaka till en motsats i världsåskådning.

I nära samband med utvecklingsbegreppet står frågan om de generiska elementens plats i historien. Mot Lamprechts påstående, att dessa icke blifvit beaktade af den äldre, individualistiska historieskrifningen, sätter Below uttalanden icke blott af Droysen och Bernheim, hvilka Lamprecht karaktäriserar såsom öfvergångsmän, utan äfven af Sybel — det är dennes grundsats »att taga beskaffenheten af ett folks hela kulturtillstånd till utgångspunkt och riktpunkt för betraktelsen» —, af Ranke, som stundom till och med blifvit räknad till »kollektivisterna» efter Lamprechts ter-

[1] Se den i bibliogragen anförda uppsatsen i Jahrb. für Nationalökonomie, 68, s. 672—686. Liknande uppfattning hos Freytag, Archiv für Philosophie, II., b. VI, s. 149—155.

minologi på grund af den öfvervägande betydelse, han tillmäter idéerna i förhållande till individerna, af E. Meyer och Erdmannsdörffer.[1] Att talet om en ensidig individualism såsom den äldre historieskrifningens princip ej håller streck, lärer väl härmed vara styrkt. Å andra sidan är det klart, att de socialpsykiska företeelserna ej kunna beaktas i *så* stor utsträckning, som Lamprecht fordrar, af någon annan historieskrifning än den, som hyllar hans åskådning om deras lagbundna utveckling och deras däraf följande företrädesrang såsom material för en verkligt vetenskaplig forskning. Så gå äfven här hans fordringar tillbaka till den allt behärskande teoretiska utgångspunkten.

Säkerligen bör emellertid äfven den, som icke godkänner denna utgångspunkt och dess konsekvenser, kunna afvinna denna del af Lamprechts program mera verkligt värde, än Below vill tillerkänna det. Hafva verkligen historiens generiska element inom det sociala lifvet, näringar, litteratur och konst, hitintills blifvit så tillgodosedda af forskningen, som man kan anse rättmätigt äfven utan att tro på deras specifika lagbundenhet? Principuttalanden, sådana som Below anför, äro ett, det praktiska förverkligandet ett annat. Statens lif, d. v. s. den politiska historien, må förblifva det centrala, eftersom det är hela kulturlifvets bärande stomme, men ingen torde i våra dagar påstå, att det ensamt uttömmer den utveckling, som historien bör återgifva. Det är ju för öfrigt i så hög grad sammanväfdt med kulturlifvets öfriga sidor, det återspeglas i dem och beror af dem på ett sådant sätt, att de till slut måste betraktas äfven för en till grunden gående förklaring af de politiska företeelserna. Har historieskrifningen hittills tillräckligt förverkligat en sådan utsträckning af forskningen? Svaret kan ej gärna blifva annat än det, att den *icke* gjort det, helt enkelt därför, att dessa synpunkter ännu äro jämförelsevis nya och ännu ej hunnit genomföras. Men då bör Lamprecht också hafva rätt till det erkännandet, att han uppfattat, åskådliggjort och tillgodosett de s. k. kulturhistoriska elementen på ett sätt, som kan gifva äfven hans principiella motståndare mycket att lära. Man må reservera sig mot missproportionerna i hans Deutsche

[1] Die neue historische Methode, Hist. Zeitschrift, 81, s. 216—220.

Geschichte, där den politiska historien måhända allt för mycket fått maka åt sig, så att exempelvis den hohenstaufiska ättens väldiga politiska kamp icke upptar på långt när hälften af det utrymme, som anslagits åt periodens näringar och sociala förhållanden, litteratur och konst, eller mot det starka framhäfvande af samhällslifvets ekonomiska faktorer, som framkallat förebråelsen, att denna tyska historia i sin helhet är skrifven »ur ekonomisk synpunkt».[1] Det program, som han velat förverkliga. bjuder på något, som man kan acceptera, äfven efter dessa reservationer. Det är den planmässiga genomarbetningen af kulturlifvets *alla* olika hufvudområden sida vid sida, forskningens nedträngande inom alla dessa områden till den yttersta möjliga gräns af empirisk förklaring, och slutligen en klart fattad om också ej klart realiserad sträfvan att utransaka sammanhanget mellan samma kulturlifvets olika grenar och sammanfatta dess totalkaraktär.

Något absolut nytt är ju detta icke. Ranke blir äfven här föregångaren genom sin stränga empirism å ena sidan, sina den stora kulturutvecklingen uttryckande idéer å den andra. I själfva verket äro nämligen, såsom flera kritiker påpekat,[2] dessa Rankes af Lamprecht så förkättrade idéer intet annat än hans egna socialpsykiska krafter, ehuru de båda forskarne se begreppet från olika förutsättningar. Men Lamprecht har i jämförelse med Ranke dels med fullt målmedveten konsekvens på ett storartadt sätt utvidgat forskningens område, dels också åtminstone sträfvat efter att fördjupa dess arbete genom att så vidt möjligt lägga i dagen de konkreta faktorer, hvarur de generella idéerna eller socialpsykiska krafterna framgå. Det bör vara nog för att räknas honom till godo såsom en verklig insats i den historiska vetenskapens utveckling. Så har också på många håll skett. Hans franska, belgiska och amerikanska kritici hafva just på grund häraf gifvit honom sin anslutning, innan ännu striden om teorierna tillspetsat sig.[3] Af

[1] Rachfahls i bibliografien anförda kritik n:o 1. Äfven Schmoller konstaterade under diskussionen i Innsbruck, att Lamprecht var »Diener seiner positivistisch und stark wirtschaftlich gefarbten Weltanschauung». Anförda Bericht, s. 43.

[2] Särskildt Rachfahl, Jarb. für Nationalekonomie, 68.

[3] Se de i bibliografien, afdeln. IV, anförda recensionerna.

de tyska erkänner Hintze oförbehållsamt framsteget i förhållande till Ranke, ehuru han påpekar, att det är förberedt genom de s. k. politiska historikerna, Sybel och Treitschke,[1] och Buchholtz karaktäriserar med omisskännelig sympati Lamprechts arbete såsom ett program, hvars gärning ligger i själfva den arkitektoniska stommen, i försöket att framställa det tyska folkets hela kultur, den materiella så väl som den andliga i ömsesidig växelverkan.[2]

Har slutligen, såsom Lamprecht påstår, den äldre historieskrifningen saknat blick för nationernas själfständiga och organiska utveckling?

Below stämplar i sin filippik denna sats rätt och slätt såsom barnslig. Redan W. v. Humboldt gaf grundtanken till en filologi, som skulle blifva en vetenskap om nationaliteten i dess helhet och genomtränga alla folklifvets områden, denna filologi förverkligades af bröderna Grimm, och samma idé infördes i en annan vetenskap genom den historiska rättsskolan, för hvilken hvarje folk är en lefvande enhet, subjekt för en egendomlig utveckling. De tyska historikerna hafva tillägnat sig denna tanke — Below citerar både Ranke och Sybel —, om de också afvisat sådana öfverdrifter, som vidlåda exempelvis Taine.[3]

Men åter gäller det, att de ej kunnat från sin ståndpunkt gå så långt, som Lamprecht fordrar från sin. De bestrida, att den nationella utvecklingen har en »biologisk karaktär», att man kan tala om en »reguliär» eller »typisk» nationell utveckling, att hos hvarje normalt utveckladt folk kulturperioderna återkomma i samma ordning.[4] Det finnes helt enkelt ingen reguliär nationell utveckling. Om man också kan spåra ansatser till en sådan, så afbrytas dessa alltid redan tidigt. Då, såsom Hintze påvisat, äfven de större och mindre samhällenas generiska handlande oupp-

---

[1] Hist. Zeitschrift, 78: 66.

[2] Die deutsche Geschichtschreibung im 19 Jahrhundert. T. o. m. Below ger Lamprecht ett slags erkännande af denna art (Die neue hist. Meth., Hist. Zeitschr., 81, s. 251), men det ser ut, som om detta skulle vara föga allvarligt menadt; i sin helhet är hans ståndpunkt rent negativ (jfr. a. a., s. 267, not. 2).

[3] Die neue historische Methode, Hist. Zeitschrift, 81 s. 215 ff.

[4] a. a., s. 254 ff.

hörligt påverkas genom de oberäkneligt växlande lifsyttringarna hos de individer, hvaraf de bestå, så får hvarje sådant samhälle i förhållande till de öfriga något egendomligt, som skiljer det från dessa, och samhällena blifva alltså kollektiva individualiteter (Gesamtindividualitäten) vida mer än alldeles likartade artexemplar (Gattungsexemplare). Naturligtvis gäller detta äfven om de högsta samhällena, stater och folk. Härtill kommer, att dessa oupphörligt träda i sins emellan växlande förhållanden till hvarandra och påverka hvarandra på ett sätt, som aldrig i två fall är fullt lika. Den stora världshistoriska utvecklingen skapar nationerna, lika väl som den af dem skapas; den utgör en särskild universell, masspsykologisk process, som ofta genombryter den nationella. Världshistorien kan icke blifva en jämförande historia om nationerna, därför att den själf är och förblir en stor singulär utveckling.[1] Below tillägger, att hela denna Lamprechts teori icke ens är något nytt utan tillhör de ensidigheter hos den ofta nämnda historiska rättsskolan, som man numera för länge sedan kommit ifrån.[2]

Lamprechts djärfva sats att de af honom antagna kulturperioderna i Tysklands historia äro typiska för hvarje samhälle, som genomlupit en utveckling från början, anse hans granskare följaktligen icke kräfva något vidare bemötande. Below finner för öfrigt, att hela den konstrika byggnaden äfven hvad Tyskland beträffar hvilar på historiskt-filosofiska konstruktioner af lösligaste slag.[3] Parallellismen mellan det andliga och det materiella lifvets utvecklingsskeden är en »dogmatisk, skematisk, plump, brutal formulering» af den gamla tanken, att ett visst samband dem emellan förefinnes. De begrepp, med hvilka perioderna karaktäriseras, äro oklara, tomma utländska termer, hvilkas innebörd Lamprecht ej genomtänkt. »Typism» är något relativt, som icke alls kan sägas karaktärisera en särskild period, ty hvarje generation finner den föregåendes naturuppfattning typisk, emedan den själf lärt att betrakta naturen noggrannare och uppfatta den mera individuellt. »Konventionalism» finnes under alla tider och kan träda i

[1] Hintze, Hist. Zeitschrift, 78, s. 65 ff. Jfr. ofvan sid. 227.
[2] Die neue hist. Methode, Hist. Zeitschrift, 81, s. 255.
[3] Die neue hist. Methode, Hist. Zeitschrift 81, s. 257 ff.

förgrunden flera gånger lika väl som en i ett folks lif. Ludvig XIV:s tidehvarf intill Rousseau är lika mycket konventionalismens tid som en del af medeltiden är det. Subjektivismen skulle innebära en stegrad individualism, men hvem vill påstå, att det 19:de århundradet i förhållande till det 18:de företer en sådan stegring? Tvärtom betecknar ju romantiken i detta afseende en återgång. Och huru stämmer vår tids till det yttersta skärpta subjektivism med Lamprechts påstående, att just nu en kollektivistisk åskådning inom vetenskapen undantränger den individualistiska? Hela systemet, blir Belows slutomdöme, har tillkommit så, att Lamprecht i Burckhardt's Italienische Renaissance fann den geniala grundtanken, att med humanismen en individualismens tidsålder tog sin början, som bryter tydligt af mot medeltidens oförmåga att utbilda, uppskatta och skildra personligheten. Denna idé sammanställde han med sina egna studier öfver 8—13 århundradenas initialornamentik, i hvilken han iakttagit något typiskt, symboliskt och konventionellt, och så systematiserade han på grundvalen häraf hela Tysklands historia för både föregående och efterföljande tid — in absurdum.

Äfven på denna punkt skulle jag vilja sätta i fråga, huruvida icke Lamprecht kan förtjäna något större erkännande än Below vill gifva.

Försöket att sammanfatta ett tidehvarfs hela kulturlynne i ett begrepp är endast det sista steget i arbetet att genomtränga alla de olika grenarna af denna kultur och utforska deras inbördes sammanhang. Det ena så väl som det andra förefaller som en framtidstanke af fruktbärande art, om äfven tankens förverkligande denna gång misslyckats genom en dogmatisk och våldsam skematisering.

Sämre står sig reformatorn i fråga om parallelismen mellan olika folks (och staters) kulturperioder inför den kritik, som ej kan erkänna hans historiska naturlagar. Ty det är till förutsättningen af dessa lagar, som äfven denna konstruktion måste föras tillbaka. Måhända skulle man dock äfven här kunna taga vara på en del, visserligen en ringa del, af hans teori, nämligen den, att jämförelse mellan olika staters utveckling till konstaterande af så väl likheter som olikheter borde i vida större utsträckning än

hittills skett göras till bakgrund för hvarje enskildt lands forskning. Denna skulle utan tvifvel hafva mycket att vinna på sådan väg, i bättre insikt om hvad som är för en hel kulturkrets gemensamt och hvad som för ett folk är egendomligt och i klarare uppfattning af båda utvecklingarnas inbördes ställning.

Vilja Lamprecht och sociologerna göra detta till en särskild historisk etnologi, så bör historikern med tacksamhet kunna mottaga en dylik hjälpvetenskap. Han behöfver naturligtvis icke därföre tillerkänna den en sådan högre rang, som dess målsmän nu göra anspråk på, och han kan alltid förbehålla sig rätt att kontrollera dess arbetssätt, innan han använder de erbjudna resultaten.

* * *

Striden om den historiska vetenskapens mål och metod har ännu en sida, som kräfver sitt beaktande, om ej bilden skall blifva allt för ofullständig. Hvarje ny riktning inom vetenskapen så väl som inom det öfriga kulturlifvet utgår från vissa förutsättningar, och utan kännedom om dessa kan den aldrig fullt förstås. Det återstår således att utreda, hvilka dylika förutsättningar som kunna finnas för Lamprechts uppträdande och för hans historiska system. Frågan har i det föregående med afsikt lämnats å sido, emedan den lämpligen kräfver sitt särskilda kapitel.

Själf har Lamprecht icke många upplysningar af denna art att gifva. Han älskar, som vi sett, att framställa sitt system såsom härledt direkt ur den logiska reflektionens allmänna kraf. Egentligen är det endast en enda gång, som han talar om impulserna för sitt stora historiska verk, och då mera indirekt och i förbigående. Det historiska arbetet har, säger han i inledningen till den märkliga uppsatsen Was ist Kulturgeschichte,[1] sedan tvänne generationer förlorat sig i detaljforskning, i ett hopande af »antikvariskt» stoff, så att öfversikten öfver större områden hotar att gå förlorad och en känsla af olust för hvarje

[1] Deutsche Zeitschrift für Geschichtswissenschaft 1896/97, Vierteljahrshefte, s. 75 ff.

mera omfattande uppgift griper forskaren vid anblicken af det väldiga materialet. Han finner däri en förklaring till det »kritiska högmod», som möter hvar och en, hvilken vågar gripa sig an med en sådan uppgift, och särskildt mött honom själf. Intressantare än försöket att trösta sig öfver sakkritiken mot hans Deutsche Geschichte är den opposition mot den ensidiga detaljforskningen, som framträder i dessa rader. Lamprecht har fått impulsen till sin Deutsche Geschichte genom den känsla, som uttalats äfven af andra, att det är tid på att vetenskapen börjar sammanfatta och ur högre synpunkter bearbeta specialundersökningarnas resultat, ty dessa äro dock icke historia i högsta mening, utan endast det material, hvaraf en historia skall uppbyggas. Ingen torde förneka, att denna känsla är berättigad. Tiden skattar sig själf för högt, lyder ett af Lamprecht från Göthe hämtadt visdomsord, på grund af den stora massa stoff, den samlat. Människans öfverlägsenhet beror dock blott därpå, i hvilken grad hon vet att behandla och behärska detta stoff. Lamprechts arbete är sålunda i första hand framkalladt genom en sund reaktion af det högre vetenskapliga intresset mot det detaljkrämeri, som allt för mycket behärskat Tysklands historieforskning under de senare decennierna.

Men därmed är icke förklaringen gifven till att hans verk fått just den karaktär, det nu företer. Den hafva vi tydligen att söka på annat håll.

En af hans utländska anmälare har trott sig finna den i en hänvisning till den diskussion om den politiska historiens och kulturhistoriens inbördes ställning, som fördes på 1880-talet.[1] Lamprecht har, förmenar han, upptagit kulturhistorikernas program och genomfört det på ett mera storartadt sätt än någonsin förut skett. Det kulturhistoriska elementets dominerande plats i hans arbete gör ett sådant resonemang naturligt nog.

Något tvifvel kan ej heller råda om att Lamprecht mottagit starka intryck från äldre kulturhistoriker. Mera ovisst är väl, om man får sätta dessa intryck i något direkt samband med åttiotalets diskussion. Själf har han, så vidt

[1] Pirenne, Revue Historique. 64, s. 53.

jag funnit, aldrig refererat sig till denna. Och i hvarje fall skulle ej heller anslutningen till den räcka till att förklara, hvad som är det mest egendomliga i hans historiska verksamhet, själfva den »metod», för hvilken han kämpar. Huru föga han i detta stycke har gemensamt med kulturhistoriens tidigare målsmän blir tydligt, om man jämför hans arbeten med deras, och har äfven fått yttre uttryck, såsom då Gothein, deras främste man i åttiotalets strider, i en diskussion om historiens principer på historikermötet i Innsbruck 1896 ställde sig i bestämd motsats till Lamprecht.[1]

Rötterna till dennes historiska system ligga vida djupare. De gå tillbaka till en allmän tidsriktning, som sträcker sig långt utöfver historiens fält, en filosofisk åskådning, som mer eller mindre griper in i hela det vetenskapliga arbetet. Lamprecht själf har, som nämndt, endast så till vida klargjort detta för sig som han åberopar sig på den allmänna kunskapslärans resultat; ett beroende af någon särskild filosofisk riktning vill han icke kännas vid. Flera af hans motståndare hafva däremot gjort gällande, att ett sådant beroende förefinnes.

För en af hans första kritiker, Meinecke, är det klart, att det i själfva verket är en motsats i världsåskådning, som skiljer de två historiska lägren åt; det är, säger han helt kort, den idealistiska och den positivistiska uppfattningen af personlighetens väsen, som stå mot hvarandra.[2] Below karaktäriserar Lamprechts åskådning som naturvetenskaplig och hans uppträdande såsom framgånget ur en allmän tendens att utan vidare öfverföra det speciellt naturvetenskapliga evolutionsbegreppet på de psykiska vetenskaperna. Han finner i talet om en ny metod och det ständiga ordandet om psykologi och psykologiska begrepp endast yttringar af vissa tidens »modesjukdomar».[3] Först Bernheim har emellertid ägnat Lamprechts system en mera ingående analys och utförligare klargjort dess ställning till tidens allmänna andliga lif.[4]

---

[1] Bericht über die vierte Versammlung deutscher Historiker, s. 41 f.
[2] Historische Zeitschrift, 77, s. 264.
[3] Die neue historische Methode, Historische Zeitschrift, 81, s. 267—272.
[4] Geschichtsunterricht und Geschichtswissenschaft im Verhältnis zur kultur- und sozialgeschichtlichen Bewegung unseres Jahrhunderts, i Neue

Lamprechts principer, säger han, härstamma väsentligen från idékretsar, som redan länge förefunnits. Hans metodologiska strid är endast en — visserligen personligt färgad — biprodukt af den stora brytning inom den historiska åskådningen, som börjat redan för ett århundrade sedan.[1]

Omedelbart ur den franska revolutionens tankevärld uppdyker en medveten och formulerad teoretisk opposition mot den förut härskande individualistiska historieforskningen och historiska uppfattningen. Condorcet uttalar uttryckligen, att den stora massan, dess tillstånd och dess öden i stället för några enskilda personligheter bör blifva medelpunkt för det historiska intresset, och han yrkar likaledes på införande äfven i historien af »naturvetenskapernas princip, att de allmänna lagar, som betinga världsalltets företeelser, äro nödvändiga och konstanta». Så blir han uppshofman till den stora riktning, som Bernheim kallar den socialistiskt-naturvetenskapliga. Hans tankar utbildas af positivismens geniale grundläggare Auguste Comte till ett omfattande, egendomligt system, som utöfvat ett omätligt inflytande på de historiska och sociologiska vetenskaperna. Med grof ensidighet tillämpades en från Condorcet och Comte hämtad idé af engelsmannen Buckle i hans History of civilization in England. Denne upptog den nu uppväxande statistikens rön, att de enskildas handlingar, äfven de skenbart mest godtyckliga, om de iakttagas i massa förete en konstant regelmässighet. Han slöt däraf, att den enskildes handlingar icke äro fria, utan ovillkorligen följa af den mänskliga organismens mekaniska lagar, att därföre historien, om den vill vara en vetenskap, måste grundas på statistiska massiakttagelser, och att de enskilda personligheterna, så framstående de än må synas, i det stora hela ej hafva något inflytande på totalutvecklingen, emedan denna uteslutande koncentrerar sig i den

---

Bahnen 1899; separat, Wiesbaden 1899. — Man skulle vänta att finna en liknande analys i Barths Die Philosophie der Geschichte als Soziologie. Han redogör där för Lamprechts principer och karaktäriserar dem som kollektivistiska, men han undersöker ej deras förhållande till den kollektivism, han nyss förut funnit sig kunna konstatera i Frankrike (a. a., s. 213—216).

[1] Bernheim, a. a., s. 11 ff.

intellektuella upplysning, som fortgår oberoende af dessa personliga element.

I Tyskland förblef Comte nästan okänd, men Buckles ytterlighetsidéer mötte däremot här en motsvarande tidsströmning i den materialistiska världsåskådning, som nära anknöt sig till den nu framträdande Darwinska teorien. Denna speciellt ur naturvetenskaperna uppkommande åskådning frågar blott efter utvecklingen af species, af arterna, och således äfven hvad människan beträffar efter hennes utveckling såsom artföreteelse (Gattungswesen); hvad som afviker från typen, det egenartade, det individuella, är för den likgiltigt. Allt mänskligt och därmed den mänskliga historien betraktas principiellt som en del af naturvetenskapen. Emil Du Bois-Reymond utsöndrar till och med alla sådana områden af historiskt lif, där det individuella elementet allt för tydligt gör sig gällande, såsom exempelvis, det politiska, från vetenskapens fält och hänför hit endast utvecklingen af vetandet och den tekniska förmågan såsom verklig kulturhistoria.

Nyare målsmän för denna riktning hafva med den förbundit de nya näringshistoriska och socialpsykologiska åskådningar, som vunnits genom de sociala vetenskapernas fördjupning. De franska nypositivisterna, såsom Bourdeau och Mougeolle,[1] reducera med hjälp häraf alla personliga impulsers betydelse äfven inom de områden, där de framträda starkast, till ett minimum eller rent af till noll. Kulturens grundfaktor är, säger Bourdeau liksom Comte, intelligensens utveckling, och denna försiggår genom massans kollektiva arbete. Det är blott ett sken, att ett geni häri kan hafva någon betydande andel, ty i själfva verket har äfven en sådan personlighet fått allt hvad han är och gör genom uppfostran, som skänker honom frukterna af tusenårigt arbete, genom inflytande och föredöme af föräldrar, lärare, vänner o. s. v., med ett ord, genom den milieu, i hvilken han lefver. Hvad är det t. ex., som man anser så framstående och egenartadt hos ett konstnärligt geni? Man tänke på Shakspeare: det språk, han talar, är ej hans verk, utan hans folks; hans vers är produkten af ett oaf-

[1] P. Mougeolle, Les problèmes de l'histoire, Paris 1886. L. Bourdeau, L'histoire et les historiens, Paris 1888.

brutet arbete allt ifrån detta folks ariska forntid; t. o. m. stoffet till sina dramer hämtar han ej ur sitt eget inre, utan ur redan existerande noveller och krönikor. Eller en uppfinnare! Ingen maskin konstrueras af ett enda hufvud. Hvarje enskild förbättrar någon liten del i hvad som finnes förut; det finnes egentligen inga uppfinningar utan endast förbättringar. Mougeolle genomför samma tema på det politiska området. Huru bedöma en sådan man som Napoleon I? Det var icke han, som segrade vid Jena och Austerlitz, i Egypten och Italien, utan hans soldater; de vunno segrarna tack vare duglighet, uthållighet, élan. Dessa egenskaper hade ej han ingjutit hos dem, ty de voro frukter af den franska revolutionens allmänna värnplikt och dess grundsats om rätt till obegränsadt avancement för en hvar. Och denna allmänna värnplikt i sin ordning, ej heller den var ett verk af någon enskild man, t. ex. Carnot, utan en ren konsekvens af revolutionen själf. Napoleon var en god general, men det var tidsförhållandena, som gjorde honom så väl som andra därtill. Hade Napoleon fallit i löpgrafvarna vid Toulon, säger Bourdeau, skulle man blott i hans ställe fått Hoche, Kleber, Desaix, Marceaux eller någon annan, som kanske ej blifvit mindre betydande, om ock möjligen på annat sätt. Därföre blir studiet af massornas rörelser och förhållanden det enda värdiga målet för en vetenskaplig historia. Förändringarna i folkökningen, i medelinkomsten, i medellifslängden från 1700 intill nu äro vida mera värda att lära känna än alla dessa tvenne århundradens händelser.

Slutligen kommer till detta system ännu en faktor, socialdemokratiens speciella historiska åskådning. Dess egendomlighet är, att den gör de materiella produktionsförhållandena till grundval för hela den sociala milieun och därmed för hvarje civilisation. Tekniken och anordningarna vid de mänskliga lefnadsbehofvens tillgodoseende hafva i sina förändringar framkallat alla olika egendoms-, stats- och rättsordningar så väl som vetenskaper, konster, religion och filosofi. Historien består väsentligen i strider mellan klasserna, de besittande och de icke besittande, om ock dessa striders egentliga föremål först småningom blifvit klart för de stridande, så att de länge kommo att sken-

barligen röra sig om sekundära orsaker, politiska, författningsrättsliga eller religiösa. Historieskrifningens uppgift är att klarlägga de primära, ekonomiska driffjädrarna till händelserna och påvisa, huru de ideella förhållandena bero af dem. Så är t. ex. Luthers reformation för den socialdemokratiska historieskrifningen intet annat än en reaktion af de germanska folken mot utplundringen af det påfliga Italien och dess förbundna, Spanien och Frankrike. Om ett religiöst behof talas icke alls; den socialdemokratiske historieskrifvaren Kautsky har i sin skildring af reformationsrörelsen icke ett ord om Luthers själsstrider.

För Tysklands historiska vetenskap har hela denna stora riktning intill senaste tid varit främmande. Den tyska historieskrifningen hade under inflytande af Kants och Hegels filosofi koncentrerat sin uppmärksamhet på staten och drog sig sedan allt mera ifrån de teoretiska spörsmålen, så att de litterära nyheterna i andra länder gingo obeaktade förbi. När så Lamprecht uppträdde, saknade så väl han själf och hans anhängare som hans motståndare verklig blick för hans principers historiskt-litterära förutsättningar och sammanhang.

Efter sin framställning af den socialistiskt-naturvetenskapliga riktningen behöfver Bernheim emellertid ej många ord för att påvisa, huru Lamprechts system på det närmaste hör samman därmed. Då Lamprecht framhäfver det typiska, generiska framför det individuella, då han motiverar detta därmed, att det förra ensamt erbjuder material för historiska lagar, grundade på statistiska och socialpsykologiska iakttagelser, och således ensamt kan kausalt, d. v. s. vetenskapligt förklaras, så äro dessa grundläggande satser fullkomligt identiska med de franska tänkarnes. Lamprecht underkänner icke det personliga elementets betydelse i historien så fullständigt som positivisterna — han vill ju ibland till och med gifva detta element en plats såsom själfständig faktor vid sidan af det generiska — men detta synes egentligen bero på en osäkerhet i bedömandet af dessa elements inbördes ställning, som röjer, att han ej känt de konsekvenser, som positivismen dragit af hans princip. Försöket att uppkonstruera allmänna, typiska kulturperioder för folkens lif är åter en ny form för en

tanke, som först uttalats af Comte: att människornas utveckling försiggår i bestämda stadier, som motsvara hvarandra på det andliga och det materiella området. Man erinre sig Comtes berömda tre stadier för människoandens universella utveckling, det teologiska, det metafysiska och det positiva, betecknande fortskridandet från fantasiens till förnuftets välde.[1] Äfven Lamprechts så lifligt urgerade påstående, att han kommit till sina satser uteslutande genom ett empiriskt, metodiskt tillvägagående, att de uttrycka en ny metod, ej en ny världsåskådning, återfinna vi såsom ett karakteristikon hos Comte, som just vill betrakta tingen fullt förutsättningslöst, efter det rent vetenskapliga tänkandets metod. Hela stommen till Lamprechts tankebyggnad är sålunda gammal och uppförd redan af positivismen; ny är endast dess öfverflyttning på tysk historia samt en och annan detalj i utförandet.

Så gör Bernheims utredning i det närmaste slut på hela originaliteten i Lamprechts system. Huru ställer sig då denne till det nya och säkerligen oväntade inlägget i diskussionen?

Han förnekar ej, att Comtes filosofi i princip redan fullständigt utvecklat den kulturhistoriska metoden. Dock anmärker han, att positivismen aldrig gifvit denna metod »de verkligt konkreta formerna» och ej heller praktiskt användt den på de psykiska vetenskaperna, framför allt ej på historien. Likaså bestrider han hvarje direkt eller indirekt beroende af Comte. Här som i andra fall hafva, säger han, ur en tidsålders lika historiska förutsättningar utvecklat sig närsläktade metoder till företeelsernas förklaring och därpå liknande åskådningar af deras sammanhang.[2]

Man är väl skyldig att tro på Lamprechts försäkran, att han ej medvetet lånat sina idéer. Men när öfverensstämmelsen mellan de båda systemen är så slående och det positivistiska har en så betydande prioritet i tiden, då är det knappast möjligt att värja sig för den tanken, att den tyske reformatorn åtminstone omedvetet måste hafva gjort detta lån, att han ur litteraturen insupit dessa grundsatser

[1] Se t. ex. Barth, Die Philosophie der Geschichte als Soziologie, s. 36 ff.

[2] Die kulturhistorische Methode, s. 33.

och sedan beslutit att tillämpa dem inom historieskrifningen. Likheterna äro för många och för genomgående för att medgifva antagandet af en alldeles självständig parallel utveckling af samma tankekedja hos Lamprecht som hos Comte. Det är att märka, att positivismens idéer måste hafva mött Lamprecht flerstädes; man tänker särskildt på den direkt från densamma utgående sociologien, som hans historieskrifning så starkt närmar sig. Och om man måste komma till en sådan uppfattning af systemets tillkomst, lärer man nog ej heller undgå en känsla af förvåning öfver en så märklig »omedvetenhet» i receptionen och en så stor okunnighet om tidens filosofiska strömningar hos en man med Lamprechts ofta uttalade filosofiska intressen.

Bernheims undersökning är det bästa, som blifvit sagdt om den nya historiska metodens historiska sammanhang. Mera ensidiga äro belgaren Leclère's uttalanden i samma sak.[1] Denne karaktäriserar Lamprechts metod såsom en tillämpning på historien af socialistiska tendenser jämsides med reminiscenser från romantiken. De förra finner han i Lamprechts öfverdrifna betonande af de ekonomiska faktorerna i historien. Därvid må dock anmärkas, att Leclère själf något öfverdrifver denna Lamprechts ensidighet; så långt som till att göra de ekonomiska faktorerna till grund för *alla* andra[2] har dock Lamprecht aldrig principiellt gått, huru starkt han än betonar dem. Det är tydligt, att Bernheims hänvisning till positivismen vida mera uttömmande angifver Lamprechts — omedvetna — källa. I viss mån träffande är däremot iakttagelsen, att ett drag af romantikens åskådning innästlat sig i denna heterogena omgifning. Det framträder, såsom för öfrigt äfven Below påvisat,[3] hufvudsakligen i terminologien, i uttryck, sådana som samhällenas »struktur», »anatomi» »fysiologi»,[4] deras »kollektiva» vilja eller medvetande[5] och i alla de »socialpsykiska faktorerna». Här är det säkerligen den staten

[1] La théorie historique de M. Karl Lamprecht, Revue de l'Université de Bruxelles, 4 (1898—99), s. 575—595.
[2] a. a., s. 581.
[3] Jfr ofvan sid. 234.
[4] Leclère, a. a., s. 592.
[5] »Gesamtwille», »Gesamtbewusstsein»; se t. ex. »Was ist Kulturgeschichte», s. 82.

personifierande romantiken som går igen, uppfriskad med tillsatser ur Spencers »biologiska» sociologi.

Utredningen af den »nya metodens» förutsättningar och uppkomst kastar en ny belysning öfver hela frågan. Den visar, att om Lamprecht också fick impulsen till sitt stora arbete inom sin egen vetenskap, genom en naturlig reaktion mot historieskrifningens hotande söndersmulning i detaljforskningar, så är dock den karaktär, som detta arbete i utförandet antog, att tillskrifva inflytelser från annat håll. Hans system är ett uttryck inom historien af den positivistiska filosofi, som sedan flera årtionden starkt påverkat det andliga lifvet i allmänhet och det vetenskapliga arbetet i synnerhet.

Den reflektionen ger sig själf, att i den diskussion, som hittills blifvit förd och som här ofvan är refererad, filosofer så väl som historici allt för litet gjort sig reda för detta faktum. Det borde vara första villkoret för en verkligt klar uppfattning och för ett verkligt insiktsfullt bedömande af Lamprechts system, att de diskuterande taga direkt och oaflåtlig hänsyn till dess verkliga ursprung och dess ställning i tidens allmänna andliga lif. Först därmed vinnes det rätta perspektivet för frågans innebörd. Men så har hittills icke skett.

Till slut endast ännu en anmärkning. Lamprecht har tagit sig den väldiga uppgiften före att sammanfatta Tysklands historia, och han har till denna uppgift fogat den ännu större att på detta ofantliga material tillämpa en för historien hittills väsentligen ny världsåskådning. Det senare försöket måste hvar och en, som ej delar denna världsåskådning, anse förfeladt. Men man kan och bör erkänna, att det hela blef ett jätteverk, hvars svårigheter icke borde glömmas, när man sätter sig till doms öfver dess svagheter.

Bibliografi.

I. Lamprechts första metodologiska stridsskrift, *Alte und neue Richtungen in der Geschichtswissenschaft*, var närmast föranledd, såsom i det förut gifna referatet däraf blifvit nämndt, genom en kritik af hans Deutsche Geschichte, som dymedelst kan sägas hafva gifvit uppslaget till hela diskussionen, nämligen

F. Rachfahl, *Deutsche Geschichte vom wirtschaftlichen Standpunkt*, Preussische Jahrbücher 83 (1896): 348—396.

L:s programskrift mötte genast ny kritik:

F. Meinecke, utgifvare af Historiche Zeitschrift, framställde några principiella anmärkningar, Hist. Zeitschr. 76 (1896): 30, och då L. svarade härpå med genmälet *Zum Unterschiede der älteren und jüngeren Richtungen der Geschichtswissenschaft*, Hist. Zeitschr. 77 (1896): 257, utvecklade M. ytterligare sin opposition i en utförligare *Erwiderung* s. 261—266.

F. Rachfahl bemötte likaledes sin motståndare i en utförlig recension, Preuss. Jahrb. 84 (1896): 542—555.

Äfven för muntlig debatt blef L:s program snart föremål, dels i *Historische Gesellschaft*, Berlin, vid sammanträde den 8 juni 1896 — inledare Schmoller; referat i bilaga till Mitteilungen aus der historischen Litteratur 24, h. 3 — dels vid *historikermötet i Innsbruck*, sept. 1896 — inledare v. Scala med ett föredrag *Individualismus und Sozialismus in der Geschichtschreibung*, referat i Bericht über die vierte Versammlung deutscher Historiker, Leipzig 1897, s. 38—46.

Kort därpå följde ett nytt angrepp af den kritiker, som öppnat striden:

F. Rachfahl, *Über die Theorie einer kollektivistischen Geschichtswissenschaft*, Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik, 68 (1897): 659—689.

Ungefär samtidiga voro flera sakliga granskningar af L:s Deutsche Geschichte med principiell bakgrund:

M. Lenz, *Lamprechts Deutsche Geschichte, 5. Band*, Hist. Zeitschr. 77: 385—447;

H. Oncken, *Zur Quellenanalyse modernster deutscher Geschichtschreibung*, Preuss. Jahrb. 89 (1897): 83—125;

och efter L:s genmäle,

Lamprechts Vertheidigung, Berlin 1898;

från katolsk synpunkt:

H. Finke, *Die kirchenpolitischen und kirchlichen Verhältnisse des Mittelalters nach der Darstellung K. Lamprechts*, Römische Quartalschrift, 1896, suppl., äfven separat, Freiburg 1896,

och efter ett svar af L.

Genetische und klerikale Geschichtsauffassung, Münster 1897;

G. Schnürer, *Lamprechts Deutsche Geschichte*, Hist. Jahrbuch .... der Görresgesellschaft, 18 (1897): 88—116.

Slutligen fortsatte också flera historiker kritiken af L:s teoretiska system:

O. Hintze, *Über individualistische und kollektivistische Geschichtsauffassung*, Hist. Zeitschr. 78 (1897): 61—67;

G. Buchholtz, *Zur Lage der Geschichtswissenschaft*, Akademische Rundschau 1897 (har ej varit mig tillgänglig); i sammanträngd form har B. framlagt sin uppfattning i uppsatsen *Die deutsche Geschichtschreibung im 19 Jahrhundert.*

G. v. Below, *Die neue historische Methode*, Hist. Zeitschr. 81 (1898): 193—273, äfven separat, Berlin 1898.

II. Af *Lamprechts* egna skrifter och uppsatser, hvari han bemött sina kritiker och utvecklat sitt system, äro de viktigaste:

Was ist Kulturgeschichte? Deutsche Zeitschr. für Geschichtswissenschaft 1896/97, Vierteljahrshefte, s. 75—145;

Zwei Streitschriften, den Herren H. Oncken, H. Delbrück, M. Lenz zugeeignet, Berlin 1897;

Individualität, Idee und socialpsychische Kraft in der Geschichte, Jahrb. für Nationalökonomie etc. 68 (1897): 887—900, mot Rachfahls kritik N:o 3;

Herder und Kant als Theoretiker der Geschichtswissenschaft, samma tidskrift 69 (1897): 161—203;

Die Kernpunkte der geschichtswissenschaftlichen Erörterungen der Gegenwart, Zeitschr. für Socialwissenschaft 2 (1899): 11—18;

Wandlungen in der Auffassung der Aufgaben der Geschichtswissenschaft, samma tidskrift, 2: 97—102;

Die historische Methode des Herrn von Below, Berlin 1899, Beigabe zur Hist. Zeitschrift, 82;

Über die Entwickelungsstufen der deutschen Geschichtswissenschaft, Zeitschrift für Kulturgeschichte, 5 (har ej varit mig tillgänglig);

Die kulturhistorische Methode, Berlin 1900.

En mängd längre och kortare uppsatser har L. publicerat i veckotidskriften Zukunft, utg. af M. Harden.

Bland historiker, som uttryckligen ställt sig på Lamprechts sida i diskussionen, må nämnas:

Hartmann, privatdocent i Wien, i diskussionen vid Innsbruckermötet; se ofvannämnda Bericht, s. 43 f., 46;

H. Barge, *Entwickelung der geschichtswissenschaftlichen Anschauungen in Deutschland*, Leipzig 1898;

G. Winter, *Die Begründung einer socialstatistischen Methode in der deutschen Geschichtschreibung durch K. Lamprecht.* Zeitschr. für Kulturgechischte, 1, s. 196 f. (har ej varit mig tillgänglig).

III. Uttalanden af filosofer och sociologer i de teoretiska principfrågorna:

K. Breysig, *Über Entwickelungsgeschichte*, Deutsche Zeitschrift für Geschichtswissenschaft, 1896/97, Monatsblätter, s. 161—174, 193—211;

P. Barth, Die Philosophie der Geschichte als Soziologie, I, Leipzig 1897, s. 214 ff.
Fragen der Geschichtswissenschaft, Viertaljahrschrift für wissenschaftliche Philosophie, 23 (1899): 322—359, 24 (1900): 69—98;

W. Schuppe, Das System der Wissenschaften und das des Seienden, Zeitschrift für immanente Philosophie 3 (1898), om hvilken afhandling jag dock ej haft tillfälle att taga kännedom annat än genom en kommenterande studie, nämligen

E. Bernheim, Geschichtswissenschaft und Erkenntnistheorie, samma tidskrift, 3: 255—287;

Flügel, Idealismus und Materialismus der Geschichte, Zeitschrift für Philosophie und Pädagogik, 4: 161— 5: 265 (afhandlingen är fördelad på flera häften);

H. Rickert, Kulturwissenschaft und Naturwissenschaft, Freiburg 1899;

W. Freytag, Über Rankes Geschichtsauffassung und eine zweckmässige Definition der Geschichte, Archiv für Philosophie, II, Archiv für systematische Philosophie, 6 (1900): 129—155, 310—340.

IV. I den historiska tidskriftslitteraturen utom Tyskland har jag antecknat följande artiklar om Lamprechts program och den därom förda striden:

i den *franska* (Revue Historique):

H. Pirenne, Une polémique historique en Allemagne, Rev. Hist., 64 (1897): 50—57;

G. Blondel, Karl Lamprecht, Deutsche Geschichte, R. H., 64: 145—159;
redogörelse för diskussionen i Innsbruck, R. H., 65 (1897): 326—330; samt
kortare omnämnanden af en del stridsskrifter, R. H., 66: 245 och 68: 218.
Jfr äfven

M. Philippson i Bulletin historique, R. H., 68: 349;

i den *belgiska:*

L. Leclère, La théorie historique de M. Karl Lamprecht, Revue de l'Université de Bruxelles, 4 (1898/99): 575—595;

Ch. de Smedt, L'histoire est- elle une Science? Académie royale de Belgique, Bulletin de la classe des lettres etc., 1899, s. 353—381;

i den *amerikanska:*

E. W. Dow, Features of the new history: Apropos of Lamprecht's »Deutsche Geschichte», The American historical Review, 3 (1897—98): 431—448.

Sveriges förhållande till konungavalet i Polen 1697

AF

EMIL OLMER.

Det var under oroliga europeiska förhållanden, som den polske hjältekonungen Johan Sobiesky i juni 1696 afled. Det stora världskriget mellan Frankrike och de allierade fortgick ännu, och man visste ej, oaktadt folkens längtan efter fred, när striden skulle upphöra. Samtidigt med kampen i västra Europa emot Frankrike kämpade kejsaren, Ryssland, Polen och republiken Venedig mot Turkiet. Medan ännu dessa stora krig pågingo, alstrade furstars ärelystnad och grannars rivalitet ämnen till ännu större och långvarigare strider. Med lystna ögon kastade tyska och franska statsmän sina blickar på Spanien, där den sjuklige Karl II:s snart väntade död lofvade den blifvande lycklige arftagaren stor tillökning i makt och landområde, men äfven lät honom ana blodiga strider, innan bytet kunde anses vunnet. I norra Europa såg det visserligen för tillfället lugnt nog ut för den ytlige betraktaren, men lugnet var ej djupare, än att man hvilken dag som helst kunde vänta att få se kriget bryta ut. Den mellan Danmark om Holstein-Gottorp år 1695 uppkomna konflikten var för norra Europa ett lika farligt krigsämne som spanska tronföljdsfrågan för större delen af det öfriga Europa, i det att danska regeringen med våld sökte beröfva den gottorpske härtigen de fri- och rättigheter, som denne ansåg sig äga, och Sverige ständigt stod redo att med vapen i hand skrida in

till huset Gottorps förmån. Ställningen i norra Europa var så mycket farligare, som på ryska tronen kommit en tsar, som snart gaf prof på, huru han ingenting högre önskade än att finna bundsförvanter mot Sverige för att därigenom bli i tillfälle att utvidga Rysslands område fram till Östersjön. Osäkerheten ökades ytterligare af ett par uppåtsträfvande nordtyska stater, som med stor ifver och energi arbetade på att utveckla och stärka sin makt på grannarnes bekostnad. Dessa båda stater voro Brandenburg och huset Lüneburg. Svenska regeringens häftiga tvist med kejsaren, som en kort tid efter polske konungens död upplågade med anledning af den mecklenburg-güstrowska arfsfrågan, i hvilken tvist Brandenburg och Lüneburg stodo på Sveriges sida, gaf anledning till farhågor för en farlig konflikt inom tyska riket. Då förhållandena i Europa voro sådana, är det klart, att tronförändringen i valriket Polen kunde få ganska viktiga följder för de europeiska staterna. Det var af stort intresse för tyske kejsaren, om på Polens tron komme en vän eller en fiende, det var af intresse för Frankrike, om det i ryggen på habsburgska makten kunde förskaffa sig en säker bundsförvant, det var af vikt för den ena som den andra makten, hvem som blefve Polens konung, det var af särskildt stor vikt för ryske tsaren och konungen i Danmark, om de i den blifvande polske regenten skulle lyckas att mot den hatade nordiska grannen skaffa sig en förbundsbroder, och just på grund häraf var kanske tronväxlingen i Polen genom Johan Sobieskys död för ingen makt af så stor betydelse som för Sverige.

Fred hade nu länge rådt mellan de båda gamla fienderna Sverige och Polen. Fred var också, hvad de svenska statsmännen vid denna tid sträfvade efter att bibehålla, och all deras diktan och traktan vid det förestående konungavalet gick ut på, att resultatet af detsamma måtte bli ett framtida godt förhållande till den polske grannen. Man insåg i Stockholm fullkomligt tydligt, att danske konungens fientliga planer mot Sveriges bundsförvant hertigen af Gottorp och den uppåtsträfvande ryske tsarens befarade planer att tränga fram till Östersjön för Sverige mer än någonsin nödvändiggjorde god grannsämja med republiken Polen. Mellan Karl XI och Johan Sobiesky hade ett godt förhål-

lande ägt rum och svenska regeringen grep också med ifver ett tillfälle, som i medlet af 1696 yppade sig, för ett framtida betryggande af freden och vänskapen. Med anledning af det goda förhållandet mellan det svenska och polska konungahuset vände sig nämligen Johan Sobieskys äldste son, prins Jakob, redan före faderns död till Karl XI med anhållan om Sveriges medverkan för hans upphöjelse på polska tronen. Han bad, att ett svenskt sändebud måtte afgå till Polen för att bistå honom med råd och dåd och föreslog till denna beskickning svenska ombudet J. H. Storren i Berlin. Oaktadt Sverige förut i Polen var representeradt af kommissionssekreteraren Wachschlager, fick Storren order att genast under förevändning af någon privatangelägenhet begifva sig till prins Jakob, alldenstund K. M. gärna unnade honom polska kronan. Storren skulle söka utforska, hvem de förnämsta senatorerna och voivoderna i Polen önskade att få till konung. Om han härvid funne, att prins Jakob ägde talrika anhängare och således hade utsikt att bli vald, skulle han å svenska regeringens vägnar rekommendera denne på bästa sätt. Då man kort därpå i Stockholm fick underrättelse om Johan Sobieskys död, fick Storren förnyad befallning att utan ringaste dröjsmål begifva sig till Polen och där med yttersta flit fullgöra sitt uppdrag. Som kejsaren inför svenska regeringen uttalat sitt intresse för det blifvande valet, skulle Storren, om man i Wien förbundit sig att understödja prins Jakob, förtroligt öfverlägga med kejserlige ministern i Polen, huru man på bästa sätt måtte nå det åsyftade målet. Funne han, att äfven kurfursten af Brandenburg gynnade prinsens kandidatur, skulle han på samma sätt förhålla sig till dennes minister.[1]

Utsikten för svenska regeringens kandidat prins Jakob att bli vald till Polens konung var emellertid ej så särdeles stor, alldenstund han ägde många motståndare så väl inom som utom riket. Till och med hans egen moder, med hvilken han under faderns lifstid stått på spänd fot, var fientligt stämd mot hans planer på tronen. Detta hinder för hans val försvann dock emot årets slut, då han för-

[1] K. M. till Storren 27 och 28 juni 1697. Utr.Reg. SRA.

sonade sig med henne. Bland polackerna hade han särskildt de förnäma familjerna mot sig, men däremot önskade en stor del af den lägre adeln, att han måtte bli vald. Af främmande makter motarbetades han framför allt af Frankrike, som på grund af hans vänskap med Österrike på inga villkor ville, att han skulle bli Polens konung. Ludvig XIV uppställde som motkandidat sin frände, franske prinsen Conti. Det uppgifves, att polske storskattmästaren Lubomirski skall ha varit den, som ursprungligen framkommit med förslaget om Contis val. Med ifver omfattade Ludvig planen att på Polens tron få en konung, på hvars säkra vänskap Frankrike kunde räkna i sina strider med den gamle arffienden Österrike. Både på grund af Frankrikes politik rörande valfrågan och i följd af nära släktskap med prins Jakob gynnade däremot kejsaren dennes planer. Det kejserliga hofvets gynnsamma stämning för Jakobs val blef honom dock ej till något större gagn, alldenstund man i Wien främjade äfven ett par andra pretendenters kandidatur. Dessa voro kejsarinnans broder, hertig Karl af Pfalz-Neuburg,[1] samt hertigen af Lothringen. Bland de öfriga kandidaterna märkes framför allt markgrefven Ludvig af Baden, såsom hvilkens varme förespråkare snart kurfursten af Brandenburg framträdde. Äfven kurfursten Max Emanuel af Bäjern visade sig hågad att mottaga polska kronan; så ock en nära anhörig till den aflidne påfven Innocentius XI, den rike don Livio Odeschalchi. Till och med den från England fördrifne konung Jakob omtalades till en början som tronkandidat. Äfven bland de polska magnaterna funnos de, som kastade längtansfulla blickar på tronen, om de också icke öppet vågade uppträda.[2] Då prins Jakob hade så många rivaler och därtill sågs med oblida ögon af de förnäma släkterna, är det tydligt, att det var mycket osäkert, om han skulle nå sitt mål.

Den fördelen hade emellertid så väl prins Jakob som alla de andra kandidaterna, att de fingo god tid på sig att värfva

---

[1] Gabriel Oxenstierna från Wien till K. M. $^{13}/_{23}$, $^{10}/_{20}$ juni, $\frac{25 \text{ juli}}{4 \text{ aug.}}$, $\frac{1}{11}$ aug. 1696 och 21 maj, 1 juni 1697. SRA.

[2] Se Wachschlagers talrika skrifvelser till K. M. i senare hälften af år 1696; Storren till K. M. $^{12}/_{22}$ mars 1697. SRA. Schulte, Ludvig Wilhelm von Baden und der Reichskrieg gegen Frankreich I s. 471—476.

anhängare. På en konvokationsriksdag, som sammanträdde den 29 augusti n. st., skulle man afgöra frågan, när valet borde försiggå. Somliga ville, att det skulle hållas före årets slut, andra att det skulle uppskjutas till det följande året. De förra ansågo, att tidsutdräkt blott ökade förvirringen i Polen samt komme att gifva anledning till intriger, som genom ett med det snaraste hållet val kunde undvikas. De senare åter menade, att för stor skyndsamhet aldrig brukade vara nyttig. Som vanligt vid de polska riksdagarna hade man svårt att bli ense. Ständerna förnötte tiden med inbördes tvister, till dess att slutligen ett landtbåd, sedan man varit tillsammans i fyra veckor, sprängde konvokationen genom att protesterande aflägsna sig från densamma. Oredan blef ännu större än förut. För att de samlade ständerna skulle kunna utföra sitt uppdrag, funno de nu ej någon annan utväg än att ingå en konfederation. Sedan densamma bildats, fastställde den, att valriksdagen ej skulle sammanträda förrän 15 maj n. st. följande år. Ingen annan skulle erkännas såsom Polens konung än den, som fritt och enhälligt blefve vald, och som afgaf den försäkran, att polackerna skulle få behålla alla sina gamla fri- och rättigheter. Särskildt stadgades, att ingen af piasternas ätt skulle få väljas. Ständerna lyckades således till slut lösa den uppgift, för hvilken de samlats. Men en annan viktig fråga voro de däremot ej i stånd att afgöra. Den polska kronarméen hade efter konungens död ingått en konfederation, hvilket väckte stor oro i Polen. Den fordrade bland annat ett skyndsamt utbetalande af sin innestående sold. De församlade ständerna sökte att finna medel till konfederationens upplösning, men lyckades ej häri.[1] Truppernas ingångna förening ägde bestånd långt in på det följande året, hvilket i hög grad bidrog till att öka förvirringen i den af inre split och strider sönderslitna polska republiken.

De polska tronpretendenterna använde den rundliga tiden mellan konvokationsriksdagen och valriksdagen till att på bästa sätt verka för sina planer på kronan. Sveriges ombud Wachschlager skildrar i sina skrifvelser till rege-

[1] Wachschlager till K. M. 31 aug., 4, 7, 14, 21, 28 sept., 5, 12, 19 och 25 okt. n. st. 1696. SRA.

ringen i Stockholm särskildt, hurudana utsikterna voro för prins Conti och prins Jakob. För att vinna anhängare sände den förra friskt med penningar från Frankrike till Polen. Den franske ambassadören i Polen, abbé Polignac, lade sig också ifrigt vinn om att värfva polackerna för hans val. Wachschlager omtalar under senare delen af året 1697, huru utsikterna för Contis val på grund af de klingande skäl, som abbé Polignac visste förebringa, allt mer och mer ljusnade. En bland hans främste och ifrigaste anhängare var kardinal Radziejowski. Frankrikes motståndare försummade emellertid ej att efter bästa förmåga motarbeta prins Conti och framhöllo bland annat, att dennes val, om det ägde rum, innan Frankrike och de allierade slutit fred, skulle medföra krig mellan kejsaren och Polen. Liksom abbé Polignac ansträngde sig för att vinna röster för prins Conti, verkade prins Jakob på bästa sätt för sitt val och fick en framstående förespråkare i biskopen af Cujavien. Men det oaktadt och fastän änkedrottningen i slutet af året ingick försoning med honom, skrifver dock Wachschlager i december, att prinsens utsikter började mörkna på grund af polackernas föränderliga sinnen.[1] Detta var för öfrigt ingenting att förvånas öfver i ett land, där rösterna utan den ringaste betänklighet såldes för penningar. Då abbé Polignac slösaktigt tillfredsställde de giriga polackernas törst efter guld, var det naturligt nog, att utsikterna mörknade för prins Jakob, om hvilken det ingenstädes förmäles, att han gjorde motsvarande uppoffringar.

En makt, som svenska regeringen kom i något lifligare beröring med rörande polska konungavalet, var Brandenburg. Vid underrättelsen om Johan Sobieskys död befallde Karl XI generalguvernören Nils Bielke i Pommern, hvilken någon tid på sommaren 1696 vistades i Berlin, att underrätta honom om kurfurstens hållning till det blifvande polska konungavalet. Men han skulle ej yppa, att K. M. önskade prins Jakobs val, därest han ej blefve fullt öfvertygad om, att kurfursten äfven var gynnsamt stämd för hans kandidatur.[2] De brandenburgska statsmännen läto in-

[1] Wachschlager till K. M. 12, 19, 25 okt., 2, 9, 16, 25, 29 nov., 4, 7, 21 och 28 dec. n. st. 1696. SRA.
[2] K. M. till Nils Bielke 30 juni 1696. Utr. Reg. SRA.

för Bielke försäkra, att de voro villiga att ansluta sig till Karl XI:s mening i denna fråga. Med anledning däraf lät man i Berlin rekommendera prins Jakobs sak till det bästa. Då kurfursten fick kännedom om Sveriges hållning, visade han sig visserligen ej alldeles ohågad för prinsens val, men han hade alltid något att invända mot möjligheten af dess genomdrifvande.[1] Orsaken härtill var, att han i verkligheten gynnade en annan furstes planer på polska kronan. I medlet af maj 1697 lät kurfursten genom sin sekreterare Winckler för svenska regeringen framhålla, att man, då prins Jakobs utsikter voro så osäkra, borde uppsätta en motkandidat till Conti, som kurfursten på inga villkor ville ha till polsk konung. Som motkandidat passade ingen bättre än markgrefven Ludvig af Baden. Om denne blef vald till konung, skulle både Sverige och Brandenburg i honom få en god granne, i synnerhet som han ej stod i något beroende af Frankrike eller Österrike och således ej behöfde låta dessa makters intressen utöfva något inflytande på sin politik.[2] Kurfursten hade också, de svenska statsmännen ovetande, länge verkat för markgrefvens val bland polackerna.[3]

Sökte brandenburgske kurfursten att så vidt görligt var hemlighålla sin verkliga mening rörande polska valfrågan, kunde han däremot ej förebygga, att rykten om hans planer kommo ut, som utmålade hans politik i alltför mörk färg. Kort efter den polske konungens död tillkännagaf franske ambassadören d'Avaux i Stockholm på sin konungs uttryckliga order, huru man i Paris fått säkra underrättelser, att kurfursten af Brandenburg umgicks med planen att bemäktiga sig polska Preussen under dåvarande oroliga tillstånd i Polen. Omkring nio månader senare kom kurfursten af Pfalz med samma uppgift till svenska regeringen.[4]

[1] Nils Bielke till K. M. 25 juli, 1 aug., 5 dec. 1696 och 13 febr. 1697. SRA.

[2] Kurfursten Fredrik III till Winckler 18/28 maj och 7/17 juni 1697. Betr. die Polnische Königswahl. Schweden. Relationen 1697. BSA.

[3] Kurfursten Fredrik III till hofrådet Reyher 16/26 jan., 13/23 febr., 15/25 och 18/28 mars 1697. Polnische Königswahl 1696, 1697. BSA.

[4] Pfalziske kurfursten hade lämnat samma upplysning till Kristian V. Ett aftal skulle blifvit gjordt mellan markgrefven Ludvig och kurfursten af Brandenburg, hvari den förre förband sig att afträda polska Preussen till kurfursten såsom belöning för Brandenburgs medverkan för hans upphöjelse på polska tronen. Konseillprotokoll 13 april 1697. DRA.

Med anledning af det första tillkännagifvandet lät svenska regeringen befalla Nils Bielke att söka utforska, huruvida någon sanning låge till grund för påståendet.[1] Bielke gaf på denna skrifvelse det svar, att Karl XI själf kunde inse, det kurfursten, om han verkligen umgicks med dylika planer, skulle hålla dem så hemliga, att det vore svårt att utforska dem, förrän de »eclaterade». Men Bielke för sin egen privata del trodde af flera anledningar ej alls på sanningen af det utspridda ryktet.[2] Vid det senare tillkännagifvandet genom kurfursten af Pfalz fick svenska sändebudet Gabriel Oxenstierna i Wien befallning att försiktigt utforska det kejserliga hofvets tankar om denna Brandenburgs plan. Hade ryktet någon grund, skulle han lägga sig vinn om, att det kejserliga partiet i Polen måtte hindra planens förverkligande.[3] Om Oxenstierna blifvit i tillfälle att infór de kejserliga ministrarne i Wien skaffa sig några upplysningar öfver denna sak, förmäles ej. Det förefaller emellertid, som om ryktet angående kurfurstens afsikt att bemäktiga sig polska Preussen ej har haft någon grund alls.[4] Att Ludvig XIV med nöje kom med en dylik uppgift, berodde naturligtvis därpå, att han ville motarbeta markgrefven Ludvigs val till förmån för prins Conti. Pfalziske kurfursten för sin del motarbetade äfven markgrefven, ty han ville till konung i Polen ha sin broder, pfalzgrefven Karl Filip.

Af det föregående framgår, huru svenska regeringen gynnade prins Jakobs val till Polens konung. Men man lofvade äfven i Stockholm på pfalziske kurfurstens begäran att verka för, det dennes broder Karl Filip måtte bli vald, om han nämligen hade sympatierna för sig i Polen.[5] Några dagar senare fick Gabriel Oxenstierna befallning att för kejsaren med anledning af dennes gynnsamma stämning för prins Karl af Neuburg tillkännagifva, huru K. M. var villig att understödja prinsens kandidatur, om han hade större

[1] K. M. till Nils Bielke 15 juli 1696. Utr. Reg. SRS.
[2] Nils Bielke till K. M. 1 aug. 1696. Utr. Reg. SRS.
[3] K. M. till Gabriel Oxenstierna 28 april 1697. Utr. Reg. SRA.
[4] Schulte i sitt arbete Ludvig Wilhelm von Baden I, s. 486 yttrar om dessa upgifter: »Es scheinen nichts weiter als Verläumdungen und arge Uebertreibungen gewesen zu sein.»
[5] K. M. till kurfursten af Pfalz 24 april 1697. Utr. Reg. SRA.

utsikt att bli vald än Jakob.[1] Svenska regeringen visade sig således villig att rekommendera hvem som helst till polska kronan. Det skulle alltså kunna påstås, att de svenska statsmännen i valfrågan vacklade mellan alla möjliga kandidater, att deras politik med hänsyn till densamma hvarken var särdeles tilltalande eller konsekvent, så mycket mer som man längre fram utlät sig på samma gynnsamma sätt angående markgrefven Ludvig af Baden. Detta påstående är emellertid fullkomligt oriktigt. Svenska regeringen visade sig ingalunda vacklande i valfrågan, ty den fullföljde konsekvent under hela dess tillvaro det målet, att på Polens tron måtte komma en regent, i hvilken Sverige kunde hoppas att få en god och vänskapligt sinnad granne. Hade prins Jakob några utsikter att bli vald, ville svenska regeringen ingenting hellre än stärka desamma genom sin rekommendation, visade det sig däremot, att han intet hopp hade, voro naturligtvis de svenska statsmännen angelägna om att så tillmötesgå den pretendent, som hade bättre utsikter att bli vald, att Sverige i framtiden kunde få hoppas att räkna på hans vänskap. Svenska regeringen kunde visserligen ha uppträdt med större energi för prins Jakob, men det enda skäl, som slog an på polackerna, var guld, och att de svenska statsmännen väl aktade sig för att uppoffra dylikt, med risk att både misslyckas i sina sträfvanden och bli utsatta för tillvitelsen att ha sökt göra intrång på den polska republikens dyrbara frihet, torde de aldrig kunna klandras för.

Underrättelserna från Polen i början af år 1697 rörande prins Contis och prins Jakobs utsikter vid det blifvande konungavalet voro af samma innehåll som under det föregående årets sista månader. För prins Conti såg det lofvande nog ut men däremot ej synnerligen för prins Jakob. Emellertid ändrade sig stämningen bland polackerna med hänsyn till den förre längre fram på året. Wachschlager omtalar, huru det numera stod stilla med franska partiets tillväxt i följd af abbé Polignacs brist på penningar. Denne hade för att vinna polackernas röster för prins Conti slösaktigt användt de summor, som blifvit honom tillsända ifrån

[1] K. M. till Gabriel Oxenstierna 28 april 1697. Utr. Reg. SRA.

Frankrike, och då dessa voro slut, gjort betydliga skulder, som franska regeringen måste betala, på det att de förut använda penningarna ej skulle vara resultatlöst bortkastade. För öfrigt var Polignac ännu frikostigare med löften än med penningar och utlofvade at polackerna, därest Conti blefve vald, långt större förmåner, än han hade order till. Missnöjd häröfver sände Ludvig XIV till Polen ännu ett ombud, abbé Chateauneuf, med befallning att uppträda sparsammare så väl med löften som med penningar.[1] Oaktadt abbé Polignac sålunda hade visat sig synnerligen frikostig, blefvo polackerna otaliga och missnöjda, då brist började yppa sig. Ej heller lyckades han att hålla dem vid godt humör genom sina lysande löften, ty man började tvifla på, att de någonsin skulle uppfyllas. Wachschlager skref i början af april, att man numera började skämta med fransmännens millioner, som blott bestodo »in papier». Af det ena som det andra framgår både nu och senare, hvad polska konungavalet angick, sanningen af några ord, som Wachschlager skref i början af året rörande detsamma: »Das Geld hat mer Kraft als alle Rationes».[2]

Först i början af mars 1697 kom svenske residenten Storren i Berlin — enligt regeringens order från förra året — till Polen för att tjäna Sveriges intresse och tillhandagå prins Jakob med goda råd. Då han vistats någon tid i Warschau, framhöll prins Jakob för honom, huru de kejserliga, brandenburgska och ryska ministrarne vid den blifvande riksdagen ämnade tillkännagifva, att deras principaler, därest prins Conti blefve vald, ej längre kunde stå i vänskapligt förhållande till Polen. Prins Jakob menade, att denna förklaring skulle få vida större betydelse, om Sverige biträdde densamma. Äfven gjorde de tre nämnda ministrarne själfva ett dylikt yrkande inför Storren. Med anledning däraf anhöll denne i en skrifvelse till svenska regeringen att så fort som möjligt få order, huru han i denna sak skulle förhålla sig.[3] Härpå följde det svar (12/5),

[1] Palmquist till K. M. 8/18 jan., 5/15 febr. 1697. SRA. Schulte, Ludwig Wilhelm von Baden I, s. 482 och 483.

[2] Wachschlager till K. M. 1, 4, 11, 18 jan., 8 febr., 1, 29 mars och 5 april 1697. SRA.

[3] Storren till K. M. 12/22 mars, 9 april/30 mars och 6/16 april 1697. SRA.

att K. M. höll före, det dylika protestationer mot den ene eller andre pretendenten mera skadade än gagnade prins Jakobs sak. Följden häraf skulle endast blifva fientliga åtgöranden från motpartiets sida. Det vore därför rådligast att endast rekommendera prinsen till det bästa hos republiken, men man kunde härvid också bonis modis framhålla det som kunde främja hans val och motverka prins Contis.[1] Det framgår ånyo af den svenska regeringens order, huru man i valfrågan konsekvent fullföljde en försiktig politik, på det att man ej måtte utsättas för faran att få en fiende i stället för en vän i republiken Polen.

Den länge väntade valriksdagen tog ändtligen sin början den 15 maj n. st. Som vanligt vid de polska riksdagarna var enigheten ej stor. Till en början tvistade man flera veckor om valet af landtbådens marskalk, så att Storren uttryckte sin fruktan för ett stormigt slut på riksdagen. Under dess lopp gjorde de olika kandidaterna för att vinna polackerna på sin sida republiken de mest lysande löften, och det förefaller, att de förbundo sig till mer, än de voro i stånd att uppfylla. De lofvade att skänka Polen ofantliga penningsummor, att återeröfra till turkarne förlorade områden o. s. v. Särskildt utmärkte sig härvid den franske ambassadören, men äfven de andra slogo på stort. Omedelbart innan valet försiggick, skref Storren rörande partiställningen, att det franska partiet var mycket starkt, och prins Conti skulle möjligen fått ännu flera anhängare, om man varit fullt säker på, att de erbjudna fördelarne verkligen skulle komma att uppfyllas. Äfven prins Jakobs utsikter voro goda, och det franska partiet och dennes anhängare skulle säkert gifva hvarandra mycket att skaffa.[2] Troligtvis skulle Storren också ha fått rätt i detta sitt påstående, om ej en tronpretendent i sista ögonblicket hade uppträdt, om hvilken det stora flertalet af de vid valriksdagen församlade i förväg ej hade nagon aning.

Tiden för valets företagande hade kommit. Den 25 juni n. st. pa morgonen samlade sig de olika voivodskapen pa

---

[1] K. M. till Storren 12 maj 1697. Utr. Reg. SRA.

[2] Storren till K. M. $^{4}{}_{14}$, $^{6}{}_{16}$, $^{11}{}_{21}$, $^{18}{}_{28}$ maj, $\frac{25.\ 28\ \text{maj}}{4,\ 7\ \text{juni}}$, $^{1}{}_{11}$, $^{8}{}_{18}$, $^{11}{}_{21}$ och $^{15}{}_{25}$ juni 1697. SRA.

valfältet. De röstandes antal uppgick till omkring 100,000, som alla hade infunnit sig till häst. Partiernas ledare sökte förena sig om någon viss kandidat, men man lyckades ej bli ense. Under tre dagars tid fortforo öfverläggningarna och tvisterna. Härunder ljusnade utsikterna mer och mer för en hittills så godt som obekant pretendent, nämligen kurfursten af Sachsen. Denne furste, hvars förnämsta egenskap synes ha varit en eminent förmåga att föra sina medmänniskor bakom ljuset, hvad hans egentliga planer angick, hade förstått att fullkomligt dupera sina motståndare. I hemlighet hade han en tid före valet verkat för sin kandidatur i Polen genom öfverste Flemming. Det viktigaste steget för målets uppnående var emellertid kurfurstens öfvergång från lutherska läran till katolicism i början af juni. Såsom lutheran var han nämligen omöjlig i det katolska Polen. Näst religionsförändringen var anskaffande af penningar en hufvudsak. För uppbringande af nödiga medel sände därför kurfursten grefve Leijonhufvud till de lüneburgska furstarne med det anbudet att mot god ersättning i klingande mynt till dem afstå sina anspråk på Sachsen-Lauenburg. Som huset Lüneburgs politik gick ut på att begagna hvarje tillfälle, som yppade sig, till utvidgning af lüneburgska ländernas område, lyckades grefve Leijonhufvud i sin underhandling. De lüneburgska furstarne förbundo sig, mot det att kurfursten August ej vidare gjorde anspråk på Sachsen-Lauenburg, att genast utbetala till honom en summa af 1,100,000 renska gulden eller 733,333 $^{1}/_{3}$ thaler.[1] Med dessa penningar och medel, som kurfursten August uppbragte hemma i Sachsen, lyckades han öfvertyga polackerna om sin lämplighet till polsk konung. Gabriel Oxenstierna berättar från Wien, huru särskildt jesuiterna, därför att kurfursten antagit den katolska läran, ifrigt arbetade för hans val.[2] För att ännu mera betrygga sina utsikter, sammandrog kurfursten trupper i Schlesien, för att han i nödfall skulle kunna understödja sina anhängare i Polen.

---

[1] Olmer, Alliansen mellan Sverige och huset Lüneburg 1698. Hist. Tidskr. 1899, h. I, s. 46.

[2] Gabriel Oxenstierna till K. M. $\frac{26 \text{ juni}}{6 \text{ juli}}$ 1697. SRA.

På valfältet vid Warschau fortgick striden mellan partierna, utan att man lyckades komma till någon enighet. Sachsiske kurfurstens anhängare tillväxte emellertid i en oroväckande grad, så att det började se ut, som om kurfursten skulle besegra hvilken som helst af sina medtäflare. Kardinalen lyckades emellertid göra åtskilliga tveksamma med den förklaringen, att man ej hade någon säker underrättelse om, huruvida kurfursten var en rätt katolik. Dennes anhängare förebragte emellertid bindande bevis för hans öfvergång till katolicism. Då slutligen kardinalen bland sina anhängare företog valakten till förmån för prinsen af Conti, protesterade sachsiska partiet häftigt häremot och lät därpå å sin sida genom biskopen af Cujavien proklamera kurfursten af Sachsen som konung.[1] Emellertid hade ärkebiskopen med sitt parti dessförinnan begifvit sig till Warschau för att enligt vid konungaval öfligt bruk sjunga Te deum i St. Johannes' kyrka därstädes. En timme efter det Contis anhängare förrättat denna högtidliga akt, infann sig äfven biskopen af Cujavien med sachsiska partiet och sjöng med anledning af kurfurstens val likaledes Te deum.[2] Valet hade alltså utfallit så, att Polen fått två konungar.

Sachsiske kurfurstens val kom för de flesta som en fullkomlig öfverraskning.[3] Så skrifver residenten Palmquist ifrån Paris rörande de franska statsmännens okunnighet om dennes kandidatur: »Man hade emot andra väl nog sett sig före, men kurfursten af Sachsen kunde man icke ens drömma, att han till denna krona skulle komma i betänkande.»[4] I Stockholm fick man några dagar före underrättelsen om valets utgång ett meddelande från kurfursten af Brandenburg, att kurfursten af Sachsen hade goda utsikter. Då fragan diskuterades i rådet, uttalade Gyldenstolpe den meningen, hvilken syntes delad af de andra, att då kurfursten nu verkligen öfvergått till katolicism, vore det så godt, att

[1] Det var 17/27 juni, som valet ägde rum och ej 16/26 juni såsom det uppgifves i »Alliansen mellan Sverige och huset Lüneburg» s. 96.

[2] Wachschlager till K. M. 28 juni n. st. 1697. SRA.

[3] Storren skrifver härom, att man »zwar einige Tage vor der Election spargiren Wollen, dass er sich auch zum Candidaten angeben würde, doch dergestalt, dass man es vieler Umbstände, und indsonderheit der Religion halber, vor eine Fable . . gerechnet.» Storren till K. M. 18/28 juni 1697. SRA.

[4] Palmquist till K. M. 16/26 juli 1697. SRA.

han blefve Polens konung. Gyldenstolpe ville därför gifva det rådet, att man ej på något sätt visade sig motvillig med afseende på hans val, därest det redan nu var beslutadt. Några dagar senare mottog svenska regeringen underrättelse om valets utgång samt Storrens förfrågan, huru han skulle förhålla sig. Bengt Oxenstierna förklarade, att det var bäst, att man visade sig nöjd öfver kurfurstens val och lyckönskade honom. Gyldenstolpe utlät sig på samma sätt.[1] I öfverensstämmelse med denna mening afgick order till Storren. Denne fick befallning att så väl inför sachsiska partiet som konung August själf tillkännagifva, huru det var K. M. kärt att förnimma, att detta val fallit på kurfurstens person, om hvilkens vänskap svenska regeringen många gånger fått emottaga försäkringar. Ehuru K. M. förut såväl på kejsarens som andras inrådan rekommenderat prins Jakob, då det var alldeles obekant, att man gjorde någon reflexion på kurfursten af Sachsen, så var K. M. likväl särdeles förnöjd öfver hans val och unnade honom af allt hjärta den erhållna höga värdigheten, ty man hyste den förhoppningen, att han framdeles som hittills måtte vara böjd att visa Sverige en uppriktig vänskap.[2] Af denna skrifvelse framgår, huru man nu som alltid i Stockholm lade sig vinn om, att förhållandet mellan Sverige och Polen fortfarande måtte blifva fredligt. Men därför att man visade sig nöjd med valets utgång, var man ingalunda öfvertygad om, att det utfallit till Sveriges fördel. Detta framgår af en öfverläggning i rådet mot slutet af juli. Bengt Oxenstierna utlät sig, huru tsaren var synnerligen förnöjd öfver kurfurstens val. Gyldenstolpe menade, att Sachsen och Brandenburg i förväg varit ense om

---

[1] Rådsprotokoll hållet på Karlberg 1 och 7 juli 1697. SRA.

[2] K. M. till Storren 7 juli 1697. Utr. Reg. SRA. Oaktadt man i Stockholm hade underrättelse om, att äfven prins Conti blifvit vald af sitt parti, fäste man vid öfverläggningarna om valet och i skrifvelser till Storren ej något afseende därvid, utan syntes taga för alldeles afgjordt, att kurfursten af Sachsen och ingen annan skulle bli Polens konung. Orsaken härtill torde ha varit dels den omständigheten, att sachsiska partiet i skrifvelser från Polen omtalades såsom synnerligen starkt, hvadan Contis val nog delvis betraktades som ett misslyckadt oppositionsförsök, dels torde man ock ha ansett Contis utsikter att besegra medtäflaren för synnerligen mörka, alldenstund han befann sig så långt borta från stridsfältet, att han ej i tid kunde lämna sina anhängare det understöd, de behöfde. Det var först något senare, som de svenska statsmännen fäste större vikt vid prins Contis val.

kurfurstens kandidatur. Därefter kom grefve Stenbock med ett anförande af synnerligen pessimistisk art. Nog syntes det, menade han, att tsaren, Sachsen, Polen och Brandenburg och kanske äfven kejsaren vore ense om detta val, ty de hade i forna tider alltid varit i godt förstånd emot Sverige. Stenbock menade, att dessa makter med tiden allasammans skulle bli farliga grannar för Sverige, såsom de alltid förut varit det. De blefvo nu så mycket mäktigare, som en sachsisk kurfurste fick Polens konungakrona. Slutligen tillade Stenbock, huru han var öfvertygad om, att Danmark stod i godt förstånd med de öfriga.[1] Det var synnerligen mörka utsikter, som grefve Stenbock härmed rullade upp för Sverige, och hans mening föreföll något för dyster. Framtiden kom emellertid, om också ej för tillfället samförståndet mellan de nämnda makterna var sådant, som Stenbock menade, att i mångt och mycket gifva hans dystra målning sanningens färg.

Liksom den sachsiske kurfurstens val ingaf de svenska statsmännen farhågor med afseende på framtiden, så hade ock de truppförelser, som han företog i syfte att understödja sina anhängare i Polen, väckt ej ringa bekymmer för tillfället. Nils Bielke fann det sachsiska krigsfolkets sammandragning misstänkt och förhörde sig hos brandenburgske fältmarskalken Flemming rörande dennes åsikt därom.[2] Flemming förklarade, att han fann troligt, det dessa trupper skulle brukas mot Mecklenburg för att gynna kej-

---

[1] Rådsprotokoll hållet på Karlberg 22 juli 1697. SRA. Af det föregående framgår, huru svenska regeringen hos polska republiken ämnat rekommendera prins Jakob. Storren hade erhållit två rekommendationsskrifvelser i detta syfte, en af Karl XI och därpå en af förmyndarestyrelsen. Under valriksdagen öfverlämnade han dem åt kardinalen, som lofvade att meddela dem åt de samlade ständerna. Som kardinalen emellertid var Contis förespråkare, lagade han, att Sveriges rekommendation ej »offentligen och såsom sig bort» blef uppläst för riksdagen. I en skrifvelse till Bengt Oxenstierna berättade Storren, huru härmed förhöll sig. Man diskuterade därpå saken i rådet. Gyldenstolpe förklarade, att det möjligen skulle gagnat prins Jakob, om rekommendationen på behörigt sätt blifvit framställd. Men som valfrågan nu var afgjord, visste Gyldenstolpe ej, om det var af nöden att göra något väsen af denna sak. Änkedrottningen instämde med Gyldenstolpe. Det var bäst, menade hon, att man låtsade, det man ingen kunskap fått om det oriktiga förfaringssättet. Härvid blef det ock. Storren till K. M. 15/25 juni; »Kongl. senatens protokoll» 20 juli 1697. SRA.

[2] Nils Bielke till K. M. 8 juni 1697. SRA.

sarens planer i güstrowska arfstvisten.[1] Som både Sverige och Brandenburg voro kejsarens motståndare i denna fråga, vidtogo nu så väl Bielke som Flemming åtgärder att hindra de sachsiska truppernas marsch till Mecklenburg.[1] Det var under bekymmersamma förhållanden, som man i Stockholm fick underrättelse om den sachsiske kurfurstens befarade anfall mot Mecklenburg. Danska regeringen hade efter Karl XI:s död uppträdt mer och mer hotfullt mot Sveriges skyddsling och bundsförvant hertigen af Gottorp och skred slutligen till öppet angrepp mot honom i början af juni. Det såg därför ut, som om det skulle komma till verklig brytning mellan Sverige och Danmark. Kort efter underrättelsen om Kristian V:s anfall på hertigen, kommo skrifvelser på skrifvelser från Nils Bielke, hvilka ställde ett krig med kejsaren och kurfursten af Sachsen i sikte. Ställningen var så mycket farligare, som i spetsen för regeringen ej stod en kraftig konung utan en söndrad förmyndarstyrelse. Denna approberade emellertid allt hvad Bielke gjort för att förebygga det befarade anfallet på Mecklenburg och uppmanade äfven de lüneburgska furstarne att i detta ärende göra gemensam sak med Sverige och Brandenburg.[3] Kurfursten af Brandenburg tog de sachsiska truppernas rörelser något lugnare än de svenska statsmännen. Emellertid kände ej heller han sig fullt säker, hvadan han för sin del gillade de försiktighetsåtgärder, som Flemming i samråd med Bielke hade vidtagit. Slutligen fick man dock underrättelse om utgången af det polska konungavalet och insåg nu, att de sachsiska trupprörelserna företagits i syfte att främja valet af August II.[4]

Svenske ministern Leijonclo i Köpenhamn kom emellertid med oroande underrättelser äfven efter det konungavalet ägt rum. Sedan trupperna nu främjat kurfurstens val, skulle de, förklarade han, användas mot Mecklenburg.[5] Samma rykte hade Nils Bielke fått höra, hvadan han åter

[1] Flemmings skrifvelse bilagd Nils Bielkes relation till K. M. 12 juni 1697. SRA.

[2] Nils Bielke till K. M. 12, 15, 22 och 26 juni 1697. SRA.

[3] K. M. till Nils Bielke och till regeringen i Bremen 3 juli 1697. Utr. Reg. SRA.

[4] Kurfursten Fredrik III till sina geheimeråd om fältmarskalk Flemming $^{15}{}_{25}$, $^{18}{}_{28}$ juni och $^{1}{}_{10}$ juli 1697. Polnische Königswahl. 1696, 1697. BSA.

[5] Leijonclo till K. M. 2 juli 1697. SRA.

vidtog sina försiktighetsmått.[1] Så småningom blef man dock öfvertygad om, att intet anfall på Mecklenburg var att befara, alldenstund konung August behöfde trupperna till skydd för sina anhängare gent emot Contis parti i Polen.[2] Han mötte nämligen så starkt motstånd af det franskvänliga partiet, att han alls icke, om han också haft lust därtill, fick något tillfälle att inblanda sig i andra makters stridigheter. Contis främste anhängare kardinal Radziejowski aflät kort efter valet i republikens namn en skrifvelse till kurfursten af Sachsen, hvari han uppfordrade denne att ej infinna sig i Polen, innan man funnit något medel att bilägga oenigheten. Han borde iakttaga detta förhållande dels för att ej gifva anledning till ett inbördes krig, dels emedan han blifvit olagligt vald. Men sachsiska partiet i Polen, som ansåg, att kardinalen blott sökte vinna tid, tills prins Conti hann att infinna sig, sände bud till August, att han ju förr dess hellre borde begifva sig till Polen, samt beslöt att genom en stor beskickning högtidligen inbjuda honom. August lät också försäkra sina anhängare, att han med allvar skulle fullfölja sitt mål, till och med om Contis parti varit långt starkare, än fallet var. Genom penningar lyckades han vinna arméen på sin sida. För att ytterligare stärka sachsiska partiets ställning utsattes kurfurstens kröning till den 15 september n. st.' Kardinalen å sin sida lät utfärda universalia till en ny valriksdag, som skulle sammanträda den 15 augusti. Det franska partiet saknade hvarken mod eller ståndaktighet, skref Storren, och det försäkrades, att prins Conti med det första skulle infinna sig i Polen och äfven ha de nödvändiga penningarna med sig. Storren menade också, att Contis parti utan tvifvel, om det i rätt tid understöddes från Frankrike, skulle komma att gifva kurfursten af Sachsen mycket att göra, ty det hade ej blott de förnämsta familjerna och dugligaste personerna på sin sida, utan hyste äfven förhoppning om en diversion till sin fördel af turkar och tartarer, som voro vänligt stämda mot Frankrike.[3]

[1] Nils Bielke till K. M. 10 och 31 juli 1697. SRA.
[2] Leijonclo till K. M. 23 juli 1697. SRA.
[3] Storren till K. M. $\frac{2 \text{ juli}}{22 \text{ juni}}$, $\frac{5 \text{ juli}}{25 \text{ juni}}$, $\frac{9 \text{ juli}}{29 \text{ juni}}$, $\frac{6}{16}$, $\frac{9}{19}$, och $\frac{13}{23}$ juli 1697. SRA.

De oroliga underrättelserna från Polen utöfvade inverkan både på Sveriges och Brandenburgs politik. De brandenburgska statsmännen voro ej så alldeles nöjda med valets utgång. Visserligen ville kurfursten Fredrik III på intet villkor, att prins Conti skulle vinna polska kronan, men det hindrade ej, att han såg både sachsiske kurfurstens affall från protestanterna och hans val till Polens konung med missnöje. Det förra beklagade kurfursten, emedan katolikerna därigenom syntes vinna en betydlig framgång, det senare var honom kanske ännu mera en nagel i ögat, ty han hade själf starkt i sikte att på sitt hufvud sätta en konungakrona, ock det gick honom hårdt till sinnes att plötsligen se sin granne både vinna en dylik och därjämte en tillökning i makt, som i sinom tid kunde bli farlig för Brandenburg. Kurfurstens missnöje öfver valets utgång framgår af flera skrifvelser till hans sekreterare Winckler i Stockholm. När därför underrättelser kommo ifrån Polen, att Contis parti starkt motsatte sig sachsiske kurfursten, framträdde än en gång den brandenburgska politikens innersta önskan med afseende på det polska konungavalet. I en skrifvelse till Winckler förklarade kurfursten, huru han fått veta, att Contis parti tillväxte mer och mer. Många, som förut hållit med August, hade nu öfvergått till den franske pretendenten. Med anledning häraf ville kurfursten förmoda, att svenska regeringen, ifall det skulle komma till nytt konungaval, med kurfursten måtte verka för markgrefven Ludvig af Baden, alldenstund prins Jakob ej hade de ringaste utsikter.[1]

De senaste underrättelserna från så väl Polen som Brandenburg gjorde, att man i Stockholm ej visste, hvad man hade att vänta af det redan företagna polska konungavalet. Dock fullföljde man konsekvent samma försiktiga politik som förut och visade ej den ringaste lust att blanda sig i de polska partistriderna. Förmyndarstyrelsen underrättade Storren om Wincklers andraganden å kurfurstens vägnar. Emellertid fann man betänkligt att i denna sak gifva någon bestämd order, då det polska väsendet råkat i en sådan förvirring, och det ännu vore mycket tvifvelaktigt, huru allt

[1] Kurfursten Fredrik III till Winckler 15, 18, 21 och 27 juni 1597. Betr. die polnische Königswahl. Schweden Relationen. BSA.

komme att aflöpa. Storren borde därför, så länge förhållandena fortforo att vara så obestämda, ej visa något intresse hvarken för det ena eller det andra partiet utan förhålla sig fullkomligt indifferent. Framför allt finge han ej, hvilken pretendent som än syntes segra, visa någon opposition mot honom. Men skulle det verkligen till slut gå så, att hvarken sachsiska eller contiska partiet segrade, och man skrede till nytt val, då såge K. M. helst, att prins Jakob måtte nå sitt mål. Funnes åter inga utsikter för honom, och man vore mera böjd för markgrefven Ludvig, skulle Storren så till vida rätta sig efter den brandenburgske ministern i Polen, att han använde Sveriges rekommendation till markgrefvens bästa. Dock skulle han äfven härvid förfara med en sådan försiktighet, att han ej förbunde sig till något, som kunde föra vidlyftigheter med sig eller ginge ut på att med våldsamma medel förhjälpa markgrefven till kronan.[1]

I Polen befunno sig det franska partiets anhängare i den ängsligaste förväntan på underrättelser från Paris, huru man där upptagit valets utgång. Slutligen kommo i början af augusti gynnsamma underrättelser, hvarigenom tillförsikten stärktes hos Contis parti. Den 26 augusti n. st. tog den af kardinalen utskrifna konvokationen sin början. På densamma beslöto Contis anhängare att bilda en konfederation till frihetens försvar. Åt konfederationsmarskalken uppdrogs att besätta slottet och staden Warschau med 2,000 man. Sachsiska partiet forsatte emellertid lika energiskt som Contis anhängare sin en gång uppgjorda plan. De senare försökte på allt sätt få kurfurstens kröning uppskjuten, men alla deras ansträngningar voro förgäfves. I början af september höll August sitt högtidliga intåg i Krakau, där han 15 september n. st. firade sin kröning. Underrättelsen härom väckte stor förbittring hos konfederationens medlemmar. Dessa hade förut låtit utlyst nytt val till 26 september n. st., men de läto nu i stället påbjuda, att man skulle samlas först den 10 oktober n. st. Därigenom att bägge partierna togo det ena utmanande steget efter det andra mot hvarandra, blef söndringen allt skarpare. De

[1] K. M. till Storren 27 och 31 juli 1697. Utr. Reg. SRA.

försök till medling, som gjordes af den brandenburgske envoyéen Hoverbeck, hvilken synes ha ställt sig på konung Augusts sida något mer än som öfverensstämde med hans herres önskan, misslyckades fullkomligt.[1]

I Paris visste man till en tid ej, hvad man skulle företaga sig. Somliga ansågo, att Conti borde begifva sig till Polen för att där bevaka sitt intresse, andra åter afrådde därifrån. Dock sände man fortfarande, enligt hvad svenske residenten Palmquist uppgifver, penningar dit för att betala de lån, som de franska sändebuden gjort, och således uppehålla krediten. Dessa läto skrifvelser på skrifvelser afgå till franska hofvet med försäkringar om, att Contis utsikter voro synnerligen goda. Han borde därför skyndsamt begifva sig dit, emedan hans närvaro i Polen var alldeles nödvändig för en lycklig utgång. Om han infunne sig i polska Preussen, skulle all nödig säkerhet där lämnas honom, samt hvad han för öfrigt behöfde för sitt måls vinnande. I följd af dessa gynnsamma underrättelser afreste prins Conti 25 augusti från Paris till Dünkirken för att sjövägen begifva sig till Polen. Natten mellan den 6 och 7 september n. st. gick han ombord på en eskader, öfver hvilken Johan Barth förde befälet.[2]

Danska regeringen kom med anledning af Contis resa till Polen i ett ganska svårt trångmål. Det blef nu fråga om, huruvida Kristian V skulle låta prinsens eskader passera genom sundet, något som konung August ansåg, att Danmark ej borde medgifva. Danske konungen stod i nära släktskap med kurfursten af Sachsen och hade alltid rönt medhåll af denne i Danmarks stridigheter med hertigen af Gottorp och Sverige. Då kurfursten af sitt parti blifvit utropad till konung i Polen, uppdrog Kristian V åt sina ministrar i Holland att inför kursachsiske ministern därstädes uttrycka hans glädje däröfver. Men danska rege-

[1] Storren till K. M. 23/2, 27/6, 28/7 juli/aug., 3/13, 6/16, 10/20, 13/23, 17/27, 20/30 aug., 31 aug./10 sept. och 7/17 sept. 1697. SRA

[2] Palmquist till K. M. 9/19, 16/26 juli, 21/9 30 juli/9 aug., 6/16, 13/23, 20/30 aug., 27 aug./6 sept., och 3/13 sept. 1697. SRA.

ringen stod också af gammalt i synnerligen godt förhållande till Frankrike. Visserligen hade vänskapen blifvit något störd i följd af den allians, som Kristian V i slutet af år 1696 ingick med sjömakterna,[1] men de gamla sympatierna funnos dock kvar, hvilket bland annat framgår af danska regeringens beslut i medlet af juli, att Danmark åter borde söka förbund med Frankrike. En skrifvelse vid samma tid från Kristian V till danske sändebudet Meyercron i Paris visar, huru svår danska regeringens ställning var med afseende på de båda rivalerna om polska kronan. Meyercron fick befallning att tillkännagifva för Ludvig XIV, huru Kristian V såsom nära släkting till kurfursten af Sachsen hade all orsak att unna honom godt, men å andra sidan hyste han en sådan högaktning för Conti, att han i lika hög grad intresserade sig för denne.[2] Då nu Conti kom till Öresund med sin eskader, blef det danska regeringen ganska svårt att så hålla medelvägen mellan Sachsen och Frankrike, att den ej stötte sig med någondera af pretendenterna. Lade Kristian V hinder i vägen för den franska eskaderns färd genom sundet, så hade han att befara Ludvig XIV:s och Contis stora missnöje, medgaf han åter passagen, riskerade han att bli ovän med sin gamle bundsförvant och släkting, kurfursten af Sachsen.

Svenska sändebudet Leijonclo i Köpenhamn redogör i en skrifvelse till förmyndarstyrelsen för danska regeringens försök att komma ur detta trångmål, hvilket var så mycket obehagligare, som kurfursten af Sachsen hade sändt sin minister von Bose till Köpenhamn med uppdrag att förmå Kristian V att ej medgifva den franska eskadern färden genom sundet. Bose kom till Köpenhamn 1 september och sökte företräde hos konungen. Denne hade emellertid begifvit sig till Helsingör, hvadan Bose reste efter honom dit och anhöll om audiens. Conti, som nu närmade sig Öresund, sände på morgonen samma dag, då Bose skulle ha sin audiens, en officer till Helsingör för att tillkännagifva sin ankomst. Kristian V syntes nu tvungen att taga parti. Han drog sig emellertid ur spelet på så sätt, att han den

[1] Olmer, Konflikten mellan Danmark och Holstein-Gottorp 1695—1700, I s. 204—210.
[2] Konseillprotokoll 3 och 19 juli 1697. DRA.

dagen begaf sig ut på jakt, så att hvarken Bose eller Contis ombud träffade honom. Medan Kristian V var borta, passerade prinsen sundet, och då Bose på kvällen kl. 6 fick audiens och framförde sin herres anhållan, kunde Kristian med godt samvete förklara, att han numera ej kunde göra något till saken, ty Conti hade redan passerat sundet. Leijonclo menade, att det i förväg var öfverenskommet mellan Kristian V och Ludvig XIV, att franska eskadern skulle få obehindradt passera, men så torde ej ha varit fallet, ty inga uppgifter därom förekomma.[1] Åtminstone lät Kristian genom Meyercron i Paris framhålla, att han förmodade, det Contis färd genom sundet utan någon föregående notifikation därom måtte hafva berott på, att man varit tvungen att påskynda resan. Danska regeringen hoppades, att hvarken Ludvig XIV eller någon annan med anledning af denna händelse framdeles skulle göra anspråk på en dylik frihet. Kristian V ville erinra om, huru han vid detta tillfälle ej blott visat öfverseende med prinsen, oaktadt denne ej gjort någon anmälan om sin ankomst, utan äfven tillbakasatt sin släktings, kurfurstens af Sachsen, intresse för Frankrikes vänskap och därigenom ådragit sig alla de allierades hat och kanske äfven den ryske tsarens fiendskap.[2]

Ludvig XIV visade sig också synnerligen nöjd öfver Kristian V:s förhållande. Genom sin minister Bourepaus i Köpenhamn lät han frambära sin ursäkt för den uteblifna notifikationen och lofvade att så ej mera skulle ske. Äfven lät han försäkra Kristian V om sin ständiga erkänsla för Danmarks förhållande vid detta tillfälle. Med anledning af detta Ludvigs utlåtande lät danska regeringen dels genom Bourepaus, dels genom Meyercron framhålla, det Frankrike ej bättre kunde visa sin erkänsla än genom att ingå den af Danmark önskade defensivalliansen och genom att för Sverige och hertigen af Gottorp tillkännagifva, huru franska regeringen med hänsyn till holsteinska konflikten var besluten att prestera sin garanti af freden i Fontainebleau. Det var alltså mot Sverige och hertigen af Gottorp, som Kristian V sökte vinna Ludvig XIV:s bistånd till gengäld för sin mot prins Conti visade efterlåtenhet. — Var man i Frank-

[1] Leijonclo till K. M. 6, 10, 24 sept. 1697. SRA.
[2] Konseillprotokoll 14 sept. 1697. DRA.

rike synnerligen nöjd med Danmarks förhållande, så var man å sachsiska kurfurstens sida däremot särdeles misslynt däröfver. Med anledning däraf lät Kristian V för sachsiske ministern Miltitz i Hamburg framhålla, huru det hos honom väckte förundran, att man i Sachsen besvärade sig öfver danska regeringens hållning. Kristian V hade vid Contis ankomst med sin eskader inga krigsskepp hemma, hvadan han ej var i tillfälle att lägga hinder i vägen för hans färd. För öfrigt var danska regeringen hvarken i följd af någon allians eller koncert skyldig att förbjuda passagen och därigenom bryta sin neutralitetstraktat med Frankrike på en tid, då de flesta andra makter slöte fred med detta rike. Det var en fullkomligt falsk beskyllning, att något förut varit aftaladt mellan Frankrike och Danmark rörande prins Contis färd. Danske ministern Meuschen i Dresden fick befallning att inför sachsiska regeringen göra samma förklaring. Äfven vid kejserliga hofvet i Wien visade man sig missnöjd öfver Danmarks hållning. Kristian V lät därför genom sin minister Urbich därstädes framhålla, att man högeligen förundrade sig däröfver, alldenstund det just var danska regeringen, som hade orsak att klaga öfver, det de allierade låtit Conti passera i åsyn af deras egen krigsflotta utan att lägga hinder i vägen för honom.[1]

I följd af det starka motstånd, som August mötte i Polen, och af fruktan för Contis ankomst till motpartiets understöd, sökte den förre genom förbund med andra makter stärka sin ställning. Så ingick han i slutet af augusti med huset Lüneburg en defensivallians af det innehåll, att de båda kontrahenterna skulle bistå hvarandra med 2,000 man till fot och 1,000 till häst, när casus foederis inträdde. Alla kursachsiska och lüneburgska länder inbegrepos i detta förbund. Å Lüneburgs sida nämndes särskildt Sachsen-Lauenburg. I en sekret artikel hette det, att kurfursten af Sachsen vid den då pågående fredstraktaten i Haag och dessutom öfverallt, där så var tjänligt, skulle på bästa sätt verka för Hannovers kurvärdighet. Huset Lüneburg däremot förband sig att med allvar lägga sig vinn om, att

[1] Konseillprotokoll 5, 9, 12 och 23 okt. 1697. DRA.

August måtte få behålla sin polska krona. Om därför denne i följd af tillståndet i Polen nödgades att draga sina trupper ifrån Sachsen öfver till polska republiken, så skulle huset Lüneburg på därom gjord ansökan sända den i alliansen bestämda hjälpen till Sachsens försvar. Men så snart August kommit till ro i Polen, skulle denna skyldighet upphöra, om också framdeles sachsiska trupper drogos från Sachsen till Polen.[1] — Äfven med Sverige sökte konung August vid denna tid få till stånd ett förbund. Han lät genom sin minister grefve Leijonhufvud i augusti för svenska regeringen tillkännagifva sin benägenhet att med Sverige ingå en närmare allians. Med anledning häraf lät förmyndarestyrelsen för Vellingk i Hamburg framhålla, att K. M. reflekterade så mycket mera på detta förslag, som de lüneburgska furstarne och Brandenburg, med hvilka August äfven ämnade ingå förbund, båda stodo i godt förhållande till Sverige och hade ett med K. M. samstämmigt intresse. Af denna förbindelse kunde vid dåvarande bistra konjunkturer trygghet vinnas för nedersachsiska kretsen och deras uppsåt förhindras, som å denna ort sökte uppväcka obestånd. Vellingk skulle nu underrätta sig om, huruvida något dylikt allianstillbud gjorts de lüneburgska furstarne och kurfursten af Brandenburg, och huru de förhöllo sig därtill. Men han borde härvid förfara med stor försiktighet, bland annat därför, att konung August själf på det högsta låtit rekommendera dessa handlingars sekretess.[2] Härmed var den underhandling mellan Sverige och konung August inledd, som sedermera fortgick i öfver två års tid, och som gent mot svenska regeringens ärliga afsikt att få ett förbund till stånd, slutade med den polske konungens svekfulla öfverfall på Livland. Men huru trolöst än denne regent då handlade, kan dock knappast något annat antagas, än att han vid underhandlingens början, då han möttes af så starkt

[1] Traktatsamlingen i HSA. Inget ratificeradt exemplar fanns i arkivet utan endast ett sådant, undertecknadt af parternas ministrar å vanligt papper och med små sigill. Men å en annan handling i samma bundt: »Extensio der defensivallians mit Chursachsen cum articulo secreto $\frac{31\ \text{aug.}}{10\ \text{sept.}}$ 1697» finnes påtecknadt, att förbundet ratificerades af konung August 28 sept. 1697.

[2] »Kongl. senatens protokoll» 17 aug. och K. M. till Vellingk 18 aug. 1697. SRA.

motstånd i Polen, menade ärligt med sitt förslag, åtminstone så ärligt. som en sådan person som han var i stånd till.

De franska sändebuden i Polen, Polignac och Chateauneuf, hade gjort allt hvad i deras förmåga stått för att hålla sina anhängare vid godt mod genom de heligaste försäkringar om Contis snara ankomst med en betydande krigsmakt. Deras förutsägelser gingo så tillvida i fullbordan, att prinsen $^{16}/_{26}$ september med sin eskader af 6 örlogsskepp anlände till Danzigs redd. Dock hade han ej de af sändebuden utlofvade trupperna med sig utan blott en obetydlig styrka på några hundra man. Det föregafs emellertid, att en betydande fransk flotta med en stark krigshär snart skulle följa efter. Prinsens ankomst väckte stor glädje bland hans anhängare. Men franska partiets sak led genast vid Contis ankomst ett ganska svårt nederlag, i det att staden Danzig, omedelbart efter det franska eskadern kastat ankar, beslöt att erkänna sachsiske kurfursten som konung. Äfven vidtogos med kraft och allvar anstalter till stadens försvar, på det att prins Conti ej skulle blifva i stånd att med våld bemäktiga sig densamma. Ett par hundra man, som sökte landstiga, blefvo också genast tillbakadrifna. Äfven staden Marienburg tog parti för August, då den fick underrättelse om, att Danzig gjort så. Sedan de preussiska städerna öfvergått till sachsiska partiet, anhöllo de genom sändebud hos August ifrigt om hjälp. Med anledning häraf fick generalmajor Flemming order att med en betydande del af den sachsiska hären begifva sig till Preussen för att omintetgöra Contis planer. Dessutom beslöts på en senatssammankomst i Krakau, att konung August, därest franska partiet ej gåfve vika för allvarliga föreställningar, medelst ett allmänt uppbåd med skärpa skulle förfara emot detsamma. För att kunna uppträda med desto större kraft, anhöll han om hjälp af kejsaren och kurfursten af Brandenburg. Contis anhängare fortgingo emellertid å sin sida också på den väg, de en gång tagit. Den af konfederationen för nytt val utlysta konvokationen sammanträdde den 10 oktober n. st. Efter några dagars öfverläggning lät kardinalen med några senatorer och 3 à 400 adelsmän $\frac{8}{18}$ oktober bekräfta prins Contis val och för andra gången utropa honom till konung. Beslut fat-

tades om ett allmänt adelsuppbåd för att spärra vägen till Preussen för den sachsiska hären. Äfven beslöt man att hos Ludvig XIV anhålla om hjälp mot Sachsen. Dessutom utsågs en offentlig deputation, som högtidligen skulle inbjuda prinsen att begifva sig in i Polen, dit han skulle ledsagas af en polsk krigshär. Hvad som i hög grad stärkte modet hos kardinalen och hans anhängare, var enligt Storrens uppgift det utspridda ryktet om en fransk flottas ankomst med en stark krigshär, ett rykte som synes ha varit en ren dikt, hopspunnen af Frankrikes sändebud i Polen. Åtminstone försporjes ingenstädes, att man i Frankrike vid denna tid utrustade en stark flotta och här, hvilket, om så verkligen varit fallet, snart af de olika sändebudens berättelser skulle ha blifvit bekant. De franska sändebuden synas följaktligen ha bedragit både polackerna och Conti genom att å ömse sidor öfverdrifva de gynnsamma utsikterna. Särskildt skall abbé Polignac ha varit en mästare häri. Sålunda berättas ifrån Danzig, huru Conti var mycket missnöjd, emedan den af sändebuden utlofvade polska hären ej infann sig.[1]

Med anledning af de franska sändebudens föregifvande, att prins Conti ämnade begifva sig till Polen, hade Storren anhållit om order, huru han skulle förhålla sig mot prinsen, ifall denne infann sig.[2] Förmyndarestyrelsen gaf till svar, att han noga borde rätta sig efter sina förra order. Om han förnam, att det contiska partiet finge öfvervikt, skulle han ej låta förmärka någon opposition mot detsamma eller söka gendrifva dess planer. Infunne sig verkligen prinsen, och hans syften kröntes med framgång, borde Storren utlåta sig på samma gynnsamma sätt emot honom, som han i motsvarande fall hade order att göra mot sachsiske kurfursten. Dock borde han gent emot Conti uppträda med stor försiktighet, emedan de från Frankrike inkomna underrättelserna uppgåfvo, det man numera i Paris betviflade,

[1] Cuypercrona från Danzig till K. M. $^{18}/_{28}$ sept., $^{22}/_{2}$, $^{25}/_{5}$, $\frac{29\ \text{sept.}}{9\ \text{okt.}}$ 1697. Storren från Warschau till K. M. $^{17}/_{27}$ sept., $^{1}/_{21}$, $^{4}/_{24}$, $\frac{8\ \text{okt.}}{28\ \text{sept.}}$ $^{11}/_{1}$, $^{8}/_{18}$ $^{12}/_{22}$, $^{15}/_{25}$ okt. och $\frac{1\ \text{nov.}}{22\ \text{okt.}}$ 1697. SRA.

[2] Storren till K. M. $^{10}/_{20}$ aug. 1697. SRA.

att han skulle lyckas vinna polska kronan. En månad senare fick Storren befallning att åter begifva sig tillbaka till Berlin, emedan Sverige måste hafva något sändebud hos kurfursten. Före sin afresa skulle han emellertid framhålla för svenska regeringens andra ombud i Polen, Wachschlager, att denne, tills han finge vidare besked, skulle förhålla sig fullkomligt indifferent. En dylik order fick äfven Wachschlager själf emottaga.[1] Förmyndarstyrelsen underrättade dessutom residenten Cuypercrona i Danzig om de order, som Storren och Wachschlager fått sig tillsända, alldenstund stadens invånare visat sig oroliga öfver det utspridda ryktet, att Sverige gynnade Contis planer på polska kronan.[2] K. M. hade i den polska valsaken ej haft något annat syfte än det, att republiken måtte bevaras uti sin frihet och sina befogenheter såväl vid valet som vid alla andra tillfällen, hvadan man ej visade något större intresse hvarken för det ena eller andra partiet.[3]

Prins Contis försök att sätta sig i besittning af polska kronan väckte ganska stor oro vid hofvet i Berlin. Fredrik III, som i det stora europeiska kriget hörde till Frankrikes motståndare, ville på intet villkor, att Ludvig XIV:s kandidat, af hvilken Brandenburg hade föga godt att vänta, skulle uppstiga på Polens tron.

Han anhöll därför, att svenska regeringen enligt förbundet måtte sända honom hjälptrupper, alldenstund Brandenburg skulle råka i ett farligt läge vid det inbördes krig, som syntes skola utbryta i Polen. Kurfursten hade nämligen att befara allahanda fientligheter af Conti. Till att börja med önskade han, att man måtte sända honom 1,000 man från Pommern. Detta skulle ha en mycket god verkan, emedan det däraf blefve tydligt, att Sverige och Brandenburg i denna fråga uppträdde fullkomligt eniga. Äfven tillkännagaf kurfursten, att han numera hade erkänt August af Sachsen som Polens konung. Contis åtgöranden hade alltså nödgat de brandenburgska statsmännen att taga ett

[1] K. M. till Storren 6 sept. och 8 okt. samt till Wachschlager 11 okt. 1697. Utr. Reg. SRA.

[2] Cuypercrona till K. M. $\frac{13}{23}$ okt. och $\frac{23 \text{ okt.}}{2 \text{ nov.}}$ 1697. SRA.

[3] K. M. till Cuypercrona 13 nov. 1697. Utr. Reg. SRA.

bestämdt parti i den polska valstriden Af det föregående framgår, att man i Berlin ej fann sig synnerligen tilltalad af den sachsiske kurfurstens val. Fredrik III följde nu den gamla bepröfvade regeln, att man af två onda ting bör välja det minst farliga, och bestämde sig alltså för den sachsiske kurfursten.[1] Men då August anhöll, att Brandenburg måtte sända honom hjälptrupper mot Conti, svarade han afvisande.[2]

Svenska regeringen svarade likaledes afböjande på kurfurstens anhållan om hjälptrupper. K. M. kunde ej förmoda, att Brandenburgs område skulle utsättas för några fientligheter. För öfrigt föreföll det K. M. betänkligt att under pågående holsteinska och mecklenburgska stridigheter blotta sina tyska provinser på krigsfolk.[3] Om svenska regeringen emellertid hade haft aldrig så godt om trupper, hade den troligtvis ändock dragit sig för att sända brandenburgske kurfursten någon hjälp. Det skulle nämligen förefallit, om så hade skett, som om Sverige i likhet med Brandenburg tagit öppet parti för August mot Conti, hvilket skulle varit fullkomligt i motsats till Sveriges verkliga politik i valstridigheterna, alldenstund denna gick ut på att förhålla sig helt och hållet indifferent, till dess det blefve klart, hvilketdera partiet, som verkligen segrade.

Rörande polska valfrågan kom Sverige äfven att brefväxla med de ryska statsmännen. Tsaren hade under sin europeiska resa genom sina ambassadörer i slutet af oktober inför Lillieroot i Haag låtit uttala sitt stora bekymmer öfver Contis försök att beröfva August polska kronan. Särskildt hade tsaren blifvit oroad öfver en underrättelse, som han fått från Stockholm, att grefve d'Avaux sökte draga Sverige öfver på Contis sida. Dock hoppades man, att d'Avaux ej skulle lyckas i sina bemödanden. Ambassadörerna uttalade slutligen en mängd vackra försäkringar om tsarens goda afsikter och varma vänskap för Sverige.[4]

[1] Kurfursten Fredrik III till Wincler 27 juli, 12 och 28 sept., 3 okt. 1697. Betr. die Polnische Königswahl. Schweden. Relationen BSA.

[2] Kurfursten Fredrik III till konung August i Polen 15 okt. 1697. Polnische Königswahl 1696, 1697. BSA.

[3] Svar på de kurbrandenburgska punktationerna 17 sept. 1697. Utr. Reg. SRA.

[4] Lillieroot till K. M. $\frac{30 \text{ okt.}}{9 \text{ nov.}}$ 1697. SRA.

Den ene af de ryska ambassadörerna, Le Fort, lät i en särskild skrifvelse till Bengt Oxenstierna göra samma erinringar inför denne. Med anledning häraf lät Oxenstierna försäkra Le Fort, att K. M. hvarken ämnade att på minsta sätt blanda sig i det polska konungavalet eller förena sig med något parti mot republiken. Fastmer hade K. M:s afsikt alltifrån valfrågans uppkomst varit riktad därhän, att den polska nationen så väl i denna sak som i allt annat måtte lämnas vid sin gamla frihet. I slutet af skrifvelsen tillade Oxenstierna, att man vid svenska hofvet ej hade sig bekant, det d'Avaux skulle ha gjort Sverige någon anmodan om hjälp åt prins Conti, och ännu mindre hade K. M. förbundit sig till något dylikt.[1]

Conti låg en tid bortåt kvar med sina skepp vid Danzig för att afvakta händelsernas utveckling; och dessa utvecklade sig ej till hans fördel. Cuypercrona skrifver i slutet af oktober, att prinsen numera insåg, att han blifvit bedragen af polackerna, och att de ej brydde sig så mycket om hans person som hans pengar, hvadan han nu fattat beslutet att segla hem igen till Frankrike.[2] Han beklagade sig öfver, att man i Polen ej uppfyllt det ringaste af de löften, som gifvits honom före hans afresa, och förklarade, att han efter sin ankomst till Danzig ej hört af något annat än fordringar att bekomma penningar. Polackerna å sin sida voro föga nöjda med Conti, ty denne visade sig ganska försiktig med afseende på sina penningeutgifter, så att hans anhängare klagade öfver, att de ej blifvit tillräckligt belönade för sina gjorda tjänster.[3] Särskildt mot staden Danzig vände sig Contis vrede, alldenstund man just vid hans ankomst dit tagit parti för konung August. Kort före sin hemresa bemäktigade sig prinsen därför några af stadens skepp. Detta framkallade stor oro och förbittring i Danzig. Stadsmyndigheterna läto utan åtskillnad fängsla

---

[1] K. M. till moskovitiske ambassadören Le Fort 20 nov. 1697. Utr. Reg. SRA.

[2] Enligt Wachschlager skulle polackerna ha lofvat att möta honom med en armé om 20,000 man, då han kom till Polen. Wachschlager till K. M. 4 okt. n. st. 1697. SRA.

[3] Storren till K. M. $\frac{22 \text{ okt.}}{1 \text{ nov.}}$ och $\frac{5 \text{ nov.}}{26 \text{ okt.}}$ 1697. SRA.

alla fransmän inom stadens område och lägga beslag på deras ägodelar. Därjämte anförde man klagomål öfver Contis handlingssätt inför franske ambassadören Polignac med anledning af den oförrätt, som tillfogats staden. Detta oaktadt behöll prins Conti de tagna fartygen. Den sachsiske befälhafvaren, generalmajor Brand, som med några hundra man stod vid Marienburg, begaf sig då helt oförmodadt till trakten af Danzig och tillfogade Contis anhängare betydande afbräck. Särskildt i Olivaklostret utöfvade han vedergällningsrätt på franska partiet och tog ett stort byte. Några dagar senare lyftade Contis eskader ankar och lämnade Danzig, medförande de tagna skeppen.[1]

Kort efter det ofvannämnda händelser passerat vid Danzig, ankom Conti till Köpenhamn. De danska ministrarne tillkännagåfvo emellertid för den franske ambassadören därstädes, att staden Danzigs skepp måste stanna på Köpenhamns redd, tills man finge närmare underrättelse om, huru med dem förhölle sig. Ambassadören måste ställa sig detta till efterrättelse och gifva befallning om skeppens kvarhållande. Prinsen själf hade audiens hos Kristian V 7 november, men infann sig däremot ej på en »assemblée», som drottningen den följande dagen för hans skull tillställde. Man blef häröfver vid danska hofvet ganska missnöjd. Leijonclo utlät sig först, att han förmodade, det Conti ej infann sig, emedan han blifvit förargad öfver danzigerskeppens kvarhållande. Senare sade han sig ha fått veta, att saken berodde på en ceremonitvist, i det att prins Conti såsom vald polsk konung ej ville gifva danske kronprinsen handen, hvarför man lät honom förstå, att han då ej heller kunde få träffa drottningen. Möjligen hade båda dessa saker bidragit till prinsens uteblifvande. Visst är, att han den följande dagen 9 november lämnade Köpenhamn med sin eskader, utan att de vanliga höflighetsbetygelserna medelst kanonskott ägnades honom. Samma dag som han afreste, kom från konung August en polsk ambassadör, grefve Karl Leijonhufvud, till Köpenhamn, hvilken nu med tillfredsställelse fick höra, både huru Conti skilts ifrån dan-

[1] Cuypercrona till K. M. $^{23}/_{9}$, $^{27}/_{9}$, $\frac{30 \text{ okt.}}{9 \text{ nov.}}$, $^{3}/_{13}$ och $^{6}/_{16}$ nov. 1697. SRA.

ska hofvet, och huru de af honom tagna danzigerskeppen blifvit kvarhållna.[1]

Hade danska regeringen under Contis försök att bemäktiga sig den polska kronan råkat ut för ett särdeles svårt val angående den hållning, som den borde intaga gent emot de två pretendenterna, så kom förmyndarestyrelsen i Stockholm i ett ej mindre trångmål vid sachsiske ministern Boses ankomst dit. Denne hade efter sitt i Köpenhamn misslyckade försök att lägga hinder i vägen för Contis färd till Polen begifvit sig öfver till Sverige. Särdeles långa och lifliga diskussioner fördes i rådet öfver frågan, huru man skulle förhålla sig mot Bose. Mot slutet af september förekom första öfverläggningen härom, och de olika rådsherrarne visade sig därvid vara af tämligen likartade åsikter. Bengt Oxenstierna ansåg, att man måste gå försiktigt till väga, så att man ej gaf anledning till några misstankar. Särskildt framhöll han, huru den i Stockholm befintlige polske ministern von Sacken ännu ej hade tillkännagifvit, att något rätt konungaval hade försiggått i Polen.[2] Grefve Wrede upplyste om, att von Sacken utlåtit sig, det han hoppades, att Bose ej måtte bli emottagen såsom en kunglig polsk minister, utan endast såsom ombud för kurfursten af Sachsen. Själf ämnade von Sacken ej erkänna Bose såsom polsk minister. Äfven Gyldenstolpe manade till försiktighet, så att man ej med anledning af denna fråga stötte sig med polska republiken. Svaret till Bose affattades därefter på följande sätt: »Efter Kongl. May:t tillförene har försäkrat Republiken, att H. M:t ej vill blanda sig uti deras väsende och konungaval, hafvandes bem. Republik ej ännu gifvit tillkänna, huru därmed aflupit, så kunde man

[1] Leijonclo till K. M. 8, 12, 15 och 22 november 1697. SRA. Man var i Stockholm ej synnerligen nöjd med prins Contis tilltag att bemäktiga sig åtskilliga af staden Danzigs skepp. Då Leijonclos bref från Köpenhamn rörande denna sak upplästes i rådet, utlät sig grefve Wrede, att det vore ett farligt exempel, om främmande makter på dylikt sätt tillätos att göra priser i Östersjön och föra dem bort med sig. Gyldenstolpe förklarade, att man måste, så vidt görligt var, söka hämma dylikt med godt manér och därom rådslå med danska regeringen. Man uttryckte för öfrigt den förhoppningen, att Kristian V ej skulle medgifva prins Conti att låta de tagna skeppen passera genom Öresund, alldenstund ett dylikt tilltag annars kunde få elaka följder. »Kongl. senatens protokoll» 15 nov. 1697. SRA.

[2] För öfrigt påpekade Bengt Oxenstierna, att von Sacken hörde till kardinalens parti, som höll på prins Conti.

ej annat än önska, att man sig forderligst därom ville förena, och att slutet däraf måtte så avantageust för hans herre utfalla, att K. May:t snart måtte få tillfälle sig med honom själf däröfver att hugna.» Därjämte skulle man muntligen tillkännagifva för honom, att hans kreditiv ej kunde mottagas, alldenstund det ej enligt öfligt bruk var affattadt på latin och ej heller försegladt med det vanliga polska sigillet.[1]

Några dagar senare 30 september hölls en ny öfverläggning rörande ofvannämnda fråga, och nu var man ej längre så enig. Bose hade för Oxenstierna tillkännagifvit, att hans principal numera blifvit krönt till Polens konung. Med anledning häraf ansåg Oxenstierna, att Bose ju förr dess hellre borde emottagas såsom kunglig polsk minister. Man kunde i Polen ej taga någon anstöt häraf, alldenstund England, Holland och Danmark mottagit kurfurstens ministrar såsom kungliga polska sändebud. Det var så mycket viktigare att tillmötesgå Bose, som han den föregående dagen utlåtit sig, att han utan ringaste dröjsmål måste begifva sig bort. Visade man sig i denna punkt ogen, kunde däraf följa, att konung August blefve en mot Sverige oförsonlig fiende. Han skulle blifva en så mycket farligare sådan, som han på sin sida hade både ryske tsaren och Brandenburg och kunde därjämte hoppas på hjälp af kejsaren, England och Holland. Änkedrottningen gaf sitt fulla bifall åt Oxenstiernas mening. Med honom instämde äfven Axel Wachtmeister, grefve Stenbock, grefve Stålarm och grefve Gyllenborg. Men som man vid detta rådssammanträde af Leijonclos bref från Köpenhamn fick underrättelse om prins Contis färd genom Öresund till Polen, så ställde sig det s. k. franska partiet bland rådsherrarne mycket bestämdt emot Oxenstiernas åsikt och yrkade, att man ej skulle förhasta sig. Grefve Wrede förklarade, att von Sacken ännu ej hade fått någon särskild underrättelse om konung Augusts kröning, hvadan det var bäst att handla försiktigt. Man borde ej fatta något afgörande beslut, innan man finge se, huru Contis företag komme att aflöpa. Sverige behöfde alls icke rätta sig efter Englands, Hollands

[1] Rådsprotokoll »hållet på Carlberg» 20 sept. och »Kongl. senatens protokoll» 24 sept. 1697. SRA.

och Danmarks exempel. På samma sätt utlät sig grefve Gyldenstolpe. Man borde afvänta, hvilken utgång den polska konfederationen finge, så att K. M. ej råkade i oenighet med republiken. Om man ej försiktigt sökte vinna tid, kunde man råka ut för obehaget att först gratulera den ene af pretendenterna och sedan bli nödgad att göra detsamma med den andre. Grefve Falkenberg och Christoffer Gyllenstierna anslöto sig till samma mening. Grefve Wallenstedt gaf uppslag till det beslut, som fattades. Ett af de vid föregående rådssammanträde nämnda skälen emot Boses mottagande, att hans kreditiv ej var uppsatt på latin, hade bortfallit, alldenstund han medförde utom ett tyskt äfven ett latinskt exemplar. Nu menade Wallenstedt, att man för att vinna tid borde närmare underrätta sig om, huru hans kreditiv var uppsatt. Som det emellertid var farligt att alldeles afslå hans anhållan, kunde man ju säga, att han skulle bli admitterad. I öfverensstämmelse härmed fattades slutligen resolution. Bose skulle såsom en annan kunglig minister admitteras, men man borde dessförinnan begära kopior af hans kreditiver, hvarefter det ena eller andra kunde lämpas, som var att påminna.[1] Härmed var en utväg funnen att vinna tid, och det visade sig snart, att franska partiet genom denna manöver nått sitt syftemål, att få saken uppskjuten, tills valfrågan i Polen hade vunnit fullständig klarhet.

Den 4 oktober hölls ny öfverläggning om Boses audiens. Till det s. k. franska partiets förmån talade nu bland annat Storrens och Wachschlagers senaste skrifvelser, som upplästes i rådet och voro af det innehåll, att många polacker ej voro nöjda med sachsiske kurfurstens kröning, och att prins Contis ankomst till Danzig ökat oron i Polen och stärkt motståndet mot konung August. Egentliga skälet för sin opposition funno emellertid Oxenstiernas motståndare i Boses kreditiv. Gyldenstolpe förklarade, att i detta hade blifvit infördt något essentielt emot föregående curialia, i det att K. M. blott fick titeln serenitas i st. f. maje-

[1] Rådsprotokoll »hället på Carlberg» 30 sept. 1697. SRA. Äfven den följande dagen hölls öfverläggning i rådet angående denna sak, hvarvid man utlät sig ungefär på samma sätt som vid föregående rådssammanträde. »Kongl. senatens protokoll» 1 okt. 1697. SRA.

stas, hvilket förut alltid varit brukligt emellan de svenska och polska konungarne. Till och med grefve Stenbock, Oxenstiernas ifrige anhängare vid förra öfverläggningen om denna fråga, ansåg detta vara ett stort fel i kreditivet, hvadan man borde framhålla för Bose, att det ej kunde mottagas. Oxenstierna medgaf, att det var felaktigt, men som det säkerligen berodde på ett misstag, borde man ej fästa så stor vikt därvid. Slutligen gjorde Oxenstierna själf förslag om det beslut, som fattades. Detta innehöll, att Bose ej offentligen kunde bli emottagen, innan han fått nytt kreditiv. Men om han var nöjd med en audiens »såsom in privato», så skulle en dylik medgifvas honom.[1] Sålunda hade den meningen för tillfället segrat i rådet, att man borde afvakta tiden, innan man fattade något definitivt beslut i valfrågan.

Striden var emellertid ej slut med ofvan nämnda resolution. Då Bose fick veta, hvad fel man funnit i hans kreditiv, förklarade han, att det ej hade blifvit så uppsatt med afsikt, utan genom förbiseende af dem, som expedierat detsamma. Detta kunde man ju lätt inse däraf, att hans konung ej kunde fordra någon annan titel af svenska regeringen, än den han själf gaf. Bose anhöll därför, det man måtte vara nöjd med en försäkran af honom, att felet skulle rättas, och således ej för det skedda misstagets skull låta honom vänta med recreditivet, alldenstund han med det allra första måste lämna Stockholm. Dessutom begärde han, att titeln konung borde tilläggas hans principal, då svenska regeringen mottoge honom i audiens. Franske ambassadören d'Avaux försökte däremot att omintetgöra Boses planer. I detta syfte uppgaf han, att han hade fått underrättelse från Polen, det prins Conti i Marienburg blifvit krönt till polsk konung. Största delen af de förnäma familjer, som förut hållit med kurfursten af Sachsen, hade jämte de polska arméerna öfvergått till prinsens parti. D'Avaux ville lämna denna upplysning, på det att man i Stockholm ej måtte mottaga den ankomne sachsiske ministern såsom ett kungligt polskt sändebud.[2] Af det före-

[1] Rådsprotokoll »hållet på Carlberg» 4 okt. 1697. SRA.
[2] »Kongl. senatens protokoll» 8 okt. 1697. SRA.

gående framgår, huru dessa uppgifter af d'Avaux voro fullkomlig osanning.

Med anledning af Boses begäran, att man måtte öfverse med felet i hans kreditiv, kom det 8 oktober till en synnerligen liflig och långvarig diskussion i rådet. Oxenstierna talade som förut för eftergift mot Bose. Det hade händt förr flera gånger, att K. M. mottagit bref, å hvilka titeln majestas ej varit utsatt. Bose lofvade ju för öfrigt, att felet skyndsamt skulle rättas, och man kunde ju på det kraftigaste förbehålla sig K. M:s rätt i denna sak. Hans fordran, att August i audiensen skulle erhålla kunglig titel, bekymrade emellertid Oxenstierna mera än kreditivet. Men han befarade, att om Bose ej fick bifall i denna punkt, skulle han resa sin väg. Oxenstiernas böjelse för medgörlighet fann denna gång ej det ringaste bifall. August var en så pass politisk herre, menade grefve Stenbock, att han väl borde veta, huru ett kreditiv skulle uppsättas. Den ene rådsherren efter den andre motsatte sig såväl under öfverläggningen som vid voteringen mycket bestämdt, att man genom kreditivets mottagande skulle förorsaka K. M. någon kränkning eller skada. Slutligen föreslog Gyldenstolpe, att man på ett vänligt sätt måtte föreställa Bose, att händerna voro regeringen bundna, så att den ej kunde mottaga ett dylikt kreditiv, isynnerhet som konungen var minderårig. Man borde hemställa till hans eget afgörande, om det ej vore bäst, att han ej gjorde sig så brådtom med sin afresa, utan i stället stannade kvar, tills han finge ett rätt uppsatt kreditiv. Hvad den andra punkten om audiensen angick, menade Gyldenstolpe, att den kunde lämnas obesvarad. Detta förslag gillades. Vice ceremonimästaren Sparfvenfelt fick i uppdrag att föreställa Bose denna regeringens mening. Det var på f. m. 8 oktober, som detta beslut fattades.[1]

På eftermiddagen samma dag var åter igen rådsammankomst. Sparfvenfelt, som nu uträttat sitt uppdrag hos Bose, inkallades för att redogöra för huru hans mission aflupit.

[1] »Kongl. senatens protokoll» 8 okt. 1697. SRA. Huru stor vikt man fäste vid förevarande fråga framgår bland annat däraf, att rådsprotokollet af 8 okt. f. m. upptar så stort utrymme som 40 sidor folio bland handlingarna. Äfven de öfriga protokollen öfver denna fråga äro ovanligt vidlyftiga.

Han berättade, att Bose ej blott var nöjd att bli vid den första annunciationen med tillagda villkor, utan också ville uppehålla sig i Sverige, tills han fått ett nytt kreditiv. Han förmodade, att han ganska snart skulle kunna erhålla ett dylikt, alldenstund han redan gjort anhållan därom hos sin konung. Denna underrättelse väckte i rådet den största glädje. Tillfredsställelsen kunde knappast ha varit större, om Sverige i ett farligt krig vunnit en stor seger öfver sina fiender. Bengt Oxenstierna, som förut varit så rädd för, att Bose missnöjd skulle resa bort, utlät sig nu helt belåten, att i statssaker betyder det mycket att vinna tid. Det torde dröja en 6 à 7 veckor, innan det nya kreditivet hann anlända, och under tiden kunde man se till, huru förhållandena utvecklade sig i Polen. För öfrigt uttryckte Oxenstierna såsom sin åsikt rörande den polska valstriden, att det vore bättre om August lyckades försvara sin krona, än att någon annan finge den, på hvilken man ej kunde lita.[1] Äfven de andra rådsmedlemmarne uttryckte sin stora tillfredsställelse öfver Boses beslut.[2] Denne hade samma dag den honom »in privato» beviljade audiensen, hvarmed han visade sig fullt tillfredsställd.[3]

Med Contis afresa från Danzig ljusnade utsikterna i Polen för konung August i hög grad. I slutet af november skref Storren från Warschau, att de förnämste af contiska partiet numera allmänt sökte att, så godt de kunde, förlika sig med August. En stor del af de polacker, som för Contis skull begifvit sig till Danzig, visade efter sin återkomst därifrån lika stor ifver för konung August som förut för den franske prinsen. De utforo i klander mot den senare och klagade öfver hans sparsamhet, som hindrat dem att uträtta något för partiets bästa. Då Storren i december afreste från Polen, skref han, att han lämnade konung August i ett ganska lugnt och tryggt tillstånd.[4] Konfederationen fortfor emellertid att äga bestånd. Dess förnäm-

[1] Framtiden jäfvade, som bekant, den gamle kanslipresidentens mening, i det att Sverige väl ej kunde få en mera opålitlig och trolös granne än konung August.

[2] »Kongl. senatens» protokoll 8 okt. 1697. SRA.

[3] K. M. till Lillieroot 20 nov. 1697. Utr. Reg. SRA.

[4] Storren till K. M. $^{16}/_{26}$ nov., $^{22}/_{3}$, $\frac{26 \text{ nov.}}{6 \text{ dec.}}$ och $^{3}/_{13}$ dec. 1697. SRA.

ste medlem var kardinalen, som dels icke ville öfvergifva sina medkonfedererade och dels ännu hoppades på Contis återkomst och Frankrikes bistånd.[1] Kardinalen sökte liksom förut konung Augusts stöd hos kurfursten af Brandenburg, som fortfarande utöfvade medlarerollen i Polen. Han klagade öfver de kungliga truppernas våldsamma framfart och konungens hårda förfarande emot honom själf, i det att man beröfvat honom af hans egendom till ett värde af 100,000 gulden. Kurfursten visade sig genast villig att råda August till moderation. Han lät i en skrifvelse till sin minister Hoverbeck i Polen framhålla, huru han fått underrättelse om, att några unga rådgifvare sökte förmå konung August att göra sig suverän och kasta ständernas rättigheter öfver ända. Hoverbeck skulle med anledning häraf allvarligt råda konungen att akta sig för våldsamma åtgärder, som ingenstädes passade mindre än i Polen. August borde tvärt om genom milda och vänliga medel söka draga motpartiet öfver på sin sida. Med samma nit, som kurfursten Fredrik III sökte förmå August till moderation, lade han sig äfven vinn om att få kardinalen medgörligare. Han kunde ej begripa, hvarför denne ensam gjorde motstånd, isynnerhet som han ej hade någon hjälp att vänta från Frankrike. Hoverbeck fick order att för kardinalen framhålla, i hvilken fara han störtade sig, om han fortfore med sitt envisa motstånd. Hoverbeck skulle därför ifrigt verka för, att kardinalen måtte förlika sig med konung August.[2] Kurfurstens bemödanden att försona partierna kröntes så småningom med framgång. Dock dröjde det långt in på året 1698, innan kardinalen och konfederationen bekvämade sig till förlikning. De konfedererade sammanträdde sinsemellan och med konungens ombud i Lowicz 18 febr. n. st. Man lyckades emellertid ej komma till någon enighet. Likväl hade sammankomsten gynnsamma följder för August. En stor del af konfederationen, nämligen dess medlemmar från Lill-Polen och några voivodskap från Stor-Polen, öfvergingo på konungens sida. Kardinalen med en

---

[1] Wachschlager till K. M. 31 dec. n. st. 1697 och 17 jan. n. st. 1698. SRA.

[2] Kurfursten Fredrik III till Hoverbeck $^{4}/_{14}$, $^{8}/_{18}$, $^{16}/_{26}$ jan. 1698. Polnische Königswahl 1696, 1697. BSA.

mängd anhängare från Stor-Polen kvarstod fortfarande i konfederationen utan att ingå någon öfverenskommelse med konung August. Först fram i maj månad bekvämade sig de återstående medlemmarne af oppositionen till förlikning.[1] Härmed kunde konung August anse sin ställning i Polen tryggad. Men därför var det ingalunda lugn och frid i hans nya konungarike. Wachschlager skildrar i sina relationer, huru split och strid allt fortfarande rasade i Polen, och huru många polacker med hat betraktade den främmande regenten, särskildt i följd af de öfvergrepp, hvartill de sachsiska trupperna gjorde sig skyldiga. Denna oro och detta jäsande missnöje i Polen kom också några år senare att få viktiga följder.

I samma mån, som konung August befäste sitt välde i Polen, försvunno i Frankrike förhoppningarna om någon framgång för prins Conti. Ludvig den XIV förklarade öppet, att prinsen hade blifvit bedragen af alla i Polen, ja, t. o. m. af den franske ambassadören abbé Polignac. Denne blef därför i Paris i högsta grad tadlad. Ännu in på året 1698 sades emellertid franska partiets anhängare i Polen ha försökt öfvertala prinsen, att han måtte bemäktiga sig polska kronan. Prinsen skulle härtill ha svarat, att, när hans anhängare verkligen voro i stånd att öfverlämna kronan åt honom, vore han villig att mottaga den, men han hade ej lust att göra flera sådana försök som den förra gången. Han klagade mycket öfver det emottagande, som han hade rönt af polackerna. Man slog därför snart i Frankrike all tanke på den polska konungakronan ur hågen. I februari skref den svenske residenten Palmquist från Paris, att Ludvig XIV i Rom låtit förklara, att han ej längre gjorde anspråk på den polska kronan för prins Conti, hvilken ej heller själf längre eftersträfvade densamma.[2] Härmed var August obestridd innehafvare af den polska tronen.

Den sachsiske ministern Bose, som vållat de svenska statsmännen så många bekymmer vid tiden för Contis vi-

---

[1] Wachschlager till K. M. 31 jan., 4, 14, 21, 28 febr., 1, 4, 7, 14 mars, 2, 9, 13, 16, 20 och 23 maj n. st. 1697. SRA.

[2] Palmquist till K. M. $^{12}/_{22}$, $^{19}/_{29}$ nov. $\frac{\text{26 nov.}}{\text{6 dec.}}$ $^{3}/_{13}$, $^{10}/_{20}$, $^{17}/_{27}$ dec. 1697, $\frac{\text{26 jan.}}{\text{7 febr.}}$ och $^{11}/_{21}$ febr. 1698. SRA.

stelse på Danzigs redd, kom att stanna rätt länge i Sverige. Den offentliga audiens, som han fordrat, kunde först i början af januari beviljas honom, alldenstund han ej förut fick nytt kreditiv. Man hade alltså i Stockholm vunnit, hvad man önskade, nämligen tid. Det var numera tydligt nog, att Conti ej längre hade någon utsikt till framgång i Polen. Svenska regeringen gjorde därför ej den ringaste svårighet med att mottaga Bose som kunglig polsk minister. Den audiens, som nu beviljades honom, var på en gång hans mottagnings- och afskedsaudiens vid svenska hofvet. Han visade sig mycket nöjd med densamma och utlät sig, att han ej skulle underlåta att högeligen berömma svenska regeringen för de hedersbetygelser, som ägnades honom.[1] Äfven afgick vid samma tid gratulationsskrifvelse till konung August med anledning af den senares uppstigande på polska tronen.[2] Det såg alltså ut, som om ett godt förhållande skulle blifva rådande mellan Sverige och Polen. Enligt det förslag, som konung August det förgående året gjort om ett förbund mellan de båda rikena, sökte svenska regeringen med allvar få ett dylikt till stånd. Underhandlingen härom fortgick ett par års tid, tills den i början af år 1700 i följd af den polske konungens trolösa politik fick en sorglig afslutning uti det svekfulla anfallet på Livland.

[1] K. M. till Wachschlager 14 jan. 1698. Utr. Reg. Kanslikoll.-protokoll 4 och 7 jan. 1698. SRA.

[2] Ad regem Poloniæ Augustum II congratulatoria ob acceptam majest:is dignitatem et regni Polonici coronam .. 12 jan. 1698. Utr. Reg. SRA.

Strödda meddelanden och aktstycken.

Ryska berättelser om slaget vid Narva.

När i höst tvåhundraårsminnet af slaget vid Narva kan firas, saknas ännu en i detalj gående, allsidigt kritisk undersökning om den mångomskrifna drabbningens förlopp. De ansatser till sådana, som finnas hos Mankell, *Uppgifter rörande svenska krigsmaktens styrka* etc. s. 333 f., och i anslutning till honom hos Sarauw, *Die Feldzüge Karl's XII* (Leipzig 1881), s. 52—9, äro dels för kortfattade, dels sakna de hvarje diskussion af de nyttjade källorna, hvarför man vid begagnandet af dessa skildringar är nödsakad att gissningsvis sluta sig till de uppgifter, på hvilka författarne stödt sig. Hvad den svenska litteraturen i frågan beträffar, har den i det väsentligaste rört sig inom den ram, som uppdrogs af en omedelbart efter slaget publicerad officiel relation: *Kårt doch Sanfärdig Berättelse etc.*[1] Hvarken Adlerfeldt eller Nordberg skilja sig i mer betydande punkter från denna relation; blott hafva de försökt att tillöka dess uppgifter, hvarvid särskildt den sistnämnde flitigt kompilerat från andra tillgängliga berättelser. Af sådana samtida berättelser föreligger ett stort antal[2]; de, som jämte den nämnda tilldragit sig mest uppmärksamhet, torde vara de båda, hvilka tillskrifvas de i slaget tillfångatagna generalerna von Hallart och von Langen.[3]

[1] Den fullständiga titeln på denna relation, hvilken föreligger i flere varianter, är: Kårt doch Sanfärdig Berättelse Om den Glorieuse och i Manna minne Oförlijklige Seger, Hwarmed den Aldrahögste Gud den 20. November hafwer behagat wälsigna Kongl: May:tz af Swerige Rättmätige Wapn emot Dess trolöse Fiende Czaren af Muscow. Narva den 28. Novemb: 1700. — Jfr. Limiers, Historie de Suède sous le regne de Charles XII, V, s. 77.

[2] Den tryckta förteckningen öfver Kongl. bibliotekets samling af dylika berättelser upptager utom massor af varianter och öfversättningar ej mindre än 21 särskilda nummer beträffande Narvaslaget.

[3] »General Lieutnantens och Öfwer-Ingenieurens Ludwig Nicola von Allart — — Relation och sannfärdige Berättelse om Ryssiskes Czaren och Hans Folcks grufweliga Förskräckelse och Förbistring til Konungen i Pohlen» samt »Copey des Gen. Major Baron Langen bey dem Moscowitischen Czaren residirenden Envoyé Ihr. K. M. von Pohlen aus seinem Gefängnüss in Narva sub. dato d. 13 Decemb. Anni 1700. styli novi an den König. Augustum abgelassenen Briefes.»

Då dessa bägge intagit en tillräckligt framstående plats i tsar Peters omgifning för att kunna få tillförlitliga uppgifter, borde de hafva värdefulla saker att meddela. Tryckandet af deras berättelser har emellertid tydligen skett på svenskt initiativ, och följden har blifvit, att dessa i deras föreliggande form ej erbjuda någon pålitlig hjälp för kontroll af den nämnda officiella framställningen. Ett godt bidrag till sådan kontroll hade däremot kunnat erhållas, om man publicerat Hallarts dagbok öfver krigshändelserna hösten 1700, af hvilken en prydlig renskrift bevarats i Sverige alltifrån fångenskapens dagar [1]. Denna intressanta journal har först för några år sedan offentliggjorts i en baltisk publikation. [2]

Emellertid har denna svenska version af slagets förlopp naturligtvis ej blifvit oemotsagd från rysk sida, äfven om dessa invändningar ej varit så skarpa och tungt vägande, att de förmått framkalla en kritisk revision. Den ryska uppfattningen kommer särskildt till tals i det kända arbetet *Journal de Pierre le Grand*[3], s. 34 f.; i senare tid har Ustrjalov i viss mån sökt gifva den vetenskaplig häfd — tyvärr äro hans undersökningar oss svenskar svårtillgängliga.

Den kritiska frågan, i hvilken mån *Journal de Pierre le grand* förtjänar sitt namn och förtjänar tilltro, hör icke hit; säkert är, att den framställning, som där gifves af förloppet vid Narva, icke är helt densamma, som tsar Peter omedelbart efter sitt nederlag ville se bekantgjord. Hurudan denna sistnämnda var, därom hafva vi kännedom tack vare den danske diplomaten i Moskva Paul Heins, hvars insats för krigslågans upptändande varit så betydelsefull. Då tsaren sent om sider brutit freden med Sverige och angripit Ingermanland, måste Heins stanna kvar i Moskva, trots det att hans konung uttryckt sin bestämda önskan, att han skulle äfven under kriget uppehålla sig i den ryske monarkens närhet. Att efterkomma denna önskan stötte nämligen från början på den svårigheten, att tsaren ogärna såg de i viss mån såsom spioner fruktade utländska gesanterna i sitt följe; [4] när sedan Traventhalfreden blef känd, blef stämningen mot Danmark så bitter, att Heins, som rent af fruktade för sin personliga säkerhet, ej alls kunde tänka på sådana ynnesttecken, som att få inställa sig i fältlägret. I Moskva bidade Heins sedan med oro budskap från den svenska gränsen, och hans korrespondans med den danska regeringen [5] låter oss successivt följa,

---

[1] I svenska riksarkivet.

[2] Bienemann, *Das Tagebuch des Generals von Hallart über die Belagerung und Schlacht von Narva 1700* (tr. i *Beiträgen zur Kunde Ehst-, Liv- und Kurlands, Reval 1894*).

[3] Här citerad i Londoneditionen af år 1773.

[4] Heins till Sehested. Moskva d. 18 nov. 1700. *Danska riksarkivet.* Undantag gjordes för konung Augusts sändebud, den nämnde generalmajoren Langen, men därtill var tsaren genom sin allians med konung August förpliktad. Dessutom räknade han naturligtvis på att draga fördel af Langens militära duglighet.

[5] Förvarad i danska riksarkivet.

huru de första ängsliga ryktena om katastrofen vid Narva nådde fram, huru tsaren, när saken ej stod att förneka, ville ha olyckan betraktad, och huru man sökte gifva bättre förhoppningar för framtiden.

Då dessa Heins' meddelanden skänka en ganska intressant — ehuru till stor del tendensiöst färglagd — bild af ställningen på den ryska sidan men de icke veterligen äro i den historiska litteraturen observerade, återgifvas de här, beledsagade af några hänvisningar till ett eller annat motsvarande ställe i de mest kända samtida framställningarna öfver Narvaslaget.

* * *

1. *Bref från Heins till Sehested*, Moskva 1700, december 8.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

P. S. Il se repand aujourdhuy un grand et teribble bruit par des passager qui son venus de Novgorodt, que moyennement un Capitain Bombardiers Suedois de Nation et fort cognu icy, et que le Czar à comble de graces, qui se doit estre jetté dans Narva, les assiegants on esté surprise dans leur Camp [1], et qu'il s'est fait un tres grand desordre, en sorte qu'on a este obligé de lever le siege, et de se retirer vers Novgorodt. Mais comme on n'en a pas des nouvelles seures les circomstances de tout cecy nous sont inconnues.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

2. *Officiel rysk relation om slaget vid Narva.*

Vid *Heins bref till konung Fredrik IV*, Moskva, 1700, dec. 23 (g. st.), äro bilagda tvenne särskilda berättelser om slaget, »qui sont tout à fait conformes aux lettres que le Czaar en a, et au recit de touts ceux qui son revenus, et qui ont esté presents dans l'action jusques à la fin, et qu'on a bien examiné icy; et le Czaar m'a envoyé son premier Interprete pour dresser dans ma presence cette relation veritable en Allemand, et pour estre communiquée à toutes les Correspondants de dehors, comme meritant foy, et pour confondre les Calomnies et gasgonades dont sans doute la Gazette sera remplie» — — — — Den sålunda officielt redigerade relationen lyder:

Wahrhaffter und gründlicher Bericht wie die Moscowiter von den Schweden in Ihren retranchements vor Narva attaquiret und also diese belagerung aufgehoben worden.

---

[1] Jfr, utom n:is 2 och 3 nedan, *Le journal de Pierre le grand* under 10 och 13 november (s. 34—35) samt *Das Tagebuch des Generals von Hallart* (s. 48—49) under d. 22 och 23 november (n. st.) — Den västerländska formen för namnet, hos ryssarne *Gummert*, torde böra vara *Hummert*.

Man kan nicht unterlassen zu berichten wie es mit der belagerung von Narva abgelaufen, in dehm man versichert ist, das der Feind seine avantage sehr zu unserm nachteil und Schimpf vergrössern wird; als hat man diesen wahren und eigentlichen Bericht hiervon abstatten wollen. Nachdem man in Ihro Cz. Mt Lager einige nachricht von des Feindes trouppen vernommen, so ist der Herr General Boris Petrovitz Scheremetew mit einiger Reyterey, welche in Moscowitischen, Smolenskischen und Novogorodischen Adelsfahnen bestand, etzliche meile weges von dem Lager aus Commandiret, umb daselbst zu campiren und auf die feindl. Mouvements ein wachsame Auge zu haben und recognosciren zu lassen, da er den in kurtser Zeit auf eine Schwedische Partey von 600 Man getroffen dieselben glücklich geschlagen und den Commandirenden Majoren Patkul nebst einen Ritmeister und Lieutenant gefangen bekommen, welche ausgesagt das bey Weisenbeck [1] ein Corpo von 5,000 Man unter Commando des Generals Welling stünde, Der König were zwar nach Pernou übergekommen, Er hatte aber annoch nicht viel trouppen mit herüber bekommen, wie wol das man vor gewis sagte, Er würde mit dem transport eine armée von mehr als 40,000 M. zusammen bringen, welches aber so bald nicht geschehen könte, sondern darüber noch etliche wochen vorbey streichen würden; Auf diese Zeitung hat man wol mit verschantzung des lagers fortgefahren, und die belagerung fortgesetzet, doch allezeit noch mehr ammunition erwartet, welche wegen der schlimmen wegen, wie auch der Secours von 12,000 Infanterie und 16,000 M. Cavallerie noch nicht ankommen können, da man sie doch bereits längst vermuten gewesen, und darum auch das retrenchement sehr weit ausgestrecket, u. bey deren ankunft man zum Hauptwercke und rechter ernstlichen Attaq vortschreiten wolte, Nachdem ist d. 10 9:bris Ein Capitein von I. M. Leib Guarde und Erstes Bombardir Compagnie, nahmens Johan Gummert, welcher bey I. Cz. Mtt sehr intim gewesen, gemisst worden, so das man ihm vor ersoffen oder gefangen hielte, welcher aber schelmischer weise zu den feinden übergeloffen und ihnen alle gelegenheit unser Armée und die desseins von I. Cz. M:t entdecket und gerathen mit attaquirung der Moskovitischen Armée zu eilen ehe sie verstercket wurde [2], Unterdessen sind Ihro Cz. M:t d. 18 Novemb. aus den Lager aufgebrochen, so wohl in einigen wichtigen Reichs Affairen nach Moscou zu gehen als auch den Secours der ammunition und troupen so noch erwartet wurde, desto eher durch dero Authoritet zu beschleinigen, und weiln Sie I. Exc. den Hern General Feldmarschal Golowin, wegen gemelter Reichs Affairen mit sich genommen, haben Sie das Commando unter dessen den übrigen Generals aufgetragen [3], wie wol man nun in dem Lager in zimlicher

---

[1] = Wesenberg.

[2] Om Sjeremetjevs flykt från Pyhäjoki och Sillamäggi, hvilken här ej beröres, se (Adlerfeldt), *Entwurff des Krieges-Thaten Carls XII.* s. 49—50 samt äfven *Hallarts relation.*

[3] Beträffande tsarens afresa se *Journal de Pierre le grand* (s. 36) d. 18 nov. (g. st.) och *Tagebuch des Generals von Hallart* (s. 50—55) d. 28

Sicherheit lebte, in meinung das die Schwed. Armée nicht so bald im stande seyn solte, etwas wichtiges anzufangen, so hat man doch den folgenden Tag darauf, als d. 19, das Contrarium erfahren müssen, da dan der König von Schweden mit aller macht, so er hat können in der Eile zusammen ziehen, und so man ungefehr auf 30,000 Man zum wenigsten schätzte, nachdem sie drey Tage fast ohne Essen und Trinken marchiret, sich unvermutlich dem Czar. Lager genähert, und wie nun eben das wetter mit wint, Dicken, Schnee und Nebel sonderlich ihr desseins favorisirt, so haben die Schweden gleich resolution genommen von dieser avantage zu provitieren und sind darauf alsobald mit grosser furii an den Ohrt wo das retrengement am schwechsten und so ihnen von dem verrähterischen Ueberläufer angewiesen, und wo eben die schlechste Regimenter, als die alten gewesene Strelitze postiert gewesen, angefallen, und wie dem Czarischen Läger wegen der Schweche der deffension an der seite da man den feind nicht vermuhtet, nicht gahr schwer anzukommen gewesen, alss haben die Feinde nach etzlichen Wiederstandt in das retrengement eingebrochen und auf beyde Seiten die Czar. trouppen angegriffen; weil nun wie gedacht das retrenchement sehr weit ausgestrecket und nicht genugsahm mit Volck besetzt war, als brachten sie die ohnedem auf der linie in Unordnung stehende Manschafft in Confusion, bis sie endlich an einer Seite an den Corpo des General Weide, und auf der anderseit bey dem Preobrasenische und Semenovschen Regiment zu stutzen gezwungen worden, Da dan das gefecht auf beyderseits sehr starck bis an die spete Nacht gewehret, und General Weide nach tapfern Wiederstand sie forciret in grösster Confusion sich aus seinem retrengement zu reteriren, Er aber dabey zwey mahl sehr stark blessiret wurde, so das er sie nicht weiter zu verfolgen vermöchte, wie auch an der ander Seite die zwey oberwehnte Regimenter nebst etzlichen andern sehr tapfer bis in die dritte Stunde in der Nacht gefochten, und die Schweden gesehen, dass sie in dem retrenchement gantz umbringet waren, auch nicht wissen könten, was noch in den aprochen verborgen, haben sie wieder vermuhten zu 2 à 3 mahlen ihre Trumpeters geschicket umb stilstand zu verlangen [1], welches endlich die Generals acceptiret, und nachdem die Geiseln gegen einander ausgewechselt worden, haben beyderseits Generals sich mit einander abouchiret und ist nach gegebener paroll beliebet worden, das die Moscovitische trouppen die belagerung aufheben und mit der gantzen artiglerie und ammunition und Bagage in voller Ordnung, doch nicht en front sonder Regimentsweise abmarchiren solten, wie wohl der General Weide mit seinem Corpo in der Nacht von diesen Accord wegen weitleiftigheit des Lagers nichts hat wissen können, In dehm die Schwedisch Armée in

—29 nov. (n. st.) Jfr också den drastiska skildringen af tsarens hållning i *Hallarts relation*.

[1] Vid det följande om kapitulationen jfr *Tagebuch des Generals von Hallart* (s. 60) under d. 30 nov. samt Nordberg, *Konung Carl XII:s historia* I s. 133 (kap. 3 § 132).

der Mitten und die Communication erwehnten Generals abgeschnitten worden, das also das grösste Unheil diesen Unglück zuzuschreiben; wie man nun sich zu den gemachten stilstand und gegebenen Schwedischen eigenmündigen Königl. Parol, wo bey auch etzliche Moscowitische Generals und hohe officirer gar zu handkus bey Ihro K.'Mayt. von Schweden gelassen wurden, gäntzlich verlassen, so hat man darauf alle anstalt gemachet umb die Armee wie oben gemeldet abziehen zu lassen, und wie nun das Preobrasenische und Semenofsche und andere Regimenter über die brücke in guter ordnung mit fölligen gewehr abmarchiret wahren, und der gemachte accord durch den General Major Buturlin als dan auch den General Weide notificiret, er auch gleich darauf seine Corpo zum abmarch disponiret, so haben die Schweden, nach dem sie die Armée separiret, und gesehen, das sie mit den rest wohl zu rechten vermöchten, ihren Accord wieder Völcker und Krieges Manier gebrochen, und darauf begehret die folgende Regimenter möchten ihr Gewehr ablegen, wie wohl Sie sich nun darüber gesperret und lange protestiret das dieses wieder die gegebene Königl. Parole und alle Ehrliche versprechung lieffe, So haben Sie sich doch in erwegung der albereits geschener separation, umb weiter unnützliches blutvergiessen zu vermeiden, indem Sie gesehen das nun mehro die Schweden ihnen zu starck sein würden, dazu bequemen müssen, worauf dan völlig die Schweden überall eingebrochen, viele Teutsche Officirer, Chirurgos, Apotheker mit Scheltwort von Sachsenhunde grausamer weise nieder gemacht und das Lager darauf vollig spolliret, welches ihnen den auch auf diese manir mit brechung ihres Parols, samt den groben Geschutz und ammunition zur beute geworden, und wie wohl die Generals und hohe Officirer noch von ihnen verströstet worden, das sie nach völliger abmarsch der Gemeine auch solten passiret werden, haben sie doch zu letzt das wiederspiel erfahren müssen und sind zu letzt gefenglich nach Narva eingebracht worden. Der Verlust der trouppen ist nach proportion der action nicht Considerabel, und kan hiesiger Moscovitischer seite wahrlich nicht uber 5 bis 6,000 Man geschetzet werden; wogegen nach Aussage aller zurück gekommende, die Schweden eben so viel Volck, wo nicht mehr verlohren haben sollen. Ferner haben sich die Moscowitische trouppen nach Novgorod und Plescou reteriret, und nach dem Sie wiederumb mit gewehr aufs neue versehen, haben sie sich mit des H. General Repnins Corpo von 12,000, wie auch 16,000 Cosacken, so wegen böser wegen nicht zeitlich genug sich in Lager haben einfinden können, conjungiret, umb weitter die Grentze zu beschützen und auf der Schweden ihre entreprise ein wachendes Auge zu haben.

Moscou d. 23 Decemb. 1700. s. v.

3. *Berättelse om de ryska förlusterna, åtgärder för krigets fortsättning m. m.* — Ingår i den andra relation, hvilken såsom bilaga följde Heins bref af d. 23 dec. 1700. Denna är i allt

väsentligt, som gäller slaget, lika med den under n:o 2 meddelade men har sitt särskilda intresse genom den färg, den vill gifva åt stämningen i Moskva. Heins beledsagar den i sitt bref med anmärkningen: — — »je n'y ay rien à adjouter, si non qu'il y en a qui veulent asseurer, que l'armée des Suedois n'a pas esté beaucoup au dela de 20/m hom. ce qui paroit aussi probable.»

»— — — Les Moscovites n'ont gueres perdu du monde à proportion de la deroute de leur armée et on conte la perte suivant la liste de ceux qui sont desja arrivés à Novgorod et Pleskou au plus a 5 a 6,000 hommes, et les Suedois à ce qu'on asseurent doivent avoir perdu autant, hormis que de ce costé on n'a fait aucuns prisonniers. D'ailleurs les Suedois ont eu toute l'avantage par la parole rompüe, et l'on presume que leur intention est de garder les prisonniers (qui ne peuvent pourtant pas estre contés pour veritables prisonniers de guerre, s'estants rendus sur la parole donnée de part et d'autre) pour forcer le Czaar à faire la paix; mais selon les apparences ils n'y reussiront pas, et cette action n'a fait qu' aigrir les esprits icy, en sorte que le moindre sujet du Czaar est prest à sacrifier tout ce qu'il a, pour que le Czaar puisse tirer revange du passé, et en peu de sepmaines on aura fondu tant de Canons et mortiers, qu' on aura encore une meilleure attiglerie toute preste que celle qu' on a perdüe. Les Cosacques estants effectifuement arrivés à Novgorodt et Pleskou, on a pourvue les frontieres d'une telle manier qu'on ne craint aucune invasion des Suedois en attendant, qu'on puisse se remettre, et on croit estre prest de bonheur pour commencer la Campagne aussi tost que la saison le voudra permettre, et si on conte les avantages, que la connoissance de la qualité de leur trouppes et Officiers, et autres bévues leur a produits icy je ne scay si la perte qu'on a faite vaudra le profit qu'on en tirera pour l'avenir; Car il faut scavoir qu'on a eu jusques icy a faire aux Turcs et Tartares, et c'est une affaire bien differante de celle qu'on a presentement avec l'ennemy de ce costé là. On connoist en quoy on s'est trompé, et on tachera au possible d'y remedier. D'ailleurs quelques uns des Regiments Moscovites ont fait merveille au dela de ce qu'on a pû s'imaginer et pourveu qu'ils soient pourveus de bon officiers on en peut faire sans contrediction les meilleures trouppes du monde. — — — — —

On a dressé un Gibet a la porte du Capitaine Gommert, qui est deserté, et on a suspendu son portrait la dedans, avec une courte description des graces dont le Czaar l'a comblé, et de la lacheté qu'il a commise et dont tout le monde a esté bien surpris.

* * *

Det är sålunda åtskilliga rätt märkliga punkter, i hvilka skillnad mellan dessa ryska berättelser och den svenska versionen föreligger. Först och främst märkes då, att från rysk sida med stort eftertryck betonas den roll, som öfverlöparen kapten Hummert (Gummert) skall ha spelat genom att förrädiskt blotta svagheterna i ryssarnes ställning; de svenska skildringarna hafva helt naturligt intet härom, liksom man öfver hufvud taget ej finner några notiser om nämnda kapten i den samtida svenska litteraturen.[1] Vidare skattas angriparnes antal högt (till omkring 30,000 man), medan försvararnes här framställes såsom ej fullständigt samlad och deras rustnings- och skyddsåtgärder såsom oafslutade. Det skulle för öfrigt vara minst sagdt disputabelt, om svenskarne verkligen *tillkämpat* sig en seger: de skulle nämligen först sökt vapenhvila samt medgifvit ryssarne det mest hedrande accord; först, sedan på grund af detta halfva ryska arméen aftågat, skola de — förrädiskt brytande tro och lofven — hafva gjort sig till herrar öfver den af general Weide kommenderade återstoden. Svenskarne vore de, som begått de från slaget bekanta grymheterna mot i ryska lägret vistande tyska officerare och fältskärer. Ryssarnes totalförlust vore näppeligen mer betydande än deras motståndares; stämningen i Moskva vore sådan, att kriget skulle med uppbjudande af alla krafter fortsättas, och situationen vid krigsskådeplatsen, ej mindre än de i striden gjorda erfarenheterna, lofvade godt för framtiden.

För tillfället är det icke min afsikt att ingå på någon detaljkritik af de ryska berättelserna i jämförelse med motsvarande svenska; en sådan kritik, hvilken ju borde bli så allsidig som möjligt, kräfver ett större arbetsmaterial än allenast de svenska källorna erbjuda. Ett par anmärkningar till särskildt i ögonen fallande delar af de nu meddelade berättelserna må dock göras — ehuru utan anspråk att därmed hafva slutligen affärdat punkterna i fråga.

Det är alldeles tydligt, att tsar Peter skjuter nästan all skuld för olyckan vid Narva på de förrädiska underrättelser, som kapten Hummert skall hafva bragt svenskarne. En rätt egendomlig belysning får denna uppgift genom redogörelsen hos Ustrjalov, *Istoria tsarstvovanija Petra Velikago*, IV, 1, s. 29—32.[2] Han meddelar först, hvad dels tsar Peter och dels Hallart upplysa om öfverlöparen, hvarvid märkes, att Hallart ej tillmäter dennes flykt större betydelse, än att den väckte någon oro i ryska hären. Men dessutom berät-

[1] Den enda notis om Hummert, jag där återfunnit, är hos Nordberg, anf. arb. I s. 145, § 5. Den förekommer i referat af en förklaring, som den ryske ministern i Nederländerna skall hafva gifvit till generalstaterna om tilldragelsen vid Narva. Nordberg fogar därtill blott den anmärkningen: »i fall der hade warit något förräderi, som likwäl intet war, hwad kunde det gagna Konungen i Swerje, då Han wid full liusan dag attaquerade fiendens retrenchement?»

[2] Jag står för dessa meddelanden ur Ustrjalov i tacksamhetsskuld till herr professorn Harald Hjärne.

tar U., att Hummert från Narva under de följande åren skrifvit åtskilliga bref till tsar Peter, hvilka ännu i original förvaras i Moskva, och han återgifver utförligt ett af dessa. Däraf framgår, att Hummert åtminstone velat få saken sedd på ett sätt, rakt motsatt den officiella ryska åskådningen; han framstår nämligen där såsom rysk spion, klagar öfver att han, misstänkt såsom sådan, hölles i sträng bevakning af svenskarne, kritiserar de åtgärder, som år 1700 företagits mot Narva, och inskärper upprepade gånger, att staden lättast skulle kunna tagas genom öfverrumpling vintertiden; till sist ber han ock om penningeunderstöd, hvilket emellertid ej kunde sändas honom direkt medelst växel utan borde förmedlas genom en hans släkting i Holland. Härtill lägger U. en hänvisning till tsarevitj Alexejs lärare baron Henrik Huyssen, hvilken berättar, att tsaren låtit Hummerts i Moskva kvarlefvande hustru behålla sina egodelar oskadade. Härtill kan läggas en notis meddelad af Heubel i registret till den tyska editionen af Nordbergs stora arbete[1]: »*Gummert*, *Johan* — — wird, als ein russischer Kundschaffter von den Schweden vor Narva aufgehängt.» Dessa upplysningar väga ogensägligen mycket tyngre än påståendena från den som sanningsvittne ingalunda kände tsar Peter. Tydligen har Ustrjalov själf insett detta, och då han som autoriserad häfdatecknare borde röra så litet som möjligt vid vacker patriotisk häfd, har han bibehållit denna men tillika lugnat sitt vetenskapliga samvete genom att som korrektiv meddela källutdrag, som i själfva verket vederlägga den.

Hur man för öfrigt vill bedöma Hummerts ställning, så kan han tydligen ej hafva vållat ryssarne någon större skada, äfven om han varit förrädare. Hans flykt har tydligen ej kunnat ske till de svenska trupperna, ty vägen i den riktningen var spärrad af Sjeremetjevs talrika kavalleri, utan till staden Narva — något som för öfrigt äfven synes framgå af hans bref. Men från staden kunde han omöjligen sätta sig i förbindelse med den anmarscherande svenska hären utan på sin höjd gifva de belägrade anvisningar för ett eller annat utfall. Denna episod erbjuder sålunda intressant ledning för kritiken.

Hvad åter beträffar storleken af de härar, som möttes vid Narva, står väl den svenska arméns siffra tämligen fast[2]. Den ryska styrkan har ju traditionellt här i Sverge uppskattats till bortåt 80,000 man. Ett visst stöd för denna uppfattning har man verkligen haft, i det tsaren samtidigt med krigsutbrottet lät förstå, att han inom några veckor tänkte hafva 70—80,000 man samlade utanför Narva.[3] Den under n:o 2 meddelade berättelsen låter emellertid veta, att ett par af de till Narva beordrade kårerna (furst Repnins och en skara

[1] Se ibm III, s. 696. Heubel gör här ingen hänvisning till något textställe och angifver ej heller källa för sitt meddelande.

[2] Den beräknas af Mankell, *Uppgifter rörande svenska krigsmaktens styrka* etc., s. 334, samt bih. n:o 461, till 8,400 man.

[3] Se Hallendorff, *Konung Augusts politik 1700—01*, s. 56.

kosacker, ännu vid slaget ej anländt dit. Med afdrag af dessa skulle omkring 50,000 man i allt fall legat i de belägrandes läger. Ovisst är emellertid, dels om de runda siffror, som meddelades allmänheten, i och för sig förtjäna vidare tilltro, dels och framförallt om de verkligen närvarande truppernas nummerstyrka med någon säkerhet kan beräknas, så pass oordnade, som de ryska arméförhållandena då voro. Såsom absolut minimum får man väl anse den summa, till hvilken Ustrjalov kommit efter beräkningar, som dock synas väl officiöst gjorda: 28,675 verkliga kombattanter på ryska sidan.[1]

De reflexioner beträffande framtiden, hvilka förekomma i berättelsen under n:o 3, gå utöfver den rena stridsskildringen och visa mot hvad som borde följa. För oss, som känna utgången, tyckas orden kanske rent af klinga profetiskt. Otvifvelaktigt är dock, att de egentligen blott angifva, huru tsaren önskade få stämningen inom sitt rike uppfattad i utlandet, ej hurudan denna opinion verkligen var. Så bidraga äfven de i sin mån att belysa halten af dessa ryska berättelser.

C. Hallendorff.

Ett tillägg till »Biografiska data rörande Vasa-huset».[2]

I andra häftet af Hist. Tidskrift 1900 har kammarherren grefve Adam Lewenhaupt infört en i biografiskt afseende mycket intressant artikel med titel »Biografiska data rörande Vasa-huset».

Det må vara mig tillåtet att göra ett och annat tillägg till de öfver hufvud taget mycket fullständiga biografiska uppgifterna.

Drottning Margareta Leijonhufvud skrifver till sin syster Märta Sture från Kungsör 1549 den 6 april (De la Gard. arkivet i Lund) och omtalar *sin dotters födelse den 4 april.* Prinsessan *Elisabet* skulle således varit född den 4 april, så att hvarken konung Erik, Messenius, Rosenhane, Stjernman, Girs eller von Behr skulle hafva riktiga uppgifter om hennes födelse; den största tilltron får väl sättas till moderns egen uppgift.

Angående *drottning Margaretas kyrkotagning* efter hennes son Johans födelse anför grefve Lewenhaupt Girs' meddelande att drottningen »på söndagen näst efter Dijsatingsmarknad på näst inträdande Åhret hölt sin Kyrckiogång uthi Stockholm, ther tå Barnet tillijka Christnades». Detta bestyrkes af uppgiften i Anna Bülows krönika,

[1] I *Tagebuch des Generals von Hallart*, s. 60, sättes den ryska styrkan till omkring 32,000 man; ; en rapport till konung August af d. 6 dec. åter räknar 65,000 ryssar, som deltagit i drabbningen. — Egendomligt nog söka de ryska berättelserna i regel en mildrande omständighet i den moskovitiska ställningens oförnuftiga utsträckning, som hindrade samverkan.

[2] Vi begagna tillfället att rätta ett par tryckfel i nämnda uppsats: s. 167 r. 2 nedifr. läs *1568;* sid. 172 r. 22 nedifr. läs *21 juni.*

där hon på tal om Abraham Erikssons bröllop säger, att det första gången stod på samma gång som hans syster drottning Margareta kyrktogs, hvilket skedde *den 22 februari 1538 söndagen näst före Katedra Petri.*

Hvad *Margareta Leijonhufvuds* födelseår angår, kan jag ej framvisa några samtida urkunder, men 1514 den 1 januari förefaller mig osannolikt. Med visshet vet man, att hennes föräldrar gifte sig 1512 den 18 januari. I Hogenskild Bielkes släktbok[1] finnes på tal om *fru Annas på Winstorp ättlingar af första giftet* anfördt följande:

»Fru Ebbe her Erich Abramsons 1 Her Abram, 2 Fru Biritte her Göttaff Olssons, 3 Jomfru Anna föll sigh ihiell på Örebro, 4 Drottningh Margrete, 5 Fru Anna Axell Erichssons, 6 Her Sten, 7 Fru Merte greffue Suantis» etc.

Släktböckers uppgifter böra ej obetingadt antagas, det erkännes villigt, men Hogenskild Bielke lefde ju ungefär samtidigt med drottning Margareta och hennes syskon, så att hans uppgifter kunna väl i det här fallet anses vara riktiga. Af det ofvanstående synes då framgå att drottning Margareta var det fjärde barnet i ordningen, och kan hon således ej varit född förr än allra först 1515 den 18 jan. hvilket dock är föga rimligt. Sannolikare har hennes födelse i sådant fall inträffat i midten eller slutet af 1515 eller under 1516. Kan något skäl finnas för ett sådant antagande? Ja! Yngre systern Anna, gift med Axel Eriksson Bielke, kan ej gärna hafva blifvit född senare än i midten af år 1517, ty brodern Sten Eriksson, som i ordningen var näst efter Anna, föddes 1518 den 25 aug. och Margareta borde således vara född 1516 eller senare hälften af 1515.

Erik Abrahamsson d. ä. skrifver till Sten Sture år 1516 den 25 januari:

»Kiere herre mo j wethe at Jagh haffver hørt at myn dotters reyse er velgongen gud then alsommectiste haffue loff. Kiere herre hvor som bether iag ether Kierligen at j wille bywdhe meg till, nor I haffve acth hennes kirkegangh, tha ville Jag gerne rethe meg ther opter saa at myn dotter oc ebbe icke skwlle gaa i kirke bodhe paa en dagh for venner skyld.»

Med dotter kan Erik Abrahamsson d. ä. ej mena någon annan än Sten Stures husfru, Kristina Gyllenstierna, hvilkens kusiner voro yngre halfsyskon till Erik Abrahamsson d. ä:s fru, Ebba Vase. Hennes dotter Magdalena föddes 1516. Af brefvet synes framgå att Erik Abrahamsson ej ansåg lämpligt, att Sten Stures och hans egen husfru kyrktogos på samma dag. Erik Abrahamsson d. ä:s barn var då antagligen födt i slutet af 1515 eller början af 1516. *Det nyfödda*

[1] Införd i Autografsällskapets tidskrift.

barnet var utan tvifvel den sedermera blifvande drottningen, ty om det varit hennes yngre syster Anna, skulle hon själf varit född i början af år 1515, hvilket på förut anförda grunder måste anses mindre troligt.

Med en viss grad af sannolikhet kan således antagas att drottning Margareta föddes i slutet af 1515 eller början af 1516.

Karl K:son Leijonhufvud.

Smålandslif 1521.

Det är bekant, att jäsningen i Småland på egen hand och oberoende af Gustaf Vasa utbröt på vintern 1520, framkallad närmast af Kristian II:s påbud att allmogen skulle utlämna sina vapen. Åtminstone för östra Småland hade Kristian i Söfrin Norby den trognaste och pålitligaste representant han kunde önska sig, men äfven dennes rådighet och tålamod sattes på ett hårdt prof. En ganska liflig skildring af sina vedermödor och af allmögens laglöshet ger han dels i ett slags promemoria, dels i ett bref till konungen, det senare af den 8 februari 1521. Båda hafva redan varit begagnade af forskningen men kunna i alla fall förtjäna att meddelas i sin ursprunglighet. Af själfva skrifvelsen tryckes dock endast den del, som rör böndernas förhållande. Originalen till båda aktstyckena förvaras i Danska riksarkivet.

* * *

1.

Myn ydmige, plectighe oc undherdanelighe traa tieniste edher Nades hoffmectighett nu of altid till forne send mett Gudi. K. nad:e herre, som e. N. velfortenker, att e. N. skreff megh till, thet jagh skulle gifve megh opp till e. N. mett the reysener, som lofve her i Kalmer stad, tha maa e. N. vidhe, atthe finghe e. N. bref 14 daghe for jull, atthe skulle gifve segh op i mod e. N., som the oc strax giorde. Oc thet bref e. N. skref meg till, thet var skrefven paa Nyköpungh mandaghen efther conceptionis Marie [10 dec.], thet fick jeg ickæ för 14 daghe effther jull oc var thet opbrott. Böndherne hade slagit brefdrafveren i hiell oc hallde saa tingh mett almuen i en skogh oc lod ther läse e. N. bref for almuen. Ther the hade hörd brefvit, sende the megh brefvet met en hustru, som hedher hustru

Margrette oc boer i Högsby soghn. Sendher jagh e. N. samme bref, e. N. maa se hvor the hafve farit mådit oc settid sammen igen mett grönt vax. Som the mente i e. N. bref, thet jegh skulle op till e. N. oc anamme theris armbörst fraa them, hugghe the brodher oc kaste alle broerne for megh, som jeg skulle frem till e. N., som thenne brefviser kand undhervisse e. N., oc hafve the slagit vell 30 karle i hiell vedh samme brodher badhe af myne sväne, köfsmend oc brefdragere. Som jegh hafver skrefvit e. N. till till forne, hvarledis thet var her till gott, ved jegh ickä, om e. N. hafver faatt brefven.

Item var jegh oc siellvf paa veyghen i jull oc hade actid megh op till e. N. Thaa var ther 4 af borerne som vare rymd af Kalmer, för jegh fyck slottid eller byen, en hedher Sten Braisson, Gudmun Jonsson, Ravel Olsson oc Strobugh, for the hörde the borghere vare af hugghen i Stocholm, oc var ther nogher knaber mett them, som boer her i Smalandhen oc hade forsamlit en stor hoff folk oc vare i veghen for migh, actid att slagit megh i hiell oc forraskit saa Kalmer stad, som the hafve varit mett oc giort till forne, oc sidhen actid then mand af huse op till e. N. Thet sade somme af the som blefve slaghen i hiell ved Padhe, som odhe [ↄ: ödde?] e. N. gengerd. Them straffede jegh som the hade actid att straffe megh effter myn mact oc formue.

K. N:ste herre, for sadan forrädelse maa e. N. vidhe, thet jegh kunne icke kommę op till e. N. Gud skall vidhe, hade jegh kund kommit frem for sadan forrädelse, skulle jegh lenghe sidhen hade varit hos e. N.

K. herre, var ther oc nogher böndher ofver paa Ölandh oc grefve e. N. skrifvere oc toghe bort en part af e. N. skatt oc en part fraa megh. Therfore hafver jegh lattid staa thet stora torn, saa e. N. skrifvere oc myn fogit liggher ther paa. Bedher jegh e. N. ville skrifve megh till, om e. N. vill ladit staa, for sadan skalkæ skyl (?) ladher jegh bygghe ett trähuss, the (?) brende thet af for skrifveren oc taghe bort skatt och hvat han hos seg hafver.

K. N:ste herre, maa e. N. vidhe om thenne opstöd her er mett böndherne, thet er alt for theres armbörst. Hvar jegh hafver send e. N. bref till tinghen om samme armbörst, thaa hafve the enthen slegit fogidhen i hiell eller skrifveren oc hade the ner forradh meg sielvf lifvet af. Ville e. N. undhe them theris armbörst till en tid, att e. N. kunne leijer (?) komme till att straffe them oc e. N. ville thaa sendhe megh e. N. obne bref thor paa, thaa vill jegh vell stille them till fredz, forthy the hafve skrifven megh till, att mo the nydhe theres armbörst, tha ville the gerne utgifve oc göre eder hvat e. N. er begerendes af them oc hvatt the äre e. N. retthe plectughe. — —

Datum Kalmerslott feria quinta (?) ante festun caruispridii anno domini mdxxi.

Söffrin
Norby ridher e. N. traa tienere.

2.

Tesse äre the sagher som Madesiö böndher oc theres medhengere hafve emoth mik brughet.

Först then tid v. k. nad. herres bref kom til mik, hvilket jak skulle lade förkynde för almughen, thaa sende jagh min svend ind til them mett mit bref, begerinde ath the skulle komme til landztingh oc höre v. k. n. herres bref. Ther uthofver röfvede the for:de min svend, toghe bort hans kläder, hest oc harnysk oc fyngde honum igen bonda klädher oc sloge i hiell 4 annen af mine svænæ oc toghe dhem oc saa fraa hester oc harnysk. Tesliges röfvade dhe 4 mynna sväna som undkomme mett lifvet.

Then tid jak hafde tinghet vedh Möres lantztingh mett the danne mend, som ther forsamlede vore, svarede the mik gantzke vell paa v. k. n. herres vegna oc hafde jak strax actet ath redhet fraa tinghet oc til v. k. n. herre. Tha tinghit var slitid oc jeg var afredhen, kom Madesiö böndher löbende ut af skoghen mett spente arbörst oc skotte til nogra af mina svænæ oc ropede *hvyg* paa v. k. n. herre oc mik for thäris arbörst, at the skulle them umbäre. Ther utofver kom nogle danne mend fram oc gafve mik thet til kenne, ath Madesiö böndher, Vissefierda, Algutzboda, Elghult, Helgeberge sogner vore församlede oc hugge brödher oc hafde boset holdh fran Madesiö kerke oc in til Möres landztingh, hvilken veg jak skulle hafve igömen ridhet, skamligh och uärligh hafde the actet mik ther ath förmörde uthen all skyldh oc bröde oc förkrenct mik ther efra, ath jak icke kunne komma til v. k. n. herre, oc var ther 4 af borgherne, som gaf sik til böndherne actendes förrade byn, om jegh hafde blifvet förmord, som är Sten Bravidsson, som kalles ibland mett them her Sten, Gudmund Jonsson, Ragel Halfverdsson oc Straabuk.

Thesse äro the sagher, som Höxby böndher, Kraxmaale, Flyseridh, Döderhult oc Fagerhult hafve bruget.

Först sende jeg min foghet dith ind til dhem oc loth lysa tingh oc min scrifver med v. k. n. herres bref, som läses skulle för almugen. Tha v. k. n. herres bref var läsit, hugge the 6 eller 7 öxer udi scrifveren. Min fogit oc svänne undkomme mett stor nödh, oc röfvede the v. k. n. frues brefdragere, oc vore för:de Höxbönner oc her Per Turssons foget paa Kragerum met dhom ind pa Öland oc toge ther bort v. k. n. herres skat oc grebe v. n. herres scrifvere oc röfvede min foget ther sammestadz. Tesliges skinnede the samma böndher v. k. n. herres gaard Tune oc sloge ther i hiel min foget uthen all sak. Sidhen saa var sket, församblede the sig mand af huse oc hafde actet at drage up emoth v. k. n. herre oc mett samme fart ginge the til Padhe oc lägrede sig ther oc förtärde then gingerdh, som var giord emoth v. k. n. herre. Ther samme stedh loth Niels Larensson, som var Eric Knudssons foget, oc Jens Karlsson sig grebe mett vilie som förrädere. Ther utofver kom myne svänne oc bönderne til hobe samme tid i for:de Padhe oc sloges om then gingerdh.

Tha blef ther nogre knaber oc böndher slagne, hvilke jeg lod legge alle udi en hob, actendes sette them pa stägel oc hiul, effther the hafde sig saa förrädelige bevist emoth theres rette herre oc kongh.

Strax saa var skedt, försterkede bönderne sig, sa at svänene motte undvige efra skoghen oc nid pa sletten. Sidhen toge bönderne the döde kropper oc förde them 4 eller 6 miler ther ifra oc lode them komme i vigd jordh emoth sancti Erici louff oc reth. Oc hvess hoffmend eller köpstadzmend ther kom for eller sidhen, them skinnede the oc röfvede oc i hiel sloge, sagde ath the ville rese hune herren oc straffe alle bade ritthere oc hoffmend oc hvem the til höre oc tesliges förholle the theres skat oc skylld, som the v. k. n. herre plictige äre, oc röfvede the same böndher sancte Anne tiänere oc negtede them skemmerligh.

Tesse epter:ne sager hafve the böndher i Östrehäridh bruget emoth mik. Först tha mina sväne rede til teres tingh ath hielpa hvar mand louff oc reth oc lade forkynde v. k. n. herres bref, tha stode bönderne i försaadt oc mordstigh för them oc hafde the slaghet v. k. n. herris brefdragere i hiell och nogre af mina sväne oc skode them efra en hob hester oc hafve samme böndher församled sig pa nyt oc slagit ind til Ekesiö gaard oc leget nid fogit ther utaf, röfvet oc skinnet hvess ther var pa gaarden oc tesliges Säby gaard, sammelunde oc skode the oc 4 mina sväne i hiel, som the rede nid til gaarden.

Thesse epterne knaber oc borgere äre höfvitzmend i bland bönderne: Claves Kyle, som kom fran Stocholm, Johan Kylæ, Lasse Olsson, Oleff Laurentsson hans sön, Halsten Bagge i Höxby sogn; af borgerne som förlöbe byn Sten Bravidsson, Gudmundh Jonsson, Ragel Halfvarsson oc Straabak. Mons Duss är hoss the Östrehäritz bönder, var komen af Vastene.

Saa findes her i Calmarna län öfver M (1,000) bönder, som staa igen mett 10 aars skath, pa thet the skulle altid vere her Sten oc Johan Monsson redebogne med teres arböst; sa är oc theris meningh, ath the skole blifve vedh samme sedvane.

Underrättelser.

— Fil. doktor Per Vilhelm Köersner afled den 28 juli 1900 vid nyss fyllda 40 års ålder. Redan vid 21 års ålder aflade K. fil. licentiatexamen och disputerade följande år öfver en historisk afhandling »Gustaf III:s yttre politik under tiden närmast före ryska kriget». Sommaren 1881 besökte han som Historiska Föreningens stipendiat det Mörnerska familjearkivet på Espelunda och en förteckning öfver detsamma åtföljde årgången 1882 af denna tidskrift. Han ägnade sig sedermera åt en växlande verksamhet som författare,

publicist och affärsman samt tjänstgjorde äfven en tid i Statistiska centralbyrån.

— Kyrkoherden i Nyköpings Östra och Allhelgona församlingar Karl Fredrik Karlson afled den 13 sistl. juni 69 år gammal. Det var en trägen och intresserad samlare på den äldre litteraturhistoriens och kulturhistoriens område och han bearbetade äfven sina samlingar. Såsom lektor i Örebro förvärfvade han sålunda ett förtjänt rykte för sina *Blad ur Örebro skolas historia* (tryckta i läroverksprogrammen 1871, 72, 75). Dessa skildringar afslutades 1899 med ett fjärde digert häfte, hvilket vi förlidet år hade tillfälle att särskildt omnämna. Ett femte och sista häfte har i år utgifvits, innehållande biografier öfver samtliga Örebrolärare. Äfven för skildringar ur studentlifvet i Uppsala ägde Karlson stora samlingar. Hans egna samlingar till Örebro skolas historia lära ha öfverlämnats till nämnda läroverks arkiv.

— Lektorn i historia och modersmålet vid Jönköpings högre elementarläroverk Johan Isak Nyqvist afled den 18 september 1900 nära 59 år gammal efter 23 års tjänstgöring som lektor. Han utgaf 1865 som gradualafhandling »Om riksdagen i Uppsala 1607», införde i Jönköpings läroverks årsberättelser »Om Ludvig den elfte af Frankrike som konung och statsman» (1867) samt »Om undervisningen i Österlandets äldsta historia» (1870) och har dessutom författat ett par smärre historiska uppsatser, såsom »Hexprocesserna i Sverige» (1870).

— Af *Meddelanden från Svenska Riksarkivet* har häftet XXIV utkommit. Tillökningen af arkivets samlingar, såväl den ordinarie som den extra ordinarie, har under år 1899 varit jämförelsevis ringa. Under året har arkivarie i landsarkivet i Vadstena utnämnts och det första landsarkivet trädt i verksamhet. Häftet meddelar också K. Maj:ts nådiga bref om stat för landsarkivet af den 27 maj 1898, instruktion för landsarkivet af den 22 sept. 1899 samt kungörelse af samma dag om öfverlämnande af handlingar till landsarkivet. Häftet meddelar slutligen första afdelningen af en af vice häradshöfdingen frih. E. K:son Leijonhufvud uppgjord »Utredning angående den 1686 tillsatta lagkommissionens i riksarkivet förvarade lagförslag och öfriga handlingar». Här behandlas konunga-, giftermåls-, ärfda-, jorda-, byggninga- samt handels- och utsökningsbalkarna.

— Senaste häfte af *Personhistorisk Tidskrift* meddelar fortsättning på serien öfverståthållareporträtt med biografiska skildringar af N. v. D. Denna gång finner man porträtt af Schering Rosenhane (mycket karakteristiskt), Johan Albrecht von Lantingshausen, äfvensom Gillis Bildt. I häftet förekommer äfven en i släkthistoriskt hänseende intressant utredning af den vidtförgrenade svensk-pommerska ätten von Hackewitz.

— Till den internationella kongressen för bibliografi, som hållits i Paris i augusti 1900, har Bernhard Lundstedt lämnat en

Aperçu de la principale littérature bibliographique de la Suède, som utkommit på tryck. Det är en öfversikt af vår viktigaste bibliografiska litteratur, ordnad i olika grupper, som äfven för svenska litteraturvänner och forskare bör kunna vara af nytta.

— Sextonde bandet af *Sveriges Ridderskaps och Adels Riksdags-protokoll* har nyligen utkommit, omfattande riksdagarna 1693 och 1697, två af de till verksamheten torftigaste bland svenska riksdagar, då ständerna endast hade att uttala sin underdåniga glädje öfver de underrättelser Kongl. Maj:t täckts meddela dem. Den äldre serien af adelsprotokollen nalkas nu sitt slut, endast ständermötena 1710 och 1713 återstå. Utgifvaren af denna, liksom närmast föregående delar har varit arkivarien S. Bergh.

— *Svenska Adelns Ättartaflor från år 1857*, utgifna på P. A. Norstedt & Söners förlag, ha afslutats efter mer än fem års arbete med ett sluthäfte, det tjugoförsta. Det innehåller ett supplement, nämligen dels rättelser eller tillägg gående fram ända till år 1900, dels register på alla i Ättartaflorna förekommande svenska adeln icke tillhörande personer. Utgifvarne ha, som bekant, varit kammarherre grefve F. U. Wrangel och kapten Otto Bergström. Man behöfver blott genomse ett eller annat häfte för att finna hvilket oerhördt samlararbete dessa herrar måst underkasta sig, innan de kunnat få sitt verk färdigt. Deras korrespondens, som öfverlämnats till Riddarhuset, utgör enligt uppgift 20 volymer. Den som gör till sin uppgift att i ett sådant uppslagsverk leta efter fel, lärer nog kunna göra en större eller mindre skörd. Men det är ej efter de möjliga felen ett sådant verk bör bedömas utan efter den nytta det gör och denna är säkerligen i så hög grad öfvervägande, att utgifvarne gjort sig förtjänta af alla släkt- och ätteforskares tacksamhet.

— Lektor S. J. Kardell har ur de till Jämtlands bibliotek donerade Adlersparreska papperen till Östersundsposten lämnat en rad skildringar under titeln *Grefve Carl August Adlersparres utländska resa 1837—1838*. Hjälten är excellensen Adlersparres äldste son, den tiden underlöjtnant vid Värmlands fältjägarkår, mera känd som historisk och vitter författare under pseudonymen »Albano». Källorna till skildringen äro ett antal bref till resenärens moder. Resan gick öfver Danmark, Tyskland, Frankrike, Italien och åter genom Tyskland tillbaka till Sverige. Skildringarna äro lifliga och läsas lätt och med nöje, författaren en ung konst- och skönhetsentusiast från romantikens konst- och skönhetsdyrkande dagar, som tack vare sin samhällsställning kom i beröring med en mängd framstående personligheter och tack vare sin nyfikenhet och sitt lifliga blod råkade ut för åtskilliga äfventyr. Utgifvaren har af brefven gjort en sammanhängande skildring och försett densamma med en mängd upplysande noter.

— Fil. kand., läraren vid folkhögskolan i Molkom Hjalmar Nilsson Heden har såsom n:r 64 i föreningen Heimdals folkskrif-

ter utgifvit en monografi öfver *Erik Dahlberg*. Erik Dahlberg är som bekant en af de ädlaste, snillrikaste och mest sympatiska representanterna för vår storhetstid. Den fattige borgarsonen, hvilken började som skrifvare och slutade som grefve, generalguvernör och fältmarskalk, är också ett bland de mest lysande exemplen på de utvecklingsmöjligheter det svenska folket ägde och på det utvecklande inflytande, som den stora maktställningen utöfvade. Det var under dess hägn som den unga lofvande plantan växte upp till ett så ståtligt, vackert och fruktrikt träd. Författaren skildrar med synbar medkänsla Dahlbergs märkvärdiga historia och växlande öden och hans teckning sluter sig värdigt till de goda historiska skildringar, på hvilka föreningen Heimdal förut bjudit allmänheten.

— Kapten S. Natt och Dag har i Tidskrift för Sjöväsende tryckt ett »Diarium öfver det som vedh H:nes K. Maj:tz och crononnes skeppsflotta, hvilken om hösten a:o 1644 under generalmajorens och öfverkommendantens h. Carl Gustaf Wrangells conduicte uthgick till siös, fornembligst passerat och föreluppit är.» Diariet behandlar den korta höstexpeditionen nämnda år från slutet af september till slutet af november, som ledde till de förenade svenska och holländska flottornas seger öster om Femern den 13 oktober.

— Den som topografisk forskare och författare kände f. d. majoren G. Nerman har i Teknisk Tidskrift 1900 infört en kortare uppsats under titeln *Något om Hjälmare kanal samt Sveriges äldsta kanalkarta*. Uppsatsen åtföljes af ett facsimile af den i riksarkivet förvarade kartan, som har titeln »Geographisk Landt Chart aff Cituationen emillan Jelmarn och Arboga åhå och den Nya graffvens lopp. Anno 1626».

— Svenska Humanistiska Förbundet har såsom numro 2 af sina skrifter utgifvet *En ung vetenskap* af Vilh. Lundström. Den unga vetenskapen är den bysantinska filologien, som egentligen först under de tjugo sista åren vuxit upp till modern vetenskap men också gjort det på ett exempellöst snabbt och storartadt sätt. Docenten Lundström redogör å ena sidan för den ringaktning, med hvilken den klassiska filologien länge betraktade den bysantinska kulturvärlden, å andra sidan för den betydelse denna odling äger icke minst genom sitt inflytande på de slaviska länderna, i främsta rummet Ryssland. Han redogör för de tidigare insatser den västerländska vetenskapen gjort på detta område, isynnerhet i Frankrike, där namnet Du Cange lyser som en stjärna af första storleken, han omtalar vetenskapens pånyttfödelse i våra dagar genom tysken Krumbacher och erinrar om det omhuldande, för hvilket den är föremål i våra dagars Ryssland. Han ägnar äfven ett stycke åt Sveriges deltagande i detta arbete under äldre tider genom Scheffer, Norrman, Sparfvenfeldt och Björnståhl samt framhåller, att här öppnar sig ett fält för den svenska vetenskapen, värdt att bearbeta dels därför att den bysantinska litteraturen lämnar en belysning af vår äldsta historia i åtskilliga punkter, dels äfven därföre att det för oss är af

vikt att följa våra dagars andliga rörelse i Ryssland. Han uttalar sig i sammanhang därmed med allt skäl om önskvärdheten af att svenska forskare funnes med förmåga att tillgodogöra sig de ryska arkivens innehåll, hvarunder äfven torde kunna inbegripas förmågan att tillgodogöra sig den ryska historiska litteraturen. Den lilla skriften är lättläst och populärt skrifven.

— På P. A. Norstedt & Söners förlag har första häftet af en *nationalupplaga* af Fryxells *Berättelser ur svenska historien* utkommit. Meningen är att utgifva det hela i 230 veckohäften eller 70 månadshäften till ett pris för det hela af 60 kr. Aftrycket är oförändradt. Vi tro oss veta, att man tagit i betraktande möjligheten att utgifva en i någon mån omarbetad och, där så behöfdes, beriktigad upplaga af de berömda Berättelserna. Tanken därpå har dock snart öfvergifvits. Fryxells verk är så egenartadt, arbetssättet så egendomligt, stilen så personlig, att hvarje försök till omarbetning måste misslyckas; det skulle däraf blifvit ett annat verk och Berättelsernas ursprungliga friskhet och doft gått förlorad. Sint ut sunt aut non sint.

— Stadsfullmäktige i Malmö hafva beviljat docenten L. Weibull ett årligt anslag af 1,500 kronor under fem år från och med år 1901 för utgifvande af *Malmö stads viktigaste urkunder*.

— Professor Dietrich Schäfer har med anledning af en artikel i Hist. Tidskrift 1899 återupptagit frågan om hvem som förde högsta befälet öfver 1535 års sjöexpedition under grefvefejden i en artikel i »Hansische Geschichtsblätter» 1900 med titeln »*Der Flottenführer der Verbündeten in der Grafenfedhe*» samt vidhåller sin åsikt, att det var Peder Skram. Något nytt bevismaterial andrager icke herr S., de aktstycken han åberopar rörande själfva hufvudexpeditionen ha alla uppmärksammats af den svenske författaren. Saken är ju som redan anmärkts dunkel; intet af de åberopade beviställena synes oss dock på ett afgörande sätt vederlägga uppfattningen att Peder Skram såsom befälhafvare öfver knektarne på den svenska flottan intagit en med Måns Svensson sidoordnad ställning; han ålägges ju t. ex. bland annat att tillse att på amiralsskeppet samlades det utvaldaste krigsfolket (Schäfer, anf. arb. sid. 171 not). Äfven den antydan Gustaf Vasa den 7 aug. 1535 gör till Måns Svensson om lämpligheten att han nu »kunde få skilja sig vid den Peder Skram» synes häntyda på att denne icke var att betrakta som den högste befälhafvaren. Då man emellertid saknar hvarje officiellt intyg om den ställning, han verkligen intog, kan man naturligtvis icke på något afgörande sätt bevisa hvarken den ena eller andra uppfattningen. Tilläggas må att i den äldsta tryckta skildringen af sjökriget från svensk sida, Gustaf Vasas 1558 tryckta svar på »Några stycken af den danske crönike», nämnes ej Peder Skram med ett enda ord, men visserligen ej heller Måns Svensson, men att Rasmus Ludvigsson i sina historiska anteckningar nämner den senare som »öfverste höfvidsman», Af äldre svenske författare är Messenius ve-

terligen den ende, som låter Skram vara öfverbefälhafvare, men hans notis är i öfrigt bevisligen oriktig, Celsius åter är den förste, som direkte polemiserar mot den danska traditionen, närmast sådan den uttalas af Crag i Historia Christ. III:i.

— Professor Christian Schefers intressanta studie *Bernadotte roi* har på C. & E. Gernandts förlag utkommit i svensk öfversättning, verkställd af lektor Axel Bergström. I afseende på arbetet hänvisa vi till den anmälan, som förekommer i denna tidskrift årgången 1899.

— *Norska Riksarkivet* har utgifvit andra bandets första häfte af sina *Meddelelser*, innehållande bidrag till Norges historia ur otryckta källor. Förevarande häfte innehåller Generalmajor Georg Reichweins kopibog 1646—1657 (början); Bidrag til den norske adelns historie (familjen Dahl) af riksarkivarien H. J. Hvitfeldt-Kaas; To viser fra udcommanderingens tid 1758 samt Til Trondhjems domkirkes historie.

— Fjärde häftet af *Nordisk Tidskrift* för i år innehåller under form af en recension en af doktor Åge Friis författad karakteristik af den aflidne danske historikern riksarkivarien *A. D. Jörgensen*. Anmälaren dröjer särskildt länge nog vid denna af den varmaste fosterlandskärlek fyllda forskares folkuppfostrande betydelse. Hans »Fyrretyve fortællinger af fædrelandets historie» har utkommit i fyra upplagor om tillsammans 32,000 exemplar och väckte till nytt lif de djupare lagrens intresse för historisk läsning. Hade denna bok ej sålts i 32,000 exemplar, anmärker anmälaren, hade ej den nu utkommande »Danmarks Riges Historie» fått 9,000 köpare, och på ett annat ställe säger han: »Hvad Georg Brandes' 'Hovedströmninger' er for det akademiske Danmark, det er A. D. Jörgensens 'Fyrretyve fortællinger' for vore höjskoledannede bönder.» Jörgensen var som bekant äfven en grundlig och lärd historisk vetenskapsman, men han har, slutar herr Friis, genom sina skrifter och sin personlighet utöfvat en kulturmission hos det danska folket, som fullt ut kan jämföras med hans direkta betydelse som historieforskare och historieskrifvare. Det är ej om många af dessa senare som något så vackert kan sägas.

— Ett värdefullt arbete »*Kongl. Fortifikationens Historia*», som på uppdrag af d. v. Chefen för Fortifikationen Generallöjtnanten Frih. B. A. Leijonhufvud är under utarbetande af Öfverstelöjtnanten vid Fortifikationen L. W:son Munthe, hvilken därför idkat mångåriga, omfattande arkivforskningar, har nu fortskridit så långt, att tre delar föreligga färdiga i manuskript och arbetet å de två till tre återstående är ganska långt framskridet.

Påbörjandet af arbetets utgifvande såsom bilaga till »Tidskrift i Fortifikation» har sedan länge varit påtänkt, men Tidskriftens knappa tillgångar ha hittills ej medgifvit att förverkliga denna afsikt, men sedan nu på underdånig framställning af tidskriftens re-

daktion Kongl. Maj:t i nåder tilldelat densamma ett understöd i ändamål att påbörja utgifvandet af nämnda »Kongl. Fortifikationens Historia», kommer denna att inflyta i tidskriften med minst två ark i hvarje häfte och kommer att anordnas såsom ett bihang, som kan afskiljas och bindas för sig. Till prenumeranter å tidskriften lämnas detta bihang kostnadsfritt; för personer, som ej vilja prenumerera å tidskriften, men som önska komma i besittning af »Kongl. Fortifikationens Historia», finnes tillfälle därtill, därigenom att en upplaga separattryck af arbetet kommer att uppläggas och tillhandahållas mot ett prenumerationspris af 3 kronor per årstryck, omfattande minst 12 ark och sker prenumerationen hos »*Redaktionen för Fortifikationstidskrift*», *Fortifikationens Chefsexpedition*, *Stockholm*.

För bestämmande af upplagans storlek bör prenumerationen ske snarast möjligt men i alla händelser före den 1. nästkommande december.

Den internationella kongressen för jämförande historia

i Paris den 23—28 juli 1900.

Referat

AF

TH. WESTRIN, W. SJÖGREN och E. WRANGEL.

Denna kongress är att betrakta såsom en fortsättning, men i mycket utvidgad form, af den i Haag 1898 hållna »Diplomatisk-historiska kongressen», för hvilken en redogörelse lämnades i Historisk tidskrift, bd 18, s. 267—275.

Såsom af nämnda redogörelse framgår, uppdrog kongressen åt sin president De Maulde samt herrar Simson, Whiteley, Ovary, Le Glay, Erdmannsdörffer och Harrison, på den förstnämndes förslag, att taga i närmare öfvervägande frågan om en för alla utrikesministerier och arkivförvaltningar gemensam publikation af diplomatiska handlingar samt att höra sig för hvilka regeringar vore böjda för en sådan åtgärd. Vi antydde de snart sagdt oöfvervinneliga svårigheter, som resa sig mot en sådan gemensam utgifning, och utgången af de ofvannämnda herrarnes framställningar i ämnet till vederbörande har gifvit oss rätt. Endast ett par regeringar hafva ställt sig sympatiskt till planen. Om således detta kongressens viktigaste önskningsmål visat sig tillhöra de fromma önskningarna, så har kongressen i ett annat afseende lämnat varaktiga spår efter sig. Största delen af de vid densamma hållna eller anmälda föredragen har nämligen utkommit på trycket. Förhandlingarna utgifvas i kvartalshäften under namn af *Annales internationales d'histoire*

och omfatta tills dato sex häften à sammanlagdt 606 sidor, hvilka gratis tillställts ledamöterna.[1]

Enligt beslut i Haag skulle kongressen sammanträda år 1900 på ort, som af bestyrelsen (»Comité international permanent») bestämdes. 1899 tillkännagafs, att sammanträdet skulle äga rum i Paris i sammanhang med världsutställningen och att kongressen skulle komma att stå »sous le patronage officiel du gouvernement français». Samtidigt meddelades den öfverraskande nyheten, att kongressen, som förut ägnats hufvudsakligen diplomatisk historia, skulle blifva en *Congrès d'histoire comparée* och organiseras på åtta af hvarandra tämligen oberoende sektioner, omfattande 1. allmän och diplomatisk historia; 2. rättshistoria; 3. nationalekonomi; 4. »affaires religieuses»; 5. vetenskapernas historia; 6. litteraturhistoria; 7. konsthistoria och 8. musikens historia. För ordnandet af arbetet inom de särskilda sektionerna bildades i Paris för hvar och en af dem en kommitté, sammansatt af personer, hvilka i allmänhet skaffat sitt namn

[1] Äfven icke-ledamöter af kongressen kunna erhålla dem, i mån af tillgång, om de insända 20 francs till grefve de Tarade 45, rue Cambon, Paris. Som en öfversikt af innehållet i »Annales internationales d'histoire» måhända torde intressera en och annan af Hist. tidskrifts läsare, vilja vi till de redogörelser för 1:sta och 2:dra häftenas innehåll, som förekommit i tidskriftens 19:de årg., sid. 88—90 och 175, lägga följande: i 3:dje häftet läsas artiklar af H. Labande: «Notes sur les négociations du chevalier de Corberon, chargé d'affaires de France en Russie (1777—1780)», P. V. Mariani: «L'archiduc Ernest d'Autriche et le Saint-Siège 1577—1694» och P. Bailleu: «Caulincourt, Négociateur de l'armistice en 1813»; 4:de häftet innehåller: Wenevitinow: «Un jubilé diplomatique. Le premier voyage de Pierre le Grand aux Pays-Bas en 1697—1698», Takahashi: »A sketch of the Application of international law during the Chino-Japonese war 1894—1895», Aristarchi-Bey: «Protégés et naturalisés en Turquie», Vesnitch: «Le prince Michel Obrenovitch. Ses idées sur la confédération Balkanique», N. Golitzyne: «Les premiers étudiants russes en Occiden» och L. Dedouvres: «Une oeuvre du père Joseph polemiste. Discourstsur la proposition de trefve aux Pays-Bas en MDCXXXIII»; i 5:te häftet hafva medverkat A. Giobbio: «Des concordats», de. Marsy: «Réceptios d'ambassadeurs à Compiègne (XVe—XVIIIe siècle)», A. Le Glay: «Uneffort de la France contre le commerce Hollandais au XVIIIe siècle»; i 6:te häftet hafva skrifvit J. du Hamel de Breuil: «Le grand Électeur. Aperçu de sa politique (1667—1688)», H. Cordier: «Une lettre de George III, roi d'Angleterre, à Kia-King, empereur de Chine (1804)», Vayson: «Relations commerciales entre la Hollande et les villes de la Somme au Moyen-age et au XVIIe siècle», E. L. Robin: «Relations commerciales et agricoles entre la Hollande et la province d'Aulnis aux XVIIe et XXIIIe siècle» och de Laigue: «Voeu relatif à la modification du type des monnaies de tous les pays au point de vue de la création d'impérissables monuments de divulgation et de consécration de l'histoire des peuples». Därjämte förekomma recensioner och anmälningar af historisk litteratur, bl. a. af C. Bildts »Christine de Suède et le cardinal Azzolino» (af A. L. G.).

stor berömmelse inom den vetenskapliga eller litterära världen. Ett uppräknande af presidenterna inom sektionskommittéerna må vara nog för att gifva ett begrepp därom: H. Houssaye, Esmein, grefve de Mun, Anatole Leroy-Beaulieu, P. Tannery, F. Brunetière, G. Lafenestre och Bourgault-Ducoudray. Härtill må läggas namnen på hederspresidenterna: Glasson, Levasseur, Berthelot, Gaston Paris, Guillaume och Saint-Saëns. Stort var, enligt det kringsända officiella cirkuläret, kommittéledamöternas antal; det öfversteg 250. »Byråerna» (presidenter och sekreterare) inom de olika komittéerna bildade i förening med den permanenta kommittéen en »commission d'organisation» under ordförandeskap af Gaston Boissier, Franska akademiens ständiga sekreterare, men det egentliga organisationsarbetet torde dock hafva utförts af denna kommissions verkställande utskott (»Comité exécutif») med R. de Maulde de la Clavière, själen i det hela, såsom president och A. Le Glay såsom generalsekreterare. Utanför Frankrike verkade, åtminstone i ett par land (Italien och Ungern), nationella kommittéer för kongressen, och i Sverige hade densamma att påräkna ett välvilligt tillmötesgående af riksarkivarien Odhner, som utsågs till medlem af »commission d'organisation», och förre ministern Burenstam, ledamot af den permanenta kommittéen. Enligt reglementet skulle franskan vara kongressens officiella språk och intet föredrag taga längre tid än en kvarts timme utan särskildt medgifvande.

Tillslutningen till kongressen blef tämligen stor, såsom man hade skäl att vänta af så storartade förberedelser. Redan den 1 juni 1900 hade anmält sig öfver 600 deltagare, och vid kongressens öppnande uppgafs antalet hafva stigit till 800. Regeringarna i Sverige, Amerikas förenta stater, Belgien, Italien, Mexiko, Monaco, Montenegro, Nederländerna, Peru, Rumänien, Ryssland, Spanien, Ungern, — ja Syd-Afrikanska republiken skickade representanter till kongressen, och 17 akademier, universitet och lärda samfund hade där sina delegerade. Från Sverige infunno sig med understöd af statsmedel arkivarien i Riksarkivet Th. Westrin, professorerna J. Vising från Göteborg och K. J. V. Sjögren från Uppsala, alla tre inom olika sektioner representerande vårt land, samt, såsom delegerad

för Musikaliska akademien, dess bibliotekarie M. Boheman. Flera lands utrikesministrar, bl. a. excellensen Lagerheim, mottogo, liksom vid sammanträdet i Haag, kallelse som hedersledamöter af kongressen. Af det stora antal, hvilket tecknat sig såsom medlemmar af kongressen och erlagt ledamotsafgiften, 20 francs, infann sig emellertid endast en mindre del personligen i Paris. I olikhet med hvad fallet var i Haag utdelades inga förteckningar öfver de aktivt deltagande medlemmarna, hvadan det är svårt att säga huru talrikt besökt kongressen i själfva verket var. Dess allmänna sammankomster bevistades af endast 100—200 personer, men antalet kongressister var nog ej obetydligt större, ty många, som bevistade sektionssammanträdena, saknades bevisligen vid de allmänna. Påfallande få af de fransmän, som tillkännagifvit sin anslutning, voro emellertid tillstädes. Bland främlingarne voro snart sagdt alla raser och nationaliteter representerade: en neger (Haitis konsul i New-york) och en japan voro trägna åhörare inom 1:sta sektionen. Men de tyska historikerna, hvilka gjorde en så betydande insats i Haagkongressens arbeten, lyste genom sin frånvaro, och äfven engelsmännen hade på några undantag när uteblifvit. Däremot såg man rätt många ryssar, ungrare, italienare, amerikaner, belgier och nederländare, och jämförelsevis starkt representerade voro svenskarne, ty utom de ofvannämnda hade äfven förre arkivarien i Riksarkivet frih. B. Taube och professorn i Lund E. Wrangel infunnit sig. En finne (Grotenfelt) och en dansk (Nyrop) voro tillstädes.

De allmänna sammankomsterna höllos i Collège de France, och där sammanträdde äfven ett par af sektionerna, medan andra hade sina öfverläggningar i det närbelägna Sorbonne, i Louvre (sektionen för skön konst) eller i Stora operans bibliötek (sektionen för musik).

Kongressen öppnades förmiddagen den 23 juli med ett kortare anförande af de Maulde, som efter en erinran om fredskonferensen i Haag och några smickrande ord om tsar Nikolaus II framhöll betydelsen af folkens närmande till hvarandra, ej minst vid tillfällen som det ifrågavarande. Gaston Boissier, som nu erhöll ordet, hälsade kongressisterna välkomna och påpekade huru under det nyss till-

ändagångna seklet vid sidan af naturvetenskapernas storartade utveckling äfven historien vunnit en ökad betydelse, ej minst därigenom att en förståndig användning af den historiska metoden snart sagdt föryngrat vetenskaperna. Till den nationella ömtålighet, som mer än någonsin härskade i vår tid trots de exempellöst lifliga mellanfolkliga förbindelserna, vore historien ej utan skuld, i det den gifvit upphof åt läran om nationaliteterna. Ett ensidigt forskande i det egna landets häfder alstrade en farlig afsöndring. Man lär känna sig själf bäst genom *jämförelse* med andra. Gemensamma täflingar på det historiska forskningsområdet kunde, i motsats till konkurrensen på det materiella, gå för sig utan bitterhet, och komparativt studium bildade ett fast band emellan historikerna. Senare på dagen samlades man å nyo, då för att åhöra en »conférence» af Frankrikes kanske berömdaste föreläsare de Brunetière. Han yrkade på, att en lärostol i jämförande historia borde upprättas vid Collège de France, antydde den väckelse till ett jämförande historiens studium, som låge i m:me Staëls verk öfver Tyskland och Italien, och anställde en af esprit och lärdom blixtrande jämförelse emellan litteraturens mästerverk i Frankrike, Tyskland, Italien, Spanien och England och påvisade, hurusom de kunde härledas ur så att säga samma källor, men dock ägde hvart och ett sin originalitet genom de snillrika författarnes utpräglade nationella egendomlighet. Lördagen den 28 hölls tredje och sista allmänna sammankomsten, hvarvid de Maulde å bestyrelsens vägnar bjöd kongressledamöterna farväl. En inbjudning till kongressen att 1903 samlas i Saint-Louis i sammanhang med firandet af 100-årsminnet af Louisianas införlifvande med Förenta staterna afböjdes, men stor anklang vann en inbjudning till Venezia. Och nästa möte skall hållas i Italien 1902.

I sammanhang med kongressens allmänna sammanträden torde böra nämnas några ord om det mottagande, som ägnades kongressen i dess helhet. Först och främst må påpekas, att Nord-banebolaget lät medlemmarne resa för half afgift på järnvägen Paris—gränsen, och att utställningsstyrelsenl ämnade dem fritt tillträde till expositionen under kongressdagarna. Medlemmen af Institutet E. Senart och prins

Roland Bonaparte öppnade sina salonger till mottagning och aftonunderhållning. Soaréen hos den senare utgjorde på sätt och vis ett stycke kongressarbete, enär där utfördes af solister och en större kör under ledning af herrar J. Tiersot och Ch. Bordes, den »historiska konsert», som ingick i den musikhistoriska sektionens program och som bjöd på en retrospektiv föredragning af sångstycken från och med en delfisk hymn till Apollo (2:dra årh. f. Kr.; påträffad 1893 vid gräfningar, anställda i Delfi af Franska skolan i Aten) till och med »Le chant national du 14 Juillet 1800». Att tala om prins Bonapartes hotell utan att nämna hans bibliotek är omöjligt. Detta bibliotek, det största enskilda i Paris, har en stor tjänstepersonal, är ordnadt med synnerlig insikt och är uppställdt i fyra gallerier af omkring 50 meters längd och med 18 hyllor i höjd. Det uppgifves innehålla omkring 140,000 tryckalster, hufvudsakligen geografi, antropologi och etnografi. En dag blef kongressen mottagen i »Hôtel de Ville» och helsades där med ett längre tal af municipalitetets ordförande, den från dagens politiska fejder bekante Grébauval, hvarefter de intressanta salarna och deras taflor beságos. Kongressmedlemmarne inbjödos äfven till municipalitetets stora fest till presskongressens ära och till mottagning hos deputeradekammarens president Deschanel, ledamot af Franska akademien, men dessa fester inställdes med anledning af sorgen öfver mordet på konung Umberto. Fredagen d. 27, då kongressarbetet delvis hvilade, var ägnad åt utfärd till det genom sin naturskönhet, sin arkitektur, sina möbel- och konstsamlingar samt sitt bibliotek (med bl. a. en mängd dyrbara bokband från äldre tider) bekanta slottet Chantilly, hertigens af Aumale gåfva till Franska institutet. En insiktsfull och outtröttlig guide var därvid R. Peyre, professor vid Collège Stanislas.

Arbetets egentliga härdar voro sektionssammanträdena, och vi lämna här nedan en redogörelse för några sektioners verksamhet.

1:sta sektionen (Allmän och diplomatisk historia).

Sektionens president var historikern och ledamoten af Franska akademien Henry Houssaye, särskildt bekant som författare till ett par i många upplagor utgifna arbeten om Första kejsardömets fall och Bourbonernas restauration. Franska vicepresidenter voro professorn vid Collège de France A. Longnon, som vid 25 års ålder lämnade skomakarstolen för att efter en tids tjänstgöring i Archives nationales taga plats i en ärofull kateder och som blifvit en auktoritet i fråga om Frankrikes historiska geografi, kolonialministern Decrais, generalinspektören för offentliga undervisningen och presidenten i Alliance française Foncin, markis de la Borde, f. d. ordförande i Franska historiska föreningen, och A. Lefèvre-Pontalis, känd som liberal riksdagsman från kejsardömets tid och som författare till ett ansedt verk öfver Jahan de Witte. Därjämte utsågos Amerikas, Belgiens, Italiens, Rysslands, Rumäniens, Spaniens, Sveriges och Ungerns representanter att intaga plats på presidenttribunen, och den svenske och ungerske ledde förhandlingarna hvar sin dag vid förfall för de resp. franska presidenterna. Såsom sektionens sekreterare utvecklade A. Malet, professor vid Lycée Voltaire, mycken verksamhet. Sammanlagdt 19 föredrag höllos under de fyra dagar (24, 25, 26, 28 juli) sektionen sammanträdde inför en åhörarekrets af 30—40 personer. I dessa föredrag behandlades ämnen tillhörande Sveriges (1), Rysslands (1), Kroatiens (1), Frankrikes (2), Belgiens (2), Nederländernas (2), Rumäniens (2), Italiens (4) och Ungerns (4) historia. I allmänhet rörde de sig om rent nationella tilldragelser eller institutioner, några voro rent af biografier, endast ett par spelade in på det internationella området.

Sammanträdenas rad öppnades af Houssaye med ett tal, hvari han framhöll, att allmänheten nu för tiden vore trött på hypoteser inom historien och begärde fakta, riktiga fakta och ännu mera fakta. Historikern måste ägna sig åt uppspårandet af outgifna handlingar, åt den spännande jakten efter »dokumentvildt». Man finner, att det sanna är lika intressant som det sannolika. Egendomligt nog handlade det

första därpå följande föredraget, af rektorn vid Jassys universitet Xenopol, om »Hypotesen i historien», hvilken han tillämpade på frågan om rumänerna alltjämt efter den romerska eröfringen bott i Dacien, eller om de kommit dit genom en ny invandring, yngre än magyarernas invasion. Själf är han en anhängare af den förra meningen. Han rörde vid ett brännbart ämne. Ty frågan om rumänernas ålder norr om Donau och särskildt om deras prioritet till Siebenbürgen är en för dagen lifligt debatterad fråga bland det gamla Daciens och Pannoniens nuvarande inbyggare. Ungrarne se i denna hypotes ett med kvasi-historiska bevis understödt rumänskt rättsanspråk på Siebenbürgen och ett agitationsmedel för att bereda stämningen för en dako-rumänsk stat. Ungraren, professorn i medeltidens historia vid Budapests universitet Lanczy, gjorde ock genast några inlägg mot Xenopols teorier, och hans landsman Darvai talade i sitt föredrag om »Ungern och dess första vasaller» i magyarisk anda. Xenopol fann kongresstillfället lämpligt att utdela en broschyr »Magyars et Roumains devant l'histoire», i hvilken han i tämligen ampra ordalag och ingående på personligheter kritiserade ett arbete med samma titel af den ungerske historikern Bertha, själf närvarande vid kongressen och oangenämt berörd af de rumänska käppslängarna vid ett internationellt möte. Ett af professorn vid universitet i Bukarest, förre ministern Urechia författadt, af sekreteraren uppläst föredrag om »Det rumänska vapnet» meddelade uppgifter om de under tidens lopp växlande formerna af Moldaus och Valakiets heraldiska vapen och förfäktade den hypotesen, att ett fixeradt vapen betecknar afslutningen af en nationalitets utveckling, men att en nationalitet stadd i gång karakteriseras af heraldiska ombyten. En redogörelse för ett viktigt urkundsverk lämnade Ant. Aldássy, vid Budapests universitet, i sitt föredrag »Les cartulaires des relations entre la Hongrie et les pays limitrophes des slaves du Sud». På förslag af L. Thalloczy och under hans ledning förbereder Ungerska akademien ett arbete, som skall medföra den oskattbara fördelen att kasta ljus öfver den så mycket diskuterade frågan om den under seklernas lopp försiggångna historiska utvecklingen af Ungerns sydöstra gräns. Den del, som om-

fattar förbindelserna med Serbien och som sträcker sig till 1526, har utarbetats af Aldássy och är tryckfärdig. Den bekante ungerske forskaren Fraknói (ej närvarande) gjorde i en uppsats, »Petrarcas ambassad till Verona 1347», som upplästes af sekreteraren, en rättelse till skaldens biografi, som bör intressera alla Petrarca-forskare. Alla författare hafva ansett, att Petrarca, då han i nov. 1347 lämnade Frankrike, begaf sig till Italien för att i förening med Rienzi i Rom arbeta för Italiens enhet och frihet. Men med stöd af ett hittills okändt bref från Klemens VI till Mastino de la Scala i Verona af den 13 nov. 1347 ådagalägger Fraknói att Petrarca då var i påflig tjänst och beordrad att såsom ambassadör afgå till Mastino för att förmå denne medverka till att omintetgöra konung Ludvigs af Ungern plan att bemäktiga sig Neapels tron. Petrarca, som d. 29 nov. befann sig i Genua, kom emellertid för sent till Verona för att kunna inverka på Mastinos beslut. Att P. vid denna tid kunnat underhålla förbindelser med Rienzi är omöjligt, ty denne hade d. 7 oktober af påfven förklarats för rebell. Den grundlige kännaren af Père Josephs (François Leclerc du Tremblay) historia abbé L. Dedouvres, professor vid de katolska fakulteterna i Angers, visade i ett fördrag, »Père Joseph och belägringen af La Rochelle», att det var »den grå eminensen», som förmått Ludvig XIII och Richelieu att företaga belägringen och att hans andel i stadens eröfring var utomordentlig. Père Joseph utöfvade ett obegränsadt inflytande på konungen och hans minister, men äfven, genom sina skrifter, på allmänheten. Hans flit var otrolig. Hans manuskript skulle i tryck fylla 30 oktavband. Abbé Dedouvres' försäkran att Père Joseph var tolerant kunde ej undgå att väcka öfverraskning. Ett skäligen obetydligt meddelande af Lydia Kologrivov om, »Den falske Dimitrij», utmynnade i det negativa resultatet, att hvad nu hans ursprung må hafva varit, så var han ej en vanlig man, och att det för länge sedan visats, att han ej kunde vara Grisjka Otrepiev.

Meddelanden lämnades för öfrigt af den ofvannämnde J. Lanczy (»Celestinus V:s kanonisation och Dante»), ungrarna A. Márki (»De ungerska jacobinerna») och Bertha (»Skalden Zrinyi»), belgiske representanten P. Poullet (»Den

heliga alliansen och konungariket Nederländerna»), Brandts »(Belgiens internationella autonomi under ärkehertigarne Albrecht och Isabella, 1598—1621»), italienske ministern i Lissabon Gerbaix de Sonnaz (»Henrik VII:s kröning i Lateranen»), franske generalkonsuln i Rotterdam de Laigue (»Friso-batavernas seder»), Bojnitchitch (»Kungliga kroatiska kansliet under 9:de—11:te årh.»), De Maere d'Aertrycke (»Undersökning af några viktiga punkter rörande slagen vid Courtrai och Rosebecque») och grefve de Pange (»Undersökningar rörande en fransk krönika från 15:e årh.»).

Föredragen afslötos af Theodor Westrin med »Några iakttagelser angående franskan såsom diplomatiens språk»[1] med stöd af handlingar i Svenska riksarkivet och af monseigneur Marini med några undersökningar rörande »Diodorus Siculus».

I programmet för kongressen hade man uttryckt en önskan att vissa där framställda ämnen, bl. a. frågan om historieundervisningen, måtte komma till behandling. I öfverensstämmelse därmed bragte professorn vid Lycée Louis-le-Grand Darsy på tal frågan om bruket af historiska texter vid skolundervisningen. En rätt liflig diskussion uppstod, hvarvid antyddes nyttan af att i skolan lästes vissa viktiga urkunder. Men häremot invändes, att skolan ej vore något akademiskt seminarium och att en sådan metod ej passade för lärjungarnas utvecklingsgrad. Däremot syntes lämpligt att eleverna finge läsa utdrag ur goda krönikor och framstående äldre författares verk.

Th. Westrin.

2:a sektionen (Rättshistoria).

Denna sektions arbeten voro i god tid förberedda genom det program, som blifvit till kända vetenskapsidkare utdeladt med angifvande af de ämnen, som ansetts företrädesvis ägna sig till föremål för inledande föredrag. Bland de sålunda på förhand å programmet upptagna frågorna märktes jämväl ett från den skandinaviska rättens historia

[1] Detta föredrag meddelas å annat ställe i detta häfte.

hämtadt ämne: »Origine de la propriété dans l'ancien droit scandinave».

Sammanträdena voro besökta af ganska många vetenskapsidkare med bekanta namn. Fransmännen utgjorde naturligtvis flertalet, men därjämte hade åtskilliga deltagare från Ryssland, Tyskland, England och Österrike-Ungern infunnit sig. Äfven Sverige, Italien och Spanien voro representerade.

De frågor, som behandlades, voro så många och så olikartade, att man stannar i förlägenhet vid försöket att göra en indelning, som lämnar en öfversikt af det hela. Den grupp af föredrag, som måhända i främsta rummet tilldrog sig uppmärksamheten, behandlade den grekisk-romerska rätten och dess sammanhang med den egyptiska. Det mest beaktansvärda bidraget till denna fråga lämnades af Gradenwitz (Königsberg), som med stöd af senast utgifna papyri gaf ett intressant bevis för möjligheten af en exakt metod vid jämförelsen mellan olikarättssystem. Mindregynnsamt måste omdömet utfalla om ett till samma grupp hörande föredrag af Revillout, professor vid l'École du Louvre, som skildrade de förbindelser, som inom lagstiftningens område skulle hafva ägt rum mellan egypterna och qviriterna före *lex XII tabularum*. De djärfva påståenden, som här framställdes — bl. a. att decemvirerna bevisligen lånat vissa satser från en egyptisk urkund (Code d'Amasis) — bemöttes med lifighet och skärpa af Girard (Paris). I ett kort anförande, som hälsades med allmänt bifall, framhöll Girard med rätta ofruktbarheten af den jämförelse mellan olika rättssystem, som icke kan stödja sig åtminstone på sannolikheten af ett verkligt historiskt sammanhang. Det är ock i sig själf klart, att den jämförande rättshistorien framför allt måste vara historisk och sålunda endast med största försiktighet får bygga teorier på den inre likhet, som helt naturligt ofta kan påvisas mellan skilda tiders och skilda folks rätt. — En annan grupp af föredrag behandlade den romerska rättsvetenskapens historia. Hit hörde bl. a. det af de Courtoulon (Lausanne) behandlade ämnet: »les gloses d'Irnerius et la glose préaccursienne». Den franska rättens historia var egendomligt nog icke föremål för ett enda föredrag, så vida man icke

dit får räkna hvad Jobbé-Duval (Paris) anförde öfver »l'histoire comparée du droit et l'expansion coloniale de la France». Icke heller den tyska rättshistorien var inom sektionen representerad, hvaremot den ryska företräddes dels af prins Nicolas Galitzin (Moskwa) genom ett föredrag om Katarina II:s plan till lifegenskapens upphäfvande, dels af en rysk advokat, Winarest (Petersburg), som meddelade en undersökning af den franska privaträttens inflytande på den ryska lagstiftningen i början af nittonde århundradet. Lägger man härtill särskilda föredrag af Maxime Kovalevsky om näringslagstiftningen under senare medeltiden, af Pollok (Oxford) om naturrättens historiska utveckling, af Hinojosa (Madrid) om slafveriet i Katalonien under medeltiden, samt af undertecknad om jordäganderättens ursprung i Sverige, torde den brokiga mångfalden af ämnen i det närmaste vara uttömd.

Kongressens förhandlingar följdes af deltagarne med största intresse, hvilket visade sig i de diskussioner, som ofta följde på föredragen. Särskildt må framhållas de värdefulla bidrag till de olika ämnenas belysning, som härvid lämnades af lärarne vid Juridiska Fakulteten i Paris: Glasson, Esmein, Gérardin, Girard, äfvensom af andra t. ex. af Wessely (Wien) och Viollet (Paris). I sammanhang härmed bör med tacksamhet erinras om det outtröttliga nit, hvarmed sektionens sekreterare, H. Simonnet, fullgjorde sitt maktpåliggande uppdrag. Såsom bevis på det intresse, med hvilket hvarje föredrag följdes, kan anföras, att äfven en för de flesta närvarande så främmande fråga som ämnet för undertecknads korta meddelande kunde framkalla icke blott en liflig anslutning af Esmein, utan äfven uttalanden öfver den svenska rättens förhållande till den isländska i förevarande afseende samt öfver tolkningen af ett vid sammanträdet anfördt ställe ur Östgötalagen. För den, som i metodiskt-vetenskapligt afseende hämtat sina starkaste intryck från den tyska rättsvetenskapen, var det af stort intresse att närmare lära känna det olika — i det hela friare — sätt, på hvilket frågorna behandlas af vetenskapsidkare inom andra nationer. Hvad själfva begreppet »jämförande rättshistoria» angår, så kunde man väl vid tanken på den ytlighet, med hvilken inom rättsvetenskapen »jäm-

förande studier» icke sällan drifvits, ställa sig något skeptisk. Meningen kan icke vara att skapa en ny vetenskap utan endast att på ett mera planmässigt sätt än hittills tillämpa en metod, hvilken för den rättshistoriska forskningen väl aldrig varit helt och hållet främmande. Inom sektionen framträdde knappast några allmännare tendenser att öfverdrifva »jämförelsens» betydelse, om ock enstaka yttranden i denna riktning förspordes. Dilettantismen var i denna sektion så godt som alldeles utesluten och förmådde i allt fall icke i någon mån göra sig gällande. Icke minst på grund häraf torde sektionens förhandlingar hos de flesta deltagarne hafva lämnat minnet af lärorika och angenäma dagar.

Wilhelm Sjögren.

6:te sektionen (Litteraturhistoria).

Den historiska kongressens sjette afdelning, som omfatfattade *Litteraturens historia*, skulle hafva till hederspresident den världsbekante filologen Gaston Paris, till president den spirituelle föreläsaren och skarpe kritikern Ferdinand Brunetière, till vice presidenter författaren Victorien Sardou och litteraturhistorikerna Petit de Julleville och Dejob samt till sekreterare hrr Bédier, Lanson och Texte, alla tre berömda, också de, på litteraturhistoriens område. Bland kommittémedlemmarne, som uppgingo till öfver 20, uppräknades många andra framstående författare, filologer och bibliografer. Detta i programmet.

I själfva verket syntes de flesta af dessa berömdheter icke till på kongressen! När jag på väg till Paris i Nancy besökte en af kommittémedlemmarne, professor Lichtenbergerde, — bekant genom sina skrifter om Nietzsche — och där begärde några upplysningar om kongressen, blef jag förvånad öfver hans okunnighet därom och hans likgiltighet därför. Jag förstod snart, att hans ståndpunkt delades af flera, för att icke säga de flesta. Nu var ju nämnde

professor, liksom hans kolleger, just då och äfven de följande dagarna, när kongressen skulle arbeta, till stor del upptagen af examina. Men detta hade ju bort förutses och en sådan kollision undvikas.

På det hela synes man emellertid betraktat denna kongress, liksom de många andra i sommar till Paris sammankallade, väsentligen såsom ett medel att draga utländingar till utställningen samt bevisa dem en eller annan artighet.

Gaston Paris inledde den litteraturhistoriska sektionens förhandlingar, hvilka höllos i en af Sorbonnes största salar (Amphithéatre Richelieu) genom ett kort anförande. Detta var tisdagen den 24 juli. De följande dagarna syntes han icke till. Brunetière ledde ett par gånger förhandlingarna; han var dock ofta upptagen af examina och ställföreträddes då af hr Van Hamel, professor i Groningen, en af Gaston Paris' många lärjungar.

Såsom sekreterare fungerade Gustave Lanson, lärare vid École normale supérieure, en ytterst tillmötesgående och sympatisk personlighet, i sitt uppträdande enkel och tillbakadragen, en slående motsats till Brunetières sarkastiska elegans. Ett par gånger ersattes Lanson af professor L. Sirven. Professorn i Lyon, Joseph Texte, som just på den jämförande litteraturhistoriens område inlagt stora förtjänster och som skulle utgjort denna sektions förnämsta kraft, hade nyss förut aflidit; och sektionen började sina förhandlingar med att besluta afsändandet af en sympati- och kondoleansadress till hans änka. Flere andra af de framstående litteraturhistorikerna voro, sade man, hindrade af sjukdom; så Bédier, så ock Petit du Julleville. Den senare har nu, äfven han, gått hädan, såsom tidningarna meddelat.

Den franska litteraturhistorien, som sedan ett par årtionden står synnerligen högt och i flera afseenden högre än andra länders, äfven Tysklands, har genom Texte och Petit du Julleville gjort stora förluster. Ännu äger den dock en mängd stolta namn; skada att bärarne däraf så litet syntes till på kongressen. En af de mest remarkabla, Faguet, lyste äfven på programmet genom sin frånvaro.

Jämte professor Textes bortgång beklagade man mycket frånvaron af d:r Louis P. Betz från Zürich, som också

var hindrad af sjukdom; Betz, särskildt känd genom sin bibliografiska essai »La littérature comparée», är nämligen en af de förnämsta auktoriteterna på den jämförande litteraturforskningens område.

För öfrigt besöktes sektionen af ett knappt 20-tal ledamöter: ett par fransmän från landsorten, en eller annan engelsman, en österikare, en schweizare, ett par nederländare, ett par amerikanare, ett par greker, två svenskar, en dansk (professor Nyrop) etc. Till det mindre lifliga deltagandet i kongressens förhandlingar bidrog naturligtvis den oerhörda värme, som då under hela tiden rådde i Paris.

Och förhandlingarna? För dem hade visserligen ett program fastställts: man skulle företrädesvis befatta sig med frågor rörande 1. de litteraturhistoriska källorna och kritiken däraf, 2. de litterära inverkningarna från det ena folket på det andra, i synnerhet från och med renässansen, och 3. de kritiska metoderna och särskildt i hvad mån man kan förena den egentliga historiens och naturvetenskapens metoder. Föredragen voro emellertid icke ordnade eller grupperade i någon begreppsenlig följd — det hade också mött svårigheter i fråga om flera, som hade föga intresse för den jämförande litteraturforskningen. Vidare förekom diskussion ytterst sällan. De allmänna frågorna om källkritik och metoder blefvo nästan icke vidrörda, om jag undantager att mr Sirven gjorde ett meddelande om ett arbete af G. Renard, professor vid konservatoriet för konster och yrken, »La methode scientifique de l'histoire littéraire».

Då sektionen var sammansatt af både filologer och historiker, förekommo föredrag i båda dessa riktningar samt ett eller annat, som tog hänsyn till båda synpunkterna. En tid har ju språkvetenskapen alldeles behärskat litteraturhistorien; och i Tyskland är så förhållandet ännu på flera håll. Det synes emellertid, som om ett historiskt och särskildt kulturhistoriskt åskådningssätt nu alltmera framtränger på den litterära forskningens område och denna

[1] Under en session kunde de mest omväxlande ämnen förekomma. Den sammanställning, som här nedan förekommer, är gjord af förf.

kulturhistoriska betraktelse åter lämnar rum för en undersökning om de ledande estetiska idéerna. Det litteraturpsykologiska intresset blef emellertid på kongressen icke synnerligen framhållet. (Ett föredrag af italienaren Puglisi Pico, »Una interpretazione scientifica delle fonti elegiache e della poesia del dolore», hade jag ej tillfälle åhöra.)

Den antika litteraturen berördes mycket litet, såsom man kunde vänta. Professorn och n. v. rektorn vid universitetet i Aten, G. Mistriotis, höll — egendomligt nog på tyska — ett långt föredrag om tidsföljden af Sofokles' dramer; genom sin opposition mot den gängse uppfattningen inom den tyska filologien och sitt framhållande af viktiga kulturhistoriska synpunkter hade det nog sitt intresse. På det hela föll det dock ur ramen för sektionens sysselsättning.

För medeltidsfilologer ägde säkertigen professor J. Visings föredrag om franskan i England (det s. k. anglonormandiska språket) stort värde. Äfven litteraturhistoriska frågor vidrördes där. Föredraget väckte en kort, men rätt liflig diskussion, som inleddes af professor M. Friedwagner från Czernowitz.

Till den franska teaterns historia, som ju är så viktig för kännedomen om dramatikens utveckling i det hela, lämnade professor M. Wilmotte från Liège ett intressant bidrag, visande huru naturligt det komiska elementet utvecklat sig ur det religiösa dramat (t. ex. scener med krigsknektarne i Jesu lidande historia) och så småningom blifvit självständigt. Mindre vetenskapligt värde ägde ett meddelande af en ung professor C. Hastings från Bristol ur ett under utgifning varande arbete om »teaterns historia i Frankrike och England», hvilket icke tycktes innehålla något nytt eller originellt.

I verkligt jämförande litteraturhistorisk riktning gingo en hel rad af föredrag, behandlande frågor ur den nyare litteraturhistorien. Så af mr A. Vianey, maître de conférences i Montpellier, om de italienska källorna till Du Bellay's sonettsamling »Olive», af lycéprofessorn Latreille från Lyon om Georges Sand och Shakespeare — professor E. Redard från Genève yrkade i ett lifligt, sakrikt föredrag på bättre studier, öfversättningar och framställningar

af Shakespeares dramer i de fransktalande länderna, hvil, ket föranledde en plan till ett franskt Shakespeare-sällskap hvarför man uppmanade talaren att verka — vidare af mr Sarran d'Allard från Alais om en portugisisk efterbildning af Tartuffe, af ungraren J. Kont, som många år vistats i Paris såsom professor vid collège Rollin, om Voltaire i den ungerska litteraturen, och af professor Bonoy från Bordeaux om Zaïre och dess fjorton italienska öfversättningar. Större föredrag af jämförande litteraturhistorisk karaktär lämnades af undertecknad i en allmän öfversikt af den franska litteraturens inflytande på den svenska, samt af hr Echobanian om den franska litteraturens inflytande på den nutida armeniska vitterheten. Till denna grupp hör delvis ett föredrag af athénéeprofessorn Keiffer från Luxemburg om storhertigdömet Luxemburgs språk och litteratur. Af ett visst intresse, ehuru mera för en undervisningskongress än för en litteraturhistorisk sådan, var den unge professor (?) Spingarn's från Columbia meddelande om »American scholarship», till hvilket professor A. Fortier från New Orléans gjorde några tillägg och anmärkningar.

Det var således åtskilligt af värde och rätt mycken omväxling, som dessa föredrag gåfvo åhörarne. Någon märkligare öfverläggning af allmännare intresse kom emellertid icke till stånd, såsom ofvan antydts. Ett resultat. som kongressen medförde, kan emellertid vara af en viss betydelse: sektionens nitiske sekreterare Lanson åtog sig att förbereda inrättandet af ett internationellt sällskap »för studiet af litteraturernas jämförande historia», som skulle hafva till ändamål att underlätta de forskningar, som främlingar göra i Frankrike eller fransmän i utlandet »pour l'éclaircissement des problèmes philologiques ou littéraires de cet ordre». Ett sådant sällskap skall säkerligen kunna göra stor nytta. Betydelsefullt för forskningen kan det ju också blifva, om det tilltänkta franska Shakespearesällskaskapet kommer till stånd — professor Redard synes också vara mannen med den rätta energien för att sätta det i gång.

Det förnämsta resultatet för den enskilde kongressmedlemmen är ju ändock de bekantskaper och relationer, som det på en dylik kongress är tillfälle att förvärfva.

7:de sektionen (Konsthistoria).

Då jag äfven medhann att bevista ett par sammanträden i den sjunde sektionen, hvilka sammanträden vanligen höllos å andra tider än den sjette sektionens, bör jag måhända tillfoga några ord om dess verksamhet.

Denna sektion, som samlades i en vacker liten sal i Louvren, hade en intim och behaglig prägel, hvilket framför allt torde berott på presidenten, den älskvärde professor Georges Lafenestre. Han är en af muséets konservatorer och under hans ledning hade hela historiska kongressen en dag tillfälle att bese de härliga samlingarna, som nu till stor del omordnats på ett särdeles lyckligt sätt. För öfrigt lyste i denna afdelning den gamle direktören för franska akademien i Rom E. Guillaume, som var hederspresident, sekreteraren i Académie des beaux arts G. Larroumet och arkeologen S. Reinach, hvilka voro vicepresidenter. Såsom särdeles verksam och nitisk sekreterare framträdde en yngre konsthistoriker mr E. Bertaux.

Sammanträdena syntes vara något talrikare besökta än den litteraturhistoriska sektionens, ehuru antalet inskrifna medlemmar säkerligen var mindre. Där märktes flere italienare och nederländare (Huymans, Bredius o. a.); däremot inga tyskar, liksom i sjette afdelningen, och, utom undertecknad, ingen skandinav.

Man höll här föredrag och diskuterade frågor rörande undervisningen och studiet i konsthistoria, anskaffandet af fotografier och annat afbildningsmaterial, ordnandet och bevarandet af mästares teckningar i muséerna. De historiska föredragen voro vanligen rikt illustrerade genom afbildningar, som cirkulerade. Man fick höra om naturfolkens konstindustri, om medeltidens arkitektur, skulptur och miniatyrkonst, om medaljritare under renässansen, om förbindelser i konstafseende mellan Italien och Frankrike, om Fontainebleau-skolans inflytande i Frankrike och Europa etc.

Såsom föredragshållare framstod särskildt direktören för nationalgalleriet i Rom A. Venturi, hvilken på tisdagen inledde förhandlingarna genom en berättelse om bildandet af den konsthistoriska skolan vid universitetet i Rom

och om dess metoder, på onsdagen gjorde ett intressant meddelande om en fransk miniatyrist under förra hälften af 1400-talet och på fredagen föreläste om en nyupptäckt tafla af Giorgione.

Af stort intresse voro de nya synpunkter för bedömandet af Nicola Pisanos (»Magister Nicholaus Petri de Apulia») epokgörande verksamhet, hvilka lämnades i ett längre föredrag af mr Bertaux. Denne uppläste också en större uppsats af professor G. Dehio i Strassburg, hvilken, såsom så många andra, på grund af universitetsexamina hindrats personligen tillstädeskomma. Denna uppsats behandlade den franska konstens inflytande på den tyska under 1200-talet och berörde såväl arkitekturen som skulpturen. I den följande diskussionen deltog äfven undertecknad, därtill uppkallad af några uppgifter hos Dehio om skandinaviska förhållanden, särskildt om Uppsala domkyrka; Dehio, som annars blifvit satt i tillfälle att lära känna den nyare konsthistoriska litteraturen i Skandinavien — för det stora arbetet »Die kirchliche Baukunst des Abendlandes» utg. af Dehio och v. Bezold, har jag utarbetat ett med bibliografi försedt kapitel om den skandinaviska medeltidsarkitekturen —, hade nämligen efter den gamla felaktiga traditionen upptagit berättelsen om Estienne de Bonneuil och hans *tio* medarbetare (i dokumentet står les diz, ej dix!). Jag fick äfven tillfälle att då meddela en liten öfversikt af det franska inflytandet på medeltidskonsten i Skandinavien.

Att de tyske konstforskarne afhöllo sig från denna kongress, berodde, utom på ofvan anförda omständigheter, säkerligen framför allt därpå, att de själfva i år (den 16—19 september) höllo en »internationell» konsthistorisk kongress i Lübeck.

E. Wrangel.

8:de sektionen (Musikens historia).

Äfven inom denna afdelning gjordes ett inlägg af en svensk forskare, den bekante kritikern och musikhistori-

kern Adolf Lindgren. Han hade till sektionen insändt »Bidrag till polonäsens historia», en uppsats, som stöder sig på nyaro arkivaliska fynd och är af vikt i fråga om bedömandet af dessa melodiers ålder. I likhet med flera andra kom hans arbete att vid kongressen endast referatvis framläggas, af sektionens sekreterare hr Romain Rolland, som ock i en italiensk musiktidning redogjort för detsamma.

Några iakttagelser angående franskan såsom diplomatiens språk[1]

AF

TH. WESTRIN

Under medeltiden och början af nyare tiden var latinet, såsom bekant, det vid internationella förhandlingar och i traktater hufvudsakligen nyttjade språket, där ej bl. a. de kontraherande makternas språk voro hvarandra så lika, att förhandlingarna utan svårighet kunde föras på de nationella språken. Så var exempelvis fallet med förhandlingar mellan Sverige, Norge och Danmark. Det är en gängse föreställning att Ciceros och Cæsars språk upphörde att spela en sådan dominerande roll, som ofvan påpekats, i och med Westfaliska fredskongressen och att omedelbart därefter dess plats intogs af franskan, tack vare segrarna under Richelieus och *kung Sols* dagar. Men ännu mindre än latinet före 1648 har franskan omedelbart efter nämnda år varit diplomatiens officiella språk. Hon intager visserligen i våra dagar en rangplats i detta afseende, men hon hann fram dit jämförelsevis sent och först efter en seg strid med latinet och de nationella språken. Till stöd för detta påstående, hvilket, jag skyndar att påpeka det, gäller endast franskans bruk vid den *svenska* ministeriella korrespondensen och vid Sveriges förhandlingar med främmande makter, ber jag att få åberopa de resultat, som framgått vid en undersökning af de i svenska riksarkivet

[1] Föredrag vid den internationella kongressen för jämförande historia i Paris den 28 juli 1900. Några tillägg gjorda vid tryckningen.

förvarade diplomatiska handlingar, hvilka omfatta tiden t. o. m. 1813. Jag är likväl af den öfvertygelsen, att en undersökning af likartade handlingar i andra lands arkiv skall leda till i det närmaste enahanda uppfattning rörande franskans bruk i allmänhet i officiella skrifvelser och urkunder rörande staternas utrikesförbindelser.

Hvad först angår den ministeriella korrespondensen, må påpekas, att under 1600-talet franskan nästan icke alls användes i de svenska ministrarnes bref till regeringen eller dess förnämsta organ i fråga om utrikesärenden, nämligen kansliet. Undantag göra endast brefven från några i Holland anställda diplomatiska tjänstemän (kommissarien P. Falck, 1620—22, envoyéen frih. G. Sparre 1655 och kommissarien Ph. Silbercroon, 1675—79), de bref, som skrefvos från Frankrike af tysken Rache (1630—31) och fransmannen Courtin (1657—60), jämte några få bref bland tre andra till Frankrike afsända diplomatiska agenters depescher samt Raches bref fran Schweiz (1631—32). Vanligen nyttjades under 1600-talet — vår diplomatiska storhetstid — i den ministeriella korrespondensen svenska språket, men starkt täflade med detta tyskan, beroende därpå att svenska väldet omfattade en ej ringa del af Tyskland och att en stor del af våra diplomatiska tjänstemän voro tyskar till börden. Ej så sällan användes latin: England 1612—23 (Spens) Frankrike 1628—30, 1635—41 (H. Grotius), 1652—54; Holland 1601—02, 1616—25 (Rutgersius), 1626—38 (Camerarius); Turkiet 1634 (P. Strassburg), och holländska: Holland 1619 (Van Dyck); Ryssland 1649—50 (Du Moulins) och England 1651—52 (Spieringk—Siluercroen).

Men under förra hälften af 1700-talet började man vid en och annan mission skrifva hem på franska, dock endast till kanslichefen. Sa gjorde den bekante polske generalen Stanislaw Poniatowski, som, visserligen utan diplomatisk karaktär, utvecklade en liflig diplomatisk verksamhet i Konstantinopel och därifrån till det kungl. kansliet i Bender (hofkansleren v. Müllern) 1710—11 flitigt insände viktiga rapporter på franska (till konung Karl XII skref han däremot på tyska, med några få undantag). Så gjorde tjänstemännen vid legationen i Paris, hvarifrån man under 1700-talets andra årtionde tämligen regelbundet

uppvaktade kanslichefen på franska. Äfven ministrarne i Polen (1713—14 och 1729—32), i Madrid (1715) och Wien (1716—26) skrefvo vid denna tid regelbundet på franska. Användandet af främmande språk i ämbetsmäns officiella skrifvelser visade sig emellertid snart oförenligt med de förändrade förhållanden, som inträdt, sedan enväldet efter Karl XII:s död störtats, ett friare statsskick införts samt riksdagens myndighet till följd däraf gripit alltmer omkring sig. Utrikespolitiken leddes dåmera ej endast af regeringen, utan fick sin riktning utstakad af riksdagen. Genom sitt Sekreta utskott, särskildt dess delegation Mindre Sekreta deputationen, tog folkrepresentationen del af ministrarnes depescher, af de främmande sändebudens noter och af de svar, som lämnades på dessa, »på det att man måtte hafva en fullkomlig kunskap och upplysning om det, som i utrikesaffärer passerar», såsom det hette i Sekreta utskottets protokoll den 22 febr. 1723. Men riksdagens medlemmar — representanter för adeln, prästerskap, borgare och bönder, valda ur deras midt — besutto naturligtvis i allmänhet ej förmågan att förstå främmande språk. Det var därför nödvändigt att den ministeriella korrespondensen fördes på svenska. När nu kommissionssekreteraren vid beskickningen i Polen Karl Rudenschöld skref till kanslipresidenten grefve Horn på franska, uppmanades han af denne d. 10 febr. 1731 »för åtskilliga orsakers skull» att författa sina bref »i publika ärenden» på svenska, »emedan man eljest är nödgad att dem här låta på svenska öfversätta». Emellertid råkade samme Rudenschöld, då envoyé i Berlin, att 1742 skrifva några bref till kanslipresidenten grefve Gyllenborg på franska. Sekreta utskottet uttryckte d. 30 dec. 1742 sitt missnöje däröfver, »emedan det är resolveradt, att ministrarne skola skrifva sina bref på svenska.» Och efter utskottets lystringsord skyndade sig kanslipresidenten att i ett cirkulär till beskickningarna af den 4 januari 1743 anmoda dem att skrifva sina bref till honom, »som i något mål röra publika ärender, på intet främmande språk, utan endast och allenast på svenska». Som anledningen till cirkulärets utfärdande ej omnämndes, väckte det någon förvåning vid de beskickningar, där man tillförene alltid skrifvit på svenska. Så t. ex. förklarade

sig i bref af den 2 februari s. å. till kanslipresidenten den åldrige, plikttrogne envoyén i Haag, Preis, hvilken, ehuru ej född svensk, alltid skrifvit sina depescher på svenska, ej förstå cirkulärets innehåll och kunde ej förmoda, att det vore meningen att han skulle låta på svenska öfversätta äfven de oräkneliga afskrifter af främmande statsakter, hvilka han med oöfverträfflig flit samlade från alla håll och hemsände såsom bilagor till sina depescher. Trots förbuden skrefvos likväl under Frihetstiden från nästan alla legationer då och då franska bref, vanligen af mera intim natur, till kanslipresidenten. Men den stora massan af bref till denne liksom alla depescher till konungen och kanslikollegium voro städse affattade på svenska språket.

Gustaf III gjorde slut på ständernas allmakt och skapade en ny, stark konungamakt genom sin ryktbara revolution af den 19 augusti 1772, företagen med Frankrikes vetskap och upprätthållen med franskt guld och Ludvig XV:s löften om hjälp. Ehuru Gustaf III älskade Frankrike, dess litteratur och dess språk samt själf med lätthet talade och skref franska, gick den ministeriella brefväxlingen i hufvudsakligen samma spår som under Frihetstiden. Dock fick det franska språket därvid, det måste erkännas, ett märkbart utrymme under hans och hans son Gustaf IV Adolfs regeringstid. Flera af ministrarne begagnade sig i depescherna af franska. Från Paris skrefvo grefve Creutz 1773—83[1] samt grefve v. Essen och frih. Lagerbjelke 1809—10 på franska, och på samma språk skrefvo från Köpenhamn frih. Sprengtporten 1772—82,[1] från Haag frih. Schultz v. Ascheraden 1783—87, grefve Bunge 1785—89 och v. Asp 1786, från Konstantinopel den tyskfödde baron Brentano 1789—91 och den såsom häfdatecknare berömde armeniern Mouradgea d'Ohsson 1795—99, från Petersburg frih. v. Stedingk, hvilken i många år tjänstgjort i franska arméen, 1790—1811, från Wien m. fl. ställen den från den stora revolutionen bekante, mera franske än svenske »beau Fersen» 1791, från Berlin den ofvannämnde Schultz v. Ascheraden 1796—98. Andra skrefvo ömsom på franska, ömsom på svenska, såsom i Lissabon grefve Oxenstierna 1793—97

[1] Nämligen i de s. k. enskilda depescherna till konungen; hans officiella depescher till densamme affattades däremot på svenska.

och v. Rehausen 1797—1804 samt i Paris frih. Bonde 1801—02 och frih. Ehrensvärd 1801—04, i Berlin v. Brinckmann (1801—08) och i Wien frih. Armfelt 1802—05. Äfven då man skref brefven på svenska — och de flesta vid beskickningarna anställda personer gjorde ännu så — affattades den del, som chiffrerades, vanligen på franska. Låt mig tillägga, att inom kabinettet franskan kom alltmera till användning vid korrespondensen med beskickningarna, och att konung Gustaf III, som under de sista åren af sin regering var sin egen utrikesminister, nästan alltid, då han själf fattade pennan, nedskref sina order och instruktioner på franska.

Jordmånen var sålunda förberedd för en åtgärd, som kom att gifva det franska språket ett fullständigt envälde inom den svenska ministeriella korrespondensen. Det skedde under auspicierna af en fransman, berömd för sitt mod, sitt snille och sin mänsklighet — Bernadotte. Denne hade 1810 blifvit Sveriges kronprins under namn af Karl Johan och ingöt ny kraft i den svaga styrelsen. Den skröplige konung Karl XIII, hans adoptivfader, hade fallit i en sjukdom, och regeringen uppdrogs d. 19 mars 1811 åt kronprinsen. Lika dådlysten på utrikespolitikens som på stridens fält ville han genast tränga in i den svenska diplomatiens alla gångar. Och redan den 26 Mars sistnämnda år utfärdade utrikesstatsministern frih. v. Engeström ett cirkulär till samtliga svenska beskickningar, i hvilket de vid dessa anställda tjänstemännen anmodades att författa *alla* sina depescher på franska språket. Såsom orsak till denna befallning uppgaf utrikesministern kronprinsens önskan att »så mycket snarare komma i tillfälle att taga kunskap om det nit, hvarmed N. N. uppfyller sina skyldigheter». Men äfven sedan konung Karl XIII återställts till hälsan, fortfor Karl Johan att vara själen i Sveriges styrelse — och ministrarne att skrifva sina depescher på franska. Sistnämnda förhållande fortfor att äga rum under Karl XIV Johans egen långa regering (1818—44). Under hans son, konung Oskar I, vidtogs en modifikation. Genom cirk. till beskickningarna af utr.-statsm. frih. Stierneld d. 28 dec. 1855 påbjöds, att alla s. k. couranta ärenden skulle skrifvas på modersmålet (svenska eller norska). Ännu i denna dag föres den ministeriella korrespondensen på detta sätt, ehuru

ett utrikesstatsministern grefve von Platens cirkulär af d. 13 december 1871 förbjöd användandet af franska språket. På svenska eller norska behandlas nämligen s. k. löpande ärenden, medan redogörelser för frågor af rent politisk art lämnas företrädesvis på franska. De svenska ministrarne hos främmande makter skrifva sina noter och memorial till dessa på franska, och på samma språk afgifva resp. utrikesministrar sina svar, med undantag af den storbritanniske, som i sina noter och deklarationer alltid nyttjar engelska språket.

* * *

Mera belysande franskans ställning såsom internationellt språk äro korrespondensen emellan statschefer, notväxlingen emellan de olika landens ministrar och framför allt traktaterna.

I fråga om den officiella brefväxlingen emellan de svenska regenterna och öfriga statschefer må meddelas följande. I regeln skrefs på latin ända in i början af 19:de århundradet af påfven, af de romerske kejsarne[1] (så framt ej saken rörde Tyska rikets angelägenheter, ty då användes tyska språket), af Bajerns kurfustar (in på 1760-talet), af konungarne i England, Spanien, Portugal, Neapel (efter 1759; Karl IV, 1738—58, skref på spanska) och Sardinien. Samma språk nyttjades äfven af Polens konungar, (dock må anmärkas, att Stanislaw Leszczynski, 1704—09, skref på franska och August III, 1733—63, hufvudsakligen på tyska) samt, omväxlande med tyska, till 1720 af Brandenburgs kurfurstar och Preussens bägge första konungar, hvarjämte åtskilliga andra tyska regenter, särskildt under 1600-talet, då och då begagnade sig af latinet, ehuru tyskan var bland dem mest i bruk. Äfven Förenade Nederländernas högmögende generalstater 1645—1805 (dessförinnan holländska), Englands och Skotlands parlament under den stora »rebellionens» tid (ett par de bägge parlamentens gemensamma skrifvelser äro affattade på engelska) och Edsförbundets evangeliska kantoner 1719—56 (förut tyska) läto affatta sina skrifvelser till den svenska regeringen på latin.

---

[1] Till och med icke regerande furstinnor skrefvo latin, såsom änkekejsarinnan Vilhelmina Amalia 1711—1742.

Af sina respektive folks språk begagnade sig, utom i hufvudsak de tyska furstarne,[1] Danmarks, Rysslands,[2] Frankrikes och Turkiets monarker, Toskanas storhertigar (med undantag af åren 1697—1745, då de skrefvo tyska), Etruriens konung, Savojens, Mantuas, Guastallas, Parmas och Modenas hertigar samt Venezias och Genuas doger, de bägge senare dock med den inledande helsningen på latin. Medlemmarna af huset Oranien skrefvo vanligen på tyska, men ståthållarne Fredrik Henrik (1628—45), Vilhelm II (1647—50) och, märkvärdigt nog, Vilhelm III (1673—1700), Ludvig XIV:s svurne fiende,[3] skrefvo franska, delvis också Vilhelm IV (1727—51) och Vilhelm V (1795—1805). Och på franska skrefvo Malteserordens stormästare (1745—1803).

Sådan var regeln i strängt officiella skrifvelser, särskildt notifikationer om viktigare tilldragelser inom de furstliga familjerna, såsom giftermål, födelser, dödsfall, kondoleans- och lyckönskningsskrifvelser (*lettres de cabinet*) samt kreditiv-, rekreditiv- och rappellbref (*lettres de chancellerie*).

Men i synnerhet när det gällde mera intimt personliga förhållanden eller förtroliga politiska meddelanden, började man under 1700-talet, särskildt efter dess midt, att begagna sig af franskan. Så gjorde exempelvis i England drottning Anna (1713), i enstaka fall Georg I och Georg II samt i ett tiotal bref Georg III. De danska konungarne skrefvo efter 1719 många bref på franska. I Preussen gafs uppslaget egentligen af Fredrik II[4] (1740), i Ryssland af Katarina II (1764), i Österrike af Maria Teresia (1772) och i Spanien af Karl III (s. å.), bägge i bref, i hvilka de lyckönskade Gustaf III till hans revolution. De fyra sistnämnda regenterna voro typer för upplysta despoter och alla lärjungar till de franska filosoferna. Och det var på franska som Stanislaw Poniatowski d. 18 sept. 1772 be-

---

[1] Att hertig Karl Fredrik af Holstein—Gottorp (1715—18 och 1724—38) skref på *svenska* berodde på hans svenska uppfostran.

[2] De ryska regenternas bref åtföljdes vanligen af en officiell tysk öfversättning.

[3] Såsom konung af Storbritannien och Irland skref Vilhelm III däremot på latin.

[4] I Riksarkivet finnas dock 3 franska bref (kreditiv, en gratulation med anledning af Fredrik I:s tronbestigning, ett rekreditiv) 1719, 20, 26 af Fredrik II:s fader.

svor den svenska anarkiens tämjare att hjälpa Polen mot tre af dessa upplysta despoter, »blessant les lois de la justice».

Bref till de svenska konungarne på något af de nationella språken besvarades vanligen på svenska eller, ej sällan, på tyska, men latinska bref på latin.[1]

I våra dagar skrifva till Sveriges konung på *latin* såsom för århundraden sedan Österrikes härskare och påfven, på *franska* statsöfverhufvudena i Frankrike, Belgien, Nederländerna, Luxemburg, Schweiz, Spanien, Portugal, Monaco, Grekland, Rumänien, Serbien och några tyska stater (Baden, Bajern, Hohenzollern, Oldenburg, Sachsen, Würtemberg) och på Haiti och på de *nationella språken* statscheferna i Danmark, Tyska riket och flera af dess stater, Ryssland,[2] Storbritannien, Italien samt Amerikas förenta stater och alla andra utom-europeiska riken utom Haiti. Men ännu, såsom förr, händer, att (med undantag af Englands drottning) de suveräner, som i strängt officiell stil använda de nationella språken, i vissa fall af mera intim natur begagna sig af *franskan*.

Den svenske konungen nyttjar numera i kreditiv-, rekreditiv- och rappellbref, notifikationer och lyckönskningar m. m. till främmande statschefer tre språk: svenska, franska eller latin. Ännu tillskrifver han påfven och Österrikes härskare på *latin*. På *franska* gör han sina meddelanden till de ofvannämnda statschefer, som begagna franska, och på *svenska* vänder han sig till dem, som begagna sina nationella språk. Dock är att märka, att brefven till dessa

[1] Ett konung Vilhelm III:s af Storbritannien bref af d. 26 okt. 1691 till Karl XI på *franska* i stället för på latin bragte kanslikollegium i förlägenhet beträffande det språk, på hvilket Karl XI:s svar borde uppsättas. Man försökte förklara konung Vilhelms brist på iakttagande af öfliga former därmed att han betjänade sig af franskan »som en konung den där hafver rättighet till franska kronan» (!) eller emedan han var mest van vid franska språket, »brukandes det på det sättet, som han bäst har förmenat markera någon förtrolighet». Saken tyckes mig enklast hafva kunnat förklaras så, att han skrifvit brefvet i egenskap af ståthållare i Holland. Tre andra bref från honom efter tronbestigningen, näml. af d. 29 april 1689, 20 okt. 1692 och 26 okt. 1700, äro äfvenledes affattade på franska, men angå endast Holland. Enligt en uppgift af grefve Per Brahe d. y. skall konung Johan III hafva på *finska* (såsom hertig af Finland?) besvarat ett konung Filip II:s bref på spanska. (Kanslikoll. prot. d. 23 febr. 1692).

[2] De ryska brefven åtföljas numera af en *fransk* öfversättning.

— med undantag af Danmarks och Tysklands suveräner — åtföljas af en officiell *fransk* öfversättning samt att korrespondensen i vissa fall med de europeiska monarkerna sker på *franska*.

Hvad sändebudens noter beträffar, ber jag få framhålla, att det dröjde synnerligen länge, innan bruket af ett visst språk stadgade sig. Efter att de främmande ministrarna användt om hvartannat latin, tyska och franska, de danska, engelska, spanska och holländska sändebuden därjämte sitt modersmål, ja de engelska stundom svenska (passim 1687—1722), hembar franskan slutligen segern. Se här de år, från hvilka de olika beskickningarna i Stockholm betjänade sig af endast detta språk: den holländska 1720, den engelska 1729, den spanska 1742, den polska 1745, den ryska 1766,[1] den kur-sachsiska 1768, den danska 1771, den romerska kejserliga s. å., den preussiska 1775, den portugisiska 1793. För närvarande göra alla de vid hofvet i Stockholm ackrediterade främmande ministrarne sina meddelanden till utrikesministern på franska, med undantag af Danmarks, som skrifver på danska (sedan 1868) samt Storbritanniens och Amerikas förenta staters, hvilka affatta sina skrifvelser på engelska.

Jag kommer slutligen till den art af diplomatiska aktstycken, där språkets internationella karaktär framför allt träder i dagen, jag menar allians- och fredsfördrag samt konventioner.[2] Sveriges traktater med grannarna Danmark och Ryssland slötos på de nationella språken ända till senare hälften af 1700-talet, med undantag af 1720 års fredsfördrag med Danmark, som är affattadt på franska, och 1721 års fredsfördrag med Ryssland samt defensivallianserna med nämnda makt 1724, 1735, 1745 och 1758, hvilka äro affattade på tyska.[3] Men äfven sedan franskan från 1700-talets senare hälft blef traktatspråk emellan dem, hafva

[1] Dock må anmärkas, att Golovin (1727—32) och Panin (1753—58) skrefvo franska och att sedan 1762 franska användes lika ofta som tyska.

[2] Se B. Taube och S. Bergh, »Förteckning öfver samlingen af originaltraktater i Svenska riksarkivet», i »Meddelanden från Svenska riksarkivet», utg. af C. T. Odhner, XVII—XIX (1893—95).

[3] I de kejserliga ratifikationsinstrumenten är dock dessa traktaters text rysk.

dock *fullmakter* och *ratifikationer* utfärdats på de nationella språken. En förmodan från svensk sida mot slutet af 1700-talet, att denna sedvänja skulle upphöra, visade sig oriktig. Då konung Gustaf III hade ratificerat den i Petersburg d. 1 Aug. (nya stilen) 1780 på franska slutna konventionen ang. väpnad neutralitet, skickade han med kuriren till Petersburg sin ratifikation, daterad Spa den 9 september 1780, i två exemplar, det ena på franska, det andra på svenska, för att efter sig yppande omständigheter utbytas mot kejsarinnans ratifikation. Då denna, trots språket i konventionen och kejsarinnans kända böjelse för franskan, befanns vara affattad på ryska, framlämnade svenske ministern i Petersburg det svenska exemplaret af konungens ratifikation.

Traktater med öfriga makter affattades på latin, nämligen med Polen ännu 1705 (ehuru vid flera tillfällen franska diplomater voro medlare), med Brandenburg-Preussen[1] och med Holland ännu 1707, med England ännu 1720, med Bägge Sicilierna ännu 1742, med romerska kejsaren ännu 1757. Fullmakter och ratifikationer affattades på latin, någon gång till och med sedan traktaterna under 1700-talets lopp börjat skrifvas på franska, såsom fallet var vid de många traktaterna med England ända till år 1813. Vid traktater med Tyska riket eller med något af dess ständer (utom med det ofvannämnda Brandenburg) begagnades under 1600—1800-talen latin eller tyska, aldrig franska, om jag undantager 1803 års traktat med Mecklenburg ang. staden Wismars pantsättning. Det torde med rätta väcka någon förvåning, när man konstaterar det faktum, att Sveriges traktater med Frankrike självt ännu så sent som 1758 affattades på latin. Jag skyndar dock att tillägga, att de sedan 1715 — men ej förr — dock därjämte i samma instrument affattades på franska.

Af nu anförda exempel rörande Sveriges förbindelser med främmande makter framgår tydligt, huru länge latinet bevarade sin ställning såsom ett diplomatiens officiella språk. Bevis för detta faktum kunna för öfrigt hämtas från Europas allmänna historia. Trippelalliansens språk (1668) var

[1] I åtskilliga konventioner, recesser och försäkringar är språket dock tyska.

latin. Ett flertal fredstraktater, protester och deklarationer vid kongresserna i Nijmegen (1679), Rijswijk (1697) och Utrecht (1713) skrefvos på latin, medan många andra sådana skrifter redigerades på franska. På latin slöts Frankrikes fred med kejsaren i Baden (1714)[1]. Likaså kvadruppelalliansen (1718) och 1725 års många fördrag mellan kejsaren och Spanien i Wien samt 1731 års kejserlig-spansk-engelska traktat derstädes.

Jag vill ej trötta med flera detaljer. Nog af, under senare hälften af 1700-talet närmade sig franska språket fullbordandet af sitt öfvervälde på de diplomatiska förhandlingarnas område. Men aldrig härskade det mera absolut än på Wienkongressen 1814—15, där Europas samlade diplomater på franska uppsatte handlingarna rörande boskiftet efter den franske världseröfraren. Men i slutakten af den 9 juni 1815 § CXX förklarade makterna, »que l'emploi de cette langue ne tirera point à conséquence pour l'avenir; de sorte que chaque Puissance se réserve d'adopter dans les négociations et conventions futures la langue dont elle s'est servie jusqu'ici dans ses relations diplomatiques, sans que le Traité actuel puisse être cité comme exemple contraire aux usages établis». Under de närmaste femtio åren efter Wienkongressen skrefvos alla Sveriges—Norges traktater och konventioner med samt deklarationer till främmande makter på franska, om jag undantager ett tjog fördrag och konventioner (de flesta post- och telegrafkonventioner med Danmark och Preussen), som affattades på de resp. nationella språken, en tullkonvention med Danmark på tyska och tre vänskapsfördrag (med Kina, Honolulu och Liberia) på engelska.[2] Franska språket har ock sedan dess nästan uteslutande nyttjats vid förhandlingar emellan tre eller flera makter vid affattande af s. k. internationella konferensprotokoll, traktater och konventioner.

Man må medgifva, att det var Richelieu och Ludvig XIV, som med segrande hand sådde franska språkets frön

[1] Fredstraktaten i Rastatt 1714 emellan kejsaren och tyska riket å ena sidan samt Frankrike å den andra redigerades på franska i stället för på latin, men i fördragets 2:a separata artikel förklarades högtidligt, att detta förfarande ej skulle lända till prejudikat för framtiden.

[2] Se O. S. Rydberg: »Sverges traktater med främmande magter» bd 10—11 (1896, 1898).

öfver Europa. Men det var det franska folkets öfverlägsna kultur — smittsam långt före Richelieu — det var den franska anden, uppenbarande sig snillrikt i ett språk af makalös klarhet hos en Molière, en Racine och, framför allt, hos upplysningsfilosoferna, som kom en ymnig skörd att växa upp. Det brutala våldet gör inga proselyter. Ty si, det var i det ögonblick, då Sverige begynte sina farliga förbindelser *emot* den hänsynslöst framstormande Napoleon, som franska språket blef enväldigt inom dess diplomati. Och det var ur Europas segerrika kamp *emot* den store fransmannen, som franskan framgick segerrikare än någonsin.

Amiral Ugglas expedition vintern 1676[1]

AF

NILS WIMARSON

I juni månad 1675 hade striderna i Rathenow och vid Fehrbellin nödgat svenskarne att uppgifva den aktningsbjudande militära position i hjärtat af Nordtyskland, de kort förut intagit. Reträtten till Pommern, som blef en följd af nämnda krigshändelser, var väl i och för sig ingalunda ägnad att väcka några svarare farhågor för våra tyska provinsers trygghet, så länge Sverige ej hade någon annan fiende att kämpa mot än Brandenburg. Dock blef den i hög grad ödesdiger, och detta därigenom, att den gaf Sveriges hemliga fiender och afundsmän mod att afkasta masken. Det tyska riket och Nederländerna förklarade Sverige krig, hertigarne af Braunschweig-Lüneburg samt biskopen af Münster trädde i dess fienders sold och öfversvämmade de svenska besittningarna väster om Elbe. Allt detta kunde väl dock fått passera, ty mot de tyska fienderna ensamma hade utsikterna för en defensiv krigföring i Pommern och Bremen med understöd från Sverige alldeles icke varit förtviflade. Men hvad som med ens gjorde ställningen verkligt farlig var, att Danmark nu fann ögonblicket vara inne att taga revanche på Sverige för de oförrätter, det under den senaste mansåldern utstått af den mäktige grannen. Väl var ställningen 1675 ännu ej sådan, att man i Sverige befarade en dansk invasion i våra egna landamären. Men man kunde dock ej dölja för sig, att Sveriges ställning genom Danmarks uppträdande som fiende

[1] Kungl. bref utan angifven källa återfinnas i riksregistraturet.

hotades, och det på ett tvåfaldigt sätt. Först och främst råkade svenskarne i Tyskland, då Danmark på eftersommaren 1675 kastade hufvudmassan af sina stridskrafter åt denna sida, i en afgjord underlägsenhet. Och än vidare: uppträdandet af Danmarks flotta i Östersjön och Västerhafvet kunde förmodas skola draga också en del af den holländska sjömakten till de nordiska farvattnen och sålunda allvarligt sätta i fara den trygga förbindelsen med Pommern och Bremen och därmed den jämna tillförseln af förstärkningar från Sverige till dess transmarina besittningar.

I sept. 1675 anryckte omkring 30,000 brandenburgare, danskar och kejserlige mot Pommern, under det Wismar hölls inneslutet af ett par tusen man danskt kavalleri. Emot denna betydande styrka kunde svenskarne i Pommern, om garnisonerna frånräknas, ställa i fält föga mer än 6,000 man till häst och fot. Till denna numeriska underlägsenhet kom nu också den betänkliga omständigheten, att de pommerska magasinen voro tömda, och att penningar till deras fyllande saknades. Undsättning af folk och lifsmedel var därför af nöden; och att förmedla och trygga transporten häraf från Sverige till Pommern blef en uppgift för den stora flottan, som ändtligen i oktober månad blef färdig att utlöpa. Men denna uppgift var ej den enda. Hufvudändamålet med flottexpeditionen var fastmera att möjliggöra en landstigning på Själland med den armé, konungen sammandragit i Skåne, för hvilket syfte flottan också skulle afhämta en del af de i Pommern stående trupperna, i främsta rummet kavalleriet. Flottan skulle alltså vara det medel, genom hvilket konungen ville på en gång undsätta Pommern och krossa sin farligaste fiende. Stor blef därför bestörtningen, när riksamiralen, efter att ha varit i sjön blott 10 dagar, med hela flottan återkom till Dalarö. Tvenne maktpåliggande angelägenheter voro därmed försummade.

Under tiden hade de svaga trupperna i Pommern haft att mottaga den första stöten af fiendens öfvermakt. Utgången kunde redan på förhand anses gifven; de pommerska passen måste snart nog öfvergifvas; och det var väl snarast att anse som en lycka att förlusten denna gång — hufvudsakligen på grund af bristande öfverensstämmelse

mellan de danska och brandenburgska intressena — inskränkte sig till Wolgasts eröfring af kurfursten.

Danskarnes egentliga ögonmärke var nämligen Wismar, och sedan början af november månad ansattes denna plats hårdt af en stark belägringshär. Skulle ej den viktiga fästningen falla i fiendens händer, måste man öfverhafvet ditskaffa förstärkningar och förråd från Sverige, ty den pommerska arméns förmåga att bringa Wismar undsättning, var i och för sig tvifvelaktig och visade sig också mycket riktigt, när det kom till stycket, ej hålla profvet.[1]

Men hvarken det ena eller det andra kunde rubba Karl XI:s en gång fattade föresats. Knappt var flottan åter i hamn, förrän konungen befallde riksamiralen, att den än en gång skulle utrustas för att gå till sjös under amiral Claes Ugglas befäl. Då det emellertid på grund af ombord härjande sjukdomar ej mera var tänkbart att kunna bemanna samtliga fartygen, lydde konungens order, att för denna nya expedition endast de bästa skeppen skulle tagas i anspråk. Med dessa skulle Uggla ofördröjligen utlöpa, draga till sig de fartyg, som ännu kryssade i Östersjön, samt, sålunda förstärkt, söka slå den fientliga flottan. Lyckades detta, skulle han sedan angöra Rügen för att taga ombord de därstädes förlagda trupperna af den pommerska armén, d. v. s. hufvudsakligen kavalleriet, som skulle användas för den tilltänkta landstigningen på Själland eller, om detta företag ej läte sig utföras, landsättas i Sverige; i alla händelser skulle, så snart Uggla uppnått förbindelse med Pommern, en del af flottan gå till Sundet för att ställas till konungens disposition. Tillika ålades rådet sörja för att spannmål och salt anskaffades till provianteringaf Wismar och Pommern.[2]

Under tiden blefvo underrättelserna från förstnämnda ort allt betänkligare. I midten af november eröfrade danskarne skansen Hvalfisken, som behärskade inloppet till därvarande hamn, hvarefter Wismar var fullständigt inneslutet från sjösidan; från danska lägret utspreds, att stadens fall kunde väntas inom den allra närmaste tiden.[3]

[1] Se förf:s afh. Sveriges krig i Tyskland 1675—79 I. s. 252.
[2] Riksreg. 24 okt. (3 nov.), 31 okt. (10 nov.) samt 8 (18) nov. 1675.
[3] Jfr en tryckt ströskrift, dat. 18 nov. 1675, i K. Bibliotekets samling af samtida skrifter rörande Sveriges krig.

Här var alltså icke ett ögonblick att förlora; och den kungliga ordern ändrades därför i så måtto (13/11), att Uggla först af allt skulle söka bryta blockaden af Wismar, åter öppna hamnen och undsätta staden. Men trots detta väsentliga tillägg eftergaf konungen ej det ringaste i den tidigare utstakade uppgiften. Sedan farhågorna för Wismar på angifna sätt undanröjts, skulle Uggla alltså fullfölja sina operationer i enlighet med den för riksamiralen utfärdade instruktionen, följaktligen taga ombord det pommerska kavalleriet och därpå med flottan infinna sig i Sundet i och för landstigningsplanens verkställande. Att den gamle riksfältherren fullständigt ogillade denna plan och i stället påyrkade en offensiv krigföring mot Danmark från den tyska sidan och i enlighet därmed en tillfyllestgörande förstärkning af den pommerska armén, detta inverkade ej på konungens beslut.[1]

Dessa konungens bestämda befallningar satte rådet i den största förlägenhet. På alla sidor reste sig hinder mot flottans utlöpande. Af de 58 fartyg, som deltagit i den sista, misslyckade expeditionen, befunnos de två största linieskeppen, Kronan och Svärdet, 18 andra örlogsskepp samt några bojortar sjöodugliga.[2] Det saknades penningar till fartygens utredning och proviantering samt sjöfolk till deras bemanning, hvilken sistnämnda olägenhet hade sin grund i den sjuklighet, som utbredt sig bland flottans besättning. Af de 2,775 båtsmän, som erfordrades för expeditionen, voro i midten af nov. ej fullt 1,900 friska.[3] Kronans magasin i Stockholm voro ej i stånd att lämna det för Pommern och Wismar beräknade spannmålsförrådet. Rådet sökte i landsorten upphandla det felande,[4] men bristen på penningar stod också här i vägen. Öfverståthållaren i Stockholm samt kammarkollegiet befalldes att söka förmå några köpmän i hufvudstaden sända råg och salt till Pommern, men någon frukt däraf förmärktes icke, och slutligen fann konungen för godt resolvera, att man i nödfall finge taga några tusen tunnor säd ur kronomagasinen i Malmö och Kal-

[1] Se förf:s a. a., s. 279 ff.
[2] Rådet till K. M:t 7 (17) nov. 1675 (Riksreg.).
[3] Rådet till K. M:t 10 (20) nov. 1675. Ibid.
[4] Aktstycken härom i Sk. Gen.-Guv. A. (Lunds Univ.-bibl.) samt i samlingen »Danska kriget och kriget i Tyskland». RA.

mar.[1] Men om genom tillgripande af denna nödfallsutväg spannmålsbehofvet ändtligen kunde fyllas, så var bristen på användbart sjöfolk allt fortfarande ett hinder, mot hvilket man stod fullkomligt rådlös: och till slut såg sig rådet nödsakadt underrätta konungen, att det under förhandenvarande omständigheter vore omöjligt att få de större fartygen i sjön: allt hvad man mäktade åstadkomma, vore att utrusta 10 lättare örlogsskepp samt några bojorter.[2]

Härmed var nu hvarje ytterligare tanke på den tillämnade landstigningen i Danmark f. n. fullkomligt utesluten: själfva hufvudverktyget därför, flottan, vägrade sin tjänst. Men därutaf följde icke, att en sjöexpedition af de dimensioner, rådets senaste förslag innehöll, numera vore öfverflödig; tvärtom, ty Wismars och Pommerns undsättning var nödvändigare än någonsin. Därtill kom, att Wrangels närmaste man i befälet därute, fältmarskalken Otto Wilh. Königsmarck, påyrkade, att den en gång gifna resolutionen om det i Pommern stående kavalleriets afhämtande skulle bringas till verkställighet. Ett dylikt yrkande af en kommenderande officer i Pommern kan vid första påseendet synas ägnadt att väcka förvåning; men i verkligheten står det dock i den fullaste öfverensstämmelse med Königsmarcks hela tankegång rörande försvarsverket på den tyska sidan. I rak motsats mot Wrangel förklarade Königsmarck en defensiv krigföring i Tyskland vara ej blott den enda riktiga, utan helt enkelt den enda möjliga. Såsom stöd för denna mening anförde han i hufvudsak följande. Skulle Wrangel verkligen vara i stånd att gent emot de betydliga stridskrafter, Sveriges fiender på den tyska krigsskådeplatsen kunde ställa i fältet, utföra sin angreppsplan mot Danmark, så måste den för detta ändamål af honom påyrkade succursen från Sverige göras så stark, att det måste blifva fullkomligt otänkbart att kunna för vintern skaffa underhåll åt den sålunda förstärkta armén i Pommern, så mycket mer som förplägningen af de fåtaliga trupper, hvilka för närvarande stodo därstädes, allaredan nu erbjöde

---

[1] Konungen till öfverståthållaren 15/11 och till kammarkoll. s. d., till gen.-guvernören i Skåne, Fab. Fersen, 22 nov. (2 dec.) samt till kommendanten i Kalmar, Erik Leijonhielm, 27 nov. (7 dec.) 1675.

[2] Rådet till K. M:t 10 (20) nov. 1675 (Riksreg.).

de största svårigheter.[1] Därför borde, menade Königsmarck, den utlofvade undsättningen fast hellre bestå allenast af ett tillräckligt kvantum spannmål och andra förnödenheter till fästningarnas providerande för en längre tid samt af en mindre styrka infanteri till garnisonernas kompletterande, medan kavalleriet, som under en på dylika förutsättningar baserad krigföring måste blifva snarare en börda än en hjälp, borde, med undantag blott af några smärre afdelningar, föras tillbaka till Sverige. På detta sätt skulle de pommerska fästningarna med ringa uppoffringar bli satta i stånd att göra äfven en mäktig fiende ett långvarigt motstånd, och hufvudstyrkan af landets stridskrafter skulle kunna fritt disponeras på annat håll.

Königsmarcks tankar vunno konungens öra, så mycket hellre som de stämde väl tillsammans med dennes egna planer. Det af Karl så ifrigt omfattade förslaget till en landstigning på Själland hade väl för tillfället måst öfvergifvas; men konungen var fast besluten att återupptaga detsamma, så snart den stora flottan åter kunde komma i sjön. Dessutom sysselsatte han sig för ögonblicket med projektet att, medan han väntade härpå, använda vintermånaderna till ett angrepp på Norge. För utförandet af dessa planer, den ena såväl som den andra, var en förstärkning af armén med de krigsvana kavalleriregementena från Pommern särdeles välkommen.[2]

Det var således en ganska maktpåliggande och för hela den svenska krigföringen under den närmaste framtiden betydelsefull uppgift Uggla hade att utföra. Genom den honom anbefallda expeditionen skulle Wismar undsättas, en ny försvarsplan för de tyska provinserna möjliggöras, samt landets stridskrafter ytterligare koncentreras mot hufvudfienden, Danmark. Att eskadern verkligen i tid komme att afsegla, låg därför konungen varmt om hjärtat. Själf kunde han ej öfvervaka arbetet på dess utrustning — han hade redan i början af november (n. st.) lämnat hufvudstaden och uppehöll sig under större delen af vintern i Göteborg

[1] Härom och om det följande vidlyftigare i förf:s a. a., s. 278 ff. Den franske militärattachén i Pommern, marquis de Vitry, uttalade sig i samma riktning som Königsmarck. Ibid.

[2] K. M:t till Königsmarck 14 dec. (n. st.)

och Vänersborg, sysselsatt med angreppsplanerna mot Norge; men den energiske, redan nu högt betrodde Erik Lindsköld, som i slutet af november (n. st.) från högkvarteret i åtskilliga ärenden affärdades till hufvudstaden, fick bl. a. ($\frac{16}{26}$ nov.) i uppdrag att söka af alla krafter sporra rådet, amiralen samt andra vederbörande till nit och raskhet. Det nödiga antalet transportfartyg skulle, då ju de få för expeditionen bestämda örlogsskeppen föga kunde förslå till öfverförande af en större styrka kavalleri, anskaffas genom försorg af generalguvernören och landshöfdingarne i Skåne.[1]

Rådet hade visserligen, såsom nämndt, trott sig kunna utlofva, att 10 mindre örlogsskepp jämte några småfartyg skulle snart nog kunna göras färdiga att gå till sjös. Men när det kom till stycket, uppstodo genast svårigheter. Till att börja med var Uggla under en del af november månad sjuk, så att amiralitetskollegium den 23 nov. (n. st.) till och med ansåg sig böra hemställa, att hans plats såsom expeditionens chef skulle intagas af amirallöjtnanten Björnram. Denna svårighet häfdes dock hastigt nog, i det Uggla tillfrisknade.[2] Men i stället yppade sig andra. Kollegiet hade för expeditionen beräknat två månaders proviant; men Uggla, understödd af amiral Hans Klerck d. ä., gjorde gällande, att detta vore alldeles otillräckligt; eskadern vore destinerad till orter, där inga lifsmedel stode att få: fyra månaders proviant vore därför nödvändig. Emot de båda amiralernas yrkande i denna punkt kunde ingen invändning göras; men med den ringa penningetillgången vållade denna fördubbling stora bekymmer. Särskildt visade det sig besvärligt att kunna anskaffa tillräckligt förråd af dricka, en förnödenhet, som ej kunde umbäras.[3] Ej mindre var förlägenheten, då det blef fråga om sjöfolk och soldater till eskaderns bemanning. Uggla förklarade sig ej vilja ansvara för fartygen, om han blott skulle få med sig af det nyvärfvade, sjöovana manskapet, samt yrkade att i stället

[1] Konungen till Fersen 27 nov. (7 dec.) 1675 (orig. i Sk. Gen.-Guv. A.), till landsh. Dureel i Kristianstad 13 (23) nov.

[2] Jfr för detta och det följande Amir.-koll. prot. 13 och 15 nov., 12 nov. och 22 nov. (g. st.) 1675. Flottans arkiv.

[3] Amir.-koll. prot. 22 nov. (2 dec.) och 14 (24) dec. 1675 samt 17 (27) jan. 1676. Till slut måste man anlita den utvägen att göra varan maltsvagare.

erhålla de gamla, erfarna »kompani»-båtsmännen; men dessa klagade, att de i hufvudstaden ej njöto vederbörligt underhåll, och fordrade högljudt att få gå till landet. Amiralitetskollegiets slutliga resolution blef, att Uggla skulle få 1,000 båtsmän »af de bästa».[1] För Ugglas lilla eskader behöfdes väl intet större antal landttrupper. Men något öfverflöd på sådana fanns heller icke; ty af de 2,400 man infanteri, som varit ombord på den stora flottan, befunnos i midten af november (n. st.), sedan 172 man bortkommenderats, blott 722 friska mot ett nästan dubbelt så stort antal sjuka.[2] Nu hade man visserligen hoppats, att, sedan soldaterna kommit i land, sjukligheten snart skulle gå tillbaka. Men detta slog ej in; tvärtom: i slutet af nyssnämnda månad anmäldes i amiralitetskollegiet, att smittan börjat sprida sig till det dittills friska manskapet.[3]

Inför alla dessa hopade motigheter började litet hvar misströsta om utsikterna att få expeditionen till stånd. Men den som ej ville höra talas om någon omöjlighet, var konungen. Till rådet, till Uggla, till Lindsköld ankom det ena brefvet efter det andra med uttalande af Karl XI:s bestämda vilja, att eskadern måste utlöpa och det utan dröjsmål: Wismar vore i det yttersta behof af undsättning.[4]

Men det fanns förhållanden, som ej ens den kungliga viljan förmådde behärska. Naturen själf tycktes skola sälla sig till Sveriges fiender. Framemot midten af december inträdde en stark frost, som hastigt isbelade farlederna i skärgården. Med en sådan motståndare var man ej beredd att upptaga kampen. »Vinterns hårda tillsättande» blef ett, såsom det synes, nästan välkommet argument för dem, som redan från början i grunden ställt sig ovilliga eller tvifiande gent emot expeditionen. På konungens befallning höllos mot slutet af året konferenser mellan amiralitetskollegiet och ett utskott af rådet angående nödiga åtgärder

[1] Amir.-koll. prot. 16 nov., 22 nov. och 6 dec. samt 20 dec. 1675.

[2] Enl. ett förslag, dat. 3 (13) nov. 1675 bland »Krigshandlingar», Kr.A.; äfven i samlingen Sjöexpeditioner, RA. Följande siffror tala: Sörmländingarne hade 20 friske, 163 sjuke, 4 döde, Dalkarlarne 130 friske, 287 sjuke, 10 döde, Nerike-Värmlands reg:te 100 friske, 345 sjuke, 21 döde; Hälsingarne hade, sedan 144 man bortkommenderats, 178 friske, 403 sjuke, 64 döde o. s. v.

[3] Amir.-koll. prot. 17 (27) nov. 1675.

[4] Se Fryxell, Berättelser XV, s. 82, not 1, samt dessutom rikareg. 16 nov. och 3 dec. 1675.

för den stora flottans tidiga utlöpande följande vår. Vid dessa konferenser framkom nu den ena invändningen efter den andra mot den befallda expeditionen. Riksrådet Joh. Stenbock, som var en af rådets delegerade, erinrade, »att man intet tillförende lärer hafva sport, att någre skepp äre gångne till sjös in Decembri». Riksamiralen höll före, att om man läte Uggla afsegla med sina fartyg, dessa också borde anses så godt som förlorade: för den stora flottan, som skulle utlöpa på våren, kunde man icke »göra stort facit» på dessa skepp. Ifrigast uppträdde dock riksrådet Bengt Horn. Han ville fråga, sade han, »ifall, där en sådan flotta kom ut och lede någon skada, om det vore väl, att han, som såge det förut, rådde därtill? Sade ock, att han i det fallet försätter sin konung.» Riksrådet Gustaf Kurck och andra instämde.[1] Hvad Uggla själf beträffar, erkände han sig visserligen öfvertygad af det, som sålunda anförts. Han kunde därtill också lägga det mera sakliga skälet, att hans försök att till fartygens bemanning under denna farliga expedition skaffa erfarna kofferdister dittills misslyckats.[2] Emellertid hänvisade han dock till konungens bestämda order och lät det föga på sig inverka, att både riksamiralen och Nils Brahe förklarade honom »hel omistandes». Det inträffade vintervädret var dock en sak, som han lika litet som någon annan tilltrodde sig kunna strida mot; det upplystes också, att en mängd för expeditionen afsedt dricka redan fördärfvats af kölden;[3] och den 19 dec. (n. st.) förklarade Uggla öppet i rådet, att så länge den hårda vintern varade, män ej kunde tänka på eskaderns utlöpande.

Under tiden yppade sig den första olyckliga följden af expeditionens försenande: Wismar, lämnadt utan undsättning, gaf sig den 23 dec. (n. st.) efter ett tappert motstånd åt danskarne. *En* af expeditionens uppgifter hade därmed bortfallit; men konungen befallde det oaktadt ($^8/_1$ 1676 n. st.) Uggla att gå ut med eskadern för att fullfölja de båda andra uppdragen.

När dessa nya underrättelser och order kommo amiralitetskollegiet till handa, hade utsikterna för Ugglas afseg-

[1] Amir.-koll. prot. 2 (12) dec. 1675.
[2] I stället för beräknade 400 man dylikt folk hade blott 26 förklarat sig villiga att deltaga. Ibid.
[3] Amir.-koll. prot. 9 dec. och 14 dec. 1675.

ling åter väsentligen ljusnat. Troligen redan de sista dagarna af året 1675 (n. st.) gaf nämligen kölden med sig; ty den 28 dec. yrkade Uggla i amiralitetskollegiet att snarast möjligt få ombord de för expeditionen behöfliga förråden; »sedan», tillade han, »skall han göra sin flit till resans befordring, så vida det kan vara görligit».[1] Konungen fattade de bästa förhoppningar; 7 jan. (n. st.) skrifver han till generalguvernören i Skåne, Fabian Fersen, att eskadern vore färdig att utlöpa; det enda, man nu hade att befara, vore, att danskarne möjligen skulle kunna få kännedom om dess afsegling samt taga sina mått och steg därefter; till förekommande häraf befallde konungen Fersen se noga till, att under 14 dagars tid ingen människa eller farkost, under hvad förevändning som helst, finge passera Sundet. På tillfrågan från krigskollegiet angående det danska amiralitetets förehafvanden kunde emellertid Fersen gifva det jämförelsevis lugnande svaret, att den danska flottan sades, ehuru visserligen ej aftacklad, ligga i stillhet i Köbenhavn med undantag af 3 fregatter, som vore stationerade i Sundet vid Kronborg.[2]

Men så hastigt och lätt, som konungen föreställt sig, skulle det dock ej gå. Nu, när frosten ändtligen släppt sitt tag, befanns det, att eskadern var långt ifrån segelklar. Möjligen har det af kölden förorsakade uppskofvet också vållat någon försummelse i arbetet på fartygens utredning. Rådet för sin del skyllde på penningbristen. Ännu den 2 jan. (n. st.) voro de för expeditionen afsedda förråden i Stockholm, under det fartygen lågo i Dalarö; kammarkollegiet var i förlägenhet för transporten. Mellan de olika myndigheter, som hade verket om hand, förnämligast amiralitetet och kammarkollegiet, synes ej ha rådt tillbörlig samverkan. I alla händelser förgick dag efter dag, och utrustningen var ännu alltjämt ofulländad. Visserligen förklarade riksskattmästaren redan den 8 jan. (n. st.), att kammaren nu levererat allt hvad densamma ålåg, men detta bestreds af Uggla.[3] Riksskattmästarens påstående stämde också icke helt öfverens med verkliga förhållandet. Ännu

[1] Amir.-koll. prot. 18 dec. 1675.
[2] Krigskoll. till Fersen 30 dec. 1675 (9 jan. 1676): Fersen till rådet 10 (20) jan. 1676. Sk. Gen.-Guv. A.
[3] Amir.-koll. prot. 29 dec. 1675.

en vecka senare felades en del dricka, och transporten af saltet synes då knappast ha varit påbörjad.[1] Ja, den 17 jan. (n. st.) erkände Lorenz Creutz i amiralitetskollegiet, att proviant vore levererad blott för två månader, men det felande vore dock nu riktigt på väg till Dalarö. Uggla betonade kraftigt, att detta också vore på högsta tiden, efter som det redan åter börjat frysa. I betraktande af detta omslag i väderleken, som inom några få dagar kunde fullkomligt stänga hans väg, uttalade amiralen sin lifliga önskan att med allra snaraste blifva färdig och, heter det i protokollet, »sade sig då vilja göra sitt bästa att gå ut och att vilja låta hänga sig, om han icke gör därutinnan sitt bästa; men — tillade han — om vintern så hårdt tillsätter, att han intet kan komma fort, förmodar han att blifva ursäktat.»

När dessa ord yttrades, hade Uggla ännu icke erhållit sina fartygsbesättningar. De kommo först följande dagen[2] och inställde sig icke ens då fulltaliga. De till expeditionen kommenderade landttrupperna, enligt förslag af amiralitetskollegiet 340 man,[3] synas under tiden ha legat kvar i Stockholm och skulle afmarschera till Dalarö, så snart Uggla notificerat, att han vore segelklar. Ännu måste emellertid amiralen gifva sig till tåls några dagar. Dock trodde han sig på krigskollegii förfrågan kunna gifva det besked, att han den 21 jan. (n. st.) skulle afresa till Dalarö samt, i fall vinden vore gynnsam, efter ungefär en dags uppehåll därstädes gå till segels; och när rikskanslern i Ugglas närvaro i rådet den 20 påminte honom härom, förklarade amiralen frimodigt: »med Guds hjälp skall man i morgon intet se mig här.»[4]

Amiralen höll ord. Den 21 var han ute vid eskadern.[5] Men icke ens med uppoffringen af dessa sista, dyrbara dagar

---

[1] Kammarkoll. prot. 5 (15) och 8 (18) jan. 1676 (Kammarark.).

[2] Amir.-koll. prot. 8 (18) jan. 1676. — Uggla synes slutligen ha lyckats anskaffa ett tillräckligt antal kofferdibåtsmän — mot för hög hyra menade riksamiralen och Creutz. Amir.-koll. prot. 7 (17) jan.

[3] Krigskoll. prot. 7 (17) jan. 1676. De togos till största delen af Helsinge reg:te.

[4] Krigskoll. prot. 7 (17) jan. 1676. Rådsprot. 10 (20) jan.

[5] Lindskölds uppgift i bref till K. M:t af 12 (22) jan. 1676, att Uggla först den 22 jan. (n. st.) afrest till Dalarö, är utan tvifvel oriktig. Utsagon här ofvan stöder sig på U:s eget uttalande i bref till rådet, dateradt Dalarö 13 (23) jan. 1676 (orig. i samlingen Sjöexpeditioner, RA.). — Tyvärr äger man icke någon sammanhängande berättelse af Uggla angående expeditionen och hans förhållande till densamma. Det uppgifves, att journaler

kunde utrustningen fås färdig till utsatt tid. Ännu den 20 hade de till företaget bestämda knektarne icke blifvit försedda med nödiga pälsar. Bröd synes visserligen redan den 17 ha varit levereradt i tillräcklig mängd, men med transporten af det för Pommern afsedda saltförrådet tyckes det ha gått otillbörligt långsamt; ännu så sent som den 25 jan. (n. st.) ankom en fora af 100 lass till Dalarö.[1]

Men ej nog med detta. De senaste dagarnas ihållande frostväder synes ha gjort vederbörande förtrogna med den tanken, att äfven i lyckligaste fall, d. v. s. om eskadern verkligen enligt Ugglas beräkning vore segelklar till den 22 jan. (n. st.), fartygen måste sågas fram ett stycke genom isen för att komma ut i öppet vatten. Men när amiralen den 21 kom ut till Dalarö, fann han strax, att redan de sista få dagarnas uppskof varit långt mera ödesdigert, än man i hufvudstaden torde ha föreställt sig.

Den södra segelleden från Stockholm för genom Skurusundet och Södra Stäket öfver Baggens- och Ingaröfjärdarna ut i ett mera fritt vatten, den s. k. Jungfrufjärden, som genom flera rader af hopgyttrade skär och småöar är skild från öppna hafvet. Jungfrufjärdens vågor skölja Södertörns ostligaste utsprång, hvars södra strand bildar Dalarö hamn. På andra sidan Dalarö fortsätter inomskärsleden åt sydväst, först genom ett med holmar och klippor uppfylldt farvatten och sedermera genom den rymliga Mysingsfjärden, som af Muskön skiljes från de smala passagerna närmast fastlandet och genom de stora öarna Ornö och Utö samt flera smärre sådana erhåller lä åt Östersjösidan. Ännu längre i sydväst, mellan Södertörns sydspets och Nåtarö, den yttersta och sydligaste i den grupp af öar, som begränsar Mysingen i öster, förenar sig den nu nästan milsbreda hafsarmen genom tvenne segelrännor, en på hvardera sidan om den midt i farleden belägna holmen Mellsten, med Östersjön.

---

och anteckningar af amiralen en gång skola ha förvarats på Afverstad gård, men för långt mer än hundra år sedan gått förlorade genom en vådeld. Se Lefvernesbeskrifningar, Stockh., Nordström, 1777, bd I, 1. stycket, företalet.

[1] Uggla till rådet, Dalarö 15 (25) jan. 1676 (Sjöexpeditioner). — Förutom de förråd, som togos ombord i Dalarö, skulle i Kalmar inlastas 2,500 tunnor spannmål i tre fartyg, som, när Uggla passerade, skulle förena sig med hans eskader. Landsh. Konr. Gyllenstierna i Kalmar till rådet 13 (23) jan. och till K. M:t 7 (17) febr. 1676 (Skrifvelser från landshöfdingar, RA.).

På ostsidan af Muskö ligger den af flera mindre öar skyddade ankarplatsen Elfsnabben.

Af de underrättelser, som från skärgården inlupo till Dalarö, erfor nu Uggla till sin häpnad, att Mysingsfjärden i sin helhet var så hårdt tillfrusen, att man redan flera dagar kunnat köra med häst och släda från Nåtarö, dit eskadern hade ännu dryga 3 mils väg framför sig, tvärs öfver till Ramklöf, en liten holme invid Södertörns fastland. Fran Nåtarö kunde ej öppet vatten skönjas ut till hafs. Utöborna, berättades det, hade redan länge öfver isen haft god förbindelse med land. Dessa uppgifter förefalla visserligen en smula tvifvelaktiga. Själf var emellertid Uggla i tillfälle att öfvertyga sig om att från Dalarö intet öppet vatten var synligt med undantag af en smal ränna utanför tullhuset om ungefär 2 kabellängder. Vinden höll sig nu såsom tidigare S.O., sedermera öfvergående till S.V., men det oaktadt var frosten stark. Under sådana förhållanden höll Uggla det lönlöst att ens tänka på att söka isa sig ut. Man skulle, menade amiralen, med detta arbete ej hinna till Landsort förrän fram i april månad, och när man ändtligen hunnit så långt, skulle de med sådana ansträngningar hopbragta proviantförråden vara förtärda. Emellertid begärde han rådets resolution om saken. Själf fritog sig amiralen från allt ansvar för den inträffade olyckan. »Jag vet väl», skrifver han den 16 (26) jan. från Dalarö till amiralitetskollegiet, »att Hans Maj:t lärer fatta stora onåder till mig och kasta all skulden på mig; men som jag ej skyldig är till en prick, hafver ett rent samvete, hemställer jag alltsammans i Guds händer; jag hafver ingen annan patron, och han skall väl göra't.» Under förhandenvarande omständigheter återstod för amiralitetet intet annat än att tillstyrka att sjöfolket skulle föras tillbaka till Stockholm, med undantag af det manskap, som behöfdes för skeppens bevakning, samt att med de i Stockholm kvarliggande soldaternas marsch till Dalarö skulle anstå.[1] Detta blef också rådets beslut; och då inga utsikter för expeditionens afgang under den närmaste framtiden yppade sig, vidtog krigskollegiet, i öfverensstämmelse med konungens ursprungliga afsikt, anstalter för helsingarnes marsch nedåt gränsen. För kung Karl var

[1] Amir.-koll. prot. 14 jan. 1676.

det skedda en stor missräkning, men han kunde intet göra därvid, utan måste inskränka sig till att godkänna hvad myndigheterna i hufvudstaden gjort och föreslagit. Königsmarck underrättades ($^{28}/_{1}$ g. st.), att på grund af den tillstötta vintern succursen till Pommern och kavalleriets transport till Skåne för närvarande ej läte sig verkställas.

Man stod vid ingången af februari månad. Hoppet tycktes ha dött bort i vinterkölden; själfve den nitiske Creutz ansåg bäst att låta alltsammans anstå till öppet vatten. Enligt de senaste från skärgården inlupna underrättelserna var hafvet vid denna tidpunkt isbelagdt mellan Dalarö och Elfsnabben, men utanför sistnämnda plats sades det gå öppet.[1] Ett isbälte af drygt 2 svenska mil skilde ännu eskadern från fältet för dess uppgifter.

Efter några dagar syntes emellertid situationen vilja ljusna en smula. Mildväder inträdde. Rådet, som kände sig manadt att taga i akt de fördelar, detta väderleksskifte möjligen kunde medföra, afsände genast till Dalarö Erik Lindsköld samt generaltullförvaltaren, sedermera kammarrådet Joel Gripenstierna för att taga ställningen därute i skärskådande. Såsom resultat af deras undersökningar framkom då det märkliga förslaget att helt enkelt genomsåga det väldiga isbältet för att bereda fartygen en fri väg till hafvet. Från hvem tanken ursprungligen kommit, låter sig ej med full bestämdhet afgöra.[2] Visst är, att det var

[1] Enligt Lor. Creutz' berättelse i rådet, hvilken snart ytterligare bekräftades (Rådsprot. 22 och 25 jan. 1676, g. st.). Detta stämmer illa öfverens med Ugglas skildring af förhållandena den $\frac{13}{23}$ jan. (jfr ofvan), af hvilken han i brefvet af den $\frac{15}{25}$ icke tager ett ord tillbaka. Antingen måste en af dessa berättelser vara oriktig, eller också har isen söder om Elfsnabben brutit upp under veckan efter den 25 jan. (n. st.).

[2] I allmänhet har Gripenstierna framställts såsom upphofsmannen. Denna uppgift stammar ytterst från en utsago af Gr:s sonson, frih. Joel Gripenstierna d. y., som i sin lefnadsteckning öfver farfadern (Gjörwell, Svenska Biblioteket, del. II) skildrar dennes andel i ifrågavarande företag sålunda (s. 8): »han upptänkte då själf och med egen lifsfara företog samt efter 3 veckors vistande därute fullbordade en tillförende aldrig kunnig invention att genom isen utsåga fartyg. På detta sättet blefvo nu 18 st. krigsskepp förmedelst hans bearbetande 4 mil frambragte, så att de midt i vintern ... fingo fortkomma att secundera och förlossa K. M:ts tyska provincier och de där stående trupper». Från Svenska Bibl. har denna uppgift öfvergått i den senare biografiska och genealogiska litteraturen. Den står och faller således helt och hållet med den yngre Gr:s auktoritet. Dennes framställning åter stöder sig på bilagorna till farfaderns supplik till Karl XI med anledning af en process med kronan (orig. med åtföljande 27 bilagor i saml. Biographica i RA.). Den af bilagorna, som här kommer

Lindsköld, som tog initiativet inför vederbörande och genomdref planens iverksättande. Och det aflopp icke utan svårigheter, innan det afgörande beslutet kunde frampres-

i fråga, nr 26, är kopian af ett bref af Karl XI dat. Vänersborg 12 febr. 1676; till det nyss citerade fogar nämligen Gr. d. y. följande parentes: »såsom dess (ɔ: konungens) egna höga ord i brefvet dat. Wennersborg d. 12 Febr. påföljande lyda.» Brefvet är icke bekant i orig., och det saknas såväl i riksregistraturet som i konceptsamlingen; men dess autenticitet har man likväl intet skäl att betvifla. Dock — detta bref är icke riktadt till den äldre Gripenstierna, något som sonsonen heller icke påstår, *utan till Lindsköld.* Det heter nu i detta bref till Lindsköld: »— — kunne I lätteligen Eder själf föreställa, med hvad nåde Vi upptaga den oförtrutne omsorg och flit, som I tillika med generaltullförvaltaren Gripenstierna, öfverinspektoren Lars Bengtsson och kamreraren Johan Johansson vid den tillhandan tagne inventionen med sågningen bevist hafva,» samt vid slutet: »I läre där emot Vår Kongl. benägenhet och erkänslo hafva att förvänta och kunna desslikest de andra tre, edre medhjälpare, om Vår nådige ihugkommelse försäkra.» Nu är väl det rimligaste, att den, till hvilken konungen närmast riktar sin tacksägelse, också är den, hvilken hufvudförtjänsten af verket tillkommer. Hade Gripenstierna haft den afgörande andel däruti, som hans sonson förmodat eller velat göra troligt, hade konungen utan tvifvel ägnat honom i första rummet sitt erkännande eller åtminstone hedrat honom med en särkild tacksamhetsskrifvelse. Och hade en sådan funnits till, är det otvifvelaktigt, att Gr., när han i sin supplik ville ådagalägga sina förtjänster om det allmänna bästa, helst hänvisat till ett nådesvedermäle, som gifvits honom personligen; för öfrigt uteslutes ju tillvaron af ett dylikt genom de sist anförda orden i det kungl. brefvet till Lindsköld. Det synes oss också, som om Gr. i en annan af bilagorna till sin supplik antydt den verkliga arten af sitt medarbetarskap. I denna bilaga (nr 11) heter det under punkt 2 (»Amiralitetsväsendet beträffande») bl. a.: »Till de 18 skeppens utsågning 4 mil igenom isen, förutan faran är efter Kongl. Maj:ts tacksägelsebref nr 12 för expenseradt, förutan några gånger sal. amiral Uggla, öfverstl:t Aschenberg och de andra officerare trakterades, förutan att man 8 à 10 personer stark låg där ute vid 3 veckor och kostade öl, tobak och brännevin på allmogen, förutan sågar, filar och annan smidesredskap, som där på kostades, sättes allenast ..... 3000 daler kopparm:t.» Det är faran vid arbetet, d. v. s. handledningen och öfvervakandet däraf, samt förskjutandet af kostnaderna, som Gr. här uppfört på sitt förtjänstkonto: hade äran af själfva idéen också hört honom till, hade han väl haft alla skäl att i ett dylikt sammanhang låta äfven detta förhållande komma till sin rätt. I tidens alla officiella handlingar ställes, såvidt det är oss bekant, Lindsköld i fråga om denna sak i förgrunden. Franske ambassadören, som med lifligt intresse följde företaget, känner ingen annan upphofsman därtill än Lindsköld. Det bör visserligen icke förtigas, att Lindsköld själf i rådet tillskrifver en viss kamrerare Johan Johansson utarbetandet af den detaljerade arbetsplanen; men därmed är icke sagdt, att själfva uppslaget kommit från denne. Ändtligen bör det anmärkas, att rådet i sin relation om saken till konungen af 26 jan. (5 febr.) 1676 (rådets registr.) antyder, att en liknande idé tillämpats redan långt förut af framlidna riksrådet och presidenten Herman Fleming, hvilken som bekant ägnade sin ungdom åt sjöväsendet. Af den behandling, Lindskölds förslag från sjömanshåll rönte, framgår emellertid såsom sannolikt, att Flemings metod icke varit afsedd att praktiseras i större skala. Tanken att såga ut fartygen hade redan varit på tal tidigare under denna vinter (se ofvan); det nya hos Lindskölds plan låg i dimensionerna: att åstadkomma en ränna af flera mils längd till begagnande af en större eskader (jfr här nedan Ugglas anmärkningar under diskussionen i rådet).

sas. De välvise herrarne i rådet synas, att döma af deras påfallande tystnad, ha intagit en reserverad hållning gent emot ett så ovanligt projekt. Erfarna sjömän funno blotta tanken vidunderlig, ja löjeväckande, och dolde icke sin mening.

Den 4 febr. (n. st.) på eftermiddagen var frågan före i rådkammaren. Vid detta tillfälle redogjorde Lindsköld för de undersökningar, han och Gripenstierna efter rådets befallning företagit på ort och ställe. De hade funnit, att det var öppet vatten mellan Dalarö och Rotholmen, en liten ö mellan Ornö och Gålö, 2½ fjärdingsväg S.V. om Dalarö; längre fram vore farvattnet »som en gröt», och lade således intet väsentligt hinder i vägen för utseglingen. Genom en utskickad kunskapare hade de förvissat sig om att förhållandet var enahanda ända ut till Mysingsfjärden, d. v. s. ytterligare nära en mils väg; ja, det hade till och med berättats dem, att fast is ej funnes förrän ett par musköthåll från Elfsnabben. Och detta hinder vore, försäkrade Lindsköld, ingalunda ogenomträngligt, ty enligt ett af kamreraren Johan Johansson uppgjordt förslag skulle man kunna såga sig fram genom isen 72 alnar i timmen, om man arbetade med 24 sågar och 80 båtshakar, de sistnämnda afsedda att begagnas till att skjuta de lössågade styckena in under det fasta istäcket; rännans bredd tänkte man sig kunna fördela i blott två skiften.

Såsom sakkunnige att granska förslaget lät rådet inkalla Uggla, den utsedde chefen för expeditionen, samt majoren Claes Ankarfjäll. Uggla, som förde ordet, ställde sig absolut afvisande mot hela tanken på issågningen; han förklarade, halft hånfullt, »att det vore väl, om sådant kunde ske, men han hade intet än lärt den konsten.» Mellan honom och Lindsköld uppstod en skarp, stundom hetsig diskussion. Amiralen riktade först sin kritik mot den tekniska sidan af saken. Han bad Deras Excell:r betänka, att vaken måste göras 26 à 28 alnar bred, och »huru svårt det vill vara att stoppa den isen under, kan den väl tänka, som något förstånd hafver.» Ja, äfven om man inskränkte sig till en bredd af 24 à 25 alnar, så blefve i alla fall hvarje isstycke minst 12 alnar bredt, och ett sådant vore omöjligt att handtera.

Men äfven från navigeringens synpunkt fann amiralen projektet särdeles betänkligt. »Det låter allt väl säga sig som Lindsköld gör», anmärkte han; »men när man kommer till effekten, så får man se huru det går.» Han bad de närvarande blott föreställa sig det fall, att den ringaste mot- eller sidovind uppstode, medan fartygen befunne sig i rännan — »huru skall man då göra?» — »På Mysingen», genmälde Lindsköld, »kan man draga skeppen hvart man vill hafva dem, och om vädret kommer utur sjön, så få I gå tillbaka igen.» — »Rätt så», inföll Uggla, »på det sättet kommer det ena skeppets spegel bort på det andra[s] gallion!»

Risken att bli utsatt för den fara, Uggla här påpekat, minskades uppenbarligen i samma mån man kunde avancera hastigare med fartygen, snabbare passera den farliga rännan. Och utan tvifvel var det med anledning af denna amiralens senaste anmärkning som Lindsköld — säkerligen till sina åhörares häpnad — förklarade sig kunna ge hänvisning på en plan, genom hvilken man skulle kunna arbeta sig fram 1½ mil på en dag.[1] Uggla replikerade helt torrt, att »om det går an, så vill han le däråt». Lindsköld erbjöd sig emellertid att visa honom prof.

Amiralen framhärdade visserligen med sina invändningar: när man hållit på med arbetet några dagar, skulle dels arbetsfolket ha fått händer och fötter förfrusna, dels provianten vara förtärd, och så skulle man nödgas med oförrättadt ärende vända om till Stockholm. Uggla märkte emellertid mer än väl, att hans opposition mot Lindskölds förslag i längden var fruktlös — nödvändigheten och konungens kända vilja voro starkare argument än alla sakliga skäl. Missmodig häröfver och missnöjd med hela sin ställning, anhöll han att i privatärenden få resa till landet på fyra dagar,[2] »viljandes han vara hos skeppen, förrän de skole kunna vara halfva vägen borta» — detta tillägg skulle utan tvifvel vara en pik åt Lindsköld. Rådet för-

[1] Någon närmare beskrifning på planen lämnar Lindsköld icke; han blott beropar sig på en berättelse af en viss ålderman, möjligen den nedanför omnämnde lotsåldermannen (från Dalarö?).

[2] I samlingen Sjöexpeditioner finnes ett koncept, kanhända af Lindsköld, ehuru ej af hans hand, i hvilket Uggla beskylles att vilja undandraga sig uppdraget på den grund, att det icke skulle vara i öfverensstämmelse med hans värdighet som amiral att kommendera en så liten expedition.

klarade sig dock, med hänvisning till konungens order, för sin del icke kunna bifalla amiralens begäran.

Innan man skred till det ändtliga beslutet, inkom från skärgården en ny underrättelse af innehåll att isen låge öfver Mysingen till 2 mils väg från Dalarö, d. v. s. ungefär till Elfsnabbben; på den första fjärdedels milen från Dalarö, ut till de små skären Kycklingarna, funnes dock åtskilliga öppningar i densamma.[1] Lindskölds tillförsikt lät sig emellertid af intet rubbas. Under förutsättning att isen vore tillräckligt fast, nämligen för sågningsarbete, skulle, försäkrade han, skeppen vara ute på åtta dagar. Amiralen inkallades åter, och Joh. Gyllenstierna föreställde honom å senatens vägnar, att han skulle ådraga sig konungens onåd genom att lämna det maktpåliggande verket för sina privatangelägenheters skull. »Ugglan sade sig då», heter det i protokollet, »i Guds namn skola gå sin väg, ehuru det då lyckas måtte», hvarpå rådet fattade det definitiva beslutet om planens iverksättande.

Nödiga anstalter härför vidtogos utan dröjsmål. Redan samma dag beslutet fattats afgick order till landshöfdingen i Stockholms län att draga försorg om att 8 à 900 bönder den 7 febr. (n. st.) i dagningen infunne sig på Mysingsfjärden, försedda med yxor, båtshakar och långa stänger; äfven skulle båtar föras ut på isen. Issågar anskaffades, kammaren befalldes leverera bröd för arbetsfolket, och lotspersonalen i skärgården beordrades att på isen utstaka rännan. Rådet var betänkt på att stoppa posterna, men afstod dock slutligen därifrån af hänsyn till de främmande makterna.[2] Genom lotsarne erfor man, att is, ehuru visserligen ej sammanhängande, bildat sig ända ut till Landsort,[3] men denna underrättelse nedslog ingalunda de genom Lindskölds eldiga nit och öfvertygande ord väckta förhoppningarna. Dessa

---

[1] Denna uppgift bekräftades redan under samma rådssession af en viss lotsålderman (jfr föreg. sida, not 1), som berättade, att man såg öppet vatten 1½ mil på andra sidan Rotholmen, alltså just ungefär vid Elfsnabben.

[2] Senatens registr. 26 jan. 1676: till K. M:t. — För att det oaktadt föra danskarne bakom ljuset hittade man i stället på att utsprida det ryktet, att planen med nödvändighet måste misslyckas, och att ingen i rådet trodde på dess utförbarhet. Ibid. En engelsman, som låg vid Elfsnabben, erhöll Gripenstierna order att arrestera, om han ville gå till sjös; eljest skulle han lämnas i ro. Rådsprot. 25 jan.

[3] Amir.-koll. prot. 26 jan. 1676.

synas på vissa håll till och med ha stigit högre än hos upphofsmannen själf. Sålunda trodde sig krigskollegiet den 5 febr. (n. st.) kunna ställa konungen i utsikt, att expeditionen skulle afgå redan följande dag. Vid en så oförmodad snabbhet i händelsernas utveckling kunde man ej tänka på att hinna få ett tillräckligt antal knektar af de närmast förlagda regementena, upp- och sörmländingarne, samlade; därför ändrades ännu en gång resolutionen angående helsingeknektarne, och krigskollegiet beslöt, att dessa i öfverensstämmelse med den tidigare ordern genast skulle afgå till Dalarö för att inskeppas på eskadern.[1]

Uggla hade blifvit slagen i rådet den 4 febr. Men därmed frånträdde han ingalunda sin mening. Icke heller uppgaf han striden för densamma. Han blott flyttade fältet för sin opposition till amiralitetskollegiet, där han förmodligen väntade sig ett villigare öra än i senaten. Inför detta forum fortsatte han alltså sin kritik af Lindskölds plan och väckte därstädes dagen efter nämnda rådssammankomst debatt om en redan afgjord sak. Vid denna årstid, erinrade han, kunde ständigt väntas skarp köld, som stängde hamnarna. Borde man under sådana förhållanden våga sig med fartygen ut i farvatten, där man saknade fast ankargrund? Härtill komme — såsom Uggla redan anfört i rådet — att provianten skulle vara slut, när man väl nått öppet vatten. Han hade, fortfor han, kommenderat 16 örlogsskepp och flera; skulle han nu gå ut med kanske 6 köpmansskutor för att uppsnappas och öfvermannas af fienden och mista både lif och heder![2] — Riksamiralen var emellertid nu af den mening, att försöket borde vågas. Han visste utan tvifvel, att det var konungen, som talade genom Lindsköld: man stode, påminte han, redan förut i onåd hos H. K. M:t, och denna onåd borde man ej öka genom att motsätta sig planen. Det var således hos Stenbock visserligen icke en fast mening om dennas utförbarhet eller outförbarhet, som bestämde hans votum; det var hans öfvertygelse, att ett nej här skulle draga med sig ett drygare an-

[1] Krigskoll. prot. 26 jan. (5 febr.) 1676. — Lindsköld medgaf emellertid själf, att det kunde få anstå med afmarschen till följande dag, emedan det komme att dröja något, innan isen vore sågad (ibid.). Order om marschen till öfverstelöjtnant Ascheberg i Krigskoll. registr. 26 jan.

[2] Jfr ofvan s. 357, not 2.

svar än ett ja, hvad än på det senare månde följa. Och för en sådan ståndpunkt kunde riksamiralen onekligen ha grundade skäl efter sina ledsamma erfarenheter från föregående höst. —

Lindsköld försummade intet ögonblick för att sätta verket i gång. Tack vare hans ihärdighet visade det sig också utförbart. Det gynnades af en infallande blid väderlek, som gjorde vistelsen och sysselsättningen ute på isen drägligare för arbetsfolket.[1]

Det enastående företaget väckte det största uppseende, Franske ambassadören visade lifligt intresse därför. Vaken som alltid, var han betänkt på att af det han hörde och såg draga lärdomar, som kunde komma hans herre till gagn. De för issågningen brukade instrumenten och arbetssättet syntes honom användbara för uppisning af fästningsgrafvar. Han beskrifver därför arbetet ytterst detaljeradt i sin dagbok, hvaraf han tillställde franske utrikesministern Pomponne ett utdrag.[2] Feuquières visar sig häruti särdeles tilltalad af Lindskölds metod; han beräknar, att med dessa sågar, hvilkas beskaffenhet och användningssätt han på det omsorgsfullaste söker åskådliggöra, tre man kunde förrätta samma arbete som eljest med hackor tio man på lika tid. Det framgår emellertid af ambassadörens skildring, att arbetet varit förenadt med de största svårigheter, utan tvifvel vida större än Lindsköld förmodat. Får man tro Feuquières — hans framställning synes likvisst till hufvudsaklig del vara byggd på Lindskölds egna uppgifter, om än åtskilligt i densamma tyckes tyda på att ambassadören vid något tillfälle själf tagit verket i ögonsikte — var isen på somliga ställen 2 à 3 fot tjock, under det den på andra var så svag, att arbetarne lupo fara. Rännan gjordes 35 fot bred, och för att åstadkomma sådana dimensioner visade det sig nödvändigt att vid sågningen uppdela denna bredd i tre rutor i stället för, såsom man ursprungligen tänkt sig, två, en anordning, som tydligtvis i hög grad fördröjde arbetet. Den sålunda vunna bredden var dock endast $^2/_3$ af hvad Uggla från början yrkat, och Lindsköld sade sig

[1] Krigskoll. registr. 26 jan. (5 febr.) 1676: bref till K. M:t.

[2] Tryckt i Lettres inédites des Feuquières, III, s. 403 ff. Dessa anteckningar visa — i förbigående nämndt — att den af Lindsköld brukade metoden var alldeles densamma som den, hvilken ännu i våra dagar hos oss är den vanliga.

också ha haft all möda för att förmå amiralen att anförtro sig och fartygen åt denna af honom öppnade provisoriska kanal.

Hvilken dag eskadern framkom till Elfsnabben låter sig ej med bestämdhet afgöra; sannolikt var det den 12 febr. (n. st.).[1] Fram kom den i alla händelser. Det var en stor triumf för Lindskölds ihärdighet: 10 fartyg hade lyckligt förts fram genom isöknen en sträcka af ungefär 2 svenska mil.[2] Franske ambassadören skyndade att framföra sin komplimang till upphofsmannen för detta stordåd.

Huru aflopp nu expeditionen i öfrigt?

Rådfråga vi de vanliga handböckerna i Sveriges sjökrigshistoria, Tornquist, Gyllengranat, Bäckström, så finna vi hela företaget ej ens omnämndt. Hos Carlson läses (II, s. 469, 470): »Flottan var det förnämsta medlet att sammanhålla de spridda besittningarna. Endast genom den kunde man förstärka de sammansmältande trupperna i Tyskland, — — —. *Ändtligen sågade sig amiral Ugglas eskader ut genom isen.* Man tillskref den outtröttlige Lindsköld egentliga förtjänsten däraf.» Fryxells berättelse slutligen lyder (XV, s. 83): »Man lyckades med stor kostnad genomsåga isen på en sträcka af icke mindre än fyra mils väg utåt hafvet. *Aderton skepp blefvo verkligen midt i vintern*

[1] Jfr Feuquières' uppgift på anf. st. — Att arbetet kräft en tid af 3 veckor, såsom Joel Gripenstiernas lefverne (s. 9) och efter denna källa Gezelii biogr. lex. (I, s. 332, 333), Rehbinders adelsmatr. från 1755 (s. 53) samt Biogr. lex., ny revid. uppl. (V. s. 218, 219) uppgifva, är alltså fullkomligt ogrundadt.

[2] De i föreg. not nämnda källornas uppgift, att eskadern räknat 18 fartyg, hvilken uppgift återkommer hos Fryxell, är felaktig. De officiella handlingarna tala i början om 13 fartyg, men ha mot slutet alltjämt siffran 10.

Någon officiell förteckning öfver de i expeditionen deltagande fartygen synes icke existera, men ur rådsprotokollet och amiralitetets handlingar kan följande lista sammanställas: skeppen Maria, Leoparden, Isabella, Jernvågen, Konung David, Enhorn, Constantia och Caritas samt bojortarne Fortuna och Posthornet. De flesta voro bevärade köpmansfartyg, som öfverlåtits i kronans tjänst. Eskadern synes ha fört omkring 200 kanoner. Jfr listan hos Tornquist, I, s. 142 ff.. Bäckström, bil. 10, samt ett värderingsprotokoll rörande kronan hembjudna köpmansskepp, dat. 2 sept. 1675, i samlingen Sjöexpeditioner i RA.

Uppgifterna om fartygens cert och bestyckning variera betydligt. Några af de här ofvan, efter amiralitetskollegiets proviantråkenskaper för 1676 (Fl.A.), såsom skepp betecknade nämnas annorstädes briggar (jfr Tornquist, anf. st.). Med »Leoparden» afses tydligen skeppet (Tornquist: briggen) af samma namn och icke den i nämnda proviantråkenskaper upptagna brännaren. För en eskader, hvilken såsom Ugglas icke var afsedd att komma i aktion med fienden, voro brandfartyg icke af nöden; och det framgår dessutom i det följande, att Leoparden förde en värdefull last.

skickade med förstärkningar och understöd åt de| i Pommern nödställda svenskarne.»

Men nu kommer det märkliga: i Pommern afhördes aldrig denna undsättningsexpedition; Wrangels och Königsmarcks bref till Kungl. Maj:t innehålla icke den ringaste antydan om dess framkomst, som dock måst vara en händelse af afgörande vikt för hela krigföringen därstädes. Lika litet hör man talas om att expeditionen uppsnappats af fienden eller att den gått under på hafvet. Den tyckes totalt försvinna, likasom upplösas och dunsta bort bland vinterns dimmor och isar. Huru förhåller det sig då med Carlsons och Fryxells uppgifter?

Hvad den förra beträffar, så grundas den uteslutande på konungens bref till Fab. Fersen af 5 (15) febr. 1676. Men detta bref befinnes vid närmare granskning icke innehålla annat än den i påståendeform återgifna förmodan eller förhoppning, som krigskollegiet i sin ofvan (s. 357) citerade skrifvelse af 26 jan. (5 febr.) meddelat konungen.[1] Och Karl XI själf befann sig vid tiden för båda dessa brefs afgång i Vänersborg, nära 40 mil från skådeplatsen för Lindskölds bedrift; hans uppgift kan således för ifrågavarande händelser visserligen icke anses som en källa af första rangen.

Gå vi nu till Fryxells framställning af saken, så stöder sig denna i främsta rummet på rådsprotokollen, som för visso också äro att betrakta såsom en hufvudkälla för frågan om Ugglas expedition. Fryxell är emellertid ej själf fullt till freds med den utredning, han på grundval af denna källa gifvit. Han har nämligen på ett annat ställe öfverraskats af en utsago, som fullkomligt strider mot densamma. Det är i det bekanta aktstycke, som är kändt under namnet Bondeska anekdoterna.[2] Angående

[1] Orden i konungens bref till Fersen lyda (enligt originalet i Sk. Gen.-Guv. A): »Wir können Uns leicht fürstellen, dass an dänischer Seite aller Fleiss... wird angewandt werden sich der Zeit zu bedienen und einigen Fürsprung zu gewinnen, ehe Wir mit unserer ganzen Flotte in See kommen und unsere Armee in vollem Stande bringen können; dem aber zu begegnen hoffen Wir schon in allem bereit zu sein, massen, nach unsers Kriegs-Collegii Bericht, den 27 verwichenen Monats 13 unserer Schiffe aus den Dahlern gegangen....»

[2] Förvaras bland Cederhjelmska papperen i Ups. Univ.-bibl. manuskr.-saml. (sign. E. 126 d.). Numer tryckt af C. Trolle-Bonde, K. Rådet och ambassadören grefve Carl Bonde, II, s. 172.

företagen till sjös efter den misslyckade stora expeditionen i oktober läses i denna källa följande: »Sedan flottans hemkomst hades åtskilliga förslag att utskicka en eskader af skepp till Wismars sekunderande, men som vintern inföll, blef intet däraf, ehuru det projekterades, att de väl kunde isas ut, och med stort arbete försöktes, men måste blifva tillbakas af omöjligheten att däruti reussera; och hade så när de därtill destinerade skeppen gått alldeles förlorade af isen, som så hårdt påträngde, att man med största fara kunde bringa skeppen in salvo igen.»

Fryxell erkänner öppet den obestridliga motsägelsen mellan anekdoternas utsago och den på rådsprotokollen fotade utredningen,[1] men han gör intet försök att lösa den. Huru då förklara denna motsägelse? Jo, det är mycket enkelt. Fryxell har ganska utförligt studerat rådsprotokollen — det är hans förtjänst framför Carlson i föreliggande fråga — men har för tidigt slagit tillhopa denna ovärderliga källa. Det sista protokollet, han citerar, är af den 25 jan. (4 febr.) Anledningen härtill åter är påtagligen den, att han för fortsättningen af sin skildring anser sig kunna bygga på de ofvan omtalta släktmemoarerna Joel Gripenstiernas lefverne. Hade han däremot fortsatt sitt studium af rådsprotokollen blott ytterligare några blad framåt, skulle han funnit helt nya och märkliga ting.

Vi afbröto skildringen af expeditionens fortgång på den punkt, då Lindsköld fått sin underbara utfartskanal färdig från Dalarö till Elfsnabben. Man hade hoppats att vid framkomsten till sistnämnda plats finna öppet vatten framför sig. Men denna beräkning, som var förutsättningen för hela planen, slog fel. Allt efter som Lindsköld forcerade Bores förskansningar, byggde denne nya i hans väg. Den 14 febr. (n. st.) inberättades sålunda i rådet, att isen låge 1½ fjärdingsväg bortom Elfsnabben; längre ut däremot såges blott drifis. Detta var visserligen ett oförutsedt hinder, men i jämförelse med hvad man redan uträttat, föreföll det ingalunda oöfvervinneligt. För att emellertid närmare undersöka förhållandena och utsikterna affärdade rådet ögonblickligen Nils Brahe, Lorenz Creutz och Lindsköld till platsen.

[1] Fryxell, Berättelser, XV, s. 83, not 2 samt s. 191, not 1.

Följande dag aflade dessa herrar inför rådet en redogörelse för sin beskickning. De hade funnit de 10 fartygen framkomna till Elfsnabben. Men den föregående dag inkomna underrättelsen, att hafvet vore isbelagdt blott 1$^1/_2$ fjärdingsväg utanför Elfsnabben, hade varit alldeles felaktig — antagligen var den väl för gammal — ty herrarne hade med egna ögon sett hafvet tillfruset ända till Mellsten, 1$^1/_2$ mil utanför Elfsnabben, och båtsmännen sade sig kunna, förmodligen från någon högt belägen utkik, se fast is ända ut till Vigsten, ytterligare nära en mil till hafs.[1] Det skulle alltså återstå en ännu längre sträcka att uppisa än den man hittills med så stora mödor och kostnader hunnit. Visserligen vore det kanhända icke omöjligt att verkställa också detta. Men här tillstötte en annan betänklighet: Om, sedan man ändtligen kommit ut med fartygen, en sydvästlig storm uppstode, för hvilken Mysingens södra del låge alldeles öppen, skulle dessa, i det 25 à 30 famnar djupa farvattnet saknande pålitlig ankargrund, komma i det farligaste läge, kastas tillbaka mot iskanten eller skären, en nästan oundviklig undergång till mötes, eller också, i fall de ej hunnit ut genom rännan, utsättas för en hotande ispressning. För ögonblicket kunde dessutom folket för köldens skull icke fortsätta med isågningen. Dessa underrättelser gåfvo dödsstöten åt alla dittills hysta förhoppningar. Ett arbete, som syntes vilja bli nästan ändlöst, kunde man ej inlåta sig på; man kunde dock icke såga sig igenom halfva Östersjön. Förmodligen ville rådet heller icke taga på sig ansvaret för att ha utsatt eskadern för den fara, som en sydvästorm, under så brydsamma omständigheter som de nyss anförda, onekligen måste medföra. För detsamma återstod alltså intet annat än att utfärda befallning till vederbörande, att fartygen, tills blidare väderlek inträdde, skulle kvarligga i vinterläge vid Elfsnabben; sedan nödigt manskap till deras bevakning kvarlämnats, skulle båtsmännen inkvarteras i de närliggande städerna och de på eskadern kommenderade knektarne, 270 man af Helsinge reg:te under

[1] Vigsten är en liten holme, belägen jämnt halfvägs mellan Mellsten och Landsorts fyr. Creutz berättade i amiralitetskollegiet (prot. 8 febr. 1676), att den natt, de tre herrarne tillbragt vid Elfsnabben, mellan 14 och 15 febr. (n. st.), kölden varit så stark, att fast is bildat sig ända till tre mil bortom denna plats.

öfverstelöjtnant Ascheberg och 80 man af Östgöta reg:te under löjtnant Lillieström, gå tillbaka till hufvudstaden.[1] Uggla träffade genast anstalter för verkställandet af dessa order.[2]

Underrättelserna från Elfsnabben under de mellanliggande dagarna tycktes rättfärdiga rådets beslut. Hvad man med hänsyn till de utsågade skeppens säkerhet allra mest fruktat, inträffade just. Det uppstod en stark storm, som satte isen i rörelse; den med så stor möda åstadkomna vaken gick igen, och fartygen utsattes för en svår ispressning. Ett bland de svagare, Leoparden, blef häraf så svårt skadadt, att det ej ens genom forcerad pumpning kunde hållas flytande, utan en del af lasten, som hufvudsakligen bestod af salt, i hast måste lossas, hvarvid en matros samt åtskilliga salttunnor försvunno i djupet.[3] Den 19 febr. (n. st.) berättade Nils Brahe i rådet, att hafvet nu vore isbelagdt ända till 3 mil utom Elfsnabben — alltså ända till Landsort; isen vore för stark att forcera men för svag för att kunna sågas, och kölden vore sådan, att man ej med blotta händerna kunde handtera tackel och tåg; öfverstelöjtnant Ascheberg hade sagt honom, att flera af hans Helsingeknektar fått svåra frostskador i händer och fötter.[4]

Samma dag inföll emellertid åter töväder, hvilket föranledde herrarne i rådet att innehålla ordern om båtsmännens afmönstring, tills man finge se, huru temperaturförhållandena utvecklade sig. För att erhålla närmare besked om de genom väderleksskiftet öppnade nya utsikterna för expeditionen kallade rådet den 20 febr. (n. st.) den nu till hufvudstaden återkomne Ascheberg inför sig. Denne försäkrade, att hafvet låge så långt man kunde se bortom Elfsnabben, samt att isen, som kort förut brutits upp af stormen, sedermera af vinden hoppackats så hårdt, att den ej skulle gå

[1] Rådsprot. 5 (15) febr. 1676. Amiralitetskoll. till Uggla 8 (18) febr. (amir.-koll. registr.). Helsingarne beordrades i enlighet med konungens ursprungliga befallning att marschera nedåt landet för att stöta till arméen, östgötarne fingo tills vidare gå till hemorten (Krigskoll. registr. 8 (18) febr.: Ordres till Ascheberg och Lillieström).

[2] Amir.-koll. prot. 11 (21) febr. 1676 med åberopande af ett Ugglas bref från Elfsnabben af föreg. dag.

[3] Rådet till K. M:t 9 (19) febr. 1676 (Acta hist.). Det är tydligen på denna händelse som slutet af det ofvan anförda citatet ur Bondeska anekdoterna syftar.

[4] Rådsprot. 9 febr. 1676.

upp, äfven om tövädret varade 14 dagar. Dessa underrättelser, som följande dag också bekräftades af ett bref från Uggla, lämnade intet val öfrigt; och rådet beslöt ändtligen på rikskanslerens yrkande och efter Lindskölds hörande att låta expediera ordern om båtsmännens afmönstring. Konungen förklarade sig nöjd med hvad som skett.[1]

Ännu i dessa motgångarnas och de felslagna beräkningarnas dagar bibehöll man dock hoppet, att eskadern, vid hvilken så viktiga planer voro fästa, skulle kunna utlöpa i mars månad. Hemmavarande manskap af Upplands och Södermanlands reg:ten skulle därför hållas färdigt att 14 dagar efter erhållen order inställa sig i Stockholm för att gå ombord på fartygen; amiralitetskollegiet skulle nämligen 14 dagar i förväg notificera om tidpunkten för afseglingen.[2] På en dylik notifikation fick man emellertid vänta förgäfves, och *längre än till Elfsnabben kom aldrig Ugglas expedition.*[3] Ännu framemot midten af mars (n. st.) låg isen ett kanonhåll på andra sidan denna plats; mellan Ornö och Dalarö kördes obehindradt, och när det den 12 mars (n.st.) berättades i amiralitetskollegiet, att en seglare från Gotland inkommit till Elfsnabben, förklarade kommendör Rosenfelt, att »om någon skuta eller farkost vore kommen till Elfsnabben, ville han gifva sin hals».[4]

I dessa dagar erhöll man ett nytt, eklatant bevis på Stockholmsskärgårdens olämplighet som örlogsstation: under det den eskader, som skolat undsätta Pommern, medan sjön var fri från fiender, låg vid Elfsnabben fängslad af vinterns bojor, fick man en vacker dag från samma plats se danska örlogsfartyg kryssa i farvattnet utanför.[5] Nu var det ej mera tanke på eskaderns utlöpande; tvärtom sågo sig vederbörande ängsligt om efter utvägar att rädda densamma undan ett sannolikt angrepp af fienden. I amirali-

---

[1] Enligt Creutz' utsago i amiralitetskoll. 1 (11) mars. Amir.-koll. prot.

[2] Krigskoll. till kaptenerna Bengt Kagg och Magnus Gripenwald samt till öfverstelöjtnant Erik Gjös. Krigskoll. registr. 10 (20) febr. 1676.

[3] När Gripenstierna i bil. 11 till sin supplik (se ofvan s. 352, not 2) skrifver, att fartygen utsågades genom isen fyra mil, en uppgift, som går igen i den på detta aktstycke stödda litteraturen, äfven hos Fryxell, så är detta uppenbarligen oriktigt, så vida därmed afses svenska mil.

[4] Nils Brahe i rådet 1 (11) mars 1676 (Rådsprot.). Rosenfelt i amiralitetskollegium 2 (12) mars (Amir.-koll. prot.).

[5] Nils Brahe i rådet (anf. st.).

tetskollegiet blef tal om att man borde anlägga batterier för att skydda inloppet till ankarplatsen. En dylik åtgärd påyrkades särskildt af amiralitetsrådet Klerck. Creutz däremot menade att det vore nog, om ett par fartyg lades ut i segelleden för att möta fienden. Kommendör Rosenfelt, hvilken inkallats såsom den där bäst kände belägenheten, menade, att batterier visserligen vore det enda fullt säkra, men att det dock kanhända vore tillfyllest, om fartygen kunde föras längre in. I rådet yrkade han emellertid 1 (11) mars, att soldater och stycken skulle sändas ut till Elfsnabben; sedan ville han ansvara för eskaderns trygghet, så vida icke fienden komme med mycket stor öfvermakt. Rådet träffade genast de begärda anstalterna.[1] Batterier blefvo emellertid aldrig anlagda. Oron för ett fientligt angrepp på eskadern fortfor. Den steg till sin höjd, då det spordes, att två seglare från Gotland lyckats komma fram till Elfsnabben.[2] Detta visade, att det hinder, som dittills stängt fienden vägen, nu var brutet. Amiralitetskollegiet gaf därför ögonblickligen (24 mars n. st.) order till majoren Claes Ankarfjäll, som förde befälet vid Elfsnabben, att de därstädes liggande fartygen skulle »skyndas därifrån att lägga sig till någon bättre säkerhet inom skansen [vid Dalarö]». Men så fast låg ännu då, i slutet af mars (n. st.), isen inne i själfva skärgården, att denna order icke kunde utföras; det upplystes, att man ännu kunde köra rundt omkring de infrusna fartygen.[3] Dessa kunde således ej fås från platsen, ej föras in i själfva hamnen, såsom Rosenfelt tänkt sig, än mindre bringas tillbaka till Dalarö. Det enda, man lyckades uträtta, var att lägga tre fartyg tvärs för inloppet, från hvilka man samtidigt kunde bestryka segelleden längsefter.[4] Något fientligt angrepp förspordes emellertid icke.

Under de följande veckorna var det visserligen tal om att utsända en särskild eskader för den stora flottan. Det

[1] Rådets order till krigskoll. 2 (12) mars. Krigskoll. brefbok.
[2] Amir.-koll. prot. 14 (24) mars 1676.
[3] Förklaring i amir.-koll. 14 (24) mars af kapten Boije.
[4] Ankarfjälls svar till amiral.-koll., dat. Elfsnabben 17 (27) maj 1676 (Amir.-koll. inkomne bref). Kapten Boije, i sin ofvan anförda förklaring, nämner emellertid blott tvenne fartyg såsom härtill använda, nämligen Maria och Järnvågen.

var underrättelserna från Pommern, som manade till en sådan åtgärd. Den närmare redogörelsen härför spara vi emellertid för ett annat sammanhang. Mot förslaget talade tvenne omständigheter. Dels måste man, sedan årstiden framskridit så långt, alltid räkna med den förutsättningen, att en större fientlig styrka kunde anträffas i sjön; dels ville man, när sommarexpeditionen stod för dörren, ogärna splittra stridskrafterna till sjös. Slutet blef, att man alldeles uppgaf tanken därpå och beslöt uppskjuta det hela, tills det kunde utföras af den stora flottan, hvilken man hoppades kunna få segelklar snart nog; som bekant, dröjde detta likväl ända till de sista dagarna af maj månad (n. st.). —

Sådant är förloppet af den tilltänkta vinterexpeditionen till Pommern 1676. Hvad den kunnat uträtta, om ej oordning, brist och sjukdomar, men framför allt ogynnsamma naturförhållanden lagt i dess väg hinder, som äfven en prisvärd ihärdighet ej förmådde besegra — det kan visserligen ej afgöras. Väl hade eskadern i alla händelser kommit för sent för sin första och väl äfven viktigaste uppgift, Wismars undsättning. Denna uppgift var emellertid tillika utan allt tvifvel den svåraste; och ovisst är, om den öfver hufvud taget varit utförbar. Men om vi också bortse härifrån, så återstodo dock alltid tvenne uppgifter af stor betydenhet, Pommerns providering samt kavalleriets öfverförande från Tyskland till Skåne. Båda dessa angelägenheter blefvo nu beklagligtvis försummade. Hvad den första af dessa olyckor beträffar, så reparerades den efterhand under krigets lopp, åtminstone till en god del, genom ett omfattande kaperiväsen från de pommerska hamnarna samt genom en till sina dimensioner verkligen förvånande smyghandel med kontrabandsvaror, hvilken trotsade kejsares, kungars och kurfurstars förbud samt gäckade hela flottor af blockadskepp och kryssare. Men att rytteriet icke, såsom afsikten varit, blef öfverfördt från Pommern till Skåne, detta vållade en verklig rubbning i hela den svenska krigsplanen för året 1676. Königsmarck hade byggt sina beräkningar på denna grund; han hade på allvar hoppats blifva af med ett element i sin armé, hvilket han ansåg för svagt för en of-

fensiv krigföring samt obehöfligt och tyngande för en defensiv sådan, som var hörnstenen i hela hans system. Konungen å sin sida hade hoppats att kunna kasta dessa gamla, bepröfvade veteraner mot Danmark i spetsen för de trupper, han sammandragit i Skåne, en plan, som skulle förändrat hela ställningen, om den kunnat bringas till utförande. Nu svek visserligen förutsättningen för densamma, då den stora flottan efter sitt utlöpande på våren 1676 icke skördade annat än motgångar. Men det återstår alltid den frågan, hvad gagn dessa kavalleriregementen kunnat göra mot den danska invasionen i Skåne på sommaren s. å. Väl voro de till numerären tämligen svaga, det måste medgifvas — troligtvis föga mer än 2,000 man. Visst är dock, att de mycket saknades på den skånska krigsskådeplatsen under de bedröfliga sommarmånaderna 1676. Som bevis må här anföras blott ett yttrande, som dock kommer från det mest kompetenta håll: fältmarskalken och generalguvernören i Skåne Fabian Fersen skrifver i ett bref till landshöfding Magnus Dureel i Kristianstad, dat. 5 juli 1676 (koncept i Sk. Gen.-Guv. A., 1676 års koncepter: Lunds Univ.-bibl.), bl. a.: »Gott gebe, sie [ɔ: unsere Flotte] könnte nur im Eil nach Pommern reichen und holen ein Paar Sqvadronen teutsche Reuter herüber; wie sollten sie die Dähnen putzen, die zu 4 und 5 herum reiten!»

Strödda meddelanden och aktstycken.

Arkivaliska anteckningar från Danzig och Thorn.

Under mina utländska resor har jag esomoftast vid besök å bibliotek och arkiv efterfrågat svenska eller för Sverige intressanta handlingar äfven af sådan art, som icke direkt angår mitt speciella område, litteratur- och konstforskningen. Så kom jag förra sommaren (1899), då jag besökte åtskilliga delar af det forna Polen, att göra några anteckningar, särdeles i Danzig och Thorn, hvilka möjligen kunna vara af intresse för vår historia i politiskt, kommerciellt och biografiskt hänseende. Jag offentliggör dem här för att hos våra historieforskare söka väcka intresset för dessa utländska källor. Arkiven i östra Europa innehålla säkerligen en mängd för vår historia viktiga, här ännu icke bekanta dokument. Att ur »det heliga Rysslands» samlingar få fram dessa, torde ännu vara ganska svårt, såsom äfven andra forskares erfarenheter från förra året lära visat. Skada! Ty dit har släpats arkivalia från Polen och från Östersjöländerna, hvilka för den nordiska historien böra vara särdeles viktiga. I Estland och Livland torde emellertid icke så litet finnas kvar, särdeles i stads- och familjearkiven; åtskilligt är ju också publiceradt däraf. Curland är sannolikt än mera skonadt.

Till Krakau och Lemberg, hvarest den polska historieforskningen nu är koncentrerad och dit man lyckats föra mycket dyrbart material, hafva svenska historiker då och då kommit. Till *Warschau* väl mera sällan. Där lär emellertid, enligt hvad man i universitetsbiblioteket därstädes försäkrade mig, numera icke vara mycket att finna. I en enskild samling, det grefl. Zamoyski'ska biblioteket, som ledes af den förekommande professor Tadeusz Korzon, såg jag dock flera politiska handlingar t. ex. från Sigismund Vasas tid; bland annat finnas där också ett par bref från *Karl XII* till Stanislaus Leczczinski.

I de preussiska städerna hafva arkivalierna i allmänhet omsorgsfullt bevarats i stadsarkiven, som nu till större delen äro väl ordnade. Königsberg äger ju också ett Geheim-Archiv (Staatsarchiv), ur hvilket bibliotekarien C. G. Styffe, vår mest förtjänstfulle for-

skare på detta område, afskrifvit och publicerat ett betydande antal dokument.

Denne forskare har äfven besökt *Danzigs rådhusarkiv* och därur hämtat åtskilligt för sina »Bidrag till Skandinaviens historia» etc.; ett eller annat dokument därur är också offentliggjordt i det svenska Diplomatariet. Jag fann emellertid där en mängd handlingar — möjligen ditkomna eller framdragna efter bibliotekarien Styffes besök — hvilka hos denne icke finnas omtalade. Någon noggrann förteckning på dem hann jag icke upprätta, blott göra en eller annan anteckning samt ett par afskrifter. Hvad jag antecknade syntes dock vara värdt att meddela, till någon upplysning för våra historieforskare och urkundsutgifvare samt till vägledning för vidare forskning. Dessutom har jag i staden *Danzigs bibliotek* funnit rätt många för Sverige viktiga historiska handlingar. Ett utmärkt tillmötesgående har jag rönt af arkivarien och biblitekarien d:r O. Günther.

De äldsta Sverige angående handlingar i Danzigs rådhusarkiv äro från Wisby, nämligen icke blott det i maj 1347 skrifna brefvet, som meddelats i Sv. Dipl. under n. 4182, utan ock ett från föregående år. Från senare delen af 1300-talet finnas handlingar angående Kalmar, Stockholm m. fl. städer i Sverige samt Lund och Falsterbo (*k. Albrechts* förläning juli 1368 af en vitte i Falsterbude åt Danzigs borgare), de senare förtecknade i katalogen under rubriken »XII Dänemark»; Sverige har rubriken XI. Från Engelbrekts tid finnas, jämte de hos Styffe tryckta brefven af åren 1433 f., ett utfärdadt af *Engelbrekt* m. fl. 1435 angående bistånd från Danzig.

Många äro brefven från *Karl Knutsson.* Redan 1440 tillskrifver han från Viborg Danzigs råd, då rörande det danzigska handelshuset i Flandern, 1443 angående en rågladdning, 1454 fyra bref rörande kriget och sjöfarten, 1455 och 1456 rörande kriget mot k. Kristiern, 1460 fyra bref skrifna från Putzig, 1468 ett rörande Danzigs handel med svenska bönder samt ett bref för hvartdera af åren 1468, 1469 och 1470 rörande öfverlämnandet af Putzigerområdet till Ambrosius von Hülsen. I stadsbiblioteket finnas åtskilliga handlingar till belysande af Karl Knutssons förhållande till staden. Hit höra först två relationer om förpantninger (sign. 695,17 och 697,39). Danzigs borgare synas lånat konung Kasimir af Polen penningar och härför 1454 fått »das Fischamt Putzig» i pant, hvilken två år senare af de förste hypotekarierna öfverläts på staden Danzig. Så fick konung Karl amtet Putzig för femton tusen mark, som han lånade staden. Karl lämnade sedan panten — men icke sin fordran på staden — möjligen i en slags förvaltning at riddaren Ambrosius von Hülsen. Man finner Putzig sedermera (1504) af konung Alexander åter förpantadt till staden Danzig.

En annan handling i stadsbiblioteket (sign. 742,23) från 1500-talet relaterar »Inn solcher Weisze hatt vnnser gnedigster herr Köning zeu Polan das Lawenborgische gebiethe dem herrenn Könige zeu Schweden vor sehstawsendt vnnd zewehundert margck vorschrieben». Att döma af förut bekanta handlingar i denna sak (jfr Skand. hand-

lingar bd 36) synes konung Karl alls icke eller åtminstone icke på flera år kommit i besittning af detta nya område. Emellertid kräfdes staden 1531 af Preussens hertig på en efter konung Karl »ärfd» fordran (väl pantsumman för det Lawenborgska området), och denna tvist synes hafva varat flera år.

Strax efter Karls död började arfvingarna underhandla med staden Danzig om återfåendet af den (mot amtet Putzig) lånade summan. Från hans måg *Ivar Axelsson* finnas i rådhusarkivet flera bref om denna sak från åren 1470—1485.[1]

En mängd andra, hittills icke uppmärksammade bref från Ivar Axelsson och hans bröder *Olof* och *Lorenz* finnas också i arkivet; de röra mest ekonomiska förhållanden. Likaså äro Sturarna ofta återkommande i Danzigs stadshandlingar från 1400-talets tre sista och 1500-talets första årtionden; flera af dessa bref — och väl de viktigaste — äro meddelade af Styffe.

Bland andra svenska handlingar från medeltiden har jag vidare antecknat följande: ekonomiska meddelanden från en mängd *svenska*, *skånska* och *finska städer*, bref från *ärkebiskopen af Lund* 1504 (rörande ett arf) och 1505 (rörande svenska kriget); från *Stockholms guldsmeder* 1481 till guldsmederna i Danzig med begäran om utlåtande rörande några silfverarbeten; från Vadstena kloster 1441 rörande ett skepp (Styffe II n:r 116), från *abedissan i Vadstena kloster* med tack för orden visade välgärningar år 1494 samt åter ett bref från Vadstenaklostret, dateradt 7 Lamberti (17 Sept.) 1510. Detta sist nämnda, som med sina tvenne sigill är mycket väl bibehållet, är utfärdadt af abedissan *Anna Ficonis [Bylow]* och generalkonfessorn *Johannes Mathæi*[2] samt innehåller en begäran att rådet i Danzig måtte tillåta två bröder från Vadstena, magister *Olavus* och *Johannes Nicolai*[3] att anställa en undersökning af ordens kloster i Danzig, hvarest yppat sig oordningar, om hvilka stiftets biskop sig ej alls bekymrade; tillika anmodas rådet bispringa det fattiga dotterklostret med understöd. Nämnda år hade, såsom Silfverstolpe berättar, från Lublin begäran ingått till Vadstena att moderklostret skulle komma därvarande dotterkloster till hjälp. Dit sändes också på våren 1511 de nämnda två bröderna, hvilka naturligen då också på vägen skulle besöka Danzig, där de genom ofvan anförda bref voro rekommenderade. När de två år senare återkommo, lära de emellertid, till följd af inbördes oenighet, föga uträttat.

---

[1] Skuldfrågan uppdök sedan flera gånger. Konung Karls dottersons sonson kansleren *Nils Gyllenstierna* anmodade på våren 1586 staden att betala den gamla skulden. Rådet svarade afvisande och gjorde en utredning af frågan (dessa handlingar finnas i arkivet under nämnda år). Kanslerens son *Johan* vistades sedan i Danzig såsom konung Sigismunds amiral († år 1617), och Johans son *Sigmund* blef kastellan på stadens fästning samt synes sedan åtnjutit en pension af staden (jfr en skrifvelse från konung Johan Casimir, nu i stadsbiblioteket). Mera om denna sak nedan!

[2] Jfr Silfverstolpe, Klosterfolket i Vadstena, s. 92 fl.

[3] Jfr Silfverstolpe arf. anb. s. 100 och 145 f.

Äfven sedermera stod Vadstena-klostret i förbindelse med Danzig; i april 1544 tillskrifver det stadens råd rörande ett arf. Dotterklostret i Danzig gick emellertid alltmera tillbaka; den öfverhandtagande protestantismen i staden bidrog naturligtvis härtill. Det var väl därför som landsflyktiga katoliker från Sverige ofta hellre togo sin tillflykt till den närbelägna, gamla, alltjämt florerande cisterciensersstiftelsen Oliva. Birgitta-klostret i Danzig, — af hvilket ännu flera byggnader återstå, framför allt den vackra, nyligen restaurerade kyrkan, som är uppförd efter Vadstenamönstret, dock med utbyggdt ehuru mindre kor äfven i öster — blef under 1600-talet mycket illa omtaladt i stadens annaler, enär det då var härden för jesuiternas stämplingar och motreformatoriska sträfvanden, som föranledde magistratens ingripande upprepade gånger. Äfven birgittiner-nunnorna synas haft kontroverser med jesuiterna (härom en mängd handlingar i stadsbiblioteket). — Ännu visas i nämnda kyrka ett »refben» af S. Birgitta, infattadt i en stor silfvermonstrans. Äfven andra reliker synas från Sverige kommit till Danzig — och bevisa äfven de den lifliga förbindelsen också i andligt afseende. I stadsarkivet finnes ett bref, dateradt »des donnerdaghes vor pinxten» utan år (»omkring 1450», anmärktes det i förteckningen, men måste vara före 1448) från ärkebiskop *Nicolaus [Ragvaldi]* i Upsala, såsom det synes, egenhändigt skrifvet, på plattyska, till borgmästare och rådsherrar i Danzig: enär några »gude luden» af Gud och S. Erik ingifvits att de begynt bygga ett kapell »till hellighen sunte Erikes ere in unse leve vrouwen kloster in iuwer vorstaed», ber ärkebiskopen rådet att bispringa till dess fullbordande, och för att öka den fromma ifvern sänder han till kapellet »en stucke van des Erwerdighen hillighen rugghen knoken hir mede». Om något särskildt Erikskapell förmäler icke stadens kyrkohistora; men i den präktiga Mariakyrkan, som är belägen utanför den gamla staden, kan möjligen ett altare hafva varit helgadt S. Erik och fått mottaga hans från Upsala skickade ryggkota. Där fanns ett Birgittaaltare, som underhölls af stadens »Schöppen», hvilka redan 1390 omtalas hafva bildadt en »Brüderschaft S. Brigittæ».[1] Där tjänstgjorde först fyra präster, sedermera (på 1500-talet) blott två; ännu 1709 fanns vid detta altare en i trä målad Mariabild.

Förhållandet mellan Sverige och Danzig var alltjämt lifligt under hela 1500-talet och en stor del af 1600-talet. Från *Gustaf Vasa*, som ofta hade att beklaga sig öfver stadens åtgöranden, föreligga i dess arkiv flera skrifvelser ända från 1521, då han utvecklar Sveriges ställning till den grymme och hatade Kristiern II. Hans höfvitsman, *Arvid Westgöte*, tillskrifver också stadens råd; likaså alltjämt flera städer i Sverige, framför allt *Wisby* och *Stockholm*. Magistraten i Stockholm sänder Danzigs råd bref, märkligt nog, på svenska (1524, 1535, 1548 och 1560 samt ännu så sent som 1660).

[1] Jfr Th. Hirsch, Die Ober-Pfarrkirche von St. Maria in Danzig I, 1843.

På svenska mottog detta ock ett bref från *Germuth* [Germund] *Swensson* (1549).

Konung Gustafs fiender fingo icke sällan en tillflykt i staden. Om *Ture Jönsson* — som sedan 1527 stod i brefväxling med dess råd (rörande ett skepp) — verkligen kommit dit under sin landsflykt, är väl ovisst. 1529 tillskref han emellertid, jämte *biskop Magnus*, rådet i Danzig med begäran om understöd och bistånd.[1] Två år förut, i augusti 1527, hade »*Johannes Dei gratia episcopus Lincopensis*» begärt fri lejd på stadens område (brefvet är dateradt Resehoffwet, d. v. s. Rixhöfft å halfön Hela, d. 28 aug. 1527). På sommaren 1529 skrefvo både de svenska riksråden, konung Gustaf och Linköpings domkapitel till staden, att biskopen icke borde få åtnjuta dess beskydd. Hans Brask stannade likväl kvar — 1532 utfärdade konungen af Polen ett skyddsbref för honom. När han sex år senare afled i Landa kloster icke långt från Posen — hvarifrån hans porträtt genom A. G. Ahlqvists bedrifvande öfverförts till svenska statens samlingar —, mottog Danzigs råd ett bref från Bernhard von Melen, en man som ju också ingripit i Sveriges historia, nu »Habtmann zu Schweenitz», med begäran att rådet ville låta förvara biskopens egendom i staden, enär han, Bernhard, kunde göra anspråk därpå.

I Danzig träffade Hans Brask icke blott sin kollega biskop Magnus af Skara utan sannolikt också Svea rikes siste katolske ärkebiskop *Johannes Magni*. Från honom finnas i stadens arkiv fyra bref. I slutet af år 1532 skrifver han ett artighetsbref till stadens råd med urskuldan att han icke nu kommit till staden, som annars under denna tid (upprörd framför allt genom religiösa stridigheter) så väl kunde behöfva tröst och hugsvalelse; han vistades då i Subkow, en ort nära Dirschau, där biskopen af Cujavien hade en representant[2]. Två år senare, då han kallar sig påflig legat, är han i Breslau på väg till Italien och tackar rådet för det vänliga bemötande han under sin sjuåriga vistelse rönt af staden och särskildt för det penningförskott (lån), som rådet lämnat honom på hans hus, och genom hvilket hans resa nu möjliggjorts, denna »diuturna peregrinatio mea, quam putavimus ad trimestre finem habituram». Väl hade han nu erhållit resehjälp af påfven, och, om man fordrade, ville han återbetala summan till staden; men helst önskade han vänta därmed en tid. Från år 1538 föreligga slutligen två bref, båda skrifna af en sekreterare, liksom det föregående. De äro från Venedigs område och innehålla mest politiska underrättelser om kriget med turkarne, Frankrikes uppträdande etc. I det senare brefvet, af den 22 dec., tackar den vänsälle mannen åter för den honom bevisade

[1] Långt senare (1551) begär konung Gustaf att få biskop Magnus' bref till sig utlämnade. Att denne uppehållit sig i Danzig, framgår af några bref från Hans Brask till biskop Johannes af Culm, hvilka i afskrift finnas i A. G. Ahlqvists samling i Riksarkivet: de äro från åren 1535 och 1536.

[2] Här är hans sigill en bröstbild af Kristus med därtill hörande initialer; å ett följande bref sitter i sigillet Johannes' vapen: berget med de tre träden.

gästvänskapen, hvilken han hoppas en gång rikligt kunna vedergälla, när han i Sverige, som med Guds hjälp snart igen skulle blifva rätttroget, återtagit sin ställning.

Med *hertig Johan* kom staden naturligen i beröring på dennes giljarefärd till Polen. I kampen mot Erik påkallade han sedan (1568) stadens understöd. Och under de följande krigen i Estland och Livland hade Sverige täta budsändningar till Danzig och Polen, hvars konung Stefan, Johans svåger, ju samarbetade med denne mot Ryssland. Bl. a. finnas i Danzigs arkiv från denna tid flera bref af *Pontus De la Gardie.*

Från Sigismunds tid föreligga naturligtvis därute en mängd originalhandlingar. Utom af *Johan*, *Sigismund* och *Karl* märkas i Danzigs arkiv bref från *prinsessan Anna* och *markgrefvinnan Cecilia* (från den förra 1591, 1592, 1596, 1600 och 1610 med rekommendationer eller för att skaffa behöfvande hjälp; från den senare ett bref af febr. 1597, hvari hon begär att blifva upptagen och tillåtas bo i Danzig). I Danzig vistades Sigismund ofta, och därifrån skedde de stora rustningarna mot Sverige.[1] Sigismunds amiral, *Johan Gyllenstierna*, förhandlade ofta med staden. Flere af de flyktiga svenska herrarne uppehöllo sig längre eller kortare tid där. Detta sågs med stor ovilja af Karl, som fordrade att de skulle utjagas ur staden eller utlämnas till Sverige (1607 och 1608). Rådet sände Karls bref till Sigismund, och den förre fick slutligen gifva sig till tåls med flyktingarnes vistelse i Danzig (juli 1608).[2]

[1] Äfven i biblioteket förvaras en mängd handlingar från dessa årens krig (i handskriftsaml. n. 749, 5—100 etc.; i 725, 56 finns en Gratulatio till Sigismund vid hans ankomst, jämte hälsningstal m. m.).

[2] Af *biografiskt* intresse äro följande bref i rådhusarkivet: 1600 från »*friherre Gustaffzon*», som ber om ett lån, likaså från *Gustaf Brahe* (500 gulden); 1604 från *Erik Brahe* om ett lån (750 m. för ett år); 1610 från densamme rörande hans pension af 400 gulden samt en extra försträckning af samma summa; 1613 januari från *Gustaf Brahe*, som klagar sin nöd och ber om understöd, s. å. febr. *Erik B.*, som anhåller att i april utfå sin pension af 600 gulden; 1614 mars åter från den sistnämnde, som tackar rådet för de lånade 200 m.; 1616 från *Jürgen Posse*, som ursäktar sig rörande en process; s. å. i maj samt i juli 1618 från *Carl Carlsson Gyldenhielm*, som skrifver till rådet rörande en process (Rogge). 1620 från *Margaretha Brahe* (Johan Sparres änka), som tackar för att hafva fått hästar och vagn för sin resa till Thorn. Hennes dotter *Beata*, som hon insatt i ett kloster i Culm, men som därifrån enleverades af *Gabriel Göranson Posse*, vid hvilken hon 1622 vigdes, afled jämte sin nyfödda dotter i Danzig 1627 och har fått en vacker grafvård i Birgittinkyrkan: den består af en stor stentafla med flera marmorarter inramad af kolonner och öfverst prydd med Beata Sparres och hennes man Gabr. Posses reliefporträtt i halffigur (han har en fältherrestaf i hand) samt omgifven af de åtta anvapnen — allt glänsande af färger och guld. Rörande det »Posseska arfvet» skrifva Preussens guvernör och vice guvernör *H. Wrangel* och *B. Bagge* 1632 till Danzigs magistrat. Och 1664 får denna bref från *svenska regeringen* i en affär rörande riksrådet Posse (Gabriels broder).

Om den holländska familjen *Spiring*, som spelade en roll både i vår politiska historia och i vår konsthistoria, får man i Danzig flera underrättelser. För köpmannen *Peter S.*, som gjorde anspråk på ett arf, 5,000

Konung Gustaf Adolf råkade i början af 1620-talet i konflikt med staden på grund af flera orsaker. Både i bibliotekets manuskriptsamling och i arkivet förvaras intressanta handlingar därom. Från *Axel Oxenstierna*, som under konungens preussiska fälttåg 1626 blef generalguvernör öfver Preussen och alla i Tyskland eröfrade länder, förvaras i arkivet en mängd bref — ett från 1625, två från 1627 (om utlämnande af den fallne Stiernsköld), ett från 1628, tre från 1629 (bland hvilka ett, som rör böndernas dagsverken vid Hofft utanför staden, är på svenska), en mängd bref från 1630 och 1631 rörande fredsfördraget samt slutligen ett från 1643 (en rekommendationsskrifvelse). I Biblioteket, sign. 497, 33, finnes en skrifvelse från Oxenstierna af den 3 juli 1647 rörande de reformertes ställning i Stockholm. Dessa bref äro troligen icke egenhändiga utan — liksom det på svenska, hvilket jag läst — skrifna

dukater stort, efter Chr. Duissen (hvilket han aldrig utbekom), intercederade *Gustaf Adolf* 1622, och från detta och de följande åren finnas flera bref om denna sak i Danzigs arkiv. Spiringska målet var också en af orsakerna till att Gustaf Adolf 1625 afbröt förbindelserna med Danzig. Peter S. blef sedan anställd i Sverige, som bekant, och adlad *Silfvercron[a]*; han vistades under slutet af sin lefnad i Holland såsom svensk resident. Tillhörande en holländsk konstnärsfamilj skaffade han flera gånger konstverk och tapeter till Sverige. John Böttiger, Svenska statens samling af väfda tapeter II, omtalar honom flerstädes liksom äfven en *Franchoys Aerts Spierinck* och en *Aerts S.*; nämnde författare kan dock icke afgöra om residenten S. tillhörde tapetväfvarefamiljen S. och således var besläktad med de sist omtalade. Så är emellertid förhållandet. Genom hr Schiffbau-Ingenieur Eugen Jantzen i Danzig, som har stora biografiska samlingar, har jag satts i tillfälle att se en afskrift af en i Elbing förvarad Spiringsk stamtafla. Franz Arnoldsson (= Franchoys Aerts) S. var från Brabant och verkade som köpman i Delft samt afled i Antwerpen. Denne hade bl. a. tre söner: Peter, Arend och Isaac. Den förstnämnde var den ofvan omtalade, i Gustaf Adolfs tjänst stående Spiring — det anmärkes om honom att han var den förste, som i en arfsak utöfvade repressalier mot Danzig. Arend angifves en tid hafva varit befälhafvare på konung Wladislaws flotta — kanske den förmögne handlanden skaffade skepp åt polske konungen och själf förde dem till Danzig. Äfven Isaac Spiring blef anställd hos Wladislaw; han blef kammarråd och adlad Gyldencron: namnet valdes tydligen med tanke på den svenske broderns namn, Silfvercron! Efter att en tid, från 1648, hafva bott i Delft, synes han återvändt till Preussen; han är begrafven i Elbing, och lär han både där och i Holland lämnat efterkommande.

I Elbing ligger också den unge grefve *Thurn* begrafven († 1628). Det ståtliga liktåget, hvari den aflidnes änka fördes af pfalzgrefven och Herman Wrangel, är afbildadt i ett oerhördt långt kopparstick, hvilket numera tyckes vara mycket rart (jag har blott sett en afbildning däraf, befintlig hos samlaren hr Gieldzinski i Danzig). Det lär fordom i Elbings n. v. Kathol. Kirche funnits ett ståtligt monument öfver Thurn, hvaraf emellertid nu återstår blott en sten med inskriften »Resurgam».

Den ofvan s. 372 not 1 omtalade *Sigmund Gyllenstierna*, som 1633fick indigenatsrätt såsom polsk adelsman, förmälde sig 1636 i Thorns rådhus med Anna, dotter till nyss förut aflidne polske guvernören i Culm, Fabian Czema (jfr Zernecke, Thornische Chronica, 2:a uppl., Berlin 1727, s. 294). Han var då Hauptman å Stum. De sista åren synes han lefvat i Danzig och dött där 1668 (jfr G. Schröders dagbok i Danzigs Bibliotek, sign. 673, där s. 766 Gyllenstiernas epitaf meddelas).

af en sekreterare och blott af Oxenstierna undertecknade. De böra väl ändock undersökas för editionen af Oxenstiernas brefsamling — om detta icke redan skett.

Under Gustaf Adolfs preussiska krig var stadens ställning mycket kritisk. Men den redde sig väl på det hela, och svenskarne, till och med konungen själf, fingo erfara obehag af att komma den för nära. Genom fördraget 1630 betingade sig Sverige likväl åtskilliga betydliga fördelar.

Ännu några år senare, till och med år 1635, då Sverige åter förlorade en stor del af sitt inflytande i denna trakt, stod Danzig i liflig förbindelse med Sveriges representanter (bref från *Banér*, *H. Wrangel*, *Brahe* m. fl.).

Under Kristinas och Karlarnes tid ansåg sig Sverige upprepade gånger böra genom gesandter bevaka sina intressen i Danzig. Så skickade Kristina dit sin sekreterare *Cantersten* 1648, och Carl Gustaf sin commissarius *Kock* 1655 (hvars familj hade många förbindelser i Danzig och Königsberg). Under Carl XI:s tid voro *Anton Cuyper-Cuypercrona* och sedan dennes son *Peder* svenska kommissarier i Danzig; den sistnämnde lefde långt in under Carl XII:s regering.

Rörande *Kristina* synes icke vara så mycket att hämta ur Danzigs samlingar. En relation om hennes karaktär och tilltänkta religionsförändring i form af ett bref från Stockholm, dateradt den 10 dec. 1653 (2 1/3 ss. fol. på latin; bibl. 684) är nog bekant från annat håll. Af ett visst, äfven litterärt värde torde däremot vara några bref från *Nic. Heinsius* — Kristinas sekreterare, sedan Generalstaternas resident i Sverige — till Vinc. Fabritius, hvilka med dennes brefsamling förvaras i stadsarkivet; ett är skrifvet från Leiden 1649, ett annat från Stockholm 1655 och ett tredje, med rätt intressanta notiser, från Stockholm 1664.

Under *Karl Gustafs* tid upprepades, kan man säga, händelserna från Gustaf Adolfs. Förgäfves sökte K. G. Wrangel från sjön innesluta staden 1655; och följande år togs *Hans Christopher v. Königsmark* till fånga och satt i Danzig ända till freden 1660 (ett par bref från honom efter fångenskapen finnas i arkivet). Däremot misslyckades, som bekant, försöket att fånga G. O. Stenbock.

Den mängd handlingar, som rörande Karl Gustafs krig särskildt i stadsbiblioteket förvaras, har redan från tysk sida börjat bearbetas. Jfr en uppsats af R. Damus i »Zeitschrift des Westpreussischen Geschichtsvereins» 1884. Danzigs älskvärde bibliotekarie och arkivarie dr. O. Günther har i samma tidskrift 1898 behandlat en af de många flygskrifter, som under krigsåren sågo dagen, »Preussisches Haanen-Geschrey»; och han är f. n. sysselsatt att samla de politiska dikter, som hänföra sig till denna tids tilldragelser. En sådan, som jag sett i Danzigs bibliotek (sign. 672) har form af en »Klag-Lied» öfver Axel Oxenstiernas död; en annan behandlar Königsmarks tillfångatagande.

Hvad freden i Oliva beträffar, så visar man ännu i det märkliga f. d. klostret det rum, där den slöts, samt bordet, där doku-

mentet undertecknades; rummet, som skall hafva varit munkarnes vinterrefektorium, tyckes emellertid i senare tider hafva förändrats. I det närbelägna Zoppot heter en gård ännu »der Schwedenhoff» till minne af att de svenska kommissarierna vid Oliva-freden skulle bott där; det gamla huset är borta, men omgifvande grafvar och vallar äro kvar. Där skall sedermera den olycklige konung Stanislaus Leczczinski en tid hafva uppehållit sig.

Under Karl XI:s tid hotade åter svenska trupper att komma nära Danzigs område. Det var med anledning af kriget i Pommern; men då planen på polsk hjälp misslyckades, gjorde svenskarne en mycket förhånad »retirade ur Preussen» (jfr bibl. 728, 29 ff.). Med Polen förhandlades då ifrigt genom friherre *Anders Lilliehöök*, hvilken längre tider vistades i Danzig, och om hvars besök flera handlingar i arkivet tala. År 1674 synes han blifvit mycket väl upptagen där; men sex år senare råkade han i konflikt med stadens myndigheter på grund af mot Sverige smädliga libeller, som utspridts där.[1] Kort därefter lämnade han Danzig.

Under de tjugu åren 1682—1702 synes den svenska regeringen icke haft några viktigare förhandlingar med staden, hvars betydelse ej mera var den samma som förr. Men 1703 stod Karl XII:s armé utanför Danzig; och nu tvingade Magnus Stenbock — hvars fader Danzigboarne en gång trott sig hafva fångat — staden att ställa sig under svenskt beskydd. Nu återkräfdes också den gamla skulden till Karl Knutsson, som staden icke velat erkänna. I arkivet finnas flera handlingar af intresse från detta och de följande åren, då Danzig skulle samarbeta med Sverige för Stanislaus. Af intresse kan möjligen också vara ett privatbref, från Jakob Nickels i Stralsund till hans broder Philipp N. i Danzig, dateradt den 25 nov. 1714 och innehållande en berättelse om Karl XII:s ankomst från Turkiet (bibl. 716, 9).

För *Stanislaus Leczczinski* skulle Danzig äfven sedan blifva af stor betydelse: under hans andra försök att nå Polens krona var staden hans bästa stöd — dess intagande blef hans ohjälpliga undergång. Då kämpade på hans sida många frivilliga svenskar; ett parti här i landet hade ju velat, att Sverige skulle med väpnad hand inskrida för sin gamle bundsförvant, och skalder som Dalin strängade sina lyror för Stanislaus och de svenska frivilliga i hans här. Den svenske general Stenflychts namn har då på ett ärofullt sätt förbundit sig med Danzigs historia. — De bidrag, som ur Danzigs samlingar kunna hämtas till Stanislai senare historia, äro begagnade af Pierre Boyé i ett förträffligt, nu prisbelönt arbete »Stanislaus Leczczinski et le troisième traité de Vienne» (Paris 1898).[2]

[1] Jfr äfven två efter Lilliehööks afskrifter i Loenboms handlingar till k. Karl XI:s historia V, s. 143 ff. tryckta skrifvelser.

[2] På min resa förra året besökte jag också *Nancy*, där Mr Boyé visade mig stor älskvärdhet. I denna Stanislai lothringska hufvudstad finnes ännu mycket som erinrar om honom, i yttre minnesmärken samt i provinsmuseet; men några minnen från hans kunglige vän Karl efterfrågade jag förgäfves.

Sedan Danzig förlorat sin politiska betydelse, och Sveriges makt på andra sidan Östersjön minskats, blef förbindelsen naturligen ganska ringa. Äfven handelsförbindelserna upphörde att vara så lifliga som förut. En gång, under Gustaf III:s tid, gjordes en beskickning till Danzig, men den gällde blott en grafvård, monumentet öfver Johan III, hvilket skall hafva förfärdigats i Danzig, men stannat kvar där i nära två hundrade år. I stadsbiblioteket förvaras Gustafs skrifvelse (i kopia) till borgmästaren Pegelau samt dennes svar. Den älskvärda generositet, man då visade, bildar en angenäm epilog till den längesedan afslutade historien om Sveriges förbindelser med Danzig.

* * *

Jag har i några reseanteckningar[1] meddelat hvad jag under min korta vistelse i tyska och ryska Polen föregående sommar kunde uppspana af för Sverige intressanta dokument och föremål, taflor och porträtt m. m. I det ryska Polen är föga kvar, vida mera i det tyska. *Thorn* är en af de mest betydande städerna i detta område med sitt mäktiga rådhus, sina vackra kyrkor, sina särskildt åt Weichseln väl bevarade torn och murar. Man visar ännu ett hus (Schillerstr. 2) med en vacker pelarsal, där underhandlingar mellan svenskar och polacker skola hafva ägt rum. Ett gammalt värdshus — bredvid Mariakyrkan, där prinsessan Anna begrafvits — bär namnet »Zu den drei Kronen», hvilket mycket väl kan betyda det svenska vapnet; annars uppgifves, att tre monarker där en gång skulle hafva sammanträffat.

Thorns rådhus hyser ett arkiv, som är rätt väl ordnadt; och där förvaras några handlingar, som hafva intresse för vår historia, naturligtvis rörande de tre stora polska krigen, då svenska härar visade sig vid staden.

En berättelse (sign. IV, 10) har till titel »Oppugnationis Sveticæ hujus civitatis die 16 et 17 Febr. anno 1629 factæ Descriptio fortisque Virtute Civium ejusdem Defencio». Det var *Herman Wrangel*, som brutit upp från Strassburg och tänkt öfverrumpla och brandskatta Thorn, men fann staden för väl beredd och därför efter en kort bombardering aftågade norrut till Marienburg. Thorns innevånare synas emellertid blifvit betagna af stor skräck och kunde icke nog glädja sig öfver att faran så snart gick öfver. Man firade sedan länge den 16 febr. såsom en allmän festdag i Thorn »wegen

---

I hans residens *Luneville* finnes heller intet sådant kvar; slottet, där Stanislaus i sitt sofrum förvarade Karls porträtt, och där han troget vårdades under sin bräckliga ålderdom af sin svenske lifmedicus Casten Rönnow, har härjats af eldsvåda. Hans kvarlåtenskap lär snart efter hans död bortsålts, något fördes väl till andra franska slott.

[1] Införda i Lunds Dagblad juni—augusti 1899. Jfr ock en artikel om prinsessan Anna i »Idun», nov. 1899.

Errettung aus der Schwedischen Macht», såsom Zernecke berättar, hvilken också utgifvit en krigshistoria öfver Thorn (»Bekriegtes Thorn»).

Värre råkade staden ut under *Karl Gustafs* krig. I slutet af år 1655 blef den intagen af svenskarne, hvilka ju nu understöddes af flere inflytelserika polacker. Karl Gustaf intågade högtidligen på adventssöndagen den 5 dec. och dröjde några dagar i staden, där han mottog flera främmande gesandter. Den följande 16 februari var första gången, som den nyss omtalade tacksägelsefesten icke firades »modernis sic ferentibus temporibus»! En ursprungligen rätt stark svensk garnison hölls där under befäl först af generalmajor Marderfelt, därefter (från början af 1657) af generalmajor *B. H. von Bülow*, hvilken jämte öfverstarne *Barthel Nilsson Skytte* och *Erik Drake* samt öfverstelöjtnant *Zöge* satte staden i utmärkt försvarstillstånd. Den högsta myndigheten utöfvades af »den Culmiske guvernören» grefve *Bengt Oxenstierna*. På det klokaste och tillika mest hjältemodiga sätt försvarade sig de fåtalige svenskarne nu mot polackarnes härskaror. Karl Gustaf, som på våren 1656 ditkommit »unvermuth da er vor todt ausgegeben»[1] och i mars 1657 granskat arbetena på fästningsverken, hade just från Thorn brutit upp till den nordliga krigsskådeplatsen, såsom det heter hos Zernecke: »Den 18 juni hitkom konungen i Sverige jämte sin broder Adolf Johan från Masuren öfver Strassburg, då också en fransk och en holländsk gesandt infunnit sig. Den 3 juli kl. 10 uppbröto de skyndsamt härifrån till Pommern och beledsagades af stadens råd, som gått före öfver bryggan på andra sidan Weichseln, då konungen gaf dem sin hand att kyssa och lofvade snart komma tillbaka.» Men han kom aldrig tillbaka. Ensam fick den alltmera sammansmältande svenska skaran uthärda fiendens anfall från oktober 1657 till de sista dagarna af 1658, då den på ett högst ärofullt sätt aftågade — ett af de vackraste bladen i vår krigshistoria. Oxenstierna och de svenske befälhafvarne hade tydligen mästerligt förstått att, trots alla svårigheter, bevara det goda förhållandet till borgerskapet, så att detta förblef troget och icke förrådde staden till de öfvermäktige. Stadens »Acta Consularia», som just för detta år 1658 (och det följande) äro fullständigt bevarade, vittna om detta goda förhållande. I arkivet (IV, 11 och 12) förvaras också räkenskaperna från de för den svenska garnisonon utförda arbetena, vidimerade af den svenske kommissarien *Strahlmann*, jämte handlingar (från 1657—1774) rörande den af svenska besättningen till staden ådragna skulden.

I Thorn afledo flera svenskar under dessa år. Så den ofvan omtalade diplomaten *Lars Canterstén*, hvars lik fördes till Sverige. Öfverste *Skytte* förlorade där jämte sin hustru en treårig son *Bengt*, som begrafdes i Mariakyrkan — en sorgefana hängde länge öfver platsen. Där hade förut, utom prinsessan Anna, Sigismunds »satelles» svensken *Andreas Siferson* († 1622) begrafvits, och där fick sedan

[1] Konungen bodde i rådhuset, Oxenstierna hade sitt residens i det Wachschlagerska huset.

den under belägringen 1703 sårade och sedan aflidne unge löjtnanten *Karl Adlersten*, son till generalkrigskommissarien Göran Adlersten, hvila. Säkerligen hafva där många andra svenskars vapen och minnestaflor upphängts, fastän de kanske rätt snart, sedan kyrkan åter råkat i katolikernas händer, förstörts.

Den nyss nämnda belägringen 1703 blef svårare än någon af de föregående. Stadens arkiv innehåller flera dagboksanteckningar, beskrifningar, dikter m. m. i anledning däraf (IV, 16—20). Och rådsprotokollen — som i bilagorna hysa bref från *M. Stenbock*, *Adlersten*, *Clas Bonde* m. fl. svenskar — beskrifva noggrant svenskarnes framfart från den 24 sept. till den 14 okt., då de intågade, samt de följande månaderna, då fästningsverken slopades och brandskatten indrefs. Magnus Stenbock blef stadens guvernör och majoren grefve *Sperling* dess kommendant. Karl XII dröjde utanför staden och ville icke mottaga borgerskapets utsände, de där skulle söka beveka honom till mildhet — staden hade ju icke varit sig själf mäktig, utan haft en sachsisk garnison. En gång, när konungen ridit in med Stenbock och stigit af vid jesuiterklostret, skyndade man dit med en supplik, men blef icke mottagen. Det heter i rådsprotokollen, att han till och med afvisade gråtande änkor — »wort- und trostlos». När något af de viktigaste fästningsverken skulle sprängas, gaf Carl från en höjd tecken medelst pistolskott till hvarje sprängning. Till brandskatten måste bl. a. det vackra silfret i Thornerbornas kära Artushof offras. Kanonerna släpades bort till Sverige, säger Zernecke; en kyrkoklocka lär förts till Upsala. Åter en gång gjorde man ett fåfängt försök att få företräde för Karl, som då skulle bryta upp — det var den 20 november, på årsdagen af Narvaslaget. I rådsprotokollet — hvilket, enär rådhuset under belägringen till stor del förstörts eller mycket skadats, nu måste hållas i borgmästarens bostad — tillägger sekreteraren efter berättelsen om detta årets bedröfliga och för staden olyckliga händelser, med en hörbar suck:

Finis hujus anni tristissimi!

Thorn fick också de följande åren påhälsning af svenskarne; särskildt omtalas från år 1705 en garnison under *Arvid Horn*, hvilken farit fram mycket strängt och synbarligen skräckinjagande. Men några år senare försvann »den svenska faran» till Rysslands stepper, för att icke mera i dessa trakter uppstå. Och i oktober 1709 kunde i Thorn konung August och tsar Peter »in herzlicher Freude» omfamna hvarandra.

E. Wrangel.

Ett bidrag till brännvinets historia i Sverige.

Bland brefven till Gustaf Vasas bekanta sekreterare Clement Hansson i Riksarkivet förekommer äfven följande från en skrifvare vid Salberget af år 1537. Af andra uppgifter känner man hvilket vildt lif, som fördes vid denna liksom vid andra bergslager och huru konungens fiskaliska intresse sökte slå mynt äfven därutaf. Nedanstående bref visar, huru redan vid detta tidiga datum brännvinsförsäljningen och brännvinsförbrukningen hade sin dryga andel i de oseder som förekommo. Brefvet är äfven i annat afseende kulturellt upplysande, icke minst för det handgripliga sätt, på hvilket konungen täcktes straffa verkligt eller förment straffvärda tjänare.

Plurimam in Christo salutem. Käre godhe Clement, jag hafver förstått, ath jag är ganska illa beclagat för v. k. n. herre, ath jag skal så ochristeliga och skendelige handle her uppe, ath thet är stor blydh afseija, hvilkit mig then alzmectigiste gudh förbiude, och eij heller skall thet nogen tidt bevises, annedt än jag slogh then gole jagthen trij eller fyre slagh medt et stridzhammers skafft, inthet giorde jag henne mere, hvar som annet handlet hafver, må then sielf svara. Saken var ath jagh slogh henne, ath hon alrig annet giorde än sålde hennes förbannade brännevin, så ath somblige luppe ther af galne nidher i Skenkebyrs grufven och drencte sig och somelige smeltere fölle i hyttorna nider i slagsumpen och brände sig alla forderfvade och annet mere sådant. Men thet hon hafver sagt, ath jagh slogh henne för mine h... skull, thet skal hon hafva lugit, um hon var ther inne, hon var så snart en anners som min, thy thet är väll sådane kruth. Och hafver samma gole jagten så skräfft ther af, huru hon hafver beclagat mig, hvilken ogunstigen herra jag hafver, så ath jag skal alrig anners unvika, utan jag schal få et tusende hundrade dieffle på nacken, hvilket then alzmectigiste gudh bevare mig före och hvar fatig karl. Therföre, käre godhe Clement, beder jag eder for Gudts skull, at I vele vara mig et ordh till godho in för h. Nådhe, um I kunne komma tess vidh, ath jag fatig karl icke motte blifve slagin af h. Nådhe utan motte komma til ordtz för mig och icke förhasta h. Nådes vrede medh sine håndh på mig; tesliges käre godhe Clement ati vele vara mig behielpelig, ath jag kunde blifve af sölfköpet. Foelic:me valemini. Käre Clement, helsar Francisco, Gunmundo, Blasio och flere vore venner medh monga tusende godhe nätter och dagar. Hastel. af Saleberg 13 decembris anno 37. Käre Clement, scrifver mig nogot til.

Måns Ericsonn.

Konung Sigismunds protest mot sin 1594 afgifna försäkran.

Det är, alltsedan Ranke utgaf andra delen af sitt klassiska verk »Die römischen Päbste in den letzten vier Jahrhunderten», kändt att Sigismund efter sin kröning mot sin den 19 februari afgifna försäkran afgaf en protest, i hvilken han förklarade, att den förra blifvit honom med våld aftvungen, hvarjämte han skulle gjort katolikerna löften motsvarande dem han nyss gifvit protestanterna. Uppgiften bekräftas af den nyligen i vatikanska arkivetfunna originalurkunden, som af en svensk forskare ställts till vårt förfogande. Sigismund anför däri som skäl för sin eftergift undersåtarnes sammansvärjning, några trolösas ständiga illvilja, faran för ett allmänt uppror samt bristen på eget krigsfolk. Han protesterar inför Gud, änglar, den apostoliska stolen, påfven Clemens VIII och alla katoliker, andliga och världsliga, att han ej åsyftat något till katolska kyrkans nackdel och lofvar att, så snart han kommit till sitt fulla välde, försöka åstadkomma, att den katolska religionens utöfning skulle införas om icke öfverallt åtminstone i en del af riket, och sörja för katolikernas tillräckliga underhåll, så att de förmådde främja den katolska saken. Det är bekant, huru snart han sökte förverkliga dessa senare löften och med hvilka resultat för sig själf och för Sverige.

Aktstycket meddelas härefter.

Sigismundus Dei gratia Suecorum etc. Significamus universis et singulis, ad quos hæ nostræ litteræ pervenerint, quod cum nihil charius, nihil antiquius unquam habuerimus, quam matris Ecclesiæ spirituales fines proferre, cum alibi tum præcipue in patria nostra, quam ob rem etiam tam difficile iter ac periculosum maris traiectum iniquissimo anni tempore suscepimus. Nihilominus tamen, cum subditorum coniuratio, perfidorum quorundam constans malitia ac omnium metuenda rebellio sic conatus nostros remorarentur, ut non solummodo de tantarum rerum felici progressu, sed ne de imperio quidem et vita valde securi essemus; præsertim ob paucitatem fidelium servitorum et militum, quorum auxilio contra ingruentem vim uti possemus, servire itaque tempori cogebamur iisque annuere, quæ proposito nostro ex diametro erant contraria; quæ cum tanto sint indigniora, quanto a subditis rebellibus, nobis maxime invitis, extorta sciuntur protestari contra hæc solenniter voluimus, prout hisce protestamur coram Deo, angelis, sede apostolica summoque pontifice sanctissimo domino nostro Clemente octavo ac omnibus tam spiritualibus quam sæcularibus catholicis, superi[ori]s ac inferioris status, cuiuscunque dignitatis vel eminentiæ fuerint, Nos nihil in præiuditium ecclesiæ catholicæ aut subditorum catholicorum facere aut voluisse aut consensisse; sed commisisse hæc omnia præpotenti Deo ac in eum statum imperii nostri

rem totam reiecisse, quo meliori modo et occasione oportunum remedium hisce omnibus afferri possit. Promittimus igitur atque sancte recipimus nos, quam primum ad plenum imperium venerimus ac res nostræ meliori statu fuerint, conaturos atque effecturos, ut publicum catholicæ relligionis excercitium, si non ubique, tamen aliquam in regni partem introducatur; tum etiam iis qui domestici sunt fidei ita providebimus, ut nihil sibi ad convenientem vitæ sustentationem deesse intelligant, quo tanto ardentiori conatu rem catholicam defendere, promovere ac procurare valeant. In cuius rei fidem hisce manu nostra subscripsimus ac sigillo nostro communiri mandavimus. Datum Upsaliæ in comitiis coronationis 28 Februarii. Anno M. D. LXXXXIIII°.

Sigismundus Rex.

(Sig.[1])

Till historien om Karl XII:s ungdomsridter.

Nedanstående bref, förvaradt i den på Riksarkivet deponerade Rydboholmssamlingen och skrifvet af grefvinnan Beata Elisabeth De la Gardie född Königsmarck till den Königsmarckska familjens gamla trotjänare och factotum sekreteraren Johan Rabel, skildrar ett möte mellan henne och konung Karl XII, liknande det, som gjorde hennes brorsdottor Aurora så bekant och då ansågs som ett bevis på den kända hjältens sedliga förakt för sin motståndares forna älskarinna. Huru liten uppmärksamhet den unge envåldskungen ansåg sig vara skyldig äfven en åldrig dam af oförvitligt rykte, änka efter en af landets högst uppsatta män och genom födsel och gifte bärande två af det dåtida Sveriges mest berömda namn, synes af följande.

Slutet af brefvet har sitt intresse såsom innehållande några meddelanden från vår äldsta brunns- och badort.

Nedre delen af brefvet är skadad af fukt och en del af skriften borta.

Adam Lewenhaupt.

Medwy d. 21 iunij 1699.

Monsieur.

Wier seint, gott seij gedanket, am verwichenen Sontag abend ohne einigen facheusen accident alhier zu Medwij arriviret, und fast

---

[1] Sigismunds svenska sigill.

den gantze weg in des Königs suite und zwar im anfang for ihm gewesen, welches uns so viel besser fortgeholfen, weil allenthalben 70 pferde vor ihm bestellet, von welchen Er aber ins gemein nur die helfte gebrauchet, welches den gästgebern so woll bekand, das an denen öhrtern wo viel parat gestanden, sie keinen difficultet gemachet uns so viel wier nöhtig gehabt folgen zu lassen. Wier lagen etliche stunden in einem wirtshause still zwischen Stockholm und Westerås, da der König noch zu rücke war, in der hofnung, das Er da, weil es das beste, so lange eingehen würde, biss man sein pferd gesattelt hätte, da ich dan die freijheit gedachte zu nehmen, ihm durch wenig worte die sache wegen der Citation angehende Lewenhaupt[1] unterthänigst vorzutragen oder zum wenigsten gr. Piper oder Polus zu recommendiren, weil ich vernohmen, das bede diese herrn oder zum wenigsten deren einer gewiss in ihrer May:tt suite sein würde. Nachdem aber der wihrt, so ein bescheidener man, solches vernahm, versicherte er mich, das ich in der hofnung einen blossen schlagen würde, weil der könig nimmer in die wihrtshauser eintrete, wan es auch noch so schlim wetter wäre, sondern sich nur von seinen pferde auf ein anderes würfe, deren das beste unter dem haufen allezeit mitt einem gemeinen sattel vor ihm fertig gehalten würde; item das gr. Piper oder Polus vieleicht in einen gantzen tag nicht würden dem König folgen können, in dem sie nicht ritten sondern führen, alss wolten wier uns alda nicht länger aufhalten, und insonderheit, weil noch nicht gar viel pferde für des Königs suite alda fertig stunden, auss furcht, das man unsern von uns nehmen dürfte. Den andern tag irgend eine halbe meile auf jenseit Westerås hohlete uns mr Arve Horn, so foran gefahren kam, in einem engen wege ein und batt uns platz zu machen, der er eijlig verbeij kommen könte, weil der König indem folgen würde, welcher auch kurtz hernach zu pferde wie ein blitz gantz allein uns verbeij passirete quasi à la veue de Westerås, da er aber auch nur eben so geschwinde und gantz allein durch geritten war, welches wier erfahren, indem wier uns malgrez nous ein par stunden alda aufhalten müsten umb etwass an einen wagen ratt zu raccommodiren. Nachgehends wurden wier allenthalben berichtet, das der König gantz allein allenthalben vor uns passiret, es[kam?] aber kein eintziger mensch weder da wier des m[ittags?] speiseten, noch des nachtes ruheten von den suite nach, welches, wie man sagete, nicht sein könte, weil es unmüglich den König zu folgen wäre, und ist woll zu beklagen, das sich der junge herr so unnöhtiger weise strapecirct, welches ja unmüglich, wan ihm auch gott dass leben biss ins alter sparen solte, woll bekommen kan, insonderheit da mihr von unterschiedlichen bauern unterwegens berichtet, das wan er am allerärgesten schwitzet und erhitzet ist, er auss den schlimsten wasser mitt seinen hutt

[1] Efter Philip Königsmarcks försvinnande uppstod en långvarig process om arfvet efter honom mellan hans faster Beata De la Gardie och hans systrar, af hvilken den ena var gift med Carl Gustaf Lewenhaupt.

schöpfet und trinket, gott der almächtige wende alles unglück von ihm in gnaden ab. —[1] insonderheit da noch nicht viel der brunnengäste alhier arriviret so meist nach Johanni erst kommen, derer sich diess iahr beij diesen schönen wetter viel finden werden, und seint meist alle raumen schon aufgedungen, doch seint noch ein par kammer freij in dem hause, wo ich selbst logire, welche ich gerne vor Hr Lagman Grönhagen und seine liebste bestellen wolte, wan ich nur cito erfahren könte, ob sie kommen werden oder nicht. Man giebet vor jeglichen kammer in allen häusen alhier, sie seint klein oder gross, 3 dr kp:mt die woche, und ist hier ein hauss, da die jenigen, so nur eine haben wollen, solche bekommen, weil jegliche kammer in demselben einen aparten aussgang hatt, in dem aber, wo ich bin, muss man nothwendig entweder 4 oder zum allerwenigsten 2 nehmen, weil die eine allenthalben ihren aussgang, durch die andern hatt. Es solte mihr sehr lieb sein, wen sich der Hr lagman resolvirte her zu kommen, das logement muss aber cito bestellet werden, weil ein gross gereiss diess jahr umb die logirung ist. Man findet hier alles was zur leibes nahrung u d nohturft gehöret an essen und trincken, so ist auch ein garkoch hier, so woll als doctor, apoteker und felscher. Wer aber seine eigenen küche halten will, muss küchen gerätte, schüsseln und teller mitt bringen, wie auch dischzeug, betten und laken, so man hier nicht bekommen kan, und wurde ich übel daran sein, wan nicht die edelfrau, wovon die tochter beij gr. Wachtmeister ist, mich mitt küchengerähte und betten vor meine leute ausshülfe. Mr. Rabel schreibet zwar das Murstet alle meine commissionen woll bestellet habe, ich zweifele aber das Er die vornembste nicht wird am mittwoch vormittag nembl. beij der junfer so wie ich es ihm befeheln, verrichtet hatt, weil sie ihre mutter nicht meine abreise von Stockholm advertiret, worauss der abus entstanden, das die gute frau beij meiner ankumst nicht glauben wolte, das ich diejenige wäre, der sie die assistence versprochen, welches ursach war, dass mein frauzimmer und der rest meiner leute die erste nacht auf blosser strohe liegen musten ... Wier haben hier die commoditet, das die post ein mahl die woche als heute hier durchgehet . . . da man aber die briefe parat und versiegelt halten muss, weil sie sich nicht arrestiren darf. . . Doct:r Micrander, so sehr vorsichtig scheinet, hatt mihr nicht permettiren wollen den anfang zum baden eher alss diesen abend zu machen, weil ich von der fattique des reise etwas echauffiret gewesen, so aber nichtes zu sagen hatt, in denn ich mich gottlob an diesen angenehmen ohrt recht woll befinde. . . .

[1] Det närmast föregående bortmultnadt.

Underrättelser.

— Den tyske historikern Theodor Flathe, professor vid ett högre läroverk i Sachsen, afled den 26 mars 72 år gammal, Han författade bland annat »Das Zeitalter der Restauration und Revolution 1815—51» i den Onckenska världshistorien och fortsatte äfven Sachsens historia i den Heeren-Ukertska samlingen.

— Professorn vid universitetet i Neapel Adolf Holm har aflidit den 3 juni 70 år gammal. Bland hans arbeten märkas »Geschichte Siciliens im Alterthum» i tre band samt »Griechische Geschichte» i fyra band.

— Den katolske kyrkorättsförfattaren professorn i Wien F. Maassen har aflidit den 9 april 79 år gammal. Hans hufvudverk är »Geschichte der Quellen und der Litteratur des canonischen Rechts im Abendlande bis zum Ausgang des Mittelalters».

— Vid *Vitterhets- Historie- och Antikvitetsakademiens* sammanträde i november tog professor S. J. Boëthius inträde med ett föredrag om *Jöran Sprengtporten och J. A. Ehrenström.* Vid december-sammanträdet utsågs till præses för 1901 universitetskansleren G. F. Gilljam efter generalmajoren O. M. Björnstjerna, hvilken alltsedan 1890 med aldrig sviktande intresse utöfvat denna funktion men nu af hälsoskäl undanbedt sig återval. Ledamöter i akademiens historiska nämnd äro under 1901 fortfarande herrar Forssell, Malmström och Styffe.

— *K. Samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia* har under året utgifvit »Karl XI:s bref till Nils Bielke» (band XVIII,2) redigerade af O. Malmström. Under pressen har lagts »Handlingar rörande Dominikanerprovinsen Dacia» (XVIII,1) af K. H. Karlsson. Till tryckning har antagits »Löjtnant Pihlströms Dagbok under sina fälttåg med Karl XII och sin fångenskap i Sibirien» samt »Karolinska officerares tjänsteförteckningar». — Vid K. Samfundets sammanträde i december utsågs till ordförande för 1901 riksarkivarien C. Th. Odhner.

— Biblioteksamanuensen doktor K. H. Karlsson har efter afslutade forskningar i det *vatikanska arkivet* återvändt till Sverige och åter inträdt i tjänstgöring i K. Biblioteket.

— Af publikationen *Svenska skriftprof från Erik den heliges tid till Gustaf III:s* har andra häftet utkommit med 29 planscher och 128 ljustrycksbilder. Första häftet utkom 1894 (jfr Hist. Tidskr. 1894, Granskn. s. 53). Tillsammans möjliggöra de sålunda att följa den svenska skriftens utveckling från midten af 1100-talet till slutet af 1700-talet, d. v. s. särskildt i kanslien af

olika slag, i hvilka skriften var jämförelsevis mera konstant. De båda häftena ha i öfrigt en något olika karaktär. Vår svenska medeltids skrift är ej rik på bestämbara autografer. Här meddelas sådana af Birgitta, Jakob Ulfsson (sannolikt), Heming Gad, Hans Brask, Peder Månsson, en och annan Vadstenabroder. Det torde ej vara lätt att för närvarande öka antalet med särdeles många. I stället ha skriftprofven, på svenska och latin, större paleografiskt intresse; därför ha också hela bref eller helsidor meddelats och detta äfven af bokskriften, som är af samma vikt, så länge boktryckerikonsten ej var känd eller allmännare införd. För den nyare tiden är förhållandet olika. Det paleografiska intresset är ej detsamma. Här gäller det i stället att känna igen stilen eller bestämma något så när en handskrlfts ålder. Det förra är särskildt af vikt för vårt föga tryckande 1500-tal med dess ofullständigt utvecklade officiella former. Alla de berömda »skriftställarne», hvilkas stil det kan vara af intresse och vikt att kunna konstatera, ha sålunda så vidt möjligt tagits med. Längre fram återigen blir det autografiska intresset mera öfvervägande, den praktiska nyttan däremot mindre, urvalet därför mera begränsadt. Utrymmesskäl har gjort att i allmänhet ej hela sidor kunnat meddelas. Till undantagen räknas de kungliga autograferna (bland dessa saknas äfven Sigismund, utom de i texten nämnda Fredrik I och Adolf Fredrik). — Generalstabens litografiska anstalt har under olika föreståndare ägnat denna publikation ett synnerligt intresse och tillmötesgått alla rimliga önskningar. Priset är för båda häftena 25 kr. — Om betydelsen i öfrigt vilja vi endast framhålla, hvad som i utlandet är allmänt erkändt, att en viss paleografisk säkerhet och autografisk bestämmelseförmåga för hvarje historiker och arkivman äro förutsättningar, som han ej utan olägenhet kan undvara.

— Af Hans Hildebrands kulturhistoriska skildring *Sveriges Medeltid* har tredje delens tredje häfte utkommit. Det är synnerligen rikt illustreradt och behandlar kyrkornas inredning, kyrkogårdarne, grafskick och grafstenar samt slutar med dopfuntarne. Bland illustrationerna märkas en rad korstolar, särskildt från Lnnds domkyrka och gotländska kyrkor några märkliga bilder af orglar, flere järnbeslagna kyrkodörrar, minnesstenar och grafvårdar. Olika former af predikstolar förekomma äfven, och den egendomliga fyrkantiga öppning, som besökare af Husaby ålderdomliga kyrka i Västergötland iakttagit på skiljemuren mellan koret och långväggen och som gifvit anledning till olika tolkningar, antager författaren vara öppningen till det lilla rum, i hvilket prästen stod, när han läste predikan.

— I *Stockholms Dagblad* för den 18 oktober har professor O. Ahnfelt infört en utredning »Om Olaus Stephani Bellini lefnadsålder», i hvilken han skingrar den häfdvunna föreställningen, att denna Västeråsbiskop skulle aflidit 1618 vid den sällsynt höga åldern af 103 år, d. v. s. varit född 1515. Han stöder sig förnämligast

på ett bref, som anträffats i danska riksarkivet, från Olaus Stephani till hans fader Stephanus Olai, dateradt 1564, som omöjligt kan vara skrifvet af en 49 års man utan till författare måste hafva en ung student. Förf. antager, att misstaget uppkommit af ett felläst årtal på ett porträtt, som fordom funnits i Västerås' konsistoriirum och som nu är försvunnet. Bellinus blef sålunda *icke*, summerar förf. resultaten af sin undersökning, biskop vid 74 års ålder, gifte sig icke tredje gången vid 91 eller 92 års ålder, afsattes icke vid 91 års ålder för att återinsättas i biskopämbetet 93 år gammal o. s. v.

— Kapten G. H. W. Planting-Gyllenbåga har utgifvit ett vackert krigshistoriskt arbete under titeln *Trondhjems rytteriregemente, Lålands och Falsters prästdragoner. Några anteckningar om tvenne af norrmän och danskar uppsatta regementen i svensk tjänst.* Båda regementena ha sin historia förknippad med medlemmar af släkten Planting, det förra med öfversten sedermera generalmajoren Erik Planting-Gyllenbåga, det senare med öfversten sedermera generalmajoren och guvernören Anders Planting Bergloo. Det förra upprättades på Karl X Gustafs befallning i det nyss eröfrade Trondhjems län och till grund för anskaffningen skulle läggas det i Sverige redan tillämpade indelningsverket. Det lyckades dock endast ofullständigt. Den lilla kår, som på olika sätt samlades, deltog sedan, jämte sin öfverste i Trondhjems hjältemodiga försvar under Claes Stiernsköld mot en öfverlägsen fientlig styrka och fick derefter marschera hem för att splittras. Dess fragment följer förf. sedan till Norrlands dragonregemente, Skånska husarregementet och Jämtlands fältjägareregemente, hvarom en bifogad härledningskedja upplyser. — Lålands och Falsters prästdragoner åter uppsattes 1659 efter de danska småöarnas eröfring med anlitande af det danska anskaffningssättet, d. v. s. att prästen skaffade häst och socknen· ryttare, och ställdes under öfverste Anders Plantings befäl. Hans skvadron, som äfven omfattade andra element, öfverfördes redan samma år till Pommern och uppgick efter freden i öfverste Plantings värfvade rytteriregemente. Kapten Gyllenbågas arbete, som är skrifvet med intresse och lifligt deltagande för ämnet, åtföljes af ett väl utfördt porträtt af Anders Planting samt af en afbildning af dennes vackra regementsstandar, som efter åtskilliga öden åter hamnat i Häggeby sockens kyrka i Uppland, där det ursprungligen förvarats, samt af ett antal bilagor.

— Såsom n:o 3 i serien »Svenska sjöhjältar» har kommendörkapten A. Munthe utgifvit *Nils Ehrensköld.* Af denna sjöhjälte, som trots sina framstående militära och administrativa egenskaper varit tämligen förgäten utom af specialisterna i sjökrigshistorien och Karl XII:s historia, har det lyckats författaren att gifva en tilltalande bild. Han följer honom under hans växlande öden, under läroåren och den första tjänstgöringen på svenska flottan, under hans mera självständiga uppträdande som fartygsbefälhafvare mot den

nyskapade ryska sjömakten, under hans fruktlösa försök att afhämta den Stenbockska arméen 1713, under hans sista strid, under fångenskapen i Ryssland och under den sista, administrativa verksamheten såsom direktör för flottans nyinrättade »Hushållnings- och ekonomi- samt utredningsverk. Medelpunkten i lefnadsteckningen utgör skildringen af Ehrenskölds stora och odödliga bragd, då han med sin skottpråm Elefanten och fem galerer tisdagen den 27 juli 1714 på norra sidan af Hangö-udd i tre timmar uthärdade kampen mot den öfverlägsna ryska galerflottan, omkring 100 fartyg med amiral Apraxin och tsar Peter själf ombord — som lyckats smyga sig kring udden förbi de stora svenska örlogsskeppen — det blef ett slag jämförligt med det vid Svolder. Af den svenska styrkan, 941 man, hade en tredjedel stupat, af den ryska 3000 man, d. v. s. tre gånger så mycket som hela den svenska numerären. Ehrensköld och hans kvarlefvande tappre gjordes till fångar men Stockholms skärgård var för den gången räddad. Ehrenskölds tapperhet gjorde, som bekant, ett djupt intryck på tsaren och förf. dröjer också med medkänsla vid det ryktbara momentet, då Peter böjde sig ned och kysste den ur medvetslöshet uppvaknande hjälten på pannan. Helt visst skall författarens skildring fylla sitt mål att återinsätta Ehrensköld på sin plats som en af de tappraste bland de tappre och därjämte en af de dugligaste bland Sveriges sjömän. Lefnadsteckningen åtföljes af ett par illustrationer till striden vid Hangö, af en karta öfver stridsplatsen samt af några bilagor. Källförteckningen visar hvilket rikt tryckt och otryckt material hr M. användt, bland det senare äfven bidrag från sjöministeriets arkiv i Petersburg.[1]

— På Beijers bokförlags aktiebolags förlag har utkommit *Bastiljen i sägnen och verkligheten* af Frantz Funck-Brentano, öfversättning af O. A. Stridsberg. Författaren är en yngre fransk historiker, tjänsteman vid Arsenalens bibliotek, och har länge varit medarbetare i Revue Historique. Han har i denna bok sammanfört en rad studier, af hvilka den om mannen med järnmasken, som bekant en af Bastiljens fångar, till sitt resultat redan i korthet refererats för Hist. Tidskrifts läsare (14, s. 365). Bastiljens arkiv höll på att skingras för himmelens fyra vindar efter eröfringen, men räddades till stor del genom Paris' kommunalstyrelses försorg, hamnade efter en tid i Arsenalens bibliotek och blef där omsider ordnadt på 1840-talet. Det är tack vare detta arkiv, som dess historia kunnat skrifvas.

Bastiljen var från början på en gång fästning och kungligt slott, där lysande fester gåfvos och förnäma gäster inkvarterades, men användes tidigt nog äfven som statsfängelse för personer af en viss samhällsställning och anseende, fick så småningom sin förnämsta betydelse som sådant men började slutligen äfven användas som ransaknings-

[1] Som ett skriffel må anmärkas återgifvandet af Reesborg (s. 120) med Raseborg i st. f. Rendsborg.

häkte och för vanliga brottslingar. Men samtidigt med denna förändring började det mindre och mindre begagnas och under Ludvig XVI:s regering var det endast 16 personer i medeltal som insattes där om året. Som fängelse kan det karakteriseras med några ord, som förf. anför: det var »en tillsluten, väl bevakad, fast byggnad, där en hvar kunde inträda utan att veta hvarför, kvarstanna utan att veta huru länge och vänta på att komma därifrån utan att veta på hvad sätt». Domen öfver detsamma, säger han med skäl, är därmed från vår tids uppfattning fälld, men i öfrigt var det, menar han, utan tvifvel det mildaste fängelse i Europa på sin tid och han anför många i sanning öfverraskande exempel därpå. Ett fängelse är alltid svårt, mycket namnlöst och orättvist lidande ha för visso Bastiljens murar gömt, men hvad dess mera ryktbara gäster angår, har förf. i många fall skingrat den väfnad, som legenden i afseende på dem hopspunnit. Man läse skildringen af den beryktade Danry, hvilken som fältskärsbiträde inträdde i Bastiljen 1749 och efter många flyktförsök och äfventyr definitivt lämnade icke detta fängelse utan ett annat 1784, såsom »vicomte de Latude» för att blifva lejonet för dagen i Paris — en af de största bedragare och äfventyrare historien känner. För författarens obevekliga bevisföring skingras också den legenden, att Bastiljen under 1700-talet i någon väsentligare mån skulle varit ett den »fria tankens fängelse». Voltaire insattes där sålunda en gång icke som en »tankens martyr» utan för ett skandalöst poem, tillbragte där visserligen närmare ett år, men fick när han lämnade det, också en pension, som småningom höjdes till 2000 livres. När Bastiljen intogs, funnos där 7 fångar, nämligen 4 förfalskare, 2 dårar och en liderlig adelsman, hvars underhåll hans familj betalade. Skildringen af Bastiljens eröfring och de skräckscener, som åtföljde densamma, är slutligen ägnad att i sin fulla dager framställa ett af de märkvärdigaste exemplen på, huru legenden och fantasien kunnat bemäktiga sig en historisk tilldragelse och däraf göra något helt annat än hvad den nakna verkligheten innebar. Boken i sin helhet är intressant och läsvärd och har nog förtjänt att öfverflyttas till vårt språk.

— Grefve Carl Trolle Bonde har utgifvit ett nytt band af den prydliga serien »Anteckningar om Bondesläkten»: *Kongl. rådet och ambassadören grefve Carl Bonde. II.* Vi skola längre fram återkomma till detta arbete.

— Under titeln af *En konungadotters självbiografi* har på aktiebolaget Hiertas bokförlag utkommit en af G. von Düben verkställd öfversättning af markgrefvinnan Vilhelminas af Baireuth memoarer. Markgrefvinnan Vilhelmina var som bekant syster till Fredrik II af Preussen och de båda syskonen höllo mycket af hvarandra. Markgrefvinnan var en begåfvad och bildad dam, kvick och sarkastisk liksom brodern, älskade litteratur och konst och bref-

växlade med Voltaire. Hennes minnen höra till de ryktbarare i sitt slag från 1700-talet, de gifva en liflig och obarmhertig skildring af de råa sederna vid den tidens stora och små tyska furstehof, af de olyckliga familjeförhållandena i det preussiska konungahuset på Fredrik Wilhelm I:s tid, framförallt af faderns brutala våldsamhet och oresonlighet, och de äro källan till flere af de mest spridda anekdoterna om tyskt hoflif under den tiden. Man bör blott akta sig att i fråga om sakuppgifter och detaljer taga den höga författarinnan alltför mycket på orden. Hon har nedskrifvit minnena på äldre dagar, rättat och omarbetat dem och ej sällan låtit den bittra hågkomsten af en ofta olycklig ungdomstid och en hård behandling färglägga skildringen. Ranke har sålunda i en liten uppsats ådagalagt, att som historisk källa vederläggas memoarerna i många enskildheter af de samtida skrifvelserna, till och med markgrefvinnans egna.

— Som n:o III af Svenska Humanistiska förbundets skrifter har utkommit *Backylides*. En litteraturhistorisk skiss af Hugo Bergstedt. Det var ej länge sedan man trodde att den grekiska litteraturen, sådan vi sedan århundraden kände den, var ett en gång för alla afslutadt fragment. Det var ett misstag. Egyptens grafvar ha under senare åren öppnat sig och skänkt oss den ena papyrusrullen efter den andra med grekisk litteratur, och man kan nu vänta sig snart sagdt hvad som helst. En sådan skänk är den äfven för flertalet bildade läsare hittills obekante skalden Backylides' sånger, som nyligen förvärfvats för British Museums räkning. Man kände af författaren förut en rad fragment, nu äger man en rad dikter, delvis exempel på hittills saknade konstformer, som i de gamlas konst och kult varit af en oerhörd betydelse. De öfriga dikterna äro s. k. epinikier, sånger till ära för någon segervinnare vid de grekiska kämpaspelen, af samma art som de pindariska. Baekylides själf var bördig från ön Keos, »Keos' surrande bi», systerson till skalden Simonides — han tillhörde kanske en grupp »mästersångare» — och anses ha dött 430 f. Kr. Lektor Bergstedt ger i denna lilla skrift en formellt väl skrifven och till innehållet förträfflig framställning af den grekiska lyriken, särskildt korlyriken, och dess förhållande till dansen och musiken. Han låter framställningen kryddas af fina anmärkningar om den grekiska anden, i vissa afseenden oss så befryndad, i andra oss nästan till oförståelighet främmande. I sistnämnda hänseende möter oss särskildt den alltjämt fortlöpande mytbildningen, hvarpå underbara exempel träffas just i den backylidiska diktningen. Det framhålles äfven den djupa pessimismen hos denne skald, liksom hos grekerna i allmänhet, så oväntad för en häfdvunnen föreställning om det glada, harmoniska, sköna helleniska lifvet; han är »en ringa stämma i det af jordelifvets obeständighet inspirerade larghetto mesto, som ljuder emot oss ur de helleniska diktverken». Backylides' förhållande till den samtida diktningen skildras med kritisk opartiskhet och slutligen redogöres

för innehållet i de återfunna dikterna. Af dessa återgifvas på ett lyckligt sätt två i metrisk form; särskildt den senare med ämne ur Teseussagan torde vara fullt njutbar äfven för en modern läsare. — Den lilla skriften vittnar icke blott om lärdom utan äfven om en mångsidig modern bildning och en träffsäker smak.

— Det år 1861 stiftade *Norska fornskriftsällskapet* har upplösts den 4 oktober 1900, dels emedan man saknade kompetente arbetare att använda på de ställen, där sådana behöfdes, dels emedan andra sällskap och institutioner sörjde för utgifvandet af norröna fornskrifter. Sällskapets kapital, 6700 kronor, skänktes till den Norska historiska föreningen; lagret af utgifna skrifter till den norska »Kildeskriftfonden».

— *Norsk Historisk Tidskrift* framträder med sin »fjerde række» första band i en något ändrad utstyrsel och efter en synbarligen något ändrad plan. Man finner i det nyligen utgifna första häftet för 1900 äfven en afdelning »Litteratur», som förut ej plägat förekomma. Af innehållet i nämnda häfte märkes bland annat en undersökning af professor Gustaf Storm om drottning Margaretas val i Norge samt början till »Stiftamtman W. F. K. Christies Dagbog mai-oktober 1815, som tyckes blifva underhållande att läsa och äfven bör kunna meddela något af intresse från unionens första år.

— Af *Repertorium Diplomaticum Regni Danici Mediævalis* har tredje bandets andra häfte utkommit. Det omfattar åren 1420—1437.

— I Dansk Historisk Tidsskrift (VII række II,6) läses en redogörelse för åtskilliga värdefulla handskrifter, som under senare åren införlifvats med *riksarkivet i Haag*. Det är nämligen en del af det Ruyterska familjearkivet, såsom journaler öfver sjötågen till Öresund och Östersjön 1659—1660, liksom expeditionen i Östersjön juli—dec. 1676, Ruyters brefväxling m. m. Vid den i år hållna historiska marinutställningen i Haag förekommo vidare såväl trycksaker som handskrifter af intresse för nordens historia, bland de senare Cornelius Tromps diplom som grefve af Sölvesborg, utfärdadt af Kristian V, samt amiralen Wassenaer Opdams skeppsjournal 15 sept. 1658 till 14 nov. 1659 under Köpenhamns belägring. Sistnämnda handskrift tillhör baron van Heeckeren van Wassenaer.

— Danske arkivassistenten Louis Bobé, som förut ur enskilda arkiv offentliggjort åtskilliga intressanta familjepapper, har nyss utgifvit *Erindringer fra kong Frederik den sjettes tid* författade af statsministern grefve Conrad Ranzau-Breitenburg. Publikationen som sträcker sig från 1828—1837, har väsentligen betydelse för danska historien. Af allmännare intresse är skildringen af grefve Ranzaus medverkan i skilsmessan mellan Fredrik VI:s dotter och prins Fredrik, senare Fredrik VII, hvars handledare han en tid varit och med hvilken han synes ha kunnat föra ett öfverraskande uppriktigt språk. Berättelsen bekräftar hvad man från annat håll

hört om den då unge prinsens abnorma sinnesförfattning. »Han» har hvarken hjärta eller hufvud, icke en gång vanlig finkänsla i umgänget», han »för sällan ett sanningsenligt, aldrig ett förnuftigt språk», heter det, och han ansågs den tiden fullkomligt oförmögen att regera, ehuru tronföljden hängde på honom.

— I *Danzig* har upprättats ett preussiskt statsarkiv, hvilket äfven skall inrymma stadens arkiv såsom en särskild afdelning.

Öfversikter och granskningar.

Svenska Riksdagsakter jämte andra handlingar, som höra till statsförfattningens historia under tidehvarfvet 1521—1718. Andra delen, 1561—1592, med understöd af statsmedel utgifven af Kongl. Riksarkivet genom EMIL HILDEBRAND. VI + 1149 sid. + 2 planscher. Norstedt & Söner, Stockholm, 1889—1899.

Ett nytt band af »Svenska Riksdagsakter» är en betydande händelse inom vår historieforskning. Källpublikationerna utgöra numera i Sverige liksom annorstädes en synnerligen omfattande och viktig gren af det vetenskapliga arbetet på historiens fält, och bland dem intaga hos oss de med särskildt statsunderstöd utgifna »Svenska Riksdagsakter» obestridligt och obestridt en rangplats. Den tillkommer dem så väl på grund af storleken och den vetenskapliga betydenheten af det urkundstoff, de enligt det uppställda programmet hafva att inrymma, som i kraft af det sätt, hvarpå detta program uppfylles.

Den svenska historiens vänner kunna nu med glädje hälsa en sådan händelse, i det att band II af det stora verket under förliden sommar blifvit fullbordadt. Redan 1889 utkom dess första häfte, innefattande Erik XIV:s regeringstid, och 1891 det andra, som sträckte sig öfver åren 1568—1571, men sedan afbröt utgifvaren tills vidare tryckningen af detta band för att till 1893 års jubelfest kunna offentliggöra handlingarna från Uppsala möte, och så utsändes år 1894 första delen af band III, för åren 1593—1594. När sedan arbetet på återstoden af band II kunde återupptagas, vållade handskriftsmaterialets beskaffenhet svårigheter, för hvilka redogöres i förordet, och som säkerligen till fullo senteras af en hvar med någon erfarenhet i arkivforskning för denna tid, så att bandet ej blef färdigt förr än vid nyssnämnda tidpunkt.

Det utgör i sin helhet en väldig volym om ej mindre än 1149 sidor. Och innehållet är kvalitativt ej mindre imponerande än kvantitativt. Såsom den fullständiga titeln angifver, inrymmer denna

samling icke *endast* »riksdagsakter», utan också »andra handlingar» af befryndad art. Man finner därföre i detta liksom i föregående band aktstycken, som icke direkt angå ständermöten, men väl andra sidor af den inre historien, särskildt författningshistorien. Då det nu dessutom ligger i arten af riksdagshandlingar, ej minst hvad 1500-talet beträffar, att deras innehåll berör snart sagdt alla möjliga områden af statslifvet, så måste denna publikation vara af enastående intresse för *hela* tidens historia. Ej minst gäller detta på grund af de kommentarier, hvarmed utgifvaren beledsagat de flesta af handlingarna, och hvari han nedlagt en rikedom af underrättelser och iakttagelser, hämtade från alla håll.

Bandet börjar med de aktstycken, som äro bevarade från den viktiga riksdagen i Arboga i april 1561 eller sammanhänga med de därstädes fastställda artiklarna om hertigarnes rättigheter. Rörande kröningsdagen i Uppsala i juni hafva inga andra handlingar varit att meddela än ett kallelsebref till adeln, en kungörelse om kröningsgärden samt hertigarnes i samtida tryck föreliggande edsformulär. Egendomligt nog synes man angående högtidlighetens förlopp, ja t. o. m. angående konungaedens lydelse vara hänvisad uteslutande till de bekanta privata berättelserna, två anonyma svenska, tryckta respektive i Stiernmans edition af Tegel och i Stockholms Magazin III, samt en tysk, af det pommerska sändebudet Henrik Normans sekreterare Fischer, i sammandrag och öfversättning införd i Historisk Tidskrift för 1885. Större har skörden varit för herredagen i Jönköping, okt. 1561, riksdagen i (Strengnäs och) Stockholm, juli 1562, samt herredagen i Uppsala, aug. 1562. Dock är äfven här att beklaga förlusten af intressanta aktstycken. Så t. ex. finnes från herredagen i Jönköping endast en kunglig proposition, som handlar om utrikespolitiken, hvaremot man saknar hvarje uttryck för konungens hållning till den fråga, som intar hufvudplatsen i rådets uttalanden, den om regleringen af adelns rusttjänst (och dess allmänna tjänsteplikt i konungens värf).[1] För öfrigt företer samlingen ett betydande urkundsmaterial rörande denna fråga, så att man kan följa dess utveckling till den lösning, som vanns genom ordningen för vapentjänsten af 3 aug. 1562. Om de kyrkliga angelägenheterna återstå endast kortfattade anteckningar så väl från Arboga riksdag som från riksdagen i Stockholm. Ej bättre förhåller det sig med den betydelsefulla Stockholmsriksdagen af juni 1563. Från behandlingen af hertig Johans sak föreligger endast en

[1] Såsom jag i afhandlingen »Om centralregeringens organisation under den äldre Vasatiden», s. 268, påpekat, förekommer i rådets andra framställning (SRA II: 41) en passus, som i allmänhet erbjuder konungen rådets och adelns »plichtige tro tiennst — — — anthen her inrikes heller utanlanndz» till lättnad i hans »store omach och arbete», och det talas t. o. m. om att de borde »ordineres hvar till dett embethe hann tiemelig våre». Det ser häraf ut, som om jämte adelns rusttjänst äfven dess tjänst i fredliga ärenden och i ämbeten kommit på tal, och i så fall är detta den äldsta kända underrättelsen om de tankar på riksregeringens organisation, som sedan under Eriks regering togo sig så mångfaldiga uttryck.

afskrift af adelns dom och ett koncept till grefve Svante Stures särskilda instämmande häri, af utgångna skrifvelser ett par skyddsbref och ett mandat för menige man i furstendömet samt instruktioner för de kungliga sändebuden till hertigen. Det synes därföre vara omöjligt att kontrollera Terseri bekanta skildring, att konungen öfverlämnat anklagelsens motivering åt Jöran Persson, som fullgjort sitt uppdrag inför ett ständernas utskott. Likaså saknas alla spår af rådets öfverläggningar om den utrikespolitiska ställningen. Efter riksdagen följde förhandlingar med hertig Magnus om att denne skulle stadfästa domen och inträda såsom närmaste tronarfvinge i Johans ställe, såsom framgår af bref från konungen och instruktioner för till hertigen sända underhandlare. En hertigens stadfästelse af domen, dat. 29 sept. 1563, och ett konungens erkännande af hans arfsrätt i Johans ställe, dat. 6 okt., äro också behållna i afskrifter och återfinnas i bihanget, men dateringen anger endast tiden för formulärens uppsättande, ty enligt konungens bref af 26 okt. fortgick då ännu underhandlingen. Först något senare blefvo de båda aktstyckena definitiva. Måhända skedde uppgörelsen vid riksdagen i Uppsala i början af 1564; visst är, att Magnus från detta års ingång i kungliga skrifvelser får titeln Sveriges rikes arffurste. Nämnda riksdag är för öfrigt ett exempel på huru fullständigt skrifna urkunder kunna saknas från ett dylikt möte. Det finnes hvarken kallelsebref eller propositioner — frånsedt en kort latinsk disposition till konungens tal —, hvarken berättelser eller beslut. Endast genom att sammanställa spridda underrättelser från senare handlingar blir det möjligt att konstatera ett och annat om hvad som förevarit: successionsfrågan, utskrifningen, tavernepenningarna, prästernas vederlag; därjämte fungerade ständerna åter såsom domare i ett statsmål, i det att flera rådsherrar och adelsmän, biskopar och ordinarii förstärkte den kungliga nämnden vid rättegången mot Olof Gustafsson Stenbock för majestätsbrott.

För år 1565 har utg. haft att fullgöra ett värf af motsatt art: han ådagalägger, att en intill senaste tid antagen riksdag i Stockholm aldrig hållits, att de propositioner, som man till den hänfört, i själfva verket aflåtits till den menighet, som församlats till distingsmarknaden (i febr.), och att mötet i Stockholm i april endast varit ett prästmöte, som handlagt den liquoristiska striden. Det var fråga om att låta dessa präster också besvara de politiska Uppsalapropositionerna, såsom framgår af ett i förväg uppsatt formulär till sådant svar, men detta blef aldrig besegladt, och tanken torde alltså hafva uppgifvits. Marknadsmötet hade samma patriarkaliska formlöshet, som kännetecknat dylika möten under konung Gustafs tid. Af allt att döma hade konungen icke alls utfärdat några särskilda kallelser utan passade på att göra sina framställningar till den menighet, som infunnit sig till marknaden, och detta ehuru de innehöllo vidlyftiga redogörelser för det danska krigets orsaker och konungens giftermålsplaner så väl som begäran om fortsatt utskrifning och »någen undsettningh medh fetalie — — — till then städtlige schipflottes

uttredningh». Från ett sådant möte äro inga skriftliga beslut att vänta, men marknadsmenighetens mer eller mindre uttryckliga samtycke till konungens äskanden var tillräckligt för att åberopas vid de följande förhandlingarna om gärden i olika landsorter.

I mars 1566 däremot hölls verkligen i Stockholm ett möte, som enligt kallelsebrefven skulle blifva allmänneligt. Som bekant omtalas dock endast präster, köpstadsmän och bönder såsom närvarande, icke adeln. Utg. anför ett af Runell omtaladt rådslag, dat. Stockholm den 7 mars, som tyder på att åtminstone några rådsherrar varit där, men också det i Gustaf Ribbings bekännelse under rättegången på Svartsjö i jan. 1567 förekommande yttrandet, att (den öfriga) adeln icke varit kallad, äfvensom några ord i en urkund af Svante Sture och Sten Eriksson, som synas bestyrka detta: de tala om hvad »en part af richsens stännder» samtyckt vid denna riksdag. De två beslut, som finnas kvar, af 10 mars rörande fredsvillkoren och af 11 mars rörande konungens giftermål, lagens tryckning och arfrikets stadgande i densamma, äro båda hållna endast i biskopars och prästers namn. — Ej heller till 1567 års riksdag känner man några kallelsebref för adeln, men enskilda adelsmän blefvo dock tillsagda att komma och hafva äfven afgifvit ett särskildt svar angående fredsvillkoren. Öfver de vid denna riksdag närvarande bönderna uppgjordes en ordentlig namnförteckning, emedan konungen förordnat, att hvar och en af dem skulle erhålla en half tunna salt ur kronans förråd. Enligt en räkenskapsbok fingo de också 2 mark hvardera. Det är ett af de äldsta exemplen på aflöning åt »herredagsmän» i Sverige. Antalet för olika landskap växlar ofantligt, från 176 för Uppland och 94 för Östergötland till 13 för Dalarne, 12 för Helsingland, 4 för Gestrikland. Nu som förut fanns därvidlag ingen regelmässighet. Konungen kallade ombud för de landsorter, han hvarje gång fann lämpligt, och så många han fann lämpligt, tillfälligheter, t. ex. afståndet från mötesplatsen, kunde vidare föranleda, att de kallade kommo ytterst ojämnt, men allt detta betydde föga, då herredagsmännen aldrig utgjorde någon omröstande korporation, utan endast hade att hvar för sitt härad eller sin landsort samtycka till det gemensamma beslutet, hvilket uttrycktes genom beseglingen med häradets eller landsortens sigill. — För ständernas dom öfver de anklagade herrarne samt prästernas därvid gjorda förbehåll har den i Skoklosters arkiv befintliga, af de mördades släktingar år 1568 föranstaltade afskriftsamlingen (»Visse och sannferdige utskreffter och copier», delvis tryckt i Skand. Handl. 4) varit källa; dock är af den förra äfven ett fragment med något afvikande redaktion anträffadt och meddeladt. — Vid konungens förmälningshögtid i juli 1568 voro åtskilliga af rådet och adeln samt biskopar och präster närvarande. Koncept till försäkringar af dem om erkännande af giftermålet och af Gustaf Erikssons arfsrätt omtalas, men äro ej återfunna.

I sin helhet har samlingen af riksdagsakter från Erik XIV:s tid blifvit skäligen fragmentarisk. Annat var ju ej heller att vänta, så

förvirrade som förhållandena voro under hans regering. Åtskilligt, t. ex. det som rört hertig Johans sak, har måhända dessutom blifvit med afsikt förstördt efter tronskiftet.

Revolutionstiden 1568 har lämnat ett betydande och i flera hänseenden intressant stoff i den mängd af trohetsförsäkringar, hvarigenom hertigarne, allt eftersom resningen spred sig, bundo landsorter och stånder vid sig. Utg. har själf redan med stöd häraf eliminerat bort en gammal historisk legend, den om Johans och Karls tilltänkta samregering, och ådagalagt, att det från början varit meningen, att Johan ensam skulle blifva rikets herre och konung.[1] Dessa aktstycken förtjäna säkerligen i hög grad att bearbetas äfven ur andra synpunkter. För att blott nämna en sådan, böra de i förening med hvad som är i behåll från Eriks sista riksdag i aug. 1568, från hertigarnes ständermöte i Stockholm efter hans fall och följande förhandlingar i en del landsorter samt slutligen från den tronhvälfningen bekräftande riksdagen af jan. 1569 utgöra ett förträffligt material för studium af den frågan, huru mycket vid denna tid fanns kvar i svensk åskådning af den gammalgermanska grundsatsen om folkets rätt att afsätta konung, och huru man förlikte arfriket med denna rätt. Öfver hufvud taget hafva källorna flödat jämförelsevis rikligt för dessa skickelsedigra månader. Från Eriks sista riksmöte föreligga så väl betänkande om fredsvillkoren som bref och deklaration mot hertigarne, den senare tryckt. Johans åtgärder efter Eriks fall för att trygga sin seger belysas af anteckningar om förhandlingar med Stockholms menighet och magistrat samt adelsmän och biskopar, af försäkringar från råd och adelsmän, biskopar och framstående präster, som samlat sig i Stockholm, af instruktioner och skrifvelser om åtgärder inom de landsdelar, som ej ännu svurit trohet, och dessas senare förpliktelsebref. Slutligen är utbytet från riksdagen i jan. 1569 ovanligt stort. Man finner en promemoria på de punkter, som skulle föreläggas ständerna, två olika berättelser om riksdagens händelser, af hvilka en intagen i registraturet och alltså tydligen uppsatt af någon kanslitjänsteman, och ständernas beslut i original — de äldsta originalhandlingar af detta slag, som veterligen äro bevarade. Annulleringen af 1567 års dom är utfärdad af råd och adel, präster, köpstadsmän och bönder gemensamt, medan däremot hyllningen till konung Johan och bekräftelsen på arfföreningen afgifvits i särskilda urkunder af olika grupper bland ständerna, en af rådet, en af den öfriga adeln, en af biskopar samt några »prelater och kyrkoherder», två af »menige prestmän», fördelade efter landskap, en af »borgmestere, rådmän och borgere» och slutligen fem af de »utskickede af thenn menige man», äfven dessa landskapsvis. Detta förtjänar att uppmärksammas såsom tydligt illustrerande, huru föga stadgad 4-ståndsriksdagen ännu var. Liksom rådet uppträder för sig och den öfriga adeln för sig,

[1] Hertigarne Johans och Karls tilltänkta samregering 1568, Hist. Tidskr. 1889.

så skilja sig också biskopar och förnämligare kyrkoherdar från det öfriga prästerskapet, detta fördelar sig på tvenne grupper landskapsvis, och bönderna följa i än större utsträckning sistnämnda grundsats. Rådets försäkran, urkunden N:o 1 af riksarkivets äldsta riksdagsbeslut i original, är återgifven i ett förträffligt ljustryck, som äfven låter de vidhängda sigillen ganska tydligt framträda. — Bland utgångna skrifvelser möter främst den bekanta redogörelsen för orsakerna till Eriks afsättning, »Sann och rettmätig orsak» etc., efter den redaktion, som utg. på anförda skäl anser vara den äldsta, och vidare skrifvelser till Danmark angående fredsvillkoren.

Åt tronhvälfningen gafs slutligen i juli 1569 den sista högtidliga sanktionen genom Johans kröning. Till den samlades naturligtvis ständerna talrikt, och viktiga handlingar föreligga från deras möte. Redan under »förberedelserna» finna vi hertig Karls trohetsförsäkran och konungens bekräftelse på hans furstendöme. Sedan möter en följd af förslag till privilegier för adeln, ur hvilka det slutliga privilegiebrefvet af 9 juli framgått, konfirmation på Per Brahes grefskap, anteckning om konungaeden, hvilken, som bekant, vid detta tillfälle inrymde åtskilliga märkliga nya punkter, samt utförliga artiklar om riksrådens åligganden och formeln för rådets förpliktelse att hålla dem. Äfven ett kort formulär till skriftlig rådsed, härrörande från Johans regering, ehuru sannolikt ej från denna tidpunkt, är i samband härmed meddeladt. Det förutsätter en specificerad »muntligh edh».

Efter kröningsdagen dröjde det 1½ år, innan ständerna sammankallades. Det skedde i jan. 1571, för Älfsborgs lösens skull. Om adelns deltagande i gärden är ingen annan handling känd än en förberedande promemoria öfver dess »underdånige begeren» och dess »ödmiuke och velvillige tillbudh emot för:ne theris begeren». Det är karakteristiskt nog för adelns nu uppväxande känsla af sin makt, att den sålunda redan satte uttryckliga villkor för sina bevillningar. De öfriga ständernas beslut finnas kvar i original. Denna gång hafva präster och bönder landskapsvis förenat sig till gemensamma beslut, medan borgare och köpstadsmän delat sig på tvenne urkunder — åter ett exempel på de växlande formerna för ständernas samarbete. Skattens storlek och vikten af dess snabba indrifvande föranledde utsändande af särskilda förtroendemän till olika landsorter för att leda förhandlingarna därstädes och uppbörden, såsom framgår af skrifvelser och fullmakter. Följande år hölls kyrkomöte i Uppsala, från hvilket, jämte kallelsebref och beslut, märkas tvenne berättelser, förut meddelade af O. Ahnfelt i Lunds Univ. Årsskrift XXXI, men här tryckta efter äldre afskrifter. År 1573 började med öfverläggningar af några rådsherrar om rikets ställning i militäriskt och finansiellt hänseende, som resulterade i ett vidlyftigt rådslag och en »köpordning» af stort intresse, och på sommaren sammankallades en riksdag i Stockholm, från hvilken man dock endast känner ett par förteckningar på deltagarne, men inga beslut. Något sådant finnes ej heller från nästa riksdag, i Stock-

holm juni 1574, endast prästerskapets därvid stiftsvis afslutna »förening» angående mässan. Men denna torde också jämte ärkebiskopsvalet vara riksdagens viktigaste resultat. De kyrkliga frågorna börja nämligen nu träda starkt i förgrunden. Under år 1575 dominera de afgjordt. I febr. och mars höll visserligen rådet öfverläggningar af politisk art, hvilkas frukt blef ett rådslag, märkligt bl. a. för ett förslag till centralregeringens organisation genom alternerande »rådzpersoner» och fasta ämbeten, och i mars afgåfvo rikets förnämsta män sitt samtycke till att konung Erik under vissa eventualiteter skulle tagas af daga, men jämsides med de politiska gingo redan nu kyrkliga förhandlingar af biskopar och präster, som för detta ändamål voro församlade från dec. 1574 till mars 1575, och på sommaren hölls åter ett prästmöte. En mängd underrättelter om dessa möten äro sammanförda från tryckta och otryckta samlingar. Medan 1576 endast bjuder på ett rådslag om en del inrikes ärenden, spelade prästerna åter hufvudrollen vid ständermötet 1577, då liturgien antogs. Det belyses genom den af dem utfärdade förklaringen om liturgien, genom de af konungen till biskoparne framställda punkterna och svaren på dessa samt genom skrifvelser angående de följande förhandlingarna i landsorten.

Mellan 1577 och 1580 förete riksdagsakterna en lucka: något större möte synes ej hafva hållits under denna tid. Äfven från 1580 omtalas endast ett rådsmöte, hvarifrån tvenne rådslag meddelas. Hertig Karls mening inhämtades genom tvenne sändemän från konungen, och äfven deras berättelse är vidfogad. Först i jan. 1582 hafva vi åter en riksdag, i Stockholm. En »ordningsstadga» för densamma väcker genom sin rubrik uppmärksamhet, men visar sig endast innehålla påbud om kunglig frid under mötet samt föreskrift om hvar ständerna skulle samlas. Allt prästerskapet skulle mötas i stadskyrkans sakristia, alla köpstadsmän på rådhuset; sedan heter det, att »dhe, som äre af Upland, Norlanden och af Törn, item af Vesmanland, Dalerne och Bergslagen, skole vare udi stadzkyrken; Ösgöther och Smålenninger i closterkyrken; Vesgötherne i finsche kyrken.» Det är väl endast bönderna, som denna föreskrift gäller — rådet och adeln torde hafva samlats på slottet —, och dessa blefvo sålunda äfven under öfverläggningarna fördelade efter landskap. Af allmogens och köpstadsmännens verksamhet vid riksdagen föreligger ingen annan frukt än deras besvär, ett bland de äldsta bevarade exemplaren af denna sedan så betydande kategori af riksdagshandlingar, en samling af »klagemåll» för hvarje stad eller härad särskildt. De förnämligare ständerna fingo större politiska frågor sig förelagda. En sådan var den nu mognade konflikten mellan konungen och hertig Karl. Bland riksdagshandlingarna märkes konungens resolution i fråga om det omtvistade Strömsholm, understödd af en gillande förklaring från rådet, ridderskapet och adeln, båda dat. 26 jan., och af 27 jan. den i konungens namn uppsatta stadgan om kunglig och furstlig rättighet samt äfven vid sidan af denna en försäkran från rådet, ridderskapet och adeln, att

de, när konungen ville förkunna och verkställa stadgan, skulle »synnerligen och samptligen — — — samtycke och hielpe till adt stadfeste» densamma. Prästerskapet afgaf en liknande förbindelse, hvari äfven inrycktes en förnyad stadfästelse på den af hertigen förkastade liturgien. »The förnämbste uthi riket», som konung Gustaf i sitt testamente gjort till skiljedomare mellan sina söner, fingo således äfven i denna tvist åtminstone så till vida fullgöra detta värf, som konungen i dem sökte stöd mot hertigen.

Efter 1582 sammankallades åter under flera år ingen allmän riksdag. År 1583 voro endast biskoparne samlade i Uppsala till den nye ärkebiskopens och tvenne andra biskopars invigning i ämbetet och fingo då åter afgifva ett par försäkringsbref i kyrkliga ärenden, 1584 hölls rådsmöte i Enköping, hvartill sedan slöto sig landskapsförhandlingar med adeln, och i början af 1585 samlades i Västerås rådet och adeln talrikt till konungens förmälning med Gunilla Bjelke, så att man efter högtidligheterna kunde företaga politiska öfverläggningar, som resulterade i tvenne högeligen omfattande och i många stycken upplysande rådslag från början och slutet af mars månad. Men först i febr. 1587 sammanträdde åter en riksdag, i Vadstena. Till akterna rörande dess sammankallande höra dels en längd öfver antalet präster och bönder i hvarje härad och antalet af dem, som skulle »förschrifvas till herredagen af hvart häradt», och af de köpstadsmän, som skulle kallas från en del städer, dels ett »Register på Sverigis rikes adel», också synbarligen uppgjordt i och för riksdagen (sid. 712—718). Ständerna synas icke hafva fått mycket att uträtta. Konungen gaf en framställning af utrikespolitiken, men han äskade icke någon gärd. Riksdagen var egentligen sammankallad för att i fall af behof understödja konungen vid den pågående uppgörelsen med hertig Karl, men den saken blef aldrig underställd ständerna. Under denna riksdags rubrik har emellertid utg. samlat en hel serie af aktstycken rörande frågans behandling allt ifrån uppslaget i aug. 1586, då hertigen på konungens förslag befullmäktigade några förtroendemän att förhandla med konungen om tvistepunkterna, intill afgörandet i febr. 1587, så att 1587 års riksdag ensam upptar ett hundratal sidor. Såsom i förordet anmärkes, är det från denna tid samlingarna blifva mera gifvande, men de hafva också hitintills varit så godt som oordnade, hvadan editionsarbetet försvårats. Så mycket mera nytt har det å andra sidan också kunnat bringa i dagen. Den, som studerat tvisten mellan konungen och hertigen i förut tillgängliga arbeten och aktpublikationer, kan ej annat än med förvåning se den massa af förslag och motförslag till öfverenskommelse och oupphörligt förändrade redaktioner, som nu framlägges.[1]

[1] Den af Wingqvist, »Om svenska representationen i äldre tider», sid. 108, anförda »propositionen», hvari förekommer en uppmaning, att ständerna skulle gifva konungen sina svar lagsagovis genom lagmännen, har utg. redan förut reducerat till ett utkast, som aldrig blifvit användt (Ett par anmärkningar om 1587 års riksdag, Hist. Tidskr. 1896). På samma

Äfven för studiet af en annan viktig historisk fråga från detta år bryter nu föreliggande band af Riksdagsakterna ny väg. De berömda »Kalmarkonstitutionernas» tillkomsthistoria belyses här för första gången genom en fullständig serie af handlingar, början de med det första förslaget, dat. Vadstena d. 7 april, och slutande med den af Johan och Sigismund i Kalmar den 5 sept. underskrifna redaktionen. Egendomligt nog har, så vidt jag funnit, ej ens den sistnämnda förut varit publicerad, om man ej vill räkna en i Chesnecopheri »Fullkommelige skäl och rättmätige orsaker» intagen svensk öfversättning, som för öfrigt är betydligt fri och på sina ställen inkorrekt.[1] Några rön från sina undersökningar rörande denna märkliga akt har utg. redan för ett par år sedan meddelat i den intressanta uppsatsen »Om Kalmare stadgar eller det 'latinska brefvet' 1587», i Festskrift till C. G. Malmström, 1897.

Slutligen följa viktiga kapitel från de upprörda åren 1589 och 1590, likaledes inneslutande ett stort antal nya undersökningar och förut ej offentliggjorda akter. Under »Mötet i Reval» finna vi först bref och handlingar rörande Johans förberedelser för färden, vidare aftryck af anteckningarna i Erik Sparres Minnesbok om händelserna på mötesplatsen och slutligen de mellan konungarne å ena sidan, råd, adel, krigsbefäl och krigsfolk å den andra växlade skrifterna. Ett prof på de svårigheter det kan möta att bland ett flertal bevarade redaktioner fastställa den autentiska originaltexten till en handling från denna tid erbjuder sig i akten N:o 549, rådslag och böneskrift, öfverlämnad till Sigismund den 5 sept. Det är en hel kollektion af handskrifter, som här blifvit sammanställd. Om den af utg. angifna lösningen på gåtan ej torde vara ställd utom all fråga — och han synes själf närmast hafva framställt den förslagsvis —, så beror det måhända därpå, att vi i denna punkt icke *kunna* komma längre än till en viss grad af sannolikhet med numera föreliggande material; i alla händelser är genom klassificeringen af handskrifterna en oumbärlig utgångspunkt vunnen för frågans bedömande. Mötet af råd, adel och krigsbefäl i febr. 1590 och den allmänna riksdagen under följande månad synas i allmänhet icke hafva erbjudit svårigheter på diplomatikens fält; här är det snarare materialets rikedom, som kan hafva vållat besvär. Det var också viktiga ärenden, som ständerna vid dessa möten hade att handlägga: de rådsherrars sak, hvilka på grund af händelserna i Reval af konungen anklagades för stämplingar mot konungahuset och arfriket, och i tydligt samband därmed förslag till förändring af arfföreningen; därjämte måste naturligtvis äfven den å nyo begynnande ryska fejden

ställe redogör han äfven för ett ofullbordadt tal i rådets namn, innehållande intressanta statsrättsliga betraktelser, hvilket ej heller kommit öfver förslagets stadium.

[1] Ingressen är hämtad från Vadstenaförslaget af 10 maj, ehuru texten följer den slutliga Kalmarredaktionen. Paragrafindelningen företer åtskilliga afvikelser. I slutformeln äro orden om stadgarnas blifvande bekräftelse af hertig Karl och rikets förnämsta ständer alldeles uteslutna.

blifva föremål för uppmärksamhet. Det torde verkligen hafva tillgått ungefär så, som Erik Sparre berättar i sin minnesbok, »att först förskrefvos några få af adeln i hvar landsända — dem som öfverheten var viss på skulle säga och samtycka hvad henne behagade», tillägger han, »och när man nu någorlunda hade ingjutit dem, så mycket nog syntes vara, blefvo åter flera kallade.» Däraf de två mötena omedelbart efter hvarandra. Den rådets och adelns förklaring om de anklagade rådsherrarne och ryska kriget, som är resultatet af det första trängre mötet, upprepas så godt som ord för ord i samtliga ständernas beslut vid den senare riksdagen, utfärdadt den 7 mars i 4 beseglade urkunder af råd och adel, biskopar, prelater och präster, »borgmestere, rådhmen och gemene borgere» samt »menige man, bönder och bomän». Vid intetdera mötet synas de anklagade herrarne hafva fått vara närvarande, och de kunde således ej försvara sig inför ständerna, men dessas beslut innehöll likväl icke någon ovillkorlig dom, utan endast en ganska försiktig förklaring: »*hvar* f:de rådzpersoner sigh medh godh skäll her emot icke försvare kunne eller vete, der vi lathe dem sielfve sörie före, att *då* b:te K. M. v. n. h. vell hafver godh fogh och rett till thenn onåde h. k. M. emot them fattedt hafver». Äfven den vid riksdagen beslutna och på samma sätt bebrefvade nya arfföreningen var i allt sakligt förberedd genom rådets och adelns svar på konungens framställning vid det tidigare mötet, dat. 20 febr. Rådets och adelns förklaring af 7 mars om rådsherrarne och kriget är fotografiskt reproducerad på samma sätt som hyllningen af 1569.

Besluten vid mars-riksdagen kompletterades några månader senare genom ett möte i Stockholm, till hvilket konungen kallade representanter för landtråd och adel i Estland, ombud för staden Reval samt den finska adeln; dessa ständer på andra sidan Östersjön hade det tydligen icke varit möjligt kalla under vintern. Finnarne afgåfvo alldeles samma förklaringar som de svenska ständerna beseglat. Det estländska ridderskapets ombud inskränkte sig till en allmännare lojalitetsförsäkran, förklarade sig i fråga om arfföreningen vara öfvertygade om att deras landsmän ej skulle sätta sig däremot, men afböjde att bestämdare yttra sig om den med hänvisning till bristande fullmakter. Som man ser, intogo dessa män från Sveriges nyvunna Östersjöprovins en ganska själfständig ställning; de undveko också att yttra sig om rådsherrarne, ehuru konungen i sin proposition begärt en förklaring i den punkten. Mellan riksdagen och detta möte faller »förbättringen» på adelsprivilegierna, som utfärdades den 2 maj.

Med det finsk-estländska mötet slutar serien af riksdagsakter för Johan III:s tid. Fryxell berättar, att konungen äfven i juni 1591 sammankallat ständerna, men såsom utg. påvisar torde detta bero på en missuppfattning af Erik Sparres berättelse, att de anklagade rådsherrarne vid denna tid fördes till Stockholm och där fingo mottaga konungens och hertigens anklagelser på »ryssesalen», dit äfven (den i staden närvarande) adeln blifvit kallad. Till hufvud-

serien sluter sig emellertid, såsom redan blifvit nämndt, i detta liksom i föregående band ett bihang, här fördeladt på två afdelningar, »Urkunder och akter ang. konungahuset» och »Urkunder och akter ang. adeln». Under den förra rubriken finner man Eriks bekräftelser på Johans och Magnus' furstendömen af 1561, de ofvan omtalade försäkringar, som efter Johans fall utväxlades mellan Erik och Magnus, föreningsakten mellan Erik och Johan af 1 mars 1568 jämte ett tidigare förslag, handlingar rörande förhållandet mellan Johan och Karl, kompletterande de bland riksdagsakterna intagna, morgongåfve- och lifgedingbref för konungens och hertigens gemåler, trohetsförsäkringar till hertigen från hans furstendömes ständer och till så väl hans första som hans andra gemål från ständerna i lifgedinget, Johans förberedande testamente af 7 juli 1590 o. s. v. Akterna angående adeln äro typer för grefve- och friherrebref, Eriks förslag till adelsprivilegier af 1567 och ett 1590 uppsatt förslag till ordning vid tillämpningen af Johans privilegier.

Äfven för denna period liksom för Gustaf I:s tid har utg. bifogat en rådslängd, en högeligen välkommen ersättning för Ugglas otillförlitliga förteckning. Han anmärker dock, att det hvad Erik XIV:s tid beträffar varit så godt som omöjligt att göra den fullständig, dels emedan man icke känner någon som helst officiell längd på Eriks riksråd, dels emedan ej heller underskrifterna under »rådslagen» alltid äro att rätta sig efter, då en del s. k. rådslag bland sina upphofsmän räkna personer, som omöjligen kunnat vara riksråd, dels ändtligen emedan termen »rådsförvant» förekommer på ett sätt, som gör det tvifvelaktigt, om den alltid får identifieras med riksrådsvärdighet. Öfver hufvud taget synes Erik vida mindre än sin företrädare och sina efterträdare hafva skilt mellan de egentliga riksråden och sina öfriga rådgifvare och medhjälpare. Till rådslängden kommer i detta band också en »frälselängd», närmast omfattande de frälsemän, som deltagit i mötena eller afgifvit beseglade försäkringar. Den bör på flera sätt kunna blifva till nytta, hvadan nyheten tvifvelsutan skall hälsas med stor tillfredsställelse.

Det ligger i sakens natur, att en urkundsamling af denna art och omfattning icke kan blifva föremål för någon ens tillnärmelsevis fullständig redogörelse inom en tidskrifts recensionsafdelning. Ofvanstående anteckningar afse ej heller att gifva något annat än spridda antydningar om de nya »Riksdagsakternas» innehåll; de hafva tillkommit endast i syfte att i någon mån åskådliggöra den rikedom af källskrifter och kommentatoriskt sammanförda upplysningar, som däri inrymmes. Hafva de i alla händelser kommit att alltför mycket inkräkta på Historisk Tidskrifts utrymme, så må detta tillskrifvas just denna öfverflödande rikedom i den referenten föreliggande volymen, hvilken lockat till nedskrifvande af sida efter sida, — och i så måtto ursäktas såsom utgörande äfven det en illustration till samma egenskap hos verket. Band II af Svenska Riksdagsakter bör i om möjligt än högre grad än sina föregångare blifva en ovärderlig

och oumbärlig källa för snart sagdt hvarje forskare inom tidens historia, på hvilket område han än rör sig.

Denna anmälan ingår alltså bland tidskriftens »öfversikter» endast med all reservation för sin ofullständighet såsom sådan. Till »granskningar» vill den egentligen icke alls hänföras. I ett afseende skulle man ju alltid kunna finna anledning till diskussion i ett verk, sådant som detta, som icke återger i tryck en a priori eller ur formella synpunkter begränsad handskriftserie utan utgör en samling af handlingar, hopförda från alla håll på grund af sitt reella innehåll, — nämligen i fråga om själfva urvalet af dessa handlingar. En intresserad läsare finner måhända ett eller annat spörsmål vara lämnadt å sido, som han för sin del skulle önskat se belyst inom »Riksdagsakternas» ram, eller han frågar sig, om ej andra urkunder, som tagits med, hade kunnat uteslutas. Tankar i den riktningen hafva i ett par punkter också föresväfvat mig. De kunna dock här lämnas å sido; dylikt reduceras i alla händelser oftast till en smakfråga. Hvad åter utgifvarens rent tekniska arbete beträffar, har jag icke haft tillfälle till jämförelse mellan hans aftryck och originalen, men han är på detta område en auktoritet, som om någon torde göra en sådan jämförelse öfverflödig, och för hvilken ett ytterligare erkännande i detta sammanhang är lika öfverflödigt.

Jag kan därföre sluta med att endast gifva uttryck åt den tacksamhet, hvarmed alla svenska historici måste mottaga denna nya gåfva till vår historiska vetenskap af en man, som redan förut riktat den samma med så betydande landvinningar. Svenska Riksdagsakters andra band skall utan tvifvel blifva af grundläggande betydelse för det historiska arbetet inom det hittills jämförelsevis tillbakasatta tidskifte, som däraf omfattas, och det utgör en värdig afslutning på det senare 1800-talets utmärkta källpublikationer i vårt land.

Nils Edén.

Uddeholmsverken. Historisk skildring af D:r JOH. AX. ALMQUIST. 523 sid. Stockholm 1899.

»Den svenska järnhandteringen kan med skäl sägas ännu sakna sin historia. Väl äger den svenska litteraturen flera sa väl äldre som nyare arbeten öfver spridda delar af hithörande ämnen, men oafsedt att de äro färre än man hade anledning förmoda, då det gäller en näring, som på ett så väsentligt sätt ingripit i hela vårt samhällslif, är åtminstone flertalet behäftadt med brister, som göra all försiktighet af nöden vid deras begagnande.» Dessa förf:s ord i början af inledningen måste ty värr erkännas vara fullt riktiga. Grufdrift och malmförädling äro väl de näringar, som i främsta

rummet varit under äldre tider bestämmande för Sveriges ställning i det internationella varuutbytet och som kraftigast gifvit vårt inhemska näringslif en bestämd prägel. Om man med fog kan uttala den satsen, att man förstår ett folks politiska historia, först om man sätter sig in i dess allmänna kulturståndpunkt och studerar dess materiella förutsättningar och ekonomiska lifsvillkor, så gäller detta i eminent grad om Sveriges historia under 1600-talet. Utan våra malmer hade storhetstidens storslagna krigspolitik antagligen varit omöjlig eller åtminstone mycket försvårad.

Men dock har alltför litet gjorts att utreda vår ekonomiska historia så väl i detta som i andra afseenden. Viktiga bidrag hafva visserligen lämnats i allmänna historiska framställningar, men speciallitteraturen är betydligt svag och föga omfattande. Med så mycket större glädje bör man därför hälsa en framträdande tendens hos några stora industribolag att på egen bekostnad utgifva monografier öfver respektive industriers utveckling från de första svaga ansatserna till nutidens kraftiga blomstring. På sådant sätt har ett arbete utgifvits om *Dannemora grufvor*, författadt af borgmästaren J. Wahlund,[1] hvilket visserligen i fråga om ämnets disposition lider af vissa brister, men som dock innehåller en mängd värdefulla uppgifter. Nu senast är det *Uddeholms aktiebolag*, som låtit författa det arbete, hvars titel återfinnes här ofvan.

Vid författande af topografiska och brukshistoriska arbeten ligger det nära till hands, att framställningen blir i öfvervägande grad annalistisk, i det att fakta och detaljuppgifter hopas på hvarandra, utan att det blir något verkligt genetiskt sammanhang dem emellan. Från detta fel är förf:s skildring så godt som alldeles fri. Han har i stället tagit som sin uppgift att gifva en fortlöpande framställning af brukets utveckling i olika afseenden, och han har lyckats att göra sin bok så läsbar, som det väl med ämnets beskaffenhet och arbetets plan varit förenligt. De skilda afdelningarna och kapitlen äro i allmänhet väl afgränsade från hvarandra; en något utförligare innehållsförteckning kunde dock hafva varit till nytta, om man vill efter genomläsningen uppsöka någon viss detaljundersökning. En förtjänst är, att brukets historia ej framställes isolerad från hela landets utveckling, utan att läsaren dels genom en kort, men väl affattad inledning, dels genom smärre öfversikter, inströdda här och hvar i arbetet, erhåller nödig öfversikt öfver bergsbrukens och järnhanteringens eller penningeväsendets allmänna tillstånd. Förf:s stil är lättläst; han använder stundom ovanliga ordvändningar och uttryck, hvarigenom framställningsformen blir för honom karakteristisk, men detta är naturligtvis icke något fel, utan snarare motsatsen, då nämligen egendomligheterna icke medföra oklarhet.

Efter förord och inledning följa fyra afdelningar, utmärkande olika skeden i brukets utveckling. Den första omfattar tiden 1668—1746, då bruksrörelsen påbegyntes och hann stadga sig under en-

[1] Tryckt 1879.

skilda ägares ledning; den andra lämnar en framställning af perioden 1746—1830, utmärkt däraf, att bruket innehades af ett släktbolag, hvilket valde en af sina medlemmar till direktör; den tredje behandlar tiden 1830—1870, då främmande kapital började i högre grad indragas, och den fjärde skildrar i korthet de sista decennierna, under hvilka aktiebolagsformen kommit till användande.

Framställningen i dess helhet lämnar ett starkt intryck af, att brukets stigande makt till stor del varit beroende däraf, att det stått under ovanligt driftiga och framsynta personers ledning. Jag vet icke, om förf. velat framkalla just detta intryck, men säkert torde vara, att man af hans skildring icke blott uppfattar utvecklingens afhängighet af allmänt gängse idéer och uppfattningssätt under olika tider, utan äfven varsnar personlighetens stora betydelse. Detta synes mig vara ett godt drag hos arbetet, emedan det förefaller mig mera motsvara verkligheten än något ensidigt betonande antingen af obevekliga materiella lagar eller af individernas allt bestämmande inflytande.

Den förste betydande man, som möter oss, är brukets grundläggare, Johan Gustafsson Karlström. Trots mäktiga afundsmäns intriger och agitationer och trots det mäktiga bergskollegiets tidtals visade obenägenhet att lämna erforderliga privilegier och tillstånd genomdref han med järnvilja, hvad han satt sig i sinnet, och lämnade vid sin död (år 1690) efter sig en ganska betydande possession. Ett par årtionden efteråt öfvergick Uddeholm till den Geijerska släkten, i hvars förste representant, Bengt Gustaf Geijer d. ä., vi åter finna en äkta kraftnatur. Sedan han först under några år arrenderat bruket, inköpte han år 1720 så väl Uddeholms säteri som Uddeholms bruk för tillhopa 45,000 daler s. m. Genom inköp och täta nygrundningar i stor stil ökades bruksrörelsen och egendomsvärdet, så att bouppteckningen efter hans död (1746) slutade på en behållning af närmare 250,000 daler s. m. På grund af stadganden i hans testamente öfverlämnades Uddeholm med underlydande till hans barn i andra giftet, med Karlströms dotterdotter Lovisa Sofia Tranæa, som till sin död (1750) förvaltade egendomen och i sin tur fullständigade mannens tidigare testamentariska dispositioner. Syftet med bådas förordnanden var, att egendomen skulle sammanhållas under gemensam förvaltning, emedan dess splittring på flera händer blott skulle innebära ett försvagande; om någon arfsberättigad ville afyttra sin lott, borde de öfriga inlösa densamma, så att icke främlingar insläpptes i bolaget. Ursprungligen funnos nio barn och nio lotter, men genom utlösning minskades antalet till fyra (år 1788), hvarefter det åter steg genom en yngre generations uppväxt. Fyra söner till Bengt Gustaf Geijer voro efter hvarandra direktörer, längst Emanuel Geijer (1753—1767) och Bengt Gustaf Geijer d. y. (1768—1804). Båda skötte väl sin ansvarsfulla post, ehuru den förre blott var 23 år gammal vid tillträdandet. Under hans tid utgåfvos i köpeskilling för fasta egendomen 164,000 daler s. m., hvilket innebär en märklig utvidgning. Tvister om bolags-

lotterna uppstodo väl allt emellanåt, men i hufvudsak upprätthölls släktbolaget. — Under 1800-talets första decennier voro konjunkturerna för järnhandteringen jämförelsevis dåliga, men ehuru äfven Uddeholm led häraf, kunde dock dyrbara väganläggningar och nybyggnader företagas. Jordbruket och skogsafverkningen (från 1825) fingo under denna tid ett stort själfständigt värde, hvilket sedan med förstånd än mer utvecklats och tillgodogjorts. Järnförädlingen hade däremot råkat in i en brytningstid, ur hvilken den enda vägen till förbättring ledde fram genom tillämpande af nya metoder och tillverkning i större omfattning. Nya principer måste fördenskull tillämpas, hvilket äfven blef fallet under Jonas Wærns disponenttid (1830—54). Redan 1829 hade det stora Munkfors' bruk inköpts, hvarigenom Uddeholms dominerande ställning inom Värmland än mera stadgades. Äfven genom nygrundningar tillväxte bruksdriften. Bolagets manufaktursmiden ökades äfven ansenligt.

Hela denna utvidgningsverksamhet kräfde helt naturligt ökadt rörelsekapital. Afsättningen af brukets produkter gick ej längre uteslutande till Göteborgs köpmän, såsom i äldre tider, då dessa ensamma voro förläggare af nödigt kapital, utan bruket anordnade direkt försäljning på utlandet, en tid speciellt på Amerika. Bolagets skulder öfverstego år 1829 föga 200,000 riksdaler och täcktes ungefärligen af inneliggande lager och inventarier. Men från år 1830 måste betydande summor upplånas till inköpet af Munkfors och till andra större utgifter, hvilket ger denna period en helt ny karaktär. I slutet af 1850-talet var skuldsumman uppe i 2,000,000 riksdaler, hvilken ökning emellertid motsvarades af lagrens och inventariernas värdeökning. År 1862 upptogs det första stora obligationslånet. Bland öfriga märkligare fakta kan framställas bruksdriftens fullständiga frigifvande år 1857 samt bolagets arbete för kommunikationsväsendets utveckling genom kanal- och järnvägsbyggnader. Ett för bolaget viktigt beslut fattades redan 1835, innehållande rätt för delägare att sälja sin lott till hvem som helst. 1860 antogs en bolagsordning. Den gamla formen med lotter och bråkdelar af lotter visade sig alltmera ohållbar, hvarför släktbolaget fullständigt upplöstes, lämnande plats för ett modernt aktiebolag (1870). Den fasta egendomen omfattade då mer än 41 mantal, oafsedt en del grufdelar, frälseräntor m. m. Folkmängden på brukets egendomar uppgick till 10,000 personer, och egendomens värde uppskattades år 1872 till nära 6,200,000 riksdaler riksmynt.

Bolagets hastiga utveckling under den sista perioden kan vara onödigt att här beröra, enär den ligger för nära vår egen tid för att rätt kunna öfverblickas och till sin innebörd uppskattas. Det framgår dock klart, att utvecklingen tämligen oafbrutet ända till våra dagar varit i tillväxt till något större och mer omfattande, hvilket ger skildringen ett särskildt intresse.

Förf. bifogar en förteckning af bolagets nuvarande egendomar och grufvor samt en del bilagor af värde för brukets historia eller till belysning af olika tiders kulturståndpunkt. Ett par släkttaflor

och några väl utförda porträtt och vyer öka arbetets värde, hvilket äfven gäller om fem grafiska framställningar af 1800-talets ekonomi samt järn- och trävarurörelse. Såsom en brist må däremot anföras, att kartor icke bifogats, hvilka dock hade varit nödiga för en riktig uppfattning af egendomsförvärfvet och bruksanläggningarna.

Såsom afslutning vill jag framhålla, att det säkerligen vore en fördel för vår kulturhistoriska litteratur, om förf. kunde få tillfälle att använda sin nu förvärfvade kännedom om kommerskollegii arkiv och öfriga tryckta och otryckta källor till vår brukshistoria för utarbetande af nya monografier af samma slag som Uddeholmsverken.

K. H—d.

Israels historia. Af Sven Lönborg. Stockholm 1899. Hugo Gebers förlag. 131 sidor. Pris 2,00 kr.

Denna framställning af Israels historia är, såsom man af författarens lilla förord kan förstå, afsedd endast för den stora allmänhetens behof. Den vill i detta lofvärda syfte meddela »det israelitiska folkets historia sådan den ter sig för den nyare forskningen». Med »denna nyare forskning» menar författaren det historiskt kritiska forskningsarbete, som väsentligen knyter sig till den s. k. Reuss-Graf-Wellhausenska hypotesen. Visserligen nämner författaren ingenstädes de källor, ur hvilka han kompilerat sitt arbete, men ståndpunkten och resultaten gifva ofördydbart vid handen, hvar vi skola söka hr Lönborgs sagesmän. Recensenten har, såsom förf. helt säkert vet, ingenting emot en sådan uppfattning af »den nyare forskningen», emedan jag för min del i likhet med nio tiondelar af alla facklärda på detta område är öfvertygad om den ifrågavarande hypotesens riktighet i stort sedt. Det oaktadt vågar jag för bokens och författarens egen skull beklaga, att han ej lämnat rum för andra hypoteser än den nu nämnda, hvilken, huru säker den än må vara i hufvudsaken, likvisst har allvarliga och beaktansvärda motståndare i både hufvudsaken och flera ganska viktiga bisaker. Hr Lönborg kan nu visserligen och med goda skäl invända, att, om sådana pretentioner skulle uppfyllts af hans bok, hade den ej längre kunnat tjäna sitt ändamål nämligen att vara en bok för den stora allmänheten, hvilken ju helst ser all s. k. lärd apparat utesluten. Detta är nog riktigt. Men då förf. helt visst vet, med hvilka stora svårigheter målsmännen för den gammaltestamentliga kritiken i Sverige hafva att kämpa, huru man oupphörligen kastar dem i ansiktet beskyllningar för kritiklöshet, hypotesmakeri, lust att endast lyssna till ena sidan o. s. v., så hade det varit synnerligen tacknämligt, om författaren ej genom denna sin Israels historia verkligen fått

skenet emot sig. Jag vågar för min del tro, att denna »för allmänheten afsedda framställning af det »israelitiska folkets historia» kommit något för tidigt. Författaren har själf i förordet sagt, att han ansett det vara behöfligt »att före utgifvandet underkasta arbetet en fullständigare omarbetning», men därtill har han ty värr ej haft tillfälle. Hvarför brådska? Det är ju intet *trängande* behof, som skulle afhjälpas, och om boken i sitt nuvarande skick mera skadar än gagnar den goda saken, så hade det varit en vinst, om en »fullständig omarbetning» ägt rum, innan den kom i allmänhetens händer.

Det vill synas, som om författaren ursprungligen med Kittels »Geschichte der Hebräer» som förebild tänkt afsluta sin framställning af »Israels historia» med Jerusalems undergång år 586 f. Kr.[1] På sid. 102 upplyser han nämligen, att med denna händelse slutar »det israelitiska folkets historia», hvarefter »judarnes historia» begynner. Författaren borde med denna terminologi hafva kallat sin bok »Israels och judarnes historia», och kunde hafva åberopat sig på ingen mindre än Wellhausen själf (jmfr hans »Israelitische und jüdische Geschichte»). Då nu författaren emellertid gifvit sig in på den ytterst intressanta och mycket viktiga efterexiliska tiden, måste vi beklaga, att han för behandlingen af denna period visar sig mindre skickad än för den förexiliska. På 30 sidor har han inklämt denna periods rika innehåll — rikt är det nämligen just för »den nyare forskningen» — och situationen blir så mycket fatalare, som författaren låter »Israels historia» utmynna i Jesus Kristus. Jesus af Nazaret kommer verkligen här och i detta sammanhang som en »Deus ex machina», emedan författaren alltjämt förut skildrat Israels historia såsom ett stycke profanhistoria och ej såsom en s. k. frälsningshistoria eller, om författaren hellre vill, religionshistoria.[2] Ty såsom politisk profanhistoria slutar Israels historia, om man under detta namn subsumerar »hebreernas» och »judarnes» historia, i händelserna år 70 e. Kr. — dessa nämnas endast i förbigående s. 129 — eller i Bar-Kocheba-upprorets underkufvande år 135 e. Kr. — detta nämnes icke alls. Hade det varit författarens afsikt att skildra alla de vägar, på hvilka Israels historia fördes till Jesu Kristi person och verk såsom sitt slutmål, då skulle han för visso anlagt sitt arbete efter en helt annan måttstock. Men så »profant» (i god mening) hållen är denna hr Lönborgs skildring af Israels historia, att ej blott stora partier af de 100 första sidorna upptagas af geografiska öfverblickar (de bäst lyckade för öfrigt) och skizzer af Egyptens och Assyrien = Babyloniens historia, hvaremot Israels inre religiösa utveckling träder

[1] Lönborg angifver juli 587. — I allmänhet anger hr L. i fråga om den israelitiska historiens kronologi endast s. k. koincidenstal mellan Israels och Egyptens, Assyriens, Babyloniens, persernas, grekernas och romarnes historia.

[2] Angående den väsentliga åtskillnaden i behandlingen af Israels historia såsom ett stycke af »profanhistorien» och såsom en s. k. »frälsningshistoria» ber jag att få hänvisa till mina utredningar i Pedagogisk Tidskrift 1894, ss. 563 ff. och Religionsvetenskapliga kongressens i Stockholm akter 1898, ss. 283 ff. Jmfr. E. Stave, Kyrklig Tidskrift, 1900, s. 18.

i bakgrunden, utan t. o. m. de sex träsnitt, som pryda titelblad och bokens sidor, allesammans afbilda *utomisraelitiska* personer och föremål!

Det kan naturligtvis ej blifva tal om att närmare precisera de punkter, i hvilka jag för min del anser det, som författaren meddelat, osäkert eller rent af oriktigt. Ty förf. har ingenstädes, så vidt jag kunnat se, meddelat resultatet af några självständiga forskningar och vill troligen ej öfvertaga ansvaret för hvarje meddelad saks och åsikts riktighet, då han ju endast framställer hvad »den nyare forskningen» har att säga och således städse har någon auktoritet att stödja sig på. Det vill också synas, som om författaren själf ej i någon högre grad behärskade originaltexterna till Gamla Testamentet, hvarmed jag visst icke vill bestrida hans allmänna kompetens till ett sådant arbete som detta. Det är för öfrigt i stilistiskt hänseende icke utan förtjänster, och allmänheten skall nog finna den lilla boken lättläst och angenämt skrifven. Författaren besitter utan tvifvel goda vetenskapliga resurser att gifva oss förtjänstfulla bidrag till kännedomen om Israels historia, och då han dessutom framträder som en ovanligt fördomsfri, orädd och intresserad forskare, så ber undertecknad att få uttala sina varma sympatier för hans sträfvanden, på samma gång jag beklagar, att jag ej odeladt kunnat loforda detta hans arbete.

S. A. Fries.

Populärt vetenskapliga föreläsningar vid Göteborgs högskola. I—XII. Göteborg. Wettergren & Kerber. 1895—1899.

Nio år ha nu gått af Göteborgs högskolas verksamhet, och det nya universitetet har under denna tid haft att glädja sig åt ständigt växande sympatier från så väl allmänhetens som de äldre högskolornas sida — tack vare en sund ekonomisk styrelse, ett godt och rättvist val af lärare samt en flärdfri och energisk verksamhet. Redan nu kan man säga, att de äldre högskolorna kunna hafva åtskilligt att lära af den yngsta kollegan, särskildt af den tydliga sträfvan, som Göteborgs högskola lagt i dagen att vilja blifva icke blott en rent akademisk läroanstalt, utan äfven en institution med uppgift att sprida vetenskaplig bildning eller åtminstone den vetenskapliga bildningens resultat i allt vidare kretsar. Universiteten hafva väl verkat i samma riktning genom de s. k. sommarkurserna, men Göteborgs högskola har gått ett steg längre och anordnat en följd af populära föreläsningar samt äfven börjat utgifva dessa i tryck.

Bägge dessa tankar torde böra upptagas af statsuniversiteten. Hvad de populära föreläsningarna beträffar, äro väl Uppsala och

Lund så till vida sämre lottade än Göteborg, att publiken i dessa städer är betydligt fåtaligare än i Göteborg, och allmänhetens vinst skulle därför kanske ej blifva så stor som i den större staden. Men för lärarne själfva skulle nödvändigheten att popularisera en vetenskaplig teori gifvet vara en fördel; ju enklare man nödgas framställa en tanke, desto klarare blir den också för en själf, man lär sig ofta se ämnet från andra och nya synpunkter, och man befriar sig från mycken lärd dogmatism. I en rent vetenskaplig föreläsning har detaljen lätt att svälla ut till hufvudsak, under det att den populäre föreläsaren ständigt måste hafva blicken riktad på det väsentliga.

Till en del vinnes dock detta mål genom de ofvan omtalade sommarkurserna. Men däremot måste erkännas, att universiteten gjort jämförelsevis litet — emot hvad som kunnat göras — för den populärt vetenskapliga litteraturen. Mången rikt begåfvad, originell och lärd universitetslärare har gått bort utan att hafva lämnat annat spår efter sig än några få, benhårda och i vetenskapens stora flod snart förglömda afhandlingar. Han har — oftast kanske af en viss blyghet — verkat vida mindre än han kunnat, och utan beröring med allmänheten har han så småningom slutit sig inom sitt eget skal. Rättvisan kräfver dock det erkännandet, att han varit vida mindre lyckligt ställd än sin kollega vid Göteborgs högskola: ett hundratal tentamina om året bidraga just ej att sporra vare sig den vetenskapliga eller populära författareverksamheten.

Hittills har Göteborgs högskola utgifvit tolf arbeten i serien Populärt vetenskapliga föreläsningar. Tvenne af dessa — Kock: »Om språkets förändringar» och Cederschiöld: »Om svenskan som skriftspråk» — falla inom det språkvetenskapliga området, och anmälaren kan, såsom själf icke fackman, blott konstatera det bifall, som dessa arbeten väckt i sakförståndiga kretsar. Ej heller vågar han yttra sig om Lindberg: »Mohammed och Qorånen».

De öfriga skrifterna höra till den politiska historien, litteratur- och konsthistorien. Inom den politiska historien hafva vi Stavenows »Den stora engelska revolutionen» och »Frihetstiden» — arbeten som tvifvelsutan mycket bidragit att i vida kretsar sprida intresset för historiens studium. Författaren äger nämligen en ovanligt lycklig förmåga att framhålla just det väsentliga i den historiska utvecklingen, hans stil är klar och flärdfri, om än kanske ännu ej fullt utvecklad — Prof. Stavenow tillhör ju dem, på hvilka man ställer stora förhoppningar — och framställningen utmärker sig för sin reda och öfverskådlighet. Dock synes mig författaren ej lägga samma skärpa i dagen, då han behandlar frihetstidens »kulturlif» — den senare delen af arbetet — som då han skildrar den rent politiska utvecklingen.

Ett arbete af i viss mån motsatt art är Warburgs Velasques. Författaren har här hufvudsakligen inskränkt sig till en biografi öfver den store spanske målaren utan att söka gifva dessa breda vyer, som för Stavenow utgöra det väsentliga. För arbetets sprid-

ning har detta måhända varit till fördel, ty för att kunna sentera dessa allmänna öfverblickar öfver kulturens och konstens historia fordras nog ett större konsthistoriskt vetande, än författaren vågat förutsätta hos sin publik, under det att hvar och en nu säkerligen kan följa med hans lätt flytande framställning, som dessutom är rikt illustrerad af ganska goda afbildningar af konstnärens verk.

Inom den klassiska filologien falla Paulsons Oidipus-sagan och Janzons Q. Horatius Flaccus. Paulson lämnar i det förra arbetet en öfversikt af de olika behandlingar, som Oidipus-sagan erhållit inom den grekiska tragedien. Men så fina och måttfulla författarens analyser än äro, skulle anmälaren dock för sin del hafva funnit en annan plan lämpligare. Prof. Paulson har nämligen låtit ordningen i sin framställning bestämmas af ordningen inom Oidipus-sagans moment, och i följd däraf kommer han t. ex. att behandla Aiskhylos' De sju mot Thebe efter Sophokles' Oedipus Rex och Euripides' Phœnissæ före Sophokles' Antigone. För sin del kan anmälaren ej finna annat, än att det varit lyckligare, om författaren låtit sig bestämmas af dramernas kronologi. På så sätt hade han utan tvifvel klarare än nu lyckats få fram det, som dock bör vara hufvudsyftet: skildringen af den grekiska tragediens utveckling från Aiskhylos till Euripides.

Författarens omdömen och analyser utmärka sig, såsom jag nyss påpekat, för sin finhet och sin poetiska känsla, och endast i en punkt vågar jag hysa en annan mening, nämligen rörande tolkningen af ödets betydelse för tragedien Oedipus Rex. Författaren opponerar sig visserligen — så vidt jag kunnat finna — med rätta mot den gamla, af Wilamowitz vederlagda åsikten, som vill stämpla *all* antik tragedi såsom ödestragedi, men han söker å den andra sidan, enligt min mening alltför mycket, att aflägsna det oblidkeliga *ödets* makt ur Sophokles' sorgespel. Det är — säger han — »visserligen sant, att den tragiske hjälten hvarken i denna tragedi eller i andra undgår sitt öde: men det är icke *trots* sina handlingar, utan *genom* sina handlingar, som han drabbas af det». Detta synes mig dock vara mera skarpsinnigt än sant. För ett oförvilladt betraktelsesätt står Sophokles eller rättare den grekiska folksagan här på samma ståndpunkt, som vi återfinna hos alla folk — hos oss t. ex. i sagan om Rike Pehr Krämare. I dessa sagor, hvilkas syfte tydligen är att visa, att allt dock är förut bestämdt i människolifvet, är det visserligen *genom* hjältens handlingar, som ödet går i fullbordan, men det är också *trots* dessa handlingar, och det oblidkeliga i ödets makt åskådliggöres öfverallt därigenom, att människan uppbjuder hela sin energi för att hindra resultatet, som emellertid inträffar just *genom* dessa handlingar.

Mindre lyckad synes mig Janzons Horatius-biografi vara, och särskildt måste man beklaga, att författaren, som genom sina tolkningar af Catullus och Ovidius visat sig vara en bland vårt lands allra yppersta öfversättare, ej vågat sig på att själf återgifva Horatius' dikter. Hufvuduppgiften för detta arbete är naturligtvis att gifva en

lefvande och konkret framställning af Horatius' personlighet. Men på dylika uppgifter har den skicklige öfversättaren förut icke inlåtit sig, och det första försöket har knappast lyckats. Man märker väl den kunnige och samvetsgranne filologen, men han har, synes det mig, icke förmått att till ett helt sammanarbeta de spridda dragen, och han har icke lyckats att förklara dem *ur* personligheten.

Den romanska filologien företrädes af ej mindre än tre arbeten. Prof. Vising har i »Rolandssången» lämnat en för sin reda och öfverskådlighet mönstergill framställning af den äldsta franska medeltidsepiken — i anmälarens ögon ett litet mästerstycke i populär framställningskonst — och i »Dante» har han, likaledes klart och flärdfritt, uppdragit konturerna till en Dante-biografi. Dock hade, synes det mig, det varit till det senare arbetets fördel, om författaren icke, såsom nu, förutsatt Vedels »Dante» såsom bekant, utan själf något utförligare belyst Divina Comedia i dess egenskap af konstverk.

I en punkt skiljer sig författarens och anmälarens smak. Prof. Vising, för hvars bättre sakkunskap jag villigt böjer mig, vill ej sätta Vita Nuovas prosa synnerligen högt i stilistiskt afseende. Möjligen har han rätt. Det är sant, att den är skolastisk, men hvilket skimmer af medeltidens skäraste mystik hvilar ej däröfver, och hur kysk förefaller den ej, trots all spetsfundighet, vid sidan af Boccaccios så beprisade, men så oitalienska och latiniserande prosastil!

Det tredje hithörande arbetet är doc. Mortensens »Medeltidsdramat i Frankrike», en utvidgad popularisering af författarens gradualdisputation. Med afseende på forskning samt framför allt med afseende på stil och framställningskonst betecknar det senare arbetet ett afgjordt framsteg framför det äldre, som dock äfven det var förtjänstfullt. Något egentligen nytt bringar författaren väl ej, utan stöder sig i det hela på Petit de Jullevilles forskningar, men man märker lätt, att han genom självständiga studier gjort dennes åsikter till sina. Anmälaren kan väl ej i alla punkter dela författarens meningar, men han finner dem dock alltid beaktansvärda och tvekar ej att beteckna arbetet såsom ett synnerligen lofvande specimen.

Inom den svenska filologien faller endast ett arbete, Prof. Cederschiölds betydande undersökningar »Om Erikskrönikan». Då jag förmodar, att detta intressanta och väckande arbete blir föremål för en särskild anmälan i Hist. Tidskr., kunde det vara nog att här endast påpeka dess egenskap att tillhöra serien af Göteborgs högskolas populära skrifter. Men måhända kunna dock tvenne anmärkningar försvaras i detta sammanhang. Den ena rör framställningen i det hela. Prof. Cederschiöld är som bekant en af vårt lands bästa stilister, hvars förmåga särskildt röjer sig i populariserandets svåra konst. Men denna förmåga synes Prof. Cederschiöld här väl starkt hafva anlitat. En läsare, som öfver hufvud intresserar sig för Erikskrönikan, *kan* dock smälta äfven en något hårdare form, och han känner sig smått förtörnad öfver, att författaren ej tilltrott honom mera. Men därom vore dock ej mycket att säga. Värre är, att författaren förbigått eller blott lätt vidrört flera af ämnets mest intressanta frågor

af farhåga för, att läsaren ej skulle kunna följa med honom. Detta är att tilltro både läsaren och sig själf för litet. En stilist med prof. Cederschiölds talang skulle utan tvifvel hafva förmått att göra äfven dessa undersökningar fullt njutbara för en större allmänhet.

Den andra punkten utgör en divergens mellan anmälaren och författaren. Enligt prof. Cederschiöld har Erikskrönikan icke skrifvits af en s. k. lekare utan troligen af en riddare. Det hufvudsakliga skälet är den kännedom, krönikans författare röjer om krig, befästningskonst o. d., en kännedom som enligt prof. Cederschiöld ej kan antagas för en lekare. Men om detta argument kan sägas: qui nimis probat, nihil probat. Ty på samma grund måste man påstå, att de franska medeltidsdikter, som bevisligen skrifvits af jonglörer, icke författats af dylika, utan af riddare. Förfarenhet i krig, tornej o. d. ägde helt visst alla de lekare eller jonglörer, som tillhörde en stormans husfolk. Men däremot ägde de icke — hvad en riddare måste hafva ägt — intresse för tidens politik, och detta intresse saknar ock Erikskrönikans skald.

Men det finnes äfven ett yttre skäl. I Erikskrönikan heter det om själfva dikten:

hauer han tess akt
fore lust at höra fagher ordh
ok skämptan mz oss til wy gaa til bordh.

och detta yttrande om diktens bestämmelse vill jag gärna sammanställa med ett annat i det ungefär samtidiga arbetet »Konungastyrelsen»: »þy havæ vitri ok dyghþiliki mæn af alder þæt haft til siþvæniu, ok hælst kununga ok höfþinga, at þe tala ei mykit ivi borþi sinu. Ok þy hava kununga ok hærra fröghþilika lekara ok sangara sik ok sinum mannum til skemptan viþ sinu borþi.» För ett dylikt syfte var enligt min mening Erikskrönikan bestämd, och detta talar onekligen för, att dess författare varit lekare.

Om jag alltså i denna punkt vågar vidhålla min mening, så har jag därmed naturligtvis icke på något sätt velat eller kunnat förringa betydelsen af ett arbete, af hvilket jag haft så mycket att lära.

H. S.

Öfversikt af Tidskrifter

och andra periodiska publikationer.

Allmänna Försvarsföreningens Årsskrift. 1899, 2. R. Melander, Clas Uggla räddar Ascheberg.

›Från Upländsk bygd›. Utgifven af Uplands nation. C. Annerstedt, Kanslersvalet i Upsala 1747 och dess efterspel. — E. v. Ehrenheim, Gripenhjelms målarkarta. — E. Lewenhaupt, Ur en lärd Uplandsslägts historia [Celsius.]

Illustrerad Militärrevy. Utgifven af Gabriel Hedengren. 1899, 2, 3, 6. S. Natt och Dag, Från Östersjöpolitikens dagar.

Jämtlands läns fornminnesförenings tidskrift. 1899. Bd 2: H. 3. Handlingar rörande Jämtland [1509—1520]. — P. Olsson, Ortnamnen i Jämtland och Herjeådalen jämte upplysningar om byarnes ålder.

Kongl. Krigsvetenskaps-Akademiens Handlingar och Tidskrift. 1899, 8. Anteckningar om Kungl. Svea artilleriregemente 1794—1894, anm. af N—n. — A. Munthe, Gustaf von Psilander, anm. af N—n. — 19. C. O. Nordensvan, Finska kriget 1808—1809, anm. af A. Quennerstedt.

Kyrklig Tidskrift. Utgifven af O. Quensel och H. Danell. 1899, 5—6. Granskningar och anmälningar. J. A. Eklund, Andreas Rydelius och hans lifsåskådning, anm. af H. Schück. K. A. Hagström, Strengnäs stifts herdaminne, h. 4—13, anm. af Herman Lundström. — 7. G. O. F. Westling, Meddelanden om luthersk ortodoxi, synkretism och pietism i Estland under det svenska väldets tid.

Meddelanden från svenska slöjdföreningen. 1899, 1. J. Kruse, Burmeisterska salen i Visby, en interiör från ett borgarehem på 1660-talet. — 2. R. Östberg, Om arkitektur och skulptural konst. — L. Looström, Det gamla kyrksilfret på Ulriksdal.

Nordisk Tidskrift för Vetenskap, Konst och Industri. Utg. af Letterstedtska Föreningen genom Oscar Montelius. 1899, 7. M. Hallman, Boerfolkets historia. — L. Kjellberg, Myron. En konsthistorisk studie. Med 3 pl. — H. Pedersen, Det etruskiske sprogs stilling. — O. Levertin, Niclas Lafrensen d. y. och förbindelserna mellan fransk och svensk målarkonst på 1700-talet, anm. af August Hahr. — Danmarks gilde- og lavsskråer fra middelalderen. Utg. af C. Nyrop, 1: 1. 2: 1—2, anm. af Hans Olrik.

Ny Illustrerad Tidning. 1899, N:o 32, 33. E. Modin, Olofsmässan. Ett blad ur Härjedalens kulturhistoria. — 35. E. Wrangel, Prinsessan Anna (Sigismunds syster). — E. Modin, Olofsmässan. Ett blad ur Härjedalens kulturhistoria. — 38. Knut Håkansson (Hand). En af nordiska sjuårskrigets fältöfverstar. — 43. N. V. Jacobsson, Sällskap där man hade roligt — för hundra år sedan. Efter Nils von Jacobssons hittills outgifna dagboksanteckningar af Alvar Arfwidsson. — 45. E. N. Söderberg, När prinsen af Vasa föddes. Ett hundraårsminne.

Ord och Bild. Månadsskrift utgifven af Karl Wåhlin. 1900, 1. C. R. Nyblom, Gunnar Wennerberg. — L. Kjellberg, Minnen och intryck från Roms antiksamlingar. — J. Clausen, Danmarks vetenskapsakademi.

Personhistorisk Tidskrift. 1899. Årg. 1: H. 4. K. H. Karlsson, De äldre leden af slägten Leijonhufvud-Lewenhaupt. — K. Leijonhufvud, Svar till Dr. K. H. Karlsson. — H. Rosman, Ett återfunnet privatarkiv. — A. Lewenhaupt, Maria Aurora von Spiegel. — C. Trolle-Bonde, Utdrag ur Sigrid Bielkes och fältmarskalken grefve Nils Bielkes egenhändiga annotationer om sina närmaste anförvandter. — E. Wester, En ambassadörs följe på 1600-talet.

Ymer. Tidskrift utgifven af Svenska Sällskapet för antropologi och geografi. 1899, 3. R. Kjellén, Studier öfver Sveriges politiska gränser.

Norsk Militært Tidsskrift. 1899, 9. J. Ræder, Fortsatte notiser om Carl XII:s död.

Danske Magazin. Femte Række. Bd 4: H. 2. Nye Aktstykker vedrörende de politiske Forhandlinger i Kjöbenhavn i December 1813 og Kielerfreden i Januar 1814. (Slutning.)

Historisk Tidsskrift, Syvende Række, udgivet af den danske historiske Forening, ved dens Bestyrelse. Redigeret af J. A. Fridericia. Bd 2: H. 3—4. Kr. Erslev, Europæisk Feudalisme og dansk Lensvæsen. — A. Thiset, Begrebet Dansk Adel, særlig med Hensyn til Kong Christian V:s Adels- og Vaabenbreve. — Smaastykker. — M. Mackeprang, Fortegnelse over historisk litteratur fra året 1898.

Kirkehistoriske Samlinger. Fjerde Række. Bd 6: H. 1. O. Ahnfelt, Fortsättning af instruktionen i »En skriftebok från Göinge härad».

Militær Tidende (Kjöbenhavn) 1899: N:o 213-214. E. Rönning, Et Besög paa Valpladsen ved Poltava.

Militært Tidsskrift (Kjöbenhavn) 1899. **Tillægshæfte** 1. E. Madsen, Studier over Danmarks Hærvæsen i det 16 Aarhundrede. H. 2: Anskaffelserne af Materiel.

Teologisk Tidsskrift. Redigeret af J. O. Andersen, C. E. Flöystrup, F. E. Torm. 1899, 1900. Ny Række. Bd 1: H. 1--2. F. Nielsen, Dronning Christina og Rom.

Årböger for nordisk Oldkyndighed og Historie. 1899, 3. P. Hauberg, To Myntfund fra Erik af Pommerns Tid.

Atheneum. Internationell illustrerad tidskrift. Utg. af W. Hagelstam. 1899, 4. E. Vest, Vårt arf från frihetstiden.

Finsk Militär Tidskrift. 1899, 5. Mischlajewski, Peter den store. Kriget i Finland 1712—1714.

Finsk Tidskrift. Utg. af M. G. Schybergson och R. F. v. Willebrand. 1899, 11. M. G. Schybergson, Kanslersfrågan vid vårt universitet 1816. — I bokhandeln: J. Tengström, Vittra skrifter i urval

med en lefnadsteckning af M. G. Schybergson, anm. af E. L—s; C. Trolle-Bonde, Anteckningar om Bonde-släkten. Riksrådet grefve G. Bonde. D. 1—4, anm. af M. G. Schybergson. — 12. I bokhandeln: O. Alin, Carl Johan och Sveriges yttre politik 1810—1815. H. 1, anm. af M. G. S.

Kalender utgifven af Svenska Folkskolans vänner. 1898. Årg. 13. G. Cygnæus, Åbo slott. — Nådendal. Af C. C.

Skrifter utgifna af Svenska Literatursällskapet i Finland. 39. Förhandlingar och uppsatser. 12. 1898. C. v. Bonsdorf, Djäknelif och djäknegång. — C. v. Bonsdorff, Åbo akademis »rectores illustres». — C. v. Bonsdorff, En kvinnofråga för hundra år sedan. — C. v. Bonsdorff, Finlands sista hyllning åt svensk konung. — M. G. Schybergson, Anteckningar om Jakob Tengströms värksamhet vid riksdagen i Norrköping år 1800. — R. Hausen, Berättelse om Åbo akademis invigning.

Kwartalnik Historyczny. 1899, 4. A. Szelagowski, Układy królewicza Władysława i dysydentów z Gustawen Adolfem w r. 1632.

Altbayerische Forschungen. Herausg. vom historischen Verein von Oberbayern. 1. J. Wichner, Die Propstei Elsendorf und die Beziehungen des Klosters Admont zu Bayern. Nach archivalischen Quellen.

Beilage zur Allgemeinen Zeitung. 1899: N:o 126. C. v. Hoffmann, Münchener Legenden und die Schwedenzeit.

Beiträge zur Geschichte und Alterthumskunde Pommerns. 1898. T. Pyl, Kunst und Künstler in Greifswald, ein Beitrag zur pommerschen Kunstgeschichte.

Das neue Jahrhundert. Hrsg. von Friedrich Werth. **Jahrg. 2. (1899). N:o 12.** C. Möller, Der schwedisch-norwegische Unionstreit.

Forschungen zur Brandenburgischen und Preussischen Geschichte. Bd 12: H. 2. O. Meinardus, Schwarzenberg und die brandenburgische Kriegführung in den Jahren 1638—1640.

Hansische Geschichtsblätter. Jahrg. 1898. [Tr. 1899]. K. Koppmann, Zum Umschwung in den meklenburgisch-nordischen Verhältnissen in den Jahren 1388 und 1389.

Historische Vierteljahrsschrift. Herausgegeben von Gerhard Seeliger. **Jahrg. 3. 1900, 1.** R. Davidsohn, Ueber die Entstehung des Konsulats in Toskana. — K. Th. v. Heigel, Die Beziehungen der Herzöge Karl August und Max Joseph von Zweibrücken zu Preussen. — A. Stern, Der grosse Plan des Herzogs von Polignac vom Jahre 1829. — Kleine Mitteilungen. — Kritiken (bl. a. G. Bulard, Les traités de Saint-Germain (1679), anm. af P. Haake). — Nachrichten und Notizen. O. Masslow, Bibliographie zur deutschen Geschichte.

Historische Zeitschrift. Herausgegeben von Friedrich Meinecke. **XXXXVIII, 1.** J. Beloch, Der Verfall der antiken Literatur. — M. Lenz, Ein Apologet der Bismarck-Memoiren. Erwiderung an Theodor Schiemann. — K. Höhlbaum, Gustav v. Mevissen. Ein Nachruf. — Literaturbericht. - Notizen und Nachrichten. — H. Witte u. J. R. Dieterich, Erklärungen.

Hohenzollern-Jahrbuch. Jahrg. 3. 1899. M. Jähns, Der Grosse Kurfürst auf Rügen und vor Stralsund 1678 und der Winterfeldzug in Preussen 1679.

Mittheilungen des nordböhmischen Excursions-Clubs. 1899, 2. C. Jahnel & A. Tscherney, Dreissigjähriger Krieg. — 3. A. Marian, Die Stadt Aussig während des dreissigjährigen Krieges.

Neujahrsblätter der Badischen Historischen Kommission. Neue Folge. 3. K. Beyerle, Konstanz im dreissigjährigen Kriege. Schicksale der Stadt bis zur Aufhebung der Belagerung durch die Schweden 1628--1633.

Schriften des Vereins für Geschichte der Neumark. H. 7. 1898. G. Berg, Die Garnison der Festung Küstrin bis zur Mitte des 17 Jahrhunderts. — **1899.** P. Schwartz, Die Neumark während des dreissigjährigen Krieges. T. 1: 1618—1631.

Sitzungsberichte der philosophisch-philologischen und der historischen Classe der k. b. Akademie der Wissenschaften zu München. 1898 [Tr. 1899]. **Bd 2: H. 3.** S. Riezler, Bayern und Frankreich während des Waffenstillstands von 1647.

Württembergische Vierteljahrshefte für Landesgeschichte. Neue Folge. Jahrg. 8. 1899. H. 1—2. Stälin, Beiträge zur Geschichte des dreissigjährigen Kriegs. A. Nachträge zu den schwedischen und kaiserlichen Schenkungen in Bezug auf Teile des heutigen Königreichs Würtemberg und an Glieder zu demselben gehöriger Familien in den Jahrg. 3 und 6.

Zeitschrift der Historischen Gesellschaft für die Provinz Posen. 1899. Jahrg. 14: H. 3 4. Tagebuch Adam Samuel Hartmanns über seine Kollektenreise im Jahre 1657—1659. Herausg. und erläutert von Rodgero Prümers (Forts.)

Zeitschrift des Münchener Alterthums Vereins. Neue Folge. Jahrg. 10. 1899. Ein gewirkter Teppich der Kgl. Residenz zu München. Mit dem schwedisch-polnischen Wappen. a) Die Heraldik des vorliegenden Teppichs. b) J. Böttiger, Der Fabrikationsort. c) J. Weiss, Die historischen Beziehungen.

Zeitschrift des westpreussischen Geschichtsvereins 1899. H. 40. Ein Schreiben des Generals v. Pappenheim an Danzig. Mitgeteilt von Otto Günther.

Zeitschrift für die Geschichte und Alterthumskunde Ermlands. Jahrg. 1898. Bd 12: 3. A. Kolberg, Ermland als churbrandenburgisches Fürstenthum in den Jahren 1656 und 1657.

Bijdragen en mededeelingen van het Historisch genootschap 1899. Brief van W. Vleertman over de gevangenschap van baron von Görtz te Arnhem, medegedeeld door Mr. W. H. de Beaufort.

The English Historical Review. Edited by S. R. Gardiner and R. L. Poole. **1900, January.** E. Armstrong, The Sienese statutes of 1262. — E. P. Cheyney, The disappearance of English serfdom. — G. Edmundson The Dutch power in Brazil. P. 2: The first conquest (continued). — F. Watson, The state and education during the Commonwealth. — Notes and documents. -- Reviews of books. -- Correspondence. — Notices of periodical publications.

Revue des deux mondes. 1900, 1:er Janvier. Duc de Broglie, Charles XII au camp d'Altranstadt.

Öfversikter och granskningar.

Urkunder till Stockholms historia med understöd af stadens medel utgifna af K. Humanistiska Vetenskaps-samfundet genom Karl Hildebrand. I. *Stockholms stads privilegiebref 1423—1700*. Första häftet. Stockholm, Wahlström och Widstrand, 1900.

Det Humanistiska Vetenskapssamfundet i Uppsala, som tillkommit tack vare en donation af framlidne åldermannen Jakob Westin, har som bekant utom annat till uppgifter erhållit att utgifva dels en *Upplands-beskrifning*, dels en *historisk Stockholms-beskrifning*, hvilken senare, tillsvidare åtminstone, dock endast skall sträcka sig till 1600-talets slut. Men på samma gång har Samfundet äfven gripit sig an med uppgiften att utgifva urkunder till hufvudstadens historia, och sedan stadsfullmäktige i Stockholm 1898 beviljat ett anslag af 7,500 kronor för detta ändamål att med 1,500 kronor utgå under 5 år, har början kunnat göras med *Stockholms stads privilegiebref 1423—1700*, af hvilken samling första häftet nyligen utkommit. Utgifvaren, docenten Karl Hildebrand, åt hvilken äfven utarbetandet af stockholmshistorien anförtrotts och som dokumenterat sig för denna uppgift genom sin i 1897 års stora utställningsarbete öfver Stockholm införda historik öfver staden, har ansett det lämpligare att utgifva särskilda urkundsserier rörande dess historia än ett kronologiskt ordnadt fullständigt diplomatarium, och goda skäl kunna nog anföras för denna åtgärd. Att under sådana förhållanden början borde göras med stadens privilegiebref och andra till innehållet likartade resolutioner är själfklart. Hufvudstaden gynnades efter hand med den ena förmånen efter den andra och befann sig på 1600-talet, såsom det då en gång, med en tydlig anstrykning af belåtenhet eller afund, hette, midt i »en rosengård af sköna privilegier». Det är sålunda i denna rosengård som föreliggande häfte för den intresserade läsaren in, låtande honom följa dess utveckling.

De äldsta privilegier, som Stockholm kan hafva fått, äro numera förlorade, och samlingen öppnas först med Erik af Pommerns

bref 12 juli 1423 om olaglig köpenskap. Sedan följer det stora privilegiebrefvet af den 1 maj 1436, utfärdadt af »rikets råd och män i Sverige» under inflytande af den stora nationella rörelsen, som nyss i Engelbrekt förlorat sin förste ledare, och gifvet icke blott för »troskap och tjänst» i allmänhet, utan i synnerhet därföre, att »riket och rikets inbyggare och staden och stadens inbyggare» hädanefter och till evärdlig tid skulle »sammanblifva och aldrig oftare åtskiljas». 1436 års privilegiebref, som bl. a. skänkte staden hela Siklaön till »fägång» förutom Tynningön, förblef sedan länge hufvudurkunden, bekräftades af följande regeringar och låg ännu till grund för Gustaf Vasas privilegier den 30 juli 1529. Nu följde en rikare utveckling, betingad å en sida af regeringens stegrade ingripande i stadens inre förhållanden, å en annan af dess önskan att åtminstone åt hufvudstaden bereda en rikare merkantil blomstring, å en tredje af nya sociala förändringar i samhället, och man finner snart stadens borgerskap å sin sida supplicerande om olika slags förmåner. Erik XIV:s privilegier den 12 april 1563 innehålla redan åtskilligt nytt, och Johan III:s privilegierika tid gör icke något undantag för hufvudstaden. Af häftets 78 nummer falla 21 på hans regerings tjugufyra år, endast 6 på Gustaf Vasas trettiosju. Det stora privilegiebrefvet af den 10 mars 1570 och »stadgarne» af samma datum, utvecklade och förbättrade genom senare resolutioner eller bref, särskildt af den 5 mars och 23 juli 1589, vittna om nya förhållanden och intressen och en ny energi i fråga om stadens utveckling. Det är nu som det på allvar börjar gälla att afvärja faran af en hotande mer och mindre »illojal» konkurrens från »olaga hamnar» i allmänhet och de uppväxande norrländska städerna i synnerhet, från landsköpmän och »förnämliga personer» i själfva staden. Konung Sigismund bekräftade och utvecklade faderns lagstiftning genom sitt privilegiebref af den 13 juli 1594, på samma gång som stora planer voro å bane till samfällda privilegier för alla rikets städer eller en allmän ordinantia. Den närmast följande tiden var mindre fruktbringande för hufvudstaden och dess önskningar. Hertig Karl var missbelåten med Sigismunds privilegier, särskildt med sättet för deras tillkomst — de voro enligt hans mening icke så alldeles välfångna — stod länge på spänd fot med de styrande i Stockholm och fick aldrig tillfälle »för de bullersamma och oroliga lägenheternas skull» att underkasta företrädarnes privilegieurkunder någon granskning. Häftet slutar med 1614, året för den stora ordinantians utfärdande, som inleder ett nytt kapitel i den svenska handelslagstiftningens historia. Äfven Stockholm inträder från denna tid i ett nytt utvecklingsskede och börjar, om än långsamt, att i inre ordning, i näringsförhållanden och i betydelse blifva en stor stad, en verklig hufvudstad; Claes Flemings tid är nära förestående.

Samlingen gäller närmast Stockholm och utgör en löftesrik inledning till en rad urkundspublikationer värdiga hufvudstaden, som alltför länge saknat ett dylikt på en gång vetenskapligt och lätt tillgängligt källmaterial för sin historia. Sedan början en gång

blifvit gjord, har man ju all anledning att antaga, att staden skall understödja företaget äfven utöfver de nu närmast afsedda fem åren. Det behöfver icke särskildt utvecklas, att urkunderna på samma gång äro belysande för den ekonomiska lagstiftningen i allmänhet i Sverige och för dess ledande principer under denna tid af regeringens hänsynslösa och suveräna ingripande.

Redigeringen är synbarligen gjord med stor omsorg. Handskrifterna äro i detalj beskrifna, likaså de vidhängande sigillen. Texten har genom vissa grafiska modifikationer blifvit mera lättläst utan att därigenom förlora sin ålderdomliga karakter. Enstaka förklaringar äro tillagda i noter, och när bandet är färdigt, komma utan tvifvel utförliga register att göra det fullt användbart för forskningar af olika slag.

Ehd.

Dagbok förd under kriget i Finland 1788—1790 af auditören Carl Christopher Ekman. Utgifven af Reinh. Hausen. 266 sid. Helsingfors 1900. (Skrifter utgifna af Svenska Litteratursällskapet i Finland. XLIV.)

Ett nytt samtida bidrag till historien om 1788—1790 års krig, så pass omfångsrikt som denna dagbok, torde förtjäna ett något utförligare omnämnande; den ingår som en del i den långa och vackra raden af det Svenska Litteratursällskapets i Finland publikationer. Författaren var en föga känd man och är helt visst främmande för största delen af den svenska allmänheten. Han var, enligt utgifvarens upplysningar, född i Umeå 1747, studerade i Åbo juridik och var under kriget auditör vid Åbo läns infanteriregemente, blef sedermera borgmästare i Nystad, fick afsked från denna syssla 1816 och dog 1818: en lefnadssaga af enklaste slag. Dagboken har bestått af tvenne häften, som på olika tider hamnat i det finska statsarkivet. Några utdrag af densamma ha varit publicerade af Rancken 1885 i hans skrift »Från Anjalaförbundets tid».

Författaren var icke militär, och hans Dagbok torde sålunda icke i första rummet rikta krigshistorien med några nya märkligare upplysningar. Men han befann sig på krigsskådeplatsen eller i närheten af densamma, hade sålunda tillfälle att i första hand få mottaga underrättelser och synes haft för vana att omedelbart nedskrifva hvad han i den vägen fått höra, under det att en del af reflexionerna otvifvelaktigt är nedskrifven senare. Han berättar för öfrigt om krigshändelserna med all reservation, gör tillägg och rättelser till sina skildringar, hvilka understundom äro lifliga och växa ut till en ej så obetydlig bredd. Våren 1789 befann han sig sålunda som bisittare i krigsrätter uti St. Michel och Heinola och har rätt mycket att meddela om affärerna i Savolax, vid Pielisjärvi, St. Michel,

Porosalmi, liksom senare vid Säminge (med ritning); 1790 på samma sätt om Armfelts seger vid Kärnakoski och konungens seger vid Valkiala. För öfrigt finner man ett öfverflöd af mer och mindre intressanta notiser eller anekdoter om enstaka träffningar eller detaljer af sådana, hvilkas värde må lämnas åt krigshistorikern att bedöma.

Det är en annan sida af Dagboken, som enligt vår tanke ger den sitt största intresse. Man föres snart sagdt från första bladet in i den underbara atmosfer af politiserande och resonnerande, i hvilken detta krigs händelser, isynnerhet under första året, äro försänkta, och som understundom genom sitt tryck förlamade all verksamhet. Kriget var utan tvifvel illa förberedt och formelt sedt börjadt i strid med regeringsformens bokstaf. Skäl till bekymmer och klander funnos sålunda för visso, och män sådana som Mikael Anckarsvärd på Sveaborg gåfvo däråt ett berättigadt uttryck, på samma gång som de gjorde sin plikt som officerare. Andra, såsom C. G. Armfelt, gingo längre men voro duperade, handlade i välmening, då de ville skydda landet mot en förutsedd och förment oemotståndlig rysk invasion, men togo på bedröfligt sätt miste om medlen. Andra åter, själfva ledarne, bland hvilka här särskildt framhålles Jägerhorn, gjorde sig uppenbarligen skyldiga till förrädiska ord och handlingar. Missnöje med konungens visserligen ofta inkonstitutionella regeringssätt, missnöje med Finlands ställning och planer på en chimerisk själfständighet för detta land jämte aristokratiska ståndsintressen verkade som impulser på en mängd adliga officerare. I all denna sinnesjäsning, detta misstroende för hvarandra, detta »politiserande under flygande fanor» för oss författaren in. Redan innan konungen kommit öfver, ville man uppsnappa honom på sjön. Man ville ej gå öfver gränsen utan »ständernas samtycke». Man ville »skaffa konungen ur vägen», d. v. s. afsätta, kanske mörda honom — »alla chefer öfverenskommo att konungen bör detroniseras och få en gammal mans lott på Gripsholm», heter det en gång — samt sammankalla riksdag i Stockholm, och allt detta med ryssens tillhjälp. Man ville bereda Finland en egen regering, själfständig och fri, på egen hand eller under ryskt beskydd. Hvarföre skulle man öfvergifva hustru, fästmö, egendom, barn och ej i ro skörda frukten af sina köpta sysslor? Man vägrade slutligen formligen att lyda och tvingade konungen, som ju själf icke var någon fältherre, till det snöpliga återtåget från Fredrikshamn. Man inbillade sig, att ryska kejsarinnan af idel ädelmod skulle återskänka Finland 1721 års gränser, och man inbjöd henne att med undanskjutande af konungen direkte träda i förbindelse med nationens representanter. Författaren, som själf är rojalist, ehuru icke alldeles blind som sådan, gör sina reflexioner öfver allt detta och framhåller med skärpa det för alla riken och regeringar vådliga prejudikatet, att en armékår under vapen på detta sätt upphäfde sig till förespråkare för nationens förment eller reelt kränkta rättigheter och inlät sig i underhandling med en främmande makt. Han var därjämte själf

en ofrälse man och uttalar mer än en gång sina lifliga farhågor för ett uppväxande »aristokratiskt mångvälde»; »borgare och präster», heter det en gång, »skulle uteslutas från ståndsrättigheten», om de ej bekvämade sig, och en annan gång: »ofrälset skall åter blifva tvunget gå vid plogen och böja sig under oket». Han förutser och förutsäger klart nog följderna, om konungen skulle lyckas reda sig ur svårigheterna och besegra upprorsanden: han vore då suverän. — Han omtalar sedan huru konungen 1788 lyckades draga sig ur spelet och komma undan till Sverige samt anför därpå såsom ett tämligen allmänt omdöme om den nye öfverbefälhafvaren, hertig Karl, att denne sökte »fiska i grumligt vatten».

Framgången mot Danmark, 1789 års riksdag, Förenings- och säkerhetsakten bidrogo, som bekant, att nedslå upprorsandan men missnöjesandan dröjde kvar och yttrade sig, enligt författaren, i fortsatt klander af konungens åtgöranden, i hemliga sympatier för ryssarne, i mer och mindre förtäckt beklagande af de fördelar svenskarne vunno. »Hvem borde segra», heter det på ett ställe vid återgifvandet af sådant tal, »om ej den förundransvärde, den gode, barmhertige, tappre, mäktige ryssen? Hvem däremot är svagare, uslare, olyckligare under en så tyrannisk styrsel, där lagar och privilegier förvandlas till säkerhetsakter, till förtryck, till en skaras uppdragande, som borde bära ett evinnerligt ok; hvem är mer att beklaga än svensken? — Vivat muscovita, pereat svecus, vigeat nobilitas per totum orbem» o. s. v. Kapten Cederströms djärfva kupp mot den lilla staden Rogersvik nära Reval i mars 1790 framkallade, berättar förf., liknande reflexioner. Man förklarade det för ett mot folkrätten stridande steg, ett röfveri, eller »en obehörig framfart mot en stilla liggande fiende»; man talade om hur dyrt vi torde få umgälla denna »coup», huru ryssen väl vet att taga sitt igen o. s. v. Det är röster, som ej alldeles dogo bort med ifrågavarande ryska krig.

Under loppet af juni månad 1790 anför förf., tydligen dag för dag, de mest växlande rykten från de svenska flottorna utanför Viborg, rykten, kanske icke så mycket värda i sig själfva, men vittnande om huru hoppet sjönk och steg i rojalisternas hjärtan, hvarpå själfva »gatloppet» skildras i korthet under grämelse öfver de skenbart slocknade utsikterna till ett lyckligt slut på kriget. Med så mycket större förtjusning redogör förf. sedan för slaget vid Svensksund. Äfven nu skulle en och annan ryssvän med hemlig belåtenhet väntat på budskapet om ett nytt nederlag, en och annan rest hem för att ställa i ordning till ryssarnes mottagande, då allt blef ändradt genom underrättelsen om segern. Emellertid grumlades författarens tillfredsställelse genom uraktlåtenheten att fullfölja den vunna framgången, och det tyckes ha varit med något blandade känslor, som han mottog underrättelsen om freden, som efter så stora uppoffringar medförde så ringa vinst. Kriget hade dock varit, menar han, en hälsosam medicin för en sjuk statskropp.

Det är intryck från en politiskt söndrad och olycklig tid, detta Gustaf III:s lysande tidehvarf, som författaren på ett stundom något otympligt språk meddelar midt uti händelseskildringen. Förräderiets och hatets tankar hade väl ej utbredt sig så långt inom samhället, och dock skulle de snart bära bittra frukter både i ett och annat afseende; det är en dyster framtid som skymtar bakom dessa minnen från 1788—90 års ryska krig.

Hansisches Urkundenbuch. *Fünfter Band 1392 bis 1414*, bearbeitet von Karl Kunze. VIII + 639. Leipzig 1899. *Achter Band 1451 bis 1463*, bearbeitet von Walther Stein. XII + 857 sid. Leipzig 1899.

Arbetet med ofvanstående urkundspublikation, hvilken år 1876 började utgifvas af Verein für Hansische Geschichte genom D:r K. Höhlbaum, har under senare tid varit fördeladt på två händer. År 1896 utkom fjärde bandet af urkundssamlingen, omfattande tiden till och med början af 1392. Redan då ingick i planen att såsom en särskild serie sammanföra de handlingar, som voro yngre än 1450. Samtidigt med att Dr. Kunze, utgifvaren af närmast föregående band, fortsatt sitt arbete, har Dr. Stein samlat det urkundsmaterial, som kan belysa hanse-städernas historia under andra hälften af 1400-talet. Början af den senare afdelningen, utgörande åttonde bandet af hela samlingen, har sålunda kunnat utkomma samtidigt med femte bandet af den förra afdelningen.

I hufvudsak äro planen och omfattningen lika i båda serierna. De viktigaste urkunderna hafva anförts in extenso med utelämnande af de vanliga formlerna, de mindre betydande åter hafva antingen upptagits i den kronologiska ordningen med angifvande af hufvudinnehållet eller endast omnämnts i noter. En stor del af handlingarna äro förut tryckta, dels i Hanserecesse, dels i lokal-historiska publikationer, såsom Lübeckisches Urkundenbuch och Liv- Est- und Curländisches Urkundenbuch.

Forskare i Sveriges medeltidshistoria böra emottaga de nya urkundsbanden med intresse. Unionstiden är mer än någon en period, som kännetecknas af politisk beröring mellan Sverige och hansestäderna. Äfven om ifrågavarande publikationer icke lämna så mycket nytt material, är det dock af betydelse att få på ett ställe sammanförda de handlingar, som kunna belysa de nordiska rikenas kommersiella och politiska förbindelser med de mäktiga städerna.

I det femte bandet (1392—1414) påträffas endast några få nytryckta handlingar, som direkt beröra Sverige. För de flesta af ifrågavarande år hafva vi vår egen urkundspublikation, Svenskt Diplomatarium från och med år 1401, och för de äldre åren är det

viktigaste tryckt i Rydbergs Traktater och Styffes Bidrag till Skandinaviens historia eller i utländska publikationer. Nya äro några enstaka bref rörande vitaliebrödernas härjningar på 1390-talet. Svenskt Diplomatarium synes ej hafva förbigått någon mera betydande urkund, som kan belysa det dåvarande Sveriges förhållande till hansestäderna.

I fråga om Gotland och de sydsvenska landskapen finnas däremot äfven efter 1401 några bref, som förut ej varit i tryck synliga — men äfven dessa behandla mindre politiska än kommersiella angelägenheter. Så t. ex. en skrifvelse från Reval till rådet i Visby år 1410 rörande lasten å ett vid Gotland strandadt skepp, och ett bref af 1403, där några gotländska borgare omnämnas. Talrika äro de bref, som angå fiskeriet vid den dåvarande danska östersjökusten. En del nya uppgifter finnas äfven om hanseatiska fogdar i Skånes och Blekinges städer.

Det andra af de samlingsband, hvarom här är fråga, lämnar talrikare bidrag till studiet af Sveriges historia. Inom tiden 1451 —1463 faller den första kampen mellan Oldenburgarne och Sveriges folkvalde regent, och de första mera allvarliga försöken från de skilda partierna att draga grannstaterna in i striden. Emellertid äro äfven för denna tid de flesta af de hanseatiska urkunderna tryckta speciellt för vår historia i Styffes Bidrag och Rydbergs Traktater. De urkunder, som angå Sverige, handla hufvudsakligen om Danzigs inblandande i striderna mellan konung Kristiern och konung Karl. Bland det nya märkas några framställningar från Danzig till konung Karl om hans bemedling till återskaffande af röfvadt eller strandtaget gods, vidare skrifvelser, som omnämna Karls ankomst till Danzig, samt anteckningar, som närmare belysa samme konungs tvist med Kölner-borgaren Johan Steinhus, vid hvilken tvist Danzig uppträdde som medlare.[1] Af intresse för dessa frågor är äfven ett återgifvande af de skrifvelser, som 1462 växlades mellan konung Kristiern och Danzig, vidlyftiga klagomål från konungens sida, delvis betingade af Danzigs ställning till konung Karl. Äfven några af de bägge konungarnes underhandlingsförsök belysas närmare af en del akter, t. ex. konung Karls förhandlingar med hertigarne af Pommern år 1456.

För den nordiska handelns historia innehåller otvifvelaktigt den föreliggande publikationen mycket af intresse. Äfven rörande de nordiska rikenas handelsförbindelser med Holland och Seeland lämnas värdefulla upplysningar. I östersjöhandelns ställning, dess former och möjligheter, får man en viss inblick genom den betydande samling urkunder, som tala om strandhugg och kaperier. Det tyckes som vitaliebrödernas yrke skulle vara öfvertaget af deras forne vedersakare. Danzigs uteliggare spela en framskjuten rol utan att deras handtverk dock är för dem enastående. Äfven mot konung Karl riktas af hans motståndare anklagelser för rof och fartygsplundring.

[1] En del urkunder i denna sak tryckta i Handl. rör. Skand. historia. Del 36.

I kaperi-tvisterna var den gotländske höfdingen Olof Axelsson ofta inblandad. Då Visbys eller Gotlands namn nämnes i urkunderna, är det vanligen i samband med Olof Axelssons. Vid en del sjötvister hafva äfven Visbys borgare eller gotländske domare uppträdt såsom underhandlare. Någon bemärkt plats bland hansestäderna har Visby vid denna tid icke haft, oaktadt dess fortfarande medlemskap i förbundet af några urkunder bevisas.

De handlingar, som beröra skånska fisket under denna period, äro jämförelsevis få. Hela denna näringsgren hade småningom gått tillbaka under konkurrensen med nordsjöfisket — något som äfven framgår af en i urkundssamlingen införd brefväxling mellan staden Köln och de nederländska och västtyska kuststäderna. För de sydsvenska landskapens historia lämnas emellertid äfven i detta band ett beaktansvärdt material.

H. R—n.

Det primitiva jordbrukets metoder i Finland under den historiska tiden. En redogörelse af Gösta Grotenfelt, Fil. Dr. Ak. afh. Helsingfors 1899. 442 sid.

Finlands moderna historiska litteratur är af helt naturliga skäl mindre omfattande än vår, men dock står den på vissa områden ett godt stycke framför. Där hafva under de senare åren utkommit vidlyftiga undersökningar rörande landets handelshistoria, och början har där gjorts att lämna en sammanfattande framställning af bergshandteringens och bergslagstiftningens utveckling. Äfven stadshistorien står högre än hos oss. Detta intresse för den nationalekonomiska och sociala historieforskningen kan naturligtvis lätt förklaras däraf, att Finlands yttre historia vanligen ej kan skiljas från Sveriges och att det viktigaste urkundsmaterialet till densamma finnes i Stockholm, hvaremot primärkällor af stort värde till den inre historien äro lätt tillgängliga i de finska arkiven, så att blott kompletteringar erfordras i svenska arkiv. Men i alla händelser kan det vara af vikt för oss att följa med vetenskapens utveckling öster om Östersjön, emedan vi förvisso hafva mycket att lära af densamma.

Under läsåret 1898—99 ventilerades i Helsingfors icke mindre än två stora afhandlingar med socialhistoriskt innehåll. Den ena — af A. Allardt — behandlar *Borgå läns sociala och ekonomiska förhållanden åren 1539—1571* — och den andras titel återfinnes här ofvan. I den förra behandlas länets »omfång och gränser», »kolonisation och emigration», »skattläggning och förvaltning», »kungs- och ladugårdar», »näringar» m. m. på ett synnerligen utförligt sätt, hvarvid ett stort antal siffertabeller meddelas såväl i

texten som i bilagor (CV sid. och en större tabell). En karta är bifogad. — Detta arbete vill jag emellertid blott i förbigående påpeka och utförligare fästa mig vid Grotenfelts bidrag till jordbrukets historia.

Förf. uppgifver i förordet, att han icke är någon historiker *ex professo*. Han har verkat som praktisk jordbrukare i olika delar af landet och lär nu förestå ett landtbruks- och mejeriinstitut i Mustiala. Häraf följer, att man visserligen kan uppgifva en del formella brister och måhända äfven vid närmare källgranskning reella fel, men detta torde fullt uppvägas af den välgörande känslan, att man här har en författare, som behärskar sitt ämne, så till vida som han har en klar uppfattning om olika termers betydelse och olika redskaps användning. Af hans framställning får man en god bild af skilda jordbruksmetoder i äldre tider, och detta torde vara af mycket stort gagn för hvarje forskare på kulturhistoriens fält.

Såsom bilaga meddelar förf. en utförlig literaturförteckning, där dock arbetena helt mekaniskt anföras i den ordning, i hvilken de i texten åberopas. Detta föranleder en brist på öfverskådlighet, som är mest kännbar i fråga om alla de sockenbeskrifningar från äldre och nyare tid, hvilka på skilda ställen citeras. Här hade en kortfattad kritisk granskning af deras inbördes värde varit särdeles gagnelig. H. Hildebrands framställning om jordbruket i *Sveriges medeltid* har icke af förf. användts. Som en egendomlighet må anmärkas, att den latinska Rom-upplagan af Olaus Magni' bekanta arbete, som i literaturförteckningen citeras, har sämre illustrationer än Basel-upplagan. I *Sveriges medeltid* I, sid. 185, meddelas ur den senare en bild öfver jordarbete, hvilken är betydligt bättre än den hos förf. sid. 20 meddelade, på hvilken senare plogen är besynnerligt stiliserad, lokorna på hästarna utbytta mot en draganordning med remmar och ringar, körsvennernas dräkter sämre utförda och anspänningen af parhästar i saknad af två svänglar — allt oegentligheter, hvilka icke återfinnas på den ursprungliga bilden i den latinska upplagan. På samma sätt är författarens bild öfver tröskning, sid. 21, sämre än samma bild, sid. 187, i *Sveriges medeltid*.

I en kort inledning lämnas några uppgifter om den jämförande språkforskningens och arkeologiens resultat i fråga om det äldsta jordbruket i Finland. De många inhemska namnen på *sved* tyda på svedjebrukets ursprunglighet. Korn och rofvor synas ha odlats. De svenska kolonisterna torde ha stått på en högre ståndpunkt i fråga om jordbruksmetoder och småningom spridt dessa i sydvästra delen af landet. — Bland jordfynden må särskildt påpekas skäror af två olika former, hvilka två typer ännu i dag användas jämnsides. I de finska urgamla besvärjelsesångerna förekommer föga om jordbruket, mera dock i Kalevala, där ett senare tidsskede afspeglar sig än det, hvarom språkforskning och arkeologi gifva antydningar.

Därefter vidtager första afdelningen med skildring af »jordbrukets metoder till slutet af XVII:de seklet». Emedan källorna här

äro mindre gifvande, är framställningen mycket kortfattad. Svedjebruk förekom allmänt, ehuru åtgärder redan började vidtagas däremot. Antecknas bör, att kyrkoherden Isak Brenner vid midten af 1600-talet i Österbotten infört kärrkulturen, såsom det förefaller på eget initiativ, ehuru han möjligen haft någon kännedom om liknande metoder i Savolaks och Karelen. I alla händelser väckte det stort uppseende, då han började utdika mossar och genom bränning göra marken odlingsbar.

Mera uttömmande är andra afdelningen (sid. 33—142), om »jordbrukets metoder under XVIII:de seklet». Efter den stora ofreden uppväxte ett starkt intresse för upphjälpande af landets näringar, hvilket äfven tog sig uttryck vid Åbo akademi. Flere professorer — P. A. Gadd, P. Kalm, C. F. Mennander och H. Hassel — publicerade en mängd landtbruksekonomiska disputationer och skrifter, hvilka såväl voro af stor praktisk nytta för dåtiden som synnerligen upplysande om jordbrukets utveckling i allmänhet. *Svedjebruket* var fortfarande landets allmännaste jordbruksmetod. Fem olika tillvägagångssätt beskrifvas noggrannt, från »svedjefallet», i urgammal skog, och den »vanliga sveden», hvilka två metoder kräfde respektive tre och två års förarbeten, till »kornsveden», som blir färdig samma år den påbörjas m. m. Genom styrelseåtgärder och skogens aftagande minskades småningom hela brukningssättets förekomst.

Sedan omnämnes *kyttlandsbruket* (jordens brännande på skoglös mark medelst antändande af framsläpadt bränsle), *kärrbruket*, som blef allt allmännare och antog skiftande former, *ängsbruket*, hvilket först mot århundradets slut började taga fart, samt det egentliga *åkerbruket*. Speciellt må i fråga om det sistnämnda påpekas skildringen af nyåkers upptagande med och utan bränning samt åkrarnas skiftesindelning. Förf. sammanfattar redogörelsen om 1700-talets åkerbruk i orden: »Det primitiva åkerbruket var fortfarande allena härskande å landets åkrar, hvilket tydligast manifesterar sig uti förhållandet, att brännkulturen allt ännu var vanlig vid upptagning af nyåker, äfvensom uti gödselns olämpliga behandling och användning samt åkerns dåliga afdikning och bristfulla bearbetning. Ansatser till bättre metoder funnos visserligen, men framträdde ytterst sällan.»

Den tredje afdelningen: »jordbrukets primitiva metoder under XIX:de seklet», är den vidlyftigaste. Denna period kallar förf. »nyodlingsseklet» och anser, att först den tid, som kommer, kan få bättre namn. Svedjebruket har fått vika från kustlandskapen, men är ännu i dag »landssed» i Tavastland, Savolaks och Karelen. Kyttlandsbruket finnes äfven kvar. Båda dessa former synas dock vara dödsdömda, hvaremot kärrbruket har att uppvisa ett stort uppsving, så att det numera utgör »en utomordentligt viktig del af landtbruket»; dess metoder hafva dock blifvit mer rationella. Detsamma gäller i hufvudsak om ängsbruket och i än högre grad om åkerbruket.

I några »slutbetraktelser» uppdragas jämförelser med andra länder. Af största intresse för oss äro några uppgifter rörande svenska förhållanden, hvarvid förf. dock exempelvis i fråga om svedjebrukets nuvarande utsträckning i Sverige måste uttala sig tämligen obestämdt på grund af bristande källor. Denna omständighet kan blott öka den känsla, man erfar vid läsningen af för:s arbete, att Finland här erhållit en utredning, som vårt land tyvärr ännu saknar. Och till den känslan fogas en varm önskan, att intresset för vår materiella kulturs historia måtte tillväxa, så att vi icke måtte blifva allt för mycket efter en del andra folk på detta historieskrifningens område. Säkert är, att hvar och en, som vill syssla med äldre svensk kultur, bör ha stort gagn af det arbete, som här i största korthet omnämnts.

Ett större antal illustrationer och några helsidesplanscher belysa texten.

K. H—d.

Öfversikt af Tidskrifter

och andra periodiska publikationer.

Arkiv för nordisk filologi. Ny följd. Bd 12: H. 3. M. Nygaard Verbets stilling i sætningen i det norröne sprog. — A. Kock, Till de nordiske språkens historia. 1—5. — A. Trampe Bödtker, Vokalharmoni i ubetonet e. — O. S. Jensen, Bibliografi for 1898. — G. Ad. Tiselius, Anmälan av K. P. Leffler, Skuttungemålets akcentuering. — F. Jónsson, Nekrolog över Eiríkur Jónsson. — 4. S. Bugge, uilinisþat paa Rök-Stenen. — W. A. Craigie, On some Points in Skaldic Metre. — E. Brate, Anmälan av »Fr. Wulff: Svenska rim och svenskt uttal.» — Kr. Kålund, Anmälan av »W. G. Collingwood and Jón Stephánsson: A pilgrimage to the saga-steads of Iceland.» — G. Storm, Nekrolog över Oluf Rygh.

Nordisk Tidskrift för Vetenskap, Konst och Industri. Utg. af Letterstedtska Föreningen genom Oscar Montelius. 1900, 1. O. Sylwan, En svensk medeltidskonstnär och hans verk. — C. Tschudi, Keiserinde Elisabeth som Dronning af Ungarn. — N. Möller, Frederik Paludan-Müller. — V. Vedel, Menneskefiguren i konsten. — Aage Friis, Andreas Peter Bernstorff og Ove Hoegh Guldberg, anm. af L. Koch. — 2. N. Möller, Hærpolitik 1647—48. — A. Noreen, Om våra ortnamn och deras ursprungliga betydelse. — F. Bajer, Diplomatiske Småtræk i Norden ved Krimkrigens udbrud. — 3. G. Andersson, Om växtlifvet i de arktiska trakterna. Med 11 figurer i texten och 3 pl. - Kong Frederik IV:s förste Kamp om Sönderjylland Krigen 1700. Udarbejdet ved Generalstaben af H. W. Harbou og A. P. Tuxen og C. L. With, anm. af Axel Larsen.

Ord och Bild. Månadsskrift utgifven af Karl Wåhlin. 1900, 2. H. Wilhelmsson, Urania och Titan. — O. Levertin, Koblenz. En skildring från 1791. — F. R. Martin, De svenska och danska silfverskatterna i Kreml i Moskwa. — 4. K. Stjerna, Vår folksång. — L. Looström, Karl XIV Johans-utställningen.

Personhistorisk Tidskrift. 1900. Årg. 2: H. 1. W. Planting-Gyllenbåga, Rättegången om Anna Bogas arfvegods. — N. v. Dardel, Stockholms öfverståthållare (med 3 porträtt). — Äktenskapskontraktet mellan Johan Banér och Johanna af Baden, meddel. af Ellen Wester. — Den tyska grenen af adl. ätten Sodenstierna. — C. H. Tersmeden, Kalender öfver i Sverige lefvande ointroducerad adel,

svensk och utländsk. Årg. 2, anm. af —a—. — **Bilaga:** K. K:son Leijonhufvud, 1899 års dödslista för Sverige på uppdrag af Personhistorisk tidskrifts redaktion utarbetad.

Svenska Turistföreningens Årsskrift för år 1900. E. N. Söderberg, En gammal riksgränsbygd. [Hafverö socken].

Folkevennen. 1900, 1. S. Wester, Træk fra den store nordiske krig. Svenske krigere i russisk fangenskab. (Efter breve og dagböger.)

Historisk Tidsskrift, Syvende Række, udgivet af den danske historiske Forening, ved dens Bestyrelse. Redigeret af J. A. Fridericia. **Bd 2: H. 5.** G. Bang, Sjællandsk Landbefolkning i det 17. og 18. Aarhundrede. Et Bidrag til ældre dansk Befolkningsstatistik. — K. Fabricius, Bondeopröret 1441. — Anmeldelser: Aage Friis, Andreas Peter Bernstorff og Ove Hoegh Guldberg, anm. af E. Holm.

Tilskueren. 1900, April. Aage Friis, Andreas Peter Bernstorff og Ove Hoegh Guldberg, anm. af P. Munch.

Vort Forsvar. 1900, 18 Februar. H. W. Harbou, Af Niels Pallesen Rosenkrantz's Optegnelser. (Berör Karl X Gustafs krig emot Danmark.)

Finsk Tidskrift. Utg. af M. G. Schybergson och R. F. v. Willebrand. **1900, 1.** A. Mechelin, Vid begynnelsen af året 1900. — O. Donner, Konflikten i Sydafrika. — R. Hermanson, En protest af Elof Tegnér mot K. Ordin och F. Jeljenev. **3.** M. G. Schybergson, En finsk statsman af Gustaf III:s skola: Johan Albrekt Ehrenström. Med porträtt och namnteckning.

Deutsche Litteraturzeitung. 1900, 9. P. Schweizer, Die Wallensteinfrage in der Geschichte und im Drama, anm. af Karl Wittich. — **11.** T. Lindner, Die deutsche Hanse, anm. af K. Kunze. — **13.** R. Schulze, Das Project der Vermählung Friedrich Wilhelms von Brandenburg mit Christina von Schweden, anm. af C. Spannagel.

Historische Vierteljahrschrift. Herausgegeben von Gerhard Seeliger. **Jahrg. 3. 1900, 2.** B. Hilliger, Studien zu mittelalterlichen Massen und Gewichten. — C. Waas, Napoleon I und die Feldzugspläne der Verbündeten von 1813. — Kleine Mitteilungen. — Kritiken (bl. a. P. Schweizer, Die Wallenstein-Frage in der Geschichte und im Drama, anm. af Hans Schulz; C. Hallendorff, Konung Augusts politik åren 1700—1701, anm. af Richard Hirsch). — Nachrichten und Notizen (bl. a. L. Weibull, De diplomatiska förbindelserna mellan Sverige och Frankrike 1629—1631, anm. af W. Struck). — O. Masslow, Bibliographie zur deutschen Geschichte.

Historische Zeitschrift. Herausgegeben von Friedrich Meinecke. **XXXXVIII, 2.** G. Koch, Die Entstehung der italienischen Republik (1801/2). — T. Schiemann, Zur Würdigung der Konvention von Tauroggen. — Miscellen. — Literaturbericht (bl. a. M. Philippson, Der Grosse Kurfürst Friedrich Wilhelm v. Brandenburg. Th. 1, anm. af Meinardus). — Notizen und Nachrichten. — Erwiderungen und Berichtigung. — **3.** W. Sickel, Kirchenstaat und Karolinger. Staatsrechtliche Bemerkungen. — H. Ullmann, Kaiser Friedrich III gegenüber der Frage der Königswahl in den Jahren 1481—1486. — Miscellen. — Literaturbericht (bl. a. Meklenburgisches Urkundenhuch. Bd. 19, anm. af M. Wehrmann). — Notizen und Nachrichten.

Literarisches Centralblatt. 1900, 10. K. P. Arnoldson, Nordens enhet och Kristian II, anm. af A. L. — **16/17.** F. Siewert, Geschichte und Urkunden der Rigafahrer in Lübeck im 16 und 17 Jahrhundert, anm. af K.—L.

Mittheilungen aus der historischen Litteratur. 1900, 1. Hanserecesse von 1477—1530, bearbeitet von Dietrich Schäfer. Bd 6, anm. af J. Girgensohn. — K. Jacob, Strassburgische Politik vom Austritt aus der Union bis zum Bündnis mit Schweden (1621—1632), anm. af Dietrich Kohl.

Vom Fels zum Meer. Jahrg. 19: H. 15. (1900). H. Prutz, Christine von Schweden in Rom.

Württembergische Vierteljahrshefte für Landesgeschichte. 1900: H. 1—2. Stälin, Schwedische und kaiserliche Schenkungen während des 30 jähr. Krieges und Beiträge zur Geschichte des 30 jähr. Krieges.

Zeitschrift für die Geschichte des Oberrheins. 1900, 1. K. Brunner, Cäcilia Wasa, Markgräfin von Baden-Rodemachern.

Zeitschrift für das privat- und öffentliche Recht der Gegenwart 1900. Bd 27: H. 2. O. Varenius, Die schwedisch-norwegische Union.

The Edinburgh Review. 1900, April. Alexander Leslie and prince Rupert.

The English Historical Review. Edited by S. R. Gardiner and Reginald L. Poole. **1900, April.** R. S. Rait, The Scottish parliament before the union of the crowns. P. 1. — T. Bateson, The relations of Defoe and Harley — B. Williams, The foreign policy of England under Walpole. P. 1. — A. Stern, Colonel Cradock's missions to Egypt. — Notes and documents. — Reviews of books (bl. a. Ch. S. Terry, The life and campaigns of Alexander Leslie, anm. af S. R. Gardiner). — Notices of periodical publications.

Revue de droit international et de legislation comparée. 1899, 5, 6. E. Nys, A propos d'un hommage rendu à Hugo Grotius. — Richelieu et Grotius.

Revue des deux mondes. 1900, 1:er Mars. P. de Nolhac, Le mariage de Marie Leczinska.

Revue d'histoire diplomatique. Publiée par les soins de la Société d'histoire diplomatique. **1900, 1.** Bureau de la Société. — Conseil d'administration. — Membres de la Société. — Recueils périodiques avec lesquels la Revue échange ses publications. — Ed. Rott, Les missions diplomatiques de Pomponne de Bellièvre en Suisse et aux Grisons (1560—1574). — A. Halot, Les causes morales de la récente guerre entre la Chine et le Japon. — P. de Vaissière, Jean Barrillon et son journal des sept premières années du règne de François I:er. — Les recueils périodiques. — Comptes rendus (bl. a. G. Bulard, Les traités de Saint Germain, anm. L. Béclard). — **2.** H. Doniol, Tentatives de l'Angleterre en 1781 et 1782 pour amener la France à traiter de la paix. — R. Bittard des Portes, Un ambassadeur de France à la cour de Russie pendant la première restauration et les cent-jours. — A. Pigeon, Les prétentions de la France sur les duchés de Parme et de Plaisance. — Deux évèques ambassadeurs et Rabelais. — L'impératrice des Balkans, drame historique, traduit par Giron. — F. Bajer, Le Système scandinave de neutralité pendant la guerre de Crimée et son origine historique. — Documents originaux. — Comptes rendus.

Revue Historique. 1900, Janvier-Février. E. Glasson, Le rôle politique du Conseil souverain d'Alsace. — E. Rodocanachi et G. Marcotti, Elisa Baciocchi en Italie, suite et fin: Elisa grande-duchesse de Toscane. — R. Poupardin, Les grandes familles comtales à l'époque carolingienne. — Correspondance. — Bulletin historique: France. Arthur Giry; article nécrologique, par G. Monod; Livres nouveaux, par A.

Lichtenberg, A. Molinier et G. Monod. — Allemagne et Autriche: Publications relatives à l'histoire grecque de 1888 à 1898. Troisième article, par A. Bauer. — Comptes-rendus critiques. — Publications périodiques et sociétés savantes. — Chronique et bibliographie. — **Mars-Avril.** P. Matter, La Prusse au temps de Bismarck. Le Landtag uni de 1847. — A. Luchaire, La condamnation de Jean Sans-Terre par la cour de France. — L. G. Pélissier, Sur quelques épisodes de l'expédition de Charles VIII en Italie. — Ch. E. Oelsner, Notice biographique, accompagnée de ses Mémoires relatifs à l'histoire de la Révolution française, publ. par A. Stern. Suite. — H. Hueffer, La campagne de 1799. L'armée russe en Suisse. — Correspondance. — Bulletin historique: France. Questions d'enseignement par G. Monod. — Livres noveaux par B. et G. Monod, Rod Reuss — Belgique (fin) par Eug. Hubert. — Allemagne par M. Philippson. — Comptes-rendus critiques (bl. a. Chr. Schefer, Bernadotte roi, anm. E. Bourgeois). — Publications périodiques et sociétés savantes. — Chronique et bibliographie.

Öfversikter och granskningar.

Christine de Suède et le cardinal Azzolino. Lettres inédites (1666—1668). Avec une introduction et des notes par le baron DE BILDT, ministre de Suède et Norvège à Rome. Paris 1899 8:o 514 sidd.

Christine von Schweden. VON E. DANIELS. Sonderabdruck aus den Preussischen Jahrbüchern 1899. Bde 96, 97.

Frånsedt akademiska afhandlingar, hvilkas vetenskapliga värde ej må underskattas, synas bidragen till vår historiska litteratur på senare åren vara ganska få. Frih. Bildts arbete om drottning Kristina är icke blott därför välkommet; det utmärker sig som det afgjordt bästa inom den moderna Kristinalitteraturen. Det har sin gifna plats som en ovärderlig källa för Kristinas historia genom den däri för första gången offentliggjorda brefväxlingen mellan Kristina och hennes i lifvet ende och städse förtrogne vän kardinalen Decio Azzolino. Men därtill kommer äfven den framställning af Kristinas personlighet och af hennes lifsöde efter tronafsägelsen intill 1668, som Bildt på grundvalen af ett omfångsrikt källmaterial lämna, och som faktiskt är den enda enhetliga framställning, som finnes i Kristinalitteraturen. För tiden 1666—68, som omfattar brefväxlingen i fråga, låter Bildt Kristina genom brefven själf förtälja sin historia, ty han nöjer sig då med intressanta noter och nödiga orienterande förklaringar. Friherre Bildt har sålunda ej blott varit samlare, utan äfven en självständig forskare, och om också hans arbetefter den plan, han utstakat, närmast skall anses som en urkundse publikation vid sidan af Archenholtz' kända memoirer, så kan det dock med fog framhållas, att arbetet genom den ofvan nämnda historiska framställningen är en vetenskaplig bedrift, som vid en jämförelse gör Fryxells historia om drottning Kristina till en ofullständig krönika.

Sällan finner man ett företal, som innehåller så mycket faktiskt nytt som det till Bildts arbete. Här lämnas nämligen en synnerligen fullständig öfversikt öfver beskaffenheten och

omfånget af de källor, som beröra Kristinas historia. Hitintills har Archenholtz lämnat det största bidraget af utländskt källmaterial, men genom Bildts arbete hafva nya källor framdragits.

Härmed förhåller det sig sålunda. Kristina efterlämnade vid sin död en ofantlig samling af officiella och privata papper. I testamentet hade hon föreskrifvit, att sekreterarne skulle förstöra alla kanslihandlingar, utom sådana, som berörde Kristinas ekonomiska kraf och rättigheter af olika slag, hvilka senare skulle öfversändas till universalarfvingen, kardinalen Azzolino. Hennes vilja respekterades också, ty numera återstå endast få kanslihandlingar från de första åren af Kristinas vistelse i Rom. Men det förhållandet, att deras antal stiger för hvarje år för att slutligen de sista åren af Kristinas lefnad (1681—89) blifva synnerligen talrika, synes gifva ett godt stöd för det antagandet, att förstörelsen fortgått i kronologisk ordning och blifvit afbruten, hvilket senare vållats af kardinalens knappt 2 månader efter Kristinas död timade frånfälle.

Ett liknande förhållande synes vara fallet med de privata papperen, hvarvid vi företrädesvis tänka på den lifliga brefväxling, som i all förtrogenhet fördes mellan exdrottningen och kardinalen under den förras frånvaro från Rom åren 1656—1658, 1660—1662 och 1666—1668 ty endast brefven från den sista perioden finnas i behåll. Om dessa enskilda bref, som tydligen ej tillhörde Kristinas väl ordnade kansli, stadgades intet i drottningens testamente, men att hennes förlitande till Azzolinos diskretion ej var bedrägligt, visar sig däraf att sålunda ej allenast Kristinas flesta bref gått förlorade utan äfven att kardinalens egna bref omsorgsfullt förstörts. Det antagandet, som Bildt gör, att kardinalens död får anses som orsak därtill, att Kristinas bref från 1666—68 ej blifvit förstörda, är därföre också mycket sannolikt.

Vid kardinalens död torde den samling, som bestod af dennes och Kristinas papper, trots den ifrågavarande förstörelsen hafva utgjort omkring 10,000 nummer. Man kan sluta härtill af följande fakta. Den Azzolinska familjen förblef ej i ostörd besittning af denna kvarlåtenskap, ty utan någon giltig anledning eller strängare åtskillnad fördelades densamma i tvenne hälfter, af hvilka den kanske viktigaste stannade i familjearkivet, medan däremot den andra hälften förvärfvades af en af Kristinas testamentsvittnen och vänner, kardinalen Albani, år 1700 påfve under namnet Clemens XI. Det är ur denna samling, som Archenholtz hämtat sina i del III—IV af dennes *Mémoires pour servir à l'histoire de Christine, reine de Suède* offentliggjorda urkunder. På den tiden, åren 1759, 60, befann sig denna samling i Albaniska familjens ägo i Rom; numera har den sin fristad i den medicinska fakultetens bibliotek i Montpellier och tillhör den franska staten med eröfringens rätt. Detta arkiv rymmer för närvarande 3116 nummer.

Det Azzolinska familjearkivet åter, som förvaras i villa Rinuccini i Empoli-Vecchio, har varit fredadt äfven för forskningens nit. Detta arkivs del af Kristinas och Azzolinos papper har ställts till

Bildts förfogande af markisen Pietro Azzolino i Florens, och denna del torde rymma omkring 4,500 nummer. Om man härvid tager i betraktande, att äfven sedan den tid, då Archenholtz i Rom begagnade sig af den nuvarande Montpellierska samlingen, flera handskrifter gått förlorade, kan man alltså på ett ungefär beräkna kvarlåtenskapen af officiella och privata papper vid kardinalens död $^{8}/_{6}$ 1689.

Men om sålunda de papper, som tillhört Kristina och kardinalen, vare sig såsom original, koncepter eller afskrifter, ligga fördelade i Montpellier och i Empoli-Vecchio, så finnes däremot i en mångfald utländska arkiv en förvånande rikedom af källor, som belysa Kristinas enskilda historia. Bildt har med framgång begagnat sig af flera italienska arkiv och bibliotek. Kristinas förhållande till Frankrike, som spelade en stor roll i hennes lif, har Bildt studerat så långt tiden medgifvit, med ledning af handlingar från det franska utrikesministeriets berömda och för Sveriges historia så viktiga arkiv i Paris. Från det svenska riksarkivet hafva handlingar öfversändts, men önskligt hade varit, att Bildt, såsom han också själf medgifver, personligen kunnat ägna sig åt studier i riksarkivet, ty därigenom hade flera frågor vunnit en allsidigare belysning.

Detta ganska vidlyftiga källmaterial behärskar författaren med stor säkerhet. Detaljerna äro skickligt sammanfogade till en enhetlig bild, och framställningen är därför ledig och förråder ej forskarens mödor. Därtill kommer en klar och stundom elegant stil och ett starkt subjektivt åskådningssätt. Då de båda samlingarne i Montpellier och i Empoli-Vecchio förutsätta hvarandra, har Bildt för ett jämförande studium haft dem sammanförda i Rom. Däraf har vunnits bl. a., att Bildt lyckats finna nyckeln till den särskilda chiffer, Kristina använde för sin förtroliga brefväxling åren 1666—68. Vidare framgår, att det Azzolinska arkivets samling är af större betydelse än Montpelliers, ty den senare rymmer så godt som uteslutande endast officiella, af sekreterarne uppsatta handlingar, som därför ej präglas af Kristinas säregna kynne.

Bildts påstående, att ingen forskare begagnat sig af den Azzolinska samlingen, äger sin riktighet, för så vidt det är fråga om publikationer. Men arkivets tillvaro har varit känd. Icke blott Fryxell har antydt detta. I det svenska riksarkivet finnes en mängd afskrifter af de bref, som Bildt i sitt arbete offentliggör för första gången, och hvarom han intet nämner, verkställda af d. v. amanuensen, sedermera kanslirådet Sandahl, och sedermera länge tillgängliga för forskningen.

Så långt jag här utan tillgång till själfva källmaterialet kan bedöma, synes Bildts tekniska arbete gediget; därom vittnar den samvetsgrannhet, hvarmed han gått till väga vid textredaktionen. Forskningens metodik och ämnets disposition tillfredsställa till fullo den moderna historieforskningens kraf. Härvid torde man dock med fog kunna påstå, att Bildt genomgående i noter anför fakta, som på grund af sin betydelse bort ingå i texten. Nu tvingas läsaren i stäl-

let att noga uppmärksamma noterna äfven där han minst anar, att en särskild uppmärksamhet å dem är nödig.

Sedan vi sålunda granskat de yttre betingelserna för arbetet, återstår det att undersöka det resultat, hvartill Bildt kommit i sitt i flera afseenden märkliga studium af Kristinas personlighet och därmed sammanhängande spörsmål. Därjämte torde, i mån af utrymmet, några viktigare moment af hans arbete böra framhållas.

* * *

Att börja Kristinas historia utan att först studera hennes personlighet vore att gå ut från oriktiga förutsättningar. Sanningen häraf har länge varit gifven alltsedan Ranke skref sin beundrade karakteristik af Kristina, och denna sanning synes ännu mera gifven genom det nya materialet af Kristinas förtroliga bref till Azzolino. Det är sällan ett människoödes gestaltning och förlopp i så hög grad berott af det individuellt-psykiska momentet hos personligheten som Kristinas. För att förstå hennes lifshistoria, uppfylld af motgångar, men knappast af besvikenhetens resignation, måste forskningen söka träffa det rent mänskliga i hennes personlighet, ty blott däri kan hennes mångskiftande och geniala natur finna sin medelpunkt. Det är just detta moment, som ännu ej till fullo framhållits. Materialets ofullständighet förklarar, hvarför Rankes karakteristik ej förmår såsynnerligen minska den psykologiska gåtan i Kristinas onekligen för Rankes genialitet fängslande personlighet. Rankes studium är i första rummet grundadt på det litterära självporträtt, som Kristina målat i sin hos Archenholtz tryckta självbiografi, sitt *Vie, dédiée à Dieu.* Men ur Kristinas bref till Azzolino framträder en bild af henne, som föga liknar hennes självporträtt. Dessa bref kasta på grund af deras intima karaktär ett ljus öfver Kristinas väsen, som väl ej blottar alla dragen, men dock skapar en bild ur den reflexionslösa stämningens ögonblick, så mycket mera påtaglig och sann, som den temperamentets emancipation, som utmärkte Kristina, förlänar dessa bref en stark prägel af personlighet. Men autobiografien tillkom under helt andra förhållanden. Kristina skref denna i sin ålders höst för att freda sig och sitt minne mot smädelsens förtal och i själfbikten uppgöra sin räkning med det förgångna. Reflexionens tyngd ligger öfver det hela; själsanalysen är därför genomförd därhän, att Kristina förlorade sig i detaljerna, och minnets kontrollering af det genomlefvade lämnar icke något rum för omedelbara intryck, blott för lifserfarenhetens kalla beräkning. Under sådana förhållanden kan ej längre Kristinas litterära självporträtt gälla med all auktoritet, ty det blir nödigt att jämföra denna bild med den, som i en mänskligt sannare form framträder i Kristinas bref.

Bildt har emellertid icke i sådant syfte begagnat sig af det nya material, som han funnit, och han har ej underkastat autobiografien

den nödiga källkritiken. Och då detta nya material ej var tillgängligt för Ranke, har jag alltså häri uppslaget till den korta granskning af Rankes och Bildts uppfattning af Kristinas personlighet, som jag här ämnar framställa.

Utan att underkasta Kristinas själfporträtt en kritisk granskning i den belysning, som brefven kasta därpå, förfar Bildt sålunda, att han *först* bygger sin grundåskådning af Kristinas väsen uteslutande på själfbiografien för att längre fram uppställa några synpunkter, som dock närmast skulle afse att belysa Kristina såsom kvinna i förhållande till Azzolino. Men Kristinas bref lämna förklaring till något mera än ett kärleksdramas förlopp; de framdraga omedelbart rent mänskliga drag i hennes personlighet, som ena och sammanfoga detaljerna i den underliga bild, Kristina med ironiens och själfmedvetenhetens styrka målar i autobiografien.

Under sådana förhållanden blir det i själfva verket samma material, som Bildt och Ranke använda för studiet af Kristinas personlighet. Bildt kritiserar ej i någon mån Rankes traditionella typ af Kristina, ty han hyser samma grunduppfattning som denne. Hvad som kan anses skilja dem åt är egentligen det sätt, hvarpå de framföra denna grundåskådning, skillnaden mellan metafysikerns och fysiologens betraktelsesätt. Det blir nu fråga om, hvilketdera åskådningssättet mest förmår begränsa det gåtfulla i Kristinas personlighet, som väl alltid förblifver i viktiga delar *sub judice.*

Det behöfver ju ej sägas, att problemets lösning i hög grad påverkas af forskarens subjektiva uppfattning af källmaterialet. Det råder dock otvetydigt liksom en stark dualism i Kristinas personlighet enligt autobiografien. Å ena sidan står ett öfvermått af själskrafter, en intelligensens decentralisation, som förvånar så mycket mera, som kvinnans andliga egenskaper alldeles fördunklas af en vetenskaplig och politisk anläggning och ett suveränt förakt för allt kvinnligt. Men å andra sidan framträder en egendomlig fysik, som fordrade föga eller intet af naturens ordning, och som fördrog hunger och törst, obetydlig sömn och hvila liksom allt detta vore fullt naturenligt. Likväl är denna fysik vacklande och svag, liksom dignande under tyngden af själens rikedom. Och denna fysiska svaghet och därmed förbunden likgiltighet för naturlifvets kraf utsträcker Kristina gärna till det erotiska området för att därvid förklara, att hon ägde en viss kraft på grund af sin viljestyrka att försaka kärlekens njutningar. Hvad Kristina förkunnar i autobigrafien är hvad jag skulle vilja kalla en disharmoni mellan hjärnan och blodet, mellan ande och kropp.

Faran ligger mycket nära att af denna säregna dualism betona endera sidan öfvervägande för att sålunda uppnå den enhet, som forskningen alltid sträfvar att nå. Tvifvelsutan är problemets lösning omöjligt, såvida forskaren skall utan granskning nöja sig med Kristinas själfporträtt. Ranke och Bildt kunna sägas framhålla hvar och en sin del af dualismen ifråga. För den förre är Kristina en metafysisk gåta, ett komplex af stridiga lynnesarter utan inre jämn-

vikt och hennes lifsöde är frukten af ett ansträngdt och öfverspändt temperaments yttringar. Däri söker Ranke förklaringen, att Kristina, trots statsmannabegåfning, endast af furstlig självkänsla och utan inre tillfredsställelse ägnade sig åt regeringsbestyren, liksom det också var i ett tillstånd af öfverretad fantasi och egen inre otillfredsställelse som Kristina hängaf sig åt religiös metafysik. Jag kommer att i det följande påpeka, att denna förklaring ej är uttömmande.

Bildt framhäfver starkare »dualismen» i Kristinas personlighet, åtskillnaden mellan hennes fysiska och psykiska natur. Men i detta fall uppehåller han sig med naturalistens och evolutionistens åskådningssätt företrädesvis vid Kristinas fysiska natur. Det ligger onekligen något nytt i denna metod, som fängslar vår uppmärksamhet. Kristina är en egoistisk nevropat, en hysterisk kvinna med intelligensens öfversvallande kraft på bekostnad af blodets styrka. Det naturliga urvalets teori är utgångspunkten för Bildts uppfattning. Kristinas abnorma fysik tjänar som exempel på, huru hänsyn till bördens företräde framför naturlig styrka och skönhet straffar sig på den efterkommande generationen. Gustaf Adolfs giftermål med Maria Eleonora af Brandenburg, en hysterisk och nervös kvinna, framtvangs sålunda mot hjärtats kraf. Af denna förbindelse utan kärlek blef Kristina en frukt, faderns och moderns afbild. »Voici donc une enfant issue d'un père au génie vaste et puissant, aux tendances esthétiques prononcées, ayant à un haut degré le gout de l'action et de la domination, et d'une mère faible et neurasthénique, enfant venue au monde difficilement, mal conformée peut-être, mal douée certainement pour les fonctions sexuelles, ce mobile souvent secret, mais toujours puissant des actions humaines!» Kristinas hysteriska nervositet förvärrades af en felaktig uppfostran, hvari ligger förklaringen till hennes oroliga lifsöde. »On a bourré son cerveau de lectures, mais personne ne lui a appris à aimer, et elle marche dans la vie dure et froide sans tendresse, sans miséricorde, sans patriotisme; en somme, une égoiste neuropathe.» Och för en nevropat kan icke fosterlandskärlek eller pliktkänsla finnas, blott fixa idéer, som genomföras med en nervös ifver utan några hänsyn. Genom att upptaga en dylik patologisk faktor söker Bildt minska gåtan i Kristinas personlighet, sådan hon själf format den i självbiografien.

Jag vill nu undersöka, om denna utväg kan bidraga till lösningen af de trenne problem, som Bildt uppställer, nämligen Kristinas jungfrulighet, religiösa utveckling och tronafsägelse. Att upptaga till behandling frågan om den roll, kärleken spelat i en människas lif, är af grannlaga natur, men då Kristina själf vidrört detta ämne för sin egen del och detsamma i Kristinas lif synes hafva spelat sin roll för daningen af hennes lifsöde, måste vi hafva rätt att uttala oss. Kristina säger själf, att hennes lidelsefulla temperament skulle gjort henne svag för kärleken och dess njutningar, därest hon ej ägt en nog stark sedlig vilja, samt erkänner, att hennes lidelsefullhet skulle, om hon ej varit kvinna, kastat henne i faror och förvillelser. Hon hade emellertid intet att ångra inför Gud, ty han hade

gifvit henne kraft att försaka kärlekens njutningar, äfven i ett lagligt äktenskap, och häri låg orsaken till att hon hyste en »naturlig» motvilja mot giftermål. Äfven hennes stolthet och högmod förbjöde henne att stå under någon mans vilja.

Utan tvifvel är denna förklaring underlig, ja, den synes innebära motsägelser, om den noga granskas. Men vi lämna detta åsido. Bildt anmärker med rätta, att denna förklaring var afsedd för offentligheten för att gendrifva allt förtal om förhållandet till Azzolino, som ofta lät höra sig i Rom. Det kunde icke falla Kristina eller någon människa in att för publikum förråda sitt lifs hemligheter, och Kristina kunde ej kompromettera kardinalen såsom en kyrkofurste. Redan med detta påstående intager Bildt en skeptisk hållning mot Kristinas ord. Denna skepticism visar sig äfven däri, att Bildt på grund af brefven till Azzolino ej vågar karakterisera arten af förbindelsen mellan Kristina och denne. Och dock borde han icke så hafva gjort. Ty han söker förklara Kristinas märkliga yttrande om viljans makt öfver hennes lidelsefullhet därmed, att sådant tal vore vanligt just hos individer, »mal doués pour l'amour. Ils aiment à mettre leur froideur au compte de la retenu plutôt qu'à celui de l'impuissance. — Tout bien considéré, la confession de Christine me semble plutôt indiquer un tempérament physiquement apathique, ce qui d'ailleurs n'exclut nullement les passions du cœur ou de la tête. *Ce que nous appelons le sang peut très bien n'y être pour rien, surtout lorsqu'il s'agit d'un sujet neurasthénique.*»[1] Men att gå ut från den förutsättningen, att Kristina ägde, enligt egen bekännelse, ett »fysiskt, apatiskt temperament», hvadan denna patologiska faktor skulle kunna förklara den platoniska roll, kärleken just därför spelat i Kristinas lif, och likväl ställa sig skeptisk i fråga om kärleksförhållandets personliga art mellan Kristina och kardinalen är ju en ren motsägelse. Men denna vacklande hållning blir en oundviklig följd af att utan egentlig kritik gå ut ifrån Kristinas självbiografi.

Hvad som först uppställer sig är frågan om Kristinas uppfattning af kärlekens begrepp. I autobiografien framträder en nästan asketisk ståndpunkt gent emot kärleken. Men på gamla dagar, ungefär samtidigt med självbiografien, skref Kristina också en samling aforismer, där kärlekens begrepp snarare är rent epikureiskt. Häri ligger en betydlig självmotsägelse. Mot den invändningen, att aforismerna vore allmänna betraktelser öfver lifvet och världen kan med fullt fog anföras, att de äga en starkt subjektiv prägel, så att Kristina ej lämnar sig själf ur räkningen, och att de tydligen äro utkast till autobiografien. Här säger Kristina, att njutningen icke vore nödvändig för kärlekens tillvaro i och för sig, men för dess fullhet. Man kunde älska utan att äga, men icke vara fullt lycklig utan att njuta af sitt föremål. Härvid åsyftar Kristina den sinnliga kärleken, ty hon tilllägger i ett omedelbart sammanhang, att »många lagar förbjuda njut-

[1] Kurs. af mig.

ningen, men ingen förbjuder kärleken.»[1] Och mera teoretiskt yttrar sig Kristina om Epikurs filosofi: »Ceux de sa secte faisaient profession de souffrir la douleur avec constance, mais de goûter aussi les plaisirs sans scrupule».[2] Huru skall man kunna vänta sig en så prägnant uppfattning hos en fysiskt svag individ? Och är icke redan motsägelsen mellan det kärlekens begrepp, som Kristina med lång lifserfarenhet bakom sig ungefär samtidigt förkunnar i autobiografien och i aforismerna, tillräcklig för oss att påstå, att en patologisk faktor ej är ägnad att förklara hennes jungfrulighet?

Detta ämne är ej uttömdt förr, än vi lärt känna förhållandet mellan Kristina och kardinalen, ty därvid framträda nya fakta, som motsäga Kristinas ord i självbiografien. Den bild, Kristina uppdragit ej blott till dess konturer i självbikten, smulas allt mer sönder. Kristinas bref fälla det sista utslaget. I dessa bref förekomma i allmänhet endast smärre yttranden, som äro uttryck för Kristinas kärlek och vänskap, men de äro som oftast ej blott chiffrerade, utan också så lakoniska, att de ej bestämdt kunna tydas af någon annan än kardinalen själf. Att därför uppställa den frågan, om kärleksförhållandet varit platoniskt eller ej, är nästan gagnlöst, liksom från historisk synpunkt utan intresse. Men så mycket är dock visst, att man ej kan bestämdt påstå, att förhållandet mellan Kristina och Azzolino omöjligen kunnat varit annat än rent platoniskt, ty i Kristinas bref finnes åtskilligt, som motsäger ett dylikt antagande. Kristina skref $^{26}/_{1}$ 1667 till kardinalen: »Je pense avoir répondu à vos chiffres par mon chiffre précédent, j'y ajouterai toutefois que mon intention est de *n'offenser jamais Dieu*, avec sa grâce, et de *ne vous donner jamais sujet d'offenser; mais cette résolution ne m'empêchera pas de vous aimer jusqu'à la mort* et puisque *la dévotion* vous dispense d'être *mon amant*, je vous dispense d'être *mon serviteur*, car je veux *vivre et mourir votre esclave.*» Den »föregående chiffer», hvarpå Christina syftar, lyder: »*Si Hamburg* n'est pas assez *éloigné de Rome* pour satisfaire *à votre cruauté* j'irai *au bout du monde pour n'en revenir jamais.*»[3] Om kardinalens bref, som härmed af Kristina besvaras, funnits i behåll, hade svarets innebörd genast varit gifvet. Men det oaktadt äro vi ej hänvisade till gissningar. Då Kristina skrifver, att hennes beslut att aldrig kränka Gud ej skulle hindra henne att älska kardinalen in i döden, och att hon därför ville, oaktadt fromheten förbjöd honom att vara hennes älskare, likväl tjäna honom i ödmjukhet, är det självklart, att hon åsyftar, att dem emellan allenast ett rent platoniskt kärleksförhållande borde råda, hvilket ej kunde kränka Gud, d. v. s. stå i strid mot den katolska kyrkans sedelag. Och då Kristina med yttrandet om Hamburgs afstånd från Rom tydligen visar, att kardinalen låtit sin belåtenhet med hennes frånvaro från Rom framlysa i sina bref,

[1] Archenholtz, Mémoires IV, Sentiments de Christine, sid. 28.
[2] Archenholtz, Mémoires IV. Reflexions sur la vie etc. de César. s. 4.
[3] De kursiverade orden äro chiffrerade.

så uppställer sig nödvändigt den frågan, om man kan anse det rimligt, att en dylik öfverenskommelse fastställes i en *brefväxling*, därest förhållandet mellan Kristina och Azzolino ägt allenast en rent platonisk karaktär. Ty huru kunde i så fall Kristina säga, att hennes beslut att ej kränka Guds vilja ej hindrade henne att ägna kardinalen sin kärlek? I början af 1667 synes kardinalen gent emot Kristina hafva intagit en kyligare hållning, hvilket framgår ur den ton af resignerad melankoli, som präglar Kristinas bref från denna tid. Kristina hotar att ej återvända till Rom och hon tillägger 15/6 1667: »Je suis au désespoir d'apprendre par vos lettres que vous vous êtez incommodé pour l'amour de moi.»

Men då Kristina talar om den fromhet, hvilken ålade kardinalen såsom en kyrkofurste att iakttaga kyskhet, så framträder härur i själfva verket en kulturbild. Det drag af antik, som renässansen ej blott i sina intellektuella intressen, utan äfven i sin sedliga åskådning framvisade, möttes af den fordran på yttre anständighet och »fromhet», som motreformationens auktoritetsjäktande tidsålder uppställde. Hvad som framgår ur Kristinas bref ådagalägger, att hennes yttrande om den roll, kärleken spelat i hennes lif, ej kan utan kritik godkännas. Ty därjämte kommer den uppfattning af kärlekens natur, som hon i aforismerna framställer, hvilken är renässansens eller individualismens, ej den katolska reaktionens. Såväl Ranke som Bildt hafva i detta särskilda fall förbiset Kristinas opposition mot den rådande reaktionen, mot »de bigotta,» såsom Kristina sade om sina samtida.[1]

Om vi sålunda ej kunna påstå, att Kristinas jungfrulighet kan äga någon förklaring ur fysiska skäl, såsom hon själf antyder, kunna vi lika litet tro henne, då hon säger, att hennes motvilja för äktenskap berodde därpå, att hon var allt för stolt och viljestark för att kunna stå under någon mans vilja. Ty hvad skola vi väl tänka, när vi se af Kristinas bref till Azzolino, att förhållandet till denne, — hvarom närmare i det följande — kännetecknas just af ett slafviskt beroende med kärlekens ödmjukhet af kardinalens kraftfulla personlighet? Det synes mig alltså vara en fåfäng, ja en falsk uppgift att med ledning af Kristinas själfbiografi på grund af patologiska skäl söka någon förklaring för hennes jungfrulighet, hvilket man frestas att göra, därest antagandet, att Kristina ägde på grund af hysterisk nevrasteni ett försvagadt fysiskt temperament, fasthålles. Kanske komma vi sanningen närmast, om vi helt enkelt antaga, att Kristina aldrig skänkt sin kärlek fullt och sant åt någon annan än kardinal Azzolino, liksom vi ej få glömma, att det kärleksband mellan dem, hvarom Kristina själf vittnar med så starka ord, aldrig bröts af årens tyngd, samt att hon ej med kyrkligt band kunde förena sig med en man, som genom celibatet ytterligare förpliktades till kyrkans tjänst.

---

[1] Se härom Archenholtz, Mémoires, IV, t. ex. Sentiments de Christine, samt Symonds, Renaissance in Italy. The catholic reaction. London 1886.

Kristinas religiösa utveckling har redan af Ranke förklarats som ett dunkelt problem, då det nämligen gäller att förklara, hvarför katolicismen just blef resultatet däraf. Kristina har ingenstädes yttrat sig om, hvarför underkastelsen under den påfliga auktoriteten skedde. Bildt bidrager ej med något nytt till belysandet af denna speciella fråga. Å andra sidan kunna vi likväl följa de olika stadier, som Kristinas religiösa utveckling genomlöpte. Men Bildt inlåter sig dock ej på en mera enhetlig framställning af detta förlopp och angifver icke närmare, hvilka dessa stadier kunna tänkas vara. Ett nytt material har Bildt att bjuda på i ett utdrag af en skrift, benämnd *Les mémoires de Christine-Alexandrine*, hvilken påträffats i det Azzolinska arkivet. Detta utdrag af de första sidorna — mera finnes ej kvar — bevisar utförligare, än hvad man förut antydningsvis känner, att Kristina redan i sin tidigare barndom var en religiös skeptiker, ty mot bibelns auktoritet ställde Kristina sitt kritiska temperament, innan hon ännu kunde hafva förvärfvat sig lifserfarenhetens mognade åskådningssätt.

Med detta kritiska temperament bragtes Kristina i harnesk mot protestantismen, såsom hon ytterligare anför i självbiografien, mindre mot läran i och för sig, än mot den ofördragsamma lutherska ortodoxien, i så mycket ett barn af medeltidsskolastiken.[1] Kristina befann sig på ett stadium af sin religiösa utveckling, då lutherdomen ej var för henne sympatisk, men långt ifrån att öfvergifva dess grundsatser drefs hon tvärtom af sitt religiösa behof till metafysiska spekulationer, hvarigenom hon bildade sig en egen världsåskådning, »une espèce de religion à ma mode.»[2]

Detta stadium kännetecknas alltså af en sammansmältning af metafysisk lärdom och en inre religiös drift. Men huru starkt personligt kynne Kristinas så att säga på egen hand formade lifsåskådning än ägde, var hon dock ett barn af sin tid och kände ett behof att ansluta sig till en trosbekännelse. Då hennes motvilja mot lutherdomen ej kunde öfvervinnas, måste hennes sympati ägnas katolicismen. Detta blef så mycket mera fallet, sedan Descartes anländt

---

[1] Ranke yttrar härvid, »dass dieser Geist der Nichtbefriedigung sich vor allem auf die religiösen Dinge wirft.» Denna psykologiska förklaring är knappast riktig. Ranke, Sämmtl. Werke. 39, s. 58.

[2] Bildt anmärker, att denna del af *Vie dédiée à Dieu* ej publicerats af Archenholtz. Härvid föreligger ett förbiseende, ty churu nämnda del saknas i Archenholtz' upplaga af autobiografien, återfinnes den dock å annat ställe, nämligen del III, 209 not. Jag har funnit att orsaken härtill beror på följande fakta. Bildt har i det azzolinska arkivet funnit originalkonceptet till *Vie dédiée à Dieu*, under det att Archenholtz begagnat sig af en afskrift däraf. Att Archenholtz ej förfarit slarfvigt vid textredaktionen och att nämnda del ej finnes i afskriften i fråga, framgår tydligt då Archenholtz, när han fann den bland sekreteraren Galdenblads papper, publicerar den »sur la bonne foi de Galdenblad. Il aurait fallu du moins indiquer l'endroit où cela ce trouvait écrit de la propre main de Christine.» Galdenblad synes hafva afskrifvit partiet från originalkonceptet, ty dess öfverensstämmelse med Bildts textredaktion är så godt som ordagrann. Ranke åberopar verkligen Galdenblad, hvilket synes hafva undgått Bildts uppmärksamhet.

till Stockholm 1649, hvarvid denne enligt Kristinas eget erkännande genom sin starka katolska religiositet väsentligen bidrog till hennes öfvergång till katolicismen.

Om dessa stadier af Kristinas religiösa utveckling efter hennes egna ord kunna anses vara säkert uppdragna, kunna vi som ett grundelement i denna utveckling spåra ett rent vetenskapligt sträfvande vid sidan af religiösa bevekelsegrunder. Kristinas metafysiska tänkande, som bildade en så väsentlig del af den religiösa åskådning, som hon följde vid bekantskapen med Descartes, fann i dennes metafysiska system ett slutgiltigt underlag. Det får ej förbises, att Descartes' mekaniska världsåskådning, som tilltalade Kristinas anlag för studiet af de exakta vetenskaperna, gaf henne mycket litet af den traditionella teologiska världsåskådningen. Men redan detta, att Descartes' metafysiska spekulationer kunde förenas med en personlig ifver för katolicismen hade säkerligen sin betydelse just därigenom, att det kunde förena Kristinas religiösa och vetenskapliga behof.

Rationalism var grunddraget i Descartes' filosofi och var sålunda ägnad att fördjupa Kristinas fria tänkande i religiösa frågor. Såsom rationalist, men ej såsom teolog, visar sig Kristina i underhandlingen 1652 med de båda jesuitfäderna om villkoren för öfvergången till katolicismen, i det hon kritiserade vissa katolska dogmer såsom stridande mot förnuftet samt föreslog påfven att medgifva henne rätt att i det offentliga förblifva lutheran, men i det enskilda katolik. Hvad se vi då i Kristinas religiösa utveckling annat än personlighetens utpräglade individualitet? I denna personlighet låg innerst ett kritiskt temperament, som stadgades genom ett själfständigt metafysisk tänkande. Först och främst var Kristina städse genom sin uppfostran, ordnad efter Gustaf Adolfs föreskrifter enligt gamle Pehr Brahes renässansideal af adelsmannen i statens tjänst, och sedermera genom egna studier af antikens språk och litteratur en humanist, som fri från teologisk doktrin-visdom bragtes i harnesk mot den trångbröstade lutherska skolastiken.

Kristinas öfvergång till den romerska kyrkan visar alltså, att här ej var fråga om doktriner eller dogmer, utan i första rummet en inre hjärtats sak. Kristinas rationalism stod städse vid sidan af en stark religiositet, som ej tog sig uttryck i en yttre form af anständighet och fromhet, utan i en orubblig tro på Försynens ledning af människans och folkens öden.[1] Katolicismen och lutherdomen äga redan i sina innersta grundsatser en så väsentlig åtskilnad sinsemellan, att Kristinas val mellan dessa trosriktningar ej bör ses uteslutande, såsom äfven Ranke gör det, från synpunkten af den lutherska ortodoxiens oförd ragsamhet och den auktoritetsmässiga katolska reaktionen. På gamla dagar synes Kristina i hög grad prisa det katolska dogmsystemet, men detta åskådningssätt ägde hon icke vid trosombytet. Denna synpunkt måste fasthållas, ty eljest ligger den faran till. hands att i likhet med Ranke och Bildt göra frågan

[1] Jfr. härom närmare Weibull, Om Chanuts memoirer. Hist. Tidskr. 1888, s. 143—45.

om Kristinas underkastelse under den påfliga auktoritetens ofelbarhet till en grundfråga, som gör Kristinas trosombyte till en olöslig gåta. Vi böra tvärtom fasthålla, att Kristina ej förnekade sitt rationalistiska åskådningssätt, och att hennes försök att förmäla detta åskådningssätt med påfvens kraf på obetingad anslutning till det katolska dogmsystemet ej kan anses vara en dagtingan med hennes öfvertygelse, ty i detta fall hade vissa dogmer för Kristina endast en formell giltighet. Den påfliga auktoriteten ägde därför för Kristina endast en yttre betydelse. Vi måste kasta traditionen från Rankes dagar öfverbord och söka framhålla det mänskligt sanna i Kristinas personlighet och erkänna, att Kristinas trosombyte var en hjärtats inre, fördolda sak, en tillfredsställelse af hennes religiösa behof. Men det ligger i sakens natur, att en förklaring af detta behofs grunder ej kan lämnas, då de yttre inflytelser, som inverka på själsutvecklingen, äro fördolda. Måhända är det just därför som Kristina med tystnad förbigår motiven till trosombytet; hon kunde ej vänta sig, att eftervärlden skulle göra frågan om underkastelsen under den påfliga auktoriteten, det största och det centrala momentet i det katolska dogmsystemet, till en sådan hufvudfråga, som den för visso aldrig var för henne. Vi kunna ju godkänna det gängse antagandet, att Kristina särskildt tilltalades af det katolska kultväsendets skönhet, då Kristina lifligt uttalar sitt ogillande af den lutherska kultens stränghet. I detta fall tillägger Bildt: »Les sujets neurasthéniques se laissent encore de nos jours facilement impressionner par les pompes religieuses du catholicisme» Men en dylik patologisk faktor kan endast tjäna som ett sannolikhetsbevis med godtyckligt värde.

Bevekelsegrunderna till Kristinas tronafsägelse liksom det faktiska förloppet däraf ligga i öppen dag genom Weibulls noggranna forskningar. Utan att anföra denne forskare ansluter sig Bildt till honom och betonar med rätta, att trosombytet blef den nödvändiga förutsättningen för tronafsägelsen, hvilken grund Kristina själf angifvit såsom det *enda* skälet i sina bekanta anmärkningar till de Prades historia. Likaledes är det fullt riktigt, att Bildt framhåller Kristinas vetskap om det motstånd och den ovilja, som skulle möta henne från alla håll, därest hon öfvergick till den romerska kyrkan, hvilket allt bevisar fastheten i Kristinas öfvertygelse liksom det förklarar den försiktighet, hvarmed Kristina gick till väga för att genom hemlighållandet af sina religiösa planer trygga sin åtkomst till det tilltänkta underhållet. Detta förhållande bekräftar Kristina själf i randanmärkningarna.

Kristinas förhållande till Karl Gustaf kan ej af forskningen framhållas som någon drifvande faktor till tronafsägelsen. Bildt talar om, att denna *underlättades* genom befrielsen ur den »delikata ställning», Kristina intog till Karl Gustaf i giftermålsfrågan. Ständerna hade visserligen begärt för tronföljdens tryggande, att Kristina skulle förmäla sig, men hon förekom detta genom att genomdrifva tronföljd åt Karl Gustaf. Kristinas rättsliga ställning mot hennes

folk var därmed gifven. Hennes personliga förhållande till Karl Gustaf var likaledes klart, då hon brutit alla band med honom. Hon kunde därför icke anses befinna sig i någon oklar ställning. Kristinas ord må därför ej betviflas, när hon i randanmärkningarna till de Prades historia säger, att det ej vore sant, att någon vore djärf nog att tvinga drottningen till äktenskap; i så fall kunde ju Kristina 1651 vid återtagandet af tronafsägelsen såsom vilkor begagnat tillfället att af ständerna fordra, att de lämnade henne i fred för giftermålsfrågan. Och beträffande sitt förhållande till Karl Gustaf motsätter Kristina sig på det allvarligaste det påståendet, att giftermålsfrågan spelat någon roll i tronafsägelsen. Hon gör saken till på sin höjd en maktfråga, i det att hon understryker de Prades berättelse, att Karl Gustaf med sorg såg sig utesluten från rådet iföljd af drottningens obenägenhet att dela makten med honom, och »då hon icke kunde besluta sig för att dela den, öfvergaf hon den helt och hållet». Så sent som 1654 kan giftermålsfrågan gifvetvis icke hafva spelat den ringaste roll.

Det kan på allvar ifrågasättas, om den från Ranke uppkomna traditionen, att tronafsägelsen skulle kunna förklaras äfven af brist på fosterlandskärlek och pliktkänsla, är värd att förfäktas. Bildt gör det visserligen på det kraftigaste. »L'amour de son pays, de son peuple? Hélas! on avait oublié d'inspirer à Christine ces grands sentiments; on avait négligé de lui apprendre à aimer. On avait cultivé son esprit et laissé son cœur se dessécher. — Le sentiment du devoir? Existe-il seulement pour les névropathes? Ceux-ci connaissent, au contraire, un autre »impératif catégorique», pour employer la formule de Kant; c'est l'idée fixe. Une fois là suggestion acceptée, soit d'eux-mêmes, soit d'autrui, ils poursuivent avec une redoutable ténacité leur but, quitte à l'abandonner dès qu'ils l'auront atteint. Mais, coûte que coûte, il faut que l'idée fixe se réalise.»

Äfven i andra afseenden har Bildt intet nytt att anföra utöfver den traditionella uppfattning, som Ranke skapat, och genom att upptaga en patologisk faktor söker han blott förstärka densamma. Men för att på ett enligt min åsikt sannare sätt bedöma tronafsägelsens personliga bevekelsegrunder måste vi söka förstå den *politiska* karaktären i Kristinas personlighet, hvilket moment förbigås af Ranke och Bildt. I brefven till Azzolino afslöjar Kristina denna sida af sin personlighet. Öfverallt framträder hennes genialitet, då det gäller att med sakkunskapens styrka förstå de politiska förhållandenas art, och liksom hon i detta afseende teoretiskt sedt äger de vida vyernas skärpa, saknade hon den förmåga att fatta och utföra beslut, som endast det praktiska, lugna förståndet kan gifva. Såväl i sina egna affärer som i försöken att aktivt deltaga i världshändelserna kunde hennes starka politiska intresse aldrig förmå henne att afhålla sig från ett område, där hennes begåfning ej förmådde komma till sin rätt. Kristina framträder som politikern, icke statsmannen, och däri, att kardinal Azzolino genom sitt praktiska temperament och sin onekligen öfverlägsna personlighet helt och hållet gestaltade

Kristinas lifsöde, reglerande detta med sin vilja, visar sig Kristina i första rummet såsom kvinna, icke statsman. Sålunda spåra vi tydligt ett motsatsförhållande mellan kvinnan och politikern i hennes personlighet, och i detta förhållande lefde Kristina hela sitt lif. Det förundrar oss icke då att Kristina föll ett offer för den självmotsägelse i hennes personlighet, som hon i randanmärkningarna till de Prades historia själf, om ock antydningsvis, erkänner, nämligen ett subjektivt sträfvande att vara sig själf på tronen och en stor oförmåga att häfda denna position.

Med detta ur Kristinas bref framgångna lefvande intryck af hennes politiska personlighet, kunna vi lätt förstå hvarthän Kristina syftar, när hon i autobiografien talar om kvinnans och sin egen oförmåga att fylla tronens plikter. Ranke och Bildt hafva förbigått det yttrande, som hon härvid fäller, och som jag därför återgifver.

»Mon sentiment est que les femmes ne devraient jamais régner et j'en suis si persuadée que j'aurais été sans doute tout le droit de succession à mes filles si je me fusse mariée. Car j'aurais sans doute plus aimé mon Royaume que mes enfants et c'est le trahir que de permettre que la succession tombe aux filles. Je dois être crue d'autant plus que je parle contre mon propre intérêt. Mais je fais profession de dire la vérité à mes dépens. Il est presqu'impossible qu'une femme se puisse acquitter dignement des devoirs du Trône, soit qu'elle gouverne pour elle-même, ou pour son pupile. L'ignorance des femmes, la faiblesse de leur âme, de leur corps et de leur esprit les rendent incapables de régner. Tout ce que j'ai vu, dans les Histoires et dans le Monde, de femmes, qui ont régné ou qui ont fait le semblant, se sont rendues ridicules qui d'une manière, qui d'une autre. Je ne m'en exempte pas et suis prête de faire remarquer mon défaut dans la suite, s'il y en a en moi. Toutefois s'il y a jamais eu des femmes qui ont réussi à s'acquitter dignement de leur devoir on ne doit pas compter là-dessus. Ces exemples sont si rares. Toutefois ma propre experience m'a bien appris que le défaut du sexe est le plus grand de tous les défauts.»[1]

När Kristina i sin ålders höst sålunda ser tillbaka på den tid, då hon satt på Sveriges tron, sker detta med en resignerad självbekännelse. Hon uttalar ingen ånger öfver tronafsägelsen, kanske mest därför, att hon vidgår, att hon ej varit ägnad att styra ett rike, ja, Kristina vill icke ens räkna sig bland de få kvinnor, som fyllt tronens plikter. Kristina lofvar att ifråga om sina fel och brister i detta fall yttra sig vidare i biografien; hon afslutade den emellertid aldrig. Kvinnan vore icke lämpad för statsgöromål, och »könets fel» vore det största af alla fel. Men genom studiet af Kristinas bref framträder hennes politiska karaktär i full öfverensstämmelse med självbikten. Kristina är kvinnan, icke statsmannen, trots en sällsynt politisk begåfning, och häri framträder just det drag af kvinnlighet, hvarom Kristina talar. Kristinas karaktär präglas af den

[1] Archenholtz, Mémoires, III, s. 67 f.

alla skrankor, som stodo i vägen för dess utveckling.

Huru besannas icke detta af de bästa källor! Den 7 aug. 1651 anförde Kristina i rådet för tronafsägelsen följande skäl: Fädernes-landets bästa att det i spetsen för styrelsen finge en man, att arfriket tryggades och att drottningen själf kunde få njuta lugn och ro.[1] Samma tankegång möter i randanmärkningarna, då Kristina som skäl för den 1651 återtagna tronafsägelsen anför: »Elle navait pas fait encore tout ce qu'elle voulait faire pour le bien de l'État et cette raison fût celle qui lui fit différer une si grande resolution.»

Det synes mig, att Kristina i fråga om bevekelsegrunderna till tronafsägelsen tränger till en närmare förståelse. Ödet hade ställt henne på en plats, där hon kände sig som en andlig eremit, och forskningen må besinna sig, när den mot Kristina framkastar påståendet om frånvaro af fosterlandskärlek och pliktkänsla utan att först hafva tagit hänsyn till det rent mänskliga i hennes personlighet, som hon ej förmådde tygla under statens kraf. Rätt förstådda tala äfven Kristinas bref om hennes fosterlandskärlek, och Weibull har i sina studier sökt påvisa, att vi icke äga skäl att påstå, att Kristina sökt regera sig från sitt rike.

Bildts generella uppfattning af Kristinas fysik såsom präglad af hysterisk nevrasteni kan i och för sig äga skälig grund. Men vi hafva sökt bevisa, att en patologisk faktor åtminstone ej förmår sprida något ljus öfver Kristinas lifsöde. Och då detta naturalistiska åskådningssätt sträfvar att förstärka en på metafysisk grund uppbyggd och i mycket felaktig tradition utan att först underkasta denna tradition nödig kritik, framträder alltså ett bristfälligt moment i forskningen.

* * *

Kristinas bref äga i första rummet ett stort psykologiskt värde, emedan hon här omedelbart karakteriserar sig själf, målar konturerna till sitt självporträtt med så starka färger, att forskningen kan skingra i väsentliga delar den gängse traditionen. Att i detalj påvisa, hvad vi ofvan antydningsvis omnämnt, tillåter ej utrymmet. Men såsom ett grunddrag i Kristinas väsen framhålla brefven hennes utomordentliga intelligens, som ej motsvaras af någon egentlig praktisk förmåga, och af detta faktum framgår en svaghet, som behöfver ett yttre stöd för att hålla sig uppe. Därför kunde Kristina betrakta kärleken och vänskapen till Azzolino som ett lifsvilkor och erkänna, att detta kärleksband ej hade samma värde för kardinalen som för henne själf. Redan 1656 knöts det först af döden brutna förhållandet mellan dem, och sedan 1659 öfvertog kardinalen vården

---

[1] Weibull, anf. arb., H. T. 1887, s. 163.

af Kristinas ekonomi och utrikesaffärer. Hans vilja var hennes lag; Kristina lefde sålunda ej odeladt sitt eget lif, ty hon behöfde behärskas af en ej blott intellektuellt jämbördig, men äfven praktiskt sedt öfverlägsen personlighet.

För Kristina och delvis äfven för Sveriges historia utgöra brefven viktiga källor, hvarvid dock många af dem äro betydelselösa.

Kristinas förhållande till Sverige, hvilket grundades på hennes vid tronafsägelsen tillerkända rätt till underhåll från vissa svenska provinser, återspeglas noga i hennes bref till Azzolino liksom äfven af den utmärkta framställning, som Bildt ur andra källor hämtar. Att den beräknade underhållssumman af 200,000 rdr. aldrig utföll till fullo, har icke sin grund allenast i Sveriges i synnerhet genom Karl Gustafs krig försvagade finansiella ställning. Afsägelseaktens bestämmelser voro ingalunda fullständiga. Från staterättslig synpunkt ligger olägenheten af provinsernas fulla afsöndring från den statliga förvaltningen däri, att den högsta förvaltningen ej skulle förestås af en efter Kristinas fria val utsedd man, utan af en af henne ur rådet utsedd generalguvernör, som skulle iakttaga, att den svenska statens rätt ej kränktes men på samma gång omhändertaga Kristinas intressen. Men dessa intressen och statens kunde ej sammanfalla, och generalguvernören kunde därför ej utan stor svårighet tillgodose drottningens fulla rätt. Därtill kom det personliga momentet, att generalguvernören Seved Bååt såsom medlem af rådet tillhörde den fraktion, som slöt sig till De la Gardie, och denna anslutning betingades isynnerhet af Bååts önskan att vinna inträde i regeringen såsom riksskattmästare. Af Kristinas bref framgår, att rådet var deladt liksom i tvenne partier, det ena för, det andra mot rikskanslerens fientliga politik mot Kristina. Kristina uttalar lifligt sitt missnöje med generalguvernörens hållning mot henne.

Administrationen af underhållsländerna var ej ens i afsägelseakten ordnad efter någon enhetlig plan. De särskilda guvernörernas beroende af generalguvernören var ingalunda klart fastställdt, ej heller voro dessa skyldiga att svara för en bestämd årlig summas inleverering. Generalguvernörens påstående, att han blott ägde ett nominellt chefskap, saknade sålunda icke skäl för sig. Egennyttan och godtycket hade fritt spelrum. Den bristfälliga administrationen förvärrades ytterligare i synnerhet sedan Kristina 1661 kontraherat med bankiren Manoel Texeira. i Hamburg att denne skulle af uppbörden från underhållsländerna årligen redovisa 107,000 rdr., enär Texeira, för att kunna fullgöra denna skyldighet, ofta ingrep i förvaltningen utan att åtspörja generalguvernören. Och då Kristina själf gjorde detsamma ofta nog, framträda i ännu högre grad förvaltningens brister.

Genast vid sin ankomst till Rom möttes Kristina af ekonomiska svårigheter. Hennes tanke var, icke att reformera administrationen, men att sälja sin rätt till underhållsländerna åt den svenska kronan. Statskassan var dock tom. På diplomatiska omvägar sökte Kristina af Frankrikes förhållande till Sverige anlita allehanda ekonomiska medel, bl. a. att förskaffa Sverige subsidier, som kunde

tjäna till inlösning af underhållsländerna. Så följde tiden 1656—1660, då Kristina jäktades af en orolig planlöshet i sitt förhållande till det franska hofvet och kardinal Mazarin, en tid af bitterhet och missräkningar, hvarunder hennes finanser blefvo allt mer förvirrade. Det var visserligen en god utväg att 1661 afsluta kontraktet med Texeira, men grundfelet låg i förvaltningen, och pengarne inflöto därför ej så, att Texeira kunde fullgöra sina åtagna skyldigheter.

Kardinal Azzolinos vilja visar sig nu i en ny plan, som han lät Kristina antaga, nämligen att arrendera ut underhållsländerna för att sålunda tvinga arrendatorerna till utbetalande af en bestämd summa. Det gällde att göra det bästa möjliga af hvad man måste behålla. 1665 afsändes italienaren Lorenzo Adami till Sverige, och Kristinas resa det följande året gick ut på att medverka till genomförandet af det nya systemet i förvaltningen. Kristinas bref innehålla dock föga till belysandet af detta ämne, det är Adamis bref som bilda det egentliga materialet. Kristina måste stanna i Hamburg och där intaga en mera afvaktande hållning. Adami lyckades dock i det stora hela med sitt värf; regeringen ställde sig fientlig mot det nya systemet, emedan dess rent privata karaktär i följd af arrendatorernas oberoende af generalguvernören stred mot den statsrättsliga uppfattning, som genomgår afsägelseakten.

Från arrendefrågans synpunkt ägde Kristina de största skäl för resan till Sverige 1667, ty i Stockholm hade hon dels kunnat bringa Adamis kontrakt till verkställighet, dels genom en klok taktik öfvervinna regeringens motstånd och genom personlig kraft aflägsnat alla misshälligheter med regeringen. Nu ägde Kristina icke dessa egenskaper. Hon förlorade tvärtom i Norrköping all självbehärskning och flydde hals öfver hufvud ur landet. Man vet icke, hvad man skall säga vid läsningen af det första brefvet till Azzolino efter återkomsten till Hamburg, då Kristina skrifver, att hon i Norrköping justerat kontrakten, så godt sig göra läte *dans une si grande hâte* och att Adami skulle *dans peu de jours* reda ut det lilla som fattades, samt att Texeira skulle bli i stånd att leverera de kontraktsenligt bestämda 107,000 rdr! Emellertid inträffade intet af allt detta.

Hvad, som sålunda, mycket genom Kristinas eget förvållande, i arrendefrågan misslyckats förorsakade, att hon gjorde ett försök att genom Rosenbach hos 1668 års riksdag föreslå inköp af underhållsländerna för $1^1/_2$ million rdr., som kunde tagas af de subsidier, Sverige genom anslutning till trippelliansen kunde vinna. Med bytet af Bremen mot underhållsländerna afsågs allenast en panträtt som säkerhet för summans erläggande. Det är kändt, att Kristina ej antog de villkor, som sekreta utskottet för bytet föreslog. Det blef så, att de svenska provinserna vid Kristinas afresa i okt. 1668 till Rom voro utarrenderade.

Af Kristinas med full uppriktighet skrifna bref framgår att med hennes ständigt förnyade kraf på fri religionsutöfning i Sverige afsågs att kunna vistas i Sverige en längre tid för att personligen kunna

ordna affärerna. På Kristinas tid funnos inga katolska kyrkor i Sverige; det må därför ej förvåna, att hon i likhet med de främmande sändebuden ville fira sin gudstjänst med egen präst. Men resan till Sverige 1666 stod äfven i förbindelse med riksdagens öppnande, och det är att märka, att Kristina aldrig i ett eventuellt afslag på sin genom Stropp framställda begäran om religionsfrihet såg något hinder att infinna sig, blott riksdagen sammankom.

Resan 1666 företog Kristina icke i afsikt att för beständigt vistas i Sverige, blott för att ordna affärerna. Först hade Kristina med begäran om religionsfrihet endast önskat att en längre tid kunna personligen reda ut affärerna för att sedan återvända till Rom, men senare uppstår den tanken, att, om religionsfrihet beviljades, »för lifvet» stanna i Stockholm Men härvid synes mig Kristinas bref närmast angifva ett hot mot kardinalen, ty denna tanke infaller med början af 1667, då kardinalen af något skäl intager en kylig hållning mot Kristina. Men förhållandet mellan dem var för starkt för att Kristina själf åtminstone skulle kunna bryta det. Regeringens farhågor voro väl ej alldeles ogrundade, så mycket mera som 1667 den mest intima vänskap rådde mellan Kristina och Ludvid XIV, som gifvit Pomponne i uppdrag att föra Kristinas talan inför regeringen, som på grund häraf blef så mycket mera fientligt stämd mot Kristina.

Kristinas bref bestyrka det kända faktum, att hon ansåg det omöjligt att i Sverige befrämja motreformationen. Hon ber kardinalen lugna jesuiterna i denna sak, och när hon för en gångs skull uppmanar påfven att på den katolska restaurationen i Sverige årligen depensera lika mycket som kardinal Chigi kostat på sina hästar och hundar, skedde detta i Helsingör då Kristina, innan hon skulle beträda Sveriges jord, möttes af »un édit effroyable en Suède contre les catholiques», hvarigenom hon råkade i ett dåligt lynne.

Det är icke så lätt att med ledning af Kristinas bref afgöra, hvilken väg planerna på tronens återförvärf verkligen gingo. Det har sin betydelse, att Kristina i de förtroliga brefven till Azzolino har så litet att säga om detta ämne. Kristina omtalar för kardinalen, att Karl XI var sjuklig och knappt syntes äga långt lif framför sig, men därvid gör hon upprepade gånger ingen annan reflexion än den, att hon hoppades, att konungen med åren skulle bli starkare. Något sådant väntar man väl ej från en tronpretendent i en hemlig brefväxling? Kristina synes däremot mer än behöfligt fria till folkgunsten och antyder, att hon af folkets stora tillgifvenhet ville begagna sig mot regeringen. Vi kunna bestämdt påstå, att under Karl XI:s lefnad och dynastiens bestånd Kristina ej hade några planer på tronen, men att detta dock vore sannolikt i fall Karl XI skulle dö i tidiga år. Fryxells kända påstående, att Kristina reste från Rom 1666 just i afsikt att företaga en statskupp och att begäran om religionsfrihet framställdes i förhoppning om afslag för att däraf finna ett tjänligt agitationsmedel, är fullkomligt falskt. Det

bref, Fryxell (X,283,286) härför åberopar, är nämligen af honom själ: vårdslöst återgifvet att det blifvit tolkadt tvärt emot dess verkl innehåll.

För Sveriges historia äga Kristinas bref ett stort värde däri nom, att de innehålla skarpsinniga uttalanden om Sveriges inre t stånd, dess förhållande till främmande makter och den kritik, s Kristina lämnar angående förmyndareregeringens politik, såsom fråga om Bremerkriget och 1666 års neutralitetsförklaring. Liks Pomponnes ministerbref lämna äfven Kristinas bref bidrag till l lysandet af mera allmänt politiska frågor. Bremerkriget, som fördes så godt som inför Kristinas ögon, är för henne ett sorgesp vittnande om Sveriges förfall och innebärande den faran, att tyska furstarne skulle lyda uppmaningen från Wienerhofvet att ja svenskarne ut ur Tyskland (s. 229 m. fl. st.) Det är märkli i huru hög grad häfdatecknaren Carlsons teckning af Sveriges in och yttre ställning stämmer väl öfverens med Kristinas ord, om blott härvid ihågkomma, att den pessimistiska synen på Sverig framtid hos Kristina präglas närmast af hennes subjektiva kynn som ej kunde förlika sig med ett nytt politiskt system, hvilket anslöt sig till traditionerna från »drottning Kristinas tid», såsom h med självbelåtenhet yttrade.

Men i hela sin lysande glans framträder Kristinas diplomatisk geni i kritiken af den politik, som genomfördes af Pomponne och d la Gardie, hvarigenom Sverige med 1666 års neutralitetsförklarin anslöt sig till Frankrike. Ty, säger Kristina, (s. 185 m. fl. st. Frankrike och Holland voro i ett starkt samförstånd, men då Ho land var Sveriges farligaste motståndare till sjös och då Frankrike just samförstånd med Holland föreslagit och i enlighet med dess och äfve sina planer utverkat neutralitetsförklaring i kriget mellan Frankrike–Holland och England, hade Sverige gått sin fiende Hollands ärender Hade Frankrike ej varit förbundet med Holland, hade den fransk vänliga politiken varit fullt riktig. Kristinas tanke var, att Sverig för bevarandet af sitt tyska välde skulle så långt möjligt stå på vän skaplig fot med Österrike — en uppfattning, som onekligen bä skarpsynthetens prägel, men tyvärr allt för litet låg till grund fö den svenska politiken under storhetstiden — prägel, men tyvärr all för litet. Och, fortsätter Kristina, om regeringens mening var att genom den vid krigets slut uppkomna situationen kunna afveckla det tvetydiga läget, så vore denna förutsättning felaktig, emedan Holland under alla förhållanden skulle bibehålla sin mäktiga ställning, hvilken Sverige sålunda endast bidragit att stärka. I bedömandet af det internationella världsläget är Kristina en mästare, mod Rankes universella åskådningssätt och vida vyer.

Kristinas bref äro därjämte synnerligen viktiga för påfvedömets historia för klargörandet af skvadronens, de spanska och franska kardinalpartiernas inbördes ställning vid 1667 års konklav.

* * *

Till redaktionen af Hist. Tidskr. har såsom recensionsexemplar öfversändts tvänne särtryck ur Preussische Jahrbücher 1899, hvari D:r Emil Daniels lämnar en utförlig anmälan af Bildts arbete. Daniels nöjer sig med ett allmännare referat af arbetets innehåll, men då han härvid mest ägnar sin uppmärksamhet åt Kristinas privata lefnadsförhållanden, resor m. m., har hans anmälan mindre intresse, då det gäller att besvara viktigare vetenskapliga, historiska spörsmål. Han inskjuter dock flerestädes en mera subjektiv uppfattning, hvilken jag i många punkter ej kan biträda. Daniels räknar Bildt till en förtjänst framför Ranke, att han »såsom den förste» tager »en patologisk faktor med i räkningen», hvarigenom Bildt skulle kastat ett större ljus öfver Kristinas lifsöde än Ranke. Daniels söker förklara öfvergången till katolicismen så, att Kristina af fysiologiska (!) skäl ägde förkärlek för »celibatets och nunnornas kyrka» (bd. 96, s. 397). Han hyser dessutom angående orsaken till tronafsägelsen en, enligt min mening oriktig uppfattning, framför allt därigenom att han antager att tronafsägelsen i hög grad berodde på fysiologisk motvilja mot äktenskap (bd. 96, s. 396). Om Kristinas förhållande till Azzolino antager han motsatsen till hvad jag ofvan yttrat. Daniels går längre än Bildt själf åsyftat. Likaledes misstager han sig tvifvelsutan, då han i Kristinas resa till Sverige 1667 spårar planer till en statskupp. Flera andra yttranden borde bemötas, men utrymmet är för länge sedan allt för hårdt anlitadt.

L. M. Bååth.

Öfversikt af Tidskrifter

och andra periodiska publikationer.

Arkiv för nordisk filologi. Ny följd. Bd 13: H. 1. B. Kahle, Das christentum in der altwestnordischen dichtung. — S. Bugge, Bidrag til den germanske Heltedigtnings Historie. 1. Begyndelsen af Volsunga saga. — J. Jónsson, Raknaslóði = Ragnarsslóði. — E. Hellquist, Några svenska ortnamn. — M. Kristensen, Anmälan av »Alf Torp og Hjalmar Falk: Dansk-norskens lydhistorie med særligt hensyn paa orddanelse og bøining». — F. Detter, Anmälan av Ernst Siecke: Die Urreligion der Indogermanen. — R. G:son Berg, Ett fall av attraktion. — A. Kock, En notis.

Meddelanden från Nordiska Museet 1898. Tr. 1900. J. P. Wallensteen, Ett bondbröllop i Danderyds socken i Uppland 1786. Med. af E. Hammarstedt. — O. Sirén, Om kopparsticksamlingar. Deras betydelse och deras ordnande.

Meddelanden från Svenska Riksarkivet utgifna af C. T. Odhner. 24. Årsberättelse för år 1899. — Handlingar rörande landsarkivet i Vadstena. — E. K:son Leijonhufvud, Utredning angående den 1686 tillsatta lagkommissionens i riksarkivet förvarade lagförslag och öfriga handlingar. 1. Konunga-, giftermåls-, ärfda-, jorda-, byggninga-, handels- och utsökningsbalkarna.

Nordisk Tidskrift för Vetenskap, Konst och Industri. Utg. af Letterstedtska Föreningen genom Oscar Montelius. 1900, 4. J. Bing, Holberg, Rostgaard og Montaigu. Gjennembruddet hos Holberg 1716—1722. — Y. Nielsen, Norges land och folk. — Aa. Friis, A. D. Jörgensen. — 5. G. Göthe, Gustaf Upmark. Med 1 porträtt. — K. Zilliacus, Kanada såsom mål för emigranter från den europeiska Norden. — G. Nordensvan, Några konstintryck från Paris.

Ord och Bild. Månadsskrift utgifven af Karl Wåhlin. 1900, 5. L. M. Bååth, Drottning Kristina. — 6. G. Göthe, Peter Paul Rubens. — 7. O. Levertin, En aristokratisk tidningsskrifvare och hans familj. Bilder från Gustaf III:s tid. — 8. K. Larsen, Det danska folket under 1864 års krig. Ett föredrag hållet i Stockholm, Upsala och Lund våren 1900.

Personhistorisk Tidskrift. 1900. Årg. 2: H. 2. Utdrag ur Carl Hugo Hamiltons dagbok år 1744. [Medd. af F. U. Wrangel.] — N. v. Dardel, Stockholms öfverståthållare (forts.) + 3 portr. — N. v. Dardel, Två Karoliner + 2 portr.

Statsvetenskaplig Tidskrift. 1900. Årg. 3: N:o 2. P. E. Fahlbeck, Kielerfredens artikel IV. — S. Flodström, Thiele's proportionella valmetod. — 3. R. Törnebladh, Anteckningar om praxis vid gemensamma voteringar inom riksdagens kamrar. — L. Widell, Svenska statens utgifter 1850—1897.

Dansk Tidsskrift. 1900, juli. Fr. Meidell, En skaansk-dansk Familiehistorie. Efter trykte og utrykte Aktstykker fortalt.

Ateneum. Internationell, illustrerad tidskrift för literatur, konst och spörsmål af allmänt intresse utgifven af Wentzel Hagelstam. 1900, H. 2. A. Mörne, Göran Magnus Sprengtporten. En karaktäristik.

Finsk Tidskrift. Utg. af M. G. Schybergson och R. F. v. Willebrand. 1900, 5. J. Ahrenberg, Praktväfnaderna i Åbo slott under Johan III:s tid. — 6. Ständernas petition angående missriktningar i landets förvaltning. Af E. F. — I bokhandeln: G. Cederschiöld, Om Erikskrönikan, anm. af H. G—s.

Skrifter utgifna af Svenska Literatursällskapet i Finland. 45. Förhandlingar och Uppsatser. 13. 1899 [Tr. 1900]. A. Hultin, Ernest Gestrinius, En finsk vitterlekare från stora ofredens tid. — Några bref från början af 1600-talet. Medd. af A. Thesleff. (Brefven röra hufvudsakligen medlemmar af familjerna Horn, Bjelke, Brahe, Banér, Bååt o. Oxenstjerna). — C. v. Bonsdorff, Åbo akademis förvaltning 1640—1713.

Baltische Monatsschrift. 1900, Mai. Fr. Bienemann jun., Ein Tumult in Dorpat anno 1641. — Zur Geschichte der livländischen Privilegien.

Mittheilungen aus der livländischen Geschichte. Bd 17: H. 3. Zur Geschichte der livländischen Ritter- und Landschaft. Briefe und Aktenstücke. Herausgegeben von Fr. Bienemann jun.

Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde der Ostseeprovinzen Russlands aus dem Jahre 1899. [Tr. 1900]. A. Buchholtz, Ueber den Zeitpunkt, wann der im April 1700 in Livland eingeführte schwedische Kalender abgeschafft und der alte (russische) Styl wieder eingeführt wurde. — K. v. Löwis of Menar, Nachforschungen nach dem Grabe des Vikingerkönigs Ingwar von Schweden in Estland.

Brandenburgia, Monatsblatt der Gesellschaft für Heimatskunde der Provinz Brandenburg zu Berlin 1899. Jahrg. 8. G. Albrecht, Denkmale und Erinnerungen an die Schwedenzeit in der Mark.

Deutsche Litteraturzeitung. 1900, 33. Erkebiskop Henrik Kalteisens Kopibog. Udg. ved Alexander Bugge, anm. af F. Arnheim. — 34. K. Beyerle, Konstanz im dreissigjährigen Kriege, anm. af Karl Jacob. — 36. N. Wimarson, Sveriges krig i Tyskland 1675—1679, anm. af Dietrich Schäfer.

Forschungen zur Brandenburgischen und Preussischen Geschichte 1900. Bd 13: H. 1. W. Ribbeck, Der Grosse Kurfürst in den Jahren 1673 und 1674 (nach Berichten des hessischen Agenten Lincker). — H. Prutz, Preussische Geschichte. Bd 1—2, anm. af O. H. — F. Hirsch, Brandenburg und England 1674—1679. 1—2, anm. af F. Arnheim.

Historische Vierteljahrschrift. Herausgegeben von Gerhard Seeliger. Jahrg. 3. 1900, 3. L. Schmidt, Die Hermunduren. — J. Krebs, Zur Beurteilung Holks und Aldringens. — Kleine Mitteilungen. — Kritiken. — Nachrichten und Notizen. — O. Masslow, Bibliographie zur deutschen Geschichte.

Historische Zeitschrift. Herausgegeben von Friedrich Meinecke. XXXXIX, 1. A. Stern, Gneisenau's Reise nach London im Jahre 1809 und ihre Vorgeschichte. — R. Fester, Über den historiographischen Charakter der Gedanken und Erinnerungen des Fürsten Otto v. Bismarck. — Miscellen. — Literaturbericht (Hanserecesse von 1477—1530, bearbeitet von Dietrich Schäfer. Bd 6, anm. af Keussen; E. R. Daenell, Geschichte der deutschen Hanse in der zweiten Hälfte des 14. Jahrhunderts, anm. af K. Kunze). — Notizen und Nachrichten. — 2. L. Friedländer, Der Philosoph Seneka. — O. Fischer, Dr. Laurenz Hannibal Fischer und die Auflösung der deutschen Flotte 1852 bis 1853. — Literaturbericht. — Notizen und Nachrichten. — Erklärung.

Mittheilungen aus der historischen Litteratur. 1900, 3. Hansisches Urkundenbuch. Bd 5. 8, anm. af J. Girgensohn.

Mitteilungen des Vereins für Geschichte der Stadt Meissen. Bd 5: H. 2. (1899). P. Markus, Meissen zur Zeit des dreissigjährigen Krieges. (Schluss.)

Mitteilungen vom Freiberger Altertumsverein. H. 35. 1898. [Tr. 1899]. Knauth, Aktenstücke zur dritten Schwedenbelagerung der Stadt Freiberg.

Römische Quartalschrift für christliche Alterthumskunde und für Kirchengeschichte. 1900. Jahrg. 14: H. 1—2. Christine de Suède et le cardinal Azzolino, anm. af Buschbell.

Sitzungsberichte der philos.-philol. und der histor. Classe der k. b. Akad. der Wiss. zu München. 1900. H. 1. S. Riezler, Der Aufstand der bayerischen Bauern im Winter 1633 auf 1634.

Stimmen aus Maria-Laach. Katholische Blätter. 1899: H. 5. O. Pfülf, Ein Beitrag zur Geschichte der bayrischen Friedensbestrebungen an der Neige des Dreissigjährigen Krieges.

Zeitschrift für Kulturgeschichte. Bd 6: H. 6. Briefe aus dem Brigittenkloster Maihingen (Maria-Mai) im Ries 1516—1522. Eingeleitet und erläutert von Joh. Kamann. 2.

The English Historical Review. Edited by S. R. Gardiner and Reginald L. Poole. 1900, July. R. S. Rait, The Scottish parliament before the union of the crowns. P. 2. — E. A. Mc Arthur, The regulation of wages in the sixteenth century. — A. Tilley, Humanism under Francis I. — B. Williams, The foreign policy of England under Walpole. — Notes and documents. — Reviews of books. — Notices of periodical publications.

Revue d'histoire diplomatique. Publiée par les soins de la Société d'histoire diplomatique. 1900, 3. Assemblée générale de la Société. — Discours du vice-président, le marquis de Gabriac. — Rapport du trésorier O. Noël. — Rapport du secrétaire, par le marquis de Barral. — Ollanesco, La Roumanie depuis un demi-siècle. — G. Fagniez, L'opinion publique et la presse politique sous Louis XIII (1623—1626). — A. Pingaud, Le projet Polignac (1829). — E. Driault, La question d'Orient en 1807, première partie. — L. Auvray, Documents originaux. Funérailles du cardinal Bertrandi, à Venise, en 1560. — Comptes rendus (bl. a. A Hedin, La neutralité des états scandinaves). — Les revues périodiques.

Revue Historique. 1900, Mai—Juin. H. Sée, Les idées politiques du duc de Saint-Simon. — E. Driault, Les Anglais devant Constantinople et Alexandrie en 1807. — A. Cartellieri, L'ordonnance de Philippe-Auguste sur la dîme de croisade de 1185. — Réponse de M. Luchaire. — G. Baguenault de Puchesse, Les idées morales de Catherine de

Médicis. — G. de Nouvion, Talleyrand, prince de Bénévent. (Premier article.) — Bulletin historique: France. Travaux sur l'antiquité romaine, par Camille Jullian. — Moyen âge, par A. Molinier. — Histoire moderne, par B. et G. Monod. — Allemagne et Autriche: Publications relatives à l'histoire grecque (fin) par Ad. Bauer. — Comptes-rendus critiques. — Publications périodiques et sociétés savantes. — Chronique et bibliographie. — Juillet—Août. B. de Mandrot, Sur l'autorité historique de Philippe de Commynes. — H. Froidevaux. La France à Madagascar: Jacques Pronis. — G. de Nouvion, Talleyrand, prince de Bénévent, suite et fin. — Bulletin historique: France, H. Hauser, G. Monod, Rod. Reuss. — Roumanie, par A. D. Xénopol et D. A. Teodoru. — Comptes-rendus critiques. — Publications périodiques et sociétés savantes. — Chronique et bibliographie.

Revue politique et littéraire. Revue bleue. 1900, 23 Juin. Ch. de Larivière, Gustave III de Suède à Paris en 1771 et en 1784.

Öfversikter och Granskningar.

Bidrag til den store nordiske Krigs Historie udgivne af Generalstaben. Bind I. *Kong Frederik IV:s förste Kamp om Sönderjylland, Krigen 1700,* udarbejdet ved Generalstaben af Oberstlöjtnanterne H. W. Harbou og A. P. Tuxen og Kommandör C. L. With. XII + 527 sid. jämte kartor. Köbenhavn 1899.

Den danska generalstaben, som 1860 begynte utgifva krigshistoriska arbeten, har hittills i dessa hufvudsakligen behandlat Danmarks krig under 1800-talet och särskildt gifvit utförliga framställningar af de båda senaste slesvigska krigen. Den har nu ägnat sig åt behandlingen af det stora nordiska kriget, och med detta band föreligger framställningen af Danmarks krig under året 1700. Det är ett på omfattande och gedigna forskningar grundadt arbete af mycket högt värde, med hvilket den historiska litteraturen här riktas. Källmaterial har hämtats från arkiven i Köpenhamn och Stockholm samt äfven från det storhertigliga arkivet i Oldenburg, de preussiska arkiven i Slesvig och Hannover samt det franska utrikesministeriets arkiv. Behandlingen af detta vidsträckta material är öfverallt utmärkt af noggrann kritik och strängt vetenskaplig metod.

Hvad som nu i det föreliggande arbetet först frapperar svenska läsare är, att titeln karakteriserar Danmarks krig år 1700 såsom Fredrik IV:s första kamp om Sönderjylland. Medgifvas må ju visserligen, att kriget närmast bröt ut och fördes mellan Danmark och Holstein-Gottorp och att Danmarks mål därvid först och främst var att återvinna Sönderjylland, men å andra sidan torde man få anse, att alliansen med August II och tsaren icke blott åsyftade Holstein-Gottorps oskadliggörande och Sönderjyllands eröfrande, utan äfven skulle leda till något mera än detta, nämligen till Sveriges direkta försvagande. För oss förefaller därför definitionen på kriget 1700 som en kamp om Sönderjylland ej alldeles adekvat; vi skulle hellre vilja säga att i Danmarks politik och krigföring vid denna tid ingick som ett, låt vara särdeles viktigt, led kampen om Sönderjylland.

Det är icke endast de egentliga krigshändelserna, som behandlas i det föreliggande arbetet. Dess första del handlar om den

dansk-norska statens politiska ställning och militära maktmedel vid fientligheternas utbrott. Efter en kortare politisk-geografisk öfversikt öfver de statliga förhållandena i norra och mellersta Europa gifva förf. en framställning af krigets förhistoria, hufvudriktningen i Danmarks utrikespolitik och de underhandlingar och förbindelser, i hvilka denna tog sig uttryck. Dessa äro skildrade på ett klart och öfverskådligt sätt, och flera nya fakta meddelas till kompletterande och beriktigande af gängse uppgifter.

De ledande grundtankarna för Danmarks utrikespolitik vid denna tid finna förf. vara de två, hvilka Kristian V i sitt för tronföljaren bestämda testamente särskildt uppställde såsom hufvudprinciper, nämligen att krossa Holstein-Gottorp och att hindra »den nionde kurvärdigheten», Hannovers erkännande som kurfurstendöme. Att det första var en ren nödvändighet för Danmark var tydligt. Med danska och gottorpska områden så invecklade i hvarandra, som fallet var, kunde man ju aldrig vara säker, då hertigen städse uppträdde som bitter fiende och trädde i en allt intimare förbindelse med Sverige. Faktiskt var Elbe ej längre gräns mellan Danmark och svenskt maktområde: genom förbindelsen med Holstein-Gottorp sträckte detta senare sig ju vida längre norrut.

Att Danmark var emot den hannoverska kurvärdigheten var i och för sig nog också riktigt. Kurvärdigheten medförde primogenitur, afskaffande af alla delningar af området mellan olika furstelinier och skulle därigenom gifva upphof till en samlad welfisk makt vid Elbe, och detta var tydligen ej välkommet för Danmark, allraminst då detta hade en fritt liggande besittning, Oldenburg, bredvid det hannoverska området. Frågan var nu emellertid, om Danmark verkligen var i tillfälle att på samma gång arbeta i enlighet med de båda i Kristian V:s testamente framställda principerna, att samtidigt uppträda mot det af Sverige kraftigt understödda Gottorp och mot Hannover. Det har alltid varit en politisk maxim, att en stat bör söka skaffa sig en allierad i sin vedersakares rygg, och i enlighet med denna skulle Danmark väl snarare sökt stå väl med Hannover än uppträda mot detsamma, i hvarje fall åtminstone för tillfället. Nu uppträdde Danmark mot båda de närmaste grannarne i söder, och här räckte ej dess krafter till. Särskildt farligt blef det nu, då på grund af de engelska tronföljdsförhållandena England och Hannover kommo att stå hvarandra nära. Danmarks skarpt framträdande ovänskap med Hannover lät detta så mycket bättre komma ihåg, att det jämte Sverige, England och Holland var garant af Altonafördraget.

Da de danska försöken att åvägabringa en närmare förbindelse med Sverige ej lyckas, söker Danmark sig så allianser, med Brandenburg, hvilket ej lyckas, och så med August II och tsar Peter.

I afseende på förhandlingarna 1698 och 1699 om alliansen med de båda sistnämnda meddelas i det föreliggande arbetet flera nya intressanta fakta. Chifferdepescher, affärdade under hösten 1699 af det danska sändebudet i Moskwa, Heins, hafva för första gån-

gen blifvit dechiffrerade, och förf. hafva därigenom spridt mera ljus öfver de underhandlingar, som vid denna tid drefvos i Moskwa af Patkul — förklädd och under namnet Wallendorf — och den sachsiske general Carlowitz, hvilka nu skulle drifva tsaren till det definitiva beslutet. Om gången af dessa underhandlingar har hittills intet vidare varit kändt; den senaste framställningen af det stora nordiska krigets förhistoria, Hallendorffs, har därför ej kunnat komma närmare in härpå. Det framgår nu, att Heins jämte Patkul och Carlowitz deltog i underhandlingen; och han bidrog ej obetydligt till att den lyckades. Intressant är det, att i en af Heins' depescher säges, att då underhandlarne ville framhålla Ingermanland och Karelen såsom tsarens eröfringsområde under kriget, afrådde Heins bestämdt härifrån, då man visste, huru mycket tsaren hade Livland i sina tankar.

En hittills oviss och omtvistad fråga har på grund af Heins' depescher nu i detta arbete blifvit afgjord. Det är frågan om hvem som på mötet i Rawa gifvit initiativet till anfallet på Sverige, August eller Peter. Ännu i Hallendorffs arbete framträder denna sak såsom ej fullt klar; det antages dock där såsom sannolikt, att det varit August. Förf. till detta arbete kunna emellertid med stöd af Heins bestämdt fastslå, att det varit tsaren. Heins omtalar nämligen, att då han och Carlowitz tillsammans hade företräde hos tsaren, yrkade Carlowitz kraftigt på att tsaren nu skulle definitivt besluta sig och använde därvid »une expression assez forte »aut nunc aut numquam», se fondant sur ce que c'était le Czar même qui avait fait venir ces pensées au Roi de Pologne». Tsaren lät detta yttrande af Carlowitz vara oemotsagdt, därigenom tydligtvis bekräftande dess sanning. Peter har alltså först gifvit idéen till anfallet och redan nu tänkt på Livland.

Den redogörelse förf. gifva för den danska härens och flottans organisation är synnerligen grundlig. Såsom är att vänta i ett generalstabsverk ingår den äfven i de rent tekniska detaljerna. Redogörelserna för den dansk-norska härens styrka vid olika tidpunkter visa, hvilken betydelse Kristian V haft för den danska krigsmaktens stärkande. Vid hans tronbestigning var den i egentlig mening danska hären 17,000 man, den norska mellan 10- och 11,000 man, alltså ej någon särdeles betydlig styrka. Hären hade sedan ansenligt ökats. 1688—89, då det såg ut till krig för den gottorpska frågans skull, hade Danmark en här på 33,000 man och Norge en på 17- à 18,000 man. Det är en styrka, som väl ej var lika stor som Sveriges, men dock ganska respektabel. Egendomligt är, att i fråga om beväpningen den danska hären i en detalj var mera modern än den svenska; den hade infört bajonetten för hela infanteriet, under det att man i Karl XII:s här ännu i nästan alla regementen hade både musketerare och pikenerare. Det är emellertid en stor fråga, om det vid denna tidpunkt ännu var en fördel att utbyta piken mot bajonetten. Erfarenheten från flera slag, t. ex. från Gadebusch, synes tala däremot.

För arméförhållandena inom Danmarks grannstater Holstein-Gottorp, Hannover, Sverige, Brandenburg, Kursachsen, Polen och Ryssland gifvas därefter kortare redogörelser, klart och öfverskådligt affattade. Det är i dessa, som veterligen första gången den holstein-gottorpska krigsstyrkans storlek och organisation blifvit föremål för historisk framställning; denna är helt och hållet grundad på arkivaliska förstahandskällor. Den lilla gottorpska hären daterade sin tillvaro från 1689; tidigare organisationer hade upplösts, då suveräniteten förlorades åren 1675 och 1684. Vid krigsutbrottet uppgick den gottorpska styrkan till omkring 3,200 man, däri inberäknadt ett efter svenskt mönster bildadt drabantgarde. Officerarne synas till minsta delen hafva varit från hertigens område, utan hufvudsakligen utländingar. Såväl befäl som manskap hade krigsvana; en stor del hade deltagit i det pfalziska kriget, och under kriget 1700 skötte sig hären öfverhufvud taget väl.

Verkets andra del är ägnad åt framställningen af själfva kriget och dess händelser. Det noggranna användandet af ett stort arkivmaterial har satt förf. i stånd att meddela åtskilliga nya upplysningar. Särskildt hafva riktiga data bestämts för flera händelser, i fråga om hvilka inkorrekta uppgifter egendomligt nog ännu i de senare historiska arbetena lämnats.

Beträffande gottorparnes skansbyggnadsarbeten äro förf. af den åsikten, att det härvidlag var hertigens afgjorda mening att egga Danmark till krig, och att det var en lifsfråga för Danmark att slå till, enär eljest Sverige (genom Holstein-Gottorp) skulle hafva skapat sig ett, särskildt vid vissa årstider, ointagligt befästadt läger norr om Ejder.

I fråga om särskildt en episod af landtkriget hafva förf. genom begagnande af hittills, som det synes, ej använda källor, gifvit en ny och pålitlig framställning. Den lilla expedition, som Fredrik Ahlefeldt med sachsiska hjälptrupper företog mot Hannover för att hindra detta att ingripa i Holstein, har blifvit skildrad, till stor del på grundval af källor i det hannoverska arkivet. Expeditionen misslyckades fullständigt, ej minst på grund af den sachsiska truppens dåliga utrustning och svaghet i öfrigt. Hela denna sak torde hafva varit en fingervisning för Danmark om huru liten hjälp man, då det verkligen gällde, kunde påräkna från August II.

I sammanhang med den Ahlefeldtska expeditionen äro krigshändelserna i Oldenburg, hufvudsakligen efter oldenburgska källor, skildrade. Det var en svensk-hannoversk kår, som ryckte in här, kort förrän freden i Traventhal afslöts.

Utförligt redogöres för rustningar och dislokationer af trupper inom de kämpande staterna. Hvad särskildt Sverige angår, hafva förf. här beriktigat en på flera håll synlig uppgift, att Norra Skånska kavalleriregementet skulle varit bland de trupper, som sändts till Tyskland; det visas, att det var hemma i Skåne och att endast dess chef, generalmajor Ridderbjelke, var i Tyskland.[1]

[1] Beträffande bokens uppgifter om det svenska befälet skulle man kunna anmärka, att Magnus Stenbock benämnes generalmajor: han var dock

Af stort intresse äro de fullständiga listor, som meddelas öfver de danska och svenska flottorna och de engelska och holländska eskadrarna i Sundet; de upptaga namn på skeppskaptener och skepp samt uppgift på storleken af dessa senares besättning och bestyckning.

Beträffande händelserna i Sundet, flottmanövrerna, bombarderingen af Köpenhamn och landstigningen har bl. a. källor användts den engelske amiralen Rookes journal, utgifven 1897 i Publications of the Naval Records Society, och åtskilliga kompletterande fakta hafva på grund däraf meddelats. Riktiga data äro bestämda bl. a. för den svenska flottans passage genom Flintrännan och för dess förening med de kombinerade eskadrarna. Beträffande öfverbefälet på flottorna få de svenska källorna rätt, som ej veta af att något sådant skulle uppdragits åt Rooke; engelska källors uppgifter härom äro således felaktiga, om än alla krigsråden så när som på ett höllos ombord på det engelska amiralskeppet The Shrewsbury.

I landstigningen på Sjællands kust och förberedelserna därtill framträder Karl XII afgjordt som den centrala personligheten och den som genomdrifver företaget. Lika afgjordt framträder Stuart som den ledande i allt hvad som rörde den rent tekniska delen af företaget. Af skildringar af striden vid landstigningen framgår det, att den högra flygeln, vid hvilken Karl XII själf befann sig, sannolikt icke har stött på något motstånd; det var ju också den vänstra båtkolonnen, som först kom till land. Egendomligt och ett bevis på huru hastigt historiska händelser »utsmyckas» är, att redan den 10 Augusti (n. st.) ett bref från det danska etatsrådet Oluf Hansen till Reventlow omtalar, att Karl XII var den förste, som sprang i vattnet.

För skildringen af underhandlingarna hafva utom de danska arkivaliska källorna användts den franske gesandten grefve Chamillys depescher. Chamilly hade hoppats på att få taga ledningen af underhandlingarna och att Danmark, såsom Frankrike ville, nog skulle göra fred med Gottorp och Sverige, men ej upphöra med sitt motstånd mot den nionde kurvärdigheten, hvilket var till nytta för Ludvig XIV och hans tyska politik. Det gick emellertid helt annorlunda. Danmark gaf i stället efter i den hannoverska frågan och lyckades därigenom försvaga sammanhållningen mellan sina motståndare och i viss mån söndra dessa från hvarandra. Den, som därvid spelade den förnämsta rollen, var hertig Johan Adolf af Holstein-Plön, densamme, som 1676 hade varit öfverbefälhafvare för den danska arméen i Skåne. Han hade stort inflytande både hos den danske konungen och de hannoverska furstarne, och han blef nu medlare mellan dem. Det var då väsentligen honom, som Danmark hade att tacka för att det slapp undan så pass billigt, som det i verkligheten gjorde, och framförallt ej behöfde göra några territoriela afträdelser.

ännu endast öfverste. Erik Dahlberg har, då han sägs vara 85-årig, blifvit gjord tio år äldre än han i verkligheten var.

Det slutomdöme förf. fäller om Fredrik IV:s politik år 1700 är, att försöket att lösa »den invecklade gottorpska eller, om man så vill, sönderjydska frågan» måste stranda, därför att Danmark ej satte in all sin kraft på denna lifssak utan samtidigt ville blanda sig i de nordtyska staternas inre angelägenheter. Hvad själfva freden beträffar, hade Danmark genom hertigens af Holstein-Plön mäkling visserligen sluppit undan utan större materiell förlust. Men — och detta förf:s omdöme är säkert slående riktigt — »allerede Opretholdelsen af status quo betegnede et grundigt moralsk Nederlag for den danske Politik; det var, som J. H. Lente udtrykte sig »une paix honteuse et très préjudiciable». Overfor Lyneborgerne havde Danmark fuldstændig maattet give Köb, til sine Allierede Rusland og Sachsen-Polen var det ved Særfreden kommet i et skævt Forhold, og med Sverige och Gottorp var Striden kun afbrudt, ikke afsluttet.»

Det förevarande arbetets värde ökas i icke oväsentlig mån genom de särdeles instruktiva och väl utförda kartor och planer, hvilka åtfölja detsamma. Kartorna framställa Slesvigs och Holsteins politiska indelning år 1700, Sverige vid år 1700, Ryssland, Polen, Nordtyskland, de gottorpska linierna 1700 och krigsskådeplatsen i Slesvig och Holstein. Planritningar meddelas öfver det danska angreppet på Tönningen, krigshändelserna i Sundet, projekt till Köpenhamns bombardement samt Karl XII:s läger vid Tibberup. Planerna äro samtliga gjorda efter samtida ritningar, för kartorna är också det bästa materiel användt; synbarligen har intet sparats för att göra det hela så instruktivt som möjligt.

För att underlätta konstaterande och jämförande af data finnes en tabell till jämförelse af de år 1700 gällande tre olika stilarna, den julianska, den gregorianska och den svenska. Det är ett godt och nästan oumbärligt hjälpmedel, så mycket mera som i flera äldre arbeten förbiseende af kalenderolikheterna åstadkommit allehanda förvirring och osäkerhet i fråga om exakta data för de olika händelserna.

Det personregister, som är boken vidfogadt, är särdeles noggrant; det upptager i de flesta fall äfven födelse- och dödsår för hvarje person.

A. S.

Svenska kungliga hufvudbanér samt fälttecken vid i Sverige, Finland och öfriga svenska provinser stående trupper, förvarade i Kungl. Lifrustkammaren och Kungl. Artillerimuseum m. fl. in- och utländska samlingar. Förteckning, på uppdrag af intendenten vid Lifrustkammaren, utarbetad af RUDOLF CEDERSTRÖM. (Meddelanden från Lifrustkammaren n:r 2.) 256 sid. Stockholm 1900.

Ofvanstående arbete är, på uppdrag af intendenten vid Kungl. Lifrustkammaren samt med understöd från Kungl. Landtförsvarsdepartementet, utarbetadt af e. o. amanuensen vid Kungl Lifrustkammaren, friherre R. Cederström. Såsom framgår af arbetets titel har författaren inskränkt sig till att anföra endast sådana hederstecken, som ännu äro i behåll, och han har därvid ytterligare begränsat sitt ämne genom att stanna vid år 1844, hvadan konung Oskar I:s fanor och ännu mera de som senare utdelats ej äro medtagna. Arbetet är således ej en fullständig redogörelse för *alla* hittills kända svenska fanor och standar. Men trots denna begränsning är det ett storartadt material, som författaren lyckats samla. Det visar, med hvilket intresse han gått till sitt arbete liksom den sorgfällighet, med hvilken detta utförts, länder honom till stor heder. För att kunna åstadkomma denna totalbild af äldre svenska fanor och standar har han ej blott genomgått samlingarna i hufvudstaden, utan äfven gjort sig underrättad om hvad som förvaras vid resp. regementen, i muséer, slott och kyrkor i landsorten (äfven i Finland), äfvensom i Danmarks och Rysslands trofésamlingar,[1] och så har kommit till stånd en redogörelse för 1162 svenska fanor och standar samt för 9 baner.

Granskar man detta talrika material, blir man förvånad öfver huru få fälttecken — om man nu får använda detta ord såsom gemensam beteckning för fanor, dragonfanor och standar — som finnas kvar från Vasatiden. Från tiden före Gustaf II Adolf finnes intet enda och från Gustaf Adolfs tid blott en dragonfana i Lifrustkammaren samt två fotfolksfanor i Petersburg. Från Kristinas tid finnes ett standar i Stockholm, en dragonfana på Skokloster samt möjligen 4 infanterifanor i Köpenhamn. Räknar man ytterligare hit ett ålderdomligt, enfärgadt standar i Lifrustkammaren, hvilket tvifvelsutan stammar från denna tid, om än icke, såsom ifrågasättes, från Västgöta eller Smålands rytteri under Gustaf II Adolfs tid, ty dessa båda regementen hade den tiden trefärgade standar, nå samtliga från Vasatiden kända fälttecken ej öfver ett tiotal. Det är dock möjligt, att denna summa kommer att framdeles något ökas, då

[1] I trofésamlingen i Berlin finnes icke någon fana eller något standar, som tillhört svenska trupper.

trofésamlingarna i Riddarholmskyrkan en gång i tiden bli genomgångna. Dahlberg-Hoffmans målningar synas antyda, att åtminstone ett par svenska fälttecken från Vasatiden förirrat sig dit. Från Pfalziska husets tid ha, såsom friherre Cederström i sitt arbete omtalar, åtskilliga fälttecken anträffats bland Riddarholmstroféerna.

Skälet till denna ringa förekomst af äldre fanor ligger, oafsedt tidens inverkan, dels däruti, att fälttecknen ofta, och särskildt vid de värfvade regementena, ansågos såsom resp. kompanichefers enskilda egendom, dels uti den egendomliga plägseden, att då en värfvad trupp efter slutad krigstjänst aftackades, man ref duken af stången till ett tecken, att krigsmännen voro lösta från sin ed. Slutligen synes det hafva varit brukligt, att om en trupp i fält erhöll nya fanor och icke hade tillfälle att aflämna de gamla i säkert förvar, blefvo de senare inför regementets front uppbrända. 1756 års reglemente för infanteriet föreskrifver till och med närmare, huru denna ceremoni skulle gå till. Öfversten borde själf antända elden och regementet stå under gevär, till dess att fanorna öfvergått till aska, ett stadgande, som för öfrigt fortfor att beträffande förhållanden i fält gälla ända till 1889.

Fälttecken från Karl X Gustaf, hvilka till sin karaktär på det närmaste sammanhänga med Vasatidens, äro äfven synnerligen få, men från och med Karl XI bli de bevarade svenska fälttecknen talrika, och ännu mera är så förhållandet med de från Karl XII:s tid, af hvilka hela serier från samma regemente, stundom 8—12 stycken, ännu äro i behåll. Mycket talrika äro äfven fanorna från huset Holstein-Gottorp. Ja, en del hvita, intetsägande fanor från sistnämnda period äro till och med så talrika, att man nästan tycker det är synd, att ej respektive öfverstar fått tillämpa 1756 års förordning.

Friherre Cederström har ordnat det rika stoffet efter regementen och inom dessa efter tidsföljd. För hvarje fälttecken äro sammanförda alla de upplysningar, man om detsamma kunnat vinna, således ej blott beskrifning öfver utseendet utan äfven notiser om hvem som uppgjort ritning till fälttecknet och förfärdigat detta, när detsamma utdelats, när det gått förloradt o. s. v. Ett register i slutet af arbetet lämnar medel att hastigt finna de fälttecken, man önskar.

Redogörelsen är åtföljd af ett 20-tal planscher, valda med syfte att lämna en karakteristisk bild af fälttecknens utseende under skilda tider. När man sålunda får, så att säga i fågelperspektiv, se ett så stort material som detta, framträder enheten i mångfalden. Man ser, huru ur ett virrvarr af figurer och färger bestämda former och färger arbeta sig fram. Man märker vidare, huru tidens smak och kynne afspegla sig äfven i dukarna. Efter barocken, som under Karl XI och XII med sina kraftfulla och pompösa former fyller nästan hela duken, kommer under frihetstiden rokokon med små petiga, sirliga mönster. I stället för att liksom under Gustaf Adolf, Banér, Torstensson och de tre stora Karlarne använda målade fanor, börjar man under frihetstiden att använda fanor, utförda i silkes-

broderi och schattersöm. Till en början bibehållas väl de gamla mönstren, om än i hög grad förkrympta, men snart lägges lagerkransen å sido, och det kan ju till viss grad vara skäligt efter Helsingfors 1742, och i stället kommer musslan samt efter denna en sköld, bildad af underliga, svängda ornament, hvilka vid århundradets slut öfvergå till en tunn empire. Olikheten mellan de karlavulna, om än stundom något råa pfalziska fanorna och de petiga, fastän sirliga, holstein-gottorpska är stor. De äro, är man nästan frestad att säga, ett omedvetet uttryck äfven för härens karaktär.

En annan bild af tidsförhållandena lämnas af dukarnas material. Vid början af Karl XII:s tid äro de af dammast och siden, äfven vid männingsregementena, men längre fram försvinna de dyrbara stoffen och ersättas af groft hemväfdt ylle eller linne. Och i stället för fanor, utförda af kunniga målare efter stadfästa mönster, möta oss i stora skaror tarfliga bondefanor, där sockenmålaren lämnat sin fantasi frihet.

Det är gifvet, att bland en sådan mängd af fälttecken det skall finnas både vackra och fula. Bland ståtliga fanor må nämnas gardes- och lifregementesfanorna från pfalziska tiden, hvilka, förmodligen efter mönstret af de franska fanor, som voro öfversållade med liljor, äro öfversållade med små öppna, gyllene kronor. Till de vackraste fälttecknen torde böra räknas några i Lifrustkammaren förvarade dragonfanor från Karl XII:s tid, till hvilka Nikodemus Tessin uppgjort ritning. Genom generalorder d. 1 juni 1899 är befalldt, att detta mönster skall anbringas på de nya standar, som framdeles komma att anskaffas åt våra dragonregementen, och skola de nya dragonstandaren därvid äfven återfå den gamla, säregna form, som under ett par århundraden varit kännetecknande för svenska dragonfanor.

Det är ej blott i Sverige och Finland, som friherre Cederströms bok kommer att mottagas med intresse. Den kommer säkert äfven att med uppmärksamhet studeras af vårdarne af Danmarks och Rysslands trofésamlingar, ty till de trofésamlingarna ha vi fått skatta mycket nog. Sålunda finnas å Köpenhamns tyghus 202 svenska fälttecken och i Moskva och Petersburg (Kejserliga rustkammaren, Peter-Paulskyrkan och Artillerimuseum, men ej i Kasanska kyrkan) sammanlagdt 324. Den största delen af dem har förlorats i ärofull strid, blott vid några få äro förödmjukande minnen fästa. Ett mindre antal hafva med krigets rätt af fiender utan vapenskifte tagits i förråd. En serie är däremot emot gifven försäkran tagen från svenska skeppsbrutna trupper, men därvid är nu intet att göra, ty man kan ju icke af en vänskaplig makt återkräfva troféer, som med hundraårig häfd hänga i dess samlingar.

Nästan samtidigt har i Sverige och Danmark intresset vaknat för härens gamla hederstecken. Medan friherre Cederström på vederbörligt uppdrag beskrifvit de svenska, har man sedan några år tillbaka i Danmark varit sysselsatt att afbilda de danska, och detta sker på ett på samma gång så noggrant och så konstnärligt sätt,

att det måste väcka oförställd beundran. Detta arbete utföres under ledning af öfverste L. le Maire vid danska generalstabens topografiska afdelning.

Men i ett annat fall äro danskarne långt före oss: i vården om sina troféer. Sedan desamma i slutet af 1850-talet noggrant afmålats, på det att man, äfven om tidens tand skulle fräta dem, dock skulle känna deras utseende, hafva de uppsatts icke vid grifterna i Roeskilde domkyrka, där man anser, att de skulle blekas, skadas af fukt och damm samt vid kyrkans tillfälliga dekorering löpa fara att illa handteras af handtverkare, utan på tyghuset i Köpenhamn, där de skyddas och vårdas på allt sätt. Under ledning af framlidne riksmarskalken (Overhofmarskal) C. L. Lövenskiold äro de efter noggranna undersökningar uppsatta i tidsföljd. Hvarje fana hänger för sig, uppsatt på ett sätt, att den icke fördärfvas af hängningen, och under densamma är, på lagom höjd för att bekvämt kunna läsas, anbragt en lapp med underrättelse om hvar den vunnits, från hvilken trupp den tagits samt om möjligt äfven namnet på den officer eller soldat, som eröfrat densamma. En bild af en af gångarna i tyghuset, i hvilken gång förvaras de fanor, som eröfrats från svenska trupper under Karl XII:s tid, bifogas. Bilden visar ungefär en femtedel af de troféer, som finnas. Ehuru den danska trofésamlingen icke stiger till tiondedelen af vår, gör den dock ett ojämförligt ståtligare och mera öfverväldigande intryck.

Hos oss synes dock nu en ny tid randas. H. M. Konungen har, sedan Lifrustkammarens svenska fanor och standar blifvit på hans bekostnad iordningsställda, nådigst börjat låta iståndsätta äfven de utländska troféerna, och därvid låtit göra början med dem, som hittills förvarats i Torstensonska grafkoret. De reparerade hafva icke återförts till kyrkans damm och fukt, utan tillsvidare deponerats i Lifrustkammaren.

Huru frågan om troféerna än må lösas, skulle det dock vara i hög grad önskligt, att medan reparationen å dem skrider framåt, ett förberedande arbete för deras tidsenliga ordnande utfördes. Det skulle bestå däruti, att öfver desamma upprättades en beskrifvande katalog, efter ungefär samma mönster, som den här anmälda förteckningen. Utgåfves denna på tyska språket, torde man kunna hoppas, att äfven inom utlandet vinna intresserade medarbetare vid lösandet af de många gåtor, som de gamla dukarna erbjuda. Hvad ett sådant biträde från utländskt sakkunnigt håll betyder, visas vid de danska troféerna i Sverige, hvilka af riksmarskalken Lövenskiold underkastats en kritisk granskning, därvid han dels från dem afskilt åtskilliga, som ej varit danska, dels identifierat en mängd af de öfriga. På detta sätt skulle man kunna till en början åstadkomma en riktig sortering af de gamla fälttecknen, så att icke, såsom t. ex. nu är fallet, en polsk understundom angifves såsom dansk på grund af att den är röd och hvit, eller en svensk såsom dansk, emedan den inkommit till Riddarholmskyrkan ibland dylika o. s. v. Vidare skulle man kunna sammanföra, delvis regementsvis, de fälttecken,

som vunnits i samma strider, och hvad angår de mindre kända, åtminstone sortera dem efter tidehvarf och nationalitet. Efter det intresse och den sakkunskap, friherre Cederström visat, skulle

det vara en glädje, om man finge tillönska honom det hedrande uppdraget att utarbeta en sådan utredande förteckning.

T. J. P.

Sthen Jacobsen. Den nordiske Kriigs Kröniche utgifven af MARTIN WEIBULL. XLII + 279 sidor. Lund 1897.

Det är ägnadt att väcka förvåning, att ett verk sådant som detta — en utförlig framställning af Sveriges och Danmarks krig 1675—1679 — fått ligga outgifvet i öfver 200 år, och detta så mycket mer som det dels i sig själf är en historisk källskrift af hög betydelse, dels får ökadt intresse genom sin egenskap att vara Skånes sista på danska skrifna bidrag till den historiska litteraturen. Man är utgifvaren, professor Weibull, så mycket mera tack skyldig för att Sten Jakobsens verk nu ändtligen blifvit fullt tillgängligt.

I den 42 sidor starka inledningen redogör utgifvaren för originalmanuskriptets senare öden och yttre skick, meddelar hvad man vet om författaren samt gifver därefter en karaktäristik af hans arbete med afseende på källor och dessas begagnande samt på förf:s uppfattning af förhållandena under kriget och af Skånes och den skånska befolkningens ställning mellan de kämpande.

Sven Lagerbring talar i andra delen af Svea Rikes Historia (1773) om en handskrift i två starka kvartband rörande det skånska kriget, hvilken han i sin ungdom ägt, men på sin faders uppmaning måst afstå »till en betydande gynnare, som då samlade skånska handlingar»; Lagerbring antog då att den gått förlorad. Utg. visar nu på ett fullkomligt öfvertygande sätt, att den af Lagerbring omnämnda handskriften är identisk med originalmanuskriptet till denna krönika. Detta förvaras å Uppsala universitetsbibliotek (sign. E 465—466) och synes hafva ditkommit från kanslirådet Jakob von Engeströms handskriftssamling; ytterst sannolikt är det, att den »betydande gynnaren», som fick handskriften af Lagerbring, var ärkebiskop Jakob Benzelius — professor i Lund 1718—1731 —, hvars samlingar öfvergingo till Engeströmarne, hans dottersöner.

På en fragmentarisk afskrift, likaledes i Uppsala universitetsbibliotek, finnes med handstil från en senare tid en anteckning gjord, att författaren skulle vara »Sthen Jacobsen, sogneprest till Kågeröd och Stenestad». Genom jämförelse mellan stilen i hufvudmanuskriptet och i Sten Jakobsen skyrkoböcker och ämbetshandlingar har det lyckats professor Weibull att konstatera, att Uppsala-manuskriptet är gjordt af Sten Jakobsen själf och således är själfva originalet till krönikan. Det är efter denna handskrift, som krönikan nu blifvit utgifven.

Hvad man vet om Sten Jakobsens lif och yttre förhållanden är ej mycket. Han föddes i Kågeröd i Skåne 1642; fadern var kyrkoherden där Jakob Nielsen. Han dimitterades år 1657 från Sorö akademi till universitetet i Köpenhamn och deltog i studenternas led

i striderna för Köpenhamns försvar mot Karl Gustafs här. Efter freden i Köpenhamn har han återvändt till Skåne och prästvigdes år 1663 efter sin styffaders död för att öfvertaga fädernepastoratet. Han verkade sedan som kyrkoherde i sina båda socknar, Kågeröd vid Söderåsens fot och Stenestad uppe på åsen, till sin död den 2 maj 1696.

Sten Jakobsens verk är indeladt i Prolegomena, behandlande de krig och politiska förhållanden ute i Europa, ur hvilka det nordiska kriget kunde sägas leda sitt upphof, samt fem böcker, behandlande hvar sitt af krigsåren 1675—1679.

Det är ej blott kriget i Skåne och de båda andra från Danmark eröfrade provinserna, han behandlar. Han berättar äfven om krigshändelserna i Tyskland och om striderna mellan svenskar och norrmän i de från Norge eröfrade landskapen. Tydligt är dock, att för kriget i Skåne blir hans framställning af största vikten; här hade han ju krigshändelserna in på lifvet.

Beträffande källorna för krönikan är först att märka, att Sten Jakobsen varit ögonvittne till åtminstone en af de viktigaste krigshändelserna, nämligen till Landskronaslaget; han har efter sin egen framställning varit så nära Tirups by under sammanstötningen mellan den danska högra flygeln och den svenska vänstra, att han vid handgemänget kunde höra, »huor det skrap paa tröijerne». Alldeles tydligt är, att han också haft tillgång till underrättelser från officerare och andra, som deltagit i striderna och marscherna. Att han själf under krigstiden fört anteckningar om hvad som tilldrog sig, märkes också. Då han inarbetat dessa i krönikan, har han, åtminstone på ett ställe, glömt att ändra tidsbestämningen, så att det kommit att stå kvar, att »*forleden* den 30 oct. gick gen.-major Meerheim med sine 2 regimenter» etc.

Professor Weibulls i inledningen uttalade åsikt, att Sten Jakobsen otvifvelaktigt äfven haft andras anteckningar och dagböcker till förfogande, är ganska säkert riktig, och vi skulle särskildt vilja påpeka en afdelning af krönikan, i fråga om hvilken detta synes alldeles påtagligt. Det är skildringen af Bohus belägring 1678. Den upptager tio sidor i den tryckta texten och följer dag för dag kalendermässigt alla händelser under belägringen. Noggrannheten och detaljernas mängd göra det ganska tydligt, att förf. här haft gjorda anteckningar af någon vid belägringen närvarande att följa, och åtskilliga tecken, t. ex. den noggranna kunskapen om huru många skott norrmännen lossade vid olika tillfällen, om enstaka olyckshändelser i det norska lägret, om Gyldenlöves signal till angrepp m. fl., gifva vid handen, att det är från någon i belägringshären Sten Jakobsen fått allt detta.

Rörande belägringen af Malmö talar han själf om »den svenske relation» och »den danske relation», men det mesta af hvad som dag för dag om belägringen meddelas, har han tydligt fått från det danska hållet; om hvad som förehades inne i Malmö, likasom om hvad som 1678 förehades inne i Bohus, vet han jämförelsevis litet.

Ej minst intressant är Sten Jakobsens krönika därigenom, att den innehåller en så rik samling af officiella aktstycken. Den meddelar in extenso många af så väl Karl XI:s som Kristian V:s utgångna plakat och kungörelser, kapitulationsakterna vid fästningarnas uppgifvande och äfven fredstraktaterna. Ganska egendomligt är att se de svenska kungliga kungörelserna på danska; såsom utg. anmärker, var detta ju den enda form, under hvilken de vid publicerandet kunde göras begripliga för de ännu dansktalande skåningarna. Det är egendomligt, att Sten Jakobsen öfverhufvud har kunnat få ihop en sådan samling af aktstycken; han kan meddela utförliga skeppslistor, upptagande skeppens namn och bestyckning samt skeppsbefälhafvarens namn, och detta för båda flottorna; han kan meddela lista på den svenska krigsstyrka, som efter strandningen på Bornholm fördes fången till Köpenhamn; han har reda på hvilka danska officerare, som blefvo fångna vid Lund, m. m.

Om själfva krigshändelserna meddelar Sten Jakobsen särdeles rikhaltiga upplysningar så väl om de stora slagen och belägringarna som om de mindre träffningarna och om snapphanarnes bedrifter. Man gör härvid samma rön som i fråga om de skriftliga källor, han kan hafva haft, nämligen att han utan tvifvel haft flera sagesmän på den danska än på den svenska sidan. Icke som om han skulle vara särskildt partisk för danskarne, men han har större kännedom om hvad som hände och om hvad man tänkte och sade på den danska sidan än om tilldragelser i det andra lägret, äfven om han visst icke är okunnig om dessa senare. Rent förvånansvärdt är, huru mycket han rörande vissa händelser lyckats få reda på. Som exempel kan anföras, att han, då det är fråga om det misslyckade danska undsättningståget till Kristianstad 1678, vid omtalandet om, huru vägen spärrades genom de svenska förskansningsarbetena på Skepparslöfsbackarna berättar, att det af den danske generalkvartermästaren föreslogs, att hären skulle söka kringgå den svenska ställningen öfver Svenstorp och därifrån ut på Skepparslöfs vång, men att denna väg befanns vara för svår för artilleriet. Det är en notis, som sannolikt icke finnes i någon annan källa, i hvarje fall icke i någon af de mera tillgängliga, men undersöker man terrängen i fråga, skall man finna, att verkligen en passage finnes från Svenstorp söder om Uddarp och mot Wä, på hvilken man kanhända skulle kunnat komma fram, ehuru med risk att bli anfallen.

Sten Jakobsen var en danskfödd man; sin lärda utbildning hade han fått i Danmark, och hans litterära språk är danskan. Man kan emellertid ej med fog skylla honom för partiskhet för danskarne. Sant är, att ur skildringen framlyser ofta en viss sympati för de gamla landsmännen, men det spåras därför ingen antipati mot svenskarne. Om Karl XI:s person uttalar han sig strängt taget mera sympatiskt än om den danske konungens. Han framhäfver på flera ställen Karl XI:s personliga mildhet mot befolkningen i Skåne och hans månhet om densamma. Öfverhufvud taget gör Sten Jakobsen intryck af en person, som ställd midt i sammandrabbningen mellan

de båda folken, känner sig i en viss mån höra till på båda ställena. Karakteristiskt är, att han aldrig använder uttrycken »de våra» eller »fienden», utan alltid nämner de båda motståndarne vid namn; och utom allt tvifvel har han under kriget betraktat Karl XI som sin rättmätige herre, om än hans hjärta innerst inne väl drog honom starkare åt andra hållet. Det är en ganska stor skillnad mellan honom och hans samtida och ämbetsbroder, Winslow, äfven han en skånsk prästson; Winslow känner sig redan som afgjordt svensk och talar om »de våra».

Den uppfattning Sten Jakobsen har om krigets ursprung är i allt väsentligt riktig. Han härleder i »Prolegomena» kriget ur de stora krigen i Europa och är fullt på det klara med betydelsen af den fransk-svenska alliansen och att denna medförde fredsbrottet i Tyskland genom Sveriges infall i Brandenburg. Han slutar Prolegomena med att redogöra för Nils Brahes ankomst till Danmark 1675 [1].

Sten Jakobsens omdömen om krigföringen och hans uppfattning af de olika händelsernas betydelse äro ofta klara och träffande. Så säger han korrekt och slående riktigt om slaget vid Halmstad, att det blef orsaken till Danmarks motgångar, därigenom att det gaf hela Sverige sådant mod, lif och tillit, att ständerna sedan af alla krafter rustade och hjälpte till, i viss förtröstan att få igen Skåne. Faktiskt är ju ock, att segern, i speciellt militäriskt afseende utan viktigare följder, åstadkom en stor omhvälfning i sinnesstämningen i Sverige och att denna tog sig uttryck i uppsättande och organiserande af nya härar.

Sten Jakobsen har vidare haft blick för en egenskap hos Kristian V, genom hvilken denne i viss mån påminde om Vilhelm III af Oranien, den nämligen, att han efter alla nederlag oväntadt snabbt är färdig att börja striden med friska krafter. Det är ett rart exempel, säger han, att en prins får ett nederlag efter det andra och ändock till nästa kampanj kan vara färdig lika fort som hans fiende, som alltid hafver behållit marken; detta märkliga exempel hafva vi i detta krig sett här i Norden.

Att besittningen af Landskrona fästning såsom stöd för alla operationer var ett oundgängligt villkor för att danskarne skulle kunna i längden föra kriget i Skåne, det förstår krönikans författare och betonar det uttryckligen.

Att den svenska arméens manövrer under hösten 1676 till god del berodde på, att inga magasin funnos och att man alltså led brist på proviant, det har Sten Jakobsen klar insikt om; »all olyckan var. att arméen hade intet magasin», säger han först, och han framhåller vidare betydelsen häraf i detta fall.

---

[1] Rätt betecknande för samtidens uppfattning af situationen och af Griffenfelds politik äro Sten Jakobsens ord, då han nämnt om Griffenfelds försäkranden för Brahe, att freden skulle bevaras: »Men mange tuifflede paa, enten dette var Griffenfeldts politique at hand med favre Ord vilde opholde Ambassadeuren eller och der skulde være nogett andet under som icke burde at wære».

Helt förklarligt finnas här och där ställen, där Sten Jacobsen visar sig hafva missuppfattat saker och ting eller där hans omdömen ej helt kunna gillas af nyare forskning och uppfattning.

Då svenskarne 1676 åter ryckt in i Skåne, rådde — så säger Sten Jakobsen — somliga Kristian V att ställa hären vid Kvidinge bakom Rönne å, men »kongen sagde, at hand haffde kundskab, at de Svenske marcherede de östre weije liige imod Malmöe (uden tuiffl pegte dette kundskab paa de troupper, som greffue Pontus kom siden med ned udi Blegind)..... Sten Jakobsens förmodan i det parentetiska uttrycket beror emellertid på en afgjord missuppfattning. Det torde vara en öppen fråga, om Kristian V då hört något alls om Pontus De la Gardies tåg i östra Skåne. Hvad han däremot alldeles säkert visste var, att den svenska hufvudarméen under Karl XI slagit in på en väg öster om honom i afsikt att kringgå hans högra flank. Karl XI och Helmfelt kommo i denna afsikt öfver Oderljunga och Blekemossa. Den stora omsorg och noggranna vaksamhet, som vid denna tid i den danska hären visades i kunskapartjänsten, hade skaffat upplysning härom, och Kristian V och hans generaler undgingo faran genom att i förväg för svenskarne låta hären lämna Rönneåställningen och genom Röstångapasset taga ny ställning bakom Saxån, därmed fortfarande stängande svenskarne från den egentliga slätten. Det är svenskarnes marsch öfver Oderljunga, som menas med marschen 'på de östre weije'. Egendomligt är, att en nyare författare, nämligen Ramel, i sin afhandling om slaget vid Lund kommit in i samma missuppfattning som Sten Jakobsen. Det ligger ju eljest i öppen dag, att om Kristian verkligen väntat fienden från Kristianstadshållet, skulle en uppställning af den danska hären bakom Saxån varit en fullständig omöjlighet för att icke säga hufvudlöshet, då man därigenom skulle fått ryggen mot fienden. Mot en af de danska öfvergeneralerna, Fredrik Arenstorff, visar Sten Jakobsen en viss afvoghet; han talar om hans grymhet och säger, att då han fick onåd, unnade skåningarne honom gärna denna puff för hans hårda medfarts skull. Utgifvaren, professor Weibull, har i inledningen framhållit denna Sten Jakobsens ståndpunkt gent emot Arenstorff, bl. a. med de orden, att Arenstorffs »erinring på goda skäl var i Skåne djupt förhatad. I den historiska slutdomen om Arenstorff bör i Danmark Sten Jakobsens röst å Skånes vägnar en gång blifva hörd. Han har under året 1678 gjort åtskilligt, som bidrog att skilja Skåneland från Danmark».

Det må dock här tillåtas att säga hvad som kan sägas till Arenstorffs försvar i den sak det här gäller. Det är sant, att han på våren 1678 lät intaga och bränna Engelholm och åtskilliga skånska herrgårdar, bland dem Brahernas gamla Knutstorp, som låg i Sten Jakobsens egen socken, och att på hösten samma öde öfvergick ännu flera gårdar samt Lund och Laholm, hvarjämte öfverallt på landsbygden massor af boskap och proviant togos och fördes in till det danska Landskrona. Allt detta var ju utan tvifvel hårdt och förskräckligt för dem, hvilka plundringen och ödeläggelsen drab-

bade, och särskildt kan man nog förstå Sten Jakobsens känslor, då hans gamla herrskaps gård blef lågornas rof. Men hvad var orsaken? Hurudan var den militära situationen?

Då svenskarne på hösten 1677 ej funno sig hafva någon utsikt att taga Landskrona, upprättade de liksom en kedja af fasta förskansade platser däromkring, dels för att hindra all dansk proviantering från landsbygden, dels för att försvåra och fördröja en eventuell dansk frammarsch från Landskrona. Det var härtill man använde de redan i sig själfva ganska fasta herrgårdarna. Sten Jakobsen upplyser också [1], att Landskrona spärrades af svenska garnisoner på herrgårdarna: de lågo, säger han, befästade med vall eller graf, i en cirkel kring Landskrona, de togo skatterna och förhindrade all tillförsel till fästningen från landet.

Så hade svenskarne Borreby söder om Landskrona vid färjställena öfver Lödde å, Eriksholm och Knutstorp flankerande vägen från Landskrona mot det viktiga Röstångapasset, Knutstorp därjämte oroande förbindelsen mellan Helsingborgsslätten och trakterna öster därom, Rosendal i en för danskarne obehaglig närhet till Ekebro, passagen öfver Vegeholmsån; därtill kom så Engelholm behärskande öfvergången öfver Rönneå, och Lund, som man nu begynt förskansa och som var farligt för danskarne genom sin närhet till de viktiga Löddeåöfvergångarna: Kjeflinge- och Getingebroarne. För smärre danska partier var det ej rådligt att under dessa förhållanden gifva sig ut, och i Landskrona kunde man så att säga ej draga andan. Den danska härens öfvergeneral kunde, då han på våren 1678 skulle företaga ett stort tåg för att undsätta Kristianstad, omöjligt låta det se ut på sådant sätt bakom sig; alla förbindelseleder blefvo på detta sätt osäkra. Man kan svårligen förtänka honom, att han nu gjorde hvad nödvändigheten kräfde, att han började fälttåget med att göra rent hus omkring sig. Att han gjorde det på radikalt sätt och sökte förebygga ett upprepande af faran genom att förstöra fästena med eld och brand, var i många hänseenden en bedröflig sak för Skåne, men generalen Fredrik Arenstorff gjorde därvid efter vårt förmenande ej annat än hvad han som arméens chef och som högste ansvarshafvande för dess säkerhet borde göra. Karl XI hade för öfrigt tillgripit en liknande metod, då han året förut afbrände ett större antal byar omkring Landskrona för att därigenom afskära danskarne all provianttillförsel.

Undsättningståget misslyckades, och Arenstorff ser nu för sig utsikten till ett defensivkrig, där danskarne torde få stå antingen bakom Landskronas murar eller i fästningens omedelbara närhet. Nödvändigheten kräfver, att man då skaffar så mycken proviant som möjligt och att man äfven så mycket som möjligt söker hindra svenskarne att från fasta platser hindra de danska partiernas expeditioner. Det är brådtom, och man far hårdhändt fram. Det är visst

[1] Sid. 149.

och sant, att det hela medförde ett ohyggligt elände, men i krig har städse gällt det, som den tiden kallade »krigsraison», och vi kunna för vår del ej finna annat än att Arenstorff handlade efter denna, och att eftervärlden, med all hänsyn till de känslor som dikterade Sten Jakobsens ord om grymhet, ej har full rätt att instämma i dem. Man får väl ej heller förbise, att på hösten 1678 var utsikten för Danmark att återtaga Skåne just ej stor, och att detta senare i armébefälets ögon alltmera antog karaktären af ett fienden tillhörigt landskap.

Då det gäller snapphaneväsendet, skiljer Sten Jakobsen skarpt mellan den bofasta befolkningen och de kringströfvande, röfvande och mördande snapphanebanden. Han tager den förra, de fredliga skånska bönderna, i försvar mot beskyllningen för trohetsbrott och upproriskhet; för de plundrande och stridande snapphanarne, dessa »lättfärdiga skalkar» och »ogudliga kroppar» har han endast fördömande ord. Detta skarpa skiljande mellan befolkningens hufvudmassa svarar, såsom professor Weibull säger i inledningen, ganska väl till de verkliga förhållandena.

Det torde emellertid kunna sättas i fråga om snapphaneförhållandena voro riktigt likartade öfver hela Skåne. I den allra största delen af provinsen voro snapphanebanden så att säga mera isolerade element, men om vissa delar af norra Skåne och Bleking synes detta icke gälla i samma grad. Det finnes trakter i den nordliga delen af Göinge, där befolkningen öfver hufvud taget svårligen kan fritagas från att hafva brustit i sin undersåtliga trohet mot konungen af Sverige. Midt på sommaren 1676, förrän Kristianstad fallit, plundrades svensk egendom af folk, som ej kan sägas bilda snapphaneband i ordets vanliga mening; kring socknarna sänder man sedermera bud till snapphanar, att dessa må kunna laga sig undan, då svenskar nalkas. Pontus De la Gardie förklarar om tillståndet i Helgeådalen och trakten däromkring, att ingen är att lita på, och de svenska myndigheterna förklara, exempelvis om Osby sockens bönder, att de varit »olydige och opstinatzige» under hela krigstiden. Det synes här uppe i de otillgängliga skogstrakterna rådt något olikartade förhållanden mot dem i det öfriga Skåne; på grund af svårigheten att hålla uppsikt i de skilda skogsbygderna hände det här oftare än annorstädes, att den, som en tid satt fredligt hemma och föreföll helt oskadlig, om några veckor var ute och svärmade som deltagare i ett snapphaneband och bidrog att vålla svenskarne afbräck. Att snapphanarne ej voro endast röfvare och mördare, utan äfven uppträdde på grund af något, om man så får säga, patriotiskt motiv, är säkert, därför att de samt och synnerligen höllo med den ena parten; om några svenskvänliga snapphanar hör man aldrig talas. När någon enstaka gång danska foror plundrats, har det tydligt skett i misshugg.

Sten Jakobsen har varit en ganska beläst och kunnig man. I hans krönika finnas citat från åtskilliga klassiska författare, från Philippe de Commines, v. Meteren, Aitzema, Schönborn och Reinking.

Han citerar äfven Saxo, Snorre, Arild Huitfeldt och Loccenius. Man får dock ej tro, att han rör sig med en allför stor »lärd apparat» eller att stilen är pedantiskt torr. Han citerar vanligen blott, när han i någon händelse i kriget finner liksom en god illustration till en auctors uttryck eller när han finner någon mera framträdande likhet eller ett tillfälle till jämförelse mellan en ny krigshändelse och en af auctorn meddelad. Hans stil är för öfrigt jämn och ganska lätt; den är utmärkt genom pregnanta, ofta ur talspråket hämtade vändningar — »generalen hade väl fått till ett par stöflar och så stodo husen ej i vägen för honom», säger han om de mutor en kommendant skall hafva tagit emot för att ej rifva ned några borgares hus — och det ligger ofta ett drag af bred, folklig humor öfver skildringen; en i detta afseende verkligt klassisk berättelse är, hurusom en svensk officer i misshugg råkar taga till fånga och föra med sig bödeln i Helsingborg och dennes »serviteur» och huru generade svenskarne sedan äro, förrän de kunna blifva af med »disse fornemme folch».

Texten är i det föreliggande tryckta arbetet, såsom nämndes, återgifven efter originalhandskriften i Uppsalabiblioteket. Genom någon tillfällighet har emellertid på ett ställe ett stycke kommit att få ett helt annat utseende än i handskriften. Det är på sid. 14, där det är fråga om den svenska flottans utrustning 1675. Handskriften har här: »och fölger her en liste paa alle Skibe, som denne Gang gich ude i Siöen», hvarefter också följer den utförliga listan på alla tre eskadrarnas skepp, upptagande namn och bestyckning för hvarje fartyg särskildt. Den tryckta texten har här kommit att få: »och fölger her en liste paa en deel aff de skibe, som denne gang gich udi siöen», hvarefter följer för hvar eskader inom parentes uppgift på eskaderns antal skepp och kanoner, samt därefter uppgift på namn och bestyckning för några af skeppen, följdt af ett etc. etc.

Det hela har alltså kommit att få ett något annat utseende än i Uppsalahandskriftens lista; ej heller stämma de inom parentes gifna uppgifterna på eskadrarnas styrka med de siffror, som fås, om man adderar ihop Uppsalahandskriftens siffror.[1]

Ett tryckfel, som undgått korrekturgranskningen och, orättadt, gör det uttryck, i hvilket det står, meningslöst, finnes på sid. 4, där det heter om en af Brahes svit, att han »styrtede ..... *udsyress* paa jorden». Det kursiverade ordet skall efter Uppsalahandskriften vara *næsgruss*.

Ett ganska intressant förhållande med Sten Jakobsens arbete är, att det, då det nu vid utgifvandet blifvit närmare granskadt, beröfvar en annan krönika om det skånska kriget den värdighet af förstahandskälla, som man hittills tillagt densamma. I inledningen (noten till sid. XXXVIII) påpekar professor Weibull, att den af honom 1874

[1] Det tryckta arbetet har för eskadern I »17 skibe, 616 stycher», för eskadern II »16 skibe, 332 stycker», för eskadern III »18 skibe, 580 stycker»; de tal som fås, om man adderar ihop handskriftens siffror äro för esk. I 17 och 621, för esk. II 16 och 560, för esk. III 27 och 1,062.

i Samlingar för de skånska landskapens historiska och arkeologiska förening utgifna »Professor J. J. Winslows Dagbok öfver kriget 1676— 1679» visat sig vara väsentligen endast excerpt af Sten Jakobsens krönika och endast i ett mindre antal punkter kan betraktas som självständig källa. Det framgår också, att Winslow stycke för stycke excerperat Sten Jakobsen och därigenom fått fram en schema-artad framställning af kriget. Det vore en fråga af intresse rörande Sten Jakobsens handskrifts öden, hvar Winslow fått tillgång till den. Att i hvarje fall den Winslowska excerptsamlingen med dess tillsatser nedskrifvits tämligen sent, synes framgå däraf, att bland tillsatserna finnes exempelvis den oriktiga uppgiften, att *von Osten* på våren 1677 var kommendant i Kristianstad. Detta är ett minnesfel, som Winslow, hvilken själf var närvarande i den svenska belägringshären, säkerligen ej skulle hafva gjort sig skyldig till, om ej en längre tid förflutit mellan händelserna och upptecknandet. Vi skulle vilja framställa det antagandet, att den för samlingsnit kände Winslow, som så grundligt kunnat excerpera krönikan efter Sten Jakobsens död på ett eller annat sätt blifvit ägare af hans manuskript, detta så mycket hellre, som det genom ett sådant antagande utan svårighet kan förklaras, huru handskriften sedermera kunnat komma i den unge Lagerbrings ägo. Winslows kusin, Cecilia, dotter till hans farbroder, kyrkoherden Sven Hansson Winslöf i Brönnestad, var gift med sin faders andre efterträdare Jöns Bring: deras son var Ebbe Bring, äfven kyrkoherde i Brönnestad och fader till Sven Lagerbring. Manuskriptet skulle då från Winslow, kanhända efter hans död 1709, hafva kommit till den Bringska släkten, med hvilken han var så nära befryndad.

Af intresse är vidare den frågan: huru mycket har Winslow af egen fatabur satt in i sin excerptkrönika? Professor Weibull har i samband med framhållandet af förbindelsen med Sten Jakobsen angifvit flera af de data, som finnas hos Winslow, men ej hos Sten Jakobsen.

Samlar man hop alla Winslows självständiga notiser, så synes man, frånsedt några namn och alldeles isolerade data, få följande lista: *1676* 8 juli—1 augusti rörande dels svenska rustningar, dels snapphanar, 24 okt.—14 nov. rörande De la Gardies och Ulfelds tåg mot snapphanarne, *1677* 19 jan.—31 jan. rörande händelser vid Kristianstad, 9 febr.—14 febr. rörande snapphanar, händelser vid Kristianstad och i Bleking, 8 maj—4 juni likaledes rörande Kristianstads belägring och snapphanar, 1—2 aug., 10 aug., 17—23 aug. om danska landstigningar på Öland och i Kalmar län, 12 aug. om händelser vid Osby, 23 sept. om Schultz' uppbrott, 31 dec. om kommendanten Lindebergs afrättning i det svenska lägret, *1678* 17—18 mars om striderna vid Mölleskansen vid Kristianstad, 5—21 juni om händelserna vid Kristianstads belägring, 25 juni—22 juli om sjöstrider vid Ronneby, 30 juli—6 aug. om händelser vid Kristianstad, 11 aug. om Lunds brand, bl. a. uppgift på antalet brända gårdar, 12 sept. om Ulfelds och Skyttes äfventyr med snapp-

hanar utanför Kristianstad, *1679* 7 sept. om en eldsvåda i Landskrona.

Notiserna äro skäligen vårdslöst insatta i excerptskildringen, så att de ej sällan bryta tidsföljden i denna. För dessa jämförelsevis få notiser måste Winslow anses vara god källa. Om en strid i Kalmar län säger han bestämdt, att han själf var vittne därtill, och hvad de öfriga notiserna angår är det nog att erinra om, att Winslow var huspräst hos Ebbe Ulfeld och sedan 1676 fältpräst. Han har i dessa egenskaper själf varit närvarande vid belägringsstyrkan utanför Kristianstad och är rörande förhållande här förstahandskälla. Hans förbindelse med Ebbe Ulfeld förklarar ju också det intresse, hvarmed han upptecknat hvad som rör denne. Notiserna om snapphanarnes uppträdande i norra Skåne äro säkerligen pålitliga. Winslow hade, just i den trakt det här är fråga om, tvenne svågrar, prästerna Tomas Andersson i Osby och Paul Enertsson i Glimåkra, och dessa äro väl hans sagesmän. På ett par ställen har det Winslowska självständiga fragmentet riktigare uppgifter än Sten Jakobsen, såsom i fråga om datum för afbrännandet af Ebbe Ulfelds gods och kringliggande by utanför Kristianstad, om det straff som öfvergick kommendanten i Karlskrona, Hård, och kapten Schultz samt säkerligen också i fråga om datum för anfallet på Västervik, hvilket Winslow sätter till den 31 aug. 1677, Sten Jakobsen till den 10 sept.

A. S.

De franska sjöfärderna till Söderhafvet i början af adertonde seklet En studie i historisk geografi af E. W. Dahlgren. Stockholm 1900. 430 sid. (Tidskriften Ymers 13:de årgång, äfven utgifven i mindre separatupplaga.)

I K. bibliotekets manuskriptsamling finnes en handskrifven berättelse om det franska skeppet Le saint Antoines färd från Chile till Kina och tillbaka igen under åren 1708—11. Då denna reseskildring syntes vara af viss betydenhet, har bibliotekarien Dahlgren anställt vidlyftiga undersökningar såväl i den tryckta litteraturen som i ett par franska arkiv om dess samband med samtida franska söderhafsfärder i allmänhet, och framlägger nu i förevarande arbete resultaten af sina fleråriga forskningar. Boken ger egentligen mera, än hvad titeln synes antyda. För att förklara en del egendomligheter vid sjöfärderna har författaren nödgats gifva sig in på mycket olikartade frågor, såsom Frankrikes och Spaniens inre förhållan-

den och yttre politik, speciellt deras kolonialpolitik, om jesuiternas missionsarbete i Kina, de tidigare geografiska upptäckternas och kartografiens historia, äldre tiders navigation m. m. De olika detaljundersökningarna bilda tillsammans en kulturskildring af stort värde, hvars rika innehåll här blott i korthet kan antydas.

Kännedomen om Stilla oceanen var vid 1600-talets slut ganska ofullständig. Enligt gällande kolonialprinciper förbehölls all handel med de spanska kolonierna moderlandets köpmän, speciellt i Sevilla, hvarifrån en flottilj en gång om året afseglade under konvoj af örlogsfartyg. Förbindelserna mellan kolonierna inbördes försvårades vanligen och voro alltid i detalj reglementerade. Sålunda medgafs vissa priviligierade personer och korporationer på Filippinerna att en gång om året sända en galeon med varor af lagstadgadt värde till Mexico; äfven återfrakten, mest bestående af silfver, var till storleken bestämd. Vid dessa färder var vägen en och densamma; från Filippinerna åt nordost förbi Japan, öfver oceanen till Kalifornien och sedan mot sydost till bestämmelseorten; återfärden gick mera direkt från öster till väster, men i alla händelser norr om de flesta ögrupperna.

Ryktet om de spanska koloniernas rikedomar eggade till konkurrens med spaniorerna, och dessas hänsynslösa tillgodoseende af egna intressen gjorde kolonisterna benägna för en smyghandel, som stundom tog en oerhörd omfattning. Det uppsving i den franska sjöfarten, som främjades af Colbert och hans efterföljare, vållade, att franska fartyg började utsändas äfven till Stilla oceanen. Då Ludvig XIV:s sonson blef Spaniens konung, tolererades detta under vissa former. En tid konvojerades de spanska silfverflottorna öfver Atlanten af franska örlogsmän. Utgångspunkten för de franska långfärderna var för det mesta Saint Malo, »på den tiden hemvist för Frankrikes företagsammaste redare, djärfvaste kapare och erfarnaste sjömän». Regeringens många reglementen och lagbestämmelser öfverträddes i tysthet, då så kräfdes, eller öppet, om förhållandena så medgåfvo. Konflikter med domstolarna uteblefvo ej, men företagen voro en tid bortåt ytterst vinstgifvande och lockade ett växande antal deltagare. Under det pågående spanska successionskriget voro ej heller de silfverskatter, som infördes till Frankrike från Sydamerika, att förakta. För år 1707 beräknades de officiellt till 20,000,000 livres.

Slutmålet var vanligen någon hamn i Amerika, men redarne af Le saint Antoine hade djärfvare planer. Först anlöpte fartyget hamnar i Chile, i hvilka franska varor utbyttes mot ädelmetaller, och därefter styrdes kurs mot väster, mot Kina. Skildringen af vistelsen i Kanton (sid. 132—152) är af stort intresse; de kinesiska tullmyndigheterna använde allehanda metoder att utpressa dryga afgifter, men handelns resultat blef dock förmånligt. En del rampris anföras. Vistelsen i Kanton blef sju månader, under hvilken tid resenärerna fingo godt tillfälle att göra iakttagelser. En strid mellan jesuiterna och en påflig legat omnämnes i reseberättelsen och

belyses ytterligare efter andra källor. Åtta andra europeiska fartyg inlöpte i hamnen, bland dem ett holländskt, ehuru fördt af kineser, på den grund att holländarne voro uteslängda från den kinesiska handeln.

Hemfärden anställdes öfver oceanens nordliga del, hvarvid förf. redogör för tron på där liggande rika öar, »guld- och silfveröarne». Dessa förekomma på olika kartor och efterforskades allvarligt, men måste fullständigt förvisas till sagans område. En reminiscens af dem återfinnes så sent som i Stielers Handatlas.

Redogörelsen för affärerna i Peru och Chile med de kinesiska varorna är en intressant kulturbild. Förbudet mot utländingars handel hade ånyo inskärpts, men åsidosattes skäligen öppet, tack vare ett omfattande mutsystem. Vid ett tillfälle blef fartygets kapten Frondat fängslad, men lyckades lösköpa sig. Efter 4 års och 7 månaders bortovaro från Frankrike, återkom fartyget lyckligt till Brest i augusti 1711. Af lasten öfverlämnades till myntet i Nantes silfver till ett belopp af 1,273,680 livres. En del iakttagelser under resan blefvo af betydelse för den geografiska kunskapen.

Inom kort utsändes så stort antal franska fartyg till Sydamerika, att varumarknaden relativt öfversvämmades af europeiska produkter, så att färderna gingo med förlust. Då kardinal Alberoni kom till makten i Spanien, lät han hålla räfst med ämbetsmännen i kolonierna, hvilket äfven bidrog till smyghandelns försvårande.

Såsom bilagor bifogas dels en karta öfver Stilla oceanen och dels en reproduktion af ett märkligt spanskt sjökort öfver dess norra del, antagligen utfördt i Manilla 1716—20 och i original förvaradt i K. Vetenskapsakademiens bibliotek. Delar af äldre kartor äro inströdda i texten och förläna arbetet ökadt värde. En del andra illustrationer meddelas äfven, delvis ur den handskrifna berättelsen. Ett par textbilagor (prislistor m. m.) och ett utförligt register afsluta volymen.

Hela framställningen utmärkes af den utsökta noggrannhet, som är ett kännetecknande drag i förf:s arbeten. Utförliga noter lämna tydliga bevis på ett mycket vidlyftigt forskningsarbete. I hög grad önskligt vore, om arbetet kunde i öfversättning utgifvas på något af de stora kulturspråken.

K. Hd.

Öfversikt af Tidskrifter
och andra periodiska publikationer.

Meddelanden från svenska slöjdföreningen. 1900: 2. A. Hammarskjöld, Bilder ur uppfinningarnas och industriens värld.

Nordisk Tidskrift för Vetenskap, Konst och Industri. Utg. af Letterstedtska Föreningen genom Oscar Montelius. 1900, 6. P. Persson, Om den nyligen på Roms Forum upptäckta uråldriga inskriften. — F. Bajer, Forsög på större neutralitetsforbund under Krimkrigen. — K. Gjellerup, Buddhistisk religions-poesi. — 7. K. Hildebrand, Arbetsstatistiska undersökningar i Sverige. — N. C. Frederiksen, Nationaliteterne i Österrig-Ungarn. — H v. Schwerin, Om kustfolks olika sjöduglighet, anm. af E. Löffler.

Ord och Bild. Månadsskrift utgifven af Karl Wåhlin. 1900, 9. O. Malmström, Kronprinsen Karl Augusts död. — 10. E. Fries, Holländskt folklynne och holländsk konst. Några anteckningar. — 11. R. Hahn, Gutenbergs uppfinning. — C. Hellström, När Forsmarks bruk brändes af Ryssarna 1719. Efter en gammal »famillegenealogi». – J. Kruse, Om bildande konst och uppfostran. — Ur bokmarknaden: Fr. Martin, Svenska kungliga gåfvor till ryska zaren 1647—1699, anm. af L. Looström.

Samlaren. Tidskrift utgifven af Svenska Literatursällskapets arbetsutskott. Årg. 21. (1900). Redogörelse för Svenska Literatursällskapets årsmöte. — L. Wahlström, Petrus Lagerlöfs kollegium i svensk metrik. — E. Wrangel, Bidrag till svenska dramatikens historia från utländska källor. — A. L. Wennström, Astrils och Dödens Pijlebyte. — L. Weibull, Thorildiana. — Bidrag till kännedomen om de under Gustaf III herskande estetiska åsigterna. 1. O. Sylwan, De vittra tidskrifternas kritik. — 2. A. Gauffin, Leopolds »Critiska anmärkningar vid hjältedikten: Tåget öfver Bält». — 3. G. Gjörloff, De estetiska åskådningarna vid universiteten. — H. Lundström, Om Petrus Jonæ Angermannus' förmenta deltagande i 1600 års bibelkomité m. m. — E. H. Lind, Svensk literaturhistorisk bibliografi. 18. 1898. **Bilagor:** L. Bygdén, Svenskt anonym- och pseudonym-lexikon. H. 3. — Ur Hans Järtas literära brefvexling. 1. Bref till och från C. G. v. Brinkman. Utgifna af E. Lewenhaupt. H. 2. — Thomas Thorilds bref utgifna af L. Weibull. H. 2.

Statsvetenskaplig Tidskrift. 1900. Årg. 3: N:o 4. P. E. Fahlbeck, Sveriges framstående män. Några anmärkningar.

Folkevennen. 1900, Oktober. J. Thomesen, Træk af dronning Kristinas liv. 1.

Historisk Tidsskrift. Udgivet af den norske historiske Forening. **Tredie Række. Bd 5:** H. 2. L. Daae, Om Stavanger Stift i Middelalderen. — H. J. Huitfeldt-Kaas, Generalmajor Georg Reichwein. — Smaastykker: L. Daae, Mandal og Landskrone. — A. Kjær, Register til Historisk Tidsskrift. Tredie Række. Bd. 5. — **Fjerde Række. Bd 1:** H. 1. G. Storm, Dronning Margretes Valg i Norge. — Stiftamtmand W. F. K. Christies Dagbog Mai—Oktober 1815. Ved Y. Nielsen. — Litteratur: Forhandlingprotokol fört i Regjeringsraadet og Statsraadet Marts til December 1814, udg. af det norske Rigsarkiv, anm. af Y. Nielsen; P. Munch, Kjöbstædsstyrelsen i Danmark fra Kristian IV:s Tid til Enevældens Ophör, anm. af A. Taranger; Erkebiskop Henrik Kalteisens Kopibog, udg. f. d. n. hist. Kildeskriftskommission ved A. Bugge, anm. af K. H. Karlsson.

Meddelelser fra det norske Rigsarchiv. Bd 2: H. 1. Generalmajor Georg Reichweins Kopibog 1646—57. — H. J. Huitfeldt-Kaas, Bidrag til den norske Adels Historie.

Norsk Militært Tidsskrift 1900, 4—6. C. O. Munthe, Hannibalsfejden 1644—1645. — 7. Barstad, Tordenskiold. — C. O. Munthe, Hannibalsfejden 1644—1645. — 8. C. O. Munthe, Hannibalsfejden 1644—1645. — G. Lewenhaupt, Affæren ved Prestebakke den 10 juni 1808. Ved C. J. Anker.

Dansk Tidsskrift. 1900, September. Fr. Meidell, En skaansk-dansk Familiehistorie. 2. — **Oktober.** F. Bajer, Canroberts Sendelse til Stockholm og Köbenhavn 1855.

Historisk Tidsskrift. Syvende Række. Bd 2: H. 6. N. Bang, Til Narva-Handelens Historie i det 16:de Aarhundrede. — A. Stille, Christian V i Slaget ved Lund. Nogle Bemærkninger som Svar til Hr Oberst N. P. Jensen. — Smaastykker. — Nyt fra historisk Videnskab i Ind- och Udland. — Tilföjelser og Rettelser. — C. Fredstrup, Navneregister. — Udsigt over den danske historiske Forenings Regnskaber for 1898 og 1899 och Virksomhed i 1899. — Den danske historiske Forenings Vedtægter.

Sönderjydske Aarböger. 1900: 2. A. Larsen, Danmark og de souveræne gottorpske Hertuger. Felttoget i Ejdersted i Aar 1700. — G. Johannsen, Nordslesvig i 1897, 98 og 99.

Finsk Tidskrift. Utg. af M. G. Schybergson och R. F. v. Willebrand. **1900, 7—8.** K. Tallqvist, Den bibliska historien i kilskriftlitteraturens belysning. 1—3. M. G. Schybergson, Den tyska historikerdagen i Halle. — I bokhandeln: A. Brinkmann, Den hellige Birgitta, G. Bergström, Sancta Birgitta, G. Marconi, Svenska helgonet Sancta Birgittas lefverne, anm. af H. Vendell. — **9.** K. Tallqvist, Den bibliska historien i kilskriftlitteraturens belysning. 4. — I bokhandeln: Finlands medeltidsigill; i afbild utgifna af Finlands Statsarkiv genom Reinhold Hausen, anm. af G. Gft. — **10.** A. Mörne, Förfinskningen af vår svenska landsbygd och folkbildningsarbetet därstädes. — K. H. Lindholm. Ett arbete om pressförhållandena under franska revolutionen. — I bokhandeln: H. Schück, Världslitteraturens historia. D. 1, af I. A. Heikel.

Baltische Monatsschrift. 1900, Juni. Zur Geschichte der livländischen Landesprivilegien. 3.

Aus der Heimat. Lausitz. Gesch.- und Unterhaltungsbl. 1900: N:o 11. Drei Dokumente aus Ottenhain bei Löbau aus dem Schwedenkriege 1706 und 1707. Herausg. v. A. Moschkau.

Deutsche Litteraturzeitung. 1900. 47. Liv-, Est- und Kurländisches Urkundenbuch. Bd 10, Abth. 2: Bd 1. Sachregister zum Liv-, Est- und Kurländischen Urkundenbuch. Bd 7—9, anm. af D. Schäfer. — Aa. Friis, Andreas Peter Bernstorff og Ove Hoegh Guldberg, anm. af Fr. Arnheim.

Historische Vierteljahrschrift. Herausgegeben von Gerhard Seeliger. **Jahrg. 3. 1900, 4.** H. Bresslau, Über Elektensiegel. — K. T. Heigel, Zur Geschichte des Rastatter Gesandtenmordes am 28 April 1799. — E. Guglia, Eine ungedruckte Denkschrift von Gentz aus dem Jahre 1822. — Kleine Mitteilungen. — Kritiken (bl. a. W. Struck, Johann Georg und Oxenstierna, anm. af J. Kretzschmar). — Nachrichten und Notizen. — O. Masslow, Bibliographie zur deutschen Geschichte.

Historische Zeitschrift. Herausgegeben von Friedrich Meinecke. **XXXXIX, 3.** C. Neumann, Griechische Kulturgeschichte in der Auffassung Jakob Burckhardt's. — Miscellen. — Literaturbericht. — Notizen und Nachrichten.

Literarisches Centralblatt. 1900, 39. N. Edén, Om Centralregeringens organisation under den äldre Vasatiden (1522—1594). — **47.** E. Leo, Die Schlacht bei Nördlingen im Jahre 1634, anm. af K. — **48.** Erkebiskop Henrik Kalteisens Kopibog. Udg. ved Alexander Bugge, anm. af —tt—.

Monatsschrift f. Gottesdienst. u kirchl. Kunst. 4. G. Arndt, Gottesdienstl. Ordnungen d. Schwedenkönigs Gustav Adolf f. d. Stifter Magdeburg u. Halberstadt. v. J. 1632.

Neue Christoterpe. Ein Jahrbuch. Herausg. v. M. Vorberg. **1899.** P. Kaiser, Gustav Wasa und die schwedische Reformation.

Zeitschrift für prakt. Theologi. 22. G. Arndt, Buss- und Bettagsordnung d. Schwedenkönigs f. Magdeburg u. Halberstadt. 1632.

The English Historical Review. Edited by S. R. Gardiner and Reginald L. Poole. **1900, October.** A. R. Whiteway, Customs of the Western Pyrenees. — J. H. Round, Colchester and the Commonwealth. — B. Williams, The foreign policy of England under Walpole. P. 3. — A. T. Mahan, Nelson at Naples. — Notes and documents. — Reviews of books (bl. a. Ch. H. Firth, Oliver Cromwell and the rule of the Puritans in England, anm. af S. R. Gardiner). — Correspondence. — Notices of periodical publications. — Index.

Bibliothèque de l'école des chartes. 1900: Mai—Août. E. Wrangel, Ett blad ur historien om Sveriges litterära förbindelse med Frankrike, anm. af C. Bloch.

Revue d'histoire diplomatique. Publiée par les soins de la Société d'histoire diplomatique. **1900, 4.** E. Engelhardt, La cité de Messine sous le protectorat Français au dix-septième siècle. — P. Coquelle, L'espionnage en Angleterre pendant la guerre de sept ans d'après des documents inédits. — A. d'Avril, Protection des chrétiens dans le Levant. — E. Rott, Jean de Bellièvre-Hautefort ambassadeur de France près des Ligues suisses et le traité de Soleure Mars 1573—Mai 1579. — Juillet-Septembre 1582. — J. H. Siccama, Sir Gabriel de Sylvius 1660—1696. — Correspondance. Lettre de F. Bajer. — Comptes rendus.

Revue Historique. 1900, Septembre—Octobre. B. de Mandrot, L'autorité historique de Philippe de Commynes; suite et fin. — Ch. Saglio, L'agonie des Ming. Episode de l'historie de Chine. — G. de Nouvion, Talleyrand, prince de Bénévent. — L. G. Pélissier, La trahison de Masséna et l'enquête du commissaire Caire. — Bulletin historique: France. Nécrologie: J. Zeller, S. Berger, par G. Monod. — Publication relatives au moyen âge, par A. Molinier. — Histoire contemporaine, par A. Lichtenberger, — Espagne, 1898—1899, par R. Altamira. — Comptes-rendus critiques. — Publications périodiques et sociétés savantes. — Chronique et bibliographie. — **Novembre—Décembre.** F. T. Perrens, Le premier abbé Dubois. Episode d'histoire religieuse et diplomatique. Premier article. — G. Caudrillier, Le complot de l'an XII. Premier article: le complot chouan. — H. Leonardon, Prim et la candidature Hohenzollern. — J. Luchaire, Un maître général des Frères Prêcheurs: Raymond de Capoue, 1380—1399. — H. Hauser, Correspondance d'un agent genevois en France sous François 1er, 1546. — Bulletin historique: France, Histoire moderne et contemporaine, par H. Hauser, A. Lichtenberger. B. et G. Monod. Roumanie, 1894—1898; suite et fin, par D. A Teodoru et Al. D. Xénopol. — Comptes-rendus critiques. — Publications périodiques et sociétés savantes. — Chronique et bibliographie.

20.

Bibliografi 1899.[1]

(Upprättad af **Kristian Setterwall.**)

4523. **Historisk Tidskrift**, utgifven af Svenska Historiska Föreningen genom *E. Hildebrand.* Årg. 19, 1899. 334+82+(2) s. + Bilagor. Sthlm. Pr. för medlemmar 5.
Stavenow, L., Riksrådet grefve Gustaf Bonde såsom statsman och författare.
Olmer, E., Alliansen mellan Sverige och huset Lüneburg 1698.
Wahlström, L., Gustaf III och Benzelstjernas plan mot ryska flottan 1789.
Wadstein, E., Tvenne frågor ur den fornsvenska staträtten.
Söderberg, V., Sveriges historia och modern fransk häfdateckning.
Hallendorff, C., Anmärkningar öfver G. Adlerfelts Histoire Militaire de Charles XII.
Ambrosiani, S., Om konungavalet under den äldre medeltiden.
Söderberg, V., Den sydafrikanska krisens historiska förutsättningar.
Hildebrand, E., Från Gustaf Vasas sista tider (med porträtt).
Fåhræus, G. R., Johan Gyllenstjernas riksdagsmannabana.
Strödda meddelanden och aktstycken.
Öfversikt och granskningar.

4524. **Historisk Tidsskrift**, Syvende Række, udgivet af den danske historiske Forening, ved dens Bestyrelse. Redigeret af *J. A. Fridericia*, Foreningens Sekretær. Bd 1: H. 6, s. 581—665+(2) s. Bd 2: H. 1—4, 416+41 s.

4525. **Kongl. Bibliotekets Handlingar.** 21. 12 s.+s. 193—304. Sthlm. Pr. 1,25.
Inneh.: Årsberättelse för år 1898. V. Gödel, Katalog öfver Kongl. Bibliotekets fornisländska och fornnorska handskrifter. 3.

4526. **Meddelanden från Svenska Riksarkivet.** Utgifna af *C. T. Odhner.* XXIII. S. 91—184+(1) s. Sthlm, Norstedt. Pr. 1.

4527. **Jörgensen, A. D.,** Historiske afhandlinger. H. 11—30. Bd 1, s. 49—465+(1) s. Bd 3, s. 433—510+(1) s. Bd 2, 362+(1) s. Bd 4. 96 s. København, Det Nordiske Forlag. Pr. 50 öre häftet.

---

[1] De i denna bibliografi förekommande tilläggen till 1897 och 1898 års bibliografier äro insatta på sina respektive platser med angifvande af årtalet.

Innehåller bl. a. Bidrag til oplysning af middelalderens love og samfundsforhold; Synspunkter for opfattelsen af Valdemar Atterdags og dronning Margretes historie; Forliget af 11 Februar 1840; Folkeviser om historiske personer; Svolderslaget og tidsregningen i den norske kongerække.

4528. **Söderberg, Verner,** Sveriges historia och modern fransk häfdateckning.
Historisk Tidskrift 1899, s. 125—152.

4529. **Åkerblom, Axel,** Heimskringlas framställning af förhållandet mellan Olof Skötkonung och Olaf den helige.
Historisk Tidskrift 1899, s. 229—236.

4530. **Stjerna, Knut,** Påfvebrefvet om Sankt Eriks korståg.
Historisk Tidskrift 1899, s. 237—239.

4531. **Cederschiöld, Gustaf,** Om Erikskrönikan, ett historiskt epos från Folkungatiden. (3) + 265 s. Göteborg, Wettergren & Kerber. Pr. 2,75.
Populärt vetenskapliga föreläsningar vid Göteborgs Högskola. 11.

4532. Meklenburgisches Urkundenbuch. Herausgegeben von dem Verein für meklenburgische Geschichte und Alterthumskunde. Bd 19: 1376—1380. (2) + 532 + 188 + (2) s. 4:o. Schwerin.

4533. **Koppmann, Karl,** Zum Umschwung in den meklenburgisch-nordischen Verhältnissen in den Jahren 1388 und 1389. (Auszüge aus Rostocker-Weinamts-Rechnungen).
Hansische Geschichtsblätter. Jahrg. 1898, [Tr. 1899], s. 133—140.

4534. Repertorium diplomaticum regni Danici mediævalis. Fortegnelse over Danmarks Breve fra Middelalderen. Med Udtog af de hidtil utrykte, udgivet ved *Kr. Erslev* i Forening med *William Christensen* og *Anna Hude* af Selskabet for Udgivelse af Kilder til Dansk Historie. Bd 3: H. 1 (1401—1420). 272 s. Köbenhavn, Gad.

4535. Hansisches Urkundenbuch. Bd 5. 1392—1414. Bearbeitet von *Karl Kunze*. Mit einem Sachregister. VIII + 639 + (1) s. Bd 8. 1451—1463. Bearbeitet von *Walther Stein*. Mit einem Sachregister. XII + 857 s. 4:o. Leipzig, Duncker & Humblot.

4536. Erkebiskop Henrik Kalteisens Kopibog. Udgivet for det Norske Historiske Kildeskriftfond ved *Alexander Bugge*. XXXII + 226 + (1) s. Christiania. Pr. 3.

4537. **Mojean, Fr.,** Beiträge zur Geschichte des Krieges der Hanse wider Dänemark 1509—1512. 26 s. 4:o. Stralsund 1898.
Jahresbericht des Gymnasiums zu Stralsund. Ostern 1898.

4538. Hanserecesse von 1477—1530. Bearbeitet von *Dietrich Schäfer*. Bd 6: 1510—1516. XVI + 863 s. Leipzig, Duncker & Humblot.
Se nedan »Recensioner» 4830.

4539. **Arnoldson, K. P.,** Nordens enhet och Kristian II. Med företal af *Adolf Hedin*. XXIII + 123 + (1) s. Sthlm, A. Samuelsson. Pr. 2.
Se nedan »Recensioner» 4831.

4540. **Edén, Nils,** Om centralregeringens organisation under den äldre Vasatiden (1523—1594). Akad. afh. XXIV + 272 s. Upsala, Förf. Pr. 3.

4541. **Hildebrand, Emil,** Måns Svensson Some och Peder Skram.
Historisk Tidskrift 1899, s. 213—220.

4542. Corpus Constitutionum Daniæ. Forordninger, Recesser og andre kongelige Breve, Danmarks Lovgivning vedkommende 1558—1660. Udgivne ved *V. A. Secher* af Selskabet for Udgivelse af Kilder til dansk Historie. Bd 5: H. 1—2. 320 s. Köbenhavn, Gad.

4543. **Hildebrand, Emil,** Från Gustaf Vasas sista tider.
Historisk Tidskrift 1899, s. 283—306.

4544. **Hildebrand, Emil,** Gustaf Vasas sista tal till ständerna.
Historisk Tidskrift 1899, s. 221—229.

4545. **Ödberg, F.,** Om Klas Kurssell, k. Erik XIV:s och Johan III:s krigsöfverste i Livland. Anteckningar. Läroverksprogram. 91 s. 4:o. Skara.

4546. **Ödberg, F.,** Om k. Erik XIV:s förhållande till fogdarne och allmogen i Vestergötland krigsåren 1565—1566, med bilagor.
Vestergötlands Fornminnesförenings tidskrift. H. 10, s. 40—80.

4547. **Morison, Margaret,** A narrative of the journey of Cecilia, princess of Sweden, to the court of Queen Elizabeth 1565—1566.
Transactions of the Royal Historical Society 1898. New Series. Vol. 12, s. 181—224.

4548. Svenska riksdagsakter jämte andra handlingar som höra till statsförfattningens historia under tidehvarfvet 1521—1718. D. 2: H. 3. 1571—1592. Med understöd af statsmedel utgifven af Kongl. Riksarkivet genom *Emil Hildebrand.* S. 429—1149 + V + (1) s. + 1 facs. Sthlm, Norstedt. Pr. 15,75.

4549. **Natt och Dag, S.,** Från Östersjöpolitikens dagar.
Illustrerad Militärrevy 1899, s. 41—50, 103—110, 219—230.

4550. **Schäfer, Dietrich,** Der Kampf um die Ostsee im 16. und 17. Jahrhundert.
Historische Zeitschrift 1899. Bd 83, s. 423—446.

4551. **Wrangel, Evert,** Prinsessan Anna (Sigismunds syster).
Ny Illustrerad Tidning 1899, s. 422—423.

4552. Regesta diplomatica historiæ Danicæ. Chronologisk Fortegnelse over hidtil trykte Diplomer og andre Brevskaber til Oplysning af den danske Historie, udgiven ved Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskabs Omsorg. Anden Række. Bd 2: H. 4: 1608—1628. S. 861—1148. 4:o. Kjöbenhavn 1898.

4553. Якубовъ, Конст., Россія и Швеція въ первой половинѣ XVII вѣка. [Ryssland och Sverige under första hälften af 17:de århundradet.] X + 493 s. Москва 1897.

4554. **Fehre, Eduard,** Rigas Belagerung durch Gustav Adolf. (1621).
Baltische Jugendschrift 1898, s. 101—105.

4555. Ein Schreiben des Generals v. Pappenheim an Danzig [1628]. Mitgeteilt von *Otto Günther.*
Zeitschrift des westpreussischen Geschichtsvereins 1899. H. 40, s. 121—124.

4556. **Weibull, Lauritz,** De diplomatiska förbindelserna mellan Sverige och Frankrike 1629—1631. Ett bidrag till Gustaf II Adolfs och kardinal Richelieus historia. Akad. afh. (2) + 90 + (3) s. 4:o. Lund, Gleerupska Univ. Bokh. Pr. 2,25
Lunds Universitets Årsskrift 1899.

4557. **Stübel, Bruno,** Das angebliche Gebet Gustaf Adolfs bei seiner Landung auf deutschem Boden 26 Juni 1630.
Mittheilungen des Instituts für oesterreichische Geschichtsforschung 1899. Bd 20, s. 476—480.

4558. Zwei Verfügungen Axel Oxenstiern's inbetreff des Bernsteins aus den Jahren 1630 und 1631. Mitgeteilt von *Max Töppen.*
Altpreussische Monatsschrift 1899, s. 186—188.

4559. **Schwartz, Paul,** Die Neumark während des dreissigjährigen Krieges. T. 1: 1618 - 1631. (1) + 128 s. Landsberg a. W.
Schriften des Vereins für Geschichte der Neumark 1899.

4560. **Müller, Anton,** Frankenstein im dreissigjährigen Kriege. T. 1: Vom Dresdner Accord bis zum Prager Frieden. 1621—1635. 31 s. 4:o. Frankenstein 1898.
Wissenschaftliche Beilage zu dem Jahresbericht des Städtischen Katholischen Progymn. zu Frankenstein i Schl. 1897—98.

4561. **Beyerle, Konr.,** Konstanz im 30-jährigen Kriege. Schicksale der Stadt bis zur Aufhebg. der Belagerg. durch die Schweden 1628—1633. 84 s.
Neujahrsblätter d. badischen historischen Kommission. Neue Folge. 8. 1899.

4562. **Jacob, Karl,** Strassburgische Politik vom Austritt aus der Union bis zum Bündniss m. Schweden (1621—1632). VIII + 147 s. Strassburg, C. F. Smidt.

4563. **Szelągowski, Adam,** Układy królewicza Władysława i dysydentów z Gustawem Adolfem w r. 1632.
Kwartalnik Historyczny 1899, s. 683—738.

4564. **Falk, F.,** Zur Gregorovius-Legende über Papst Urban VIII und Gustav Adolf.
Historisch-politische Blätter f. das katholische Deutschland 1897. Bd 120, s. 238—240.

4565. **Struck, Walter,** Gustav Adolf und die schwedische Satisfaktion. Th. 1—2.
Historische Vierteljahrschrift 1899. Jahrg. 2, s. 328—368, 463—516.

4566. **Struck, Walter,** Johann Georg und Oxenstierna. Vom dem Tode Gustav Adolfs (November 1632) bis zum Schluss des ersten Frankfurter Konvents (Herbst 1635). Ein Beitrag zur Geschichte des dreissigjährigen Krieges. 304 s. Stralsund, Verlag der Königlichen Regierungs-Buchdruckerei.

4567. **Schweizer, Paul,** Die Wallenstein-Frage in der Geschichte und im Drama. VIII + 354 s. Zürich, Fäsi & Beer.

4568. **Stälin,** Beiträge zur Geschichte des dreissigjährigen Kriegs. A. Nachträge zu den schwedischen und kaiserlichen Schenkungen in Bezug auf Teile des heutigen Königreichs Württemberg und an Glieder zu demselben gehöriger Familien in den Jahrg. 3 u. 6.
Württembergische Vierteljahrshefte für Landesgeschichte 1899. Neue Folge. Jahrg. 8, s. 12—54.

4569. **Jahnel, C. & Tscherney, A.,** Dreissigjähriger Krieg.
Mittheilungen des nordböhmischen Excursions-Clubs 1899. Jahrg. 22, s. 191—195.

4570. **Marian, A.,** Die Stadt Aussig während des dreissigjährigen Krieges.
Mittheilungen des nordböhmischen Excursions-Clubs 1899. Jahrg. 22, s. 209—232.

4571. **Siegel, G.,** Geschichte der Stadt Lichtenau in Hessen und ihrer Umgebung nebst Nachrichten über die einzelnen Amtsorte und einem Urkundenbuche. XVI + 443 + (1) s. + 4 kartor + 5 pl.
Zeitschrift des Vereins für hessische Geschichte und Landeskunde. N. F. Bd 22. (1897).
Berör bl. a. svenskarnas deltagande i trettioåriga kriget.

4572. **Hoffmann, C. von,** Münchener Legenden und die Schwedenzeit.
Beilage zur Allgemeinen Zeitung 1899, N:o 126.

4573. **Wichner, Jacob,** Die Propstei Elsendorf und die Beziehungen des Klosters Admont zu Bayern. Nach archivalischen Quellen. (2) + 96 s. München.
Altbayerische Forschungen. Herausg. vom Historischen Verein von Oberbayern. 1.
Ett kapitel innehåller bl. a. Schwedeneinfall u. Klaglied über Gustav Adolf.

4574. **Ohl, Ludwig,** Geschichte der Stadt Münster und ihrer Abtei im Gregorienthal. Nach den Dokumenten bearbeitet (Illustrationen und Karte). XVI + 552 s. Vorbruck-Schirmeck, Morand Hostetter 1897.
Berör bl. a. Svenskarna i Elsass under trettioåriga kriget.

4575. **Schnitzer, Jos.,** Zur Politik des hl. Stuhles in der ersten Hälfte des dreissigjährigen Krieges.
Römische Quartalschrift 1899. Jahrg. 13, s. 151—262.

4576. **Berg. G.,** Die Garnison der Festung Küstrin bis zur Mitte des 17 Jahrhunderts.
Schriften des Vereins für Geschichte der Neumark 1898, s. 29—50.

4577. **Kramer, Karl,** Zwei Kriegsjahre in Zweibrückischen Landen. (1636 und 1637).
Beiträge zur bayerischen Kirchengeschichte 1897. Bd 4, s. 37—47.

4578 **Meinardus, Otto,** Schwarzenberg und die brandenburgische Kriegführung in den Jahren 1638—1640.
Forschungen zur brandenburgischen und preussischen Geschichte 1899. Bd 12, s. 411—463.

4579. Svenska riksrådets protokoll. 8. 1640, 41. H. 2. Med understöd af statsmedel i tryck utgifvet af Kongl. Riksarkivet genom *Severin Bergh*. S. 421—852 + (1) + II + (1) s. Sthlm, Norstedt 1898. Pr. 5,50.
»Handlingar rörande Sveriges historia». Ser. 3.

4580. **Moser, Otto,** Die zweite Schlacht bei Breitenfeld am 23 October 1642.
Beilage zum Leipziger Tageblatt und Anzeiger N:o 539, 23 October 1898.

4581. **Kock, Christian,** Schwansen, Historisch und topographisch beschrieben. 269 + (2) s. + 2 kartor. Kiel, Eckardt 1898.
Berör bl. a. krigen 1643—45 o. 1657—60.

4582. **Larsen, Axel,** Nogle Optegnelser fra Rigsarchivet i Stockholm vedrörende Flaaden under Christian IV:s sidste krig, særlig Admiral Pros Munds Kamp og Fald den 13 October 1644.
Tidsskrift for Søvæsen 1897. Ny Række. Bd 32, s. 50—60.

4583. **Bretholz, Berthold,** Ein neuer Bericht über die Belagerung der Stadt Brünn durch die Schweden im Jahre 1645.
Zeitschrift des Vereines für die Geschichte Mährens und Schlesiens 1899. Jahrg. 3, s. 1—18.

4584. **Šujan, František,** Švédové u Brna roku 1645. Na základě pramenů líči . . . [Die Schweden in Brünn im J. 1645. Auf Grund der Quellen dargestellt von . . .] 100 s. + 1 plan karta. V. Brně 1898.

4585. **Riezler, Sigmund,** Bayern und Frankreich während des Waffenstillstands von 1647. (Vorgetragen in der histor. Classe am 3 December 1898).
Sitzungsberichte der philosophisch-philologischen und der historischen Classe der k. b. Akademie der Wissenschaften zu München 1898 [Tr. 1899]. Bd 2, s. 493—541.

4586. **Riezler, Sigmund,** Die Meuterei Johann's v. Werth 1647. (Schluss).
Historische Zeitschrift 1899. Bd 82, s. 193—239.

4587. Tvenne egenhändiga bref från drottning Kristina. (Ur arkivet på Eriksberg). Meddelade af Frih. *C. C:son Bonde.*
Personhistorisk Tidskrift. Årg. 1, s. 139—140.

4588. **Forstén, G. V.,** Сношенія Швеціи и Россіи во второй половинѣ XVII вѣка (1648—1700). [Sveriges och Rysslands förbindelser i andra hälften af 17:de århundradet].
Журналъ министерства народнаго просвѣщенія 1898, 99.

4589. **Bischoffshausen, Sigismund,** Die Politik des Protectors Oliver Cromwell in der Auffassung und Thätigkeit seines Ministers des Staatssectretärs John Thurloe. Im Anhang die Briefe John Thurloes an Bulstrode Whitelocke und sein Bericht über die Cromwell'sche Politik für Edward Hyde. XV + 224 + (1) s. Innsbruck, Verlag der Wagner'schen Universitäts-Buchhandlung.

4590. **Friedlaender, Ernst,** Zur Schlacht bei Warschau, 28—30 Juli 1656.
Hohenzollern-Jahrbuch 1898. Jahrg. 2, s. 245—247.

4591. **Schroetter, Friedrich von,** Otto Christoph von Sparr, der erste brandenburgische Generalfeldmarschall.
Hohenzollern-Jahrbuch 1898. Jahrg. 2, s. 163—187 + 1 pl.

4592. **Kolberg, A.,** Ermland als churbrandenburgisches Fürstenthum in den Jahren 1656 und 1657.
Zeitschrift für die Geschichte und Alterthumskunde Ermlands. Jahrg. 1898. [Tr. 1899]. Bd 12, s. 431—566.

4593. **Hartmann, Adam Samuel,** Tagebuch über seine Kollektenreise im Jahre 1657—59. Herausgegeben und erläutert von *Rodgero Prümers.*
Zeitschrift der Historischen Gesellschaft für die Provinz Posen 1899. Jahrg. 14, s. 67—140, 241—308.

4594. **Engelke, Wilhelm,** Memorabilia der Stadt Stargard (1657—1675). Bearbeitet von *R. Schmidt zu Treptow a/R.*
Monatsblätter. Herausgegeben von der Gesellschaft für Pommersche Geschichte und Alterthumskunde 1899, s. 1—13, 17—25, 33—41, 49—53.

4595. **Zahrtmann, M. K.,** Povl Anker og Jens Kofoed. Annotationer.
Historisk Tidsskrift (Kjöbenhavn), Syvende Række. Bd 1, s. 613—626.

4596. **Grove, G. L.,** Poul Ancker og Jens Koefoed. Duplik.
Historisk Tidsskrift (Kjöbenhavn), Syvende Række. Bd 1, s. 626—631.

4597. **Melander, Richard,** Clas Uggla räddar Ascheberg. [1658].
Allmänna Försvarsföreningens Årsskrift 1899, s. 176—181 + 2 portr.

4598. **Meadowe, Philip,** Redogörelse för den politiska ställningen i Norden under åren 1658—1659. Utgifven och från engelskan öfversatt af *Alfred Hjelmérus.* 32 s. Halmstad, V. Ahlberg. Pr. 75 öre.

4599. **Fåhræus, Rudolf,** Johan Gyllenstiernas riksdagsmannabana. Studier i riddarhus- och rådsprotokollen.
Historisk Tidskrift 1899, s. 307—324.

4600. Urkunden und Actenstücke zur Geschichte des Kurfürsten Friedrich Wilhelm von Brandenburg. Bd 16: Th. 1. Ständische Verhandlungen. 3. [1661—1663.] Herausgegeben von *Kurt Breysig.* (1) + 425 + (2) s. Berlin, Georg Reimer.

4601. **Lundqvist, Karl Gustaf,** Sveriges neutralitetsförklaring år 1666 under kriget mellan England och Holland. Läroverksprogram. II + 51 s. 4:o. Norrköping.

4602. **Christine de Suède** et le cardinal Azzolino. Lettres inédites (1666—68). Avec une introduction et des notes par *C. N. D. Bildt.* XXVIII + 514 s. + 2 portr. + 1 facs. Paris, Plon.

Med anledning af denna bok utgaf E. Daniels i Preussische Jahrbücher 1899, Bd 96, s. 385—416, Bd 97, s. 51—93 en essay med titel Christine von Schweden.

4603. [**Werner, K. F.,**] Drottning Kristina.
Personhistorisk Tidskrift. Årg. 1, s. 140—146.

4604. **Nielsen, Fredrik,** Dronning Christina og Rom. 1.
Teologisk Tidsskrift (Kjöbenhamn) 1899. Ny Række. Bd 1, s. 5—28. (Slutet ingår i Teologisk Tidsskrifts 1:a häfte för 1900).

4605. **Prutz, Hans,** Analekten zur Geschichte des Grossen Kurfürsten.
Forschungen zur brandenburgischen und preussischen Geschichte 1899. Bd 12, s. 163—243.
Innehåller bl. a. ett kapitel med öfverskrift: »Hannover und der schwedische Angriff auf Brandenburg 1674—76».

4606. **Hirsch, Ferdinand,** Brandenburg und England 1674—1679. T. 1—2. 24 + 28 s. 4:o. Berlin 1898, 99.
Wissenschaftliche Beilage zum Jahresbericht des Königstädtischen Realgymnasiums zu Berlin. Ostern 1898, 99.

4607. **Jensen, N. P.,** Christian V i Slaget ved Lund. En kritisk Undersögelse.
Historisk Tidsskrift (Kjöbenhavn). Syvende Række. Bd 2, s. 1—45.

4608. **Prutz, Hans,** Die Eroberung von Stralsund durch den Grossen Kurfürsten. Oktober 1678.
Baltische Studien 1898. Neue Folge. Bd. 2, s. 1—19.

4609. **Jähns, Max,** Der Grosse Kurfürst auf Rügen und vor Stralsund 1678 und der Winterfeldzug in Preussen 1679.
Hohenzollern-Jahrbuch 1899. Jahrg. 3, s. 1—33 + 3 pl.

4610. **Bulard, Gustave,** Le traités de Saint-Germain (1679). Essai sur l'alliance étroite de Louis XIV et du Grand Electeur après la guerre de Hollande. Mémoire soutenu devant la faculté des lettres de Lyon le 16 juin 1897. 160 + (2) s. Paris, Alphonse Picard & Fils 1898.
Se nedan »Recensioner» 4838.

4611. Sveriges ridderskaps och adels riksdagsprotokoll. D. 15. 1686—1689. Utg. af *Severin Bergh.* IV + (1) + 442 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 5,75.

4612. **Malmström, Oscar,** Högmålsprocessen mot Nils Bjelke. (2) + 87 s. Sthlm, Nordin & Josephson. Pr. 2.

4613. **Olmer, Emil,** Alliansen mellan Sverige och huset Lüneburg 1698.
Historisk Tidskrift 1899, s. 41—70.

4614. **Hallendorff, Carl,** Studier öfver den äldre Karl XII:s historiografien. Bidrag till frågan om publicerandet af Nordbergs konung Carl XII:s historia. Uppsatser. II + 59 + (1) s. Upsala, Lundeqvistska bokh. Pr. 1.

4615. **Hallendorff, Carl,** Anmärkningar öfver G. Adlerfelts Histoire militaire de Charles XII.
Historisk Tidskrift 1899, s. 177—198.

4616. **Sjögren, Otto,** Karl XII och hans män. Lifsbilder från vår sjunkande storhetstid. Med talrika illustrationer. 687 s. + portr. + 1 karta. Sthlm, Fröléen & Comp. Pr. inbund. 7.

4617. **Björck, Albert,** Emanuel Swedenborg om Karl den tolfte.
Ord och Bild 1899, s. 91—94.

4618. Kong Frederik IV:s förste Kamp om Sönderjylland Krigen 1700. Udarbejdet ved Generalstaben af *H. W. Harbou* og *A. P. Tuxen* og *C. L. With.* XII + 526 + (1) s. + 11 kartor o. planer. Köbenhavn, Det Nordiske Forlag. Pr. 12.
Bidrag til den store nordiske Krigs Historie. Bd 1.

4619. **Natt och Dag, S.,** När Tolfte Karl började sin krigarbana. Ett 200-års minne.
Kalendern Svea för 1900. [Tr. 1899]. Årg. 56, s. 184—193.

4620. **Lewenhaupt, Adam,** Ett blad ur Reduktionens historia.
Historisk Tidskrift 1899, s. 327—328.

4621. **Wilhelmi, Samuel,** Des Bürgermeisters Samuel Wilhelmi Marienburgische Chronik 1696—1726. Herausgegeben von *R. Toeppen*. T. 3. Schulprogramme. S. 153—236. Marienburg, L. Giesow.

4622. Michael Kelch's Tagebuch 1698—1723. Mitgeteilt von *Max Toeppen*.
Altpreussische Monatsschrift 1899. Bd 36, s. 368—418.

4623. **Menžik, Ferdinánd,** A. CS. Kir titkos tanácsban tárgyalt magyar vonatkozású ügyek 1701—1705 köyti időből. [Ur hemliga rådslag och förhandlingar rörande ungerska förhållanden under tiden 1701—1705].
Történelmi Tár 1897, s. 385—421.
Berör bl. a. Franz Rákóczis förhållande till Sverige vid denna tid.

4624. **Crusius,** Die Schweden und König Karl XII in den Jahren 1706 und 1707 in Sachsen und namentlich an der Unstrut. Mitgeteilt von *G. Poppe-Artern*.
Mansfelder Blätter. Mitteilungen des Vereins für Geschichte und Altertümer der Grafschaft Mansfeld zu Eisleben 1899, s. 106—110.

4625. **Stamp, A. E.,** The meeting of the duke of Marlborough and Charles XII at Altranstadt, April 1707.
Transactions of the Royal Historical Society 1898. New Series. Vol. 12, s. 103—116.

4626. **Rönning, E.,** Et Besög paa Valpladsen ved Poltàva.
Militær Tidende (Kjöbenhavn) 1899, s. 284—289 + 1 karta.

4627. **Stille, Arthur,** Om platsen för träffningen »vid Näs» den 18 febr. och för slaget vid Helsingborg den 28 febr. 1710.
Historisk Tidskrift 1899, s. 239—246.

4628. **Mischlajewski,** Peter den store. Kriget i Finland 1712—1714. Referat af öfversten vid generalstaben Mischlajewskis år 1896 utkomna arbete.
Finsk Militär Tidskrift 1899, s. 306—324.

4629. **Görtz, Georg Heinrich von,** Mémoire du baron Georg Heinrich von Görtz, ministre plénipotentiaire du roi Charles XII, sur ses rélations avec les Jacobites pendant les années 1716—1717. 14 s. Sthlm, Utgifv. 1898. (se N:o 4308).
Communication au Congrès international d'histoire diplomatique à la Haye en 1898 par *Theodor Westrin*.

4630. Brief van W. Vleertman over de gevangenschap van baron von Görtz te Arnhem medegedeeld door *W. H. de Beaufort*.
Bijdragen en mededeelingen van het Historisch genootschap. Twingtigste deel. (1899).
Brefvet dat. Arnhem d. 19 mars 1717 togs af svenska kapare i Engelska kanalen och förvaras i svenska Riksarkivet (Afd. »Anglica. Interceperade bref»).

4631. **Kuylenstierna, Oswald,** Striderna vid Göta älfs mynning åren 1717 och 1719. VIII + 157 s. + 5 pl. Sthlm, Norstedt. Pr. 3.

4632. **Ræder, Jac.,** Fortsatte notiser om Carl XII:s död.
Norsk Militært Tidskrift 1899, s. 481—488.

4633. **Stavenow, Ludvig,** Riksrådet grefve Gustaf Bonde såsom statsman och författare. (Se N:o 3989, 4365 o. 4699.)
Historisk Tidskrift 1899, s. 1—40.

4634. **Edmundson, George,** The Swedish legend in Guiana.
The English Historical Review 1899, s. 71—92.

4635. **[Hildebrand, Emil],** Den svenska legenden i Guiana.
Historisk Tidskrift 1899, s. 71—81.

4636. Донесенія, инструкціи и письма и другія бумагі англійскихъ пословъ, посланниковъ и резидентовъ при русскомъ дворѣ за 1744 —1745 гг. [Berättelser, instruktioner och bref och andra skrifvelser från engelska sändebud och residenter vid ryska hofvet åren 1744 —1745.] LIV + (1) + 532 s. С.-Петерб. 1898.
Сборникъ Имп. русскаго историч. общества. Т. 102.

4637. Sveriges ridderskaps och adels riksdagsprotokoll från och med år 1719. D. 15: H. 2. 1746—47. Utg. af *C. Silfverstolpe.* S. 257—576. Sthlm, Norstedt. Pr. 4,25.

4638. **Valbert, G.,** Une reine de Suède sœur du Grand Frédéric.
Revue des deux Mondes 1897. T. 6, s. 216—227.

4639. **Malmström, Carl Gustaf,** Sveriges politiska historia från konung Karl XII:s död till statshvälfningen 1772. Andra upplagen, delvis omarbetad. D. 4. VII + (1) + 461 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 5.

4640. Politische Correspondenz Friedrich's des Grossen. Bd 25 (1766). Redigirt von *Gustav Berthold Volz.* 405 s. Berlin, Duncker.

4641. **Friis, Aage,** Andreas Peter Bernstorff og Ove Hoegh Guldberg. Bidrag til den Guldbergske Tids Historie (1772—1780). XVI + 287 s. Köbenhavn. Det Nordiske Forlag. Pr. 4,50.

4642. **Bonnefon, Paul,** Un mémoire inédit de Dumouriez sur l'état de l'Europe en 1773.
Revue Historique 1899. T. 71, s. 42—61.
Berör äfven Sveriges politiska ställning vid denna tid.

4643. **Hulting, J.,** Förbundet i Norrköping år 1779.
Historisk Tidskrift 1899, s. 159—164.

4644. När Norrköping skulle försvaras mot ryssarne. [1788].
Allmänna Försvarsföreningens Årsskrift 1899: 1, s. 68—79.

4645. **Staël von Holstein, Erik Magnus,** [Lettre au roi de Suède, le 16 juillet 1789.]
Nouvelle revue rétrospective. N:o 49 (1898, 10 juillet), s. 25—28.

4646. **Wahlström, Lydia,** Gustaf III och Benzelstjernas plan mot ryska flottan 1789.
Historisk Tidskrift 1899, s. 91—108.

4647. **Hartman, Torsten,** De tre gustavianerna G. M. Armfeldt, J. F. Aminoff och J. A. Ehrenström. Med »de tre gustavianernas» porträtt i heliogravyr efter en historisk tafla från 1803. VII + 409 s. Helsingfors, Edlund. Pr. 7,50.

4648. **Nilsson, J. W.,** De diplomatiska förbindelserna mellan Sverige och Frankrike under Gustaf IV Adolf. Akad. afh. XVI + 125 + (1) s. Upsala, Lundeqvistska bokh.

4649. **Jacobsson, Nils von,** Sällskap, där man hade roligt — för 100 år sedan. Efter Nils von Jacobssons hittills outgifna dagboksanteckningar af *Alvar Arfwidsson.*
Ny Illustrerad Tidning 1899, s. 518—521, 524—526.

4650. **Söderberg, E. N.,** När prinsen af Vasa föddes. Ett hundraårsminne.
Ny Illustrerad Tidning 1899, s. 550—551.

4651. **Anker, C. J.,** Kontreadmiral H. C. Sneedorffs efterladte breve fra 1807—14 i uddrag. Med portræt efter Juel og den Sneedorffske stamtavle. VIII + 104 s. Kristiania, J. M. Stenersen & Comp. Pr. 1,40.

4652. **Munthe, C. O.,** Kampen ved Trangen den 25 april 1808. (En krigshistorisk-taktisk studie).
Norsk Militært Tidsskrift 1899, s. 1—27, 73—89.

4653. Briefe und Aktenstücke zur Geschichte Preussens unter Friedrich Wilhelm III, vorzugsweise aus dem Nachlass von F. A. v. Stägemann. Hrsg. v. *Frz. Rühl.* Bd 1. LXVII + 423 s. Leipzig, Duncker & Humblot.
Innehåller bl. a. 42 bref till och från K. G. v. Brinkman 1808.
Se nedan »Recensioner» 4848.

4654. **Ameen, Georg,** En konungafamiljs afsked från sitt land. Ur efterlämnade anteckningar. Med 3 bilder.
Ord och Bild 1899, s. 314—320.

4655. **Hedvig Elisabeth Charlotta,** »Fersenska mordet». Meddeladt af *Carl C:son Bonde.* Skildradt af drottning Hedvig Elisabeth Charlotta i hennes dagboksanteckningar för år 1810.
Personhistorisk Tidskrift. Årg. 1, s. 51—87.

4656. **Blomberg, Anton,** Marskalk Bernadotte och hans tid 1763—1810. 2:a omarbetade upplagan. D. 1. 331 + (1) s. D. 2. 289 + (1) s. Sthlm, Albert Bonnier. Pr. för båda delarna 6.

4657. **Schefer, Christian,** Bernadotte roi (1810—1818—1844). VIII + 294 + (1) s. Paris, Félix Alcan.
Se nedan »Recensioner» 4851.

4658. **Schefer, Christian,** Les débuts de Bernadotte prince de Suède.
Revue de Paris 1899, 15 mars.

4659. Tronföljarevalet 1810. Protokoll och handlingar utgifna af Kongl. Samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia genom *Oscar Alin.* V + 318 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 5.
Historiska Handlingar. D. 17.

4660. **Alin, Oscar,** Carl Johan och Sveriges yttre politik 1810—1815. Historisk studie. H. 1. (1) + 112 + 88 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 3.
Se nedan »Recensioner» 4849.

4661. Nye Aktstykker vedrörende de politiske Forhandlinger i Köbenhavn i December 1813 og Kielerfreden i Januar 1814. Ved Aage Friis. (Slutning.)
Danske Magazin. Femte Række. Bd 4, s. 101—156.

4662. Bref af Carl Johan 1813—1814.
Carl Johans Förbundets handlingar för åren 1894—1898. [Tr. 1898], s. 39—85.

4663. General Ohmes Journal over Fredriksstens Fæstnings Beleiring fra 30:te juli til 16:de August 1814. Med Tillæg. (1) + 87 + (1) s. + 1 portr. Bergen, J. Anderssen. Pr. 1,50.

4664. Forhandlingsprotokol fört i Regjeringsraadet og Statsraadet Marts til Decbr. 1814. Udgivet fra det norske Rigsarkiv. (2) + 251 s. Kristiania.

4665. **Sars, J. Ernst,** Norges politiske Historie 1815—1885. Med tillægsafhandlinger angaaende Norge i det nittende aarhundrede af *Chr. Collin, Lars A. Havstad, Olaf Holm* og *Ragna Nielsen.* H. 1—3. 112 s. Kristiania.
Gratisbilag til »Verdens Gang» 1899.

4666. **Skavlan, Aage,** Træk af Norges nyere Historie. 110 s. Kristiania, Stenersen. Pr. 1,40.
Indeholder bl. a. »Grundlovens Fader» i hans omstridte Forhold til Grundloven; Forfatningens historiske Udenrigsordning; Krisen 1821.

4667. **Aktstykker** om Bodösagen. Samlede og udgivne af *Yngvar Nielsen.* Christiania, Jac. Dybwad.
Historiske Samlinger. Bd 1, s. 118—256.

4668. **Næss, H. J.,** Fra Karl Johans-tiden. Historiske Fortællinger. 2:den omarbeidede og forögede Udgave. (3) + 224 s. Kristiania, Authen & Petlitz. Pr. 1,50.

4669. **Pillons, Raoul,** L'union Scandinave critique historique & politique suivie du texte de l'acte de l'union. Avant-propos de *Anatole Leroy-Beaulieu.* 118 + (1) s. Paris, L. Larose.

Genealogi, Biografi, Heraldik och Sfragistik.

4670. **Alin, Oscar,** Ett bidrag till Hans Järtas biografi. 33. s. Upsala.
Upsala Universitets Årsskrift 1899. Program.

4671. **Anjou, A.,** Kongl. Svea Hofrätts presidenter samt embets- och tjenstemän 1614—1898. Biografiska anteckningar samlade och utgifna. XVI + 261 + (2) s. Sthlm, Förf. [Tr. i Eksjö.] Pr. 6.

4672. **Anteckningar,** Biskopen i Strengnäs Johannes Mattiæ sjelfbiografiska anteckningar.
Personhistorisk Tidskrift. Årg. 1, s. 87—89.

4673. [**Bergström, Otto,**] Spridda rättelser och tillägg till G. Anrep: Svenska adelns ättartaflor. (Ur O. B:s anteckningar.)
Personhistorisk Tidskrift. Årg. 1, s. 110—118.

4674. **Bref** från Jac. Berzelius till Gustav Magnus. Utgifna af *Edv. Hjelt.* II + 78 s. Helsingfors, Edlund. Pr. 1.

4675. **Bygdén, Leonard,** Peter Cohorn. Ett nordiskt medeltidsminne i södra Frankrike.
Personhistorisk Tidskrift. Årg. 1, s. 146—160 + 1 pl.

4676. **Eklund, J. A.,** Andreas Rydelius och hans lifsåskådning. (4) + 243 s. + 1 portr. Sthlm, N. J. Schedin. Pr. 3.
Se nedan »Recensioner» 4852.

4677. **Fries, Ellen,** Louis de Geer. [Ättens stamfader].
Sveriges Allmänna Handelsförenings Månadsskrift 1899: N:o 5, s. 1—2.

4678. **Fries, Ellen,** Den svenska odlingens stormän. Lefnadsteckningar för skola och hem. 2. 95 + (1) s. 3. 83 + (1) s. Sthlm, Norstedt. Pr. 1 kr. häftet.
Innehåller biografier öfver Kristofer Polhem, Olof Dalin, Släkten Tessin och Karl von Linné.

4679. **Geijer, B. J.,** Bengt Gustaf Geijer till Uddeholm och hans ättlingar. Samlade och ordnade. 164 s. Sthlm, Fritze. [Tr i Malmö.] Pr. 5.

4680. **Hagström, K. A.,** Strengnäs stifts herdaminne. H. 12—18. D. 3. 679 s. Sthlm, A. Rietz. 1898, 99. [Tr. i Strengnäs.] Pr. 1 kr. häftet.
Se nedan »Recensioner» 4853.

4681. **Helander, Josef,** Haquin Spegel, hans lif och gärning intill år 1693. Akad. afh. II + 308 + (1) s. Upsala, Akademiska bokh. Pr. 3,75.
Upsala Universitets Årsskrift 1900. [Tr. 1899].

4682. **Huitfeldt-Kaas, H. J.,** Norske Sigiller fra Middelalderen udgivne efter offentlig Foranstaltning. H. 1—2. 32 s. + 24 pl. 4:o. Kristiania.

4683. **Järta, Hans,** Ur Hans Järtas literära brefväxling. 1. Bref till och från C. G. v. Brinkman. Utgifna af *E. Lewenhaupt.* (1) + 64 + 8 s. Upsala. Pr. 1,75.
Skrifter utgifna af Svenska Literatursällskapet. 18: 1.

4684. **Karlsson, Karl Henrik,** De äldre leden af slägten Leijonhufvud-Lewenhaupt. (Genmäle.)
Personhistorisk Tidskrift. Årg. 1, s. 211—214.

4685. [**Karlsson, Karl Henrik,**] Herr Bengt Algotssons fädernesläget.
Personhistorisk Tidskrift. Årg. 1, s. 160—161.

4686. **Klemm, Christianus,** der schwedische Obristleutnant [aus Marienberg].
Klemm's Archiv [Pforzheim]. N:o 4 (1899), s. 105—118.

4687. **Leijonhufvud, Karl K:son,** Släkten Leijonhufvud-Lewenhaupt under medeltiden.
Personhistorisk Tidskrift. Årg. 1, s. 162—173.

4688. **Lewenhaupt, Eugène,** Ur en lärd Uplands-slägts historia. [Celsius.]
»Från uppländsk bygd», s. 87—92.

4689. **Malmström, Oscar,** Samuel Pufendorf och hans arbeten i Sveriges historia. (1) + 88 + XV + (1) s. [Tr. i Lund.] Sthlm, Nordin & Josephson. Pr. 2.

4690. **Munthe, Arnold,** Gustaf von Psilander. (1) + 62 s. + 1 portr. + 2 pl. Sthlm, Norstedt. Pr. 1,75.
Svenska sjöhjältar. 1.

4691. **Munthe, Arnold,** Jakob Bagge. Teckningarna af amiral J. Hägg. (1) + 78 + (1) s. + 2 pl. Sthlm, Norstedt. Pr. 2.
Svenska sjöhjältar. 2.

4692. **Petersens, Carl af,** o. **Malm, Anders,** Lunds universitets matrikel. Utgifven i april 1899. (2) + 180 + (1) s. Lund, Gleerup. Pr. 5.

4693. **Samzelius, Hugo,** Kongl. Skogs- och Jägeristaten. Biografiska studier 1539—1898. Jämte en historisk inledning. XVI + (1) + 276 + (1) s. 4:o. Sthlm, Förf. Pr. 15. Tr. i 500 numrerade exemplar.

4694. **Schön, Theodor,** Ein mit einem Fräulein von Schönburg vermählter General Gustav Adolfs. [Arvid Wittenberg].
Schönburgische Geschichtsblätter 1899. Bd 3, s. 180—184.

4695. **Silfverstolpe, Carl,** Klosterfolket i Vadstena. Personhistoriska anteckningar. H. 2, s. 97—167 + (1) s. + 1 pl. Sthlm, Norstedt.
Skrifter och handlingar utgifna genom Svenska Autografsällskapet. 4.

4696. **Tersmeden, C. H.,** Kalender öfver i Sverige lefvande ointroducerad adel, svensk och utländsk. Årg. 2. XIV + 304 s. + 16 pl. Sthlm, Fahlcrantz. Pr. 5,25.
Se nedan »Recensioner» 4856.

4697. **Thomée, Olof,** Slägten Thomæus (Thomée, Thomé och Adelsköld). Stamtafla och biografier. 89 s. + 1 pl. + slägttaflor i öfvertryck. 4:o. Malmö, Förf. 1898. Pr. inbund. 20.

4698. **Trolle-Bonde, Carl,** Landshöfdingen grefve Nils Bonde samt hans descendenter. 161 + 137 s. + 18 portr. Lund, Gleerupska bokh. Pr. 10. Tr. i 150 numrerade exemplar.

4699. **Trolle-Bonde, Carl,** Riksrådet grefve Gustaf Bonde. D. 4: Gustafs Bondes enskilda lif, hustrur, barn, närmaste släktingar m. m. 342 s. + 10 portr. + 1 pl. Lund, Gleerupska bokh. Pr. 7. Tr. i 150 numrerade exemplar.
Se nedan »Recensioner» 4857.

4700. **Trolle-Bonde, Carl,** Utdrag ur Sigrid Bielkes (g. m. riksmarsken grefve Gustaf Horn till Björneborg) och fältmarskalken grefve Nils Bielkes egenhändiga annotationer om sina närmaste anförvandter.
Personhistorisk Tidskrift. Årg. 1, s. 222—229.

4701. **Wrangel, F. U.,** De kongl. svenska riddareordnarne. (2) + 38 s. + 19 pl. 4:o. Sthlm, Generalstabens Lit. Anst. Förl. Pr. 15.

4702. **Wrangel, F. U.** o. **Bergström, Otto,** Svenska adelns ättartaflor ifrån år 1857. H. 17—20. D. 2, s. 401—748. Sthlm, Norstedt. Pr. H. 17—19: 2,25 häftet. H. 20: 3 kr.

4703. **Ödberg, F.,** Om biskopen i Skara Svenonis Jacobi härkomst och hans arfvegods, de s. k. Kadegodsen, med bilagor.
Vestergötlands fornminnesförenings tidskrift. H. 10, s. 22—39.

Krigshistoria.

4704. **Anteckningar** om Kungl. Svea artilleriregemente 1794—1894. (1) + 468 + (1) s. + 25 portr. + 1 pl. + 9 kartor. Sthlm, Norstedt 1898. Tr. i 250 exemplar.
Se nedan »Recensioner» 4858.

4705. **Jungstedt, Hugo,** Historisk öfversigt öfver Sveriges befästningsväsende under tidsskedet 1523—1899. (1) + 108 s. + 8 kartor. 4:o. Sthlm. Tr. såsom manuskript.

4706. **Madsen, Emil,** Om Artilleriet i de danske Hære i det 16 Aarhundrede.
Historisk Tidsskrift. Syvende Række. Bd 2. s. 135—176.

4707. **Madsen, Emil,** Studier over Danmarks Hærvæsen i det 16:de Aarhundrede. 2: Anskaffelserne af Materiel. S. 91—177.
Militært Tidsskrift (Kjöbenhavn) 1899. Tillægshæfte 1 til Aarg. 28.

4708. **Montecuccoli, Raimund,** Ausgewaehlte Schriften. Herausg. von der Direction des K. und K. Kriegs-Archivs. Bearbeitet von *Hauptmann Alois Veltzé.* Bd 2: Militaerische Schriften. Mit 12 Tafeln. VI + 619 s. Wien und Leipzig, Wilhelm Braumüller.
Ett kapitel har följande titel: Relation ueber die Art der Kriegfuehrung der Schweden in Deutschland.

4709. **Nordensvan, C. O.,** Nittonde århundradets militära tilldragelser i deras sammanhang med den allmänna utvecklingen. D. 1: Århundradets förra hälft. X + 363 s. Sthlm. Pr. 5.
Militärlitteratur-föreningens förlag. 79: 1.

4710. **Ridderstad, Wilhelm,** Tvenne härlednings-kedjor. Bidrag till Kungl. Svea Lifgardes historia. Studie. XII + 107 + (2) s. Sthlm, Förf.

Litteratur- och Konsthistoria.

4711. **Erdmann, Nils,** Carl Michael Bellman. En kultur- och karaktärsbild från 1700-talet. XV+(1)+471 s.+4 portr. Sthlm, Wahlström & Widstrand. Pr. 6,40.

4712. **Göthe, Georg,** Sergels bref till Abildgaard. Ännu ett blad ur Sergels lefnadshistoria.
Nordisk Tidskrift 1899, s. 377—399.

4713. **Levertin, Oscar,** Niclas Lafrensen d. y. och förbindelserna mellan svensk och fransk målarkonst på 1700-talet. Konsthistorisk studie. XXVII+193 s. 4:o. Sthlm, Wahlström & Widstrand. Pr. 10.
Se nedan »Recensioner» 4862.

4714. **Martin, F. R.,** Svenska kungliga gåfvor till ryske zaren 1647—1699. Silfverskatter i kejserliga skattkammaren i Moskva. [Med inledning af *Joh. Ax. Almquist.*] (12)+VI+34+42 s.+51 pl. Fol. Sthlm, Verner Silfversparres nya graf. aktieb. Tr. i 125 exemplar. Pr. 75.

4715. **Sylwan, Otto,** Kyrkomålningar i Uppland från medeltidens slut.
Antiqvarisk tidskrift för Sverige. D. 14, s. 1—208.

4716. **Teppich,** Ein gewirkter, der Kgl. Residenz zu München. Mit dem schwedisch-polnischen Wappen. a) Heraldik des vorliegende Teppichs. b) Böttiger, John, Der Fabrikationsort. c) Weiss, Joseph, Die historischen Beziehungen.
Zeitschrift des Münchener Alterthums-Vereins 1899, s. 1—8+1 pl.

4717. **Upmark, Gustaf,** Die Architektur der Renaissance in Schweden (1530—1760). 72 s.+79 pl. Fol. Berlin, Gerhard Kühtmann 1897—99.

4718. **Wrangel, Ewert,** Cisterciensernas inflytande på medeltidens byggnadskonst i Sverige. Profföreläsning. 20 s. Lund, Ph. Lindstedts univ.-bokh. Pr. 1.
Tryckt i 50 exemplar.

Statsrätt, Juridik och Nationalekonomi m. m.

4719. **Ambrosiani, Sune,** Om konungavalet i Sverige under den äldre medeltiden.
Historisk Tidskrift 1899, s. 199—212.

4720. **Freisen, Josef,** Nordisches kirchliches Eheschliessungsrecht im Mittelalter.
Archiv f. kathol. Kirchenrecht 1898. Th. 78, s. 485—515.

4721. **Kjellén, Rudolf,** Stat och samhälle i det gamla Vestergötland. 2. Föredrag vid Vestgöta Fornminnesförenings årsmöte i Skara den 29 oktober 1898.
Vestergötlands fornminnesförenings tidskrift. H. 10, s. 1—21.

4722. **Wadstein, Elis,** Tvenne frågor ur den fornsvenska statsrätten.
Historisk Tidskrift 1899, s. 109—124.

4723. **Wolff, Emil,** Göteborgs förmyndareordning af d. 10 dec. 1640 och dess källa. Några anteckningar. 45 s. 4:o. Göteborg, Wettergren & Kerber. Pr. 2.

Bibliografi.

4724. **Bygdén, Leonard,** Svenskt anonym- och pseudonymlexikon. Bibliografisk förteckning öfver uppdagade anonymer och pseudonymer i den svenska litteraturen. H. 2. S. IX + s. 98—191. Upsala.
Skrifter utgifna af Svenska Literatursällskapet. 17: 2.

4725. **Gödel, Vilhelm,** Katalog öfver Kongl. Bibliotekets fornisländska och fornnorska handskrifter. 3.
Kongl. Bibliotekets Handlingar 21, s. 198—804.

4726. **Jahresberichte** der Geschichtswissenschaft im Auftrage der Historischen Gesellschaft zu Berlin herausgegeben von *E. Berner.* Jahrg. 20. 1897. XVII + 107 + 461 + 448 + 346 s. Berlin Gaertner.
Afdelningen för Sverige är skrifven af *Severin Bergh* och utgör s. 137—145 af tredje afdelningen. Afdelningen för Finland har till författare *M. G. Schybergson* o. *A. Hackman* och utgör s. 146—158 af tredje afdelningen.

4727. **Rosman, Holger,** Ett återfunnet privatarkiv.
Personhistorisk Tidskrift. Årg. 1, s. 215—218.

4728. **Setterwall, Kristian,** Svensk historisk bibliografi 1898. 24 s.
Bilaga till Historisk Tidskrift 1899. 50 seperatexemplar.

4729. **Sondén, Per,** Förteckning öfver bref till konung Karl X Gustaf i riksarkivet.
Meddelanden från Svenska Riksarkivet. 23, s. 105—184.

Topografi.

4730. **Almquist, Johan, Axel,** Uddeholmsverken. Historisk skildring. VIII + 523 s. + 5 gr. kartor + 10 pl. + 10 portr. + 2 slägttabeller. Sthlm. Ej i bokhandeln.
Se nedan »Recensioner» 4868.

4731. **Berg, Wilhelm,** Dragsmarks kloster 2: Undersökningen.
Bidrag till kännedom om Göteborgs och Bohusläns fornminnen och historia. Bd 6, s. 275—482 + 5 kartor.

4732. **Brusewitz, G.,** Ur Bohusläns konungasagor. (3) + 96 s. 4:o. Göteborg, Förf. 1898.

4733. **Carlsson, Joh.,** Husby socken i Dalarne förr och nu. 160 s. Hedemora, Förf. Pr. 1,75.

4734. **Ehrenheim, Erik von,** Gripenhjelms mälarkarta. (Några anteckningar med särskildt afseende på de upländska egendomsvyerna.)
»Från uppländsk bygd», s. 81—36. Äfven i särtryck 8 s. 4:o. Sthlm, Förf.

4735. **Ekhoff, Emil,** Husaby kyrka i Vestergötland. Med 9 fig.
Svenska Fornminnesföreningens Tidskrift 1899. Bd 10, s. 329—344.

4736. **Fernow, Erik,** Beskrifning öfver Värmland, afdelad i sex tidehvarf: tvänne under hedendomen och lika många under påfvedömet och

lutherska tiden; jemte en kort inledning om landets läge, namn, vattendrag, bergsträckningar, skogar m. m. Ny uppl. utg. af *H. O. Norstedt.* 570 s. Kyrkerud, Seffle, Utgifvaren. [Tr. i Karlstad 1898—99]. Pr. 3,05.

4737. **Grill, Claes,** Meddelanden om restaureringen af Bohus' ruin och skansen Kronan vid Göteborg. Föredrag. 14 s. Göteborg.
Separattryck ur Tekn. Samf. Handlingar.

4738. **Hahr, August,** De svenska kungliga lustslotten Drottningholm, Gripsholm, Haga, Rosersberg, Rosendal, Tullgarn och Sofiero, deras historia, deras forna och nuvarande utseende såväl i det yttre som det inre, deras möblering, konstskatter och samlingar samt historiska minnen. Med omkring 600 illustrationer. H. 1. (2)+24 s. Sthlm, Fröléen & Comp. Pr. 30 öre häftet.

4739. **Handlingar** rörande Jämtland [1509—1520].
Jämtlands läns fornminnesförenings tidskrift. Bd 2, s. 129—138.

4740. **Handlingar,** Äldre, rörande Vestergötland. [1524—1620].
Vestergötlands fornminnesförenings tidskrift. H. 10, s. 81—96.

4741. **Hildebrand, Hans,** Vadstena restaurerade klosterkyrka. Med 6 bilder.
Ord och Bild 1899, s. 65—73.

4742. **Kjellén, Rudolf,** Studier öfver Sveriges politiska gränser.
Ymer 1899, s. 283—331.

4743. **Kyrkor,** Gotländska, i ord och bild, utgifna af Gotlänningens redaktion. Ser. 2. S. 75—131. 4:o. Visby 1898.

4744. **Mueller, H. A.,** Minnesblad till Höganäs 100 års-jubileum. 107+(2) s.+30 pl.+4 kartor+9 bil. 4:o. Helsingborg 1897.

4745. **Olsson, Peter,** Ortnamnen i Jämtland och Herjeådalen jämte upplysningar om byarnes ålder.
Jämtlands läns fornminnesförenings tidskrift. Bd 2, s. 142—182.

4746. **Pehrsson, Per,** Ur Österby bruks och vallonernas krönika. (Anteckningar till föreläsningar hållna vid Österby 1898—99).
Upplands fornminnesförenings tidskrift. H. 20, s. 1—126+5 pl.+3 portr.

4747. **Ring, Herman A.,** Sveriges konungaborg, Stockholms slott från Birger Jarls och Vasarnes till Oscar II:s tid, dess grundläggning och första utveckling, dess ombyggnad, brand och nybyggnad, dess nuvarande och forna utseende och inredning, dess rum och salar, dess konstskatter och samlingar, dess historiska minnen, dess furstar och furstinnor, det hoflif där lefts och lefves, de besök af främmande potentater det mottagit. Med omkring 600 illustrationer, porträtt, vyer, exteriörer och interiörer från olika tider. H. 10—47. S. 209—791. Sthlm, Fröléen & Comp. Pr. 30 öre häftet.

4748. **Skatte bokenn** aff Ångermanne land pro anno 1550. Utgifven af *Johan Nordlander.* S. 181—217. 4:o. Sthlm, Fritze.
Norrländska samlingar. 6.

4749. **Unæus, Johannes Olai,** Härjedalens beskrifning. Från latinet öfversatt af *Erik Modin.* 42+V s. 16:o. Östersund, Öfvers. Pr. 50 öre.

4750. **Weibull, Lauritz,** Lund på 1580-talet. 5 s.+1 pl. Lund 1898. Tr. i 20 exemplar.

4751. **Welander, P. O.,** Falu koppargrufva förr och nu. Med 15 bilder.
Ord och Bild 1899, s. 225—239, 300—307.

4752. **Wrangel, F. U.,** Bilder från sjuttonhundratalets Stockholm efter originalen i Stockholms rådhus utgifna och beskrifna. 20 s. + 17 pl. Fol. Sthlm, Gen. Stab. Lit. anstalts förlag. Pr. 15.

4753. **Åkerblom, Fr.,** Tidsbilder från Göteborg på 1820-talet. Saml. 1. 166 + (1) s. + 4 port. + 4 pl. Göteborg, Wettergren & Kerber. Pr. 2,75.

Kulturhistoria.

4754. **Annerstedt, Claes,** Kanslersvalet i Upsala 1747 och dess efterspel.
»Från upländsk bygd», s. 16—18, 20.

4755. **Berg, Wilhelm,** Anteckningar om Göteborgs äldre teatrar. Bd 2. 1794—1816. VIII + 461 s. + 3 pl. Göteborg, Wettergren & Kerber. Pr. 6.

4756. **Bref** af Olof Rudbeck d. ä. rörande Upsala Universitet. Utgifna med inledning af *Claes Annerstedt*. 2. 1670—1679. S. LV—CXXX + 75—182. Upsala. Pr. 2.
Upsala Universitets Årsskrift 1899. Program 2.

4757. **Gandolphe, Maurice,** La vie et l'art des Scandinaves. VIII + 308 + (1) s. Paris, Perrin et C:ie.

4758. **Gilde- og Lavsskraaer,** Danmarks, fra Middelalderen. Udgivne ved *C. Nyrop* af Selskabet for udgivelse af Kilder til dansk Historie. Bd 1: H. 1. 528 s. Kjöbenhavn, Gad.

4759. **Grönwall, F. W.,** En skånsk hexprocess.
Kulturhistoriska Meddelanden. Årg. 3, s. 70—87.

4760. **Hernlund, Hugo,** Johan Peter Lefrén och de pedagogiska reformplanerna i Sverige på 1820-talet. Särtryck ur festskrift vid invigningen af Nya Elementarskolans lärohus den 13 November 1899. (2) + 81 s. + 1 portr. Sthlm.

4761. **Hildebrand, Hans,** Sveriges medeltid. Kulturhistorisk skildring. D. 3: H. 1. 160 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 3,50.

4762. **Hildebrand, Karl,** Sveriges deltagande i Östersjöhandeln under 1500-talet.
Sveriges Allmänna Handelsförenings Månadsskrift 1899, N:o 9 B, s. 8—11.

4763. **Jacobson, P. G. S.,** Visby högre allmänna läroverks stipendie- och premiedonationer. Historik jämte urkundssamling. Läroverksprogram. 24 s. 4:o. Visby.

4764. **Karlson, K. Fr.,** Blad ur Örebro skolas historia samlade och utgifna. H. 4. 24 + CCC s. Örebro.
Åtföljer Karolinska läroverkets årsprogram 1899.
Se nedan »Recensioner» 4867.

4765. **Kruse, John,** Burmeisterska salen i Visby, en interiör från ett borgarehem på 1660-talet.
Meddelanden från svenska slöjdföreningen 1899: 1, s. 5—26.

4766. **Modin, Erik,** Olofsmässan. Ett blad ur Härjedalens kulturhistoria.
Ny Illustrerad Tidning 1899, s. 388—390, 392, 400 401, 423—424.

4767. **Nordlander, J.,** Hvarjehanda anteckningar. (Forts. o. slut): s. 155—179. 4:o. Sthlm, Fritze.
Norrländska samlingar. 5.

4768. **Palm, Carl U.,** Gamla svenska kistbref. Med 12 bilder.
Ord och Bild 1899, s. 289—299.

4769. **Plan,** Olof Rudbecks, till en ordinarie postbåtförbindelse mellan Stockholm och Uppsala.
Historisk Tidskrift 1899, s. 164—166.

4770. **Quillardet, M.,** Suédois et Norvégiens chez eux. 264 s. Paris, Colin & C:ie.

4771. **Röding, Rudolf,** Bidrag till Göteborgs latinläroverks historia. Läroverksprogram. 72 s. 4:o. Göteborg.

4772. **Schmitz, W.,** Det kristelige Element i Middelalderens Underholdninger og Festligheder, med særligt Hensyn til de skandinaviske Lande.
St. Olaf. 9. 1897.

4773. **Schmitz, W.,** Privatvelgörenheden i Middelalderen, særlig i Norden.
Nordisk Ugeblad for katholske Kristne. (1897) Årg. 45. s. 679—774, 786—793, 802—808, 817—823; (1898) Årg. 46, s. 8—11, 20—26, 33—38, 54—58.

4774. **Schück, Henrik,** Ur gamla papper. Populära kulturhistoriska uppsatser. Ser. 4. 214+(1) s. Sthlm, Geber. Pr. 2,75.
Innehåller bl. a. Från Urban Hiärnes ungdom; En karolins saga; Ur ärkebiskop Lindbloms papper; Ur Olof Wallquists självbiografi; Johan Lamberts resor; Ur Stockholms nations häfder; Uno von Troils memoarer; En nationsfest på 1700-talet; Svensk gudatro under heden tid.

4775. **Sprinchorn, C. K. S.,** Pedagogiska utskottet vid Lunds universitet 1804—1819. Ett bidrag till den svenska lärarebildningens historia. Läroverksprogram. 15 s. 4:o. Lund.

4776. **Söderblom, Nathan,** Gamla svenska minnen från den södra Seinestranden i Paris. Med 9 bilder.
Ord och Bild 1899, s. 129—144.

4777. **Tidander, L. G. T.,** Seder och lefnadssätt i Blekinge under katolska tiden. Kulturhistoriska skildringar. H. 1—2. 29+17 s. Karlshamn 1898.
(Separataftryck ur Karlshamns Allehanda).

4778. **Wallensteen, J. P.,** Vidskepelser, vantro och huskurer i Danderyd och Lidingö i slutet af 1700-talet. Anteckningar. Utg. af *Edvard Hammarstedt*. IV+22 s. Sthlm. Pr. 75 öre.
Bidrag till vår odlings häfder. Utg. af Artur Hazelius. 7.

4779. **Wägner, S.,** Helsingborgs allmänna läroverk under tre århundraden. Bidrag till läroverkets historia. Läroverksprogram. 68+XXIV+9 pl. 4:o. Helsingborg.

Kyrkohistoria.

4780. **Ahnfelt, Otto,** Bidrag till svenska kyrkans historia i sextonde århundradet. 3. Georg Normans Ein kurtz Ahnleithungh med svensk öfversättning af Rasmus Ludvigsson och Explicatio articulorum fidei. V+54+(1) s. 4:o. Lund.
Lunds Universitets Årsskrift 1899.

4781. **Ahnfelt, Otto,** Fortsättning af instruktionen i »En Skriftebok från Göinge härad».
Kirkehistoriske Samlinger. Fjerde Række. Bd 6, s. 206—208.

4782. **Bergqvist, O.,** Missionen bland Kaitomlapparna intill år 1850. (Se N:o 4074).
Kyrklig Tidskrift 1899, s. 18—44.

4783. **Briefe** aus dem Brigittenkloster Maihingen (Maria-Mai) im Ries 1516—1522. Eingeleitet und erläutert von *Joh. Kamann.*
Zeitschrift für Kulturgeschichte. Bd 6, s. 249—287.

4784. **Hall, Frithiof,** Bidrag till kännedomen om Cistercienserorden i Sverige. 1: Munkklostren. Läroverksprogram. VII+86 s. 4:o. Gefle.
(En omarbetning af N:o 4430).

4785. **Hildebrand, Emil,** Ett bidrag till frågan om Joh. Baazius som kyrkohistoriker.
Historisk Tidskrift 1899, s. 153—158.

4786. **Jordebok,** Skara stifts kyrkliga, af år 1540. Utgifven af Vestergötlands fornminnesförening. IV+44 s. Sthlm.

4787. **Larsen, Sofus,** Det lundske Ærkesæde og Biskop Herman.
Aarböger for nordisk Oldkyndighed og Historie. 2 Række. Bd 14, s. 81—145.

4788. **Schroeder, Gustavus W.,** History of the Swedish baptists in Sweden and America. 316 s.+1 port. New-York 1898.

4789. **Wedel-Jarlsberg, la baronne née baronne de Rosenörn-Lehn,** Une page de l'histoire des Frères-Prêcheurs. La province de Dacia. (Danemark, Suède et Norvège). (2)+288 s. Rome, Deselée, Lefebvre et C:ie.

Finland och Östersjöprovinserna.

4790. **Ahrenberg, Jac.,** Ett kapitel ur Åbo slotts byggnadshistoria. 1—2. Med illustrationer och 4 planteckningar.
Finsk Tidskrift 1899. Bd 2, s. 145—166, 225—241.

4791. **Allardt, Anders,** Borgå läns sociala och ekonomiska förhållanden åren 1539—1571. Akad. afh. (1)+183+(1)+CV s.+1 tabell+1 karta. Helsingfors 1898.

4792. **Bergengrün, Alexander,** Zur Geschichte des Archivs des Erzbisthums Riga. Nach Aktenstücken des Grossherzoglichen Geheimen- und Haupt-Archivs zu Schwerin.
Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostseeprovinzen Russlands aus dem Jahre 1898, s. 6—23.
Innehåller bl. a. handlingar, som beröra tiden 1562, 63.

4793. **Bienemann, Fr. jun.,** Etwas vom kirchlichen Leben in Riga zur Zeit der Belagerung 1710.
Rigaer Tageblatt 1898: N:o 143, 144.

4794. **Bienemann, Fr. jun.,** Zwischen Polen und Schweden. Skizzen aus Livlands Vergangenheit zu Beginn des 17 Jahrhunderts. 1. Philipp Urader's Tagebuch.
Rigaer Tageblatt 1898: N:o 256—258.

4795. **Buchholtz, Anton,** Zur Geschichte des Konvents des Heiligen Geistes.
Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostseeprovinzen Russlands aus dem Jahre 1898, s. 62—69.

4796. **Cygnæus, Gustaf,** Åbo slott.
Kalender utgifven af Svenska Folkskolans vänner 1898. Årg. 13, s. 47—79.

4797. **Forsman, J. R.,** Suomen kirkollisten olojen undistus ison vihan jälkeen. Yliopistollinen väitöskirja. Akad. afh. VII + 320 s. Turku.

4798. **Forsström, O. A.,** Suomen keskiajan historia. Kuvat teoksessa ovat osaksi Kreivi Louis Sparren piirtämiä. VIII + 770 s. Jyväskylässä, K. J. Gummemksen Kirjapainossa 1898.
Kuvallinen Suomen historia. 2.

4799. **Handlingar** till belysande af Finlands kamerala förhållanden. H. 2: Finska rusttjensts- och förläningsregister från åren 1537—1575. Utg. af *K. Grotenfelt*. H. 3: Finlands kamerala förhållanden på 1500- och 1600-talen. [Titeln äfven på finska]. H. 2: (5) + 369 s. H. 3: 138 s. Helsingissä.
Todistuskappaleita Suomen historiaan. 3: 2—3.

4800. **Mass, Konrad,** Pommersche Geschichte. X + 283 s. + 1 Beilage. Stettin, Saunier.

4801. **Pajula, J. S.,** Bidrag till herrnhutiska brödraförsamlingens historia i Finland. 46 + LVII s. Tavastehus.

4802. **Privilegier** och resolutioner för Åbo stad. 1. Åren 1525—1719. Utgifna af *Carl v. Bonsdorff*. 1 + IV + 233 s. Helsingfors.
Bidrag till Åbo stads historia. Utgifna på föranstaltande af Åbo stads historiska museum. Ser. 1: D. 10.

4038. **Protokoll,** Prästeståndets, vid Borgå landtdag år 1809 jämte handlingar rörande landtdagen utgifna af *Elis Lagerblad*. VIII + 585 + (1) s. Helsingfors. Pr. 10 mk.
Skrifter utgifna af Svenska Literatursällskapet i Finland. 40.

4804. **Protokoller,** Consistorii ecclesiastici Aboënsis. 1. 18/7 1656—8/11 1658. 240 s. Borgå.
Finska kyrkohistoriska samfundets handlingar. 2.

4805. **Poelchau, Arthur,** Die livländische Geschichtsliteratur im Jahre 1898. 1 + 94 s. Riga, N. Kymmel.

4806. **Ramsay, Jully,** Ett bleknadt minne: Anders Vilhelm Ramsay.
Finsk Tidskrift 1899. Bd 1, s. 15—32 + 2 pl.

4807. **Rein, Th.,** Johan Vilhelm Snellman. D. 2. II + 400 s. Helsingfors, Förlagsaktiebolaget Otava. Pr. 5 mk.
J. V. Snellmans samlade arbeten. Supplementband 2: 1.

4808. **Richter, Adolf,** Der Königlich Schwedische Kalender und Livland.
Rigasche Stadtblätter 1898: N:o 24, 25.

4809. **Rudenschiöld, Ulrik,** Berättelse om ekonomiska o. a. förhållanden i Finland 1738—1741. [Titeln äfven på finska]. Utg. af *J. W. Ruuth*. (1) + 189 s. + 6 pl. Helsingissä. Pr. 2 mk.
Todistuskappaleita Suomen historiaan. 6.

4810. **Schwartz, Philipp,** Beiträge zu den Einnahmequellen der Glieder des Rigischen Raths in der zweiten Hälfte des 17. Jahrh.
Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostseeprovinzen Russlands aus dem Jahre 1898, s. 69—76.

4811. **Schybergson, M. G.,** Anteckningar om Jakob Tengströms värksamhet vid riksdagen i Norrköping år 1800.
Skrifter utgifna af Svenska Literatursällskapet i Finland. Förhandlingar och uppsatser. 12. 1898, s. 180—185.

4812. **Schybergson, M. G.,** Ur Finlands konstitutionella historia 1809—1863. Tre föredrag. 88 + (2) s. Helsingfors, Edlund 1898. Pr. 2 mk.

4813. **Siewert, Franz,** Geschichte und Urkunden der Rigafahrer in Lübeck im 16 und 17 Jahrhundert. XV + 501 s. Berlin, Pass & Garleb.
Hansische Geschichtsquellen. N. F. Bd 1.

4814. **Strömborg, J. E.,** Biografiska anteckningar om Johan Ludvig Runeberg. D. 4: 3. 252 s. Helsingfors, Edlund 1898. Pr. 4 mk.

4815. **Tengström, Jakob,** Vittra skrifter i urval med en lefnadsteckning af *M. G. Schybergson*. CLVI + 285 + (1) s. + 1 portr. + 1 facs. + 1 notbl. Helsingfors. Pr. 4 mk. 50 p.
Skrifter utgifna af Svenska Literatursällskapet i Finland 41.
Se nedan »Recensioner» 4878.

4816. **Urkunder,** Valda, till Finlands historia. 1. [—1697]. Utgifna af *P. Nordmann*. Tryckt med bidrag af Svenska Literatursällskapet. IV + 160 s. Helsingfors, Utg. Pr. 2 mk. 50 p.

4817. **Westling, Gustaf Oskar Fredrik,** Meddelanden om luthersk ortodoxi, synkretism och pietism i Estland under det svenska väldets tid.
Kyrklig Tidskrift 1899, s. 304—315.

4818. **Winkler, Rud.,** Geschichte der Familie Winkler in Estland. Th. 1, bis 1795. Ein Beitrag zur estl. Kirchengeschichte. Als Manuscript gedruckt. 63 s. Reval 1898.

Allmän och utländsk historia.

4819. **Becker, C. F.,** Världshistoria. Omarbetad och till våra dagar fortsatt af professor *Wilhelm Müller*. Ny svensk illustrerad upplaga. Öfversättning och bearbetning af *O. W. Ålund*. H. 57—59. Bd 6: Slutet af Författnings- och nationalitetsstrider 1816—1870 och början af Det nya tyska kejserdömet 1870—92 + Register. S. 329—391 + (5) + 56 s. + pl. Sthlm, Alb. Bonnier. Pr. 50 öre häftet.

4820. **Coucheron-Aamot, W.,** Det norske Folk paa Land og Sjö. Med talrige Illustrationer af forskjellige Kunstnere samt flere Karter. H. 5—11. 176 s. 4:o. Kristiania, Malling. Pr. 50 öre häftet.

4821. **Dumrath, O. H.,** Det XIX århundradet i ord och bild. Politisk och kultur-historia efter bästa källor bearbetad för svenska förhållanden. H. 7—19. D. 1: 1799—1830. VIII s. + s. 145—360 + pl. + portr. D. 2. 96 s. + pl. + portr. 4:o. Sthlm, Geber. Pr. 75 öre häftet.

4822. **Falk, Erik,** Ferdinand Magellan och den första världsomseglingen. 72 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 45 öre.
Föreningen Heimdals folkskrifter. 61.

4823. **Historie,** Danmarks Riges, af *Joh. Steenstrup, Kr. Erslev, A. Heise, V. Mollerup, J. A. Fridericia, E. Holm, A. D. Jörgensen*. Historisk illustreret. D. 2: Erslev, Kr., Danmarks Riges Historie. Den senere Middelalder. H. 4—11. S. 81—272. D. 3: Heise, A., Danmarks Riges Historie 1488—1536 o. Mollerup, V., Danmarks

Riges Historie 1536—1588. H. 1—9. 112 + 80 s. København, Det Nordiske Forlag. Pr. 60 öre häftet.

4824. **Lilsberg, H. C. Bering,** Franska revolutionen 1789—1799. Svensk bearbetning af *Ernst Wallis*. H. 29 - 35. S. 449—554 + (7) s. + pl. + portr. 4:o. Sthlm, Alb. Bonnier. Pr. 60 öre häftet.

4825. **Lönborg, Sven,** Israels historia. (2) + 131 s. Sthlm, Geber. Pr. 2.

4826. **Nyström, J. F.,** Geografiens och de geografiska upptäckternas historia till början af 1800-talet. VIII + 414 + (1) s. Sthlm, Fritze. Pr. 8,25.

4827. **Söderberg, Verner,** Den sydafrikanska krisens historiska förutsättningar.
Historisk Tidskrift 1899, s. 255—282.

Recensioner.

4828. Hierarchia catholica medii ævi .... edita per *Conradum Eubel*. (Se N:r 4238.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1899, s. 77—78 af *K. H. K. [Karl Henrik Karlsson]*; i Deutsche Litteraturzeitung 1899; s. 944—945 af *F. X. Funk*; i Historische Zeitschrift 1899. Bd 82, s. 502—504 af A. Cartellieri; i Archivio Storico Italiano. Ser. 5. T. 23, s. 169—179 af *Giuseppe Gerola*.

4829. **Moltesen, L. J.,** De avignonske pavers forhold til Danmark. (Se N:r 3468.)
Rec. i Historische Zeitschrift 1899. Bd 83, s. 335—336 af *Dietrich Schäfer*.

4830. Hanserecesse. Dritte Abtheilung. Herausgegeben von Verein für Hansische Geschichte. Hanserecesse von 1477—1530 bearbeitet von *Dietrich Schäfer* Bd 6. (Se N:r 4538.)
Rec. i Göttingische gelehrte Anzeigen 1899, s. 723—733 af *F. Frensdorff*.

4831. **Arnoldson, K. P.,** Nordens enhet och Kristian II. (Se N:r 4539.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1899, s. 56—60 af *Ehd. [Emil Hildebrand]*.

4832. **Hjärne, Harald,** Svensk-ryska förhandlingar 1564—72. Erik XIV:s ryska förbundsplaner. (Se N:r 3848.)
Rec. i Historische Zeitschrift 1899. Bd 83, s. 337—338 af *Dietrich Schäfer*.

4833. Politische Correspondenz des Grafen Franz Wilhelm von Wartenberg. Herausg. v. H. Forst. (Se N:r 3856.)
Rec. i Historische Vierteljahrschrift 1899, s. 124—126 af *G. Mentz*.

4834. **Schulz, H.,** Wallenstein und die Zeit des dreissigjährigen Krieges. (Se N:r 4265.)
Rec. i Mitteilungen aus der historischen Litteratur 1899, s. 181—182 af *Koedderitz*.

4835. **Schulze, Richard,** Das Project der Vermählung Friedrich Wilhelms von Brandenburg mit Christina von Schweden. (Se N:r 4275.)
Rec. i Mitteilungen aus der historischen Litteratur 1899, s. 182—184 af *F. Hirsch*.

4836. **Egloffstein, Hermann,** Baierns Friedenspolitik von 1645 bis 1647. (Se N:r 4276.)
Rec. i Mitteilungen aus der historischen Litteratur 1899, s. 93—94 af *Georg Leidinger*.

4837. Der Westfälische Friede. Herausg. v. Philippi. (Se N:r 4281.)
Rec. i Mitteilungen aus der historischen Litteratur 1899, s. 302—304 af *v. Gruner.*

4838. **Bulard, Gustave,** Les traités de Saint-Germain (1679). (Se N:r 4610.)
Rec. i Mitteilungen aus der historischen Litteratur 1899, s. 305—308 af *F. Hirsch.*

4839. **Sjögren, Otto,** Karl den elfte och svenska folket på hans tid. (Se N:r 3877 o. 4286.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1899, s. 9—18 af *G. R. F. [G. R. Fåhræus].*

4840. **Haake, Paul,** Brandenburgische Politik und Kriegführung in den Jahren 1688 und 1689. (Se N:r 3889.)
Rec. i Mitteilungen aus der historischen Litteratur 1899, s. 184—186 af *Koedderitz.*

4841. **Olmer, Emil,** Konflikten mellan Danmark och Holstein—Gottorp 1695—1700. Med särskildt afseende fäst vid Sveriges förhållande till densamma. 1. Mars 1895—April 1697. (Se N:r 4292.)
Rec. i Forschungen zur Brandenburgischen und Preussischen Geschichte 1899. Bd 12, s. 296 af *Holtze.*

4842. **Hallendorff, C.,** Konung Augusts politik åren 1700—1701. (Se N:r 4298.)
Rec. i Neues Archiv für Sächsische Geschichte und Altertumskunde 1899. Bd 20. s. 171—172 af *von Buttlar.*

4843. **Boyé, Pierre,** Stanislas Leszczynski et le troisième traité de Vienne. (Se N:r 4302.)
Rec. i Neues Archiv für Sächsische Geschichte und Altertumskunde 1899. Bd 20, s. 172—174 af *W. Lippert;* i Mitteilungen aus der historischen Litteratur 1899, s. 308—312 af *P. Simson.*

4844. **Stavenow, Ludvig,** Frihetstiden, dess epoker och kulturlif. (Se N:r 4313.)
Rec. i Svenska Dagbladet 1899, N:r 51 (21 Februari) af *Oscar Levertin;* i Finsk Tidskrift 1899. Bd 1, s. 255—256 af *M. G. Schybergson.*

4845. **Höpken, A. J. v.,** Skrifter. Samlade och i urval utg. af *Carl Silfverstolpe.* Bd 1—2. (Se N:r 1440 o. 2376.)
Rec. i Revue Historique 1899. Bd 1, 395—396 af *E. Beauvois.*

4846. **Bonneville de Marsangy, Louis,** Le comte de Vergennes, son ambassade en Suède. 1771—74. (Se N:r 4315.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1899, s. 13—15 af *Verner Söderberg.*

4847. **Hjelt, August,** Sveriges ställning till utlandet efter 1772 års statshvälfning. (Se N:r 957.)
Rec. i Revue Historique 1899. Bd 1, s. 396—397 af *E. Beauvois.*

4848. Briefe und Aktenstücke zur Geschichte Preussens unter Friedrich Wilhelm III, vorzugsweise aus dem Nachlass von *F. A. von Stägemann.* Herausgegeben von *Franz Rühl,* Bd 1. (Se N:r 4653.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1899, s. 61—66 af *T. [Elof Tegnér].*

4849. **Alin, Oscar,** Carl Johan och Sveriges yttre politik 1810—1815. Historisk studie. H. 1. (Se N:r 4660.)
Rec. i Stockholms Dagblad 1899, N:r 467 (8 Oktober) af *—e— [Hans Forssell];* i Finsk Tidskrift 1899. Bd 2, s. 467—468 af *M. G. S. [M. G. Schybergson].*

4850. Aktstykker vedkommende Stormagternes Mission til Kjöbenhavn og Christiania i Aaret 1814. Udg. ved *Yngvar Nielsen.* Anden Række. Österrigske, preussiske og russiske Aktstykker. (Se N:r 4217.)
Rec. i Historische Zeitschrift 1899. Bd 88, s. 342—343 af *Dietrich Schäfer.*

4851. **Schefer, Christian,** Bernadotte roi (1810—1818—1844. (Se N:r 4657.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1899, s. 71—75 af *Ehd. [Emil Hildebrand]:* i Revue politique et littéraire. Revue Bleu 1899. 4:e Série. T. 12, s. 503—506 af *Emile Faguet.*

4852. **Eklund, J. A.,** Andreas Rydelius och hans lifsåskådning. (Se N:r 4677.)
Rec. i Kyrklig Tidskrift 1899, s. 282—287 af *Henrik Schück.*

4853. **Hagström, K. A.,** Strengnäs stifts herdaminne. H. 4—13. (Se N:r 3976, 4355 o. 4680.)
Rec. i Kyrklig Tidskrift 1899, s. 287—293 af *Herman Lundström.*

4854. **Lönborg, Sven,** Adam af Bremen och hans skildring af Nordeuropas länder och folk. (Se N:r 3981.)
Rec. i Historische Zeitschrift 1899. Bd 88, s. 335 af *Dietrich Schäfer:* i Literarisches Centralblatt 1899, s. 718 af *A. L.*

4855. **Rosman, Holger,** Rasmus Ludvigsson som genealog. (Se N:r 3985.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1899, s. 47—54 af *S. C. [Sam Clason].*

4856. **Tersmeden, C. H.,** Kalender öfver i Sverige lefvande ointroducerad adel, svensk och utländsk. (Se N:r 4696.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1899, s. 75—77 af *P. S. [Per Sondén].*

4857. **Trolle-Bonde, Carl,** Anteckningar om Bonde-släkten. Riksrådet grefve Gustaf Bonde. D. 1—4. (Se N:r 3989, 4365 o. 4699.)
Rec. i Finsk Tidskrift 1899. Bd 2, s. 380—381 af *M. G. Schybergson.*

4858. Anteckningar om Kungl. Svea artilleriregemente 1794—1894. (Se N:r 4704.)
Rec. i Kongl. Krigsvetenskaps-Akademiens Tidskrift 1899, s. 209—219 af *N—n. [C. O. Nordensvan].*

4859. **Mankell, Julius,** Öfversigt af svenska krigens och krigsinrättningarnes historia. D. 1—2: 1—2. (Se N:r 1482, 2441, 3237 o. 4001.)
Rec. i Historische Zeitschrift 1899. Bd 83, s. 338—342 af *Dietrich Schäfer.*

4860. **Nordensvan, C. O.,** Finska kriget 1808—1809. (Se N:r 4322.)
Rec. i Kongl. Krigsvetenskaps-Akademiens Tidskrift 1899, s. 520—528 af *A. Quennerstedt;* i Finsk Tidskrift 1899. Bd 1, s. 160—162 af *A.*

4861. **Göthe, Georg,** Johan Tobias Sergel. (Se N:r 4376.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1899, s. 1—9 af *John Kruse.*

4862. **Levertin, Oscar,** Niclas Lafrensen d. y. och förbindelserna mellan fransk och svensk målarkonst på 1700-talet. (Se N:r 4713.)
Rec. i Nordisk Tidskrift 1899, s. 565—572 af *Aug. Hahr.*

4863. **Almquist, Joh. Ax.,** Uddeholmsverken. Historisk skildring. (Se N:r 4730.)
Rec. i Nordisk Tidskrift 1899, s. 495—500 af *Oscar Montelius;* i Aftonbladet 1899, 28 Aug. af *Severin Bergh;* i Vårt Land 1899, 19 Sept. af *Bernhard Lundstedt;* i Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning 1899, 20, 29 o. 31 Sept.: i Svenska Dagbladet 1899, 22 o. 24 Aug. af *H. Lindegren.*

4864. **Johansson, Johan,** Bidrag till Karlskoga Krönika (Ur »Noraskogs Archiv»). (Se N:r 3280.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1899, s. 37—39 af *G. Djurklou.*

4865. **Lindberg, Gustaf,** Karlskoga bergslag. Fortsatt af *Johan Johansson.* H. 1—2. (Se N:r 3446 o. 4048.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1899, s. 37—39 af *G. Djurklou.*

4866. **Fahlbeck, Pontus E.,** Sveriges adel. Statistisk undersökning öfver de å riddarhuset introducerade ätterna. D. 1. (Se N:r 4412.)
Rec. i Historisk Tidsskrift (Kjöbenhavn). Syvende Række. Bd 2, s. 106—129 af *Marcus Rubin;* i Personhistorisk Tidskrift. Årg. 1, s. 92—101 af *Holger Rosman;* i Finsk Tidskrift 1899. Bd 1, s. 496—506 af *George Granfelt.*

4867. **Karlson, K. F.,** Blad ur Örebro skolas historia. H. 4. (Se N:r 4764.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1899, s. 35—37 af *G. Djurklou.*

4868. Jungfru Marie örtagård. Utg. af *Robert Geete.* (Se N:r 3304.)
Rec. i Revue Historique 1899. T. 69, s. 170—171 af *E. Beauvois.*

4869. Finsk historieskrifning rörande städerna. (Se N:r 2120, 2477, 2486. 2881, 3315 o. 4223.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1899, s. 40—47 af *T. S. D. [T. S. Dillner].*

4870. **Mettig, Carl,** Geschichte der Stadt Riga. (Se N:r 3818.)
Rec. i Historische Zeitschrift 1899. Bd 83. s. 138—140 af *B.*

4871. **Porthan, H. G.,** Bref från Henrik Gabriel Porthan till samtida. Utg. af *E. Lagus.* (Se N:r 4459.)
Rec. i Finsk Tidskrift 1899. Bd 1, s. 251—252 af *M. G. S. [M. G. Schybergson].*

4872. **Seraphim, Ernst,** Geschichte Liv-, Est- und Kurlands. Bd 1—2. (Se N:r 3323.)
Rec. i Historische Zeitschrift 1899. Bd 83, s. 140—141 af *B.*

4873. **Tengström, Jakob,** Vittra skrifter i urval med en lefnadsteckning af *M. G. Schybergson.* (Se N:r 4815.)
Rec. i Finsk Tidskrift 1899. Bd 2, s. 377—380 af *E. L—s. [Ernst Lagus].*

4874. **Boëthius, S. J.,** Den franska revolutionen; dess orsaker och inre historia 1789—1799. (Se N:r 1005.)
Rec. i Revue Historique 1899. Bd 1, s. 397 af *E. Beauvois.*

4875. **Lundström, Vilhelm,** Studier till andra puniska krigets historia. 1: C. Flaminius och Hannibal.
Rec. i Historisk Tidskrift 1899, s. 28—30 af *S. A. L. [Sren Ljunggren].*

4876. **Rossander, Carl J.,** Ur Indiens historia. (Se N:r 4117.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1899, s. 21—28 af *K. F. Johansson.*
Denna recension framkallade ett genmäle af prof. Rossander och ett svar af prof. Johansson; båda åtföljde såsom bilagor Historisk Tidskrift 1899, H. 3.

Svenska Historiska Föreningens årssammankomst i Stockholm den 28 februari 1900.

Riksarkivarien Odhner öppnade sammankomsten med en kort återblick på Föreningens snart tjugoåriga verksamhet samt uttalade några ord af erkännande åt Föreningens sekreterare, som under hela denna tid oafbrutet funktionerat.

Därefter upplästes

Årsberättelse för 1899.

Svenska Historiska Föreningen, som den 10 maj i år uppnår 20 års ålder, har under år 1899 räknat omkring 850 årsafgiftbetalande medlemmar, förutom 18 postprenumeranter. En ständig ledamotsafgift har erlagts af grosshandlaren C. Frisk. Den af sådana afgifter bildade grundfonden uppgick vid årets slut till 5,175 kronor.

Två medlemmar af Föreningens styrelse ha under året aflidit. Den 3 juni dog helt oväntadt hofmarskalken Carl Silfverstolpe, som tagit en verksam del i Föreningens bildande, sedan dess konstituerande haft plats i styrelsen och under hela tiden funktionerat som skattmästare. Den 31 oktober afled förre presidenten Carl Fredrik Wærn, en bland de nitton inbjudarne till bildande af den Historiska Föreningen och likaledes alltsedan dess konstituerande medlem af styrelsen. Uti densamma har riksarkivarien C. T. Odhner fungerat som ordförande och lektor E. Hildebrand som sekreterare. Efter hofmarskalken Silfverstolpes död utsågs arkivarien Th. Westrin den 6 juni till skattmästare.

Föreningen har under året utgifvit nittonde årgången af Historisk Tidskrift, som innehållit tio afhandlingar, femton granskningar af historisk litteratur samt dessutom strödda meddelanden och aktstycken.

* * *

Året 1899 har medfört tvenne förluster för vår historiska forskning, så mycket kännbarare som dennas representanter på hvarje särskildt område äro lätt nog räknade. Kanslirådet Olof Simon Rydberg afled den 17 mars och hofmarskalken Carl Silfverstolpe, såsom ofvan nämnts, den 3 juni. Rydberg hade sedan ungefär 30 år tillbaka koncentrerat sin verksamhet på utgifvandet af »Sverges Traktater», ett företag, som han med ovanlig energi, lärdom och skarpsinne bedref. Sådana publikationer taga gärna sin början vid en något senare tidpunkt af mera aktuellt intresse. Rydberg gick tillbaka till de första spåren af Sveriges i skrift upptecknade förbindelser med främmande makter och skulle, om han fått föra sitt stora verk till slut, behandlat en sida af vår historia under en tiderymd af nära elfvahundra år. Han medhann mellan 8- och 900. Materialets beskaffenhet — och han ville äfven inrymma plats åt förlorade traktater — gjorde kommentarier nödvändiga, och dessa växte stundom ut till längre undersökningar, små mästerstycken af kritisk forskning.

Silfverstolpes intressen voro att börja med hufvudsakligen samlarens; han ägde en tid ett af våra vackrare enskilda bibliotek och hans studier anslöto sig därtill, han var hvad man fordom kallade en »curiosus». Hans teaterhistoriska anteckningar vittna därom. Sysslandet med Svenskt Diplomatarium förde honom in i medeltidsvärlden, och här gjorde han snart Sveriges klosterhistoria till sina forskningars medelpunkt. För alla svenska kloster ägde han anteckningar och samlingar, i främsta rummet för det ryktbaraste af alla, Vadstena. Ett Diplomatarium Vadstenense skulle enligt hans beräkning börjat utgifvas 1899, men döden kom emellan. Af själfva den sammanfattande monografien, förberedd genom en rad text- och andra publikationer, funnos återigen endast några blad nedskrifna — ett stycke af inledningen. Silfverstolpes verksamhet för bildandet af den Svenska Historiska Föreningen har nyss berörts; hans förberedelser till Historisk Tidskrift genom de sju banden af Historiskt Bibliotek böra vidare här med erkännande omnämnas. I öfrigt var han hufvudsakligen sysselsatt med utgifningen af källor till historien, såsom Adelns riksdagsprotokoll, Höpkens skrifter m. m.

* * *

Den litterära skörden af vår historiska forskning har ej under 1899 varit så särdeles rik eller betydande. Urkundspublikationerna få kanske sättas i främsta rummet. Vi ha fått nya band eller häften af Svenska riksrådets protokoll och af de båda serierna af ridderskapets och adelns riksdagsprotokoll. Det Kungl. Historiska Samfundet har genom professor Oscar Alin utgifvit en samling bref och protokoll angående *1810 års tronföljareval*, och läsaren finner där bland annat in extenso en hel rad af den svenske ministern Lagerbielkes såsom mästerstycken i brefstil med skäl berömda

depescher, i hvilka han på det mest dramatiska sätt redogör för sina samtal med kejsar Napoleon, prinsen af Ponte Corvo m. fl. Slutligen har andra bandet af publikationen Svenska Riksdagsakter fullständigt utkommit, i sin helhet täckande åren 1561—1592.

Vår historiska forskning brukar sedan gammalt till god del nedläggas i akademiska disputationer. Detta år har antalet varit jämförelsevis ringa — endast fyra, en af dem författad af numera docenten N. Edén, behandlande det hittills föga utredda ämnet om centralförvaltningens organisation under den äldre Vasatiden och belönad med det Geijerska priset. Läroverksprogrammen pläga äfvenledes af ålder uppsamla åtskilliga resultat af historisk forskning, men äro ännu svåråtkomligare än disputationerna kunna vara. Det är särskildt skolhistoria, som i de förra behandlas; flera sådana bidrag ha utkommit, af hvilka kyrkoherden Karlsons *Blad ur Örebro skolas historia* är det omfångs- och innehållsrikaste.

Dömer man blott efter antalet nummer, ser det eljes ut som om personhistoria, genealogi och biografi utöfvade största dragningskraften bland historiska forskningsområden här i landet. Den ena ämbetsmannalängden aflöser den andra, genealogiska spörsmål debatteras och *Personhistorisk Tidskrift* har under året blifvit ett smakfullt organ för dylika utredningar. Som de märkligaste bidragen till denna grupp få väl eljest betecknas grefve Trolle Bondes båda nya under året utkomna band af *Anteckningar om Bondesläkten*. Uti öfrigt ha de historiska forskningarna hufvudsakligen riktat sig på dels Vasaättens, dels Karl XII:s historia.

De större historiska monografierna ha icke varit många. Vi vilja endast framhålla baron Carl Bildts intressanta och spirituella bok om *Kristina af Sverige och kardinal Azzolino*, som visserligen till stor del består utaf bref, hufvudsakligen är af psykologiskt intresse och endast mera indirekt berör Sveriges historia, men som på samma gång återigen gjort ett ryktbart svenskt namn till föremål för europeisk diskussion.

Sverige möter för öfrigt icke så sällan i den utländska historiska litteraturen men visserligen endast under vidt skilda perioder. Det *trettioåriga kriget* utgör sålunda alltjämt en aldrig sinande källa till monografier och undersökningar af olika slag i det forna tyska riket. Katoliker och protestanter deltaga lika oförtrutet i arbetet. Oftast är det visserligen fråga om lokalhistoriska undersökningar, i hvilka svenskarne endast nämnas i förbigående, men äfven de stora frågorna tagas upp, så t. ex. 1899 om Gustaf Adolfs satisfaktionsplaner för hans deltagande i kriget, en undersökning, som utmynnar däri, att svenskarne i det tysk-svenska rike Gustaf Adolf skulle velat upprätta, snart hade själfva germaniserats.

Ett annat ämne, som ej upphör att intressera, är *Karl XII*. Fransmännen upptaga gärna ett eller annat problem ur den tigande konungens politik, ehuru de icke ifrågavarande år synas ha gjort det. Här däremot är ett af de få områden, där vi kunna få be-

lysningar från Ungern, såsom också skett 1899, och äfven bidrag från England och Tyskland föreligga.

Händelserna 1810—1814 erbjuda en annan beröringspunkt mellan Sverige och det mellersta Europa. Här är det för tillfället mest från danskt och norskt håll, som bidragen komma. Dock må erinras om den monografi öfver Karl Johan, hvilken visserligen icke stannar inom nämnda årsgränser, som fransmannen Christian Schefer författat och som redan refererats i Hist. Tidskrift.

Slutligen må erinras, att den *ryska historiska forskningen* år från år, såsom icke heller är att undra öfver, med påtagligt intresse upptager till behandling beröringarna med Sverige, och att här erbjuder sig en litteratur, som den svenska historiska vetenskapen en gång på allvar borde taga itu med.

Liksom förra året ha vi äfven 1899 här i Sverige ett historiskt praktverk att omnämna: amanuensen Fredrik Martins publikation *Svenska kungliga gåfvor till ryske zaren 1647—1699* med sina många afbildningar i ljustryck. Verket är både af konsthistoriskt och kulturhistoriskt intresse och kastar en egendomlig belysning öfver arten af de forna internationella förbindelserna mellan Sverige och det stora halfbarbariska tsarriket i öster.

Forskningarna i Vatikanska arkivet ha fortgått äfven detta år, och doktor K. H. Karlsson har hemsändt ytterligare afskrifter. Äfven en annan svensk forskare, lektor H. Huldt, har begagnat arkivet och gjort afskrifter eller anteckningar bland annat från den katolska reaktionens tid.

Bland tilldragelser af intresse för svensk historisk forskning må ock erinras om, att den förste *landsarkivarien* tillträdt sin befattning, ehuru själfva arkivet, det i Vadstena, ej under året kunnat börja sin verksamhet.

Fonder afsedda för understöd af historiska arbeten ha knappast förekommit i Sverige. Vitterhetsakademien har på senare tid i den *Bergerska fonden* fått en tillgång att använda för historiska ändamål, för närvarande, som bekant, hufvudsakligen för utgifvande af *Axel Oxenstiernas Skrifter och Brefväxling.* Det bör då ej sakna intresse att påminna om att stadgar under året kommit till stånd för *Karl X Gustafs historiska fond*, bildad af öfverskott å medel, samlade för Karl X Gustafsstatyn i Malmö, och närmast afsedd att främja forskningar och arbeten i Nordens historia under Gustaf II Adolfs, Kristinas och Karlarnes tidehvarf, liksom att *Karl Johansförbundet* likaledes beslutat använda sina fonder för att understödja eller belöna forskningar i Nordens historia.

———————

Därefter föredrogs följande

Revisionsberättelse.

Af Svenska Historiska Föreningen utsedde att granska de af föreningens skattmästare förda räkenskaperna för 1899, få undertecknade efter verkställdt uppdrag härom afgifva följande berättelse:

Inkomsterna hafva varit följande:

Saldo från 1898	kr.	6,394:	38
H. K. H. Kronprinsens afgift	»	50:	—
739 årsafgifter à 5 kronor	»	3,695:	—
18 postprenumeranter à 4 kr. 54 öre	»	81:	72
1 afgift à 4 kr. 50 öre	»	4:	50
1 ständig ledamotsafgift	»	75:	—
Afgifter från Norge	»	129:	35
Afgifter från Danmark	»	142:	80
Redovisning från Samson & Wallin	»	75:	—
Redovisning från Fritzes hofbokhandel	»	272:	80
För försålda häften	»	101:	10
Räntor, uppburna den 31 Dec. 1899	»	352:	92
Summa inkomster	kr.	11,374:	57

Utgifterna hafva varit följande:

Å Redaktionskonto	kr.	2,156:	—
Å Boktryckarekonto	»	2,476:	45
Å Distributionskonto	»	203:	34
Å Diversekonto	»	657:	91
Summa utgifter	kr.	5,493:	70
Saldo till 1900	»	5,880:	87
Summa	kr.	11,374:	57

Af behållningen äro insatta i Stockholms Handelsbank:

Å Depositionsräkning	kr.	5,000:	—
Å Upp- och afskrifning	»	800:	—
Kontant i kassan	»	80:	87
Summa	kr.	5,880:	87

Ofvanstående räkenskaper för räkenskapsåret 1899, äfvensom säkerhetshandlingar äro af undertecknade, utsedde revisorer, granskade och riktiga befunna, hvarför full decharge åt styrelsen tillstyrkes.

Stockholm den 26 Februari 1900.

Bernhard Lundstedt. *Severin Bergh.*

Med anledning af revisionsberättelsen beviljades styrelsens ledamöter decharge för 1899.

Till medlemmar af styrelsen valdes herrar C. Annerstedt, G. Björlin, E. Hildebrand, C. G. Malmström, E. W. Montan, C. T. Odhner, C. G. Styffe, M. Weibull, Th. Westrin och H. Wrangel.

Till revisorer valdes herrar S. Bergh och B. Lundstedt samt till deras suppleanter herrar F. Wancke och C. A. Zachrison.

Arkivarien P. Sondén höll ett föredrag om *Johan Skytte och Oxenstiernorna.*

Sammankomsten slutade därmed, att amanuensen A. Hammarskjöld uppträdde och anförde besvär öfver den partiskhet, hvarmed han förmenade sig hafva blifvit behandlad å redaktionens sida i den litterära konflikt, som 1897 uppstått mellan honom och frih. G. Lagerbring angående sedermera general Lagerbrings handlingssätt och verksamhet år 1809. Frågan hänsköts till styrelsen.

Stockholm 1900. Kungl. Boktryckeriet.

Utdrag af protokoll i Historiska Föreningens Styrelse den 17 mars, 21 och 24 april 1900.

Justeradt d. 6 april 1900.
Carl Gustaf Malmström.
C. T. Odhner.

Protokoll vid Historiska Föreningens Styrelses sammanträde den 17 mars 1900.

Närvarande: herrar Odhner, Malmström, Montan, Styffe, Westrin, Wrangel och undertecknad.

— — — — — — — — — — — — — —

§ 6.

Sekreteraren afträdde.

In fidem
E. Hildebrand.

§. 7.

Anmodades undertecknad att träda till protokollet.

§ 8.

Beslöts, att till nästa sammankomst, hvilken skulle hållas i senare delen af april, uppskjuta behandlingen af den till styrelsen från Föreningen hänskjutna tvisten emellan amanuensen Hammarskjöld och sekreteraren lektor Hildebrand sedan den förstnämnde på grund af sjuklighet af styrelsen begärt och erhållit uppskof med inlemnande af sina påståenden till veckan efter påsk.

— — — — — — — — — — — — — —

In fidem
Theodor Westrin.

Justeradt d. 25 april 1900.
C. T. Odhner.

Protokoll hållet vid Historiska föreningens Styrelses sammanträde den 21 april 1900.

Närvarande: herrar Odhner, Malmström, Styffe, Wrangel och undertecknad, som anmodades föra protokollet.

§ 1.

Upplästes en af amanuensen A. Hammarskjöld till styrelsen riktad, 36 foliosidor stark skrifvelse, i hvilken han

dels anhöll om styrelsens ingripande för att slita den tvist, som uppstått emellan honom samt Historiska föreningens sekreterare och redaktören af dess tidskrift, lektor E. Hildebrand, med anledning af den partiskhet, hvartill den senare, enligt hans förmenande, gjort sig skyldig i den literära strid, som uppstått emellan friherre G. Lagerbring och hr Hammarskjöld,

dels begärde, att hans genmäle mot friherre Lagerbrings i »Historisk tidskrift» 1897 införda »Några erinringar med anledning af herr A. Hammarskjölds framställning af expeditionen till Vesterbotten 1809» lika väl som frih. Lagerbrings skrift måtte få tryckas i nämnda tidskrift och på samma vilkor som denne fått sig beviljade, nämligen att inga strykningar skulle få göras utan hans bifall.

§ 2.

Framlemnades till cirkulering bland styrelsens medlemmar ett manuskript på 80 halfva foliosidor, utgörande den del af ofvannämnda genmäle, som hr Hammarskjöld hunnit fullborda och som gifvit anledning till tvisten.

§ 3.

Upplästes en af hr Hildebrand till styrelsen inlemnad, 12 qvartsidor omfattande förklaring med afseende på hans förhållande till friherre Lagerbring och herr Hammarskjöld.

— — — — — — — — — — — — — —

In fidem
Theodor Westrin.

Justeradt d. 26 april 1900.
Carl Gustaf Malmström.
C. T. Odhner.

Protokoll hållet vid Historiska föreningens styrelses sammanträde den 24 april 1900.

Närvarande: hrr Odhner, Malmström, Styffe, Wrangel och undertecknad, som anmodades föra protokollet.

§ 1.

Styrelsen var sammankallad för att fatta beslut rörande tvistefrågan emellan hrr Hammarskjöld och Hildebrand. Sedan styrelsen med ledning af de till densamma inlemnade i föregående protokoll omnämnda skrifvelserna tagit frågan under öfvervägande, beslöt styrelsen att afgifva följande yttrande.

Hvad först beträffar den beskyllning för partiskhet, som hr Hammarskjöld riktat mot hr Hildebrand, för det att denne, som medgifvit frih. Lagerbring att i sina »Erinringar» införa skarpa yttranden mot hr Hammarskjöld, skulle hafva »förständigat» hr Hammarskjöld att stryka vissa »uttryck eller punkter» i sitt 1898 inlemnade ofullbordade genmäle till frih. Lagerbring, så har hr Hildebrand förklarat, att han visserligen gjort anmärkning vid vissa uttryck i hr Hammarskjölds »Genmäle», men icke fattat dessa anmärkningar såsom ovilkorliga fordringar utan såsom yrkanden och ändringsförslag, om hvilka kunde ytterligare underhandlas, eventuellt med anlitande af skiljedomare. Dylika anmärkningar öfver vissa uttryck hade hr Hildebrand förut meddelat äfven frih. Lagerbring, och denne hade gått in på att utesluta eller ändra ett och annat i sina »Erinringar», såsom framgår af hr Hildebrands styrelsen förevisade skriftliga anmärkningar vid frih. Lagerbrings »Erinringar» jämförda med den tryckta skriften. Herr Hammarskjöld deremot hade icke vidare meddelat sig med hr Hildebrand rörande dennes ändringsförslag, ej heller begagnat sig af det honom gjorda förslaget, att hans »Genmäle» skulle i oafkortadt skick införas i det tilläggshäfte, innehållande aktstycken rörande 1809 års krigsexpeditioner, som enligt aftal skulle få åtfölja »Historisk tidskrift». Styrelsen kan således ej finna annat än att det är genom hr Hammarskjölds eget förvållande, som hans genmäle icke blifvit i en eller annan form tryckt såsom bilaga till »Historisk tidskrift». Hvad som för öfrigt uppgifves hafva förekommit i enskilda samtal för två år tillbaka, derpå kan styrelsen af naturliga skäl icke inlåta sig.

På grund häraf får styrelsen förklara, att den ej kunnat finna, att hr Hildebrand öfverskridit sin befogenhet eller gjort sig skyldig till partiskhet emot hr Hammarskjöld. Styrelsen anser sig derför böra till protokollet uttala sitt beklagande af de kränkande ord, som hr Hammarskjöld på föreningens årsmöte den 28 sistlidne februari tillät sig att framkasta mot hr Hildebrand.

Hvad åter angår hr Hammarskjölds anhållan, att hans »Genmäle» (hvaraf styrelsen sett endast en del) »likasåväl som frih. Lagerbrings måtte få tryckas i Historisk tidskrift och på samma vilkor, som frih. Lagerbring fått sig beviljade, nämligen att inga strykningar få göras utan hans bifall», så får styrelsen erinra derom, att det ju aldrig ifrågasatts att låta trycka hr Hammarskjölds »Genmäle» med »strykningar» gjorda utan hans bifall, och vidare att frih. Lagerbring ingalunda fått sig beviljad någon ovilkorlig rätt att få sina »Erinringar» vidfogade tidskriften, utan varit underkastad samma vilkor som andra författare, nämligen att han skulle göra de uteslutningar eller ändringar, som redaktören funne oeftergifliga. Att styrelsen nu skulle ålägga hr Hildebrand att göra ett undantag från sistnämnda regel till förmån för ett redan genom sin stora vidlyftighet för tidskriften olämpligt genmäle och derigenom ingripa i den befogenhet, som tillkommer redaktören, hvilken bär det moraliska och juridiska ansvaret för tidskriftens innehåll, det kan så mycket mindre komma i fråga, som hr Hildebrand åtnjuter styrelsens fulla och oinskränkta förtroende, hvaraf han genom en tjuguårig, synnerligen förtjenstfull redaktörsverksamhet gjort sig väl förtjent.

§ 2.

I sammanhang härmed ville styrelsen hafva till protokollet antecknadt, att hr Hildebrand, oaktadt hvad som förefallit, nu liksom förut är villig att låta ett genmäle af hr Hammarskjöld, som sakligt bemöter frih. Lagerbrings »Erinringar» och i omfång ej öfverskrider dessa, åtfölja tidskriften, dock så att detta erbjudande gäller endast 1900 års årgång; redaktören förbehåller sig naturligtvis sin granskningsrätt, men är nu liksom förut beredd att i afseende på tvistiga punkter af personlig art underkasta sig skiljedom af en opartisk tredje person, hvilken han och hr Hammarskjöld kunde enas om att utse. Någon längre historisk afhandling kan deremot icke såsom genmäle intagas.

— — — — — — — — — — — — — —

In fidem

Theodor Westrin.

Stockholm 1900. Kungl. Boktryckeriet.

Förklaring af Hist. Tidskrifts redaktör.

I anslutning till ofvan införda protokollsutdrag får undertecknad, ansvarig utgifvare af Hist. Tidskrift, sammanfatta följande faktiska uppgifter, för hvilka så godt som utan undantag kunna åberopas lefvande vittnen samt skriftliga intyg af olika slag. Jag skall till dessa uppgifter endast foga en och annan reflexion.

1. Frih. G. Lagerbrings »Erinringar» erhöllo genom mina åtgöranden »en i hög grad förmildrad form», för att använda hans egna ord i bref. Äfven andra bevis finnas för mildrandet.

2. Herr Hammarskjöld har ända från början missuppfattat min ställning till frågan. Redan i nov. 1897 framkastade han sålunda i andra personers närvaro mot mig den ur luften gripna beskyllningen, att jag bland annat skulle gifvit frih. L anvisning på Lars von Engeströms Minnen att användas mot honom. I ett »på heder och tro» den 10 nov. 1897 afgifvet intyg, som jag fått rätt att begagna efter godtfinnande, förklarade frih. L., att han hvarken af mig eller någon annan fått någon som helst anvisning på litteratur samt att jag ej haft annan befattning med hans »Erinringar», än att jag sökt mildra uttrycken. Han har visserligen bedt om ursäkt för denna förlöpning, men då han icke dess mindre ånyo på ett sätt som väckt uppseende angripit mig, har jag till självförsvar och belysning af saken nödgats erinra om denna historia.

3. Herr H. hade vid första tillfälle kunnat få i Hist. Tidskrift infördt ett kortare sakligt bemötande af frih. L:s »Erinringar». Ett svar af herr H. utlofvades på omslagen både till tredje och fjärde häftena 1897, och jag antog att det skulle, enligt sedvanan i dylika fall, erhålla en sådan form. Jag minns för min del mycket väl, att jag vid ett tillfälle rådde herr H. att på detta sätt punktvis bemöta frih. L., jag lämnade honom till och med, om jag ej minns alltför orätt, en promemoria öfver uppställningen.

4. Herr H. ville icke inskränka sig till ett dylikt kortare genmäle. Det visade sig snart, att hans svar skulle blifva en liten ny afhandling. Den del däraf, som företetts Hist. Föreningens styrelse och som lär vara densamma, som jag såg 1898, omfattar 80 halfva foliosidor. Att låta hela afhandlingar som genmälen åtfölja ett ordinarie tidskriftshäfte anser jag ur mer än en synpunkt olämpligt.

5. Ett tillfälle erbjöd sig emellertid att få denna afhandling tryckt, nämligen i ett tilläggshäfte till Hist. Tidskrift rörande 1809 års krigsexpeditioner, hvarmed herr H. en tid varit sysselsatt och till hvars utgifvande han skulle skaffa medel.

6. Redan i febr. 1898 hade jag åtminstone klart för mig, att denna utväg skulle komma att användas. I bref till mig af den 20 febr. 1898 berördes mina uppgifter till brefskrifvaren, att herr H. ämnade skrifva »en vidlyftig historisk deduktion» samt att denna komme att inflyta i tilläggshäftet.

7. Ordföranden i Hist. Föreningens styrelse framställde med mitt samtycke till herr H. detta förslag. Jag antager att jag någon gång gjorde det själf, men vågar ej, efter två års förlopp, uppgifva det med säkerhet.

8. Nämnda tilläggshäfte började tryckas sommaren 1895, sålunda för snart fem år sedan (ark 1 tryckt $^{27}/_{8}$ 95). Ark 15 trycktes 10 april 1897. Dessutom ha 4 ark med långa mellanrum uppsatts i korrektur — $^{25}/_{2}$ 1897—$^{27}/_{1}$ 1898 — men icke slutbehandlats. Herr H. har sålunda, af för mig okänd anledning, upphört med tryckningen af detta häfte, som utaf honom sköttes, ehuru påminnelser om dess afslutande icke saknats.

9. Jag har aldrig sett mer än en del af herr H:s svarsafhandling. Den lär, uppgifves det, den dag som är icke vara färdig. Orsaken är mig obekant.

10. Mot den del af afhandlingen, som jag sett, gjorde jag muntligen några anmärkningar eller ändringsyrkanden angående vissa uttryckssätt, enligt herr H:s uppgift till styrelsen *tre* — mot frih. L:s »Erinringar» gjorde jag skriftligen 22 anmärkningar.

11. Jag meddelade mig med styrelsens ordförande i fråga om vissa anmärkningar för att genom honom lättare uppnå en öfverenskommelse och var för min del beredd att rätta mig efter hans omdöme. Hvarföre ej detta ledde till något resultat känner jag ej. Någon skyldighet att påskynda ett genmäle åligger mig icke som redaktör.

12. De anmärkta uttrycken äro i herr H:s manuskript ostrukna och det stod naturligtvis honom fritt att utgifva sitt svar, huru han behagade, ifall vi i detta eller andra fall ej kommo öfverens.

13. Några yrkanden, att i herr H:s manuskript skulle uteslutas någonting i sak bevisande, har jag aldrig gjort, och herr H. lär icke heller inför styrelsen hafva uppgifvit detta.

Af det ofvanstående torde framgå:

1:o) att herr H. själf icke velat skrifva något kortare genmäle, som punktvis bemötte frih. L:s »Erinringar»;

2:o) att jag omöjligen kunnat hindra ett, såsom det uppgifves, aldrig fullbordadt svars införande i ett aldrig fullbordadt tilläggshäfte;

3:o) att mina formella ändringsyrkanden, hvilka jag liksom hvarje annan redaktör ägde full rätt att göra, icke borde kunnat betraktas

som definitiva, så länge svaret i sin helhet icke var fullbordadt; jag antager, att om jag fått se fortsättningen, det blifvit nya anmärkningar att göra och att jag, liksom i fråga om frih. L:s »Erinringar», fått nöja mig med att få bort det värsta;

4:o) att jag icke öfverskridit de rättigheter jag som ansvarig utgifvare af en tidskrift äger Jag har ingen anledning att år 1900 handla annorlunda än jag gjorde år 1898, och de förslag, som i år gjorts herr H. i afseende på hans svars publicerande i sammanhang med Hist. Tidskrift, äro desamma, som gjordes 1898 eller definitivt skulle gjorts, ifall förhandlingarna fortsatts; på sin höjd äro de något skärpta.

Jag kanske till sist med några ord borde klargöra min ställning som redaktör till frågan. Hvad som i synnerhet har sårat frih. G. Lagerbring och andra med honom äro några mindre och mer graverande omdömen om d. v. öfverste G. O. Lagerbring i en af herr H:s artiklar om grefve Gustaf Wachtmeister (jfr särskildt Hist. Tidskr. 1897 sid. 135). För min del anser jag visserligen, att 1809 års män hemfallit under historiens dom; framgår det sålunda ur källorna för en skildring af 1809 års krigsexpeditioner, att t. ex. Lagerbring haft skuld i något begånget misstag eller möjligen vid något tillfälle tillagt sig förtjänsten af hvad en annat utfört, så bör sanningen utan fråga få sägas. Nu hade emellertid herr H. redan med all tydlighet sagt sin mening om L:s roll i Västerbotten och dessutom uttalat sig om hans karakter. Han hade angripits därför och uppfordrats att framlägga bevis för sina omdömen; jag anser då, att han redan för sin egen skull borde anföra hvad han hade att komma med så objektivt som möjligt, utan att strö in nya, mer och mindre hetsiga, omdömen, som endast reta men ingenting bevisa, samt sedan draga sina konklusioner. Om frih. G. Lagerbring yttrat sig på ett sårande sätt om herr H. — och det har han ju onekligen gjort, äfven i den mildrade formen, under intrycket att denne gjort hans farfader orätt — är det en sak för sig. Hans »Erinringar» företedde enligt min tanke, hvilken jag visserligen icke dolt, vid sidan af några viktiga anmärkningar åtskilliga svaga punkter, som en motpart utan svårighet kunde begagna sig af. Men i »Erinringarnas» form ligger ingen anledning, så vidt jag kan finna, att yttra sig annat än lugnt om frih. G. Lagerbrings farfader, som icke kan försvara sig och icke gjort herr H. något ondt.

Stockholm i maj 1900.

Emil Hildebrand.

Stockholm 1900. Kungl. Boktryckeriet.

Medföljer Hist. Tidskrift 1900.

Påfvebrefvet om Sankt Eriks korståg. II.

Svar till herr C. M. Kjellberg.

Knut Stjerna. Erik den helige. En sagohistorisk studie. (Särtryck). Lunds Univ. Årsskr. 98.

C. M. Kjellberg. Erik den helige i historien och legenden. Finsk Tidskrift nov. 98.

Otto Janse. De nyaste åsikterna om Erik den helige. (Sv.) Hist. Tidskr. 98, 4.

Knut Stjerna. Påfvebrefvet om Sankt Eriks korståg. Hist. Tidskr. 99, 3.

C. M. Kjellberg. Genmäle. Hist. Tidskr. 99, 4.

I den öfverst anförda afhandlingen har jag under rubriken *Erik i myten och hjältesagan* framställt en förklaring af, huru traditionen om Sankt Eriks finska korståg uppkommit, och framhäft att, då vi icke äga några positiva antydningar eller bevis för traditionens öfverensstämmelse med verkligheten, denna förklaring är fullkomligt tillfyllestgörande.

Hrr Kjellberg och Janse ha i denna punkt förfäktat traditionens reala bakgrund, och i de bägge ofvan anförda uppsatserna ha båda sökt stöd i ett påfvebref (S. T. 46), som såsom tämligen samtidigt med Erik naturligtvis bör betraktas såsom en mycket god källa. I en senare uppsats har jag publicerat en af prof. Zander auktoriserad öfversättning af detta påfvebref, hvilken visar, att de slutsatser angående Sankt Eriks korståg, som dragits med stöd af brefvet, äro ohållbara.

Herr Kjellberg har mot denna uppsats riktat ett Genmäle, i hvilket den i Finsk Tidskr. 98 framställda uppfattningen framträder högst betydligt korrigerad. Denna nya uppfattning framställes i samband med en förändrad öfversättning af brefvet, och det är därför nödvändigt, att vi först sysselsätta oss med de rättelser, Hr Kjellberg gjort i den af mig publicerade öfversättningen.

Jag anför därför Hr Kjellbergs ord verbaliter med bibehållande af hans egna kursiveringar.

»Dock, innan jag går vidare, vill jag, trots den af hr Stjerna anförda auktoriteten, påpeka ett par *öfversättningsfel*, som förhindra ett riktigt förstående af denna sista del af urkunden. Så måste orden: *monemus atque mandamus, quatinus a fallaciis et frau-*

dibus eorum ita prudenter et discrete de cetero caveatis, quod, si ingruerit necessitas, ad auxilium et defensionem vestram non possint recurrere i öfversättning lyda: vi uppmana och anbefalla eder *att i öfrigt så klokt och försiktigt undvika deras svek och försåt*, att om nöden ansätter dem, de ej må kunna taga sin tillflykt till eder hjälp och skydd. Att öfversätta: »*quatinus* — — — — *quod*» med: *enär I så klokt och försiktigt annars akten eder för deras svek och bedrägeri, att* — — — strider emot den under *medeltiden* vanliga betydelsen af *quatinus* (att) och emot den omständigheten, att ordet föregås af *monemus atque mandamus*, samt af innehållet. Vidare uppmanar påfven svenskarne, att taga sådan kaution och säkerhet, »*quod a modo nullatenus pedes retrahere*, aut vestram prudentiam valeant circumveniere», d. v. s. »*att de ej på något sätt enligt vana kunna fly* eller kringgå eder klokhet» (d. v. s. undkomma på annat sätt). Att däremot såsom skett i Hist. Tidskrift (sid. 238) öfversätta de nyss kursiverade orden med: *att de ej på något sätt kunna vingla sig ifrån uttryckligen formulerade bestämmelser*, är orimligt. *A modo* har ju betydelse *enligt vana*, och *pedes retrahere* kan omöjligen betyda annat än *fly*. Att den tidens halft hedniska finnar kunde känna sig bundna af *formulerade bestämmelser*, torde i öfrigt vara otänkbart».

Vi vända oss först till den första omstridda delen af öfversättningen: monemus atque mandamus, quatinus a fallaciis et fraudibus eorum ita prudenter et discrete de cetero caveatis, quod, etc.

Den i Hist. Tidskr. 99, s. 237 f. publicerade öfversättningen lyder: »(vi) påminna och anbefalla eder samfäldt, enär I så klokt och försiktigt *annars* akten eder för deras svek etc». Hr Kjellberg har ändrat detta »annars» till »i öfrigt» samt öfversätter:»vi uppmana och anbefalla eder att i öfrigt så klokt och försiktigt undvika deras svek etc., att etc. de ej må kunna». På hvad syftar nu detta »i öfrigt»? Det finnes i den föregående delen af brefvet intet hvarpå detta de cetero kan syfta. »I öfrigt» kommer därför fullständigt utanför hvarje sammanhang och gör den Kjellbergska öfversättningen af detta ställe fullständigt omöjlig: »Vi anbefalla eder att i öfrigt undvika». Däremot ingår detta »i öfrigt» (eller mera temporalt »annars») fullkomligt naturligt i den auktoriserade öfversättningen. Enär de svenska herrarne vid andra tillfällen visa sig förutseende, råder påfven dem att i ett visst gifvet fall visa prof på samma klokhet.

Att subjektet i quodsatsen icke är identiskt med objektet vestram universitatem i den föregående, är visserligen stötande, men en dylik utelämning (motsvarande: att i mån se till, att) kan i viss mån vara belysande för medeltidslatinets något abstrusa karaktär. Jag kan icke af det ofvan anförda citatet finna, huruvida hr Kjellberg observerat denna svårighet, om hvars vikt jag för öfrigt icke vågar uttala mig.

Det är emellertid en både riktig och gammal nyhet den, att quatenus under medeltiden kan betyda »att», men det har icke un-

der någon tid förlorat sin kausala betydelse, »enär», »emedan». Belägg för betydelsen af quatenus = »att» efter monere, mandare och dyl. förekomma knappast i vulgärlatinet,[1] senlatinet och det tidigare medeltidslatinet,[2] men detta hindrar dock svårligen, att quatenus senare sällsynt kunnat erhålla denna användning. Betraktar man denna tämligen obetydliga svårighet upphäfd, måste emellertid de cetero öfversättas med »för framtiden»[3] och satsen lyda: »att I för framtiden så klokt och försiktigt akten er för deras svek» etc.

Här föreligga således tvenne alternativa öfversättningar, hvilka hvar för sig, särskildt den senast anförda, äga stora skäl för sig. Oriktig är däremot i hvarje fall hr Kjellbergs med så mycken säkerhet framställda korrigering.

För frågan om Sankt Eriks korståg spelar tydningen af denna sats ingen roll. Af dess större vikt är det andra påpekade »öfversättningsfelet», och vi öfvergå därför till den senare delen af hr Kjellbergs filologiska kritik. Enligt påfvens förslag skola finnarne icke kunna taga sin tillflykt till svensk hjälp, nisi munitiones, si quas habent, vobis tenendas assignent, aut alias[4] adeo sufficientem cautionem exhibeant et securitatem, quod a modo nullatenus pedes retrahere, aut vestram prudentiam valeant circumvenire. Aukt. öfvers.: »med mindre än att de formligen till eder öfverlämna de befästningar, de möjligen äga, till att af eder hållas besatta, eller eljest gifva eder så tillräcklig kaution och säkerhet, att de ej på något sätt kunna vingla sig ifrån uttryckligen formulerade bestämmelser eller kringgå eder klokhet».

1) *A modo*. Hr Kjellberg: »Att den tidens halft hedniska finnar kunde känna sig bundna af formulerade bestämmelser, torde etc. vara otänkbart.» Längre ned: »Hvilken *annan säkerhet* påfven här åsyftar, kan man lätt räkna ut, det är gisslan af ett eller annat slag, ej några skriftliga försäkringar äro tänkbara.»

Det är svårt, att förstå hvarför icke finnarne, äfven om de icke voro fullständigt kristnade, icke skulle vara kapabla att genom sina höfdingar ingå fördrag med för tillfället i Finland befintliga svenskar. Dylika fördrag, ingångna med folk på fullt ut lika primitiv utvecklingsgrad som de finnar, med hvilka svenskarne under denna tid kommo i beröring, äro i själfva verket mycket vanliga. Det visar i mångfaldiga exempel den etnografiska vetenskapen; det torde vara nog att fästa uppmärksamheten vid européernas framträngande i Afrika och Amerika eller vid de romerska statsmännens underhandlingar och fördrag med de nomadiserande och halfvilda germanstammarna. Att fördrag mellan svenskar och finnar ingåtts, är sålunda i hög grad antagligt. En annan sak är, om dessa fördrag också hållits. Af den punkt af hr Kjellbergs uppsats, som jag ofvanför citerat, »Hvil-

[1] Rönsch: Itala und Vulgata. s. 400 m. b.
[2] Wölfflin: Archiv. für Lat. Lex. und Gram. mit Einschl. des älteren Mittellateins s. 400—414.
[3] ex. Petrus de Dacia ed. J. Paulson p. 82. v. 13.
[4] ST. har här ett vilseledande kommatecken.

ken annan säkerhet, etc.», framgår det, att hr Kjellberg förblandat fördraget med kautionen eller betraktat dem som identiska. Detta är naturligtvis oriktigt. Svenskarne ha ingått fördrag med finnarne. Dessa fördrag ha af finnarne (enligt svenskarnes uppfattning) kränkts. Då svenskarne häröfver klagat, tillråder dem påfven att skaffa (personlig, eller fast) gisslan, så stark, att finnarne ej kunna vingla sig ifrån de i det slutna fördraget formulerade bestämmelserna (quod a modo nullatenus pedes retrahere valeant). Fördragsformuleringen (modus) har förefunnits före det brefvet afskickats, kautionen tänkes däremot såsom följd af afskickandet. Hr Kjellberg anmärker, att en uttrycklig formulering ej skulle bundit denna tids finnar. Detta är riktigt. Brefvet visar, att de icke känt sig tillräckligt bundna. Men såsom anledning till anmärkning mot ordalagen i den publicerade öfversättningen (»uttryckligen formulerade bestämmelser)», är det oriktigt. Den påfliga sekreteraren har naturligtvis begagnat sig af den vanliga kanslistilen. För honom fanns nog ingen skillnad mellan svenskars och svenskfinnars utvecklingsgrad, utan endast mellan hedningar och kristna. Han har således begagnat uttrycket a modo i detta fall om finnarnes förhållande till svenskarne, liksom han skulle begagnat samma uttryck, i den händelse det varit frågan om exempelvis italienska tvistigheter.

Det framgår häraf, att det icke i innehållet finnes något som helst hinder för att öfversätta modus med formulering, uttryckligen formulerade bestämmelser. Jag har därför anslutit mig till denna af Rönsch angifna betydelse och hänvisar i sammanhang härmed till mitt citat i Hist. Tidskr. 99 s. 238.

Hr Kjellberg negligerar Rönschs auktoritet men anser sig icke behöfva anföra någon annan för sin egen öfversättning. Han skrifver: »a modo har ju betydelse enligt vana». Med tillhjälp af denna filologiska nyhet, anförd i en form som om om det vore en gammal och oemotsäglig sanning erhålles en för hr Kjellbergs ändamål mycket passande öfversättning. A modo betyder i det klassiska latinet ingenstädes »enligt vana». I senlatinet och det tidigare medeltidslatinet finnas inga belägg för denna betydelse, och hvad det senare medeltidslatinet beträffar, är denna betydelse ej känd i den tillgängliga vetenskapliga litteraturen. I och för sig är en sådan betydelse mycket osannolik, ty ett dylikt uttryck måste nödvändigtvis ha öfvergått till en bestämd formel, som borde efterlämnat talrika spår i medeltidslatinet framför allt men äfven i de romanska språken. Inga dylika spår äro kända. Jag uppfordrar således hr Kjellberg att anföra de exempel, på grund af hvilka han antager denna betydelse af a modo såsom självklar.

2) *Pedes retrahere.* Om betydelsen af detta uttryck kan jag fatta mig kortare. Hr Kjellberg skrifver: »pedes retrahere kan omöjligt betyda annat än fly». Jag tillåter mig att svara: pedes retrahere kan omöjligt betyda »fly», nämligen i den mening som här skulle åsyftas: hastigt springa med ryggen vänd mot en förföljande fiende. Enligt det förnämsta lexikon, som finnes att

tillgå, *Forcellini* Totius latinitatis lexicon, Art. retraho II har uttrycket betydelse af att komma undan en snara, söka komma ifrån; undvika (retrahebat a victu) samt öfverfördt, psykiskt: ac ne te retrahas et inexcusabilis absis. Belägg för betydelsen af den ena härens flykt för den andra (det gamla terga dare) finnes icke i litteraturen, och betydelseöfvergången är i det närmaste otänkbar. Jag uppfordrar hr Kjellberg att styrka sitt antagande med empiriska bevis.

Men låtom oss för ett ögonblick antaga hr Kjellbergs betydelse: »fly». Påfven uppmanar svenskarne att taga kaution af finnarne, så »att de ej kunna enligt vana fly eller på annat sätt undkomma». Svenskarne kunna taga huru stark kaution som helst, de kunna naturligtvis dock ej hindra finnarne att fly. Och hvad i all verlden skulle det också tjäna till att hindra finnarne från att fly? Var man rädd för en massemigration? Jag kan icke finna en aning om en mening i denna öfversättning.[1]

Sammanställa vi nu de här behandlade delarna af den auktoriserade öfversättningen, få vi en klar blick på brefvets sammanhang. I den förra delen omtalar påfvens sekreterare, att de svenska herrarne veta att (naturligtvis genom upprättande af kloka fördrag) undvika finnarnes svek och bedrägeri (fallaciis et fraudibus eorum). Då använda finnarne den nya och bedrägliga utvägen att svika fördragen. För att detta för framtiden ej må blifva möjligt, (tillåtas och) tillrådas de svenska herrarne att vidtaga varaktigare åtgärder. Detta är den sammanhängande och tydliga mening af brefvet, den auktoriserade öfversättningen ger. Hvad slags mening, som framkommer af det Kjellbergska öfversättningsförsöket, därom torde ofvanstående ge ett begrepp.

Jag är här skyldig meddela, att en mycket framstående specialist i medeltidslatin, hos hvilken jag förfrågat mig angående denna del af påfvebrefvet, välvilligt framställt ett förslag till öfversättning, hvilket på svenska lyder sålunda: »att de hädanefter (a modo) icke på något sätt kunna draga sig tillbaka (d. v. s. komma ifrån öfverenskommelsen med eder) eller öfverlista eder klokhet». Den afvikelse, som här förekommer, rör som det synes betydelsen af a modo. I öfrigt framgår det, att denne kännare, hvilken icke vill hafva sitt namn nämndt i denna polemik, uppfattat innehållet i öfverensstämmelse med den först publicerade öfversättningen. Äfven för honom äger här pedes retrahere den psykiska betydelsen: att komma ifrån i öfverenskommelse åtagna förpliktelser. Ehuru jag icke kan afgöra, om man bör acceptera betydelsen a modo = hädanefter, konstaterar jag, att för den reala sidan af denna fråga — beskaffenheten af förhållandet mellan svenskar och finnar — äro de båda öfversätt-

---

[1] Till allt detta vill jag äfven påpeka incoherensen mellan uttrycken »fly» och »kringgå eder klokhet», ty detta betyder det latinska uttrycket och ej »på annat sätt undkomma», hvilket är en fullkomligt godtycklig förklaring. Jfr i detta afseende den aukt. öfv.!

ningarna absolut identiska och stående i lika bestämd motsättning till den öfversättning, som icke utan bravader framställts i Genmäle.[1]

I anslutning härtill har hr Kjellberg gjort en utläggning af brefvets innehåll, som faller på samma gång som hans öfversättning.

Hr Kjellberg skrifver: »För att nu säga min mening om brefvets innehåll, så är tydligt, att *svenskarne*, förutsatt att brefvet verkligen *är* adresseradt till Sverige, företagit krigståg till Finland och *omvändt* finska hedningar till kristendomen.»

Om betydelserna af pedes retrahere = terga dare samt a modo = enligt vana hade varit riktiga, skulle möjligen detta »enligt vana fly» kunnat hänvisa på ett före brefvets affattningstid befintligt mera eller mindre permanent krigstillstånd mellan svenskar och finnar. Men då denna öfversättning är felaktig, finnes intet som helst i detta påfvebref, som antyder, att svenskarne under den närmast föregående tiden företagit väpnade korståg mot Finland. Just den omständigheten, att det i detta så kort tid efter den celebra händelsen affattade bref, hvilket afhandlar svenskars och finnars inbördes förhållanden, ej göres någon antydning om det Erikska korståget, talar bestämdt emot dettas realitet.

[1] Det är naturligtvis en mycket lätt sak att förneka en obekants auktoritet. Jag har dock anfört denna auktoritets vittnesbörd, emedan jag ansett det vara min skyldighet mot sanningen. Icke härom utan kring de framställda skälen måste naturligen en eventuell fortsättning af denna polemik vända sig.

Knut Stjerna.

INNEHÅLLSÖFVERSIKT

TILL

HISTORISK TIDSKRIFT

UTGIFVEN

AF

SVENSKA HISTORISKA FÖRENINGEN

ÅRGÅNGARNA 1891—1900.

STOCKHOLM
KUNGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER
1901

I. Förteckning på medarbetare.[1]

Ahlenius, K., docent, Uppsala. **17**,301.
Ahnfelt, O., professor, Lund. **14**,*29*. **15**,*1*. **16**,185, *7*. **18**,60.
Alin, O., professor (†), Uppsala. **17**,209.
Almquist, J. A., v. slottsarkivarie, Stockholm. **18**,*61*. **19**,328. **20**,106.
Ambrosiani, S., fil. kand., Uppsala. **19**,199.
Anderson, T., redaktör, Göteborg. **12**,244.
Andersson, A., v. bibliotekarie, Uppsala. **18**,*32*.
Arnheim, F., fil. doktor, Berlin. **14**,*64*.

B. **12**,*59*.
Berg, G., amanuens, Stockholm. **12**,163. **15**,218.
Bergh, S,, arkivarie, Stockholm. **11**,*13*. **12**,*72*. **16**,117.
Bergman, E. V., arkivarie (†), Stockholm. **11**,209. **12**,255. **13**,277. **16**,104.
Bergström, O., kapten, Stockholm. **12**,72.
Bildt, C., frih., envoyé, Rom. **15**,89, 353.
Björlin, G. **14**, Genm.
Boëthius, S. J., professor, Uppsala. **11**,233. **12**,173.
v. Bonsdorff, C., professor, Helsingfors. **11**,369. **12**,369. **14**,185. **15**,225, 445. **16**,115, 351. **17**,271. **19**,85.
Brulin, H., fil. kand., Uppsala. **18**,*44*.
Bååth, L. M., fil. kand., Stockholm. **20**,*43*.
Börtzell, A., hofintendent, Stockholm. **12**,355.

Carlson, E., professor, Göteborg. **14**,272, *71*. **16**,255. **17**,75.
Centerwall, J., rektor, Söderhamn. **16**,*1*.
Clason, S., docent, Stockholm. **12**,147. **13**,*66*. **15**,*65*. **17**,1. **19**,*47*. **20**,177.

Dahlgren, E. W., bibliotekarie, Stockholm. **12**,357.
Dahlgren, S., lektor, Skara. **17**,168.
Dillner, T. S., fil. doktor, Helsingfors. **19**,*40*.
Djurklou, N. G., kammarherre, Örebro. **11**,137, 205. **14**,131, 189. **15**,*32*. **16**,*71*, *73*. **17**,*46*. **19**,*35*, *37*.
Dunér, G., öfverfältläkare, Stockholm. **18**,*84*.

[1] Lutande siffror hänföra sig till afd. »Granskningar».

Lagerbring, G., frih., landshöfding, Göteborg. **17**, Genm.
Lagercrantz, E., kapten, Luleå. **13**,355. **14**, Genm.
Lagermark, J. A., lektor, Luleå. **17**,275. **18**,217.
Leffler, J., fil. dr, Stockholm. **11**,*86*.
Leijonhufvud, K., frih., löjtnant, Eskilstuna. **20**,297.
Lewenhaupt, A., grefve, kammarherre, Stockholm. **18**,175, 265. **19**,327. **20**,164, 384.
Lewenhaupt, E., grefve, bibliotekarie, Såbylund. **20**,155.
Lind, E. H., amanuens, Uppsala. **16**,237.
Ljunggren, S. A, fil. dr, Stockholm. **19**,*28*.
Lundström, A. H., professor, Uppsala. **13**,*58*. **14**,356. **17**,61, 63, 259, *60*.

Malmström, C. G., f. d. riksarkivarie, Djursholm. **16**,272.

Nordvall, J. E., docent, Uppsala. **11**,93. **13**,175.
Nerman, G., f. d. major, Stockholm. **18**,257.
Noreen, A., professor, Uppsala. **14**,95. **18**,*32*.
Nyström, J. F., lektor, Uppsala. **12**,*28*.

Odhner, C. T., riksarkivarie, Stockholm. **13**,71. **14**,87. **15**,442.
Olmer, E., fil. dr, Göteborg. **18**,1. **19**,41. **20**,249.

Pajula, J. S., lektor, Finland. **16**,334.
Petrelli, J. T., krigsarkivarie, Stockholm. **14**,162. **15**,438. **20**,102, *73*.

Ridderstad, W., öfverste, Stockholm. **11**,365.
Rosman, H., fil. dr, Stockholm. **20**,*32*.
Rossander, C. J., f. d. professor, Stockholm. **19**, Genm.
Rydberg, O. S, kansliråd (†), Stockholm. **11**, Genm.
Rydfors, A., fil. dr, Stockholm. **11**,*45*. **13**,*53*. **14**,*59*, *81*, *114*. **15**,*14*, *35*. **16**,*23*. **17**,*1*, *75*

Sandegren, M., adjunkt, Stockholm. **14**,*42*.
Schauman, G., bibl.-amanuens, Helsingfors. **18**,49, 328.
Schück, H., professor, Uppsala. **11**,281, *53*, *90*. **12**,*69*. **13**,300. **14**,97. **15**,39. **16**,77. **17**,*80*. **20**,*18*.
Schybergson, M. G., professor, Helsingfors. **16**,*36*.
Setterwall, K., bibl.-amanuens, Stockholm. Tidskriftsöfversikt. **11—20**. Hist. bibliografi 11—20. **11—20** bil.
Silfverstolpe, C., hofmarskalk (†), Stockholm. **12**,*61*. **13**,69, *7*. **14**,*53*. **15**,221. **16**,*52*, *57* samt bil.
Sjöberg, A., generalkrigskommissarie, Stockholm. **12**,236.
Sjögren, O., adjunkt, Stockholm. **13**,*79*. **16**,293.
Sjögren, W., professor, Uppsala. **20**,318.
Sondén, P., arkivarie, Stockholm. **11**,*36*. **13**,23. **14**,*4*. **16**,*28*. **19**,*75*. **20**,113.

II. Systematisk innehållsöfversikt.

I. Historia i allmänhet.

Forntiden och Medeltiden.

1521—1611.

1611—1718.

1718—1809.

Efter 1809.

2. Historiens vetenskap.

3. Kulturhistoria.

4. Rätts- och författningshistoria.

5. Krigshistoria. Krigsinrättningarna.

6. Genealogi. Personhistoria.

7. Litteratur- och lärdomshistoria. Källkritik. Bibliografi m. m.

8. Arkivväsen, bibliotek, handskriftsamlingar m. m.

9. Historiska arbeten och forskningar, kongresser, universitetsförhållanden m. m.

10. Historiska sällskap, akademier m. m.

Sverige.

Norge.

Finland.

Danmark.

Ryssland.

II. Biografiskt.

III. Tryckta handlingar eller skrifter.

1500-talet.

1521. Sören Norby om allmogens upprorsförsök i Småland. **20**,299.
$1527\frac{31}{12}$. Laurentius Andreæ till utvalde biskopen i Strängnäs Magnus Sommar om biskopsinvigningen. **14**,359.
$1531\frac{10}{8}$. Biskoparnes i Strängnäs och Västerås protest mot reformationen. **17**,61.
$1531\frac{27}{8}$. En episkopal reservation. **17**,63.
$1537\frac{13}{12}$. Ett bidrag till brännvinets historia i Sverige. **20**,382.
1555. Förteckning på Gustaf Vasas hof- och husapotek. **20**,194.
1542—1544. Besvär mot Bengt Nilsson [Ferla] till Bergshammar. **14**,268.
$1563\frac{4}{2}$. Ett klagomålsregister från Småland uppsatt af Jakob Teit. **15**,321.
1564. Lista på svenska skeppshöfvitsmän. **13**,69.
$1564\frac{15}{9}$. K. bref om sjöslaget vid Öland. **11**,344.
$1565\frac{18}{7}$. K. bref om sjöslaget vid Bornholm. **11**,349.
$1570\frac{10}{3}$. Biskop Nils Canuti till K. Maj:t om Vexiös brand. **12**,244.
1573. Arvid Gustafsson Stenbocks berättelse om dråpet på Ivar Månsson [Stjernkors]. **11**,273.
1586. S. Kiechels resa i Sverige. **12**,331.
1587. Strängnäs stifts prästers protester mot liturgien. **17**,263.
Odat. Klagomål mot Åke Benktsson [Ferla]. **14**,271.
Odat. Några råd att iakttaga under pestilentie. **15**.92.
$1594\frac{28}{2}$. K. Sigismunds protest mot sin den 19 febr. afgifna försäkran. **20**,383.

1600-talet.

(1582)—1605. Utdrag ur Jon Jonssons vandringsbok. **18**,338.
$1605\frac{12}{8}$. Riksrådens utlåtande ang. Karl IX:s testamente och konungens svar. **15**,36.
$1615\frac{2}{4}$. Konung Sigismunds öppna bref till sina svenska undersåtar. **20**,192.

$1615\frac{6}{8}$. Per Perssons berättelse om sin beskickning till Danzig. **20**,186.

1622—41. Gåfvobok till krigsmanshuset (utdrag). **12**,239.

$1632\frac{5}{11}$. Sekreteraren H. Schwallenberg till Axel Oxenstierna före slaget vid Lützen. **12**,158.

$1632\frac{4}{12}$. O. Piccolomini om slaget vid Lützen. **14**,89.

$1632\frac{12}{12}$. Kamreraren Tönnes Langman till riks- och kammarråden om slaget vid Lützen. **12**,159.

$1633\frac{31}{1}$. Nils Nilsson från Wolgast till Axel Oxenstierna. **18**,376.

$1633\frac{24}{7}$. Gabriel Oxenstierna m. fl. från Wolgast till kammarrådet. **18**,378.

$1633\frac{26}{7}$. Gabriel Oxenstierna m. fl. från Wolgast till Axel Oxenstierna. **18**,376.

$1634\frac{29}{11}$. Mönsterrulla på lifgardet. **18**,372.

1633. Rulla öfver k. lifkompaniet. **18**,374.

1633—1634. Utdrag ur rikshufvudboken m. fl. räkenskaper ang. lifkompaniet. **18**,370.

$1641\frac{15}{4}$. Johan Banér till riksskattmästaren Gabriel Oxenstierna om sin sista sjukdom. **18**,277.

$1641\frac{29}{4}$. Läkarne M. Engelhart och A. Gantzland om Johan Banérs sista sjukdom. **18**,280.

1641—1702. Öfverste Nils Djurklous dagboksanteckningar. **14**,135.

$1645\frac{19}{7}$. Hofjunkaren J. Crusebjörn till Johan Oxenstierna om fredsmötet vid Brömsebro. **15**,431.

$1646\frac{12}{11}$. Drottning Kristinas donationsbref för krigsmanshuset i Vadstena. **12**,241.

$1649\frac{13}{10}$. G. Lengerke om ett kungligt barndop i Danmark. **17**,337.

$1655\frac{14}{7}$. Utdrag ur rådsprotokollet om ett uppträde i »K. Maj:ts fyrkant». **16**,332.

$1656\frac{27}{6}$. Kristina Alexandra till fursten af Monaco. **14**,261.

$1666\frac{22}{9}$. J. Fleming och P. J. Coijet till K. Maj:t om en engelsk parlamentssession. **19**,325.

1667. Bref ang. Olof Rudbecks plan till ordinarie postförbindelse mellan Stockholm och Uppsala. **19**,164.

$1672\frac{26}{11}$. Utdrag ur rådsprotokollet ang. rangen. **16**,150.

$1675\frac{4}{6}$. K. Maj:ts patent och kommission för Nils Djurklou. **14**,148.

$1676\frac{2}{11}$. O. W. Königsmarks öppna bref för N. Djurklou. **14**,151.

$1676\frac{22}{11}$. O. W. Königsmarks öppna bref ang. N. Djurklous kommission. **14**,150.

$1677\frac{26}{5}$. O. W. Königsmark till Cornelius Crass ang. N. Djurklou. **14**,152.

$1677\frac{2}{6}$. O. W. Königsmarks instruktion för N. Djurklou. **14**,152.

1685. Prostetingsprotokoll i Kemi lappmark. **11**,228.

1686—1687. Lagmanstingsprotokoll från Lappmarken. **11**,222.

1696. Förslag till konungaförsäkran. **15**,214.

1696. Förslag till successionsordning. **15**,215.

$1699\frac{21}{6}$. Grefvinnan B. E. De la Gardie om ett möte med Karl XII. **20**,384.

1700-talet.

1700. Ryska berättelser om slaget vid Narva. **20**,290.

$1702\frac{3}{5}$. Specifikation på utgifter till reduktionskommissionens medlemmar. **19**,327.

$1707\frac{21}{8}$. Peter Upmark till sin moder från Karl XII:s läger i Sachsen. **11**,197.

$1711\frac{21}{3}$, $\frac{1}{4}$. Två bref från Jesper Svedberg till en länskommission om tillståndet i Skara stift. **12**,163, 164.

$1712\frac{28}{6}$. Landshöfding N. Posses relation om Gotlands tillstånd. **17**,65.

$1712\frac{16}{9}$—$1713\frac{27}{1}$. Öfverste J. F. Eosanders bref till konungen i Preussen från Bender. **16**,257.

1713—1715. Generalen frih. Axel Sparres bref till Karl XII från Bender m. fl. st. **20**,57.

1714. Journal öfver Karl XII:s hemfärd från Turkiet. **18**,72.

1714?. Drabanten Christian Gierttas anteckningar. **18**,62.

$1717\frac{1}{4}$. Und. relation öfver ryssarnes framfart i norra Västerbotten. **12**,287.

Sannfärdig berättelse om kosackernas ströfvande in i Västerbotten. **12**,283.

1717. Frih. G. H. von Görtz' bref ur fängelset i Arnhem. **18**,135.

Frih. G. H. von Görtz' relation om sitt förhållande till jakobiterna 1716—1717. **18**,276.

Ingrédiens pour une déclaration en Norvège. **18**,258.

$1718\frac{20}{11}$, $\frac{22}{11}$. Två bref från Karl XII till frih. J. Giertta. **15**,339, 340.

$1719\frac{10}{1}$. Residenten Brunells bref till envoyén Cronström ang. Karl XII:s död. **18**,258.

1719. Förteckningar öfver örlogseskadrarnes fartyg och personal m. m. **12**,323.

Berättelse om Karl XII:s död. **18**,557.

$1719\frac{28}{2}$. K. bref ang. flottans utrustande. **12**,144.

$1719\frac{31}{3}$. Instruktion för kommendören Th. Rajalin. **12**,145.

$1720\frac{4}{11}$—$\frac{15}{11}$. Berättelser och bref om öfverste Staëls duell med Tordenskjold. **11**,65.

$1724\frac{2}{11}$. En karolins meritlista. **11**,365.

$1728\frac{8}{5}$. Kommerskollegium till K. Maj:t ang. potatisodling i Dalarne. **19**,166.

$1728\frac{14}{8}$. Fredrik I:s bref om bidrag till Karl XII:s historia. **15**,337.

$1728\frac{26}{11}$. Frih. Ph. B. von Schwerin till kanslikollegium om Karl XII:s sista planer. **15**,341.

1731. Fänriken Lorentz Schultz' supplik till K. Maj:t. **12**,72.

$1742\frac{19}{1}$. En herredagsbondes riksdagsutgifter under frihetstiden. **20**,196.

$1750\frac{5}{3}$. Kansli- och kommerskollegiernas utlåtande om en svensk koloni vid Orinoko. **19**,80.

$1752\frac{22}{9}$. Carl von Linné till svenske envoyén i Haag J. F. Preis. **14**,265.

1770. Emanuel Svedenborg till K. Maj:t. **18**,78.
$1779\frac{13}{1}$. Memorial af A. Bäckerström ang. religionsfriheten. **18**,50.
1788. Kronofogden F. Halldin till K. Maj:t om folkväpningen i Dalarne. **16**,337.
1788, aug. Brefväxling mellan Gustaf III, Sofia Magdalena och Kristian VII. **18**,315.
1791—1852. Minnen ur min lefnad af grefve C. F. Horn. **12**,1, 193.
$1798\frac{14}{5}$. G. af Wetterstedt till B. C. Quiding. **15**,219.

1800-talet.

1800. Bref från frih. H. H. von Essen till frih. G. A. Reuterholm under Norrköpings riksdag. **20**,155.
1807—1809. En lifgrenadiers anteckningar om sin fångenskap i Frankrike. **14**,165.
1809. Utlåtande af lagman Poppius i författningsfrågan. **16**,339.
$1813\frac{12}{5}$. Kronprinsen Karl Johan till Karl XIII om unionen med Norge. **16**,285.
$1814\frac{3}{8}$—$\frac{5}{9}$. Handlingar till Mosskonventionens historia. **17**,237.
1814. Hans Järtas tankar om föreningen mellan Sverige och Norge. **14**,172.
$1823\frac{8}{7}$. Hans Järtas berättelse om förberedelserna till 1809 års revolution. **14**,341.
1874. Berättelse af frih. J. Gripenstedt om konferensen på Ulriksdal sept. 1863. **12**,229.

IV. Anmälda eller omnämnda skrifter.

A.

1. Acta et commentationes Imp. universitatis Jurievensis. **16**,114.
2. ADLERSPARRE, S. L—D, och LEIJONHUFVUD, S., Fredrika Bremer. **15**,444.
$2\frac{1}{2}$. AFZELIUS, H., Erik Benzelius d. ä. I. **17**,342.
3. AHLENIUS, K., Olaus Magnus och hans framställning af nordens geografi. **15**,224.
4. ——, Die älteste geographische Kentniss von Skandinavien. **18**,291.
5. AHNFELT, O., Utvecklingen af svenska kyrkans ordning under Gustaf den förstes regering. **13**,34.
6. ——, Laurentii Petri handskrifna kyrkoordning af år 1561. **14**,91.

7. Ahnfelt, O., Per Brahe d. ä:s fortsättning af Peder Svarts krönika. **16**,194. **17**,72.
8. ——, Om revisionen af Lunds domkapitels statuter efter reformationen. **16**,198.
9. ——, Olavus Petris Undervisning om menniskans ärliga skapelse, fall och upprättelse samt twänne fragment Om helgon och Om änglar. **18**,288.
10. ——, Bidrag till svenska kyrkans historia i sextonde århundradet. **19**,248.
11. ——, Om Olaus Stephani Bellini lefnadsålder. **20**,388.
12. Ahrenberg, J. A., Ett kapitel ur Åbo slotts byggnadshistoria. **19**,252.
13. Alin, O., Sveriges grundlagar. **12**,76.
14. ——, Minnen ur Sveriges nyare historia. XII,2. Karl Johan och hans tid. Senare afdelningen. **18**,*17*.
15. ——, Ur Jacob Adlerbeths Anteckningar för svenska häfder 1814. Ett bidrag till unionens historia. **18**,*85*.
16. ——, Hans Järtas och G. F. Wirséns brefväxling år 1814. **18**,*12*.
17. ——, Ett bidrag till Hans Järtas biografi. **19**,331.
17½. ——, G. Lagerbjelkes berättelse om Sveriges förhållande till främm. makter $\frac{13}{3}$—$\frac{6}{6}$ 1809 (Hist. Studier). **18**,*21*.
18. Allardt, A., Borgå läns sociala och ekonomiska förhållanden från år 1539 intill år 1571. **19**,85.
19. Allgemeine Geschichte in Einzeldarstellungen. **14**,*81*.
20. Almén, J., Åtten Bernadotte. Biografiska anteckningar. **18**,382.
21. Almquist, J. A., Riksdagen i Gefle 1792. **15**,223.
22. ——, Uddeholmsverken. **20**,*12*.
23. Alrutz, S., I vår tids lifsfrågor. **17**,168.
24. Alstermark, B., De religiöst-svärmiska rörelserna i Norrland 1750—1800. I. Härjedalen och Jämtland. **18**,358.
25. Andersson, A., Breviarium juridicum af D. Svensson. **15**,348.
26. ——, Skrifter från reformationstiden i urval. **18**,288.
27. ——, Uppsala universitets matrikel på uppdrag af universitetets rektor utgifven. **20**,200.
28. Andersson, Th., Svenska underhandlingar med Ryssland 1537. **18**,84.
29. Anker, C. J., Utdrag ur danska diplomaters meddelanden från 1807—1808, 1810 och 1812—13. **17**,166.
30. Annales de l'école libre des sciences politiques. **18**,291.
31. Annales internationales d'histoire. **19**,88, 175.
32. Annerstedt, C., Samhällsklasser och lefnadssätt under förra hälften af 1600-talet. **16**,*60*.
33. ——, La Bibliothèque de l'université d'Upsal. **19**,174.
34. ——, Bref af Olof Rudbeck d. ä. rörande Uppsala universitet. **18**,193. **19**,247.
35. Appelberg, K. A., Bidrag till belysning af sättet för prästtjänsternas besättande i Finland från reformationen till medlet af 17:de seklet. **16**,351.

C.

D.

E.

F.

G.

H.

I.

J.

K.

L.

N.

O.

P.

R.

S.

[1] Jfr Langlois et Seignobos.

T.

U.

Z.

Å.

Ö.

V. Tidskrifter och periodiska publikationer refererade till innehållet.

Sverige.

1. Allmänna försvarsföreningens årsskrift. 19,16, 67. 20,23.
2. Antiqvarisk Tidskrift för Sverige. 11,42, 72, 92. 12,20. 13,74. 15,21, 58, 76. 17,26, 50. 18,36. 19,67.
3. Arkiv för Nordisk Filologi. 11—20.
4. K. Bibliotekets Handlingar. 11—19.
5. Bidrag till kännedom om Göteborgs och Bohusläns fornminnen och historia. 11,92. 13,14, 96. 14,118. 15,76. 17,26, 93. 19,79.
6. Bidrag till Södermanlands äldre kulturhistoria. 15,39. 18,22. 19,79.
7. Eira. 18,14.
8. Eranos. 18,83.
9. Från Upländsk bygd. 20,23.
10. Försvarsvännen. 15,21. 16,19. 17,26.
11. Göteborgs högskolas Årsskrift. 15,39.

11½. Göteborgs Vetenskaps och Vitterhetssamhälles Handlingar. 18,83.

12. Historiska Handlingar utg. af K. Samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia. 13,14, 96.
13. Illustrerad Militärrevy. 18,83. 20,23.
14. Jul 1896. 16,100.
15. Jämtlands läns fornminnesförenings tidskrift. 14,25. 15,58. 17,93. 20,23.
16. Krigsvetenskapsakademiens Handlingar och Tidskrift. 13,39. 14,25. 16,19. 17,26. 18,22. 19,16. 20,23.
17. Kulturhistoriska Meddelanden. Qvartalskrift utg. genom G. J:son Karlin. 16,19. 18,22. 19,67.
18. Kyrklig Tidskrift. 16—20.
19. Läsning för (svenska) folket. 11,21, 92. 12,42. 16,19. 18,22.
20. Läsning för hemmet. 14,76. 18,22.
21. Meddelanden af Gestriklands fornminnesförening. 11,72. 12,42. 13,96. 16,19. 17,71.
22. Meddelanden från föreningen för grafisk konst. 17,26.

22½. Meddelanden från Göteborgs och Bohusläns forminnesförening. 14,118.

23. Meddelanden från Nerikes fornminnesförening. 16,100.
24. Meddelanden från Nordiska museet. 19,31. 20,63.
25. Meddelanden från Svenska riksarkivet. 11—20.
26. Meddelanden från Svenska slöjdföreningen. 14,118. 16,19. 17,26. 18,22. 20,23, 90.
27. Nordisk Revy. 15,39. 16,100. 18,23.
28. Nordisk Tidskrift utg. af Letterstedtska Föreningen. 11—20.
29. Ny Illustrerad Tidning. 16,19. 17,50, 71. 18,23, 36, 58. 20,24.
30. Ny Svensk Tidskrift. 11,21, 42.

31. Nyare bidrag till kännedom om de svenska landsmålen och svenskt folklif. **12**,*93*. **15**,*21*. **19**,*16*.
32. Nytt Juridiskt Arkiv. **11**,*21*. **15**,*76*.
33. Ord och Bild. **12—20**.
34. Pedagogisk Tidskrift. **13**,*39*. **14**,*76*.
35. Personhistorisk Tidskrift. **19—20**.
36. Samfundet för Nordiska Museets främjande. **16**,*20*. **18**,*23*.
37. Samlaren. Tidskrift utg. af Sv. Literatursällskapets arbetsutskott. **11—18**. **20**.
38. Skandinavisches Archiv. **11**,*92*.
39. Statsvetenskaplig Tidskrift. **17—20**.
40. Svea. **17**,*94*.
41. Svensk Tidskrift. **11—15**.
42. Svenska Akademiens handlingar. **11**,*93*. **13**,*14*, *75*. **14**,*118*. **15**,*76*. **17**,*26*. **18**,*23*. **19**,*16*, *79*.
43. Svenska Autografsällskapets tidskrift. **13—17**,
44. Svenska Fornminnesföreningens tidskrift. **12**,*65*. **17**,*26*. **18**,*23*, *58*.
45. Svenska Turistföreningens årsskrift. **17**,*51*. **20**,*39*.
46. Sveriges allmänna handelsförenings månadsskrift. **19**,*22*, *68*.
47. Tidskrift i Fortifikation. **18**,*23*.
48. Tidskrift i militär helsovård. **16**,*20*. **17**,*26*, **18**,*23*.
49. Upplands Fornminnesförenings tidskrift. **14**,*119*. **16**,*20*. **17**,*51*. **19**,*16*, *80*.
50. Upsala Läkareförenings förhandlingar. **16**,*100*.
51. Vestergötlands Fornminnesförenings tidskrift. **13**,*97*. **17**,*51*. **19**,*68*.
52. Vitterhets-, Historie- och Antikvitets-Akademiens Handlingar. **13**,*97*.
53. Vitterhets-, Historie- och Antikvitets-Akademiens Månadsblad. **11—14**. **17—18**.
54. Ymer. **11**,*93*. **17**,*72*, *94*. **18**,*84*. **20**,*24*.

Norge.

1. Festskrift udg. i anl. af Trondhjems 900-aars jubilæum af det K. Norske Vid.-Selskab i Trondhjem. **17**,*72*.
2. Folkevennen. **20**,*39*, *90*.
3. Historisk Tidsskrift. **11**,*21*. **12**,*20*. **14**,*56*. **16**,*100*. **18**,*84*. **20**,*90*.
4. Kringsjaa. **13**,*40*. **18**,*58*.
5. Meddelelser fra det Norske Rigsarkiv. **20**,*91*.
6. Morgenbladet. **18**,*58*.
7. Norsk Militært Tidsskrift. **12**,*20*. **14**,*25*. **16**,*20*, *100*. **18**,*23*, *58*, *84*. **19**,*68*. **20**,*24*, *91*.
8. Nyt Tidsskrift. **13**,*40*, *25*, *97*. **14**,*57*. **15**,*21*, *77*.
9. Samtiden. **17**,*72*.
10. Theologisk Tidsskrift. **11**,*42*.
11. Tidsskrift for Retsvidenskab. **19**,*16*.
12. Værg dit land. **14**,*26*. **15**,*21*. **16**,*20*. **17**,*27*.

Danmark.

1. Aarböger for Nordisk oldkyndighed. **12**,*65*. **15**,*77*. **19**,*80*. **20**,*24*.
2. Dansk Tidskrift. **18**,*58*. **20**,*64*, *91*.
3. Danske Magazin. **11**,*22*. **12**,*20*. **14**,*26*. **15**,*21*, *77*. **17**,*51*. **19**,*17*. **20**,*24*.
4. Historisk Tidsskrift. **11—20**.
5. Historiske Samlinger og Studier udg. af H. Rördam. **16**,*42*.
6. Kirkehistoriske Samlinger. **18**,*59*. **20**,*24*.
7. Kunstbladet. **18**,*59*.
8. Meddelelser fra Krigsarkiverne. **11—19**.
9. Militær Tidende. **14**,*26*. **20**,*24*.
10. Militært Tidsskrift. **14**,*26*. **15**,*22*. **17**,*27*, **19**,*17*. **20**,*24*.
11. Museum. **11—16**.
12. Nord og Syd. **18**,*23*, *37*. **19**,*68*.
13. Personalhistorisk Tidsskrift. **12**,*65*, *94*. **13**,*15*. **15**,*22*. **16**,*42*.
14. Sönderjydske Aarböger. **13**,*15*. **20**,*91*.
15. Teologisk Tidsskrift. **20**,*24*.
16. Tilskueren. **12**,*21*, *94*. **13**,*40*, *75*, *97*. **14**,*77*. **16**,*68*. **20**,*39*.
17. Vort Forsvar. **12—18**. **20**,*39*.

Finland.

1. Ateneum. **19**,*17*. **20**,*24*, *64*.
2. Bidrag till kännedom af Finlands natur och folk. **19**,*17*.
3. Finsk Militär Tidskrift. **11**,*93*. **12**,*43*, *65*. **13**,*15*, *40*. **14**,*57*. **16**,*20*, *43*. **18**,*24*. **19**,*17*. **20**,*24*.
4. Finsk Tidskrift. **11—20**.
5. Finska Fornminnesföreningen. Finskt Museum. **17**,*94*.
6. Förhandlingar och Uppsatser utg. af Svenska Literatursällskapet i Finland. **11**,*43*. **17**,*95*. **19**,*17*. **20**,*25*, *64*.
7. Historiallinen Arkisto. **11**,*73*. **12**,*66*. **14**,*26*. **15**,*22*, *77*. **17**,*27*, *95*. **19**,*17*.
8. Kalender utgifven af Svenska folkskolans vänner. **19**,*17*. **20**,*25*.
9. Meddelanden från Industristyrelsen i Finland. **17**,*95*.
10. Nutid. **17**,*95*.
11. Teologisk tidskrift. **17**,*95*.

Ryssland.

1. Acta et commentationes Imp. universitatis Jurievensis. **15**,*77*.
2. Baltische Monatsschrift. **11**,*22*, *73*, *93*. **12**,*21*, *66*, *94*. **14**,*57*. *77*, *119*. **15**,*22*, *40*. **16**,*20*, *43*. **17**,*72*. **18**,*37*, *85*. **20**,*64*, *91*.
3. Beiträge zur Kunde Ehst-, Liv- und Kurlands. **14**,*77*. **18**,*37*. **19**,*18*.
4. Düna Zeitung. **15**,*22*, *40*.

5. Festschrift der Kurländ. Gesellschaft für Litteratur und Kunst. **11**,*73*.
6. Jahresbericht der Felliner litterarischen Gesellschaft. **19**,*18*.
7. Jurnal Ministerstva Narodnago Prosvjestsjenja. **12**,*66*, *94*.
8. Mittheilungen aus der Livländischen Geschichte. **12**,*66*. **13**,*76*. **14**,*77*. **16**,*68*. **18**,*24*. **20**,*64*.
9. Neue Dorpater Zeitung. **12**,*21*.
10. Pernausche Zeitung. **16**,*101*.
11. Rigasche Stadtblätter. **12**,*21*. **14**,*57*. **15**,*22*. **16**,*101*.
12. Russkaja Starina. **12**,*21*. **14**,*26*.
13. Sitzungsberichte der gelehrten Estnischen Gesellschaft zu Dorpat. **13**,*40*. **15**,*40*.
14. Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde der Ostseeprovinzen Russlands. **13**,*40*. **14**,*57*. **15**,*40*. **16**,*43*. **18**,*24*, *59*. **19**,*80*. **20**,*64*.
15. Sitzungsberichte der Kurländischen Gesellschaft für Litteratur und Kunst. **11**,*22*. **15**,*22*, *77*. **17**,*73*.
16. Verhandlungen der gelehrten Estnischen Gesellschaft zu Dorpat. **13**,*41*.
17. Vjestnik Istoritjeski. **11**,*43*.

Tyskland.

1. Alemannia. **18**,*59*.
2. Allgemeine evangelische lutherische Kirchenzeitung. **11**,*93*. **15**,*22*.
3. Allgemeine Militärzeitung. **15**,*22*. **16**,*21*. **17**,*27*. **18**,*24*. **19**,*18*.
4. Allgemeine Zeitung. **15**,*22*. **20**,*25*.
5. Altbayerische Forschungen. **20**,*25*.
6. Altpreussische Monatschrift. **13**,*98*. **14**,*77*. **15**,*77*. **19**,*68*, *80*.
7. Archiv des historischen Vereins von Unterfranken und Aschaffenburg. **13**,*76*.
8. Archiv für Hessische Geschichte und Altertumskunde. **15**,*59*.
9. Archiv für slavische Philologie. **18**,*59*.
10. Augsburger Postzeitung. Beilage. **18**,*59*.
11. Aus der Heimat. Lausitzer Geschichts- und Unterhaltungsblätter. **20**,*91*.
12. Aus dem Zwönitzthale (Annaberg). **18**,*37*.
13. Baltische Studien. **11**,*22*. **12**,*21*. **13**,*15*. **14**,*57*. **15**,*23*. **18**,*24*. **19**,*32*.
14. Beiträge zur Geschichte und Altertumskunde Pommerns. **20**,*25*.
15. Bericht über Bestand und Wirken des Histor. Vereins zu Bamberg. **13**,*15*. **19**,*80*.
16. Berliner Münzblätter. **16**,*43*.
17. Blätter für Pommersche Volkskunde. **18**,*85*.
18. Brandenburgia. **14**,*26*. **20**,*64*.
19. Byzantinische Zeitschrift. **16**,*21*.
20. (Der) Bär (Berlin). **12**,*94*.

21. Centralblatt für Biblioteksweşen. 16,43.
22. Chemnitzer Neueste Nachrichten. 19,18.
23. Correspondenzblatt des Gesammtvereins der deutschen Geschichts- und Altertumsvereine. 19,32.
24. Daheim. 15,23.
25. Deutsche Heereszeitung. 16,21.
26. Deutsche Litteraturzeitung. 11—20.
27. Deutsche Zeitschrift für Geschichtswissenschaft. 11—18.
28. (Das) Erzgebirge. 16,101.
29. Forschungen zur Brandenburgischen und Preussischen Geschichte. 11,23. 12,67. 13,15, 98. 14, 77, 119. 15,59. 16,69. 18, 38, 85. 19,32. 20,25, 64.
30. Gegenwart. 14,120. 15,59.
31. Geschichtsblätter für Stadt und Land Magdeburg. 14,26, 58. 15,23, 59, 78. 16, 43, 69. 17,52, 95.
32. Glück auf. Organ des Erzgebirgsvereins. 16,101.
33. Grenzboten. 15,23.
34. Gubener Zeitung. 15,40.
35. Göttingische gelehrte Anzeigen. 14,78. 15,23. 17,73, 95. 19,80.
36. Hansische Geschichtsblätter. 11,74. 13,15, 98. 18,38. 20,25.
37. Historisch-politische Blätter für das katholische Deutschland. 17,28. 19,68.
38. Historische Vierteljahrschrift. 18—20.
39. Historische Zeitschrift. 11—20.
40. Historisches Jahrbuch der Görres-Gesellschaft. 16,21. 18,59. 19,18.
41. Historisches Taschenbuch. 11,23. 12,21. 13,16.
42. Hohenzollern Jahrbuch. 19,80, 20,25.
43. Jahresbericht der Görres-Gesellschaft. 14,26.
44. Jahresbericht des historischen Vereins zu Brandenburg an der H. 17,28.
45. (Der) Katholik. 11,23. 16,21.
46. Kirchliche Monatschrift. 15,23.
47. Klemm's Archiv. 19,81.
48. Korrespondenzblatt der Westdeutschen Zeitschrift für Geschichte und Kunst. 15,26.
49. Leipziger Zeitung. Wissenschaftliche Beilage. 11,23. 13,16. 15,23, 60. 17,28.
50. Litterarische Rundschau. 18,38.
51. Litterarisches Centralblatt. 11—20.
52. Magdeburgische Zeitung. 15,40.
53. Mansfelder Blätter. 12,22. 19,81.
54. Militär-Wochenblatt. 16,21.
55. Mittheilungen aus dem Stadsarchiv von Köln. 11,23.
56. Mittheilungen aus der historischen Litteratur. 18,39, 85. 19,69. 20,40, 65.
57. Mittheilungen des historischen Vereins zu Osnabrück. 14,78.
58. Mittheilungen des Oberhessischen Geschichtsvereins in Giessen. 12,22.

59. **Mittheilungen des Vereins für Chemnitzer Geschichte. 16,***21.*
60. **Mittheilungen des Vereins für die Geschichte Berlins. 17,***28.*
61. **Mittheilungen des Vereins für Geschichte und Landeskunde von Osnabrück. 12,***22.*
62. **Mittheilungen des Vereins für Geschichte der Stadt Meissen. 18,***39.* **20,***65.*
63. **Mittheilungen des Vereins für Geschichte der Stadt Nürnberg. 14,***78.*
64. **Mittheilungen des Vereins für Hamburgische Geschichte. 15,***60.*
65. **Mittheilungen des Vereins für Lübeckische Geschichte und Altertumskunde. 12,***43, 94.* **13,***16.* **15,***24.* **16,***21.*
66. **Mittheilungen vom Freiburger Altertumsverein. 18,***41.* **20,***65.*
67. **Monatsblätter des Vereins für Pommersche Geschichte und Altertumskunde. 19,***81.*
68. **Monatschrift für Gottesdienst und kirchliche Kunst. 20,***92.*
69. **Nationalzeitung. 13,***16.* **14,***27.*
70. **Neue Christoterpe. 20,***92.*
71. **Neue Heidelberger Jahrbücher. 11,***43, 74.* **12,***43, 95.* **13,***76.*
72. **(Das) Neue Jahrhundert. 20,***25.*
73. **Neue Militärische Blätter. 11,***44, 74.*
74. **Neue Mittheilungen des Thüringisch-Sachsischen Vereins. 17,***53.*
75. **Neue Zeit. 15,***24.*
76. **Neues Archiv für Sachsiche Geschichte und Altertumskunde. 12,***95.* **14,***27.* **16,***22, 101.* **19,***81.*
77. **Neujahrsblätter der Badischen Historischen Kommission. 20,***26.*
78. **Niederlausitzer Mittheilungen. 13,***77.*
79. **Preussische Jahrbücher. 11,***74.* **12,***95.* **13,***77.* **14,***120.* **19,***81.*
80. **Protestantische Kirchenzeitung für das evangelische Deutschland. 15,***24.*
81. **Quartalblätter des historischen Vereins für das Grossherzogtum Hessen. 12,***95.* **16,***22.*
82. **Römische Quartalschrift für christliche Altertumskunde und für Kirchengeschichte. 16,***69.* **19,***81.* **20,***65.*
83. **Sammelblatt des historischen Vereins Eichstätt. 13,***98.* **16,***22.*
84. **Schriften des Vereins für die Geschichte Leipzigs. 18,***39.*
85. **Schriften des Vereins für Geschichte der Neumark. 17,***53.* **20,***26.*
86. **Schriften des Vereins für Sachsen Meining. Geschichte und Landeskunde. 17,***53.*
87. **Schönburgische Geschichtsblätter. 16,***101.* **19,***81.*
88. **Sitzungsberichte der philosoph.-philolog.- und hist. Klasse der k. Baier. Akademie der Wissenschaften zu München. 20,***26, 65.*
89. **Stimmen aus Maria-Laach. 20,***65.*
90. **Über Land und Meer. 13,***77.*
91. **Velhagen's und Klasings Monatshefte. 16,***69.*
92. **Verhandlungen des historischen Vereins der Oberpfalz und Regensburg. 16,***22,* **17,***53.*
93. **Vom Fels zum Meer. 20,***40.*

Schweitz.

Österrike-Ungern.

7. Streffleur's Österreichische Militärische Zeitschrift. **15**,*24*.
8. Törtenelmi Tar. **15**,*24*.
9. Ungarische Revue. **11**,*23*, *74*, *94*. **18**,*16*.
10. Zeitschrift des Vereins für die Geschichte Mährens und Schlesien. **18**,*39*. **19**,*18*.

Nederland.

1. Bijdragen en Mededelingen van het Histor. Genootschap. **20**,*26*.
2. De Navorscher. **14**,*79*.
3. De Nederlandsche Heraut. **14**,*79*.
4. Verslag van de algem. Vergadering der leden van het histor. Genootschap gehouden te Utrecht. **18**,*24*.

Belgien.

1. Académie royale de Belgique. **17**,*96*.
2. Bulletin de la commission royale d'histoire de Belgique. **17**,*74*.

England.

1. Athenæum. **16**,*44*.
2. Cornhill Magazine. **16**,*102*.
3. Edinburgh Review. **11**,*44*. **18**,*39*. **20**,*40*.
4. English Historical Review. **11—20.**
5. Fortnightly Review. **15**,*60*. **17**,*96*.
6. The Forum. **17**,*28*.
7. Frank Leslie's Popular Monthly. **17**,*53*.
8. Imperial Asiatic Quarterly Review. **16**,*22*.
9. Macmillan's Magazine. **17**,*96*.
10. New Review. **15**,*79*.
11. Nineteenth Century. **18**,*41*.
12. Review of Reviews. **17**,*53*.
13. Scottish Review. **12**,*67*. **17**,*96*.
14. Scribner's Magazine. **11**,*23*.
15. United Service Magazine. **17**,*53*.

Frankrike.

1. Annales de l'école libre des sciences politiques. **13**,*98*. **18**,*60*.
2. Annales franc-comtoises. **16**,*43*.
3. Archives diplomatiques. **12**,*44*.
4. Bibliothèque de l'école des chartes. **20**,*92*.
5. Bulletin historique et militaire. **18**,*86*.
6. Bulletin mensuel de la Société de Législation comparée. **18**,*98*.
7. Correspondant. **12**,*69*. **18**,*99*. **15**,*24*, *60*.

8. Figaro. **12**,*68*.
9. Intermédiaire. **13**,*99*.
10. Nouvelle Revue. **15**,*79*.
11. Nouvelle revue historique de Droit français et étranger. **11**,*74*,
12. Révolution française. **12**,*95*.
13. Revue Alsace. **15**,*24*.
14. Revue archéologique. **16**,*70*.
15. Revue critique d'histoire et de littérature. **14**,*79*.
16. Revue de droit international et de législation comparée. **20**,*40*.
17. Revue de Paris. **14**,*79*. **18**,*24*. **19**,*69*.
18. Revue des deux Mondes. **20**,*26*, *40*.
19. Revue des questions historiques. **12**,*23*.
20. Revue des Revues. **17**,*28*.
21. Revue d'histoire diplomatique. **11—20**.
22. Revue du droit public. **15**,*24*.
23. Revue Historique. **11—20**.
24. Revue internationale des archives, des Bibliothèques et des Musées. **15**,*79*. **17**,*54*.
25. Revue politique et littéraire. Revue Bleue. **12**,*95*. **17**,*74*. **18**,*60*. **19**,*82*. **20**,*66*.
26. Société de l'histoire de Paris et de l'Ile-de-France. **17**,*74*.
27. Société de l'histoire du protestantisme français. Bulletin. **12**,*68*.

Italien.

1. Archivio Storico Italiano. **11**,*44*. **19**,*31*.
2. Civiltà catholica. **16**,*102*.
3. Nuova Antologia. **17**,*74*.

Spanien.

1. Boletin de la real academia de la historia. **11**,*24*.

Amerika.

1. American Catholic Quarterly. **17**,*53*.
2. American Historical Review. **16**,*44*, *102*.
3. Chautauquan (N. Y.). **17**,*54*.
4. Magazine of American History. **11**,*44*.
5. North American Review. **18**,*77*.